

T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ GELENEĞİNDE TÜRK
MİLLİYETÇİLİĞİ DÜŞÜNCESİNİN GEÇİRDİĞİ EVRELER**

DOKTORA TEZİ

Selim YILDIZ

Danışman
Prof. Dr. İsmet TÜRKMEN

TOKAT - 2022

ETİK SÖZLEŞME

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Prof. Dr. İsmet Türkmen danışmanlığında hazırlamış olduğum “Milliyetçi Hareket Partisi Geleneğinde Türk Milliyetçiliği Düşüncesinin Geçirdiği Evreler” adlı Doktora tezinin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

.../.../...

Selim Yıldız

JÜRİ KABUL VE ONAY

Selim Yıldız tarafından hazırlanan “**Milliyetçi Hareket Partisi Geleneğinde Türk Milliyetçiliği Düşüncesinin Geçirdiği Evreler**” adlı tez çalışmasının savunma sınavı (Tarih Giriniz) tarihinde yapılmış olup aşağıda verilen Jüri tarafından Oy Birliği / Oy Çokluğu (Hangisi İse Seçerek Birini Yazınız) ile Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı’nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

İmzası

Üye (Başkan) :

.....

Üye :

.....

Üye :

.....

Üye :

.....

Üye :

.....

ONAY

...../...../.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

Kızım Berçinay'a...

ÖNSÖZ

Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), II. Meşrutiyet yıllarına kadar inen fikrî ve 1948 Millet Partisi'ne bağlanan siyasi geleneğiyle birlikte Türkiye'nin ulus-devlet kurulduktan sonra yaşadığı siyasi, kültürel ve toplumsal sorunlar karşısında Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş ve bu ihtiyaçları karşılamaya yönelmiş bir hareket olarak kendini hissettirmiştir. MHP'nin dinamik yapısı ve yabancı ideolojilere karşı yürüttüğü siyasi mücadele, MHP'nin gelenek-modernite, milletleşme, millî kültür temelli yaklaşımlarıyla ele alınmasını engellemiş, bütün fikrî ve siyasi geleneği ile değerlendirilmesi arka plana itilmiştir. Parti, tüm siyasi geleneği boyunca kimi zaman İslamcılıkla çoğu zamanda ırkçılıkla yan yana getirilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada MHP ve Türk milliyetçiliği fikri, MHP'nin fikrî ve siyasi geleneği ile bir bütün olarak siyasi ve toplumsal hareketlilikler, yürüttüğü siyaset tarzı ve Türkiye'nin şartlarına uygunlukla ele alınmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte bu tür çalışmalarda disiplinlerarası çalışma yöntemiyle yeni bakış açılarının açılabilceği hedeflenmiştir.

“Milliyetçi Hareket Partisi Geleneğinde Türk Milliyetçiliği Düşüncesinin Geçirdiği Evreler” başlığı ile bir çalışma konusunun ortaya çıkmasında akademik yaşama adım atmamda yeri çok önemli olan hocam Prof. Dr. İsmet Türkmen'in etkisi en başta gelmektedir. Bu başlık altında konunun netleşmesi ise Tez İzleme Komitesi üyelerinden Prof. Dr. Mustafa Çolak ve Prof. Dr. Alpay Doğan Yıldız hocalarımın samimi, yapıcı ve yönlendirici tutumları ve anlayışları oldukça belirleyici olmuştur. Ayrıca Doç. Dr. Yunus Emre Tekinsoy ve Doç. Dr. İsmail Özer hocalarım tez çalışması ile ilgili değerlendirme ve uyarıları ile değerli katkılar sunmuşlardır. Başta hocam Prof. Dr. İsmet Türkmen olmak üzere yukarıda isimlerini saydığım kıymetli hocalarıma, manevi desteğini hiçbir zaman esirgememiş olan Dr. Öğretim Üyesi Suat Vural hocama, “Yeni Düşünce” dergisinin sayılarına ulaşmam konusunda desteğini gördüğüm Berikan Yayınevi sahibi Ahmet Deniz Ağca'ya şükranlarımı sunuyorum.

ÖZET

MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ GELENEĞİNDE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ DÜŞÜNCESİNİN GEÇİRDİĞİ EVRELER

Yıldız, Selim

Doktora, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İsmet Türkmen

Ekim 2022, xi + 853 sayfa

Türkiye'nin milletleşme süreciyle ve çok partili siyasetiyle yaşıt bir tarihi geçmişe sahip olan Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), bu çerçevede siyasi geleneğini 1948'de kurulan Millet Partisi'ne (MP) dayandırmaktadır. Milliyetçilik düşüncesini ise Osmanlı Devleti'nin son döneminde beka kaygısının sonucu olarak diğer fikirler arasında temayüz etmiş olan Türk milliyetçiliği düşüncesi üzerine inşa etmiştir. Bu inşada Ziya Gökalp'in fikirleri tüm siyasi geleneği boyunca kendini hissettirmiş, tartışmalar ve eleştiriler de hep Gökalp düşüncesi üzerinden yürütülmüştür. MHP'nin Atatürk ve millî devletle (ulus-devlet) bağı ve başka bir ifadeyle kendini ulus-devletle meşrulaştırma çabasının da yine Gökalp kanalıyla mümkün kılındığı görülmektedir. MP ve Türkiye Köylü Partisi'nin "Mutedil Milliyetçilik" adıyla savunduğu milliyetçilik düşüncesinde, CKMP ve Alparslan Türkeş'in ortaya koyduğu milliyetçilik programında ve "Türk Rönesansı" amacıyla Gökalp etkilerini görmek mümkündür. Bu fikrî temel 1970'lerde Partinin doğrudan söylemlerinde de takip edilebilmektedir. CKMP dönemi 27 Mayıs akabinde Türk milliyetçiliğinin sahip olduğu birikimle bir siyasi organizasyona kavuştuğu ve "Millî Doktrin" in ortaya çıktığı bir dönem olmuştur. CKMP'nin MHP adını almasıyla birlikte açılan dönem ise "Milli Doktrin" in stratejik bir genişleme olarak "Türk-İslam Sentezi" adıyla Gökalp'in düşüncesine uygun olarak gelenek-modernite arasında stratejik genişlemeye yöneldiği, iç barışın amaç edinildiği ve kitlelere yöneldiği dönem olmuştur. 12 Eylül 1980'nin meydana getirdiği ortamda MHP geleneğine bağlı Türk milliyetçileri Türkeş'in 4,5 yıl hapisane yaşamı sürecinde toparlanma çabalarına yönelmiş, Muhafazakâr Parti ve Milliyetçi Çalışma Partisi adıyla bunu sağlamaya çalışmışlardır. Sonrasında yeniden MHP adına dönüşüm sağlanmış, fikrî ve siyasi geleneğin tecrübesi 1990'lara aktarılmıştır. Türkiye'nin gerçekleri üzerinde Türk milliyetçiliği düşüncesini değerlendirme noktasında tecrübeli olan MHP'nin değişip değişmediği de 1990'larda tartışılan konular içinde yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçi Hareket Partisi, Türk Milliyetçiliği, Modernleşme ve Gelenek, Ziya Gökalp, Milli Doktrin, Türk-İslam Sentezi.

ABSTRACT

PHASES OF TURKISH NATIONALIST IDEAS IN THE TRADITION OF THE NATIONALIST MOVEMENT PARTY

Yıldız, Selim

Doctorate's Degree, History of the Republic of Turkey Scientific

Advisor: Prof. Dr. İsmet Türkmen

October 2022, xi + 853 pages

The Nationalist Movement Party (MHP), which has a similar historical background with the nationalization process and multiparty politics of Turkey, bases in this context its political tradition on the Millet Party (MP) established in 1948. On the other hand, it built the idea of nationalism on the idea of Turkish nationalism, which stood out among other ideas as a result of the concern for survival in recent years of the Ottoman Empire. Ziya Gökalp's ideas about Turkish nationalism have made themselves felt throughout his entire political tradition, and discussions and criticisms have always been carried out through Gökalp's thought. It is clear that the MHP's ties with Atatürk and the nation-state (nation-state), and in other words, its efforts to legitimize itself with the nation-state, are also made possible through Gökalp. It is possible to see the influences of Gökalp in the nationalism idea advocated by MP and the Turkish Peasant Party under the name of "Moderate Nationalism", in the nationalism program and in the aim of "Turkish Renaissance" put forward by CKMP and Alparslan Türkeş. This idea can also be seen in the direct discourses of the Party in the 1970s. Right after the 27th of May, the CKMP period, when Turkish nationalism gained a political organization with its accumulation and the "National Doctrine" emerged it has been a period. The period that opened with the CKMP taking the name of MHP was the period when the "National Doctrine", as a strategic expansion, headed for a strategic expansion between tradition and modernity, in accordance with Gökalp's idea, under the name of "Turkish-Islamic Synthesis", aimed at internal peace was directed towards the masses. In the atmosphere on September 12, 1980, Turkish nationalists affiliated with the MHP tradition turned to the recovery efforts of Türkeş during her 4,5 years in prison and tried to achieve this under the name of the Conservative Party and the Nationalist Work Party. After that, the name of the MHP was transformed again, and the experience of the intellectual and political tradition was transferred to the 1990s. Whether the MHP, which is experienced in evaluating the idea of Turkish nationalism on the realities of Turkey, has changed or not, was among the topics discussed in the 1990s.

Keywords: Nationalist Movement Party, Turkish Nationalism, Modernization and Tradition, Ziya Gökalp, National Doctrine, Turkish-Islamic Synthesis.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1	37
MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ GELENEĞİNDEKİ TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ DÜŞÜNCESİNİ ORTAYA ÇIKARAN TARİHSEL ARKA PLAN.....	37
1.1. BİR VAROLUŞ REFLEKSİ OLARAK TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN ORTAYA ÇIKIŞI.....	37
1.1.1.Dünyada Milliyetçiliğin Ortaya Çıkışına Dair Görüşlerin Genel Çerçevesi	37
1.1.2.Türk Milliyetçiliğinin Ortaya Çıkışı.....	50
1.2. ZİYA GÖKALP VE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ.....	59
1.2.1. Ziya Gökalp’in Türkçülüğü: Irkçılık Dışında Gelişen Bir Milliyetçilik Tasarımı	59
1.2.2. Osmanlılıktan Türklüğe Geçişte Kimlik Sorununa Çözüm Olarak Türk Milliyetçiliği: Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak	69
1.2.3.Osmanlı’dan Cumhuriyete Geçişte Gökalp’in Değerlendirilmesi	80
1.2.4.Devleti Kurtarma Projesi Olarak Türk Milliyetçiliği ve Yusuf Akçura.....	93
1.2.5. Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura’nın Türk Milliyetçiliğine Bakış Konusunda Farkları.....	100
1.3. KURTULUŞTAN MODERNLEŞME PROJESİNE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ VE ATATÜRK.....	107
1.3.1. Türk İnkılâbının Gelişme Yolu ve Modernleşme.....	108
1.3.2. Kaynak Kurumların Tesisi	121
1.3.3.Modernleşmenin Meşruiyet Aracı Olarak Milliyetçilik ve Laiklik.....	136
1.3.4. Cumhuriyet Halk Partisi, Milliyetçilik ve Modernleşme’nin Ana Çerçevesi	145
1.3.5. Atatürk’ün Modernleşme Çözümü: “Uluslaşma”dan “Modernleşme”ye mi? “Modernleşme”den “Uluslaşma”ya mı?	156
BÖLÜM 2	165

MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ GELENEĞİNİN SİYASİ OLARAK BAŞLANGICI: MİLLET PARTİSİ, TÜRKİYE KÖYLÜ PARTİSİ VE MUTEDİL MİLLİYETÇİLİK (1948-1958)	165
2.1.ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜNDEN SONRA TEK PARTİ KONTROLÜNDEKİ MODERNLEŞMEYE TEPKİLER.....	167
2.1.1.Tek Parti Kavramı ve Cumhuriyet Halk Partisi'ne Bakış	167
2.1.2. Tek Parti Yönetimine Yabancılaşma Söylemi Üzerinden Tepkiler Veya Ulusun Hakiki Evlatları Olma Davası	178
2.1.3.Tek Parti Yönetimine Kültür Boşluğu ve Kültür Buhranı Söylemi Üzerinden Tepkiler	196
2.1.4.Türk Siyasetinde Yeni Arayışlar: Millî Kalkınma Partisi ve Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreçleri	218
2.2.CUMHURİYET HALK PARTİSİ VE DEMOKRAT PARTİ KARŞISINDA ÜÇÜNCÜ BİR YOL: MİLLET PARTİSİ VE MUTEDİL TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ	234
2.2.1. Millet Partisi'nin Kuruluşu.....	234
2.2.2.Siyasal Zeminde İlk Defa İfade Edilen Mutedil Milliyetçilik.....	253
2.2.3. Millet Partisi'nin Yeniden Kuruluşu: Cumhuriyetçi Millet Partisi'nde Demokrasi ve İnsan Hakları Vurgusu.....	267
2.3.TÜRKİYE KÖYLÜ PARTİSİ'NİN KURULUŞU	269
2.3.1. Remzi Oğuz Arık, Tahsin Demiray ve Türk Milliyetçiliği	275
2.3.1.1.Remzi Oğuz Arık.....	275
2.3.1.2. Anadolucu Türk Milliyetçiliği İçinde Remzi Oğuz Arık	280
2.3.1.3. Türk Milliyetçiler Derneği Misyonu İçinde Remzi Oğuz Arık.....	294
2.3.2. Tahsin Demiray ve Türk Milliyetçiliği	302
2.4.DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI KARŞISINDA MUHALEFETİN GÜÇ BİRLİĞİ: CUMHURİYETÇİ MİLLET PARTİSİ (CMP) İLE TÜRKİYE KÖYLÜ PARTİSİ'NİN BİRLEŞMESİ: CUMHURİYETÇİ KÖYLÜ MİLLET PARTİSİ	308
BÖLÜM 3	319
ALPARSLAN TÜRKİŞ'İN CUMHURİYETÇİ KÖYLÜ MİLLET PARTİSİ BAŞKANLIĞI DÖNEMİ: İDEOLOJİK OLARAK TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN	

TESİS EDİLMESİ	319
3.1. 27 MAYIS 1960'TAN CUMHURİYETÇİ KÖYLÜ MİLLET PARTİSİ BAŞKANLIĞI'NA (1 AĞUSTOS 1965) UZANAN YOLDA ALPARSLAN TÜRKEŞ.....	319
3.1.1.27 Mayıs'ın Sebepleri ve Türkeş'in 27 Mayıs'a Bakışı.....	319
3.1.2.Sürgünden Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Başkanlığı'na Kadar Alparslan Türkeş	340
3.1.3. Türk Milliyetçilerinin 27 Mayıs Hareketi'ne Bakışı	356
3.2. 1960'LARDA MİLLİYETÇİ AYDIN ÇEVRELERİN MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ'NİN TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ DÜŞÜNCESİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	365
3.3.1. CUMHURİYETÇİ KÖYLÜ MİLLET PARTİSİ PROGRAMI (1965) VE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ	383
3.4.1965-1969 ARASINDA TÜRK SİYASETİNDE DOKUZ IŞIK EKSENLİ TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ SÖYLEMİ.....	393
3.4.1.Türkeş'in Türk Milliyetçiliği Anlayışının Genel Çerçevesi.....	401
3.4.2. Türkeş'in Din ve Laiklik Konularına Bakışı	412
3.5.SİYASİ PARTİLERİN POLİTİKALARI KARŞISINDA TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ (1960'LAR)	423
3.6.TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNE TABAN OLUŞTURMA ÇABALARI.....	443
BÖLÜM 4	474
MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ'NİN TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ DÜŞÜNCESİNDE STRATEJİK BİR GENİŞLEME OLARAK TÜRK-İSLAM SENTEZİ	474
4.1.1970'LERE GİRERKEN TÜRKİYE'DE SİYASİ ORTAMIN TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	474
4.2.1970'LERDE MİLLİYETÇİ AYDIN ÇEVRELERİN TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ DÜŞÜNCESİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	489
4.3.MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ'NİN TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ DÜŞÜNCESİNİN RUH VE AHLAK ZEMİNİ OLARAK “ÜLKÜCÜLÜK” VE “ÜLKÜCÜ İNSAN MODELİ”	515
4.4. 14 EKİM 1973 SEÇİMLERİ SÜRECİNDE MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ	

VE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ	532
4.5. SİYASETTE SOLA KARŞI MİLLİYETÇİ CEPHE KOALİSYONLARI VE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ	548
4.6. MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ'NİN TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ DÜŞÜNCESİNDE MİLLÎ KİMLİK VE MİLLÎ KÜLTÜR MESELESİ	572
4.7. MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ'NİN TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ DÜŞÜNCESİNDE OSMANLI'YA VE ATATÜRK'E BAKIŞ	589
BÖLÜM 5	605
12 EYLÜL 1980 DARBESİNDEN SONRA TÜRK MİLLİYETÇİLERİNİN TOPARLANMA ÇABALARI (1980'LER) VE MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ'NİN TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ DÜŞÜNCESİNİN 1990'LARDAKİ KONUMU	605
5.1.12 EYLÜL 1980 DARBESİ VE TÜRKİYE'DE KURULAN YENİ SİYASİ ORTAM	605
5.2. MUHAFAZAKÂR PARTİ'DEN MİLLİYETÇİ ÇALIŞMA PARTİSİ'NE: TÜRK MİLLİYETÇİLERİNİN TOPARLANMA ÇABALARI	623
5.3. MİLLİYETÇİ ÇALIŞMA PARTİSİ VE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ	630
5.4. MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ'NİN YENİDEN DOĞUŞU: 24 OCAK 1993 OLAĞAN KONGRESİ.	645
5.5. MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ'NİN TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNDE MİLLÎ DEVLET HASSASİYETİ	649
5.5.1. Milliyetçi Hareket Partisi'nin Millî Devlet ve Millî Kültür Temelinde Kürtlüğe Bakışı	649
5.5.2. Milliyetçi Hareket Partisi'nin Türk Milliyetçiliği Düşüncesi İçinde Alevîliğin Yeri: Türk Müslümanlığı	688
5.6. MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ'NİN TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ DÜŞÜNCESİNDE DIŞ TÜRKLER DAVASI	712
5.7. 1990'LARDA MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ'NİN TÜRK SİYASETİNDEKİ YERİ VE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ	736
SONUÇ	768
KAYNAKÇA	781
ÖZGEÇMİŞ	853

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
Akt	: Aktaran
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
ARMHC	: Anadolu-Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti
BD	: Büyük lk Derneği
ASALA	: Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu
CENTO	: Merkezi Anlaşma Teşkilatı
CEM	: Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CMP	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CTAD	: Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi
ÇTTAD	: Çağdaş Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi
DEV-GENÇ	: Devrimci Gençlik
DDKO	: Devrimci Doğu Kültür Ocakları
DHP	: Demokratik Hareket Partisi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
drl.	: Derleyen
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
EKEV	: Erzurum Kültür ve Eğitim Vakfı
EOKA	: Kıbrıslı Savaşçıların Millî Örgütü
FKF	: Fikir Kulüpleri Federasyonu
GİK	: Genel İdare Kurulu
HAK-İş	: Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu
HP	: Hürriyet Partisi
hzl.	: Hazırlayan
İÜTB	: İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği
KGB	: Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti
MC	: Milliyetçi Cephe
MEB	: Millî Eğitim Bakanı/Bakanlığı
MDP	: Milliyetçi Demokrasi Partisi
MGK	: Millî Güvenlik Kurulu
MP	: Millet Partisi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	: Millî Nizam Partisi

MSP	: Millî Selamet Partisi
MTTB	: Millî Türk Talebe Birliği
MİSK	: Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu
NATO	: Kuzey Atlantik Paktı
OYAK	: Ordu Yardımlaşma Kurumu
ÖHD	: Özel Harp Dairesi
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi
POL-DER	: Polis Derneği
sad	: Sadeleştiren
SETA	: Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları
SODEP	: Sosyal Demokrasi Partisi
SOGEV	: Selçuklu Sosyal Güvenlik Eğitim Kültür Vakfı
SHP	: Sosyal Demokrat Halk Partisi
TDED	: Türk Dili Edebiyat Derneği
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TDKP	: Türkiye Devrimci Komünist Partisi
THKPC	: Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi
THKO	: Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
TKP	: Türkiye Komünist Partisi
TKMD	: Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği
TKAE	: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
TESEV	: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Edütler Vakfı
TİİKP	: Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TİT	: Türk İntikam Tugayı
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TÖS	: Türkiye Öğretmenler Sendikası
TÜDEV	: Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk Kardeşlik ve İşbirliği Vakfı
TÜRK-İŞ	: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TÜSTAV	: Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı
TÜT	: Türk Ülkücüler Teşkilatı
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
USAD	: Uluslararası Selçuklu Araştırmaları Dergisi
ÜGD	: Ülkücü Gençlik Derneği
ÜLKÜ-HAN	: Ülkücü Hanımlar Derneği
ÜOB	: Ülkü Ocakları Birliği
ÜOD	: Ülkü Ocakları Derneği
ÜYD	: Ülkü Yolu Derneği
YTP	: Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Tarih içinde insanlar arasındaki ilişkilerden, devletlerarası ilişkilere ve özelde de sosyal, ekonomik, kültürel ve dinî yaşamı da etki altına alan siyaset kelimesi “seyislik, at idare etme” anlamlarına sahip Arapça bir kelimedir. Osmanlı İmparatorluğu’ndan çok önce, İslam dünyasında hükmetme, yönetme sanatı, becerisi anlamında kullanılmaya başlanılmıştır.¹ Bilim olarak siyaset veya siyaset sosyolojisi ise asla tamamlanmış, soyutlanabilir ve köşeleri törpülenmiş bir nesneler alanı değildir; daha ziyade, akışa kenetlenmiş olarak oluşmakta olan bir şeydir. Böylece siyaset, birbiri karşısında etkili olabilen güçlerin dinamik gelişmeleri bünyesinde meydana gelmektedir.²

Bununla birlikte, toplum mühendisliği olan siyaset, her halükârda, hale ilişkin bir eylem, duruş, tutum, düşünce olmakla birlikte, kendini geçmişin veya geleceğin işlevinde ifade etmek zorundadır. Tanım olarak kısmî olmasına rağmen kendini totaliter olarak da ortaya koyan siyasetin bu çifte mahkûmiyeti, bugünü, dünün veya yarının terimleri içinde düzenleme projelerini de kaçınılmaz kılmaktadır. Bu da yani geçmiş veya gelecekte hareket tarzı bugünün şekillendirilmesi talebinde siyasete meşruluk kazandırmaktadır.³

Hayatın bir akış, oluş, etkili güçlerin dinamik gelişmelerine sahne oluşu göz önüne alındığında bilim olarak siyasetin doğuşunu da insanlığın gelişimi içerisinde aramak ve anlamlandırmak zarureti doğmuştur. Bu çerçevede siyaset bilimcileri, bilim olarak siyasetin doğuşunu diğer bilimler gibi felsefede arayıp bulmuşlardır. Bu çerçevede siyaset kelimesi yerine politika kelimesini kullanmayı tercih eden Münici Kapani, insanlar arasındaki düşünce ve çıkar ayrılıkları olduğu sürece bu ayrılıkların doğurduğu çatışmanın da var olacağı varsayımı ile politikanın evrenselliği ve sürekliliğine vurgu yapmaktadır.⁴ Gerek Münici Kapani gerekse Ahmet Taner Kışlalı bu çerçevede bilim olarak siyasetin doğuş sürecini eski çağlardan 20. yy’a kadar devam eden bir gelişim içinde ele almıştır.⁵

¹ Yüksel Taşkın, “Siyaset Nedir?”, *Siyaset*, Yüksel Taşkın (Ed.), 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 26.

² Karl Mannheim, *İdeoloji ve Ütopya*, Mehmet Okyavuz (çev.), Birinci Baskı, Epos Yayınları, Ankara 2002, s. 194-195.

³ Mehmet Ali Kılıçbay, *Siyasetin Bu Mu Türkiye*, 1. Baskı, Ebabil Yayınları, Ankara 2006, s. 50

⁴ Münici Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, 58. Baskı, Serbest Kitaplar, Ankara 2019, s. 25.

⁵ Ahmet Taner Kışlalı, *Siyaset Bilimi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1987, s. 3-6.

Eski çağlardan beri yönetime katılma, yönetimin hangi ölçülerde ve kimler tarafından yürütüleceği, iktidarı ele geçirme, iktidarı sürdürme, toplumsal sistemin etki-tepki boyutu, siyasi organizasyonun ve toplumun sürekliliği, geleceğe yönelik devlet ve toplum tasarıları, toplumsal sınıfların çatışması ve bürokrasi, siyasetin tanımlanmasında, sınıflandırılmasında, şekillenmesinde ve hızlı değişen dünyada farklı yaklaşımların da belirlenmesinde etkili olmuştur.

Bu gelişim sürecini göz önünde tutarak Yüksel Taşkın da “Siyaset Nedir?” sorusuna beş başlık altında cevap vermeye çalışmıştır. Bunlardan; Hükmetme Sanatı ve Devlet Yönetme Etkinliği Olarak Siyaset Anlayışı, Platon’un (M.Ö. 427-347)⁶ “Devlet” adlı kitabında ortaya koyduğu ideal toplum düzeniyle; güç ve iktidar mücadelesinin kaçınılmazlığını ve bazen de olumlu yanlarını vurgulayan İktidar Elde Etme ve Azami-leştirme Etkinliği Olarak Siyaset Anlayışı, Makyavelizm⁷ ve Sosyal Darwinizm⁸ ile ör-

⁶ Soylu bir ailenin çocuğu olarak MÖ 427’de Atina’da dünyaya gelen Platon’un adı düşünce tarihinde pek çok ilkle bilinmektedir. Ahmet Cevizci’ye göre bunlardan biri felsefeyi gökten yere indiren hocası Sokrates’in insan beynini tembelleştirdiği için itibar etmediği yazılı geleneği felsefede başlatmış olması ve tüm eserlerinin günümüze kadar gelmesi, ikincisi felsefe eğitimi kurumsallaştırması, üçüncüsü sadece doğa, etik ve siyaset yönüyle değil felsefenin tüm dalları veya disiplinlerle bir sistem haline getirmesidir. Platon Atina’nın rüşvetçi ve beceriksiz demagoglarına tanıklık etmiş, cunta yönetiminin verdiği sözlerine sadık kalacağını düşünmüş ancak diktatörlüğün ve tiranlığın adaletten uzaklaştığını ve en yakınındakileri harcadıklarını görmüş, devletin kurum ve hizmetlerinin politik çıkar, oligarşi ve azgın bireycilik ruhuyla nasıl talan edildiğini gözlemlemiştir. Politikayla teorik düzeyde ilgilenen Platon kurduğu akademi ile Yunan dünyasına hukuki ve politik açıdan şekil vermeye çalışan en önemli merkez oldu. Eğitim felsefesini politikaya tabi kılan Platon’un amacı iyi eğitilmiş, teçhiz edilmiş akılla “Filozof Kralı” eğitmektir. Yöneticinin hem asker hem de bilimlere vakıf filozof olması gerekiyordu. Bkz. Platon, *Devlet*, Furkan Akderin (çev.), Say Yayınları, İstanbul 2016, s. 7-23, 255, 283.

⁷ Floransa kent devletinin İkinci Sekreterliğini yapmış olan Machiavelli, 14. ve 15. Yüzyıllarda yaşamış, daha çok Prens adlı eseriyle siyaset bilimi içerisinde üne kavuşmuş bir kişiliktir. Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de Machievelli denildiğinde daha çok çıkara odaklanmış ve bu doğrultuda her yolu meşru gören bir anlayış akla gelmektedir. Ancak onun “Prens”i incelendiğinde ilk etapta olumsuz çağrışımlar göze çarpsa da devlet-ikidar çizgisi üzerinde gerçekçi bir bakışa sahip olduğu görülür. Sevgi bağının şükranla örülmüş olmasından dolayı kin ve nefrete yol açmayan bir korkutmak üzerinde durması ve bir Prens’in ordularının başında bulunduğu sürede zalim diye anılmayı da dert etmemesi gereği üzerinde durması, Prens’in danışmanlara kulak vermesi ve dalkavukluk karşısında durması, danışmanların kendisine akıl öğretmek amacıyla hareket etmesine engel olması, paralı ve yabancı kuvvetlere dayanan askerliği tehlikeli görmesi, insanların hep büyük güçlükler taşıyan girişimlere düşman oldukları varsayımından hareketle teb’anın desteğine tam olarak güvenilmemesi gerektiği, kafasını fesatlıklara takmaması gibi hususları bu kapsamda değerlendirmemiz mümkündür. Bkz. Machievelli, *Prens*, Nazım Güvenç (çev.), İkinci Baskı, Anahtar Kitapları Yayınevi, İstanbul 1994, s. 86-92, 107, 133.

⁸ Sosyal Darwinizm ile modernleşme teorilerinin tahliline yönelik Ali A. Mazrui, 1967’de İkinci Afrika-nistler Kongresi’ne sunduğu ve Ali Yaşar Sarıbay, İhsan Sezal tarafından çevirilen makalesinde Charles Darwin’in 1859’da yayımlanan Türlerin Kökeni (Nevilerin Menşei) adlı eseri ile ırkların biyolojik farklılıklarına yönelik kendisinden önce var olan teoriye eklediği şeyin sadece varlıkların basit sınıflamasını bir sürece döndüren dinamizm olduğuna ve 1960’lara gelindiğinde Darwinizmin de evrildiğine işaret etmektedir. Teorinin statik olan şekli oldukça eski bir izah tarzına dayanır. Buna göre Tanrı, dünyayı o şekilde yaratmış ki, kâinat ve insanlık “Varlığın Büyük Halkası” içinde düzenlenmişlerdi. Bu fikir tüm yaratıkların sınıflandırılabilirliğini ve “insandan en küçük sürüngen kadar uzanan” mevcut bir hiyerarşiye uygun olmayı ifade ediyordu. Darwinizmin özgül teori şeklinde belirtmeye çalıştığı şey, süreç içindeki

neklendirilmiştir. Güvenlik ve Çıkar Odaklı, Zorunlu Bir Etkinlik Olarak Siyaset Anlayışının kurucu babaları olarak Thomas Hobbes (1588-1679) ve John Locke (1632-1704)⁹ gösterilmiştir. Ahlaki ve Kamusal Bir Etkinlik Olarak Siyaset, Atina Demokrasi'si'nin en görkemli döneminde önemli roller üstlenen devlet adamı Pericles'in (M.Ö. 461-429) "*Sadece bizler, kamusal faaliyetlerle ilgilenmeyenleri, zararsız değil yararsız kişiler olarak görürüz*" sözleri ve Aristo'nun hocası Platon'un "Devlet" kitabında savunduğu, "Koruyucular yönetmeli" görüşüne tepki ile Uzlaşma ve Çatışma Sarkacında Siyaset Anlayışı ise faşizm ile örneklendirilmiştir. Çatışmacı Siyaset Anlayışı, Marxizmin¹⁰ kimi yorumlarında da kendisini göstermiştir.¹¹

hareket unsuruydu ve geri kalmış halkın daha yüksek bir aşamaya ve hali hazırda bulunduğu noktadan daha ileriye doğru hareket edebileceği fikriydi. Günümüz modernleşme teorilerine gelinceye kadar insan evrimi teorilerindeki ırkçı unsurlar hemen hemen silinmiştir ya da en azından bilimsel sınıflandırmalarda görülmemektedir. Bu ırkçı unsur, Türlerin Kökeni'nden ödünç alınarak süregelen biyolojik bir niteliğin Sosyal Darwinizme verilmesiydi. Bununla birlikte evrim fikrinin biyolojik açıklama yerine, kültürel izahla anlatılması görüşü ağır basınca geri kalmış halkların, ileri ülkelere yetişebileceği fikri geçerlilik kazanmaya başlamıştır.

Bkz. https://acikerisim.uludag.edu.tr/bitstream/11452/20710/1/3_2_13.pdf (Erişim Tarihi: 02. 04. 2022). Darwin'in "Evrim Teorisi"nde tabiatı var olma "en iyilerin" yapabildikleri bir durumdur, burada "en iyi" ile kastedilenin, güçlü olan değil tamamıyla çevre şartlarına uyum sağlayabilen olduğu görüşü Darwin'i daha az radikal yorumlayanların görüşüdür. Burada fiziki, bedensel güç en önemli etmen değil, sadece birçok önemli faktörden biridir. Darwin'in karmaşık ve ayrıntılı hipotezini basitleştirme ve topluma uyarılama çabaları; savaşı var olma savaşının tabii bir formu olarak meşrulaştırma tarzında bir toplumun kendi içinde ve milletler, devletler ve kültürler arasında olduğu şeklinde gerçekleşmiştir. Bunların tümü "Sosyal Darwinizm" olarak nitelenmektedir. Bkz. Serhan Yücel, M. Murat Taşar, "Sosyal Darwinizm: Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Erken Cumhuriyet'e Etkisi", *Kutadgu Bilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, Mart 2016, Sayı: 29, s. 316; Türk milliyetçiliği fikir sistemi içinde önemli aydınlardan biri olarak bilinen İskender Öksüz'e göre ise Sosyal Darwinizm, biyolojiyi sosyoloji ve siyasete uygulamaya kalkan bir sapmadır. Bu sapma ile insanın insanı sömürmesi ve öldürmesini mubah kılmış; birinci liberal emperyalizmin ideolojik temelini teşkil etmiştir. Üstün ve doğurgan ırklar, ilkel ve çürümüş ırkların yerine geçmeli, dünya Aryanlara kalmalıydı. Nasyonal sosyalizmin ve faşizmin cinayetleri de bu "Sosyal Darwinizm"nin tabii uygulamaları olarak gerçekleşmiştir. Öksüz'e göre, Marxizm ve tarihi maddecilik, pozitivizm ve "Sosyal Darwinizm"le kafiyeli bir sapmadır. Bkz. İskender Öksüz, *Türk'üm Özür Dilerim*, 4. Baskı, Panna Yayınılık, Ankara 2018, s. 141.

⁹ Kargaşa ve anarşinin olmaması için mutlak monarşiden yana düşüncelerini şekillendiren Hobbes ve şiddet ve ihanete karşı da otoritenin Tanrı'ya dayandırılmasını ve yetkilendirilmesi yönünde devlet-toplum ilişkilerini ele alan Locke için bkz. Fikret Çelik, Ayman Kara, "Thomas Hobbes ve John Locke'un Ege-menlik Anlayışları Çerçevesinde Karşılaştırmalı Bir Analiz- A Comparative Analysis of Thomas Hobbes and John Locke Regarding Their Understanding of 'Sovereignty'", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 65-Spring I/2018, s. 333-350.

¹⁰ Marx'la ilgili yazdığı biyografisinde Edward Hallett Carr, II. Dünya Savaşı öncesinde muhafazakâr bir yorumla yazılan Marxizm'i felsefe, siyaset ve iktisadın bir araya gelmesinden oluşan üç parçadan ibaret bir sistem olduğuna vurgu yapmaktadır. Felsefe Almanya'da, siyaset Fransa'da ve iktisat, İngiltere'de yapılmıştır. Marxizm'in oluşmasına giden felsefi çalışmalar, esas itibarıyla Marx'ın 1842 ve 1843'te Almanya'daki son iki yılında ve de ekonomik çalışmalar 1844 Ağustos'unda Paris'te Engels'le buluşmasından sonraki dönemde şekillenmiştir. Marx, ertesi yıl Brüksel'e yerleştiğinde ise unsurlar ye vücut olarak Marxizm ortaya çıkmıştır. Marx'ın kendisiyle birlikte 1843 yılı sonunda Almanya'dan getirdiği felsefe bagajı iki katlı ve kendi kendisiyle çelişen nitelikte kendini göstermiştir. Diğer genç Hegelciler gibi, o da diyalektik yönteme, Hegelci sisteminin merkezi ve zorunlu bir kısmı -tarih felsefesinin anahtarı, muhafazakârlığın reddi ve insan ırkının bünyesinde olan ilerici eğilimin, sürekli bir yaratma, yok etme ve

Felsefi olarak siyasetin eskiçağlardan itibaren incelenmesinin yanında siyasetin ulus devlet ekseninde incelemeyi öngörmesi, yeni inşa edilmekte olan ulus devletlerin de ihtiyaç duydukları bir siyasal ve felsefi tercih olmuştur. Dolayısıyla siyaset sosyolojisi de ulus devleti gerekçelendiren ve meşrulaştırmasını sağlayan bilimsel faaliyet alanı olarak kendini göstermiştir.¹²

Görüldüğü üzere siyaset sahnesinin başoyuncusu devlet olarak belirmekte ama siyaset açısından düşünüldüğünde devletin toplum içindeki konumu da önem kazanmaktadır. Dolayısıyla devlet toplumun üstünde yer alsa da, hiçbir devletin boşlukta duramayacağı da bir gerçeklik olarak siyaset biliminde yerini almaktadır. Devletin biçimi, niteliği, görevlileri, araçları, ideolojisi ise toplumdan kaynaklanmakta bu çerçevede kuvvetlenmekte veya zayıflamaktadır. Devletin toplumla kurduğu bu sıkı ilişkiler ağı modern devletlerle birlikte siyasal sistem adını almıştır. Bu sistemin içine, devletten başka, siyasal partiler, baskı kümeleri, seçmenler, kısacası siyasal bir iş gören bütün kişi ve kuruluşlar da girmektedir.¹³

Modern siyasal sistemin en önemli unsurlarından biri olan “Partiler” kelimesiyle Duverger, modern demokrasilerde kamuoyuna biçim veren geniş halk örgütlerini ifade ettiği kadar, ilk çağ cumhuriyetlerini bölen hizipleri, Rönesans İtalyası’nda bir komutanın etrafında toplanan orduları, devrim meclisleri üyelerinin bir araya geldikleri kulüpleri ve anayasal monarşilerin mülkiyet esasına dayanan seçimlerini hazırlayan komiteleri de anlatmaktadır. 1850’de dünyanın (Amerika dışında) hiçbir ülkesi, kelimenin bu-

yeniden yaratma sureciyle ileriye doğru yürümenin garantisi olarak dört elle sarılmıştır. Marx da diğer genç Hegelciler gibi, Feuerbach’ın maddeciliğini kucaklamıştır. Marx’ın daha sonra söylediği gibi Alman materyalizminin ilk düşünürü kabul edilen Feuerbach, Hegel’i ayakları üzerine oturtmuştur. Marx, dünyayı, “Mutlak”a dayanarak değil ama insana dayanarak ve insanı da “madde”ye dayanarak yorumlamıştır. Diğer yandan ordunun midesi üzerinde hareket ettiğini söyleyen Napolyon doktrinini hazırlayan Feuerbach, patatese dayanan hiç bir devrimin başarılı olamayacağına dikkat çekmiş ve daha tedrici de olsa, tam bir devrimin tohumlarını taşıyan, daha iyi bir geleceğin taahhüdü olarak betimlediği fasülyeyi tavsiye etmiştir. Feuerbach’ın takipçileri, böbreklerin sidik salgılaması gibi, beynin de düşünce salgıladığı noktasında birleşmişlerdir. Kısaca, insan, ne Tanrı’nın sureti ne de “Mutlak”ın fişkırttığı bir şeydi; fizyolojinin ürünüydü ve din diğer bütün insani düşünce biçimleri gibi, maddi koşulların yansımasıydı; bu koşulları var eden yaratıcı güç değildi. Bu çerçevede Marx, materyalizmin en temel ilkesinin, daha farklı ve daha zekice bir formülasyonunu tercih etmiştir. Bu formülasyonda “İnsanın varlığını belirleyen onun bilinci değil, ama bilincini belirleyen onun toplumsal varlığı” olarak öne çıkmıştır. Marx ayrıca, sermayeye birikmiş emek olarak bakan Engels’in doğal olmayan ucube dediği sermaye-emek zıtlığını diyalektik bir sürece dönüştürmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Edward Hallett Carr, *Karl Marx*, Uygur Kocabaşoğlu (çev.), 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 95-100.

¹¹ Yüksel Taşkın, *age*, s. 19-38.

¹² Nur Vergin, *Siyasetin Sosyolojisi*, 1. Baskı, Bağlam Yayınları, İstanbul 2003, s. 30.

¹³ Cem Eroğul, “Siyaset”, *Siyaset Bilimi*, Gökhan Atılğan, E. Attila Aytakin (hzt.), 4. Basım, Yordam Kitap, İstanbul 2012, s. 28.

günkü anlamında siyasal partileri tanımıyordu. Buralarda, fikir akımları, halk kulüpleri, felsefi demekler ve parlamento grupları vardı; fakat gerçek partiler yoktu. 1950’de ise, partiler, uygar ulusların çoğunda faaliyet göstermeye başlamışlardır.¹⁴

Türkiye’de siyasi örgütlenme II. Meşrutiyet Döneminde çıkarılan Dernekler Kanunu ile düzenlenmiştir. Siyasal partilerle ilgili hükümler ise ilk olarak 1961 Anayasası’nda hükme bağlanmıştır. İlk Siyasi Partiler Kanunu da 1965 yılında düzenlenmiş ve bu kanun ile partilerin iç düzenine ilişkin detaylar açıklanmıştır.¹⁵ Bu çerçevede Türkiye Cumhuriyeti’nin 1961 Anayasası’nın 56. Maddesinin 3. Fıkrasında “siyasi partiler”, ister iktidarda ister muhalefette olsunlar, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olarak tarif edilmiş, 57. Maddesinde ise siyasi partilerin bağlı olması gereken ilkeler ve siyasi partilerin Anayasa Mahkemesi’ne hesap vermesine ve denetimine vurgu yapılmıştır.¹⁶

İşte 20. yy’da siyasi sistemin bir parçası olan siyasi parti, en yaygın ve anlaşılır ifadesiyle aynı görüş, aynı çıkar ve aynı siyasal eylemde birleşen insan grubu şeklinde tanımlanmaktadır. 13 Temmuz 1965 ve 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu’nun 1. Maddesi ise siyasi partiyi “toplum ve devlet düzenini ve kamu faaliyetlerini, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği ve özel kanunlarına göre mahallî idareler seçimleri yolu ile ve belirli görüşleri yönünde yönetmek, denetlemek ve etkilemek için sürekli çalışma amacını güden ve propagandaları açık olan kuruluşlar” olarak ortaya koymuştur. Bu tanımlamadaki unsurlar: a) toplum ve devlet düzenini ve kamu faaliyetlerini yönetmek, denetlemek, etkilemek; b) seçimlere katılmak; c) sürekli olmak; d) propagandaları açık olmak.¹⁷

Böylece siyasi sistem içinde partilerin aynı ortak dünya görüşlerini yani ideolojilerinin açık bir şekilde propagandasına müsaade edilmesi, siyaseti ve siyaset bilimini ideoloji ile değerlendirilmesini doğurmuştur. İdeoloji teriminin ilk kullanılışı ise Fransız

¹⁴ Maurice Duverger, *Siyasi Partiler*, Ergun Özbudun (çev.), İkinci Baskı, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1974, s. 15

¹⁵ Yener Lütfü Mert, *Cumhuriyet Döneminde Kapatılan Siyasi Partiler*, 1. Baskı, İlkim Yayınları, Ankara 2008, s. 24.

¹⁶ *T.C Resmî Gazete*, 31 Mayıs 1961, Sayı: 10816, s. 4204. Türkiye Cumhuriyeti’nin 1982 Anayasası’nın 68. Maddesinde siyasi partilerle ilgili 1961 Anayasası’ndan farklı olarak “sınıf veya zümre egemenliğini veya herhangi bir diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayan siyasi partilerin kurulamayacağı, siyasi partilerin yurt dışında teşkilatlanıp faaliyette bulunamayacağı, kadın kolu, gençlik kolu ve benzeri şekilde ayrıcalık yaratan yan kuruluşlar meydana getiremeyeceği ve vakıf kuramayacağı ifade edilmiştir. Ayrıca 69. Maddede siyasi partilerin uyması gereken esaslar açık şekilde ele alınmıştır. Bkz. *T.C Resmî Gazete*, 20 Ekim 1982, Sayı: 17844, s. 17.

¹⁷ Erdoğan Teziç, *100 Soruda Siyasi Partiler*, Birinci Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1976, s. 6.

Devrimi'nin hemen ertesine rastlamaktadır.

İdeoloji kelimesini 1797'de ilk kullanan Antoine Destutt de Tracy, Devrimci Konvansiyon tarafından Aydınlanma düşüncesini yayma göreviyle Institut de France'ın başına getirilen bir dizi filozof arasında yer almıştır. David Mclelan'a göre geleneksel din, bireylerin gündelik yaşamıyla öteki dünyanın kutsallığı arasındaki etkileşime odaklanırken; ideolojinin seküler evreni, bu dünyanın dönüşümünü öngören kamusal projeleri meşrulaştırmak için haklılığı kendinden menkul bir tarzda bilim ve akla gönderme yapmaktaydı. Bu noktada geçmiş toplumları örgütleyen mitler toplumsal dünyayı aşan bir çerçeve çizerken ideolojilerse, genelde toplumların zahmetli bir analizinden türettiği kendi ürünleridir. Bu eğilim, siyasal süreçlerin giderek demokratikleşmesiyle birlikte iyice kuvvetlenmiştir.¹⁸

Alman romantikleri değişen koşullar karşısında insanların kolektif ve bireysel yollardan kendi gerçekliğini yarattığını savunmuştur. Marxizm ise Fransız ve Alman çığırılarını birleştirerek siyasal söylemin gündemine ideoloji kavramını oturtmuştur. Bununla birlikte Tracy usulü bir nesnellik iddiasıyla ideolojiyi incelemeye girişen çalışmalar İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı'da, özellikle de Birleşik Devletlerde güçlü bir biçimde yeniden canlanmıştır. Nazizmin yarattığı felaketler, Stalinizmin aşırılıklarının duyulmasıyla birçok kişinin yaşadığı hayal kırıklığı ve Sovyet komünizminin Batı usulü demokrasiye karşı monolitik bir tehdit olarak algılanması, bu fikirlerin kökenlerini açıklama kaygısını beraberinde getirmiştir.¹⁹

Böylece Edward Hallett Carr'in yorumuyla Marx'da "ideoloji" olumsuz bir terim olarak anlam kazanmış ve kapitalist toplumsal düzenin yanlış bilincinin bir ürünü olarak kendini göstermiştir. Lenin de ise "ideoloji" tarafsız ya da olumlu hale gelir. İdeoloji, Lenin'de sınıf bilinçli önderlerden oluşan seçkin bir grubun, gizil olarak sınıf bilinci olan işçi kitlesine aşıladıkları bir inanç olarak anlam bulmuştur. Sınıf bilincinin biçimlenmesi artık kendiliğinden işleyen bir süreç değil, üstlenilen bir görev haline gelmiştir.²⁰

Dolayısıyla sistemi kurumsallaştırma ve kökleştirme adına Fransız İhtilali'nin hemen sonrasında kullanılan ve işlevsellik kazandırılan ideolojiler, daha çok Locke,

¹⁸ David Mclelan, *İdeoloji*, Barış Yıldırım (çev.), 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005, s. 3-6.

¹⁹ David Mclelan, *age*, s. 7-8.

²⁰ Edward Hallett Carr, *Tarih Nedir*, Misket Gizem Gürtürk (çev.), 2. Baskı, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2002, s. 156.

Rousseau veya Marx gibi kişilerin fikirlerinin “melezleşmiş”, yozlaşmış şekilleri olarak yorumlanmaya başlanmıştır.²¹ İdeoloji, Kışlalı’ya göre ise sorunlar karşısında bir çözüm arayışı ve bunun bir sisteme oturtulması, sorunların çözümüne verdiği cevap sonucu toplum tarafından doğrulara dönüşmesini ifade etmektedir. Bununla birlikte değişen koşullar içinde kendilerini yenileyebilen ideolojiler yaşayabilmekte diğerleri ise, gerçeklere ters düştükleri ölçüde etkinliklerini yitirmektedir. İdeolojiler, ilgili toplum kesimlerinin doğru ya da yanlış bilinçlenmelerinde, siyasal çatışmaların yönlendirilmesinde önemli rol oynamakta ve her ideolojik çatışma, aslında belirli toplum kesimlerinin çıkarları ve dünya görüşleri arasındaki bir çatışmanın da yansıması olmaktadır.²²

Bu çerçevede Amerikalı Antropolog Clifford Geertz günümüzde ideolojinin toplumsal belirleyicilerinin incelenmesinde “Çıkar Kuramı” ve “Gerilim Kuramı” olmak üzere iki temel yaklaşımdan bahsetmektedir. Marxçı gelenek tarafından geliştirilen “Çıkar Kuramı”nda ideolojik bildirmeler, evrensel bir avantaj sağlama mücadelesi bağlamında değerlendirilirken; gerilim kuramında ise sosyo-psikolojik dengesizliği düzeltmeye yönelik kronik bir çaba bağlamında değerlendirmektedir. “Çıkar Kuramı”nın büyük avantajı kültürel fikir dizgelerini dile getirenlerin güdülenmelerini özellikle bir toplumsal sınıfa bağımlılığını vurgulamak yoluyla toplumsal yapının sağlam bir zemine oturmasını sağlamak olmuştur. “Gerilim Kuramı”nın hareket noktası olan net ve belirgin görüş, toplumun kronik derecede hatalı bütünleşme sorunudur. Geertz, bu yüzden ideolojiyi modern dünyada insanların kalıplaşmış umutsuzluğuna ve bir toplumsal rolün kalıplaşmış gerilimlerine yanıt olarak değerlendirmektedir.²³

Maurice Duverger de Geertz’e benzer bir şekilde değerlendirmede bulunur. Bu değerlendirmede ideoloji ve bilimsel kuram; her ikisi de toplumu açıklayan birer sistem ve toplumun işleyişini anlamaya yardım eden birer düşünce ürünü oldukları için birbirlerine benzemektedirler. Ancak iki noktada da birbirlerinden ayrılırlar: Duverger’e göre, ilkin bilimsel kuram, bir değer vargısı içermez. Oysaki ideolojide bir değer sistemi vardır. İkinci olarak; bilimsel kuram her şeyden önce, bilimin daha önceden gözlemlediği ve kanıtladığı olgulara dayanır. Oysa ideoloji ilke olarak bu olguları da içermekle birlikte bunları aşar ve çoğunlukla öznel birtakım izlenimlere, yüzeysel gözlemlere ve kısmî

²¹ Şerif Mardin, *İdeoloji*, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s. 20.

²² Ahmet Taner Kışlalı, *age*, s. 94-95.

²³ Clifford Geertz, *Kültürlerin Yorumlanması*, Birinci Baskı, Dost Kitapevi, Hakan Gür (çev.), Ankara 2010, s. 229-232.

yorumlara dayanmaktadır. Duverger, ideolojinin tanımını “*belli bir toplumu aklamak ya da yermek amacını güden ve o toplumu korumak, değiştirmek ya da yıkmak üzere girişilen bir eyleme mesned teşkil eden bir açıklama sistemi*” şeklinde ortaya koymaktadır. Buna göre, liberalizm, Marxizm, bütün büyük siyasal ve toplumsal doktrinler birer ideolojidir.²⁴ Başka bir görüşe göre de ideoloji, “tabiatın sesi”yle konuşmaktadır. Milliyetçilik de milletler dünyasının, dünyanın tabii haliymiş gibi görünmesine sebep olan bir ideoloji olarak ifade edilmiştir.²⁵

Proletarya diktatörlüğü konusundaki tartışmalarda Avrupa komünizminin meşruiyetini dayandığı ve 1985’lerde Türkiye’de oluşan sol-liberal akımların referans gösterdiği A. Gramsci’ye (1891-1937) göre ise ideoloji ayrılmaz bir parçası olduğu toplumsal formasyon gibi karmaşık ve çelişkili bir kimliğe sahiptir. Gramsci için ideoloji niteliğindeki ideolojiler, kuşkusuz daha yüksek ya da daha düşük bir derecede tutarlı olabilmekle birlikte ne doğru ne de yanlışlar. İdeoloji çoklukla içerisinde ekonomik sınıf mücadelesinin yer aldığı yapıyı ve ne derece başarılı olduğu önceden anlaşılmayan karmaşık üstyapılar âlemini bir arada tutan bir “sıva-harç” olarak nitelenmektedir.²⁶

Bu sebeple çalışmamızda Türk siyasal hayatının köklü partilerinden MHP ve geleneginin ortaya koyduğu Türk milliyetçiliği düşüncesini evreleri ile birlikte ele alırken bu düşüncenin ideoloji temelinde kamusal projeleri meşrulaştırma amacı mı, umutsuzluğa ve toplumsal rollerin kalıplaşmış gerilimlerine yanıt mı, toplumu korumak, değiştirmek ya da yıkmak üzere girişilen bir eyleme mesned teşkil eden bir açıklama sistemi mi yoksa karmaşık üstyapılar âlemini bir arada tutan bir “sıva-harç” mı olduğu noktalara cevaplar aranacaktır.

Yukarıda bahsedilen cevaplar aranırken bu gelenek içinde Türk milliyetçiliği fikrini savunanların düşüncelerini şekillendirdiği zemin ve zaman Türkiye’nin içinde bulunduğu koşullarla, başlangıçta modernleşme-gelenek geriliminden doğan hususlar olmak üzere ideolojik hareketlilik, karşıtlıklar ve mücadelelerle birlikte ele alınacaktır. Bu çerçevede gerek diğer siyasi partiler gerekse MHP ile ilgili yapılan lisansüstü çalışmalarında bir boşluğun olduğu gözlemlenmektedir.

Çalışmada bu minvalde bir bakış açısı belirlenmesinde Lütfü Şehsuvaroğlu’nun

²⁴ Maurice Duverger, *Siyaset Sosyolojisi*, Şirin Tekeli (çev.), Varlık Yayınları, İstanbul 1982, s. 21.

²⁵ Michael Billig, *Banal Milliyetçilik*, Cem Şişkolar (çev.), Birinci Basım, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2002, s. 49.

²⁶ Stuart Hall, Bob Lubble, Gregor Mclennan, *Siyaset ve İdeoloji*, Sadun Emrealp (çev.), Birey ve Toplum Yayınları, Ankara 1985, s. 24-25.

da işaret ettiği üzere Türk milliyetçiliğinin bütün tarihi dönemeçlerini doğru tahlil ederek günümüzdeki veçhesinin, boyutlarının, çerçevesinin, derinliğinin, kimliğinin, görevinin ne olduğunun ortaya konulmasına katkı sunmak ve bundan sonraki süreçlere fikri destek sağlamaktır.²⁷ Dolayısıyla bu bakış açısı Türk milliyetçiliğini ideolojik olarak temellendirmiş ve içselleştirmiş bir siyasi parti, büyük ölçüde Türk milliyetçiliği siyasetine yön veren bir hareket olarak gözlemlenen ve düşünülen MHP'yi önemli kılmaktadır.

Türkiye’de siyasal ve toplumsal bir doktrin²⁸ ve ideoloji olarak milliyetçiliği benimseyen MHP, fikrî anlamda tarihsel temellerini Osmanlı Devleti’nin çökmeye yüz tuttuğu ve Türk milletinin var olma kaygısına düştüğü zamanlara kadar dayandıran bir siyasi partidir. Bilindiği üzere siyasi partiler modern demokrasilerde meşru birer siyasi kurumdur. MHP de meşruiyetini doğrudan Türk milletini ve Türk devletini var etme kaygısı üzerinde inşa ettiğini, bunun fikir temelini de modern anlamda II. Meşruiyet yıllarından itibaren kurulmaya başlayan Türk milliyetçiliği fikri üzerine oturttuğunu ifade eden²⁹ bir siyasi hareketin adı olarak tanımlanabilir.

MHP, bir siyasi kurum ve gelenek olarak ise 1948’de Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)-Demokrat Parti (DP) kavgaları içinde hem CHP hem de DP’ye karşı Türkiye’de şeflik rejimini yıkmak, resmî milliyetçilik tezine karşı “Mutedil Milliyetçilik” kanalıyla yeni milliyetçi ve muhafazakâr dönüşümü sağlamak gayesiyle kurulmuş ve Türkiye’yi gerçek demokrasiye ulaştırma amacına yönelmiş olan Millet Partisi’ne (MP) dayandırmıştır. Dolayısıyla MHP’nin doğrudan 1970’lerdeki kendi resmî söylemlerine bakılırsa Fevzi Çakmak müstesna bir yer teşkil etmektedir. Bununla birlikte fikrî birliği sağlayamayan ve lider sıkıntılarından dolayı toplama bir parti görüntüsü çizen MP, CHP’nin otoriter yönetimini devam ettiren DP karşısında fazla dayanamayacaktır.

Fevzi Çakmak’ın fahri başkanı olduğu bir partinin siyasi geleneğin başlangıcı

²⁷ Lütfü Şehsuvaroğlu, “Milliyetçiliğe Reddiye 1-Ülkücülük Versus Milliyetçilik”, *Türk Yurdu*, Mart 2012, Sayı: 295, s. 255.

²⁸ İngilizce ve Fransızca’da “doctrine”, Almanca’da “doktrin”, İtalyanca’da “dottrina” şeklinde geçen ve öğreti anlamına gelen kelime Türkçe’de de “doktrin” şeklinde kullanılmaktadır. Bir düşünürün belli bir konuda ileri sürdüğü ve savunduğu görüş olarak tanımlanan doktrin, Osmanlıca’da âkide, içtihat, tarîk, tarikat, meslek, zehap, mezhep, düstür, nazariye gibi kelimelerle karşılanmıştır. Doktrin kelimesinin Osmanlıca’da en uygun çevirisi “meslek”tir. Bilimde bir dizge meydana getiren ilkelerin tümü olarak tanımlanmıştır. Terim, Türk Dil Kurumu’nca “özenle ve ayrıntılı bir şekilde belirlenmiş inançlar dizisi”yle deyişle de tanımlanmıştır. Bkz. Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi*, Cilt: 5, Remzi Kitapevi, İstanbul 1978, s. 13.

²⁹ *Devlet*, 4 Kasım 1974, s. 6.

sayılmasının şüphesiz Alparslan Türkeş'in şahsında bir takım mühim gerekçeleri buluyordu. Bunlar; en başta Kıbrıs doğumlu Türkeş'in Harp Okulu'na kaydında Çakmak'ın rol oynaması³⁰ ve Türkeş'in askerî kişiliği, devletin resmî ideolojisi dışında kalmış olan Türk milliyetçileri gözünde Çakmak'ın gelenekçiliği ve muhafazakâr tavrı, 1944'te Türk milliyetçilerinin maruz kaldığı olaylar, Çakmak'ın cenaze töreni sırasında yaşananlar ve Çakmak'ın cenaze törenine devletin ilgisizliği, CHP ve DP'nin etki-tepki ve bir kısır politika üzerinde yaşadığı çatışmalar şeklinde ifade edilebilir.

Alihan Limoncuoğlu'nun Fevzi Çakmak noktasında dikkat çektiği bir nokta ise Çakmak'ın Türk Tarih Tezi olayına ve Atsız'ın yargılandığı Irkçılık-Turancılık davasına dâhil olduğu noktasında kendini göstermiştir. Limoncuoğlu, "Dalkavuklar Gece-si"ndeki kralın dalkavukları tarafından köşeye sıkıştırılan Tutaşıl'ı Fevzi Çakmak, Bilgin İkeznini'ni ise Zeki Velidi Togan olarak görmektedir. Doğruyu söylediği için mağdur olan İkeznini'yi savunan ve Şilka'yı da idamdan kurtaran Tutaşıl'dı. Diğer yandan Çakmak'ın emekli edilmeden atadığı askerî hâkimler, Irkçılık-Turancılık davasında Türkçülerin beraatlarına karar vermişlerdir.³¹ Sağlam fikrî temeller ve birlikten yoksun olsa da MP'nin Türk milliyetçiliği siyasi hareketinde Alparslan Türkeş, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ve dönüşüm sonrası adıyla MHP için "Üçüncü Yol"un başlangıcı olmasıydı.

Burak Arıkan'ın siyasi kurumsallaşma bağlamında Samuel P. Huntington'un "Değişen Toplumlarda Siyasal Düzen" ismiyle Türkçe'ye çevrilebilecek kitabındaki siyasal kurumların kurumsallaşmasına dair ortaya koyduğu dört göstergeye atıfta bulunarak yaptığı MHP değerlendirmesi ise MHP'nin kurumsal ve modern bir siyasi parti hüviyetini çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Türkiye'de CHP'den sonra en uzun süreli siyasi partisi olan MHP, çevreye ve şartlara uygunlukla kurumsallığını sürdürmüş, nesiller arası geçişle ise lider sorununu Devlet Bahçeli ile atlatmıştır. Türk milletinin varlığına karşı ortaya çıkan dönemsel tehlikelere (siyasi bunalımlar, komünizm, terör faaliyetleri, siyasal İslam, Avrupa Birliği gibi) karşı sürekli milliyetçi duyarlılığı temsil etmesi de bahsi geçen uygunlukla ilgilidir. Örgütlenme açısından uzmanlaşma birimleri diğer parti örgütlenmeleriyle aynı olsa da Ülkü Ocakları'nın varlığı bir tür siyaset okulu ve harici örgütlenme yönüyle partinin devamlılığını ve dallanıp budaklanmasını sağla-

³⁰ Hüseyin Hüsnü Uğur, *Başbuğlu Yıllar*, 2. Baskı, Berikan Yayınları, Ankara 2018, s.19.

³¹ Alihan Limoncuoğlu, "Millet Partisi 1948", *Türkiye'de Siyasi Partiler ve Milliyetçilik*, Mustafa Yiğit (Ed.), Palet Yayınları, Konya 2022, s. 305-306.

mıştır. Ülkücü taban ve ülkücülük özerkliğine yönelik partinin yumuşak karnı olsa da kurumsallığın devamı açısından diğer partilere göre daha şanslı olmasını engellemektedir. Son olarak Türk milliyetçilerinin ortak partisi olma söylemi ve temsiliyle partideki iç uyum ve birlikte hareket edebilme kabiliyeti MHP'yi kurumsallaşmış bir siyasi parti olarak bugüne taşımıştır.³²

Kemal Can'ın ifadeleriyle MHP ve Ülkücü Hareket; hayat alanlarının daralacağını düşünen geleneksel orta sınıflar, kent yoksulları, engelle karşılaşılan taşra odaklı-küçük/orta sermaye ve tahsilli meslek grupları gibi toplumsal tabanın ideolojik refleksleri ile kendi kaynağını oluşturan ideolojik referanslar arasında başarılı bir buluşma yaratılmış ve konjonktürel koşullara bağlı olarak stratejik-taktik politika değişikliklerine ideolojik gerekçe üretebilecek ölçüde esnek bir fikrî altyapı üretmiştir. Bununla birlikte Can, *“MHP'nin milliyetçilik, muhafazakârlık, İslamcılık gibi siyasal düşünce sistematiikleri arasında hareketli bir geçişgenlik ve buna bağlı olarak ideolojik formların popülerleştirilmesi konusunda bir beceri geliştirmiştir”*³³ demektedir. Ancak MHP'nin tüm siyasi geleneği ile birlikte İslam'la olan ilişkilerinin ideolojik olarak İslamcılığa dönük olmadığı çalışmada görülecektir. Bu ilişkiler MHP'nin laiklik yorumuyla, dini, millî kültürün bir unsuru addederek millî bütünleşmeyi ve iç barışı sağlamaya dönük bir temelde ve şahsiyet inşasında kendini gösterecektir.

“Yankı” dergisi de 1970'ler üzerinden yaptığı MHP ve Türkeş değerlendirmesinde Türkeş'in ve partisinin hedefinin her siyasi parti gibi iktidara gelip programını uygulamak olduğunu belirterek hem onun kurumsallığını ifade etmiş hem de MHP'nin kendinde gördüğü özgüvene işaret etmiştir. Bu değerlendirmede ayrıca Türkeş ve partisini yalnızca Batı'nın klasik faşist partilerinin ölçütleriyle değerlendirmenin hatalı olduğu vurgulanmış, *“Türkeş, deyim yerindeyse fikriyatını Türkiye şartlarına uygulamaktadır”* denilmiştir. Türkeş'in fikriyatı ve Partinin genel hatlarıyla programı ise üç noktada dile getirilmiştir. Bunlardan birincisi, İslamcılıkla karıştırılmış Türk milliyetçiliğidir. MHP içinde yalnız Türk milliyetçiliği davasının güdülmesinin geniş Müslüman halk yığınlarının bulunduğu ülkemizde yeterli olmadığı hususu kavranmıştır. İkincisi, koyu bir sol aleyhtarlığıdır. Üçüncüsü ise “Millî Devlet, Güçlü İktidar” ve “başbuğ” sloganlarında

³² Burak Arıkan, *Milliyetçi Hareket Partisi*, Birinci Basım, Agora Kitaplığı, İstanbul 2008, s. 2-5.

³³ Kemal Can, “Ülkücü Hareketin İdeolojisi”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt: 4, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 663.

ifadesini bulan otoriter devlet yönetimi fikridir.³⁴

“Yankı” dergisinin MHP’nin kurumsallığına, Batı’nın klasik faşist partilerinin ölçüleriyle değerlendirmenin yanlışlığına işaret etmesi ve Türkeş’in fikriyatını Türkiye şartlarına uygulamak noktasındaki düşüncelerine hak vermekle birlikte İslamcılıkla karıştırılmış bir Türk milliyetçiliği ifadesini basit ve hatalı bulduğumuzu belirtmeliyiz. Buna “Yankı” dergisinin görüşlerinden önceki paragrafta cevap verdiğimizizi düşünüyöruz.

1978 yılının başında “Yankı” dergisinin kapağına “Yılın Adamı” olarak taşıdığı Türkeş ile yaptığı röportajda ise Türkeş, sol aleyhtarlığı konusuna da açıklık getirecek, “Türkiye Halkları” söylem ve sloganlarıyla ortaya çıkanlara karşı bir milliyetçiler birliğinin meydana geldiğini ve bu amaçla MC hükümetlerinin kurulduğunu belirtecektir. Türkeş, burada CHP’yi ve CHP’li vatandaşları ayrı bir gözle görme kasıtlarının olmadığını da altını çizmiştir.³⁵ Dolayısıyla MHP’nin sol aleyhtarlığı millî devlet yapısına karşı ayrılıkçı düşüncelere sahip olduğu yönünde kanaat beliren bölücü sol olduğu anlaşılmaktadır. Bu bölücü sol, tüm yabancı ideolojilerle birlikte MHP tarafından Türkiye, Türk milleti, millî ve manevi değerler karşısında tehdit ve tehlike unsurları olarak algılanmıştır. Öte yandan “Millî Devlet, Güçlü İktidar” olarak ifade edilenin ise esasında Türkiye’nin ihtiyaçlarından doğmuş, koalisyon ve zayıf yönetimlerin sebep olduğu zaaf-lara karşı hem demokrasinin uygulanması hem de kalkınma hamlesinin gerçekleşmesi bağlamında vücut bulmuş, yerli bir yönetim modeli olarak “millî demokrasi”nin kısa ifadesi olduğu çalışmada ortaya konacaktır.

Dolayısıyla slogan olarak ifade edilen “Millî Devlet, Güçlü İktidar” esasında kit-lelerin oylarına yönelmiş bir slogan olmanın ve otoriter devlet anlayışına sıkıştırılmanın çok ötesinde bir millî projeye yöneldiği görülecektir. “Başbuğ” ifadesi ise Atatürk’ten sonra Türk milletine öncü olacak liderlerin ortaya çıkmayışı ve milliyetçi gençlik ve çevreler tarafından beklenen ve özlenen lider olarak tarihi ve kültürel temelde Alparslan Türkeş’te kendini göstermesidir diyebiliriz. Bunda 3 Mayıs 1944 ve sonrasında yaşananlar ile 27 Mayıs 1960 Askerî Hareketi’ne kattığı millî ve sağduyulu ruhun da etkili olduğu görülecektir.

CKMP döneminde Türkeş’le Türk milliyetçiliğinin siyasal alandaki programı

³⁴ *Yankı*, Sayı: 355, 2-8 Ocak 1978, s. 5.

³⁵ *Yankı*, Sayı: 355, 2-8 Ocak 1978, s. 10.

olarak şekillendirilen “Dokuz Işık Doktrini”ni, “Millî Doktrin” olarak geniş halk kitleleriyle buluşturabilme ve yeni Türk milliyetçiliğini bir aksiyon ve büyük, müreffeh ve güçlü Türkiye yolunda hamle hareketine dönüştürebilmek ülküsü MHP’yi milletin tarihi ve kültüründen getirdiği değerleri üzerinde yükselmeye sevk etmiştir. Bu yönelişin esas nedeni ve yöntemi Tanzimat’tan beri süregelen Batı karşısında oluşan aşağılık duygusunu yıkarak, “yüzde yüz yerli ve yüzde yüz Türk olan” bir anlayışla “Çağdaş uygarlık düzeyini yakalama” değil, “Çağlar üzerinden sıçrayarak” kalkınmış, Büyük Türkiye’yi kurmak ve Türk-İslam medeniyetini yeniden ihya etmektir. Bununla birlikte Galip Erdem’in 1973’te belirttiği gibi “*Türk milliyetçileri, siyaset mücadelesinin kötü geleneğini yıkmak zorunda oldukları hissiyle hareket etmeyi amaç olarak belirlemişler*”³⁶, doğrudan Türk milletini ve Türk devletini yükseltmenin yollarını aramışlardır.

Partinin ülkücülük ve adanmışlık, yeni nesil ve medeniyet projesi, Türk milletinin ve devletin bekasını devam ettirme, siyasi bunalım ve sorunları çözmede gösterdiği ataklık ve çözüm yolları, idealist fikirler üzerinde inşa olmuş bir parti vasfına haiz olmasından dolayı buhranlı dönemlerde prensip ve yön tayin etme kabiliyeti, milliyetçi entelektüel kesimler vasıtasıyla öneri ve öngörülerde bulunması, kendi içinde büyük ölçüde gösterdiği tutarlılık MHP’yi kökleştirmiş, Türk siyasi tarihinde anlamlı kılmış ve devam ettirmiştir.

Bu noktada taşra tabanındaki örgütlenmeler, Türk milliyetçiliğine taban oluşturma faaliyetleri ve MHP’nin bölücü-aşırı sol fraksiyonlara karşı yürüttüğü mücadele MHP’yi 1970’lerde halk nazarında görünür ve anlamlı kılmıştır. 12 Mart 1971 Muhtırası’nın ise bu çerçevede MHP’yi doğruladığı çalışmada görülmektedir. Ülkede devam eden çatışmalar ve sol fikirlerin bölücülüğe uzanan gelişimi, hükümetin yetersizliği ve siyasi partilerin millî birlik beraberliği sağlamaktan uzak görüşleri neticede emir-komuta zinciri içerisinde yapılan 12 Mart 1971 darbesini hazırlamış ve Demirel Hükümeti istifa etmiştir. Partilerüstü Nihat Erim ve sonrasında Ferit Melen Hükümetleri kurulmuş, 14 Ekim 1973 Genel Seçimleri’nden sonra da CHP-MSP Hükümeti, kısa bir süre sonra Bülent Ecevit’in istifasıyla ise Sadi Irmak Hükümeti güvenoyu alamamasına rağmen Türkiye’yi idare etmiştir. Milliyetçi-Muhafazakâr entelijansiyasının telkin ve kamuoyu faaliyetleri sonucu MHP ve Türkeş’in öncülüğünü yaptığı Süleyman Demirel’in Başbakan olduğu I. Milliyetçi Hükümeti (MC) kurulmuştur. 5 Haziran 1977’deki

³⁶ Galip Erdem, “Ana Davalar”, *Devlet*, 3 Eylül 1973, s. 5.

genel seçimlerden sonra da en fazla oyu alan Ecevit, hükümeti kuramayınca II. MC kurulacaktır. Altı ay sonra II. MC Hükümeti'nin dağılması, Adalet Partisi'nden (AP) CHP'ye geçen milletvekillerinin desteğiyle Ecevit Hükümeti'nin kurulması sonucunu hazırlamış, 12 Eylül 1980 darbesine giden süreçte ise Ecevit'in istifasıyla Demirel yeniden MHP ve MSP'nin desteğiyle hükümet kurmuştur.

Diğer yandan genel çerçevesi ve ortaya çıkışın oturtulduğu zeminde söylemleri ve Türk milliyetçiliğine bakışı ve bu bakış içinde içinde gerçekleştirmeye çalıştıkları göz önünde tutulduğunda etno-sembolist bir milliyetçilik yaklaşımının³⁷ kendini gösterdiği Türkiye'de en büyük ilham kaynağı olan dönemler İslamiyet öncesinde Göktürkler, İslam sonrasında Türk-İslam Selçuklu medeniyeti, Osmanlı kuruluş ve yayılış felsefesi ile Türkiye'nin kurtuluş ve kuruluşuna vesile olan Kuva-yı Milliye ruhudur. Bu ilhamla Türkiye'nin Türk milletini azami müştereklerde birleştirmeyi ve Türk milletine özgüven kazandırmayı, model siparişinden ziyade kendi modelini oluşturmayı yol seçtiğini anlıyoruz.

MHP'nin millî bütünleşme, azami müştereklerde birleşme çabaları ve emperyalizm karşıtı milliyetçilik söylemlerine rağmen çoğu Batılı yazar, 1970'lerde meydana gelen olaylarda doğrudan MHP ve Türk milliyetçiliğini hedef alan yorumlar yapmışlardır. Sağ-sol karşıtlığı, sağın içinde bulunduğu çıkmazlar, solun kendi içinde farklı ideolojik gruplara parçalanmışlığının tam anlamıyla bir grup aidiyetini sunmaması doğru bir yaklaşım olmakla birlikte, "Aşırı Milliyetçi Bozkurtlar" şeklinde ifade edilen ülkücülerin radikal üyelerine kalkan olması, aşırı sağcı MHP'nin şok birliklerinin bıyık tarzına bakarak solcu kurban seçmesi, solla ilişkili görülen Alevileri taraması şeklindeki ifade-

³⁷ Etno-sembolcü terimi, milliyetçilik çözümlemelerinde etnik geçmişe ve kültüre ağırlık veren kuramcıları nitelemek için kullanılmaktadır. İlkçiliği reddeden ve doğal olarak modernist açıklamaları da yetersiz bulan John Armstrong, Anthony Smith, John Hutchinson gibi etno-sembolcüler bu sebeple bir tür senteze ulaşmaya ve orta yol bulmaya çalışmışlardır. Bu yaklaşımda genel olarak mitler, semboller, töreler bugünün milliyetçiliklerinin içeriğini belirlemiş ve söylemlerin ana dolgu maddesini oluşturmuştur. Etno-sembolcüler, milliyetçiliğin modern çağın ürünü olduklarını kabul etmekle birlikte milliyetçiliği, kapitalizm, endüstrileşme gibi modern süreçlerle açıklayan kuramlarla da yetinilmemesi gerektiğini öne sürmüşlerdir. Yaklaşımın temsilcilerinden A. Smith, bu yaklaşımın hangi halkların yeterli koşullar oluştuğunda bir milliyetçi hareket başlatacağını ve bu hareketin hangi biçime bürüneceğinin belirlenmesi, anıların, mitlerin ve sembollerin milliyetçiliğin şekillenmesindeki rolünün anlaşılması, milliyetçiliğin nasıl bu kadar geniş bir halk desteğine sahip olabildiğinin açıklanmasında avantaj sağlayacağını ortaya koymuştur. Bu yaklaşımda "entelijansiya, halk kitlelerini tarihe davet edebilir" öngörüsü de ayrıca önem taşımaktadır. Bkz. Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları*, Birinci Baskı, Sarmal Yayınları, İstanbul 1999, s. 194-196.

ler ve Maraş'taki olayların vb. doğrudan ülkücülerin saldırısı olarak değerlendirilmesi³⁸ eksik bilgilerle yapılan yorumların kalıplaşmış ve önyargılı yaklaşımların bir sonucu olarak ortaya çıktığı görülüyor.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ifade edildiği üzere J. L. Landau da CKMP'yi aşırı sağın militan partisi olarak değerlendirmektedir. Bu ve benzer yaklaşımlar kendini “sağ” ve “sol” siyasi hareketlerin dışında konumlandırıran MHP'nin hem siyasi hem de Türk milliyetçiliği tarihi içinde yerleştirilmiş, Türkiye Cumhuriyeti'nin bir millî devlet olarak teşekkül ettiği yıllardan itibaren tarihin doğal akışı ve Türk toplumunun gelişim süreci göz ardı edilmiştir. Nitekim Türkiye'de bazı ayrılıkçı sol yazarlar ve çevreler de yaptıkları genellemelerle “MHP ve Ülkücü Hareketi” aşırı sağ ve ırkçı bir temelde konumlandırmışlardır. Bunlardan Merdan Yanardağ, MHP'nin ideolojik kaynaklarında, bu partiye rengini verenin Gökalp-Akçura çizgisi olmadığını Nihal Atsız-Zeki Velidi Togan ekolü ve ırkçı Türkçülük olduğunu öne sürmektedir. Yanardağ, bir taraftan Pan-Türkçülüğün sanılanın aksine gerçek anlamda MHP'nin politik hattının belirleyici unsuru olmadığını da eklemekte bir taraftan “Dokuz Işık Doktrini”ni Mussolini ve Hitler çizgisinin özeti olarak değerlendirmekte, diğer taraftan ise MHP ve Ülkücü Hareketi sadece taşralı Türk kimliğine seslenen, büyük kent yaşamına, modern ilişkilere ve Batılı değerlere öfke duyan bir milliyetçilikle İspanya'daki taşraya ve kiliseye dayanan, işçi hareketleri karşısı “falanjist hareket”e benzetmiştir.³⁹

MHP'yi Mussolini çizgisinde ele alan isimlerden biri de 1990'larda “Türkiye Günlüğü” yazar kadrosunda yer alan isimlerden biri olan Mümtazer Türköne'dir. Türköne'nin Alparslan Türkeş'i ve MHP'yi faşizmle⁴⁰ yan yana getirmesinin dayanakların-

³⁸ Jenny White, *Müslüman Milliyetçiliği ve Yeni Türkler*, Fuat Güllüpinar, Coşkun Taştan (çev.), 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 61-62.

³⁹ Merdan Yanardağ, *MHP Değişti Mi?* 1. Baskı, Gendaş Yayınları, İstanbul 2002, s. 500, 594.

⁴⁰ Zeev Sternhell'e göre, bir uygarlık olgusu olan faşizm, 19. yy'ın son çeyreğinde olgunlaşmış bir fikir olarak 20. yy başında hâkim olan politik kültürün reddini temsil etmektedir. Bir kopuş ideolojisinin ideal biçimi olan faşizm, liberalizm ve Marxizm, pozitivizm ve demokrasi yerleşik sistemlere başkaldırmaktadır. Yeni bir ideoloji, ortaya çıkan politik bir hareket öncelikle gündemi işgal eden düşünce sistemlerine ve politik güçlere karşı dikildiği gibi faşizm de aynı şekilde ortaya çıkmıştır. Kendi dünya görüşünü ortaya koymadan önce Marxizm, dikta rejimine karşı taarruza geçen liberalizmin karşısına nasıl çıkmışsa faşizm de politik, ahlaki ve entelektüel bir alternatif sistemin bütün bileşenlerini karşılamadan önce liberalizm ve Marxizmle çatışarak kendini göstermiştir. Sternhell'in ifadeleriyle ister yüzyıl dönemecinde tasarlandığı ister 20'li ve 30'lu yıllarda geliştiği gibi olsun, faşist ideoloji organik milliyetçilik ile Marxizmin anti-materyalist revizyonunun bir sentezi şeklinde kendini göstermiştir. Bu doğrultuda faşizm toplumsal, bireycilik karşısı ve anti-rasyonalist politik bir kültür olarak, ilk zamanlar Aydınlanmacıların ve Fransız Devrimi'nin mirasının reddedilmesine dayanırken, sonradan topyekûn bir değişiklik çözümünün, toplumun bütün tabakaları ile bütün sınıflarının mükemmel bir şekilde bütünleşebileceği bir insan toplumunun sürekliliğini tek başına garanti altına alabilecek entelektüel, ahlaki ve politik bir kadronun

dan biri Türkeş'in "Ben sizi sokaklarda ıspanak fiyatına satılan demokrasiye değil, bir büyük birliğe çağırıyorum" cümlesidir. Bu cümleden Türköne'nin anladığı "Demokrasi ucuz bir maldır" anlayışdır. Yine bu çerçevede çalışmanın üçüncü bölümünde açıklanacağı üzere "Davadan döneni vurun" ifadesi Türkeş'in ne zaman hangi vesileyle söylediği çoğu çevreler tarafından bilinmeyen ama çarpıtılan bir ifade olarak Türköne'yi MHP hakkında faşist yargıya yönelten hususlardan biri olmuştur. Türköne "Lider-Teşkilat-Doktrin" şeklinde ifade edilen parti disiplin anlayışını ise tipik bir Mussolini saçmalığı, Lider-Baba, Teşkilat-Oğul, Doktrin-Ruhü'l Kudüs şeklinde bir uyarlama olduğunu iddia etmektedir. Ona göre, "Milliyetçi-Toplumcu" ifadesi de doğrudan "Nasyonal-Sosyalist" in⁴¹ bire bir tercümesi idi.⁴² Bu tür iddialara ve yorumlara çalışmanın normal seyri içerisinde yer verilmiştir. Bunları burada tekrarlamaktan ziyade bu bakış açısının sebeplerini ifade etmemiz yerinde olur sanırım.

Bu noktada siyaset bilimi alanındaki çalışmalarda MHP'nin menfi algılanışının

inşası üstüne temellenmiştir. Bu noktada faşizm, Avrupa kıtasının modernleşmesinin sonucu olan belaları ortadan kaldıracakını iddia etmiştir. Faşizm, toplumun karşıt gruplar halinde parçalanmasına, bölünmesine, piyasaya fırlatılmış basit bir metaya dönüşmüş olan bireyin yabancılaşmasına çare bulmak istemiştir. Faşizm, modernleşmenin insan ilişkilerine soktuğu gayri insaniliğe karşı ayaklanırken, ilerlemenin nimetlerini kıskançlıkla korumaya çalışır ve asla varsayımsal bir "altın çağ"a geri dönüşü vaaz etmez. Ne gerici ne de karşı devrimci olan faşizm, tam tersine başka tipte kapitalizmden, modern teknolojiden ve endüstriyel ilerlemeden en iyisini çekip alma niyetini ilan eden bir devrim olarak belirlemiştir. Bkz. Zeev Sternhell, *Faşist İdeolojinin Doğuşu*, Şule Çiltaş (çev.), Birinci Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 20212, s. 17-18.

⁴¹ "Nasyonal Sosyalizm", ırkçılık, insanüstü, otoriter ve totaliter devlet, Yahudi düşmanlığı esasları üzerinde şekillenmiş ve Alman diktatör Hitler ile özdeşleşmiş faşist bir yönetim sistemi olarak adlandırılmaktadır. Hitler, Alman toplumunda baş gösteren çöküşü durdurmak ve kaybedilen toprakları yeniden kazanmak istemiştir. Ona göre, bunu başarmak ülkenin başına geçmekle mümkündür. Bu yüzden Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'ni kurup, bu partiyle seçimlere girmiştir. İlkinde mecliste çoğunluğu sağlayamasa da ikincisinde başbakan olmayı başarmıştır. Ancak ona göre seçimler, hiçbir zaman yeteneklileri iş başına getirmemektedir. Bu yüzden Hitler seçimle iş başına gelse de, hissettirmeden sistemi kendi istediği şekle, yani otoriter ve totaliter bir şekle sokmuştur. Muhalefeti yok edip, sendikaları kapatmış, bütün siyasi partilerin faaliyetlerine son vermiştir. Bu yolda propaganda en önemli araçtır. Çünkü kitleleri ikna etmek onun için çok önemlidir. Ona göre yurttaş demek, Alman kanı taşımakla eşdeğerdir. Birey onun için kolektif bir kişiliktir, yani bütünü içinde erir. Bireyin devlete karşı ileri sürebileceği hakları yoktur. Amacı bütün Almanları içine alan bir devlet kurarak, bu üstün ırkı koruyup geliştirmektir. Bkz. Nurhayat Çalışkan Akçetin, "Martin Heidegger ve Nasyonal Sosyalizm: O Bir Nazi Miydi?", *Humanitas*, 2016; 4(8), s. 49-50; Claude David'e göre, "Nasyonal Sosyalizm" yani "Hitlerizm" bir doktrin değil, bir harekettir. İdeolojiden, sadece propagandasını yönlendirebilmek açısından birkaç "slogan" ister. Esasta eylemler tamamen konjonktüre bağlı olarak ortaya çıkan, sistematik sanılmış bu politika gerçekte tamamen oportünisttir. Tek değişmez nokta, tek dogma, ırkçılıktır. Tutkulu bir inanca dönüşmüş olan ırkçılık, milliyetçi politikayı, hareketin emperyalist projelerini destekler ve haklı çıkarırdı. Hitlerizm'de, bu milliyetçi inancın dışında hiçbir şey yoktur. Programında yer alan siyasi, sosyal, ekonomik prensipler sadece bu amaca varmak için kullanılan araçlardır. Bunlar ihtiyaçlara göre ya değiştirilir, ya da yadsınırlar. Irkçılık bir güçlülük siyasetini öngörür. Tek amacı Alman ırkının üstünlüklerini harekete geçirmektir. Claude, Hitlerizm, nazizm veya nasyonal sosyalizmin ataları konusunda Fichte'den Hegel'e ve Nietzsche ve Wagner'e kadar birçok isim saymaktadır. Bkz. Claude David, *Hitler ve Nazizm*, Hüseyin Boysan (çev.), İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 36-47.

⁴² Mümtazer Türköne, *68 Kuşağı*, Nesil Yayınları, İstanbul 2011, s. 74-77.

ve yansıtılışının değişik nedenleri olduğuna dikkat etmek zarureti de doğmuştur. Bu zarureti akademik çerçevede ifade eden kişilerden biri Sakarya Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Recai Coşkun olmuştur. Ona göre, özellikle 1970 ve 1980’lerde MHP’yi yabancı basına taşıyan Türk ve Türkiye’de yaşayan yabancı uyruklu yazar ve gazetecilerin “Marxist-solcu veya liberal” gelenekten gelmeleri MHP’yi olumsuzlaştırmayı besleyen gerekçelerin başında gelmektedir. Aynı şeyi Batı üniversitelerinde ve araştırma kuruluşlarında çalışan Türk kökenli akademisyenler için de söylemek mümkündür. Ayrıca, Ağca olayı⁴³ sonrasında Batı kamuoyuna karşı MHP hakkında yürütülen dezenformasyon ise “MHP ve Bozkurtlar”ı dünyanın en tehlikeli örgütleri arasında göstermek için müsait bir zemin sağlamıştır. Diğer yandan Türk milliyetçiliği değerlendirilirken Batı kamuoyunda ırkçılığa yakın bir anlamda duran nasyonalist kelimesinin tercih edilmesi, MHP’nin Batı medeniyetine eklemlenmek yerine bir Türk medeniyeti seçeneği inşa etmeye adanması ve toplumların değer yargıları arasındaki farkların göz ardı edilmesi, MHP değerlendirilirken Parti Programları, Seçim Beyannameleri, Büyük Kurultay ve Meclis Konuşmaları gibi birincil kaynaklardan büyük ölçüde istifade edilmemesi, içerden yapılan araştırmaların literatürde kendini hissettirememesi MHP’nin olumsuzlanmanın başlıca sebepleri olarak ortaya çıkmaktadır.⁴⁴

MHP değerlendirilirken birincil kaynaklar yerine daha çok aynı yorum ve değerlendirmeler üzerinde inşa edilmiş ve akademide ve Türk siyasal yazınında oldukça kabarıklık olan bu yayınlara yönelik kapsamlı araştırma, inceleme ve tahliller yapılabilir. Bu türde yayınlara bir örnek olarak Ercan Şahbudak’ın “Türk Siyasal Yaşamında Milliyetçilik Öğretisi ve 1990’larda Yükselen MHP” adlı çalışmasını örnek gösterebiliriz. Çalışmanın genelinde ısrarla ve sayfalarca devam eden Tanıl Bora-Kemal Can’dan yapılan

⁴³ Mehmet Ali Ağca, Vatikan’da Sen Piyer Meydanı’nda Papa’ya yaptığı suikasttan sonra dünya terör manşetinde yer almıştır. İstanbul’da gazeteci Abdi İpekçi olayından sonra adını duyuran Ağca’nın Türkiye’den Avrupa’ya kaçtıktan sonra giriştiği Papa eylemi bir noktada Avustralya’dan Kanada’ya kadar dünyanın dikkatini üzerinde toplamasına sebep olmuştur. Milliyetçi ve partilerüstü bir gazete olarak yayın yaptığını ifade eden Yeni Düşünce dergisinin sahibi Akkan Suver, Ağca’nın arkasında Rus istihbarat ve gizli servisi olan Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti (KGB) olduğunu, KGB’nin Ağca’nın köylüsü Türkiye İşçi Partisi yöneticilerinden Teslim Töre aracılığıyla tetiği çektiğini öne sürmektedir. Teslim Töre, Jorl Habbaş’a ve Filistin Kurtuluş Örgütü’ne bağlı Marxist-Leninist Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu’nu 1970’te kurmuştur. İsrail İstihbarat Servislerinin Flistini olarak tanıdığı ifade edilen Töre’nin Bulgaristan’dan Türkiye’ye yapılan silah kaçakçılığını idare ettiğini, Lübnan’a aşırı solcu ve sağcı teröristler gönderdiğini, Ortadoğu’da KGB’nin yüksek rütbeli subaylarının patronajı altında toplantılara katıldığını, 1980’de de Suriye ve Lübnan’da Ermenileri de eğitmek üzere örgüte aldığını Akkan Suver bildirmektedir. Ayrıca suikast olayı ile ilgili Ağca’nın suç ortağı olarak İvanov Sergie Antonov da yakalanmıştır. Bkz. *Yeni Düşünce*, Sayı: 61, 3 Aralık 1982, s. 11-15.

⁴⁴ Recai Coşkun, “Seçilmiş Uluslararası Çalışmalarda Milliyetçi Hareket Partisi: Söyleme ve Yönteme İlişkin Sorunlar”, *Türkiz*, Sayı: 6, Kasım-Aralık 2010, s. 93-94.

alıntılar olduğu gibi “Türkiye Günlüğü” dergisinde Dr. Vedat Bilgin’e ait olduğunu (şayet Vedat Bilgin de başka bir çalışmadan alıp referans göstermediyse) tespit ettiğimiz ifadeler de⁴⁵ Şahbudak’ın çalışmasında referanssız bir şekilde verilmiştir. Şahbudak’ın çalışmasında referanssız bir şekilde MHP’ye dair yer alan ifadeler şu şekildedir:⁴⁶

“Soğuk savaş ortamının, militarist siyasallaşmayı besleyen etkisi MHP’yi sıkıştırdıkça, MHP ideolojik olarak anti-komünist konumundan dolayı, devletçi bir söyleme doğru kayma eğilimi göstermiştir. Dönemin ideolojik diskurunda sosyalizan, devletçi öğelerin hâkim konumu, 1970’li yıllar MHP’sini simetrik bir devletçi yaklaşıma götürmüştür. Kapalı toplumsal yapının ürettiği milliyetçilik vurgusu ise antikomünizm ve bir çeşit geleneksel refleksler düzeyinde kalmıştır. Bunun somut göstergesi ise otoriter bir siyasal kültürün oluşumu, devletçi bir milliyetçilik söylemidir.”

Yine Roza Süleymanoğlu’na ait bir yüksek lisans tezinde de atıfsız ve yanlış alıntılanmış cümlelere tesadüf edilmektedir. Nitekim bunlardan biri Etienne Copeaux’un “*Sentez akımı Kemalizm mirasını açıkça reddetmeden, İslam’ın dinî ve kültürel değerlerini Türk milliyetçiliğine eklemek isteyen milliyetçi bir muhafazakârlığı temsil eder*”⁴⁷ şeklindeki ifadelerinin hem “*Türk-İslam sentezinin Kemalist mirası açıkça reddetmesi...*”⁴⁸ şeklinde hem de atıfsız verilmesidir. Şöyle ki çalışmamızın üçüncü ve dördüncü bölümlerinde yer verdiğimiz gibi Türk-İslam sentezinde Kemalist mirası açıkça bir red de söz konusu değildir.

MHP değerlendirilirken düşünülen yanılgılardan biri de MHP’nin 1970’lerde komünizmle mücadeleye 1990’larda da PKK ile mücadeleye hapsedilmiş olmasıdır. İkbâl Vurucu’nun yerinde bir tespitiyle komünizmle mücadele sadece MHP’nin değil, bugün siyasi arenada önemli rol oynayan pek çok cemaat ve bütün sağ ve muhafazakâr partilerin birinci amacıydı. Ayrıca sorun sanıldığı gibi aksine Türk milliyetçileri açısından bir ideoloji olarak komünizm değil, Türkiye’nin varoluşunun tehdit eden ve başka devletlerin silahı haline gelmiş olan yok edici/yıkıcı bir akımdı. Aynı şekilde PKK ve bölücülükle mücadele Türk milliyetçiliğinin asli amacı değildir. Daha doğrusu, Türk milletinin varlığını tehdit edecek bütün ideoloji ve gruplar, mücadele edilecekler dairesine girmektedir.⁴⁹

⁴⁵ Vedat Bilgin, “18 Nisan Seçimleri Üzerine: Gelenekten Moderniteye Geçişin Siyasal İzdüşümü”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 55, Mart-Nisan 1999, s. 10.

⁴⁶ Ercan Şahbudak, *Türk Siyasal Yaşamında Milliyetçilik Öğretisi ve 1990’larda Yükselen MHP*, Birinci Basım, Murat Kitapevi, Ankara 2015, s. 160.

⁴⁷ Etienne Copeaux, “Türk Milliyetçiliği: Sözcükler, Tarih, İşaretler”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce*, Cilt: 4, Tanıl Bora, Murat Gültekin (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 47.

⁴⁸ Roza Süleymanoğlu, *Milliyetçilik Kuramları Bağlamında Kürt Milliyetçiliğinin Analizi*, TC Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Doç. Dr. Fahri Çakı, Balıkesir 2015, s. 126.

⁴⁹ İkbâl Vurucu, “Türk Milliyetçiliğinin Güncel Sorunları Üzerine”, *Türk Yurdu*, Mart 2012, s. 422.

MHP'ye yönelik olumsuzlamalar ve 12 Eylül sonrası MHP'ye yönelik ortaya çıkan iddialar karşısında Türkeş'in doktoru Selim Kaptanoğlu'nun da bazı değerlendirmelerde bulunduğu görülmektedir. Kaptanoğlu, millî bünyeyi sarsan ve devleti çalışamaz hale getirdiğini söylediği yıkıcı ve bölücü tedhiş karşısında MHP'nin diğer partilerden daha enerjik davrandığını, sorunların çözümü konusunda önerilerde bulunduğunu ve sürekli surette tedbirleri desteklediğini yazmaktadır. Sorunların çözümü, öneri ve tedbirler noktasında MHP geleneği içindeki siyasi yelpazenin katkılarının çalışmada ayrıntıları ve gerekçeleri ile takip edilmesi mümkündür. Kaptanoğlu, bunları şu şekilde sıralamaktadır:⁵⁰

- ◆ Halkı ikiye bölerek, silahlandırıp karşılıklı mukateleye sevk ettiği iddia edilen MHP Türkiye'nin her yerinde sıkıyönetim ilan edilmesini ilk defa teklif etmiş, TBMM'de sıkıyönetim müzakerelerinde daima müspet oy kullanmıştır.
- ◆ Silahlı çete kurduğu iddia edilen MHP, Türkiye'nin silah deposu haline getirilmesi karşısında hükümete verdiği raporlarda ve TBMM'de yaptığı konuşmalarda, yurt çapında silah aranmasını istemiştir.
- ◆ MHP, anarşiyle mücadelede, güvenlik kuvvetlerinin yetkilerinin artırılması için hükümetler tarafından meclise sevk edilen her kanun tasarısını desteklemiştir.
- ◆ MHP, siyasi partilere anarşi ve kanlı tedhişe karşı partiler arasında işbirliği kurulması, anarşiye karışan parti mensuplarının ihracının gerçekleştirilmesi teklifinde bulunmuştur.
- ◆ Türkiye'deki partilerden sadece MHP, temsilcisi vasıtasıyla Avrupa Konseyi'ne, milletlerarası terörizmle ve silah kaçakçılığıyla mücadele için üye devletlerarasında işbirliği yapılması teklifini götürmüştür.
- ◆ MHP, "Türkiye Halkları" ve "Türkiyelilik" gibi deyimlere ve her türlü bölücü ve mezhep kışkırtıcısı anlayışlara karşı Türk milliyetçiliği düşüncesini bütüncü ve birleştirici bir temele oturtmuştur. MHP, "Türkiye bütündür" dediği için bölücülerin hedefi olmuştur.
- ◆ MHP, hükümetin ortağı bulunduğu kısa dönemde gümrük kapılarında silah kaçakçılığını ve her türlü yolsuzluğu görülmemiş ölçüde önlemiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi alanında hazırladığımız "Milliyetçi Hareket Partisi

⁵⁰ İrfan Ülkü, *Doktoru Selim Kaptanoğlu Anlatıyor*, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul 2017, s. 120-122.

Geleneğinde Türk Milliyetçiliği Düşüncesinin Geçirdiği Evreler” başlıklı Doktora Tez Çalışmamızın konusu yukarıda genel çerçevesini çizmeye çalıştığımız üzere Türkiye Cumhuriyeti’nin yakın siyasi geçmişinde oldukça hareketli ve gündemde olan ayrıca hem gelenek hem de kurumsal anlamda Türkiye Cumhuriyeti’nin CHP’den sonra en köklü siyasi partisi olan MHP’nin savunduğu Türk milliyetçiliği düşüncesinin geçirdiği evrelerdir. Türk milliyetçiliği bu çerçevede Türk milletini Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde ortaya çıkan beka sorunu karşısında var etme ve sonrasında da bu varlığı ebedi kılma düşüncesi üzerinde vücut bulacaktır. Beka sorunu karşısında vazgeçilmez değer olarak milliyetçilik önemini korurken Türk milletinin varlığını ebedi kılma noktasında özellikle modernleşme şekli ve bu aşamada Türk milliyetçiliğinin içeriği noktasında Cumhuriyet Dönemi ile farklılıklar MHP geleneğinde kendini hissettirmektedir. Esasında bu farklılıklar da Türk milliyetçiliğinin kendini yenileme, toplumsal tabana ulaşma ve kitleleri Türk milliyetçiliği etrafında hareket geçirme aksiyonunun bir ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’de resmî tezin temel iddialarından biri kurucu ideoloji olarak milliyetçiliklerdir. Türkiye’de milliyetçilik gelenek ve modernite etrafında biriken gerilimler üzerinde neredeyse ortak yazgı haline gelmiş, ilk modernleşme süreçlerinden itibaren yarı resmî, yarı sivil denemelerle kendi kendini tanımlayan ve tamamlayan süreçler halinde gelişmiş, bugünlere gelmiştir. Mesele gitgide “Kültürel Batıcılık” ve “Karşı Batıcılık” şeklinde boy göstererek milliyetçilik meselesini de kuşatmıştır.⁵¹ MHP içerisinde özellikle 1970’li yıllarda Türk milliyetçiliği fikrine bakış ile önemli isimlerden biri olan Nevzat Kösoğlu’nun Türk milliyetçilerinin 1960’tan sonra siyasete girme gerekçesi olarak yanlış Batılılaşma ve onun yol açtığı yabancılaşmanın önüne geçilmesini göstermesi bu manada “Kültürel Batıcılık” ve “Karşı Batıcılık” temelli milliyetçilik meselesi ve mücadelesinin somut göstergesi kabul edilebilir. Kösoğlu bu konuda “*Böyle bir gerekçeyle dünyada siyaset yapan başka bir hareket var mıdır, bilmiyorum*” demektedir.⁵² MHP’nin Türk milliyetçiliği düşüncesinin şekillenmesinde etkili olmuş isimlerden biri olan Necmettin Hacıeminoğlu da 1975’te kaleme aldığı yazılarda son elli yıl içinde yabancı değerler sisteminin devlet eliyle kabul ettirilmiş olduğunu ifade ederek bunu “kül-

⁵¹ Abdülkadir İlgen, *Gelenek ve Modernite Arasında Bir Kavram: Milliyetçilik*, Net Kitap Yayıncılık, Ankara 2021, s. 10.

⁵² Nevzat Kösoğlu, *Türk Dünyasında Yeni Bir Medeniyet Tasarımı*, 2. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015, s. 54.

tür mandacılığı” deyimiyle eleştirmiştir.⁵³

“Kültürel Batıcılık” ve “Karşı Batıcılık” üzerinden veya başka bir ifadeyle ulus-devlet ve modernleşme sürecinin doğal sonucu olarak meydana gelen farklılaşma üzerinden MHP ve Türk milliyetçilerinin Cumhuriyet karşıtı oldukları da anlaşılmamalıdır. Nitekim bu çalışmada, devam eden bir milletleşme ve modernleşme süreci içinde Türk milliyetçilerinin yaşanan tecrübeler ışığında sistemi dönüştürme, millî devlet esas olmak kaydıyla Türk milletinin hiçbir değerini dışarıda bırakmadan Türk toplumunun hayatının her alanında uyumu gözettiği, kendini geçmişin toplamı, geleceğin tohumu olarak gördüğü ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde, başlangıçta MHP geleneğine zemin hazırlayacak ölçüde Türk milliyetçiliğinin doğuşu ve Türk milliyetçiliğine bakış konusu irdelenmiş, Türk milliyetçiliğinin ise Türk milletinin kendini savunma refleksi veya var olma kaygısı üzerinde inkişaf ettiği ele alınacaktır. Bu kaygının günümüze kadar MHP’yi de var eden bir kaygı olduğunu ve Türk milletiyle bütünleşmesini de sağladığını ifade etmeliyiz. Bu bölümde MHP’nin Türk milliyetçiliği düşüncesinin temellendirilmesi bağlamında özellikle millî kimliğin inşası ve Türk milliyetçiliğini sistemleştirme çalışmaları ve bir yanda Türkiye Cumhuriyeti’ne bir yanda da Türk-İslam düşüncesi temelli olarak MHP’ye ilham kaynağı olması yönleriyle Ziya Gökalp, devleti kurtarma amacına yönelik stratejik bakış açısıyla Yusuf Akçura, modernleşme projesi olarak Türk milliyetçiliğine yaklaşımı ve bu yönde faaliyetleri ile Atatürk ve kurucu yaklaşım ele alınmıştır. Türk-İslam sentezi temelli milliyetçiliğin, yanlış Batılılaşma olduğu düşünülen modernleşme yöntemine bir tepki olarak kendini göstermesi bu bölümün yazılmasını zorunlu kılmıştır.

Cumhuriyet Döneminde üst yapı dönüşümlerinin meydana getirdiği kırılmalar ek olarak kültür ve medeniyet ayrımının gözetilmeden gerçekleştirilen hızlı modernleşme sürecinde başlayan devlet yanlısı resmî teze karşı onu yeniden yorumlayan, tenkit eden yeni milliyetçilik anlayışlarını ve algılarını meydana getirmiştir. MHP’nin siyasi geleneği boyunca devletin kurucu lideri olarak Atatürk’le çatışmaktan kaçındığı hatta siyasi geleneğinin başlangıcı olarak kabul ettiği MP’nin fahri başkanı Fevzi Çakmak ve Atatürk arasında bağ kurduğu görülmekle birlikte modernleşmenin muhafazakâr bir çerçeve ile 1960’larda Dokuz Işık’a ve yeni Türk milliyetçiliğine uyarlandığı, zaman

⁵³ Necmettin Hacıeminoğlu, *Millet ve Aydınlar*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, s. 79.

zaman da laiklik-din uzlaştırılması temelinde uyumun sağlanmaya çalışıldığı görülecektir. Bununla birlikte MHP'nin 1970'lerde Türk-İslam sentezi ile kitleselleşme çalışmaları da millî devleti ve yapıyı bir nevi tabana tanıtma ve benimsetme yönünden karşılık bulduğu çalışmamızda ele alınacaktır. 1990'larda da küreselleşen dünyada MHP'nin kurucu felsefeye sahip çıkması çalışmanın bu bölümünü ve MHP'nin geçirdiği evrelerin anlaşılması açısından önem taşımaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde daha çok Türkiye'de "Tek Parti Rejimi"nin meydana getirdiği sorunların çözümü ve Türk siyasetinin milliyetçi-muhafazakâr temelde üçüncü bir yol arayışının MHP'yi ve Türk milliyetçiliği fikriyatını hazırlaması bağlamında temellendirilmeye çalışılacak, bir bakıma Türkiye'nin ihtiyaçları doğrultusunda MHP'yi ortaya çıkaran siyasi ortam Türkiye'nin Türk demokrasi tarihi içinde aranacaktır. Bu bölüm bu açıdan yaklaşıldığında hem gelenek ve modernite gerilimleri içinde sorun ve ihtiyaçlara cevap verecek yeni bir Türk milliyetçiliği düşüncesinin aranması hem de resmî tezle karşıt tezler arasındaki mücadelenin ulusun hakiki evlatları olma davasına ve yerleştirilmek istenenen Batı hümanizmine tepkinin yeşerdiği bir süreci kapsayacaktır.

Bununla birlikte MP'nin yeni yol arayışı "Tek Parti" ve "Şeflik" ve katı laik politikalar ile DP'nin muvazene partisi ve diktatörce uygulamaları devam ettirdiği eleştirileri üzerinden vücut bulacaktır. Parti kurucularından Kenan Öner'in 3 Mayıs 1944'le başlayan davalarda Türkçülerin avukatı olması Türkçülerin partiyi desteklemesi sonucunu doğururken, Cumhuriyet modernleşmesi ve milliyetçilik anlayışının meydana getirdiği hoşnutsuzluğa karşı MP'nin çözümü "Mutedil Milliyetçilik" olarak ifadesini bulacaktır. Partide inkılâpçı Yusuf Hikmet Bayur'un etkinliği ise Türk milliyetçiliğin adeta ortak yazgısı haline gelmiş olan gelenek-modernite çatışmasının bir yansıması olarak kendini gösterecektir. Remzi Oğuz Arık'la birlikte Türkiye Köylü Partisi ise doğrudan sistemle hesaplaşma yerine daha ilmî bir söylemle ve ortalama bir dil ile bunu ifade ederken, milliyetçiliği ideoloji olarak değerlendirecek ve Anadoluculuk etkilerini bünyesinde taşımakla birlikte Türkçülerin de resmî tez yanlısı kesimlerin de tepkisini çekmeden köye, köylüye ve gerçek manada Anadolu'ya yürüyen bir milliyetçiliğin alt yapısını fikrî temelde hazırlayacaktır. Çalışmanın bu bölümünde kapatılan MP yerine aynı kadrolarla kurulan CMP ile Türkiye Köylü Partisi'nin birleşmesi ise adeta DP iktidarı tarafından kapatılan Türk Milliyetçiler Derneği'nin siyasi zemine taşınması ve "Türk-

İslam Sentezi'nin öncüsü gibi olduğu da ortaya konmaya çalışacaktır.

Üçüncü bölüm, 27 Mayıs 1960 Hareketi'nin meydana getirdiği sonuçlar ve Millî Birlik Komitesi'nden Türkeş'in tasfiyesi ile ideolojik olarak Türk milliyetçiliğinin kuruluşunu zorunlu hale getiren etkenler üzerinde şekillenmiş, 27 Mayıs Hareketi'nde üstlendiği rolle Türkeş'in "Türk Rönesansı" gerçekleştirmeye uzandığı bir süreci konu edinecektir. Türk milliyetçilerinin bu süreçte Türkiye'nin yeniden kurulması ve kurumsallaşması gereği üzerinde durmaları, 12 Mart 1971 sonrasında da aynı düşünceyi paylaşmaları ve bu yönde önerilerde bulunmasını da Türk milliyetçiliğini doğrudan partinin ideolojisi olarak şekillendiren MHP'nin doğru konumlandırılması açısından belirtmeliyiz.

Türk milliyetçileri Atatürk'ü, 27 Mayıs'ın tesis ettiği yeni sistem içinde ele alırken sağ ve yeni milliyetçi ve muhafazakâr çerçevede yorumlamaya başlayacaktır. Modernleşmenin meydana getirdiği sancılar bir taraftan politik olarak Atatürk-Gökaltıp uzlaştırılmasına dayalı olarak aşılmaya çalışırken bir taraftan da Batılılaşma temelli modernleşme seyri ile meydana gelen boşluk ve yabancılaşma yeni Türk milliyetçiliğinin meşru dayanağı haline getirilmeye çalışılacaktır. Bu bölümde CKMP içinde artık siyasi olarak varlık göstermeye başlayan Türk milliyetçiliğinin Türkeş'in ortaya koyduğu ideolojik hatla yerli ve millî bir hareket olarak bir taraftan yeni Türk milliyetçiliğine taban oluşturma bir taraftan da tüm siyasi partilere milliyetçi ilkelerle tepkilerinin açık bir şekilde ortaya konduğu, resmî milliyetçilik dışında yeni Türk milliyetçiliğinin kendini görünür kıldığı gelişmeler üzerinde şekillenmiştir. Görünürlüğü zorunlu kılan ve Türk milliyetçilerini bir parti çatısı altında siyasete sürükleyen etkenlerden biri de 1960 sonrasındaki koalisyon yönetimleridir. Bu noktada "Millî Devlet, Güçlü İktidar" amacı ile Alparslan Türkeş'in ve Türk milliyetçilerinin fikri ise dışarıdan destekli tek partili hükümetlerin kurulması ve tüm yabancı etkilerinden soyutlanmış, gücünü Türk milletinden alan "millî demokrasi" anlayışı olacaktır. Bu bölüm, Türk milliyetçilerinin görünürlüğüne CKMP'nin MHP adını alışı ve üç hilal amblemini benimsemesi ve tarihin pratiği kabul edilen "Türk-İslam Sentezi'nin yürürlüğe konması ile son bulacaktır.

Dördüncü bölüm, Türkiye'nin sağ-sol mücadelesi ve şartları içerisinde MHP'nin ve Türk milliyetçilerinin savunduğu değerleri ve milliyetçiliği harekete geçirdiği, yorumladığı, nesil ve medeniyet projesine yönelttiği bir dönemi konu edinecektir. Bu çerçevede 1971 yılı MHP açısından önemli bir tarih olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu

önem 12 Mart 1971'in hemen sonrasında Türkiye'nin yeniden kurulması ve kurumsallaşması ve her alanda milliyetçi olunmanın zaruretinin ifade edilişi ile kendini gösterecek, Malazgirt Zaferi'nin 900. Yılı Kutlamaları'nda da "Oğuz'un Çocukları" olarak ifade edilen ülkücü gençlik, Gökalp'in "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak"ta ortaya koyduğu "Türk-İslam Medeniyeti"nin yeniden inşa ve ihyası ülküsüyle sesini duyuracak, Türk milletini sevmek ve yüceltmek temelinde milliyetçiliğin ahlakı ve ruhu olarak "Ülkücülük" MHP ile bütünleşecektir. Buna paralel olarak Türk milliyetçilerinin 1960'lardan itibaren Türk milliyetçiliği siyasetinin ana konuları arasında bulunan millî kültür konusu da doğrudan MHP'nin içinde bulunan aydınlar ve MHP'nin Türk milliyetçiliği düşüncesine yakın aydınlar tarafından iç barışın, millî birlik ve beraberliğin bir gereği olarak ele alınacaktır. MHP'nin Osmanlı ve Atatürk'e bakışının da bu çerçevede gelişme gösterdiği görülecektir.

MHP'nin 1970'lerde siyasi pratikte dönemin koşullarına göre bir hareket tarzı belirlediği de gözlenebilmektedir. Bu manada 1973 Genel Seçimleri sonrasında CHP-MSP koalisyonundansa bütün partilerin katılımı ile bir "millî koalisyon" düşüncesini gündeme getirmesi, 1965'te savunduğu dışarıdan destekli tek partili hükümet düşüncesine ters bir yaklaşımdır. Bununla birlikte MSP'nin Türk milliyetçiliğine yönelik saldırgan söylemlerine rağmen en başta Marksist sola karşı MC'yi gündeme getirmesi ve 1975'te MSP ile MC Hükümeti'nde bulunması o yıllar itibarıyla Türk milletinin ve Türk milliyetçiliğinin çıkarları kapsamında düşünülmüş bir formül olarak Türk siyasi hayatında yerini almıştır. Ayrıca bu bölümde MHP'nin II. MC Hükümeti'nin ardından AP'den istifa eden milletvekillerinin desteğiyle kurulan Ecevit Hükümeti döneminde Meclis Başkanı Seçimleri'nde CHP'nin adayını desteklemesi ise siyaset zemininde yapıcı bir rol üstlendiği ve olağanüstü dönemlerde katı ideolojik reflekslerin üzerinde bir hareket tarzı ile yani siyaset üstü hareket edebildiği görülecektir.

Beşinci bölümde ise gerek 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi'nin Türk milliyetçiliği üzerinde meydana getirdiği etkiler gerek Sovyetlerin dağılması ve Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlığı gerekse küreselleşmeyle birlikte etnik ve mezhebî kimliklerin millî devleti ve milletleşme sürecini ciddi manada tehdit eder bir vaziyette ortak değer ve kavramların önüne geçmeye başlaması karşısında MHP'nin pozisyonu ve Türkiye ve dünya gerçekleri üzerinde yürüttüğü siyaset ortaya konulmak istenmiştir.

Çalışma bizi, milliyetçilik, siyasi parti ve ideoloji boyutuyla Siyaset bilimi, gele-

nek-modernite gerilimi, kültür ve toplumsal hareketlilik boyutuyla Sosyoloji bilimi, MHP geleneğinde Türk milliyetçiliği boyutuyla Tarih bilimi temelli araştırma, inceleme ve değerlendirmelere sevk etmiştir. Bu noktada disiplinlerarası çalışmanın zorlukları da kendini hissettirmiştir. Çalışmanın uzun bir süreci kapsaması ve kendinden önceki çalışmalardan farklı olarak bütüncül bir yaklaşıma oturtulmaya çalışılması, bu uzun sürecin milliyetçilik düşüncesindeki yaklaşımlarının olaylar, yapılanmalar ve kişiler etrafında takip edilmesi, karışıklıklar ve siyasi ve fikrî mücadeleler içinde Türk milliyetçiliğinin zamanın şartları içerisinde belirlediği toplumsal dinamikler bu zorluk derecesini daha da artırmıştır. Buna rağmen çalışmanın bundan sonraki tez çalışmalarında fikrî temellerden beslenen siyasi partilerin çeşitli yönlerinin araştırılması ve incelenmesinde bir örnek teşkil edeceği ümidini taşıdığımızı belirtmeliyim.

Parti çalışmalarında parti tüzüğü, program, seçim bildirileri, meclis konuşmaları, çeşitli program, anma, miting ve etkinlikler önemli olmakla birlikte MHP Türk milliyetçiliğinin hem fikrî hem de siyasi anlamda temsilciliğini yaparak kurumsal yapısını oturttuğu için fikrî oluşumu yönüyle diğer siyasi partilerden farklı incelenme zorunluluğu da doğmaktadır. Bu anlamda çalışmanın genelinde Türk milliyetçilerinin çalışmaları ve yazıları hem fikrî hem siyasi gelenek içinde kendini hissettirmiştir. Özellikle 1960 sonrasında Türk milliyetçiliğinin ulus-devletin kurumsallaşma aşamasında modernleşme projesi olarak varlık gösteren resmî milliyetçilikten farklı surette tecessüsünde Mümtaz Turhan, İbrahim Kafesoğlu, Osman Turan, Necmettin Hacıeminoğlu, Erol Güngör gibi aydınların kitaplarına ve düşüncelerine çalışma içerisinde yer verilmiş, bu çalışmalar değerlendirilmiştir.

Dolayısıyla çalışmada öncelikli olarak Türk milliyetçilerinin fikrî eserleri, MP'den itibaren MP, CMP, Türkiye Köylü Partisi, CKMP, MHP, AP, CHP, TİP, MSP, MNP, TİİKP özellikle 1960 sonrasında karşıt yapıların propaganda ve faaliyetleri, Türkiye'nin ve MHP'nin TBMM faaliyetleri, radyo konuşmaları, Parti kongresi konuşmaları, Parti üst yönetiminde bulunmuş olan isimlerin kitapları, bu süreçte dernek, ocak yayınları, milliyetçi dergiler, karşıt ideolojilere dair kitaplar, propaganda amaçlı yayınlar, Ankara ve İstanbul Üniversitesi gazete veri tabanlarından okunan ve elde edilen gazeteler, internet erişimli gazete arşivleri en başta her süreç dâhilinde incelenmeye, işlenmeye gayret gösterilmiştir. Milliyetçi dergilerden "Millî Yol" ve "Millî Hareket" 1960'ların yazımında, "Devlet" gazetesi ve "Töre" dergisi 1970'lerin yazımında, "Yeni

Düşünce” dergisi ise özellikle 1980 sonrası ve Ülkücü Kuruluşlar Davası sürecinin ortaya konmasında çalışmamızda etkili olmuştur. “Bizim Ocak” dergisi de özellikle 1990’lara girerken ve 1990’ların başındaki hadiseler ve Türk milliyetçiliğini değerlendirmemizde faydalı olmuştur. Bunun yanında son 30 yıl içinde ortaya konmuş olan araştırma-inceleme eserleri de titizlikle takip edilmiş, çalışmada kullanılmıştır.

Diğer yandan Yüksek Lisans ve Doktora tezlerinden faydalanma noktasında seçici olmaya gayret gösterdik. Çünkü MHP ile ilgili Yüksek Lisans ve Doktora tezlerinin çoğunda ciddi bir algılama ve yaklaşım sorunu olduğunu fark ettik. Bu tezler içinde Oğuzhan Bedir’e ait olan “12 Eylül İhtilali Sonrası Türk Milliyetçiliği Bağlamında Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Alparslan Türkeş Dönemi Politikalarının İncelenmesi” başlıklı Yüksek Lisans Tezi⁵⁴, başlığından ve neredeyse her satırına kadar bu konudaki vahametini boyutlarını ortaya koymaktadır.

MHP ile ilgili çalışmalar içinde Mustafa Çalık’ın 1991’den günümüze kadar adeta tartışmasız tek doktora tezi gibi algılanan “Siyasi Kültür ve Sosyoloji’nin Bazı Kavramları Açısından MHP Hareketi’nin Kaynakları ve Gelişimi” adlı tezi de yazarının çalışmanın “Giriş” kısmında dile getirdiği kaygılar üzerinde vücut bulmuştur. “*Neden, en azından şimdilik kaydı ile de olsa MHP’nin tarihi yazılamazdı veya bu satırların kaleme alındığı 1991 yılında bile hâlâ böyle bir çalışma için gereken şartlar yoktur?*”⁵⁵ diye soran yazar, o dönem itibarıyla zor bir işe girişmiştir. Bu zorluğa ve çelişkisine rağmen Çalık, çalışmanın “Netice” kısmında⁵⁶ ise oldukça yargılayıcı bir üslup içinde olmuştur. Bunlardan biri hareket içinde meşruluk ve hukukîlik arasında uçurum olduğu ve meşruiyetin hukuk ve nizamla değil, temel değerler ve siyasi ideolojiye dayandırıldığı noktasında kendini göstermiştir. Çalık’ın meşruluk ve hukukîlikten anladığı nedir? MHP’nin 1969-1980 arasında siyasi partiler dizgesinde hukuki olduğunu ancak meşru olmadığını mı ifade etmek istemektedir? Veya partiyi yönetenlerin hukuki ancak meşru olmadığını mı söylemek istiyor? Meşruiyet nasıl kazanılmaktadır? Temel değerlere uy-

⁵⁴ Bkz. Oğuzhan Bedir, *12 Eylül İhtilali Sonrası Türk Milliyetçiliği Bağlamında Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Alparslan Türkeş Dönemi Politikalarının İncelenmesi*, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hasan Ali Karasar, İstanbul 2017. Çalışmanın tamamına erişim için bkz.<http://acikerisim.maltepe.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12415/5674/10185188.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Erişim Tarihi: 12. 11. 2022)

⁵⁵ Mustafa Çalık, *Siyasi Kültür ve Sosyoloji’nin Bazı Kavramları Açısından MHP Hareketi’nin Kaynakları ve Gelişimi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Tez Danışmanı: Ergun Özbudun, Ankara 1991, s. 35.

⁵⁶ Mustafa Çalık, *age*, s. 175-176.

mak veya uygunluk meşruiyet sağlamaya yönelik değil midir?

İkincisi Çalık'ın “*siyasi ideolojinin fikrî gelişimi konusunda fikir ve inanç ayrımının yapılmamış olmasının doktrin ve ideolojinin her değişiklikten sonra... katılığa bürünmesinin kaçınılmazlığı*” şeklinde bir neticeye ulaşmasıdır. MHP'nin Türk milliyetçiliği düşüncesi sağlanan entelektüel destek, stratejik genişleme, tabana ulaşma ve Türkiye'nin şartları içinde iç barış ülküsüne paralel olarak toplumsal mutabakat unsurlarında uzlaşma ile meşruiyetini sağlamlaştırmaya çalışırken nasıl katılığa bürünmektedir. Bir siyasi parti katılığa bürünerek nasıl büyümüş ve varlığını nasıl sürdürmüştür?

MHP'nin despotik şark geleneğini tevarüs ettiğini söyleyen Çalık'ın vardığı bir netice de MHP'nin “*hamasî bir millî tarih anlayışının ısrarla ve devamlı surette beslenmesinin milliyetçiliği katı bir ideolojik yönelişe sevkettiği ve... bir azınlığın ayırıcı, siyasi, ideolojik vasfı ve eylem pusulası haline getirdiği*” şeklinde kendini göstermiştir. Çalık'ın millî tarihin hamasîliğinden kastettiği nedir?

Dolayısıyla çalışmada en başından en sonuna kadar evre evre kaynak taraması ve büyük ölçüde ana kaynaklar temelinde Türkiye'nin içinde bulunduğu şartlar, milletleşme süreci göz önünde tutularak bir yön çizilmesi ayrı bir önem taşımıştır.

Tez çalışmasında dünyada milliyetçilik düşüncesinin ortaya çıkışının genel çerçevesi çizilirken ve ne surette ortaya çıktığı irdelenirken öncelikle milliyetçilikle ilgili çalışmalardan faydalanıldı. Bunlardan Alain Dieckhoff ve Christophe Jaffrelot'un yayına hazırladığı, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek Kuramlar ve Uygulamalar*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, ss. 372 adlı çalışma, milliyetçiliğin siyasal tepki, ideolojik ve kültürel boyutu ve bugüne uzanan sürecinin algılanmasında yol gösterici oldu. Türk milliyetçiliğinin doğuşu ise beka kaygısına, savunma refleksine ve Osmanlı Devleti'nin çözülüşü karşısında olası kimlik krizlerine çözüm arayışı olarak öncelikle ve hem de büyük ölçüde MHP geleneğinin tarihsel arka planı olarak Ziya Gökalp temelinde ortaya konmaya çalışıldı. Gökalp'ten farklı noktada yaklaşımları sebebiyle Yusuf Akçura da bu süreçte çalışmanın birinci bölümünde irdelendi ve faydalanılan kaynaklar da bu yönde belirlendi. Bu doğrultuda Gökalp'in makalelerinden meydana gelen *Yeni Türkiye'nin Hedefleri*, Hikmet Tanyu (hızl.), Baha Matbaası, İstanbul 1974, ss. 63, *Türkçülüğün Esasları*, Mehmet Kaplan (hızl.), MEB Yayınları, İstanbul 2004, ss. VII+271, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Yalçın Toker (sad.), 5. Baskı, Toker Yayınları, İstanbul 2007, ss. 80, Halka Doğru Mecmûası'nda yayınlanan makalelerinde oluşan *Makaleler VIII*,

Ferit Ragıp Tuncor (hızl.), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981, ss. 217, Yeni Gün, Yeni Türkiye ve Cumhuriyet gazetelerinde çıkan yazılarından müteşekkil olan Makaleler IX, Şevket Beysanoğlu (hızl.), Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1980, ss. 294 vd. çalışmaları belirleyici olmuştur.

Akçura'nın ise daha çok Türk Tarih Kurumu Yayınları arasında çıkan *Üç Tarz-ı Siyaset*, Ankara 1976, ss. 55 ve Kaynak Yayınları tarafından basılan *Türkçülüğün Tarihi*, İstanbul 1998, ss. 184 gibi eserlerinden yola çıkılmıştır. Bunlara ek olarak dönemin milliyetçilik yanlısı ve karşıtı havasının analizi boyutunda İsmail Kara'nın *Hüseyin Kâzım Kadri Ziya Gökalp ve Türkçülüğün Esasları* adlı, Şükrü Hanioglu danışmanlığında hazırlanan Yüksek Lisans Tezi ve Mehmet Kaan Çalen ile Halûk Kayıcı'nın öncülüğünde hazırlanan *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Modern Türk Düşüncesi'nde Milliyetçilik*, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2014, ss. 365 adlı çalışma da tezimize bu kısmında katkı sağlamıştır. Bu çalışmadan Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Mustafa Şekip, Halil Nimetullah, Süleyman Nazif, M. Nermî, Ahmed Ağayef'e ait makale ve yazılardan istifade edilmiştir. Bu istifade 1960'tan sonra da milliyetçilik üzerinde benzer savunuların, eleştirilerin ve tartışmaların olması yönüyle değer taşımaktaydı. Gökalp'in ulus-devlete ve sonrasına bağlanan süreçlerle ilgili olarak karşılaştırmalarda Taha Parla'nın *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, İlk Basım, Metis Yayınları, İstanbul 2018, ss. 209 adlı eseri önem arzetmiştir.

Milliyetçiliğin bir modernleşme projesi olarak ortaya çıktığı Atatürk Döneminde Türk İnkılâbı'nın gelişme yolu ve bu bağlamdaki değerlendirmelerde bize yol gösteren en önemli çalışma ise Tarık Zafer Tunaya'nın *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, 3. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016, ss. XII+222 adlı eseri oldu. Tunaya'nın Türkiye'nin Batılılaşmakla din ve milliyetlerini kaybetmeyeceklerini ilmî bir kaide olarak kabul etmesine rağmen resmî milliyetçilik ve yanlış Batılılaşma yoluyla üst yapı dönüşümlerinde meydana gelen kırılmalar ve en çok da "Kültürel Batıcılık" dönüşümüne bir tepki daha o süreçte belirmeye başlamış, yeni milliyetçilik yorumlarına bir dayanak oluşturmuştur. Ülkücü hareketin dergi yazarları içinde de gördüğümüz Yümnî Sezen'in, *Hümanizm ve Atatürk Devrimleri*, Ay Işığı Kitapları, İstanbul 1997, ss. 399 adlı kitabı özellikle kültür-medeniyet aynılığı ve farklılığı konusunda üst bir bakış açısını içerdiğinden çalışmamızda bize yol göstermiştir. Niyazi Berkes'in ise *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Ahmet Kuyaş (yay. hızl.), 4. Baskı, Yapı Kredi

Yayınları, İstanbul 2003, ss. 599, *Teokrasi ve Laiklik*, Birinci Basım, Adam Yayınları, İstanbul 1984, ss. 216, *İslamlık, Ulusçuluk, Sosyalizm*, İkinci Basım, Bilgi Basımevi, Ankara 1975, ss. 248 ve Durmuş Hocaoglu'nun *Laisizmden Milli Sekülerizme*, Birinci Baskı, Selçuk Yayınları, İstanbul 1995, ss. XI+496 çalışması yine bize “uluslaşma yoluyla mı çağdaşlaşma, çağdaşlaşma yoluyla mı uluslaşma” sorununa önemli ölçüde farklı bakış açılarıyla yaklaşabilme imkânı sundu. Bu kısımda Orhan Türkdogan'ın *Kemalist Sistem ve Sosyo-Kültürel Yapısı*, Çizgi Kitapevi, Konya 2015, ss. 399 çalışmasında ortaya koyduğu tespitleri ise Gökalpçi yaklaşım, Kemalist sistem ve gelenek-modernite gerilimi arasında bir yerde konumlanan MHP yaklaşımli milliyetçiliğe bağlanan süreçlerin Türkiye ve ulus-devlet gerçekleri üzerindeki değerlendirmelerde çalışma üzerinde etkili oldu.

MHP'nin siyasi geleneğinin başlangıcı olan MP'nin “Tek Parti Rejimi”ne karşı yeni bir yol arayışı çalışmada doğal olarak “Tek Parti Rejimi”ni ele almayı da zorunlu kılmıştır. Burada bize DP, MP, CMP ve CKMP içinde bulunmuş olan Ahmet Tahtakılıç'ın *Dönüşü Olmayan Yol*, Birinci Baskı, Akademi Matbaası, Ankara 1989, ss. VIII+244 adlı eseri yol açtı. Cemil Koçak'ın *Tek Parti: Cumhuriyet ve Şefler*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2016, ss. 320 ve *Tek Parti Döneminde Muhallif Sesler*, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, ss. 304 adlı kitapları da dönemi değerlendirmemizde katkı sağladı. Bu sisteme karşı tepkilerde Hüseyin Nihal Atsız öncülüğünde başlayan hareketlerde ise en başta Yıldız Akpolat'ın *Türkiye’de Milliyetçiliğin Sosyolojisi*, Birinci Baskı, Fenomen Yayınları, Erzurum 2008, ss. 133; Feyzullah Ertuğrul'un *Hasan Âli Yücel-Kenan Öner Davası*, Genişletilmiş 3. Baskı, Güldiken Yayınları, Ankara 2000, ss. 202, Hasan Âli Yücel'in *Davam*, Ulus Basımevi, Ankara 1947, ss. 155; Alparslan Türkeş'in, *1944 Milliyetçilik Olayları*, Selim Yıldız (yay. hzl.), Berikan Yayınları, Ankara 2020, ss. 144; Dâhiliye Vekili Hilmi Uran'ın *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım*, 2. Basım, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2017, ss. XVII+614; Atsız'ın kardeşi Nejdett Sançar'ın *İnönü İle Hesaplaşma*, Afşın Yayınları, Ankara 1973, ss. 359; Ozan Karabulak'ın *Atsız ve Türkçülüğün Yarım Asrı*, 2. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017, ss. 760; Osman Yüksel Serdengeçti'nin *Mabetsiz Şehir-Bu Millet Neden Ağlar?* Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, ss. 296 gibi eserler Türkiye’de siyasette ve milliyetçilikte yeni yol arayışlarının gerekçelerinin ortaya konmasında etkili oldu.

Tek Parti Dönemine karşı bu milliyetçi tepkiye ek olarak özellikle kültür buhranı veya kültür boşluğu söylemi ile muhafazakâr bir tepkinin de kendini göstermesinden dolayı çalışmada bu çerçevede bir kaynak taraması da yapılmıştır. Daha çok 1944’le başlayan milliyetçi tepki ile kültür sorununa yaklaşım ve kültür buhranı olarak tanımlanan sorun üzerinden mevcut yapıya yönelen eleştiriler esasında 1951’de Türk Milliyetçiler Derneği adıyla milliyetçi ve muhafazakâr cenahların aynı çatı altında bir araya gelmesi ve “Türk-İslam Sentezi”ne yönelişin de ayak sesleri gibidir. Ezel Erverdi’nin *Nurettin Topçu: Dünden Kalanlar ve Geleceğe Umutlar*, 2. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 2019, ss. 1311; Osman Turan’ın *Türkiye’de Siyasi Buhran’ın Kaynakları*, 1. Baskı, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1969, ss. XX+195; Ali Fuad Başgil’in *Din ve Laiklik*, 12. Baskı, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2017, ss. 343; Samet Ağaoğlu’nun *Siyasi Günlük Demokrat Parti’nin Kuruluşu*, Cemil Koçak (yay. hzl.), 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1992, ss. 606; Nurettin Topçu’nun *Millet Mistikleri*, Ezel Erverdi, İsmail Kara (yay. hzl.), İlk Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001, ss. 111 gibi eserler ve “Muhafazakâr Düşünce” dergisinde “Tek Parti Rejimi”nin en başta zihniyet, kültür, tarih ve medeniyet yaklaşımları başta olmak üzere birçok alanda meydana getirdiği düşünülen sorun ve aksaklıklara karşı alternatif bir yaklaşımın takibinde ve temellendirilmesinde bakış açısı olarak yol açmıştır.

DP’den ayrılarak hem “Tek Parti Rejimi”ne hem de DP içindeki uygulamalara ve yaklaşımlara bir tepki olarak yeni yol arayışlarının sonucu kurulan MP’ye giden sürecinin oturtulmasında MP’nin kurucularından Kenan Öner’in *Siyasi Hatıralarım ve Bizde Demokrasi*, Osmanbey Matbaası, İstanbul 1948, ss. 191; gazeteci Cihad Baban’ın İsmet İnönü, Celal Bayar, Fevzi Çakmak, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu, Fuat Köprülü ve Osman Bölükbaşı’yı anlattığı *Politika Galerisi*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, ss. 490; Deniz Bölükbaşı’nın *Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası: Osman Bölükbaşı*, 3. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul 2008, ss. 598; Âdem Çaylak’ın *Osman Bölükbaşı ve Siyasal Hareketi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010, ss. XIII+631 gibi eserleri; MP’nin I. TBMM’deki II. Grup’la ve Hüseyin Avni Ulaş’la bağlantılarına dikkat çekilmesi bağlamında Muammer Çelik’in *Erzurumlu Hüseyin Avni Ulaş*, Genişletilmiş 2. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017, ss. 580 adlı eseri ve “Mutedil Milliyetçilik”e bakış konusunda da Mithat Atabay’ın *II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye’de Milliyetçilik Akımları*, Birinci Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul

2005, ss. 389 çalışması, MP ve CMP Program ve Tüzükleri de çalışmanın yönü açısından faydalandığımız kaynaklar arasında yer almıştır.

Türkiye Köylü Partisi ise özellikle MHP kaynakları tarafından çeşitli program, kutlama ve anma törenlerinde fikrî yönden dile getirilen ve Atsız çizgisi tarafından da Anadolu milliyetçiler arasında ayrı tutulan Remzi Oğuz Arık temelinde CKMP'ye giden süreçte önemli bir fikrî olgunlaşma meydana getirmiştir. Dolayısıyla çalışmada bu yönde kaynak taraması da önemsenmiştir. Remzi Oğuz Arık'ın *Siyasi Yazılar Konuşmalar ve Türkiye Köylü Partisi*, Ezel Erverdi, M. İhsan Kara (yay. hzl.), 1. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017, ss. 312, *Meseleler-Köy Kadını, Türk Gençliğine, Gurbet*, Ezel Erverdi (hzl.), 1. Baskı, Hareket Yayınları, İstanbul 1974, ss. 231, *İdeal ve İdeoloji*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, ss. III+264, *Coğrafya'dan Vatana*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, ss. 236 gibi eserleri ile Ziya Bakırcıoğlu'nun *Remzi Oğuz Arık'ın Fikir Dünyası*, Birinci Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000, ss. 288; Mehmet Pınar'ın *Anadoluculuk ve Köycülük Bağlamında Türkiye Köylü Partisi (1952-1958)*, 1. Basım, Libra Yayınları, İstanbul 2020, ss. 332; Necmeddin Sefercioğlu'nun *Türk Milliyetçiler Derneği ve Kapatılış Davası*, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2012, ss. 136; Tahsin Demiray'ın *Arkada Bıraktığım Küçük İşaret Taşları (1948-1950 Makaleleri)*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1955, ss. 216 bu kapsamda faydalandığımız kaynakların başında gelmiştir. Ancak burada Türkiye Köylü Partisi'nin Demiray döneminde Türkçülük ve Türk kültürü noktasında Ziya Gökalp'e karşı olumlu bakış açısı olduğunu oysa İttihat Terakki'den gelerek Halk Fırkası'na bağlandığı ifade edilen siyasi geleneğine karşı da olumsuz bir yaklaşım içinde olduğunu ifade etmeliyiz. Cumhuriyet tarihinde türbelerin açılması sürecinde yoğun gayretleri görülen Demiray'ın bu küçük partiyi daha çok gelenekçi-liberal bir zemine oturtmaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

DP'nin Vatan Cephesi ve siyasetin kutuplaşmasına sebep olan uygulamalarına karşı başlangıçta CHP ve Hür Parti ile de başlayan "Güç Birliği Cephesi" görüşmeleri nihayetinde CMP ile Türkiye Köylü Partisi'nin 15 Ekim 1958'de birleşme protokolünü imzalamasına yönelmiş ve böylece cephe siyaseti Türkiye'de bambaşka bir dönemi açmıştır. Bir tarafta 27 Mayıs 1960 Askerî Hareketi'ne giden süreç açılırken bir taraftan da Türk milliyetçiliğinin siyasi organizasyonu haline gelecek olan CKMP oluşmuştur. Bu çerçevede Hakkı Uyar'ın *Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek: Vatan Cephesi*, Büke Yayınları, İzmir 2001, ss. 135 kitabı da Türk siyasetinde yaşanan kırılma

ve kutuplaşmaların daha net görülmesinde çalışmamızda yardımcı olmuştur.

27 Mayıs Askerî Hareketi'nden sonra Türk milliyetçiliğinin farklı surette tesis edilmesinde hem Türkiye'yi 27 Mayıs'a sürükleyen etkenler, hem de 27 Mayıs sonrası gelişmelerin etkili olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu noktada MBK üyelerinden Dünder Seyhan'ın *Gölgedeki Adam*, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul 1966, ss. 204+15 Ek Sayfa; Alparslan Türkeş'in 27 Mayıs ve Gerçekler, Selim Yıldız (Ed.), 1. Baskı, Berikan Yayınları, Ankara 2022, ss. XVI+142; Sami Küçük'ün Rumeli'den 27 Mayıs'a: İhtilal'in Kaderini Belirleyen Köşk Harekâtı, İlk Baskı, Mikado Yayınları, İstanbul 2008, ss. 247; Ahmet Er'in *Hatıralarım ve Hayatım*, Pamuk Yayıncılık, İstanbul 2007, ss. 456; Ahmet Yıldız, *İhtilal'in İçinden: Anılar, Değerlendirmeler*, 1. Baskı, Alan Yayıncılık, İstanbul 2001, ss. 304 gibi eserleri; Kurucu Meclis Üyesi ve Türk milliyetçilerinden Abdülhâdi Toplu'nun *27 Mayıs ve Kurucu Meclis'in Perde Arkası*, Töre-Devlet Yayınları, Ankara 1976, ss. 592, *Türk Milliyetçiliği ve Karşı İdeolojiler*, 3. Baskı, Töre-Devlet Yayınları, İstanbul 1978, ss. 208 adlı eserleri, dönemin gazetecilerinden gazeteci Tekin Erer'in *Yassıada ve Sonrası*, Haydar Fevzi Erer (hızl.), Ayhan Matbaası, İstanbul 2010, ss. 374, *On Yılın Mücadelesi*, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul 1963, ss. 512 adlı kitapları, Hayati Tek'in *Darbeler ve Tür Basını*, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2006, ss. 563 çalışması, dönemin tanıklarından ve 27 Mayıs öncesi Başbakan Adnan Menderes ve Celal Bayar tarafından Ankara'ya davet edilen ve görüşlerine müracaat edilen Ali Fuad Başgil'in *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, 5. Baskı, Yağmur Yayınları, İstanbul 2011, ss. 263; 1960 sonrasında İçişleri Bakanlığı yapmış olan CHP'li Hıfzı Oğuz Bekata'nın *Birinci Cumhuriyet Biterken*, Çığır Yayınları, Ankara 1960, ss. XVI+272 ve *Türkiye'nin Bugünkü Görünüşü*, Çığır Yayınları, Ankara 1969, ss. 112; Çetin Altan'ın *Suçlanan Yazılar*, Üçüncü Basım, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1975, ss. 336; Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nun, *Sağ'sız Sol'suz Demokrasi*, 3. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul 1976, ss. 270 gibi eserler; farklı surette belirginleşen Türk milliyetçiliğinin oluşumuyla ilgili ise Mümtaz Turhan, İbrahim Kafesoğlu ve Osman Turan'ın çalışmaları ve Alparslan Türkeş'in *Dokuz Işık*, Selim Yıldız (Ed.), 1. Baskı, Berikan Yayınları, ss. XVI+87 ve *Milliyetçilik*, Selim Yıldız (Ed.), 1. Baskı, Berikan Yayınları, ss. XIV+80 kitapları ile Alparslan Türkeş'in *TBMM'deki Konuşmaları*, Hüseyin Hüsnü Uğur (drl.) TBMM Basımevi, Ankara 2009, ss. V+380; Türk milliyetçilerinin dergi faaliyetlerinde bulunmuş olan Ahmet Karabacak'ın *Üç Hilal'in Hikâyesi*, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2011,

ss. 236; Parti yayınları, Millî Yol, Millî Hareket, Ötüken, Toprak, Mücadele gibi dergiler faydaladığımız kaynakların başında yer aldı. CKMP için “Kurmaya Partisi” ifadesini kullanan gazeteci İffet Arslan’ın AP, CKMP, MP, YTP, SDP, TİP, CHP önde gelenleri ile yaptığı röportaj ve değerlendirmelerinden meydana gelen *İktidar Adayları*, Gerçek Yayınları, Ankara 1965, ss. 168 adlı kitabı da dönemin siyasi havası içinde CKMP’yi yöneten ve CKMP çatısı altında toplanmış olan Türk milliyetçilerinin yapmak istediklerinin ve niçin vücut bulduklarının doğru anlaşılması için önem teşkil etmiştir.

MHP’nin 1970’li yılları Türk-İslam Sentezi ve Türk-İslam medeniyetinin ihyası davası yolunda hem yabancı ideolojik akımlarla mücadele hem iktidar olma hem de Türk milliyetçiliği anlayışını yerleştirme çabalarının verildiği yıllar olmuştur. Ayrıca milliyetçiliğin ruh ve ahlak zemini olarak “Ülkücülük” kendini tam anlamıyla kendini hissettirmiştir. Bu çerçevede Erol Güngör, Cumhuriyet Dönemine eleştiriler getirirken, Gökalp’i yeniden Türk milliyetçiliği içinde değerlendirme yoluna gitmiş, Nevzat Kösoğlu da hemen hemen aynı yoldan yürümüş, Dündar Taşer “Devlet” gazetesinde ortaya koyduğu yazıları ile hem parti fikrine uygun hem de romantik bir bakışın öncülüğünü yapmıştır. Güngör’ün ve Kösoğlu’nun hemen hemen tüm kitapları Türk-İslam medeniyetinin ihyası davasının ve temelde millî birlik ve bütünlük kaygısı ile kültür sorununu çözümlemeye çalışmamızda bu yılların merkezine aldığımız çalışmalar olmuştur.

MHP’ye açıktan destek veren milliyetçi aydınlardan Necmettin Hacıeminoğlu’nun *Milliyetçilik, Ülkücülük, Aydınlar*, 2. Baskı, Töre-Devlet Yayınları, Ankara 1976, ss. 404, *Millet ve Aydınlar*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, ss. 156, *Türkçe’nin Karanlık Günleri*, 7. Baskı, Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, İstanbul 2015, ss. 164 adlı kitapları ve “Töre” dergisindeki yazıları; MHP GİK Üyelerinden Süleyman Sürmen’in *Millî Kavga*, Sürmen Yayınları, Ankara 1973, ss. XXXXVII+284 ve *Beklenen Önder ve İkinci Kuvayı Milliye*, 2. Baskı, Sürmen Yayınları, Ankara 1992, ss. 370 adlı kitapları; CKMP döneminden beri ülkücü örgütlenmelerde etkili isimlerden olan Namık Kemal Zeybek’in *Ülkü Yolu*, Başak Yayınları, Ankara 1979, ss. 111; milliyetçi ve ülkücü teşkilatlarda kurucu ve yönetici olarak görev almış olan Sakin Öner’in *Ülkücü Hareket’in Meseleleri*, Toker Yayınları, İstanbul 1977, ss. 158, Galip Erdem’in *Sosyalizm ve Milliyetçilik Üzerine Mektuplar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1975, ss. 414; Kenan Eroğlu’nun 12 Eylül öncesi özel eğitim notlarından meydana gelen *12 Eylül 1980 Öncesi Ülkücü Hareketin Doktriner Eğitimi*, 1. Baskı, Polietika Yayınları, Ankara 2021, ss.

296; “Devlet” gazetesi yazarlarından Cezmi Kırımlıoğlu’nun (Bayram) *Milliyetçi Türkiye’ye Doğru*, Töre-Devlet Yayınları, Ankara 1974, ss. 359; 1965’ten 1997’ye kadar Türkeş’in yanında yer almış olan ve Genç Ülkücüler Teşkilatı’nın kurucularından Muhtittin Çolak’ın bir nevi hatıra türünde *Milliyetçi Türkiye*, 1. Baskı, Kripto Yayınları, Ankara 2018, ss. 531adlı kitabı; *TBMM’de Milliyetçi Hareket Partisi 1978 Bütçe Görüşmeleri*, Dede Korkut Yayınları, İstanbul 1978, ss. 452 adlı yayın; MHP’nin MC hükümetleri döneminde MEB’deki kadrolaşmanın önemli isimlerinden Ayvaz Gökdemir’in *Türk Kimliği*, Ecdad Yayınları, Ankara 1990, ss. 142; Aydınlar Ocağı mensuplarından ve İbrahim Kafesoğlu ile MC Hükümeti dönemlerinde ders kitapları hazırlayan Altan Deliorman’ın *Türk Yurdunun Bilgeleri*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, ss. 270; MC Hükümeti dönemi MEB Bakanı Naili Erdem’in *Siyasetin Yollarında*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2004, ss. 368 adlı kitabı 1970’li yıllarda milliyetçi görüşü ve siyaseti ele aldığımız kitaplar olmuştur. Parti ve dernek yayınları, MHP karşıtı raporlar ve propaganda amaçlı yayınlar, ilmî seminer yayınları da yine takip edilen kaynaklar arasında yer almıştır.

Bununla birlikte MC hükümetlerini hedef alan Ali Nejat Ölçen’in *Faşizm Millet Meclisi’nde Yargılanıyor*, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara 1977, ss. 88 ve 20. *Yüzyılın Şakası Milliyetçi Cephe*, Habora Kitap, İstanbul 1975, ss. 96adlı kitaplar ve TBMM Tutanakları da milliyetçi görüşe karşı gelişen tepkiler doğrultusunda 1970’lerde MHP’nin Türk milliyetçiliği düşüncesinin nasıl bir siyasi ortamda gelişme gösterdiğinin çözümlenmesinde faydalandığımız devrin kaynakları arasında yer aldı. Çalışma içerisinde dipnotlarda haklarında bilgi verdiğimiz “Devlet” gazetesi ve “Töre” dergisinde yer alan yazılar da müracaat edilen kaynaklar arasında yer aldı.

MHP’nin ve Türk milliyetçiliğinin 12 Eylül 1980 sonrası sürecinde de parti üst yönetiminde bulunmuş olan ve Ülkücü Kuruluşlar Davası’nda yargılanmış isimlerin eserleri ön planda olmuş, Türk milliyetçilerinin toparlanma çabalarında da yine parti program, tüzük ve kongre konuşmaları başta olmak üzere MHP yayınlarından *MHP Parti İçi Eğitim Faaliyetleri*, MHP Genel Merkezi Basın Propaganda ve Halkoyu Aydınlatma, Ankara 1996, ss. 321; *MHP Meclis’te-Milliyetçi Hareket Partisi’nin TBMM Faaliyetleri*, ss. 415 gibi yayınlara önem verilmiştir. MHP Genel Başkan Yardımcılığı yapmış isimlerden biri olan Ferruh Sezgin’in *Sistemin İntikamı*, 4. Baskı, Yeni Düşünce Yayınları, Ankara 1991, ss. 159; Tahsin Ünal’ın *Türk Milliyetçilerine Yönelik İddialar*

ve *Cevaplar*, Atahan Oğuz, Mehmet Ali Çırakoğlu (yay. hzl.), Berikan Yayınları, Ankara 2001, ss. 153+Belgeler ve Fotoğraflar) ve *Siyasi Yazılar ve Konuşmalar*, Atahan Oğuz, Mehmet Ali Çırakoğlu (yay. hzl.), Berikan Yayınları, Ankara 2001, ss. 197; *Alparslan Türkeş ve Ülkücü Hareket-İddianame ve Cevaplar*, İlhan Bahar (yay. hzl.), 1. Baskı, Hareket Yayın Dağıtım, İstanbul 2011, ss. 464; Alparslan Türkeş'in avukatı Zeki Hacıibrahimoğlu'nun *Türkeş*, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2013, ss. 335; Türkeş'in doktoru Selim Kaptanoğlu'nun bir nevi hatıralarını da ihtiva eden, MHP'nin maruz kaldığı muamelelere ışık tutan ve İrfan Ülkü'nün hazırladığı *Doktoru Selim Kaptanoğlu Anlatıyor* (Bilge Karınca Yayınları, İstanbul 2017, ss. 174; MHP Genel Başkan Yardımcılarından Rıza Müftüoğlu'nun *Derin Sayfalarıyla Milliyetçi Hareket*, 1. Baskı, Akis Kitap, İstanbul 2006, ss. 289+Fotoğraflar ve *Siyasette Yeni Boyut Milliyetçilik* Genişletilmiş 2. Baskı, Sistem Ofset, Ankara 1995, ss. 148; MHP GİK Üyeliği ve Genel Sekreter Yardımcılığı yapmış olan ve "Ülkücü Kuruluşlar Davası"nın da yargılanan isimlerinden Yaşar Okuyan'ın *O Yıllar*, Deniz Güçer (yay. hzl), 3. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul 2010, ss. 390; MÇP'nin parçalanma sürecinde etkili olan ve "Yeni Oluşum Hareketi"nin lideri Muhsin Yazıcıoğlu'nun *Yeni Bir Dünya İçin Yeni Bir Türkiye*, 3. Baskı, Seba Yayınları, Ankara 1998, ss. 218 ve *12 Eylül Günleri*, Melih Perçin (hzl.) Yüzdeki Yayınları, Ankara 2018, ss. 131; MHP GİK Üyeliği yapmış olan Taha Ak-yol'un *Tarihten Geleceğe*, 1. Basım, Ocak Yayınları, Ankara 1983, ss. 227 ve *Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet*, 5. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul 1999, ss. 261; MHP Parti İçi Eğitim Faaliyetlerinde seminerler vermiş olan Mustafa Erkal'ın *Etnik Tuzak*, Genişletilmiş 4. Baskı, Turan Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, ss. 215; gazeteci Necdet Pekmezci-Nurşen Büyükyıldız'ın *Ülkücüler-Öteki Devletin Şehitleri*, Birinci Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 1999, ss. 309 adlı kitabı ve gazeteci Ruşen Çakır'ın MHP'ye dair yazıları bu süreçte çalışmada Türk milliyetçiliğinin hangi şartlar altında konum ve toplumsal dinamik unsurları belirlediği noktasında yol göstermiştir. Bununla birlikte 1990'larda Yeni Osmanlıcılık düşüncesinin inşasında ciddi etkileri olan ve bu düşünceye Türkiye şartlarında uygulama zemini oluşturmak için faaliyet gösteren "Türkiye Günlüğü" dergisi çevresinin fikri boyutlu çalışmaları da MHP'nin Türk milliyetçiliği düşüncesinin ve mücadelesinin hangi ölçülerle değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymamızda yardımcı olmuştur.

Diğer yandan çalışmada, MHP'nin siyasi geleneğinin kronolojik olarak takibinde ve bu süreçte parti faaliyetlerinin daha doğru bir şekilde ele alınmasında Metin Turhan'ın *Milliyetçi Hareket*, 1. Baskı, Polietika Yayınları, Ankara 2020, ss. 688 ve *Alparslan Türkeş* (1980-1997) adlı çalışmalarının katkılarını inkâr etmemeliyim. Ayrıca milliyetçi kalemlerden Muhiddin Nalbantoğlu'nun birinci elden kaynak ve belge niteliğindeki ve 1980'e kadar gelen 25 konuşmayı soru-cevap şeklinde ihtiva eden *Alparslan Türkeş İle Tarihi Aydınlatan Sohbetler* adlı eseri de daha çok olaylar arasında ve ithamlar karşısında Türk milliyetçiliğini ele almamızda yardımcı olmuştur. Son olarak belirtmeliyiz ki özellikle 12 Eylül 1980 sonrasında doğrudan milliyetçi ve ülkücü camiayı hedef alan darbeci yapının doğru anlaşılması adına *Hakkı Öznur'un Ülkücü Hareket-Baş Yazılar, Röportajlar, Cezaevleri*, Cilt: 5, İkinci Baskı, Alternatif Yayınları, Ankara 1999 adlı kitabı da çalışmamıza katkı sağlamıştır.

BÖLÜM 1

MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ GELENEĞİNDEKİ TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ DÜŞÜNCESİNİ ORTAYA ÇIKARAN TARİHSEL ARKA PLAN

1.1. BİR VAROLUŞ REFLEKSİ OLARAK TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

1.1.1.Dünyada Milliyetçiliğin Ortaya Çıkışına Dair Görüşlerin Genel Çerçevesi

Dünyada ortaya çıkış şekilleri ve ortaya çıktığı zeminler göz önüne alındığında milliyetçiliği tanımlı zor, insan ve millet unsuru ile değişen dünya ve ülke şartları içerisinde düşünüldüğünde ise sürekli kendini yenileyen güncellemeye muhtaç bir kavram yahut araştırma sahası olarak ifade etmemiz yerinde olur. Çünkü modern anlamda ortaya çıktığı Aydınlanma Döneminden itibaren milliyetçilik; bilinç, insanın kendi türü üzerindeki araştırmaları, insan türleri arasındaki farklılık ve benzerlikler, hanedan ve din bağlarından kopuş, eşitlik, ahlak, hürriyet mücadelesi vb. gibi birçok alanda kendini hissettirmiş, ulus-devletlerin kuruluş sistemleriyle özdeşleşmiş, bu özdeşleşme zaman zaman tepkilere ve ülkelerde yeni milliyetçilik anlayışlarının doğuşuna sebep olmuş, çok partili siyasi yaşamlarla birlikte farklı siyasi düşüncelerle birlikte yürümüş, siyasetten ekonomiye, dinden eğitime, insan hakları, ezilen uluslar ve kadın hakları ve günümüze doğru gelindiğinde tabiatın korunması ve çevreciliği de içine alan geniş bir alanda kendini hissettirmeye başlamıştır.

Milliyetçiliğin ortaya çıkışı noktasında sosyal bilimciler arasında bir anlaşmazlığın söz konusu olduğu milliyetçilik araştırmalarında göze çarpmaktadır. Modern kuramcılar, milliyetçiliğin köklerini ancak 18. yy'ın sonlarına kadar götürmekte, biraz daha esnek davrananlar ise Jean Jacques Rousseu ve İmmanuel Kant'a dayandırmaktadır. Modern milliyetçilik kuramcılarının felsefi olarak dayanak noktaları ise Alman dü-

şünürlerden J. G. Herder (1744-1803)⁵⁷ ve 1762-1814 yılları arasında yaşamış olan J. G. Fichte'dir.⁵⁸ Milliyetçiliğin sosyal bilimlerde kabul görmesi ise Carleton Hayes'in 1920

⁵⁷ Alper İplikçi, J. G. Herder'in milliyetçilik düşüncesi üzerine hazırladığı makale çalışmasında Herder'in millet anlayışında ve milletler arasında çağlara göre farklılıkları vurguladığı, milletlerin geleneklerini, düşünceye dayalı ideallerini ise onların kolektif arzu ve özlemlerinin dili olarak ele aldığını ifade etmektedir. Milli tarih, kültür ve ahlaki vurgularla aslında Almanya'da daha prenslikler döneminde Herder bir millet şuurunun oluşumunun öncüsü olmuştur. Fransız rasyonalizmine karşı çıkan Herder, romantik bir duyuş ve düşünüşle fertlerin yasal bir özgürlük ve güvence içinde, çabaların boşa harcanmadığı, ferdin ve ailenin sahipsiz olmadığı ve aktif evlatları olarak uğrunda çalışılacak, mücadele edilecek ve ödüllendirilecek devleti aramaktadır. Alman Birliği'nin oluşumunda devletini arayan milletin oluşumunda Herder'in önemli bir payı olmuştur. Bunun yanında Herder, tüm insanlığın ebedi vatanlarının ortak nedeni için başarılı bir sonuç elde etmek amacıyla düşünmeye ve çalışmaya çağırması yönüyle de evrenselliğe ulaşmaktadır. Bkz. Alper İplikçi, "Johann Gottfried Herder'de Milliyetçilik Düşüncesi", *Injosos Al-Farabi International Journal On Social Sciences/Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 1, 2017, s. 127, 131, 135; Umut Özkırmı da Herder konusunda özellikle dil konusuna vurgu yapmaktadır. Çünkü dil aynı zamanda düşüncedir ve ortak bir dil konuşan insanlar milletin ilk aşamasını meydana getirirler. Bu noktada millet ise ailenin doğal bir uzantısıdır. Diğer yandan her biri dil olarak algılanabilecek gelenek, görenek, kanun ve töreler de bu anlamda topluluğun kendini ifade türlerinin bir bütünüdür. Milleti büyük bir aile olarak kabul eden Herder, kültürel farklılıkların yok edilmeden farklı kurumların inşasına rağmen tek bir halk olmayı başarmak üzerinde otantikliğe de yaslanır. Milletlerin zorla birbirine karıştırılmasını da bu aşamada doğru bulmaz. Bkz. Umut Özkırmı, *Milliyetçilik Kuramları*, Birinci Baskı, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1999, s. 34-35.

⁵⁸ Fichte, siyasal çalkantılar içindeki Avrupa'da baş gösteren ulusallaşma hareketlerinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Fichte, Napoleon'un Fransız Devrimi'nin ilkelerini saptırması ve Berlin'i işgali ortamında "Alman Ulusuna Söylevleri"ni gerçekleştirmiştir. Fichte'ye göre, masumiyet çağı ile başlayan tarih, günahkârlık çağına girmiştir. Bu çağa karşı kurtuluş Alman ulusunda ve Alman ulusu ile mümkün olacağı düşüncesinde olan Fichte, Birinci Söylevinde; ulusal kimliklerin bilincine varılmasına dayalı eğitim vurgularını, İkinci Söylevinde; aktarıcılıktan ziyade yaratıcı bir eğitim yöntemiyle kişinin ulusal bilinci yüceltmesi, Üçüncü Söylevinde; ulusal bilincin yüceltilmesiyle Alman ruhunun toplumsallaşması ve kutsallaşması, Dördüncü Söylevinde; Almanlığı yaratmak konusunda ulusun bilgisi olan dili merkeze alması, Beşinci Söylevinde; Alman ruhunun körelmemesi için Alman şiir ve edebiyatına büyük önem verilmesi, Altıncı Söylevinde; Almanların ihtiyacı olan şeyin Martin Luther coşkusu olduğu, Yedinci Söylevinde; Alman olan bir felsefe yaratmak, yabancı felsefe, din ve devlet biçimlerinden uzak durulması, Sekizinci Söylevinde; ulus ve vatanseverlik, ulusun kendini gerçekleştirmesinde ön ayak olarak devlet, Dokuzuncu Söylevinde; vatanseverlik idelaine yönelik eğitimin nasıl olması gerektiği, Onuncu Söylevinde yaratan, kusursuz insan ve ödev bilinci esasları, Onbirinci Söylevinde; Luther'in izinden giderek kilise menşeli eğitim yerine, devletin tek elden yürüttüğü ve bütün vatan toprağına adil bir şekilde ulaştırdığı dünyevi bir eğitim esas alınması, Onikinci Söylevinde; Fransa karşısında anadili koruyarak sağlam duruş sergilemek gibi konular üzerinden ulusun ruhuna hitap etmiştir. Onüçüncü Söylevi metin hali bulunamazken Ondördüncü Söylevinde Fichte, gençlere, yaşlılara, düşünür, âlim ve yazarlara, devlet adamları ve prenslere, henüz doğmamış olanlara, yabancılara seslendiğini ifade ederek tüm söylevlerini genel olarak tekrarlamıştır. Fichte'nin "Alman Ulusuna Söylevleri"nde öne çıkardığı argümanlar 20.yy.'da Nasyonal Sosyalistler tarafından gerçekten de sağlam birer referans olarak kabul edilmişlerdir. Fichte'nin vurguladığı Alman dili ve Germen köklere dönüş/sahip çıkış ve eğitim konuları Alman Nasyonal Sosyalistleri için de en başta olan konular arasındaydı. Bkz. İsmail Candan, "Fichte'nin Alman Ulusuna Söylevlerinin Nazi Adalet Anlayışındaki Yeri", *Akademik Bakış Dergisi (Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi)*, Sayı: 49 Mayıs-Haziran 2015, s. 180-185; Herder ve Fichte ile Türk milliyetçilerinden Hüseyin Nihal Atsız'ın mukayesesi ve düşüncelerindeki benzerlikleri için bkz. Mustafa Acun, "Alman ve Türk Milliyetçiliği: Heder-Fichte ve Nihâl Atsız Örneği Üzerinden Bir Mukayese Örneği", *Millî Mecmûa*, Sayı: 1, Ocak-Şubat 2018, s. 163-168.

ve 1930'larda, 1940'larda da Hans Kohn'un milliyetçilik alanında çalışmalarıyla mümkün olmuştur.⁵⁹

Avrupa'nın hemen her yerinde 18. yy'ın yükselen orta sınıfları, ahlaki ilkelere, insanların doğal hakları olduğuna, insanlığın doğal bir şekilde ilerlediğine dair genel bir inanç besliyordu. İlerleme kavramıyla simgelenen daha iyi bir gelecek, nihai olarak gerçekleşebileceğine tam anlamıyla güvenerek mücadele edilebilecek bir ideal olarak görülüyordu. Ancak 19. yy'dan sonra, tüm insanlığa hitap eden hümanist ve ahlaki ideal ve değerler yerlerini, idealize edilmiş vatan ve millet fikrini her tür genel idealin üstünde gören milliyetçi ideallere bıraktılar.⁶⁰ Böylece 19. yy'da Avrupa dillerinde ansiklopedilere de yerleşmeye başlayan milliyetçilik kavramı Larousse'un 1874 tarihli "Grand Dictionnaire Universale"inde iki anlamla tanımlanmıştır. Birincisi şovenizm ile eş anlamlıdır. İkincisi ise 19. yy Avrupası'ndaki millî hareketlere bağlanmaktadır.⁶¹

Milliyetçiliğin ortaya çıkışı noktasında Liah Greenfeld, 17. yy'da parlamento yanlıları ile krallık yanlıları arasında cereyan eden İngiltere iç savaşını; Benedic Anderson, Latin Amerika'daki bağımsızlık hareketlerini; John Breully ve Elie Kedourie Alman romantizmini başlangıç olarak kabul etmektedir. Ancak büyük bir grup da Fransız Devrimini esas almaktadır. Diğer yandan milliyetçilik, Kedourie'ye göre bir doktrin, Smith'e göre bir ideolojik hareket, Ernest Gellner'e göre siyasi bir ilke, Craig Calhoun'a göre siyasi bir söylem olarak araştırmalarda yerini almıştır.⁶²

Milliyetçiliğin 19. yy'da keşfedildiğini söyleyen ilk tarihçi olarak milliyetçilik araştırmalarında yerini alan Kedourie'ye göre, Alman filozofu Kant (1724-1804), milliyetçiliğin öncü düşünürüdür. Kant'ın "*kendi kaderini belirleyen birey*" düşüncesi ulusların kendi kaderini tayin hakkı söylemine zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla otonom birey düşüncesi, yeni politik anlayışın ortaya çıkışına, devleti merkeze koyan ve devlete ulusal kimlik veren teorilere sebep olmuştur.⁶³

Kedourie, Kant'ın fikirleri temelinde hür irade ile ulusal kimlik arasında bağ kurmaktadır. Ulusal kimliğe dayalı olarak her devletin hükümet şekilleri ne olursa olsun

⁵⁹ Ergenekon Savrun, "Modern Milliyetçilik", *Milliyetçilik Tipolojileri*, Hasan Acar (Ed.), 1. Basım, Nobel Yayınları, Ankara 2018, s. 3.

⁶⁰ Nazan Maksudyan, *Türklüğü Ölçmek: Bilimkurgusal Antropoloji ve Türk Milliyetçiliğinin Irkçı Cephesi*, Üçüncü Basım, Metis Yayınları, İstanbul 2016, s. 30.

⁶¹ Ergün Aybars, *Atatürkçülük ve Modernleşme*, 2. Basım, Zeus Kitapevi, Ankara 2008, s. 166.

⁶² Mehmed Niyazi Özdemir, *Millet ve Türk Milliyetçiliği*, 5. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018, s. 72.

⁶³ Yener Orkunoğlu, *Marksizm Milliyetçilik ve Demokratik Ulus*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s. 31.

hukuki kuruluşunun cumhuriyetle sağlanabileceğini savunur. Bu kapsamda Kedourie, Kant'ı tasdik ederek “*kanunların da vatandaşın muhtar iradesini aksettirdiği veya aksettirebildiği yerde cumhuriyetçi bir devlet var*” demektedir. Daha fazla ben olmayı ve hürriyeti iradeye bağlayan Kedourie “*Hür insan, dünyaya meydan okur; ruhunun gücü ile onu iradesine râmeder, çünkü inanç dağları devirebilir; o insanın başı kana bulanır, fakat eğilmez... Bu hayret verici coşkunluk kendi kaderini tayin prensibinin mahsûlüdür*”⁶⁴ ifadeleriyle milliyetçiliğin hayatın kaynağını millî bir kendi kaderini tayinde bulduğunu ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte devletin ulusal kimliğinin inşasında ulusal kültür en temeldeki unsur olarak görülmektedir. Nesnel anlamda uluslar, kültürel varlıklardır; aynı dili konuşan, aynı dine sahip olan, ortak bir geçmişle bağlı vb. insan grupları⁶⁵ olarak tanımlanmaktadır. Bütün uluslar belli bir ölçüde kültürel, etnik ve ırksal çeşitlilik kapsamaktadır. Bu çeşitlilik sosyo-politik bir yapı olan ulusu sadece kendi üyeleri tarafından subjektif biçimde tanımlanabileceği gerçeğine vurgu yapmaktadır. Bu faktörler hiç kuşkusuz milliyetçilik siyasetini de şekillendirmiştir.⁶⁶ Bu çerçevede milliyetçilik, ortak bir geçmişin keşfi ya da yaratımıdır; milleti biçimlendiren zaferlerin ve galibiyetlerin, yenilgilerin ve ihanetlerin tarihidir. Bu anlatı milleti, zaman içinde süregiden bir kendilik (entity) olarak tanımlar ve şimdi yaşayanlarla geçmişte yaşamış olanlar arasında bir bağ

⁶⁴ Elie Kedourie, *Avrupa’da Milliyetçilik*, M. Haluk Timurtaş (çev.), İkinci Baskı, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1971, s. 20, 23

⁶⁵ Bertrand Russel 1917’de kaleme aldığını söylediği “Siyasal İdealler” kitabında “Ulus”un, dil ve ortak bir tarihsel başlangıç gibi ilkelerle açıklanamaz olduğunu ifade etmektedir. Russel’e göre, bir ulusu ortaya çıkarmaya yardımcı olsa da bunlar yeterli değildir. Irk, din ve dil ayrılıklarına bir İsviçre ulusundan söz edilebilir. İç savaş sırasında olmadıkları halde İngiltere ve İskoçya bir ulus olmuşlardır. Büyük Britanya ulus olmadan önce de bir devlettir. Almanya da tek bir devlet olmadan önce tek bir ulustu. Russel’e göre ulusu oluşturan bir duygu ve güdüdür. Bkz. Bertrand Russel, *Siyasal İdealler*, Birinci Basım, Deniz Kitapları, İstanbul 1983, s. 98. Russel’den daha önce 11 Mart 1882’de Ernest Renan, Sorbonne konferansında etnografik tasavvurların modern ulusların kuruluşunda hiçbir önemi olmadığını anlatmıştır. Fransa Kelt, İber ve Cermendir. Almanya Cermen, Kelt ve Slavdır. İtalya, etnografyanın en kararsız olduğu ülkedir. Galyalılar, Etrüskler, Pelasglar, Yunanlar ve başka birçokları, çözülmez karışımlarla kesişmiştir. Dolayısıyla saf ırk bulunmamaktadır. Renan’a göre dil ise birleşmeye davet eder ama zorlamaz. Renan, tarihsel oluşumlar olduğunu söylediği dillere atfedilen siyasi önemin onlara ırk özellikleri gibi bakılmamasından kaynaklandığını söyler. Oysa dil benzerliği ırk benzerliği anlamına gelmemektedir. Renan, insanın ırk ve dil özelliklerinden önce rasyonel ve ahlaki bir varlık olduğunu terk etmemek gerektiğinin altını çizerek Fransız, Alman ve İtalyan kültüründen önce insan kültürü olduğunu belirtir. Din de modern ulusun kurulması için yeterli bir temel oluşturmamaktadır. Renan, çıkar birlikteliğinin insanlar arasında güçlü bağına, coğrafyanın ve doğal sınırların da ulusların bölünmesinde kesinlikle önemli bir payı olduğunu da ifade etmektedir. Renan’a göre ulus, gayret, fedakârlık ve özveri geçmişinin sonucudur ve atalarımız bizi biz yapmıştır. Ulusun meydana gelmesinde ulusal anılar, acılar, zaferler, birlikte hareket, yapılan ve daha da yapmaya hazır olunan fedakârlıkların duygusuyla oluşan büyük bir dayanışma, bir hissiyat ve ruhani ilkidir. Ernest Renan, *Ulus Nedir?* Gökçe Yavaş (çev.), 2. Baskı, Pinhan Yayınları, İstanbul 2016, s. 41-51.

⁶⁶ Andrew Heywood, *Siyaset*, Fahri Bakırcı (çev.), 19. Baskı, BB101 Yayınları, Ankara 2018, s. 175-176.

kurar, geleceğe uzanır, birleştirici bir kimlik ilkesi sağlar ve olacak olan üzerine bir perspektif belirler. Böylece millî kimlik de milletin üyelerinin -geçmişteki, şimdiki ve gelecekteki üyelerinin- ortak bir kadere sahip olduklarının tanınması olarak ortaya çıkmaktadır.⁶⁷

Bu doğrultuda Britanya İmparatorluğu'nun doğuşu, Britanya'nın ortak yazgısı bilincini pekiştirmiş, Fransa'da ise devrim, dinî ve monarşik modelin yerini alacak millî egemenliğin temellerini sine-i millete yerleştirmiştir. Almanya'da ulus bilinci, kan bağlarına ve millî kimlik duygularına vatandaşlık kimliğinden daha fazla önem veren bir milliyetçilik türünün doğmasına yol açmıştır. Ulusal aidiyet Fransa'da siyasal iradeye; Almanya'da dil, kültür ve geleneğe; Rusya'da Batı karşısında panslavizme; Amerika'da kaçınılmaz yazgıya; Meji Restorasyonundan sonra Japonya'da gelenek, modernlik ve emperyal yayılımcılığı birleştiren modele dayanmıştır.⁶⁸

İnci Özkan Kerestecioğlu tarafından teorik yanı zayıf, ancak siyasal bir pratik olarak oldukça etkili bir hareket olarak değerlendirilen milliyetçilik, içi boş bir ideoloji olarak değerlendirildiğinden koşulların gerektirdiği her şeyle doldurulabilir yönüne dikkat çekilmektedir. Bununla birlikte, sabit, evrensel nitelikli milliyetçiliklerden bahsetmenin mümkün olmaması ise milliyetçilik üzerinde bir söylem koalisyonunu beraberinde getirmiştir. Bu da liberalizm, muhafazakârlık, faşizm ya da sosyalizm gibi farklı ideolojilere eklenmekte zorluk çekmeyen milliyetçiliğin türünün ve ilkelerinin farklılaşmasına sebep olmuştur.⁶⁹ Türk bürokratlardan Sebati Ataman'a göre de milliyetçilik, kapalı ve katı bir siyasi doktrin, bir siyasi program, bir siyasi rejim değildir. Milliyetçilik, millet denilen toplum biçiminin bütünleşme ideolojisidir; içine çeşitli siyasi görüşlerin girebileceği bir çerçeve ideolojidir.⁷⁰

Dolayısıyla siyasal pratik ve çerçeve ideoloji olarak düşünüldüğünde felsefi temelleri açısından zayıf ve yoksul olan milliyetçilik politik ve etkin bir güç halini alabilmekte, kitleler üzerinde vatan sevgisi, anavatan vb. ifadeler, insanlık, hümanizm,

⁶⁷ Ross Poole, *Ahlak ve Modernlik*, Mehmet Küçük (çev.), Birinci Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1993, s. 135.

⁶⁸ Philip Resnick, "Kozmopolitizm ve Milliyetçilik", *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek*, Yay. Haz. Alain Dieckhoff-Christophe Jaffrelot (yay. hzl.), Devrim Çetinkasap (çev.), 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s. 317.

⁶⁹ İnci Özkan Kerestecioğlu, "Uyuyan Güzeli Uyandıran Prens'ten Frankeştayn Canavarına", *Modern Siyasal ideolojiler*, H. Birsan Hekimoğlu Örs (drl.), 11. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2021, s. 309-310.

⁷⁰ Sebati Ataman, *Milliyetçilik ve Türkiye*, Kervan Yayınları, İstanbul 1977, s. 117.

akılcılık gibi sözcüklerden daha etkileyici olabilmektedir. Milliyetçiliğin, Machiavelli, Hobbes, Hegel, Marx gibi düşünürlerle karşılaştırılabilecek teorisyenlerinin olmamasına rağmen güçlü olmasının önemli nedenlerinden biri esnek olması, farklı hükümet ve devlet biçimleriyle ittifak kurabilme yeteneğini göstermesi ve koşullara göre kendini uyarlamasıdır. Böylece milliyetçilik, cumhuriyet rejimi, diktatörlükler, otokratik düzen, monarşi ile kolayca anlaşabilmektedir.⁷¹

Milliyetçiliğin ideolojinin esaslarıyla ne derece uyumlu olduğu konusunda çağdaş Fransız siyaset bilimcilerden ve daha çok milliyetçilik ve demokrasi teorileri, Hindu milliyetçiliği ve Pakistan'daki etnik çatışmalar üzerine çalışan Christophe Jaffrelot⁷², özellikle ulus devletlerin sosyal antropolojisi üzerine çalışmış ve Amerika'da dersler vermiş olan L. A. Fallers'in ideoloji tanımını önemsemektedir. Jaffrelot, Fallers'in, ideolojiyi *"kültürün aktif biçimde örgütlü bir değerle ve inançlar bütününe tesis etmeye ve savunmaya yönelik olarak kullanılan parçası"* şeklinde tanımlamasınakatılmaktadır. Ayrıca Jaffrelot, Clifford Geertz'in de milliyetçi ideolojiyi sembolik bir strateji, kültürel, toplumsal ve psikolojik gerilime verilen bir yanıt görüşünü benimsediğini ifade etmektedir. Dolayısıyla Christophe Jaffrelot'a göre ideoloji, yaratmak, canlandırmak ve savunmaya yönelmiş harekettir.⁷³ Zeev Sternhell'e göre ise ideoloji, kültür ile politikanın etkileşimidir.⁷⁴

Dolayısıyla ideoloji olarak ele alındığında milliyetçiliğin kültürel politikalarla birlikte yürüdüğü de ortaya çıkmakta ya meşrulaştırma ya da var olan kültürel politikalara karşı tepki ve yeni kültürel politikalar programlama da etkili olduğu anlaşılabılır. Siyasal ve kültürel bir kimliğe yaslanan milliyetçilik ideolojisi, toplumsal ve psikolojik gerilimlere karşı da kültür politikaları temelinde çözüm üretebilmek amacıyla işlerlik kazanmaktadır.

Müşterek ilişkiler, müşterek özellikler, müşterek vatan, müşterek kanunlar etrafında geleceğini müşterek tayin eden heyetler topluluğu olarak ifade edilen milletleri⁷⁵, milliyetçiliklerin meydana getirdiğini söyleyen ve milliyetçiliğe bilinç biçimindeki kök-

⁷¹ Yener Orkunoğlu, *age*, s. 35-36.

⁷² <https://www.sciencespo.fr/ceri/en/cerispire-user/7143/0> (Erişim Tarihi: 19. 12. 2021)

⁷³ Christophe Jaffrelot, "Bir Milliyetçilik Kuramı İçin", *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek*, Alain Dieckhoff- Christophe Jaffrelot (yay. hzl.), Devrim Çetinkasap (çev.), 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s. 67.

⁷⁴ Zeev Sternhell, *Faşist İdeolojinin Doğuşu*, Şule Çiltaş (çev.), Birinci Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2012, s. 15.

⁷⁵ Elie Kedourie, *age*, s. 6, 50.

l  bir değişikliğin ifadesi olarak bakan Anderson’a göre, 1820’ler sonrası milliyetçi düşüncelerin çoğunun tipik bir özelliği olan atalara dair fantaziler kurma, bir gölge-görüngü izlenimi vermekteydi. Ancak gerçekte ise önemli olan 1820’ler sonrasındaki milliyetçi hafıza ile modern yaşam y s  ve özyaşam öyküsü uzlaşımları ve bunlara içkin öncüller arasındaki yapısal uyumdur.⁷⁶

Bu bağlamda Gellner, “Milliyetçiliğe Bakmak” adlı kitabında “Alternatif Bir Bakış” olarak Miroslav Hroch’un milliyetçilik analizine de yer vermiştir.  ek tarihçi ve siyaset teorisyeni Hroch, milliyetçiliği üç aşamalı bir anlatıyla ele almıştır: Bir ulusun kültürüne bilimsel yaklaşımı ve bu kültürün bilimsel olarak araştırması olan A aşaması, milliyetçi ajitasyonla eşleştirdiği ve entelektüellerin kendilerini etnografiyle sınırlamakla kalmayıp, ulusal kültürünü inceledikleri toplulukta ulusal bilinci oluşturdukları B aşaması ve son olarak kitlesel bir milliyetçi hareketin ortaya çıktığı C aşaması. Hroch’un yaklaşımının ilgi çekici ve kendine özgü bir vechesi, ulus kurma sürecinde A safhasının önemidir.⁷⁷ Ancak son safha ise bütün bir sosyal yapının vücut bulabilir olması yönüyle önem taşımaktadır. Bu safhada milliyetçilik, her biri kendi programlarına sahip muhafazakâr-dinsel, liberal ve demokratik kanatlara ayrılabilmektedir.⁷⁸

Amerikalı Sosyolog Calhoun da modern çağın kolektif bilincinin ve son iki yüzyılımıza damgasını vuran devlet yapısının temelini oluşturan milliyetçiliğin    boyutundan bahsetmektedir. Birincisi, bir söylem olarak milliyetçilik; yani, dünyanın her yerinde insanları, özlemlerini ulus ve ulusal kimlik bağlamında belli milliyetçi dil ve düşünce türlerinin  retimi. İkincisi, bir proje olarak milliyetçilik; yani insanların ulusal özerklik, bağımsızlık ve kendi kaderini tayin veya belirli toprak parçalarını birleştirme yoluyla ilerletmeye çalıştıkları, toplumsal hareketler ve devlet politikaları. Üçüncüsü, bir değerlendirme biçimi olarak milliyetçilik ise üstünlüğe dayalı siyasi ve kültürel ideolojilerdir ki, bunlar genellikle akımlarla ve devlet politikalarıyla özdeşleştirilir, ancak bu şart değildir.⁷⁹

⁷⁶ Benedic Anderson, *Hayali Cemaatler*, İşkender Savaşır ( ev.), İkinci Basım, Metis Yayınları, İstanbul 1995, s. 13.

⁷⁷ Ernest Gellner, *Milliyetçiliğe Bakmak*, Simten Coşar-Saltuk Özertürk-Nal n Soyarik ( ev.), 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 230.

⁷⁸ Miroslav Hroch, “Milliyetçi Akımlardan Millete: Avrupa’da Ulus İnşası Süreci”, Hatice Esra Mescioğlu ( ev.), *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 88, Bahar 2007, s. 75.

⁷⁹ Craig Calhoun, *Milliyetçilik*, Bilgen Sütçüoğlu ( ev.), 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, s. 8.

Miroslav Hroch, milliyetçiliğin aşamalarını ve Calhoun da bu aşamalara göre milliyetçiliği söylem olarak sınıflandırırken milliyetçiliği modern dünyanın bir düşüncesi olarak gören Gellner (1925-1995) milliyetçiliği “*öncelikle siyasal birim ile ulusal birimin çakışmalarını öngören siyasal bir ilke*” olarak tanımlamaktadır. Gellner, milliyetçilik tanımlarının asalak gibi devlet ve ulus kavramlarından geçindiğinin altını çizerken ulusçuluk kuramını “*etnik sınırların siyasal sınırların ötesine taşmasını ve özellikle bir devletin içindeki etnik sınırların iktidar sahipleri ile yönetilenleri birbirinden ayırmasını öngören bir siyasal meşruiyet*” olarak ortaya koymaktadır.⁸⁰ Bu siyasal meşruiyet temelinde milliyetçilik, standart, aynileştirici bir üst kimlik öngörüyordu. Burada bireylerin farklılaşması veya belli bir politik toplumun, çoğulculuk üzerinden değil, çoğunluk esası üzerinden var olması hedeflenmiştir.⁸¹

Ernest Gellner’den çok önce milliyetçiliği ulus ile devletin özdeşleşmesi şeklinde saptayan Kohn açısından ise milliyetçilik, milleti en üstün değer olarak gören bir görüştür. Ona göre, milliyetçiliğin gelişmesinin nedenleri ikili bir sürece dayanmaktadır. Bir yanda toplum ve politika, ulus ve etnisite kategorilerine dayanılarak tasarlanıyor ve toplum, devlet ve politika ulusallaştırılıyor ve etnikleştiriliyor; öte yanda ise etnik köken, ulusal kimlik politikleştiriliyordu. Yani her ulusal kimliğin politikleşmesi ve devletleşmesi tasarlanıyordu. Kohn’a göre, geçmişte otorite ve itaat üreten politikleşmiş dinin yerini milliyetçilik almıştır.⁸² Milliyetçilik, Hans Kohn’a göre, telkin ve ilham anlarında din misali, Allah’ın ve insanların hali vicdanisine müteallik olmayıp, daha ziyade birleşmiş ve başlıca vatanları ve ocakları etrafında toplanmış olan bütün bir milletin vecdi ve hali vicdanisidir.⁸³

Hans Kohn, milliyetçi akımları Batı milliyetçiliği ve Doğu milliyetçiliği olarak iki kategoride ele almıştır. Süleyman Seyfi Ögün, Kohn’a dayanarak her iki milliyetçilik arasındaki farkları ele almaktadır. Buna göre, Batı milliyetçiliği, Rönesans ve Reform’la sekülerleşmiş burjuvaların emperyal kavramlara karşı başlattığı ve toplumsal düzeyde değişiklikler meydana getirmiş olduğu bir yerli güç hareketiydi. Doğu’daki milliyetçilik hareketleri ise Rönesans ve Reform hareketlerinden uzak, kültürel temasların ve geçmişin yanılgılı yorumlarının ürünüydü. Bir diğer husus Batı milliyetçiliği aydınlan-

⁸⁰ Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, Büşra Ersanlı-Günay Göksoy Özdoğan (çev.), 3. Baskı, Hil Yayınları, İstanbul 2018, s. 71-72.

⁸¹ Süleyman Seyfi Ögün, *Türk Politik Kültürü*, 1. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul 2000, s. 175.

⁸² Yener Orkunoglu, *age*, s. 30 ve 41.

⁸³ Hans Kohn, *Türk Milliyetçiliği*, Ali Çetinkaya (çev.), Hilmi Kitapevi, İstanbul 1944, s. 37.

ma, özgürlük, anayasacılık, eşit yurttaşlık üzerinde toplum ilkeleriyle öne çıkarken Doğu milliyetçiliğinin temel yönelişi devlet ve iman arasındaki otoriter bir birlik oluşturmak şeklinde kendini göstermesiydi. Etniklik, efsanelerle karışık bir geçmiş ve gelecek düşü, mevcut sınırların ötesinde ideal vatan, akılcıların iyimserliği karşısında kuşku ve aşağılık duygusu, ruhsallaştırılmış millî moralin üzerinde abartılı vurgular Doğu milliyetçiliğine has özellikler olarak kendini göstermektedir.⁸⁴

Spencer ve Wollman, bu noktada yani Doğu milliyetçiliği karşısında Batı'nın üstünlüğü temeline dayanan bakışı eleştirmekte, tarihi süreçte ırkçı şiddet eylemlerinin de taşıyıcısı olan Batı milliyetçiliğinin kusurlarının görülmediği yönünde görüşlerini temellendirmektedir. Milliyetçiliğin siyasi ve kültürel kökleresahip farklı biçimleri arasında kurulan zıtlığın keskinliğini bazı durumlarda kaybettiğini söyleyen Spencer ve Wollmann'a göre, siyasi milliyetçilik biçiminin modelleri olduğu iddia edilen milletler bir yandan kendi kültürlerinin başarılarıyla gurur duyarken bir yandan da sağlıkları, güvenlikleri, hatta finansal kapasiteleri konusunda sürekli endişe duymaktadırlar. Bu durumun ise "Fransız Cumhuriyet Yurttaşlığı" modelinin asimilasyoncu varsayımlarına da zemin teşkil ettiği söylenebilmektedir.⁸⁵

İnci Özkan Kerestecioğlu, sosyal bilim yazınında bilinen ilk milliyetçilik sınıflandırmasının, Alman tarihçi Friedrich Meinecke tarafından 20. yy başında yapıldığını belirtmektedir. Meinecke, ulusun sınırlarını ortak ülke, ortak kan bağı, ortak dil, ortak entelektüel yaşam, ortak devlet olarak belirliyor, hangilerinin ağır bastığına bağlı olarak ulusu siyasal ve kültürel olana ayırıyordu. Kültürel ulusta kan bağı, siyasal ulusta ülke öne çıkmaktaydı. İdeal ulus ise bu ikisinin sınırlarının çakışması ile ortaya çıkar. Milliyetçilik hareketleri ve ideolojisi ile adeta iç içe geçmiş olan bu bakış Alman ve Fransız örneklerinden yola çıkarak yapılmış ve Almanya'nın uluslaşma sürecini meşrulaştırma amacını taşımıştır.⁸⁶

Bu bağlamda her milliyetçilik analizinin, açık bir kavramsal tercihi gerektirdiğini söyleyen Marcel Gauchet, böylece analizin aynı zamanda bir tarih anlayışını da işin içine soktuğuna işaret etmektedir. Bu yüzden Paul Zawadzki "ulus"u, tarihsel bir icat

⁸⁴ Süleyman Seyfi Ögün, *Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik*, 1. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul 2000, s. 78-80.

⁸⁵ Philip Spencer, Howard Wollman, *Milliyetçilik*, Kübra Kelebekoğlu (çev.), Türkçe 1. Baskı, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul 2020, s. 179-181.

⁸⁶ İnci Özkan Kerestecioğlu, "Milliyetçiliğe İlişkin Sınıflandırmalarda Karşılaşılan Sorunlar", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No: 25, Ekim 2001, s. 134.

olarak, teolojik politikadan kopuş ve insan egemenliğinin sahneye çıkması olarak nitelenen ulus demokrasinin doğuşu süreçleri bağlamında kavrama yolunu tercih etmekte ve milliyetçiliğin de bu ekseninde anlaşılabilir olduğunu vurgulamaktadır.⁸⁷ Zira 1789'da kendini yeni siyasal edimci ilan ederek ortaya çıkan ulus, monarşinin yüzyıllardır sürdürdüğü siyasal merkezîyetçilik görevini ve merkezî devlet hazırlıklarını miras olarak almıştır. Uluslar çağında, insanları bir arada tutmak üzere din ve hanedanlık bağının yerine ise artık siyasal olan geçmiştir.⁸⁸

Millet ve milliyetçiliğin modernleşmeden önce yani 18. yy'dan önce de var olduğunu, millet ve milliyetçiliğin anlaşılması için modern öncesi etnisitenin ve etnik geçmişin önemsenmesi gerektiği konusunu merkeze alan isimlerin başında ise şüphesiz Anthony D. Smith gelmektedir. Smith, milliyetçilik sosyolojisinin en önemli yazarlarından biridir. Milletlerin kökeni, milliyetçilik teorileri ve 20. yy milliyetçiliğini daha çok etno-sembolizm bağlamında ele aldığı eserler ortaya koymuştur.

Smith, milliyetçilik ifadesini millet olma şuuru ekseninde şu biçimlerde kullanmaktadır: 1. Bütün olarak millet ve millî devletlerin bütün bir kurulma ve kendini idame ettirme süreci, 2. Bir millete ait olma bilinci ve milletin güvenliği ve refahıyla ilgili özlem ve hissiyata sahip olmak 3. Millet ve rolüne ilişkin bir dil ve sembolizm 4. Milletler ve millî irade hakkında bir kültürel doktrin ile millî emellerin ve millî iradenin gerçekleşmesine dair reçeteleri de içeren bir ideoloji. 5. Milletlerin amaçlarına ulaşacak ve millî iradeyi gerçekleştirecek bir toplumsal ve siyasi hareket.⁸⁹

Milliyetçiliği bir milletin özerklik, birlik, kimlik kazanmasına ve bunları idame ettirmesine yönelik ideolojik bir hareket olarak gören Smith, milliyetçiliği önceden var olan yatay kimliğe yeni siyasi bir kimlik verme üzerinde temellendirmekte, entelektüellerin kimlik krizine çözüm yolu olarak da milliyetçiliği düşündüğünü ifade etmektedir. Bu bağlamda Smith, siyasi milliyetçiliğe ideoloji temininde de entelektüellerin rollerine işaret etmekte, kemale ermiş bir milliyetçiliğin gücünü entelektüellere bağlamaktadır.

⁸⁷ Paul Zawadzki, "Milliyetçilik Demokrasi ve Din", *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek*, Alain Dieckhoff-Christophe Jaffrelot (yay. hzl.), Devrim Çetinkasap (çev.), 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s. 211-212.

⁸⁸ Dominique Schnapper, *Yurttaşlar Cemaati*, Özlem Okur (Türkçesi), Kesit Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 18.

⁸⁹ Anthony D. Smith, *Millî Kimlik*, Bahadır Sina Şener (çev.), 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s. 119.

Smith, esasında milliyetçiliğin bir kültür ideolojisi ve kimlik tipi olduğunu söylemektedir.⁹⁰

Smith'in, modern milliyetçiliğin, modern çağda meydana gelmiş kimi özgün değişimlerle ilişkilendirilebileceğini ve elitlerin, devletlerin ve entelektüellerin yürüttüğü geniş çaplı bir inşa süreci yaşadığını kabul etmekle birlikte kadim ethniler ile modern devletlerarasındaki devamlılıkları vurgulamasının iki mühim sonucu olmuştur. Bunlardan ilki, çağdaş milliyetçiliği önceden var olan kültürel bağlılıklarla açıklamaya çalışan indirgemeci bir eğilimin ortaya çıkmasıdır. İkincisi ise milliyetçilik çözümleyicisinden milliyetçilik savunuculuğuna doğru bir kayma yaşamış olmasıdır. Zira ona göre milliyetçiliklerin başta yıkım ve dehşet noktasında geniş çaplı kapasitesine rağmen millet ve milliyetçilik kavramları modern bir dünya düzeni için gerçekçi bir sosyo-kültürel çerçeve çizebilmektedir.⁹¹

Buna karşın bazı yazarlar da milliyetçiliği Smith'in milliyetçiliğin merkezinde konumlandığı kimlik duygusundan veya tipinden daha fazla şeyler ifade ettiğini savunmaktadır. Bu ifadede milliyetçilik, dünyanın yorumundan ve dünyaya ait bir kuramdan da daha fazla şeydir. O uluslar dünyasında varoluşun bir biçimidir. Sorun ulusal kimliğin herhangi bir kimlikle işlevsel olarak özdeş tutulması sonucunda milliyetçiliğin tarihi hususiyetlerinin ve uluslar dünyasıyla bağlarının gözden kaçışdır. Böylelikle milliyetçilik meselesinde karmaşık bir yükseltile ve alçaltılar topografyası bu şekilde düz bir ova haline getirilmektedir.⁹²

Bu bağlamda milliyetçiliği modern medeniyetin hem maddi hem manevi gelişmesini kökten etkileyen cihanşümul bir vakıa olarak değerlendiren Hayes, milliyetçiliği bir Avrupa ihraç malı ve Hristiyan halkların arasında ortaya çıkmış bir hareket olarak görmektedir. Hayes'in aslında milliyetçiliğin de din gibi sosyal olması, bütün topluluğun adına ve kurtuluşu için icra edilen ayinlerinin olmasına istinaden söylemek istediği bir milliyetçilik dininin oluştuğudur. İnsanların hür iradenin gelişmesiyle din ve hane-danla bağlarını koparması sonucu insanın iradesine, aklına, muhayyile ve duygularına seslenen milliyetçilik, din ve otoritelerin yerini almaya başlamıştır. Bu durum millî devletlerle taçlanırken zamanla bir millî devlet kültü de meydana çıkmaya başlamıştır.

⁹⁰ Anthony D. Smith, *age*, s. 122, 150-167.

⁹¹ Philip Spencer, Howard Wollman, *age*, s. 59-60.

⁹² Michael Billig, *Banal Milliyetçilik*, Cem Şişkolar (çev.), Türkçe Birinci Basım, Gelenek Yayınları, İstanbul 2002, s. 81.

Hayes, çağdaş milliyetçilik ile ortaçağ Hristiyanlığı arasında çarpıcı dediği bir takım paralelliklere ve bu millî devlet kültüne işaret etmektedir. Bu paralellikler, Smith'in milliyetçiliği bir kültür ideoloji ve kimlik tipi olarak ele alışını da tamamlar bir değerlendirme biçimi arz etmektedir. Hayes'in ifadeleriyle fertler, 20. yy'a gelindiğinde artık millî devletler içinde doğuyor ve laik tescille millî vaftiz ayininden geçiriliyor, devlet onu takip ediyor, millî ilmiyal dersi veriyor ve millî kutsiyetin güzelliklerini öğretiyordu. Bayrağın selamlanması, şairlerin bayrağa kasideler yazması, çocukların sadakat yeminleri etmesi ise profane bir şey olmayan millî marşla birlikte kutsal bir ayin olarak terenüm ediliyordu.⁹³

E. J. Hobsbawm'ın "*kendi geçmişlerini oluşturarak bugünde karşılığını bulan gelenekten*" kastettiği veya varmak istediği noktada sanırım millî devlet kültü idi. Yeninin, eskinin kıyafetleriyle tebdil gezdiğini söyleyen Hobsbawm, eski malzemelerin gayet yeni amaçlara yönelik olarak yeni türde icat edilmiş geleneklerin inşasında kullanıldığını, bunun için her toplumun ayrıntılı bir stoğa sahip olduğunu, bazen yeni geleneklerin eskilerine yamanarak oluşturulabilir, bazense resmî ritüel, sembolizm ve ahlaki nasihatın zengin anbarından ödünç alınarak düzenlenebilir olduğunu vurgulamaktadır. Hatta Hobsbawm, sadece milliyetçiliğin değil birçok siyasal kurum, grup ve ideolojik hareketin fiilî tarihsel süreklilik dışında kurgularla yeni bir tarihsel süreklilik bile inşa durumunu ortaya koyar.⁹⁴

Böylece, Kant'da kendi kaderini belirleyen birey, Elie Kedourie'ye uzanmış; Gellner'in milliyetçilik analizi ile politikleşmiş ve siyasal meşruiyet kazanmış; Miroslav Hroch ve Calhoun'un milliyetçilik değerlendirmeleri ve evrelemeleriyle ulusal bağımsızlık hareketlerinde ifadesini bulmuş; Antony Smith ile millet olma amacına yönelerek kültür ideolojisi ve kimlik tipi olarak vücut bulmuş; Anderson'un analiziyle milliyetçi hafıza, bireyin modern yaşam öyküsü ile özyaşam öyküsü ile birleşmeye ve yapısal uyuma yönelmiştir. Bu yapısal uyum Kohn'un işaret ettiği gibi politikleşmiş dinin ve hanedan bağlarının yerine milliyetçiliğin geçmesiyle oluşturulmaya çalışılmıştır. Milliyetçiliğin sosyal bilimlerde kabul görmesini sağlayan Hayes ile milliyetçilik, millî devletin hem varlık nedeni hem varlığını devam ettiren kutsal ve sosyal bir güce

⁹³ Carlton J. H. Hayes, *Milliyetçilik: Bir Din*, Murat Çiftkaya (Türkçesi), İz Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 228-229.

⁹⁴ Eric Hobsbawm, Terence Ranger, *Gelenğin İcadı*, Mehmet Murat Şahin (Türkçesi), Birinci Basım, Agora Kitaplığı, İstanbul 2006, s. 3, 8

ulaşmış; Hobsbawm da ise geleneğin icadı veya yeninin eskinin kıyafetiyle tebdil gezmesi olarak anlam kazanmıştır.

Yirminci yüzyıl ortalarına doğru milliyetçiliğin aynı zamanda yeryüzünün bir köşesinden diğerine uzanan “Ulu Varlık” gibi her yerde hazır ve nazır bir şey olarak görülmeye başlandığını söyleyen Terry Eagleton, onun sadece bir din değil özel olarak Katolik dini gibi görmenin de mümkün olduğunu söylemektedir. Eagleton, bu doğrultuda İrlandalı milliyetçi liderlerden Padraic Pearse’in “*millî özgürlük de birliğin, kutsallığın, Katolikliğin, havariler silsilesinin izlerini taşır*” dediğine vurgu yapmaktadır.⁹⁵

Milliyetçiliğin zirvede olduğu 20. yy milliyetçilik tarihi takip edildiğinde modern anlamda milliyetçiliğin ortaya çıkışından sonra tesis edilen milliyetçilik düzeninde meydana gelen boşluk ve aksaklıkların farklı milliyetçilik anlayışlarını, farklı tarihsel bakış açılarını ve bunlarla birlikte yürüyen farklı ideolojik hareketleri doğurduğu görülmektedir.

Milliyetçilik zamanla, 1930’larda İtalya’da kendini gösteren ancak çok daha önce vücut bulmuş olan faşizm ve Almanya’da kendini gösteren nasyonal sosyalizmle bir tutulacak, ideolojik kavgalar ve politika sahasında milliyetçiliğe ırkçı damgalar vurulacak, daha çok karşıtlık ve düşmanlıklar üzerinde kurulu aşırı milliyetçi söylemi geliştirecektir. Öte yandan milliyetçilik, İngiltere ve Fransa’da kendi kaderini belirleyen birey felsefi temelinde liberal politikalarla birlikte yürüyebilmiştir. Soğuk Savaş Döneminde de Amerika ile komünizme karşı etkili bir güç olarak yükselen milliyetçiliğin, bu süreçte sesini daha çok bu karşıtlığı ile duyurduğu görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti’nde ise yüzyıl boyunca milliyetçilik daha çok devletle toplum arasında millî devlet ve millet gerçeği üzerinde bir anlam ve bağ kurma hareketi ve ideolojisi olarak gelişme göstermiştir diyebiliriz.

İngiliz Marxist tarihçilerden E. J. Hobsbawm’a göre, 1990’lara gelindiğinde ise milliyetçilik açıkça ön planda yer almasına rağmen tarihsel bakımdan daha önemsiz hale gelmiştir. Milliyetçilik, bu dönemde 19. yy ve 20. yy başında temsil ettiği söylenebilecek kadar global politik bir program değildir. Hobsbawm, global politik bir program

⁹⁵ Terry Eagleton, *Tanrı’nın Ölümü ve Kültür*, Selin Dingiloğlu (çev.), Birinci Basım, Yordam Kitap, İstanbul 2014, s. 118.

olmaktan çıktığını savunduğu milliyetçiliğin başka gelişmeleri karmaşıklaştıran bir faktör ya da katalizör haline geldiğini söylemektedir.⁹⁶

1.1.2. Türk Milliyetçiliğinin Ortaya Çıkışı

Türkiye’de gerek milliyetçiliğin doğuşu döneminde gerekse günümüzde ciddi kuramsal çalışmalar yapılmış değildir. Kuramsal çalışmaların yokluğu esasında milliyetçiliği de karmaşık hale getirmektedir. Birçok milliyetçi aydın, milliyetçiliği tarihten öteye taşıyamamış, çeşitli siyasi, sosyal ve dinî gruplar da farklı milliyetçilik algılarıyla gündeme gelmişlerdir.

Bu manada milliyetçilik kavramına birbirinden ayrı bazen de karışık anlamlar yüklenmekte, her siyasi görüş kendi milliyetçilik anlayışını yaratmakta ve ideolojik saplantılar, milliyetçiliğin anlamı ve gelişimi üzerine objektif değerlendirmelerin yapılmasını engellemektedir.⁹⁷

Buna rağmen Türkiye’de milliyet ve milliyetçiliğin sosyolojisi üzerine “Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları” adlı kitabıyla objektif değerlendirmelerden bulunan biri olarak Sadri Maksudi Arsal gösterilebilir. Arsal, Atatürk’ün bir forum ya da beyin fırtınası ortamı olarak kullandığı sofrasının müdavimlerinden, fikirlerine müracaat ettiği kişilerden biri olarak resmî tarihin mimarlarından ve dil devriminin arka plandaki itici güçlerinden biri olmuştur. Arsal, Ankara Hukuk Mektebi’nin kurucu öğretim üyelerinden biri olarak görevde bulunmuş, yıllarca Ankara ve İstanbul Üniversiteleri Hukuk Fakültelerinde ders vermiş; ayrıca Tek Parti Döneminde 1931-1935 yılları arasında Şebinkarahisar, 1935-1939 arasında Giresun, DP’den de 1950-1954 arasında Ankara Milletvekilliği yapmıştır.⁹⁸

Adile Ayda’ya göre, onun “Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları” adlı eseri iki şeyi ispat etmiştir: İlk olarak millî hissin, milliyetçiliğin bir romantik duygu, bir boş hayal, bir subjektif hale olmayıp, insanlığın organik bünyesi içinde hayatî ve sosyolojik fonksiyonu olan objektif bir amil olduğunu; ikinci olarak millî his ve millî şuurun milletlerin yükselmesinde ve insanlığın ilerlemesinde oynadığı birincil rol.⁹⁹

⁹⁶ E. J. Hobsbawm, *Milletler ve Milliyetçilik*, Osman Akınhay (çev.), 6. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2017, s. 239-240.

⁹⁷ Turgay Uzun, *Türk Milliyetçiliği ve MHP*, 1. Baskı, Ebabel Yayınları, Ankara 2005, s. 85.

⁹⁸ Gönül Pultar, “Dedem Sadri Maksudi Arsal (1878-1957)”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmûası*, Ord. Prof. Dr. Sadri Maksudi Arsal’a Armağan Özel Sayısı, Sayı LXXV, Yıl 2017, s. 43-74.

⁹⁹ Sadri Maksudi Arsal, *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları*, Dördüncü Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1979, s. 17-21.

Kazanlı Türklerden ve Sorbonne Üniversitesi'nde Türk tarihi okutan ilk Türk olan Sadri Maksudi Arsal, Hamdullah Suphi'nin daveti ile Türkiye'ye gelmiştir. Arsal, Türk Ocakları bünyesinde bir Tarih Encümeni kurulması teklifini ve bir Dil Akademisi kurulması fikrini de Atatürk'e teklif eden kişi olmuştur. Atatürk, Arsal'ın 1930 yılında kaleme aldığı "Türk Dili İçin" kitabının Önsözüne de "millî his ile dil arasındaki bağın önemini" ifade eden cümleleri yazmıştır.¹⁰⁰

Arsal, "Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları" adlı kitabında bir nevi milliyetçiliğin özelliklerini sıralamaktadır. O, akla ve mantığa uygun, kan tahlilleriyle uğraşmayan sosyal ve psikolojik esaslara dayanan, hürriyetçi, milletlerin eşitliği üzerine kurulu, barışçı, demokratik, insanlığın ve milletlerin gelişmesi yolunda iyimser ve idealist bir milliyetçiliği öngörür. Arsal, milliyetçiyi ise; millî haysiyet, millî hükümrancılık, millî menfaat hususlarında son derece titiz olmakla beraber, şovenizmden uzak, rasyo-nel, şuurlu, uyanık bir millî hisle dolu olan insan olarak tarif etmektedir.¹⁰¹

Günümüzde milliyetçiliğin sosyolojisi üzerine çalışmalarda bulunan isimlerden biri olan Yıldız Akpolat da bu doğrultuda Türk milliyetçiliğinin öncelikle dinden sonra biz duygusu yaratan ve toplumsal kaynaşmayı sağlayan bir işleve sahip olması yönüyle önemli olduğuna işaret etmektedir. Bu çerçevede Türk milliyetçiliği, millî değerlerin insanların içselleştirmesi ile eylemlerini belirleyerek onlara yüksek idealler uğruna yaşadıkları inancını vererek hayatı anlamlı kılmaktadır. Din benzeri bir milliyetçilik hayatın anlamlandırılmasına katkı sunmakta, dünyanın geçiciliğine rağmen kültürün sürekliliği ile yaşamın bu dünyada da sürekliliği doğrultusunda motive edici bir etkiye sahip olabilmektedir.¹⁰²

Türkiye'de 20. yy'da milliyetçiliği ele alanlarında daha çok hayatı anlamlı kılmak, kültürün ve bu dünyada yaşamın sürekliliği bağlamında milliyetçiliğin fonksiyonelliği üzerinde yoğunlaştığı söylenebilir. Mesela milliyeti, coğrafyanın, tarihin ve ırkın eseri olarak gören Mehmet Kaplan, milletleri bir realite olarak görmekte ve bu realitele-rin bütünü olan insanlığın da milliyetçilik sayesinde yükselebileceğinden bahsetmektedir. Ona göre hiçbir insan milliyetçi olarak doğmaz ancak milliyetçi olmak kültür, şuur ve irade meselesidir. Pratik insanıyetçilik olan milliyetçilik, bir din, bir hayat prensibi,

¹⁰⁰ Ertuğrul Yaman, A. Kemal Bolaç, Ahsen Esatoğlu, *Türkiye'deki Türk Dünyası*, 2. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2015, s. 71-78.

¹⁰¹ Sadri Maksudi Arsal, *age*, s. 190-193.

¹⁰² Yıldız Akpolat, *Türkiye'de Milliyetçiliğin Sosyolojisi*, Birinci Baskı, Fenomen Yayınları, Erzurum 2008, s. 4-5.

bir ahlak gibi hayatımıza hâkim olması gereken, söylenen bir şey olmaktan ziyade yapılan, her gün yapılan, durmadan yaşanan bir fikir olmak durumundaydı.¹⁰³

Fonksiyonellik bağlamında milliyetçiliği çok önemli bir araç gören isimlerden biri olan Mehmet Niyazi’de ise sosyal bir olgu olan milletin varlığını ebedileştirme aksiyonu olarak ifadesini bulan milliyetçilik, bir milletin varlığını kabul etme, menfaatini koruma, gelişmesini sağlama, onu meydana getiren bütün unsurları ve özellikleriyle yükselmesi için aksiyonda bulunma, tavır koyma, fiilî ve sözlü müdahale etme şuurudur.¹⁰⁴

Türkiye’de Atatürk Döneminin resmî milliyetçilik anlayışı dışında gelişen milliyetçilik geleneklerine tabi olanların büyük bir kısmında büyük ölçüde millete bakış, Avrupalı düşünürlerin kuramsal bakışları dışında gelişme gösterdiği anlaşılmaktadır. Milliyetçiliğin tarifine ve cazibesine yönelişin yanında millete inşâ bir ilke olarak bakılmaması da bunun bir göstergesi sayılabilir. Burada milletin sunî şekilde doğmadığı düşüncesi öne çıkmaktadır. Nitekim MHP’nin kurucularından Dündar Taşer, milleti şu şekilde tanımlamıştır:¹⁰⁵

“Millet, yapma bir varlık değildir. Ne kahramanlar, ne âlimler, ne sanatkârlar bir milleti imal edemezler. Millet binlerce sene içinde kanın, imanın, duyguların birleşmesi ile yoğrulmuş ve müşterek kıymet hükümleri halinde billurlaşmış müşterek davranışlar halinde görünmekte olan, haz ve elemi beraber tadan birbirinden haberi yokken de, birbiri gibi olan bir varlıktır.”

Dolayısıyla, milleti ayniyet ve devamlılık olarak ortaya koyan Taşer’e göre, milliyetçilik ise, millî vasıf ve değerleri, millî davranışları muhafaza ve devam ettirmek olarak ifadesini bulmuştur. Burada MHP geleneğini ilgilendiren esas noktanın bu millî vasıf ve değerlerin, millî davranışların neler olduğu veya Türk milletinin milletleşme dinamikleri doğrultusunda neler olması gerektiği şeklinde kendini göstermiştir.

Taşer’in ortaya koyduğu bakış açısını yine 1970’lerde MHP yönetiminde bulunmuş olan Nevzat Kösoğlu da vurgulamıştır. Onun da milliyetçiliğin ortaya çıkışı ve vücut bulmasını, toplumun algılanış biçimine bağladığı görülüyor. Ancak bu algılama biçiminin amaçları yahut toplumsal projeleri de milletin geçmişten itibaren var olan süreklilik durumunu değiştirmemektedir. Kösoğlu’na göre, bu gerçeği Ziya Gökalp, Osmanlılık, İslamlık, Türklük mefkûreleri doğmadan evvel bir Osmanlı Devleti, İslam

¹⁰³ Mehmet Kaplan, *Nesillerin Ruhu*, 14. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017, s. 31-33.

¹⁰⁴ Mehmed Niyazî, *Millet ve Türk Milliyetçiliği*, 5. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2000, s. 113.

¹⁰⁵ Dündar Taşer, *Mesele*, 3. Baskı, Töre-Devlet Yayınları, Ankara 1975, s. 62-63.

Ümmeti ve Türk milleti olduğuna işaret ederek ifadeye çalışmıştır.¹⁰⁶ Bu ekseninde Necip Asım¹⁰⁷ da Türkleri İmparatorluğun yönetici milleti diye adlandırmıştır. Makalelerinde Osmanlıların eski devrindeki büyük Türk devletinin mirasçısı olarak önemine işaret etmiş ve Osmanlıların geçmişte olduğu gibi bugün de Türkçülüğe yaptıkları hizmetleri belirtmiştir. Ona göre, Osmanlı İmparatorluğu’nun temeli bir yandan İslamcılık, öte yandan Türkçülük esasları üzerine kurulmuştur.¹⁰⁸

Milliyetçilik, Kösoğlu’na göre, bir mensubiyet gerilimi olarak her zaman ve bütün toplumlarda bir şekilde ve yoğunlukta var olmakla birlikte her toplumdaki algılanış biçimi farklı olabilir. Bu noktada toplumun yapısı ve şartları, milliyetçiliğin, bir şuur, duygu ve düşünce olarak farklılaşmasına neden olmaktadır. Kösoğlu, toplumdan topluma milliyetçiliği farklılaştıran husus olarak da mensubiyet asabiyesine dikkat çekmektedir.¹⁰⁹ Prof. Dr. Nadim Macit asabiyeti belirleyen sosyolojik ölçütleri; milletin mevcut devletle tarihi bağı, yazılı bir millî, edebî ve idai dile sahipolan bilgin veyönetici varlığı, geleneksel toplumda kanıtlanmış bir fetih yeteneği şeklinde sıralamaktadır. Bunlar, yakın unsurları içine katarak geniş toplumsal birlik, kolektif aidiyet oluşturma yolları olarak kendini ortaya koymaktadır.¹¹⁰ Dolayısıyla Kösoğlu’nun milliyetçiliğin ortaya çıkışı ve toplumdan topluma arzeden farklılığı noktasında esas olarak vurgulamak istediği kolektif aidiyet oluşturma halidir.

¹⁰⁶ Nevzat Kösoğlu, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Ziya Gökalp*, 3. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013, s. 25 vd.

¹⁰⁷ Osmanlı tarihini Türk tarihinin bir parçası olarak gören ve Osmanlı öncesinde de Türklüğün var olduğu ve güçlü devletler kurduğunu belirten Necip Asım, Türk milliyetçiliği tarihinde hem Meşrutiyet Dönemi hem Cumhuriyet Dönemi dâhilinde ayrı bir öneme sahip olmuştur. Türkiye’de Köktürk Anıtları’nı ilk tanıtan bilim adamı Necip Âsım olmuştur. “İkdam” gazetesinin 17 Şubat 1895 tarihli nüshasında, imzasız olarak çıkan Hutûti Kadîme-i Türkiye (Eski Türk Yazıları) başlıklı uzun makalesinde Necip Âsım, Köktürk Anıtları’ndan ve özellikle Köktürk harflerinden ve onların kökeninden baseder. Necip Asım’ın Türkiye’de Köktürk alfabesini tanıtmaya vesile olan kişi Ahmet Midhat Efendi olmuştur. Müsteşrikler Kongresi’nde Ahmed Midhat Efendi, Thomsen’i tanımıştır. Thomsen, meşhur kitabından Ahmed Mithat’a da bir nüsha armağan etmiş, Ahmed Midhat da eseri Necib Asım Bey’e vermiştir. Thomsen’in meşhur eserinin alfabeye ilgili kısmından istifade eden Necib Âsım, 1897 yılında “Pek Eski Türk Yazısı” adıyla İkdam Külliyyatı arasında küçük bir risale neşretmiş ve böylece ülkemizde Köktürk Harfleri ve Abideleri hakkında ilk kitap da yayımlanmıştır. Aynı risale Türk Derneği tarafından 1911’de tekrar basılmıştır. Necib Âsım 12 Rebûlevvel 1315 (1897) tarihinde bu risaleye yazdığı mukaddimenin sonuna Köktürk harfleriyle “Necib” yazarak imzasını atmıştır. Bkz. Ahmet Bican Ercilasun, *Başlangıcından 20. Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, 1. Baskı, Ankara 2004, s. 156.

¹⁰⁸ David Kushner, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, Zeki Doğan (Tercüme), Fener Yayınları, İstanbul 1998, s. 54.

¹⁰⁹ Nevzat Kösoğlu, *age*, s. 26-27.

¹¹⁰ Nadim Macit, *Türk Milliyetçiliği: Kültürel Akıl İçtihat ve Siyaset*, Berikan Yayınları, Ankara 2011, s. 312.

Milliyetçiliği, genel kabul görmüş kalıplar dışında ilerici-geleceğe dönük sol milliyetçilik ve gelenekçi-muhafazakâr sağ milliyetçilik-geçmişe dönük olarak iki katederide ele alan Bayram Kodaman ise milliyetçiliği liberalizmin uzantısı ve o fikrin aşılması olarak görmekle önceki paragraflarda yer verdiğimiz bakış açılarından ayrılmaktadır. Bu doğrultuda milliyetçilik, liberalizmin fert için öngördüğü hürriyet ve eşitlik fikrinin milletler çerçevesinde uygulanmasına dayanması yoluyla, evrensel bir olay olarak tasvir edilmektedir. Bu yönüyle politik rengi olmayan milliyetçilik bir iç politika sorunu olmaktan çıkmaktadır. Ancak fonksiyonellik kazanması için diğer politik sistemlerin biriyle birleşmek ihtiyacı duyabilmekte, her fikirle birlikte hareket edebilmekte ve duygu, şuur, his, arzu, sevgi düzeyinde bir potansiyel güç haline gelebilmektedir.¹¹¹

Buraya kadar ifade edilenler ekseninde Türk milliyetçiliğini doğru konumlandırıp anlamlandırabilmek için ulus devletlerin oluşum seyri göz önünde tutulmalıdır. Ulus-devletin ortaya çıkabilmesi için ülke ve ulusun birlikte inşa edilmesi gerekliliği¹¹² yanında dünyada genel çizgileriyle iki esas ulus devlet biçimi görülmektedir. Birincisi, feodal yapıların ulus devletlere doğru evrilmesi ve bu formasyon içinde, hareket ettirici bir “izm” olarak ideoloji şeklinde görülen milliyetçiliğin rolü; ikincisi Batı metropolüyle eklemlenme sürecine giren Doğu ülkelerinin ve aydın zihniyetinin Batı’ya yetişme kaygısı içinde modernleşmecî ideolojilerinin merkezine milliyetçiliği yerleştirmeleri yoluyla yukarıdan aşağıya ulus devletin ideolojik yapısını oluşturmaya çalışmalarıdır. İkinci tip milliyetçiliğin yaygınlaşmasında Türkiye’de Yusuf Akçura’nın önemli katkıları olmuştur.¹¹³

Bu doğrultuda Osmanlı dönemi Türk milliyetçilerinin, kavramın Avrupa’dan ithal edildiği noktasında rahat hareket ettikleri, milliyetçiliğin tarihini eskiye götürmek şeklinde de bir arayışa ve kaygıya sahip olmadıkları milliyetçilik araştırmalarında ifade edilmektedir. Mehmet Kaan Çalen’in tespitlerine göre Akçura, “Türkçülüğün Manifestosu” olarak kabul edilen “Üç Tarz-ı Siyaset” isimli meşhur eserinde, tarihin herhangi bir döneminde Türkçülük siyasetinin takip edildiğine dair bir karine bulamadığını ifade

¹¹¹ Bayram Kodaman, *Cumhuriyetin Tarihi ve Fikri Temelleri*, SDÜ Yayınları, İsprata 2001, s. 22-23.

¹¹² Mehmet Ali Kılıçbay, *Siyasetin Bu Mu Türkiye*, 1. Baskı, Ebabil Yayınları, Ankara 2006, s. 39

¹¹³ Süavi Aydın, *Modernleşme ve Milliyetçilik*, İkinci Basım, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2000, s. 17-18.

ederken, bir diğerk Türkçü teorisyen Ahmet Ağaoğlu¹¹⁴ da Türklerde milliyetçilik fikrinin bulunmayışına Türklerin tarihî zaafı olarak işaret etmektedir.¹¹⁵

Burada şunu belirtmeliyiz ki 1920’li yıllarda Türkiye’de “Hayat”, “Millî Mecmûa”, “Türk Yurdu”, “Sebîlürreşâd”, “İçtihağ” gibi bir takım yayın organlarında milliyetçilik ve milliyetçilikle ilgili tartışmalar konu edinmiştir. M. Nermî imzasıyla yayınlanan bir yazıda milliyetçiliğın yaşayan bir mevzuu olarak cemiyete dikkat çekilmekte, milliyetçilik telakkisinin Fransa’dan, Almanya’dan vs. alınmadığı belirtilmektedir. Bu yazıda milliyetçilik telakkileri ile millî mefkûreler arasındaki ilişkiye vurgu yapılmakta, milliyetçiliğın kuru bir iddia, bir içtimai heyetten fıskıran sezilmiş bir kuvvet gururu, romantik bir yurt sevgisi olmadığı ifade edilmektedir.¹¹⁶ Mustafa Şekip¹¹⁷ ise

¹¹⁴ 1869 yılında doğan, 1939 yılında ölen Ahmet Ağaoğlu, 20. yüzyılın en dikkate değerk Türk fikir ve siyaset adamlarından biridir. Ahmet Ağaoğlu’nun mücadelesinde ilk sahne, doğduğu memleket olan Azerbaycan’dır. Fransa’dan döndükten sonra bir yandan Tiflis ve Bakü’de Hüseyinzade Ali, Ali Merdan Topçubaşı, İsmail Gaspıralı gibi arkadaşları ile fikir birliği ederek, gazete çıkarak, bir yandan ihtilalci cemiyetler kurmak suretiyle çalışmıştır. Bu ilk sahnede “İslamlık’ta Kadın” adlı eserini de Rus diliyle yazmıştır. II. Meşrutiyet’in İlanı’ndan sonra İstanbul’a gelen Ağaoğlu, milliyetçilik cereyanının en kuvvetli ve en heyecanlı savunucularından ve “Türk Yurdu” dergisi ile Türk Ocakları’nın kurucularından biri olarak Mütareke’ye kadar mücadelesini yürütmüştür. Mütareke’de İngilizler tarafından Malta’ya götürülmüş, oradan döner dönmez ise Millî Mücadele’ye katılmıştır. Bu sefer aynı yola, yine kalemi ile resmî vazifeleri ile zaferden sonra profesörlük ve milletvekilliği ile devam etmiştir. Ağaoğlu, bütün çalışmalarında, millete dayanan devlet görüşünü, ferdin hak ve hürriyetlerini koruyan devlet diye benimsiyor, her vazifenin karşılığında bir hak vardır, tezini savunuyordu. Bu tez, Ahmet Ağaoğlu’nun fikir ve siyaset hayatının son merhalesidir. Bu inançla Serbest Fırka’nın kurucuları arasına girmiş, bu parti kapatıldıktan sonra da, her türlü mahrumiyetlere katlanarak, fırsat buldukça, gazetelerde, dergilerde bu tezi savunmuştur. Yine bu inançla Devlet ve Fert, Serbest İnsanlar Ülkesinde, Gönülsüz Olmaz gibi son eserlerini yazmıştır. Bkz. Ahmet Ağaoğlu, *Üç Medeniyet*, 3. Baskı, Doğu Kitapevi, İstanbul 2013, s. 15-17.

¹¹⁵ Mehmet Kaan Çalen, “Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp’e Göre Türk Milliyetçiliğının Doğuşu”, *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2019, 1 (1), s. 3.

¹¹⁶ M. Nermî, “Milliyetçilik ve Devlet”, *Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik*, Mehmet Kaan Çalen, Haluk Kaycı (hızl.), Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2014, s. 114-115.

¹¹⁷ Mustafa Şekip, II. Meşrutiyet Döneminin radikal toplumsal değışim yanlısı görüşlerine karşı, toplumsal değışimin zorlama yollarla değil zaman içinde pedagojik yöntemlerle halkın seviyesinin yavaş yavaş yükseltilmesine dayanan bir politikayla gerçekleştirilmesi gerektiği düşüncesini benimsemiştir. Mustafa Şekip’in düşüncesinin bu yönde gelişmesinde Henry Bergson, William James ve Sigmund Freud’un önemli bir yeri olmuştur. Mustafa Şekip, Batı felsefesinde pozitivizm eleştirileri için önemli bir dönüm noktası sayılan I. Dünya Savaşı yıllarında Cenevre Üniversitesi’nde psikoloji öğrenimi görmüş; pozitivizme yönelik eleştiriler onun entelektüel hayatını şekillendiren en önemli etkenlerden biri olmuştur. “Terbiye Mecmûası”ndaki yazıları İstanbul Dârülfünun hocalarının ve özellikle Ziya Gökalp’in dikkatini çekmiş, İsmail Hakkı ve Mehmed Emin Beylerin teklifleri üzerine Edebiyat Fakültesi müderris muavinliği görevine tayin edilmiştir. Üniversitedeki görevinin başlarında Millî Mücadele’ye destek veren “Dergâh” dergisinde yazılar yazmıştır. Mustafa Şekip, İttihat ve Terakkî Fırkası’nın egemen ideolojisi haline gelen Ziya Gökalp’in pozitivist sosyolojisine karşı derginin Bergsoncu çizgisinin belirginleşmesinde yazılarıyla etkili olmuştur. Bu yazılarında Bergson’un pozitivizme yeni bir metafizikle karşı çıkışında olduğu gibi- maddi ölçülere karşı mâneviyatın, niceliğe karşı niteliğın ve bir diriliş anını ifade eden hayat hamlesinin sonucu olarak gördüğü Millî Mücadele’yi desteklemiştir. Osmanlıcılık, İslamcılık ve Turancılık gözden düşmüş akımlar sayıp Anadolucu bir milliyetçiliği benimseyen Mustafa Şekip Anadolu’daki dirilişin metafizik alt yapısını kurmaya yönelik bir çizgi takip etmiştir. “Dergâh”ın felsefi çizgisini açıklığa kavuşturan yazıları, ilerleyen süreçlerde Türkiye’de muhafazakârlığın felsefi ve siyasi bir dile dönüşmesi açısından önemli rol oynamıştır. Bununla birlikte Mustafa Şekip radikal Batıcılık ile radikal Doğ-

milliyetçiliğin Garbın eseri olduğunu, ilk defa orada doğduğunu, milliyetçiliği vücuda getirecek ilk zihniyet tohumlarının Yunan zihniyetinde aramak lazım geldiğini söylemektedir. Mustafa Şekip'e göre Renan, bu zihniyeti "Yunan Mucizesi" terkibiyle tavsif etmiştir.¹¹⁸

Mümtaz Turhan'a göre, Avrupa'da beş asır gibi çok uzun süren içtimai ve siyasi oluş sonunda kültür bütünlüğü, millî şahsiyet ve benlik şuuru oluşmuş ve bunu ilk olarak idrak eden İngiltere ve Fransa olmuştur.¹¹⁹ Batı Avrupa'da ve özellikle İngiltere ve Fransa'da önce millî devletler ortaya çıkmış ve milleti biçimlendirmede geniş ölçüde etkili olmuşlardır. Almanya ve diğer Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinde ise, millî devletleri kurmayı amaçlayan milliyetçilikler ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nde ise milliyetçilik devleti kurtarmak olarak kendini göstermişti. Osmanlı aydınlarının sadece siyasi değil hayatın her alanındaki sorunlara çözüm getiremeyişi, yeni bir diriliş için gerekli gerilimi bulamamaları karşısında milliyetçilik; toplumsal silkiniş için yeni bir inanç ve güç kaynağı olmuştur.¹²⁰

Niyazi Berkes'in cümleleriyle ifade edecek olursak 19. yy'da Osmanlı Devleti'nin çökmeye mahkûm olduğu sanısı, artık genel bir kanı haline gelmişti; şimdi buna iki yeni fikir daha katılmıştır. Biri Türklerin Avrupa'dan kovulması zamanının geldiği, ötekisi Osmanlı İmparatorluğu yerine bir Hellen İmparatorluğu kurulması fikri idi.¹²¹ İşte Türk milliyetçiliği, Batılı siyasetlere karşı bir var oluş refleksi olarak ortaya çıkmış, modernleşip millîleşerek parçalanma ve sömürgeleşme sürecine cevap vermiştir.¹²² Sonraki süreçlerde de milliyetçiliğin daha çok fonksiyonelliği üzerinde durulmasının sebebi olarak bu parçalanma ve sömürgeleşme kaygısının etkili bir şekilde yerleştiğini söylemek mümkündür.

culuğu, zekâyâ aşırı güvenle sadece kalbe güvenmeyi, materyalist inançlarla aşırı mistisizmi aynı ölçüde hatalı görmüştür. Bu bağlamda farklı değerlerin uzlaştırılmasına dayanan, realitenin iki yanını da içerebilecek, ölçülü fakat vukufu bir metodun izlenmesi gerektiğini savunmuştur. Bunun politik anlamdaki sonucu, gelenek ve modernleşmenin uzlaştırılması gerektiğini ve modernleşmenin ancak geleneğin yeni terkiplere kavuşturulmasıyla mümkün olabileceğini ileri süren muhafazakâr modernleşme yaklaşımıdır. Bkz. Fırat Mollaer, "Tunç, Mustafa Şekip", *TDVİA*, Cilt: 41, İstanbul 2012, s. 382-383

¹¹⁸ Mustafa Şekip, "Milliyetçilik Mefhumun Tahlili", *Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik*, Mehmet Kaan Çelen, Haluk Kaycı (hızl.), Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2014, s. 94.

¹¹⁹ Mümtaz Turhan, *Bütün Eserleri*, 1. Baskı, Altınordu Yayınları, Ankara 2019, s. 225.

¹²⁰ Nevzat Kösoğlu, *age*, s. 27-28.

¹²¹ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Ahmet Kuyaş (yay. hızl.), 4. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s. 84.

¹²² Özcan Yeniçeri, *Bağımlılık Paradigmaları ve Türk Milliyetçiliği*, 7. Baskı, Kripto Yayınları, Ankara 2017, s. 274-280.

İlber Ortaylı'nın da millî kimlik üzerinden Türk milliyetçiliğinin doğuşuna bakışı aynı doğrultuda olmuştur. Zira ona göre de “*Fransız’ın milli kimliği Fransa Krallığı, Fransa Birliği, Fransız İhtilali gibi olaylara bağlıdır. İtalya’nınki birleşmedir. Türk’ün milli kimliği ise imparatorluğun parçalanması sırasındaki kan, barut, ateş, ter ve göz-yasıdır.*”¹²³ Ortaylı’ya göre, Türkiye bir imparatorluk olarak parçalandığı için 19. yy’a has milliyetçiliği bünyesinde taşımaktadır. Bu yüzden de Türkiye, bütünlükçü bir birey anlayışından ziyade sadece milletin ve ırkın geleceğinin sözkonusu olmasından dolayı da topyekûn örgütlenmeci ve saldırgan milliyetçiliği tatbik edememiş, etmemiştir.¹²⁴

Böylece kendiliğinden bir sosyolojik adlandırma olarak Türklük var olmakla birlikte Türk milliyetçiliğinde “kendisi için Türklük” olarak tanımlanabilecek bir millet fikri 19. yy’ın ortalarında belirmiş ve buna muhteviyat kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede Türk milliyetçiliği sosyal gerçeklerle telifi mümkün olmayan, ancak tarihe bıraktığı romantik izle gelecek için belli bir işlevi yerine getiren Turancı çizgiden; daha sınırlı bir millî devlet kurma, hatta esnek bir milliyetçilikle anasır-ı İslamı da buna katma projesine kadar hayli geniş bir yelpazede var olmuştur.¹²⁵

Erol Güngör ise Osmanlı imparatorluğu’nun sadece dıştan değil, içten de yabancı milliyet hareketleriyle yıkılmış olmasının Türk milletinin kaderiyle baş başa kalması sonucunu ve modern millet olma yolunda da millî kültüre dayanma zarureti doğurduğunu ifade etmektedir. Yeni Türk devleti kurulurken de millete dayanılmış olması en büyük objektif temel olarak kendini göstermiştir.¹²⁶

Bu çerçevede Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde Garpcılar, radikal bir şekilde hurafe ve batıl itikatlerle savaşmanın, devlet yönetiminde ilmileşmenin kalkınmanın temel koşulu olduğuna inanmışlardır. İslamcılar, Batı’nın tekniği, Müslümanlığın etik temellerinden vücut bulan bir ideolojik formülün kurtuluş yolu olduğunu savunmuşlardır. Meslekçiler, Türklerin tecemmüi bir toplum tipinden infiradi bir toplum tipine geçmedikçe kurtulmalarında ümit görmüyorlardı. Sosyalistler, anlamını pek kavrayamadıkları Türklere hasım Batı’da örgütlenmiş olan “İkinci Enternasyonal”in dayandı-

¹²³ İlber Ortaylı, *Türklerin Tarihi*, Timaş Yayınları, İlk Baskı, İstanbul 2015, s. 28.

¹²⁴ İlber Ortaylı, *Türkiye’nin Yakın Tarihi*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 179.

¹²⁵ Naci Bostancı, *Cumhuriyeti Anlamak*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2008, s. 38-39.

¹²⁶ Erol Güngör, *Dünden Bugüne Tarih Kültür ve Milliyetçilik*, 11. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007, s. 90.

ğı ilkelerden medet ummaktaydılar. Türkçüler ise Avrupa'yı sarmış ve sarsmış olan ulusçuluk hareketinin Osmanlı İmparatorluğu'nu da kurtaracağından emindiler.¹²⁷

II. Abdülhamit rejimi ideolojisinin yerine yeni bir ideolojik bileşimi koymak isteyen Türkçüler, Osmanlı insanlarına bir “yeni hayat” vaadediyorlardı. Bu kurtuluş reçetesinin dayandığı fikir ve eylem temeli Türk milliyetçiliği olacaktı. Türkler önce Osmanlı İmparatorluğu'nda millî bir bilince sahip olacaktı. İkinci bir aşamada da ülke dışı Türklerle birleşilecek ve “Turan” adlı büyük ülke gerçekleştirilecekti. Türkçülük cereyanı Ziya Gökalp dışında Akçuraoglu Yusuf, Ömer Seyfettin, Hamdullah Suphi, Köprülüzade Mehmet Fuat, Ahmet Agayef (Ağaoğlu), Tekin (M. Kohen), Kâzım Nâmi (Duru) gibi önemli isimlerce de geliştirilmiştir.¹²⁸

Böylece milliyetçiliğin ve millî kimliğin ilk biçimleri, imparatorluğun hâkim unsuru olan Müslümanların eski tasavvur dünyası ve eski kimliğiyle süreklilik içinde, hatta onu özüne döndürmeyi vaz'eden bir restorasyon bilinciyle inşa edilmiştir. Bu süreklilik bilinci, milletleşmenin ve milliyetçiliğin giderek en geç Birinci Dünya Savaşı arefesinde devleti kurtarma çaresi olarak benimsenmesiyle uyumludur. Bu milliyetçiliği modernleşmenin biçimsel şartı ve ilk adımı olarak koyan Fransız Devrimi şiarlarının geç bir uyarlamasıydı. Bu uyarlama Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla belirginlik kazanmıştır.¹²⁹

Dolayısıyla Türk milliyetçiliği öncelikle Osmanlı Devleti'nin son döneminde devleti kurtarma projesi ve devlete ve vatandaşa kimlik kazandırma olarak anlam bulmuştur. Yeni Türk devletinin kuruluşunu takip eden süreçte ise Atatürk'ün milliyetçiliği bir modernleşme projesi olarak yerini almıştır. Türk-İslam temelli milliyetçilik anlayışı ise modernleşme şeklinden kaynaklanan sorunlara bir tepki olarak Türk milliyetçiliği tarihinde yerini almıştır. Yıldız Akpolat, bu Türk milliyetçiliği seyrinden yola çıkarak Türk milliyetçiliğinin sosyal değil siyasi işlevlerinin söz konusu olduğu tespitinde bulunmaktadır.¹³⁰

Bütünüyle Türk milliyetçiliğinin epistemolojik çerçevesine bakıldığında ise birçok kaynaktan beslendiği görülmektedir. Salih Şimşek bunları; Kadim Türk düşüncesi

¹²⁷ Tarık Zafer Tunaya, *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, 3. Baskı, Arba Yayınları, İstanbul 1994, s. 27.

¹²⁸ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Cilt: 1, 2. Baskı, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s. 10-11.

¹²⁹ Tanıl Bora, *Türk Sağ'ının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık*, 3. Baskı, Birikim Yayınları, İstanbul 2003, s. 16.

¹³⁰ Yıldız Akpolat, *age*, s. 5.

ve ata yurt mirası, İslam düşüncesi, Anadolu geleneği, Modern Batı düşüncesi, Tanzimat'tan günümüze kadar geçen süreçteki modern Türk düşüncesi olarak sıralamaktadır. Ziya Gökalp örneği üzerinden yürünecek olursa onun yukarıda sıralanan epistemolojik çerçevenin ilk dört kaynağından beslendiği müşahade edilebilir. Şimşek, çalışmamızın Gökalp'le ilgili başlıkları altında da işaret edildiği üzere Gökalp'in "Orhun Abideleri", "Divan-ı Lügati't Türk" gibi Türk edebiyatının kaynaklarından istifade etmek suretiyle adeta ilk sıradaki geleneği icat ettiğini, İslam düşüncesi noktasında ise İbn-i Arabî'nin erken dönem düşüncesi izlerini¹³¹ taşıdığını, Anadolu geleneğinin ise hem ideolojik hem de yaşayan kültür açısından etkilediğini, Homeros ile Dede Korkut'un sentezinden bahsettiğini¹³², onun Modern Batı düşüncesinden beslendiği noktasında ise A. Fouilliee, Gabriel Trade ve Emil Durkheim'den etkilenmesini ve düşünce sistematığına entegre etmesini epistemolojik çerçeve olarak oluşturmuştur.¹³³ Bu epistemolojik çerçeveyi doğrudan Gökalp'in "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" adlı makale serisinde ve "Türkçülüğün Esasları"nda görmek mümkündür. Ancak "Türkçülüğün Esasları"nda İslam düşüncesi ve İslam, Türk kültürü ve düşüncesine uyarlanmıştır.

1.2. ZİYA GÖKALP VE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ

1.2.1. Ziya Gökalp'in Türkçülüğü: Irkçılık Dışında Gelişen Bir Milliyetçilik Tasarımı

1875'te¹³⁴ Diyarbakır'da doğan Ziya Gökalp, ilk tahsilini Mercimek Örtmesi isimli ilkokulda yapmıştır. Askerî Rüştiye'den sonra Mülkiye İdadisi'ne girmiş ve İstanbul Baytar Mektebi'nde tahsilini tamamladığı bir sırada, memleketi Diyarbakır'a sürgün olarak gönderilmiştir. Diyarbakır'da "Dicle" adlı dergi çıkarmış, İttihat ve Te-

¹³¹ İbn-i Arabî'yi panteizm dışında konumlandıran Gökalp, onun A. Fouilliee'den çok önce mefkûrenin tekâmülde yaratıcı âmilleri olduğunu isbat ettiğini öne sürmüştür. Gökalp, Muhiddin Arabî felsefesinin ise beşer fertlerine "Zatı hakkın halifesisin sen, Bütün ekvân sana müsahhardır, Levh-i mahfâz olan zamirinde, Mutasavver olan mukadderdir." dediğini aktarmaktadır. Gökalp'in Muhiddin Arabî hakkındaki görüşleri ve kendi üzerindeki etkileri için bkz. Ziya Gökalp, *Makaleler II*, Süleyman Hayri Bolay (hızl.), Birinci Baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, s. 20.

¹³² Ziya Gökalp, Dede Korkut Kitabı'nı Türkçülüğün Esasları'nda "Yeni Türkçe'nin Millileştirilmesi ve İşlenmesi" bahsinde "Oğuzların İlyadasi" ve "bize mahsus Türkçe'nin anası" ifadesiyle tasvir etmiştir. Bkz. Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Mehmet Kaplan (hızl.), MEB Yayınları, İstanbul 2004, s. 133.

¹³³ Salih Şimşek, "Türk Milliyetçiliğinin Epistemolojik Çerçevesi", *Devlet*, Yıl: 18, Sayı: 494, Mart-Nisan 2021, s. 23-24.

¹³⁴ Gökalp'in doğum tarihi damadı Ali Nüzhet Göksel'in 1931'de yazdığı kitaba dayanılarak çoğu araştırmacı tarafından 1875 olarak bilinegelmiştir. Ancak 1876 olduğu yönündeki tartışmalar için bkz. Hikmet Tanyu, *Ziya Gökalp'in Kronolojisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981, s. 1-7.

rakki'nin şubelerini kurmuştur. Selanik'te "Genç Kalemler" dergisini çıkarmış, İstanbul'a dönünce Darülfünun'da hocalık, Türk Ocağı'nda ise Türk milliyetçiliğinin en ateşli öncülüğünü yapmıştır. Ayrıca Mütareke Döneminde Malta'ya sürülen Gökalp, sonra İstanbul'da "Yeni Mecmûa"yı Diyarbakır'da ise "Küçük Mecmûa"yı çıkarmıştır.¹³⁵

Gökalp'in fikrî ve siyasi şahsiyeti üzerinde en büyük tesiri Evrak, Matbaa ve Nüfus Müdürlükleri yapmış, vilayetin resmî gazetesi olan "Diyarbakir" gazetesini çıkarmış ve Diyarbakir Salnamesi'ni hazırlamış olan babası Mehmet Tevfik¹³⁶ yapmıştır. Askerî Rüştîye'de de Kolağası İsmail Hakkı Bey ona hürriyet fikirlerini aşılamış, o yakın çevresinden tasavvuf ve şark terbiyesini almış, 1891'de girdiği Mülkiye İdadisi'nde Ahmet Vefik Paşa ve Süleyman Paşa'nın kitapları ile Türklüğü tanımaya başlamıştır. İdadi'de mutad bir merasimde Vali Sırrı Paşa'nın huzurunda "Padişahım çok yaşa" diye bağırılacağı sırada "Milletim çok yaşa" diye bağırarak, büyük bir ceza almaktan kurtulmakla birlikte Ziya'nın ahlak notu düşürülmüştür. Sonradan Maarif Müdürü de görevden alınmıştır. Gökalp yaşadığı hadiseyi 1924'te yazdığı "Mektepte Cumhuriyet İlanı" başlıklı hikâyemsi makalede teferruatlı şekilde anlatmıştır.¹³⁷

Gökalp'in arkadaşlarından Kâzım Nâmi (Duru), onun için Turancı, Türkçü, Durkheimci¹³⁸, ozan, filozof, bilgin, İslamcı, Batıcı vb. birçok şey dendiğini söylemekte

¹³⁵ İlhan Darendelioğlu, *Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri*, 2. Baskı, Anda Dağıtım, İstanbul 1975, s. 86-87.

¹³⁶ Ziya Gökalp, 25 Eylül 1922'de "Küçük Mecmûa"da yayınlanan "Babamın Vasiyeti" adlı yazısında babası Mehmet Tevfik'in dindarlık ile hür düşüncüsü nefsinde birleştirdiğini, çürük fikirlerin eskilerinden de yenilerinden de kendini kurtarmış ve ruh işlerine doğuştan bilgisi olan bir zat olarak tasvir etmekte ve Namık Kemal'in yolunu takip etmesini vasiyet ettiğini ifade etmektedir. Mehmet Tevfik'e göre, memleketen en faydalı âlimler, memleket ve millet için hemen bilinmesi lâzım olan hakikatlerin bilinmesiydi. Bunun için gençler bir taraftan Fransızca'yı diğer taraftan Arapça'yı iyi öğrenmeli, ondan sonra hem Batı ilimlerine hem de Doğu bilgilerine mükemmel olarak vakıf olmalıydı. Sonra da bunların mukayese ve birleştirilmesiyle milletin ihtiyaç duyduğu büyük hakikatler ortaya çıkarılmalıydı. İşte Gökalp, babasının bu fikirlerle kendisini yetiştirmek istediğini söylemektedir. Hakikaten Ziya Gökalp'in 48 yıllık ömrüne bütün olarak baktığımızda memleketin ve milletin ihtiyaç duyduğu meselelerde bu vasiyet yolunda hareket ettiği görülmektedir. Bkz. Ziya Gökalp, *Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri I*, Rıza Kardaş (hızl.), MEB Yayınları, İstanbul 1997, s. 7-10.

¹³⁷ Alâaddin Korkmaz, *Ziya Gökalp Aksiyonu Meşrutiyet ve Cumhuriyet Üzerindeki Tesirleri*, Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1988, s. 18-21.

¹³⁸ Fransız Sosyolog Emile Durkheim (1858-1917), toplumsal bilinçten kaynaklanan fikirlere, değerlere, ideallere üstün ve değişmez bir yer vermektedir. Bu toplumsal bilinç gerçekçiliği onda Tinselcilik/Ruhçuluk/Maneviyatçılık olarak Türkçe'de karşılığını bulan ve biçimci olmaması yönüyle öne çıkan spiritüalizm ideolojisinin yerleşmesine neden olmuştur. Bu anlayış, varlığın nedenini maddi yapıdan bağımsız görmektedir. Sosyolojiyi biçimci tasarımlar üzerine kurmaması onu yüzeysellikten de uzak tutmuş, derinleştirmiştir. Etkisinde kalmış olmakla birlikte Gökalp'in Durkheim'den farklı düşünen tarafları da bulunmaktadır. Durkheim'de yalnız bireyler üzerinde yaptığı etkiyle toplum, bireylerin düşüncelerinde tanrısal doyumunu uyandırıcak her şeye sahipken; Gökalp'de toplum ve toplumsal bilinç kavramları Durkheim'deki tinselliğe sahip değildir. Gökalp'de cemiyet yani toplum fikirleri birbirine bağlamak için bir vasıta halini almıştır. "Ben sen yokuz, biz varız" veya "Fertler yok, cemiyet var" ifadelerinde ortaya

ancak Ziya'nın bilim konusunda ne düşündüğünü anlamak için onun şu yazısına bakmak gerektiğine işaret etmektedir.

“Çağdaş uluslar sırasına geçmek için varlığı kesinlikle gereken bir takım koşullar var. Bunlardan en başta geleni ‘bilime yönelmek’ tir. Bireyin kendine özgü düşüncüsü, duyusu, iradesi olduğu gibi ulusların da buna benzer ruhsal yatkınlıkları vardır. Ulusların düşüncüsü bilimle felsefe, duyusu dinle sanat, iradesi ahlak, siyasa ve ekonomidir. Çağdaş bir ulus demek pozitif bilimlerle düşünen bir yaratık demektir.”

Ayrıca belki çok önemli olarak Kâzım Nami, onun “Türküz varacağız kızılelma-ya” dizesiyle biten şiirinde de sosyal evrime işaret etmektedir. Şiirde Gökalp, “Âdemin gözüne gelmesi, oradan Havva’ya bakılması; kimisinin Sina’da kalması (Musa), kimisinin semada kalması (Muhammed) yoluyla ve “Döndüler, baktılar akan deryaya” diyerek sosyal evrimin durmadan yürüdüğünü anlatmak istemiştir. Bununla birlikte Gökalp, sosyal evrimde önceden var olan “millî mefkûre”yi aşk, “kızılelma”yı ise ulusal bilinç olarak görmüştür.¹³⁹

Türkçülüğün iki büyük teorisyenlerinden gerek Ziya Gökalp ve gerekse Yusuf Akçura, Türk milliyetçiliğinin doğuşunu Türk modernleşme sürecindeki gelişmelerle açıklamışlardır.¹⁴⁰ Devlete ve vatandaşa kimlik kazandırma bağlamında Ziya Gökalp, milleti terbiyeyi, harsta yani duygularda birlik oluşturmak olarak ele almış, milleti ırkî, kavmî, coğrafî, siyasi, iradî bir zümre olarak görmemiştir. Gökalp, milleti duyguda birliğin bir tarifiyle köylümüzün “dili dilime, dini dinime uyan” ifadesine göndermede bulunarak ifade etmiştir.¹⁴¹ Bu noktada Ziya Gökalp’ın millî kültürün karşılığı olarak kullanmış olduğu bir kelime olan “hars”ı merkezine aldığı anlaşılmaktadır. Gökalp’e göre, bir kavmin vicdanında yaşayan kıymet hükümlerinin toplamına, o kavmin kültürü denilir. Gökalp, gerçeklik hükümlerinin toplamı olarak işaret ettiği teknolojiye ferdi şuur veya mücerret aklı, kıymet hükümlerinde ise sosyal vicdanı merkeze almıştır.¹⁴²

Cezmi Bayram’a göre gerçekten bu tarif, Türk kavminden olmayan Müslümanları, Türk yaptığı gibi, Türkçe konuşan gayrimüslimleri de ihtiva etmektedir. Esasen milliyetin terbiye ile kaynaklanabileceği temel anlayışı da bunu ifade eder. Bu aslında

çıkan toplumun somut/fiziksel/biyolojik/psikolojik ve bilinçli bir varlık alanına, tabiattaki bir toplumsal gerçekliğe oturtulduğu görülmektedir. Bkz. Doğan Ergun, “Sosyolojik Aklın Sosyolojik Eleştirisi Ya da Ziya Gökalp’in Yeğlediği”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 21, 2010, s. 43, 53.

¹³⁹ Kâzım Nâmi Duru, *Ziya Gökalp*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1975, s. 4-11.

¹⁴⁰ Mehmet Kaan Çalen, agm, s. 3.

¹⁴¹ Nevzat Kösoğlu, age, s. 29.

¹⁴² Ziya Gökalp, age, s. 27.

öteden beri tatbik olunmaya çalışılan Osmanlı milleti anlayışının da bariz ifadesidir. Aradaki tek fark, milletin adı, artık Osmanlı milleti değil Türk milletidir.¹⁴³

Gökalp'in görüşüne göre ulus, ne ırka veya kan bağına dayalı akrabalık ne de coğrafi, siyasal ve gönüllü bir birliktir. Onun tanımına göre ulus, aynı dili konuşan, aynı eğitimden geçen, dinî, ahlaki ve estetik idealleri bir olan, kısacası ortak bir kültüre ve dine sahip olan insanlardan oluşan bir toplumdur. Gökalp, hiçbir ulusun ırksal açıdan türdeş olmadığını açıkça belirtmiş ve Gustave Le Bon'un¹⁴⁴ tersine ırksal kökenle ulusal karakter arasında herhangi bir ilişki olduğu görüşünü reddetmiştir. Gökalp, iradeci ulusçuluk anlayışını reddederken Osmanlı Devleti'nin siyasal ve toplumsal koşulları karşısında romantik bir yaklaşımı benimsemiştir. Neticede Gökalp'in Osmanlı Devleti ile Türk milleti arasında bir ayırım yaptığı görülmektedir.¹⁴⁵

¹⁴³ Cezmi Bayram, *Türk Milliyetçiliği Tarihi Seyri Yeni Hedefleri*, 1. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013, s. 29-30.

¹⁴⁴ 1841 yılında Nogent-le-Rotrou'da doğan Gustave Le Bon, Fransız-Alman Savaşı'nda orduda başhekim olarak görev yapmıştır. Hindistan, Mısır ve Suriye'yi kapsayan seyahatlerde bulunmuş, Antropoloji, Sosyal Psikoloji, Etnografya ve Arkeoloji sahalarında çalışmalar yapmıştır. Bunların dışında Arapların Medeniyeti adlı eserini kaleme almıştır. Eser, Sultan II. Abdülhamid'in emriyle Türkçeye çevrilmiştir. Yine; Hint Medeniyeti, Şarkın İlk Medeniyeti ve Hint Abideleri adlı önemli eserleri kaleme almıştır. Gustave Le Bon'a asıl ünü kazandıran eser ise "Kitleler Psikolojisi" olmuştur. Bu eser Türkçeye "İlm-i Ruh-i İctimai" adıyla tercüme edilmiştir. Gustave, eserinde, halk yığınlarının kendini meydana getiren fertlerin ortalamasını yansıtmadığını ileri sürmüş ve kolektif ruhun; duygularla şekillenen tepkilerin ortaya konulması şeklinde tezahür ettiğini ifade etmiştir. 1896 yılında kaleme aldığı Sosyalizmin Psikolojisi adlı çalışması ise birkaç yıl içinde geniş bir ilgiye mazhar olmuştur. Gustave Le Bon, 1931 yılında, 90 yaşında Paris'te ölmüştür. Eserlerinden bazıları: İnsan ve Toplum (1881), Irklar ve Bugünkü Antropoloji (1881), Irk Tasnifinde Psikolojinin Uygulanması (1886), Fransız İhtilali ve İhtilalin Psikolojisi (1912), Büyük Avrupa Savaşı'nda Kitlelerin Psikolojisi (1915), İhtilalle Çalkalanan Dünya (1920) Gustave Le Bon, *Bir Tarih Felsefesinin İlmî Esasları*, Haydar Rifat (Tercüme), Erol Kılınç (yay. hzl.), 2. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016, s. 8; Gustave Le Bon'a göre, uygarlıkların yenileşmesini doğuran başlıca önemli değişiklikler fikirlerde, alışkanlık ve inançlarda meydana gelen değişikliklerdir. Unutulmaz tarihi olaylar da insanların iç dünyalarındaki görünmez değişikliklerin görünen eserleridir. Le Bon, yaşadığı çağın insan düşüncelerinin sürekli değiştiği nazik bir buhranlı bir çağ olduğunu ifade ederken bunun sebeplerinden birisini uygarlığın bütün öğelerinin kaynağı olarak gördüğü dinî, politik ve toplum inançlarının yıkılması, diğeri ise bilimlerin ve tekniğin doğurduğu yepyeni yaşama ve düşünce şartlarının meydana gelmiş olmasıdır. Bu şekilde açılan yeni dönemin en önemli yanı ise milletlerin başına gelecek olanların yöneticinin huzurunda değil, halkın ruhunda hazırlanacak olmasıdır. Halkın politik hayata katılımı, kitle gücünün de doğuşu anlamına geliyordu. Bkz. Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi*, Yunus Ender (yay. hzl.), Hayat Yayınları, İstanbul 1997, s. 10-11; Mustafa Enes Aktürkoğlu'na göre, 20.yy. ulus devletlerin yaygınlaşmaya başladığı bir nevi Le Bon'un önceden ortaya koyduğu yeni toplum söyleminin pratik neticelerinin ortaya çıktığı bir devirdir. Bu pratik neticeler dolayısıyla Le Bon genç Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'e, gerçekleştirdiği inkılaplar için teşekkür mektubu da yazmış ve Abdullah Cevdet bu mektubu 15 Ocak 1932 tarihli "İçtiha" dergisinde yayınlamıştır. Bkz. Mustafa Enes Aktürkoğlu, "Gustave Le Bon'un Kitleler Psikolojisi ve Devrim Psikolojisi Eserlerinden Hareketle Fikri Yapısının İncelenmesi", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Haziran-June 2021, 8 (1), s. 341.

¹⁴⁵ Günay Göksu Özdoğan, *Turan'dan Bozkurt'a: Tek Parti Döneminde Türkçülük*, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2019, s. 73-74.

Ziya Gökalp, “Yeni Türkiye” gazetesinin 1 Temmuz 1923 tarihli sayısında Gustave Le Bon’un içtimai hadiseleri ırsî gören ve ırksal kökenle ulusal karakter arasında ilişki kuran görüşlerine eleştiriler yöneltmiştir. Le Bon, her kavmin bir ırk ruhuna malik olduğunu ve bütün medenî müesseselerin bu ırktan iştikak ettiğini iddia ediyordu. Gökalp’e göre, her milletin kendisine mahsus bir millî ruhu vardır. Fakat bu, ırk bir ruh değil millî bir harstan ibarettir. Bu harsın da yeni nesillere intikali uzvî verasetle değil, terbiye tarikile olmaktadır. Bu millî harsın teşekkülü de Le Bon’un iddiası gibi, ırkların tesalübü ile değil, harsların izdivacı ile vücuda gelmekteydi. Gökalp, içtimai duygularla mefkûrenin mecmuunun, milletin ruhunu ve şahsiyetini meydana getirdiğini, millî şahsiyetin de ancak bu şekilde doğduğunu belirtmekte, bu noktada ırsî temayüle yönelik görüşleri reddetmektedir.¹⁴⁶

İnsanî şahsiyeti ruhta, maddi meziyeti ırkta, manevi meziyeti terbiye yoluyla cemiyette aradığını vurgulayan Gökalp’e göre, bir adam kanca müşterek olduğu insanlardan ziyade yukarıda da işaret edildiği üzere dilde ve dinde müşterek olduğu insanlarla yaşamak ister. Ona göre, Türküm diyen her ferdi Türk tanımaktan, yalnız Türklüğe hıyaneti görülenler varsa cezalandırmaktan başka çare bulunmamaktadır.¹⁴⁷ Bununla birlikte Gökalp’in fikirleri ve Türk milliyetçiliği sistemi, “Türkçülüğün Esasları” üzerinden II. Meşrutiyet Döneminin önemli siyaset ve fikir adamlarından biri olan Hüseyin Kâzım Kadri¹⁴⁸ tarafından tenkit edilmiştir. Bu tenkitlerden biri kendini Türk hissetmekle ilgi-

¹⁴⁶ Ziya Gökalp, *Yeni Türkiye’nin Hedefleri*, Hikmet Tanyu (hzl.), Baha Matbaası, İstanbul 1974, s. 37-38.

¹⁴⁷ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Mehmet Kaplan (hzl.), MEB Yayınları, İstanbul 2004, s. 22-23.

¹⁴⁸ Kitaplarının çoğunda Şeyh Muhsin-i Fanî müstearını kullanan Hüseyin Kâzım, 1870-1934 yılları arasında yaşamıştır. Babası Trabzon Valiliği ile ün yapmış Kadri Bey, dedesi Hacı Edhem Paşa ise Sultan Mahmud ve Abdülmecid devirlerinde vezirlik yapmıştır. İzmir’de İngiliz Ticaret Mektebi’nden mezun olan Hüseyin Kâzım bir süre ziraat alanındaki bilgilerini geliştirmek için Almanya’ya gitmiş, ardından ülkeye dönerek memurluk yapmıştır. II. Meşrutiyetin İlanı’ndan önce arkadaşları Tevfik Fikret ve Hüseyin Cahit’le birlikte İngiliz propagandası etkisi altında kalarak Nuvel Zelanda’ya gidip, orada bir köy kurup yerleşmeyi düşünmüşler ancak bu gerçekleşmemiştir. II. Meşrutiyetin İlanından sonra bahsi geçen arkadaşlarıyla Tânin gazetesini çıkarmaya başlamışlardır. Siroz (Serez/Selanik) Mutasarrıflığı, Halep Valiliği, İstanbul Şehreminliği, Selanik Valiliği gibi görevlerde bulundu. İkinci defa getirildiği ve sürgün olarak gördüğü Selanik Valiliği görevinden istifa ederek İttihat ve Terakki ile yollarını ayırmış ve ailesi ile birlikte Beyrut’a göçmüştür. I. Dünya Savaşı’ndan sonra Mondros Mütarekesi’ni takiben yerliler tarafından kendisine Suriye Valiliği teklif edilmiş, kabul etmeyerek İstanbul’a dönmüş ve birtakım siyasi partilerin kuruluşuna katılmıştır. Son Osmanlı Mebusan Meclisine Aydın Mebusu olarak giren Hüseyin Kâzım, Meclis’in Birinci Reis Vekilliğine seçilmiştir. Misak-ı Milli için Meclis’e ilk teklifi veren Hüseyin Kâzım, İstanbul’un işgali ve Meclis’in feshinden sonra açıkta kalmış daha sonra Tevfik Paşa kabinesinde Ticaret ve Ziraat Nazır ve Adliye Nazırı Vekili olmuş, ardından da Mustafa Kemal ve Ankara Hükümeti ile 5 Aralık 1920’de Bilecik’te görüşmek üzere Ahmet İzzet Paşa başkanlığındaki heyette bulunmuştur. Türk Lügatı, Mahdumkulu Divanı ve Yedi Asırlık Türkçe, 10 Temmuz İnkılâbı ve Netaici, Kur’an temelli yaklaşımlarıyla İslam’a dair kaleme aldığı İstikbâle Doğru, Nur’ul Beyan-Kur’an-ı Ke-

liydi. Bu hissiyata tabiiliği hayretle karşıladığını ifade eden Hüseyin Kâzım, Türk hissetmeyi ırka raci olmak şeklinde değerlendiriyor ve bunu Gökalp'in garabeti olarak yorumluyordu. Hüseyin Kâzım ayrıca Türk'ün içtimai hasletlerini Türklüğünden değil, İslamiyetten aldığını söylemiştir.¹⁴⁹

Bununla birlikte Baran Dural tarafından ilk tutarlı kuramsal Türk sosyoloğu olarak görülen Gökalp'in milliyetçilik tanımı, kişinin kendisini Türk hissetmesiyle başlıyor ve sosyo-kültürel bir kabule dayanıyordu. Bu kabul, Millî Mücadele Döneminde kendisine Kürt suçlamasında bulunanlara karşı verdiği cevapta da görülmektedir. Gökalp, *"kendisinin Türk olsa da olmasa da Türk dostu olduğunu, iftiracının Türk olsa da olmasa da Türk düşmanı olduğunu"* savunmuştur.¹⁵⁰

Ali Güler, Gökalp'in yaşadığı dönemde onu Kürtlük üzerinden eleştirerek aslında Türkçülüğü ve onun Türk milliyetçiliğini hedef alan isimler arasında Celal Nuri ve Ali Kemal gibi isimlere dikkat çekmektedir. Yukarıda Baran Dural'ın bahsettiği mevzu, Gökalp'in "Peyam-ı Sabah" gazetesini yazarı Ali Kemal'e verdiği cevaptır. Ali Güler, Gökalp'in yayınlanması için Mithat Şükrü'ye verdiği "Bana Türk Değil Diyene!" başlıklı şiiri Malta sürgünü dönüşü Mithat Şükrü (Bleda)'nın "Açıksöz" gazetesine verdiğini aktarmaktadır. Gökalp, "Kürt, Arap, Çerkes dahi olsa gayesinin Türk milliyeti olacağını" söylüyor, şiiri *"Türklük hem mefkûrem, hem de kanımdır/Sırtımdan alınmaz, çünkü kürk değil!/Türklük hâdimine Türk değil diyen/Soyca Türk olsa da, piçtir, Türk değil!"* dizeleriyle bitiriyordu.¹⁵¹

Cumhuriyet Döneminde Türkiye Komünist Partisi mensuplarından Abidin Nesimi de Gökalp'in, milleti yapma bir varlık değil iradeye dayalı bir müessese olarak telakki etmesinden bahsetmiştir. Nesimi *"Milleti bu şekilde telakki etmek o devir için cidden zarurî idi. Çünkü 1908 Millet Meclisi'nde 119 Türk ve 144 tane de Türk olmayan vardı... Bu Türk olmayanları Türkleştirmeyi mümkün kılan bir ilim nazariyesi olabilirdi. Bunun için Ziya ırkçılığı rededer"*¹⁵² diyordu.

rim'in Türkçe Tercümesi, Yirminci Asırda İslamiyet vd. eserleri ve hayatı için bkz. Hüseyin Kâzım Kadri, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım*, İsmail Kara (hızl.), 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 7-30.

¹⁴⁹ İsmail Kara, *Hüseyin Kâzım Kadri Ziya Gökalp ve Türkçülüğün Esasları*, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Şükrü Hanioglu, İstanbul 1987, s. 24-25.

¹⁵⁰ Baran Dural, *Batıda Ve Türkiye'de Kuramsal Milliyetçilik*, 1. Basım, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2018, s. 167.

¹⁵¹ Ali Güler, *Ziya Gökalp*, Halk Kitapevi, İstanbul 2018, s. 16-23.

¹⁵² Abidin Nesimi, *Türkiye'nin Tekâmül Hadisesinde Ziya Gökalp*, Sebat Basımevi, İstanbul 1940, s. 35.

Her toplumun aydın yahut düşünürlerinin milliyetçiliği kendi toplum, tarihsel çizgileri ve gerçekleri üzerinde açıklamalarını düşünürsek Ziya Gökalp'in de Türk milliyetçiliği konusunda ne yapmaya çalıştığını daha doğru idrak edebiliriz. Nitekim Nevzat Kösoğlu Birleşmiş Milletler Eğitim, Kültür ve Bilim Örgütü (UNESCO) uzmanlarının “kültür” tarifi üzerine yazdığı yazıda, tarihî tekâmül hususunda sahip olunan şuur ve bu şuur ekseninde varlığını devam ettirme azmine dayanarak bir kültürün ancak kendi toplumunun tarihî varlığında ortaya çıkabileceğini ifade etmektedir. Ona göre millî olmak, kültürün yapısal zarureti ve varlık biçimidir.¹⁵³ Bu çerçevede kendi toplumunun tarihini ve varlığını inkâr etmeyen Gökalp, Hilmi Yavuz'a göre, Türk toplumunun uzun geçmişinde birbirine karışmış ve birbirini etkileyerek değişik bir sentez vücuda getirmiştir. Kendi toplumunun varlığı üzerinde bir ulusal felsefe oluşturmaya çalışan Gökalp, medeniyeti uluslar arasındaki biçim birliği ve ulusal kültürü de bu biçim birliği içindeki içerik ayrılığı olarak gördüğü için değişik bir senteze yönelmiştir.¹⁵⁴

Metin Çınar, Gökalp'in meydana getirdiği senteze ve hars bağlamında geliştirdiği Türklük kavramına Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun karşı çıktığına işaret eder. Buna göre, “Türk” kavramı açıkça ifade edilmemekte, daha çok benzerlikler üzerinden bir çerçeve çizilmektedir. Bu görüşe göre, Gökalp Durkheim'in değil, E. Renan'ın tesirine yaklaşmaktadır.¹⁵⁵ Bazı fikir adamları da Gökalp'in üç anlayışı başarıyla terkip ettiği kanaatindedir. Buna göre Gökalp; teknik ve ilim birliği anlamında Batıcı, millî şuura sahip olmak anlamında Türkleşmeci bir çerçeveye oturtulmuştur. Türk kültürünü kendi tarih ve folkloründen alması, maziperest ve ırkçı olmaması da Türkleşmeci anlayışının özellikleri olarak ortaya çıkmıştır. Bu terkipte Gökalp, ümmetçilik anlamında değil, İslam kardeşliği ortak medeniyet dairesi anlamında İslamcı olarak değerlendirilmiştir.

156

Ahmet Ağaoğlu'nun “*Hayâl kadar vâsi ve yine hayâl kadar müphem diye tarif ettiği Türk âleminin hudutları içinde ayrılıkların nedenini mezhepler ayrılığı, siyâsi infirâk ve muhîte esâret, marifet-i kavmiyyenin¹⁵⁷ yokluğu*” olarak sıralayışı göz önüne

¹⁵³ Nevzat Kösoğlu, *Millî Kültür ve Kimlik*, 6. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018, s. 118.

¹⁵⁴ Hilmi Yavuz, *Felsefe ve Ulusal Kültür*, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1977, s. 16, 99-100.

¹⁵⁵ Metin Çınar, *Anadoluculuk ve Tek Parti CHP'de Sağ Kanat*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 91-93.

¹⁵⁶ Nevzat Kösoğlu, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Ziya Gökalp*, 3. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013, s. 137.

¹⁵⁷ Marifet-i Kavmiyye’yi “millî düşünce” olarak anlamlandırmamız mümkündür. Akçura da , bu konuda Ahmet Ağaoğlu’nu tasdik ederek “...Aynı zamanda, “milliyet asrı” denilen 19. asr-ı milâdinin, Garb’tan

alındığında Türklük kavramının çerçevesinin çizilmesinin zorluğu daha açık anlaşılmaktadır. Ahmed Ağaoğlu'na göre de büyük âlemde var olan İslamcereyanı denildiğinde, İslamiyete mahsus medeniyetin ihya, tecdit ve tesisini, Türklük cereyanı denildiğinde ise Türklere mahsus yani Türk rengi ile renklenmiş, Türk ruhu ile ruhlanmış, Türk boyuna, Türk tarz-ı maîşetine göre biçilmiş, tesis edilmiş bir medeniyeti kastetmektedir.¹⁵⁸

Ağaoğlu'nun değerlendirmelerinden de yola çıkarak Gökalp'in Türklük ve İslam cereyanları ortasında bir Türklük kavramına yöneldiğini söyleyebiliriz. İslam ve Türklük cereyanlarına dayanan böyle bir medeniyetin tesisi için Gökalp'te toplum ve birey arasında bağ kurucu olarak ülküler müstesna bir yerde konumlanmıştır. Bu ülkülerin kaynağı toplumdur. Dolayısıyla Türkçülük de toplumdaki özün içinde aranmalı ve toplumsal bir kişilik olarak vücut bulmalı, ferdin şahsiyete bürünmesi ile amacına yönelmeliydi. Cemiyetleşmeye yönelen bir ülkünün adı olarak değerlendirilebilecek Türkçülük'te bireyi toplumla kaynaştırma aşamasında Uriel Heyd, tasavvuf adı verilen belirli bir İslam felsefenin etkisine de işaret etmekte, bu noktada “*Gövdelerde kesret var, Gönüllerde vahdet var, Ferdler yok, cemiyet var, Lâilâheillâllah!*” dizelerini de bunun yansıması olarak düşünülebileceğini söylemektedir.¹⁵⁹

Gökalp de tıpkı milliyetçilik kuramcılarının sonradan analizlerle ortaya koyduğu gibi kültürel uyanma ve siyasi bir akıma dönüşme süreçleri temelinde çağdaş Türk ulusçuluğunun köklerini Türkçülük adını verdiği kültür ve düşünce akımında bulmaya çalışmıştır.¹⁶⁰ Nitekim Osmanlı Devleti'nde millî kültür sorunu ciddi şekilde ilk Jön Türk dergisi olan “Şura-yı Ümmet”te ele alınmaya başlamıştır. “Şura-yı Ümmet”le birlikte önceleri Ahmet Rıza Bey'in “Meşveret”teki yazılarında daha evrensel bir çerçeve çizen kültür sorunu¹⁶¹, Osmanlı İmparatorluğunun korunmasına yönelik bir temel amaca yö-

Şark'a yürüyen fikrî hücumları da Şark kavimlerini ve binaenaleyh Türkleri, az sarsmadı; onlar da milliyetlerini, temsil etmek üzere bulunan kuvvetlerin zir-i tahakkümünden kurtarmak, hatta günün birinde Avrupa milletlerinin yaptığı gibi parçalarını toplayıp birleştirmek mukaddes ve ulvî emelinin kalplerinde çırpındığını duymağa başladılar.” Demektedir. Bkz. Yılmaz Özkaya, “Türklük/Yusuf Akçura”, *Türk Yurdu*, Mayıs 2011, Yıl: 100, Sayı: 285, s. 56-63.

¹⁵⁸ Ahmed Ağayef, “Türk Âlemi-I”, *Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik*, Mehmet Kaan Çelen, Haluk Kaycı (hızl.), Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2014, s. 168-177.

¹⁵⁹ Uriel Heyd, *Türk Ulusçuluğunun Temelleri*, Kadir Günay (çev.), Başbakanlık Basımevi, Ankara 1979, s. 62 ve 65.

¹⁶⁰ Uriel Heyd, *age*, s.123.

¹⁶¹ Samimi bir pozitivist olmasının yanında Ahmet Rıza Bey'in, Türkçülüğü ve Türk milliyetçiliği hislerinin pozitivizmin önüne geçebilmesi onu Türk milliyetçiliği açısından önemli kılan hususlardan biridir. Ahmet Rıza Bey'in 1895 yılından itibaren çıkarmaya başladığı “Meşveret” gazetesinde Türkçülük ve milliyetçilik kavramlarına verdiği önem meşrutiyet ve parlamenterizm dışında Avrupa'nın Türkler ve Müslümanlar hakkında barbarlık türü suçlamalara duyduğu tepkilerde öne çıkmıştır. Ahmet Rıza Bey,

nelmiştir. Şerif Mardin bu sebeple kültür sorununu daha sonra ele almış olan Ziya Gökalp'in bu kültürel faaliyetin temelini millî bir hüviyetle Türklere yöneltme çabasınımlukça mantıkî bulmaktadır.¹⁶² Ancak Türk harsı konusunda da Gökalp, Hüseyin Kâzım Kadri'nin tenkidine uğramıştır. Dinin Allah'a, ümmetin peygambere mensupluk olması sebebiyle Müslümanlığın ümmet haricinde bir valık, milliyet ve kavmiyet tanımayacağını söyleyen Hüseyin Kâzım bu yüzden Gökalp'in aynı terbiyeyi almış efradın heyeti mecmûası olarak gördüğü millet tanımına karşı çıkar ve Türk harsının İslamiyet'le başladığını, bir Türk harsı olmadığını, Türklerin harsı Araplardan ve Acemlerden aldığını ısrarla vurgular. Ayrıca Gökalp'in kızıllema ve Turancılık mefkûresine zemin teşkil eden Türkçülüğünde de lisanda ve harsta birlik olamayacağına yönelik eleştiriler getirir ve Türk harsını da Mehmet Akif Ersoy'un Çanakkale Müdafası'na hasrettiği sözlerinde arar.¹⁶³

Oysa Gökalp'e göre sunî bir hareket olmayan Türkçülük, içtimai tabiatımızda ve içtimai vicdanımızda doğru, güzel, iyi mefkûrelerinden biridir. Türklük mefkûresi, ona göre, İlimcilik, Sanatçılık ve Ahlakçılık cerayanlarından doğmuştur. Bu manada İlim cereyanında Lehçe-i Osmanî'yi telif eyleyen Ahmet Vefik Efendi ve Tarih-i Âlem yazarı aynı zamanda lisanımızın adının Türkçe olmasını daha doğru bulan Süleyman Paşa'yı; Sanat cereyanında, lisanî güzelliğin halkın konuştuğu canlı dilde olduğunu ifade eden Ziya Paşa ve Cevdet Paşa'yı; Ahlaki cereyanda ise İsmail Gaspıralı ile Hüseyinzade Ali Bey'i örnek göstermiştir. Gaspıralı'nın "*dilde fikirde işte birlik*" düsturu, bütün Türkleri lisanda, harsta, siyasette birliğe davet eden, yeni ahlaka temel teşkil edecek vecdli bir mefkûre idi. İlim ve sanat adamı olduğu nispette, dinî bir hassâsiyete, ahlaki bir felsefeye de sahip olan Hüseyinzade Ali Bey ise Türklerin musâb olduğu sosyal hastalığı biliyor, onu "yangeldizm" olarak ifade ediyordu. Gökalp'e göre, Yunan Muharebesi sırasında "Ben bir Türküm benim cinsim uludur" mısrasıyla başlayan ateşin

Fransızca "Meşveret"te yayınlanan "Türkiye'deki Misyonerler" başlıklı yazısında Türklerin gayrimüslimlere yönelik güçlü oldukları dönemlerde dahi imtiyazlar verdiğini ve onların kültürlerinin muhafaza edilmesini sağladıklarını ancak Avrupa'nın, Müslümanlara yönelik dinî taassup içinde bulunduğunu dile getirmiştir. Hümanizm ve insanseverlik düşüncesi de esas gayelerini maskeleyen eski ve utanç verici bir taktikten başka bir şey değildi. Bkz. Vahdettin Engin, "Ahmet Rıza Bey'in Türkçülüğü ve Vatanseverliği", 3 Mayıs 1944 50. Yıl Türkçülük Armağanı, Prof. Dr. İsmail Aka, Dr. Turan Akkoyunlu, Cansever Tanyeri, Cahit Telci (Yayın Kurulu), Akademi Kitapevi, İzmir 1994, s. 71-76.

¹⁶² Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri*, 10. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 268.

¹⁶³ İsmail Kara, *age*, s. 24-28, 35.

şiiiryle bütün kalpleri sarsan Mehmet Emin Bey¹⁶⁴ de bedii ve ahlaki bir yoldan Türkçülüğe ulaşmıştır.¹⁶⁵

İlim cereyanında Türklük mefkûresinin doğuşunda ismi başlarda olan Süleyman Paşa'nın¹⁶⁶ Gökalp'te ve Türk milliyetçiliği tarihinde ayrı bir yeri bulunuyordu. Zira Gökalp'e göre Süleyman Paşa, Türkçülüğü Askerî Mekteplere sokmaya çalışmış, Avrupa'da yazılan tarih kitaplarının Türklüğe ve İslam dinine iftiralar atmasına karşı hakikatleri anlatmak üzere "Tarih-i Âlem" kitabını yazmıştır. Süleyman Paşa'nın bu kitabı yazmasına De Guignes'in tarihi¹⁶⁷ tesir etmiştir. Gökalp'e göre, Avrupa tarihlerindeki Hunların Çin tarihindeki Hiung-nular olduğunu ve bunların Türklerin ilk dedeleri bulunduğunu, Oğuz Han'ın, Hiung-nu devletinin müessisi Mete olması lazım geldiğini Türk milliyetçilerine ilk defa öğreten Süleyman Paşa olmuştur.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Yusuf Akçura'ya göre, Türkçülüğü şiir ve edebiyat sahasına açıkça ve kesinlikle sokan iki önemli sima 1890'lı yıllarda seçilmeye başlamıştır. Bunlardan biri nesir yazarı Ahmet Hikmet Bey, diğeri şair Mehmet Emin Bey'dir. Bu iki sanatkar Türkçe'nin kudretini Yunan Savaşı sırasında göstermişler, Mehmet Emin Bey'in "Ben bir Türk'üm, dinim cinsim uludur" mısraları Akçura'nın ifadesiyle Türklerin Yunan askerlerini süngüleri ucuna takıp Dömeke sırtlarından aşağıya yuvarladıkları sırada bir zafer borusu güzelliği ve neşesiyle bütün Türk dünyasında çınlamıştır. Ahmet Hikmet Bey ise Müslüman Türk'ün Tanrısı'na öz diliyle ilk hitabı olan "Yakarışı"nı bu zaferden iki üç yıl sonra göklere doğru yükseltmiştir. Diğer yandan onun en önemli eseri olan Türkçe Şiirler'i 1899'da yayınlanmış, bu şiirler Arap ve Acem etkilerinden tamamen sıyrılmış olarak bağımsız bir Türkçe'yle kaleme alınmıştır. Akçura'ya göre, Fransız romantiklerinden ilham alan Namık Kemal ile Abdülhak Hamit, biri sipahi diğeri ulema aristokrasisinden geliyor, Tevfik Fikret ise kalp ve vicdanı incili bir şefkat ve insaniyet hissi ile dolu olmasına rağmen Mehmet Emin gibi millî his ve millî dil konusunda halkın ruhuna girip seslerini işittirememişlerdir. Bkz. Yusuf Akçura, *Türkçülüğün Tarihi*, Birinci Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 1998, s. 99-120.

¹⁶⁵ Ziya Gökalp, "Türkçülük Nasıl Doğdu?", *Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik*, Mehmet Kaan Çelen, Haluk Kaycı (hızl.), Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2014, s. 143-148.

¹⁶⁶ Yusuf Akçura'nın verdiği bilgilere göre, Türklüğün ilk çağlarına eserinde oldukça geniş yer ayırmış olan Süleyman Hüsnü Paşa, Abdülaziz'in son zamanlarında Serasker Hüseyin Avni Paşa tarafından askeri okullara has bir umumi tarih hazırlanmasına memur edilmiş, bu memuriyetini yerine getirmek için "Tarih-i Âlem"i yazmaya başlamıştır. Planı geniş yer tutan bu eserin ancak ilk çağ bölümü tamamlanıp öğrencilere dağıtılmış ve okutulmuş, Tarih-i Âlem II Abdülhamit devrinde yasak kitaplardan sayıldığı için mevcut nüshaları Harbiye Mektebi Matbaası evrak mahzenine atılmış, uzun müddet orada kalmıştır. Akçura, Süleyman Paşa'ya kadar De Guignes ve Raymond'dan yararlanarak Türkçe yazılmış bir tarih kitabının bilinmediğini yazmaktadır. Müşir Süleyman Hüsnü Paşa 1877 Osmanlı-Rus Savaşı'nda da Osmanlı Türk ordusuna başkumandanlık yapmış, "Şipka Kahramanı" olarak anılmıştır. "Tarih-i Âlem"in ortaçağ ve yeniçağ bölümlerini yazmaya ise ömrü yetmemiştir. Bkz. Yusuf Akçura, *age*, s. 48-50.

¹⁶⁷ "Hunların, Türklerin, Moğolların Ve Daha Sair Batı Tatarlarının Tarih-i Umumisi" adıyla bilinen eser ilk defa 1750'de yayınlanmıştır. Eser 173 yıl sonra, Ziya Gökalp'ın tavsiye ve teşviki ve Hüseyin Cahit Bey'in gayret ve himmetiyle Türkçe'ye çevrilmiş, Mükrimin Halil Yinanç tarafından tashih edilip 1923-1925 yıllarında İstanbul'da Yeni Matbaa'da 8 cilt halinde yayınlanmıştır. Kitap, Türklerin Çin'de başlayan tarihlerinin batı, kuzey, güney yönünde bütün bir Türk ve Moğol boylarını, hanlıklar ve sülâleri ele alması Hiungnu-Hun-Türk gerçeğini ifade etmesi bakımından önem arz etmektedir. Kitap üç cilt olarak 2018'de Ötügen Yayınları tarafından yeniden yayınlanmıştır. Bkz. J. De Guignes, *Hunların, Türklerin, Moğolların Ve Daha Sair Batı Tatarlarının Tarih-i Umumisi* (3 cilt), Cilt: 1, Hüseyin Cahid Yalçın (Tercüme), Erol Kılınç (yay. hızl.), 2. Basım, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2018, s. 7, 12.

¹⁶⁸ Ziya Gökalp, "Türkçülüğün Tarihi", *Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik*, Mehmet Kaan Çelen, Haluk Kaycı (hızl.), Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2014, s. 13.

Gökalp'in Ahmet Vefik Efendi ve Süleyman Paşa'ya yönelik pusulasız kalan milletlerini lisanî, harsî, tarihî tesanüdlerle yeniden kuvvetlendirmek ve gençleri bu yeni mefkûrelere göre terbiye etmeye yaklaşımını Hüseyin Kâzım Kadri, bir tevehhüm, Türkçülerin millî hukuk, millî ahlak, millî terbiye ve hatta millî felsefe aramalarını da bir hayal olarak görmüş, “dilde, fikirde, işte birliği” de Ziya Gökalp'e has bir asar-ı cinnet olarak değerlendirmiştir.¹⁶⁹

1.2.2. Osmanlılıktan Türklüğe Geçişte Kimlik Sorununa Çözüm Olarak Türk Milliyetçiliği: Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak

Türkçü hareketin yavaş yavaş organizasyonunu tamamlamaya çalıştığı bir dönemde Ziya Gökalp, yazılarını Türk Yurdu, Halka Doğru, İslam, Bilgi, İktisadiyat, Millî Tettebular Mecmûası, Muallim, Yeni Mecmuâ, Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuâsı, Şair gibi dergilerle Tanin gazetesinde neşretmiştir. Bunlardan büyük bir kısmı onun fikri ve teşvikiyle çıkarılmış, Yeni Mecmuâ'yı ise bizzat idare etmiştir. Onun en mühim makale serisi “Türk Yurdu”nun 3. Cilt, 11 (35) sayısı (Mart 1329/1913)'ndan itibaren yayınlanmaya başlanan, İttihat ve Terakki Partisi'nin takip ettiği inhisarcı siyasete de uygun tasarlanmış “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak”tır.¹⁷⁰ Gökalp, bu üç cereyanın da ihtiyaçlardan doğduğunu, İslamcılık fikrinin mürevvicinin “Sebîlür-reşâd” ve “Sırat-ı Müstakim”, Türkçülük fikrinin mürevvicinin de “Türk Yurdu” mecmûalarının olduğunu ifade etmektedir.¹⁷¹

Bu makale serisinde milliyet mefkûresinden millî iktisata ve kuvvetli hükümete, içtimai vicdanın teşkilinde dilin önemini ortaya koyması ve tüm soydaşların anlayacağı umumi bir Türkçe'nin teşkilini gerekli görmesi, Türklüğe ait kurumların ananeleri ve tarihlerini ortaya koymaya çalışması, pozitivist ve organik bir toplum anlayışı ile akıl temelinde cemiyeti, vicdan ekseninde cemaati ele alması, Türklüğün Osmanlı döneminde maruz kaldığı hakaretleri ifade etmesi¹⁷² Türk'ün dolayısıyla Türk milliyetçiliğinin kimliğini ortaya koyma çabasının birer ürünüdür.

Gökalp, Türklüğe ait kurumların tarihini incelemek, Müslümanlığa ait kurumlarımızın tarihini inceden inceye tetkik etmeye başlamakla sorunların üstesinden gelinebi-

¹⁶⁹ İsmail Kara, *age*, 13, 68.

¹⁷⁰ Alâaddin Korkmaz, *age*, s. 171.

¹⁷¹ Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Yalçın Toker (sad.), 5. Baskı, Toker Yayınları, İstanbul 2007, s. 8.

¹⁷² Ümit Kurt, *Türk'ün Büyük Biçare Irkı-Türk Yurdu'nda Milliyetçiliğin Esasları (1911-1916)*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s.118-122.

leceğine inanmaktadır. Çünkü gelenek bir kurumun çeşitli zamanlardaki şekilleri arasında bağlantı ve uyum sağlamaktaydı. Diğer yandan gelenek, birleştirici ve toplumsal uyumu sağlayıcı olduğu için Türk'ün tarihi ile dininin özünü birbiriyle kaynaştırarak bir Türk-İslam tarih felsefesi meydana getirebilirdi. Fenlerin teknikten, felsefenin metottan doğduğunu belirten Gökalp, yüzyılın teknik, ilim, metod ve felsefesinden faydalanabilmek için de bunların gelişim tarihlerinin bilinmesini ister ve bunlar dinî ve millî geleneklere aşılır ve kaynaşırsa çağdaş bir Türk-İslam medeniyetinin meydana gelebileceğini öne sürer.¹⁷³

Gökalp, milletler için arkadan itici bir kuvvete sahip olan tarihsel bir akım olarak gördüğü geleneğin gücüne Bergson'a göndermede bulunarak yer vermektedir. Hayatın özünü yaratıcı tekâmülde gören Gökalp, Bergson'un¹⁷⁴ *"kişinin ruhunu anıların bütünü, vücudunu ise alışkanlıkların bütünü"* olarak gören anlayışını milletlerin hayatına uyarlar ve bir milletin ruhunu anılarında ve geleneklerinde; bedenini ise alışkanlıkları ve kurallarında görür. Bu noktada İngiliz milletini gelenekçi fakat kuralcı olmamakla, Türkleri ise kuralcı ama geleneklere bağlı olmamakla ele alır.¹⁷⁵

İlk kez halktan hareket ederek eğitim sistemini ve sosyolojisini düzenlemiş olan Gökalp, "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" adlı makalelerinde milliyet kavramı ile İslamiyet arasındaki uyumsuzluğa yeni bir görüş getirmeye çalışmıştır. Gökalp'in düşünce dünyasında, birbiri ile bütünleşen, uyum sağlayan bu iki kavram arasında bir çatışma yoktur, çatışma Osmanlı'nın zihniyetindedir.¹⁷⁶ Nitekim Gökalp'e göre, Türk-lük, kozmopolitliğe karşı İslamiyet'in ve Osmanlılığın hakiki dayanağıydı. Dinlerarası

¹⁷³ Ziya Gökalp, *age*, s. 24-27.

¹⁷⁴ Şuurun geçmişe dayanıp geleceğe binmesi ve sezginin akıldan daha fazla gerçekliği ve dinin mistikliği temelinde bir anlayışın temsilcisi olan Fransız düşünür Henri Bergson'un etkilerini (1859-1941) Türkiye'de Mustafa Şekip, Nurettin Topçu, Yahya Kemal, İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi kişilerde, olayısıyla Dergâh Mecmûası çevresinde ve Anadolu milliyeçilik düşüncesinde görmek mümkündür. Ali Osman Gündoğan, Yahya Kemal'in "Siyasi ve Edebi Portreler" kitabında, "Ziya Gökalp, Garp felsefesini, Sokrat'tan Bergson'a kadar en derin ve yeni telakkisiyle kavramıştı" dediğine işaret etmektedir. Ancak Gökalp'i bu ifadeye dayanarak Bergsoncu saymak doğru görünmemektedir. Bkz. Ali Osman Gündoğan, *Bergson*, Say Yayınları, İstanbul 2010, s. 147-154; Hilmi Ziya Ülken'e göre, Bergson'dan ilk defa Ahmet Şuayıp, Rıza Tevfik bahsetmiş, Hüseyinzade'nin tavsiyesiyle daha erkenden Gökalp okumuş, fakat Fouillée, Tarde, Durkheim tesirleri yanında uzun süre yer bulamamıştır. Ancak ülkenin içinde bulunduğu durumda aydınlar üzerinde yaratıcı tekâmül, hamle ve oluş konusunda Bergson etkilerini hissettirmiştir. Ülken, Bergson'un fikirlerinin takipçisi olan Dergâh Mecmûası birliğini ve çevresini meydana getiren iki nedenden birinin Gökalp'e karşı oluş, diğerinin ise Kurtuluş Savaşı'nda birleşmek olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Üçüncü Baskı, Ülken Yayınları, İstanbul 1992, s. 375-376.

¹⁷⁵ Ziya Gökalp, *age*, s. 22-24.

¹⁷⁶ Orhan Türkdoğan, *Ziya Gökalp ve Sosyolojik Düşünce Sistemi*, Çizgi Kitapevi, Konya 2015, s. 28-30.

bir Osmanlılık, İslamlaşmayı da zaafa uğratmıştı, oysa İslamlaşma ihtiyacı, Türkleşme mefkûresi ile doğmuştur.¹⁷⁷ Esasında Türkleşmek ve İslamlaşmayı Gökâlp'in geleneğin itici kuvveti bağlamında, muasırlaşmayı ise şekilcilikten ziyade bilgi ve teknikle ileriye ve hamleye dönük düşünebiliriz.

Gökâlp, tıpkı Ağaoğlu gibi İslamiyet'in kavmiyet esasına¹⁷⁸ karşı olmadığını ve onun Türk'ün dini olduğunu ısrarla tekrarlamaktadır. Türkleşmek millî mefkûresi güçlendikçe, İslam ümmetçiliği fikri de kuvvetlenecek ve mevcut sosyal yapıyı takviye edecektir. Diğer yandan Osmanlı Devleti Türklük mefkûre ve şuuru ile hareket eden bir Türk hükümetiyle idare olunmadığı için, Türklerin siyasi mahiyet açısından diğer kavimlerden hiçbir farkı yoktur. Bu yüzden Türklerin millî bir vicdana ve teşkilata ihtiyaçları vardır. Bu kapsamda bir nevi İslam'ı Türklüğe uyarlamak, İslamın Türklükle telif edilmesi şeklinde yorumlanabilecek “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak”la ortaya konan program aynı zamanda İslam'ın modernizmle uyumlu hale getirilmesi demektir.¹⁷⁹

Bu çerçevede Ziya Gökâlp'in istediği şey kültürde bir rönesans olayı yaratmak olmuştur. Batıda XIV. yüzyılda başlayıp XVI. yüzyılda devrini tamamlayan klasik hümanizmin ikinci dalgasında Batı toplumları farklı birer millet olduklarının bilincine varmış ve Greko-Romen kültürlerinin akılcı metotlarıyla millî kültürlerini işlemişlerdir. Ziya Gökâlp de Türk kültürünü oluşturan değerlerin akılcı ve eleştirci bir yaklaşımla yenilenmesini, eski, sağlam köklere yeni gövdelerin aşılmasını ve içine girdiği değişme süreci içinde başkalaşmadan tekâmül etmesini istemiştir.¹⁸⁰

Ziya Gökâlp bir sistem dâhilinde bu şekilde bir çözüm yolu bulmaya çalışırken II. Meşrutiyet yıllarında Süleyman Nazif ve Ahmet Ağaoğlu arasındaki bazı tartışmalar dönemin içinde bulunduğu kısır döngüye de işaret etmektedir. Nazif, Ağaoğlu'na “İctihad” dergisinde (11 Temmuz 1913, sayı:71) yazdığı açık mektupta biri dinî diğeri millî iki geleneğinin olduğunu, Müslümanlık, Osmanlılık, Türklük olmak üzere üç kutsal kimliği olduğunu ifade etmiş, bir kızı olsa Müslüman olmayan bir Türk'e ve Şîi'ye vermeyeceğini söylemiştir. Nazif, Osmanlı Devleti'nin de kurucularının Türk olmadığını

¹⁷⁷ Ziya Gökâlp, *age*, s. 15.

¹⁷⁸ Kavmiyet, aynı soy, dil, ülke, kültür ve tarihe mensup olmaktan, aynı ülküleri paylaşmaktan doğan birlik ve dayanışma duygusu için kullanılan bir terimdir. Bkz. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kavmiyet> (Erişim Tarihi: 12. 11. 2022)

¹⁷⁹ Ümit Kurt, *age*, s.79-81.

¹⁸⁰ Sevim Kantarcıoğlu, *Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm*, 1. Basım, Paradigma Yayınları, İstanbul 2007, s. 38.

nı da iddia etmiştir. Ağaoğlu, “Türk Yurdu”nda verdiği cevapta Nazif’i Türklüğü yani milliyetini ikiye bölmekle eleştirmiş, peygamber devrinden ve Osmanlı tarihinin başlangıcı dışında bir şey tanımak, bilmek istemediğini dile getirmiştir.¹⁸¹

Ağaoğlu ile Süleyman Nazif arasında bu kalem düellosu yalnız “İctihad” ve “Türk Yurdu” dergilerinde değil, onların dışındaki bazı dergiler ve gazete sütunlarında devam etmiş görünüyor. Yine Süleyman Nazif, “Cengiz Hastalığı” adlı yazısında o günlerin yayınlarına umumî hücumda bulunurken, “*damarlarımızda bugün hususî bir kan var ki, Osmanlı kanıdır, dilimiz gibi millî kanımız da birçok karışma ve temizlenmelerle aslından ayrılmıştır. Hele Tatar ve Moğollarla soy akrabalığımız o kadar zayıf, o kadar mevhumdur ki!*” demiştir.¹⁸²

Sosyolojiyi toplumun doktrini olarak gören Ziya Gökalp’in yukarıda bahsi geçen kitabı Cumhuriyet Döneminden bugüne dek (Nihal Atsız, Z. V. Togan, A. Türkeş), Türk-İslam sentezi fikir akımlarının ve siyasette ülkücülerin ve MHP’nin ilham kaynağı olmuştur. O, Türklerin büyük vatanını yani Turan’ı¹⁸³ “*Turan, Türklerin ideal vatanıdır, Türklerin oturduğu, Türkçe’nin konuşulduğu ülkelerin toplamıdır. Türkiye, Turan’ın bir parçasıdır*” şeklinde tanımlamaktadır. Halil İnalcık bunlara ilaveten Gökalp’in zaman zaman değişen sistemleştirme çabalarında siyasi pragmatizm egemen olduğu için Os-

¹⁸¹ Faik Bulut, *İttihat Ve Terakki’de Milliyetçilik Din ve Kadın Tartışmaları*, Birinci Cilt, 1. Basım, Su Yayınevi, İstanbul 1999, s. 63-64.

¹⁸² Hilmi Ziya Ülken, *age*, s. 211; Hüseyin Kâzım Kadri de Tatarlarla ve Moğollarla akrabalık bağına eleştiriler getiren isimlerden biridir. Bu noktada Hüseyin Kâzım, Gökalp’in bu gibi kavimlerle akrabalığın uzun süreler bunların Türklerin siyasi hâkimiyeti altında kalmasından kaynaklandığı görüşüne katılır. Bkz. İsmail Kara, *age*, s. 50.

¹⁸³ Turancılık kavramı ilk defa 1839’lu yıllardan itibaren Macaristan’da kullanılmaya başlanmış ve uzak ana yurt idealini kapsamıştır. Bkz. Mustafa Çolak, *Osmanlı-Alman İttifakı Çerçevesinde Harbiye Nazırı Enver Paşa ve Türkçü Politikaları*, Fakülte Yayınları, Isparta 2006, s. 37-38; Coğrafi olarak sınırları İran’ın kuzey doğusundan başlayan Aral Gölü’yle Çin’in işgali altındaki Türkistan’a dayanan ve kabaca eski Sovyet Türkistan’ına tekabül eden alan, tarihi kayıtlarda Turan olarak adlandırılır. Turan, özünde büyük Türkistan demektir. Bkz. Günay Göksu Özdoğan, “Dünya’da ve Türkiye’de Turancılık”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, Cilt: 4, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 388; 1974 yılında MHP’de siyasete atılan Tahsin Ünal, Gökalp’in Turan’ının “*Ne Hint’tedir, ne Çin’de, Türk ruhunun içindedir*” şeklindeki mısrasında saklı olduğunu, Abdullah Cevdet’in de “İctihat” dergisinde (18 Temmuz 1913) “*Benim anladığım Turan, okul, saban ve fabrikadır. Turan’a Avrupa’nın, Amerika’nın ve Japonya’nın üniversite ve fabrikalarından geçerek gidilir*” dediğini yazmaktadır. Ünal’a göre bu haliyle Turan, Türkiye sınırları içindeki Türkleri bilinçlendirmek ve kalkındırmak idealinden ve düşüncesinden başka bir şey değildir. Bkz. Tahsin Ünal, *Fikir Akımları ve Emperyalizm*, Ali Güler, Suat Akgül (yay. hzl.), Berikan Yayınları, Ankara 2000, s. 60-61; Ziya Gökalp’i Türkçülük hareketinin başında bulunan ve bi-payan gaffetleriyle vatanın parçalanması gibi bir hali manen hazırlayan mecânin-i ukalâdan biri olarak tasvir eden ve İslamcılığı daha şâmil ve vâsi bir siyaset olarak gören Hüseyin Kâzım, Türkçülüğü nasyonalizmin mukabili olarak değerlendirmiş, “en evvel Müslüman sonra Türküz” demiş ve Turan ve Turancılığa karşı da Halil Nihad Bey’in “*Şu mübarek vatanın ismine Turan diyenin/Akibet son yeri Turan olur inşallah*” dizeleriyle tepki göstermiştir. Bkz. Hüseyin Kâzım Kadri’nin eleştirileri için bkz. İsmail Kara, *age*, s. 6, 12, 20.

manlı, Türkçü ve Atatürkçü Gökâlp'i¹⁸⁴ ayrı ayrı değerlendirme mecburiyetinin de altını çizmektedir.¹⁸⁵

Ziya Gökâlp tarafından sembolleştirilen ve Türkçülerin faaliyetlerinde önemli yeri olan “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” şeklinde sloganlaştırılan üç prensibin asıl babası Hüseyinzade Ali Bey olarak karşımıza çıkmaktadır. Uygulamada birbirine zıt gibi görünen Türklük, İslamlık ve Osmanlılık siyasetlerinin birbiri ile bağdaşır olduğunu Ali Bey iddia etmiş ve “Füyûzât”ın 10 Temmuz İhtilali’nden önce çıkmış nüshalarından birinde¹⁸⁶ Türklük, İslamlık ve Avrupalılık gayelerinin birbirine karıştırılarak elde edilmesini tavsiye etmişti. Fakat bu üç prensibi asıl yaşatan, Türkçülere iyiden iyiye benimseten Ziya Gökâlp olmuştur. Hüseyinzade Ali Bey de basit ve tahmine dayalı bir ifadeden ibaret kalan ancak ilk olarak ortaya atılan bu fikirler Ziya Bey tarafından çok araştırılıp incelenmiş, genişletilmiş ve ancak onun yazılı ve sözlü telkinleri sayesinde bugünkü kıymetini kazanmıştır.¹⁸⁷ Mehmet Emin Resulzâde de Ağustos 1915’te yayınlamaya başladığı “Açık Söz” gazetesinde “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” başlığı altında Azerbaycan Türkçülerinin fikirlerini yaymaya çalışmıştır. Bu gazete, millî ve kültür müesseselerindeki Müslüman sıfatı yerine de Türk sıfatını kullanmaya başlamıştır.¹⁸⁸

Gökâlp, “Türkçülük Nasıl Doğdu?” başlıklı yazısında, Türkçülükle halkçılığın bir mürşidi ve ilk siyasi cemiyetin müsebbibi olarak gördüğü Hüseyinzade Ali Bey’in Petersburg Darülfünunu’nda iki tesir altında kaldığını yazmaktadır. Ali Bey, pansla-

¹⁸⁴ Halil İnalcık’ın kastettiği “Cumhuriyetçi Gökâlp” veya “Cumhuriyet Dönemindeki Gökâlp”tir. Gökâlp’in fikrî değişimi açısından bu şekilde kullanılmıştır.

¹⁸⁵ Halil İnalcık, *Osmanlı ve Modern Türkiye*, Tuğçe İnceoğlu (Ed.), 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 241.

¹⁸⁶ Yusuf Akçura, Hüseyinzâde’nin “Türkleşmek, İslamlaşmak ve Avrupalılaşmak” lüzumuna aslında daha önce dikkat çektiğini bildirmektedir. Nitekim Hüseyinzâde Ali Bey, Hacı Zeynelebidin Aka Takiyef, Ahmet Bey Akayef ve Ali Merdan Bey Topçubaşef ile birlikte Rusya’da ilk yevmî Türkçe gazete olan “Hayat”ı müşterek tesis etmişler, Hüseyinzâde “Hayat”ın müdür ve başmuharrirliğinde bulunarak bazı eserler neşretmiştir. Burada “Türkler Kimdir ve Kimlerden İbaretir”, “Bize Hangi İlimler Lazımdır”, “Yazımız, Dilimiz, Birinci Yılımız” gibi makaleler kaleme almış, “Bize Hangi İlimler Lazımdır”da vatanşahların yaşayabilmesi ve terakki edebilmesi için Türkleşmek, İslamlaşmak, Avrupalılaşmak lüzumunu iddia etmiştir. Hüseyinzâde Ali, Füyûzât’ın 24 numaralı nüshasında (26 Eylül 1907) da “İntikad Ediyoruz, İntikad Olunuruz” serlevhalı makalesinde ise “Füyûzât’ın tuttuğu yol Türklük, Müslümanlık ve Avrupalılıktır; Türk hissiyatı ile mütehassıs, İslam dini ile mütedeyyin ve Avrupa medeniyet-i hâzırasıyla mütemeddin olmalıdır” demektedir. Bkz. Akçuraoğlu Yusuf, “Ceditçiliğin Tarihinden: Hüseyinzâde Ali Bey”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 21, Kış 1992, s. 64-65.

¹⁸⁷ Alaattin Uca, *Ali Bey Hüseyinzade “Turan” Hayatı, Fikirleri ve Eserleri*, 1. Baskı, Kömen Yayınları, Konya 2017, s. 128-129.

¹⁸⁸ Sabahattin Şimşir, “Mehmed Emin Resulzâde’nin Türkçülük Hakkındaki Görüşleri”, *3 Mayıs 1944 50. Yıl Türkçülük Armağanı*, Prof. Dr. İsmail Aka, Dr. Turan Akkoyunlu, Cansever Tanyeri, Cahit Telci (Yayın Kurulu), Akademi Kitapevi, İzmir 1994, s. 183.

vizmden pantürkizm mefkûresini çıkardığı gibi, sosyalizmden de halkçılık ahlakını almıştır. Namık Kemal'in "Vatan" isminde bir tiyatro yazdığını müderrislerden duyunca da Türkiye'nin bütün Türkler için bir anavatan olduğunu anlamış ve Türk birliğine dair ilk şiir olan "Turan Manzûmesi"ni¹⁸⁹ yazmıştır. Yunan muharebesine katıldıktan sonra da Ağaoğlu Ahmet ile birlikte millî ve fikrî uyanış yolunda Kafkasya'daki Sünnî ve Şîî cemaatleri arasındaki ihtilafı kaldırmaya çalışmıştır.¹⁹⁰

"Turan"ı Hüseyinzade Ali Bey'den öğrenen Gökalp'te Turan, ilk olarak anayurdu ifade ediyordu. Sonra Türk'ün yaşadığı yerler, esaret altındaki Türkleri kurtarmak, Türk birliği ve cihan hâkimiyeti olarak genişlemekteydi. "Lisan" adlı şiirinde "*tek dilli kümeyiz*" derken de ortak kültür ve dil etrafında birleşebilmeyi ifade ediyordu.¹⁹¹ Ancak Gökalp'e göre, fitraten necip olan Türk kavmi ben varım demiyor, kendini tanımıyor ve millî mesuliyyete omuz vermiyordu. Bunun sebebini, Tanzimat'ın Türklüğün yüzüne yalancı ve aldatıcı bir nikap (yüz örtüsü) çekmesine bağlayan Gökalp, millî bir vicdana, millî bir mefkûreye malik olmayan bir kütleden ahlak, hamiyet, fedakârlık beklemenin abes olduğuna işaret etmiştir. Gökalp, Türkçülük politikalarını, Türk milliyetçiliği ve İslamümmetçiliği olmak üzere iki ana esasa bağlamakla buhranlı zamanların mefkûresini belirlemiş oluyordu.¹⁹² Ona göre, Tanzimat ruhu Osmanlıcılığa da sirayet ederek Türkleri, millî tarihlerine ve dillerine yabancılaştırmıştır. Gerek dilde ve edebiyata sadeleşmenin yapılmaması, gerekse Türklük fikrinin genç kitlelere aşılınmaması ve millî bir iktisada sahip olunamaması sonucu Türklük mefkûresi tekevvün edememiştir.¹⁹³

Kimliğin bir insanın veya sosyal bir varlık olan milletin kendini algılamasına bağlı olması sebebiyle millî kimliğin de en belirgin fonksiyonu, millete has değerleri tanımlayan ve halkın eski gelenek ve değerlerini yansıtan fenomen olmasıdır. Dolayısıyla kimlik tabii bir hadisedir; kimlik bunalımı yahut kimlik problemi, sahip olduğu değerlere inanmış, mevcut kimliklerinden hoşnut kişi ve cemiyetlerin değil, kimliklerine

¹⁸⁹ 1890'lı yıllarda yazılan ve Turancılık ülksünün ilk şiiri olan bu eser maalesef zamanında yayınlanmamış ancak 1915'te Hüseyinzade Ali Bey'in hafızasında kalan mısralar Yusuf Akçura tarafından tespit olunmuştur. Türklerin ve Macarların aynı kökten geldiğini, İncil ve Kuran'ın ayıramayacağını, Cengizleri, Timuruları, Fatihleri anlattığı bu manzumeyi Tıbbiye'de talebe iken yazdığını Yusuf Akçura da doğrulamaktadır. Bkz. Alaettin Uca, *age*, s. 71: Dipnot: 152, 153.

¹⁹⁰ Ziya Gökalp, "Türkçülük Nasıl Doğdu?", *Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik*, Mehmet Kaan Çelen, Haluk Kaycı (hızl.), Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2014, s. 147-148.

¹⁹¹ Necmettin Hacıeminoğlu, *Milliyetçilik, Ülkücülük, Aydınlar*, 2. Baskı, Töre-Devlet Yayınları, Ankara 1976, s. 193-206.

¹⁹² Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Yalçın Toker (sad.), 5. Baskı, Toker Yayınları, İstanbul 2007, s. 40.

¹⁹³ Ümit Kurt, *age*, s.148-149.

yabancılaşmışların meselesi olarak ortaya çıkmaktadır. Kimliği araştıran soruyu insan, kendine kaos zamanlarında, büyük kırılmalarda sormaktadır.¹⁹⁴ İşte Gökâlp de böyle bir zamanda Türk milletinin kimliğini ortaya çıkarma ve tanımlama yolunda büyük gayretlerde bulunmuş, bu temelde Türk milliyetçiliğini sistemleştirme çalışmalarında ilk akla gelen isimlerden biri olmuştur.

Dolayısıyla Gökâlp, Osmanlı Devleti'nin parçalanıyor olması sonucu Türklüğün bekası tehlikeye düşünce, Türklüğün, müşterek vicdanda şuurlu şekilde idrak olunarak içtimai bir zümre haline geçmesi için çaba sarf etmiştir.¹⁹⁵ Şuursuz bir surette yaşanan ideallerin, şuurlu bir halde meydana çıkmasa da, hayatta tesiri olduğunu söyleyen Gökâlp, Türkçülüğü, şuursuz vicdanı şuurlu hale getirmek olarak tarif etmiştir.¹⁹⁶ İsmail Hami Danişment de insanlarda milliyet hissinin milletlerin teşekkül devirlerine dayana- cak kadar eski olduğunu, yeni olan şeyin, bu tabii ve içtimai benlik hissinin “tahteşşuur- dan şuura çıkması”, yani o müphem hissin muayyen bir fikir şeklini alarak kültürleşme- si olduğunu ifade etmektedir.¹⁹⁷

Türkçülük akımının bir kurtuluş, kendine dönüş ve yükseliş yolu olarak belirle- yen¹⁹⁸ Gökâlp'in Osmanlı milliyetçiliğinden Türkçülüğe geçişi uzun zamanda ve ağır ağır olmamış aksinetam bir ruh devrimi manzarası göstermiştir. Hilmi Ziya Ülken, Gökâlp'in fikirlerinin felsefi tohumlarını Diyarbakır'da attığını bildirmektedir. Gittikçe Tarde'nin tesiri¹⁹⁹ azalmış, Fouillée'nin tesiri Gökâlp'te kuvvetlenmiştir. O yıllarda Fran-

¹⁹⁴ Mehmed Niyazî, *age*, s. 177-182.

¹⁹⁵ Nevzat Kösoğlu, *age*, s. 222.

¹⁹⁶ Ziya Gökâlp, *Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri I*, Rıza Kardaş (hızl.), MEB Yayınları, İstanbul 1997, s. 270-271.

¹⁹⁷ İsmail Hâmi Danişmend, *Türklük Meseleleri*, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul 1983, s. 20.

¹⁹⁸ Orhan Türkdoğan, *age*, s. 28-30.

¹⁹⁹ Sosyoloji biliminin ilk isimlerinden biri olan ve daha çok sosyal taklit kuramı ile tanınan Fransız Sosyolog Gabriel Tarde'nin Gökâlp üzerindeki etkisi, milliyet fikrinin gazete ile başlaması, milletlerarası birlik duygusunun da kitaptan doğduğu yönündeki düşünceleriyle söz konusu olmuştur. Gökâlp'e göre, gazete, konuşulan dilin yaşayan kelimelerini kullandığı için, kitap ise terimlerini din kitabının yazılmış olduğu dilden aldığı için önem arzetmekteydi. Avrupa milletleri, İncil'i Yunan dilinde yazılı buldukları için ilim terimlerini Yunanca'dan; İslam kavimleri ise terimlerini genellikle Arapça ve bir kısmını da Farsça'dan almışlardı. Diğer yandan Gökâlp, Tarde'nin sosyal olayları taklit yolu ile genelleşmiş kişisel olgular” diye tarif etmesine de karşı çıkar ve Tarde'nin rakibi Durkheim'e yaklaşır. Zira Gökâlp, Durkheim'in “Bir olay, sosyal olay olduğu için taklit yolu ile genelleşir” karşı çıkışını onaylar gibidir. Durkheim, kişisel olayları acıkmak, susamak, uyumak gibi içe ait bir baskının belli ettiği ihtiyaçlar; sosyal olayları ise din inançları, ahlak ve hukuk kuralları, siyasi ve sosyal mefkûreler gibi dıştan bir bası ile belli eden ihtiyaçlar olarak ele alıyordu. Gökâlp, bu noktada “sosyal hayatı Durkheim, kültür toplumlarında, Tarde ise medeniyet toplumlarında aramıştır” yorumunu yapmaktadır. Ziya Gökâlp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Yalçın Toker (sad.), 5. Baskı, Toker Yayınları, İstanbul 2007, s. 28-29; Mehmet Emin Balcı, Tarde'nin Sosyoloji'deki yersizliği ve Durkheim karşısında oldukça arka plana düşmesi konusunda yaptığı çalışmada, Tarde'nin sosyolojinin daha yeni yeni önem kazanmaya başladığı bir dönemde 1907'de vefat etmesi, Tarde'nin hâkimlik görevi ve Tarde'nin sosyolojiyi ayrı ve özgün bir çalışma sahası

sa'da en çok geçerliği olan bu filozofun Tecrübe Üzerine Kurulmuş Metafiziğin Geleceği, İdealist Hareket ve Müspet İlme Karşı Tepki, Nietzsche ve Ahlakdışılık Felsefesi, Kuvvet-Fikirler Ahlakı, Kuvvet-Fikirler Evrimciliği vb. gibi eserlerini okuyordu.²⁰⁰ Mehmet Karakaş'a göre, özellikle son iki eserde ele alınan "fikir-kuvvet nazariyesi (idee-force), özet açılımıyla, inanç ve fikirlerin sadece edilgen düşünceler değil, aynı zamanda yaratıcı ya da yıkıcı etkin kuvvetler olduğu kuramı Gökalp'in fikirlerini önemli ölçüde etkilemiştir. Bu idealist felsefenin etik boyutu, insanın eylemleriyle olması gerekeni gerçekleştirmeye çalışılmasını talep etmektedir.²⁰¹

Görüldüğü üzere Türkçülük hareketine teorik bir dayanak getiren kimse, Gökalp olmuştur. Yılların geçmesiyle, Türkçülük adını vermeye başladığı hareketinin amacı konusunda daha kesin olabilmış ve ulaşmaya çabaladığı yeni hayatın, ulusal yaşam anlamına geldiği sonucuna varmıştır. Bu hareketin ne felsefi ne de spekülatif olduğunu, özellikle çağdaş toplum biliminin öğretileri olmak üzere müsbet bilimsel yöntemler üzerinde kurulduğunu belirtmiştir. Bu çerçevede Türkçülüğün amacı Gökalp tarafından millî harsı aramak yani ulusun ruhunda gizli kalan şeylerin gün ışığına çıkarılması olarak ifade edilmiştir.²⁰²

İttihat Terakki Merkez-i Umumi üyesi seçildikten sonra siyasi devrimin sosyal devrimle tamamlanması gerektiği yönünde düşüncelere sahip olan Gökalp'in bu dönemde A. Fouille'nin ideas forces (fikir güçler) teorisinin etkisinde olmuştur. Bu etki ile Gökalp, Türklüğün yeni hayatının fikir ve ülkü ile yaratılıp ve hayata geçirilebileceğini savunmuştur.²⁰³

olarak görmemesini vb. göstermektedir. Ancak bunlardan da daha önemli olan sebepler de vardı. Balcı'ya göre, Tarde, evrim basamağında sıçrama yapmaya çalışan bir topluma ilerlemenin bir ilüzyon olduğunu söylemektedir. Devleti kurtarmaya, toplumu dönüştürmeye çalışan aydınlara, devlet ve toplumun her şeyin temelindeki nihai amaç değil, pek çok şeye bağımlı bir oluşum olduğunu göstermektedir. Medenileşirken kendi harsını muhafaza etmeye çalışan siyasetçilere harsın da medeniyetin de yalnızca nominal bir değere sahip olduğunu anlatmaktadır. Toplumun adandığı değerleri kökten eleştiren, ulaşmaya çalışılan gayelere hiç iltifat etmeyen bu tür bir anlayış gerek akademi öncesi gerekse akademi sonrası sosyolojide kabul edilmeyecektir. Bu sebeple Balcı'nın ifadesiyle sosyolojimiz, mevcut toplum tasarılarına daha uygun olan Durkheimci metodolojiyi tercih ederek ona ideal sosyoloji muamelesi yaparken; Tarde, sosyolojik genel kültürün bir parçası haline gelecektir. Bkz. Mehmet Emin Balcı, "Tarde'ı Neden Tardettik? Türk Sosyolojisine Dair Soy-Kütüksen Bir Deneme", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 29, 2014/2, s. 295.

²⁰⁰ Hilmi Ziya Ülken, *age*, s. 310.

²⁰¹ Mehmet Karakaş, "Ziya Gökalp'e Yeniden Bakmak: Literatür ve Yeniden Değerlendirme", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 6, Sayı: 11, 2008, s. 446-447.

²⁰² Uriel Heyd, *age*, s.129-130.

²⁰³ Halil İnalcık, *Rönesans Avrupası Türkiye'nin Batı Medeniyeti İle Özdeşleşme Süreci/Seçme Eserler V*, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s. 328.

Zira Gökalp, 1917’de “Yeni Mecmûa”da yayınlanan yazısında bir hakikat barıkası olan Türkçülüğü, Türkler için doğru duymak ve doğru düşünmek yolu olarak görmektedir. Doğru duymak, kıymet hükümlerinde hata etmemek, doğru düşünmek ise şeniyet hükümlerinde, isabet eylemektir. Dinî, ahlaki, bedii kıymet hükümleri doğru duymayı talep eder ve kuvvet hisleridir. İlmî, fennî ve sınaî fikirler ise doğru düşünmeyi talep ediyordu ve gölge fikirlerdi. Gölge fikirler ancak kuvvet hisleri ile birleşip bir vecd ve galeyan halini aldığı zaman kuvvet fikirlerine dönüşebilmekteydi. Bu çerçevede Gökalp, asrî medeniyetin sahte mümessilleri, methodsuz bir irfanla systemsiz bir umrânının karışımı olarak gördüğü Tanzimatçıların başarısızlığını, millî hars teşkil etmeden Avrupa medeniyetini almaya çalışmalarına bağlamaktadır. Ona göre, medeniyet ancak millî hars üzerinde aşılandıktan sonra yemiş verebilirdi.²⁰⁴

İslam Mecmûası’nda 1914’te yayınlanan “Fıkıh ve İctimaiyat” başlıklı yazısında da İslam şeriatını hem ilahi hem de içtimai telakki eden Gökalp’in millî harsında “nass” ve “örf” birlikte bulunuyordu. “Nass”, kitap ve sünnetteki delillerken “örf” ise cemaatin ameli siyret ve maişetinde tecelli eden içtimai vicdanı olarak kıymet hükümleriydi. Mesela maddeten bir bez parçasından ibaret olan sancağın hasım eline geçmesinde maddi hiçbir zarar mevcut olmamasına rağmen onun için canın feda edilmesi, aynı şekilde fes yahut kabalak ve kalpağın şapkaya tercih edilmesi bunların sıhhatçe daha faydalı yahut bahaca daha ucuz oldukları için değil içtimai vicdanda millî bir kıymetleri olduğu içindir.²⁰⁵

Yine “Yeni Mecmûa”da 30 Ağustos 1917’de imzasız yayınlanan ancak Ziya Gökalp’e ait olduğu düşünülen bir yazıda da irfanların derinleşmesi, ruhların incelmesi, hislerle fikirler arasında hakiki ilişkilerin içtimai tekâmülü sağlayacağı ve milliyet duygusunu güçlendireceğinden bahsetmektedir. Bu yazıda milletin kendi fertlerine felsefi, ahlaki, bedii şahsiyet vermesi gerektiği, felsefenin İngilizlerden, ahlakın Fransızlardan, zevkin Almanlardan alınması ile Türk olunamayacağını dolayısıyla Türkçü de olunamayacağına vurgu yapılmış; Türk gibi düşünmek, Türk gibi duymak, Türk gibi sevmek, Türk harsını zihnen yaşamak Türkçülüğün gayesi olarak verilmiştir.²⁰⁶

²⁰⁴ Ziya Gökalp, “Türkçülük Nedir?”, *Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik*, Mehmet Kaan Çelen, Haluk Kaycı (hızl.), Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2014, s. 211-213.

²⁰⁵ Ziya Gökalp, *Makaleler VIII*, Ferit Ragıp Tuncor (hızl.), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981, s. 17.

²⁰⁶ İmzasız, “Türkçülük Nedir?”, *Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik*, Mehmet Kaan Çelen, Haluk Kaycı (hızl.), Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2014, s. 197-198.

Orhan Türkdoğan, bu çerçevede Türklüğe geçiş ve kendi kendini bulma refleksi-leri içinde hâkim milleti veya büyük toplumun standart kültürünü belirleyen millî kimlik unsurlarından soy mitine²⁰⁷ işaret etmektedir. Bu soy miti Türk toplumunun tarihsel gelişim çizgisi içinde ırkçı bir eğilimden öte, dilde, dinde, kültürde, ortak duygu ve tarih bilincinde bütünleşmedir. Bu anlamda Gökalp dil ve din kavramını milletleşme olgusunun temel unsuru olarak kabul etmiştir. Onun; “*Türk milletindenim ve İslam ümmetindenim*” tarzındaki arketipe yönelik belirlemesi günümüzde de sosyolojik geçerliliğini korumaktadır. Oysa Osmanlı kimliği, halkta yaşayan standart kültüre dayanmadığı için, millî kimliğini koruyamamış, marjinalde kalmıştır.²⁰⁸

Bu noktada Gökalp’e göre standart kültürün oluşmamasında Tanzimatçıların Osmanlı Devleti’ni fertlerden mürekkep bir heyet değil, cemaatlerden mürekkep bir müttehida (birlik) mahiyetinde telakki etmeleri de bulunmaktadır. Yani yerli ve ecnebi cemaatlar arasında ve halifenin riyaset-i diniyyesi altında bir Cemaat-i İslamiyye tasavvur ettikleri için “Cemaatler Konfederasyonu” kendilerine gayet makul görünmüştür.²⁰⁹

Gökalp’e göre dönüşüm, devrimci olmayan, hızlandırılmış bir evrimci değişimdir. İnkılâp, tedrici bir mahiyette olan şuursuz bir tekâmülün âni bir hamle ile şuurlanması başka bir şey değildir. Toplumun yapısındaki bir değişmeyi izleyen zihniyetin değişmesine örnek olarak Gökalp, Türk milliyetçiliğinin ancak Birinci Dünya Savaşı izleyen dönemde çok dilli imparatorluğun dağılmasından sonra, toplumun homojenleşmesiyle temel kazanmasını vermektedir.²¹⁰

Dolayısıyla Gökalp’in standart kültür, homojen toplum veya devlete ve millete kimlik kazandırma yönündeki çabası, millî kimliğin siyaseten işlevleri ile birlikte düşünüldüğünde gerçek anlamını bulabilir kanaatindeyiz. Nitekim bu konuda Anthony Smith, müşterek değer, sembol ve geleneklerin, bireylerle sınıflar arasında toplumsal bir bağ kurma bakımından esas teşkil ettiğini; bayrak, para, marş, üniforma, anıt ve kutlama

²⁰⁷ Millî tarih anlayışının doğuşunu, milliyetçilik düşüncesinin doğuşu ile başlatan Erol Güngör’e göre, dinin yanında dil ve soy birliği, özellikle dil birliği önemli sayıldığı ölçüde milli tarih hem zaman hem mekân içinde genişlemiştir. Bu noktada milletin kökleri hem daha eskiye dayandığı hem de yaşadığı halde aynı dili konuşanların soy birliğine sahip oldukları üzerinde durulmuştur. Güngör, “heterojen olan milletlerde tarihi araştırmak yerine tarih yaratmak gayretleri daha çok görülüyor” demekte ve Amerika Birleşik Devletleri’nin tarihini buna örnek göstermektedir. Bkz. Erol Güngör, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, 9. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1995, s. 81.

²⁰⁸ Orhan Türkdoğan, *age*, s. 174-175.

²⁰⁹ Ziya Gökalp, *age*, s. 67.

²¹⁰ Taha Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm*, İlk Basım, Metis Yayınları, İstanbul 2018, s. 141.

gibi sembollerin de ortak kimlik ve aidiyet duyguları güçlendirdiğini belirtmektedir. Ona göre, böylelikle de millet, engelleri aşmaya, meşakkatleri göğüslemeye muktedir “iman-teknesi” bir grup haline gelmektedir.²¹¹

Yine Gökalp, “*İşini bil, aşını bil, eşini bil*” şeklindeki eski atalar sözünden yola çıkarak sosyolojinin de bize “*milletini tanı, ümmetini tanı, medeniyetini tanı*” diyebileceğini ifade etmiştir.²¹² Gökalp’ten önce, Hüseyinzade Ali Bey de 1904’te “Türk” gazetesinde A. Turanî imzasıyla “Mektub-ı Mahsus” başlıklı makalesinde bir millet için her şeyden önce arzu edilecek şeyin kuvvet olduğuna, kuvvet kazanmanın da homojen unsurlar arasında manevi bağın, karşılıklı sevginin artmasına bağlı olduğuna vurgu yapmış, Mirza Şir Ali Nevaî’den iki satır okuyamamayı utanılacak hal olarak ifade etmiştir.²¹³

Diğer yandan Gökalp, “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” makalelerinde, Türk-İslam medeniyeti tabirini ve İslamın devlet içindeki rolünü de irdelemiştir. Bu makalede en ilginç nokta din-devlet ayrımını savunmasıdır. Çünkü tüm ileri milletler siyaset, ahlak, hukuk, felsefe, içtimai mefkûrelerde dinin etki alanından ve kontrolünden çıkmaktadır. Bu sayede din, manevi ve ahlaki görevlerini daha etkin şekilde yerine getirme noktasında imkân elde edecektir. Gökalp’in esas kaygısı, dini, bir ahlak sistemi olarak modernleştirerek toplumsal dokunun harcını kuvvetlendirmek, böylece millî kimliği güçlendirmek için dini araçsallaştırmaktır.²¹⁴

Yusuf Bayraktutan, Siyasi Türkçülük’te Türkçülüğün, hiçbir zaman teokrasiyle, baskılı yönetimle bağdaşmaz olduğunu savunan Gökalp’in Hukukta Türkçülük’te amacının da, Türkiye’de asrî bir hukuk oluşturmak, millî hukukun bütün aksamını teokrasi ve klerikalizm kalıntılarından kurtarmak olduğunu ifade etmektedir. Bu fikirleri daha 1917’de Gökalp, İttihat ve Terakki parti meclisine sunduğu gibi ayrıca Mustafa Kemal’in de Gökalp’in görüşlerini Hilafetin İlgası tartışmalarında kullandığı bilinmektedir.²¹⁵

Bayraktutan’ın ifadelerini daha açık hale getirecek olursak; Mustafa Kemal’in Hilafetin İlgası tartışmalarında gerekçe teşkil ettiğini söylememiz konunun doğru anla-

²¹¹ Anthony D. Smith, *age*, s.35.

²¹² Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Mehmet Kaplan (hızl.), MEB Yayınları, İstanbul 2004, s. 52.

²¹³ Yusuf Akçura, *Türkçülük*, Sakin Öner (hızl.), Türk Kültür Yayımları, İstanbul 1978, s. 173-174.

²¹⁴ Ümit Kurt, *age*, s. 81-82.

²¹⁵ Yusuf Bayraktutan, *Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 183.

şılmasını sağlayacaktır. Yoksa Gökalp'in yazılarından halifeliğin kaldırılması taraftarı olduğu da anlaşılmamalıdır. Nitekim Gökalp, "İslam Mecmûası"nda yayınlanan 27 Teşrînevvel 1332 (9 Kasım 1916) tarihli "İttihat Ve Terakki Kongresi" başlıklı yazısında, Tanzimat Döneminin hatalarından bahsederken bu dönemde saltanat ve hilafetin ayrı ayrı düşünülerek ayrı ayrı vekiller tayin edilmesini yani saltanat için sadrazamın, hilafet için şeyhülislamın vekil tayin edilmesini eleştirmiş, saltanatla hilafetin bir olduğunu söylemiştir.²¹⁶ Saltanatın kaldırılmasından sonra da Gökalp, hilâfet makamının daha bağımsız hareket ederek daha faydalı olacağına yönelik görüş beyan etmiştir. Hatta Gökalp'in "Hilâfetin Hakiki Mahiyeti" başlıklı yazısındaki ifadelerine göre de hilâfetin seçimle Osmanlı soyundan layık olan birine verilmesi asrî siyasetin gereği olarak halkçılık ve millî saltanata uygun gerçekleşmiş hem de İslamittihadı vücuda getirmeye salih bir mahiyet vermeye muvaffak olunmuştur.²¹⁷

Sonuç olarak; devlete kimlik kazandırma bağlamında Gökalp'in standart kültüre sahip bir devlet tahayyül ettiğini söyleyebiliriz. Milletin kimliği ise Türk milletinin yaşamın tüm sahalarında "ben varım" diyebilmesi ile ifade edilmiştir. Gökalp'in devlete ve vatandaşa kimlik kazandırma temelindeki Türk milliyetçiliği anlayışında din ise toplumsal hayattan dışlanmamıştır.

1.2.3.Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçişte Gökalp'in Değerlendirilmesi

Ziya Gökalp, imparatorluğun birlik ve devamını güvence altına almayı amaç edinen İttihat ve Terakki ideolojisini benimseyerek İslamlık ve Batı medeniyeti ile git-tikçe koyulaşan Türk milliyetçiliği akımını bağdaştırmayı denemiş, Millî Mücadele Döneminde ise milletin ve millî kültürün tek ve gerçek sosyolojik realite olduğu fikri üzerinde durmuş, millî kahraman olarak Mustafa Kemal'i toplum vicdanını, milletin ideal-lerini temsil eden aksiyon adamı olarak görmüştür. Bununla birlikte Mustafa Kemal Atatürk, ona devrim hareketinde aktif bir rol vermemesine²¹⁸ karşın, Garpcılar gibi onun da fikirlerini izlemiştir. Gökalp, duaların Türkçe okunmasını istemiş, Türklerin İslam öncesi din fikirlerini incelemiş (Türk Töresi), bir Türk İslamiyetinin varlığını kabul et-

²¹⁶ Ziya Gökalp, *age*, s. 61.

²¹⁷ Mustafa Bıyıklı, *Batılılaşma Sürecinde Hilâfet Tartışmaları ve İslam Dünyasındaki Etkileri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Doç. Dr. Cezmi Eraslan, İstanbul 1997, s. 148-149.

²¹⁸ Halil İnalcık, *age*, s. 346-347.

miştir.²¹⁹ Din ile içtimai vicdan arasında güçlü bağın²²⁰ farkında olan Gökalp, “Türkçülüğün Esasları” adlı kitabında Dinî Türkçülük bahsinde din kitaplarının ve hutbelerle vaazların Türkçe olmasını Dinî Türkçülük olarak ifade etmiştir. Ona göre, dinî hayatımıza daha büyük bir vecd ve inşirah vermek için tilavetler müstesna olmak üzere gerek Kuran-ı Kerim’in ve gerek ibadet ve ayinlerden sonra okunan bütün dualarla münacâtların ve hutbelerin Türkçe okunması gerekli görülmüştür.²²¹

“Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” adlı makalelerinde Türkçülerin İslam ümmetçisi olarak kendilerini İslam milliyetçilerinden ayırt ettiklerini söyleyen ve “Ümmetçilik Programı”nda başta ortak alfabe, İslamterimleri sözlüğü, ortak eğitim vb. savunmuş olan Gökalp²²², 5 Haziran 1922’de Küçük Mecmûa’yı neşre başlamış, fikirlerini gelişen yeni şartlara göre, yeniden ele alarak, kurulmakta olan millî devletin temellerini şekillendirecek fikirlerini işlemiştir. Ona, Yakup Kadri, “İkdam”da “*Dehrin büyük adamı...*”, Yahya Kemal, Tevhid-i Efkâr’da “*fikir meşâlesi*” demiş, Falih Rıfkı da “Akşam” gazetesinde ondan övgüyle bahsetmiştir. Gökalp’in bütün sistemini yeni şekillere göre, iki sene içinde değiştirmesini Hilmi Ziya Ülken ise, şaşılacak şey olarak yorumlamıştır.²²³

Ankara’ya davet edilmiş olan Gökalp, Maarif Vekilliği’nin Telif ve Tercüme Heyeti Reisliği’ne tayin edilmiş, bu arada TBMM feshedilmiş, seçimlerin yenilenmesine karar verilmişti. Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti’nin fırka haline dönüştürülmesi kararı ile Gökalp’e de fırkanın umdelerini tespit etmesi görevi verilmiştir. Gökalp’in hazırladığı ve siyasi tarihe “Dokuz Umde” adıyla geçen ve seçim beyannamesi olarak da yorumlanan ilkeler 8 Nisan 1923’te Mustafa Kemal Paşa tarafından yayımlanmıştır. Dimağın Gazi’ye ve fırka yoluna hasretmiş olan Gökalp, “Hâkimiyet-i Milliye” gazetesinde de fırkalarla ilgili bir seri siyasi yazı yazmaya başlamıştır. Bu yazılarda kefilli fertlerin bulunduğu fırka namzetlerine ve büyük başarıları olan liderlerin

²¹⁹ Halil İnalcık, *Osmanlı ve Modern Türkiye*, Tuğçe İnceoğlu (Ed.), 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 241.

²²⁰ Ziya Gökalp, *Türk Töresi*, Hikmet Dizdaroğlu (hızl.), Birinci Basılış, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ziya Gökalp Yayınları: 6 Ankara 1976, s. 67.

²²¹ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Mehmet Kaplan (hızl.), MEB Yayınları, İstanbul 2004, s. 176-177.

²²² Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Yalçın Toker (sad.), 5. Baskı, Toker Yayınları, İstanbul 2007, s. 45.

²²³ Alâaddin Korkmaz, *age*, s. 242-243.

partisine ayrıca hürriyetperver, terakkiperver, müceddit ve anlaşılır programı olan fırkalara rey verilmesini anlatmış ve Halk Fırkası'nı işaret etmiştir.²²⁴

Ancak bu durum, Gökalp konusunda “Tek Partici” veya “Totaliterci” bir izlenim vermemelidir. Zira Gökalp, “Yeni Türkiye'nin Hedefleri” başlıklı yazı dizisinde millî demokrasinin neleri kapsamı gerektiğini anlatarak böyle bir tutuma sahip olmadığını da göstermektedir. “Küçük Mecmûa”da yayınlanan gerek “Sulta Ve Velayet” başlıklı yazısında gerekse “Türk Meşrutiyeti'nin Tekâmülü” başlıklı yazısında ise Taha Parla'nın ifadesiyle imparatorluk sonrası toplumu bir arada tutma kaygısı, birlik ve dayanışma içinde ulusal canlanma ve gelişmeyi sağlama niyeti görülmektedir. Korporatif meclis esasını merkeze aldığını gördüğümüz Gökalp'e göre, meclis mahallî milletvekilleri, millî milletvekilleri ve meslekî temsilcilerden meydana gelmeliydi. Ayrıca, iki dereceli seçim demokratik hükümet biçimine uygun olmadığı için oy esası esas alınmalıydı.²²⁵

Şef, dâhi, kahraman, kurtarıcı rehberlere yönelik görüşleri ise esasında kitleleri gütmekten ziyade onları temsil eden önderler vurgusu ile ilgilidir. Ona göre “deha”, kolektif vicdanda yükselen değişikliklerin dâhilerde şahıslanması ve bilinçlenmesidir. Gökalp, büyük ve dahi adam olmak için halkın üstünlüğüne, onun kültürüne ve siyasal egemenliğine inanmak gerektiğini biliyordu.²²⁶ Bu çerçevede Gökalp, “millî deha”yı tam manasıyla Mustafa Kemal'de bulmuştur. Ali Güler, Millî Mücadele yıllarında Bekirâğa Bölüğü'nde tutuklu iken ziyaretine gelen Tahsin Nahit'e Ziya Gökalp'in “*bütün ümitlerinin Mustafa Kemal'de olduklarını, onun bir şey yapabileceğini*” söylediğine işaret etmektedir.²²⁷ Nitekim 1922 Aralık ayında yazdığı bir şiirinde “*O millî dehanın tam Kemal'idir/Türk'ün hem celâli hem cemalidir/Mefkûre görünmez, o timsalidir/Mefkûreye çattın, söyle sen niçin?*” demiştir.²²⁸

Gökalp, “Türk Mucizesi” adlı yazısında da mefkûre ile millî şahsiyet arasında bağ kuruyor, eski Türklerin gökten inen bir altın ışık şeklinde tasavvur ettikleri mefkûre nurunun ruhlarla tecellisinden cemiyetin doğduğunu, bu tecellinin millî şahsiyette konduğunu ifade ediyordu. Türkler, Mütareke'den sonra bu defa altın ışığı Misak-ı Millî'de görmüşler ve Türk milletine istikbalden haberler veren millî şahsiyet Mustafa Kemal'in arkasından yürümüşlerdir. Böylece Anadolu'da millî galeyan feveran etmiş,

²²⁴ Alâaddin Korkmaz, *age*, s. 246-248.

²²⁵ Taha Parla, *age*, s. 150-158.

²²⁶ Taha Parla, *age*, s. 150-151.

²²⁷ Ali Güler, *age*, s. 230.

²²⁸ Etem Çalık, *Türk Düşüncesinde Ziya Gökalp*, Ötüken Neşriyat, İstanbul tarihsiz, s. 99.

mucize saati hulûl etmiş ve “Bozkurt”un kutlu izini takip ederek Erkenekon’dan istiklâl, hürriyet ve müsavat mamuresine çıkılmaya başlanmıştır.²²⁹

Ziya Gökalp ayrıca 1923’te Halk Fırkası Nizamname taslağını incelemek üzere kurulan komisyona uzman olarak seçilen on beş mebus arasında bulunmuştur. Bu on beş mebus arasında Gökalp dışında Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Ferit Bey gibi Türkçü isimler de bulunuyordu.²³⁰

Doğumunun 100. yılında Ziya Gökalp’in Bütün Eserlerini Hazırlama Kurulu Başkanı Prof. Dr. Nihat Nirun’a göre, Gökalp’in millî devletin temeli saydığı halk kültürüne giderken, aynı cemiyetin eseri bulunan, o çağın şartlarının icabı bir çeşit tehzip edilmiş şekli demek olan yüksek Osmanlı kültürünün reddi zımmında tavır takınması, sistemin bütünlüğü içinde çok büyük zaaf olarak değerlendirilmemelidir.²³¹ Şüphesiz Atatürk’te millî şuurun uyandırılması yolunda Gökalpçi düşüncenin büyük etkisi olmuştur. Türkdoğan’a göre, Gökalp’in Türkleşme akımı Mustafa Kemal’de millî devletilkesi içinde yeni bir uyum kazanmış ve Mustafa Kemal, Türkçülükten çok, milliyetçi veya millîolan değerlere yönelmiştir.²³²

İbrahim Kafesoğlu da benzer değerlendirmelerde bulunarak çağdaş Türkiye’nin ufuklarında dalgalanan iki bayraktan birinin Atatürk, diğerinin Ziya Gökalp olduğunu yazmaktadır. Ziya Gökalp’in yol gösterici vakur ve tesirli sesi Türk topluluğunda, Mustafa Kemal’in vatanı yuvarlanmakta olduğu uçurumdan kurtarma çarelerini düşündüğü bir sırada derin yankılar uyandırmaya başlamıştı. Gökalp için araştırılıp cihana duyurulması gereken başlıca hakikat, Türk millî kültürünün azameti; uyanık tutulması zarûri tek mefkûre ise Türk milliyetçiliği idi.²³³ Ancak çalışmanın üçüncü ve dördüncü bölümlerinde açık bir şekilde görüleceği üzere Atatürk-Gökalp bağlantısı veya uzlaşımı “Türk-İslam Sentezi”nin bir yorumu olarak kendini göstermiştir.

Bir sistem adamı olan Ziya Gökalp’in sosyal felsefesi, “*sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir toplumuz*”, “*bütün Türkler bir ordu*” ve “*Türk milletindenim, İslam ümmetindenim ve Garp medeniyetindenim*” düsturları, “millî mefkûre” diye adlandırdığı “mil-

²²⁹ Ziya Gökalp, *Makaleler IX*, Şevket Beysanoğlu (hızl.), Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1980, s. 13, 19.

²³⁰ Faruk Alp kaya, *Türkiye Cumhuriyetinin Kuruluşu (1923-1924)*, İlk Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1998, s. 33.

²³¹ Ziya Gökalp, *Türk Töresi*, Hikmet Dizdaroğlu (hızl.), Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları: 6, Ankara 1976, s. 5.

²³² Orhan Türkdoğan, *age*, s. 118.

²³³ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*, 6. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017, s. 206.

liyetçilik, halkçılık, cumhuriyetçilik ve medeniyetçilik” gibi dinamik ilkelerle örülmüştür. O bu felsefe ile milli ve medeni bir toplum ve devlet doğurtmak istemiştir.²³⁴

Yüksel Taşkın’ın tespitlerine göre ise Gökalp’i, düşünceleri Mustafa Kemal’in şahsında mümkün olan en iyi pratisyen tarafından hayata geçirilen bir ideolog görme eğilimi kimileyin satır aralarında kimileyin de açıkça ifade edilmiştir. Türk Kültürü ve genel olarak Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü (TKAE) çevresi misyonlarını bu yorum ekseninde yani “*Enstitümüz Gökalp ve Atatürk milliyetçiliği üzerine kurulmuştur ve işlemektedir*” şeklinde tanımlamaktadır. TKAE çevresine göre “*Türk topluluğunu millî bir cemiyet, Türkiye’yi millî bir devlet yapma fikrini Gökalp işlemiş, Atatürk gerçekleştirmiştir.*”²³⁵ Ancak Ziya Gökalp tarafından yazılan ve okutulmakta olan Türk Medeniyet Tarihi dersi 1927 yılında kaldırılmıştır. Gökalp’in “Türkçülüğün Esasları” isimli eseri ilk baskısını 1924’te yaptıktan sonra, 1939 yılına kadar ve alfabe değiştikten sonra da yeni baskıları yapılmamıştır. 1937’de İkinci Türk Tarih Kongresi için açılan tarih sergisindeki panoların birinde ise Namık Kemal ve Ziya Gökalp’in birer şariatçı sofa gibi konuştukları²³⁶ ifade edilmiştir.²³⁷

Hikmet Tanyu da 1937’de Gökalp’in mürteci olarak gösterildiğini, ölümünden sonra hiçbir eserinin yeni harflerle bastırılmadığını söylemektedir. Tanyu, kendisinin de faaliyetlerinde bulunduğu Kitap Sevenler Kurumu²³⁸ adlı dernek tarafından Gökalp’in “Türkçülüğün Esasları”adlı kitabının 1940’ta bastırıldığını, Türkçülüğe, İslam dinine,

²³⁴ Hüseyin Akyüz, *Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma*, MEB Yayınları, İstanbul 1992, s. 126.

²³⁵ Yüksel Taşkın, *Milliyetçi-Muhafazakâr Entelijansiya*, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2019, s. 162-163.

²³⁶ Peyami Safa’nın 11 Kasım 1935 tarihli “Karl Marx ve Namık Kemal” adlı yazısında Türkiye’de Karl Marx’ın Namık Kemal’den ve hürriyetten daha hür olduğunu, Marx’ın sakalının Namık Kemal’in sakalından daha az yolundğunu yazması da devrin Gökalp’le birlikte Namık Kemal’e yönelik yaklaşımını göstermektedir. Bkz. Peyami Safa, *Sosyalizm Marksizm Komünizm*, 5. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1990, s. 265.

²³⁷ Cezmi Bayram, *age*, s. 109-110.

²³⁸ İsmet İnönü cumhurbaşkanı seçildikten sonra toplumda belli ölçüde bir serbestlik yaşanmasına imkân verecek adımlar atmıştır. Bu imkândan istifade eden Reha Oğuz Türkkan, İçişleri Bakanlığı’ndan aldığı 11.10.1939 tarih ve 55848 sayılı belge ile Kitap Sevenler Kurumu ismiyle ilmî çalışmalar yapmak gayesiyle bir dernek kurmuştur. Derneğin tüzüğü Ankara’da “Ulus” gazetesinin 27.10.1939, Sivas’ta Sivas gazetesinin 31.10.1939 ve 07.11.1939 sayılı nüshalarında neşredilmiştir. Derneğin Fahri Başkanı, Adalet Bakanı Fethi Okyar olmuştur. Yönetim kurulunda Besim Atalay, Mehmet Sadık Aran, Nebil Buharalı, Reha Oğuz Türkkan ve Ertuğrul Yener (Türkkan’ın teyze oğlu) görev almış, Türkkan başkan seçilmiştir. Dönemin siyaset ve bilim dünyasından tanınmış isimler, derneğin çalışmalarını destekleyeceklerini beyan etmişler ve kısa sürede 15 milletvekili kuruma üye olmuştur. Dernek, Ahmet Hikmet Müftüoğlu’nun Çağlayanlar isimli eserini de basmıştır. Beş aylık gibi kısa sürede tevecüh toplamış olan dernek, Ömer Özcan’a göre bir zorlama ile Anadolu Ajansında verilen bir haberle derneğin Halkevlerine iltihak ettiği duyurulmuştur. Bkz. Ömer Özcan, “Tek Parti Döneminin Nadir Sivil Toplum Kuruluşlarından Kitap Sevenler Kurumu”, *Türk Yurdu*, Sayı: 279, Kasım 2010, s. 58.

Türk harsına, gerçek demokrasiye yazılarında çok büyük yer ve ehemmiyet veren Gökalp'in arka plana ittirildiğini belirtmektedir.²³⁹ Bu noktada İsmail Hakkı Baltacıoğlu da benzer tespitlerde bulunmaktadır. Baltacıoğlu, Nizamettin Ali Sav'ın 11 Kasım 1949'da "Cumhuriyet" gazetesinde yayınlanan bir yazısında Gökalp'in Bergson ve Durkheim'i tatlı dille yazarak, bunların fikirlerini mezcederek hangi sistem halitası çıkarılabileceğini sorduğunu ve Gökalp'i küçümsemediğini aktarmaktadır. Sav, Gökalp'in kültür ve medeniyet anlayışına da karşı bir duruş sergilemiş, Batı medeniyeti ile Batı kültürünün bir bütün olduğu ifade edilmek istenmiştir.²⁴⁰

Gökalp, Cumhuriyetin İlanı'ndan yaklaşık dört ay önce kaleme aldığı ve "Yeni Türkiye" gazetesinde yayınlanan yazılarında ırkların ve milletlerin müsaviliği, kadın ve erkeğin müsaviliği, milletlerin sevişmesi vb. konularında yazılar kaleme almış ve aslında görüşleriyle Cumhuriyet sonrası inkılâp hareketlerine ve millî devlet politikalarına ilham olmuştur. Ancak Gökalp'teki inkılâp anlayışı, hızlı ve devrimci değil daha çok evrim ve tekâmüle dayalı tedrici bir değişikliktir.

O, Yeni Türkiye'nin inkılâp ruhuna sahip oluşunu dile getirirken mefkûrelerini ise "*asrî bir devlet*" haline geçmek, hedeflerini de "*hars sahasında Türkçülük, siyaset sahasında halkçılık*" olarak ifade ediyordu. Ona göre halkçılık, esareti, reyalığı feodalizmi, emperyalizmi, istibdadı, şovenizmi, taassubu hülâsa hürriyet ve müsavata muğâyir ne kadar müesseseler varsa, hepsini ortadan kaldırmağa çalışan bir mefkûredir. Gökalp, kadınla erkek arasındaki müsavatsızlıkların ise iptidâî kavimlerdeki inanışlardan ve içtimai sebeplerden doğduğuna işaret ederek bu eşitsizliklerin de içtimai inkılâplarla değişebileceğini ele almıştır. Ayrıca, milletlerin sürekli husumet içinde oldukları yönündeki görüşlere ve Darwinizme de karşı çıkan Gökalp'in siyasi ve vicdan hürriyeti konusunda da evvela ruhun hürriyetine işaret etmesi ayrı bir ehemmiyettedir.²⁴¹

Gökalp, Hacıeminoğlu'nun ifadeleriyle "*sağlam zemine dayanan açık ve sistemli düşüncesi sayesinde fırtınaya tutulmuş bir gemiyi andıran o zamanki Türk cemiyetini fikir kargaşalığından kurtarıp sahile çekmiş*", Türk milletini bütün değer ve meseleleri bakımından tam bir bütünlük içinde ele alma lüzumunu hissetmiştir. O ayrıca Türkçülük mefkûresini yalnız içimizdeki azınlıklara karşı bir tepki şeklinde değil, Tanzimattan beri

²³⁹ Ziya Gökalp, *Yeni Türkiye'nin Hedefleri*, Hikmet Tanyu (hızl.), Baha Matbaası, İstanbul 1974, s. 26-27.

²⁴⁰ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Ziya Gökalp*, Yeni Matbaa, İstanbul 1966, s. 7.

²⁴¹ Ziya Gökalp, *age*, s. 32-61.

sürüp gelen Batılılaşma hareketinin ortaya çıkardığı çeşitli kozmopolit ve yıkıcı akımlara karşı da bir savunma cephesi olarak kurmuştur.²⁴²

Tanzimat'ı sistematik bir zihin haritasına, ideolojiye ve sistematik düşünce ile oluşan programlı bir modernleşme projesine sahip olunamayışı yönüyle eleştiren Yusuf Akçura da Tanzimat ve Tanzimatçılık meselesini Türk aydınlarının gündemine taşıyan ve onları bu mesele üzerine kafa yormaya çağıran ilk kişinin Diyarbakirli Ziya Bey olduğunu söyler.²⁴³ Böylelikle Gökalp yabancılaşma karşısında Türk milletine millî bir kimlik kazandırmanın çabasını verirken Türk milliyetçiliğini de temellendirmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda Erol Güngör de, milliyetçiliğin modern millete rehber teşkil edecek bir fikir ve inanç sistemi olarak ortaya çıkmasının Ziya Gökalp ile başladığını ifade etmektedir.²⁴⁴

Gökalp'in temel kavramlarını benimseyen Türk bilim ve sanat adamları; geleneksel Türk halk kültürünü, halk edebiyatını, tasavvuf ve tarikatları, Türk folklor ve etnografyasını, halk musikisini hararetle araştırmaya yönelmişler, millî varlığın temellerini bu doğrultuda görmüşlerdir. Sonraki kuşakta Mehmet İzzet²⁴⁵, Fuat Köprülü²⁴⁶, P.

²⁴² Necmettin Hacımeinoğlu, *Millet ve Aydınlar*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, s. 60-62.

²⁴³ Ümit Kurt, *age*, s. 143-147.

²⁴⁴ Erol Güngör, *Dünden Bugüne, Tarih, Kültür ve Milliyetçilik*, 11. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007, s. 152.

²⁴⁵ Batı kültürüne vâkıf olmakla birlikte eserlerinde kendi kültür değerlerini ön plana çıkaran Mehmed İzzet politik hevesler taşımaması, akılcılığa, hümanist değerlere önem vermesi ve tenkitçi tavrıyla tanınmıştır. Ziya Gökalp'in 1913'te İstanbul Dârülfünunu'nda Sosyoloji kürsüsünü kurmasının ardından Türkiye'de sosyolojinin yerleşmesinde ve yayılmasında büyük rolü olmuştur. Sosyolojinin yanında din felsefesinin de Türkiye'deki öncüleri arasında yer alan Mehmed İzzet, "Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat" adlı kitabının son kısmında milliyet kavramı ile din arasındaki ilişkiyi sorgulamış, ayrıca "İçtimâiyat" adlı eserinin üçüncü bölümünde dinî konulara yer vermiştir. Dinlerin oluşumu, çeşitliliği, unsurları, farklılıkları, ilim ve sanatla alâkalı, din ve dindarlık ilişkisi gibi konularda fikir ileri sürmüştür. Sosyolojide kendisine hareket noktası olarak Ziya Gökalp ve onun takip ettiği Durkheim'in düşüncelerini esas almakla birlikte Mehmed İzzet daha sonra onlardan ayrılıp kendine has bir anlayış oluşturma çabası içine girmiştir. Nitekim Durkheim ve Gökalp'te mevcut olan sosyal ve ahlaki determinizm anlayışına muhalefet ederek ferdi hürriyet ve sorumluluk üzerinde durmuştur. Ona göre fert ve cemiyet, diğer bir ifadeyle hürriyet ve zaruret birbirinin karşıtı olmayıp birbirini tamamlayan iki kavramdır. Son dönemlerde insanoğlu tekrar tabiata dönmüş, onu fethe başlamıştır. Sonuçta yeni bir insanî ideal doğmuştur ki bu da ırkı, coğrafi ve iktisadi teorilerle açıklanması mümkün olmayan manevi hayat yani milliyettir. Dinî hayat da manevidir, fakat kökleri tabiatın ve eşyanın üzerindedir. Mehmed İzzet'e göre dinle milliyet birbiriyle hem uyuşabilir hem çatışabilir. Çünkü sosyal kurumlar kendini güçlendirmek için diğer sosyal kurumlara dayanmak, onları birer vasıta, hatta gerektiğinde silâh olarak kullanmak veya kendine zıt olanlarla çatışmak durumundadır. Bkz. Aydın Topaloğlu, "Mehmed İzzet", *TDVİA*, Cilt: 28, Ankara 2003, s. 492-493.

²⁴⁶ Osmanlılığın Türk millî şuurunu geciktirdiğini söyleyen Fuad Köprülü (1890-1966), 1913'te "Türklük, İslamlık, Osmanlılık" adlı makale kaleme almıştır. Diğer yandan Nevzat Köken'in ifadeleriyle Fuad Köprülü, tarihimizin araştırma sahasını genişleterek Türk tarihinin, yalnız Osmanlı tarihi olmadığını, Osmanlı öncesi Anadolu, Orta Asya ve Hindistan'daki Türk devletlerinin ve kavimlerinin tarihini de içine aldığını belirtmiştir. Bkz. Nevzat Köken, *Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014, s. 61 ve 259.

N. Boratav²⁴⁷, Hilmi Ziya Ülken²⁴⁸, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu²⁴⁹, İsmail Hakkı Baltacıoğlu²⁵⁰, Mümtaz Turhan²⁵¹, Osman Turan, Necati Akder²⁵², İbrahim Kafesoğlu²⁵³,

²⁴⁷ 1907-1998 yılları arasında yaşamış ve Fuad Köprülü'nün asistanlığını yapmış olan Pertev Naili Boratav, Türkiye'de Halk Bilimi denildiğinde ilk akla gelen isimlerden biridir. 1948'de başkanı olduğu Halk Edebiyatı Kürsüsü CHP iktidarınca komünizmi yaydığı gerekçesiyle kapatıldıktan sonra yurtdışına gitti. ABD, Almanya ve Fransa'da çalıştı. 1940'lı yıllarda Behice Boran'ın Yurt ve Dünya dergisini yönetti. Stanford Üniversitesi Türkiye Bölümünü kurdu. Boratav 2000 masal, 40 halk hikâyesi, çocuk oyunları, türküler, tiyatrolar, şarkılar, fıkralar, şiirlerden meydana gelen zengin bir arşiv kuran Boratav'ın Köroğlu Destanı (1931, 2003), Folklor ve Edebiyat I, (1939, 1991); Bey Böyrek Hikâyesine Ait Metinler (1939); Halk Edebiyatı Dersleri, (1943, 2000); Pir Sultan Abdal, (1943, 2010) İzahlı Halk Şiiri Antolojisi, (1946, 2000); Folklor ve Edebiyat II, (1954, 1991); Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği (1946, 2002); Typen Türkischer Volksmärchen, (1953); Zaman Zaman İçinde, (1958, 1992); Tekerleme (1963, 2000); Az Gittik Uz Gittik (1969, 1992), 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı. (1969, 1999); 100 Soruda Türk Folkloru, (1973, 2003), Nasreddin Hoca (1996). Bkz. Esin Alçıoğlu, "Türk Halk Edebiyatının ve Halk Bilimin Koca Çınarı: Pertev Naili Boratav", *Akademik Bakış Dergisi (Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi)*, Sayı: 32 Eylül-Ekim 2012, s. 1-3; Boratav, Türkçü ideolojinin folklorun bağımsız bir disiplin olarak gelişmesindeki önemli rolü üzerinde durmuştur. 1908 İnkılâbı'ndan sonra, Ziya Gökalp'in "Milliyetçilik" ve "Türkçülük" ideolojisi, folkloru, hem de adını zikrederek (Ziya Gökalp bu kelimeyi "Halkiyat" diye tercüme eder) mühim bir yer vermiştir. Gökalp'in "Türkçülüğün Esasları" adlı, eski makalelerinin bir araya toplanmasıyla meydana gelmiş eserinde folkloru millî edebiyatın ve sosyolojinin kaynakları olarak ehemmiyet verdiği görülmüştür. Keza onun "Altın Işık" adlı masal külliyatı ve Diyarbakir'de çıkardığı "Küçük Mecmûa"da masal toplamaya genç münevverleri teşvik eden, bu işin, yollarını ve usullerini gösteren yazısı bu ilim şubesine yaptığı fiilî yardımlarını gösterecek mahiyette kıymetli işlerdir. Bkz. Arzu Öztürkmen, *Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 169-170.

²⁴⁸ 20. yy'da düşünceleriyle Türk düşüncesine yön vermiş, yeni açılımlar getirmiş, ayrıca akademik ve bilimsel anlamda çok yönlü bir kişiliğe sahip olan Ülken'in yaşamında bütün önemli düşünce akımlarından izler bulunuyordu. O, yaşamında, hümanizmden Marxizme, varoluşçuluktan milliyetçiliğe kadar düşünsel serüveni geniş bir harita çizmiştir. Ülken, hayatının 1921-1925 döneminde Durkheim ve Ziya Gökalp'in etkisindedir ve Anadoluculuk görüşünü öne sürmüştür. Daha sonraki yıllarda Gökalp'i hayali Turancılık ile realist Türkçülük arasında sıkışıp kalmakla ve aile hayatından ulusal iktisada kadar Türk medeniyeti tarihinin birçok alanında sentezci olmakla eleştirmiştir. Bkz. Mehmet Vural, "Hilmi Ziya Ülken ve Türkiye'de Felsefe Çalışmalarına Katkıları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: 9, Sayı:17, 2011, s. 522.

²⁴⁹ Fındıkoğlu, Hilmi Ziya Ülken'le birlikte, Türk sosyolojisinde Ziya Gökalp ve Prens Sabahaddin ile başlatılabilecek zincirin, hocası Mehmed İzzet'ten sonra gelen halkasını oluşturmuştur. Ayrıca hem akademik ve öğretim faaliyetleri, hem de teşkilâtçı çalışmalarıyla Türk folkloru alanındaki araştırmacıların da önde gelen isimlerinden biri olmuştur. Doktorasını Ziya Gökalp üzerine yapan, yüzlerce ilmi ve popüler yazı yazan Fındıkoğlu, Marxist felsefeye yönelttiği ciddi tenkitler, öz Türkçecilik aleyhinde yazdığı yazılar, Köy Enstitüleri'ne karşı açtığı mücadele vb. faaliyetleriyle aktüel meselelerle de yakından ilgilenmiş, bu meselelerde millî bakış açısının oluşması ve genişlemesine katkıda bulunmuştur. Ziya Gökalp gibi Fındıkoğlu da milliyetçiliği ve millî şuurun uyanmasını milletlerarası barış ve adaletin en önemli şartı olarak görmüş, kültür milliyetçiliğinin önemi üzerinde durmuştur. Milliyetçilik ve beynelmilelcilik arasındaki ilişkiyi ele alırken Ziya Gökalp gibi Fındıkoğlu da millî şuurdan mahrum milletler arasında gerçek anlamda bir dayanışma kurulamayacağını ifade etmiştir. Ona göre millî kültür farklılıkları ile birlikte bir beynelmilellik terbiyesine ihtiyaç vardır. Fındıkoğlu'nun teşkilâtçılığı ve sosyal ilişkileri de onun kişiliğinin önemli bir yönünü teşkil ediyordu. Üniversite duvarları dışına çıkarak sosyal gerçeği yoklama ihtiyacı ile tesis ettiği veya ettirdiği kuruluşlar arasında 1927 yılında Ankara'da kurduğu Türk Halk Bilgisi Derneği, İstanbul'da Türkiye Harsî ve İctimaî Araştırmalar Derneği (1934), İstanbul Muallimler Cemiyeti (1946), Türk Şarkiyat Derneği (1961), Tortum Kalkınma Derneği (1962), Sakarya Sosyal Araştırma Merkezi (1967) bulunuyordu. Türkiye Harsî ve İctimaî Araştırmalar Derneği'nin yayın organı olarak kendisinin kurduğu "İş", daha sonraki adıyla "İş ve Düşünce", Mustafa Erkal'ın ifadesiyle yaklaşık kırk yıl süreyle sosyal bilimlerde çalışanlar için âdeta bir laboratuvar olmuştur. Bkz. Mustafa Erkal, "Fındıkoğlu Ziyaeddin Fafri", *TDVİA*, Cilt: 13, İstanbul 1996, s. 28-30.

²⁵⁰ Divan-ı Hümayun Kâtipliğinde memur görevinden, Satı Bey'in tavsiyesi ile pedagoji ve el sanatları konularında Fransa, İngiltere, Belçika, İsviçre ve Almanya'daki öğretim kurumlarında araştırmalar yap-

maya oradan Terbiye Müderrisliğinden, Darülfün Rektörlüğüne kadar uzanan bir hayata sahip olan İsmail Hakkı Baltacıoğlu, sosyolojik görüşlerinde E. Durkheim ve Ziya Gökalp'in etkisinde kalmakla beraber sosyal kurumlar (institution sociales) arasında din, dil ve sanata öteki sosyal olgulardan daha çok önem veren Baltacıoğlu'na göre, özellikle bu üç olgu cemiyetin geleneğini meydana getirmektedir. Cemiyette en sürekli ve temel gerçek gelenektir, milliyet yalnız onunla tarif edilebilir. Sosyal değişikliklere karşı direnen en güçlü âmil de odur. Din, dil ve sanat yalnız birer kurum olmakla kalmazlar, toplumun diğer bütün kurumlarına "etkileyici güç" (force sociale) olarak da katılırlar. Bu üç kuvvet olmadıkça cemiyet ne var olabilir ne de gelişebilir; bunlar en ilkel toplumalarda bile mutlaka bulunduğu gibi ileri cemiyetlerde de etkileri devam eder. Baltacıoğlu, E. Durkheim'den ayrıldığı noktaları belirtirken yapıcı kuvvet durumundaki din, dil ve sanatın kapalı kurumlar olmadığını, diğer bütün kurumları etkilediğini ve bu etkinin devamlı olduğunu söyler. Ona göre din, yalnız inançlarda ve törenlerde yaşayan kapalı bir kurum olmayıp hayatın her alanına sinen son derece yaygın bir güçtür. 130'u aşkın kitabı olan Baltacıoğlu, Eğitim, Pedagoji, Terbiye ve Sosyoloji'ye dair eserler vermiştir. 1942-1950 yıllarında Kırşehir ve Afyon milletvekilliği de yapmıştır. Bkz. Mehmet Faruk Bayraktar, "Baltacıoğlu İsmail Hakkı", *TDVİA*, Cilt: 5, İstanbul 1992, s. 36-38; Baltacıoğlu'nun "Türk'e Doğru" kitabında "açık ve yaygın bir milliyetçiliğin her şeyden önce gelenekçilikten başka bir şey olmadığını, geleneklerinden kopan milletlerin kökünden ayrılmış bitkiler gibi solup kuruyacağını her türü kültürel ve medenî kalkınmaların başının ulusal geleneklere sarılmak olduğunu" söylemektedir. O, Gökalp hakkında da mezarı başında söylediği nutukta "*Siz ilâhî bir hamle gibi cehli yıktınız, yerine ilmi koydunuz. Fikirlerden. anarşiyi kaldırdınız, yerine usulü koydunuz. Siz bir ümmeti ışıldattınız, ondan bir millet çıkardınız*" demiştir. Bkz. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Türk'e Doğru* (İkinci Kitap), Kültür Basımevi, İstanbul 1943, s. 4ve 81.

²⁵¹ Türkiye'de sosyoloji kelimesinin ilk çağrıştırdığı isim nasıl ki Ziya Gökalp ise, sosyal bilim denildiğinde ilk akla gelen isim de Prof. Dr. Mümtaz Turhan'dır. Mümtaz Turhan, Cumhuriyetin ilk yıllarında Avrupa'ya tahsil için gönderilen seçkin talebelerden birisidir. Farklı tarihlerde hem tecrübi psikolojide hem de sosyal psikolojide doktora yapan ve görev yaptığı İstanbul Üniversitesi Tecrübi Psikoloji Kürsüsünde pek çok talebe ve ilim adamı yetiştiren Prof. Dr. Mümtaz Turhan, "ilim ve 'ilim zihniyeti", "Garplılaşma" gibi kavramları vuzuha kavuşturmasının ötesinde ilme dayalı bir kalkınmanın nasıl gerçekleştirileceğini modelleyen, Türkiye'nin kendisinden çok şey öğrendiği bir ilim adamıdır. Kültür Değişimleri, Garplılaşmanın Neresindeyiz?, Toprak Reformu ve Köy Kalkınması, Maarifimizin Ana Davaları ve Bazı Hal Çareleri, Üniversite Problemi, Atatürk İlkeleri ve Kalkınma isimli kitapları, ilmi düşüncenin sosyal meselelere nasıl tatbik edildiğini gösteren numunelerdir ki yüz elli yıllık garplılaşma tarihimizde Ziya Gökalp'ten başka Garbın ne olduğunu anlayan biri olmadığını ifade eden Turhan, Hasan Seçen'e göre Garplılaşma hareketlerinin niçin akim kaldığını anlatan "Garplılaşmanın Neresindeyiz?" adlı kitabında, "tefessüh etmiş Batı", "Emperyalist Batı", "İki Yüzlü Batı", olarak görülen "Batı'yı", "Doğu'nun önüne geçiren ana unsurları ele almıştır. Bkz. Hasan Seçen, "Türk Milliyetçiliği ve Bilim-1: Ziya Gökalp, Mümtaz Turhan ve Erol Güngör'de Bilim Anlayışı", *Türk Yurdu*, Sayı: 295, Mart 2012, s. 383-388; 2-3 Kasım 2009'da Gazi Üniversitesi Rektörlüğü tarafından "Aramızdan Ayrılışının 40. Yılında Mümtaz Turhan Sempozyumu" düzenlenmiş ve Mümtaz Turhan'ın düşünceleri bütün yönleriyle ele alınmıştır.

²⁵² Abdullah Necati Akder (1901-1986), 1960-1961 yıllarında Türk Ocakları Genel Başkanlığı yapmıştır. Akder, "Ziya Gökalp ve Ötesi", "Felsefeye Giriş", "Millî Hayat ve Millî Felsefe", "Ordu ve İdeoloji", "Hürriyet ve Formalizm", "İdeal Buhranı ve Üniversite Anarşisi", "Üniversite Dramı ve Kültür Problemi", "Dil ve Kültür Şuuru", "Bir Neslin Dramı Üzerine Düşünceler" gibi eserleri bulunmaktadır. Cevriye Demir Güneş'e göre, düşünce hayatının her safhasında Ziya Gökalp'ten etkilenen Akder, millî bilinç ve vicdanın oluşturulması görevini felsefeye yüklemiş ve felsefeyi bir hakikat teorisi olarak görmüştür. Diğer yandan ona göre, ilmin genel geçerliliği olsa da kültürel öğelerden ayrı düşünülemez. Bkz. Cevriye Demir Güneş, "*Abdullah Necati Akder'in Fikir Dünyası*", *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 16, Sayı:53, Yaz 2012, s. 355.

²⁵³ Gökalp'in fikirlerini ileri düzeye taşımanın mücadelsini vemiş olan Kafesoğlu onu "İstanbul Darülfünunda kurduğu içtimaiyat kürsüsünde ders verirken bir sosyolog; Ala Geyik'i yazarken bir şair; Altın Destan, Kızılcelma, Altın Işık'ı kaleme alırken bir destancı ve folklorcu; Kant'tan, Nietzsche'den ve Bergson'dan fikirler naklederken bir filozof; "Yeni Hayat"taki manzumeleri ile bir terbiyeci ve ateşli bir inkılâpçıdır" Ona göre, Gökalp bunların hepsini nefsinde birleştirmek ve anlaşılır bir Türkçe ile bunları genç dimağlara aktarmak hususunda müstesna kabilyeti ile bir şahika heybeti arz etmektedir. Bkz. İbrahim Kafesoğlu, *age*, s. 207.

Adnan Saygun²⁵⁴ ve daha birçok bilim ve sanat adamı araştırmalarını onun gösterdiği doğrultuda yapan fikir ve sanat adamlarıdır. Halkevleri de onun temel düşüncesinden doğmuş bir kurum sayılabilir.²⁵⁵

Baran Dural, yeni Türk devletinin kurumsallaşması yolunda fikirlerinden istifade edilmiş olması yönüyle Gökalp'in başarısının temel sebebini Türklüğü bir bütün olarak ele almasına, milliyetçi anlayışını herhangi bir devirle sınırlı tutmamasına, ideolojisini tarihin bilinen ilk Türk devletlerine kadar indirgemesine bağlamıştır.²⁵⁶ Zira Gökalp'te kendi ifadesiyle ırkının şeref ve gururu, kahramanlık timsali Attila ve Cengiz'in, Sezar ve İskender'den aşağı değildir. Oğuz Han, onun kalbine daha munistir ve şeref ve azameti ile damarlarında çarpmaktadır.²⁵⁷ Şerif Mardin'e göre ise Gökalp'in milliyetçilik akımının tesiri altında kalmış olması onun "ülke"yi, sınırları olan bir toprak bütünü ideolojisine ithal etmiş olmasıdır. Ona göre, Gökalp'in ırkçı olmayıp milliyetçi olması bu ayrıma dayanmaktadır.²⁵⁸

Uriel Heyd, Gökalp'in teorilerinden birçoğunu Fransız toplumbilimi ve felsefesinden, bireyin topluma adanmasını Durkheim'den almasına rağmen, ulusçuluğunun daha çok Orta Avrupa ve özellikle Alman tipi olduğu kanaatindedir. Heyd, bu kanaate, Gökalp'in Türkçülüğü'nün, ilk ve asıl anlatımını kültür alanında bulmasına bağlamaktadır. "Türkçülüğün Esasları" adlı kitabında ise Türkçülüğün dil, ahlak, güzel sanatlar, hukuk, din, ekonomi ve felsefe yönlerini ayrı ayrı ele almakla hem Türkçülüğü siyasal program hem de yaşam felsefesine dönüştürmek istemiştir. Heyd'e göre, bu yönüyle Gökalp'in Alman ulusçuluğuna benzemektedir.²⁵⁹

Mehmet Kaplan, 1967'de kaleme aldığı "Nesillerin Ruhı" adlı eserinde, Turancı-Türkçülerin ideolojilerine esas olarak aldıkları folklor ve tarihin binlerce yıl öncesine ve başka coğrafyalara ait olduğunu, *"bu yeniden inşa edilmiş, bize yabancı olan efsane tarih üzerine bir ideoloji, bir millet planı kurmaya çalışmanın havada hayal sarayları"*

²⁵⁴ 1907-1991 yılları arasında yaşamış olan Adnan Saygun, Türkiye'de Yerelin Toplanması ve Karşılaştırmalı Müzikoloji alanında çalışmalar yapmış, CHP'nin Müzik danışmanlığını yürütmüş, raporlar hazırlamıştır. Ona göre, Türkler farklı tarihlerde dünyanın çeşitli yerlerine dağılmış olsalar da müzik sayesinde birbirlerine bağlı kalmışlardır. Bkz. İbrahim Yavuz Yükselsin, *"Etnomüzikoloji Açısından Ahmed Adnan Saygun"*, Biliş, Bahar 2011 / Sayı: 57, s.247-277.

²⁵⁵ Halil İnalcık, *Rönesans Avrupası Türkiye'nin Batı Medeniyeti İle Özdeşleşme Süreci/Seçme Eserler*, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s. 346-347.

²⁵⁶ Baran Dural, *Milliyetçiliğe Farklı Bir Bakış ve Turan İdealinin Doğuşu*, Birinci Basım, Kamer Yayınları, İstanbul 1992, s. 94.

²⁵⁷ Hans Kohn, *age*, s. 35.

²⁵⁸ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi/Makaleler 4*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 353.

²⁵⁹ Uriel Heyd, *age*, s.190-191.

yükseltmekten başka bir şey olmadığını” ifade etmekte, müspet bir milliyetçiliğin sadece efsane ve tarih bilgisi üzerine dayanamayacağına işaret etmektedir. Kaplan, bu yüzden Gökâlp’te Türkçülüğün, mazinin inkârı değil, yeni bir gözle tefsiri ve tahlili olduğu kanaatindedir. Gökâlp, bu anlayışla halk kültürünü, İslam felsefesini ve Batı sosyolojisini kendi şahsi kültüründe toplamak ve şerh etmek suretiyle varmıştır.²⁶⁰

Orhan Türkdoğan ise, Martin Hartman’ın²⁶¹ Ziya Gökâlp hakkındaki incelemesinde *“Bu adamdan doğan güç uludur, çünkü güçlü fikirlerin hepsinin, her zaman yaşanan hayatla ilgisi vardır”*²⁶² dediğini yazmaktadır. Ziya Gökâlp adını ilk defa Paris’te duyduğunu söyleyen Yahya Kemal ise *“işittiğim ilk fikirleri bana havarî olduğu hissini verdi. Onun iki asır evvel Almanya içinde Almanlığı keşfeden bir adam olduğundan şüphelendim”* der. Yahya Kemal, onu *“Türklüğün en yeni kafası, yeni hayatın en cesur imanlı mübeşşiri”* saymakta; onun için *“ilk Müslümanlar gibi mütedeyyin, ilk Türkler gibi bânî idi”* demektedir.²⁶³

Buna karşın dine itikat, iman, ilmihâl yönünden ziyade cemaat ve atmosfer olarak önem verişiyse, tipik bir muhafazakâr olan Yahya Kemal, milliyetçilik bahsinde medeniyeti kavrayışındaki kısmıcı ve sentezci tutumuna karşı çıktığı Gökâlp’e, aynı saiklerle karşı durmuştur. Yahya Kemal, Gökâlp’i nazarî ve kitabî buluyordu.²⁶⁴

Yahya Kemâl, Türk tarih ve medeniyetini başka bir açıdan yorumlayan Gökâlp’e, bu fikrini nasıl açtığını şöyle söyler:²⁶⁵

“Ziya Bey, biz bir milliyet diyaneti tesis ediyoruz. Bunun müminleri beş yüz sene sonra da bizim milliyetimize dâir bir şeyden şüphe etmemelidir. Milliyet mevzuunda biz sadece olan, bizde olan şeyleri söyleyelim. Bizde olmayanları da söylemeyelim. Meselâ bizim felsefemiz yoktur. Çünkü ordular felsefe yapmaz, fütuhât yapar. Biz de böyle yapmışız. Biz vatanlar kuran bir milletiz. Bunları söyleyelim.”

²⁶⁰ Mehmet Kaplan, *age*, s. 51 ve 142.

²⁶¹ Martin Hartmann, 1851-1918 yılları arasında yaşamış Alman şarkiyatçıdır. Heinrich Leberecht Fleisher’in öğrencisi olan Hartman, şu dört konu ile sürekli ilgilenmiştir: Orta Asya ve Çin’deki İslam, Arap Meselesi, Jön Türk Hareketi ve Edebiyatı, Afrika’daki İslam ve Hristiyan Misyonerlerle Olan Mücadelesi. 1909’da Osmanlı hâkimiyeti altında yaşayan tolulukların ayrılarak kendi devletlerini oluşturmalarını savunmuş, Arapçılığı desteklemiş, Suriyeliler ve Ermenileri Yakındoğu’nun ışığı olarak görmüştür. İslami araştırmalarda sosyolojinin metodlarını ilk uygulayanlardan biri olan Hartmann, kendi gibi düşünen arkadaşları ile 1912 yılında “Die Deutsche Gesellschaft für Islamkunde” adlı dernek kurmuş, “Die Welt des Islams” adlı dergi çıkarmıştır. Hartmann daha sonra Suriye, Mısır ve Türkistan’da birer İslam Araştırmaları Enstitüsü kurulması için taslaklar hazırlamıştır. Bkz. Hilal Görgün, “Martin Hartmann”, *TDVİA*, Cilt: 16, İstanbul 1997, s. 248-250.

²⁶² Orhan Türkdoğan, *age*, s. 238-241.

²⁶³ Mustafa Özbacı, *Yahya Kemâl’in Duygu ve Düşünce Dünyası*, 3. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2006, s. 215-216.

²⁶⁴ Tanıl Bora, *age*, s. 86.

²⁶⁵ Birol Emil, “Tarihimizin Dersleri”, *Töre*, Sayı: 30, Temmuz 1971, s. 20.

Gökalp'in millî kültür vurguları ve bu yolda açmış olduğu yol, Gökalp'in ölümünden sonra da devam etmiş, 1928 yılında bazı dergilerde milliyetçilikle birlikte özellikle işlenen konulardan biri olmuştur. Mesela İstanbul Darülfünunu Mantık Müderrislerinden Halil Nimetullah, şahsiyet, cemiyet, vicdan, millî hayat ve insaniyetçilik yolunda millî kültürün önemine dikkat çekmiştir. Nimetullah, "Millî Mecdûa"da şunları yazmıştır:²⁶⁶

"Eski Osmanlı cemiyeti zamanında içtimai hayat millî olmayan müesseselerin sultanı altında fertleri kendi milliyetlerinden mahrum kılar, millî hayatı yâd kaidelerin velâyeti altında boğarak millî harsımızı ruhlarda yaşatmaz bir halde idi. Bugün bütün güzelliğiyle meydana çıkmakta olan Türk cemiyeti ise kendi varlığını millî harstan almakta bulunmuş, fertlere kendi milliyetlerini hakkıyla idrak edecek hür bir saha açmıştır."

Gökalp'in önerilerine ve görüşlerine Millî Mücadele'nin kazanılması sürecine kadar bir imparatorluk üyesi olduğunu idrak ederek bakmak daha sağlıklı bir bakış olacaktır. Çünkü Gökalp'in amacı da içinde yaşadığı devletin ve toplumun kendi içinde dönüşerek devamının sağlanmasıydı. Formül ise "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" şeklinde ortaya konmuş, devlete ve millete kimlik kazandırmayı başlıca görev saymıştır. Diğer yandan Gökalp'in millî kültür konusundaki ve medeniyetin millî kültür üzerine işlenmesi hususundaki hassasiyeti üzerinde dikkatle düşünmek Atatürk'ün modernleşme yöntemini anlamamızda da bize rehberdir. Zira bunu Atatürk'ün daha işlevsel ve hızlı bir şekilde kültür ile medeniyeti bir tutarak gerçekleştirmeye çalıştığı görülüyor.

Ziya Gökalp'in fikirleri, inşa sürecindeki ulus devletin imkân ve ihtiyaçları için kimi zaman aşırı yumuşak ya da sert olabilmıştır. Buradaki asıl noktalardan biri şüphesiz dinî kimliğin nasıl massedileceği sorunudur. Kemalist iktidar bu konuda öncelikle tamamen dünyevî bir yeni din yani millî kimlik kurmak olarak nitelendirilebilecek radikal görünen bir yol izlemeye çalışmıştır. Ancak daha sonra yumuşayarak dinin araç haline getirilmeye çalışıldığı da görülmektedir. Nihayetinde Gökalp'de de din, içtimai ruhu sağlamaya dönük ve maşeri vicdan açısından ise ahlakçı ve tasavvuf halinde görülen bir unsur olmuştur.²⁶⁷

Taha Parla'ya göre, Ziya Gökalp'in inkılâpçılığı da Kemalistlerin inkılâpçılığı da devrimcilik değil, esas olarak dönüşümcülüktür. Ancak, radikal kültürel reformların gerçekleştirilmesinde Kemalistler hem içerik hem yöntem bakımından Ziya Gökalp'in

²⁶⁶ Halil Nimetullah'tan akt. Mehmet Kaplan, İnci Engünin, Zeynep Kerman, Necat Birinci, Abdullah Uçman, *Atatürk Devri Fikir Hayatı I*, Birinci Baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981, s. 234-240.

²⁶⁷ Kerem Ünüvar, "Ziya Gökalp", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt: 4, Tanıl Bora, Murat Gültekinil (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 35.

daha ılımlı ve tedrici inkılâplarını aşmışlardır. Gelenekçi çevreler, Gökâlp'in üçlü sentezinin eklektik olduğunu, Türkçülük ve özellikle İslam karşısında çağdaşlaşma ve Batı'ya fazla yer verdiğini düşünürken, bazı Kemalistler onda dinci bir tutuculuk görmüşlerdir.²⁶⁸

Kemalist ulusçuluk, yeni Türk-ulus devletinde tüm topluma benimsetilecek yüksek kültürü özellikle Osmanlı ve İslami öğelerden arındırarak yeniden tanımlama çabası içinde olmuştur. Merkezden dayatılacak ortak bir kültürün tanımlanması noktasında laikleşme kadar Batılılaşma hedefi de belirleyici bir rol oynarken, Ziya Gökâlp'in Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde kalan Türk ulusunun kültürel mirası ve geleceği açısından önemli gördüğü ve yeni ulusal merkezi, kültüre eklemlenmesini önerdiği, Anadolu ve Anadolu'ya dışarıdan taşınmış kültürel öğelerin ortak bileşkesi olarak halk kültürü diyebileceğimiz yerel kaynaklar, Kemalist liderlik kadrosunca rağbet görmemiştir.²⁶⁹

Bununla birlikte her ne kadar Türkiye'nin yakın tarihinde özellikle TKAE ve Türk-İslam sentezcileri Atatürk ile Gökâlp'i uzlaştırmaya çalışmışlarsa da bu görüşün karşısında olanlar da vardır. Mesela Bedia Akarsu'ya göre, Gökâlp'i Atatürk devrimlerinin bir filozofu saymak doğru değildir.²⁷⁰

Yine Cahit Tanyol da Atatürk devrimlerinin Gökâlp'ten kaynaklanmadığını, ulusçuluk ve tarih anlayışlarının birbirinden farklı olduğunu belirtmektedir. Gökâlp'in tarih konusunda Orta Asya'ya uzanırken Atatürk'ün dikkatini Anadolu'nun da parçalanacağı korkusu ile Anadolu'ya çevirdiğini, Gökâlp'in serüvenci, Atatürk'ün gerçekçi olduğunu, Atatürk'ün ulusçuluğunun özünde halkçılık ve Osmanlı hanedanına karşı bir antitezlik, Gökâlp'ininde Türkçülük olduğunu söylemektedir. Tanyol'a göre Gökâlp, Osmanlı'ya değil, Osmanlı kültürüne karşıdır.²⁷¹

Ancak Gökâlp'le ilgili tahlillerde bizce Hilmi Ziya Ülken'in daha yerinde ve doğru bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Ülken, Gökâlp'i tahlil ederken ilk olarak Gökâlp'in bütün fikirlerinin toptan ele alınmaması, yayınları arasındaki evrimin görülmemesinin yanlış anlaşılmasına sebep olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu sebeple hatta

²⁶⁸ Taha Parla, *age*, s. 187-188.

²⁶⁹ Günay Göksu Özdoğan, *Turan'dan Bozkurt'a: Tek Parti Döneminde Türkçülük*, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2019, s. 293.

²⁷⁰ Bedia Akarsu, *Atatürk Devrimi ve Yorumları*, TDK Yayınları, Ankara 1978, s. 37.

²⁷¹ Cahit Tanyol, *Atatürk ve Halkçılık*, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1981, s. 143-152.

reddettiği fikirler-ırkçılık gibi hesabına öncü gibi gösterilmiştir. Ülken'e göre, bu şekilde gösterilen asıl sosyolog, düşünür Gökâlp değil, reformcu ve ideolog kişiliğinin yarım olarak alınmasından doğmuş olan Gökâlp'tır. İkinci olarak onun bir imparatorluğun çözülme çağında, millet sosyal bir devrim beklerken doğmuş olmasının anlaşılabilirliği. Birbirine karşıt iki olay, yani çözülme ve kurulma aynı zamanda konmuş bulunuyordu. Fakat o sırada ne imparatorluk yıkılmış ne de millet kurulmuştur. Dolayısıyla Gökâlp bu olağanüstü karmaşık durumda bu zıt sorulara cevap vermek zorunluluğunda kalmıştır.²⁷²

1.2.4.Devleti Kurtarma Projesi Olarak Türk Milliyetçiliği ve Yusuf Akçura

Kazanlı Türklerden olan Yusuf Akçura, yedi yaşındayken annesiyle birlikte Stavropol'a gitmiş, ardından İstanbul'a gelmiştir. İlk makalesini Şehabettin Mercani'nin "Tercüme-i Hal"i üzerine yazan ve milliyetçiliği ve Türkçülüğü siyaset alanında da düşünen Akçura, Türkçülüğe ilk defa siyasi bir boyut kazandıran fikir adamlarından biri olarak Türk milliyetçiliğinde önemli bir yer kazanmıştır. Gaspıralı İsmail'in "Tercüman" gazetesinde de yazılar yazan Akçura, Ahmet Mithat, Bursalı Tahir, Necip Asım gibi isimlerle Türk Derneği'ni, 1911'de Mehmet Emin Yurdakul, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Hüseyinzade Ali ile birlikte Türk Yurdu Cemiyeti'ni kurmuştur. Daha sonra Türk Ocağı'na dönüşen derneğin, "Türk Yurdu" dergisinin uzun süre başında bulunmuştur.²⁷³

Akçura, Mütareke Döneminde milliyetçi direnişin yanında yer almış, Ekim 1919'da Millî Türk Fırkası'nın kuruluşuna katılmıştır. 1912'de kurulan Millî Meşrutiyet Fırkası'nın²⁷⁴ mirasçısı olan bu parti, kendini milliyetçi ve demokrat olarak tanımlamıştır. Programında ulus kavramını, dil, eğitim ve hissiyat bağlamında tanımlamıştı. Fırka, Türk adını taşıyan ilk siyasal partiydi. Akçura, Ahmet Emin'le girdiği bir polemikte

²⁷² Hilmi Ziya Ülken, *age*, s. 73-74.

²⁷³ Ertuğrul Yaman, A. Kemal Bolaç, Ahsen Esatoğlu, *age*, s.63- 64.

²⁷⁴ 5 Temmuz 1912'de İstanbul'da "İfham" gazetesinin idarehanesinde kurulan bu fırkanın ideolojik bakımından önemi ilk açık milliyetçi fırka olmasıdır. Kurucuları: Siyasi Tarih Müderrisi Akçoraoğlu Yusuf, Eski Kütahya Mebusu ve "İfham" gazetesini Başyazarı Ferit, Mekteb-i Hukuk ve Mekteb-i Mülkiye'de İstatistik, Maliye ve İktisat Müderrisi Zühdü, Belediye Meclis Reisi Mehmet Ali, Eski Fizan Mebusu Cami Beyler. Ziya Gökâlpçi "Türk Yurdu" dergisi, Fırka'yı Türkçü saymışlardır. Üyeleri eski İttihatçı olan fırkayı, İttihat ve Terakki Osmanlılık siyaseti içinde yararlı bulmazken, onlar da İttihat ve Terakki'nin milliyetçilik anlayışını sakim bulduklarını açıklamışlardır. Millî Meşrutiyet Fırkası, Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile de İtilafçıların kozmopolit, âdem-i merkezîyetçi ve Osmanlıcı ideolojilerinden dolayı iyi geçinmemişlerdir. Bu sebeple Lütü Fikri Bey, fırkanın kuruluşunu fahiş bir hata, tehlikeli oyun olarak nitelerken, Mustafa Sabri Efendi de milliyetçiliğin zarardan başka bir şey getirmeyeceğini iddia etmiştir. Bkz. Tarık Zafer Tunaya, *age*, s. 351-353.

Türk adının daha doğru, alışılmış, demokratik ve daha yararlı bir kavram olduğunu söylüyordu.²⁷⁵

Akçura, Cumhuriyet Döneminde Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nde Türk millî tarihinin aydınlatılması için çalışmıştır. Ayrıca İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ve Ankara Hukuk Fakültesi öğretim üyeliğinde bulunmuş, İstanbul ve Kars milletvekilliği de yapmıştır. Akçura, 1932-1935 yıllarında da Türk Tarih Kurumu Başkanı olarak faaliyet yürütmüştür. Akçura, Türk milliyetçiliğinde Türk dünyasının geleceği açısından ortak dili zorunlu gören isimlerden birisi olmuştur.²⁷⁶

Türk milliyetçiliğinin Yusuf Akçura'nın düşüncesinde siyasal düzlemde devleti kurtarma projesi olarak kendini bulduğunu en başta ifade etmiştik. Bu çerçevede Osmanlı Devleti'nde bilinçli ve etnik esaslı bir Türkçülüğün başlangıcı olarak, Yusuf Akçura'nın Kahire'de Türk siyasal sürgünler grubunca²⁷⁷ çıkarılan "Türk" gazetesinde, 1904 yılında yayımladığı bilim çevrelerince "Türkçülüğün Manifestosu" olarak da genel kabul görmüş olan "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı makalesi kabul edilmektedir.

Türk milliyetçiliğini bir iç gelişmeden çok dış etkilerin sonucu filizlendiğinin şuurunda olan²⁷⁸ Akçuraoglu, 1903'ten sonra artık Osmanlı birliğinin çözülme halinde olduğu, içindeki milletlerin ulusal amaçlarına ulaşmalarının önlenemeyeceği kanısına varmıştı. Sürgünler arasında dolaşan fikirler açısından onun lehine kaydedilecek daha önemli bir nokta, reform sorununun yalnız yönetim biçimini değiştirmek değil, bütün toplumu kapsayacak bir devrim sorunu olduğunu tek gören kişi oluşudur.²⁷⁹

Bununla birlikte İlhan Darendelioğlu, 1908'te kurulan ve kurucuları arasında Yusuf Akçura'nın bulunduğu "Türk Derneği"ni Türk milliyetçiliğinin ilk vuzuha ve şuura kavuşması olarak ifade etmektedir. Zira 1908 inkılâbına kadar milliyet esasına dayanan cemiyetler kurmak o günün şartları içinde mümkün değildi. Cemiyetin amacı tarih, lisan, edebiyat, etnografya, etnoloji, sosyal ve medeniyet durumları olmak üzere Türk diye anılan bütün kavimlerin mâzi ve hâldeki âsar, efâl ve mahiyetini öğrenme ve öğretmeye çalışmaktır. "Türk Yurdu" dergisinin programı da Akçura tarafından hazırlan-

²⁷⁵ François Georgeon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri-Yusuf Akçura (1876-1935)*, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 126.

²⁷⁶ Ertuğrul Yaman, A. Kemal Bolaç, Ahsen Esatoğlu, *age*, s. 65.

²⁷⁷ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Prof. Dr. Metin Kırıatlı (çev.), 5. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 1993, s. 324.

²⁷⁸ Ahmet Taner Kışlalı, *Kemalizm Laiklik ve Demokrasi*, 7. Baskı, İmge Kitapevi, İstanbul 2001, s. 42.

²⁷⁹ Niyazi Berkes, *age*, s. 400.

mıştır.²⁸⁰ Yukarıda ifade ettiğimiz Türk Derneği'nin amaçları “Türk Yurdu” dergisi ile bütün bir Türklüğün istifadesine yönelmiştir diyebiliriz. Programda bütün Türklerce makbul olabilecek bir mefkûreyi meydana çıkarmak gibi bir hedef ortaya konmuştur. Devrin düşünen, yazan Türkçü kalemlerini ve sahasında uzman ilim adamlarını ekibe dâhil ettiği için Paul Dumont'un ifadesiyle de “Türk Yurdu, Türk entelleğiyanının²⁸¹ en parlak unusurlarını çevresinde toplamıştır.”²⁸²

Yusuf Akçura'nın, “Türk Yurdu”ndaki “Avrupa'da Milliyet Fikrine ve Milliyet Cerâyanlarına Dâir” başlıklı yazısında dikkat çektiği iki nokta bulunuyordu. Bunlardan biri Fransız İhtilali Hukuk-ı Beşer Beyannamesi'ne atıfta bulunarak insanların hür ve müsâvi doğduğunu, her hâkimiyetin mebdinin millet olduğunu söylemesi, milletin kendine hâkim kanunları kendisinin yapmasına işaret etmesidir. Diğerisi ise Almanya'da milliyet fikrinin ırk fikriyle birleşmesidir. Almanlar büyük ve eski Almanya'yı öğrenmek, öğretmek ve ihya etmek için Avrupa'nın bu nevi cemiyetlerine de numune teşkil eden “Eski Alman Tarihini Tetkik Cemiyeti”ni kurmuşlardır.²⁸³

Süavi Aydın, düşünsel birikimi bakımından Akçura'nın milliyetçiliğinin Türkiye düşünce tarihi içinde bir yenilik teşkil ettiğini belirtmektedir. Ona göre, kültürleme sürecinin bir bölümünü Osmanlı Türklüğü dışında yaşayan Akçura, milliyetçiliği temellendirirken idealist ve romantik değil oldukça gerçekçiydi. Akçura'da Osmanlıcılık beyhude bir yorgunluk, birçok kolonyalist büyük devletin Müslüman teb'aya sahip olması sebebiyle İslamcılık için dış engel hayli güçlü, Türk birliği fikri ise iç ve dış güçlüklerle rağmen siyasi bir milliyet teşkil etmeye elverişli görülmüştür.²⁸⁴

Akçura'ya göre, Tanzimat devlet adamlarının düşündükleri çare olan Osmanlılık politikasının esaslarından biri, III. Napolyon'un “plebisiter” esas üzerinde millet yarat-

²⁸⁰ İlhan Darendelioğlu, *age*, s. 40-46.

²⁸¹ Cemiyetin çatısı altında, öncelikle tanınmış şarkiyatçılar vardır: Prof. Gorlavski, Dr. Karaçun, Prof. Martin Hartmann bunlar arasındadır. Türkçü yazarlardan İsmail Bey Gasprinski, Hüseyinzade Ali, Şair Mehmet Emin Yurdakul, Köprülüzade Mehmet Fuat, Ağaoğlu Ahmet, Yusuf Beyzade Nasip, Dr. Fuat Sabit, Ispartalı Hakkı, Hüseyin Cahit, Halit Ziya Beyler de dernek çatısı altındadır. Yine Ermeni Mebuslarından Agop Boyacıyan, Tıngır Efendiler de üyelerdendir. Derneğin üye sayısı 63'ü bulmuştur. İttihat ve Terakki, derneğe yakın ilgi göstermişse de meşrutiyetin ilk yılında, Osmanlıcılık ülküyü zedelememeye dikkat etmiş olmalıdır. Dernek Osmanlıcılığın gölgesinde kaldığı için istediğince çalışmalar yapamamıştır. Bkz. Tarık Zafer Tunaya, *age*, s.415.

²⁸² Füsun Üstel, *İmparatorluk'tan Ulus Devlete Türk Ocakları*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 45-46.

²⁸³ Yusuf Akçura, “Avrupa'da Milliyet Fikrine ve Milliyet Cerâyanlarına Dâir”, *Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik*, Mehmet Kaan Çalen, Haluk Kayıcı (hızl.), Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2014, s. 63-68.

²⁸⁴ Süavi Aydın, *age*, s. 162-163.

ma teorisiydi. Akçura'nın "plebisiter" millet teorsine karşı yönelttiği eleştirinin esası, Tanzimat devlet adamlarının, millî kültürün devlet kavramı kadar önemli olabileceğini kavrayamadıklarıydı. Sonunda Osmanlı payitahtında Alman tarih okulunun izlerini taşıyan, kendi milletlerinin tarihiyle ilgilenen bir düşünür grubu ortaya çıkmıştır. Akla gelen düşünce ise kültürel bir yönelme olarak tasavvur edilen Türkçülüğün siyasi bir formül haline gelip gelmeyeceği idi.²⁸⁵ 19. yy'dan itibaren Türk toplumunun kendine güven duygusunun sömürgeci güçlerin saldırısı ile altüst olması milliyetçilik duygusunun yeniden aktifleşmesine neden olmuştur. Bu yüzden bu dönemlerde Türk milliyetçiliğinin beka kaygısı üzerine oturduğu görülüyor.²⁸⁶

Beka kaygısı, Türkçülüğün siyasi formül haline getirilmesi çabalarını olgunlaştırmıştır. Bu çerçevede Akçura'da Türkçü bir politika, Osmanlı İmparatorluğu içinde hâkim Türk ırkının bağılıklarını birleştirir, Osmanlı sınırları ötesinde, Rusya ve diğer yerlerdeki milyonlarca Türkün bağılılığıyla da onu kuvvetlendirebilirdi.²⁸⁷ Bununla birlikte François Georgeon'a göre, 1914'te milleti bir ırk, bir lisan, bir anane olarak tanımlayan Akçura'da ırk kavramı, fizikî ve fizyolojik özelliklerden çok antropolojik özellikleri esas alan ortak kültürel mirası ifade etmektedir.²⁸⁸

Enver Ziya Karal, "Üç Tarz-ı Siyaset" in Önsözünde Yusuf Akçura'nın Türkçülüğünün İstanbul, Fransa ve Rusya olmak üzere üç ortamda geliştiğine işaret etmektedir. İstanbul'da Harp Okulu yıllarında şuurlu Türkçülüğe adım atan Akçura, tatil aylarında gittiği Rusya'da dil ve tarih konularıyla ilgilenen Kuzey Türklüğü ve dinde reform ile uluslaşmanın önderlerinden Şahabeddin Mercanî'nin²⁸⁹ yolunda yürümüş, Paris'te de

²⁸⁵ Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri*, 10. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 275.

²⁸⁶ Özcan Yeniçeri, *age*, s. 263.

²⁸⁷ Bernard Lewis, *age*, s. 325..

²⁸⁸ François Georgeon, *age*, s. 43-44.

²⁸⁹ Tatar Türklerinden olan Şahabeddin Mercanî, 1818-1889 yılları arasında yaşamıştır. 1876'da Rus devletinin yardımı ile açılan ve Türkolog Radloff'un idaresindeki bir öğretmen okulunda 1884'e kadar tarih ve din dersleri okutmuştur. Kazan Arkeoloji Cemiyeti'ne üye seçilen Mercanî, 1877'de Kazan'da toplanan IV. Arkeoloji Kongresi'ne iştirak etmiştir. Bulgar ve Kazan Tarihine dair ilk ilmi araştırma olan eseri kongreden sonra Radloff tarafından bastırılmıştır. İdil-Ural Türkleri'nin tarihini incelemekle Mercanî millî şuurun gelişmesinde rol oynamış ayrıca Türk dünyasında Usul-i Cedid olarak gelişme gösteren hareketin de önemli bir halkasını oluşturmuş, İsmail Gaspıralı'ya da ilham kaynağı olmuştur. Eserlerinde Çağatay Türkçesi ve Kazan Lehçesinden pek çok kelimeyi bir arada kullanmıştır. Şehâbeddin Mercanî, Müslümanlık karşısında milliyetin arka plana itilmesine karşı fikir geliştirmiştir. Bkz. Ertuğrul Yaman-A. Kemal Bolaç-Ahsen Esatoğlu, *age*, s. 1-4.

Doktor Şerafettin Mağmumi²⁹⁰ sayesinde Türk ulusseverliği dışında bir fikrin kalmadığına kanaat getirmiştir.²⁹¹

O zamanlar siyasi ilimler konusunda en ileri eğitim kurumu olan Ecole Libre'des Sciences Politiques'de Akçura, Paris'te Emile Boutmy, Albert Sorel, Funck Brentano ve Leroy-Beaulieu gibi zamanın tanınmış düşünürlerinden ders görmüştür. Dr. Yusuf'a göre, bunların ortak niteliği, ciddi bir milliyetçilikti. Albert Sorel'in derslerinden aldığı en derin izlenim millet biriminin modern tarihi meydana getiren unsurlar arasında en önemli unsur olduğuydu. Funck Brentano'dan tarihin iktisadi unsurunun önemini öğrenmiş, Emile Boutmy'in dersleri "milletler psikolojisine" önem vermesiyle sonuçlanmıştı. Ayrıca Akçura, Boutmy'in derslerinden ilerlemenin gerçek yolunun "devrim" olmayıp "evrim" olduğu kanısına varmıştı.²⁹²

Akçura, Türk birliği siyaseti ile Türk olmayan ancak Türkleşmiş Müslüman unsurların daha fazla Türklüğü benimseyeceği, hiç Türkleşmemiş unsurların da Türkleşebileceklerini ifade etmektedir. Dil, ırk, adet ve dinleri bir olan Asya'nın büyük bir kısmı ile Avrupa'nın doğusuna yayılmış bulunan Türklerin birleşmesi ile büyük milliyetler arasında varlığını koruyabileceği faydası üzerinde duran Akçura'ya göre, büyük Türk milliyetinin teşekkülünde İslam dini mühim bir unsur olabilirdi. Ona göre Türklük fikirleri henüz yeni doğmuş bir çocuktü ve Türkler mazilerini unutmuş halde bulunuyorlardı.²⁹³

Akçura'nın tezi, İslamiyetle Türkler arasındaki ilişkiyi tersine çevirmeyi amaçlıyordu. Türkler İslamiyet'te tarih sahnesine Bağdat halifesinin kapıkulu askerleri olarak çıkmışlardı. Ve bu sadık hizmetkârlık rolünü Osmanlılar döneminde de sürdürmüşlerdi.

²⁹⁰ 1869-1927 yılları arasında yaşayan Şerafettin Mağmumi'nin asıl adı Eşref Fevzi'dir. Gülhane Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriyesi'nden 1894'te Tabip Yüzbaşı olarak mezun olan Şerafettin Mağmumi, Mayıs 1889'da Gülhane Mekteb-i Tıbbiyye'nin bahçesinde oluşturulan İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin kurucu üyeleri arasında yer almıştır. Mağmumi, Ahmed Rıza, Mizancı Murad Bey, Dr. Nazım ile birlikte İttihat ve Terakkî Cemiyeti'ni Paris'te yeniden canlandırmaya çalıştı. Paris ve Mısır'da faaliyet yürüten Mağmumi, Kahire'de "Türk" gazetesinin çıkarılmasında etkili olmuştur. Mağmumi'nin Mekteb, Mürüvvet, Şûrâ-yı Ümmet, Türk Meşveret, Mîzan, Serbestî, Hukuk-ı Umûmiyye, "Tarîk" ve "İkdam" gibi gazete ve dergilerde meşrutiyet öncesi isimsiz ve Sâî, Ş. M., Bir Türk, Oğuz, Bir Koca Türk gibi takma adlarla, meşrutiyetten sonra da kendi adıyla çok sayıda makalesi neşredilmiştir. Bunların bir kısmı daha sonra kitap haline getirilmiştir. Bkz. İsmail Türkoğlu, "Mağmumi Şerefeddin", *TDVİA*, Ek-2. Cilt, Ankara 2019, s. 167-169; İttihat-Terakki Cemiyeti'nin kurucularından ve cemiyetin 1/1 numaralı üyesi İbrahim Temo da anılarında (İbrahim Temo'nun İttihat ve Terakki dönemi ve sonrasında ilgili anılarını topladığı bu kitap 1939'da Romanya'da yayınlanmıştır) Şerefeddin Mağmumi ile olan ilişkilerini ve yakınlığını anlatmaktadır. Bkz. İbrahim Temo, *İttihat ve Terakki Anıları*, İkinci Baskı, Arba Yayınları, İstanbul 2000, s. 9-17.

²⁹¹ Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, TTK Yayınları, Ankara 1976, s. 3-5.

²⁹² Şerif Mardin, *age*, s. 274.

²⁹³ Yusuf Akçura, *age*, s. 33-34.

Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışıyla birlikte, Türklerin davasına hizmet etme sırası artık İslamiyet'te idi.²⁹⁴

Yusuf Akçura'nın Türkçülük ve İslam arasında kurduğu ilişki, Türk milliyetçiliğinin fikrî sistematiğinin oluşumu açısından bir başlangıç noktası kabul edilebilir. Türkçülüğün önündeki haricî engeller İslamcılığa göre daha azdı, ne var ki Türkçülük ciddi dâhilî engellerle karşı karşıyaydı. İslam dini, bu engellerin aşılmasında ve Türk milliyetinin teşekkülünde mühim bir unsur olabilirdi. Bir kısım milliyet tariflerinde din bir amil olarak sayılmaktaydı ve Türklerin büyük çoğunluğu Müslüman'dı. Bu suretle dini, milletin objektif unsurları içine alan Türk milliyetçiliğinin klasik millet telâkkisi oluşmaya başlıyordu.²⁹⁵

Milleti ırk ve dilin esasen birliğinden dolayı sosyal vicdanında birlik ve beraberlik meydana gelmiş bir insan toplumu²⁹⁶ olarak tanımlayan Akçura, kimliğin temelleri söz konusu olduğunda Türklüğe daha büyük bir önem veriyor ve İslam'ı ikinci plana atıyordu. Mesela İsmail Gaspıralı açısından Ortodoks Rusya'nın Müslüman/Türk azınlıkları için dinî (İslami) kimliğin taşıdığı önem, Akçura'da yerini laik bir kimliğe bırakıyordu. Akçura, ulusçuluğu daha yüksek bir düzeye koyuyor ve İslam'ın, büyük inanlar topluluğu içerisinde yer alan çeşitli milliyetler arasında bir uzlaşma sağlamak üzere kullanılmasını savunuyordu.²⁹⁷

Türk milliyetçiliğinin siyasette sahip olacağı değer bakımından “Üç Tarz-ı Siyaset”ten önce bu derece açık ve görüş beyan eden bir eser yazılmış değildir.²⁹⁸ Landau'nun ifadelerine göre de ilk kez milliyetçilik “Üç Tarz-ı Siyaset” içinde İmparatorluğun kalımı için uygulanabilirliği ve yararlılığıyla Osmanlıcılığa ve panislamizme karşı açıkça tercih edilen tutarlı bir seçenek olarak öneriliyordu. Bu makale aynı zamanda pantürkçülüğün siyasi yanına dikkat çekerek onun kısa ve özlü bir tanımını ortaya koyuyordu. Gaspıralı²⁹⁹ ve savunucuları ise vurguyu kültürel alana yapmışlardı.³⁰⁰

²⁹⁴ François Georgeon, *age*, s. 48.

²⁹⁵ Mehmet Kaan Çalen, “Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'in Üçlü Tasnifleri”, *Türk Yurdu*, Cilt: 31 (63) Sayı: 289 (650) 100. Yıl, s. 294.

²⁹⁶ Yusuf Akçura, *Türkçülüğün Tarihi*, Birinci Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 1998, s. 18.

²⁹⁷ Günay Göksu Özdoğan, *age*, s. 72.

²⁹⁸ Yusuf Akçura, *Türkçülük*, Sakin Öner (hızl.), Türk Kültür Yayını, İstanbul 1978, s. 173-174.

²⁹⁹ Kırım'da Gaspıralı'da doğan Gaspıralı İsmail (1851-1914) eğitim, dil reformu ve gazetecilik alanlarında oldukça etkin biriydi. Okul müdürlüğü ve bir dönem Tatar Bahçesaray kenti, belediye başkanlığı da yapan İsmail Gaspıralı Rusya, Türkiye ve Fransa'da eğitim görmüştür. Bu arada hemen kendini iki güçlü hasımla kavga içinde buldu. Rus yönetimi ve Müslüman mollalar... Gaspıralı, Usulü Cedid adıyla bilinen yeni bir eğitim sistemini ilk kez 1884'te Bahçesaray'da bir okulda uygulamaya koymuştur. Bu sistemle Gaspıralı hem program hem de yöntemlerde reformlarla Arapça ile birlikte Türkçe eğitimi gündeme

Yusuf Akçura, “Üç Tarz-ı Siyaset” adlı eserinde “*Türklüğün askerî, siyasi ve medeni geçmişi yalnız Hüdavandigârlardan, Fatihlerden, Selimlerden, İbn-i Kemallerden, Nefilerden, Bakilerden... teşekkül ediyor; Oğuzlara, Cengizlere, Timurlara, Uluğ Beylere... kadar varamıyor*” diyerek sitem etmiş ve eserin sonunda “*Müslümanlık, Türklük siyasetlerinin hangisi Osmanlı Devleti için daha yararlı ve kabil-i tatbiktir*” sorusunu sormuştur.³⁰¹

Yusuf Akçura, Türk kavramını, Türk-Tatar, bazen de Türk-Tatar-Moğol ırkından gelen olarak tanımlamıştır. Aynı klanlardan ve kabilelerden gelen bu insanların ve kabilelerin dilleri ve gelenekleri çok yakındır. Böylece Kazanlılar, Azerbaycanlılar, Kırgızlar ve Yakutlar, Türkler olarak nitelendirilmişlerdir.³⁰²

Akçura’nın Osmanlı aydınından beklediği önemli husus; Türk’ü sadece imparatorluk tebaasından ibaret görmeyip, Osmanlı dışındakilerinin de Türk camiasına dâhil edilmesidir.³⁰³ Ancak “Halka Doğru” dergisinin³⁰⁴ de yazarları arasında olan Abdülfeyyaz Tevfik 1919 yılında “Servet-i Fünun”da yayınlanan bir yazısında Osmanlı Türkü namında bir millet olduklarını, Atilla ve Cengiz’in bir olduğunu ve onların zulüm ve vahşetine mülayim bir renk vermenin hatırlarından geçmediğini, Yıldırım’ın bayrağı altında kan döken kahramanların sulbünden geldiklerini bu yüzden de Timur’a taraftar olmanın kendilerine yakışmayacağını ifade etmiştir.³⁰⁵ Yıllar sonra Ahmet Kabaklı da benzer bir söylemi sağ ve sol şeklinde yazısına taşımıştır. Gücü, kudreti, teşebbüsü, nizamı içinde barındıran yapıcılıkla Yıldırım’ı sağa; yağma, kayırcılık, felsefesizlik, çapulculuk, zorbalık, kapkaççılığın adı olarak tasvir ettiği Timur’u ise sola oturtmuştur.³⁰⁶

getiriyordu. Gaspıralı’nın uygulamaları sonuçta hem Tatar merkezindeki başka okullarda hem de başka yerlerde de benimsenmiştir. Yeni sisteme göre eğitim görenlerin bu yeni sistemi hâlâ benimsemeyen eğitim kurumlarına göre üniversite ve diğer yüksek okullara daha iyi hazırlanmış bir şekilde geldikleri görülmüştür. Gaspıralı’nın bir başka başarılı olduğu alanda gazetecilik olmuştur. 10 Nisan 1883’te yayıma başlayan Gaspıralı’nın çıkardığı “Tercüman” gazetesi milliyetçilik düşüncesinde özel bir rol oynamıştır. Bkz. Jacob M. Landau, *Pantürkizm*, Mesut Akın (Türkçesi), Birinci Baskı, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1999, s. 20-21.

³⁰⁰ Jacob M. Landau, *age*, s. 26.

³⁰¹ Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, TTK Yayınları, Ankara 1976, s. 35-36.

³⁰² Çağla Gül Yesevi, *Türk Milliyetçiliği*, 1. Baskı, Kripto Yayınları, Ankara 2018, s. 163.

³⁰³ Cezmi Bayram, *age*, s. 23.

³⁰⁴ “Halka Doğru”, Türk Yurdu Cemiyeti tarafından çıkarılan, Dersaadet’te, muhtemelen Rusya’dan gelecek öğrencilerin de barınacağı bir yurt açmak ve ‘Türklerin zekâ ve irfanca seviyelerinin yükselmesine, vâridat ve teşebbüs sahibi olmalarına’ çalışılacak gibi amaçlara yönelmiş bir dergidir. Bkz. Mehmet Özden, “Bir Halkçı Münevverler Platformu”, *Milli Folklor*, 2011, Yıl 23, Sayı: 89, s. 112-113.

³⁰⁵ Abdülfeyyaz Tevfik, “Asrımızda Milliyet Telakkileri”, *Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik*, Mehmet Kaan Çelen, Haluk Kaycı (hızl.), Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2014, s.239-240.

³⁰⁶ Ahmet Kabaklı, *Devlet Felsefemiz*, 1. Baskı, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, s. 37.

Rus devriminden sonra pantürkist emelleri bir yana bırakan Akçura, daha sınırlı amaçlara yönelmiştir. Milli Mücadele Döneminde Misak-ı Millî ile pantürkizm mahkûm edildiği gibi Mustafa Kemal de Eskişehir Söylevi'nde bunu resmen ifade etmiştir. Bu noktada romantizm ve mistik unsurlara çok da olumlu bakmayan Akçura, 1919'da İstanbul Türk Ocağı'nda verdiği bir konferansta, Türk milliyetçiliğinde emperyalist ve demokratik Türkçülük olmak üzere iki akım olduğu saptamasını yapmıştır. Kendi ifadesiyle ikincisini tercih eden Akçura, Türk birliğini inkâr etmemekle birlikte pantürkizmin saldırgan yönlerini mahkûm ediyordu.³⁰⁷

Akçura, 1928 yılı yazılarında da millî Türk devletinin kuruluşuyla birlikte, Türkçülük idealinin tahakkuk ettiğini, bir Türk dehasının kudretiyle gerçek olduğunu, Ziya Gökalp'in de dediği üzere Türk kültürü de bağlı olduğu kapitülasyonlardan bir bir kurtulmuştur.³⁰⁸ Ayrıca 1914 yılında "Nevasil-i Millî" adlı yazısından öğrendiğimiz kadarıyla Akçura'nın Luther'den esinlenerek İslam'ın millîleştirilmesi, bu çerçevede din dilinin ve Kuran'ın Türkçeleştirilmesini savunduğunu öğrenmekteyiz. 1925 yılındaki bir konuşmasında ise "...Türkiye Cumhuriyeti, ...anane-i diniyeyi ıslahat-ı diniyeye karşı müdafaa, teşkilat-ı zaimiyeyi muhafaza, mütead âmâl ve menafi-ı milliyeyi mave-raî idealler veya sunî vasıtalarla telif gibi zaruretlerden kurtulmuş bir haldedir" demiştir.³⁰⁹

François Georgeon, Yusuf Akçura'nın düşünür olarak özgün yanı olmadığını ancak geleneksel kalıplar dışına çıkan, eleştirici ve modern yönünün ise yeni tip aydının somut örneği anlamına geldiğini söylemektedir. O, yüzyılın fikir ve gelişmelerinden kendi tasarısına uygun olanı çekip almıştır. Milliyetçilik teorileri arasında ırk kavramına ağırlık vereni benimsemiş, Türk milliyetçiliği davasına daha uygun olacağını düşünmüştür. Marxizimden sınıf mücadelesi kavramını ödünç almış ancak bunu ulusal burjuvazinin hizmetinde kullanmıştı. Akçura, modern Türk milliyetçiliği içinde Türk milliyetçiliğinin teorisyen olmaktan çok, stratejisini çizen kişi olarak yer almıştır.³¹⁰

1.2.5.Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura'nın Türk Milliyetçiliğine Bakış Konusunda Farkları

³⁰⁷ François Georgeon, *age*, s. 129.

³⁰⁸ Yusuf Akçura, *Yeni Türk Devleti'nin Öncüleri 1928 Yılı Yazıları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981, s. 211.

³⁰⁹ Yusuf Bayraktutan, *age*, s. 182.

³¹⁰ François Georgeon, "Yusuf Akçura", Alev Er (çev.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt: 4, Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 514.

Osmanlı İmparatorluğunun içinden bir kişi, başka bir ifadeyle imparatorluğun bir ferdi olarak Ziya Gökalp ile imparatorluğun dışından bir kişi olarak Yusuf Akçura'nın Türk milliyetçiliğine bakışı ve algıları arasında şüphesiz bazı farklar bulunuyor. Gökalp'i milliyetçilik fikirleriyle bir düşünür; Akçura'yı ise akılcı ve Türk milliyetçiliğine çıkış yolu araması yönüyle Georgeon'ın da dediği gibi bir stratejist gibi düşünebiliriz.

Süavi Aydın, Gökalp'in fikirlerinin, ulusları ümmetin kompartmanları olarak düzenlemek eğiliminde olan Cemalettin Afganî'nin³¹¹ takipçiliği içinde olduğu ve Namık Kemal'in Vatan ve İslam³¹² düşüncesiyle paralellikler de görülebildiği yorumunu

³¹¹ 19. yy İslam âleminde Batı sömürgeciliğine karşı Müslüman milletlerin uyanış hareketlerini hazırlayan, aslen Türk olan Cemalettin Afganî çocukluk yıllarını Afganistan'da geçirdiği için Afganî diye anılmıştır. 1870'te Türkiye'ye gelen Afganî, Meclis-i Kebir-i Maarif ve Encümen-i Daniş'e aza olmuş, Sultanahtmet Camiinde ve Darülfünun'da konferanslar vermiş sonra Mısır'a, oradan Hindistan'a daha sonra ise Amerika ve İngiltere'yi dolaştıktan sonra Paris'e geçmiştir. Orada ihtilacı fikirlere sahip olan Abdur ile tanışmış, Sorbonne'da İslamiyet aleyhine konferanslar veren Ernest Renan ile tartışmıştır. Padişah II. Abdülhamit'in İstanbul'a çağırıp ev verdiği, maaş bağladığı Afganî, fikirleri ile Mehmet Emin, Mehmet Akif ve Ziya Gökalp'i etkilemiştir. Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Mehmet Kaplan (hızl.), MEB Yayınları, İstanbul 2004, s. 190; Cemalettin Afganî, İslamı ayaklandırabilmek için millî asabiyeleri canlandırarak, bundan doğacak güçle emperyalistlere karşı mücadele vermek ve İslam toplumlarını yükselişe kavuşturmak gibi bir yolu izlemekteydi. Afganî, Suriye ve Mısır'daki talebe yahut takipçilerine de Arap milliyetçiliğini telkin ediyor; ancak bu kaynaktan doğan gerilimle Avrupa emperyalizmine karşı savaşarak bağımsızlıklarını kazanabileceklerini ve İslamı yükseltebileceklerini söylüyordu. Ziya Gökalp de aynı yönde düşünüyordu. Hristiyan tebanın ayaklanmaları, Türk Ocakları kurulmadan önce faaliyete geçmiş olan Arap Kulüpleri, Avrupa ve Osmanlı mülkündeki gelişmeler onu da millîci akımlara karşı konulamayacağı fikrine getirmiştir. Bir dalga halinde toplumları saran ve sarsan bu yeni inancı Gökalp, "Milliyet fikri İslam âleminin son ümidi olan Osmanlı Devleti'ni yüz seneden beri parçalayan manevi bir mikrop, bu içtimai kuvveti biraz da İslamlığın, Osmanlılığın menfaatinde istihdam etmek sırası İslam âlemine geldi" şeklinde değerlendiriyordu. Bkz. Nevzat Kösoğlu, *Türk Kimliği ve Türk Dünyası*, 1. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1998, s. 151-152.

³¹² Yahyâ Kemâl, Namık Kemâl'i, millî Türk uyanıklığının ilk önemli merhalesi sayar. "Bir milletin uyandığında, kalbinde irâde denilen arslan kükrediği zaman hükmedilebiliyor" diyen Yahya Kemâl'e göre, "yazıda arslan yelesi gibi bir tavrı olan Namık Kemâl'in zuhûru, Türk ruhunda bu kükreme hâdisesinin tâ kendisidir." Bkz. Mustafa Özbacı, *age*, s. 205; Şerif Mardin'e göre, Namık Kemal, Osmanlı İmparatorluğunu oluşturan karışımın devam etmesini ve her grubun ayrı bir devleti olamayacağına göre hepsinin Osmanlı Devleti'ne bağlanması fikrine dayanan "Osmanlılık" idealini ortaya atmıştı. Hatta Osmanlı Devleti'nin kurtarılmasını ve yüceltilmesini sağlayacak bir Osmanlı "patriotluğu"nu kendine rehber etmişti. "Vatan", onun için Osmanlı camiasıydı. Bkz. Şerif Mardin, *age*, s. 95-96; Hürriyet kelimesi Kemal'in bir buluşu olduğu kadar, Türk literatüründe ata yurdu anlamındaki vatan kelimesi de, ilk yaygın kullanımını ona borçludur... Namık Kemal'in vatanseverliğinin alameti, en ateşli ve romantiklerden biri oluşu ve onun duyguyu savunması ile bağlantılı olması idi... Namık Kemal için duygunun, aklın mantığından farklı bir mantığı vardı. Şerif Mardin onun "*Sani-i hâkim insanın fikrini kerrâd cedveli, vicdanını hendese mikyası mahiyetinde halk etmiş olsa idi dünyada aile, millet, mesken, vatan tasavvurlarının vücuduna imkân kalmazdı*" dediğini aktarmaktadır. Vatan kavramının Namık Kemal tarafından bu temel üzerinde savunulması, Ernest Renan'ın "Bir Millet Nedir?" başlıklı konuşmasını dikkat çekecek ölçüde hatırlatır. Renan gibi, Namık Kemal de, vatanın sadece coğrafi bir birlik değil, fakat aynı zamanda, içinde ecdadın hatıralarını, insanın kendi gençlik anılarının ve en eski deneyimlerinin tümünün bir yere sahip olduğu bağlayıcı bir mekân olduğundan söz etmekteydi. Kemal'e göre vatan, bir galibin şimsiri veya bir kâtibin kalemiyle çizilen mevhum hatlardan ibaret değil; hürriyet, menfaat, uhuvvet, tasarruf, hâkimiyet, ecdada hürmet, aileye mahabbat, yâd-ı şebâbet gibi birçok ulviyyenin içtimâından hâsıl olmuş mukaddes bir fikirdir. Bkz. Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesi'nin Doğuşu*, Ömer Laçiner (yay. hızl.), 4. Baskı,

yapmaktadır.³¹³ Buna karşın Pertev Naili Boratav'ın *"Türkçülük, fikir tarihimizin bir merhalesindeki milliyetçilik anlayışının adıdır. Bugünkü milliyet anlayışımıza Türkçülük demiyoruz. Dahası var, Ziya Gökalp'in Türkçülük anlayışı da fikri tekâmülün muhtelif safhalarında aynı kalmamıştır. O, kendini zamanla tenkit, tashih etmişti"* şeklindeki değerlendirmeleri daha önce yer verdiğimiz üzere Hilmi Ziya Ülken'in değerlendirmeleriyle birlikte daha yerindedir.³¹⁴

Gökalp, "Türkleşmek, İslamlaşmak, Çağdaşlaşmak" düşüncesini ortaya atarken bunların birbirlerini tamamlayan bileşimler olmadığını da açıklamak istiyordu. Oysa onun ölümünden sonra CHP, bu üçlü sistemi yatağında sıralanmış bilyeler gibi düşünmüş; İslamiyetçiliği, laiklik adı altında yeni bir metafizik kadroya göre planlama ihtiyacı duymuştur. Buna mukabil Gökalp, din ve devlet ayrımı türünden bir laikliğe taraftar, sürekli müesseseleri manevi kimliğinden soyutlayan sekülerizasyona karşı bir düşüncenin öncüsü olmuştur.³¹⁵

Taha Parla Gökalp sentezinin (1-Batı: Dayanışmacılık ideolojisi; bilim, fen ve teknoloji 2-Türklük: Dil ve kültür milliyetçiliği; değerler sistemi) 3-İslamiyet: Ahlak sistemi olarak tasavvufi sistem) birincisi medeniyet, ikinci ve üçüncüsü hars demektedir. Gökalp'te medeniyetin her ülkenin harsından oluşan bir uluslararası kitap olarak görüldüğünü ifade etmektedir. Parla, Gökalp'te milliyetçiliğin dinci olmadığını, dinin de yalnızca bir ahlak sistemi ve sosyolojik olay, devletten ayrı bir toplumsal kurum olduğu yorumunu yapmaktadır.³¹⁶

Gökalp'in hedefi muâsır bir İslam Türklüğü vücuda getirmektir. Bu itibarla kozmopolit muâsırlaşma cereyanı yerine, millî ölçüler çerçevesinde alternatif bir tarz-ı muâsırlaşma teklif etmektedir. Asrîliği aletten doğan bir olgu olarak mütalaa eden Gökalp için muâsırlaşmak, şekilce ve maişetçe Avrupalılara benzemek değil, fen ve teknikte Avrupalıların seviyesine çıkmaktır.³¹⁷

Ziya Gökalp, İslam dinini vatanseverlik duygusunu harekete geçirici ve diğer Müslüman milletlerle işbirliği ve dayanışmanın temelini oluşturan bir unsur olarak gör-

İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 362; Bernard Lewis de hürriyetçi vatancılığın havarisi diye nitelediği Namık Kemal'in, vatanseverce yazılarında, Osmanlı ile İslam arasında hiç bir zaman gerçek bir ayırım yapmadığını vurgulamaktadır. Bkz. Bernard Lewis, *age*, s. 334.

³¹³ Süavi Aydın, *age*, s. 207.

³¹⁴ Arzu Öztürkmen, *age*, s. 170.

³¹⁵ Orhan Türkdoğan, *age*, s. 70-71.

³¹⁶ Taha Parla, *Türkiye'nin Siyasal Rejimi*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s. 201.

³¹⁷ Mehmet Kaan Çalen, *agm*, s. 295.

müştür.³¹⁸ Gökalp, milliyetçiliği İslamla uzlaştırmaya çalışırken, Akçura İslamın kendisini milliyetçiliğin isteklerine adapte etmesini ister. Gökalp, İslamiyeti modernleşmeyle birlikte değerlendiriyor, İslamiyete çağın şartları altında yeni bir dünya görüşü ile bakıyordu. Aynı zamanda siyasi anlamda İslam birliğine karşı çıkıyordu. O, Türkçülüğü İslam’a zıt olmakla suçlayanlara, Türkçülük düşüncesini asıl gayesinin çağdaş bir İslam Türklüğü olduğunu, “*Türkçülerin millet mefkûresi Türklükse, ümmet mefkûresi de İslamlıktır*” diyordu. Ayrıca, Türkçülerin esaslarını kendisinin belirlediği bir ümmet programı olmasını savunur.³¹⁹

Gökalp, “Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak” adlı eserinde Ümmetçilik Programı³²⁰ içinde Arap harfleri korunmalıdır, bütün İslam dünyasında ortak terbiyenin tesis edilmesi, İslamdünyasındaki bütün müftü teşkilatları arasında ilişkiler kurulması, Hicri takvimin kullanılması vb. önerilerde bulunurken 1923’te kaleme aldığı “Türkçülüğün Esasları”nda Dil, Estetik, Ahlaki, Hukuki, Dinî, İktisadi, Siyasi, Felsefi alanda Türkçülüğün programını hazırlamış, meselâ dilde Türkçüğün prensipleri verilirken “*Türkçe’de Arap ve Fars dillerinin kapitülasyonları ilga olunarak, bu iki dilin ne sîgaları, ne edatları, ne de terkipleri dilimize sokulmamak*” demiştir.³²¹ Yani Gökalp’in aslında 1923 sonrasında da dinin düzenleyiciliğinden kopmadığını savunabiliriz. Çünkü bu defa Gökalp, ulus-devlet içinde İslamı, Türklüğe uyarlama yoluna gitmiştir.

Millî ve dinî fikirlerle donanmış ve çağı tanıyan Gökalp, çağdaş medeniyetle İslamın çatıştığı yönündeki eğilimlerin dışında farklı bir görüş ileri sürmüştür: İslam düşüncesinin kaynakları şu anda yaşadığımız sorunlara cevap verecek durumda değildir. Yapılması gereken şey çağın fikrî ufkunu, Türk halkının içtimai ve manevi, millî ruhunu anlamak ve İslamı kendi kaynaklarına dayalı olarak yeniden yorumlamaktır. Macit’e göre Gökalp, özgürlük ve demokrasi davasını insanî ve İslami ruhla gerçekleştirmeyi amaçlamış, bu nedenle toplumu kültürel ve siyasi alanda bunalıma sokan her türlü aşırılığa karşı çıkmıştır.³²² Karpat’a göre de Gökalp, din, tarih ve Osmanlı geçmişini yadsı- mak yerine, Türk ulusal kültürünün temelini oluşturması için onların sindirilmesi ve

³¹⁸ David Kushner, *age*, s. 133.

³¹⁹ Nevzat Köken, *age*, s. 59.

³²⁰ Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Yalçın Toker (sad.), 5. Baskı, Toker Yayınları, İstanbul 2007, s. 45.

³²¹ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Mehmet Kaplan (hızl.), MEB Yayınları, İstanbul 2004, s. 138.

³²² Nadim Macit, *age*, s. 404-405.

çağdaş koşullara uyarlanması esasına dayanan bir Türkçülüğü savunmuştur.³²³ Mehmet Kaplan da Mehmet Akif Ersoy ve Yahya Kemal ile birlikte Ziya Gökalp'i Şinasi-Namık Kemâl-Ziya Paşa, Hâmid-Ekrem neslinde görülen din duygusunun tekrar görüldüğü şahsiyetler olarak değerlendirmektedir.³²⁴

Müslümanlığa Türk birlik ruhunu pekiştirecek ikincil bir araç olarak bakan Akçura'da ise milliyetçilik başlı başına dinin düzenleyiciliğinden kopuştur. Çünkü ona göre, gittikçe siyasi ehemmiyetlerini, kuvvetlerini kaybeden dinlerden ziyade umumi cereyan ırklardadır. Akçura öncelikle Gökalp'in tersine, milliyetçiliğini Osmanlı Devleti gibi İslamiyet ile organik ilişkisi bulunan gayrimillî bir oluşumun dışında temellendirilmektedir.³²⁵

Türkçülük anlayışını bu zemin üzerinde geliştiren Akçura; Türk tarihinin kesin-tisiz olduğunu kurumları ve kültürel unsurları inceleyerek göstermek istemiştir. Türk geleneğinde hukukun önemli bir kısmını oluşturan törenin ortak akli oluşturduğunu ileri sürerek İslam'ın mutlak anlamda her alanı düzenleyen bir sistem olmadığını benimsemiştir. Bu bakış açısıyla laik bir tarih ve devlet anlayışına zemin oluşturmak istemiştir. Bir fikir ya da siyasi hareketin başarısının maddeye bağlı olduğunu da idrak eden Akçura'nın tarihe yüklediği belirli rolün arkasında yatan gerçek, İslam ülkelerinde yüzyıllardan beri egemen olan fikrî tutumun, geleneklere saygı gösterme ve tefsir anlayışının olması olmuştur. Bu çerçevede de geleneğin ve tefsirin iktidarının yerine tarihin ve eleştirinin egemenliğini getirmek tarihin aktörü olmak için gerekli görülmüştür.³²⁶

Akçura, Osmanlı Türkleri'nde II. Meşrutiyet öncesi Türkçülüğün tarihini 1865-1870, 1876-1880 ve 1897-1900 yılları arasını kapsamak üzere üç faal devreye ayırmıştır. Gökalp, Akçura gibi sistematik bir dönemleştirme yapmamıştır. 1865-1912 arasındaki Türk milliyetçiliğinin ana vasfı, dil ve tarih araştırmalarında Türk'e ve Türkçeye önem vermekten ibaret olmuştur.³²⁷

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Anadolu Türklüğünü temel alan bir milliyetçiliği müdafaa etmeye başlayan Akçura ile Gökalp'in³²⁸ görüşlerindeki farklılıkta diğer

³²³ Kemal Karpaz, *Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi (1876-1980)*, Esin Soğancılar (çev.), 1. Baskı, İmge Kitapevi, İstanbul 2007, s. 15.

³²⁴ Mehmet Kaplan, *Nesillerin Ruhu*, 14. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017, s. 23.

³²⁵ Süavi Aydın, *age*, s. 208.

³²⁶ Nadim Macit, *age*, s. 402-403.

³²⁷ Mehmet Kaan Çalen, "Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'e Göre Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu", *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2019, 1 (1), s. 6-7.

³²⁸ François Georgeon, *age*, s. 50.

bir husus millî iktisat ve halkçılık boyutundadır. Akçura'nın Avrupa'da ulus devletlerin oluşum tarihine vukufiyeti, Rusya'da toplumsal bir devrime şahit olması ve bilfiil bu siyasi ortamda liberal kanatta politika yapması, onu ulus olmak için güçlü bir millî burjuvazinin gerekliliği ve bu yönde çalışılması gerektiği noktasına getiriyordu. Onun sınıf temeline dayanan ulusal devlet fikri, 1925'te Türkiye'nin Batılı anlamda modern devlet olmasını toprak reform yapılmasında görmesi, "Halka Doğru" dergisinde köylüleri koo-partifleşmeye çağırması, yine aynı dergiyi aydınlarla halkın buluşma mekânı olarak düşünmesi laik ve milliyetçi ulus devlet idolojisinin yankılarını göstermektedir. Bununla birlikte dayanışmacı, sınıfsız kaynaşmış bir kütle halkçılığı Akçura'ya uzak görünmektedir.³²⁹

Meseleye Akçura, ekonomik açıdan yaklaşırken, Gökalp sosyo-kültürel ikilik sorunsalı çerçevesinde yaklaşmıştır. Akçura köylü ve alt sınıf kentli halkın yoksulluğunu azaltmak için yabancı, gayrimüslim veya Türk asıllı olmayanların etkinliğine engel olmak ve yerli Türk burjuva sınıfının gelişimini sağlamayı çare olarak görüyordu.³³⁰

Gökalp için iktisadi hayatın toplum içinde önemi çok büyük ise de, başka sosyal olayları gölge-olay saymak doğru değildir. İktisadi olaylar teknikten ibaret olmayıp herşeyden önce değer hükmü olaylarıdır ve başka kolektif tasavvurlarla karşılıklı münasebet ve etki halindedirler. Böylece onun iktisadi görüşü Durkheim'e dayanarak tarihi materyalizme karşı cephe almış bir görüştür.³³¹

Bununla birlikte Mustafa Kemal'in 1920'de TBMM'de ifade ettiği halk egemenliği fikrine taraftar olan Akçura halk=millet denklemini reddetmiştir. Türk toplumunu toplumsal sınıf kavramından yola çıkarak çözümlemesi Akçura'yı çoğulcu sayılabilecek bir siyasal anlayışa götürüyordu. Akçura, Batı demokrasilerindeki siyâsi partileri incelediğinde "*her memleketin fark-ı siyâsiyesi, sunuf-ı içtimaîyesinin haritasıdır*" şeklinde bir saptama yapmıştır.³³²

Yusuf Akçura, Türk milliyetçiliğinin romantik varyantı ve mistik öğeler konusunda mesafeli davranmış bunlar üzerinde durmayıp daha çok rasyonel unsurlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Tahmin edilenin aksine bu tip, destanî ve mistik yorumlar Rusya'dan gelen aydınlardan çok, Osmanlı aydınları tarafından kullanılmıştır. Örneğin, Ziya Gö-

³²⁹ Süavi Aydın, *age*, s. 208.

³³⁰ Günay Göksu Özdoğan, *age*, s. 259.

³³¹ Hilmi Ziya Ülken, *age*, s. 331.

³³² François Georgeon, *age*, s. 132.

kalp'te Turan, Türklerin anayurdunu temsil eden bir kızıl elma mitine dönmüştür. Gökalp, "Turan" şiirinde, vatani tanımlarken gerçek, varolan topraklardan ziyade belirsiz ve sınırları nerede başlayıp nerede bittiği belli olamayan ütöpik Turan kavramını vatan olarak değerlendirmiştir. Ancak Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu gibi aydınlar da daha rasyonel ve stratejik yönü ağır basan değerlendirmeler dikkati çekmektedir.³³³

Birinci Ders Yılı Sonunda başlıklı yazısında Akçura'nın, bu rasyonel ve stratejik değerlendirmelerine Ülken'in aktarımına göre, şu şekilde rastlamaktayız:³³⁴

"İslami Şark, şimdi milliyetlerin gelişme ve gerçekleşme devresini yaşıyor. İçinde bulunduğumuz milliyetçi harekettir. Tarihin her büyük olgusu içinde gayeli fikirler gizlidir. Olgunun kahramanları o fikirleri sarıh olarak görür ve bir düstur halinde ifade ederler. Milliyetçi hareketin fikrî mahiyetini bu hareketin dâhi kahramanı birkaç tarihî nutukla tespit etti. Gaye Türk milliyetinin gerçekleşmesidir. Cemiyet çıkarımı adaletle dağıtmayı başaran cemiyetlerde içtimai ahenk şöyle böyle kurulmaktadır. Türk milleti de çoğunluğunun çıkarlarını, yerli ve yabancı azınlığın çıkarları için feda etmemek azmindedir. Türk köylüsü gerçekten hâkim, efendi olmak istiyor. Millî cihadın dâhi kahramanı milletin bu iradesini derinden duydu ve açıkça ilân etti."

Bununla birlikte Akçuraoğlu Yusuf, Ziya Gökalp'ın iktisadi meseleleri asıl iktisadi vakıa veya eserlerden ziyade içtimaiyata müteallik eserlerden tetkik ve mütalaa ettiğini söyler ve Adam Smith ile takipçilerinin ihtiyaç ve fayda esasları üzerine kurulmuş iktisat sistemini, ekonomistleri, sosyolistleri reddettiğini belirtmektedir. Onun için iktisadîyatta da içtimai kıymet mefhumunun mühim olduğunu ifade eden Yusuf Akçura, Durkheim'e bağlı olarak iş bölümü hakkında çok uğraştığını söyler.³³⁵

Akçura, 1924'te basılan "Siyaset ve İktisat" adlı çalışmasında devleti kurtarmanın yolu olarak gördüğü milliyetçilik ve onun yanında halkçılığın asıl hedefini hâkimiyetin kayıtsız şartsız millete verilmesini göstermektedir. Ona göre bu sayede bir millet dışarıda hür ve müstakil olacağı gibi, kendi içindeki fert ve sınıfların da kölesi olmaz. Adaleti de hayata tecelli ettirmesi bu sayede mümkündür. Hâkimiyet-i Milliye ve adalete karşı gelmek, ilahi iradeye isyan demektir. Akçura'ya göre, saltanat-ı ferdiye, saltanat-ı Osmaniye'nin yalnız istiklalini değil, vücudunu da imha etmiş; Hâkimiyet-i Milliye ise yeni baştan bir devlet yaratmıştır.³³⁶

Açıkça görülmektedir ki milliyetçileri başlangıçta, milliyetçiliğin ne olduğundan ziyade, hiç bir tarifi gerektirmeden kendini gösteren ve toplumları dalgalandıran gücü

³³³ Turgay Uzun, *age*, s. 159.

³³⁴ Hilmi Ziya Ülken, *age*, s. 391.

³³⁵ Tevfik Sütçü, "Yeni Lisan Hareketinden Ölümüne Kadar Türk Basımında Ziya Gökalp", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/9, Summer 2013, s. 2303.

³³⁶ Akçuraoğlu Yusuf, "Milliyetçilik Halkçılık", *Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik*, Mehmet Kaan Çelen, Haluk Kaycı (hazl.), Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2014, s. 100-101.

ilgilendirmiştir. Bu güce sahip olunduktan sonra da muhtevasına yönelmişlerdir. Bununla birlikte son Osmanlı aydın ve devlet adamları arasında milliyetçilik düşüncesi arayarak bulunmamış, hayatın içinden gelen bir güç olarak kendini kabule zorlamıştır.³³⁷

Gökalp'te milliyetçilik, Türkçülük olarak ve daha çok kültürel muhtevası ve işlevleri yoluyla öne çıkmışken Akçura'da milliyetçiliğin siyasi işlevleri öne çıkmış ve Türklüğün mevcudiyeti için vazgeçilmez görülmüştür. Ancak her ikisine de yaşanmış hayat ve tarihsel arka plan bir tecrübe olarak yansımış, milliyetçilik düşüncelerinin şekillenmesinde ilham kaynağı olmuştur.

Murat Somer'in yaptığı bir değerlendirmede, Türk milliyetçilerinin etnik köken ve dil açısından heterojen bir topluluğu millî bir kimlik altında sefer etme amacını güttükleri ve temel kaygılarının da Osmanlı Devleti'ni bir ulus devlete çevirerek kurtarmak olduğu ifade edilmiştir. Bu sebeple hem etnik hem de kültür-toprak temelli milliyetçilik versiyonlarının geliştirmişlerdi ancak farklı derecelerde de olsa hepsi Osmanlı mirasına sahip çıkıyor, Osmanlı Müslümanlarını bir modern millete dönüştürmek istiyorlardı.³³⁸

Böylece gerek devleti kurtarma adına gerekse millî şuurun uyanması ve millî kimlik adına olsun Türk milliyetçiliğinin doğuşu sunî bir hareket değil, Türk toplumun savunma gücünün bir ürünü olarak belirmiştir.³³⁹ Bu anlamda Türk milliyetçiliğinde, milliyetçilik fikrinin ilk ifade edildiği dönemlerde, beka temini sebebiyle ne devletin yeni millet inşası ne de mevcut milletin yeni devlet inşası söz konusu olmuştur.³⁴⁰

Bu noktada Niyazi Berkes, Atatürk öncesinde Türk milliyetçiliğini savunanların din-dünya karması ve karmaşası içerisinde imparatorluk gütmeye şekline girdiğini belirtmekte, devrin Türk milliyetçiliği resmini de şu ifadelerle ortaya koymaktadır:³⁴¹

“...Yeni bir siyasal egemenlik olacaksa yenileştirilmiş bir Osmanlılığı egemenliği olmalı; ama Batı dünyasının gücüne karşı gelecek bir güç olması isteniyorsa, İslam dünyası birliği içinde olmalıydı. Müslüman Osmanlı devlet birliği tarihinin içinde Türklük (daha doğrusu Turan) bir sorun değildi. Onun bir ordu gücü oluşturan bir kaynak olmaktan öteye gidecek politik bir yararlığı yoktu.”

1.3. KURTULUŞTAN MODERNLEŞME PROJESİNE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ VE ATATÜRK

³³⁷ Nevzat Kösoğlu, *age*, s. 152.

³³⁸ Murat Somer, *Milada Dönüş-Ulus-Devletten Devlet-Ulusa Türk ve Kürt Meselesinin Üç İkilemi*, 1. Baskı, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015, s. 116.

³³⁹ Orhan Türkdoğan, *age*, s. 117.

³⁴⁰ Cezmi Bayram, *age*, s. 63.

³⁴¹ Niyazi Berkes, *Atatürk ve Devrimler*, Birinci Basım, Adam Yayınları, İstanbul 1982, s. 195-196.

1.3.1. Türk İnkılâbının Gelişme Yolu ve Modernleşme

Türk milliyetçiliğine teorik bir dayanak getiren Gökâlp'e göre, “*millî kültürü aramak ve ulusun ruhunda kalmış olan gizli şeyleri gün ışığına çıkarmak*” şeklinde kendini gösteren Türk milliyetçiliği, Atatürk Döneminde modernleşme ile yürümüş, doğrudan modern bir millet inşasına yönelmiştir. Bu inşa hareketinde şüphesiz öncelikle ulusu kurtarmak önemli bir yere sahip olmuştur.

Cahit Tanyol, devleti kurtarmakla ulusu kurtarmanın aynı şey olmadığını, ikisi arasında çok önemli anlayış ve yön farkı bulunduğunu ifade etmektedir. Devleti kurtarmayı ön plana alanlar için halk ve devlet kavramı devlet-tebaa ilişkisi şeklinde olmaktadır. Ulusu kurtarmak söz konusu olunca, devlet-tebaa kavramı yerine devlet ve ulus anlayışı gelmektedir.³⁴²

Süavi Aydın'a göre, modernleşme yolunda Cumhuriyet ideolojisinin teşekkül sürecinde en önde gelen entellektüel etken, Yusuf Akçura'nın fikirleri olmuştur. Akçura'nın sınıflı toplum yaklaşımı dışındaki görüşlerinin ana özellikleri, Cumhuriyet ideolojisinin de ana bileşenlerini meydana getirmiştir. Topluma Dayanımcı-Durkheimci bir perspektifle bakan ve sınıfları reddeden Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî ideolojisi, bu noktada ise da Ziya Gökâlp'ten faydalanmıştır.³⁴³

Etimolojik anlamı ile “bugün”de olmak şeklinde ifade edilen modernliğin Avrupa'da yaratıcısı ve toplumsal bağlamının burjuva olduğu görüşü genel kabul gören bir husustur. Fransız laik modernliğinde, modernliğin akılcılaştırma yüzüne paralel biçimde; ulus devlete tabi vatandaş, dinsel ve ekonomik ikincil-aracı kurumların ilgası ve cumhuriyet vurgusu öne çıkmıştır. Anglosakson tarzı modernlikte ise bireyin sadece devletin vatandaşı değil ailenin, dinsel cemaatin vb. birliklerin üyesi olarak da kabul görmesi ve demokrasi vurgusudur. Bu doğrultuda Atatürk, Fransız-laik modernleşmeyi³⁴⁴ uygulamıştır.³⁴⁵

³⁴² Cahit Tanyol, *age*, s. 18-19.

³⁴³ Süavi Aydın, *age*, s. 239.

³⁴⁴ Mümtazer Türköne, Fransız modeli laikliğin evrimi ve nihaî şekli ile Türklerin din-devlet ilişkisi gelecekleri arasında en küçük benzerliğin olmadığını dile getirmektedir. Bu kavramsal model, din-devlet ilişkisinden bağımsız olarak laiklik prensibinin, anayasal prensip haline getirilmesinde görülmüştür ve bu Fransız laik modelin arka planında laisizm ve antiklerikalizm bulunmaktadır. Türköne'ye göre, aslında Türkiye'de laiklik kavramlaştırılmasının hayat bulamamasının temelinde de bu yatmaktadır. Bkz. Mümtazer Türköne, “Türk Siyasetinin Eskimeyen Kilidi: Laiklik”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 21, Kış 1992, s. 13; Atatürk'ün Fransız İhtilalinin fikrî hazırlayıcıları arasında üzerinde en çok durduğu, kendi düşünce hayatının oluşmasında en çok yararlandığı düşünürlerden biri J. J. Rousseu olmuştur. Bu düşünürün kişi için en çok özgürlükçü, toplumda siyasal rejim olarak da cumhuriyetçi yönü Mustafa Kemal'i etkilemiştir.

Edebiyat çevrelerinin Rönesanstan günümüze kadar Batılı aydının ulaşmak istediği bir ideal olarak gördüğü modernleşme kavramını³⁴⁶, sosyoloji, ileri-geri medeniyet, tekâmül ve terakkî gibi değer hükümlerinden sıyrarak kültür değişimi kavramı içinde mütalâa eder. Modernleşme, bir cemiyetin mevcut nizamını, yani içtimai, maddi ve manevi medeniyetinî bir tipten başka bir tipe çeviren processusdur. Bu anlamda Türkiye'nin Batı medeniyetini benimsemeye çalışması, bir içtimai olay, kültür değişimidir. Atatürk'e kadar, geleneksel cemiyetin karşı koyması sebebiyle sadece teknikte ve usullerde modernleşme görüşü hâkimken Atatürk ile beraber topyekûn ve hayat görüşünde modernleşme ile Türkiye, mahiyet farkı da doğuran modernleşme yoluna girmiştir.³⁴⁷ Yine de toplumsal taban ve hayat görüşü olarak kabulünü sağlayamamış olsa da Jöntüklerin fikirlerinin ve İttihat ve Terakki'nin Cumhuriyet Dönemi modernleşmesine temel oluşturduğu kabul edilebilir.

Bu çerçevede 1890-1914 yılları arasını “Türk Aydınlanma Çağı” olarak tanımlayan Halil İncalcık, bu dönemi İslamcılıktan, milliyetçilik ve sosyalizme kadar her türlü fikir ve teorinin tartışıldığı ayrıca Cumhuriyet Devri ideolojisini hazırlayan bir dönem olarak görmektedir. Askerî Tıbbiye ve Askerî Mekteplerden yetişen kuşak pozitivizmle³⁴⁸ tanışmış ve Laik-Batıcı fikirleri bir akım olarak gündeme getirmişlerdir. İncalcık, Atatürk'ü de bu kuşağın bir temsilcisi olarak görmektedir. Kısaca bilgiyi, bilimi ve din-

Atatürk'ü etkileyen Türk şair, yazar ve düşünce adamları içinde ise Namık Kemal, Mehmet Emin Yurdakul, Tevfik Fikret, Ziya Gökalp, Filibeli Ahmet Hilmi; yabancılar arasında ise Rousseu'nun dışında Descartes, Kant, Auguste Comte, Montesquie, Leon Mariller, Stuart Mill önde gelen isimlerdir. Bkz. Ali Güler, *Sarı Paşa*, Türk Metal Sendikası Araştırma Bürosu, Ankara 2006, s. 238-248.

³⁴⁵ Yıldız Akpolat, *age*, s. 15-22.

³⁴⁶ Sevim Kantarcıoğlu, *age*, s. 1.

³⁴⁷ Halil İncalcık, “Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi”, *Atatürk ve Çağdaşlaşma*, Mehmet Saray, Hüseyin Tosun (hzl.), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010, s. 117-119.

³⁴⁸ Taner Timur'un Lucien Seve'den yaptığı aktarımlara göre pozitivizm; “Fransa'da XIX. yy'da, bir taraftan müsbet ilimlerin baş döndürücü gelişmesinin, diğer taraftan d aorta sınıfların ve burjuvazinin dini inançlarının zayıflamasının yarattığı entelektüel boşluktan doğmuştur. Kurucusu Auguste Comte'dur. Sosyolojiyi müsbet ilimler gibi ele alan, analitik yöneme dayanan pozitivizm mekanik bir determinizm içeriyordu. Tarihi açıklayıcı bulmayan pozitivizm, tarihi inkâr etmemiş ancak toplumları teolojik, metafizik ve pozitivist olmak üzere üç hal kanunu ile açıklama yolunu tercih etmiştir. Pozitivizm, toplumların bu safhalardan sonra tekâmüle ulaştığı düşüncesinde olmuştur. Osmanlı Devleti'nde devleti kurtarmak amacı ile reform projeleri ortaya atan bürokrasinin alt kesimleri öncülüğünde ve aydınlar arasında “Batı”nın üstünlüğünü açıklayacak bir sihirli değenek arayışı Batılı bir ideoloji olarak pozitivizmin önem kazanması sonucunu doğurmuştur. Pozitivist felsefe, Batıdakinden farklı nedenlerle Jön Türklerden itibaren Osmanlı aydınlarını etkilemiştir. Comte'den sonra Durkheim de Türkiye'de tanınmış, Gökalp onun kolektif bilinç kavramını sınıf çelişkisine karşı kullanmıştır. Millî Kurtuluş Savaşı'nı yürüten asker-sivil aydınlar genellikle bu gelişim çizgisinin etki alanında olmuştur. Lozan'dan sonra bu ideoloji büyük bir açıklık kazanmış, diğer yandan da Atatürk liderliğindeki siyasi iktidar, yarı-feodal düzeni saltanat-hilafet kurumları aracılığı ile savunan akımlara (İkinci grup-Terakkiperver Fırka) pozitivizmle karşı çıkmıştır. Bkz. Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası (1919-1946)*, Doğan Yayınları, Ankara 1971, s. 129-133.

de yenileşmeyi savunan Garpcılar³⁴⁹ adı verilen bu grubun fikirleri, Şükrü Hanioğlu'na göre de, Atatürk'ün din ve toplum üzerindeki Cumhuriyet Dönemi siyasetine yön vermiştir.³⁵⁰

Celal Nuri³⁵¹ bu doğrultuda dinsel inançların yenileşme zorunluluğunun dışında kalamayacağı görüşünü getirmekle, Cumhuriyet öncesi dönemin düşünce ortamına

³⁴⁹ Nuru, Batı'da gören Garpcılar, en fazla ve sürekli olarak İctihat dergisinde ve kısmen de başka dergilerde ortaya atılmışlardır. Garpcılar arasında esaslı bir fikir beraberliğinden ve uygunluğundan bahsedilememekle beraber onlar Osmanlı toplumunun bütün bir gerileme tablosunu büyük bir açıklıkla çizmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu için tek kurtuluş yolu vardır, o da "Bu yüzyılın fikir ve ihtiyaçlarına uygun medeni bir devlet ve millet halini almaktır., yani ilmî manasıyla Garplılaşmaktır." Batı nedir? Batı'dan neler almalıyız? Sorularına cevap arayan Garpcılara göre, Batı merhametsizdir, dost değildir, zaafardan faydalanmak ister ama bütün hodbinliğine rağmen muazzam ekonomik ve sosyal ileriliklere sahiptir. Celal Nuri'ye göre, Japonya örneğinde olduğu gibi Batı'dan sadece teknik medeniyet alınmalı idi. Celal Nuri ayrıca aşırı milliyetçiliğin dörtnala bir verem olduğunu da ifade etmiştir. Abdullah Cevdet'e göre, Batı medeniyetini bir bütün olarak yani gülü ve dikeniyi almak gerekti. Kılıçzade Hakkı dinin bir gaye değil vasıta olduğunu ilan etmiş, softalara ve hurafelere savaş açmış, sırf dini rönesansla da bir devletin kalkınamayacağını ileri sürmüştür. Garpcılık cereyanı mensuplarının fikirleri Osmanlı Devleti'nin idaresinde önemli bir tesire sahip olmamıştır. Bu cereyan mensupları İctihatçıların idaresinden de şikâyetçi ve nihayet bu idarenin muhalifleri olmuşlardır. Ancak sonraki devrelerde çeşitli siyasi roller oynadıkları ve tezlere sahip oldukları görülmüştür. Mütareke (1918-1922) devresinde Dr. Abdullah Cevdet Sıhhat ve İctimaî Muavenet Umum Müdürüdür. Daha sonra Kılıçzade Hakkı ve Celal Nuri TBMM'de mebusurlar. Celal Nuri, 1924 Anayasası'nı hazırlamış olan Meclis Komisyonu'nun raportörü de olmuştur. Dr. Abdullah Cevdet ise Cumhuriyetin İlanı'ndan iki yıl sonra Türkiye'nin Batı ile teması bakımından oldukça garip karşılanan bir tezini ileri sürmüştür. Bu da "Türk kanına kan ilavesi"dir. Doktora göre, Türkiye dâhilinde İtalyan ve Almanların muhaceretini sağlamak, bunların Türklerle evlenmelerini mümkün kılmak, "kanlarını kanlarımıza ilave etmek" müspet bir sağlık politikası olabilirdi. Daimi tezatlar içinde Garpcılar, Cumhuriyet döneminde ömürlerinin sonuna kadar değişik tezlere sahip olmuşlardır. Bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, 3. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016, s. 68-71.

³⁵⁰ Halil İnalcık, *Osmanlı ve Modern Türkiye*, Tuğçe İncoğlu (Ed.), 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 181-184.

³⁵¹ Hukuk öğrenimi görmüş olan Celal Nuri (1882-1938), fikirleriyle Atatürk Dönemi inkılaplarına ilham kaynağı olmuş ve yeni Türk devletine şahsiyet vermiş isimlerden biridir. Ebuzziya Tevfik ile II. Meşrutiyet Döneminde başladığı gazetecilik yaşamı içerisinde II. Abdülhamit idaresini tenkit etmesine rağmen Avrupa'ya karşı Osmanlı ve İslam hukunu savunan yazılar kaleme almış, daha sonra ise devrin ortak sorusu olan "Bu devlet ve millet nasıl kurtarılabilir?" sorusuna cevaplar arar. Celal Nuri'ye göre, içeride başta devletin ve milletin şekil ve heyeti olmak üzere tüm müessese ve kanunlar yenileşmeli ve bu yenileşmede tabâyi-i milliyeye uygunluk ve kavaid-i garbiyeye yaklaşmak esaslarına yaklaşılmak esas alınmalı ve ahalinin manevî seviyesi yükseltilerek eşitliğe riayet edilmeliydi. Dışarıda ise istiklâl kıskançlıkla korunmalı, yabancı müdahalesine sebep veren şeyler ortadan kaldırılmalı, dışarıya karşı muhteriz ve mütereddid olunmalıydı. Celal Nuri, kızların ve kadınların eğitimi üzerine de eğilmiş, kadın ve erkek arasında hiçbir fark ve takaddüm tasavvur etmemiştir. Din hakkındaki "Din âtide semt-i vicdana icla edilecektir. Fen, tecrübe, kanun, hükümet telâkkileri ile dinin müdâhale ve işgal ettiği birçok şeyleri istirdat edecek, fakat iman ve itikad her vakit âlem-i vicdana hükümrân olacaktır" şeklindeki bakışı ise Cumhuriyet Devrinde laiklik ilkesini doğuracaktır. Latin harflerinin kabulü konusunda da cesur telkinlerde bulunmuş olan Celal Nuri, Gelibolu mebusu sıfatıyla bulunduğu TBMM'de hukuk öğrenimi görmüş olmasından dolayı 10 Şubat 1922'de Kanun-ı Esasî Encümeni Reisliğine seçilmiş, Kanun-ı Esasî'de gerekli değişikliği yapıp onu Cumhuriyetin İlanı'nı mümkün kılacak duruma getiren çalışmanın yapılmasına öncülük etmiş ve siyasi alanda yapılan inkılapların oylanması sırasında TBMM'de hazır bulunmuş ve bunlarla ilgili düşüncelerini "İleri" gazetesindeki baş makalelerinde yazmıştır. Celal Nuri, Millî Mücadele'ye kadarki yazarlık hayatında saltanat ve hilâfet konularında saygılı bir dil kullanıyorken bunların ilgasından sonra bunların tekrar siyasi güç haline gelmemeleri gereği üzerinde durarak Türk milletinin yeni binasının milleti geri bıraktıran tüm engellerin ortadan kaldırılması üzerinde yükseleceği ve Türk ırkının dünyaya

önemli bir boyut katmaya çalışmıştır. Dolayısıyla bu boyutun Cumhuriyetin başlattığı laik toplum ve devlet yapısının ilk habercisi sayılacak düşünceler içinde önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir.³⁵² Celal Nuri, Müslümanlığı esas itibarıyla zaten bir reform olarak görür. Ona göre, mahdud olan nasrâniyet âleminde 15. ve 16. yüzyıllarda yapılan Cenâb-ı Peygamber, çok evvel din-i umumîde icra etmişti. Hazret-i Muhammed, din-i İbrahim'i ıslahen teyid ve Şeriat-ı İsa'yı tasfiye ve tenzih için âleme kat'î dinini vermek maksadıyla gelmiştir. Dolayısıyla son din, ictihâd hürriyetine dayanıyordu. Bu yüzden de ictihâd kapısı açık tutulmalıydı.³⁵³

Görüldüğü üzere Garpçılar çağdaş medeniyeti benimsemeye engel olmayan, hurafelerden arınmış ilmî bir İslamiyet önerisinde bulunmuşlardır. Modern ilme inanan bir Müslüman, bilgisiz bir Müslümandan daha Müslümandır. Atatürk Döneminde, bu fikirlerden birçoğu, milliyetçilikle bağdaştırılarak bir ideoloji konusu olmuş; serbest düşünce, ilim bu ideolojide merkezî bir yer kazanmıştır.³⁵⁴ Zira Atatürk'ün 20 Mart 1923'te Konya'da gençlerle yaptığı konuşmasında geriliğin nedenleri olarak en başta düşünce sistemindeki hastalığı dile getirmesi ve halk ile aydın sınıf arasındaki uçuruma dikkat çekmesi, aydınlara vazife yüklemesi³⁵⁵ de bu kapsamda düşünülmelidir.

Atatürk, daha 1923'te Meclis'te hükümetçe bir "İslam Araştırmaları Kurulu" başlatılmasına çalışıldığını bildirmiştir. Bu kurulda Batı felsefesiyle ilişkileri açısından İslâm felsefesi incelenecek, Müslüman ulusların din, ibadet gelenekleri, toplumsal, ekonomik ve demografik koşulları üzerinde araştırmalar yapılacaktı. Modern içtihat ve tefsir bilginleri yetiştirilerek İslamlık'ın öğretilerinin modern bilimlere göre aydınlanması sağlanacaktı. Böyle bir girişim ancak tasarı olarak kalmıştır.³⁵⁶ Ancak Atatürk Dönemi'nin din konusunda saygın isimlerinden biri olan ve İmam Hatip Mekteplerinin ilk programlarını hazırlayan Kamil Miras daha II. Meşrutiyet Döneminde medreselerin programlarının, teşkilatlarının asrî olması için çalıştığını söylemektedir. Bu noktada Atatürk Döneminde de din eğitimi konusunda dikkat edilmesi gereken hususları bilhassa müşte-

kemâlini burada göstereceğini belirtir. Bkz. Celal Nuri İleri, *Türk İnkılâbı*, Recep Duymaz (hızl.), 1. Basım, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2000, s. 9-21.

³⁵² Özer Ozankaya, *Cumhuriyet Çınarı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994, s. 62.

³⁵³ Celal Nuri İleri, *age*, s. 300.

³⁵⁴ Halil İnalcık, *Atatürk ve Demokratik Türkiye*, 3. Baskı, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2009, s. 36-38.

³⁵⁵ Şerafettin Turan, *Atatürk ve Ulusal Dil*, Yenigün Haber Ajansı, Ankara 1998, s. 75-76.

³⁵⁶ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Ahmet Kuyaş (yay. hızl.), 18. Baskı, YKY, İstanbul 2003, s. 533.

rek eğitimden sonra din eğitimi konusunda ihtisaslaşmanın sağlanmasının çocukların beynini yıpratmayacağını belirtmiştir.³⁵⁷

Bununla birlikte Atatürk Döneminde laiklik kapsamında din konulu değişimleri Hilmi Ziya Ülken “devlete bağlı din” yapısı olarak ele almaktadır. Ülken, Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan daha doğrusu “Halifelik” unvanının alınmasından 19. yy’a kadar geçen zamanı “dine bağlı devlet” sistemi olarak alırken Tanzimat Fermanı’ndan 1924 Diyanet İşleri Teşkilatı’nın kurulmasına kadar geçen zamanı da “yarı dini devlet” sistemi olarak ele almaktadır.³⁵⁸ Baskın Oran da tek başına devlete bağlı din sisteminin sorunları çözmediğini, ekonomi yoluyla köylünün maddi sorunlarının çözülmemiş olması sebebiyle laiklik ilkesinin bir tür Kaesarizm (Sezarizm) olarak, din üstünde devlet dene-timini öngören bir çatışma ilkesi haline geldiğini ifade etmektedir.³⁵⁹

Baskın Oran bu noktada haklı olmakla birlikte yeni modernleşme ve dönüşümü sağlayabilme adına devlete bağlı din anlayışı mantığı ile hareket edilmesini yüzyıllardır süregelen Selefî akımlara karşı da düşünme gerekliliği doğuyor. Bilgi ve bilim de bu noktada ehemmiyet kazanmıştır diyebiliriz. Bununla birlikte bilgiyi ve bilimi esas alan Atatürk Devriminin bir Aydınlanma Devrimi olduğunu öne süren isimlerden biri akıl ve bilim temelini vurgulması yönüyle Bedia Akarsu³⁶⁰ ve “Türk Hümanizmi” eseriyle Suat Sinanoğlu olmuştur.³⁶¹ Sinanoğlu, Atatürk Devrimini yeni bir hümanizm olarak gelmiş geçmiş ihtilallerin en büyüğü, en radikal olarak değerlendirmiş ve bunu da ruhun öz-gürleşmesine bağlamıştır.³⁶²

Dolayısıyla ruhun özgürleşmesi bağlamında Batıcıların ileri sürdüğü başlıca yenileşme çaresi de eğitim yoluyla halkın aydınlatılması olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu’nun başına gelen bütün felaketlerin kaynağı bilgisizlikte bulunmuş, Türkçülerin Tutaran idealine karşılık Batıcılar irfan ideali³⁶³ üzerinden yürümüşlerdir. Uygulanacak ted-

³⁵⁷ Nesimi Yazıcı, *Kâmil Miras’ın Hayatı ve Eserleri*, 2. Baskı, DİB Yayınları, Ankara 2012, s. 24-25.

³⁵⁸ Ali Fuad Başgil, *Din ve Laiklik*, 12. Baskı, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2017, s. 192-193.

³⁵⁹ Baskın Oran, *Atatürk Milliyetçiliği*, Birinci Baskı, Dost Kitapevi, Ankara 1988, s. 147-148.

³⁶⁰ Bedia Akarsu, *age*, s. 37-38.

³⁶¹ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, XVIII. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 223.

³⁶² Suat Sinanoğlu, *Türk Hümanizmi I*, Yenigün Haber Ajansı Basın Yayın, Ankara 1998, s. 23-29.

³⁶³ Celal Nuri, irfan ideali konusunda en başta okur-yazarlık üzerinde durmaktadır. Bunun için halk arasında irfanın tamimi ve terbiyenin inşasıyla mükellef olanlarda bir iktidar ve özel bir kabiliyetin olması gerekliliğini savunur ve gelişigüzel insan yetiştirmenin ve usulsüz kitaplar yazmanın irfanın gelişmesi önünde engel teşkil ettiğini vurgular. Celal Nuri, bir terbiye edici bir de terbiye edilecek iki unsur olduğuna dikkat çekmiştir. Bu doğrultuda birincileri ancak yüksek tahsil ikincileri ise ilk tahsil yetiştirebilirdi. Bkz. Celal Nuri İleri, *age*, s. 159-161.

birler olarak da tek kadınlı aileyi, kadınların hürriyete kavuşturulmasını, batılı bir medeni kanunun kabulü ile şeriat mahkemeleri yerine laik mahkemelerin kurulmasını, Latin alfabesinin kabulünü, kadercı zihniyetin yok edilmesi amacıyla tekkelerin kapatılması ve ulusal bir ekonominin kurulmasını, sanayileşmeyi, yol ve ulaşım araçlarının geliştirilmesini savunmuşlardır.³⁶⁴

Birinci Dünya Savaşı, İslamcıları siyasal bir güç olarak ortadan kaldırmış, Batıcılar da İslamcılığın iki esas fikrini (Osmanlılık ve dinin imparatorluğun temeli olduğu fikri) çürüterek onları çok zayıflatmıştı. Garpcıların, yenileşme konusundaki pratik fikirleri de milliyetçiliğe katılarak kısmen uygulamaya bile geçmişti. Böylece, Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde Türkiye’de ayakta kalabilmiş biricik ideoloji milliyetçilikti. 1918’den sonra meydana gelen olaylar ise milliyetçiliği Turancılık’tan temizleyip genişletmekten başka çıkar yol bırakmamıştır.³⁶⁵

Savaşı Osmanlı Devleti adına bitiren Mondros Mütarekesi sonrasında artan azınlık eylemleri, bilhassa İstanbul’un işgali karşısında azınlıkların sevinç gösterileri ve takındığı tutum Türkiye’de milliyetçiliğin önemini gazetelere dahi taşımıştır. Mesela Yunus Nadi Bey, 5 Şubat 1919 tarihli “Yenigün”de “Türklük ve Milliyetçilik” adlı yazısında ülkedeki etnik grupların ve bütün dünyanın milliyetçi olduğunu, bu noktada sadece Türklüğün geri kaldığını belirtmiştir. Bunun için Osmanlı mülkünde 10 milyondan fazla Türklüğün de kendi haklarını savunması, bu düşünceyle birleşmesi ve çalışması gerektiğini ifade etmiştir. Aynı yıl Ali Canip, Osmanlılığın sahte bir çerçeve olduğunu, Ahmet Refik ise Osmanlı adının millet adı olmadığını vurgulamışlardır.³⁶⁶

Böylelikle Türkçülüğün siyasi, iktisadi, toplumsal ve kültürel sahalarda bir hareket haline gelecek programa dönüşmesi ve bu programın uygulanması ancak Birinci Dünya Savaşıyla Osmanlı İmparatorluğunun çöküşü ve Anadolu’da yeni bir Türk devletin ortaya çıkışından sonra olmuştur.³⁶⁷

Atatürk’ün milliyetçilik ideolojisini Türk toplumu için yegâne tez olarak benimsemesi onun bağımsız bir Türk devleti kurmasının gerçek nedeni olmuştur. Selanik Türk sosyalistlerinin daha 1912 yıllarında enternasyonal mihraklara milliyetçi diye jurnalle-

³⁶⁴ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 109.

³⁶⁵ Kemal Karpat, *age*, s. 115.

³⁶⁶ Nesim Şeker, “Türklük ve Osmanlılık Arasında: Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Milliyet Arayışları Ya Da Anasır Meselesi”, *İmparatorluk’tan Cumhuriyete Türkiye’de Etnik Çatışma*, Eric Jan Zürcher (drl.), İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 161 ve 172.

³⁶⁷ David Kushner, *age*, s. 134.

dikleri Mustafa Kemal, ölünceye kadar bu vasfını muhafaza ederek ve “*Benim hayatta yegâne fahrim ve servetim Türklükten başka bir şey değildir*” demek suretiyle bunu tarihleştirmiştir. Atatürk’te bu milliyetçilik ideolojisinin çok erken yaşlarda kök salması kuşkusuz bir rastlantı değildir.³⁶⁸ Acı ve sert tenkitçi olduğu kadar açık konuşucu olan Mustafa Kemal, 1907 yılında da arkadaşlarına “*köhneleşen ve hayatlılığını kaybeden Osmanlı imparatorluğu gövdesi üzerine devlet oturtulamayacağını ancak Türk çoğunluğu toprağı üzerine oturtulabileceğini*” söylemiştir.³⁶⁹

Dünyada milliyetçilik araştırmalarının önemli isimlerinden Ernest Gellner bu sebeple Türkiye’nin kolonileşmemiş olduğu için Millî Mücadele ile kendi kaderini belirlediğini vurgulamaktadır. Bu yüzden de Türkiye, politik moderniteye kendisi ulaşmış, buna mecbur bırakılmamıştır. Ancak Türkiye’nin modernleşme biçiminde ona göre bir başka önemli yön de modernleşme ideolojisinin ayrıntılı bir şekilde düzenlenmemiş olması ve Durkheim ya da bir başka Batılı düşünürün Türk entelijansiyası üzerindeki etkisi ne olursa olsun, açık seçik telaffuz edilen bir modernite sünnetinin bulunmamasıdır.³⁷⁰

Bu görüşü yani modernite sünneti olmaması yönünü Şerif Mardin, Türk modernleşmesini merkez-çevre keskinleşmesine bağlı; Kemal Karpat, demokratikleşme biçiminde; Niyazi Berkes, siyasal ideolojinin ve hukukun sekülerleşmesi; Devrimin ideologları ve başta Celal Nuri olmak üzere erken Cumhuriyet Dönemi düşünürleri ise bir medeniyet değişimi biçiminde görmekte olduğunu belirterek bir nevi desteklemektedir.³⁷¹

Bu noktada geleneksel yaşam biçimlerinin sadece ortadan kaldırılması yahut fabrikalar, demir yolları yapılması sonucunda, eğitimin objektif bilimin esaslarına göre örgülenmesi halinde, modern Türkiye’nin doğacağı düşüncesi egemen olduğu değerlendirilmesini yapan Halil İnalcık, “*Atatürk de çağdaşlaşma sürecinde belli önlemleri alarak modernite amacına ulaşılabilir, inancındaydı*” demektedir. Dolayısıyla Türkiye’de

³⁶⁸ Cazim Gürbüz, *Kartal Gözüyle Milliyetçilik*, 1. Baskı, Asya Şafak Yayınları, İstanbul 2012, s. 116.

³⁶⁹ Selçuk Duman, *Millî Mücadele Dönemi Dış Etkiler ve Mustafa Kemal’in Tepkisi*, Berikan Yayınları, Ankara 2005, s. 49; Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2004, s. 49-50.

³⁷⁰ Ernest Gellner, *Milliyetçiliğe Bakmak*, Simten Coşar-Saltuk Özertürk-Nalân Soyarık (çev.), 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 114-115.

³⁷¹ Yıldız Akpolat, *age*, s. 26.

ulus devlet, laik eğitim sistemi, endüstrileşme ile demokrasi birbirinden bağımsız gelişmeler göstermiştir.³⁷²

Yani yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nde milliyetçilik ve laiklik ile yürüyen politik bir modernleşme varlık göstermiştir. Nitekim bu modernleşme şeklini ve idealini de Atatürk “asrîleşme” olarak ifade etmiştir. “Asrîleşme”de kültür ve medeniyet ayrımı da bulunmuyordu. Bu konuyu Atatürk, Ağustos 1930’da şöyle ifade etmiştir:³⁷³

“...Bence medeniyeti harstan ayırmak güçtür ve lüzumsuzdur. Bu nokta-i nazarımı izah için hars ne demektir tarif edeyim: Bir insan cemiyetinin devlet hayatında, fikir hayatında, yani ilimde, içtimaiyatta ve güzel sanatlarda; İktisadi hayatta yani ziraatta, sanatta, ticaretle, kara, deniz ve hava münakalatçılığında yapabildiği şeylerin muhassalasıdır. Bir milletin medeniyeti dendiği zaman hars namı altında saydığımız üç nevi faaliyet muhassalasından hariç ve başka bir şey olamayacağını zannederim. Şüphesiz her insan cemiyetinin hars, yani medeniyet derecesi bir olamaz. Bu farklar devlet, fikir, iktisadi hayatların her birinde ayrı ayrı göze çarptığı gibi, bu fark üçünün muhassalasını üzerinde de görülür. Mühim olan muhassalalar üzerindeki farktır. Yüksek bir hars, onun sahibi olan millette kalmaz diğer milletlerde de tesirini gösterir. Büyük kıtalara şamil olur. Belki bu itibarla olacak, bazı milletler yüksek ve şamil harsa, medeniyet diyorlar. Avrupa medeniyeti, asr-ı hazır medeniyeti gibi.”

Hamdullah Suphi’nin “asrîleşme” yahut “asrîlik” konusunu Meclis’te dile getirdiği de medenî âlem içinde insanı merkeze alan ve günün ihtiyaçlarına cevap veren bir zihniyetin ifadesi olarak yorumlanabilir. Hamdullah Suphi, asrîlik konusunda şunları ifade etmiştir:³⁷⁴

“Asrîlik, hizmeti askerîyeyi bir buçuk seneye indiren kanundur, aşarın ilgasıdır, uzun bir geceden sonra memleketin ufkunda doğan hâkimiyet-i milliyedir... Efendiler, asrîlik, padişaha kaside yazan, devrin vezirine dalkavukluk eden matbuat yerine şunda bunda hata etse bile memleketin dertlerini mevzû bahseden, vatana sahifelerini açan yeni matbuattır. Mazimizde bu yoktur. Asrîlik Arapça öğretmeyen, Türkçe’yi unutturan medreslerimizin yerine, bizi hayatla temasa sokan, ulûm-u tecrübiyeyi Türk çocuğunun kafasına yerleştiren, millet aşkını öğreten yeni mekteptir.”

Sonraki süreçlerde tarih ve din temelli bir milliyetçilik düşüncesine de ilham kaynağı olacak olan Hamdullah Suphi’nin bu ifadelerinden “asrîleşme”nin hem modernleşme/çağdaşlaşmaya yöneldiği hem de milliyetçilik yoluyla Türk milletini, millet yapan değerlere ve unsurlara birlikte kavuşacağını öngörüldüğü anlaşılmaktadır.

Niyazi Berkes ise “asrî” kelimesinin kullanımına dair olarak kelimenin “secularism” sözcüğünün kapsadığı anlamı taşırsa da, Cumhuriyet Döneminden önceki dönemde çağa uymak ya da onun gereklerine uyacak biçimde değişmek anlamının, dincilerin

³⁷² Halil İnalçık, *Rönesans Avrupası Türkiye’nin Batı Medeniyeti İle Özdeşleşme Süreci/Seçme Eserler V,3*, Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s. 366 ve 370.

³⁷³ Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Arı İnan (hızl.), 8. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 383.

³⁷⁴ Hamdullah Suphi Tanrıöver, *Dağ Yolu I*, Fethi Tevetoğlu (hızl.), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 57.

elinde kötü bir kavram durumuna getirdiğinden bahsetmektedir. Berkes’e göre asrîlik; züppelik, köksüzlük, yüzeysellik, dinsizlik anlamlarına gelmeye başlamıştır.³⁷⁵

Atatürk’ün “asrîlik” kelimesiyle ifade ettiği kültür ve medeniyet aynîliğini temel vurgunun “yüksek kültür” olduğu anlaşılıyor. Kültürün gelişmesi ile toplumun çağdaş medeniyetler seviyesine daha kolay ulaşacağını ve uyum sağlayacağını düşünen Atatürk’ün³⁷⁶, inkılâpçı bir kafa ile en kısa yoldan Avrupa ile mesafeyi kapatmayı sağlamaya çalıştığı ifade edilebilir. Hamdullah Suphi’de ise millî devlet düşüncesiyle aynı doğrultuda doğrudan asrîlik ile milliyetçi amaçların birleştiği görülüyor. Berkes ise kavramı doğrudan “modernleşme” karşılığı olarak ele almıştır. Bu durum Ahmet Mumcu’da ise hızlı kültür yenileşmesi olarak ifade edilmiştir.³⁷⁷

Yümni Sezen, kültür ve medeniyet aynîliğine ve kültür ve medeniyet farklılığı tartışmalarına daha üst ve toparlayıcı bir çerçeveden bakmaktadır. Buna göre, kültür ve medeniyet aynı ise, Batı medeniyetine girildiğinde onun kültürüne de girilmiş olunacaktı. Yahut kültürün devamı olan medeniyet de değiştirmeyecek ve Batı medeniyetine değil, sadece müşterek teknik ve fenne dâhil olunacaktı, milliyetçilik de buna göre yorumlanacak demektir. Şayet kültür ve medeniyet farklı ise, Batılılaşma daha kolay olacak, ancak millî kültürde yine de problemler zuhur edecektir. 18. ve 19. yüzyıllarda bugünkü manalarını kazanmış olan kültür ile medeniyet, bazen aynı, bazen farklı manalarda kullanılmış, ama aralarında kavram mücadelesi hep olmuştur. Sezen’in çok önemli bir tespiti hümanizme daha çok hizmet eden ilim dallarından biri olan antropolojinin nazarında kültür ve medeniyet kavramlarının aynı oluşudur. Antropoloji, ikisi de insanda ve onun ürettiklerinde birleştiği için medeniyet kavramı için de kültür deyimini kullanmaktadır.³⁷⁸

Yümni Sezen’in tespitlerinden yola çıkarak Atatürk’ün Batı metodolojisi ile bir “Türk Hümanizmi” yani Türk’e dönüş hareketi mi başlatmak istiyordu sorusu da karşımıza çıkmaktadır. Bir millî devlet tasavvuru olarak Atatürk’ün böyle bir amaca sahip olduğu söylenebilir. Aslında Türklüğe yönelen emperyal propagandalara karşı da Türk milletinin köklü bir medeniyetin temsilcileri olduğu gerçeğini ortaya koymak ve kısa

³⁷⁵ Niyazi Berkes, *age*, s. 18.

³⁷⁶ Kültür zeminini millî seciyede gören Atatürk’ün kültür-medeniyet aynîliği yönündeki görüşleri ve bu noktadaki konuşmaları hakkında bkz. Müjgân Cumbur, *Atatürk ve Millî Kültür*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973, s. 19-38.

³⁷⁷ Ahmet Mumcu, *Atatürk’ün Kültür Anlayışında Vicdan Ve Din Özgürlüğünün Yeri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1991, s. 2.

³⁷⁸ Yümni Sezen, *Hümanizm ve Atatürk Devrimleri*, Ay Işığı Kitapları, İstanbul 1997, s. 323.

sürede çağdaş Avrupa medeniyeti ile Türk milletini uluslararası sahada eşitlemek düşüncesi de etkili sebepler arasında sayılabilir.

Tarık Zafer Tunaya'ya göre, Türk İnkılâbının normal gelişme yolu buydu yani asrîlik yolunda kültür ve medeniyetin birlikte düşünülüşü idi. Atatürk'e göre, millet ve memleketin irfan ve medeniyetini sağlamak, asrî ve medenî bir idare olmak, medeniyetle mütenasip medenî hakların vücudunu sağlamak, bir hükümetin normal ödevleri arasındadır. Türk İnkılâbının mahiyeti ise cenkçilik ve maceraperestlik değil, insanî ve medenî mefkûreciliktir.³⁷⁹

Garp ve Şark meselesi üzerine konferanslar veren ve kendi hayatında bir cemiyetin hayatını tecelli ettiren Peyami Safa³⁸⁰ da Meşrutiyet Dönemindeki ağır savaşlarla İslamcılığın şehit olduğunu, Garpçılık ve Türkçülüğün ağır yaralandığını söylemektedir. İşte Atatürk, Türkçülük ve Garpçılığın kangren olmuş uzuvlarını atarak Türk devletini milliyetçi ve medeniyetçi esaslar üzerinde yükseltmeyi doğru bulmuştur.³⁸¹ Türk İnkılâbını, bir medeniyet ve milliyetçilik meselesi olarak ele alan Safa'ya göre, Türk milliyetçiliği Mütareke felaketinden doğmuştur ve yüzde yüz Türk'tür.³⁸²

Turhan'a göre ise milliyetçilik, ister millî bir şuur halinde belirmiş olsun, isterse bu istikamette şiddetli bir arzu ve temayül şeklinde görünsün, modern bir millet olma ve millî bir kültüre kavuşmanın esas şartlarından biridir. Turhan, Türkiye'nin Garbın oluş ve gelişme seyrine iştirak edemeyişini, tekâmül farkını göz önünde tutmamasını, Türkiye'nin hâlâ bazı sahalarda emekleyen yahut ilkökul çağında bir çocuğun bir erişkini taklit etmesine benzetmektedir. İşte böyle bir süreçte daha çok Atatürk sağ bir bakış açısıyla değerlendiren Turhan'a göre Atatürk, milliyetçiliğin modern bir millet olma ve millî kültüre kavuşma hususundaki rolünü sezmiş bu yüzden de milliyetçiliği umdelerinin başına koymuştur.³⁸³ Milliyetçilik idealleri etrafında toplumsal birliği sağlama aracı olarak da milletin vicdanı telakki edilen halkçılık anlam bulmuştur.³⁸⁴

Bu çerçevede Atatürk Döneminde modernleşme projesi içinde, ülke içindeki yerel kimliklerin, geleneksel topluma has yapıların yerine, bütün kimlikler üzerinde bir üst

³⁷⁹ Tarık Zafer Tunaya, *age*, s. 97.

³⁸⁰ Cahit Sıtkı, *Peyami Safa Hayatı ve Eserleri*, Semih Lütfi Kitapevi, İstanbul 1940, s. 7.

³⁸¹ Peyami Safa, *Türk İnkılâbına Bakışlar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 54.

³⁸² Ergun Göze, *Peyami Safa Hayatı Şahsiyeti Tesiri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 52.

³⁸³ Mümtaz Turhan, *age*, s. 229-230.

³⁸⁴ Kemal Karpat, *age*, s. 137.

kimlik ve kültür oluşturulması yoluna gidilmesi, modernleşme ve milliyetçiliği birbiri ile ilişkilendiren unsurlar olarak ortaya çıkmıştır.³⁸⁵

Bu sebeple modernleşme yolunda Türk inkılâbının dikkate değer özelliklerinden şüphesiz en önemlisi, hareket noktasının kolektif (mâşeri) ve millî olmasıydı. Millet olma, millî şahsiyetlerini tanıtmaya ve imparatorluk içinde Türklerin saplandıkları aşağılık duygusundan kurtulma çabası olarak Türk Devrimi ile fert susmuş, millet konuşmuştur. Millî plan üzerinde Müdafâ-i Hukuk-TBMM Hükümeti-1921 Anayasası-Saltanatın İlgası-Cumhuriyetin İlanı-Hilâfetin İlgası-Laiklik ilkesinin yerleştirilmesi yoluyla şahsi iktidar millîleştirilmiş, toplum dışından doğma hüviyetini kaybetmiştir.³⁸⁶

İşte bu yüzden Şerif Mardin'in ifadeleriyle Atatürk'ün kendi devrinde parlamenterizme karşı bizzat Batı'da şekillenen tepkiye ve faşizmin ve komünizmin gelişmesine rağmen, sistematik bir seçkincilik veya halk diktatörlüğünden kaçınan bir toplum anlayışına da sahip olması dikkate değer bir husus olmuştur. Bunun en önemli göstergesi Atatürk'ün temel optimizmi ve onun arkasında yatan kişi onuru kavramını önemsemesidir.³⁸⁷

Böylelikle Cumhuriyet, etnik ve dinî aşırılıkları reddeden millî bir yurttaşlık şemsiyesi altında kamusal alana katılımı öngören bir siyasi projenin ifadesi olması bakımından, egemenliğin bilâkaydüşart millete ait olduğu noktasından hareketle demokrasinin meşruiyet kaynağını teşkil eden “demos”u kayıtsız şartsız biçimde milletin kendisi ve öz vicdanı olarak tayin etmiş, millî bir topluma ait olma bilinci işlenmiştir.³⁸⁸ Yusuf Hikmet Bayur'a göre de Ziya Gökalp'in “muasır bir İslam Türklüğü ibda etmek” düşüncesi yerine Atatürk inkılâpları “dini, Müslüman olan en geniş anlamda muasır bir Türklük” yaratmıştır.³⁸⁹

Bununla birlikte muasır bir Türklük yaratılırken taklitçi olunup olunmadığı, medeniyet unsurlarının ne şekilde ülkeye gireceği ve nasıl bir yol takip edilmesi de Türkiye'de modernleşme-gelenek gerilimleri içinde belki de en önemli kırılma noktaları içinde yer almıştır. Afet İnan, Mustafa Kemal'in Garp medeniyetini taklitçilikten ziyade Türk milletinin kendi bünyesine uygun olanları alarak medeniyet seviyesini yükseltme-

³⁸⁵ Turgay Uzun, *age*, s. 53.

³⁸⁶ Tarık Zafer Tunaya, *age*, s. 190.

³⁸⁷ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi/Makaleler 4*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 20.

³⁸⁸ *Türk Siyasetinde Yozlaşma ve Arayış Sürecinde Milliyetçi Hareket Partisi*, MHP AR-GE Merkezi, Ankara 2002, s. 13-14.

³⁸⁹ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Cilt: II (Kısım: IV), TTK Yayınları, Ankara 1991, s. 338.

ye yöneldiğini³⁹⁰ ifade ederken Hamdullah Suphi de, Meclis'te Erzurum Mebusu Ziya Bey'e Garplılaşma ile ilgili olarak da verdiği cevapta medeniyetin ülkelere girerken gümrüklere uğramadığını, tasvip beklemediğini, ihtiyacımız olan şeylerin girmesine mani olunamayacağını söylemekteydi.³⁹¹ Mümtaz Turhan ise 1960'larda Atatürk'ü yorumlarken Atatürk'ün tüm ikazlarına rağmen Türkiye'nin Garp medeniyetinin ve ona hâkim olan zihniyetin temelini teşkil eden ilmin yani metodun ihmal edildiği, zihniyet ve tutum noktasında modernleşmenin anlaşılmadığı kanaatine varmıştır.³⁹²

Atatürk Döneminde laiklik de milliyetçiliğin gayesi sayılan modern milliyetçiliğe dayanan bir devleti gerçekleştirmek için yegâne yol olarak gözükmüştür. Zaten laiklik açık ifadesini daha sonra bulmuş olmakla birlikte 1923-1925 devresinde milliyetçilik ve halkçılık gibi Cumhuriyetin temel niteliği olarak belirmiştir. Karpat'a göre, Cumhuriyet Döneminde milliyetçilerin büyük kısmı, Osmanlı İmparatorluğu'nun millî bir kültür oluşturmamasını Araplar içinde doğmuş bir din olan İslamiyete bağlamaktaydı. Yani Ziya Gökalp'in dine, tarihe, geleneksel topluma dayandığı milliyetçiliğin yerini akılcı, materyalist ve son derece laik bir milliyetçilik almıştır. Gökalp'in laikçiliği ise aslında Müslümanlığı Türk hayat tarzına uydurmak ve dini kurumları bu bakımdan yorumlamak amacını güdüyordu.³⁹³ Bu doğrultuda Halil İnalcık da daha önceki rejimle siyasi prensipler ve siyasi toplum sembollerinde görülen ayrılığın ötesinde toplumun İslami çerçevesinden çekilerek bir Türk milleti kurgulanmak istendiğinden bahsetmektedir.³⁹⁴

Türk milleti kurgulanırken seçilebilecek en sağlıklı devlet görüşü olarak milliyetçiliği tercih eden Atatürk Döneminde, üstyapı dönüşümlerini gerçekleştirebilmek için milliyetçilik adeta devletle özdeşleşmiştir. Bu özdeşlik Baran Dural'ın da işaret ettiği üzere birçok yabancı kalemin de dikkatini çekmiş, başta sanayi, ticaret ve nüfus politikaları olmak üzere milliyetçi reçeteler hazırlandığı ifade edilmiştir.³⁹⁵ Diğer yandan ise millî hayatın laikleştirilmesi ve Türk fikir hayatını İslam ananesinden Garp kül-

³⁹⁰ Afet İnan, *age*, s. 242-243.

³⁹¹ Hamdullah Suphi Tanrıöver, *age*, s. 51.

³⁹² Mümtaz Turhan, *age*, s. 248-249.

³⁹³ Kemal Karpat, *age*, s. 135-137.

³⁹⁴ Halil İnalcık, *age*, s. 368.

³⁹⁵ Baran Dural, *Pratikten Teoriye Milliyetçi Hareket*, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul 2011, s. 271-273.

tür ananesine çevrilmesi yoluyla bir medeniyet savaşına yönelik söz konusu olduğuna dikkat çekilmiştir.³⁹⁶

Bu medeniyet savaşı sürecinde Turgay Uzun, Doğulu toplumlarda geleneksel güçlerin dayanak noktası olarak dinin, modernleşmeci milliyetçilik karşısında engel teşkil edebilmekte olduğuna dikkat çekmektedir. Modernleşmeci elitler de ulusun yüceltilmesi, ulusal birliğin sağlanması ve ulus devlet yaratılması amacına yönelik olarak dinsel kurumların etkinliğini azaltma gayesiyle reformist hareketler içine girebilmişlerdir.³⁹⁷ Bu yüzden Feroz Ahmad da statükonun devamı ve Türkiye'nin geriliğinin sürmesi anlamına gelen İslami devlet nosyonunun Mustafa Kemal ve taraftarlarına yabancı olduğunu öne sürmektedir.³⁹⁸

Orhan Türkdoğan ise Batı kaynaklı milliyetçiliğe Almanya'da Fichte³⁹⁹ vb. düşünürler yoluyla mistisizm ve manevi bir kimlik kazandırılmışken Kemalist sistemde yeni manevi direnç noktaları konulduğu tespitinde bulunur. Böylelikle dil, kültür ve tarih gerçeği üzerinde yükselen milliyetçilik, manevi değerler bütünü olarak sistemin ana motifini oluşturmuştur. Bu sistemde 1923-1930'da Gökalp görüşleriyle gündemdeyken ve 1930'larda bütüncül görüşleriyle gündemde olmamıştır.⁴⁰⁰ Yani, Gökalp'in sisteminde dinin bir ahlak sistemi ve sosyolojik bir olay ve gerçeklik olarak Kemalist

³⁹⁶ Niyazi Berkes, *Atatürk ve Devrimler*, Birinci Basım, Adam Yayınları, İstanbul 1982, s. 179-180.

³⁹⁷ Turgay Uzun, *age*, s. 57.

³⁹⁸ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Yavuz Alogan (çev.), 5. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012, s. 69.

³⁹⁹ Yener Orkunoğlu'na göre Fransız rasyonalizmi, Ortaçağı ve dini hor görmüştür. Fransız aydınlanmasının dine yönelttiği eleştireye Alman romantikleri katılmıyor ve dine karşı radikal tavır almıyorlardı. Önceleri insan soyunun evrenselliğinden ve akılcılığından bahseden Fichte, 1807-1808 yıllarında Fransızları küçük gören, Cermen soyuna vurgu yaparak Almanların üstünlüğünü iddia eden konuşmalar yapmış, şaşkınlık yaratmıştı. O, ulusal bilince, Cermen soyuna, yurtseverliğe vurgu yapmıştı. Diğer yandan Alman romantik düşünürleri, Fransız Aydınlanmacılarından farklı olarak, ulusu politik bir tasarım değil, esas olarak dil ve kültüre dayanan doğal topluluk olarak algılamışlardır. Bkz. Yener Orkunoğlu, *age*, s. 76-78; Milliyetçi söylemin örnekleri arasında en çok başvurulan metinlerden olarak Fichte'nin Napolyon'un Berlin'i işgali sırasında üniversite öğrencilerine hitabına dayanan Alman Ulusuna Söylevi'dir. Alman milliyetçiliğinin amentüsü sayılan bu söylevde Fichte, Alman milletin kendine özgü kader çizgilerinden bahseder. Almanları ilk millet kabul eden Fichte, şöyle demektedir: "Ebedi bir şey yaratma yolunda bir çalışma ve buna inanma; kendi hayatının böylece ebediliğine akıl erdirebilme; işte insanı, millettine ve sonra insaniyete samimiyetle bağlayan bağ. İşte onun genişlemiş ve yücelmiş kalbine, ezelden ebede, bütün iyi arzuları sokacak şey. İşte insanın milletine aşkı, gittikçe daha ziyade hürmet eden, artan aşkı... İnsan, milletin varlığından derin bir saadet ve menşeyinden yüce bir kıvanç duymaktadır. Uluhiyyet o insanda tecelli etmiştir. Ve onu, kendinin âlem ile kaynaşma vasıtası yapmıştır. Bundan sonra artık uluhiyyet, o insan vasıtasıyla tezahür eder" İnci Özkan Kerestecioglu, "Uyuyan Güzeli Uyandıran Prens'ten Frankştayn Canavarına", *Modern Siyasal ideolojiler*, H. Birsan Hekimoğlu Örs (drl.), 11. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2021, s. 333.

⁴⁰⁰ Orhan Türkdoğan, *Kemalist Sistem ve Sosyo-Kültürel Yapısı*, Çizgi Kitapevi, Konya 2015, s.235.

sistemde varlığı söz konusu olmayacaktır. Sistemin ana motifi milliyetçiliktir ama manevi direnç noktası ise laiklik olarak kendini göstermiştir.

Sonuç olarak Atatürk Döneminde Türk İnkılâbının gelişme yolu veya modernleşme büyük ölçüde dönemin ruhunun bir sonucu olarak kültür-medeniyet aynılığı üzerinden bir medeniyet değişimi olarak yürürlüğe konmuş ancak bir taraftan da millî kültür oluşturma amacı tezatlığı da kendi içinde doğurmuştur. Sistemin ana motifi milliyetçilik olmakla birlikte geleneğe karşı oluşturulan yeni manevi direnç noktası olarak laikliğin ise ilerleyen süreçlerde tartışma konusu olarak Türkiye Cumhuriyeti'ni meşgul eden bir mesele olarak vücut bulduğu söylenebilir. İlerleyen bölümlerde takip edileceği üzere MHP geleneğinin gerek Türk milliyetçiliği düşüncesinde gerekse siyasi ve toplumsal pratikte çözmeye çalıştığı konulardan biri de bu olmuştur.

1.3.2. Kaynak Kurumların Tesisi

Yeni Türkiye'de siyasi ve hukuki anlamda ulus-devlet sistemine yönelik yapılması elzem olan üst yapı dönüşümleri gerçekleştirildikten sonra bu yapıya ve bu yapının vücut bulma amacına uygun olarak zihniyet oturtma süreci başlamıştır. Bu noktada kaynak kurumların tesisi ayrı bir önem taşımıştır. Bu sadece Türkiye'nin kuruluş sürecine has bir tutum olmadığı gibi her ülkede ve köklü değişimlerin öngörüldüğü her süreçte takip edilebilecek bir yaklaşımdır. Bazen kuruluş felsefesine uygun olarak özellikle darbe dönemlerinde sistemi ve zihniyeti yeniden oturtma gündeme gelmişken, bazen de kuruluş felsefeleri meşruiyet alınarak başkaca yönler çizilebilmiştir. Çalışmanın üçüncü ve dördüncü bölümlerinde de görüleceği üzere bazen de devletin yeniden kuruluşuna dair öneriler gündeme gelebilmiştir.

1930'dan itibaren Cumhuriyet ideolojisinin en ücradaki yurttaşa kadar benimsenmesine sıra gelmiştir. Öncelikle ideolojik birliği sağlamaya da yönelik (TTK, TDK gibi) kaynak kurumların, ideolojik ortamın (Halkevleri, Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla standartlaşan Cumhuriyet okulları, İstanbul Üniversitesi ve Fakültelerin Kuruluşu) ve hedefin (...Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı olmaya aday halk) oluşturduğu bir sistem kurulmuştur.⁴⁰¹

Karpat'a göre, CHP Halkevleri aracılığıyla bir kültürel modernleşme gerçekleştirmeye çalışıyordu. Türk milliyetçiliğinin entelektüel beşiği olan Türk Ocakları'nın

⁴⁰¹ Süavi Aydın, *age*, s. 221.

tarihsel-dinsel ulus kavramının kendi millet anlayışına ters olduğunu farkedince bu ocaklar yerine ülke coğrafyasının ve halkının yaşadığı somut gerçekler üzerine kurulacak olan yeni Türk ulusal bilincini ve kimliğini oluşturmakla görevli Halkevleri'ni kurmuştur.⁴⁰² Feroz Ahmad da Türk Ocakları'nın kapatılmasını Atatürk'ün sınıflar üstü politikasıyla açıklamaktadır.⁴⁰³

Tek Parti Döneminin çok bilinmeyenli problemlerinden biri olan Türk Ocakları'nın kapatılmasının nedenleriyle ilgili Türk Ocakları'nın Rusya'daki Türklerle ilgilenmesi, millî sınırları zorlayan marş ve duygulara sahip olması, Mustafa Kemal'in kendi siyasi partisi için Türk Ocakları'nı rakip görmesi gibi nedenler ileri sürülmektedir. Fesh kararı ile ilgili Çankaya'da yapılan toplantıda Vasıf Bey, Atatürk inkılâplarından sonra artık Türk Ocakları'na yapacak iş kalmadığını, ocakların vazifesini doğrudan hükümetin yerine getirdiğini, bu yüzden ocağın tarihi vazifesini tamamladığını söylemiş, Reşid Galip Bey de aynı fikre katılmıştır. Toplantıda başta Hamdullah Suphi olmak üzere Sadri Maksudi Arsal, Celal Bayar, Siirt Mebusu Mahmut Bey bu fikirlere katılmamışlardır. Ancak üzülmek de olsa karara imza atmak zorunda kalmışlardır. Ocağın kapatılması Mahmut Esat Bozkurt'u da oldukça üzmüştür.⁴⁰⁴

Türk Ocakları'nın kapatılması Türkiye'de çok partili siyasi yaşama geçişten sonra siyasi yelpazenin şekillenmesinde de etkili olmuştur. Nitekim Türk Ocakları, 10 Mayıs 1949'da Hamdullah Suphi Tanrıöver'in başkanlığında yeniden kurulmuş ve faaliyetlerine başlamıştır. İlerleyen süreçte ise CKMP'den başlayarak MHP'nin temsil ettiği Türk milliyetçiliği ile de aynı entelektürel gelenekten gelmeleri sebebiyle yakın ilişkiler kurmaya yönelmiştir.

Kemalist inkılâpların kitlelere benimsetilmesinde önemli işlevleri yerine getiren ve kamuya yararlı bir dernek statüsü kazanmış olan Türk Ocakları'nın yerine kurulan Halkevleri de kapanan Türk Ocakları gibi ulusal kültür yaratma çabalarını geniş kitlelere yayma, Türk inkılâbının ilkelerini toplumun bütün kesimlerine benimsetme, herkesi

⁴⁰² Kemal Karpat, *Türk Siyasi Tarihi*, Ceren Elitez (çev.), 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 56-57.

⁴⁰³ Feroz Ahmad, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Siyaset ve Siyasi Partiler", *Modern Dünyada Türkiye (1839-2010)*, Cilt: 4, Reşat Kasaba, Zuhâl Bilgin (Ed.), Kitap Yayınevi, İstanbul 2016, s. 233.

⁴⁰⁴ Yusuf Bayraktutan, *age*, s. 106-109.

bu doğrultuda görevli kılarak faallaştırma, ideolojik ve kültürel çalışmalara katmayı hedeflemiştir.⁴⁰⁵

Türk Ocakları'nın yerine 19 Şubat 1932 günü açılan Halkevleri CHF Genel Sekreteri Recep Peker'in açıklamalarına göre, her yurttaşa açık olacak, onların Cumhuriyete yaraşır birer yurttaş olmalarına katkıda bulunmaya çalışacak, toplumun uluslaşmasına ve ulusal amaçlar doğrultusunda gelişmesine hizmet edecektir.⁴⁰⁶

"103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı" adlı kitapta da "*Halkın mademki Atatürk yapıyor, mademki Cumhuriyetin işidir, elbette hayırlıdır diye ne de olsa bir nevi tevekkülle, pasif rızaya benzer bir inanla kalmasına gönlümüz razı değildi... her Türk'te ayrıca inkılâbın hummasını yaratmak lâzımdı*" deniliyordu. Gençliğe ve halkın gelişimine dönük olduğu ise "...gençleri her bakımdan hayata hazırlayacak müesseseler kurmak icab ediyordu; Halkın kaynaşması... ve kalplerinde olan iyi güzel ve doğru şeyleri bir nevi manevi mütavasil kaplar kanunu ile birbirlerine nakletmeleri ve aynı yüksek seviyede tutabilmeleri için toplantı yerleri açmak" ifadeleriyle ortaya konmuştur.⁴⁰⁷

Halkevleri dilden tarihe, edebiyata, müziğe, sanata; spordan tiyatroya; köycülükten, kütüphane, müze ve sergiye kadar kurduğu şubelerle misyonunu yürütmüştür. Cezavlerinde dersler verilmiş, halka yönelik konferanslar, köy muhtarlarına yönelik kurslar, dil kursları düzenlenmiş, sağlık taramaları, diş muayeneleri, yardımlaşmanın teşvik edilmesi ve Türk'ün içtimai kahramanlığı olarak cömertliğin gösterilmesi, bazı Halkevleri'nin bazı işsizlere küçük sermayeler vermesi, köyleri seyyah merakı ve inkılâpçı ruhla ziyaretler vb. gibi geniş bir yelpazede kendini göstermiştir. Yabancı dil kursu yerine "medeniyet akrabası diller" denilmesi de ayrıca dikkate şayandır. Bu çerçevede;

"Boş değil Halkevi adı konduğu,

Kalbten yetimlerin meded umduğu,

Bizlere koklayın diye sunduğu,

Ulu Atatürk'ün gülü bu yuva!"⁴⁰⁸ Şeklinde şiirlerle ozanlar tarafından övüldüğü

de görülmektedir.

Basında da Halkevleri'nin faaliyetlerine yer verilmiştir. Mesela "Son Posta" gazetesi İzmir'de Halkevleri'nin 1935 yılı içerisinde başardığı işleri konu etmiştir. Bu

⁴⁰⁵ Ahmet Demirel, *Tek Parti'nin İktidarı: Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s. 156-157.

⁴⁰⁶ Özer Ozankaya, *age*, s. 330.

⁴⁰⁷ *103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı*, 1935 Halkevleri (1932-1935), s. 3-4.

⁴⁰⁸ *103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı*, 1935 Halkevleri (1932-1935), s. s.24, 82-103.

kapsamda Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi'nden 3 kişilik heyet Ege kıyılarını gezmiş ve dil töreni yapmış, musikî şubesi halk konserleri yanında talebe takımları kurarak talebe konserleri, spor kolu atletizm ve avcı bayramları düzenlemiş, içtimai muavenet şubesi 1435 yoksul talebeye yardım etmiş, 17 ilkolul talebesine 2000 parçadan fazla giyecek verilmiş, 200 talebeye ayakkabı vermiş, 5 çocuğu daimi surette himâyesine almıştır. Dershanelerinde 310 çocuğu ikmal imtihanlarına hazırlamış, ilkokul kursunda da 42 çocuk okutmuştur. Köycülük Şubesi 300 hasta köylüyü tedavi etmiş, hayvan hastalıkları ile mücadele yapmış ve yardımlarda bulunmuştur.⁴⁰⁹ Bütün illerde Halkevleri tarafından benzer faaliyetler yapılmaktaydı. Halk için gece dershanelerinin dahi açıldığına dair haberler basında yer bulmuştur. Tokat'ta ise Halkevleri, Cumhuriyet İlkokulu'nda 100 talebenin devam ettiği gece dershaneleri kurmuştur.⁴¹⁰

Her ne kadar Halkevleri'nin etkilendiği Macaristan'da Millî Kültür Cemiyeti, Çekoslovakya'daki Mazarik Halk Terbiye Müessesesi, İtalya'daki faşist Dopolavoro, Almanya'daki Nazi Partisi örgütleri, İngiltere'deki Halk Terbiye Cemiyeti, Radyo Dersleri Dinleme Kulüpleri gibi örneklerden⁴¹¹ yola çıkarak katı bir şekilde eleştirilse de Türk toplumu için belirlenen hedefleri gerçekleştirmek üzere kurulan ve bu yöndeki hedeflerin iletileceği ortamlar, kurumlar olduğu unutulmamalıdır.

Erol Güngör'e göre, Halkevleri'nde temsil edilen piyeslerin milliyetçi ve halkçı karakteri çok belirgin olmakla birlikte, Cumhuriyetten önceki Türk hayatının karalanmasına ağırlık verilmiştir. Halkevleri'nde bir taraftan Türk Ocakları'ndan devralınan halkçılık ve milliyetçilik temaları işlenirken, bir taraftan da inkılâbın siyasi ve kültürel ideolojisini propaganda etmek gibi iki fonksiyon görülmektedir.⁴¹² Bu konuda Günay Göksu Özdoğan ise *“Halkevleri çatısı altında toplanan kültürel faaliyetler seçkin-halk ayırımını bertaraf etmek ve halk kültürünün tanıtılmasından çok Batı kültürünün yaygınlaştırılması amacını güdüyordu”* demektedir.⁴¹³ Bu çerçevede Halkevleri ve Halkodaları bir nevi aydınlanma hareketini taşraya yayan merkezler⁴¹⁴ olarak adlandırılmış ve

⁴⁰⁹ *Son Posta*, 16 Mart 1936, s. 5.

⁴¹⁰ *Son Posta*, 18 Şubat 1936, s. 5.

⁴¹¹ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara 1981, s. 330.

⁴¹² Erol Güngör, *age*, s. 98.

⁴¹³ Günay Göksu Özdoğan, *age*, s. 293-294.

⁴¹⁴ Sina Akşin, *age*, s. 206.

diğer taraftan da yurttaş yetiştirme, bilinçlenme ve halka inme denemesi olarak yeni devlette yerini almıştır.⁴¹⁵

Ahmet Taner Kışlalı ise yurdu bir kültür ağı gibi ören Halkevleri ve odalarının, kâğıt üzerinde CHP'ye bağlı olmakla birlikte büyük ölçüde bağımsız ve demokratik bir yapıya sahip kılındığını yazmaktadır. Bu kurumlar aracılığı ile halk sadece eğitimini ve kişiliğini geliştirmek olanağı bulmamış, aynı zamanda toplumsal ve siyasal yaşama etkin bir şekilde katılma fırsatını elde etmiştir. Nitekim Halkevleri'nde başarılı olanlara seçimlerde CHP listesinden aday gösterilme yolu da açılmıştır.⁴¹⁶

Modernleşme anlayışının benimsenmesi noktasında Cumhuriyet, Türk kültürü ve Türk tarihinin araştırılmasını da himaye etmiş, İslamiyet'te millî çizgiler halinde reform yapılması yönünde komisyonlar kurulmuştur. 1930 yılında kurulan Türk Tarih Kurumu'nun çalışmalarıyla da devletin büyük ölçüde teşvik ettiği tarihçilik, ilk Türkçülerin çizdiklerini takip etmiştir. Bu tarih tezi eski Türklerin yaşantılarından Avrupa ve Asya milletleriyle olan ilişkilerinden ve medeniyetin yayılmasındaki oynadığı rolden bahsetmiştir.⁴¹⁷

12 Nisan 1931'de Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in direktifiyle kurulan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin başlıca yöneticileri Mehmet Tevfik (Bıyıklıoğlu), Yusuf (Akçura), Samih Rifat, Reşid Galip beylerdi. Cemiyetin ilk işi alelacele hazırlanmış olan "Türk Tarihinin Ana Hatları" adlı bir kitabı yayınlamak olmuştur. Sadece 100 adet basılan bu kitabı, 1932'de, okullarda okutulmak üzere dört cilt halinde yayınlanan ve çok sayıda basılan tarih kitapları izlemiştir. Cemiyet, 2-11 Temmuz 1932 tarihleri arasında Ankara'da Birinci Türk Tarih Kongresi'ni toplamıştır.⁴¹⁸

Bununla birlikte Kemalistlerin tarih tezlerinin dile getirilişine ilk olarak 1896'dan itibaren "İkdam"da rastlanmaktadır: İslamiyet'ten binlerce yıl önce Türkler Hindistan'ın kuzeyini, İran'ı, Mezopotamya'yı fethetmişler ve Mısırlılara, Asurlulara, Babillilere büyük ilerlemeler yaptırmışlardı. Yine Orhun metinlerinin sonraki kuşaklara aktarılması, üniversitede bu konuya bir ders ayıran, ders notları 1914'te öğrenciler ara-

⁴¹⁵ Zeki Arıkan, "Halkevleri'nin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi", *Atatürk Yolu Dergisi*, Yıl: 1999, Cilt: 6, Sayı: 23, s. 271.

⁴¹⁶ Ahmet Taner Kışlalı, *age*, s. 32.

⁴¹⁷ David Kushner, *age*, s. 136.

⁴¹⁸ Ahmet Demirel, *age*, s. 160.

sında dağıtılan ve 1924'te yayımlanan Necip Asım tarafından güvence altına alınmıştır. Bu metinler Türk aşiretlerine köklerini unutmamalarını buyuruyordu.⁴¹⁹

Hititler'den Etrüsklere⁴²⁰, Sümerlerden⁴²¹ Kızılderililere⁴²², Kimmerlerden Hunlara kadar uzanan resmî teori esasında yeni bir ırk yaratma peşinde olmamıştır. Öyle ki bu resmî teorinin öncelikle Batı'nın emperyalist tarih anlayışlarına⁴²³ ve Şark meselesine bir cevap, Anadolu merkezli tarih araştırmalarına açılan kapı olduğunu söyleyebiliriz. Öte yandan resmî teori, Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde unutulmuş olan kavmini tanıma, onu sevmeye duygusunu ortaya koymak gibi misyonla yüklüdür. Zira Türk kavimleri yanlış bir İslamlaşma süreci ile benliklerini unutarak erimişlerdi.⁴²⁴ Ancak ileride bahsedileceği üzere alternatif modernleşme ve MHP'nin Türk milliyetçiliğini yeni yorumunda ise bir millî kültür unsuru olarak ele alınan İslamlaşma, Türkleşme; Türkleşme, İslamlaşma demekti ve Türk milletinin benliğini koruyarak sürdürmesine sebep olmuştur.

Yukarıdaki hususlar, Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti tarafından hazırlanan "Tarih I" kitabının Önsözünde ifade edilmiştir. Türklerin tarihini İslam-Hristiyanlık mücadelesi içinde kan ve ateş maceralarından ibaret gösterme savaşı veren mutaassıp müverrihler, Türklüğü ve Türk medeniyetini İslamlık ve İslam medeniyeti ile kaynaştırıp unutturulmasına yol açan Türk ve İslam müverrihleri, Türk adının anılmaması hatta yazılmış olduğu sayfalardan silen Osmanlıcı müverrihler menfi cereyanlara neden olmuşlar ve bu cereyanların mektep kitaplarına girmesine sebep olmuşlardı. Cemiyet, Türk tarihinin

⁴¹⁹ Etienne Copeaux, *Tarih Ders Kitapları'nda Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine (1931-1993)*, Ali Berkay (çev.), İkinci Basım, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s. 24-25.

⁴²⁰ Etrüskler hakkında bkz. Adile Ayda, *Etrüskler Türk mü?* Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1974.

⁴²¹ Atatürk'ün Sümerler'e ilgisi en başta Türk tarihinin o zamana kadar bilinenden daha eskiye gittiğine dair düşüncesinin bir dış vurumu olarak başlamıştır. Okuduğu bir Fransızca kitapta Sümerler'in Orta Asya kökenli olabileceği ve Ural Altay dil grubuyla benzerliğine yönelik görüşler ise bu konuda adım atmasına sebep olmuştur. 1937 yılında Landbersger, Sümerler'in Türk olduğunu değil ama doğudan gelen Gut adlı kavmin Akad Krallığına son verdiğini ve buralarda 150 yıl hâkimiyet sürdüğünü Von Gabain ile birlikte yaptığı çalışmada yazmıştır. Daha sonra da Osman Nedim Tuna, Sümer ve Türk dillerinin tarihi ilgisine dair bir kitap kaleme almıştır. Mühendis Selahi Diker, Ünal Mutlu gibi araştırmacılar da çalışmalar yapmışlardır. Olcus Süleyman, Az İ Ya adlı kitapta Slav destanlarında Türk etkileri ve Türkçe-Sümerce dil karşılaştırmaları yapmış, Azerbaycan Atakişi Celiloğlu "Sümerce Kesin Türk Dilidir" isimli kitap yayınlamış, Türkmen olan Begmyrad Gerey, "500 Yıllık Sümer-Türkmen Bağları" kitabını kaleme almıştır. Bkz. Muazzez İlmiye Çığ, *Atatürk ve Sümerler*, 5. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014, s. 58-62.

⁴²² Kızılderili-Türk, Kızılderili-Etrüsk benzerlikleri için bkz. Reha Oğuz Türkkan, *Türkler ve Kızılderililer*, 1. Baskı, Pegasus Yayınları, İstanbul 2008, s. 28-36.

⁴²³ Bkz. Sinan Meydan, *Atatürk ve Türklerin Saklı Tarihi*, Birinci Baskı, Truva Yayınları, İstanbul 2007, s. 161-163.

⁴²⁴ Orhan Türkdoğan, *age*, s.235-250.

unuturulmuş, inkâr edilmiş simasını ve mahiyetini bütün hakikatleriyle ortaya çıkarmak amacıyla olduğunu, araştırma ve tetkiklerin devam ettiği, noksanlıkların olduğunu ifade ediyordu. Kitap, insanın mağara yaşamını gösteren bir resimle açılıyor, başlangıçta pragmatik ve didaktik bir yaklaşımla insan, tabiat, kâinat ele alınıyordu. Tarih bilimi kısaca söz konusu edildikten sonra umumî Türk tarihi, girişte 20 sayfa anlatılmış, Anadolu ve çevresindeki uygarlıklar ele alınmıştır.⁴²⁵ 1947’de ise aynı kitap, sadeleştirilerek ciddi bir değişiklik yapılmadan ortaokullar için Tarih I kitabı⁴²⁶ olarak hazırlanmıştır.

Bu kitaplarda Anadolu uygarlıkları ve çevresindeki birtakım uygarlıkların Asya kökenli olabilecekleri ifade edilmiştir. Hititlerin Çin’in kuzeyine bağlanan tarihleri yanında Etrüsklerin de Anadolu’dan İtalya’ya gitmiş olduklarının vurgulanmasını salthümanist yaklaşımın veya Osmanlı karşıtı yaklaşımın ürünü saymak basit ve duygusal bir değerlendirme kalmaktadır. Buna, bir taraftan toprağa bağlı ulus-devleti kurumsallaştırma düşüncesi bir taraftan dünyanın muhtelif topraklarında hüküm sürmüş Türklerin köklü tarih ve medeniyetini ortaya çıkarma bir taraftan da Batı’nın emperyalist düşüncelerine karşı bir hareket şeklinde zamanın koşulları içinde bakılması daha gerçekçi bir bakış açısı olacaktır.

Bu çerçevede Atatürk Döneminde Türkiyat Enstitüsü’nün logosu meşale tutan bir bozkurt olduğu gibi, Abdülkadir İnan da “Türkiyat Mecmûası”nda “Türk Rivayetlerinde Bozkurt” isimli bir makale⁴²⁷ yayınlamış, bozkurtun Türk millî kültü olduğunu vurgulamıştır.⁴²⁸ Yine 30 Haziran 1926 tarihinde Namık İsmail Bey’in birinci seçilen armasında millî iradeyi temsil eden kurdun ayakları altında en eski Türk silahını temsil eden kargı, kargının altında İstiklal madalyası ve onun içinde de TC harfleri yer bulmuştur. Feyiz ve kudreti temsil eden meşe ve başak yaprakları kalkının etrafında; armanın en üstündeki meşale ise Türk milletinin aydınlık yarınlarına işaret etmektedir. “Cumhuriyetin 4. Yılında Resimli Gazete”nin kapağına Türk bayrağı, yaprak ve bozkurt amblemi ortasında Atatürk’ün fotoğrafı konulurken 1938 yılına kadar da Ankara Üniversite-

⁴²⁵ *Tarih I (Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar)*, Devlet Matbaası, Ankara 1932, s. V-VI.

⁴²⁶ Faik Reşit Unat, *Tarih I*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1947.

⁴²⁷ “Türkiyat Mecmûası”nın II. Cildinde (1926-1928) yayınlanan (s. 131-138) ve Türkiyat Enstitüsü asistanlarından Abdülkadir Başkurdistanlı’ya ait olan bu makalenin Latin harflerine çevrilmiş şekli Muhammet Kemaloğlu tarafından yapılmıştır.

⁴²⁸ Abdülkadir Başkurdistanlı, “Türk Rivayetlerinde Bozkurt”, Muhammet Kemaloğlu (çev.), *Türk Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 3, No: 4, Aralık 2014, s. 104.

si diplomalarının alt köşelerine bozkurt logosu konulmuş ancak sonradan kaldırılmıştır.⁴²⁹

Atatürk Döneminde İslamiyet öncesi dönemin ortaya çıkarılması amacıyla yapılan çalışmaların arkasında Nevzat Köken'in Büşra Ersanlı'ya dayanarak vurguladığı üzere, Türk devletinin laik yapısının dünyevi köklerini temellendirme amacı etkili olmuştur. Bu yüzden Atatürk, yeni değerler aşılama çalıştığı millete, Osmanlı tarihi dışında tenkitten uzak kalmış ve kendi devrinin havasına uygun uzak mazide ihtişamlı bir kaynak ve geçmiş bulmayı uygun görmüştür. Nitekim bu geçmiş Orta Asya idi. Atatürk, *“Türkler on beş asır önce Asya'nın göbeğinde muazzam devletler teşkil etmiş ve insanlığın her türlü kabiliyetine sahip olduğunu göstermiştir”* diyerek tarih olarak dikatleri Orta Asya'ya çevirmiştir.⁴³⁰

Ancak Semavi Eyice'ye göre ise Atatürk büyük bir Türk Tarihi ve Türk medeniyetinin Dünya tarihindeki yeri hakkında bir eser yazılmasını istiyordu. Yapılan bütün çalışma ve teklifleri bir taslak olarak görüyor, bunların zamanla tamamlanacak ve düzeltileneğine inanıyor ve bunu bekliyordu. Etrafını saran ve yeni cereyana uyarak her biri “tarihçi” kesilen zevatı bir şeyler hazırlamaya mecbur etmekle onları okumaya ve araştırma yapmaya zorluyordu.⁴³¹

Nitekim Türk Ocağı Türk Tarihi Heyeti azalarından Afet Hanımefendi ile Mehmet Tevfik, Sami h Rıfat, Akçura Yusuf, Dr. Reşit Galip, Hasan Cemil, Sadri Maksudi, Şemsettin, Vasıf ve Yusuf Ziya Beyler tarafından iktifat, tercüme ve telif yolları ile yapılmış bir teşebbüs olarak meydana getirilen “Türk Tarihinin Ana Hatları”, ilk 400 sayfada Kâinat, Tarih ve Irk anlatımlarından sonra “Türk Tarihine Methal” kısmı ile Çin, Hint uygarlıkları ve buralardaki Türk medeniyetlerinin anlatımı ile devam etmiş, Anadolu ve çevresindeki uygarlıklara geçilmiş, ardından son 200 sayfa Orta Asya ve Türk medeniyetine ayrılmış ve devamı öngörülmüştür. Kitabın yazılma gerekçeleri ise en başta *“Şimdiye kadar memleketimizde neşrolunan tarih kitaplarının çoğunda ve onlara mehz olan fransızca tarih kitaplarında Türklerin dünya tarihindeki rolleri şuurlu veya şuursuz olarak küçültülmüştür. Türklerin, ecdat hakkında böyle yanlış malûmat alması, Türklüğün kendini tanımasında, benliğini inkişaf ettirmesinde zararlı olmuştur”* şeklin-

⁴²⁹ İbrahim Candan, *Seni Anlasaydık Bu Hale Gelmezdik*, Akasya Yayınları, Ankara 2007, s. 219-273.

⁴³⁰ Nevzat Köken, *age*, s. 85-86.

⁴³¹ Semavi Eyice, “Türk Tarihinin Ana Hatları”, *Belleten*, Cilt: XXXII, Sayı: 128 (Ekim 1968)'den ayrıbasım, Ankara 1968, TTK, s. 515.

de ortaya konmuş, ruhunda benlik ve birlik duygusu uyanmış olan Türk milleti için millî bir tarih yazma ihtiyacına dikkat çekilmiştir.⁴³²

Bu sebeple de Atatürk, 1930'da basılan 600 sayfalık “Türk Tarihinin Ana Hatları” kitabını seri şekilde devam ettirmiştir. C. Esad Arseven'in Türklerde Mimari: Eti ve Selçuk Mimarileri (No. 28) de maalesef kendinden bekleneni vermemekle birlikte Osmanlı Türk Mimarisi (No. 5) İran Tarih ve Arkeolojisi (No. 7); Osmanlı Tababeti (No. 6); Yeni Türk Devletinin Harici Siyaseti (No. 7); Osmanlı İmparatorluğu Teşkilâtı (No. 22) ; Müslüman Türk Feylesofları (No. 26); Mezopotamya-Sümerler (No. 33); Osmanlı İmparatorluğunun Dağılma Devri (No. 35) ; Anadolunun Fethi (No. 38); Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatının Tekâmülüne Bir Bakış (No. 41) gibi hayli derli toplu çalışmalar da ortaya konmuştur. 1937'de VIII. serinin bir cildi olarak, İ. Hakkı Uzunçarşılı'nın Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, adlı etüdü, basılmış ve 175 kuruş fiyatla satışa çıkarılmıştır.⁴³³

Emmanuel Szurek, 1929'dan itibaren Kemalist organik entelektüeller tarafından geliştirilen ve 1930'lar boyunca rafine edilen “Türk Tarih Tezi”nin Türklere dünya tarihinde merkezî bir rol veren bir çeşit başlangıç anlatısı olarak değerlendirmektedir. Asya kıtasının ortasında kuruyan deniz, yapısal olarak Atlantik Okyanusu'nun ortasına gömülü kıta motifinin öbür yüzü olması yönüyle naturalist bilimciliğin doruk noktasındaki Kemalist anlatıda proto Türklerin gelişi Sümer'den Maya medeniyetine kadar en parlak medeniyetlerin doğuşuna yol açmıştır. Yine Szurek'in ifadesiyle; Türk Tarih Tezi, Batı'da inşa edilen ırkçı dogmanın yine Batı'ya yöneltilmesine dayalı mantığın arketipik örneğidir.⁴³⁴

1930'ların başlarında kabul edilen tarih tezleri, İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde bazı vurguları orta ve lise ders kitaplarından çıkarılmış olsa da 30-40 yıl boyunca eğitim müfredatının önemli bir parçasını oluşturmuştur. Ayrıca Kemalist tarih tezleri, resmî tarih kitaplarıyla sınırlı kalmamıştır. Halkevleri'nin birçok yayını, Orta Asya'dan göç tezini eski kuşaklar arasında da yaymak için elden gelen gayreti gösteriyordu. Özdoğan'a göre, göç teorisi öyle abartılmıştır ki dönemin seçkin tarihçilerinden biri olan Afet İnan, Bükreş'te yapılan uluslararası arkeoloji konferansında sunduğu teb-

⁴³² *Türk Tarihinin Ana Hatları*, Devlet Matbaası, İstanbul 1930, s. V-XIV, 1.

⁴³³ Semavi Eyice, agm, s. 519-520.

⁴³⁴ Emmanuel Szurek, “Avrupa'dan Ötörü Hasta Adam: Kemalist Bilimin Ulusaşırı Tarihi”, *Osmanlı Sonrası Dünyada Ulusaşırı Siyaset*, Nathalie Clayer, Fabio Giomi, Emmanuel Szurek (drl.), Barış Özkul (çev.), 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2022, s. 329-331.

liğinde nazi rejimin simgesi olan eski Alman gamalı haçının eski Türklerin de simgesi olduğunu savunmuştur.⁴³⁵

Niyazi Berkes, Atatürk'ün romantik harsçılık görüşü yerine uygarlık görüşünü getirmesi ile tarihçilik görüşüne bu iki planda yepyeni ufuklar açıldığını, uluslu bir devlet, devletli bir halk olabilme bileşiminin onunla başladığını söylemektedir.⁴³⁶ Bu hususta üzerinde durulması gereken noktalardan biri, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti veya diğer resmî kurumların Hunlar, Göktürkler veya diğer eski Asya Türkik kavimlerine değinen konularda yayınladıkları monografi ve makalelerin amatör romantik-ulusalcı yazarlara değil, fakat Wolfram Eberhard⁴³⁷, Laszlo Rasonyi⁴³⁸ gibi şöhretli ve ciddi bilim adamlarına ait olduğudur.⁴³⁹ Yakup Kadri'nin ifadesiyle Atatürk, Türk milletinin altı yüz yıllık Osmanlı saltanatı tarihi içine sıkıştırılamayacak kadar büyük bir millet olduğunu düşünüyordu.⁴⁴⁰

Türk tarihinin Osmanlı tarihinden ibaret olmadığına yönelik söylem, Kemalist dönemde ulusalcı dürtülerle Ortaçağlar ve İlkçağ tarihine önem verilerek Osmanlı tarihinin ihmal edildiği yönündeki karşı söylemlere de sebep olmuştur. İlber Ortaylı Osmanlı'nın ihmal edildiği konusuna katılmamaktadır. Zira ona göre, Osmanlı araştırmalarının en parlak döneminin bu yıllara rastladığını ve bilimsel Osmanlı tarihçiliğinin bu

⁴³⁵ Günay Göksu Özdoğan, *age*, s. 85.

⁴³⁶ Niyazi Berkes, *age*, s. 199.

⁴³⁷ 1935 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi bünyesinde Sinoloji kürsüsü kurulmuş ve bu kürsüde, 1937-1948 yılları arasında görev yapan Alman Sinolog Prof. Dr. Wolfram Eberhard, ülkemizde Sinoloji biliminin gelişmesine büyük katkılar yaparak Çin kaynaklarında yer alan Türklerle ilgili bölümlerin belirlenmesi ve değerlendirilmesi ile Çin edebiyatı ve tarihi alanında pek çok araştırmalar gerçekleştirmiştir. Temeli sağlam bir şekilde atılan bu bilim dalı Eberhard'dan sonra yetişen Prof. Dr. Bahaeddin, Ögel, Prof. Dr. Muhaddere Nabi Özerdim, Prof. Dr. Pulat Otkan, Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu, Prof. Dr. Ayşe Onat, Prof. Dr. Özkan İzgi ve Prof. Dr. Bülent Okay gibi Sinolog ve tarihçilerin büyük çabalarıyla Çin kaynakları ışığında pek çok bilimsel eserler ortaya konmakla kalmamış, bu değerli bilim insanlarının yetiştirdikleri genç nesle mensup araştırmacılar da aynı gayret ve azimle, ayrıca Sinoloji'nin Türk tarihi ve kültürünü ilgilendiren alanlarda katkılar sağlamaya devam etmektedirler. Bkz. Eyüp Sarıtaş, "1935 Yılından İtibaren Türkiye'de Yapılan Çin Araştırmalarına Bakış", *Şarkiyat Mecmüası*, Sayı: 15, Yıl: 2009, s. 97.

⁴³⁸ Hunların Türklüğün öncüsü olduğu ve özellikle de Macarların On-Ogurlara bağlanarak Türklüğünün öne sürülmesi ve Türk boylarına, Türk diline ve kültürüne dair ortaya koyduğu çalışmalarla Türkoloji'de önemli bir yeri olan Rasonyi'nin ilmî camiada en bilinen eseri "Tarih'te Türklük" adlı eseridir. Rasonyi bu eserini, Atatürk'ün aziz hatırasına ithaf etmiş ve bunun sebebini de önsözde "Okuyucu, bir yabancı olarak benim bu eserimi Atatürk'ün aziz hatırasına niçin ithâf ettiğimi sorabilir. Buna sebep: bu eserin ortaya konmasında Atatürk'ün büyük rolünün bulunmasıdır. Çünkü Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde bir Hungaroloji Kürsüsü kurulması fikrini ortaya atan ve naçiz şahsımı bu Kürsüye davet ettiren O'dur. Bu davet, beni o zamana kadarki etütlerimin izinde çalışmama teşvik etti." Cümleleriyle dile getirmiştir. Bkz. Laszlo Rasonyi, *Tarihte Türklük*, TKA E Yayınları, Ankara 1971, s. VII.

⁴³⁹ İlber Ortaylı, *Gelenekten Geleceğe*, İlk Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2008, s. 117.

⁴⁴⁰ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politika'da 45 Yıl*, İkinci Basılış, İletişim Yayınları, İstanbul 1984, s. 128.

yıllarda temelinin atıldığı görülmektedir. 1930’larda Tarih Semineri Dergisi, Türkiyat Mecmûası, Türk Tarih Encümeni Mecmûası, Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmûası yayımlanıyordu. 1937 Ocak ayında da romantik ulusçu ve amatörce kaleme alınan tezlerden uzak olarak “Belleten” dergisi yayın hayatına başlamıştır. Bunları Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi ve Tarih Vesikaları Dergisi izlemiştir.⁴⁴¹

Buna karşın Mümtazer Türköne ise meseleye Osmanlı tarihinin reddi bağlamında yaklaşmaktadır. Türköne, Cumhuriyet Türkiye’sini kök salabilmek ve yaşayabilmek için eski geleneği yıkmak, kendi geleneğini oluşturmak ve Osmanlı ile olan benzerlikleri asgarîye indirmek zarureti içinde görmektedir. Bunun gerekçesi ise geleneğin dinle alâkasız olduğu yerlerde bile din kisvesi altında yaşıyor olması gösterilmiştir. Türköne’nin keskinliği Türkiye Cumhuriyeti’nin eski geleneğini yıkmak ve kendigeleneğini oluşturmak için başvurduğu en stratejik vasıtanın “laisizm”⁴⁴² (laiklik değil) olduğunu iddia etmek olmuştur.⁴⁴³

Niyazi Berkes’e göre de Atatürk’ün düşünündeki sorun, modern uygarlık dünyasına yeni bir ulus birimi olarak katılan Türk halkının, kendi tarihine yeni bir görüşle bakması gereğini görme sorunuydu. Dolayısıyla onun kültür, siyaset, ekonomi tutumu buna göre ayarlanacak ve Türk halkı bir yandan bugünün ileri kültür ve tekniği ile geliştirilirken, diğer yandan ona geçmişinin olumlu doğrultuları gösterilerek yaşam birliği

⁴⁴¹ İlber Ortaylı, *age*, s. 116-117.

⁴⁴² Durmuş Hocaoglu, Türk modernleşmesinde ve Türk demokrasi hayatında uzun yıllardır tartışıl原因miş ve birbirinin yerine kullanılagelen laiklik, laisizm ve sekülerlik kavramlarını “Batı tarzı dünyevileşme” manasıyla açıklamakta ve aralarındaki farklılıklara açıklık getirmektedir. Türkiye’de “Laiklik” adı ile tanınan kavram, Batı’da iki ayrı isim altında tanınmaktadır. Katolik kültürünün hâkim olduğu Latin kökenli ülkelerde (Akdeniz ülkeleri; Fransa, İtalya...) “Laiklik” ismi ile; Protestan kültürünün hâkim olduğu Germen ve Anglo-Sakson kökenli ülkelerde (Almanya, İngiltere, ABD...) “Sekülerlik” ismi ile tanınır. Laiklik, bir anlamda Latin/Katolik tarzı dünyeviliktir. “Laisizm”, kendisine karşı rüşünü ispat etmek için çok didiştiği Katoliklik gibi sert ve az müsamahalı ya da müsamahasızdır. “Sekülerlik” ise esas hüviyet olarak bir Anglo-Sakson-Germen/Protestan dünyeviliğidir ve sekülerizm de laisizme nazaran daha mutedildir. Laisizm, dine karşı daha sert tavır almış, terimsel anlamda ateizmden farklı olmasına rağmen ateizme meyilli bir gayrı dinilik içinde olmuştur. Protestan dünyevileşmesi demek olan sekülerizm de gayrı dinilikten ziyade lâ-diniliğe daha yakın olmuştur. Gerek laiklik de gerekse sekülerlik de din denen sosyal vakıa reddedilmemiş, ateizme gidilmemiş ancak her iskinde de din ile hayat arasındaki bağlar asgarîye indirilmeye çalışılmıştır. Ancak, dinin dünyevileşmiş Protes dünyasındaki rolü daha canlı ve faal olmuştur. Bkz. Durmuş Hocaoglu, “Batı Tarzı Dünyevileşme: Laiklik ve Sekülerlik”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 28, Mayıs-Haziran 1994, s. 93-94; Durmuş Hocaoglu’na göre, Türkiye’de laiklik konusunda Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan uygulamalar, Fransız İhtilali’nin Ortodoksluk dönemi yani ilk yıllarındakiyle şaşılacak nitelikler açısından önemli benzerlikler söz konusudur. Bundaki en önemli âmil ise şartların benzerliği değil, fakat Türk laisistlerinin felsefesizliklerinin, fikri yetersizliklerinin bir sonucu olan “imitation”dur. Bkz. Durmuş Hocaoglu, *Laisizmden Millî Sekülerizme*, Birinci Baskı, Selçuk Yayınları, İstanbul 1995, s. 226.

⁴⁴³ Mümtazer Türköne, *agm*, s. 13.

bilinci yaratılacaktı.⁴⁴⁴ Bu bilinçle Atatürk, Türk’e has bir devlet inşasına yönelmiş ve Türk’ün kendini yeniden yorumlamasına sebep olmuştur.⁴⁴⁵ Prof. Dr. Salim Cöğce’nin de ifade ettiği gibi aslında Atatürk’teki bilinç, bir kimlik arayışının değil mevcut bir kimliğin tekrar tescili, Türk’ün yeniden Türkleştirilmesiydi.⁴⁴⁶

Hikmet Tanyu da, 1961’de kaleme aldığı “Atatürk ve Türk Milliyetçiliği” adlı eserinde Atatürk Döneminde Türk kan grupları, Türk kafatasları, Türk saçları, Türk beyinleri vs. incelenmesi ve doktora tez konusu seçilmesi, Yedinci Millî Tıp Kongresinde Islâhı ırk ilminden⁴⁴⁷ ve nüfus siyasetinden bahsedilmesi, CHP Umumî Kâtibi Recep Peker’in İnkılâp Tarihi derslerinde kan ve ırk vurgusu, 1933 yılında ilkokul kitaplarında milletin tarifine ırkla başlanması, TTK kongrelerinde Türk ırkının güzelliği üzerinde durulmasından ve daha birçok örnekten yola çıkarak Atatürk’ün milliyetçilik anlayışını değerlendirmiş, onu milliyetçi olmanın dışında bir yerde konumlandırmanın yanlış olduğunu ispata girişmiştir.⁴⁴⁸ Aslında 1960 sonrasında Türkçülerin, Atatürk’ün özellikle sosyalist ve Marxist çevrelerce sömürülmesine karşı daha çok politik olarak savunmaya dayalı bu tür çıkışlarda bulunduklarına ayrıca değinilecektir.

Türk millî kimliğinin ve vatandaşlığının yegâne temeli olarak kabul edilen “aynı toprak parçası üzerinde yaşıyor olma” ilkesinin çok kısa zamanda alt sıralara düşmüş olduğunu ifade eden Nazan Maksudyan’a göre, Türk milliyetçiliğinin ilk hedeflerinden biri gurur duyulacak bir tarih yaratmak ve Türk ırkının üstün bir ırk olduğunu kanıtlamak olmuştur. Maksudyan bu çerçevede Türklerin dünya medeniyetine katkılarının

⁴⁴⁴ Niyazi Berkes, *age*, s. 24.

⁴⁴⁵ Dosay Cenketay, “Atatürk İle Yesevi’nin Ortak Düşünce Zeminleri”, *Doğumunun 125. Yıldönümünde Mustafa Kemal Atatürk Uluslararası Sempozyumu Bildirileri (15-18 Mayıs 2006)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2011, s. 113-116.

⁴⁴⁶ Bu ifadeler 11 Kasım 2002’de Atatürk Araştırma Merkezi adına Bingöl’de verilen konferansta yer almıştır.

⁴⁴⁷ Cumhuriyet tarihinde ırk ıslahı veya ıslah-ı nesil ile ilgili olarak daha çok tartışılan ve üzerinde durulan isim Abdullah Cevdet olmuştur. Mustafa Gündüz’e göre, gerçekten onun böyle bir beyanatının olup olmadığı açık olarak ortaya konulmuş değildir. Tartışma, Abdullah Cevdet’in 25 Mayıs 1920’de Sıhhiye Müdürlüğü’ne atanmasından sonra, bir Fransız mecmûasına Türkiye’nin tarım ve nüfus politikası konusunda verdiği bir demeçle başlamıştır. Bu sırada hiçbir etkisi görülmeyen demecin yankıları Cevdet’in 1925’te Mustafa Kemal tarafından Ankara’ya çağırılması ile duyulur. Ziyaretin detayları ve amacı konusunda farklı bilgiler vardır. Samet Ağaoğlu detaylı bilgi ve kaynak vermeden onun damızlık insan getirmek istediğini belirten bir yazısından söz eder. Ülken de, onun farkına varmadan Gustave Le Bon’dan hareketle “melezleşme teorisini” savunduğunu, ancak neyi savunduğunun bile farkında olmadığını, dolaşısıyla yazılarının büyük hücumu uğradığını belirtir. Samet Ağaoğlu ve Ülken’den hareketle Bolay da Cevdet’in damızlık taraftan bir adam olduğunu tekrarlar. Ancak, Hanioglu, Cevdet’in bu konuda bir beyanatının olmadığını söyleyerek onun lehine bir görüş ortaya koyar. Şükrü Hanioglu, bunun İslamcı çevrelerce Cevdet’e yapılan bir suçlama ve isnat olduğu görüşündedir. Bkz. Mustafa Gündüz, *Osmanlı Mirası Cumhuriyetin İnşası*, İlk Baskı, Lotus Yayınları, Ankara 2010, s. 260-262.

⁴⁴⁸ Hikmet Tanyu, *Atatürk ve Türk Milliyetçiliği*, 2. Baskı, Töre-Devlet Yayınevi, Ankara 1981, s. 10-23.

vurgulandığını, TTK ve Güneş Dil Teorisi ile de şanlı tarihin dinamiklerinin ortaya konmaya çalışıldığını, hatta 1933 Üniversite Reformu ve tasfiye hareketinin bu amaca hizmet ettiğini ifade etmektedir.⁴⁴⁹

Agop Dilaçar, “Belleten”de yayımlanan “Güneş Dil Teorisinin Biyo-Psikolojik Temeli”, başlıklı yazısında Türk Tarih Tezine de uygun şekilde Türkçe’nin Sümer dilleri ve Ural-Altay grubuna ek olarak Hint-Avrupa, Hint Aryan, Yunan, Galler, Alman, Ermeni, İskit, Dravid, Elam, Hitit, Etrüsk, Bask, Mısır, Bantu, Kızılderili dilleriyle bağlantılarına dikkat çekmiştir. Bu bakış, E. Szurek’e göre, “*Batı’ya karşı kültürel uyarılma mantığı*” idi.⁴⁵⁰ Güneş Dil Teorisi, Türk dilinin tüm dillerin kaynağı olduğu varsayımına dayanmaktaydı. Bu teoriyi ortaya koymaktaki temel hedef ise, tıpkı Türk tarihi gibi, Türk dilinin eskiliğini ve sürekliliğini kanıtlamaktı. Bunun yanında Güneş Dil Teorisi ile Türk dili, İslam boyunduruğundan kurtulmuştur. Böylelikle İslami geçmişin zincirleri de dilsel açıdan kırılmış ve sekülerleşme yönünde büyük bir adım daha atılmıştır.⁴⁵¹

Bunun dışında Etienne Copeux Güneş Dil Teorisi yöntemlerinin 1938 yılında Kadri Kemal Kop tarafından yazılan bir kitapta kullanıldığına işaret etmektedir. “Araştırma ve Düşüncelerim: Doğu ve Güneydoğu Anadolu Türkçesini Etkileyen Faktörler” adlı kitabında Güneş-Dil Teorisi’nin yöntemlerini ve sonuçlarını kullanmıştır. Kop, Kürtçe sözcük dağarcığıyla Hititçe, Urartuca, Keldanice sözcükler arasında bağlantılar kurarak Kürtlerin ve Türklerin aynı kökten geldikleri sonucuna varmıştır. Hepsı Hititlerin, Urartuların, Keldanilerin torunlarıdır; o halde, tarih tezlerine göre, hepsi Türktür. Bu kitabı ve bu türden 15 tane daha kitap basan yarı resmî kültür kurumu ise TKAE olmuştur.⁴⁵²

Diğer yandan Nazan Maksudyan, Jön Türklerle başlayan Sosyal Darwinizm ve pozitivist düşüncenin etkisiyle⁴⁵³ 1930’larda bazı çalışmalarda bilim fetişizmi olarak da

⁴⁴⁹ Nazan Maksudyan, *Türklüğü Ölçmek: Bilimkurgusal Antropoloji ve Türk Milliyetçiliğinin Irkçı Cephesi*, Üçüncü Basım, Metis Yayınları, İstanbul 2016, s. 56.

⁴⁵⁰ Emmanuel Szurek, *agm*, s. 332.

⁴⁵¹ Erinç Erdal Yıldırım, *İnönü Döneminde Tarih ve Eğitim*, 1. Basım, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2014, s.82-83.

⁴⁵² Etienne Copeux, *age*, s. 51.

⁴⁵³ Tanzimat döneminden itibaren Osmanlı’nın “Modern Batı” ile olan teması neticesinde Batı’nın Osmanlılar üzerindeki en etkili felsefesi bilim ve teknolojik gelişmeyi ve ilerlemeyi temsil ettiği düşünülen pozitivism olmuştur. Tanzimat’tan bu yana Batı’dan ithal edilen pozitivist eğilimli “Modernleşme”, “Batılılaşma” projesinin uygulayıcıları olan asker ve sivil aydınlar pozitivism övgü ilke ve fikirleri ise değiştirilemez doğrular olarak kabul etmişlerdir. Pozitivizmin etkisinde kalanlar kendi içlerinde yekpare bir görüntü sergilemeyip kimi konular bakımından -din, millet, kültür, devlet- birbirlerinden ayrı fikirler ileri

ifade edilen⁴⁵⁴ bilimsellikle milliyetçiliğin birleştirildiğini⁴⁵⁵ ve bu yönde bilimsel ırkçılığa akademik katkılar sunulduğu ve devlet tekelinde sipariş usulü çalışmalar yapıldığını kitabının “Tek Parti Dönemi Totaliterlik Deneyimi” kısmında dile getirmektedir. Ona göre, Türk milliyetçiliği, milletin yeni kimliğini neyin tamamlayacağını belirlerken ırk, dil, kültür, din gibi kategoriler arasından laiklikle sıkı bağları olan ırk ve kültüre eğilim daha fazla olmuştur. Maksudyan bu eğilimi Birinci Türk Tarih Kongresi’nde, CHP’nin konferans serilerinde (mesela, Agop Dilaçar’ın Ziya Gökalp Türkçülüğüne ırkın eklenerek Türkçülüğün bilimsel olarak tamamlandığını söylemesi⁴⁵⁶), devlet desteği ile basılan kitaplarda (Mustafa Rahmi’nin Islâh-ı Irk kitabı gibi) görmenin mümkün olduğuna işaret etmektedir.⁴⁵⁷

Ancak bu durumun meydana gelişinde yani bilimsellikle milliyetçiliği birleştirme yönteminde dönemin ulus-devlet ruhu yanında sosyal bilimlerin Türkiye’ye girişini ve çeviri eserlerin varlığını da göz önünde tutmanın daha doğru bir bakış açısı olacağı

sürseler de bütün düşüncelerin temel ortak özelliği, pozitivist sosyolojiyi bir tür felsefe ve hatta din olarak ele almak ve ahlaki, toplumsal, siyasal ve hatta dini sorunlar üzerinde sanki vahiy kudretinde bir kaynak olarak görme eğilimleridir. Bu noktada Batı’nın model alınmasını öngören Batıcılık’ın temelinde Batı’nın üstünlüğünün evrensel bir ilke olarak akıldan kaynaklandığı görüşü yer almıştır. Bu görüşe göre, akıl ve gelenek bizzat ve ilk önce Batı’da karşı karşıya gelmiş, Batı bunlardan akli ve onun ürünleri olan bilim ve teknolojiyi seçerek üstünlüğü ele geçirmiştir. Dolayısıyla bu dönemde Türk aydınlarını önemli ölçüde etkisi altına almış olan pozitivistlikten anlaşılan da çağdaş uygarlık idealinin asli ögesi olarak sayılan bilim ve teknolojidir. Ancak görünüşte bir medeniyet projesi gibi gözükse de Batılılaşma projesinin nesnel kaynağı olarak sunulmuş pozitivistlik, hızla kültürel bir içerik kazanmış, giderek de siyasal bir ideolojiye dönüşmüştür. Batı düşüncesinde pozitivistlik en temelde bilimin ne olduğu, nasıl ilerlediği, bilimsel bilgi ve yöntemin ne olduğuyla ilgili bir takım epistemolojik ve bunların dayandığı ontolojik sorunları kapsayan kavramsal bir çerçeveye sahipken Türkiye’de ise sadece bir zihniyet meselesine dönüşmüş, eş deyişle bir kültür ve siyaset meselesi olarak algılanmıştır. İşte bu noktada kendini gösteren sorun, epistemolojik ve ontolojik olan ile kültürel ve siyasal olanın iç içe geçmesinden dolayı ortaya çıkan gerilimdir. Bkz. Mehmet Ali Sarı, “Türkiye’de Pozitivistlik ve İlk Yansımaları”, *Turkish Studies*, Volume 10/14, Fall 2015, s. 653-654; Pozitivizmin başta ilerleme ve toplum mühendisliği olmak üzere Türk siyaset ve modernleşme sürecindeki etkileri için bkz. Doğan Özlem, “Türkiye’de Pozitivistlik ve Siyaset”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt: 3, Uygur Kocabaşoğlu (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 452-464.

⁴⁵⁴ Hasan Çoban, *Türk Milliyetçiliğinde Irk Olgusu ve Politik Bileşenleri*, TC Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Aslıhan Aykaç Yanardağ, İzmir 2019, s. 74.

⁴⁵⁵ Kemalizmin “Medeniyet/Batı”, “Bilim” ve “Milliyetçilik” olmak üzere üç kutsal üzerinden geniş kapsamlı değerlendirmesi için bkz. Onur Atalay, *İki Dünya Savaşı Arasında Türkiye’de Siyasetin Kutsallaşması*, TC Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Tez Danışmanı: Doç. Dr. Birol Caymaz, İstanbul 2016, s. 243-360.

⁴⁵⁶ “Alpin Irkı, Türk Etnisi ve Hatay Halkı” başlıklı bu konferansı Agop Dilaçar 17 Aralık 1939’da İskenderun Halkevi’nde vermiştir. Dilaçar, Kemalist Türkçülüğün Ziya Gökalp Türkçülüğünü tamamladığını söylemekle birlikte, Türkleşmiş olanların, Türk kültürünü benimsemiş olanların ve kendini Türk hissetmenin yanında yabancılaşmaya yüz tutmuş olanların da Türk kültürüne döndürülmesinin altını çizmektedir. Dilaçar, Kemalist Türkçülüğün somatik ve tabii topluluğa hem ırk hem de etni esaslar isnat ettiğini, kültür konusunda ise dine yer bırakmadığını, dinin oynayacağı rolün başka amillerle Ebedi Şef Atatürk tarafından telafi edildiğini belirtmektedir. Bkz. Agop Dilaçar, *“Alpin Irkı Türk Etnisi ve Hatay Halkı”*, *CHP Konferanslar Serisi Kitap: 19*, Recep Ulusöğlü Basımevi, Ankara 1940, s. 4-9.

⁴⁵⁷ Nazan Maksudyan, *age*, s. 62-85.

kanaatindeyiz. İşte bu çerçevede Cumhuriyet Döneminde Darwin'i ele alan kitaplarda insanın yaratılışı ve türlerin kökenine dair değerlendirme ve görüşlerin yer aldığı görülmektedir. Tanrı'nın türleri ayrı ayrı yarattığı yönündeki akideyi inkâr eden Darwin hakkında insanı tabiattaki tekâmülün bir parçası sayan ve Darwin'in maymunun insanın cediti olduğu düşüncesine katılan İbrahim Alâeddin Gövsa ve Darwin'in kuramıyla dinî bir akide olarak sunulan yaratılış kuramı arasındaki ihtilâfın aşılabilceği varsayımıyla Galip Ata Ataç'ın, "Büyük Adamlar Serisi: Darwin" isimli kitapları yayımlanmıştır.⁴⁵⁸

Nitekim yukarıda Maksudyân tarafından Mustafa Rahmi'nin⁴⁵⁹ kitabıymış gibi sunulan kitap da Pearson'ın Oxford Üniversitesi'nde verdiği konferansın Islâh-ı Irk adıyla Osmanlıca'ya çevirilmesinden meydana gelmiştir. Tercümede Mustafa Rahmi de ırk ıslahının insan türünün mükelleşmesi ve gelecek nesiller için önemli olduğuna işaret eder. Mustafa Rahmi, konuya dikkat çeken Galton'a atıfla Galton'un ifade ettiği öjenik kavramı⁴⁶⁰ yerine "ıslâh-ı ırk"ı tercih ettiğini ve ırk özelliklerinin geliştirilmesini vurgular.⁴⁶¹

Süavi Aydın bu doğrultuda ulus-devletlerin bekasının ırkçı ideolojilerin temellendirilmesiyle yakından ilişkili olduğu yönünde değerlendirmede bulunmaktadır. Faşizm ve onu tamamlayan fikriyatı, dönemin popüler ideolojisi olarak gören Aydın, "*Türk Tarih Tezi bize özgü değil, döneme özgüdür ve modernizmle paylaştığı kaynak,*

⁴⁵⁸ Çiğdem Özbay, *Sosyal Bilimlerin Türkiye'ye Girişi ve Atatürk Düşüncesi Üzerindeki Etkileri*, TC Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ana Bilim Dalı Bilim Tarihi Bilim Dalı Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Remzi Demir, Ankara 2020, s. 63-86.

⁴⁵⁹ Cumhuriyet Döneminde Ziya Gökalp'ten sonra Maarif Vekâleti Telif ve Tercüme Encümeni başkanlığı yapan Mustafa Rahmi'nin hayatı ve eserleri için bkz. Ahmet Bulut, *Mustafa Rahmi Balaban'da Ahlakî Düşünce*, TC Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı İslam Felsefesi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hüseyin Karaman, Rize 2013, s. 14-39.

⁴⁶⁰ Irk Islahı, literatürde "Öjenizm" terimi ile ifade edilmektedir. Köken olarak Antik Yunancadaki eu (iyi) ve genesis (soy) kelimelerinden gelen öjenik, temelde ırkların ya da kan türlerinin uyumsuz ırkların yerine hızlıca geçmesini sağlayan nesil geliştirme bilimi olarak ırk yetiştiriciliği yerine kullanılmaktadır. İ. Kalaycıoğulları ve B. Akgündüz'e göre Galton, fikirlerini inşa etme sürecinde, aynı zamanda kuzeni olan Charles Darwin'den etkilendiğini dile getirmektedir. Galton'a göre, 1859 yılında yayımlanan Türlerin Kökeni, insanlığın düşüncesini genel olarak etkilediği gibi, kendi zihinsel gelişiminde de bir çığır açmıştır. Yine bu hususta Galton, üstün ırkların farkını koyabilmek adına, enerji kavramını ön plana çıkarmakta ve enerjiyi, çelimsiz ve uyuşuk ahmağın karşısında; doğal seçim ile avantaj sağlamış üstün ırklara ait olan bir çeşit çalışma, harekete geçirme gücü olarak değerlendirmektedir. Öjenizm ve ırk ıslahı konusunda Osmanlı Devleti'nin II. Meşrutiyet Döneminde Münir Mazhar'ın "Tedrisat Mecmûası"nda yayımlanmış "Öjenik, Irk'ın Islahı İlmi" ve Ahmed Cevdet'in, "Fenniyât Islâh-ı Irk, Irkımızı Kemiren Dardların Def'i ve Ref'i" adlı Sebülürreşâd'da yayımlanmış yazıları bulunmaktadır. Bkz. İ. Kalaycıoğulları, B. Akgündüz, "Osmanlılardan Erken Cumhuriyet Dönemine Öjenizme Dair İlk Metinler", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 10, Aralık 2019, s. 90; Cumhuriyet Dönemindeki Hıfzısıhha ve Beden Terbiyesi Kanunlarını öjenik hamle olarak değerlendirenler için bkz. Hasan Çoban, *age*, s. 73.

⁴⁶¹ Karl Pearson, *Islah-ı Irk*, Mustafa Rahmi (Mütercim), Maarif Vekâleti Neşriyatı, Ankara 1339, s. 1-14.

bizatihi ulus-devletin kendisidir. Ulus-devlet var oldukça, onun varlığını her daim meşru kılabilecek muhtelif araçlar kullanılacaktır” değerlendirmesinde bulunur.⁴⁶²

Bununla birlikte Atatürk Döneminde medeniyet değişimi olarak kendini gösteren modernleşme, Türk milletine yeni bir hayatın kapılarını açarken ulus-devletin oluşturulması veya milletleşme sürecinde de yöntem itibarıyla tepkileri beraberinde getirmiştir. Ortak bir geçmiş yaratma konusunda girilen çabaların, gelenekçi çevrelerin de daha çok din ve laiklik üzerinden gösterdikleri tepkilerle başarıya ulaşamaması ve Atatürk’ün pragmatik yaklaşımının da çoğu kez anlaşılabilmesi milletleşme sürecinin de uzaması sonucunu doğurmuş, bu da değişen koşullar içerisinde sorunların katlanarak büyümesine sebep olmuştur. Medeniyet değişimi, Türk toplumunun ihtiyaçlarına cevap vermek bağlamında “Asrileşme” ile cazip hale getirilmeye çalışılsa da yukarıda ifade ettiğimiz ortak geçmiş yaratma ve bu geçmişin hangi bağlar üzerine kurulacağı, Cumhuriyetin yapısal sorunlarından biri olarak kendini hissettirmiştir. Bu durum özellikle Türkiye’de milliyetçilik anlayışı yönünden ayrışmaları da tetiklemiş, yeni arayış ve oluşumları hızlandırmıştır.

1.3.3. Modernleşmenin Meşruiyet Aracı Olarak Milliyetçilik ve Laiklik

Türk milliyetçiliğinin doğuşu dönemlerinde ortaya çıktığı gibi Atatürk’ün milliyetçilik anlayışının da bir tür savunmaya dayalı kendini göstermiştir. Ancak bu defa mücadele sahası ve amaçları farklılık arz ediyordu. Afet İnan’a göre Atatürk, Türk milliyetçiliğini Türk milletinin dinamik ideali haline getirmiştir. İnan, Atatürk’ün büyük dava olarak gördüğü temel kaygının, Türk milletini en medeni ve en müreffeh millet olarak Türk milletinin varlığını yükseltmek olduğunu vurgularken Atatürk’ün fikir ve eylemi de beraber yürütme yolunu tercih ettiğini söylemektedir. Atatürk, “*Türkiye Cumhuriyeti’nin temeli kültürdür... Kültür; okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden mana çıkarmak, intibah olmak, düşünmek, zekâyı terbiye etmektir*” dediği zaman ise asrın Türk varlığını kültür hareketiyle karakterize etmiş oluyordu.⁴⁶³

Atatürk’ün milliyetçilik anlayışına bağımsızlığı, benliği, ulusal gelenekleri koruma yoluyla bir sosyal psikoloji hâkim olduğunu, bu milliyetçilik anlayışında ulusun temelinin, kimlik duygusu ve düşünce ortaklığı, Türk milliyetçiliğinin ise Türk harsıyla dolu olmak olduğunu ifade eden Taha Parla’ya göre, Atatürk’ün Türk milliyetçiliği,

⁴⁶² Süavi Aydın, “Türk Tarih Tezi ve Halkevleri”, *Kebikeç*, Sayı: 3, 1996, s. 128.

⁴⁶³ Afet İnan, *Tarihten Geleceğe*, Birinci Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1970, s. 16.

saldırgan olmayan, yeniden mutlu ve esen günlere ulaşmak isteyen bir milliyetçiliktir.⁴⁶⁴ Onun Türk milliyetçiliğini ütopyik olmayan, aksine tarihi gerçeklerle birleşen ve bütünleşen bir çizgide gözleme ve yaşanmış olaylara, kazanılmış tecrübelerle dayalı çağı okuyan realist bir milliyetçilik olarak değerlendirenler de bulunmaktadır.⁴⁶⁵

Baskın Oran ise Atatürk'ün milliyetçilik anlayışının özgün olmadığını, çağına oturan bir anlayış olduğunu yazmaktadır. Ona göre, Atatürk hareketi fikir açısından kendisinden önceki akımlardan etkilenmemiş, 1919 yılının bir Mayıs günü topraktan kendi kendine fışkırmış bir bitki değildi. Atatürk milliyetçiliği, “*Ne edelim de İmparatorluğu kurtaralım?*” sorusuna getirilen yanıtların sonuncusu ve tek başarılısı olmuştur. Bu başarı, İmparatorluk dışı bir çözüm getirmiş olsa da, kendisinden önce getirilmeye çabalanan yanıtların yarattığı birikimden önemli katkılar alan bir başarı olarak kendini ortaya koymuştur. Bu birikimi, Yeni Osmanlılar ve Jön Türkler oluştururken zincir Ziya Gökalp'le tamamlanmıştır.⁴⁶⁶

Laiklik ve milliyetçilik kuşkusuz Jön Türk ideolojisinin en azından 1913'ten beri, belirgin özellikleri arasında yer almışken 1930'larda her iki özellik en uçlara götürülmüş, laiklik, yalnızca devlet ve dinin ayrılması değil, dinin kamu yaşamından çıkarılması ve kalan din kurumları üstünde devletin tam denetiminin kurulması olarak da yorumlanmıştı. Milliyetçilik, buna eşlik eden tarihsel efsanelerin yaratılmasıyla birlikte, yeni bir ulusal kimliğin oluşturulmasında başlıca araç olarak kullanılmış ve böylece birçok hususta dinin yerini alması⁴⁶⁷ istenilmiştir.⁴⁶⁸

⁴⁶⁴ Taha Parla, *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmî Kaynakları*, Cilt: III, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1992, s. 178-184.

⁴⁶⁵ Önder Göçgün, *Atatürk, Millî kültür ve Medeniyet*, Pamukkale Üniversitesi Yayınları, Ankara 2010, s. 31.

⁴⁶⁶ Baskın Oran, *age*, s. 19.

⁴⁶⁷ Kemalizmin birçok hususta dinin yerini aldığından hareketle araştırmacılar Kemalizmi “seküler bir din” olarak değerlendirmektedir. Bu değerlendirmelerde Yakup Kadri, Falih Rıfkı Atay, Ahmet Ağaoğlu, Tekin Alp ve Hatay Erginlik Cemiyeti'nin kabul ettiği millî marş üzerinden Kemalizmin tarikat, mezhep ve din olarak adlandırıldığı söz konusu edilmektedir. Hatay Erginlik Cemiyeti'nin millî marşının ikinci kıtası “Mezhebimiz Kamâlist, biz asrî Hatalarız *“Tarihten önce vardık tarihten sonra varız/Sünnî/Şii yerine Kamâlizme taparız/Tarihten önce vardık tarihten sonra varız”* şeklindeydi. Onur Atalay'ın doğrudan TBMM Zabıt Ceridesi'nden (TBMM. Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, C. 24, 1 Ocak 1931, s. 9) yaptığı anlaşılan aktarımda da 1931 başında Kubilay hadisesi vesilesiyle Meclis'te söz alan Ahmet Ağaoğlu, inkılâbı (daha Kemalizm kavramıyla karşılanması yaygınlık kazanmamıştır) şöyle anlattığı görülmektedir: “*Efendiler, Cümhuriyet, inkılâp baştanbaşa bir dindir, bir imandır. (Ona şüphe yok sesleri). Bu dinin, bu imanın bir kitabı olacaktı, bir ibadeti olacaktı, dâhileri olacaktı, müminleri olacaktı, Cümhuriyetin faziletlerini, fikirlerini cemaat arasında geceli gündüzlü çalışarak neşrî tamim edecek, bu cahil cemaati yürütecek adamlar olacaktı... Cümhuriyet ve lâyıklık imanına karşı her münevver kendi üzerine terettüp eden vazifeyi ifa ederse Mazhar Müfit Beye derim ki o gencin, o yüksek adamın kanı hedere gitmemiştir”* Ayrıntılı değerlendirme için bkz. Onur Atalay, *age*, s. 127-136.

Bu çerçevede Kemalizmin⁴⁶⁹ model ders kitabı⁴⁷⁰ olarak adlandırılan “Medeni Bilgiler” adlı kitapta Kemalist sistemin dine bakışı “...*Türkler İslam dinini kabul etmeden evvel de büyük bir millet idi. Bu dini kabul ettikten sonra bu din, ne Arapların, ne aynı dinde bulunan Acemlerin ve ne de vs'nin Türklerle birleşip bir millet teşkil etmelerine tesir etmedi. Bilakis, Türk milletinin millî bağlarını gevşetti; millî hislerini, millî heyecanlarını uyuşturdu...*” şeklinde kendini göstermiştir.⁴⁷¹

Yukarıda bahsi geçen ve Füsun Üstel’in resmî yurttaşlığın kült metni olarak değerlendirildiği kitap⁴⁷², Vatandaşlık Bilgisi derslerinde kullanılmak üzere liseler için “Yurt Bilgisi” adıyla ders kitabı olarak bastırılmıştır. Kitapta millet tanımı “*Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir*” şeklinde yapılmış ve Türk milletini oluşturan unsurlar ise ırk ve kültür birliğiyle birlikte siyasi varlık, dil, vatan, tarihsel ve etnik bağ birliği şeklinde sıralanmıştır. Erinç Erdal, buradaki ırk teriminin biyolojik ırk tanımıyla kullanılmadığını, genel bir üst kimliğe işaret ettiğini, asimilasyoncu bir eritme potası işlevi gören kapsayıcılığa gönderme yapıldığını ifade etmektedir.⁴⁷³

Görülüyor ki, Kemalizmin milliyetçilik ilkesine yansıyan millet kavramı dinsel içeriğinden ayrılmış bir kavramdır. Millet kavramını dinsel olmayan öğelerle tanımlamanın ötesinde, Kemalist ideolojinin milliyetçiliği, İslam dininden ayrı bir değerler sis-

⁴⁶⁸ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, Yasemin Saner Gönen (çev.), 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 264.

⁴⁶⁹ Mustafa Albayrak Millî Mücadele yıllarında Millî Mücadelecileri tanımlamak amacıyla Kemâli, Kemâlciler, Kemâlist Hareket ifadelerinin kullanılmış olmasına rağmen “Kemalizm” kavramının ilk defa Fransız yazar Michel Paillares’in 1922 yılında basımı yapılan “*Lé Kémalisme devant les Alliés; l’entrée en scène du Kémalisme, le traité de Sévres, l’accord d’Angora, Vers la paix d’Orient* (Müttefiklerin Gözünde Kemalizm: Kemalizm’in Uygulanması, Sevr Antlaşması, Ankara Anlaşması, Doğu’da Barışa Doğru), Paris, Edition, du “Bosphore”, 1922.” adlı kitabında kullanıldığını yazmaktadır. 1930’lu yıllara doğru, o yıllarda gündemde olan komünizm ve faşizm gibi düzenlerden önemli farklılıklar gösteren bu yeni uygulamayı, kurucusunun adına uygun olarak, Kemalizm diye adlandırmışlardır. Türkiye’de ise, Kemalizm kavramı 1930 yıllarda kullanılmaya başlanmış, ilk baskısı 1931 yılında Türk Tarih Kurumu (Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti) tarafından yapılan tarih dizisinin Türkiye Cumhuriyeti Tarihini anlatan dördüncü cildinde yer almış ve bu kitapta, o yıl sayısı altıya çıkarılan ilkelerle ilgili bilgiler verildikten sonra, Kemalizm için şöyle bir yorum yapılmıştır; “İşte yabancı müelliflerin (yazarların) Büyük Millî Reisin adına nisbetle “Kemalizm” dedikleri Türk inkılâp Hareketi’nin temel prensipleri bunlardır. Bu prensiplere dayanan devlet sistemi Türk milletinin tarihine, ihtiyacına, içtimai bünyesine ve mefkûresine (ülküsüne) en uygun olduğu kadar, bütün dünyadaki sistemler içinde de en sağlam ve en mükemmel olanıdır” Bkz. Mustafa Albayrak, “Kemalizmin Düşünsel Temelleri ve Tarihsel Oluşumu”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 26, Sayı: 77, Temmuz 2010, s. 307-311.

⁴⁷⁰ Fatma Gürses, “Kemalizmin Model Ders Kitabı: Vatandaş için Medeni Bilgiler”, *Akademik Bakış*, Cilt: 4, Sayı: 7 Kış 2010, s. 233-249.

⁴⁷¹ Mustafa Kemal Atatürk, *Medeni Bilgiler*, Afet İnan (Kaleme Alan), 2. Baskı, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 2010, s. 44.

⁴⁷² Füsun Üstel, *Makbul Vatandaş’ın Peşinde*, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 215.

⁴⁷³ Erinç Erdal Yıldırım, *age*, s.37-38.

temi olarak ortaya koyma amacında olduğu görülmektedir. Daha doğru bir deyişle, Kemalizm, Türk toplumunda yaşayan insanların kendi kimliklerini tanımlayış biçimlerini değiştirmek amacıyla, onlara yeni bir alternatif kimlik sunmak istemektedir.⁴⁷⁴ Bu alternatif kimlikte Kürtlük, Çerkeslik, Boşnaklık, Lazlık vb. fikri propagandasının yapıldığı ifade edilen vatandaşlar Türk milletinin siyasi ve içtimai camiası içinde yer almakta, Türk milliyetine vicdanî arzularıyla bağlanmış olan Hristiyan ve Musevi vatandaşlara da yan ve yabancı nazarla bakılmaması gereği, medeni Türk milletinin asil ahlakı olarak belirlenmiştir.⁴⁷⁵

Böylece Kemalist laikliğin iki boyut olmuştur: 1- Din, devletten ve siyasetten uzak tutulmakla kalınmamış, 2- Bir kültür ve eğitim politikasının olmasının ötesinde bir politik-ideolojik tutum olarak din ve dinsel toplumsal örgütlenmeler genelde meşru kamu yaşamının sınırları dışına itilmiştir. Bu noktada Kemalizm, Gökalp'ten ayrılmaktadır.⁴⁷⁶

Milliyetçi düşünce gelişip ulusları önüne katıp sürükledikçe din, milliyetçi düşünce için bazen bir itici güç işlevi görmeye başlamıştır. Zaman zaman da milliyetçi düşünce ve din, dinsel inancın niteliğine ve milliyetçiliğin toplumsal karakterine bağlı olarak birbirlerine rakip de olabilmişlerdir.⁴⁷⁷ Buna yönelik Türkiye’de en güzel örnek Sadık Albayrak’ın “İrtica’ın Tarihçesi” serisinde yazdığı “Tek Parti Dönemi ve Batıcılık” adlı kitabı gösterilebilir. Zira bu kitapta “İçtihat” dergisi ve Abdullah Cevdet üzerinden modernleşmeye duyulan tepki nefretle ortaya konmuş, “İnançsızlığın Bir Başka Cephesi: Sekülerizm ve İçtihat” başlığında anlatılmıştır. Oysa yazar burada “İçtihat” dergisinin mücadelesinin bozuk fikirleri ortadan kaldırmaya memur olduğunu, Muaviye istibdadına benzer bir anlayışın karşısında olduğunu, dinin siyasete alet edilmesinin karşısında olduğu, Arapça’dan başka bir dilde ibadet etmemenin Allah’ın ve Rasullullah’ın emri olmadığını, milletin sinesinde gizli imanının ortaya çıkarılması amacını dergiden yaptığı alıntılarla aktarmaktadır.⁴⁷⁸

⁴⁷⁴ Levent Köker, *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*, 10. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 153.

⁴⁷⁵ Ergun Özbudun, “Millî Mücadele ve Cumhuriyet’in Resmî Belgelerinde Yurttaşlık ve Kimlik Sorunu”, *75 Yılda Tebaa’dan Yurttaş Doğru*, Artun Ünsal (Ed.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s. 156.

⁴⁷⁶ Taha Parla, *Türkiye’nin Siyasal Rejimi*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s. 202.

⁴⁷⁷ Turgay Uzun, *age*, s. 26.

⁴⁷⁸ Sadık Albayrak, *Tek Parti Dönemi ve Batıcılık*, 4. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 82-90.

Bu sebeple laikliğin çağdaşlaşmanın manevi denilebilecek bütün yönlerini kapsayacak genişlikte vücut bulduğu savunulabilir. Örneğin, Niyazi Berkes, laikleşmeden yalnızca din-devlet ayrılığını değil, “*kutsallaşmış geleneğin boyunduruğundan kurtulmayı*”⁴⁷⁹ anlamaktadır. Yani laikliğe, edinilmiş hukuk yapısı, merkezileşmiş ve işlemleri standartlaştırılmış bir devlet kuruluşu ve katılmaya dayanan bir siyasal örgütlenme gibi çağdaş özellikler de girmektedir.⁴⁸⁰ Diğer yandan Anderson da milliyetçiliğin özgül kökenlerini tartışırken çöken üç kültürel tasarımdan bahsetmektedir. Bunlardan birincisi kutsal yazı anlayışı, ikincisi kralların sahip olduğu kozmolojik bağış ve üçüncüsü kozmoloji ile tarihin ayırt edilemez oluşudur. İktisadi dönüşüm sonrasında önce Batı Avrupa’da sonra başka yerlerde tarih ve kozmoloji hoyratça birbirinden kopmuştur.⁴⁸¹ Aslında Berkes’in de anlatmaya çalıştığı Türkiye’de laikliğin de modern anlamda milliyetçiliğin de bu kopuşlar üzerinde vücut bulmuş olmasıdır.

Yeni tesis edilen millî devlet sisteminde tarih ve kozmoloji bağlarını millî devletle uyumlu hale getirmek üzere Atatürk Döneminde reformlar White’in da ifade ettiği üzere yeni, seküler ulusal kimliğe ideolojik destek sağlamıştır. Bu çerçevede Orta Asya Türkleri’nin Arap İslamiyeti’nden daha demokratik ve toplumsal cinsiyet bakımından daha eşitlikçi olan uygulamalarının etkisi altında olduğu varsayılan Türklere has bir İslamiyet biçimine meşruiyet de kazandırmıştır.⁴⁸² Ancak Diyanet İşleri Başkanlığı’nda mevki işgal eden ve İslamiyet’te muhtemel farklılıkların meşrulaştırılması için varlıklarını sürdüren bazı prestij sahibi din adamları, temel itibarıyla dinî yenileşmeye karşı durmuşlardır.⁴⁸³ Nitekim Halifeliğin kaldırılması, tekke ve zaviyelerin kapatılması, dinin Diyanet İşleri İdaresi tarafından adeta devletleştirilmesi potansiyel bir muhalefet odağının oluşmasına da neden olmuştur.⁴⁸⁴

Bu konuda Halide Edip Adıvar, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası çevresi ve takipçileri de karşı bir duruş sergilemişlerdir. “Yale” dergisi için Halide Edip, “Diktatörlük ve Reformlar” adlı bir değerlendirme yapmıştır. Mesela Şapka Kanunu’nu abes kar-

⁴⁷⁹ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Ahmet Kuyaş (yay. hzl.), 18. Baskı, YKY, İstanbul 2003, s. 19.

⁴⁸⁰ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara 1981, s. 187-188.

⁴⁸¹ Benedict Anderson, *age*, s. 51.

⁴⁸² Jenny B. White, “Çağdaş Türkiye’de İslam Ve Siyaset”, *Modern Dünyada Türkiye (1839-2010)*, Cilt: 4, Reşat Kasaba, Zuhâl Bilgin (Ed.), Kitap Yayınevi, İstanbul 2016, s. 382.

⁴⁸³ Şerif Mardin, *Türkiye’de Din ve Siyaset*, Mümtaz’er Türköne-Tuncay Önder (drl.), 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 99.

⁴⁸⁴ Tevfik Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, 3. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara 2004, s. 381.

şıl原因 Halide Edip, Medeni Kanunu ve 1928’de “devletin dini İslamdır” ibaresinin anayasadan çıkarılmasını onaylıyor ancak din üzerinde devlet baskının kaldırılmadığını görüyor, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın özgür bırakılmasını savunuyordu.⁴⁸⁵

Hatta Halide Edip Adıvar da Harf İnkılâbı ile ilgili reformu hatalı bulmaktadır. Bu değişim, yeterli fon ve uzmanlarla 15 yıla yayılarak gerçekleştirilmeliydi. Adıvar’a göre, maziye unutturmak için en kuvvetli iki amilden biri tarih öğretimi, diğeri dili değiştirmektir tespitini yaptıktan sonra, resmî makamların dile bir daha karışmamaları yönündeki isteğini dile getirmiştir.⁴⁸⁶ Harf İnkılâbını hatalı bulan isimlerden biri de Fuad Köprülü olmuştur. Köprülü eskinin muhafazası yönünde görüş belirtmesinden ötürü TTK ve TDK çalışmalarına etkin olarak davet edilmemiştir.⁴⁸⁷

Meşrutiyet yıllarında başlayan dilde sadeleşme çalışmaları, nihayet Fransız ve Rus Devrimlerinde ve NAZİ Almanyası’nda görüldüğü gibi Türkiye Cumhuriyeti’nde de ulus inşasında işlevselleşmiştir. Bu bağlamda da Harf Devrimi bir sonuç değil neden olmuştur. Latin harfleri ile dil devrimi uyum içerisinde gitmiş, Türkçe söz derleme görevi de Dil Encümeni Söz Derleme Merkez Heyeti’ne verilmiştir. Türkiye’de dil, uluslaşmanın bir sonucu değil, uluslaşmaya yol açan, onu yönlendiren temel unsurlardan biri olmuştur.⁴⁸⁸ Harf Devrimi ve dil ile ilgili süreci hızlandırmak için de Millet Mektepleri açılmıştır.⁴⁸⁹

Dolayısıyla milliyetçilik, laiklik ile birlikte eski ümmet yapısından sıyrılmak için bir araç olarak ümmetten millete geçiş için gerekli görülmüştür. Bunun için bir millet ve bu millete ait bir milliyetçiliğe ihtiyaç bulunmuş vebu, devrimi gerçekleştiren kadro tarafından inşa edilmeye çalışılmıştır. Neticede bugün Tek Parti milliyetçiliği, Atatürk milliyetçiliği, resmî milliyetçilik gibi farklı isimlendirmelere tabi tutulan bir Türk milliyetçiliği tezahür etmiştir.⁴⁹⁰

⁴⁸⁵ İpek Çalışlar, *Halide Edip-Biyografisine Sığmayan Kadın*, İlk Baskı, Everest Yayınları, İstanbul 2010, s. 370.

⁴⁸⁶ İpek Çalışlar, *age*, s. 370.

⁴⁸⁷ Ömer Özcan, *Türkçüler: Cumhuriyet Devrinde Bir İdealin Takipçileri*, 1. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 2020, s. 169.

⁴⁸⁸ Zafer Toprak, “Gazi Mustafa Kemal ve Kültür Devrimin Başlangıcı: Harf Devrimi 1928”, *Cumhuriyetin Kazanımları*, Bülent Çukurova, Fevzi Çakmak (drl.), Rotary 2440 Bölge Federasyonu İzmir 2017, s. 80-81.

⁴⁸⁹ Millet Mektebi Kararname (Kararname Numarası: 7284) ve Millet Mektebi Talimatnamesi, *Resmî Gazete*, 24 Teşrinisani 1928, Sayı: 1048.

⁴⁹⁰ Murat Kılıç, “Tek Parti Döneminde Milliyetçilik ve CHP’nin Yedinci Büyük Kurultayı”, *ÇTTAD*, XII/24, (2012/Bahar), s. 190.

Mehmet Kaplan yıllar sonra 1967’de yazdığı “Nesillerin Ruhu”nda Ali Süavi’nin⁴⁹¹ Tanzimat Döneminde padişahlığın İslama aykırı olduğunu delilleriyle ispat ettiğini ancak ince bir ameliyat kadar usta olan bu işte yani din ile siyaseti ayırma işinde çok da dikkat edilmediğine işaret eder. Kaplan, kısaca laikliğin tesisinde Türk tarihinin ve millî ruhun en büyük kaynağı olan ulvi duyguların zedelendiğini düşünüyordu. Ona göre din, Türk milletini yoğuran amillerin başında geliyordu.⁴⁹²

Geleneksel toplumda dinin gördüğü işlevi, milliyetçiliğin yerine getirdiği fikri ise milliyetçilik çalışmalarında sıklıkla vurgulanan noktalardan biri olmuştur.⁴⁹³ Milliyetçilik, dinler gibi bir meşrulaştırma ve kitleleri mobilize etmeyi sağlayan güçlü bir araç olma niteliği gösterebilmektedir. Ancak diğer birçok seküler ideolojinin aksine içinde kutsal olarak nitelendirilebilecek unsurlar da taşımaktadır. Bu nedenden dolayıdır ki milliyetçi ideoloji çoğu zaman dinsel bir inanç ve hareketle beraber, bazen onu pekiştiren bir güç olarak da anılabilmektedir.⁴⁹⁴

Atatürk Döneminde milliyetçiliğin oldukça zor bir ikilemle karşılaştığını ifade eden Şerif Mardin, Atatürk’ün, dini kişi ile Allah arasında özel bir bağ olarak gördüğünü belirtmektedir. Ona göre, İslamın sosyal tarihinde sınıf çatışmasının yerini mezhep çatışması almış, bu durum 1970’li yıllara ise sağ-sol ile eş anlamlı olarak Alevî-Sünnî çatışması olarak yansımıştır. İşte Atatürk, bu ayrılıkları ortadan kaldırmak istediği için

⁴⁹¹ Ali Süavi, medrese eğitimi almasına rağmen, medresenin skolastik düşüncesini eleştirmiştir. Laiklik konusunda dönemin diğer Osmanlı aydınlarına göre, modern düşünceye ağırlık vermesinin yanı sıra İslam toplumlarının içine düştüğü bunalımın dışarıdan bakarak eleştirmeyi başarmıştır. Din ve devlet işlerini birbirinden ayrılması gerektiğini, ibadetin Türkçeleştirilmesini dile getirmiş, İslam dünyasında halifelik makamının peygamberden sonra son bulduğunu ve son halifenin Ebuibekir olduğunu söyleyerek padişahın halifelik makamını üstlenemeyeceğini dile getirmiştir. Düşünceleri yüzünden birçok İslam âliminin tepkisini almış, özellikle İslam kültürü içindeki Arap dili egemenliğinin modern bir devletin yapılanması açısından doğurduğu sakıncalara parmak basmıştır. Geçmişte kurulan Türk devletlerinin, siyasal yönetimlerinin esaslarını dine dayandırmadıkları için ülke yönetiminde başarılı olduklarını savunmuştur. Bkz. Baran Dural, *Batıda Ve Türkiye’de Kuramsal Milliyetçilik*, Birinci Basım, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2018, s. 206; Falih Rıfkı Atay, Süavi’yi (1839-1878) “Baş Veren İnkılâpçı” da anlatıp demokratik ideallerin peşinde ölen ilk modern Türk tarzında değerlendirirken, Şerif Mardin ise onu farklı modern İslami, siyasi-dinî cemiyetlerin liderlerine oldukça benzeyen Müslüman bir radikal olarak görmektedir. Ona göre, Namık Kemal Osmanlı siyaset düşüncesine halk egemenliği ilkesini sokmaya çalışmışken Süavi, bu ilkenin yerine “vahdet-i imamet” ilkesini koymuştur. Umera halk üzerinde, ulema, ümera üzerinde, ilim ise ulema üzerinde hâkimdir. Namık Kemal de görülen denetleme ve denge Süavi’de yoktur. Bu yüzden de radikaldir ve sivil itaatsizliği savunmuş, darbe planlamıştır diyebiliriz. Süavi’nin takip ettiği yöntemlerden biri de yerleşmiş İslami bir tezden hareketle Batılı bir siyasal kavramı açıklamaya çalışmaktır. Bkz. Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesi’nin Doğuşu*, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 399-425.

⁴⁹² Mehmet Kaplan, *age*, s. 55-56.

⁴⁹³ İnci Özkan Kerestecioğlu, *agm*, s. 322.

⁴⁹⁴ Turgay Uzun, *age*, s. 55.

dini, bir kişi olayı olarak kurumlaştırmak istemiştir.⁴⁹⁵ İslamiyetin Türk İnkılâbı için bir inanç, kültür ve siyaset problemi olarak belirlediğini söyleyen, 1960 sonrası Türk milliyetçiliğinin önemli ismi Muzaffer Özdağ’a göre ise, siyasi iktidarın laikleşmesi Tanrı fikrinin din duygu ve düşüncesinin reddi değil; tahakküm, istismar ve Tanrı adıyla din formülünü kullanan kul kurnazlığının tasfiyesidir.⁴⁹⁶

Niyazi Berkes bu noktada çok mühim bir noktaya vurgu yapmaktadır. İslamlıkta “Din-Devlet Sorunu”nu irdelerken Kemalist görüşün iki yönüne dikkat çeker. Bunlardan birincisi Türk-İslam tarihinde devlete bir kişiler hukuku vermiş olan dinin, devletle hiçbir zaman aynîleşmememiş olmadığı görüşü ve İslamlığın bir toplum dini değil kişi dini olarak düşünülmesidir. Burada devlet daima üst mevkide bulunmuş, din ona hukuk yolunda, kişilerin ruhî ve moral bağlantılarında cami ve tarikat dindarlığı ile yardımcı olmuş, İslamlıktan gelme olmayan örf ve âdetlerine nüfuz etme yoluyla halk kültürünün bir parçası olmuştur. Berkes, ikinci olarak Hristiyanlıktaki kilise ve devlet ayırımından ve laisizmden ziyade Kemalist görüşte laikliğin dine ve dindarlara karşı değil Kadızadeler zamanından beri Türk devletinin yıkılışı ile orantılı olarak gelişen Selefi görüşe karşı olduğuna işaret eder.⁴⁹⁷

Berkes’e göre kuvvetlice bir Araplık yanı olan bu akım İbn-i Teymiye ve Vahhabilik’ten ilham almış olsa da 19. yy ürünüdür ve Türkiye’de aydınlar laikliği gerçekte kime karşı savunduklarını bilmedikleri ve karşılarında laikliğe aykırı bir değil iki Müslümanlık anlayışı bulunduğunu anlamadıklarından Selefilik⁴⁹⁸ hem Müslümancılık taraflısı aydın görüşünü hem de tarikatçılığı ustalıkla kullanmaktadır.⁴⁹⁹

⁴⁹⁵ Şerif Mardin, *İdeoloji*, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s. 169-172.

⁴⁹⁶ Muzaffer Özdağ, *Atatürk ve Türk Milliyetçiliği*, Birinci Basım, Kripto Yayınları, Ankara 2018, s. 103.

⁴⁹⁷ Niyazi Berkes, *İslamlık Ulusçuluk Sosyalizm*, İkinci Basım, Bilgi Basımevi, Ankara 1975, s. 210-211.

⁴⁹⁸ Selefilik, tarihte ortaya çıkan görüntüleriyle bir dinî ihya hareketi sadedindedir. Ehl-i hadis, İbn-i Teymiyye ekolü, Muhammed Abdülvehhab hareketi ve birçok yönüyle 20. yy İslamcılığı temel esaslar olarak dini aslına ırcayı, onu bidatlardan temizlemeyi, mezhebî görüşlerden Kuran ve hadise dönüşü benimsemişlerdir. Taklidi red, Kuran ve sünnete dönmek, rey ile konuşmamak, sahabe ve tabînin yolunu takip etmek, felsefe ve kelamı bırakıp ilme yani geçmişte-selef dönemi atalar tarafından tecrübe edilen bilinenlere tabi olmak Selefilik’in bilinen ve görünen yüzüdür. Selefilik’in din anlayışı tehdit altındaki bedeninin korunması sadedinde olmuştur. Selefilikte dini ihya, aşiret asabiyesi ile yeniden doğmanın coşkusu anlamına gelmiştir. Selefilik’in iki önemli özelliği nasçılık ve katı ahlakçı tavrın nedenini bu noktada aramak mümkündür. Cemaatin sınırlarını tayin eden nasçılık ve katı ahlakçı tavır, yöresel homojenliği koruma amacına yöneliktir. M. Zeki İçsan’a göre, tarih içinde selefe dönüş, İbn Teymiyye ile birlikte tepki ve retorik söylem halinde sentetik bir mezhebe dönüşmüştür. Bkz. Mehmet Zeki İçsan, “Selefilik’in Temel Esasları ve Sosyopolitik Arka Plan”, *Tarihte ve Günümüzde Selefilik Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı (İslami İlimler Araştırma Vakfı-8-10 Kasım 2013)*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2014, s. 93, 100, 10.

⁴⁹⁹ Niyazi Berkes, *age*, s. 213-215.

Yümni Sezen'in yerinde bir tahlili ile ise laiklik, milliyetçiye göre; millî kültürü besleyen dini bertaraf etmemek kaydıyla, siyasi istismarı önlemek, vicdanları hür bırakmak için bir ilkedir. Hümaniste göre; akılcı ve insancı bir düzen, Marxist'e göre; dinden kurtulmanın ara merhalesidir. Ateiste göre ise Allah'tan en az zararla kurtulmanın yoludur.⁵⁰⁰ Biz Sezen'in değerlendirmelerine Berkes'in tespitini de ekleyerek Selefî akıma göre laikliğin de din düşmanlığı olarak anlam bulduğunu ifade edebiliriz.

Atatürk'ün ise başlangıçta din sorununu ele alışı Gökâlp'in sosyolojik açısından çok, Tevfik Fikret'in temsil ettiği deist din görüşü⁵⁰¹ etkisi altında olmuştur. Dinin toplumsal rolü hakkında edindiği bilgiler halk ve askerle olan ampirik gözlemlerine dayanıyordu. Atatürk'ün başlangıç noktası, Meşrutiyet Döneminde görülen “İslam dini aklı ve tabii bir dindir” görüşüdür. Atatürk, bu açıdan bakınca dinin toplumsal rolü konusunda paradokslu bir durum olduğunu görmüştür. Toplumsal bir felaket karşısında, adı bile olmayan bir toplumu bir ulus çabasının fedakârlıklarına itmede, dayanışma yaratmada, dinin rolü vardı; fakat yine görüyordu ki, aynı zamanda şeriat ya da tarikat giysisi altında din, ulusal çabayı baltalayan bir güç de olabiliyordu.⁵⁰² Bu yüzden Baskın Oran da “Gazi'nin laikliğe bu denli önem vermesinin asıl nedeni olarak, laikliğin eski seçkinlerin belkemiğini kırarak olmasıdır. Saray, çevresi ve ulemanın dayandığı birtakım ilkelin ve kurumların ortadan kaldırılması, bu zümrenin de sonu demektir” yorumunu

⁵⁰⁰ Yümni Sezen, *age*, s. 284.

⁵⁰¹ Taha Akyol, Tevfik Fikret'le ilgili yazısında Fikret'in tarih, gelenek ve dinin reddi üzerine konumlandığı şiirleri (Sis, Tarih-i Kadim) ile bir kaçış, bir karamsarlık bir nefret içinde olduğu yönündeki değerlendirmelere yer verdikten sonra onun hakkında “Fikret, aşırı hassas ruhunda bir çağın bunalımlarını yaşamış bir ızdırap adamıdır. Görüşleri, fikri ve kültürel nitelikli irâdî bir tercih değil, marazî bir hassasiyetin çığlıklarıdır. Dehşet verici bir hengâme olan 19. asır depremlerini derin bir kültürün, soğukkanlı bir mizacın ifadesinde seyredememiş, ruhun çok gergin tellerinin çığlıklarıyla dile getirmiştir” demektedir. O, ayrıca Yakup Kadri'nin “Gençlik ve Edebiyat Hatıraları'nda yazdığı üzere tamamen Garplı olmak yolunda I. Dünya Savaşı'nda da Fransızların yolunu gözlemiş, Marne ve Verdun Zaferlerinden sonra Fransızların gelip kurtarmasını ümit etmişti. Yine Yakup Kadri'nin bahsi geçen eserde bildirdiğine göre, Fikret, İttihat Terakki hocaları ile Ocaklılar'ın Yakup Kadri'yi kastederek kendilerini zehirlediği yönünde tenkitte bulunmuştur. Bkz. Taha Akyol, *Tarihten Geleceğe*, 1. Basım, Ocak Yayınları, Ankara 1983, s. 210-214; Mustafa Albayrak'a göre de Mustafa Kemal'in, zorbalığa direnen Tevfik Fikret'ten etkilendiğini gösteren bazı önemli örnekler vardır ki, bunlar arasında, “Rübab-ı Şikeste” (Kırık Saz) adlı yapıtındaki bir dörtlüğünün son cümlesinde yer alan; “Fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür, bir şairim” şeklinde ifade ettiği özgürlük özlemini, 25 Ağustos 1924 tarihinde Öğretmenler Birliği Kongresi'nde yaptığı konuşmasında öğretmenlerden beklentilerini açıklarken; “Cumhuriyet sizden fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesiller ister” şeklinde dile getirmesidir. Bu konuda yine başka bir örnek de, İzmir Kız İlk Öğretmen Okulu'nda öğretmenlere ve öğrencilere yaptığı konuşmasında, yine Fikret'ten alıntı yaparak, “Elbet sefil olursa kadın, alçalır beşer...” diyerek kadının toplum içindeki yerini onun bir başka dizesiyle vurgulamasıdır. Bkz. Mustafa Albayrak, *agm*, s. 319.

⁵⁰² Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Ahmet Kuyaş (yay. hzl.), 18. Baskı, YKY, İstanbul 2003, s. 541.

yapmaktadır.⁵⁰³ Başka bir ifadeyle de laik reformlar sayesinde Türklük olgusu milliyetçilik üzerinden sağlanmıştır.⁵⁰⁴

1.3.4.Cumhuriyet Halk Partisi, Milliyetçilik ve Modernleşme'nin Ana Çerçevesi

Milliyetçilik ideolojisinin Millî Mücadele'den sonraki amacı sosyo-politik bakımdan ülkeyi ve halkı muasır medeniyete göre yeniden örgütlemek olmuştur. Birinci aşamada bir yandan Osmanlı devlet yapısının değiştirilmesine karşı çıkacak engellerin yıkılması için önlemler alınırken, diğer yandan yeni devlet yapısının kurulmasını kolaylaştıracak düzenlemeler getirilmiştir. Bu önemli değişikliğin yapılması birtakım zorlamaları da gerektiriyordu. Bu nedenle Millî Mücadele'yi yapan koalisyon yıkılmış ve Mustafa Kemal Paşa tartışmasız tek önder olarak ortaya çıkmıştır. İkinci aşamada toplum yapısı ele alınmış ve değiştirilen devlet yapısı kullanılarak o da Batı modeline benzetilmeye çalışılmıştır. Bu aşamalardan birincisine Baskın Oran “Ulusal Devlet”in, ikincisine de “Ulus”un kurulması gözüyle bakmaktadır.⁵⁰⁵

Atatürk Döneminde milliyetçilik ilkesi devlet gemisini yürüten ve Anadolu Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti'nin (ARMHC) devamı olarak kurulan Halk Fırkası'nın 1931'e kadar programı niteliğinde olan Dokuz İlke ile ilk olarak kayıtsız şartsız millet egemenliği ve TBMM'nin öne çıkarılması, kalkınma, emniyet, milletin ihtiyaç duyduğu sosyal ve sağlık kurumlarının düzeltilmesi yoluyla kendini hissettirmişti. CHP'nin 15 Ekim 1927 yılındaki ikinci kurultayında partinin programı, genel esaslar başlığı ile yeni tüzükte yer bulmuştur. Siyasi bir kuruluş olan Halk Fırkası'nın cumhuriyetçi, halkçı, milliyetçi bir cemiyet olduğu, devlet ve millet işlerinde din ile dünyayı birbirinden ayırmayı en mühim esas olarak addetmesi ile laik oluşu vurgulanmıştır.⁵⁰⁶

Atatürk, 1931'deki kongrede partinin birinci kongresi olarak Sivas Kongresi'ne işaret etmiştir. Şevket Süreyya Aydemir ise 1927 Kongresini partinin birinci kongresi olarak ele almaktadır. Aydemir, Üçüncü Büyük Millet Meclisi'ne Tek Parti olarak gelen ve 15-20 Ekim 1927 tarihleri arasında birinci kongresini yapan Halk Fırkası'nın kendisini ARMHC'ye dayandırmasına ve Sivas Kongresi'ni de ilk kongreleri saymasını doğ-

⁵⁰³ Baskın Oran, *age*, s. 146.

⁵⁰⁴ Gökhan Ak, “Kemalizm’de Laiklik-İslam Birlikteliğinin Milliyetçilik Üzerine Düalist Akdî”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 70, No. 3, 2015, s. 578.

⁵⁰⁵ Baskın Oran, *age*, s. 143.

⁵⁰⁶ Hamza Eroğlu, *Atatürkçülük*, Olgaç Matbaası, Ankara 1981, s.38-40.

ru bulmamaktadır. Böyle bir bağlantı çabası Millî Mücadele'nin teşkilatlanmasını CHP'ye mal etmek amacını güdüyordu. Aydemir'e göre, ARMHC bir parti değil, bağımsızlık mücadelesinin teşkilatlanması için kurulmuş bir "Halk Sözcüleri Teşkilatı" idi.⁵⁰⁷

Halk Fırkası'nın gerek ulusal devletin gerekse ulusun kurulması bağlamında kendine biçtiği rol, parti yayınlarında ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün beyannamelerine de yansımıştır. Bir devlet partisi göreviyle Halk Fırkası'nın doğrudan sistem kurucu bir fonksiyonla hareket ettiği görülmektedir. Bu yönde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 20 Nisan 1931'de seçim dolayısıyla millete yayınladığı beyannamesinde Halk Fırkası'nın esaslarını açıklarken *"millî ideale bağlı kalmak ve milletin irade ve egemenliğini devletin vatandaşa, vatandaşın devlete karşı karşılıklı görevlerinin gerektiği biçimde yerine getirilmesini düzenlemek"* olarak ifade etmiştir. Atatürk, bu beyannamede ekonomiden orduya; eğitimden sağlık, sosyal ve bayındırlık işlerine; işçi-den memura ve öğrenciye kadar milletin yüksek çıkarları uğruna millipolitika hedefini Türk milleti ile paylaşmıştır.⁵⁰⁸

Partinin 13-14 Mayıs 1931 tarihindeki Üçüncü Büyük Kurultayı'nda, istikbale de şamil olan tasavvurların ana hatları olarak kabul edilen programında birinci kısımda *"Vatan, Türk milletinin eski ve yüksek tarihi ve topraklarının derinliklerinde mevcudiyetlerini muhafaza eden eserleri ile yaşadığı bugünkü siyasi sınırlarımız içindeki yurt, hiç bir kayıt ve şart altında ayrılık kabul etmez bir küll"* olarak ifadesini bulmuştur. Millet ise dil, kültür ve mefkûre birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasi ve içtimai heyet olarak tanımlanmıştır. Partinin ana vasıfları cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılâpçı olarak belirlenmiştir. Cehlin izalesi olarak belirlenen maarif siyasetinin mecburi ihtimam noktası ise kuvvetli cumhuriyetçi, milliyetçi ve laik vatandaş yetiştirmek şeklinde kendini göstermiştir.⁵⁰⁹ Halk Fırkası'nın kuruluşu sürecinde 18 Ağustos 1923'te, Fırka Grubu'na sunulan Fırka Nizamnamesi'nin Umumi Esaslar bölümünde de *"Halk Fırkası'na; Türk harsını kabul etmiş olan her Türkiyeli*

⁵⁰⁷ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, Cilt: III, 16. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul 2008, s. 290.

⁵⁰⁸ *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*, Ali Sevim, İzzet Öztoprak, Mehmet Akif Tural (yay. hzl.), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006, s. 613-616.

⁵⁰⁹ *Cumhuriyet Halk Fırkası Programı*, TBMM Matbaası, Ankara 1931, s. 3-5 ve 9.

ferd dâhil olabilir” denilmesi zaten milletin teşekkülünde kültürün belirleyeci olacağı-
nın habercisi niteliğindeydi.⁵¹⁰

Programla ilgili konferansında Recep Peker, dil, kültür ve mefkûre birliği üzerinde tarif ettiği milliyetçiliğin ümmetçilik siyaseti ile bir ilgisinin olmadığını, Türk milletinin siyasi ve içtimai camiası içinde kendilerine Kürtlük, Çerkezlik ve hatta Lazlık ve Pomaklık gibi fikirler telkin edilmiş olan vatandaşların da Türk milletinden sayıldığını belirtmiştir. Siyasi sınırlar dışındaki Türkler için ise Peker *“Ayrı ayrı dinlere sahip olan ve vatanımızın hudutları haricinde yer yer ya müstakil devletler kurmuş veya başka devletlerin tebaası vaziyetinde bulunmuş olan Türkler hakkında sıcak bir sevgi ile meşbu alakamızı muhafaza ederiz.”* Diyordu. Ancak Peker, bu kütlerle olan kan ve tarih karabetini siyasi iştigallerinin dışında bir ilim mevzusu olarak düşündüklerini de belirtmiştir.⁵¹¹

Bu program CHP’nin ilk bağımsız nitelikli programıdır. 1935 yılındaki Dördüncü Büyük Kurultay’da programında değişiklik yaparak, partinin güttüğü esaslar “Kemalizm” diye değerlendirilmiştir. Program yani Kemalizm yolu, ülkenin takip edeceği yol olarak ifadesini bulmuştur.⁵¹² Cumhuriyet Halk Partisi Programlarında yer verilmiş olan *“terakki ve inkişaf yolunda bütün muasır milletlere muvazi ve onlarla bir ahenkte yürümek”* ifadesi, Kemalizmin Türk toplumu hakkındaki gelecek tasarımı dile getiriyordu. Pozitivist dünya görüşü doğrultusunda ilerlemenin düzenle bağımlı olarak kavranması da Jön Türk düşüncesinin ittihadla ifade ettiği düzen anlayışını millet kavramıyla ifadesiydi. Bir diğer deyişle, Kemalist milliyetçilik ilkesi, düzen içinde ilerleme formülünün benimsendiğini, düzenin millî bütünlük fikriyle temellendirildiğini, bu bütünlüğün muasır medeniyet seviyesine ulaştırılmaya çalışıldığını ifade ediyordu.⁵¹³

Taha Parla’ya göre, bir yanda liberal Kemalist, özgürlükçü-eşitlikçi-çoğulcu demokrat, çok-partici parlamentarist vb. öbür yanda devlet sosyalisti, demokratik sol, sosyal demokrat, hele hele sosyalist Kemalist veya devrimci Kemalist sosyalist vb. olunamaz bir durumdur. Çünkü Kemalizm, tüm bunları açık-seçik dışlayan, bunlara karşı bir antitez, hem de özgün bir üçüncü yol anti-tezi olmak savında bulunan, temel iddiası

⁵¹⁰ Faruk Alpkaya, *age*, s. 39.

⁵¹¹ Taha Parla, *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmî Kaynakları*, Cilt: III, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1992, s. 109.

⁵¹² Hamza Eroğlu, *age*, s.41-42.

⁵¹³ Levent Köker, *age*, s. 153-154.

ve övüncü bu olan bir orta-boy ideolojik sistemdir.⁵¹⁴ Bu yüzden 1935 Programında “*Partinin güttüğü bütün esaslar Kamâlizm prensipleridir*” denilmiştir. Ayrıca 1935 Programında Ulus, Savga, Kamutay, Kurum, Orun vb. Türkçe yahut Türkçeleştirilmiş kelimeler kullanılmıştır.⁵¹⁵

CHP’nin Parti Programı’nda belirtildiği üzere mücerred nazariyeden değil, dünya hadiseleriyle bağlı olarak hayattan doğmuş olduğunun ifade edilmesi onu Komünist tek partiden ayıran başlıca vasıf olarak belirlemiştir. Recep Peker, bir sınıf partisi olmadıklarına “*Birtakım insanlar liberal devlet çöküyor, onun yerine sınıf devleti doğuyor diyorlar. Biz hayır diyoruz. Liberal devletin yerine kurulacak devletin er geç doğru yolu bulacağını ve muvaffakiyeti ancak millidevlet yoluna girmekle bulacaklarına kâni bulunuyoruz*” sözleriyle açıklık getirmiştir.⁵¹⁶

Partinin 6 ok işaretinin belirlenmesi ve bunların inkılâbın ideolojisi olarak formüleştirilmesinde Atatürk Dönemi CHP’sinin en uzun Genel Sekreteri ve çok partili siyasi yaşama geçiş döneminin başbakanı olan Recep Peker’in etkisinin büyük olduğu görülmektedir. Recep Peker, Kadro dergisi⁵¹⁷ ekibine de inkılâbın ideolojisini yapma görevini kaptırmak istememiş, bu görevin ancak CHP tarafından gerçekleştirebileceğini savunmuştur.

Atatürk Döneminin son Başbakanı Celal Bayar, Peker’in Türkiye için üç kişilik “Triumvirlik” esasına dayalı bir idare şekli teklif ettiğini, meclis murakabesinin olmadığını, Peker’in Atatürk’e oldukça bağlı ve mert olduğunu ancak Atatürk’ü anlamadığını belirtmektedir.⁵¹⁸ Yıllar sonra MHP gelneği içinde bulunmuş olan Taha Akyol da Recep Peker’in İtalyan faşizminin “balta”larına özenerek ortaya attığı “altı ok”un, “altı kelime” olarak kaldığını, detaylandırılmamış, incelenmemiş, tartışılmamış değişen çağa ve

⁵¹⁴ Taha Parla, *age*, s. 12.

⁵¹⁵ *CHP 1935 Programı*, Ulus Matbaası, Ankara 1935, s. 2 ve 54.

⁵¹⁶ Celal Bozkurt, *Siyaset Tarihimizde Cumhuriyet Halk Partisi*, 1967, s. 150

⁵¹⁷ Vedat Nedim (Tor), Burhan Asaf (Belge), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Mehmet Şevki (Yazman), Şevket Süreyya (Aydemir), İsmail Hüsrev (Tökin) gibi kişilerden oluşan bu ekip ulusal solun ilk temsilcisi olarak kabul edilmektedir. Bkz. Gökçe Fırat, *Kadro Seçmeler*, İleri Yayınları, İstanbul 2004, s. 34; Celal Bayar, Türkiye komünistlerinin şeyhi olarak nitelediği “Kadro” dergisi ekibinden Şevket Süreyya Aydemir’in İsmet Paşa’yı da etki altına aldığını, mecmûanın da komünist fikirlere zemin hazırlamak için çıkarıldığını söylemektedir. Bkz. Mehmet Saray, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye’nin NATO’ya Girişi III. Cumhurbaşkanlığı Celal Bayar’ın Hatıraları ve Belgeleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2000, s. 42-43.

⁵¹⁸ Mehmet Saray, *age*, s. 41-42.

Türkiye'ye göre yorumlanmamış, ilmi düşüncenin tahlil ve terkip ameliyesine tabi tutulmamış olduğunu vurgulamaktadır.⁵¹⁹

“Kadro” dergisi ekibine karşı Recep Peker kontrolünde “Ülkü” dergisi ekibinin de “Kadro” dergisi gibi Türk İnkılâbı, modernleşme veya Kemalizmi tefsir yoluna gittiği görülmektedir. Kemalizm yorumunu solidarist ilkeler üzerine inşa eden “Ülkü” dergisi ekibine göre, tüm yurttaşlar topluma ve onun iradesinin ifadesi olan devlete borçlu doğarlar. Toplumun üyeleri arasında teklifsiz ve bireysel çıkardan uzak maddi-manevi dayanışma ilerlemenin anahtarıdır. Ayrıca, “Ülkü” dergisi ekibine göre, Türk toplumunun her türlü geri kalmışlığının başlıca nedeni toplumsal, zihinsel, psikolojik, kurumsal düzeyde yarattığı ve dayattığı arkaik anlayışla, dindir. Kültürel yenilenmeyi her türlü yenilenmenin üzerinde gören “Ülkü” dergisi ekibi, kültürel dönüşümün topyekûn ve hızlı olmasını istiyor, siyasi alanda da devleti partiye tabi kılmaya çalışıyordu. Bu grub, 1933-1936 arasında Kemalizmin bir nevi radikal versiyonu olmuştur. Halkevleri de bu radikal versiyonun kurumsallaşması için vazife ocakları halini almıştır.⁵²⁰

Kimi zaman Kemalizmin Türk dini diye tanımlandığını söyleyen Zürcher, Kemalizmin bir ideoloji olarak tutarlılıktan ve belki de daha önemlisi duygusal yoksun olduğunu ifade etmektedir. Bu ideolojik boşluğu, Mustafa Kemal'in sağlığında, çevresinde gelişen ve ölümünden sonra daha da artan kişi yüceltmesi bir dereceye kadar doldurmaktaydı. Mustafa Kemal, ulusun babası, kurtarıcısı, öğretmeni olarak sunuluyordu.⁵²¹

İşte bu yüzden Atatürk Döneminde Kemalizmin bir doktrin haline getirilmesiyle görevli İnkılâp Tarihi Enstitüsü kurulduğunu da ifade etmemiz gerekir. İnkılâp Tarihi derslerinin 1934 yılında mecburi ders olarak üniversitelerde okutulmasına da yine Recep Peker öncülük etmiştir. Daha sonra bu dersler, kitapçık haline getirilerek Ülkü dergisi ve partili gazeteler tarafından yayınlanmıştır.⁵²² Recep Peker, ders notlarında kendine payına düşenin iç politika, askerlik ve inkılâbın getirdiği yeni siyasal mefhumları anlatmak, dünyadaki sistemlerle mukayese etmek, inkılâbı gözden geçirmek, inkılâbın ruhunu yeni nesillere aşılama, inkılâbın anlaşılıp şuur haline getirilmesi için çalışmak

⁵¹⁹ Taha Akyol, *Leninsiz Komünizm*, Hasret Yayınları, İstanbul 1979, s. 34.

⁵²⁰ İbrahim Saylan, Erkan Doğan, *Kemalizm ve Tek Parti Dönemi-Tanımlama ve Anlamaya Yönelik Farklı Yaklaşımlar*, 1. Basım, Efil Yayınevi, Ankara 2017, s. 21-28.

⁵²¹ Erik Jan Zürcher, *age*, s. 265.

⁵²² Teoman Gül, *Türk Siyasal Hayatında Recep Peker*, 1. Baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 31-32.

olduğunu belirtmektedir. İlerleyen cümlelerinde ise Peker çöl, çorak ve düşmanlarla kuşatılmış topraklarda yüce bir milletin yaratılışı ve bu yaratılışa birlikte Batı Türkleri'nin şereflerini yükselten ve dünyanın gözlerini kamaştıran Türk inkılâbının şaşalı güneşinin doğduğunu söylemektedir.⁵²³

Peker'e göre, Osmanlı'nın çöküşünün nedenleri, “umûmî dünya bilgisine yabancı bakan bir ruhî halet, din telkincilerinin, saray telkincilerinin dehşetli tesirleri”ydi. İnkılâbın şuurlaştırılması bu yüzden önemliydi. Peker, dersin siyasal felsefesini açıklarken, esasın inanç sorunu olduğunu açık yüreklilikle belirtiyordu. Ders, bir târîh ya da siyaset bilgisi olmaktan çok, bunun ötesinde, inkılâba inançla bağlı bir gençlik yetiştirmektir.⁵²⁴

1923'ten beri Genel Sekreterlik görevini yürüten ve 1931-1936 arasında CHP'ye egemen olan Peker, Karpat'a göre, Genel Sekreterin otoritesini Genel Başkanın aleyhine arttırma çabaları nedeniyle 1936'da görevinden uzaklaştırmıştır. CHP'nin ideolojik açıdan gelenekçilik karşıtı ve materyalist bir karakter kazanmasından sorumlu olan Peker, konferanslarında reformların gerçekleştirilmesi için gerekirse güç kullanılmasını da önermekteydi. Kendisine iletilen uyarıları dikkate alan ve rejimin otoriter aşırılıklarını düzeltmeye karar veren Mustafa Kemal bu yüzden 1937'de de İnönü'yü Başbakanlık görevinden alarak Celal Bayar'ı getirmiştir.⁵²⁵

15 Haziran 1936'da CHP'nin devletle bütünleşmesine karar verilmiş ve İçişleri Bakanı'nın, partinin genel yönetim kurulu üyesi olarak, CHP Genel Sekreteri olacağı öngörüldüğünden, Peker görevden alınmış, parti başkanlıklarına o ilin valileri atanmıştır. Parti başkanı olmak için önce vali olmak gerekiyordu. Genel Sekreter olmak içinse önce İçişleri Bakanı olmak gerekiyordu. Dolayısıyla devlet partiye el koymuştu. Devlet aygıtı, devlet bürokrasisi, CHP'yi teslim alıyor ve devlet katındaki en üst düzey yönetici ve bürokratlara aynı zamanda partiyi düzenleme ve yönetme görevi de veriliyordu.⁵²⁶

Bu gelişmelerden sonra başbakan olan Bayar'ın hükümetinin programında realist, dinamik bir program vurgusu yapılmış rasyonel hareket edileceği, otarşist olunmadığı, zaman ve ihtiyaca uyan bir ekonomi uygulanacağı, özel girişimlerin destekleneceği ifade edilmiştir. Atatürk ise, Bayar Hükümeti'nin Meclisten güvenoyu aldığı günün ak-

⁵²³ *Recep Peker'in İnkılab Dersleri Notları*, Ulus Basımevi, Ankara 1935, s. 1-7.

⁵²⁴ Cemil Koçak, *Tek Parti: Cumhuriyet ve Şefler*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2016, s. 178-179.

⁵²⁵ Kemal Karpat, *age*, s. 62-65.

⁵²⁶ Cemil Koçak, *age*, s. 135.

şamı, Çankaya’da, Bayar’a, hükümet üyelerinin önünde “...Bu program, benim millete vaad ettiğim hususlardır” demiştir.⁵²⁷

Mahmut Esat Bozkurt da “Atatürk İhtilali” adlı kitabıyla Kemalizme yön vermeye çalışmıştır.⁵²⁸ Bozkurt, Kemalizme dayanak teşkil edecek şekilde Türk milliyetçiliği anlayışını daha 1928 yılında ortaya koymuştur. Mahmut Esat Bozkurt’un “Türk Yurdu”nda yayınlanan yazısından yola çıkarak onun ortaya koyduğu Türk milliyetçiliğinin özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz: 1- Türk milliyetçiliği bir fikir cerayanı, hars vahdetidir. 2- Türk milliyetçiliği ne dinciliktir, ne dinsizliktir; laiktir. Mezhep ve kıta Türklüğü yani Şîî, Sünnî Türk, Rumeli, Anadolu bilmem daha nere Türklüğü yoktur. Vicdan, hars ve fikir Türklüğü vardır. 3- Türk milliyetçiliği milletdaşlar arasında refahı esas alır. 4- Türk milliyetçiliğinin başarılı olabilmesi için tereddütsüz ve fütursuz, Garbın muasır medeniyetini benimseme mecburiyeti vardır. 5- Muasır milliyet hareketi bir aşk, ideal, bir ilim akınıdır. Onun kitabı ancak vatanlar, milletler, camialar olabilir. Milliyetçiliği şahsi maksatlarına vasıta kılmayı umanlar bu varlığı Kleopatra devirlerindeki zihniyetle kavramaktan ileri geçemeyenlerdir. 6- Türk milletinin hayatiyetini meydana getiren unsurlar; tarih birliği, dil birliği, hars birliğidir.⁵²⁹

Mahmut Esat Bozkurt, Roma Hukuku Profesörü Mişon Vantura ile aralarında Türkçe konuşup konuşmama mevzusu temelinde geçen konuşmalarda da Türklüğün iki şekilde ileri sürülebilir olduğunu vurgulamıştır. Biri kültür, vicdan Türklüğü, diğeri ise kanun yani nizam Türklüğü idi. Bu çerçevede Bozkurt, Osmanlı Mebusan Meclisi’nde Boşo adlı bir Rum mebusun, “*benim Türklüğüm Osmanlı Bankası kadardır*” dediğini örnek verir ve bunu o dönem teba-ı şahaneden olarak söylediğini ve bunun “kanun Türk’ü” olduğunu ifade etmektedir. Bozkurt’un, Türk haklarından kanun mucibince istifade etmekten ziyade samimiyetle Türklüğe ve Türk kültürüne bağlılık beklediği anlaşılıyor. Çünkü konuşmanın devamında yıllarca Türkiye’de profesörlük yapmasına rağmen Mişon Vantura’nın zorunlu kalmadıkça Türkçe konuşmadığını eleştirilmiştir.⁵³⁰

Bozkurt ayrıca Türk kültürü ve Türk dili yolunda yetişip bunu içselleştirebilenlere Türk demek, “*dünyanın bu en güzel en anlamlı adını taşıyabilme tılsımını bulmanın zor olmadığını*” dile getirmiştir. Tek davası Türklük olan Bozkurt, herkesin diyanetinde

⁵²⁷ Cemil Koçak, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi*, Cilt: 1, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, s. 85.

⁵²⁸ Cahit Tanyol, *age*, s. 31-33.

⁵²⁹ Mahmut Esat Bozkurt’tan akt. Mehmet Kaplan vd. *age*, s. 242-245.

⁵³⁰ Mahmut Esat Bozkurt, “Azlıklar İş-i”, *Son Posta*, 16 Şubat 1936, s. 5-6.

hür ancak Türklük'te bir olduğunu, bu Türklüğün zorlukla işi olmadığını, gönülden gelen birlik dileklerine kapılarını açtığını da belirtir.⁵³¹ Dolayısıyla CHP sathında eski devletin Müslim-Gayrimüslim ayrımının çok ilerisinde Türklük potası altında bir kültürel mutabakatın sağlanmaya çalışıldığı anlaşılıyor.

CHP'nin 15. Yıl Kitabı olarak hazırlanan yayında Üçüncü ve Dördüncü Kurultaylar temelinde "CHP'nin Ana Vasıfları" daha detaylı şekilde ele alınmıştır. Milliyetçilik bahsinde Osmanlıcılık, İslamcılık ve Turancılık açıklandıktan sonra⁵³² partinin milliyetçilik anlayışı şu şekilde vurgulanmıştır:⁵³³

"Cumhuriyet Halk Partisi'nin milliyetçiliği gerek müstakil gerek başka devletin tebaası halinde yaşayan bütün Türkleri bir kardeşlik hissiyle sevmek, onların refahını dilemekle beraber hariçteki bu Türkleri kendi siyasi iştigal hududundan hariç tutar. Partinin ve yeni devletin telakkisine göre, Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde Türkçe konuşan, Türk kültürü ile yetişen, Türk ülküsünü benimseyen her vatandaş hangi din ve menşeden olursa olsun Türktür. Bu esas, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda da açıkça yazılıdır. Yeni Türk milliyetçiliğine göre, Türk milleti büyük insanlık âleminin yüksek ve şerefli bir uzvudur. Bu itibarla bütün insanlığı sever ve millî menfaatine ilişilmedikçe başka milletlere karşı düşmanlık beslemez ve telkin etmez. Yeni Türk devletinde milliyetçiliğin kuvvetli bir şiar olmasının bir sebebi de beynelmilelcilik parti programında şöyle ifade edilmiştir: Türk ulusçuluğu, bütün muasır milletlerle bir ahenkte yürümekle beraber, Türk içtimai heyetinin hususî seciyesini ve başlı başına müstakil hüviyetini mahfuz tutmayı esas sayar. Bu itibarla millî olmayan cereyanların memlekete girmesini ve yayılmasını istemez."

Atatürk de 1935'teki milletvekili seçimi sebebiyle de "Millete Beyanname"sinde 1931-1935 arasındaki faaliyetleri kısaca değerlendirmiş, kararlılığın süreceğini belirttikten sonra yurttaşlar arasında millî birlik, iyi geçinme ve çalışkanlık, duygu ve yeteneklerinin olgunluğu bir yurdun en değerli varlığı olarak belirlenmiştir. Beyannamede pozitif bilim temelinde, güzel sanatlar, düşünce eğitimi ve beden eğitimi alanında da yetenekleri artmış, erdemli, güçlü kuşaklar yetiştirmek temel politika olduğu vurgulanmıştır. Atatürk, "...*Türk milletinin yönetiminde ve korunmasında, millî birlik, millî duygu, millî kültür en yukarıda göz diktiğimiz idealdir*" ifadeleriyle bu temel politikayı ortaya koymuştur.⁵³⁴

Görüldüğü üzere Atatürk Dönemi milliyetçiliğinin yahut Kemalist ulusçuluğun dışa yönelik hedefi, "çağdaş uluslar topluluğunun eşit haklara sahip bir üyesi olmak"

⁵³¹ Mahmut Esat Bozkurt, "Azlıklar İş'i 2", *Son Posta*, 17 Şubat 1936, s. 5.

⁵³² Daha TBMM'nin açılışından bir gün sonra Mustafa Kemal Atatürk TBMM'de bir konuşma yapmış, Turancılık ve İslamcılık politikalarını ağır olmayan bir üslupla eleştirmiştir. CHP'nin siyasi tarihi boyunca bu düşüncelere bakışı da aynı şekilde devam etmiştir. Millî hudutlardan bahisle Atatürk'ün bu düşünceler hakkında ne söylediği için bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Devre: 1, İçtima:1, 24 Nisan 1336 (1920), Cilt:1, Celse: 4, s. 2.

⁵³³ *Cumhuriyet Halk Partisi 15. Yıl Kitabı*, s. 10.

⁵³⁴ *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*, Ali Sevim, İzzet Öztoprak, Mehmet Akif Tural (yay. hzl.), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006, s. 649-651.

şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu üyelikte, “*Biz kimsenin düşmanı değiliz, yalnız insanlığın düşmanı olanların düşmanıyız*” şeklinde bir insaniyetçilik de kendini göstermiştir. Bu ulusçuluğun içe dönük hedefi ise ırk ve din farkı gözetmeksizin ortak geçmiş, kendi ulusallığını yapan Türkçe yani ortak dil ve ortak kültür etrafında çağdaş bir ulus yaratmak olarak varlığını hissettirmiştir.⁵³⁵

CHP, 1939 Kurultayı’nda dil ve ifadeler açısından programını 1931 Programına geri döndürürken 1943 Kurultayı’nda da temel ilkeler, Kemalizm adlandırması ve Altı Ok korunmuştur. Türk milleti eşit milletlerden mürekkep insanlık cemiyetinin esaslı birliği olarak tanımlanırken Türk milliyetçiliği ise en yüksek bir insan seviyesine varmanın kök şartı ve vasıtası, her milletin insanlığa değerli hasletlerini takdir ve teşvik eden bir iyilik unsuru olarak tarif edilmiştir.⁵³⁶

CHP, bir taraftan, milliyetçiliği modern devletlerin ilerleme ve kalkınma seviyelerine ulaşma yolunda bir çaba olarak tanımlamış, diğer taraftan ise, Türk toplumunun bağımsız kimliğinin ve özel manevi karakterinin korunmasını uygun görmüştür.⁵³⁷ Ayrıca bunun da “Medeni Bilgiler” kitabına “*Türk milliyetçiliği, ilerleme ve gelişme yolunda ve uluslararası görüşme ve ilişkilerde, bütün çağdaş milletlere paralel ve onlarla aynı uyumda bir ahenkte yürümekle birlikte, Türk toplumunun özel yaradılışını ve başlı başına bağımsız kimliğini korunmuş tutmaktır*”⁵³⁸ cümleleriyle yansıdığı görülmektedir.

Bununla birlikte, İsmail Hâmî Danişmend Türkiye Cumhuriyeti’nde milliyet konusunda “*Bizde milliyetin hususi tarifleri gibi resmî tarifleri de rengârenk bir mozaik teşkil edebilecek kadar çeşitlidir*” eleştirisi ile bir takım tespitler ortaya koymuştur. Esasında bu tespitler milliyetçiliğe bakış ve farklılık konusunda da yol gösterici niteliktedir: Bunlar; Anayasada tabiiyet prensibi, CHP programında dil, kültür, mefkûre birliği, Millî Müdafa Vekâleti’nin askerî liselere alacağı talebe şartnamesinde öz Türk ırkından olma şartı yani ırk esası, 1932 yılında TTK tarafından liselerde okutulmak üzere tertip edilen lise Tarih kitabının birinci cildinde Baykal gölünden Tuna boylarına kadar uzanan Türklük hududu ile Turancılık, Maarif Vekâleti’nin yine liselerde okuttuğu kitabın Tanzimat Edebiyatı bahsinde devlet hududunun referans alınması ve Mustafa Ke-

⁵³⁵ Ahmet Taner Kışlalı, *age*, s. 44-45.

⁵³⁶ Süleyman Güngör, “*CHP Ve Milliyetçilik Anlayışında Dönüşüm*”, *Türkiye’de Siyasi Partiler ve Milliyetçilik*, Mustafa Yiğit (Ed.), Palet Yayınları, Konya 2022, s. 205.

⁵³⁷ Kemal Karpat, *age*, s. 57.

⁵³⁸ Mustafa Kemal Atatürk, *age*, s. 48.

mal'in panislamizm ve panturanizme yönelik eleştirisini ifade eden konuşmasına yer vermesi ile vatan esası.⁵³⁹

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ve kurumsallaşma aşamasında İsmail Hamî Danişmend'in de tespit ettiği üzere bir takım farklı söylem ve yerine göre farklı uygulamalar olsa da gerek uluslaşma gereke modernleşme açısından Türk milliyetçiliği özel bir yerde konumlanmıştır. Bu yüzden Mustafa Kemal Atatürk, geleneksel toplum içinde milliyetçiliği, modernleşmeye uzanan bir yol olarak değerlendirmiş, söylemden öteye de taşıyarak aydınlanma temelinde gelecek tasavvuru olarak şekillendirmeye gayret göstermiştir. Demokratikleşmeye uzanan siyasal düzen içinde Türk toplumunun daha ileriye taşınması milliyetçiliğin bir gereği olarak düşünülmüştür. Bununla birlikte Türk toplumunun daha ileriye taşınmasına yönelik gelecek tasavvuru Türkiye'deki farklı milliyetçilik yorumlarına da ilham kaynağı olarak yerini almıştır.

Türk milliyetçiliği, nihai hedef olarak Parla'nın ifadesiyle “çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak” bazen “çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkmak” ağır basmakla birlikte tavır, kişinin anına göre, partinin ya da akımın ideolojisine göre, aydınların hangi sorun karşısında olduklarına göre, kamusal ruh haline göre, bu iki uç arasında gidip gelmiştir.⁵⁴⁰ Kemalist ideoloji içinde millî devletin ana özelliği millet-devlet-parti özdeşliğiyle özetlenebilmektedir. Bu özdeşliğin anlamı, halk için neyin iyi olduğunu bilenlerin, halka rağmen bu iyiliği gerçekleştirebilecekleri bir siyasal mekanizma kurduklarıdır.⁵⁴¹

Kemal Karpat, bu noktada cumhuriyet rejiminin yurttaş katılımına dayanan yeni bir medeniyet düzeni kurma hedefi ekseninde, yeni cumhuriyetçi, ulus devlete bağlılığı sağlamak ve Türk kimlik bilinci yaratmak için CHP'nin erken tarihini çözümlerken bir takım noktalara dikkat çekmiştir: Bunlardan biri sivil bir politik parti kurma, ikincisi demokratik toplum ideallerini gerçekleştirmek için bir anayasa (1924 Anayasası), üçüncüsü CHP'nin kitleleri harekete geçiren ve bir nevi ideolojik bütünlüğü sağlamak amacıyla politik eğitim veren bir kurum⁵⁴² olarak tasarlanması, dördüncüsü Partinin halkın

⁵³⁹ İsmail Hâmî Danişmend, *age*, s.5-8.

⁵⁴⁰ Taha Parla, *age*, s. 185.

⁵⁴¹ Levent Köker, *age*, s. 159.

⁵⁴² CHP'nin politik eğitim veren bir kurum olma özelliğine Halk Hatipleri Teşkilatı örnek verilebilir. Hatipler, inkılâbın esaslarını Fırka'nın program ve prensiplerini, Cumhuriyetin faziletlerini ve verdiği, vereceği feyizli neticeleri, milliyetperverliği, esas meseleler olarak her söz vesilesinde münasebet getirerek söyleyeceklerdir. Türk medeniyeti, Türk tarihi, Türk kahramanlıkları ve kısa tarifle Türk kültürünün mekteplerdeki teferruatlı tedris şekline benzemeyen ve her zaman arzu ve hevesle dinlenebilecek olan bir

yaşam seviyesini yükseltmek için gereken değişiklikleri gerçekleştirme amacı için araç görülmesi.⁵⁴³

Batıya dönük bir modernleşme⁵⁴⁴ anlayışını uygulamakla birlikte Türkiye Cumhuriyeti'ni yeni bir kimlik arayışının sonucu olarak görmenin yanlış olduğunu ifade eden Nadim Macit de millî devletin kuruluş esaslarını bağımsızlık, millî bilinç ve milletleşme, çağdaşlaşmak, bilimsel bilgi ve yöntemi öncelemek, millî irade, inanç ve fikir hürriyeti, fikri, siyasi ve ahlaki modernliğin gereği olarak laikliği benimsemek şeklinde sıralamakta, Türk milliyetçiliğini köklü bir içtihadın ve tecdidin ürünü olarak değerlendirmektedir.⁵⁴⁵

Buna mukabil, Kemalizmin din ve milliyetçilik anlayışlarını hayli tartışmalı bulunan Gökhan Çetinsaya ise bazı Türkçü çevrelerin Kemalizmi milliyetçiliğin bir çeşidi olarak görmediği, sadece inkılâpçılık olarak kabul ettiği, Kemalist politikalara itiraz etmeyen birtakım Türkçülere verilen onursal görevler dışında Türkçülerin önemli siyasi ve idari görevlere getirilmediği, birçok eski ile yeniye lehimlemek ve teokratik bünyenin muhafazası vaziyetiyle Gökalp'in Atatürk'ün fikir babası olamayacağını belirtmektedir. Diğer yandan nüfusun yüzde sekseninin kırsal kesimde yaşadığı göz önüne alındığında ise Kemalist din ve modernleşme anlayışının radikal/seküler modernleşmesinin kırsal kesime ulaşamaması ise milliyetçiliğin kitlelere ulaşamamasına sebep olmuştur.⁵⁴⁶

Buna rağmen her ne kadar milliyetçiliğin kitlelere ulaşamaması veya Kemalist modernleşmeye karşı tepkisellik üzerine sosyal bilimlerde bir söylemin varlığı olsa da Kemalizm, ister sol ister sağ siyasal popülizmler aracılığıyla olsun çok sayıdaki kuşağı toplumsallaştıran bir kültürel işlev de görmüş, Türk siyasi tarihi içinde radikalliği yu-

mahiyette telkinine ehemmiyet verilecektir. Ayrıca teşkilat özel meseleler, günün ve toplumun soru ve sorunlarına cevap verecek nitelikte olacaktır. Bkz. *CHF Halk Hatırları Teşkilatı Talimatnamesi*, Devlet Matbaası, İstanbul 1931, s. 6.

⁵⁴³ Kemal Karpat, *age*, s. 69-73.

⁵⁴⁴ Bilal Şimşir'in verdiği bilgilere göre, Amerika'nın ünlü dergilerinden The National Geographic Magazine'de Türkiye Okula Gidiyor başlıklı uzun bir yazı yayınlamıştı. Kalem kılıçtan daha güçlüyse, Türkiye yeni zaferler kazanma yolundadır diyordu. Bu derginin Avrupa muhabirlerinden Maynard Owen Williams, eski yazıdan yeni yazıya geçiş günlerinde Türkiye'de bulunmuş gözlemlerini ayrıntılarıyla dergiye yazmıştı. Dergide "Bir Doğu ülkesinin, Batılı hiçbir devletin ya da devletlerin yapamadığı biçimde Ortadoğu'yu hızla çağdaşlaştırması ve Batılılaştırması, tarihin hoş çelişkilerinden biridir. Yabancı baskısı ve kompleksinden sıyrılmış bulunan Türkler, hiçbir yabancıların kendilerine empoze edemeyeceğini özgürce benimsemektedirler." İfadeleri yer almıştır. Bkz. Bilal N. Şimşir, *Türk Harf Devrimi Üzerine İncelemeler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006, s. 45-46.

⁵⁴⁵ Nadim Macit, *age*, s. 330.

⁵⁴⁶ Gökhan Çetinsaya, "Yüzde Otuzbeş'in Anlamı ve Önemi Üzerine Bir Deneme", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 55, Mart-Nisan 1999, s. 24-26.

muşatılmış, ters orantılı da olsa popülist ilkeleri sağ ve siyasi partilerce de benimsenmiştir.⁵⁴⁷

Dolayısıyla Türkiye'nin tüm politik ve sosyal hareketleri, düşünceleri yirmili ve otuzlu yılların doktrinlerinden çok uzaklarda bile olsa eylemlerini Atatürk figürü ile meşrulaştırma ihtiyacı hissetmişler, Kemalizmi yeniden yorumlamış ve bir anlamda onu modernleştirmişlerdir. Bu noktada sağcılar için Kemalizm, sınıfların varlığını inkâr etmesi, milliyetçilik ve popülizm anlamında; merkez sağ partileri için teknik ve endüstriyel ilerleme anlamında bir Batılılaşma; radikal solcular için Atatürk'ü anti-emperyalizmin sembolü anlamında ifadesini bulmuştur. İlmli sol ise, laiklik ve sosyal adalet üzerine vurgu yaparken Atatürk'ü referans almıştır.⁵⁴⁸

1.3.5. Atatürk'ün Modernleşme Çözümü: “Uluslaşma”dan “Modernleşme”ye mi? “Modernleşme”den “Uluslaşma”ya mı?

Atatürk Döneminde siyasal ve modernleşmeye yönelmiş bir proje olarak Türk milliyetçiliği, devletin yurttaş olma ve kader birliğini paylaşmak yeterli sayılan bir milliyetçiliği seçmiştir. Bu tarz milliyetçilikte unsur olarak etnik köken ve din ikinci plana itilmiştir. Bu bağlamda Atatürk'le birlikte ortaya konan Türk milliyetçiliğinin üzerinde etkileri olmakla birlikte Fransız ve Alman milliyetçiliklerinden farklı bir pozisyonu bulunmaktadır. Çünkü milliyetçilik ve devlet olguları eş zamanlı ortaya çıkmamıştır. Romantik yazında 1800'lü yılların başında beliren uyanış Alman ulus devletinin 1870'de kurulmasını izleyen süreçte Alman milliyetçilik tipinin siyasal birlikten değil de etnik ve kültürel birlikten türemesine sebep olmuştur. Türkiye'de milliyetçilik ve ulus-devlet arasındaki sıralama Almanya'dakinin tersine tezahür etmiş ve Türkiye Cumhuriyeti, milletini arayan bir devlet olma özelliğiyle öne çıkmıştır. Siyasi birliğin kurucu, teşkil edici faktör olarak öne çıkması, merkezin kontrolünde ve beka meselesiyle çizilmiş, etnisist ve ırkçılık dışında devletçi milliyetçilikle taşradan kaynaklanan tepki ise zamanla farklı milliyetçilik söylemlerine de zemin hazırlamıştır. Böylelikle merkez-

⁵⁴⁷ Süleyman Seyfi Ögün, “Kemalizm Tartışmalarının Kültürel Doğası Üzerine Bazı Notlar”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 28, Mayıs-Haziran 1994, s. 31.

⁵⁴⁸ Erik Jan Zürcher, *Savaş Devrim ve Uluslaşma: Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi (1908-1928)*, Ergun Aydınoglu (çev.), 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005, s. 257-258.

deki seçkinler ile taşra halkı arasındaki uçurum ideolojik boyutta da pekişmeye doğru bir yönde seyretmiştir.⁵⁴⁹

Musevi İshak Kohen'in oğlu olup dini inancını değiştirmeden Türkçülük fikrinin ilk temsilcilerinden olan ve sonradan Munis Tekinalp adını alan Moiz Kohen⁵⁵⁰ de Atatürk'le farklı bir ivme yakalayan Türk milliyetçiliğinin gelişim seyrini değerlendirmiştir. Ona göre de Türk milliyetçiliği, kendini koruma içgüdüsünün gelişimidir. Bu gelişim sürecinde dinsel tasavvufa tepki, ulusal gerçekliği; geçmişin tepkileri altı simgeyi; dinsel bağınazlığa tepki, laikliği; ekonomik ve sosyal aristokrasiye tepki, demokrasiyi; aşırı özgürlük yandaşlığına tepki, devletçiliği; evrim yandaşlığına tepki, devrimciliği; mutlakiyete karşı tepki ise cumhuriyetçiliğin gelişmesine sebep olmuştur.⁵⁵¹

Bu değişim süreci Atatürk Döneminden başlamak suretiyle uzun yıllar Türk toplumu ve Türk siyaseti içinde zaman zaman gerginlik zaman zaman da tartışma konusu olmuş, muhafazakâr ve milliyetçi aydın çevrelerin de gündemini doldurmuştur. Nitekim toplumsal yapı bakımından homojen bir yapı arzetmeyen toplumlarda bağımsızlık sonrası merkeziyetçi seçkinlerin farklılıkları yok sayarak ulus-devlet ve ulus yaratma çabaları toplumdaki mevcut değişik kültürel, dinsel veya etnik katmanlar arasında bir çatışmaya yol açabilmektedir.⁵⁵² Bu yüzden de Atatürk'ü daha çok sağ perspektiften okuyan Mümtaz Turhan kültür değişmelerine girişilirken cemiyetin inhilale sürüklenmemesi için bir tarafta ve bir sahada inkılâpçı olurken diğer sahalarda muhafazakâr kalma zaruretinden bahsetmektedir. Ona göre, Atatürk'ün dinî inançlara dokunmamasının, tarih şuurunu kuvvetlendirmeye, güven aşılama çabası ve tam manasıyla milliyetçi kalmasının hikmetlerinden biri de budur.⁵⁵³ Turhan'ın bu bakış açısı çalışmanın üçüncü bölümünde ele alınacağı üzere Türk inkılâbını sağ bir yorumlamaya ve din ile inkılâbı uzlaştırmaya yöneliktir.

1928-1940 yılları arasında tasarlanan Türk milliyetçiliği, gerekli olan kurumsal yapıların da oluşumuna eşlik eden bir inşa süreci yaşamıştır. 1940'lı yıllardan sonraki süreç ise farklılaşmaların yaşanmaya başladığına işaret eden gelişmelerle şekillenmiştir. Çünkü bu dönemden itibaren ortaya çıkan Türk-İslam sentezi, Kemalist milliyetçiliğin

⁵⁴⁹ Ayşe Kadioğlu, "Milletini Arayan Devlet: Türk Milliyetçiliğinin Açmazları", *75 Yılda Tebaa'dan Yurttaşa Doğru*, Artun Ünsal (Ed.), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 211.

⁵⁵⁰ Ömer Özcan, *age*, s. 112-114.

⁵⁵¹ Munis Tekinalp, *Kemalizm*, Çetin Yetkin (Günümüz Türkçesi), Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 2004, s. 271.

⁵⁵² Turgay Uzun, *age*, s. 47.

⁵⁵³ Mümtaz Turhan, *age*, s. 332.

dine karşı radikal tavrını derinden sarsmıştır. Yeni gelişmelerin bir sonucu olan “MHP ve Ülkücü Hareket” ise Türk milliyetçiliği içerisinde yeni bir farklılaşmayı göstermesi açısından önemli bir yerde konumlanmıştır.⁵⁵⁴

19. yy’ın sonu ve 20. yy’ın başında teorik çerçevesi oluşturulan Türk milliyetçiliği, Mustafa Kemal Atatürk ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu ideolojisi olmuştur. Ümit Özdağ’a göre, Atatürk Döneminde Türk milliyetçiliği, bir siyasal program olarak millî devletin oluşturulması amacı ile devletin ve milletin hayatının bütün alanlarını kapsamıştır. Atatürk’ün ölümü ile Türk milliyetçiliği ideolojisi devletin resmî ideolojisi olma niteliğini görünürde korusa da özünde yitirmiş, siyasal bir program olmaktan çıkmış, daha İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı döneminde içi boş bir bürokratik milliyetçiliğe⁵⁵⁵ dönüşmüştür.⁵⁵⁶

Başka bir ifadeyle Atatürk Döneminde kurtuluşu gerçekleştiren milliyetçilik, bağımsızlık, kalkınma, refah, kendi karakterlerini tayin hakkı, kültürel etkileşime açık olma gibi somut taleplerini gerçekliğe dönüştürerek, modernleşme aracı misyonunu yüklenmiştir.⁵⁵⁷ İşte bu misyonla Jöntürk hareketi ve İttihat Terakki geleneğinin hem bir devamı hem de onun bir eleştirisi olan Cumhuriyet Devrimi ve Kemalizm, medeniyet-hars ayrımını da ortadan kaldırmış ve görece bütünlüklü sayılabilecek bir program ve ideolojik siyasal hat kurmuştur. Bu programın temelini ise kalkınmacı ve ulusal yönü ile laiklik, akılcılık, bilim ve pozitivism oluşturmuştur.⁵⁵⁸

Bu yüzden daha 1923’te yazılan bir takım yazılarda Tanzimat’ın getirdiği bocalama, idare-i maslahat ve millî vücut üzerindeki büyük zaafın kaldırılması, İttihat ve Terakki dönemindeki tezatlığı bertaraf etmesi Atatürk’ten beklenmekteydi. Muayyen, muntazam ve ahenkdar bir usûlün teessüsü için Cumhuriyetin ilk nesil muhafazakâr-

⁵⁵⁴ Mehmet Karakaş, “Türkiye’nin Kimlikler Siyaseti ve Sosyolojisi”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 2, Yıl: 2013, s. 21.

⁵⁵⁵ Milliyetçiliğin evrensel gerçekliğini teşkil eden sacayağının millî kimlik inşası, millî bekayı temin ve milli menfaatlerin korunması olduğunu bildiren Mustafa Çalık, 19 Temmuz 1999’da “Büyük Kurultay” gazetesinde yayınlanan yazısında “Bizim milliyetçiliğimizin bu evrensel gerçekliğe katkısı, millet iradesinin üstünlüğü ile millet fertlerinin hak ve hürriyetleri esasına dayanan çoğulcu demokrasiyi vazgeçilmez telakki etmesidir. Türkiye’deki ‘halka rağmen halkçılık’ ve ‘milleti adam etme’ türünden jakoben, bürokratik elit milliyetçiliği ile Türk milliyetçiliği arasındaki temel farklılıklardan biri budur” demektedir. Bkz. Mustafa Çalık, *Millî kimlik Milliyet Milliyetçilik*, 4. Baskı, Cedit Neşriyat, Ankara 2016, s. 85.

⁵⁵⁶ Ümit Özdağ, *Yeniden Türk Milliyetçiliği*, 5. Baskı, Kripto Yayınları, Ankara 2016, s. 42.

⁵⁵⁷ Baran Dural, *Batı’da ve Türkiye’de Kuramsal Milliyetçilik*, 1. Basım, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2018, s.234.

⁵⁵⁸ Merdan Yanardağ, *Yeni Muhafazakârlık ve Neo Conlar*, 5. Baskı, Destek Yayınları, İstanbul 2017, s. 162.

liberali⁵⁵⁹ olarak da adlandırılan Ahmet Ağaoğlu “Gidilecek Yol” adlı yazısında “Acaba biz yine aynı yol üzerinde bocalayacak mıyız? Acaba yüz seneden beri tecrübe olunan bu yolu yine bazı evhamlara kapılarak takip edecek miyiz? Yoksa kat’i hatveler ile azimkârâne bir sebatla hedefe doğru yürüyerek memleketi nihayet bu halitacılıktan kurtaracak mıyız?” sorularını soruyordu.⁵⁶⁰

Atatürk’ün fikirlerine belli bir bütünlük sağlayan ve bir takım çelişkileri ortadan kaldıran kavramın ilim olduğu çoğunlukla bu dönem çalışmalarında dile getirilmektedir. Atatürk, Batı medeniyetini, bu medeniyetin ilme dayandığına inandığı için benimsemiştir. Atatürk konuşmalarında daha çok “muasır medeniyet”ten bahsetmiş ve ender olarak Batı medeniyetini övmüştür. Batı medeniyetinin ilme dayanması, ilmin ise universal oluşu Atatürk’e göre, Türk devrimini dar bir taklitçilikten kurtarıyordu.⁵⁶¹ Evrensel yönüyle ilim, Batı medeniyeti ile kurulan en önemli bağ olarak anlam kazanmıştır.

Atilla İlhan, bu noktada ilerici Türk aydın kafasının savunduğu, “Atatürk Tanzimat’tan beri süregelen Batıcılık eğilimini gerçekleştiren adamdır ve bu işi Atatürk devrimleri adını verdiğimiz bir sıra devrimle yapmıştır” türünden bir değerlendirmeyi reddetmektedir. O, duruk, değişmez ve katı olmayan, tam tersine, esnek, ilerlemeye açık çağdaş uygarlık çizgisinin amaç edindiğini, ona ulaşmayı öngördüğünü, onun için gerekli saydığı araçlara başvurduğunu ifade etmektedir.⁵⁶²

Ancak Atatürk zamanında Cumhuriyetin bir umdesi haline gelen muasır medeniyet ve ilmî anlamda Batılılaşma onun ölümünden bir müddet sonra eleştirilere uğramış, Batılılaşmanın bir Batı taklidinden ileri gidemediği “sağ” ve “sol” kesimlerce ve resmî milliyetçilik dışındaki milliyetçi akımlar tarafından ifade edilmiştir. Daha 1940’ların sonunda Türk ve Müslüman kültürüne Cumhuriyet ile ihanet edildiği teziyle⁵⁶³ ortaya çıkan bu eleştiriler de 1960-1980 arası dönemin en mühim kültür konuları

⁵⁵⁹ Tanıl Bora, *age*, s. 93.

⁵⁶⁰ Ahmet Ağaoğlu’ndan akt. Mehmet Kaplan vd. *age*, s. 82.

⁵⁶¹ Taner Timur, *age*, s. 140.

⁵⁶² Atilla İlhan, *Hangi Batı*, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2005, s. 88-89.

⁵⁶³ Benzer eleştirilerin tarihi ve toplumsal temelleri Ahmet N. Yücekök’ün “Türkiye’de Din ve Siyaset” kitabına da konu olmuştur. Yücekök’e göre, Batı’da sanayi devriminin doğal sonucu olarak beliren siyasal ve sosyal kurumları, bu kurumları yaşamak için gerekli sosyal temellere sahip olmayan Osmanlı toplumuna tepeden inme getirme çabaları, iğreti bir modernleşme süreci, yozlaşmış bir toplum düzeni, halkın büyük kısmının siyasal kültür ve yaşantısına ters düştüğü için bir kültür ikileşmesi yaratmaktan öte gide-memiştir. Batılılaşma kalkınma ve gelişmeyi sağlamak şöyle dursun, toplumda sınırlı bir zümrenin palazlanmasını sağlayarak ayırıcı olmuştur... Halk da düzeninin giderek bozulmasını, yoksulluğun artmasını Batılılaşmaya yormuş, kendisinin daha fazla sömürülmesini gerçekleştiren değişime, dinsel inanç ve yorumlarla karşı çıkmıştır. Bkz. Ahmet N. Yücekök, *100 Soruda Türkiye’de Din ve Siyaset*, 3. Baskı, Gerçek Yayınları, İstanbul 1971, s. 57.

arasında yerini almıştır.⁵⁶⁴ Orhan Türkdoğan, modernleşmenin Batılılaşma ile eş değer görülmesini, modernleşme sürecinin tek boyutlu ele alınması ve din ile modernleşme arasında ters bir ilişki olduğu kanısını Türk modernleşme modelinin yanlışları olarak tespit etmiştir. Nitekim ona göre Batılılaşma, Batı toplumlarına yönelik kültür, norm ve değerler kompleksiyken, modernleşme, Batı-Doğu uygarlıklarının bir yaklaşımı, sentezidir.⁵⁶⁵

Türkdoğan'ının Türk modernleşmesi üzerinde yaptığı modernleşmenin Batılılaşma ile eş değer görülme yanlışlığına benzer değerlendirmeler 1940'ların evrenselci Doğu-Batı sentezinden Türk-İslam sentezine geçiş konusunda da yapılmıştır. Bu noktada meydana gelen çatışmaları Nazım İrem'in çalışmalarından takip edilmesi mümkündür. Nitekim Türk-İslamcı, milliyetçi ve serbestîci-muhafazakâr sağ siyasal cereyanların liberal modernitenin kurucu felsefi-siyasal gelenekleri olan akılcılık, sekülerizm, hümanizm ve evrenselcilik karşıtı siyasi-felsefi konumları Türk modernleşmesinin özgürleştirici etkilerini sınırlandırmıştır. Bahsi geçen cereyanlara göre, ferdiyetçilik bir bencilleşme, Pazar ideolojisi olarak liberalizm toplumsal bireysel yozlaşmanın nedeni, Kemalizm ise bilimci bir ideolojiye saplanarak hakiki bilginin manevi kaynaklarına yüz çevirmiştir.⁵⁶⁶

Buna karşın Niyazi Berkes, Atatürk'ün "*Ulusçuluk görüşünün çağdaşlaşma çözümünün, Batılılaşma yoluyla çağdaşlaşma değil, uluslaşma yoluyla çağdaşlaşma çözümü*" olduğunu savunmuştur.⁵⁶⁷ Dolayısıyla Atatürk'le başlayan modernleşme, Osmanlı'nın savunmacı modernleşme⁵⁶⁸ ve klasik Batılılaşma yahut Batıcılık anlayışından da farklılık arzmektedir. Zira birinde zaten imparatorluk sistemi ve kaygısı, diğesinde ulus devletin kurumsallaşması ve Türk milleti kaygısı vardır. Buna karşın yine de imparatorluktan intikal eden Batı'nın üstünlüğüne yönelik kaygının, amaçları farklı olsa da belirleyici olduğunu kabul etmeliyiz.

Çetin Yetkin'in de vurguladığı üzere Batılılaşma yoluyla çağdaşlaşma eski devleti restore etmekten başka bir şey ifade etmemekteydi. Nitekim Batıcılık anlayışının temel ögesi Batılılaşma yöntemi ile devleti elde tutabilme görüşüdür. Bu bakımdan yü-

⁵⁶⁴ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi/Makaleler 4*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 21.

⁵⁶⁵ Orhan Türkdoğan, *age*, s. 288.

⁵⁶⁶ Nazım İrem, "Türk Muhafazakâr Modernleşmesinin Sınırları: Kültürcü Özgünlük Ve Eksik Liberalizm", *Doğu-Batı*, Yıl: 14, Sayı: 58, Ağustos-Eylül-Ekim 2011, s. 35.

⁵⁶⁷ Niyazi Berkes, *age*, s. 424.

⁵⁶⁸ Carter V. Findley, "Tanzimat", *Modern Dünyada Türkiye (1839-2010)*, Cilt: 4, Reşat Kasaba, Zuhâl Bilgin (Ed.), Kitap Yayınevi, İstanbul 2016, s. 65.

rürlükte olan devlet düzeninin ıslahat yapılarak sürdürülmesi anlamını taşıyordu. Bu yüzden Osmanlı imparatorluğunda geçerli bulunmuş Batıcılık düşüncesi genellikle sanıldığından tam tersine tutucu bir görüştür.⁵⁶⁹ Emre Kongar'a göre de Atatürk'ün Batıcılık anlayışı, Batı'ya öykünmekten çok, Batı'nın çağdaş durumuna erişmek biçimindeydi ve Batı'nın birkaç yüzyılda geçirdiği aşamaları kısa yoldan tamamlamak gerekiyordu.⁵⁷⁰

Dolayısıyla modernleşme ve Türk milliyetçiliğini birlikte bünyesinde barındıran Kemalist Sentez (1-Batı: Dayanımcılık ideolojisi; bilim, fen ve teknoloji; değerler sistemi 2- Türklük: Dil ve Kültür milliyetçiliği 3- İslam: Yok) tarih anlayışına göre, gelenekten beğenilmeyen bloğun çekilip atılabildiği, öteki iki blokta bir Türk-Batı sentezi yapılabileceği bir zeminde kendini göstermiştir. Böylece yeni devlet, yeni toplum, yeni insan yaratmaya da yönelmiştir.⁵⁷¹ Böylelikle bir bakıma cumhuriyetçiler toplumu yeniden yaratma güvenini de kendilerinde görebilmişlerdir.⁵⁷²

İşte bu toplumu yeniden yaratma güveni modern devleti Batı'dan farklı surette teşekkül ettirecek milliyetçilik bir modernleşme projesi olarak Türkiye'de yerini almıştır. Kemalist devrimlerin Osmanlı Garpcılarının programları ile aynı olduğunu ifade eden Taha Akyol, ülke kavramıyla sınırlı milliyetçiliğin modernist olduğu ve ordu ile bürokrasi tarafından yürütüldüğünü belirterek İttihatçılıkla Kemalizm arasında bir devamlılıktan bahsetmektedir. Bununla birlikte ikincisinin devrimci olması en büyük fark olarak kendini göstermektedir. Batı ile sorunların ağır basmasından dolayı da bu modernleşme projesinde Japon modeli gibi ekonomi ve teknoloji değil siyasi ve hukuki reformlar önde gelmiştir.⁵⁷³

Başka bir değerlendirmeye göre de Cumhuriyet rejiminin uygulamaya koyduğu milliyetçiliğin amacı sanayileşme ve iktisadi kalkınma gibi modernleşmenin araçsal yönü ile sınırlı olmayıp Batılı, medenî, modern vatandaşlar yaratılması amacını da gütmekteydi. 19. yy'da yürürlüğe konulan reformlar pragmatik ve spesifik nedenler taşırsen, Cumhuriyet milliyetçiliği ile reformlar tümel ve ideolojik bir nitelik kazanmıştır.⁵⁷⁴

⁵⁶⁹ Çetin Yetkin, *Türk Halk Hareketleri ve Devrimler*, Birinci Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul 1980, s. 456.

⁵⁷⁰ Emre Kongar, *Türk Siyasal Yaşamında Cepheler ve Sosyal Devlet Kavramı*, Sevinç Matbaası, Ankara 1975, s. 8.

⁵⁷¹ Taha Parla, *Türkiye'nin Siyasal Rejimi*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s. 201.

⁵⁷² Yüksel Taşkın, *age*, s. 36.

⁵⁷³ Taha Akyol, *Ama Hangi Atatürk*, 4. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul 2008, s. 542.

⁵⁷⁴ Ayhan Akman, "Etnik Sivil Kuramsal İkilemin Ötesinde Modernist Milliyetçilik", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt: 4, Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 84.

Hâkim ideolojinin halka benimsetilmesinin aynı zamanda bir modernleşme projesi olarak görülmesi bir yanılgı olarak görülmekle birlikte inkılâpçı seçkinlerin tatbik sahasına koymayı amaçladığı millet projesine de eleştiri getirenler bulunmaktadır. Dolayısıyla burada Berkes'in ifade ettiği uluslaşma yoluyla çağdaşlaşma çözümü de Ak-yol'un işaret ettiği siyasi ve hukukî reformların önceliği de tartışma ve eleştiri konusu olmaktadır. Bu eleştirilerden biri millet projesinin dayandığı temel kavramların gerçek dünyanın objelerini ifade eden semboller olmayışı, kafalarda tasarlanan soyut ve hayali bir dünyanın unsurlarını ihtiva ettiği ve bu yüzden de kurgularla gerçek dünyanın realiteleri arasında beyhude bir uyumun arandığı yönündedir.⁵⁷⁵

Buna mukabil Ali Gevgili, Atatürk'ü kendisinden önceki bütün yenileşme düşüncelerinin hem bir antolojisi hem de varolan dış ve iç dinamikler altındaki uygulayıcısı olarak tasvir etmektedir. Bu zeminde Mustafa Kemal, Türkiye'yi bunaltan kısır döngüyü, yaşadığı dönemin evrensel koşulları, dünya görüşleri, olanak ve boyutları altında devir alarak geçmiş tarihi, bir başka gelecek adına, belirli bir yerde noktalamak istemiştir.⁵⁷⁶

Bilindiği üzere iktisadi, sosyal, kültürel nedenler başta olmak üzere başta feodalite krizi ve sonrasında kapitalist dünya ekonomisinin siyasal kurumu olarak modern devlet Batı'da ortaya çıkmış ve Rönesans döneminden itibaren başlayan bir süreci ifade etmiştir. Türkiye'de içsel dinamiklerin etkisi ile bir değişim Osmanlı Devleti'nin padişah, patrimonial bürokrasi ve ideolojik-dinsel devlet aygıtı ile kurduğu kontrol mekanizması sebebiyle yavaş olmuştur.⁵⁷⁷ Bu yüzden bazı yerlerde bürokratik devamlılık olmakla birlikte değişimi yavaşlatan bu mekanizmanın çöküşü Türkiye'nin de modern anlamda doğuşunu sağlamıştır. Türkiye'nin önünde yüzyıllarca modern devlet sancısını yaşamış bir Batı örneği ve imparatorluktan kopuş olması sebebiyle, Türkiye, Atatürk öncülüğünde bu sürece üst noktadan yaklaşmış, doğrudan üst yapı dönüşümleriyle işe başlamıştır. Böylece Batı'da yaşanan süreçlerin sonucu olan bir fikir, Türkiye'de başlangıç olmuştur denilebilir. Sonradan her ne kadar yorumlanmaya çalışılsa da bu başlangıcın Zafer Üskül'ün ifadesiyle Marxist kuramın ulusal kültür yapıcısı burjuvazi-

⁵⁷⁵ Abdülkadir İlgen, *Gelenek ve Modernite Arasında Bir Kavram: Milliyetçilik*, Net Kitaplık Yayıncılık-Ankara 2021, s. 28-29.

⁵⁷⁶ Ali Gevgili, *Türkiye'de Yenileşme Düşüncesi Sivil Toplum Basın ve Atatürk*, İkinci Basım, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1990, s. 120-121.

⁵⁷⁷ Ali Kazancıgil, "Türkiye'de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm", *Toplum ve Bilim*, Sayı: 17, Bahar 1982, s. 64-87.

nin⁵⁷⁸ dışında geliştiğini vurgulamak da yerinde olacaktır. Yani uluslaşma yoluyla çağdaşlaşma veya çağdaşlaşma yoluya uluslaşmadan ziyade tıpkı kültür-medeniyet aynılığı gibi Atatürk uluslaşmayı da çağdaşlaşmayı da çağın ruhuna uygun şekilde birlikte ele almayı seçmiştir.

Diğer yandan Kemalist milliyetçilik bir yandan doğal olarak Osmanlı üst kültürünü red üzerine kurulumken bir yandan da çevrenin kültürünü kullanarak millî kültür inşa etme olasılığına soğuk bakmıştır. Özgün bir ulusal kimliği temellendirebilecek gelenek çağdışılığı öne sürülerek radikal bir şekilde reddedildiği için Kemalist milliyetçiliğin tercihini topyekûn modernleşmeden yana yapması da şaşırtıcı olmamıştır.⁵⁷⁹

Bir taraftan da Kemalist milliyetçilik vatandaşlığa dayalı milliyetçiliği kültürel-etnik ve dini ile; Aydınlanmayı romantizmle; Batı'yı Doğu ile; dini, sekülerleşme ile; ulus-devlet kapitalizmini antiemperyalizm ile sentezlemeye çalışmış olması bir yapısal karmaşa ortaya çıkmıştır. Bu yapısal karmaşanın ortaya çıkardığı sindirim sorunu aynı zamanda Türkiye'nin milliyetçilik üzerinden okunan kuruluş ve gelişim hikâyesini de oluşturmuştur. Kemalist milliyetçiliğin bu durumu, bürokratik elite halkın bilincini yukarıdan aşağıya dönüştürmek görevi vermiştir. İkinci olarak sonraları ortaya çıkan Türk milliyetçiliğinin Kemalist milliyetçiliğin sınırları içinde tanımlara yönelmesi ve ortaya çıkan başarısızlıktan dolayı da yeni arayışlara yönelmesi, üçüncü olarak ise amorf milliyetçilik tanımının kopyalanması yoluyla ideolojik tutarsızlıkların ortaya çıkmasıdır.⁵⁸⁰

Dolayısıyla Atatürk'ün bizzat kendinin Türkiye'ye biçtiği program, ana gövdesi itibarıyla Aydınlanma düşüncesinin genel çerçevesi içinde yer almaktadır. Türkiye'de Atatürk devrimleri adını alan hareket, aydınlanma paralelinde olmakla birlikte, rönesans tabanına dayanmadığı, burjuvazi olmadığı ve resmî devlet doktrini biçiminde ortaya çıkmak ve yüzlerce yılın içinde yoğrulmuş olma olanağından yoksun olduğu için de yapay kopuş noktaları oluşturmak zorunda kalınmıştır. Uluslaşma düşüncesinde geleneğin dirileceği kaygısı ve pozitivist düşünce dini uluslaşma dışına itmiş, böylelikle Türkiye'nin yakın tarihi, aydınlanma yanlısı resmî tezlerle, idealleştirilmiş geçmiş yanlısı resmî tezlerin çarpışması biçiminde geçmiştir.⁵⁸¹

⁵⁷⁸ Zafer Üskül, *Ulusal Sorun (Marx, Engels, Lenin, Stalin)*, BDS Yayınları, İstanbul 1990, s. 18.

⁵⁷⁹ Ayhan Akman, agm, s. 86-87.

⁵⁸⁰ Güldeniz Katırcı, "İdeolojik Kimlik Krizi İçinde ve Bir Kısır Döngünün Eşiğinde: Milliyetçi Hareket Partisi", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 88, Bahar 2007, s. 38.

⁵⁸¹ Mehmet Ali Kılıçbay, "Atatürkçülük Ya da Türk Aydınlanması", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 28, Mayıs-Haziran 1994, s. 67-69.

Bu tezlerin çarpışması da Türkiye’de resmî milliyetçilik karşısında yeni milliyetçilik akımlarının ve düşüncelerinin ortaya çıkışını hazırlamıştır. Böylece Kemalist-Batıcı/Modernleşmeci milliyetçiler karşısında Türkçü milliyetçiler ve Anadolu milliyetçiler⁵⁸² kendini göstermiştir. Ancak Süleyman Seyfi Ögün, Türk politik kültürünün Cumhuriyetin etik dayanakları açısından Kemalizme alternatif başka bir meşrulaştırım çerçevesi çıkarmamasını sorgulamakta ve bunu başta Batıcılık olmak üzere, modernist İslamcılık ve Türkçülük gibi daha yerlici çağrışımlar yapan akımların da pozitivist medenileşme etiğini çeşitli derecelerde bir modernleşme projesi olarak savunmalarına bağlamaktadır.⁵⁸³ Yıldız Akpolat da bu konuda Türk modernleşmesinin yorumcularını, Batı’ya karşı olsalar da olmasalar da aynı zihniyetin ürünü olarak kabul etmekte, en çok yabancılaşmaya karşı olanın bile aynı zihinsel pratiklerle Batılılaşmayı ele aldığını söylemektedir.⁵⁸⁴

⁵⁸² Anadolu milliyetçilerin ilk kuşağı Remzi Oğuz Arık merkezli olarak ikinci bölümde işlenecektir. İkinci kuşak Anadolu milliyetçiler içinde yer alan Ezel Erverdi Türkiye’deki milliyetçilik akımlarını iki kategoriye ayırmıştır. Bunlardan ilki Batı tipi milliyetçilerdir. Bu tip milliyetçiler arasında ilk olarak Türk ırkının ve tarihinin müdâfiliğini yapan ve fikir babalarının Leon Cahun ve dö Guignes olan Türkçüler, milli kültür ve tarihi inkâr etmemekle birlikte Batılılaşma gereğine inanan, ikinci olarak Batı’nın ilim ve tekniği ile kendi kültürümüzü bağdaştırmaya çalışan Doğu-Batı sentezcileri bu kategoride yer almaktadır. İkinci tip milliyetçilik ise Anadolucuların kendilerini de içinde gördükleri milli kültüre, tarihe ve İslama bağlı Batı karşıtı milliyetçilerdir. Mevcut düzene ıslahatçı değil inkılâpçı yaklaştıklarını belirten Erverdi, şahsiyetçilik, cemaatcilik ve devletçilik olarak Anadolu milliyetçilerin hususiyetlerini ortaya koymaktadır. İkinci kategorideki Anadolu milliyetçiliğinin hedefi, Anadolu toprağında İslamı yeniden yaşatmak ve cihanşümûl bir tebliğ ve ebediliğe yönelmiş iman davası olarak belirlenmiştir. Bu davada yoğun surette Tanzimat’tan itibaren Cumhuriyet’e kadar renk değiştirerek devam ettiğine inanılan Batılılaşmanın kültür ikileşmesi yoluyla yorgun ve şuursuz bir toplum hafızası meydana getirdiği düşünülmektedir. Buna göre, güneşi doğduğu yerde değil battığı yerde arayanlar, milliyetçilik kavramını da Batı’dan getirmişlerdir. Bkz. E. Erverdi, D. Özer, A. Debbağoglu, *Türk Milliyetçiliği ve Batılılaşma*, İkinci Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 1979, s. 50, 77.

⁵⁸³ Süleyman Seyfi Ögün, *Türk Politik Kültürü*, 1. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul 2000, s. 315.

⁵⁸⁴ Yıldız Akpolat, “Türk Devrimine Muhafazakâr Kanattan İki Bakış: Peyami Safa ve Mümtaz Turhan”, *Türk Yurdu*, Mart 2012, Sayı: 295, s. 392.

BÖLÜM 2

MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ GELENEĞİNİN SİYASİ OLARAK BAŞLANGICI: MİLLET PARTİSİ, TÜRKİYE KÖYLÜ PARTİSİ VE MUTEDİL MİLLİYETÇİLİK (1948-1958)

Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin, 24 Ocak 2019 tarihinde Belediye Başkanı Aday Takdim Toplantısı'nda yapmış olduğu konuşmada *"1948'de Millet Partisi'yle başlayan doğuş, Cumhuriyetçi Millet Partisive Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'yledoğruluşa, buradan da 9 Şubat 1969'da Milliyetçi Hareket Partisi'ne adım adım, aşama aşama, perde perde ulaşmıştır... Partimizin yaşı 50'dir, siyasetimizin yaşı 71'dir, davamızın yaşı Türklüğün yaşıyla eştir, eşittir"*⁵⁸⁵ şeklindeki ifadeleri MHP'nin Türk siyaseti veya demokrasi tarihi içindeki yerini ortaya koyması bakımından önem teşkil etmektedir. Bahçeli, siyasetimizin yaşı 71 derken Millet Partisi'ne gönderme yapmış ve siyaset olarak MHP geleneğinin başlangıç noktasını hatırlatmıştır.

Çok partili siyasi hayata geçişle birlikte kurulan siyasi partiler Millî Şef Döneminin antidemokratik uygulamalarına tepki olarak ortaya çıkmışlar, bir takım farklılıkları olmakla birlikte büyük ölçüde aynı milliyetçi çizgide siyasetlerini geliştirmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla bu partilerin farklılıklarını ortadan kaldırarak onların bir toplamı olarak düşünülebilecek MHP'nin doğuşu, Atatürk Dönemi sonrası Türk milliyetçiliğinin geçirdiği çetin ve sert aşamaların doğal bir sonucudur.⁵⁸⁶

Dolayısıyla MHP, parti çizgisi yahut geleneği olarak çok partili siyasi hayata geçiş sürecinde kurulan Millet Partisi (MP-1948), Türkiye Köylü Partisi (1952), Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP), Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP-1958) gibi parti-

⁵⁸⁵https://www.mhp.org.tr/htmldocs/mhp/4499/mhp/Milliyetci_Hareket_Partisi_Genel_Baskani_Sayin_Devlet_BAHCELI_nin_Belediye_Baskani_Aday_Takdim_Toplantisinda_yapmis_olduklar_.html (Erişim Tarihi: 1. 2. 2020)

⁵⁸⁶ Semih Yalçın, *Türk Milliyetçiliğinin Bir Hizmetkârı Alparslan Türkeş*, 2. Baskı, Sivas Ülkü Ocakları Yayını, Ankara 2001, s. 108.

lerden Millet Partisi (1948) ve devamında CKMP ile MHP'ye ulaşan süreci temel almaktadır.

Alparslan Türkeş 1 Ağustos 1965 tarihli CKMP Olağanüstü Kongresi'nde yaptığı konuşmada bu duruma dikkat çekmiş ve "...Bu parti 1948'de kurulduğu zaman ben genç bir subay idim..." ifadelerini kullanmıştır. Daha sonraki dönemlerde de konuşmalarında 1948'e atıf yapmış, partimizin kurucusu Fevzi Çakmak söylemlerini kullanmış ve basın açıklamalarını Fevzi Çakmak posterı önünde yapmıştır.⁵⁸⁷

Milliyetçi "Hergün" gazetesinin fıkra yazarlarından Rahim Balcıoğlu'nun "Büyük Mehmetçik-Şahni Gözlü Kumandan" dediği Fevzi Çakmak⁵⁸⁸, 1960'larda "Millî Yol" dergisinin gündeminde olmuş, Millî Mücadele'nin Mustafa Kemal ve Kâzım Karabekir ile birlikte üç büyük başından biri olduğunu, Mareşal'in, istikrarın devamı adına İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasını sağladığını, görevi boyunca ordu dışında bir şeye karışmamış olduğunu, orduya da kimseyi karıştırmadığını yazmıştır. Dergide Mareşal'in cenaze töreni vaktinde radyoların müzik programlarına devam etmiş olduğu, cenaze töreninde olaylar çıktığı da ayrıntılı şekilde yer almıştır.

Dergiye göre, 1946 -1950 arasında Türkiye'de millî hâkimiyet rejiminin kurulmasında ve şeflik idaresinin yıkılmasında Mareşal'in şeref payı büyüktür. "Millî Yol" dergisi Mareşal'in cenaze töreninde yaşananlarla ilgili de yeni zabıtlara ulaştığını paylaşmıştır. Dergi ayrıca cenaze törenindeki kalabalığı gösteren üç fotoğraf ile Mareşal'in ölüm döşegini de paylaşmıştır.⁵⁸⁹

Diğer yandan MHP, MP'nin fahri başkanı olan ve 10 Nisan 1950'de vefat etmiş olan Fevzi Çakmak'ı 1973, 1974, 1975, 1979 tarihlerinde vefat yıl dönümlerinde MHP Genel Merkezi önünde törenlerle anmıştır.⁵⁹⁰ 1980'li yıllarda ise milliyetçi "Yeni Düşünce" dergisi de ölüm yıldönümlerinde Mareşal ile ilgili yazılara yer vermiştir. Tahsin Arıkan'a ait bir yazıda Atatürk'ün Mareşal'e "Sakarya" soyadını önerdiğini ancak Ma-

⁵⁸⁷ Kürşad Özkaynar, "Alparslan Türkeş Liderliğinde Milliyetçi Hareket Partisinin Yeniden Kuruluşu ve Türk Siyaseti, Kültür ve Devlet Hayatı İçerisindeki İdeolojik Duruşu", *Dünden Bugüne Türk Milliyetçiliği ve Milliyetçi Hareket Sempozyumu, Sonsuz Türk Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 17 Şubat 2018, İstanbul, s.125

⁵⁸⁸ A. Rahim Balcıoğlu, *Fevzi Çakmak*, Toker Yayınları, İstanbul 1977, s. 8.

⁵⁸⁹ *Millî Yol*, Yıl: 1, Sayı: 12, s. 8-11; Ayrıca bkz. Tekin Erer, *Yasakçılar*, 1. Baskı, Ketebe Yayınları, İstanbul 2018, s. 123.

⁵⁹⁰ Metin Turhan, *Milliyetçi Hareket*, 1. Baskı, Polietika Yayınları, Ankara 2020, s. 14-18.

reşal'in geçmiş soyunun anıldığı "Çakmak" soyadını almak istediğine yer verilmiş ve Mareşal, Atatürk'ün en yakın silah arkadaşı olarak ifade edilmiştir.⁵⁹¹

MHP'nin siyasi hareket olarak hem kronolojik hem de ideolojik temelleri MP ve ardılı olan partilere bağlanırken⁵⁹² konuyla ilgilenen araştırmacılar süreci Türk milliyetçiliği bağlamında detaylı olarak ele almamışlardır. Bu da sürece ve MP'ye bakışta birtakım farklılıkları beraberinde getirmiştir. Parti kaynakları 1970'lerde meşruiyet ve siyasi temel olarak ele aldıkları MP ve Türkiye Köylü Partisi mensuplarını anarken Yusuf Hikmet Bayur'a yer vermemesine rağmen 2000'li yıllarda MHP Genel Başkan Başdanışmanlarından Şükrü Alnıaçık, Atatürk'ün ölümünden sonra 1923 ruhunun 1938, 1946, 1948 ruhu olarak üçe ayrıldığını yazmıştır. Alnıaçık, "1948 Milliyetçi Ruhu" olarak MP'yi Yusuf Hikmet Bayur ile öne çıkarmış ve Fevzi Çakmak'ın dürüstlüğü ve Osman Bölükbaşı'nın sert muhalefetinden ve Alparslan Türkeş'in yiğitliğinden taviz vermeden "1948 Milliyetçi Ruhu"nun büyümeye devam ettiğini yazmıştır.⁵⁹³ Oysa MP içinde gelenekçi-muhafazakâr ekip daha güçlü konumda olmuş ve MHP geleneğini temsil eden yapı, Bayur'un temsil ettiği yapı olmamıştır.

Bu yüzden bu bölüm "Milliyetçi Hareket Partisi Geleneğinin Siyasi Olarak Başlangıcı: Millet Partisi, Türkiye Köylü Partisi ve Mutedil Milliyetçilik" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Millet Partisi'ni ortaya çıkaran gelişmeler Türk milliyetçiliği temelinde incelenmiş, ardından Millet Partisi, Türkiye Köylü Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin oluşumu ve Türk milliyetçiliği ele alınmıştır.

2.1.ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜNDEN SONRA TEK PARTİ KONTROLÜNDEKİ MODERNLEŞMEYE TEPKİLER

2.1.1.Tek Parti Kavramı ve Cumhuriyet Halk Partisi'ne Bakış

Türkiye'de 1923'ten 1950'ye kadar devam eden Tek Parti iktidarı günümüze kadar Türkiye Cumhuriyeti tarihinde üstü kapalı veya açık bir şekilde tartışma konusu olmuştur. Tartışmalar bazen Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, bazen Atatürk sonrasında Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü üzerinden doğrudan

⁵⁹¹ *Yeni Düşünce*, Sayı: 59, 19 Kasım 1982, s. 26.

⁵⁹² Alihan Limoncuoğlu, "Türkiye'de Üçüncü Yolun Başı; Millet Partisi (1948)", *Akademik Hassasiyetler*, Cilt:5, Sayı:10, s. 152.

⁵⁹³ Şükrü Alnıaçık, "Türk Siyasi Hayatında MHP", *Türkez*, Yıl: 2, Sayı: 9, Mayıs-Haziran 2011, s. 17 ve 25.

rejimi ve sistemi sorgulamak şeklinde olurken bazen de hümanizm ve kültür buhranı, yabancılaşma, din-devlet ilişkileri üzerinden yürütülmüştür.

Devlet mekanizmasının tamamen siyasi hayata egemen olan partinin denetimine geçtiği 20. yy'a özgü bir siyasi rejim türü olan tek parti yönetiminde parti, devlet içinde resmî bir rol oynamakta ve hükümetin destekçisi olan sadık yurttaşların parti içinde bulunmaları amaçlanmaktadır. Siyaset bilimciler, tek parti sistemlerini; muhalefetin konumu, ideolojileri, sosyal ve kurumsal nitelikleri bakımından incelemektedir. İdeolojileri bakımından tek parti sistemlerinde, tek parti sistemi sadece parti örgütlenmesinden ibaret değildir. Bu sistemde tek partinin görevi aynı zamanda bir siyasal kültür ve kurumlaşma oluşturmaktır. Bunun meşruluk temelinde ise duygu, düşünce ve inançlar birinci derecede rol oynamaktadır.⁵⁹⁴ Siyasal meşruluk oluşturma özelliği göz önünde tutulduğunda Türkiye'de bir döneme damgasını vurmuş olan CHP dönemini, ideolojileri bakımından tek parti sistemi kategorisinde düşünmemiz mümkündür.

Kurtuluş Savaşı'nda, önderlik kadrosunun arkasına aldığı geleneksel güçlerle bozulan ittifak, reformlar sonucunda başlayan ve Cumhuriyet süresince devam edecek olan geleneksel-modern geriliminin temel nedenini oluşturmuştur. Cumhuriyetin kuruluşuyla tepeden aşağıya doğru uygulanan politikalar ancak otoriter bir devlet yapısı veya tek partili sistem sayesinde gerçekleştirilebilmiştir.⁵⁹⁵ Bu yüzden modernleşmede ana aktörün seçkinler ve devlet olması Kemalizmi otoriter vesayetçi bir siyasal düzen kurmaya itmiştir. Bu düzenin otoriter karakterini daha da pekiştiren bir neden, Kemalist seçkinlerin kendi formasyonları ve Jön Türk seleflerinden devraldıkları pozitivist bakış açısı nedeniyle bu projede kültürel dönüşümü öne almış olmalarıdır. Bu dönüşümün ilk merhalesi ise Gökalp'in Fransız solidarizminden aldığı organik toplum teorisi içinde Türk toplumunun modernleşmesinin ilk koşulu da zihniyet değişimi idi.⁵⁹⁶ Dolayısıyla milliyetçi kadronun toplumsal devrim isteği, siyasi liberalizmden ziyade otoriter bir devleti zorunlu kılmıştır.⁵⁹⁷

Tek parti sistemine siyaset bilminde örnek olarak komünist, faşist tek partili sistemlerle, üçüncü dünya ya da azgelişmiş ülkelerde görülen ulusçu ve yenilikçi tek partileri gösterilmektedir. Türkiye'de, Cumhuriyet Döneminde, 1945 yılına kadar CHP, Tu-

⁵⁹⁴ Şükrü Karatepe, *Tek Parti Dönemi*, 4. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 11-19.

⁵⁹⁵ Turgay Uzun, *age*, s. 230.

⁵⁹⁶ İlyas Söğütü, "Tarihsel ve Toplumsal Bağlamı İçinde Kemalizm, Aydınlanma, Muhafazakârlık İlişkisi Üzerine Bir Derkenar", *Doğu-Batı*, Yıl: 14, Sayı: 58, Ağustos-Eylül-Ekim 2011, s. 175.

⁵⁹⁷ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni (Dün, Bugün, Yarın)-1*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1996, s. 507.

nus'taki Yeni Düstur Partisi bunun tipik örnekleridir. Tek partiler, devlet içinde resmî bir rol oynamakla birlikte hükümetin en güvenilir dayanağı olan en sadık yurttaşları da parti içinde bulundurmuşlardır.⁵⁹⁸

Bununla birlikte dünyada ve Türkiye’de tek parti sistemi hem bulunduğu dönemlerde hem de sonraki siyaset kuşağında diktatörlük ithamları ile karşılaşmıştır. Mesela, Türkiye’nin tarihinde 1920-25 arasını ultra demokratik bir dönem olarak gören Halide Edip Adıvar, Tek Parti yönetiminin 1925 yılında kişisel bir diktatörlüğe dönüştüğünü ileri sürmüştür. Adıvar, Türkiye’de gericiler, muhafazakârlar ve ilericiler olmak üzere üç çeşit insan var olduğunu, reformlar yoluyla Batı’yla bütünleşmeyi hedefleyen ilericilerin kendi arasında liberal ve radikal olarak ayrıldığını ifade etmektedir. Radikaller 1915’ten sonra İttihat ve Terakki öncülüğünde askerî bir parti diktatörlüğü, 1925’te de Şeyh Sait isyanını gerekçe göstererek Takrir-ı Sükûn Yasası aracılığıyla diktatörlük kurmuşlardır. Adıvar’a göre parlamentosunu bile kapatma gereği duymamış olan bu diktatörlük, müthiş bir hızla ve asker kafası ile iş görmüştür.⁵⁹⁹

Nitekim bu durum, CHP mensupları tarafından da teşvik ve kabul ediliyordu. Tek Parti Döneminin önde gelen politikacılarından, Üniversite Reformu’nun mimarı ve Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip, CHP’nin modernleşme anlayışını “*Biz tedrici tekâmül kaidelerini yolumuzun üstünde çiğneyerek, irfan yolunda tekâmülümüzü inkılâplarla, sürat ve şiddetle yapmak, içtimai kanunlara yeni bir kanun ilave etmek mecburiyetindeyiz*” şeklinde açıklamıştır.⁶⁰⁰

Esasında siyasal üst yapı olarak Türkiye’de otoriter tek partili düzenin birinci nedeni toplumsal yapının sosyo-ekonomik gelişme cıvıllığından ötürü tekdüze ve çoğulcu olmamasından kaynaklanıyordu. İkinci önemli neden, Birinci TBMM’nin sonlarında uygulanan ve Müdafı-ı Hukuk Grubuna dayanarak sürdürülen yönetimin daha az baş ağrıtırıcı, daha etkin ve daha süratli olmasıdır. Üçüncü bir neden ise toplumda Cumhuriyetin kurulmasına karşı oluşan tepkilerin örgütlenmesinin zaten Cumhuriyetin siyasal yapısı için tehlikeli olmasıydı.⁶⁰¹

⁵⁹⁸ Erdoğan Teziç, *100 Soruda Siyasi Partiler*, Birinci Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1976, s. 113-114.

⁵⁹⁹ İbrahim Saylan, Erkan Doğan, *age*, s. 51-53.

⁶⁰⁰ Hakkı Uyar, *Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Örnek: Vatan Cephesi*, Buke Yayınları, İzmir 2001, s. 5.

⁶⁰¹ Ahmet N. Yücekök, *Siyaset Sosyolojisi Açısından Türkiye’de Parlamento’nun Evrimi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1983, s. 111.

Tek partiyi belli bir süre için öneren Ziya Gökalp de Halk Fırkası'nın, mürteci ve radikal kuvvetlerin vatana muzır olan mevcudiyetlerine nihayet vermek için, daha bir müddet liberallerle muhafazakârları kendi içinde ve koalisyon halinde bulundurmaya mecbur olduğunu belirtmiştir. Ona göre, vatanın mukat'î bir vahdete muhtaç olduğu bir zamanda bir süreliğine tek parti, milleti fırkacılıktan kurtaracaktır.⁶⁰² Dolayısıyla tek parti konusunda Gökalp, Teziç'in dikkat çektiği tek partinin devlet içinde resmî rolünü, sistemin kuruluşu sürecinde bulunmuş biri olarak daha o zaman ifade etmiştir.

Atatürk'ün ekonomik amaçlar ve sınıf esası üzerine değil de tüm ulusu kucaklayan bir parti kurma çabasında, particilik ve çatışma yoluyla zaman kaybetmeme ve Türkiye'yi demokrasiye hazırlarken birlik ve beraberliği sağlamış olma düşünceleri ön planda tutulmuştur. Halk Fırkası ona göre, çiftçilere, sanat sahipleri ve ticaret erbabına, işçilere, aydın ve bilginlere tamamıyla öncülük edecek, halka siyasal bir eğitim vermek için okul olacaktır. Sınıf başkalığının olmadığı parti tüm ulusun malı telakki edilmiştir.⁶⁰³

Bu yüzden Türkiye'de siyasete, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri bünyesinde Eylül 1923'te kurulan Halk Fırkası egemen olmuştur. Ertesi yıl Cumhuriyet Halk Fırkası adını alan parti, muhalefetteki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapanmasından sonra ülkedeki tek siyasi parti haline gelmiştir. CHP, 1930'da birkaç aylığına faaliyet gösteren Serbest Fırka hariç, II. Dünya Savaşı'nın bitimine kadar sahada tek başına yer almıştır. Mustafa Kemal onu ve halkı reformları için seferber etmekte bir araç olarak kullanmıştır. O, CHP Genel Sekreteri Recep Peker'in partinin devlet aygıtına hâkim olmasını teklif etmesine rağmen tam aksi görüşle devleti partiye hâkim kılmıştır. İçişleri bakanı parti ulusal örgütünü denetlemeye, vilayetlerde de valiler parti örgütlerini denetlemeye başlamıştır.⁶⁰⁴

Atatürk Döneminde CHP, Oktay Uygun'a göre, doğası gereği sert ve otoriter olmasına karşın totaliter bir niteliğe dönüşmemiştir. Türkiye'de Tek Parti Dönemi geçici görülmüş, birey yok sayılmamış, TTK, TDK gibi kurumlar devlet örgütü dışında bağımsız birer dernek gibi kurumsallaşmış, Anadolu Ajansı bir devlet dairesi olarak değil anonim şirket olarak kurulmuş, Almanya ve İtalya'daki gibi mevcut demokrasilerin

⁶⁰² Taha Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, İlk Basım, Metis Yayınları, İstanbul 2020, s. 145-146.

⁶⁰³ Tekinalp, *age*, s. 97-99.

⁶⁰⁴ Andrew Mango, "Atatürk", *Modern Dünyada Türkiye (1839-2010)*, Cilt: 4, Reşat Kasaba, Zuhâl Bilgin (Ed.), Kitap Yayınevi, İstanbul 2016, s. 160.

yıkılması sonucu değil demokrasinin gelişmesi ve inşası amacı ile hareket edilmiş, bütün ekonomik işletmeler İtalya'daki gibi 22 adet korporasyon şeklinde toplanmamış, partinin liderliği veya üyeliği uniforma ile özdeşleştirilmemiştir.⁶⁰⁵

Tek parti sistemini hem bir elit hem bir bağ olarak gören Duverger ise “Türk Tek Partisi”nin yönetici kadrolarının anti-klerikal ve akılcı tutumunun onları açıkça 19. yy liberalizmine, adının “Cumhuriyet” oluşunun da onu Fransız Devrimi’ne ve 19. yy terminolojisine yaklaştırdığını ifade etmektedir. Duverger, “Türk Tek Partisi”nin Almanya’daki Nasyonal Parti gibi ırkçı ideolojiyi; Sovyetler’deki Komünist Parti gibi de Marxist ideolojiyi benimsemediğini, Türkiye’de tek parti sisteminde otorite savunusunun yerini demokrasi savunusuna bırakmış ve tek bir nitelik verme düşüncesinde olmadığını ifade etmiştir.⁶⁰⁶ Tarık Zafer Tunaya da Duverger’e atıfta bulunarak Kemalist rejimin aynı zamanda “cumhuriyetçi diktatörlük” olduğuna, fakat paternalist denilen diktatörlüklerden ayrı nitelikler taşıdığına dikkat çekmiştir.⁶⁰⁷

Lord Kinross da Türkiye’deki tek parti sistemini Avrupa’dakilerden farklı gören isimlerden biriydi. Tek parti diktatörlüğünün Avrupa için yeni bir şey olmadığını ifade eden Lord Kinross, Türkiye’de durumu “...Yeni olan ve şimdi Türkiye’nin komşularına göstermesi gereken şey, dünyada Hitler, Mussolini ve Stalin’in diktatörlüklerinden bütünü ayrı, barışa içtenlikle inanan, başka bir ülkeye karşı hem siyaset hem de toprak bakımından hiçbir art niyet beslemeyen bir parti diktatörlüğünün bulunuşuydu”⁶⁰⁸ cümleleriyle anlatmıştır.

Türkiye’de Tek Parti Dönemini zamanla mistik bir parti anlayışına bürünecek bir parti diktatörlüğü olarak değerlendirenler de bulunmaktadır. Bu isimlerden biri Türkiye’de günümüz siyasetçilerinden muhafazakâr kimliğiyle bilinen Naci Bostancı’dır. Bu parti diktatörlüğü ve mistik anlayış içinde ona göre devlet ve millet, partinin var olması ve hayat bulması için söz konusu olmuştur. Dolayısıyla bu değerlendirme içinde Atatürk’ün ölümünden sonra Atatürk’ün “Ebedî Şef”, İnönü’nün de bir iman ve ümid kaynağı “Millî Şef” olarak yankı bulması mistik parti anlayışının bir tezahürü olarak yer

⁶⁰⁵ Oktay Uygun, “Tek Parti Rejimi ve Demokrasi”, *Cumhuriyet Dönemi Demokratikleşme Faaliyetleri Sempozyumu Bildirileri (28 Ekim 2005-İstanbul)*, Atatürk Arştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010, s. 65-76.

⁶⁰⁶ Maurice Duverger, *Siyasi Partiler*, Ergun Özbudun (Türkçesi), İkinci Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 1974, s. 337-360.

⁶⁰⁷ Tarık Zafer Tunaya, *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, Üçüncü Baskı, Arba Yayınları, İstanbul 1994, s. 94.

⁶⁰⁸ Lord Kinross, *Atatürk-Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Necdet Sander (Türkçesi), İlk Baskı, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1994, s. 622.

bulmuştur. Bostancı ayrıca Ahmet Hamdi Başar’a atıfla da “Şef”in emirleri ile ülkedeki işlerin hızlanacağı, bürokrasiye takılmayacağını hedeflendiği, modern devletin siyasi ve ekonomik kurumlaşmasının yok sayıldığı, kabilevi bir sosyal yapının önderinden beklenecek uygulama usullerinin yüceltildiğini aktarmaktadır.⁶⁰⁹

Cemil Koçak, bu siyasi sistemin biçimsel çerçevesini 1924 Anayasası belirlese de gerçekte rejimi karakterize eden siyasal mekanizmaların CHF’nin tüzüğü ile varlık bulduğunu belirtir. Bu sistemde Koçak’ın yorumuna göre, Mustafa Kemal’in ebedî şef olarak başbakan ve genel sekreteri seçiyor ve bu üçlü Umumî Riyaset Divanı’nı oluşturuyor ve bu siyasal mekanizma sayesinde, cumhurbaşkanı kendisine anayasa ve yasalarla tanınmayan yetkilere CHF tüzüğü ile kavuşmuş oluyordu. Yani, anayasa egemenliğinin kayıtsız şartsız millet ait olduğunu belirtirken, CHF içerisinde tesis edilen şeflik sistemi ile cumhurbaşkanı siyasal sisteme tek başına hükmedecek duruma geliyordu.⁶¹⁰

Türkiye Köylü Partisi’nin Remzi Oğuz Arık’tan sonra Genel Başkanlığını yapmış olan Tahsin Demiray da 1948-1950 yılı makaleleri içinde sistemin nasıl kurulduğunu söz konusu eder. Yazılarında Gökalp’i de bu çerçevede eleştiren Demiray, 26 yıllık Cumhuriyet tarihinde, Cumhurreisi’nin Meclis’e; Meclis’in Parti’ye; Parti’nin, “Şef”e bağlı olarak çalıştığına dikkat çekmiştir. Böylece “Şef”in aynı zamanda Cumhurreisi olmasından dolayı da Cumhuriyet diktörlük yapıyor sanılmıştır. Demiray’a göre aslında diktatör “Parti Şefi” idi.⁶¹¹

Levent Köker yukarıda ifade edilen parti anlayışını dönemin İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Devletler Umumî Hukuku Doçentlerinden Dr. Orhan Arsal’ın “Devletin Tarifi” başlığını taşıyan konferansından yaptığı bir alıntı ile açıklamaktadır. Orhan Arsal’ın devlet ve milletle özdeşleştirilen bu parti anlayışını dolaylı yönden meşrulaştırmaya çalıştığı görülmektedir. Fırkanın ayrılık, partinin parça olduğunu söyleyen Arsal, “*Bugün kendisine Cumhuriyet Halk Partisi yerine pek güzel ‘Cumhuriyet Halk Tazuvu’ denebilecek olan teşekkül, milletin kendi mukadderatını bizzat idare edebilmek için kendine rehber seçtiği, yurttaşlarının toplantısından ibarettir*” demektedir, devleti de “atası etrafında toplanan millet” olarak tarif etmektedir.⁶¹²

⁶⁰⁹ Naci Bostancı, *age*, s. 138.

⁶¹⁰ İbrahim Saylan, Erkan Doğan, *age*, s. 54.

⁶¹¹ Tahsin Demiray, *Arkada Bıraktığım Küçük İşaret Taşları (1948-1950 Makaleleri)*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1955, s. 81.

⁶¹² Levent Köker, *age*, s. 160-161.

Şeflik, Atatürk'ün ölümünden sonra CHP Kurultayı'nın olağanüstü toplantı ile tüzükte bazı tadillerin yapılması ile mümkün olmuştur. Buna göre: Madde: 2. Partinin hamisi ve ebedî başkanı Türkiye Cumhuriyeti müessisi Kemal Atatürk'tür. Madde: 3. Partinin Değişmez Genel Başkanı İsmet İnönü'dür. Madde: 4 Partinin Değişmez Genel Başkanlığı vefat, vazifeyi yapamayacak bir hastalığa sahip olması ve istifa halinde inhiyal edebilir. Böylece şeflik, siyasi bir müessese haline gelmiş, parti umumî reisliğinde “değişmez” vasfını esas olarak kabul etmek, bu yüksek makamın kurultay ve müzakere-lerde tartışmaya gerek kalmadan istikrarını temin ve otoriteyi takviye etmek bakımından millî menfaate uygun görülmüştür denilerek gerekçelendirilmiştir.⁶¹³ Ayrıca gerekçede politik kanıları ilkeler halinde birleştirip olgunlaştıracak, ilkeleri zihinlere aşılacak ve sürekli olarak besleyecek, memleket siyasetine doğrultu verecek, ulus bireylerini politik alanda yetiştirecek olanın şef olduğu ve böyle kişileri bulmanın kolay olmadığı dile getirilmiştir.⁶¹⁴

Şeflik denemesi, 1954 kurulan CMP Genel Başkanı Ahmet Tahtakılıç tarafından da şu şekilde değerlendirilmiştir: 1-Kurtuluşun ulusal egemenlik tarihsel gelişimine ve 1924 Anayasasına ters düşmüştür. 2-Millî Şef'in de kabullendiği gibi her köşede halka zulmeden şefler türemesine neden olmuş ve yönetimde kontrolü olanaksız hale getirmiştir. 3-Memleket içinde “Şef”e bağlı sıkı bir polis rejimi kurulması sonucunu doğurmuştur. 4-Şeflik denemesi II. Dünya Savaşı boyunca kamu düzeninde ve toplumun yaşantısında olumsuz sonuçlar doğurmuştur.⁶¹⁵

27 Mart 1994 Yerel Seçimleri'nde Refah Partisi'nden Kayseri Büyükşehir Belediye Başkanı seçilen ve 2016 yılından itibaren de Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Başdanışmanlığını yapan Şükrü Karatepe'ye göre, şeflik sistemi 1924 Anayasası'na aykırı bir uygulama olmasına rağmen “Millî Şef”in tanımı, nitelikleri ve onda bulunduğu kabul edilen yetkiler, anayasanın cumhurbaşkanına tanıdığı yetkileri çok aşmaktadır. Atatürk Döneminde yapılan devrimlerin yerleştirilebilmesi için anayasayla düzenlenen yetki ve görevleri aşacak böyle karizmatik, otoriter, her istediğini yapabilen fiilî bir şeflik dönemi yaşanmıştır. Aynı dönemde Avrupa'da iktidarda bulunan şeflik

⁶¹³ Celâl Bozkurt, *age*, s. 47-48.

⁶¹⁴ Mahmut Goloğlu, *Millî Şef Dönemi (1939-1945)*, Goloğlu Yayınları, Ankara 1974, s. 8.

⁶¹⁵ Ahmet Tahtakılıç, *Dönüşü Olmayan Yol*, Birinci Baskı, Akademi Matbaası, Ankara 1989, s. 102.

rejimlerinin uygulamalarından cesaret alınarak devrimler taviz verilmeden yerleştirilmiştir.⁶¹⁶

1923-1950 arasındaki devlet partisi denilebilecek Tek Parti Döneminde seçenler ve seçilenler de sınırlanmıştır; seçim bölgesi için CHP Genel Başkanlık Kurumu'nun ismen belirlediği adaylar bir formalite olarak ikinci seçmenler⁶¹⁷ tarafından onaylanır. 1931'den itibaren her seçim bölgesinde bir yer boş bırakılmaya başlanmış, yerel kontenjan da yavaş yavaş merkez kontenjanı ile yer değiştirmiştir.⁶¹⁸ Her seçim bölgesinde bir yerin boş bırakılması esasına dayanan müstakil vekillik konusunda, Sadık Albayrak 1935 Seçimleri sırasında Şükrü Bleda'ya dikkat çeker ve Atatürk'ün Recep Peker'e gidip Sivas parti teşkilatını bulmasını ve Şükrü Bleda'nın Sivas mebusluğunu sağlama-sını söylediğini aktarır.⁶¹⁹

CHP'nin tek parti yönetiminin “tek parti diktatörlüğü” olup olmadığı konusu siyasetin, siyaset bilimi ve tarih biliminin konusu olarak bugüne kadar gelmiş bir konudur. Kimileri Tek Parti diktatörlüğünün kalıcı olduğunu ve demokrasiyi hedeflemediğini ifade ederken Tarık Zafer Tunaya ve Sina Akşin CHP döneminde uygulanan tek parti sistemini daha yapıcı tarafından değerlendirmektedir. Siyasi partiler, siyasi kurumlar ve anayasa konusunda yetkin bir isim olan Tunaya'ya göre, tek parti egemenliğinin hukuki temeli olmadığı gibi başka parti kurmak da yasak değildir. Tunaya bunu “Fiilî Tek Parti Rejimi” olarak adlandırmaktadır. Bu tür partiler totaliter değildir ve demokratik bir sistemin ve kendi sonlarının hazırlayıcısıdır. Türkiye'deki Tek Parti yönetimini diğer birçok Avrupa ülkesinden daha demokratik bulan Sina Akşin'e göre de CHP yönetimindeki tek parti yönetimi ehven bir diktatörlüktür.⁶²⁰ Atatürk Döneminde inkılâbın

⁶¹⁶ Şükrü Karatepe, *age*, s. 42.

⁶¹⁷ Osmanlı döneminde, Temmuz 1908 tarihli “İntihab-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkatı”nın 21. Maddesinde de belirtildiği üzere, oy hakkı bulunan her 500 seçmen için ikinci seçmen seçiliyordu. Aynı kanunun 11 ve 17. Maddelerine göre oy kullanabilmek için yaş sınırı 25, milletvekili seçilebilmek için yaş sınırı 30 idi. 1908, 1912, 1914 ve 1919 Seçimleri'nde bütün bu esaslar korunmuştur. 1920 TBMM Seçimleri'nde ise ilk seçim aşaması yapılmamış, 1919 Mebusan Meclisi için seçilen ikinci seçmenler bir kez daha oy kullanmışlardır. Bunlara ek olarak vilayetlerle livaların idare ve belediye meclisi üyeleri, Anadolu ve Rumeli Müdafı-ı Hukuk Cemiyetlerinin vilayet ve idare heyeti üyeleri de ikinci seçmen sayılarak oy kullanmıştır. 1923 seçimleri öncesinde seçim kanunu değiştirilmiştir. 500 seçmene bir ikinci seçmen seçilmesi esası yerine her 200 seçmene bir ikinci seçmen esasına geçilmiş, ayrıca oy kullanma yaşı 18'e düşürülmüştür. 5 Aralık 1934'te kadınlara oy hakkı tanınınca oy kullanma yaşı 22'ye yükseltilmiş, ayrıca her 400 seçmen için bir ikinci seçmen seçilmesi esasına geçilmiştir. Bu esaslar tek dereceli seçime geçen 1946'ya kadar olduğu gibi korunmuştur. Bkz. Ahmet Demirel, *age*, s. 18.

⁶¹⁸ Taha Parla, *Türkiye'nin Siyasal Rejimi*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s. 123.

⁶¹⁹ Sadık Albayrak, *age*, s. 33.

⁶²⁰ Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Üçüncü Baskı, Boyut Yayınları, İstanbul 2011, s. 92-93.

ideolojisi hazırlama göreviyle çıkmaya başlayan ve sonradan Atatürk'ün emriyle kapatılacak olan “Kadro” dergisi yazarlarından İsmail Hüsrev Tökin ise partinin iktidar fırkası olması dolayısıyla tatbik ettiği sistemin “merkeziyetçi demokrasi” olduğunu yazmış, hayata göre yapılmasından dolayı inkılâbın da kapalı bir sistem olmadığına işaret etmiştir.⁶²¹

Hikmet Özdemir de İkinci Dünya Savaşı bitene kadar ki yaklaşık 20 yıllık dönemin, uygulamalara bakılarak “tek parti diktatörlüğü”, ya da “yarı askerî diktatörlük” olduğu kanaatindedir. Özdemir, Bülent Daver'in yaklaşımıyla yönetici şeflerin demec ve yazılanlarından yola çıkarak, asıl amacı aşama aşama şartlar olgunlaştıkça tam bir demokrasiye varmak olan “cumhuriyetçi diktatörlük” teriminin de kullanılabileceğini belirtir.⁶²²

Yukarıda işaret edilen demokratik sistemi hazırlama konusunda bilindiği üzere daha Birinci TBMM döneminde muhalif bir “İkinci Grub”un oluşmasına müsaade edilmiş, İkinci TBMM döneminde de Cumhuriyetin İlanı'nı takip eden aylarda gerek anayasa hazırlıkları gerekse Halifeliğin kaldırılması sürecinde mecliste demokrasi, tek parti yönetimi de olsa kendini hissettirmiş, cesur tartışmalar ve eleştiriler yapılabilmektedir. Dönemin gazeteleri de zaman zaman tartışmalara katılmış, düşüncelerini söyleyebilmişlerdir.

Faruk Alpkaya'nın yaptığı araştırmalara göre, mesela “Tevhid-i Efkâr” gazetesi Cumhuriyetin İlanı öncesindeki hükümet üyelerinin istifasını tertip olarak yorumlamış, “Efendiler, devletin adını taktınız, işleri düzeltebilecek misiniz” diye sormuştur. “Hâkimiyet-i Milliye” gazetesi de Cumhuriyetin İlanı'nda acele edildiği eleştirilerine karşı, milletlerin en büyük merhalelerinin böyle ani olarak tecelli etmiş göründüğünü, Sakarya'da, Afyonkarahisarı taarruzuna da, Hâkimiyet-i Milliye'nin ilanına da böyle bir günde karar verildiği söylerek cevap vermiştir. Alpkaya, bu süreçte Halife Abdülmecit'in Rauf Bey ve Kâzım Karabekir tarafından ziyaret edildiği, Halife Abdülmecit'in Karabekir için ziyafet tertip ettiğini, Rauf Bey'le İsmet Paşa arasında Halk Fırkası Grubu toplantısında tartışmaların yaşandığı, Hamdullah Suphi, Vasıf Bey ve Rasih Efendilerin, Kütahya Mebusu Recep Bey'in de tartışmalara katıldığı bilgisini vermektedir.

⁶²¹ İsmail Hüsrev Tökin, *İsmet İnönü-Şahsiyeti ve Ülküsü*, Ülkü Basımevi, Ankara 1946, s. 19 ve 36.

⁶²² Hikmet Özdemir, *Sivil Cumhuriyet*, 1. Basım, Boyut Yayınları, İstanbul 1991, s. 70-71.

Ayrıca, Anayasa çalışmaları ve Cumhurbaşkanı'nın yetkileri konusunda da tartışmaların yaşandığı görülüyor.⁶²³

CHF'ye karşı kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'ndan sonra 1930'da kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası da güdümlü muhalefet olarak anılsa da Atatürk Döneminde demokratik sistemi hazırlama anlayışının bir tezahürüdür denilebilir. SCF'nin Genel Başkanı olan Fethi Bey, Genel Sekreteri olan Nuri Bey (Conker) ve ideoloğu olan Ağaoğlu Ahmet'in kişiliklerine bakıldığında ise üçünün de partinin liberal çizgisine uyduğu söylenebilir. Fethi Bey, 1924-25 tarihlerine İsmet Paşa Hükümeti'nin alternatifi olabilmiş, CHF'nin ılımlı ve liberal kanadını temsil etmiştir. Nuri Bey, Mustafa Kemal'in yakınlarında "Mutad Zevat" olarak anılan bir kaç kişiden biri olurken Ağaoğlu Ahmet ise 1926'da CHF'ye yönelik eleştirel bir rapor hazırlayıp Mustafa Kemal'e sunmuş olan liberal eğilimli ender kişilerden biri olmuştur.⁶²⁴

Atatürkçü Düşünce Derneği'nin kurucu üyelerinden ve 1982 Anayasası'nı hazırlayan komisyonda bulunmuş olan Prof. Dr. Bahri Savcı da tam bu noktaya işaret etmektedir. Zaman zaman CHP Genel Merkez yönetimi, partiye taze kan, taze enerji, taze bilgi ve yapıcı güç katmanın yollarını düşünmemiş bu konuda teşebbüse geçmemiş de değildir. Fakat genel davranış, iç tenkit esprisi kuvvetli, araştırma zihniyeti yerinde olanlarla zenginleşme ameliyeleri ihmal edilmiştir. Böylece Tek Parti egemenliği bütün siyasi mekanizmayı kaplamış, kadroların kısırlaşması ve iki dünya savaşı arasında milletlerarası konjonktürde faşizmin ortaya çıkışı totaliter icra uzvunun dayanağı olarak Tek Parti yönetimini pekiştirmiştir. Böylece Savcı'nın ifadesiyle "Tek Partili Cumhuriyet Demokrasisi" olarak tarif edilebilecek bir durum kendini göstermiştir.⁶²⁵

Kurtuluş Kayalı ise 1925-1945 arası döneme Türkiye'nin istikrarı bağlamında bakmakta, bu yönüyle Tek Parti Dönemini olumlumaktadır. Ulusalcılığın ve çağdaşlaşmacılığın belirgin bir doğrultu olduğu bu dönemin bir başka özelliği de 1929 dünya ekonomik buhranının da etkisiyle sadece ekonomide değil, düşünce alanında da otarşinin mümkün olacağı eğiliminin gerçeklik kazanmasıydı. Çağdaşlaşmacılığın ülkenin kendi içine kapanmasıyla koşut gelişmesi de çağdaşlaşmacılığa kendine özgü özellikler katmıştır. Bu çerçevede "Biz bize benzeriz" anlayışı Kadro hareketinden "Barış Dünya-

⁶²³ Faruk Alpkaya, *age*, s. 103-243.

⁶²⁴ Hakkı Uyar, *age*, s. 302-303.

⁶²⁵ Bahri Savcı, *Demokrasimiz Üzerine Düşünceler*, Sevinç Matbaası, Ankara 1963, s. 32.

şı” dergisi’ne⁶²⁶ kadar birçok çevreyi etkilemiştir. “Biz bize yeteriz” anlayışı bir anlamda aslında dönemin kültürel değişikliğini somut anlamda görüntülemenin vesilesi olmuştur. Kayalı’ya göre, yönetim şeklinin otoriterliğinin arkasında Cumhuriyetin bilime ve kültüre verdiği öncelik vardır. Cumhuriyetin temel amaçlarının gerisinde yaratılmaya çalışılan birey tipinin özellikleri bulunmaktadır.⁶²⁷

CHP’nin 27 yıllık dönemi demokrasiyi hazırlama ve kurumsallaşmayı sağlama bağlamında ele alınıp geçici bir dönem olarak görülse de imparatorluktan ulus-devlete geçişin sancıları içinde bu dönem tartışmalı hale gelmiştir. Özellikle 1940’larda II. Dünya Savaşı’nın Türkiye’de oluşturduğu etkiler ekonomik ve sosyal açıdan halk cephesindeki tartışmaların kaynağı olmuş ve Tek Parti’ye bakışı psikolojik olarak olumsuz etkilemiştir. Resmî milliyetçilik dışındaki çevreler bilhassa Turancı çevrelerin 1944’te yaşadıkları ve karşılaştıkları muamele de Türkçü dergi sayfalarında yer bulmuş, doğrudan Kemalist düzen 1950’den itibaren Atatürk ve İnönü ile birlikte eleştiri konusu yapılmıştır. 1970’lerden itibaren ise bilhassa Ahmet Kabaklı, CHP’nin Tek Parti Dönemi’ni dikta ve militarist dönem olarak yorumlayan yazılar yazmıştır. Kabaklı, feragat, ülkü çağı, fazilet olarak başladığını söylediği Millî Mücadele sonrasında cumhuriyeti şahsiyet, millîlik ve aydınlığından koparıp Tanzimatçılığa çevrilişini ve acı dönüşlerini “Temellerin Duruşması” adlı kitabı ile milletin huzuruna çıkardıklarını ifade etmiştir. Kabaklı’ya göre, suyun başı denilebilecek her yerde sivilleşmiş askerler olmuş, şeflere rakip kıraatta kişilerin dürüst ve açık görüşlü olanları ya zararsız kılınmış, ya da temizlenmiştir.⁶²⁸

Ancak, belirtmekte fayda var ki diktatörlük kavramı Türkiye’de sadece 27 yıllık CHP dönemi içinde CHP’ye yönelik sarfedilmiş değildir. Mesela DP ile yolları ayrılan ve MP’yi kuran isimlerden biri olan General Sadık Aldoğan, “Kimler Doğru Yoldalar Kimler Yanlış Yoldalar?” başlıklı yazısında Cumhuriyetin İlanı’ndan bugüne kadar memlekette tatbik edilmekte olan siyasi rejimin bize has, garip bir idare tarzı olduğunu,

⁶²⁶ “Barış Dünyası” dergisi, 1944 yılında “Milliyetçi Ve İnsancı Mecmûa” olarak Ahmet Hamdi Başar tarafından 21 sayı (1962-1971 arasında da 110 sayı çıkmıştır) çıkarılmış bir dergidir. Komünist olmadan insancı, şoven olmadan milliyetçi olmanın mümkün bulunduğunu gösteren, anlatan, terkip eden bir dergi misyonu taşıdığı dergide ifade edilmiştir. Bkz. *Barış Dünyası*, Yıl: 1, Sayı: 3, s. 2.

⁶²⁷ Kurtuluş Kayalı, *Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri*, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s. 74.

⁶²⁸ Ahmet Kabaklı, *Temellerin Duruşması*, 24. Baskı, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 22, 337.

zahiri rejimin DP döneminde de hakiki mahiyeti itibariyle cumhuriyet sözünün nikabı altında tam kuvvetiyle işleyen bir diktatörlük olduğunu söylemiştir.⁶²⁹

2.1.2. Tek Parti Yönetimine Yabancılaşma Söylemi Üzerinden Tepkiler Veya Ulusun Hakiki Evlatları Olma Davası

1930'ların başlarında Mustafa Kemal Atatürk'ün, özellikle Yusuf Akçura'nın da etkileri ile Türklerin esas kültürleri olarak kabul edilen temele dayandırılmış bir etnik-linguistik milliyetçiliği seçmiş olduğunu ifade eden Kemal Karpat, 1950'den itibaren ise dine ve kültüre dayalı bir milliyetçiliğin geliştiğini söylemektedir.⁶³⁰ Kemalistler, meşru ulusal siyaset alanını milliyetçilik ve modernizmle sınırlamışlardır. Ve böyle yaparak milliyetçiliğin farklı ve hatta zamanla bizzat kendilerini de tehdit edecek yorumlarının önünü de açmış oluyorlardı. Bu sebeple sorun, kimlerin ulusun hakiki evlatları oldukları, dolayısıyla meşru iktidar hakkına sahip olabilecekleri noktasında kilitlenmiştir.⁶³¹

Ulusun hakiki evlatları olma yolunda atılan ilk adım olarak Nihal Atsız ve çevresinin 15 Mayıs 1931'de "Atsız Mecmûa"yı çıkarmaya başlamış olmasını gösterebiliriz. Sadri Maksudî Arsal'ın kızı Âdile Ayda'nın "*Siz, yüzyıllar geçtikten sonra bile ilham kaynağı olacak bir millî şuur âbidesisiniz*" diye nitelendirdiği⁶³² Atsız, ulus-devlete karşı Turan'ı, resmî milliyetçiliğe karşı ırkçılığı ve Batılılaşmaya karşı Türkleşmeyi savunmuştur. Atsız, kurucu ideolojinin iki temel bileşeni olan Batılılaşma ve milliyetçilik anlayışlarından ikincisinin yanında ilkinin yoğun eleştiriler yapmıştır. Türk-lüğün davasını ahlak ve şuur davası olarak gören Atsız'a göre, millî şuurun aleyhine bir yol olan Batılılaşma, yabancı hayranlığı ve taklit yoluyla Türk milletinin kendine olan güvenini de zedelemiştir.⁶³³

Mehmet Fuad Köprülü, Zeki Velidi Togan⁶³⁴, Abdülkadir İnan gibi edebiyat ve tarih bilginlerinin de dâhil bulunduğu bir kadro ile yayın hayatına atılan bu "Türkçü ve

⁶²⁹ *Yeni Sabah*, 12 Mart 1948, s. 5.

⁶³⁰ Kemal H. Karpat, *Osmanlı'da Değişim Modernleşme ve Uluslaşma*, Dilek Özdemir (çev.), 1. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara 2006, s. 42.

⁶³¹ Yüksel Taşkın, *age*, s. 60.

⁶³² Yücel Hacaloğlu, *Atsız'ın Mektupları*, İlâveli İkinci Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013, s. 8.

⁶³³ Yıldız Akpolat, *Türkiye'de Milliyetçiliğin Sosyolojisi*, Birinci Baskı, Fenomen Yayınları, Erzurum 2008, s. 53-54.

⁶³⁴ 1923 Mart'ında Türkistan'dan İran'a ve Afganistan'a, oradan Hindistan ve Mısır yoluyla Paris'e ve Berlin'e, 1925'te Telif ve Tercüme Azası olmak üzere Ankara gelen, 1927 başında ise İstanbul Darülfünununa Umumi Türk Tarihi kürsüsüne getirilen Zeki Velidi Togan'ın Türkiye'deki ilmi çalışmaları ve önemi için bkz. Abdülkadir İnan, Martin Dickson, "Prof. Dr. Zeki Velidi Togan'ın İlmî Faaliyetlerine

Köycü Atsız Mecmûa”, devrinde ilim, fikir ve sanat alanında çok tesir yaratan Türkçü bir çığır açmış, adeta Cumhuriyet Dönemi Türkçülüğü’nün öncüsü olmuştur.⁶³⁵

Atatürk’ü ise son karargâh olarak değerlendiren 1940’lı yılların Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel’in⁶³⁶ milliyetçilik değerlendirmesi de bu dönemde milliyetçilik konusundaki fikrî ayrılıkları göstermektedir. Yücel, inkılâpçı Türk devletinde millî eğitimin esasları; bütün dünya milletlerini tanımak ve saymak, kapalı bir kültürden ziyade insanlığın ortak değerlerine gitmek, vatandaşlar arasında ırk, din, dil ayrılıkları gözetmemek şeklinde yani evrensel kültür temelinde sıralamıştır. Cumhuriyet maarifinin birinci vasfı olarak da milliyetçi oluşunu gelenekçiler fazla sollukla; ileri solcular da gericilikle itham etmişlerdir. Yücel, milliyetçilik konusunda *“Dar bir milliyetçilik medeni olmak arzusundaki bir cemiyeti kısır hale getirdiği gibi, geniş bir milliyetçilikten mahrum olan bir toplumda da o topluluğun sosyal benliği kaybolma yolunu tutar”* diyordu.⁶³⁷ Görüldüğü üzere ulusun hakiki evlatları olma kavgasında Yücel, modern milliyetçiliğe sosyal benliği koruma gibi bir amaçla yaklaşırken, Atsız ve çevresi ise Türkçülük olarak niteledikleri daha gelenekçi milliyetçiliğe millî benliği koruma amacıyla yaklaşmışlardır.

Resmî milliyetçilikle Atsız ve dergisinin öne sürdüğü milliyetçilik anlayışlarının örtüştüğü noktalar ise daha çok etnik vurgularda belirmiştir. Nitekim resmî milliyetçiliğin Fransız yurttaşlığı anlayışı ve etnik milliyetçiliğe dayalı milliyetçilik anlayışını Halkevleri’nin yayınlarında, ders kitapları vb. görmek mümkündür. Atsız ise Türkler arasında bir siyasal birliği amaç edinen siyasal ve etnik tabanlı milliyetçiliğin kapılarını açmıştır. Bu doğrultuda “Bütün Türkler bir ordu, katılmayan kaçaktır”, “Fertler ölür, millet yaşar”, “Sen yok, biz varız” gibi sloganlar “Atsız Mecmûa”nın kapağında yer almıştır.⁶³⁸

Atsız, Türk halkı değil, Türk milleti vurgusu yaparken Türkçülüğü de tek yerli ve millî fikir olarak görüyor ve soyculuğu da bir millî savunma vasıtası şeklinde tasarlıyordu. Atsız, 1931’de yazdığı “Yirminci Asırda Türk Meselesi II: Türk Irkı=Türk Mil-

Dair”, 3 Mayıs 1944 50. Yıl Türkçülük Armağanı, Prof. Dr. İsmail Aka, Dr. Turan Akkoyunlu, Cansever Tanyeri, Cahit Telci (Yayın Kurulu), Akademi Kitabevi, İzmir 1994, s. 112-133.

⁶³⁵ Osman Fikri Sertkaya, *Nihal Atsız*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 5.

⁶³⁶ Hasan Âli Yücel, *Geçtiğim Günlerden*, 3. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019, s. 155, 215.

⁶³⁷ Feyzullah Ertuğrul, *Hasan Ali Yücel Kenan Öner Davası*, Genişletilmiş 3. Baskı, Güldiken Yayınları, Ankara 2000, s. 182-183.

⁶³⁸ Turgay Uzun, *age*, s. 240-241.

leti” başlıklı yazıda da Türkler için milliyetin bir kan meselesi olduğuna dikkat kesilir. Ona göre, Türküm diyecek kişinin Türk neslinden olması gerekiyordu.⁶³⁹ Atsız’ın 1943-1944 yıllarında çıkardığı “Orhun” dergisi de Türk milletinin o gününü ve yarınını ilgilendirdiği ifade edilen milliyetçilik konusunda yaptığı ankette “*Kanı ve atalarıyla bu toprağa bağlı olmayanlar için bu ülkede hiçbir hak tanımadığımızdan sorularımız yalnız memleketin hakiki sahiplerine yöneliktir*” diyordu. Bu doğrultuda anket sorularına cevap verenler; Atsız’ın eşi Bedriye Atsız, Mümtaz Turhan, Fethi Tevetoğlu, Mükrimin Halil Yinanç gibi kişilerden oluşuyordu.⁶⁴⁰

Atsız’ın Sabahattin Ali ile olan davasının öncesinde Başbakan Şükrü Saraçoğlu’na yazdığı ve Türkçü çevrelerde olumlu karşılanan açık mektuplarında vurguladığı temel nokta da anayasaya göre milliyetçi olan devletin kültürel anlamda yabancılaşması ve başta komünizm olmak üzere yurt ve millet düşmanlarına müsamahakâr davranılması ve onlara mevki ve salâhiyet verilmesi olarak kendini göstermiştir. Atsız’ın verdiği örnekler içinde Ankara Devlet Konservatuvarı öğretmenlerinden Sabahattin Ali, Ankara Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi’nde Folklor Doçenti Pertev Naili Boratav, İstanbul Üniversitesi Pedagoji Enstitüsü’ünün başında olan Sadrettin Celal, Dil Kurumu azalarından ve eski mebuslardan Ahmet Cevat Emre bulunuyordu.⁶⁴¹

Atsız’ın Başbakan’a hitaben yazdığı mektupların yayınladığı “Orhun” dergisinin 15. Sayısı yok satmış, Zonguldak Maden Başçavuş Mektebi öğrencilerinden bazıları Atsız’a hitaben “fikirlerinizin hayranıyız ve sizinle beraberiz” şeklinde telgraf çekerek destek vermişlerdir. Ankara’da Hukuk Fakültesi öğrencilerinden Cebbar Şenel ve Sait Bilgiç, Atsız’ı tebrik etmişler, derginin nüshasının kalmamasından dolayı basılıp ücretsiz dağıtılabilmesi için müsaade istemişlerdir. Derginin, ikinci mektubunun yayınladığı 16. Sayısı da ilk 5000 adet baskıdan sonra 5000 adet daha basılmak suretiyle tükenmiştir. Bu mektupta Sabahattin Ali, Pertev Naili Boratav, Ahmet Cevat Emre, Sadrettin Celal gibi maarife sızmış ajanlardan bahsetmiştir. Bu mektupları gençlik “gaflet uykusundan uyandık” demek suretiyle coşkuyla karşılıyordu. Atsız bu mektup serilerine Şevket Azizi Kansu ile devam etmek için hazırlıklarını da yapmış, hatta bu defa dergiyi 50 bin adet bastırmayı düşünmüştür. Akbank’ın kurucularından, o dönemin zenginlerin-

⁶³⁹ Ahmet Alperen Can, “Bir Müdâfî Bir Mütereddît: Nihâl Atsız ve Peyamî Safa Münasebetlerine Dair”, *Millî Mecmûa*, Ocak-Şubat 2018, Sayı:1, s. 206-207.

⁶⁴⁰ Bkz. Hakkı Uyar, *age*, s. 164-167.

⁶⁴¹ Nejdet Sançar, *İnönü İle Hesaplaşma*, Afşın Yayınları, Ankara 1973, s. 15-34.

den Nuh Naci Yazgan da matbaa kurarak Atsız'ın kalem savaşına destek olmak için yardım teklifinde bulunmuştur.⁶⁴²

1944'ü bir namert oyun, haçlı seferi, Türk düşmanlığı ile koltuk ihtirasının iş birliği olarak gören Atsız'ın kardeşi Nejdet Sançar da bu kapsamda başta Hasan Ali Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç'un Köy Enstitüleri'nde⁶⁴³ komünizm propagandası yaptıklarını, kızıl dergilerden "Yurt ve Dünya"nın bakanlık tarafından satın alınıp dağıtıldığını, çocuklara Allahsızlık ve dinsizliğin aşılandığını, köy çocuklarının Bizim Köy vb. piyesler kanalıyla askerlik ve ordu düşmanı yapıldığı, Marx sınıf anlayışının işlendiğini ifade etmiştir.⁶⁴⁴ Enstitüler ve Tonguç yolu, devrimci bakış açısına göre ise % 81'i köylerde yaşayan toplumu yarı feodal bir yaşam düzeyinden kurtarmak, kendine yeten bir toplum haline getirmek, akılcı metodlarla halkı ileriye taşımak, aklın öncülüğünü yapmak başka bir ifadeyle millet ve insan olma davasıydı. Ancak millî hislerin buralarda inkişaf ettirilmediği vb. birçok yönleriyle eleştiri konusu olmuş ve soruşturmalara uğramış ve kapatılmıştır.⁶⁴⁵

Türkçülere göre, 1938-1946 arasındaki Tek Parti ve Şeflik devrinde, kızıkların, hedeflerine ulaşabilmek için el atabilecekleri kurumların başında ancak Halk Partisi ile o partinin çıkarları yolunda kullanılan Halkevleri vardı. Şefik Hüsnü Değmer'in bu süreçteki gizli raporu ve Faris Erkman'ın Türkçülüğü hedef alan "En Büyük Tehlike" adlı broşürü bu işe girişildiğini, fakat başarının büyük çapta olmadığını belirtiyordu. Küçük mikyasta da olsa başarılı olduğu söylenen sızmalardan Millî Eğitim Bakanlığı'na ait olanlar, devlet teşkilâtına el atmanın korkunç sayılabilecek bir örneğidir. Yeni Edebiyat Dergisi de Gizli Komünist Partisi'nin yer üstü faaliyetlerini yürütüyor, Suat Derviş, Sabahattin Ali, H. İ. Dinamo, Âbidin Dino, Naci Sadullah, Sadri Ertem, Hüsametın Bozok, Zeki Baştımar, Sabiha Zekeriya gibi tanınmış Moskofçuları çatısı altında toplamış görülür-

⁶⁴² Ozan Karabulak, *Atsız ve Türkçülüğün Yarım Asrı*, 2. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017, s. 63-65.

⁶⁴³ Pakize Türkoğlu, Amerikalı eğitim danışmanı John Dewey'in hayalindeki okullar dediği enstitülerin kapatılması ile ilgili olarak da "yalnız iç politika değil, konunun dış politika bağlamında bir boyutu da olduğu bugün daha iyi anlaşılıyor. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan yeni dünya dengesiyle, ülkemize gelen demokrasinin kendine destek olacak böyle bir eğitimi köylü okursa uyanır diyerek dışladığı hayretle görülüyor." Demektedir. Yine ona göre, Meşrutiyet'in ilk yıllarından bu yana İslamcılık, Türkçülük, ırkçılık gibi akımlara bulaşmış olan kişiler, Atatürk'ün varlığında açığa çıkaramadıkları bu yanlarını onun yokluğunda ortaya koyarak enstitülerin kapatılmasına neden olmuşlar, hem de bu kurumların yokluğunda güçlenmişlerdi. Bkz. Pakize Türkoğlu, *Tonguç ve Enstitüleri*, Birinci Baskı, YKY, İstanbul 1997, s. 14-21, 523.

⁶⁴⁴ Nejdet Sançar, *İnönü İle Hesaplaşma*, Ankara 1973, s. 124-136, Afşin Yay.

⁶⁴⁵ Bkz. Mehmet Başaran, *Tonguç Yolu-Köy Enstitüleri: Devrimci Eğitim*, Varlık Yayınları, İstanbul 1974, s. 5-32.

yordu. Buralarda halk yığınlarının çıkarlarını koruyacak ideoloji olarak komünizm övülüyordu.⁶⁴⁶

Ömer Özcan'ın Yılmaz Öztuna'dan yaptığı aktarımlara göre, Atatürk istidatlarından hoşlanan bir tabiata sahipti. Atsız'ın Atatürk'ün çevresine girememesi, o çevreden ve Atatürk'ten fikirler alamaması, fikirlerini duyuramaması, Türk bilim hayatı bakımından iyi olmamıştır.⁶⁴⁷ Bir de buna ek olarak Atsız'ın 23 Türk milliyetçisi ile birlikte 3 Mayıs 1944 Sabahattin Ali-Atsız davası⁶⁴⁸ sürecinde yaşadıkları onda derin izler bırakmış, İnönü'ye ve Tek Parti'ye, onların milliyetçiliğine karşı farklı bir yolda yürütmesine sebep olmuştur. Zeki Velidi Togan, Hasan Ferit Cansever, Nihal Atsız, Hüseyin Namık Okun, Nejdet Sançar, Fethi Tevetoğlu, Alparslan Türkeş, Reha Oğuz Türkkan, İsmet Rasin Tümtürk, Cihad Savaşer, Muzaffer Eriş, Zeki Özgür Sofuoğlu, Hikmet Tanyu, Said Bilgiç, Cemal Oğuz Öcal, Cebbar Şenel, Hamza Sadi Özbek, Nurullah Barıman, Fehiman Altan, Fazıl Hisarcıklı, Saim Bayrak, Yusuf Kadıgil bahsi geçen 23 Türk milliyetçisinin isimleridir. Bunların dışında Dil Tarih Coğrafya Fakültesi hocalarından Osman Turan vekâlet emrine alınırken, başta Osman Yüksel Serdengeçti olmak üzere sorgulanan, tevkif edilen, dövülen başka isimler de bulunmaktadır. Öğretmen Ziya Özkaynak, Tıp öğrencisi Mehmet Külahlıoğlu ve Necdet Özgelen bunlardan bazılarıdır.⁶⁴⁹

Türkeş, bir nevi hatıraları olarak nitelediği “1944 Milliyetçilik Olayı” kitabında diğer sanıklar gibi Külahlıoğlu'nun gördüğü işkenceye de yer vermiştir. Türkeş'in verdiği bilgilere göre, Külahlıoğlu'ndan dövülürken de kendisinden iddiaları doğrulayacak şekilde ifade vermesi istenmiş, ‘hakikat öyle değildir’ itirazı üzerine de daha çok dövülmüştür. Yediği bu dayaklar yüzünden Mehmet Külahlıoğlu tüberküloz olmuş ve daha sonraları uzun zaman hastahanelerde tedavi görmüştür. Türkeş işkence olaylarının sorumlularından biri olarak Sıkıyönetim Savcısı Kazım Alöç'ü göstermektedir.⁶⁵⁰

Yukarıda adı geçen sanıklardan Hasan Ferit Cansever (Dr. Yüzbaşı), Fethi Tevetoğlu (Dr. Üsteğmen), Nurullah Barıman (Piyade Teğmen), Zeki Özgür Topçuoğlu (Tıpçu Asteğmen), Fazıl Hisarcıklı (Ulaştırma Asteğmen) Alparslan Türkeş (Piyade Üsteğmen) ile birlikte asker sanıklardır. Sanıklar, hükümeti devirmek amacıyla ihtilal

⁶⁴⁶ Nejdet Sançar, *Gizli Komünist Belgeleri*, Ayyıldız Matbaası-Afşın Yay. Nu: 7, Ankara 1966, s. 21-24.

⁶⁴⁷ Ömer Özcan, *age*, s. 371.

⁶⁴⁸ İlhan Darendelioğlu, *age*, s. 123.

⁶⁴⁹ Selim Yıldız, *Tarihten Fikre Fikirden Siyasete Makaleler I*, Berikan Yayınları, Ankara 2018, s. 97-98.

⁶⁵⁰ Alparslan Türkeş, *1944 Milliyetçilik Olayları*, Selim Yıldız (yay. hzl.), Berikan Yayınları, Ankara 2020, s. 82.

hazırlığı yapmakla suçlanmıştır. Suçlamaları kabul etmeyen Türkeş'in sorgulama sırasında verdiği ifadeler, aynı zamanda savunulan Türk milliyetçiliği anlayışının sınırlarını ve varlık nedenini ortaya koyması açısından da önemlidir. Bu ifadeler şu şekildedir:⁶⁵¹

“Biz milliyetçiyiz. Biz bütün Türklerin, dünyada yaşayan bütün Türklerin mutlu olmasını istiyoruz, esaretten kurtulmasını istiyoruz. Yani bu fikir, eğer Turancılıksa; bu fikri taşıyoruz. Biz komünizme karşıyız. Komünizm ideolojisi, beğenmediğimiz bir siyasi ve iktisadi görüştür. Biz, milliyetçi yazılar yazmayı, memlekete hizmet kabul ettik. Onun için Orkun dergisine yazı gönderdim. Nihal Atsız Bey’le zaman zaman memleket meseleleri üzerine mektuplaştık”

Burada hemen şunu da ifade edelim ki Türkeş’e göre Turan, yani Türk birliği yalnız Asya’dakiler değil, bütün Türklerdir. Türkeş, Atsız’la konuşmalarında “*Mazide olmuş olan şeyler istikbalde de olabilir*” şeklinde Ali Fuat Paşa’ya ait olduğunu söylediği sözün doğruluğu üzerinde Türklerin Oğuz Han zamanında birleştikleri gibi istikbalde de birleşebileceklerini konuştuklarını da bildirmektedir.⁶⁵² Ancak yine belirtelim ki ve çalışmanın üçüncü bölümünde de açık bir şekilde görüleceği üzere Türkeş’in siyasi hayatı içinde bu noktada öncelik ve tasa, bağımsız olan Türkiye Cumhuriyeti ve onun menfaatleri olmuştur.

Bu süreçte Cumhurbaşkanı İnönü’nün, 19 Mayıs 1944’te yayınladığı nutukta Atsız ve çevresini fesatçı ve vatan haini olarak itham ettiğini görüyoruz. İnönü bu nutukta, Turancılar, Türk milletini bütün komşuları ile onarılmaz bir surette yara açtıkları, şuur-suz ve vicdansız fesatçılıkla, genç çocukları ve vatandaşları kandırmakla itham edilmiş, Cumhuriyetin bütün tedbirlerinin bunlara karşı kullanılacağı ifade edilmiştir.⁶⁵³

Bu tarihlerde basında İnönü’nün nutku ile paralel yazılar yazıldığı, Turancı akımın eleştirildiği de görülmektedir. Ahmet Hamdi Başar, “Barış Dünyası” dergisinde yayınlanan bir yazısında, “*Hiçbir tehlike milletimiz için kendi öz davalarını, kendi kanının davalarını... maske yaparak, ortaya çıkacak bu hâin, milletin düşmanı, emperyalist ve millet dışı Türkçülük davası kadar düşmanca ve canavarca olamaz*” derken Atay da “*ırkçılık, iç harp; Turancılık, dış harp demektir*” diyordu. Ancak şaşırtıcı olan bir durum da Turancılığa yakın “Çınaraltı” dergisinde, Orhan Seyfi Orhon’un İnönü’nün nutku dışında kalan taşkınlıklara sadece hıyanet adı verilebileceğini söylemesidir.⁶⁵⁴

⁶⁵¹ Semih Yalçın, *age*, s. 36.

⁶⁵² Muhiddin Nalbantoğlu, *Alparslan Türkeş ile Tarihi Aydınlatan Sohbetler*, Toker Yayınları, İstanbul 2010, s. 21.

⁶⁵³ Nejdet Sançar, *İnönü İle Hesaplaşma*, Afşın Yayınları, Ankara 1973, s. 44.

⁶⁵⁴ Cemil Koçak, *Tek Parti: Cumhuriyet ve Şefler*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2016, s. 268-269.

Atsız için yürüyen gençlerden korktuğu belirtilen İnönü, Alparslan Türkeş'e göre, çürük bir siyasi yapı içinde ve diken üstünde oturuyordu. Bütün gösterilerde hükümet parmağı varken “*Fermansız kuş uçurtmayan bir devirde kendi iradesiyle bir gösteri yapmak Türk milletinin haddine miydi?*” diyen Türkeş, Atsız için yürüyen gençler hakkında da şöyle diyordu:⁶⁵⁵

“Bütün parlak iddialar hilafına her şeyden önce yalnız ve sadece şahsi ikbal hırslarıyla yanıp kavrularak yaşayan Halk Partisi lideri allak bullak olmuştu. Kim oluyordu bu gençler? Bunlar emirle heyecana gelen, emirle sokağa çıkan, emirle meydanlarda birikip, Halk Partisi ve hükümet tarafından hazırlanıp ellerine verilmiş nutukları okuyan disiplinli gençlere benzemiyorlardı. Bunlar Milli Şef'e ve onun gözde Milli Eğitim Bakanı'na karşı nasıl gösteri yapabiliyorlardı? O zamana kadar Milli Şef'in müsaade etmediği hiçbir gösteri yapılamaz ve her şey danişıklı dövüş bir oyun halinde oynanırken, bu temiz ruhlardan ve temiz yüreklerden taşan heyecan ve hareketler de ne oluyordu?”

İnönü'nün 19 Mayıs 1944 Nutku ve alınan tedbirler radyodan ilan edilmiş, sonrasında dergiye abone olanlar, Atsız'a selam vermiş olanlar da⁶⁵⁶ dâhil olmak üzere tutuklanmıştır. İstanbul Emniyet Müdürlüğü olan Sansaryan Han'ın yer altı katında bulunan hücrelerde Haziran-Temmuz aylarında işkenceler başlamıştır. Lağım borularından sızan kokularla birlikte tuvaletlerde suyun dahi bulunmadığı hücrelerden Atsız, 12 Temmuz 1944'te tuvaletin yanındaki 33 numaralı hücreye konmuş, nabızı 140'a çıkmış ve doktor müdahale etmiştir.⁶⁵⁷

Hikmet Tanyu 19 Mayıs Nutku'ndan sonra tutuklanan insanların suçlandığı düşüncelerin ana çerçevesini, devleti yönetenlerin milliyetçilikten, demokrasiden ve Türk milletinden uzaklaşmış olunduğunun dile getirilişi olduğunu ifade ederken⁶⁵⁸ Samet Ağaoğlu, Ankara valisi Nevzat Tandoğan'ın yanında Falih Rıfkı Atay gibi İsmet İnönü'ye yakın kişilerle birlikte tanınmış milliyetçileri yanlarına çağırıp küfür ve hakaretler edilip sorguya çekildiği yazmaktadır. Ağaoğlu böyle çağırılanlardan birinin de Profesör Remzi Oğuz Arık olduğunu ifade etmektedir. Ağaoğlu'nun verdiği bilgilere göre, milliyetçiler aleyhindeki hareketlerin genişlemesi üzerine Memduh Şevket Esendal İsmet İnönü'ye gitmiş, tutuklamaların durdurulması gerektiğini söylemiş, kendisinin de milliyetçi olduğunu aynı muamelenin kendisine de yapılmasını belirtmiştir. Ağaoğlu, Esen-

⁶⁵⁵ Alparslan Türkeş, *age*, s. 53-54.

⁶⁵⁶ Atsız'ı iki dava arasında otelde ziyaret eden Osman Turan'da Atsız'ın DTCF'ye yaptığı iade-i ziyaret sonrasında vekillik emrine alınmış, bir asistanı okuldan uzaklaştırılmış, bir asistanı çareyi askere gitmekte bulmuş ancak fakülteye bir daha dönmemiştir. Bkz. Necmeddin Sefercioğlu, *3 Mayıs 1944 ve Türkçülük Davası*, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, Ankara 2009, s. 21.

⁶⁵⁷ Alparslan Türkeş, *Turancılık 27 Mayıs ve Milliyetçilik*, İlhan Bahar (yay. hzl.), 1. Baskı, Hareket Yayın Dağıtım, İstanbul 2011, s. 62-74.

⁶⁵⁸ Hikmet Tanyu, *Türkçülük Davası ve Türkiye'de İşkenceler*, Erciyes Matbaası, Kayseri 1950, s. 5-6.

dal'ın başta Reha Oğuz Türkkan⁶⁵⁹ olmak üzere milliyetçileri savunduğunda İnönü'nün, *"onların hedefi milliyetçiliği telkin değil, bizim yerimize geçmektir. Gözleri koltuklarımızda!"* diye bağırdığını ifade etmektedir.⁶⁶⁰

Türkeş'in de maruz kaldığı "Tabutluklar" hakkında milliyetçi yazarlardan İlhan Darendelioğlu, *"CHP'nin bu döneme ait polis ve jandarmaların masum vatandaşlara yaptığı baskı ve işkence usullerinin kulaktan kulağa anlatılmasının yanında vatandaşın vicdanında ve hafızasında büyük tepki ile karşılanan, Türk milliyetçilerine reva görülen böylesi gayri insanî olanına ilk defa rastlanmıştır"* demiştir. Darendelioğlu, Orhan Şaik Gökyay'ın da "Tabutluklar" hakkında, *"Tabutluğa konulduğum zaman tepemde yakılan 1500 mumluk ampullere baktığımda yirminci yüzyıl Türkiye'sinde değil, on dördüncü asır evvelinde kızgın çöllere sokulan mazlum insanları gördüm"* dediğini de aktarmaktadır.⁶⁶¹ Tabutluklara o zamanki Emniyet Müdürlüğü mensuplarının "beyin tavaşı" dedikleri de Türkçüler tarafından ifade edilmektedir.⁶⁶²

Tabutluklar konusunda dönemin Dâhiliye Vekili Hilmi Uran ise milliyetçilerin polis tarafından işkence yapıldığı iddiasını daha acıklı ve facialı şekle sokmak için "Tabutluk" tabirini kullandıklarını söylüyordu. Uran, durumu Refik Şevket İnce'nin Şükrü Saraçoğlu'na yazdığı özel bir mektup sayesinde öğrenmiştir. İnce, mektupta adalet duygusuyla telif edilemeyecek işkence hareketlerinin men edilmesini istiyordu. Uran, olayları soruşturmak üzere Emniyet Umum Müdürü Osman Adal'ı görevlendirmiş, İstanbul'a giden Adal, bu tür işkencelerin yapılmadığı bilgisiyle dönmüştür. Uran, dostu İnce'ye mektup yazarak sonucu bildirmiş, Uran'ın dediğine göre de Refik Şevket İnce,

⁶⁵⁹ Metin Çınar, Türkkan'ı, tutuklanmasından iki ay önce Esendal'ın Türkkan'a 9 sayfalık bir mektup yazarak uyarılarda bulunduğuna işaret etmektedir. Ancak Esendal, Irkçılık-Turancılık meselesi dolayısıyla parti teşkilatına yaptıkları 7-VI-1944 tarih ve 3/2526 sayılı tamim de ise bu girişimleri hıyanet olarak değerlendirmiş, Turancılık karanlık ve çıkmaz yol olarak tasvir edilmiştir. 1941 yılında Nazi Almanyası'nın Ankara Büyükelçisi Von Papen'in Berlin Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporda ise Esendal'ın içerideki göçmenler ve dışarıdaki Türk bölgeleriyle yakından ilgilendiği hatta yandaş toplamak üzere kurulan bir grubun üyesi olduğu belirtilmiştir. Bkz. Metin Çınar, *Anadoluculuk ve Tek Parti CHP'de Sağ Kanat*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 237; Memduh Şevket Esendal'ın Tahran'da elçilik yaptığı sıralarda 5 Türkmen öğrencinin Türkiye'de eğitim almasını sağladığı da bilinmektedir. Zeki Velidi Togan ve Reha Oğuz Türkkan gibi Türk milliyetçileriyle ilişkileri bakımından bu isimlerden en önemlisi ise Ahmet Karadağlı olmuştur. Bkz. Ömer Özcan, *age*, s. 29.

⁶⁶⁰ Samet Ağaoğlu, *Demokrat Parti'nin Doğuşu ve Yükselişinin Sebepleri*, 1. Baskı, Baha Matbaası, İstanbul 1972, s. 105.

⁶⁶¹ İlhan Darendelioğlu, *Türk Milliyetçiliği Tarihinde Büyük Kavga*, Oymak Yayınları, İstanbul 1976, s. 134.

⁶⁶² Refet Körüklü, Cengiz Yavan, *Türkçülerin Kaleminden Atsız*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 39.

olayı kendisine bu şekilde aktaranların isimlerinin gizli tutulmasını istemiş ve “*Senin verdiğin bu abdestle onlar artık çok namaz kılarlar, bu kadar kâfidir*” demiştir.⁶⁶³

Nejdet Sançar, 1962 yılında “Millî Yol” dergisinde Osman Sabri Adal’ın meseleyi örtbas ettiğini, İstanbul Emniyet Müdürlüğü’nde işkence yerleri ve tabutluk denilen hücreler olduğunu, Atsız ve kendisi hakkında yalan beyana zorlanan, falakaya yatırılıp dövülen ve küfredilen Mehmet Külahlıoğlu’nun Balıkesir’den öğrencisi olduğunu yazmıştır.⁶⁶⁴

Türkeş’in bir siyasi suçlu, ırkçı olarak konuşulmasının dahi yasak olduğu hücre günleri, 1967’den önce “Yeni İstanbul” gazetesinde tefrika edilen, sonra kitap haline getirilen⁶⁶⁵ “1944 Milliyetçilik Olayı” adlı çalışmasında kendi dilinden şu şekilde ifade edilmiştir:

“...Aylarca kapalı kaldığım hücre, çektiğim yarı açlık, sıkıyönetimi soysuzlaştıran ikbal düşkünü sorgucuların ruhî işkenceleri, ailemin nafakası hakkındaki endişelerim, memleketi kendi heva ve heveslerine kurban eden siyasi hegemonyanın arttıkça artan zulmü, nihayet bir gün, son takatimi da yok etti. Yatağa serildim. Hücrenin rutubetliliği, ışsız, güneş yüzü görememek, bir şey okuyamamak, atalet beni yıpratmıştı: Çok zayıflamıştım. Dizlerimde derman kalmamıştı. Zafiyet gözlerimi de bozmuştu. Günlerce ateşler içinde en ufak bir tıbbi yardım görmeden yarı aç kıvrandım. İnledim, durdum.”

Türkeş, Çengelköy Mahkûmlar Hastanesi’ne sevk edileceğini duyunca İnzibat Yüzbaşısı Tahsin Bey aracılığıyla Haydarpaşa Askerî Hastanesi’nin Başhekimisi ile görüşme imkânı yakaladığını söylemektedir. Türkeş’in erkek bir ses olarak tarif ettiği kişi Tabip Tuğgeneral Fikri Altan idi. Altan, Türkeş’in anlattığına göre, “*Oğlum! Türkçülük, Turancılık diye bir suç olamaz, dedi, onun için sakın üzülme... Yarın bu dava size şan ve şeref kazandırmış olacaktır. Biz hepimiz Türkçü, hepimiz Turancıyız. Bu bir siyasi oyundur. Aldırmayınız. Şimdi emir vereceğim sizi burada alıkoyup tedavi ettireceğim. Her ne ihtiyacınız olursa bana bildirirsiniz*” demiştir.⁶⁶⁶

Türkeş’e göre Reha Oğuz Türkkan, öğretmen ve şair Orhan Şaik Gökyay, tarihçi Zeki Velidi Togan, Hikmet Tanyu, Hamza Sadi Özbek, Sait Bilgiç, Sadi Muğlalı, Cemal Oğuz Öcal, Osman Yüksel Serdengeçti mütena hücre denilen tabutluklarda işkence gören memleket çocuklarıydı. O zamanki Emniyet Genel Müdür Yardımcısı Kamuran Çuhruk, İstanbul Emniyet Müdürü Ahmet Demir ve Birinci Şube Müdürü Sait Koçak

⁶⁶³ Hilmi Uran, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım*, 2. Basım, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2017, s. 323-324.

⁶⁶⁴ Nejdet Sançar, “Türk Umumi Efkarına Bildiri: 1”, *Millî Yol*, Yıl: 1, Sayı: 12, s. 7 ve 14.

⁶⁶⁵ Arslan Tekin, *Alparslan Türkeş ve Liderlik*, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2008, s. 277.

⁶⁶⁶ Alparslan Türkeş, *1944 Milliyetçilik Olayları*, Selim Yıldız (yay. hzl.), Berikan Yayınları, Ankara 2020, s. 69-73.

ile Sıkıyönetim meşhur savcısı Kazım Alöç'ün işkence usullerinden bazıları da; aç ve susuz bırakmak, sövmek, dövmek, işkenceleri seyrettirmek, ölümle tehdit etmek, şakağa tabanca dayamak, boş kâğıtlara imza attırıp istediklerini kâğıtlara yazabileceklerini söyleyerek tehdit etmek, lağım geçen hücrelere kapatmak vb. şeklinde ifade edilmiştir.⁶⁶⁷

Türkeş'e göre, yirminci asrın kırk dördüncü yılında engizisyona rahmet okutmuş olan gözleri kararmış pervasızları, başta o günkü Sıkıyönetim Komutanı Korgeneral Sabit Noyan olmak üzere savcı Kazım Alöç ve CHP'nin acı şöhretli polis müdürü Ahmet Demir'dir. Bu üçgen, sanıklar ve tanıklar için yalnız moral bir cendere olmamıştır. Yeni işkence usulleri de ihdas etmiş ve tatbik etmişlerdir. Ve gaddarlıkla Nemrut'a, Neron'a, Dahhak'e, Asurbanipal'e bile taş çıkartacak bir hırs göstermiş olan da, Sıkıyönetim Savcısı Askerî Adli Hâkim Yüzbaşı Kazım Alöç olmuştur.⁶⁶⁸

Atsız'ın avukatı ve ilerde MP'nin kurucularından biri olan Kenan Öner, Kâzım Alöç ile Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel arasındaki ilişkilere davayı anlattığı kitabında dikkat çekmiştir. Öner'in ifadesine göre, Yücel bir bürokratik rüşvet olarak mevzuatı kenara iterek Alöç'ün eşini İstanbul'da bulunan kız okullarından birine tayinini sağlamıştı. Oysa Zeki Velidi Togan'ın eşi Nazmiye Hanım uzun bir aradan sonra öğretmenliğe başlamış, eş durumu dikkate alınmayarak Siirt'in bir ilçesine tayin olunmuş, daha sonra da İstanbul'a yaklaşmasını temin etmek amacıyla Kayseri'nin bir ilçesine nakledilmiştir.⁶⁶⁹

İrkçılık-Turancılık adı verilen dava, 29 Mart 1945 tarihinde sonuçlanmış ve on üç sanık beraat ederken, on sanık da on yıla kadar çeşitli hapis cezalarına mahkûmedilmiştir. Ancak karar, 31 Ekim 1945 tarihinde Askerî Yargıtay tarafından bozulmuş, dava ikinci kez görülmüş ve bu yargılama sonucunda, 31 Mart 1947'de bütün sanıklar beraat etmiştir. Mahkemenin beraat kararında, “*suç olmayan bir fikrin cemiyet haline girmesinin de suç olamayacağı*” belirtiliyor ve 3 Mayıs Olayları da, “*bu nümâyiş, millî bir ideolojinin millî olmayan bir ideolojiye karşı ifâdesinden ibarettir*” şeklinde yorumlanıyordu. Falif Rıfki Atay ise “Ulus” gazetesinde “...*Bu Türkiye'yi içinden dağıtıp tahrip etmek için gökten bir belâ ısmarlansa, ırkçılıktan beteri inemez... Irkçılık ve Turancılık, anayasa prensiplerinin zıddıdır... Irkçılar ve Turancılar, millî birliğin ve Türkiye*

⁶⁶⁷ Alparslan Türkeş, *age*, s. 86-89.

⁶⁶⁸ Alparslan Türkeş, *age*, s. 79.

⁶⁶⁹ Ömer Özcan, *age*, s. 59.

*emniyetinin tehlikesidirler. Biz Türkiye Türkçüsü ve Türkiye istiklalcisiyiz” diye yazmıştır.*⁶⁷⁰

İstanbul Birinci Sıkıyönetim Mahkemesince yürütülen Türkçülük davasının bir duruşmasında işkenceler söz konusu olunca savcı Kazım Alöç, sanıklardan hükümeti devirmek isteyen vatan hainleri, katiller ve caniler olarak bahsetmiş, elbetteki zulüm görececeklerini ifade etmiştir. Sanık avukatlarından Kenan Öner ise savcının bu sözleri söylemeye hakkı olmadığını zabta geçirilmesini istemiştir. İlk soruşturmalar sırasında 15 çeşit işkence uygulandığını belirleyen Hikmet Tanyu, uzun uğraşları sonunda, Kenan Öner-Yücel davası sürecinde işkence ve zulümlerin dava konusu yapılmasını başararak bunları yapanların yargılanması yolunu açmış, fakat işkenceciler, DP iktidarının çıkardığı Af Kanunu’ndan yararlanıp yargılanmaktan kurtulmuşlardır.⁶⁷¹

1944 hadisesinden sonraki yıllar içinde işkence iddialarının mesul şahıslarından Kâmuran Çuhrih merkez, Sait Koçak Malatya, Ahmet Demir Denizli Valiliği ile taltif edilmişlerdir. Tanyu, bu şahısların genel af kapsamına alınmaması için kitapçık basıp milletvekillerine dağıtmış ve Samet Ağaoğlu ile de görüşmüş olmasına rağmen sonuç alamamıştır.⁶⁷²

Atsız, Tek Parti Döneminde destansı romanları dışında kalem aldığı Tek Parti Dönemini hicvettiği “Dalkavuklar Gecesi”nde (1941) Türk Tarih Tezi’ne karşı çıkan Zeki Velidi Togan’ı⁶⁷³ savunması sonrasında yaşadığı sıkıntıları dile getirmiştir. Romanda dönemin önemli insanların isimleri tersten yazılarak bir kovuşturmayla uğramamak amaçlanmıştır. Z Vitamini’nde (1959) ise İsmet İnönü ve etrafındakiler hedef alınmıştır. Ana tema ise siyasi vatandaşlığın ve hümanizmin eleştirisidir. Romanda İnönü’ye “Beşeri Şef”, Türkiye’ye ise “Beşeristan” demenin daha doğru olduğu, İnönü’nün Türkçülerin ihtilalinden korktuğu ifade edilir. Nihayet Türkçüler ve ordu isyan eder, Beşeri Şef kaçır ancak onu ne millet, ne şehitler ne de tarih kabul eder.⁶⁷⁴

⁶⁷⁰ Cemil Koçak, *age*, s. 270-271.

⁶⁷¹ Necmeddin Sefercioğlu, *age*, s. 21.

⁶⁷² Ömer Özcan, *age*, s. 58.

⁶⁷³ Türkistan istiklal mücadelesinin liderlerinden olan Zeki Velidi Togan, 1927 yılında İstanbul Darü’l Fünun Türk Tarihi Profesörlüğüne tayin edilmişti. 1944’te milliyetçilere yönelik açılan davalarda yargılanan Togan, üniversitede gizli siyasi faaliyetlerde bulunmak ve Reha Oğuz Türkkân’la birlikte ırkçılık yapmak bu yönde “Bozkurt” dergisinde neşriyatta bulunmak, devleti yıkmak için gizli teşkilat kurmak, Atatürk’ün anladığı ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun tespit ettiği milliyet mefhumunu reddetmek gibi konular üzerinden yargılanmıştır. Bkz. İlhan Darendelioğlu, *age*, s. 72-74.

⁶⁷⁴ Yıldız Akpolat, *age*, s. 66.

Kitapta Mustafa Kemal mi büyük yoksa ben mi şeklinde bir soru da İnönü'nün ağzından Hasan Ali Yücel'e sorulur. Hasan Ali Yücel, soruyu açık oy ve gizli tasnifle yapılmak üzere Bakan arkadaşlarına sormuştur. Ahmet Emin Yalman bu tarihi soruyu ve sorunu kökünden çözmek gerektiğini söyleyerek Atatürk'ün sadece bir kardeş kavgası denilebilecek Yunanlılarla savaştığını, hâlbuki Beşeri Şef'in Ankara Ulus Meydan Savaşı'nda ırkçıları imha ettiğini belirtmiştir. Beşeri Şef'in 1944'te kazandığı zafer bütün Beşeristan'ı, hatta dünyayı, hatta kâinatı yok olmaktan kurtarmıştır. Bunun üzerine Beşeri Şef bahtiyar olmuştu, çünkü böylece Mustafa Kemal'den büyük olduğu ispat olunmuştur.⁶⁷⁵

Türk milliyetçiliğinin üslubu, yaşantısı ve daha muhafazakâr tavrıyla önemli bir ismi ve 1944'te yaşanan olayların tanıklarından ve mağdurlarından Osman Yüksel Serdengeçti, Türk milliyetçilerine karşı başlatılan kampanyanın sorumlularının Çankaya ile Emniyet Müdürlüğü arasında mekik dokuyan alçak seciyeler ve hokkabaz olduğunu yazmıştır. Serdengeçti, *"Kendi menfaatlerinden başka bir şey düşünmeyenler, vatanları oturdukları sandalye kadar dar olan, Türklüğe değil, Türk olmayanlara yâr olanlar, bu yerli ve millî hareketi hazmedemediler"*⁶⁷⁶ diyordu. 1946'da *"Tanrı dağı kadar Türk, Hira dağı kadar Müslümanız"* diyen Serdengeçti'nin milliyetçilik düşüncesi, tabana açılan başka bir ifadeyle millete ve milletin değerlerine inen bir anlayışın da habercisi gibidir. CHP'nin milliyetçiliği gibi bol harcırah, hususi vagon, maroken koltuk milliyetçisi olmadıkları, Hakk'a tapan, halkı tutan yalın kılıç bir milliyetçilik yolunda olduklarını⁶⁷⁷ söyleyen Serdengeçti, *"Biz bu vatani, herkesin bol bol karnını doyurduğu, gelişip semirdiği bir devlet çiftliği haline getirenlere karşı müdafaa ediyoruz"*⁶⁷⁸ ifadeleriyle de ulusun hakiki evlatları olma davasını ortaya koyuyordu.

3 Mayıs 1944 Olayları ve takibinde cereyan eden gelişmeler Türkiye Cumhuriyeti'nin yakın tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur. Bunlardan biri Türkiye'nin iç politik gelişmeleri içerisinde Tek Parti ve şeflik uygulamalarının Türk milliyetçileri tarafından yorumu, diğeri ise Tek Parti dışında kalan Türk milliyetçiliğinin baskı yolları ile ezilmek istenmesidir. Diğer önemli bir yanı da iç politikanın dış politikaya alet edil-

⁶⁷⁵ Hüseyin Nihal Atsız, *Dalkavuklar Gecesi ve Z Vitamini*, İrfan Yayınevi, İstanbul 2009, s. 135-137.

⁶⁷⁶ Osman Yüksel Serdengeçti, *Mabetsiz Şehir-Bu Millet Neden Ağlar?* Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, s. 95.

⁶⁷⁷ Serdengeçti, Yıl: 1, Sayı: 1, s. 1, 4.

⁶⁷⁸ Osman Yüksel Serdengeçti, *Mabetsiz Şehir-Bu Millet Neden Ağlar?* Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, s. 25-26, 168.

mesinin ülkede meydana getirdiği tahribattır. Nitekim savaşın seyrine göre Türkiye’de ya sol-sosyalist-komünist çevreler, ya da milliyetçi çevreler baskı görmüşlerdi. Böylece en başta millî birlik ve beraberliği bozan, milletin evlatlarının devletine olan güveninin sarsılması gibi tahribatlar meydana gelmiştir.

Bugünkü Türk milliyetçileri cephesinden bakıldığında 1944, acı hatıraları da olsa büyük bir tecrübe ve Türk milliyetçiliğinin siyasi hareketinin de meşruiyet kaynağı olmuştur denilebilir. Çünkü Türk milliyetçiliğinin siyasi hareketi içinde de bulunmuş olan Refet Köroğlu’ye göre, 3 Mayıs 1944 ve sonrasında meydana gelen hadiselerle Türk milletine ve Türk devletine ihanet edilmiştir. Bu yüzden de 3 Mayıs 1944, Türk milletinin devletine sahip çıkma hareketidir.⁶⁷⁹ MHP yönetimi tarafından 1944’de cereyan eden gelişmeler bu noktada bugün de MHP’nin doğum müjdecisi olarak yorumlanmaktadır. MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli, 3 Mayıs 2020’de 1944’ü “*Türklüğün varoluşu ile birlikte nice kahramanın yaktığı istiklal meş’alesi 3 Mayıs 1944’ün sisli ortamında daha da güçlenmiş, çok şükür Milliyetçi Hareket Partisi’nin doğum ve doğruluş müjdecisi olmuştur*”⁶⁸⁰ ifadeleriyle yukarıda bahsettiğimiz şekilde 3 Mayıs 1944 ve devamında gelişen olayları meşruiyet kaynağı olarak ortaya koymuştur.

Dolayısıyla 1944 tarihi, milliyetçiliğin devletin istenci dışarısında gelişerek sokaklara taşıdığı, geniş genç kitleyle tanıştığı kısacası milliyetçiliğin devletin elinden kaymaya başladığı süreci oluşturmaktadır. Daha önceki yıllarda üniversitelerde ve bürokrasinin kimi katmanlarında yaşayarak devleti besleyen, devletin felsefi-sosyal reçetelerini halkın kabul edeceği reçeteleri hazırlamakla yükümlü kılınan milliyetçilik, Dural’ın ifadesiyle 1944 Olayları ile Anadolu insanı ile tanışmış ve Türk siyasetinin köklü geleneklerinden birisinin gelişimine beşiklik etmiştir.⁶⁸¹

Nuri Gürgör de “*3 Mayıs 1944 Türk milliyetçiliği tarihinde ideolojik kavgalar için zarurî olan bir dönemin, çetin imtihan çağının başlangıcı olmuştur. Bu tarihte ülkücü Türk gençliğinin önüne açılan zindan kapıları, tabutluklar ve işkence odaları, as-*

⁶⁷⁹ Refet Köroğlu, “3 Mayıs 1944 Türk Milletinin Devletine Sahip Çıkma Hareketidir”, *3 Mayıs 1944 50. Yıl Türkçülük Armağanı*, Prof. Dr. İsmail Aka, Dr. Turan Akkoyunlu, Cansever Tanyeri, Cahit Telci (Yayın Kurulu), Akademi Kitabevi, İzmir 1994, s. 32-36.

⁶⁸⁰ http://mhp.org.tr/htmldocs/mhp/4663/mhp/Milliyetci_Hareket_Partisi_Genel_Baskani_Sayin_Devlet_Bahceli_nin_3_Mayis_Milliyetçiler_Gunu_munasebetiyle_yayinladikla.html (Erişim Tarihi: 19. 09. 2021)

⁶⁸¹ Baran Dural, *Pratikten Teoriye Milliyetçi Hareket*, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul 2011, s. 31.

*linda büyük ve kutlu bir millî uyanışın aydınlık müjdelelerini taşırlar” ifadeleriyle 3 Mayıs’ı aslında ideolojik olarak ülkücü Türk milliyetçiliğinin doğuşu olarak ele almıştır.*⁶⁸²

1944 sürecinde yaşananlar sonraki zamanlarda da milliyetçi camia ve basında yer almaya devam edecek, hatta hesaplaşma bitmediği şeklinde gündemde sıcak tutulmuştur. “Millî Yol” dergisinde yayınlanan bir yazı aslında Türkçülerin o tarihe kadar İnönü düşmanı olmadıkları, İnönü’nün oyuna geldiği ve Türkçülerin darbe yapacağı ve isyan çıkaracağı telkinleriyle Türkçülere düşman edildiği ifade edilmiştir. Aynı yazının baş tarafında İnönü, “*İnönü’nün en kuvvetli noktası sinirinin ve iradesinin dayanıklılığı, en zayıf noktası ise hatalarından dönmemesidir*” şeklinde tahlil edilmiştir.⁶⁸³

Atsız ve çevresinin 27 yıllık Tek Parti iktidarının 14 Mayıs 1950 ile değişmesiyle birlikte CHP’ye yönelik eleştirilerinin arttığı da görülmektedir. Bu süreçte “Orkun” dergisi yayın hayatına başlamış, doğrudan CHP devri devlet sistemini ve mevcut düzeni değiştirmeye yönelik öneri ve görüşler cesurca ifade edilmeye artarak devam etmiştir.

Atsız’ın Kemalizme yönelik eleştirilerinin özel sebepleri içinde Atsız’ın karakteri ve Atsız’ın en büyük Türkçüler içinde gördüğü manevi babası ve ayrıca Atatürk muhalifi olan Rıza Nur faktörü, Atsız’ın yönetici elitte yaşadığı sorunlar; dış sebepleri içinde ise Kemalizmin barışçıl dış politika anlayışı, Kemalizmin dejenere olmuş ırk ve millet anlayışı, Kemalizmin Batılılaşma vizyonu ve Kemalizmin komünizme musamahası gösterilmektedir.⁶⁸⁴

Atsız, “Orkun” dergisinin 9. Sayısında Türkiye Cumhuriyeti’nin 1950’de kurulduğunu, Tek Parti devrinin cumhuriyet olmadığı ve o dönem meclislerinin de gayrimeşru olduğunu söylemiştir. “Orkun” dergisinde bu meclislerde millî maziye ve mukaddesata sövüldüğünü, CHP’nin yaptığı kanunların gayrimeşru ve müstebit bir diktatörlükle yapıldığı için kanun olmadığı dile getirilmiştir.⁶⁸⁵ Dergide Nejdet Sançar da Tek Parti Dönemini “diktatörlük”le⁶⁸⁶, İsmet Tümtürk⁶⁸⁷ ise “istibdat devri”⁶⁸⁸ şeklinde eleştirmişlerdir.

⁶⁸² Nuri Gürgür, “3 Mayıs 1944-3 Mayıs 1978”, *Devlet*, Mayıs 1978, s. 9.

⁶⁸³ *Millî Yol*, Yıl: 1, Sayı: 19, 8 Haziran 1962, s. 8-9.

⁶⁸⁴ Can Kakışım, “Nihal Atsız’ın Kemalizm Eleştirisi ve Bu Eleştirinin Nedensel Çözümlemesi”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 8, 2016, s. 2624-2639.

⁶⁸⁵ Nihal Atsız, “Kurucular Meclisi”, *Orkun*, Sayı: 9, 1 Aralık 1950, s. 3-4.

⁶⁸⁶ Nejdet Sançar, “*Türkçülük Düşmanları Yine Sahnede!*”, *Orkun*, 15 Aralık 1950, Sayı: 11, s. 13.

⁶⁸⁷ Cenap Şahabettin’in oğlu ve bazı davalarda avukat olarak milliyetçileri savunmuş olan Tümtürk, Atsız’ın “Bozkurtların Ölümü” romanını da İngilizceye çevirmiştir. Tümtürk, “Orkun” dergisinin Yazı İşleri Müdürlüğü dışında, aynı zamanda Türkçüler Yardımlaşma Derneği ve Türkçüler Derneği yöneticilerindendir. Yine Tümtürk, 1960’larda “Millî Yol” dergisinin de Yazı İşleri Müdürlüğü’nü yapmıştır. 1944

Atsız'a göre Kemalizm, bir kaç "Batı"nın karışımı olan ve dışarıya bağlı ucube'dir. Türkçülüğü sadece Türk milletinin millî ideolojisi olarak gören Atsız için Kemalizm de kökü dışarıda olan bir ideolojidir. Kemalizmin en büyük hatası ise milletin mukaddesatına saldırmasıdır. Atsız'ın Kemalizme dönük bu hücumlarının ardında Kemalist söylem ile pratiği arasındaki tutarsızlıklar olduğu düşünülmektedir. Milleti ve köylüyü yücelten bir söylemin nihayetinde millete ve köylüsüne karşı olumsuz tavırları Atsız'ın onu eleştirmesine saik olmuştur. Atsız, devlet ve millet arasındaki uçurumun İnönü döneminde daha da açıldığını, Kurtuluş Savaşı bittiğinde kazanılan güven duygusunun da Halk Partisi'nin kötü idaresi ile kaybedildiğini düşünmektedir.⁶⁸⁹ Atsız, Kemalizmin kökünü Rusya ve İtalya'ya bağlamakta, mukadesata saldırı konusunda da Kemalizmin dine tahakkümünü mevzu bahis yapmaktadır. Ona göre ecdat türbelerini kilitleyen Kemalizm, inkılâp yobazlığı demektir. Bu yüzden de Atsız kesin ve keskin bir ifade ile Türk milletinin millî ve manevi değerleri için canını fedâ ederken Kemalist ilkeler için aynı şeyi yapmayacağını söylemektedir.⁶⁹⁰

Atsız'ın ve Türkçülerin adeta 1944, Tek Parti ve Kemalizmle hesaplaşmalarını aksettiren "Orkun" yazılarına dair Erhan Sandıkçı da "Orkun Dergisinde Regim Tartışmaları" adlı bir makale kaleme almıştır. Sandıkçı, "Orkun" dergisi sayfalarından takip edilebileceği gibi Atsız'ın Kemalizm ve Kemalistler hakkında milletin başına zorla bela olma, muazzam safsata, otuz yılın yalan dolan propagandası gibi ifadeler kullandığını yazmaktadır. Ayrıca Atsız, şatafatlı Kemalizmin ne olduğunu başta tehdit, iftira, hapis, işkence, tabutluk ve mezarlık olduğunu 1944'te gördüklerini söylemektedir. Arif Çivicioğlu⁶⁹¹ ve Zeki Sofuoğlu⁶⁹² da Atatürk hakkında olumsuz bir portre çizmiş, Orkun

İrkçılık-Turancılık davası sebebiyle hazırlanan dava dosyasında da Reha Oğuz Türkkan ile ilişkilerinden ve Kitap Sevenler Kurumu'nun Halkevleri'ne bağlanması sebebiyle eşyaların kaçırılması, İrkçılığı ve Turancılığı yaymak, Türkkan'ın şefliğinde 10 kişi ile hükümeti devirmek için yeminli gizli cemiyet kurmaktan bahsedilmektedir. Bkz. İlhan Darendelioğlu, *age*, s. 117-120.

⁶⁸⁸ İsmet Tümtürk, "Niçin Hala Hücum Ediyorsunuz Diyenlere?", *Orkun*, 19 Ocak 1951, Sayı: 16, s. 3.

⁶⁸⁹ Yıldız Akpolat, *age*, s. 56-57.

⁶⁹⁰ Hüseyin Nihal Atsız, *Makaleler III*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1997, s. 235-236.

⁶⁹¹ Arif Çivicioğlu, İrkçılık-Turancılık davasının sanıklarından Hikmet Tanyu'nun müstearıdır. Arif Çivicioğlu müstearı ile "Türkçülük ve Gerçek Demokrasi" (İstanbul 1945) isimli kitabı da yayınlanmıştır. Necmeddin Sefercioğlu'nun verdiği bilgilere göre, Prof. Dr. Hikmet Tanyu 9 Ocak 1918'de Ankara'da doğmuştur. Ankara'da yerleşmiş "Çivicioğlu" adlı bir ailenin çocuğu olarak bütün öğrenim kademelerini bu şehirde tamamlamıştır. 1944-1945 İrkçılık-Turancılık zulümlerinden o da nasibini almış ve bir yılı aşkın tutukluluk döneminde çeşitli işkenceler görmüştür. Bu işkence, serbest kaldıktan sonra da sürdürülmüştür. Çivicioğlu, DTCF'yi bitirdikten sonra hakkı olan lise öğretmenliğine değil, ilkokul öğretmenliğine, bir süre sonra da ortaokul öğretmenliğine atanmıştır. 1955 yılında, sınavlarını başarı ile kazandığı halde atanması için büyük mücadeleler vermek zorunda kaldığı Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne asistan olmuştur. Çivicioğlu, bu fakültede bilim dalı olarak "Dinler Tarihi"ni seçmiş ve bu alanın ilk Türk

imzalı bir yazıda da 29 Ekim'deki bayrama başka bir ad verilmesi gerektiği, Cumhuriyet Bayramı'nın 23 Nisan'da veya DP'nin iktidara geldiği 14 Mayıs'ta kutlanması gerektiği vurgulanmıştır.⁶⁹³

Türkçülerin yazılarında 1930'larda Atatürk, büyük gazi, büyük kurtarıcı, Türk milletin en büyüğü, Türkiye'de dilek birliğinin kurucusu, dâhi olarak anılmışken Atsız'ın dergilerinde 1940'lar Atatürk olmadan geçmiştir. 1950'lerden sonra yukarıda işaretilendiği üzere daha çok rejim, Atatürk ve İnönü diktatörlük kurucuları olarak ele alınacaktır. Bekir Sıddık Özyıldırım, "Orkun"da 14 Mayıs 1950 Seçimleri'ni ikinci saltanatın yıkılışı olarak ele alıyor, Hikmet Tanyu ise Atatürk'ün ilahlaştırıldığı, halkın hipnotize edildiğini ima ediyor, Atatürk'ü de tezatlık içerisinde olduğu yönüyle değerlendiriyordu. Nejdett Sançar heykeller dikilmesini eleştiri konusu yaparken, İsmet Tümtürk Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin iskân ve beslenmeleri için paraya ihtiyaç olduğu dolayısıyla Anıtkabir inşaatının durdurulması gerektiğini yazıyordu. İzzettin Şadan, "İnkılâp Nevrozu" başlıklı yazısında, inkılâbın dine karşı yaklaşımını bir hatıra ile anlatıyor ve konuyu diktatörlüğe getiriyor, Zeki Sofuoğlu Atatürk'ün din, aile, iffet hakkındaki fikirlerini ve nasıl bir imana sahip olduğunu yazısında soruyordu. Mehmet Kaplan ise Nuri Tarhan adıyla "Orkun"un 30 Mart 1951 tarihli sayısında mukaddesatın hiçe sayıldığı, dinin gerilik telakki edildiği, din ve Allah'la alay edildiğini yazmıştır.⁶⁹⁴

Nihal Atsız'ın rejim konusundaki kanaatleri Hasan Ali Yücel-Kenan Öner davasında Yücel tarafından da dile getirilmiştir. Atsız'ın siyasi kanaatlerine göre Türkiye ismen cumhuriyet, fiilen diktatörlükle idare olunmaktadır. Yüksek vazifeler hiyerarşiye tabi tutulmalı, Cumhurreisi, Başvekil, Genel Kurmay Başkanı ve Meclis Reisi tarafından seçilecek beş kişi arasından belirlenmeli, Kurultay yani Millet Meclisi gayet az âzadan, en tanınmış ve sevilmiş insanlardan mürekkep olmalı, Başvekil, Kurultay Reisi ve Ordu Reisi ve rütbece birbirlerine denk olmalıdır. Atsız, fırkacılığın da yalana, tarafgirliğe, itimasa, riyaya, hileye, ahlaksızlığa yol açtığını, müteaddit fırkaların birbirini kont-

"doktor"u, "doçent"i ve "profesör"ü olmuştur. Arif Çivicioğlu için bkz.Bkz. <https://www.kavgamiz.com/orkun-dergisi/turkculuk-islam-ve-hikmet-tanyu-334/> Erişim Tarihi: 12. 05. 2022)

⁶⁹² Aile, Soyadı Kanunu çıktığında kendilerine verilen "Özgür" soyadını 1949 yılında mahkeme kararı ile Sofuoğlu'ya dönüştürmüştür. İrkçılık-Turancılık Davası sanıklarından, 17 Nisan 2014'te hayatını kaybeden Mustafa Zeki Sofuoğlu (24. 07. 1922-17. 04. 2014) için bkz. Necmettin Sefercioğlu, "Mustafa Zeki Sofuoğlu", *Türk Yurdu*, Mayıs 2014, Yıl: 103, Sayı: 321, s. 40-41.

⁶⁹³ Erhan Sandıkçı, "Orkun Dergisinde Rejim Tartışmaları", *Millî Mecmûa*, Ocak-Şubat 2018, Sayı:1, s. 275-279.

⁶⁹⁴ Ozan Karabulak, *age*, s. 187-193.

rol etmesi ve devleti siyasi müşküllerden kurtarması bakımından bir iki faydası olduğunu ancak tek fırkada bu faydaların da olmadığını, fesholunması ve yalnız devlet ve hükümetin kalması gerektiğini öne sürmüştür.⁶⁹⁵

“Orkun” dergisinde Selahaddin Ertürk Hocaoglu⁶⁹⁶ imzalı “Türkçülük ve Kemalizm” adlı yazıda ise Türk tarihinde bir aksiyon adamı olarak büyük işler başarmış olan Mustafa Kemal’in Türkçülüğü, hem ırkçı hem de Turancı taraflarıyla birlikte tatbik ettiği, ancak bunu açıkça söylemeden yaptığı, faşizm, demokrasi ve sosyalizm arasında telifçi bir sistem kurmaya çalışıp ortaya çıkan nasyonal-sosyal-demokrat sistemi Ziya Gökalp Türkçülüğü ile doldurarak Türkiye’nin gerçeklerine uyarladığı ifade edilmiştir.⁶⁹⁷ 1960’lardan sonra münferit olarak tıpkı bu yazıda geçtiği gibi Atatürk’ün en büyük Türkçü olduğu söylemi neredeyse tüm Türkçülerin umumî fikri haline gelmiştir. Bunda kendilerine yönelik ırkçı suçlamaları ve Atatürk’ün sosyalist olduğu iddialarının etkili olduğu söylenebilir.⁶⁹⁸

Atatürkçülüğün maske olarak kullanıldığına dair söylem de “Orkun” dergisi ile birlikte o dönemden günümüze kadar milliyetçi çizgide sürekli dile getirilmiş ve iç siyasette siyasi söylem olarak yerini almıştır. Nitekim Atatürk’ün sömürülmesi Dündar Taşer’in vurguları arasında yer aldığı gibi günümüzde de özellikle 15 Temmuz 2016 tarihinden itibaren MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli ve Genel Başkan Yardımcısı Prof. Dr. Semih Yalçın’ın çoğu zaman gündeminde olmuştur.

Diğer yandan Mustafa Çalık’a göre, fikrî ve nazarî bir kıyaslama ile Gökalp ve devrindeki seviyenin çok gerisinde olan Atsız çizgisi, fiilî tesirlerinin ötesinde şüphe, töhmet ve itham kaynağı olarak Türk milliyetçiliğinde bir meşruiyet problemi de do-

⁶⁹⁵ Feyzullah Ertuğrul, *age*, s. 158-159.

⁶⁹⁶ 1940’lı yıllardan beri Türkçü yapılanmaların içinde görülen Ertürk, Türkçü şairlerdendir. Şiirleri Çınaraltı, Tanrıdağı, Orkun, Özleyiş, Aras, Türkeli gibi dergilerde yayınlanmıştır. Ankara Gazi Lisesi’ni ve Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü’nü bitirdikten (1947) sonra altı yıl kadar Hasanoğlan Köy Enstitüsü ile Kars Lisesi’nde felsefe öğretmenliği yapmıştır. Ertürk, 1953’te devlet bursunu kazanarak Amerika’ya gitmiştir. 1956’da Columbia University’den uzmanlık, 1961’de New York University’den doktora diploması alan Ertürk 1963-1964’te The University of Chicago’da bir yıl doktora ötesi öğrenim gördükten sonra yurda dönmüştür. Türk Milliyetçileri Derneği’nin faaliyetlerinde bulunmuş, Milli Eğitim Bakanlığı’nda ve Gazi Eğitim Enstitüsü’nde çalışmış, Hacettepe Üniversitesi’ndeki çalışmaları ile profesörlüğe kadar yükselmiştir. Şiir kitapları dışında Eğitim Bilimleri’ne dair mesleki kitapl ve çalışmaları da bulunmaktadır. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/erturk-selahattin> (Erişim Tarihi: 12. 05. 2022); Dostlarından Dr. Zeki Peser, 8 Şubat 1988’de hayatını kaybeden Selahattin Ertürk’ün Türkiye’de ilerlemenin dogmatizm, aktarmacılık ve mutlak doğruymuş gibi ideolojilere sarılmakla gerçekleştiremeyeceği düşüncesinde olduğunu ve özgün arayışlar için çaba gösterdiğini ifade etmektedir. Bkz. Zeki Peser, “Hocamızın Ardından”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Yıl: 1988, Sayı: 3, s. 23-26.

⁶⁹⁷ Erhan Sandıkçı, *agm*, s. 280.

⁶⁹⁸ Ozan Karabulak, *age*, s. 197.

ğurmuştur. Bu yüzden Çalık, “MHP’de Alparslan Türkeş ve Dündar Taşer’in inisiyati-fiyle gerçekleştirilen tasfiyenin asıl hedefi bu ideolojik çizgiydi” demektedir.⁶⁹⁹

Mustafa Çalık, her ne kadar Atsız çizgisini MHP için bir töhmet veya meşruiyet problemi olarak görse de 1980’li yıllarda “Yeni Düşünce” dergisi çeşitli zamanlarda Atsız ile ilgili yazılara yer vermiştir. Atsız’ı yakından tanıyan Tekin Erer’in yazıları⁷⁰⁰ ile Ahmet Bican Ercilasun’un yazıları⁷⁰¹ bu çerçevede örnek verilebilir. Tekin Erer, bu yazıya ayrıca Fethi Gemuhluoğlu, Orhan Şaik Gökyay ve kendisinin olduğu ve ölmeden önce Nurullah Barıman’ın çektiği bir fotoğrafı da koymuştur. Diğer yandan bilhassa 1930’larda “Atsız Mecmûa”nın gündeminde olan Köycülükle beraber Dokuz Işık, MHP’ye Atsız’dan geçmiş, geliştirilerek ilke olarak kabul edilmiştir. Atsız’ın 1962’de ortaya koyduğu ve “Büyük Devlet İdeali” olarak anlamlandırdığı Millî Kalkınma Programı⁷⁰² şu ilkelerden oluşuyordu: 1- Türkçüyüz 2- Arınmış Türkçeciyiz 3- Yasacıyız 4- Toplumcuyuz 5- Millî Gelenekçiyiz 6- Şuurlu Demokrasiye Taraftarız 7- Ahlakçiyiz 8- Bilimciyiz 9- Teknikçiyiz.

Atsız’a göre, reformculuğa esas olarak köylere yerleştirme devam etmeliydi. “Köycülük” Kurtuluş savaşı yıllarında harabeye dönen köyler için vicdani bir görev, temel yaklaşım, millî ekonomi ve millî savunma için zorunluluk, ayrıca köy-kent uçurumuna karşı sosyal bir stratejiydi. Özdoğan’ın tespitleriyle, Köycülüğe dair “Atsız Mecmûa”da yayınlanan bazı başyazılar şöyleydi: “İleriki İnkılâpçılara: İnkılâp Köyde Olur. Köyde Doğar. Köyde Büyür”, Sayı:3, 15 Temmuz 1931; “Köycülük”, Sayı:5, 15 Eylül 1931; “Millî İktisat”, Sayı:8, 15 Aralık 1931; “İktisat ve Millî Müdafaa, Sayı:11, 15 Mart 1932.”⁷⁰³

Atsız Bey’i Türkiye’ye geldikleri 1954 senesinden önce Keşmir’de adını duyduklarını ancak 1962’de tanıştıklarını söyleyen Hasan Oraltay, Atsız’ın “*Türk ırkının istiklâlini kuracak ve koruyacak olanların Türkistan’ın ‘sart’ları ile Türkiye’nin şehirli-leri değil, Türkistan’ın göçebeleri ile Türkiye’nin köylüleridir*” diye yazdığını ve bu yazının “Yaş Türkistan” dergisinde tartışmaya yol açtığını ifade etmektedir.⁷⁰⁴

⁶⁹⁹ Mustafa Çalık, *age*, s. 38.

⁷⁰⁰ Tekin Erer, “Büyük Atsız”, *Yeni Düşünce*, Sayı: 114, Yıl: 3, 23 Aralık 1983, s. 37.

⁷⁰¹ Ahmet Bican Ercilasun, “Atsız’a Göre Ülkü Sonsuzdur”, *Yeni Düşünce*, Yıl: 3, Sayı: 83, 6 Mayıs 1983, s. 43.

⁷⁰² *Orkun*, Sayı: 1, Şubat 1962, s. 16-18, 32.

⁷⁰³ Günay Göksu Özdoğan, *age*, s. 188-189.

⁷⁰⁴ Refet Körüklü, Cengiz Yavan, *age*, s. 31.

Bu noktada Atsız'a göre, Türklerin bel kemiği Anadolu Türk'üdür. Türk ruhu olan sakin ve manasız görünen kabuğun içinde derin duyuşlu ve şimşek sezişli ruhu Türk köylüsü taşımaktadır. Ona göre Türk milleti demek, Türk köylüsü demektir. Atsız, yabancıya karşı mesafeli olan Anadolu Türk köylüsünün kana dayalı dayanışma biçimini ırkçılık olarak tercüme ediyordu. Bu ırkçılık devşirmelerin ve Türkümsülerin gerek Osmanlı Devleti döneminde gerekse Tek Parti Dönemindeki etkinliğine karşı, ulus devletin ulusu yani milleti ile olan bağını sorgulamaktır. Milleti, kan, dil ve dilek birliği olarak gören Atsız'ın Türkçülüğü, pasaport milliyetçiliği olarak tarif ettiği modern-siyasi milliyetçiliğe bir tepkidir. Ona göre, Türküm demekle de Türk olunmamaktadır.⁷⁰⁵

Türk toplumunun temel çelişkisini olduğu gibi ortaya koyan Atsız, ulus-devletin aslında milletin devleti olmadığını ancak ırkçı bir söylem ile ifadelendirebilmektedir. Batılılaşma sürecimizin sancılarının yarattığı öksüzlük duygusunu dillendiren, kendimize yabancılaşmanın sonuna kadar muhalifi olan Atsız, belirli bir zaman diliminde söylemin insan düşüncesini ne kadar belirleyebildiğinin ve bu söylemin dışında kalmanın ise kötü suçlamaların kabulden başka çare kalmadığının bir örneği olmuştur.⁷⁰⁶

Kemalist kadrolarla Türkçü akımın önderleri arasındaki karşıtlık, Batı'ya asimilasyon ile özgünlüğün yeniden canlandırılması gibi iki farklı duruşun yarattığı karşıtlık şeklinde kendini hissettirmiştir. İlki akılcı yaklaşım, bilimsel planlama ve pozitivistlik hareket ettiğini söylerken diğeri önerilen Batılılaşma projesinin pragmatizmi ve kozmopolitliğine tepki duymuştur. Özgün geleneğin yeniden canlandırılmasını bir tür diriliş ideolojisi biçiminde sunan Türkçüler, manevi diriliş için ulusal geleneğin muhafazasını talep ederken ulusal geleceğin inşasını da idealize etmişlerdir.⁷⁰⁷

2.1.3. Tek Parti Yönetimine Kültür Boşluğu ve Kültür Buhranı Söylemi Üzerinden Tepkiler

Türk devletinin ortaya koyduğu milliyetçilik ve modernleşme şekli, laik temelde ve dinin arkasında kendini gösterme manevralarına karşı geleneğin tekrar dirilişini engellemeye yönelik bir yön takip etmiştir. Her ne kadar Fransız tarzı laikliğin ve pozitivistliğin tesirleri söz konusu olsa da bir modernite sünnetinin ortaya konmamış olması ve

⁷⁰⁵ Yıldız Akpolat, *age*, s. 46-53.

⁷⁰⁶ Yıldız Akpolat, *age*, s. 69.

⁷⁰⁷ Günay Göksu Özdoğan, *age*, s. 294.

sürecin pragmatik şekilde yürütmesi geleneksel-modernizn veya modernleşme-din gerginliklerini de beraberinde getirmiştir.

Gelişmekte olan ülkeler bir taraftan ilerlemeyi arzu ederken, diğer taraftan modernleşme içinde kültürel kaybolmaktan korktukları göz önüne alındığında bu ülkelerde dinin girift rolü de daha açık şekilde ortaya çıkmaktadır. Yümni Sezen, Trinity Üniversitesi'nde Antropoloji ve Sosyoloji Profesörü olan Meredith McGuire'nin "Religion: The Social Context" adlı kitabına atıfla dinî tavır içinde toplumların modernleşmeye karşı ne şekilde cevap verdiğini vurgulamaktadır. Bu cevaplar veya tepkiler: 1- Gelenekçilik, 2-İhya hareketi, 3-Sentez, 4-İdeal bir gelecek miti ortaya koyma şeklinde sıralanmıştır. Sentez cevabı, bazı toplumlarda tipik bir hal almıştır.⁷⁰⁸ Türkiye'de Tek Parti ve modernleşmeye karşı gelişen yapılar içinde her dört cevabı da görmemiz mümkündür. Tepki süreçlerinin ardından ortaya çıkan Türk-İslam sentezi ise modernleşme-din çatışması ve kültür buhranlarına karşı geliştirilmiş bir çözüm, millî kimliğin yeniden tanımlanması gibi değerlendirilebilir.

Bu çerçevede İslamcı-muhafazakârların gerekse milliyetçi muhafazakârların Atatürk Döneminden itibaren Garpçı-Türkçü olarak adlandırılan eksenindeki kültür politikalarına muhalif oldukları bilinmektedir. Milliyetçi-muhafazakârlar, Atatürk'ün milliyetçilik anlayışının yansıdığı çeşitli politikalara karşı zaman zaman itirazlarda bulunmuşlardır. Türk dil ve tarih tezlerine yönelik eleştiriler bu bakımdan en başta gelmektedirler. Kemalist tarih okumasındaki Osmanlı dönemine dönük zaman zaman hayli eleştirel boyutlar alan bakış açısı da, gerek milliyetçi gerekse İslamcı muhafazakârlar tarafından tasvip edilmemiştir. Katı laiklik politikalarına ve pozitivist yaklaşımlara yönelik itirazlar da elbette akılda tutulmalıdır. Ancak dönem Tek Parti Dönemi olduğu için bunlar her zaman açıktan açığa söylenememekte; tarafların ideolojik eğilimlerine göre çatışma için uygun bir muharebe alanı ve bu muharebe alanına uygun bir mevzi seçilmektedir.⁷⁰⁹

Kemalist yönetici seçkinler, medeniyet değiştirmeyi merkeze koyan kültürel bir projeye bağlılık göstermişlerdi. Bu yönelimleri, Cumhuriyet Dönemindeki siyasal mü-

⁷⁰⁸ Yümni Sezen, *age*, s. 290.

⁷⁰⁹ H. Seçkin Çelik, "Yücel -Öner Davası ve İhmal Edilmiş Bir Siyasal Tartışma: Türkçe Ders Kitaplarında Sosyalist-Komünist Propaganda İddiası", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (SUTAD)*, Güz 2017; (42), s. 509.

cadelelerin abartılı bir kültüralizm⁷¹⁰ ve sembolizme sahip olmasının da başat nedenidir. Sağcılık ve solculuk kavramlarının, sadece iktisadi bir temele sahip bir düzenin yandaşlığı ve karşıtlığı üzerinden değil, büyük ölçüde bu kültürel gerilimlerin taraflarını tanımak için kullanılması da bununla ilintili görülmektedir.⁷¹¹ Bu bağlamda Türkiye’de muhafazakârlık, Fransız Devrimi’nde olduğu gibi başlangıcında devrimle yüzleşmeye cesaret edemeyip, onun siyasi istikrarsızlığını kültürel çekingencelerle dile getirmeyi benimsemiş oluyordu.⁷¹²

Geleneksel-modernizm geriliminde Atatürk ve Atatürk devrimlerine bakış konusunda da çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır. Bedia Akrasu bu görüşleri şu şekilde ortaya

⁷¹⁰ İdealist (yapısalcı ya da yorumsamacı/simgesel) yaklaşımlara göre kültür dışsal görüngülerin bir türevi değil, bizatihi insanın dış dünyayı anlaması/açıklamasının kalıplarını sunan zihinsel şablonların kaynağı olarak kendini göstermiştir. Nihai olarak Sibel Özbudun’un Kant’a dayandırdığı bu yaklaşımlara göre kültür, insan pratiğinin (ya da kurumlarının) bir türevi değildir; tersine, insan, pratiğini kültürene uygun bir tarzda biçimlendirmektedir. İşte “kültüralizm” olarak tanımlanabilecek görüngü, kültüre idealist yaklaşımlarla bağlantılıdır. Buna göre kültürler, insanların zihinlerinin belirli biçimleniş tarzları (dünya görüşü, ethos, inanışlar, değer sistemleri, görenekler, sınıflandırma sistemleri, mitoslar vb.)’dır ve a priori görüngüler olarak insanların praksisini (aksiyon, hareket) biçimlendirmektedirler. Bir başka deyişle, kültürü biçimlendiren bir ‘dış dünya’ yoktur, dış dünya (bağımsız olarak var olup olmadığı sorunundan bağımsız olarak) insan için, ancak insan tarafından anlaşıldığı yorumlandığı, açıklandığı, sınıflandırıldığı ölçüde anlaşılabilir ve anlamlıdır (Bu gerçekte neo-Kantçı bir formülasyondur). İnsanın anlama, açıklama, yorumlama, sınıflandırma vb. tarzları kültürel olduğuna göre, dış dünya olarak nitelenen ‘şey’ler (doğa ve toplum) bizim için ancak kültürel olarak vardır. Diğer yandan kültürel kendilikler kültüralist kavrayışta ezelden ebede var olan, değişimsiz varlıklardır. Bunun en iyi örneği, ulusal ya da etnik kültürlerle ilişkin tasarımlardır. Her bir ulus (ya da etnik grup) kendi tarihini olabildiğince gerilere götürerek hep var olageldiğini kanıtlama çabasında adeta birbiriyle yarışır. Bu anlayışta tarihsel olaylar arızidir, ama kültürel ‘öz’ler, bu arıziliklerden münezzeh olarak vardır. Soyut ve genellikle tanımsız bırakılmış bir tasarım olan ‘öz’ün bozulması, ancak ve ancak dış (ve bu nedenle de karşı durulması gereken) müdahalelerle gerçekleşebilecek bir olaydır (Yozlaşma, taklitçilik vb.). Bu nedenledir ki, ulus ya da etnisitenin varlığının güvencesi olarak görülen kültürel arılık korunmalı, buna kast eden dış güçler ve onların ‘içerideki’ işbirlikçilerine karşı grup, sürekli uyanık olmalıdır. Nihayet kültüralizm, kültürü bütünleşmiş, uzlaşsalsal (konvansiyonel) ve çelişkiden arı olarak tasarlar. Çelişkisiz, bütünsel, kapsayıcı bir zihinsel örüntü olarak katılımcılarına, hem dünyayı anlamak için bir çerçeve sunmakta hem de onların edimlerine bir rehber oluşturmaktadır. Özbudun’a göre, kültüralizm, bu yönüyle farklı öncüllerden hareket edebilmektedir. Bunlardan en yaygın olarak başvurulana, insanın Kaos’tan haz etmediği, bunun için sürekli olarak dünyasını düzene sokmaya çabaladığı argümanıdır. Kültür, bu görüşe göre, her şeyi yerli yerine yerleştiren, çelişkileri çözüme kavuşturan, şeyleri sınıflandıran ve dolayısıyla anlaşılabilir kılan bir düzenleyicidir. Bu argümanlarında kültüralistler sık sık, kültürün en yüksek düzlemde örüntülendirilmiş hali saydıkları dine başvururlar. Yüksek ölçüde yapılandırılmış bir bilgi dağarcığı olarak din, insanların anlama/anlamlandırma çabalarında olduğu kadar davranışları için de işlevli model(ler)i sunmaktadır. Din, en genel tanımıyla insanın “Kaos”u anlaşılabilir kılma girişimidir ve toplumsal çelişkilerin çözülmesinde de sıkça başvurulana bir toplumsal düzenleyicidir. Bunun yanı sıra, içerdiği kadimlik imaları, onu, adına konuşanlar açısından önemli bir meşrulaştırıcı kılmaktadır. Kültüralizm, kültürün idealist, değişimsiz ve çelişkisiz bir bütün olarak tasarlanmasıyla bağlantılıdır. Bu yönüyle bir kısım kültür bilimciler ya da antropologlar için olduğu kadar, siyasal tasarımcılar, ideologlar için de yararlı araçlar sağlamaktadır. Bkz. Sibel Özbudun, *Antropoloji Gözüyle Sınıf Kültür Kimlik Yazıları*, Genişletilmiş 2. Baskı, Ütopya Yayınevi, Ankara 2014, s. 93-102.

⁷¹¹ Yüksel Taşkın, “Türkiye’de Sağcılık Bir Kavramın Yenileşme Tarihini Anlamak”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt: 9, Tanıl Bora, Murat Gültekinil (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 453.

⁷¹² Baran Dural, *Türk Muhafazakârlığı ve Nurettin Topçu-Başkaldırı ve Uyum*, İkinci Baskı, Kriter Yayınları, İstanbul 2010, s. 79.

koymaktadır: 1- Atatürk Devrimlerini, eski reformların uzantısı gibi görenler Atatürk devrimini tarihsel belirlenimde bir aşama olarak değerlendirmekte ve devletin müdahalesine gerek olmadığını savunmaktadır. 2- Devrimi uygarlık ve kültür devrimi olarak sunanlar içinde sadece uygarlık devrimi diyenler ve uygarlık ve kültür devrimi diyenler bulunmaktadır. 3- Devrimi Batılılaşma hareketi olarak görenler bir tarafta Atatürk'ün İslam dünyasından kopuşunu, diğer taraftan ise Atatürk'ün Batı'nın da Batılılaşmanın da karşısında olduğunu ifade etmektedir. 4- Atatürk Devrimini Türk aydınlanması olarak görüşte de Atatürk akıl ve bilimi kendine kılavuz yapmıştır. 5- Devrimin ideolojisi vardır ve yoktur diyenler de çıkmıştır. 6-Atatürk Devrimini dinde reform yapmadı kendi haline bıraktı ve aydın din adamı yetiştirmede; ekonomik devrim yapmadı bu yüzden toplumsal yapı değişmedi; temel yapı değişmediği için devrim topluma mal edilmedi şeklinde eleştirenler de olmuştur.⁷¹³

Kültüralizmi, Kemalizmden öğrenen milliyetçi muhafazakârlar da söylemlerini kurucu bir bileşenin Batılılaşma hamlesini milleti köklerinden kopardığı tezi üzerinde inşa etmişlerdir.⁷¹⁴ Bu süreçlerde Nazım İrem'in çalışmalarında merkezî bir yer taşıyan Cumhuriyetçi muhafazakârların varlığını da belirtmemiz yerinde olacaktır. 1910'lu yılların sonunda Osmanlı-Türk modernlik hareketleri içinde özellikle Fransız ruhçuluğu, Bergsonculuk ve Alman romantizminin etkisi altında kalan Türkçü çevrelerin, cumhuriyetçi siyaset içinde ortaya çıkan Kemalist modernleşme hareketinin hedeflerini, sözü edilen felsefi-siyasal gelenekler çerçevesinde yeniden yorumlamaya başlamaları, cumhuriyetçi muhafazakâr fikir iklimin zenginleşmesine büyük bir katkıda bulunmuştur. Fikre dayalı aksiyon siyaseti yerine ananeye dayanan aksiyon siyasetini tercih eden cumhuriyetçi muhafazakâr aydınlar, 1930'lu yılların başından itibaren sosyalizm, liberalizm, pozitivizm ve hümanizm karşıtı bir felsefi-siyasal konum inşa etmeye başlamışlardır. İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Peyami Safa, Hilmi Ziya Ülken, Mustafa Şekip Tunç gibi aydınlar, “Kültür Haftası” ve “Türk Düşüncesi” adlı dergilerde Batı anlayışının bir bunalım içinde olduğunu dile getiren ve tartışan yazılar kaleme almışlardır.⁷¹⁵

⁷¹³ Bedia Akarsu, *age*, s. 10-11.

⁷¹⁴ Yüksel Taşkın, *Milliyetçi Muhafazakâr Entelijansiya*, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2019, s. 57-58.

⁷¹⁵ Nazım İrem, “Bir Değişim Siyaseti Olarak Türkiye’de Cumhuriyetçi Muhafazakârlık”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt: 5, Tanıl Bora, Mustafa Gültekingil (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 108-110.

“Felsefe Yıllığı”, “Türk’e Doğru”, “Yeni İnsan” da cumhuriyetçi muhafazakâr çevrenin çıkardığı yayınlardır. Cumhuriyetçi muhafazakârlar, bize özgü olanın, özü gereği millî olan geleneklerin arayışına girişmişlerdir. Böylece, hem yeni kavram ve vurgularla alternatif bir modernizm tanımı yapıp bize özgü modernleşmenin ilkelerini tespit etmişler, hem de muhafaza edilmesi gereken değerleri ortaya koyarak devlet-toplum ilişkisine özgül bir şekil vermeye girişmişlerdir. Bu arayış Nazım İrem’in de tespitleriyle, Baltacıoğlu’nun gelenekçiliği, Safa’nın muhafazakârlığı, Ağaoğlu’nun şahsiyetçiliği, Ülken’in ahlakçılığı ve Tunç’un Bergsonculuğu’nun bulunduğu noktada şekillenmiştir. Epistemoloji, inkılâp, tarih, gelenek, millet, devlet, din, birey, liberalizm ve sosyalizm cumhuriyetçi muhafazakâr çevrenin pozitivist modernizm eleştirisinde ve kendi düşüncesini kurarken odaklandığı başlıca temalar olmuştur. Cumhuriyetçi muhafazakârlığın alternatif modernizm kavrayışından hareketle Kemalizm yorumu, Aydınlanma’nın pozitivist, rasyonalist, liberal geleneğine karşı sezgici, kültürel bir milliyetçi duruşa dayanmıştır. Bu durum yani sezgici yaklaşım “Dergâh Mecnûası” zamanından beri taraftar bulan Bergsonculuk’tan gelmiştir.⁷¹⁶

Millîleştirilmesi ve sosyolojikleştirilmesine rağmen dinin gelenek içinde işgal ettiği yer, dönemin radikal laiklik anlayışı ile taban tabana zıt olmasına rağmen cumhuriyetçi muhafazakârlar, Kemalizm tarafından rejimin temel ilkelerini benimsemesi nedeniyle bir tehdit olarak görülmemiştir. Hatta işlediği temalar itibarıyla yeni rejimin İslamcı muhaliflerini etkisizleştirmesinde işlevsel bir önem de kazanmıştır. Cumhuriyetçi muhafazakâr fikriyat, Kemalizme içerik kazandırma mücadelesinde Tek Parti Döneminde iktidardan uzak tutulmuş olsa da çok partili yıllarla beraber bu mücadelenin galiplerinden birine dönüşmüş, pek çok sağ partinin Kemalizm yorumuna esin kaynağı olmuştur.⁷¹⁷

Mehtap Tanar, Türkiye’deki muhafazakâr düşüncüyü değerlendirirken muhafazakâr tepkinin siyasal değil kültürel alanda ortaya çıktığı gerçeğine işaret etmektedir. Türk muhafazakârlığının, kültürel bir kökten değişim olmadığı sürece yeniliklere sırtını çevirmemesi aynı zamanda muhafazakâr düşüncenin, bir bakıma Kemalizmle çatışmaktan kaçınması ile de açıklanabilir bir noktada durmaktadır. Ancak böylelikle meşruiyetini sağlayan muhafazakâr düşünce, Batılılaşma yolunda yapılan yeniliklerin büsbütün karşısında durmamalarına karşılık keskin kültürel değişimlere karşı bir tepki geliştirmiş-

⁷¹⁶ İbrahim Saylan, Erkan Doğan, *age*, s. 32-36.

⁷¹⁷ İbrahim Saylan, Erkan Doğan, *age*, s. 45.

tir. Kültürel anlamda verilen tepkilerde ise dini nüveler, net bir biçimde kendini göstermez.⁷¹⁸ Ancak kültürel tepkilerde din faktörünün etkili bir zemin ve bilinçaltı oluşturduğunu bugün de devam eden söylem ve algılardan çıkarabiliriz.

Bu doğrultuda Cemil Koçak, “Muhelif Sesler” isimli araştırmasında dinî propaganda ve yayınlara da önemli yer ayırmıştır. Burada yeni harflerle Kur’an basıp rant ve dalkavukluğa dönük faaliyet yürütenlerden, yazdığı dinî kitabı Ramazan ayına denk getirenlerden, bazı cami vaizlerinin Atatürk Dönemindeki bir takım yanlış konuşmalarından örnekler verilmektedir. Mesela Yozgat’ta Merkez Büyük Cami vaazı Ethem Hoca, “açık gezen kadınların fahişe olduğu”nu söylemiş bunun üzerine mahkemeye verilmişti. Farklı bir örnek de “Kutlu Bilgi” dergisinde yayınlanan “Alp Arslan ve Oğuzların Anadolu’ya Yerleşmesi” adlı tarihi inceleme üzerinedir. Kıvamüddin Burslan’ın⁷¹⁹ kaleme aldığı yazıda “Ani kalesindeki surun Allah’ın lütfu ile sebepsiz birdenbire yıkıldığı” ifadesi, Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü tarafından Selim Sarper tarafından Ortaçağ zihniyetine ve toplumu geriye götüreceği şeklinde rapor edilmişti.⁷²⁰

Koçak’ın çalışmasından yol çıkarak ayrıntılı şekilde vaizlerin konuşmalarına, yayınlara ve faaliyetlere yönelik yapılan denetim ve şikâyetler üzerine hazırlanan raporlara baktığımızda rejimin, inkılâbın ve devletin korunması ile insanın ve dinin kullanılmasının önlenmesi temelinde hassasiyet gösterildiği anlaşılmaktadır. Diğer yandan Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kadro ve mesken konusunda sıkıntıları olduğu ayrıca bazı Halkevi piyeslerinde din adamlarının tahkir edildiğine yönelik Başbakanlığa yapılan şikâyet ve talepler de az değildir. Ancak bu dönüşüm ve hassasiyetin ya da hassasiyetsizliğin kimi çevrelerde oluşturduğu algı, modernleşmeye karşı tepkilere de zemin hazırlayacaktır.

⁷¹⁸ Mehtap Tanar, “Kültür-Medeniyet İkilemi Üzerinden Halide Edip’in Düşüncesi’nde Muhafazakârlık”, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl: 10, Sayı: 38, Ekim-Kasım-Aralık 2013, s. 165-166.

⁷¹⁹ Kıvamüddin Burslan’ın 20. yy. Türk düşünce hayatının önemli ismi Hilmi Ziya Ülken’le de ortak çalışmaları bulunmaktadır. “Farabi” eseri bunlardan biridir. Kazan’da doğan Burslan, 1916’da İstanbul’a giderek Medresetü’l-mütehassısîn’e girmiş ve burayı da bitirip mezuniyet ruûsunu kazanmıştır. Kıvamüddin Burslan, Eylül 1927’de İstanbul vâiz adayı olarak ilk memuriyetine başlamış, Mart 1928’de bu göreve asaleten tayin edilmiştir. 1929-1940 yılları arasında İstanbul Üniversitesi (Dârülfünun) Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü’nde asistanlık yapmış, bir süre de üniversitenin tercümanlık görevini yürütmüştür. Dârülfünunun lağvı üzerine 1940’tan itibaren Diyanet İşleri Başkanlığı zat işleri tetkik memurluğu görevinde bulunmuş, Ahmet Hamdi Akseki’nin Diyanet İşleri Başkanlığı döneminde müşavere heyeti tetkik memurluğuna, ardından da aynı heyette üyeliğe tayin edilmiştir. Gözlerinin görmemesi ve hastalıkları sebebiyle Ağustos 1955’te emekliye ayrılmıştır. Kıvamüddin Burslan, 26 Nisan 1956’da Ankara’da vefat etmiş ve Cebeci Asrî Mezarlığı’na defnedilmiştir. Bkz. Veli Ertan, “Burslan, Kıvamüddin”, *TDVİA*, Cilt: 6, İstanbul 1992, s. 461-462.

⁷²⁰ Cemil Koçak, *Tek Parti Döneminde Muhelif Sesler*, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 33-85.

Dolayısıyla Türkiye’de siyasetin, bugüne kadar siyasette söylemlerin, siyasette sağ ve solun, muhafazakârlık ve milliyetçi-muhafazakârlığın, ulusalcılığın, Atatürk ve İnönü söylemli çıkışların, kültür politikalarının kaynağı olan dönem bir bakıma Tek Parti Dönemidir. CHP’nin de bugün Türkiye’nin en eski partisi olarak varlığını sürdürmesi şüphesiz bunda oldukça etkili olmakta ve neredeyse aynı tartışma ve bakış güncelliğini korumaktadır.

Bahsi geçen dönemin günümüz Türkiye siyasetinde ve siyasetin şekillendirdiği toplumda bu denli söz konusu edilmesini kültür-iktidar ilişkileri temelinde de düşünmemiz sanırım yerinde olur. Zira David Swartz “kültür”ü, insanlar arasındaki iletişimin ve etkileşimin zemini olarak gördüğü gibi bir tahakküm kaynağı olarak da yorumlamaktadır. Buna göre, sanat, bilim, din, hatta dil de dâhil olmak üzere bütün simgesel sistemler, gerçeklik anlayışımızı şekillendirerek insanlar arası iletişimin temelini oluşturmakla kalmaz, toplumsal hiyerarşilerin tesisine ve idamesine de katkıda bulunmaktadır. Kültür; inançları, gelenekleri, değerleri, dili kapsar; aynı zamanda bireyleri ve grupları kurumsallaşmış hiyerarşilere bağlayan pratikleri dolayımlamakta, dolayısıyla bu durum da kültür, iktidar ilişkilerini somutlaştırmaktadır.⁷²¹

Kültürün devlet veya iktidar politikaları ile olan ilişkileri kapsamında Orhan Koçak, Tek Parti Dönemi kültür politikalarını, 1923-1938 ve 1938-1950 olmak üzere iki evrede incelemektedir. İlk evre, din vurgusunun kısmen kaldırıldığı Ziya Gökalp formülüyle tanımlanmış, ikincisiyse, üzerinde daha çok anlaşılmış bir formülasyonla, hümanist kültür dönemi olarak adlandırılmıştır. Koçak’a göre, ilk evre daha çok bir tasfiye dönemi olarak görülürse eğer, ikincisinin de görece bir restorasyona sahne olduğu söylenebilmektedir. Öte yandan, 1922-38 yıllarında kurulan temel, daha sonraki restorasyonun da sınırlarını belirlemiştir; bu açıdan 1938-50 dönemi de Ziya Gökalp+Hasan Ali Yücel formülü şeklinde yorumlanmıştır.⁷²²

Nitekim Hasan Ali Yücel, Gökalp’i bir idealist, mefkûreci ayrıca ilim tarafından da kuvvetli biri olarak tanımlıyor ancak onu âlim olmaktan çok daha fazla bir mürşit bir veli addetmekte olduğunu bildirmektedir. Bu çerçevede Yücel’in Gökalp’in millî kültür üzerinden insaniyetçiliğe uzanan düşüncelerini söz konusu etmesi ve kendi hümanizm idealine ulaşması yukarıda ifade edilen formülün anlaşılması adına kayda değerdir. An-

⁷²¹ David Swartz, *Kültür ve İktidar*, Elçin Gen (çev.), 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 1.

⁷²² Orhan Koçak, “1920’lerden 1970’lere Kültür Politikaları”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt: 2, Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 370.

cak Yücel'in de Gökalp üzerinden hümanizme meşruiyet kazandırmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Yücel'in Gökalp değerlendirmesi şu şekilde olmuştur:⁷²³

“Ziya Bey'in, millî hayatımızda en unutulmaz fiilî hizmeti, Türkçülük cereyanına bir nizâm fikri vermesidir. Türk Yurdu ve Türk Ocağı, Ziya Bey'den evvel fevza halinde fikirleriyle pek de câzip değildi. Vazedilen prensipler birçokları için kabule müsait görülüyordu. Ziya Bey'dir ki onu katılıktan kurtardı, vazedilen mebdelere elastiyet verdi. Türk camiasının gerek İslamgerekse Garp âlemi ile iltisak noktalarını keşif ve irade etti.”

Daha 1930'larda “Türk İnkılâbına Bakışlar” adlı kitabı ile Türk İnkılabınının felsefî temellerini Doğu-Batı Sentezi'nde sorgulayan isimlerden biri Peyami Safa olmuştur. Safa'nın bu noktadaki görüşleri de, Ziya Gökalp'in (1924) Türkçülüğün Esasları'ndan, 12 Eylül'ün benimseyip uyguladığı Türk-İslam sentezciliğine uzanan politika zincirinin önemli halkalarını oluşturur. Gökalp'in inkılâba katkılarını yadsımayan Safa'nın, millî şuur ve millet desteğinden yoksun olarak gördüğü Türk İnkılâbı ile ilgili yargıları Bozkurt Güvenç tarafından; tarih bilinci kazanmadan ilerleme olmayacağı, filozof yetiştirmeyen toplumun millet olamayacağı, çağdaşlaşmanın sihirli formülünün olmayacağı, asıl devrimin çoğulcuğa geçiş olduğu, tarihi inkâr eden milletin yok olmaya mahkûm olduğu, okur-yazarlığın işlevsel olması gerektiği şeklinde ortaya konmuştur.⁷²⁴ Merdan Yanardağ ise Safa'nın muhafazakârlığını, gelenekle yenilik arasında bir yerde konumlandırmakta, onun modernliğe bakışını da “geçmiş, bugünü, yarını aynı liyakatle temsil etmek”le açıklamaktadır.⁷²⁵

Doğu-Batı sentezini ilk defa 1933'te ortaya koyan Peyami Safa, 1961'e kadar bu tezi savundu. Tez aynı kalmasına rağmen, geçen zaman içinde Doğu ve Batı anlayışı değişiklik gösterir. 1938'de Kemalist inkılâpların milliyetçi yorumunu yapıp bu hareketleri Doğu-Batı sentezi görüşüyle mütaala ederken Batı'nın akılcılığını savunur. 1950'den itibaren inkılâpçı Peyami Safa'nın Doğu-Batı sentezinde yeni merhaleleri bulunuyordu. Bu çerçevede Safa akılcılıktan mistisizme kaymış, Avrupa taklitçiliğine ve inkılâplar üzerine tenkitlere geçmiştir. Ayrıca Spengler'le⁷²⁶ başlayan Batı'nın düşü-

⁷²³ Feyzullah Ertuğrul, *age*, s. 177-178.

⁷²⁴ Bozkurt Güvenç, *Türk Kimliği*, 5. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul 1997, s. 42-46.

⁷²⁵ Merdan Yanardağ, *age*, s. 165.

⁷²⁶ Oswald Spengler açısından Goethe ve Nietzsche çok ayrı bir öneme sahiptir. Goethe kendi ifadesiyle ona yöntemi, Nietzsche ise araştırma melekelerini vermiş ve Alman Felsefesi diye adlandırdığı eserinin yaratılmasını sağlamıştır. Tarihin bir mantığı var mıdır diye soran Spengler tarihin bir bilim olup olmadığı konusunda da sorgulamalar yapar. Onun tarih felsefesi egemen Batı'nın görüşü ve bencilliği dışında vücut bulmuştur. Spengler, kültürleri organik olarak tasavvur eder. Onun dilinde bu kelime mistik bir hüviyet kazanmıştır. İbn Haldun'u hatırlatan bir görüşle, kültürlerin belirli safhalardan sonra yok olacağını savunur. Dünya tarihi bu yüzden bir kültürler mezarlığıdır. Medeniyet, kültürün ölümünü ifade eder. Dünyaya hükmeden kitap değil, şahsiyettir. Spengler, Batı Avrupa'nın dünya hegemonyasını yitireceği

şü ve yıkılışına ait neşriyatın Peyami Safa üzerindeki tesirini bu devrede daha da artırdığı anlaşılmaktadır.⁷²⁷

Millî varlığı kültürde gören, milleti şahsiyette, şahsiyeti millette bulan ve milleti ruh birliğine dayandıran, milliyeti asırdan asıra büyüyen bir ağaca benzeten Peyami Safa, millî kişilik bulunmadan yapılacak kültür alışverişlerinin zararlı olacağını ileri sürüyor, “Hangi Batı” diye soruyordu. Bununla birlikte Yahya Kemal’in düşündüğü aydınlardan biri olan Safa, 1960’larda gericilikle suçlanan aydınlardan biri olmuştur.⁷²⁸

Peyami Safa, ölü veya hatta ölmüş Batı ve yepyeni ve değişik hüviyetiyle iki Batı olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre, Türk Devrimini ölü bir Batı anlayışına göre şekillendirmek en büyük başarısızlıktır. Diğer yandan Hilmi Ziya Ülken de medeniyetimizin dört özelliğini; skolâstik düşünceyi yıkmak, reformları ve laikliği gerçekleştirmek, pratik aklın evrenselliğini sağlamak, diğer unsurların yarattığı buhran olarak vermektedir. Batılılaşmayı tren kazasına benzeten Kemal Tahir de Batılılaşmaya radikal tavır takınmış isimlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Mavi Anadolucular ise Batı medeniyetinin kaynağını Anadolu’da aramışlar ve Anadolu kaynaklı her değere sahip çıkmayı temel düşünce olarak kabul etmişlerdir.⁷²⁹

Diğer yandan edebiyat sahasında Cumhuriyet Döneminde yanlış Batılılaşmayı reddeden roman yazarları, yeni kurulan bir devletin kültür değerlerini hem oluşturmak hem de işlemek gibi iki önemli görevi yüklenmişlerdir. Bu bakımdandan bu romancılar, hem bir felsefenin hem de bir tecrübenin romanını yazmışlardır. Türk romanlarında modernizm, geçmişten devir alınan değerlere çağın bilinci ve tecrübenin ışığında hayat kazandırmak anlamında ‘dinamik gelenekçilik’ olarak; insan ihtiyaçlarına cevap veremeyen değerlerin atılması ve daha ileri kültürlerden alınan yeni değerlerin adapte edilmesi olarak yorumlanmıştır.⁷³⁰

Yakup Kadri de 1934 kaleme aldığı “Ankara” romanında Cumhuriyet sonrası değişimi gözler önüne sermekle birlikte sermaye çevreleriyle olan çıkar ilişkileri, Millî Mücadele’ye katılmış olan subayların ve politikacıların kendilerini alafranga bir hayata

kanaatinde olmuştur. Bkz. Oswald Spengler, *Batı’nın Çöküşü*, Giovanni Scognamillo-Nuray Sengelli (Türkçesi), İkinci Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 1997, s. 5, 13.

⁷²⁷ Ezel Erverdi, *Nurettin Topçu: Dünden Kalanlar ve Geleceğe Umutlar*, 2. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 2019, s. 1092.

⁷²⁸ Nevzat Kösoğlu, *Türk Dünyasında Yeni Bir Medeniyet Tasarımı*, 2. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015, s. 137-143.

⁷²⁹ Kaya Akyıldız, “Mavi Anadoluculuk”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt: 3, Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s. 465-470.

⁷³⁰ Sevim Kantarcıoğlu, *age*, s. 39-40.

kaptırıp inkılâba boş vermesini anlatmıştır. Selma Hanım'ın eşi Hakkı Bey bu noktada böyle bir karakteri temsil ediyordu.⁷³¹

Nitekim sermaye çevreleriyle olan çıkar ilişkileri konusunda İnönü, İş Bankası grubu ile ayrılığa düşmüş, İş Bankası'nın yatırımlarını engelleme ve devletin yatırım alanlarını genişletme eğilimi nedeniyle; diğer yandan da, bu grubun önde gelen kişilerinin “siyaseti ticârete âlet eden” girişimlerini olanak ölçüsünde engelleme çabaları sonucunda, iki farklı alanda çatışmıştır.⁷³²

Ankara, Yakup Kadri'nin tezi, politik romanlarının en fazla yankı uyandıranlarıdandır. İleri-kalkınmış Cumhuriyet ütopyasını tasvir ederken, bir yandan da bu ütopyanın gerçekleşmesinin önündeki engelleri, rejimin yozlaşma eğilimini işler. Yakup Kadri, “Ankara”nın ilk iki bölümünde, dönemin muhalif yazarlarının yaptığına benzer biçimde gerici ve vurguncu kesimlerin ortaya çıkışını gösterir ve eleştirir. Son bölüm ise bir çözüm önerisi, bir ütopyadır, inkılâpların yozlaşma nedenlerini teşhis eden yazar Neşet Sabri tipi, geleceğin cumhuriyetindeki insanın ve kurtuluşun temsilidir.⁷³³ Kurtuluş Kayalı'nın ifadeleriyle, 1930'lar sonrasının Ankara ütopyası, daha doğru ifadelendiriliş şekliyle Türkiye ütopyası gerçeklik kazanmıyor. 1950'lere kadar Ankara, Türkiye'nin kültürel başkentiymen daha sonra bu durum giderek zayıflamış, 1970'lerden sonra da kültürel canlılığını ve dinamizmini kaybetmiştir.⁷³⁴

Kültürel anlamda muhafazakâr olmasına karşın alenen dindar olmayan şekilde tarif edilen Ahmet Hamdi Tanpınar da Carter F. Findley'in ifadesiyle “*eskinin ölmeyi reddettiği ve yeninin doğum sancıları çektiği bir dünya*” hakkında yazmıştır. Ona göre, 1940'lı yılların sonundan itibaren romanlarını yazmaya başlayan Tanpınar, eserlerini Kemalist ideologlarda olmayan ironic bir tarafsızlıkla yazmıştır. Okurlarını eski ve yeni, zaman ve kimlik, modernlik ve öznellik arasındaki çelişkili etkileşimler hakkında düşünmeye zorladı. “*En büyük meselemiz budur; mazi ile nerede ve nasıl bağlanacağız, hepimiz bir şuur ve benlik buhranının çocuklarıyız, hepimiz Hamlet'ten daha keskin bir*

⁷³¹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Ankara* (Roman), İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

⁷³² Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi*, Cilt: 1, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, s.37.

⁷³³ Ömer Türkeş, “Güçük Bir Edebiyat Kanonu”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt: 2, Tanıl Bora, Murat Gültekinil (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 429.

⁷³⁴ Kurtuluş Kayalı, *age*, s. 72.

olmak ve olmamak davası içinde yaşıyoruz” ifadeleri bu düşünmenin boyutlarını göstermektedir.⁷³⁵

Kendi köklerimizden kopmadan yenileşme taraftarı olan Tanpınar, yeni yaşam biçimlerini yine Türk toplumunun yaratmasını ister. “Saatleri Ayarlama Enstitüsü”nde, enstitüyü kuran Ayarcı’nın inandığı ana ilke yenilik ve yeninin bulunduğu yerde başka meziyete lüzum bulunmuyordu. Romanda enstitüye ayak uyduramayan İrdal, yeniyi anlamamakla suçlanır. Tanpınar, burada politikacılar, üst düzeyde yapılan köksüz devrimler, bürokratlar, Batı taklidi yaşam biçimi ile alay etme olanağı bulur. Yaratmak, yaşamanın ta kendisidir diyen Ayarcı, canlı hayatın peşinde olduğunu söyler. Bu kurumda çalışanların hepsi kendi çıkarını düşünür, ödün verir, kendi çıkarına dokunmadığı sürece savunur ve alkışlar.⁷³⁶

Tanpınar’ın “Huzur” romanında ele aldığı temel sorun ise, Kemalist Devrimin yarattığı “kültür boşluğu” ve “tarihsizlik”tir. Taner Timur da eseri bir kavram karışıklığının, fikir huzursuzluğunun ürünü olarak değerlendirmektedir. Tanpınar, kültürel evrim ve kimlik sorunu üzerindeki düşüncelerini, İhsan Bey ve yazarın kendisini temsil eden Mümtaz aracılığıyla dile getirmektedir. İhsan Bey, romanda tarihimize bütünlüğünü iade etme zaruretiyi söyler. Böylece Tanpınar’ın genel eğilimi, eski uygarlığımızın değerleriyle, inşacı atılımı bağdaştırmak olarak karşımıza çıkmaktadır denilebilir.⁷³⁷ İhsan’a göre Türk aydını, kendisini bu soyut ideolojilerden arındırıp gerçeği bütün benliğiyle kucaklamak ve onu bütün boyutlarıyla görmelidir. Yarının Türkiyesini böyle gerçekçi aydınların kuracağını söyleyen İhsan, gerçekçiliğini “*Ben Türkiye’yim. Türkiye benim adesem, ölçüm ve realitemdir. Kâinata, insana her şeye oradan, onun açıklığından bakmak isterim*” cümleleriyle ifade ediyor.⁷³⁸

Tanpınar, Tek Parti Döneminde CHP milletvekili olmasına rağmen Besim F. Dellaloğlu’na göre, modernleşmenin proje kahramanı da muhafazakâr dünyanın kahramanı da olmamıştır. Onu kendilik bilincine sahip bir Türk aydını olarak niteleyen Dellaloğlu’na göre Tanpınar, “*Ben şarka bağlı değilim, eskiye de bağlı değilim. Ben memle-*

⁷³⁵ Carter V. Findley, *Modern Türkiye Tarihi-İslam, Milliyetçilik ve Modernlik (1789-2007)*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 291.

⁷³⁶ Berna Boran, “Saatleri Ayarlama Enstitüsü”, *Bir Gül Bu Karanlıklarda Tanpınar Üzerine Yazılar*, Abdullah Uçman, Handan İnci (hızl.), İkinci Baskı, 3F Yayınevi, İstanbul 2008, s. 267.

⁷³⁷ Bozkurt Güvenç, *age*, s. 265-267.

⁷³⁸ Sevim Kantarcıoğlu, *age*, s. 104.

ketin hayatına bağlıyım” derken, oluyordu. Bu oluş hali ise modernliğin kendisiydi.⁷³⁹ Birsen Talay’ın değerlendirmesine göre, bu çerçevede Ahmet Hamdi Tanpınar ne pastoral bir geçmiş hayalleri kurmuş ne de Kemalizmle uyum sağlamıştır.⁷⁴⁰

Diğer yandan Türk edebiyatında modern gerçekçiliğin insana bir bütün olarak bakma tezi, Halit Ziya Uşaklıgil’in “Mavi ve Siyah”ında; Ölü geçmiş ve geçmiş ile gelecek arasında köprü olmak Yakup Kadri’nin “Kiralık Konak”ında kendini göstermiştir. Reşat Nuri, “Yaprak Dökümü”nde, dogmatizmi, materyalizmi, maneviyatçılığı reddeden, sosyal ve kültürel değişimin yaşamının şartı olduğunu savunmuş, gerçekçi bir idealizmi benimsemiştir. Falih Rıfkı, Anadolu’yu öz kültüre beşik yapma düşüncesini “Roman”da açığa vurur ve millileşmeyi esas alır. Halide Edip’in (1884-1964) “Sinekli Bakkal” (1936) adlı romanı, kültürde değişme temasını işleyen, Türk-Osmanlı Batı kültür unsurlarından oluşacak yeni bir sentezin karakterini çizer. Cemal Kuntay’ın “Üç İstanbul”unda hâkim olan tema, kendi öz değerlerini unutmuş, üstün bir medeniyete plânsız-programsız bir şekilde kapılarını ardına kaçar açmış bir kültürdeki hızlı değişimin yarattığı çözülmüştür. Peyami Safa’nın “Matmazel Noralya’nın Koltuğu”nda materyalizme karşı çıkmıştır. Kemal Tahir’in “Yorgun Savaşçı”sı da modern tarih ve kültür felsefesi içinde yaratılmış, insanın evrensel trajik tecrübesini konu edinilmiştir.⁷⁴¹

Politik bir muhafazakâr olarak kabul edilmeyen ancak kültürel bir muhafazakâr olarak düşünülebilecek edebiyatçı Yahya Kemal de, Tek Parti Dönemine yönelik kültür boşluğu üzerinden eleştiriler yönelmiş bir isimdir. Yahya Kemal, “radikal” değil “tedrici” bir değişimden yana olduğunu eleştirileri ile ortaya koyabilmiştir. Bu çerçevede din, tarih ve geleneği millet oluşumuzda temele alan Yahya Kemal, Tek Parti Döneminde milleti bir arada tutan ara kurumların yıpranmasına ve toplumsal yaşama müdahaleye karşıdır. Ona göre, bütün bir millî hayat, tarihin ve coğrafyanın sentezidir.⁷⁴²

Kültürel sahadaki mücadele ve eleştirilerden birini de “Sebilürreşâd” dergisi ile Zekeriya ve Sabiha Sertel’in “Tan” gazetesi arasında görmekteyiz. Eşref Edip⁷⁴³, 1940

⁷³⁹ Besim F. Dellaloğlu, “Muhafazakârlıkla Modernleşmeciliğin Kavşağında Türkiye: Tanpınar ve Narmanlı Han”, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl:10, Sayı: 39, Ocak-Şubat-Mart 2014, s. 121-122.

⁷⁴⁰ Birsen Talay, “Yakup Kadri Karaosmanoğlu”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt: 2, Tanıl Bora, Murat Gültekinil (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 431.

⁷⁴¹ Sevim Kantarcıoğlu, *age*, s. 41-133.

⁷⁴² F. Yalçın, “Modern Bir Muhafazakâr: Yahya Kemal”, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl: 10, Sayı: 37, Temmuz-Ağustos 2013, s. 62-63.

⁷⁴³ Mehmed Âkif (Ersoy) ve Musa Kâzım’la beraber sonradan “Sebilürreşâd” olacak olan “Sırat-ı Müstakim”i çıkaran Eşref Edip, Birinci Dünya Savaşı sırasında *Sebilürreşâd*’da başta Abdullah Cevdet olmak üzere “asrılık” ve “Garpçılık” taraftarları ile mücadele etmiştir. Cumhuriyetin İlanı ile şiddetlenen asrılık

senesinde “İnkılâb Karşısında Âkif-Fikret; Gençlik-Tancılar: Kurtuluş Harbi’nin İman Kaynağı İstiklal Marşı mı, Tarihi Kadîm mi?” adlı bir kitap yayınlamıştı. Adından da anlaşılacağı üzere kitap “Tan” gazetesi çevresine, hususi olarak Sertellere karşı yazılmıştı. Bu kitabı yazmasına sebep olarak “Tan” çevresinin ve Sertellerin 1939’da Mehmet Akif’i anan gençleri, Akif’in idealinin din olduğu; dolayısıyla inkılâpçı Türkiye’nin ideallerini temsil edemeyeceği iddiasıyla uyaran yazılar yayınlamalarıydı.⁷⁴⁴

Tek Parti Dönemi ve uygulamaları çok partili siyasi yaşama geçişle birlikte gerek edebiyat ve basın sahasında gerekse siyasi sahada milliyetçiler ve muhafazakârlar tarafından eleştirildiği, ciddi manada değerlendirmeye tabi tutulduğu görülmektedir. DP milletvekilliği de yapmış olan Tarihçi Osman Turan da umumiyetle bu dönemi ve kültür meselelerini konu alan “Türkiye’de Siyasi Buhran’ın Kaynakları” adlı kitabını kaleme almıştır. Burada Memduh Şevket Esendal ile yaptığı hususi sohbetlerde Tek Parti Döneminde Türk kültürüne ve manevi değerlere karşı açılan amansız cidâlin ilmî, milli ve insanî esaslara aykırı olduğunu, aşağılık duygusunun da bu hareketin mukadder bir neticesi olduğunu izaha çalışmıştır. Burada mesuliyetin de yüksek makam sahiplerine aid olduğunu belirtmiştir. Turan, Köy Enstitüleri’nin de bir kültür ihtilaline sebep olduğu, kızıl yuvalar olarak tasarlandığı, kültür kalkınmasından ve köylünün gelişmesinden ziyade sükûta sebep olduğunu yazmıştır.⁷⁴⁵

Memduh Şevket Esendal’ın Halkevi sohbetlerine zaman zaman katılmış olan Samet Ağaoğlu da Esendal’ın toplantılarda, “*Garplı mı olalım? Şarklı mı?*” şeklinde sorular sorduğunu, Batının, Batı medeniyetinin, kültürünün aleyhinde ağır konuştuğunu

ve Garpcılık tartışmalarına devam etmiştir. Takrir-i Sükûn Kanunu ile birlikte kapanan Sebîlürreşâd 1948’de yayımına yeniden başlamıştır. Bu yıllarda Eşref Edip dergide Ömer Rıza Doğrul, Kâzım Nami Duru, Cevat Rifat Atilhan, Tâhir Olgun, Ali Fuat Başgil ve Hasan Basri Çantay’ın yazılarına yer vermiştir. Sebîlürreşâd’ın yayımını Şubat 1966’ya kadar 362 sayı devam ettirmiştir. Eşref Edip ayrıca Ahmet Emin Yalman’la aralarında çıkan polemik sonucu, 1953’te Malatya’da Ahmet Emin Yalman’a düzenlenen suikast üzerine tutuklananlar arasında yer almıştır. Hayatının sonlarına doğru yayımladığı “Kara Kitap” adlı eserinden dolayı yargılanarak beraat eden Eşref Edip Aralık 1971’de vefat etmiştir. Bkz. Sadık Albayrak, “Eşref Edip Fergan (1882-1971)”, *TDVİA*, Cilt: 11, s. 473-474.

⁷⁴⁴ H. Seçkin Çelik, agm, s. 513; Hilmi Ziya Ülken’e göre Akif’in Safahatı, Fikret’in eserlerine karşı İslamcılık ideolojisini temsil ediyordu. Fakat bu iki şairi her zaman iki kutup saymak doğru değildir. Çünkü Fikret’i Tarih-i Kadim’de yobazların dindarlığına hücum ederken, Halûk’un Âmentüsü’nde Ramazan, Sabah Ezanında İnanmak İhtiyacı vb.lerinde imanlı bir insan olarak görüyoruz. İnsanlık hasreti çeken şiirlerinin karşısında Vatan Şarkısı, Millet Şarkısı vb. gibi vatan şiirleri yer alıyordu. Fakat daima Batı’ya çevrilmiş gözler ve bütün gelişme imkânını orada bulma ümidi hâkimdir. Sabah Olursa, Ferdâ, Mazi-Âtî vb. şiirleri bunlardandır. Buna karşı Akif’i de yalnız Batıcılığa hücum eden şair saymak doğru değildir. Ülken’e göre Akif, vatanseverlikte, yobazlığa hücumda Fikret’le birleşmektedir. Bkz. Hilmi Ziya Ülken, *age*, s. 218.

⁷⁴⁵ Osman Turan, *Türkiye’de Siyasi Buhran’ın Kaynakları*, 1. Baskı, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1969, s. 46 ve 143-145.

ve Garp medeniyetinin müesseseleriyle birlikte reddedilerek, medeniyetin yeniden kurulması gerekliliğini dile getirdiğini söylemektedir. Ağaoğlu'nun aktarımına göre Esen-
dal “*Mikroplara karşı serumlar ve aşılar bulunmadan önce de insanlar yaşıyorlardı. Garp medeniyetinin eseri olan bugünkü serumların, aşılardan yerine yenilerini buluncaya kadar bunlardan vazgeçebiliriz!*” demiştir.⁷⁴⁶

Bununla birlikte kültür buhranı konusunda Türkiye’de milliyetçi ve muhafazakâr kesimin özellikle üzerinde durduğu isim 1940’lardan günümüze kadar Hasan Ali Yücel olmuştur. Esasında Yücel’in de imparatorluktan ulus devlete geçişte meydana gelen kopuklukların oluşturduğu boşluğu doldurmaya çalıştığı görülmektedir. Bu boşluk bir tarafta hümanist felsefe, antik kaynaklar, Dünya klasiklerinin tercüme ve ilk çağ tarihi ile doldurulmaya çalışılırken diğer tarafta ise Garp kafası ile Doğu dünyasını aramanın da önünü açmıştır. Nitekim az sayıda da olsa başta Yusuf Has Hacıp’in Kutadgu Bilig, Kaşgarlı Mahmut’un Divan-ı Lügati’t Türk, Nizamülmülk’ün Siyasetnamesi gibi Türk-İslam dünyasına dair eserler bu dönemde çevrilmiş, İslam Ansiklopedisi çalışmaları da Hasan Ali Yücel’in Bakanlığı döneminde başlamıştır. Erinç Erdal Yıldırım bu noktada Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Yücel’in talimatıyla İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yeni Türk Edebiyatı profesörlüğüne atandığına ve Tanzimattan itibaren Türk edebiyatını yazmakla görevlendirildiğine, Mükrimin Halil ve Mehmet Kaplan’ın da İslam Ansiklopedisi’nde makaleler yazdığına işaret etmektedir.⁷⁴⁷

Yücel’in Millî Eğitim Bakanlığı devrinde Batı klasiklerine verilen önem, “Yurt ve Dünya” dergisi⁷⁴⁸’nde Garbın değerli eserlerinin hiç şüphesiz sadece romanlardan meydana gelmediği, piyes alanının boş olduğu, herkesin faydalanması gereken ilim eserlerinin çevrilmediği, dünyanın bugün içinde bulunduğu muazzam meseleler karşısında bilhassa sosyal ilimlere ait eserlerde görülen boşluğun fikir hayatımız bakımından korkunç bir şey olduğu şeklinde eleştiri konusu olmuştur.⁷⁴⁹ Bu boşlukta kültür hayatına hâkim olan hümanist görüş, millî kültür heyecanını zayıflatmıştır.⁷⁵⁰

⁷⁴⁶ Samet Ağaoğlu, *Siyasi Günlük Demokrat Parti’nin Kuruluşu*, Cemil Koçak (yay. hzl.), 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1992, s. 26-27.

⁷⁴⁷ Erinç Erdal Yıldırım, *age*, s.106.

⁷⁴⁸ Sahipliğini ve Neşriyat Müdürlüğü’nü sosyolog ve sosyalist Dr. Behice Boran’ın yaptığı aylık mecmûada Niyazi Berkes, Mediha Berkes, Adnan Cemgil, Pertev Naili Boratav vb. kişilerin yazıları yayınlanıyor. Bkz. *Yurt ve Dünya*, Ocak 1941, Sayı: 1.

⁷⁴⁹ Kurtuluş Kayalı, *age*, s. 77; Bülent Ecevit ise yapılan tüm eleştirilerin aksine kültürel kalkınmanın, bilhassa memleketimiz için, eğitimden ayrı bir dava olduğu Yücel’in zamanında kavrandığını ve Millî Eğitim Bakanlığı’nın çalışma çevresi okul ve üniversiteler dışında da genişletilmeye başladığını ifade etmektedir. Ecevit, Batı kültürü temelinin tüm memlekette kurulmasının şart olduğunu, hatta kültürel

Diğer yandan tek parti sistemini Türkiye'nin kalkınması ve modernleşmesine imkân verebilmek için doğal bir tercih olarak düşünen esnek bir zekâ ve kavrayışa sahip olduğunu ifade ettiği Atatürk'ün aksine İnönü'yü sessiz ve kindar bir karakter olarak tanımlayan Ali Fuad Başgil ise İnönü'yü yanlış bir milliyetçilik anlayışından yola çıktığını vurgulamaktadır. Dilde revizyonun yapıldığı ve aşırılığa gidildiği, despotluğa dayanan bir yönetim anlayışı sergilediği, yazılı kanunlarla hükümetin izlediği yol arasında uçurumlar olduğu, şehirlerde polise, kırsal kesimlerde de jandarmaya dayanan bir terör rejimi kurulmuş olduğu, sadece dine karşı bir laiklik anlayışının tesis edildiği bir dönemin mimarı olarak eleştirmiştir.⁷⁵¹ Cumhuriyet İnkılâbının ve Tek Parti yönetiminin, gelenek ve dini, milletin aslî değerlerini tahrip eden radikalizmine, aşırılıklarına muhafazakâr tepkiyi göstermenin yolu olarak başvurur.⁷⁵²

Esasında gerek Atatürk Döneminde gerekse sonraki süreçte bürokratik seçkinlerin büyük bir bölümünün modernleşme ve ilerleme olgularını ekonomik, sosyal, siyasi ilerlemeden ziyade kültürel değişim olarak algılamaları tepki çekmiştir. Diğer bir ifadeyle, modern Avrupa uygarlığının seviyesine erişmek, yeni bir inanca dönüşmüştür. Bunun altında yatan asıl fikir ise modernleşmenin mutlak bir parçası olarak görülen laikliğin eski geleneklere olan bağlılığı zayıflatması ve bu sırada milliyetçilik yoluyla Türklere yeni bir siyasal kimlik kazandırılmasıydı. Karpata göre, düşünsel özgürleşmeyi amaçlayan ve sonunda manevi düzlemde karışıklık yaratan laiklik, ideolojik ve aşırı bölünmelerin de kaynağı olmuştur.⁷⁵³

Dolayısıyla Ali Fuad Başgil, insanlığın rûhî ve manevi ihtiyaçlarına cevap vermekten uzak olduğunu düşündüğü muâsır medeniyeti hasta kabul etmektedir. Ona göre, Allah yerine insanlık diye tasavvur edilen bir mevcut olan maddeci pozitivist saptanmış bulunan hükümet ve idarecilerde, adı ve sıfatı ne olursa olsun, hâlâ Makyavel prensipleri hâkimdir. İnsanlığın selâmeti maddeci ve inkârcı pozitivistin “Eğer Tanrı var ise, onu yok etmelidir” formülünde değil, fakat “Eğer Tanrı yok ise onu var etmeli” hâkikatindedir.⁷⁵⁴

kalkınmamızı programlaştırıp teşkilâtlandırarak başka bir bakanlık kurulmasının da düşünülebileceğini söylemiştir. Bkz. Bülent Ecevit, “Eğitim ve Kültür”, *Yeni Ulus*, 20.07.1954, s. 3.

⁷⁵⁰ Ali Ata Yiğit, *İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası*, İlk Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1992, s. 47-48.

⁷⁵¹ Ali Fuad Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, 5. Baskı, Yağmur Yayınları, İstanbul 2011, s. 33-43.

⁷⁵² Tanıl Bora, *age*, s. 93.

⁷⁵³ Kemal Karpata, *Türk Siyasi Tarihi*, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 38-39.

⁷⁵⁴ Ali Fuad Başgil, *Din ve Laiklik*, 12. Baskı, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2017, s. 288-291.

Modernleşmeye ve değişime karşı olmadıkları görülmekle birlikte Mehmet Akıncı'nın Nazım İrem'den yaptığı aktarımlara göre Türk muhafazakâr düşüncesi, Aydınlanma akılcılığı ve pozitivist ilerlemeciliğin melezlenmesi ile meydana gelen Kemalizmin modernleşme anlayışı karşısındaki eleştirilerle berraklaşmış ve gelişmiştir. Bu durum Mustafa Kemal'e karşı oldukları şeklinde de anlaşılmamalıdır. Türk muhafazakâr düşünürleri Türk modernleşmesinin bir ölüm kalım meselesi olduğunu düşünürken Cumhuriyet Dönemi modernleşmesini de tarihi bir zorunluluk ve gerçek olarak algılamaktadır.⁷⁵⁵

Mesela Nurettin Topçu'ya göre, çağın hastalığı olarak pozitivism Türkiye'de radikal modernleşme yoluyla kontrolsüz bir inkılâbı beraberinde getirmiş, ahlaki değerler bağlamına oturmadığı için de olumlu sonuçlar getirmemiştir. Mithat K. Vural'ın da vurguladığı üzere taklitçilik ve bilinç körelmesine yol açmışlardır. Bu kötü taklitçilik ve bilinç körelmesi de kimlik bunalımını, şiddeti, yıkıcılığı, anarşizmi, fanatik İslamcılığı ve komünizmi besleyici bir işlev görmüş⁷⁵⁶ nihayetinde yukarıda eleştirilen husus ortaya çıkmıştır.

Bu noktada rönesansın ruhla mümkün olabileceğine inanan Nurettin Topçu, Türkiye'nin modernleşme sürecinde yerini Tanzimat döneminden itibaren milletin kültürünü dönüştürmeye çalışanların karşısında belirlemiştir. Türkiye'de uygulanageldiği şekliyle inkılâpçılığın karşısında açıkça yer almıştır ki bu tavır, Türkiye'de bir düşünce ve siyaset hareketi olarak muhafazakârlığın da konumunu belirleyen en önemli hususlardan birisi olmuştur. Topçu'ya göre, inkılâbı yapan kadrolar, inkılâbı taş ve sopa ile korumaya çalışmışlardır. Ona milletin hayatında derin yaralar açan inkılâpçılık şöyle idi: *"İnkılâp yapıldı, artık kımıldama yok, başka fikir, başka hareket yasak. Dünya işleri bitti, artık kimse düşünmeyecek. Düşünüldü, söylendi, yapıldı. Bundan sonra yalnız itaat. İşte ruhlarımıza süngülü nöbetçi dikmek isteyen davanın gerçek tercümesi budur"*⁷⁵⁷ Topçu, demokrasinin derebeylik ağacına aşılandığını, yeniçeriliğin cemiyetten daha kazanmamış olduğu, milletin serf usulüyle yaşadığı, Malazgirt'ten sonra güneşle boy ölçüşen mağrur ve asil kahramanların mirasçılarının esirlerin esiri gibi yaşatıldığını

⁷⁵⁵ Mehmet Akıncı, "Türk Muhafazakâr Düşüncesinde Cumhuriyet Dönemi Hâkim Modernleşme Anlayışı Eleştirisinin Bir Boyutu Olarak Anti-pozitivist Tutum ve Bu Tutumun Kaynağı", *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl: 5, Sayı: 18, Güz 2008, s. 127-128.

⁷⁵⁶ Mithat K. Vural, *II. Dünya Savaşı Türkiye'sinde Millet Dergisi ve Anadolu Milliyetçilik*, 1. Basım, Libra Kitap, İstanbul 2020, s. 108.

⁷⁵⁷ Mahmut H. Akın, Ertuğrul Meşe, "Türkiye'de Muhafazakârlığa Nurettin Topçu'nun Eleştirel Katkısı", *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl: 10, Sayı:37, Temmuz-Ağustos-Eylül 2013, s. 145-147.

söyleyerek tepkisini ifade etmektedir.⁷⁵⁸ Türk milliyetçisi isimlerden biri olan Prof. Dr. Özcan Yeniçeri de yönetici bürokratik elitin, zaman içinde legal gücü kullanma tekeli de uhdesine alıp çeşitli zorlamalarla geniş bir ittifak sistemi oluşturabildiğini ifade etmektedir.⁷⁵⁹

Tohumları 1930'lara kadar uzanan otoriter yapının büyüüp serpilmesini özellikle 1939-1945 arasını kastederek Millî Şef İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı devrine bağlayan isimlerden biri de her ne kadar muhafazakârlık dışında bir düşünceye sahip olmasına rağmen Atilla İlhan olmuştur.⁷⁶⁰ Atilla İlhan Atatürk sonrası dönemi *"İnönü, Kemal Paşa'nın ölümünden sonra, biraz da dünya savaşını bahane ederek, toplumdaki Kuva-yı Milliye atılımını kemikleştirdi, dondurdu, Müdafaa-i Hukuk dönemindeki toplumsal atılga nılığı ise bürokrat birtakım kurumlara dönüştürerek frenledi. Atatürkçülük, o tarihten sonra... yapılmakta olanların, ona yakıştırılmasından ibaret sayıldı"*⁷⁶¹ şeklinde tahlil etmekte, esasında çağdaş uygarlık çizgisinin yanlış bir şekilde kesintiye uğradığını ima etmektedir. Afet İnan da Atatürk'ün düşüncesinde daima gelişen ve tekâmüle yönelmesi zorunlu olan inkılâpçılığın Atatürk'ü hem dogmadan, hem statik olmaktan kurtardığını, realist ve dinamik bir karakter kazandırdığını söylüyordu.⁷⁶² Oysa görüldüğü üzere Atatürk'ten sonra Atatürk'ün statikleştiği sonradan yapılan yorumlardan anlaşıldığı üzere neredeyse genel kanaat haline geldiği görülüyor.

Tek Parti Dönemi, Naci Bostancı'ya göre, halkın dışlanması boyutunda zorlanmış, enerji ve zaman kaybına sebep olmuş, bu süreci yöneten tepeden inme ci egemen bloku da gerçek dünyadan koparmıştır. Tevfik Fikret'ten alınan ilhamla *"Bir gece bir gölge devrilmesinden, devrilen gölgenin ananeler oluşundan ve bunların arkasında sabahlar vardır"* denilerek yapılan radikal ancak yüzeyde göstergesi olan değişimler köklü bir zihniyet dönüşümü olmadığı için "arada kalma sendromu" da doğurmuştur.⁷⁶³

Aslında yeni Türkiye'de modernleşmeden kaynaklanan sorun ve söylemler arada kalma sendromu da dâhil olmak şu şekilde tespit edilebilmektedir. En başta çağdaşlaşma sorununu inceleyenler kendi uzmanlık alanları içinden konuyu ele almış öneride

⁷⁵⁸ Nurettin Topçu, *Millet Mistikleri*, Ezel Erverdi, İsmail Kara (yay. hzl.), İlk Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001, s. 9.

⁷⁵⁹ Özcan Yeniçeri, "Türk Milliyetçiliği MHP ve Diğerleri", *Türkiz*, Yıl: 2, Sayı: 9, Mayıs Haziran 2011, s. 35-36.

⁷⁶⁰ Atilla İlhan, *age*, s. 242-243, 257.

⁷⁶¹ Atilla İlhan, *Hangi Atatürk*, V. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008, s. 163,

⁷⁶² Afet İnan, *age*, s. 47.

⁷⁶³ Naci Bostancı, *age*, s. 139-141.

bulunmuşlardır. Gelişmiş toplumların insanı olarak gelişmemiş başka yapıdaki toplumları incelemek de bir yanılgı olarak görülmektedir. Tüm gelişmemiş yahut geri kalmış toplumların tarihten getirdikleri tüm özellikleri yok sayılarak aynı yapıda görmek ve bunlar üzerinde gelişmiş ülke kalkınma modellerinin çok kısa süre içinde uygulanması yahut uygulanmak istenmesi de diğer yanılgılardır.⁷⁶⁴

Türkiye’de Atatürk inkılâplarını, toplumu doğu toplumları yörüngesinden çağdaş dünyaya kaydırması bakımından ciddiye alan ve kültürel konuları toplumsal ve ekonomik boyutlarıyla ele alan Niyazi Berkes de yukarıda verilen yanılgılara paralel olarak modernleşme yolunda kültürel alandaki sorunlara işaret etmektedir. Bu konuda 1943’te “Yurt ve Dünya” dergisinde “Garpten Gelen Düşünceler” başlıklı bir makale kaleme almıştır. Ona göre, fikir hayatımızdaki kısırlığı ve Garp ölçülerine göre geriliği yalnız Fransız tesirine atfetmek bir bahanecilik, bir özürçülükten başka bir şey değildir. Bu fikirler geri bulunuyorsa sorun bu fikirlerin pasaportunda değil, onu alanlardadır. Berkes, kumaş gibi kültür seçilecekse markasına değil, kalitesine bakılması gerektiğini belirtirken, fikir piyasamıza bir kültürün girişinde de iç sosyal şartların büyük ölçüde etkili olduğunu yazmaktadır.⁷⁶⁵

Diğer yandan gerçekleştiricisi olduğu halde “Devrim”in doktrincisi ve kuramcısı olmayan Atatürk Döneminde Türk Devrimi, ne Fransız Devrimi gibi tam liberal ve bireysel ne Marxist devrim gibi tam otoriter ve toplumcu olmamıştır.⁷⁶⁶ Ancak 1930-1945 arasında CHP’nin çok sıkı bir ideolojik katılığı olan bir parti olarak Türkiye’yi yönettiğini söyleyen Tefik Çavdar’ın ifadeleriyle kurtuluşu sağlayan Müdafa-i Hukuk ruhu, bilimi, teknolojiyi, toplumsal ve kültürel kalıtımla sentezini sağlayarak, demokratik katılımı kalkınmanın gereğini kavramış ama ne yazık ki, bu yaklaşım kısa zamanda ikinci plana atılmış, sadece biçimsel yönüyle algılanmıştır. Atatürk’ün ölümü sonrasında Müdafa-i Hukuk’un bağımsızlığı, kurtuluşu, yeni bir Türkiye’yi muştulayan ateşi de sönmüş, umutlar yerlerini yılgınlığa bırakmış, Türkiye devletin kalıpları içine hapsedilmiştir.⁷⁶⁷

Böylelikle devletin kalıpları içine hapsedilmiş Türkiye’de oluşan kültür boşluğunu doldurmak amacıyla resmî ideoloji ve Türkçülerden de farklı olarak vatan, millet,

⁷⁶⁴ Suna Kili, *Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli*, Yenigün Haber Ajansı, Ankara 1998, s. 12.

⁷⁶⁵ Kurtuluş Kayalı, *age*, s. 124.

⁷⁶⁶ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *12 Eylül Karşı Devrim*, 2. Baskı, Evrim Yayınları, İstanbul 1990, s. 19.

⁷⁶⁷ Tefik Çavdar, *age*, s. 364, 381-385.

din ve milliyetçilik konularına farklı yaklaşan muhafazakâr bir yapının oluşması sonucunu da doğurmuştur. Bu yapı içinde ırk kavramını kabul eden fakat Anadolu’da bir millet olduğunu savunan Nurettin Topçu, 1939 yılında “Hareket” dergisini yayınlamaya başlamış, Remzi Oğuz Arık da, 1942-1944 yılları arasında “Millet” dergisini çıkarmıştır. Yine Mehmet Akif Ersoy’un damadı Ömer Rıza’nın öncülüğünde “Selamet” dergisi (1947) ile Cemal Kutay’ın “Millet” dergisi 1946’da yayın hayatına başlayan dergilerdendir.

Medeniyete karşı kültürü savunan Topçu’nun da, Anadolu milliyetçiliğinin simge-isimlerinden biri olarak fikirlerinin olgunlaşmasına sebep olan yıllar 1935 sonrası Tek Parti-CHP dönemidir. Anadoluocular, Yahya Kemal gibi, Türkçülüğün ve Gökalt’ın sentetik milliyetçiliğine karşı çıkmışlar, zaten olan milletin varlığına fazla teori karıştırmak istememişlerdir. Dinî bağı millî bağla içiçe düşündüler. Ancak millet telâkkileri Yahya Kemal’inkinden farklılık arz etmiştir. Mistik anlamlarla yüklü toprak/vatan kavramına merkezî önem vermişlerken Yahya Kemal’in havasçılığına karşılık avamcıdılar, dine bakışta, “Halk İslam’ı ve Tasavvufçuluğu”na eğilmişlerdir. Öte yandan dini, içine düştüğü kuruluştan kurtaracak felsefi- mistik düşüncüyü ararken, Peyami Safa’dakine benzer bir teorik ve soyut mistisizme de yanaşmışlardır.⁷⁶⁸

Yayın müdürlüğünü Remzi Oğuz Arık’ın yaptığı “Millet” dergisi, milliyetçi ve muhafazakâr görünümde, Batıcı anlayışa karşı yerli düşüncüyü savunarak ilgi çekmiştir. Dergi, geçmişini değerlendirerek geleceği yönlendirmeyi denemiştir. Yayımlanan ilk sayısında yayınlanış amacı “*Bu millettten olarak ve bu milletin kalarak milletler arasında yer alabilmek... Mesuliyetsiz gevezeliklerden... İnsanımızı korumaya çalışmak niyetindedir*” denilerek açıklanmıştır.⁷⁶⁹ “Millet” dergisinin (24 sayı, 1942-1944) yazarları arasında Mümtaz Turhan, Samet Ağaoğlu, Osman Atilla, Fethi Çelikboy, Oğuz Öcal, Osman Turan, Tahsin Banguoğlu, İbrahim Kafesoğlu gibi tanınmış kişiler bulunuyordu. Derginin milliyetçilik anlayışı, Türkiye sınırları içindeki Türklerin bir millet olduğu görüşü ve buradaki birikimi, hatıraları merkeze alan Anadolu bir yaklaşıma sahiptir.⁷⁷⁰ Bu yaklaşımda Yahya Kemal’in de Camilla Julien’in dilinden öğrendiği “*Fransız milletini, bin yılda Fransa’nın toprağı yarattı*” düşüncesi yatmaktadır.⁷⁷¹

⁷⁶⁸ Tanıl Bora, *age*, s. 90.

⁷⁶⁹ Necmeddin Sefercioğlu, *Türkçü Dergiler*, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, Ankara 2008, s. 22-23.

⁷⁷⁰ Turgay Uzun, *age*, s. 246.

⁷⁷¹ Mustafa Özbacı, *age*, s. 36-37.

Cemal Kutay'ın "Millet" dergisi ise siyasi bir dergi olarak Tek Parti politikalarını hedef almış ve eleştirmiştir. İnönü'nün katı laikliği ve biçimselliğinin yansımalarını kamuoyu ile paylaşmış, DP'den yana bir yön çizmiştir. İsmet İnönü'nün bu siyasi ortamda hem Cumhurbaşkanlığı hem de CHP'nin değişmez Genel Başkanlığını bir arada yürütmesini ve seçim öncesinde Halk Partisi için illeri dolaşarak destek istemesini eleştirmiştir. Dergi, bir lider ve devlet yöneticisi olarak İsmet İnönü'nün tarafsız olması gerektiği, millet iradesinin tam anlamı ile temsil edilebilmesi için gerekli kanuni düzenlemelerin yapılmasında etkili olmasını istemiştir. Gerçek demokrasiye giden yolların oligarşi tarafından maharetle icad edilmiş sınırlamaların kaldırılması için İnönü'nün üzerine düşen tarihi sorumluluğu yerine getirmediği suçlamalarını yöneltmiştir⁷⁷²

Yine 1946'da 1944'ün oluşturduğu ruh ve kaygılarla milliyetçi gençler, Türk Kültür Ocağı, Türk Kültür Çalışmaları Derneği, Türk Gençlik Teşkilatı gibi dernekler kurmuş, resmî ideoloji dışındaki Türk milliyetçiliğine hizmet etmişler, kendi öz evlatlarına yabancılaştığını düşündükleri Türk devletini, Türk kültürü ile devam ettirilebileceğini vurgulamışlardır.

Sırasıyla başkanlıklarını Ali Hatipoğlu, Bahadır Dülger, Faruk Kadri Timurtaş, Ali Sebat Çetintaş, Turgut Atasoy, Bekir Berk'in yaptığı Türk Kültür Ocağı, Milliyetçiler Federasyonu ve Türk Milliyetçiler Derneği'nin kurulmasına da ön ayak olmuştur. Dernek Nazım Hikmet'in affına yönelik başlatılan imza kampanyasına⁷⁷³ karşı meydana gelen Çiçek Palas Olayında⁷⁷⁴, Fevzi Çakmak'ın cenaze töreninde ve müstehcen neşriyata karşı da reaksiyon göstermiştir. Hikmet Tanyu, Zeki Sofuoğlu, Haluk Karamağralı, Selahaddin Ertürk gibi kişilerin kurucuları arasında olduğu "Türk Oyunlarını Derleme ve Yaşatma Derneği" ise millî oyunlarımızı ihya etmek amacıyla kurulmuştur. Değişmez vasıf olarak Türkçülüğü kabul eden Türk Kültür Çalışmaları Derneği'nin kurucula-

⁷⁷² Salhadin Gök, "Tek Parti İktidarı'nda Basın Muhalefeti: Millet Dergisi Örneği", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 41, Erzurum 2009, s. 351-354.

⁷⁷³ Nazım Hikmet'in affedilmesine yönelik 12 Mayıs 1950'de başlatılan imza kampanyası sonrasında 15 Mayıs 1950'de İstanbul'da Laleli'de Çiçek Palas Salonu'ndaki toplantıya yönelik gerçekleştirilen protesto ve affın sağlanmasına yönelik atılan imzalar 1960 sonrasında da milliyetçi yayın organları tarafından gündeme getirilmeye devam etmiştir. Tamamı siyaset, basın, sanat, edebiyat, akademi dünyasından olan bu isimler arasında Falih Rıfkı Atay, Halide Edip Adıvar, Adnan Adıvar, Nadi Nadi, Nurullah Ataç, Bedri Rahmi Eyüpoğlu, Sabahattin Eyüpoğlu, Melih Cevdet, Adnan Saygun, Orhan Veli, Oktay Rıfat, Ömer Rıza Doğrul, Ahmet Hamdi Tanpınar, Mina Urgan, Hilmi Ziya Ülken vb. bulunuyordu. Bkz. İlhan Darendelioğlu, *Türkiye'de Komünist Hareketler I*, 2. Baskı, Toprak Yayınları, İstanbul 1962, s. 186-189.

⁷⁷⁴ İlhan Darendelioğlu, gerek af kampanyasının gerekse Çiçek Palas Olayı'nın, Türkiye Gizli Komünist Partisi İstanbul Mıntıka Komitesi sekreteri Şevki Akşit tarafından organize edildiğini ve Ahmet Emin Yalman'ın da süreci desteklediğini ifade etmektedir. Bkz. İlhan Darendelioğlu, *Türkiye'de Komünist Hareketler II*, 1. Baskı, Toprak Yayınları, İstanbul 1961, s.38.

rı arasında ise Osman Nedim Tuna, İlhan Darendelioğlu ve çeşitli Tıp ve Hukuk Fakültesi öğrencileri bulunuyordu. Derneğin başkanlığını yapan isimler arasında Azerbaycan eski parlamento üyelerinden M. Sadık Aran da vardı. İstanbul’da ilk defa Ergenekon Bayramı tertip eden bu derneğe Enver Paşa’nın kardeşi Nuri Killigil⁷⁷⁵ 600 lira yardım yapmıştı. Sloganı “Tanrı Türk’ü Korusun” olan kurucuları arasında Gökhan Evliyaoğlu⁷⁷⁶ ve Galip Erdem’in de bulunduğu Türk Gençlik Teşkilatı 40’a yakın şube açmıştır. Teşkilatın yayın organı “Tanrıdağı” dergisi idi.⁷⁷⁷

Dolayısıyla İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı dönemi, Cumhuriyetin modernleşme anlayışına ve uygulamalarına ciddi tepkilerin yükseldiği bir dönem olmuştur. Bundan dolayı CHP içinde de muhafazakârlık yükselmeye başlamıştır. Yücel’den sonra Millî Eğitim Bakanı olan Reşat Şemsettin döneminde Çanakkale Milletvekili Nurettin Ünen, okullara akademik ahlaktan ziyade 16. Asırda Türk’ü şahlandıran ahlakı sokmayı önermiş, Cemil Sait Barlas, Tarih ve Yurt Bilgisi gibi derslerin millî bir renge bürünmemesinden ve düşmanlarımızın açık bir şekilde bu kitaplarda ifade edilmemesinden şikâyet ediyordu. Bu dönemde din olgusunun millî kimliğin bir ögesi olduğu aydın çevrelerin dışında politik sahada da dile geldiği görülmektedir.⁷⁷⁸

1946 sonrasında Türkiye, ayrıca Türk tarih yazımının da etkisinde kaldığı sosyal Darwinist etkiden, Aydınlanma’nın çizdiği evrenselci ve ilerlemeci çizgiden de kopuşa şahit olmuştur. Fuat Köprülü ile başlayan, Ömer Lütfi Barkan ile çığır açan Annales etkisi⁷⁷⁹ tarih yazımında kendini göstermiş, Selçuklu ve Osmanlı araştırmaları artmaya

⁷⁷⁵ Bkz. Nejdet Karaköse, *Afrika Grupları Komutanı-Kafkas İslam Ordusu Komutanı-Sütlüce Fabrikası’nın Sahibi Nuri Paşa (Killigil)*, Birinci Baskı, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2012, s. 377-410.

⁷⁷⁶ Gökhan Evliyaoğlu Son Havadis, Yeni İstanbul, “Türkiye” gazetesi gibi yayın organlarında da bulunmuş, 27 Mayıs sonrasında Adalet Partisi’nden (AP) milletvekili seçilmiştir. Evliyaoğlu, AP’nin Milliyetçi nüvesini teşkil eden, Türkes neşriyatını yönlendiren Türkiye Yayınevi sahibi Tahsin Demiray, Mehmet Turgut, Mehmet Ali Aytaç, Hami Tezkan gibi isimlerle birlikte anılıyordu. Bu isimler önce ihraç edilmişler, sonra affedilip dönmeleri sağlanmıştır. AP’yi destekleyen matbuatın liberal kanadı milliyetçi, muhafazakâr kesim için “müfritler” sıfatını kullanıyordu. Bu kesim Süleyman Demirel’in genel başkan olmasından sonra parti içinde “yeminliler” adı ile tabanı olmayan, partiye oy veren geniş halk tabaklarından farklı düşünen bir klik doğurmuştur. Gökhan Evliyaoğlu ise AP’den istifa edip Yeni Türkiye Partisi’ne, orada seçilme şansının olmadığını anlayınca da CHP’ye geçmiştir. Bkz. Ömer Özcan, *age*, s. 565-566.

⁷⁷⁷ İlhan Darendelioğlu, *Türkiye’de Milliyetçilik Hareketleri*, 2. Baskı, Anda Dağıtım, İstanbul 1975, s. 167-177.

⁷⁷⁸ Erinc Erdal Yıldırım, *age*, s.107-110.

⁷⁷⁹ Annales ekolü, Annales Dergisi etrafında, 1920-1933 yılları arasında Strasbourg Üniversitesi’nde bir araya gelen March Bloch ve Lucien Febvre tarafından kurulmuştur. Daha sonra 1956 yılında yönetimi Febvre’den devralarak derginin başına geçen Braudel, Annales’i yenileyebilmek için Jacques Le Goff, Emmanuel le Roy Ladurie ve Marc Ferro gibi genç tarihçileri yardımına çağırmıştır. Bu genç tarihçiler içinde de Febvre’nin yerini Braudel’den devralan Ladurie, Annales’in son temsilciliğini yapmıştır. Dergi bir bakıma tarihi büyük adamların tarihi ve kralların biyografisi olmaktan çıkaracak ekonomik ve toplumsal alan açmıştır. Bkz. Didem Delice, *“Annales Okulu ve Ricoeur’un ‘Anlatı’ Bağlamında Annales Okulu*

başlamıştır.⁷⁸⁰ Atsız'ın Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşlarına yönelik görüşleri, Anadolucuların Mükrimin Halil Yinaç ve Remzi Oğuz Arık öncülüğündeki bakış açısı ve söylemleri muhafazakâr değişimin yansımaları olarak bu süreçte yerini almıştır.

Bu noktada bahsi geçen anlayışların, Türk-İslam sentezi odaklı tarih anlayışının alt yapısını oluşturduğunu belirtmek yerinde olacaktır. 1940'larda İstanbul Üniversitesi'nin Edebiyat Fakültesi, Ankara Üniversitesi'nin DTCF gibi kurumlarının Tarih bölümlerinden mezun olanlar veya Türkiyat Enstitüsü'nde akademisyen olanlar, 1980'lerin resmî tarih anlayışı olan Türk-İslam sentezinin önde gelen temsilcileri olmuşlardır.⁷⁸¹ Dil ve tarih reformlarına yüklenilen anlam nedeniyle, bu süreçlerde rol alan tarihçi veya dilcilere 1930'ların ve 40'ların TBMM'sinde rastlanılması kültürel sermayenin siyasal sermayeye tahvilinin kolaylığını da göstermektedir. Milliyetçi muhafazakârlığın Kemalizmle abartılı voluntarizm içinde olduğunu söyleyen Yüksel Taşkın, bu yönüyle klasik muhafazakârlıktan ayrıldığını öne sürmektedir.⁷⁸²

Başka bir değerlendirmeye göre de Türkiye'de muhafazakârlık, Kemalizm ve Kemalist devrimle hesaplaşamamıştır. Doğası gereği Kemalizme karşı çıkması gerekirken o, Kemalizmi içselleştirmiş, "Sol Kemalizm" vb. gibi Kemalizm yorumlarından biri olmuştur. O nedenle muhafazakâr aydınlar ellerindeki sopayı Kemalizme değil de Kemalizm etrafında örgütlenmiş Batıcı, pozitivist aydınlara vurmaya tercih etmişlerdir. Aydınların ihaneti, aydın meselesi, millette yabancı aydınlar gibi ifadeler klişe konular haline gelmiştir. Diğer yandan Türk muhafazakârlığı, Kemalizmin radikal modernist yaklaşımını frenlemeyi amaçlamış, evrimci ve tedrici dönüşümü savunmuştur. Geçmiş bugünkü ve gelecek için kullanmayı istemesi yönüyle ise Kemalizmi Müslüman halkla adeta barıştırmıştır.⁷⁸³ Yani bir bakıma Türk muhafazakârlığı, radikal başkaldırı yerine sisteme tutunmuştur.⁷⁸⁴

Eleştirisi", *History Studies*, Volume 3/2 2011, s. 105; Ekolün Türkiye'deki Fuad Köprülü, Ömer Lütfü Barkan, Mustafa Akdağ ve Halil İnalıcık gibi temsilcileri için bkz. Ergin Ayan, "Türk Tarih Yazımında Annales Kuramı", *Tarih Okulu*, Eylül-Aralık 2011, Sayı XI, s. 75-101.

⁷⁸⁰ Erinç Erdal Yıldırım, *age*, s.116-117.

⁷⁸¹ Erinç Erdal Yıldırım, *age*, s.116.

⁷⁸² Yüksel Taşkın, "Türk Sağ ve Aydınlar: Bir Aşk ve Nefret İlişkisini Anlamak", *Türk Sağ: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeler*, İnci Özkan Kerestecioğlu, Güven Gürkan Öztan (drl), 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 411.

⁷⁸³ Hasan Ufuk Aktaşlı, "Türk Muhafazakârlığı ve Kemalizm: Diyalektik Bir İlişki", *Doğu-Batı*, Yıl: 14, Sayı: 58, Ağustos-Eylül-Ekim 2011, s. 151.

⁷⁸⁴ Baran Dural, *Çağdaş Siyasal İdeolojilerde Kuram-Yöntem-Güncel Yaklaşımlar*, Gözden Geçirilmiş 3. Basım, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2019, s. 144.

2.1.4. Türk Siyasetinde Yeni Arayışlar: Millî Kalkınma Partisi ve Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreçleri

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Fırka'da temsil edilen dönemin zayıf burjuvazisinin din ve gelenekle uzlaşan bir modernleşme perspektifi ile ortaya çıkışına izin verilmemiş⁷⁸⁵, her iki parti de dönemin doğası gereği ve Cumhuriyete yönelen tehditler sebebiyle açıldıktan kısa süre sonra kapatılmak zorunda kalmıştır. Ancak 29 Mayıs 1939'da CHP'nin Beşinci Kurultayı'nda liberalleşme ruhu hissedilmiş, valiler illerdeki CHP teşkilatlarının başkanı konumunu kaybetmiş olmalarına ve iktidara sadık bir muhalefet işlevi görmesi için Müstakil Grup⁷⁸⁶ oluşturulmasına rağmen ağır vergiler altında ezilen köylülerin yoksulluğu, bürokrasinin yozlaşması, II. Dünya Savaşı'nın etkileri sebebiyle hükümete ekonomi ve yurttaşların hak ve özgürlükleri üzerinde aşırı yetkiler tanıyan Millî Korunma Kanunu'nun çıkarılması durumu iyice kötüleştirmiştir.⁷⁸⁷

II. Dünya Savaşı sürecinde uygulanan, sonra bir süre daha devam eden sıkıyönetim de Türkiye'de bir takım antidemokratik yaklaşımlara sebep olmuştur. Daha önce bahsedildiği üzere bunlardan biri 3 Mayıs'ı 1944'ü takip eden adına Irkçılık-Turancılık davası denilen davalar ve yaşananlardır. Hafızalarda yer eden başka bir gelişme ise I. Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi'nde Sabis Muharebesi'nin ve Millî Mücadele Dönemi'nin komutanlarından ayrıca ilk Malta sürgünlerinden Ali İhsan Sabis'in 1943'te "Harp Hatıraları"nı neşr etmesi ve buradaki tenkitlerinden dolayı mevkufen muhakeme edilmesi ve 1944'ün Mayıs'ında tutuklanmasıdır. O zamanlar 15 aya mahkûm olan ve sonraları DP'den meclise giren Sabis, "Harp Hatıraları"nın Önsözünde hayâsızca saldırmalara, iftira ve zulme maruz kaldığını, Millî Şef'in eski rekabet, haset ve kin ateşiyle intikam aradığını yazmıştır. Tüm olanlar karşısında sabır ve tahammül gösteren Sabis'e

⁷⁸⁵ Ömer Laçiner, "Türk Militarizmi I", *Bir Zümre Bir Parti Türkiye'de Ordu*, Ahmet İnsel, Ali Bayramoğlu (drl.), Birikim Yayınları, İstanbul 2004, s. 22.

⁷⁸⁶ CHP'nin 29 Mayıs 1939 tarihli 5. Kurultayı'nda kabul edilen tüzük uyarınca oluşturulan Müstakil Grup üyeleri partinin grup toplantılarına katılacak, ama görüş bildirmeyecek, oy kullanmayacaklardı. Bu üyelerin parti grubunun aldığı kararlara uyma zorunlulukları yoktu ve kendi toplantılarında aldıkları karar doğrultusunda hareket edeceklerdi. Üyeler, hükümete soru sorabilecek, gensoru verebilecek, hatta güven oylaması yapılmasını isteyebileceklerdi. CHP hükümetlerine katılmayacak olan Müstakil Grup üyeleri devlet ve parti çalışmalarının denetimli bir biçimde yürütülmesini sağlamak amacıyla kurulmuşlar fakat bazı eleştiriler dışında hiç bir etkinlik gösterememişlerdir. Grubun başkanı CHP Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü'ydü. Başlangıçta sayıları 21 iken sonradan 35'e çıkmıştır. Bir nevi güdümlü muhalefet olarak da adlandırılan grup çok partili siyasi yaşama geçişle birlikte işlevini yitirdiği gerekçeyle 10 Mayıs 1946'da kaldırılmıştır. Bkz. Mithat Atabay, *Türk Demokrasi Tarihi*, Paradigma Yayınları, Edirne 2015, s. 115-116.

⁷⁸⁷ Kemal Karpat, *age*, s. 66-67.

göre, ısmarlama alkışlara ve dalkavukluğa alışmış olanlar, tok tenkide tahammül edememişlerdir.⁷⁸⁸

İşte Türkiye’yi çok partili sisteme dönüştürme sürecinin birinci nedeni burada yani II. Dünya Savaşı’nın Türkiye’de oluşturduğu havada aranmalıdır. İkinci neden Birleşmiş Milletler şartında, üçüncü neden ise demokratikleşmenin Batılı müttefikler arasında Türkiye’yi daha iyi konuma taşıyacağına inanılmasıdır.⁷⁸⁹

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1939 Kurultayı’nda siyaset hayatında tecrübe geçirmiş adamlar olarak memleketin ihtiyacına ve bünyesine en uygun olan halk idaresi usulünü kemale getirmek idealinde olduklarını, bu yolda temiz yürekle çalıştıklarını söylüyordu. İnönü konuşmasının devamında ayrıca kendilerinden sonra gelecek vatan-daşlara, milletin siyasi hayatında ilerletmiş bir seviye terketmek emelinde olduklarını ifade etmiştir.⁷⁹⁰

Ancak partisinde Batılı demokratik sisteme girme adına Millî Şef’i izlediği yoldan çevirmeye yönelik tutuma bağlı olanların, Recep Peker’in çevresinde kümelenmiş oldukları söylentisi de yayılmaya başlamıştır. Örneğin; Millî Şef’in isteği doğrultusunda yazılar da yazsa Ulus başyazarı Atay da, Peker gibi düşünüyordu. Vatan’daki egemen yargı buydu. Demokrasiye geçişi erken bulanların dayandıkları gerekçe, eğitim sorunuyla başlıyor, Türkiye’nin yüzde 80-85’inin okumamış insanlardan oluşması nedeniyle sağlıklı bir yönetici kadro seçmekte yanılgıya düşebileceği savıyla sona eriyordu.⁷⁹¹

Samet Ağaoğlu, İsmet İnönü’nün her şeyi kontrol altında tuttuğu, sistemin tepesinde her şeyi onun tasarladığı, “*yeni her şey benim ellerimin arasından geçerek olmalıdır*” prensibine bağlı olduğu, karşısına çıkanları önce vurmak, başaramayınca onların istediklerini kendine mal etme hünerine sahip olduğu kanaatindedir. Ağaoğlu’na göre, Fevzi Çakmak’ın Genel Kurmay Başkanlığı’ndan alınması, Atsız ve arkadaşlarına karşı 19 Mayıs Nutku, Türkçü geçinen Şükrü Saraçoğlu’nun Başbakan yapılması, daha sonra hükümetin Recep Peker’e teslim edilmesi, hükümeti silik kişiliği ile Hasan Saka’nın devralması, Meşrutiyetin sarıklı aydınlarından Şemsettin Günaltay’ı Başbakanlık koltu-

⁷⁸⁸ Tekin Erer, *Yasakçılar*, 1. Baskı, Ketebe Yayınları, İstanbul 2018, s. 84-86.

⁷⁸⁹ Kemal Karpat, *age*, s. 94-95.

⁷⁹⁰ *CHP Büyük Kurultay Zabıtları*, Ulus Basımevi, Ankara 1939, s. 19.

⁷⁹¹ Cüneyt Ağcaşyürek, *Demokrasi’nin İlk Yılları (1947-1951)*, İkinci Basım, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1985, s. 119-120.

ğuna oturtması, baskı ile yapılan 1946 Seçimleri ve tam bir tarafsızlık içinde geçen 1950 Seçimleri onun bu özelliklerinin bir ürünüydü.⁷⁹²

Ali Fuad Başgil, bütün siyasi hayatı boyunca despot olmasa bile otoriter karakterini açık şekilde sergilemiş olan İnönü'nün aniden ve mucize kabilinden bir hürriyet ve demokrasi yanlısı bir tavrının mantıken mümkün olmadığını söylemektedir. Ona göre de İnönü, CHP yönetimini devam ettirmek için, temelde diktatör kalsa bile demokrasi komedisini oynaması gerekiyordu. Despot rejimini sürdürmenin mümkün olduğuna inansaydı, bunda tereddüt etmezdi diyen Başgil, bundan “Müttefikler” tarafından yüzüstü bırakılma korkusundan dolayı vazgeçtiğini vurgulamaktadır.⁷⁹³ 1965-1969 arasında Adalet Partisi milletvekilliği yapmış olan, gazeteci, şair, yazar Tekin Erer de benzer bir değerlendirmede bulunmaktadır. Erer, CHP'nin ve İnönü'nün amacının dosta düşmana ikinci bir muhalefetin varlığını göstermek olduğunu, bunun için de TBMM'de muhalefetin 40-50 mebusla ve her ilde bir kaç yüz aza ile temsil edilmesinin kâfi olacağı kanaatinde olduklarını söylemektedir.⁷⁹⁴

Böylece iktidar hizbindekiler tüm ulusun Halk Partisi'ni iktidardan uzaklaştırma gerçeğini görememelerine karşılık muhalefet hizbindekiler ve Halk Partisi dışındaki politikacılar halkın bu eğiliminden faydalanmak için yeni parti kurma yoluna girmişlerdir.⁷⁹⁵ Milliyetçiler, İslam dini eksenli bir dünya görüşüne sahip çevreler ile sosyalist çevreler de basın-yayın faaliyetleri ile esasında bunun gerçekleşmesine bir nevi ortam hazırlıyorlardı.

Öte yandan BM Anayasası'nda, örgüte katılabilnek için, “demokratik bir rejime sahip olunması gerektiği” yolunda hükümler yer almıştır. Türkiye, II. Dünya Savaşı'nın dışında kalmış olmakla birlikte katıldığı San Francisco Konferansı'nda ABD ile İngiltere'ye, yakında Türkiye'de çok partili yaşama geçileceğinin güvencesini verdi. Böylelikle, Türkiye, Sovyetler Birliği karşısında, Batı'nın demokratik devletlerinin desteğini kazanmak istiyordu.⁷⁹⁶ Tekin Erer'in ifadesiyle, Türk Heyeti Başkanı Hasan Saka'nın riyasetinde Amerika'ya giderek San Fransisco Antlaşması'na imza koyduktan sonra, Türkiye'de muhalefete yer vermek artık bir emir vakî olmuştur. Bu imzaya rağmen

⁷⁹² Samet Ağaoğlu, *Demokrat Parti'nin Doğuşu ve Yükselişinin Sebepleri*, 1. Baskı, Baha Matbaası, İstanbul 1972, s. 100-101.

⁷⁹³ Ali Fuad Başgil, *age*, s. 50-51.

⁷⁹⁴ Tekin Erer, *age*, s. 95.

⁷⁹⁵ Mahmut Goloğlu, *age*, s. 402.

⁷⁹⁶ Hüner Tuncer, *İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950)*, İlk Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012, s. 163.

Türkiye’de örfî idarenin kaldırılmamış olması da bir çelişkinin ifadesiydi. Örfî idare ancak 1946 yılında tek dereceli seçimlerle parlamentoya giren 62 muhalif mebusun ve başta Mareşal Fevzi Çakmak’ın gayretleriyle 1947 yılında kaldırılabilmiştir.⁷⁹⁷

Türkiye’nin San Farnsisco Antlaşması’na imza koyması ve Türkiye’de örfî idarenin hâlâ kaldırılmamış olaması sebebiyle yeni ve demokratik kontrollu bir siyasi hayata geçişin ilk istekleri, politikacılardan önce basından gelmiştir. Ahmet Emin Yalman, “Vatan” gazetesinde ve İkinci Dünya Harbi sonrasının bayraktarlığını yaparak, “daha demokratik bir parlamenter kontrol” davasını yürütüyordu. Kaldı ki, Meclis çevresinde de, demokratik bir parlamento hayatına geçişin doğum ağrıları kaynamaktaydı. Hamdullah Suphi Tanrıöver, kendisine göre bir hürriyet nizamı peşindeydi. Dış vaziyetlere paralel olarak, iç vaziyetlerde de değişiklik istiyordu. Bu da Meclis’e, demokratik yönetimin girmesiyle kabil olabilirdi.⁷⁹⁸

Türkiye 1940’lardan itibaren, seküler kentli seçkinlerle kültürel ve dinî bakımdan muhafazakâr kitle arasındaki güç dengesini önemli ölçüde yeniden yazan, muazzam bir iktisadi ve siyasi değişimden geçmiştir. Kırlardan kentlere olan büyük çaplı göç, kitlelerin mizacını ve özlemlerini değiştirmiştir.⁷⁹⁹

1945’lerde değişen dünya koşulları içinde Türk toplumundaki hareketlilik de ticaret ve tarım burjuvazisinin Tek Parti’nin dar kapılarından kurtulmak isteği sonucunu hazırlamıştır. Devletin ekonomik hayata ağırlığını koyması burjuvazinin, bürokrasinin geleneksel kontrol edici niteliği sonucu, Varlık vergisinden sonra bir de Toprak reformu ile çevrelenen çıkarları, demokrasi türkülerinin artmasına yol açmış, dünya koşullarının da zorlaması ile çok partili düzene geçilmiştir.⁸⁰⁰ Özlemlerini karşılamakta yetersiz kalan bir siyasal iktidara toplumun emekçiler ve ezilen yoksul kesimi gibi en geniş iki toplumsal kesiminden yükselen muhalefeti, politik iktidarı değiştirmek üzere kullanma fırsatını elde eden burjuvazi 1945 sonrasında Türkiye’de çok partili düzene geçişin öncülüğünü yapmıştır.⁸⁰¹

⁷⁹⁷ Tekin Erer, *age*, s. 87.

⁷⁹⁸ Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes’in Dramı*, 5. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul 1993, s. 125.

⁷⁹⁹ Jennt B. White, Çağdaş “Türkiye’de İslam ve Siyaset”, *Modern Dünyada Türkiye (1839-2010)*, Cilt: 4, Reşat Kasaba, Zühal Bilgin (Ed.), Kitap Yayınevi, İstanbul 2016, s. 387.

⁸⁰⁰ Ahmet N. Yücekök, *100 Soruda Türkiye’de Din ve Siyaset*, 3. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1971, s. 64.

⁸⁰¹ Ali Gevgili, *Türkiye’de Kapitalizmin Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar*, İkinci Basım, Bağlam Yayınları, İstanbul 1989, s. 51.

1945-1946'da başlayan çok partili hayata geçiş süreci birçok yönüyle, Bülent Tanör'e göre, 1920'lerde başlayan yeni oluşumun uzantısı niteliğindedir. Çok partili yaşam, bazı görüşlere göre bir karşı devrim özellikleri göstermiş olsa bile devrimin harakirisi değil, kendini tamamlaması ve aşması demektir.⁸⁰²

Türkiye'de siyasi partiler 13.7.1965 yılına kadar II. Meşrutiyet Döneminde çıkarılan Cemiyetler Kanunu'na göre kurulmuşlardır. 1923 ve 1938 değişikliklerinden sonra 5 Haziran 1946 tarih ve 4919 sayılı kanunla, 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu'nda önemli değişiklikler yapılmış, serbestlik esasına dönülmüştür. Serbestlik esasına geçilmeden kısa bir süre önce, 18 Temmuz 1945'de, Millî Kalkınma Partisi (MKP) ve daha sonra da 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti (DP) kurulmuşlardır. 4919 sayılı kanunla yapılan değişiklik ile serbestlik esası benimsenince başkaca partiler de Türk siyasi tarihinde yerlerini almışlardır.⁸⁰³

Uzun süre Tek Parti yıllarından sonra ilk defa ikinci bir parti olarak kurulmasına izin verilen MKP'nin⁸⁰⁴ kurucuları Beşiktaş'taki uçak fabrikasının sahibi Nuri Demirağ⁸⁰⁵, eski mubuslardan (Erzurum) Hüseyin Avni Ulaş⁸⁰⁶ ve "Türk Hitleri" olarak tanınan Cevat Rifat Atilhan⁸⁰⁷ idi. Programı, İslam Birliği ve Ortadoğu ülkelerinin federasyonu esasına dayanıyordu. İç politikada savaş yıllarının vurgunculukları, haksız kazançla

⁸⁰² Bülent Tanör, *Kurtuluş Üzerine 10 Konferans*, İkinci Tıpkı Baskı, Der Yayınları, İstanbul 1995, s. 15.

⁸⁰³ Erdoğan Teziç, *age*, s. 28-29.

⁸⁰⁴ Fűrüzan Hüsrev Tökin, *Türkiye'de Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi*, Elif Yayınları, İstanbul 1965, s. 73.

⁸⁰⁵ Bkz. Fatih M. Dervişoğlu, *Nuri Demirağ-Türkiye'nin Havacılık Efsanesi*, 1. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007; Osman Yalçın, "Mühürdarzade Nuri Bey'in (Demirağ) Hayatı ve Çalışmaları (1886-1957)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 44, Güz 2009, s. 743-769.

⁸⁰⁶ Nurettin Topçu'nun anlatımlarına göre Gençâgazadelerden Erzurumlu Hüseyin Avni, Kafkas cephesinde dört yıl savaşmış, savaştan sonra Erzurum Kongresi'ne katılmış, Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde bulunmuş, Misak-ı Milli kararlarına bağlı kalmış, I. TBMM'de II. Grup olarak adlandırılan yapı içerisinde faaliyet yürütmüştür. Topçu tarafından demokrasi yolunda bir cesaret ve dava adamı olarak tarif edilen Hüseyin Avni, Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi üzerine mecliste yaptığı ateşli konuşmaları ile tanınmaktadır. II. Grubun içinde Mehmet Akif ve Konyalı Vehbi Hoca gibi büyük hamiyet ve namus timsali vatanseverler, Süleyman Necati, Ali Şükrü ve Kara Vasıf gibi fikir ve siyaset adamları, Selahattin Köseoğlu ve Ziya Hurşit gibi cesaret-i medeniyece ileri kahramanlar bulunuyordu. İkinci meclise diğer muhalifler gibi Hüseyin Avni de dâhil edilmemiş, sonrasında ise İzmir'de suikast girişimi davası vesilesiyle İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanmış berat etmiştir. 1935'te Erzurum'dan namzedliğini koymuş ancak türlü telgraf ve mektuplarla kazandırılmamıştı. On yıl sonra Nuri Demirağ ile birlikte Millî Kalkınma Partisi'nin kuruluşunda rol almıştır. Yine ölmeden kısa bir süre önce Millet Partisi'nin de programını hazırladığı bilinmektedir. Topçu, onun "Riyaya vasıta olan ilme lanet olsun" dediğini, dinde, isyanda, ahlakta, hatta küfürde bile vecd bulduğunu, kuvveti ruhta aradığını, milletin ruhunda inkılâp yapılması gerektiğini savunduğunu, hürriyet ve demokrasi yolunda milletin varlığına siper olduğunu, menfaat ve saadet zincirinde iğrendiğini, dimdik yaşadığını söylemektedir. Bkz. Nurettin Topçu, *age*, s. 9-47.

⁸⁰⁷ Bkz. Celil Bozkurt, *Yahudilik ve Masonluğa Karşı Cevat Rifat Atilhan*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2012, s. 49.

mücadele, memur suistimallerinin önlenmesi, eğitimde ulusal ilkelerin esas olması, devletçilikten vazgeçileceği, özel teşebbüsün hızla geliştirileceği, adalet, sağlık ve zenginlik sağlayacak prensiplerin hızla uygulanacağı öngörülüyordu. Bu partiye Nuri Demirağ'ın bazı toplantılarda kuzu ziyafeti vermiş olmasından dolayı "kuzu partisi" de denilmiştir. Parti'den bir kaç yıl sonra Ulaş ve Atılhan ayrılmışlardır.⁸⁰⁸

Abdurrahman Dilipak'a göre⁸⁰⁹ bu partinin tabanda meydana getirdiği umut, DP'nin kurulması işini çabuklaştırmıştır. Ayrıca yönetici kadrodan meydana gelmeyen insanlarca kurulmuş olması Türkiye'de yeni bir devrin başladığını göstermektedir. Millî Kalkınma Partisi'ni kuran bahsi geçen üç kişi arasında bir fikir birliği aramak beyhude olmakla beraber birleştikleri nokta halkın kurulacak yeni bir parti çevresinde toplanmaya hazırlanmış olduğunu görmekten ibarettir. Parti, memleketin birçok yerinde hızla yayılmış, üyesi sayısı yüzbinleri bulmuştu. Samet Ağaoğlu'na göre bu parti, DP kurulmasaydı iyi idare edebildiği takdirde en büyük muhalefet partisi haline gelebilirdi.⁸¹⁰

Bir sanayi ve köycülük programına sahip olan MKP, eğitimde her şeyin ahlak ve millî gelenekler çerçevesinde olmasını istiyordu. Bununla bağlantılı olarak, Müslüman Şark milletlerinin öğrencileri için İstanbul'da bir "Teknik ve Ahlak Üniversitesi" açılması öne sürülmüştür. Bu üniversitenin ev idaresinden uçak mühendisliğine kadar 22 bölümden oluşması öngörülüyordu. Ayrıca, cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi ve ikinci bir yasama meclisinin (Ayan meclisi) kurulması öneriliyordu.⁸¹¹

MKP'nin iyi idare edilmesi durumunda Türkiye'nin en büyük muhalefet partisi olma ihtimali büyük ölçüde 1920'lerde başlayan muhalefetin temsilcisi olan Hüseyin Avni Ulaş sebebiyledir. Zira o, 27. 10. 1945 günü parti merkezinde açılış günü münasebetiyle irat ettiği nutkunda, meşrutiyet ve istibdata karşı uyanış zamanlarından partinin kuruluş yıllarına kadar geçen zamanı özetlemiş, hürriyetsiz bir cumhuriyetin 20 seneden beri varlığına dikkat çekmiştir. Saadeti ise sağ ve sol tasnifinde değil vicdan ve akl-ı selimde aramak gerektiğini Türk gencine tavsiye eden Ulaş, CHP'nin hükümet nüfuzundan ayrılması gerekliliği üzerinde de durmuştur. Konuşmasının sonlarında Ulaş,

⁸⁰⁸ Mahmut Goloğlu, *age*, s. 402-403.

⁸⁰⁹ Abdurrahman Dilipak, *Menderes Dönemi*, İkinci Baskı, Beyan Yayınları, İstanbul 1990, s. 136.

⁸¹⁰ Samet Ağaoğlu, *age*, s. 45-46.

⁸¹¹ Hakkı Uyar, *age*, s. 182-183.

25 yıldır haksızlığa, kanunsuzluğa ve istibdata muhalif olduğunu, İsmet İnönü'nün parti reisliğinde ve değişmez başkan olarak kalmasının doğru olmadığını dile getirmiştir.⁸¹²

CHP'ye alternatif bir yapıda görünmeyen MKP, daha baştan basın tarafından ya ilgisizlikle karşılanmış ve zaman zaman da alaya alınmıştır. Partinin program ve yemini ni Ulus'tan Mümtaz Faik Fenik, "Kitab-ı Mukaddes Partisi" başlıklı yazısıyla eleştirmiştir. Ayrıca serbest girişim, isteğe bağlı askerlik, işsizlik konularında partinin düşüncesini eleştiriyor, "işe göre adam" ilkesini savunan bir sanayicinin siyasetle ne ilgisi olduğu soruluyordu. "Ulus'ta T.İ imzasıyla başka biri de parti programının "Mızraklı İlmihali" andırdığını, bazı maddelerini okuyunca "ellidört farz beyanındandır" serlevhasını taşıyan sayfayı okuduğu hissine kapıldığını yazmıştır.⁸¹³

DP'nin kuruluşuna giden süreç ise Celal Bayar'ın 1945 sonuna doğru CHP'den istifası ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'na karşı verdikleri önergeden dolayı partiden ihraç edilen Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuad Köprülü'nün yani Dörtler'in bir araya gelmesiyle başlamıştır. Eski İzmir Milletvekili Refik İnce ve İstanbul'un ünlü avukatı Kenan Öner'in de desteği ile DP çok partili sistemde yerini almıştır.⁸¹⁴

CHP'nin devletçi kanadı, toprak reformunu gerçekleştirip feodal bir toprak ağası sınıfı yerine zengin bir toprak sahibi çiftçi kesimi yaratarak Türkiye'yi dönüştürmek istiyordu. Hükümet toprak reformu yasasını "gerçekten devrimci bir kanun" addediyordu. Ama burjuvazi ve toprak ağaları serbest piyasa ekonomisinden, bağımsız bir toprak sahibi sınıftan ve Batı'yla bütünleşmeden yanaydılar. Parti içi muhalefeti destekleyerek tepkilerini gösterdiler.⁸¹⁵

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, her şeyden önce büyük toprak sahiplerinin iktisadi ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan siyasi gücüne karşı yönelmiş bir kanundur. Kanun, Millî Şef'in baskısıyla adeta zorla meclisten geçirilmiştir. Tek partili rejim icabı CHP saflarında toplanmış bulunan toprak ağaları rejimin otoriter niteliğine rağmen, sınıf çıkarlarını yakından ilgilendiren bu kanuna isyan etmişler ve meclis tartışmaları aylarca sürmüştür. Çok partili hayata geçişte rolü olan bu kanunun oysa bir sınıfla bü-

⁸¹² Muammer Çelik, *Erzurumlu Hüseyin Avni Ulaş*, Genişletilmiş 2. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017, s. 177-185.

⁸¹³ Mustafa Cufalı, *Türk Parlamento Tarihi TBMM VIII. Dönem (1946-1950)*, Cilt:1, TBMM Kültür Sanat Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2012, s.54.

⁸¹⁴ Ali Fuad Başgil, *age*, s. 47.

⁸¹⁵ Feroz Ahmad, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Siyaset ve Siyasi Partiler", *Modern Dünyada Türkiye (1839-2010)*, Cilt: 4, Reşat Kasaba, Zuhâl Bilgin (Ed.), Kitap Yayınevi, İstanbul 2016, s. 235.

rokratlar mücadelesi tabanına oturduğu için, uygulanma şansına sahip değildi.⁸¹⁶ Ortaya çıkış sebepleri çok çeşitli olmakla birlikte Server Tanilli ise DP'yi, dışa bağımlı büyük sermayenin, daha sonra tekelci kesimin siyasal örgütü olarak ortaya çıktığını ifade etmektedir.⁸¹⁷

DP'nin kurulacağına dair rivayetler ilk ortaya çıkmaya başladığında eski Başbakanlardan Rauf Orbay ile Celal Bayar'ın "Millî Demokrat Partisi" adıyla bir parti kuracaklarına dair ortaya çıkmıştır. 2 Aralık'ta yeni bir partinin kurulacağı kesinlik kazanırken isim konusunda "Kemalist Parti", "Demokrat Çiftçi Partisi" gibi rivayetler de doluşmuştur. 9 Aralık tarihli gazeteler de ismin "Demokrat Parti" olacağı yazmış, partinin şahsa değil, prensibe dayanacağı açıklanmıştır.⁸¹⁸ Kemalist Parti isminin ortaya çıkmış olması ilerde görüleceği üzere DP'nin muvazaa parti olduğuna yönelik söylemin de habercisi gibidir. Partinin kuruluş aşamasında geçen Tefik Rüştü Aras ismi CHP'den kopuşun ve bir dönemin kapanacağını işaretleri olarak Türkiye'nin yakın siyasal tarihinde yerini almıştır.

Kuruluş dolayısıyla Antalya mebusu Cemal Tunca'nın Yenişehir'deki Genel Merkez olarak ilan edilen bir apartman dairesinde basın toplantısı yapılmıştır. Bu toplantıda dört kurucu da hazır bulunmuş ve arkadaşları adına Celal Bayar yaptığı konuşmada DP'yi aşağıdan yukarıya kurmak istediklerini, niyet ve gayelerinin tamamen halka dayanmak olduğunu, ortaya koydukları prensiplerle anayasa arasında hiç bir ahenksizliğin olmadığını, anayasanın tüm hükümlerine inandıklarını, Anayasa'nın Kemalizmin kemale gelmiş hali olduğunu, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kuranlardan daha tecrübeli olduklarını, milletin de tecrübeli olduğunu söylemiştir. Ayrıca, halkın huzurunun herşeyin başında geldiğini, millî irade ve millî hâkimiyetin tecellisi için çalışacaklarını, Türk milletine ve onun şerefli tarihine karşı ayrı bir mesuliyet altına girdiklerini ifade etmiştir.⁸¹⁹

Bayar'ın liderliğinde resmen kurulan DP, geçmişteki birçok parti gibi halk içinde gelişen bir hareketten doğmayıp doğrudan doğruya Millet Meclisi'nin içinden koparak çıkmış oldu. Halk Partisi ve hükümeti, DP'nin kuruluşunu iyi karşılayarak, bu yeni partinin Halk Partisinden farklı bir programla ortaya çıkacağını umduklarını ifade etmiş-

⁸¹⁶ Taner Timur, *age*, s. 264.

⁸¹⁷ Server Tanilli, *Nasıl Bir Demokrasi İstiyoruz?* Üçüncü Baskı, Say Yayınları, İstanbul 1989, s. 44.

⁸¹⁸ Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarih'te Gördüklerim Geçirdiklerim* 2, Erol Şadi Erdinç (yay. hzl.), 2. Baskı, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul 1997, s. 1326-1327.

⁸¹⁹ Tekin Erer, *age*, s. 90-91.

lerdir. Diğer yandan Yusuf Hikmet Bayur'un Halk Partisi'nden çıkarılması ile de muhalefete yeni bir kuvvet katılmıştır.⁸²⁰ Bayur'un Halk Partisi'nden çıkarılmasına sebep olan gelişme 21 Aralık 1945'te Bütçe Görüşmeleri esnasında meclisin denetleme görevini yapamadığı yönünde açıklamasıydı. Bu davranışı partiden çıkarılması için partinin esaslarını baltaladığı ve meclisin manevi şahsı ile milletvekilllerine haksız sataşmada bulunduğu şeklinde gerekçelendirilmiştir.⁸²¹

DP kurulduktan 15 gün sonra 22 Ocak 1946 günü CHP'den ihraç edilen Hikmet Bayur, ihracı hakkında kendisine sual soran basın mensuplarına *“Benim CHP içindeki muhalefetim ve ileri sürdüğüm düşünceler, partiye eşsiz ve dayanılmaz kuvvet verecek ve onun temellerini sağlamlaştıracak özellikte olmuştur. Bir parti için bunu anlayamamak, siyasi bir hatadır...”* ifadeleriyle cevap vermiş, CHP'nin içinde bulunduğu siyasi hatalara dikkat çekmiştir.⁸²²

DP için çalışsa da bu partiye de giremeyen Bayur daha sonra MP'nin kuruluşunda rol almıştır. MP'de yolları kesişecek olan diğer iki kişiyi de daha 1946 Seçimleri'ni mütekakip Cumhurbaşkanlığı adaylığında görmekteyiz. Bunlardan biri Fevzi Çakmak biri Yusuf Kemal Tengirşek'tir. 5 Ağustos 1946 tarihinde TBMM'nin toplandığı ilk gün Meclis Başkanlık Divanı seçimlerden sonra Cumhurbaşkanlığı seçimine geçilmiştir. Cumhurbaşkanlığı için İsmet İnönü, Fevzi Çakmak ve Yusuf Kemal Tengirşenk aday olarak gösterilmiş, yapılan oylamaya 451 milletvekili katılmış ve sonuçta İsmet İnönü 388 oyla Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Fevzi Çakmak 59, Yusuf Kemal Tengirşenk 2 oy alırken, 2 oy da boş kullanılmıştır. İnönü, yemin etmek üzere kürsüye geldiğinde ise DP milletvekilleri ayağa kalkmamışlardır.⁸²³

27 Şubat 1947'de Bayar'ın açıklamalarına bakılırsa Mareşal'in bir oyuna alet edildiği görülmektedir. Bayar'ın şu sözleri dikkate şayandır:⁸²⁴

“Cumhurbaşkanı bizi ve beni azımsıyor; Cumhurbaşkanı kazanan parti başkanı Devlet Başkanı olacaktır diyor. MKP kazanırsa, onun başkanı Nuri Demirağ; Demokrat Parti kazanırsa, onun başkanı Celal Bayar; Halk Partisi kazanırsa ben cumhurbaşkanı olacağım diyor. Biz onun halk gözünde bizi küçültmek oyununa karşı, Mareşali, Devlet Başkanı adayı çıkardık ve bu sözünü kendisine iade ettik... Mereşal, sandığımız gibi saf bir insan değildir. Bütün hayatında olduğu gibi her tarafı idare etmek istiyor. Bir taraftan Tevfik Rüştü Aras, Cami Baykut ve Zekeriya Sertel ile sol âlemi, diğer taraftan bizi idareye çalışıyor.”

⁸²⁰ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 239.

⁸²¹ Mithat Atabay, *age*, s. 126.

⁸²² Tekin Erer, *age*, s. 92.

⁸²³ Mustafa Cufalı, *age*, s.29.

⁸²⁴ Samet Ağaoglu, *Siyasi Günlük Demokrat Parti'nin Kuruluşu*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1992, s. 52-53.

Dönemin gazetecilerinden Cihad Baban, 12 Ocak 1944'te yaş haddinden emekliye sevk edilmiş olan Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın siyasete adeta sürüklenerek girdiğini yazmaktadır. Baban'ın değerlendirmelerine bakılırsa İnönü, Şükürü Saraçoğlu'nu kendisine gönderip sivil hayatta milletvekilliği, meclis başkanlığı vb. gibi istediği görevi verebileceğini iletmış ancak Mareşal, kırgınlık duygusundan kurtulamayarak reddetmiş, önce bağımsız milletvekili olarak DP'nin sonra fahri başkanı olarak MP'nin siyasi amaçlarına alet olmuştu. DP'nin gelişmesinde Mareşal'ın ağırlığı vatandaşın tereddütünü ortadan kaldırmak ve teveccüh için çok önemli olmuştu ancak omuzlarından atmak istiyorlardı. Damadı Şefik Çakmak ve ev halkının yönlendirmesi, DP'den ayrılanların çalışmaları sonucu Mareşal, Cihad Baban'ın ifadesiyle küçük MP'nin başına geçmiştir. Oysa Baban, mecliste yanına gittiği Mareşal'a aktif politika ile uğraşacak insan olmadığını, Meclis'te oturarak demokrasi için millete ümit vermesini, karar vermeden önce kırka kadar saymasını söylediğini ifade etmektedir.⁸²⁵

Nafia Vekilliği, TBMM Reis Vekilliği, Celal Bayar Kabinesi'nde Adliye Vekilliği, İnönü döneminde Dâhiliye Vekilliği ve CHP Genel Başkan Vekilliği gibi görevlerde bulunmuş olan Hilmi Uran'a göre, Mareşal Çakmak'ın gördüğü üstün hürmet, daha ziyade, Atatürk merhumla teessüs ederek sonra da devam etmiş bir siyaset icabıydı. Millî Mücadele erkânından ve reislerinden olduğu için onun şahsında orduya hürmet ediliyor, ordu da onun şahsına bağlı tutulabiliyordu. Mareşal, İnönü'nün Cumhurreisliğini de çok iyi karşılamış, ona ordu adına "Başbuğumuz" demiştir. Uran, İnönü karşısında Mareşal'ın politikaya atılış veya çekiliş şekli için "*Ne olurdu, şeytana uymayıp da asker olarak kalaydı*" demektedir.⁸²⁶ Kazım Karabekir de o günleri: "*Mareşal'i, politikaya sürükleyenler, affedilmez bir hata işlemişlerdir...*" diyerek anlatırken Menderes de Mareşal'ın bu geç kalmış siyasetçilik safhasında ve kendi partilerinden ayrılışını "*Demokrat Parti, adsız kahramanlar partisidir. Üniforma ve isim partisi değildir. Millet, mübarek elleriyle kurulmuştur. Ve ilk kurduğu hakiki millet partisidir...*" şeklinde değerlendirmiştir.⁸²⁷

DP'yi, kurucu üyelerden Adnan Menderes, 23 Mayıs 1946'da "Vatan" gazetesinde yayınlanan beyanatında "Demokrat Parti'nin en bariz vasfı, tek partili idareye son vermek isteyen hareket ve cereyanı temsil eden siyasi bir hareket olmasıdır" şeklinde

⁸²⁵ Cihad Baban, *Politika Galerisi*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s. 89-122.

⁸²⁶ Hilmi Uran, *age*, s. 378-379.

⁸²⁷ Şevket Süreyya Aydemir, *age*, s. 183-184.

tarif etmektedir.⁸²⁸ DP'nin programına göre; Demokrasi-Hürriyet-Liberalizm gibi bazı ana prensip noktalarından hareket eden ana meseleler daha ziyade bir vaatler topluluğu görünümünde idi. CHP gibi bir kitle partisi olma hüviyetini benimseyen DP, ilk dönemde üzerinde durduğu konuların başında idarenin tarafsız olması, Devlet Başkanlığı ile Parti Başkanlığının birbirinden ayrılması ve Halkevleri'nin her iki partinin de hizmetine açık olacak şekilde bağımsız hale getirilmesi geliyordu.⁸²⁹

Diğer yandan CHP'nin "altı ok"u parti programına alınmamakla birlikte DP Parti Programının "Milliyetçilik Telakkimiz" başlıklı 13'üncü maddesinde milliyetçilik; *"Yurttaşlar arasında müşterek bir tarihin yarattığı kültür ve ülkü birliğine dayanan ve her türlü ayırıcı temayülleri reddeden bir milliyetçilik telakkisine bağlıyız. Partimiz, bütün yurttaşları din ve ırk farkı gözetmeksizin, Türk sayar ve Türk olmanın bütün haklarına sahip tanır. Kanuni vazifelerini yerine getiren her ferde iyi bir yurttaş göz ile bakarız"* şeklinde CHP'nin parti program ve belgelerindeki milliyetçilik yaklaşımının da bir tezahürü denilebilecek ifadelerle ortaya konmuştur.⁸³⁰

Muhalefet faaliyete geçer geçmez, Tek Partili Dönemin seçkinler siyasetinin yerini çok partili kitle siyaseti almıştır. Siyasi yaşamın merkezi, şehirlerden Kemalist reformların ya da modern laik kültürün büyük ölçüde erişemediği taşraya kaydı. 1945'ten sonra İslam'ın rolünün giderek artmasının açıklaması budur ve yeni siyasi iklimde rekabetten başarıyla çıkmak isteyen her partinin yapacağı gibi, CHP de, DP de İslami uyanışı kolaylaştırmıştır. Temel amaçları, devlet müdahalesini dizginleyerek ve bireysel hak ve özgürlükleri genişleyerek demokrasiyi ilerletmek olarak kendini göstermiştir. Bu doğrultuda halkçılığı ve halkın egemenliğini vurgularken desiyasi inisiyatifin partiden değil halktan gelmesini talep etmişlerdir.⁸³¹

Niyazi Berkes'e göre, DP kurucularının hazırladığı program tartışmasız geçirilince bunların CHP'lilerden üstün hiçbir yanlarının bulunmadığı görülmeye başlanmış, zamanla birbirlerine daha çok benzeme yarışına bile girmişler ve ikisi de, kendilerini, aynı kapıya hizmet eden yandaşmalara benzetmeye çalışmışlardır. O zaman Başbakan olan Saraçoğlu, "Daily Mail" gazetesine verdiği demeçte iki parti arasında görüş birliği

⁸²⁸ Ahmet Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, İkinci Baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 65.

⁸²⁹ Ahmet Yeşil, *age*, s. 63 ve 73.

⁸³⁰ Ali Burak Kul, *"1946-1953 Dönemi Demokrat Parti'nin Milliyetçiliği ve Milliyetçilerle İlişkileri"*, *Türkiye'de Siyasi Partiler ve Milliyetçilik*, Mustafa Yiğit (Ed.), Palet Yayınları, Konya 2022, s. 242-243.

⁸³¹ Feroz Ahmad, *agm*, s. 236.

olduğunu söylerken bunu, dışarıya karşı öğünme için söylemekle birlikte, yalan söylemiş olmuyordu. İnönü, Berkes'e göre, Nurullah Ataç'ın çok sevimli bir deyişi ile "Sultan Reşat" olmuş, Çankaya'da adı politikaların üstünde milletin hayrına dua eden bir baba rolüne girmiştir.⁸³²

Bununla birlikte DP'nin CHP gibi bir kitle partisi olma ve onun yerine geçme düşüncesini, gazetecilerle yapılan görüşmede Türkiye'nin yeni bir devrin başında bulunduğunu, millî irade ve hâkimiyetin tam bir surette yürümesini sağlayacaklarını söyleyen Adnan Menderes tarafından ima edilmiştir. Öyle ki gazetecilerin yeni partinin sağda mı solda mı olacağını sorduğunda Menderes, "*Belki de Halk Partisi'nden iki parmak daha soldadır*" diye cevap vermiştir.⁸³³

DP'nin liberal vaatlerle dolu program karşısında harekete geçen İnönü, CHP'yi 25 Nisan'da olağanüstü kurultaya çağırarak, tek dereceli seçimi, sınıf esası üzerine parti kurulabilmesini, değişmez parti başkanlığının seçime tabi olmasını, dernek ve birlik kurmada öğrencilerin serbest bırakılmasını kabul etmiştir. DP'nin elindeki liberalleşme silahını almak için toprak mahsulleri vergisi kaldırılmış, işçi sigortaları kanunu da yürürlüğe konmuştur.⁸³⁴

DP'nin kuruluşu ile geniş kitlelerin siyasal sürece katılımının önü açılmış, taşra küçük burjuvazisi ile özellikle Batı Anadolu'daki büyük toprak sahiplerinin koalisyonu ile toplumsal bir zemin bulan DP, cumhuriyeti kuran ve reformları gerçekleştiren Tek Parti niteliğindeki CHP karşısında, daha geleneksel ve taşra değerlerinin savunucusu parti olarak kendini tanıtmıştır. CHP'nin ve resmî ideolojinin Türkçülük akımına sırtını dönmesi ve onu karşısına almasıyla milliyetçiler daha çok DP içinden kendilerine destek arayışına girmişlerdir.⁸³⁵

DP ile başlayan liberalleşme politikalarından CHP'nin milliyetçilik anlayışı da nasibini almış fikir içeriğinde ve laik uygulamalarında değişimler yaşanmaya başlanmıştır. Milliyetçiliğin yeni bir yorumunun yapılması fikrini ortaya atan Hamdullah Suphi Tanrıöver, millî gücün kaynaklarının tarihte, özellikle Osmanlı tarihinde bulunduğunu iddia ediyor, milliyetçiliğin tarih ve dine dayandırılmasını istiyordu. Halk Partisi'nin 1947 Kurultayı'nda milliyetçiliğin komünizmle mücadelede kullanılacağı belirtiliyor,

⁸³² Niyazi Berkes, *Unutulan Yıllar*, Ruşen Sezer (yay. hzl.), 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s. 362.

⁸³³ Ahmet Emin Yalman, *age*, s. 1331.

⁸³⁴ Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İkinci Baskı, İmge Kitapevi, Ankara 1990, s. 14.

⁸³⁵ Turgay Uzun, *age*, s. 260.

öte yandan parti programında yeni milliyetçilik tanımına göre, milliyetçiliği ırkçılık ve sosyalizmden ayırt edebilmek için, siyasi milliyetçilik yerine dil, ortak kültür ve tarihe dayanan bir milliyetçilik kavramı ortaya konuyordu.⁸³⁶ Tanrıöver, ayrıca Halkevleri'nin “Türk Milliyetçiliği Ocağı” haline dönüştürülmesini istemiştir.⁸³⁷

1947 Kurultayı'ndan bir kaç ay sonra Türk Ocakları'nın eski başkanlarından ve hâlihazırda CHP milletvekili olan Hamdullah Suphi'nin yeni bir milliyetçi parti kuracağına yönelik haberler ve dedikodular ortaya çıkmaya başlamıştır. Hatta Kudret gazetesi Şevket Hatipoğlu ve Fahri Kurtuluş'un da CHP'den ayrılarak Hamdullah Suphi'nin kuracağı partiye katılacaklarını yazmıştır.⁸³⁸ Burada vurgulanması gereken bir nokta CHP'nin parçalanmaması konusudur. Karpat'ın ifadeleriyle, 1946 sonrasında CHP, içindeki bütün gruplara karşı liberal bir tavır takındığı içindir ki parçalanmaktan kurtulmuş, farklı düşünen gruplar iki yıl öncesinin aksine partiden kovulmak korkusunu duymaksızın görüşlerini serbestçe ifade edebilmişlerdir.⁸³⁹

Taha Parla'ya göre 1947 Programı'nın da özü aynıdır. Millet, yine “dil, kültür ve ülkü birliği” ile tanımlanmakta; “tarih birliği” ile “saadet ve felaket ortaklığı”na, “inanç” ve “ortak yurt sevgisi” eklenmekte; millet, bunlar gibi “doğal ve ruhi bağlarla birbirine bağlı yurttaşların kurduğu sosyal ve siyasal bir bütün” olarak kabul edilmektedir. Aynen “kim halktanım derse halktır” gibi, “kim Türküm derse Türktür” formülüyle ifade edilebilecek, sosyolojik-tarihsel kriterlere de dayanan, psikolojik-sübjektif bir millet (ve milliyet) tanımı anlam bulmuştur. Bu noktada etnik ya da ırksal öğeler görülmemektedir.⁸⁴⁰

Bununla birlikte Yakup Kadri, CHP'deki değişimi, geminin dümenini “sol”dan “sağ”a çevirme hareketi olarak yorumlamaktadır. Yakup Kadri ayrıca CHP'yi ideolojik belirsizlikle itham etmektedir. Ona göre, inkılâp ve laiklik prensiplerine zaten ne kadar bağlı oldukları bilinemeyen çoğu CHP milletvekilleri, DP'nin en kuvvetli tarafını halkın dinî hislerini okşamak ve millî ahlaka aykırı telakki ettikleri davranışları kınamak hususunda gösterdiği gayretlerini görmüşlerdi. Bu görüş ve telakki 1946 seçim mücadelesinden sonra, yukarıdan aşağıya, bütün parti teşkilatını sarmış, bunun üzerine laik ve dev-

⁸³⁶ Kemal Karpat, *age*, s. 333-335.

⁸³⁷ Cemil Koçak, *Tek Parti: Cumhuriyet ve Şefler*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2016, s. 252.

⁸³⁸ *Yeni Sabah*, 4 Ocak 1948, s. 1.

⁸³⁹ Kemal Karpat, *age*, s. 296-297.

⁸⁴⁰ Taha Parla, *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmî Kaynakları*, Cilt: III, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1992, s. 41.

rimci geçinen CHP yöneticileri de partinin yönünü rakibin politika yönüne çevirmiştir.⁸⁴¹

Atatürk Döneminde CHP, toplumu çok partili siyasal yaşama hazırlayan bir siyasal okul görevini yerine getirmiş⁸⁴² Atatürk sonrasında ise çok partili siyasete geçilen 1945'e kadar her türlü meşru siyasi söylemi tekelinde bulundurmuştur. Daha çok Müslüman dinî kesimlerin oylarını kendilerine çekebilmek için, CHP de, yeni kurulan DP de dine karşı daha müsamahakâr bir tutum içine girdiler. CHP 1947'den sonra okullarda seçmeli din dersine izin verirken, imamların eğitimi için kurslar da açmıştır. 1949'da Ankara Üniversitesi bünyesinde din eğitime yönelik İlahiyat Fakültesi kurulmuş, aynı yıl türbelerin yeniden açılmasına izin verilmiştir.⁸⁴³

Bu noktada 1946'dan itibaren süreç şu şekilde işlemiştir. CHP içinden bazı Recep Peker'e Din Bilgisi derslerinin konulmasına yönelik isteklerini dile getirmişler, daha sonra 1947'de CHP Divan'ı bu konudaki istekleri dinlemiştir. İstanbul Müftüsü Ömer Nasuhi Bilmen, Kuran kursları ve İmam Hatip Okulları açılması yönünde tasarı hazırlamış, 1947 CHP Kurultay'ında ise din eğitimi konusu alevlenmiş, Hamdullah Suphi Tanrıöver, ABD, Fransa ve Rusya'dan örnekler vererek bu türdeki okulların varlığına ve gerekliliğine işaret etmiştir. Millî Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu ise yapılan konuşmaların ardından din eğitiminin yapılması, kursların açılması konusunda çoğu milletvekilinin hemfikir olduğunu belirtmiş, o ana kadar laikliğin yanlış tatbik edilmiş olduğunu söylemiştir. Banguoğlu ve Nihat Erim laiklik prensibi içerisinde ve laiklik çerçevesinde bu konuya şekil verilmesi için Parti Meclis Grubu tarafından çalışma başlatılması istenmiştir. 19 Kasım 1948 tarihinde takdim edilen raporda Diyanet İşleri Başkanlığı bu konuda öne çıkarılmış, Millî Eğitim Bakanlığı'na ise daha çok kontrol mevkiinde yer verilmişti. Banguoğlu ve Erim şerh düşmüşler, bu kurumların MEB tarafından açılması yönünde görüş bildirmişlerdir.⁸⁴⁴

⁸⁴¹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *age*, s. 192.

⁸⁴² Ahmet Taner Kışlalı, *age*, s. 31.

⁸⁴³ Jenny B. White, *agm*, s. 383.

⁸⁴⁴ İlker Dere, *Tek Parti Döneminde Din Eğitiminin Yolunu Açan Bakan Hasan Tahsin Banguoğlu*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul 2014, s. 171-177; Hamdullah Suphi Tanrıöver, kurultayda laiklikle ilgili konuşmasında inkılâbın dini tahribata uğratmadığını ve Fransız ve Rus ihtilallerindeki gibi onu düşman ilan etmediğini söylemiş, ayrıca Cemil Barlas'a verdiği cevapta da dinin terakkiye mani olduğuna yönelik bir ifade kullanmadığını, inkılâbı yapanların dini Allah ile kul arasında bir mesele olarak addetmediklerini, böyle olsaydı Diyanet İşleri Reisliğ'i ihdas etmezlerdi demiştir. Konuşmalar için bkz. Cezmi Bayram, *age*, s. 221-233.

Ancak devletin modernleşme projesinin seküler tabiatını korumak için, onun seküler niteliğine yönelik saldırıları yasaklayan, Ceza Kanunu'nun 163. Maddesini de yine CHP çıkarmıştır.⁸⁴⁵ DP iktidarının başlarında Arapça ezan yasağının kaldırılmasına da CHP milletvekilleri destek vermişlerdir. 10 Haziran 1949'da DP'nin de katılımıyla çıkarılan Türk Ceza Kanununun 163. Maddesi, 12 Eylül 1980 ihtilalinden sonra iş başına gelen Anavatan Partisi döneminde tartışılmaya açılmıştır. Laik sisteme saldıran ve Türk toplumunda yabancılaşma yaratan şeriat yanlısı kesimlerin örgütlenmelerine ve fiillerine karşı cezalandırmaya yönelik olan bu düzenlenme sağ ve sol kesimin ortaklaşa yürüttükleri bir kampanya ile ortadan kaldırılmıştır. 163. Madde, dinî düzen kurmaya yönelik girişimleri önleyecek başka maddeler var savıyla, Türk Ceza Kanunu'ndan çıkarılmıştır.⁸⁴⁶

Parla'nın ifadesiyle ideolojisi popülist, yapısı oligarşik olan devlet partisi eski CHP'nin mutlaki cumhuriyetçi, rejimine tepki olan 1946 ruhu ile siyasal katılımı genişleten DP, popülizm daha yakın bir imaj çizmiştir. Otoriter ve müsadereci devlet bürokrasisine karşı getirdiği katılımcı ve patronajcı siyaset onu kitleler gözünde ikinci gelenek haline getirmiştir. CHP'nin kaburgasından doğan, bir iç parti olan DP de, özellikle muhalefete karşı hoşgörüsözlük konusunda atasından geri kalmamıştır.⁸⁴⁷ Nitekim Feroz Ahmad da Celal Bayar'ın, her iki partinin de aynı yemeği hazırlayan iki aşçı gibi olduğu benzetmesine başvurmayı pek sevdiğini, ancak kendi partisinin Türkiye'nin kalkınmasına daha uygun bir tarifi olduğunu söylediğini ifade etmektedir. CHP'nin lider kadrosunun arzu ettiği hükümetin meşruiyetini sorgulamayan muhalefet anlayışı, halkın yeni partiyi hakiki bir alternatiften ziyade, hükümete yönelik husumeti başka bir yöne çevirecek bir vasıta olarak görmesine sebep olmuştur.⁸⁴⁸

Ahmad'ın aksine Samet Ağaoğlu, DP'yi bir halk hareketi olarak görmektedir. Ona göre, *“Demokrat Parti'ye kadar partileri kuran da kurduran da asker ve sivil yönetici kadrodur. Bu kadronun yanında imparatorlukta ulema, daha sonraları profesör,*

⁸⁴⁵ Jenny B. White, agm, s. 383.

⁸⁴⁶ Yusuf Oğuzoğlu, “Cumhuriyetin En Değerli Kazanımı: Laiklik”, *Cumhuriyetin Kazanımları*, Bülent Çukurova, Fevzi Çakmak (Ed.), Rotary 2440 Bölge Federasyonu, İzmir 2017, s. 49.

⁸⁴⁷ Taha Parla, *Türkiye'nin Siyasal Rejimi*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s. 129.

⁸⁴⁸ Feroz Ahmad, agm, s. 236.

*gazeteciler gibi aydınlar. Eski deyimle erbabı seyfi kalem! Demokrat Parti 'yi kuran yine bunlardır, fakat kurduran halk! Halk kitleleri artık işe karışmış, harekete geçmiştir.”*⁸⁴⁹

Bu çerçevede DP hareketinin başarısındaki tarihî etkeni Fethi Naci de, temeldeki bozukluğun dolaylı bir sonucu olarak Batılılaşmaya karşı mevcut tepkinin DP muhalefesinde somutlaşması olarak göstermektedir. CHP'nin geleneksel bir talihsizliği olarak halkın gözünde Batılılaşma ile özdeşleşmiş konumundan dolayı halk, yoksulluğunu da Batılılaşma görüntüsünden bilmekteydi. Dolayısıyla halktaki CHP tepkisine ustaca yön veren DP, parti kavramını da aşan bir isyan niteliğindedir. Fethi Naci'ye göre bu isyan, yoksulluğa, baskı rejimine, yabancılaşmış iktidara, tepeden bakılmaya ve bütün bunların nedeni olarak değerlendirilen Batılılaşmanın görüntüsüne karşıdır.⁸⁵⁰

CHP ve DP muhaliflerinden ve üçüncü bir yolun tesisinde rol almış isimlerden biri olan Ahmet Tahtakılıç'a göre ise halk, esen özgürlük havasının coşkusu ile kâğıt üstünde özgürlüklü olan DP'nin program üzerinde durmamış, kurucuların çelişkili geçmişleri üstüne bir unutmaya perdesi çekmeyi yeğlemiştir. Ancak, ulusun tarihsel beklentisi olan özgürlük, eşitlik ve adaletin gerçek yaşamda geçerlilik kazanması umudu her güçlüğü çözüyordu.⁸⁵¹

DP ile açılan süreci Türk siyasi tarihinde meydana getirdiği etkileriyle değerlendirilenler de bulunmaktadır. Bunlardan İhsan Ömer Atagenç, DP'yi “Sağ Kemalizm” yönelimin belirgin hale gelmesi yönüyle değerlendirmektedir. Atagenç ayrıca Ticanî tarikatının saldırları karşısında Atatürk'ü Koruma Kanunu'nun çıkarılması ve Atatürk imgesinin de Atatürkçülük yorumuna zemin hazırladığını, böylelikle kanunun hem irtica, hem CHP'ye mesaj niteliği taşıdığını, sol siyasi eğilimlerle Atatürk imgesi arasına da kalın duvar örüldüğünü ifade etmektedir. Bu durum 27 Mayıs sonrasında Doğan Avcıoğlu ve “Yön” dergisi ile bir ölçüde kırılmıştır. Atagenç, Atatürk imgesinin kanunla korunmasını Kemalizmin devletli yorumunun resmî ideoloji adı altında daha çok güç kazanması sonucunu da hazırladığını savunmaktadır.⁸⁵² Nazım İrem'e göre ise Kemalizmden siyasal çıkışın ilk kavşağının 1950'li yıllarda DP içinde kurulan muhafazakâr-serbestîci-gelenekçi koalisyon eliyle dönülmesi Türk siyasasında eksik liberalizmin ku-

⁸⁴⁹ Samet Ağaoğlu, *Demokrat Parti'nin Doğuşu ve Yükselişinin Sebepleri*, 1. Baskı, Baha Matbaası, İstanbul 1972, s.46.

⁸⁵⁰ Fethi Naci, *100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*, İkinci Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1990, s. 218-219.

⁸⁵¹ Ahmet Tahtakılıç, *age*, s. 117.

⁸⁵² İhsan Ömer Atagenç, *Kemalizmin Soğuk Savaş Tecrübesi*, Birinci Baskı, Kriter Yayınları, İstanbul 2019, s. 67-69.

rumlaşmasındaki en önemli nedenlerin başında gelmiş ve ayrıca milliyetçi-muhafazakâr-maneviyatçıların modernleşme eleştirileri, Türk modernleşme siyasetini tedricen tutuculaştırmıştır.⁸⁵³

Burada şunu da ifade etmeliyiz ki Türkiye’de siyasi partiler parti içi hesaplaşma ve sorunların sonucu oluşmuş, yine aynı şekilde bölünmüş tam anlamıyla gerek demokrasinin gerekse ülkenin istikrarlı bir şekilde gelişmesini sağlayamamış, milletin sorunlarına cevap vermede bir başarı elde edememişlerdir. Türk siyasetinde kronikleşmiş bir şekilde 1948’de bu defa DP’nin kaburgasından MP doğmuştur. Ancak ileride söz konusu olacağı üzere MP içindeki ayrışma, isim değişikliği, birleşme süreci ve öncesinde yaşanan gelişmeler Türk siyaseti içinde bir tecrübe olmuş, “Mutedil Türkçülük” veya “Mutedil Milliyetçilik” söylemiyle altı o an itibarıyla dolu olmasa da ideolojik temelli siyasetin önünü açmıştır.

2.2. CUMHURİYET HALK PARTİSİ VE DEMOKRAT PARTİ KARŞISINDA ÜÇÜNCÜ BİR YOL: MİLLET PARTİSİ VE MUTEDİL TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ

2.2.1. Millet Partisi’nin Kuruluşu

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde üçüncü bir yol ve milliyetçiliğin Tek Parti dışında farklı bir söylemle siyasi bir zemin bulması ilk defa MP’nin ortaya çıkışı ile mümkün olmuştur. Bu ortaya çıkışın ideolojik olmamakla birlikte çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Bu sebepleri yumuşayan DP-CHP ilişkilerine tepkide ve DP’den kopuş yahut tasfiye edilmeleri sebebiyle DP içinde aramamız en doğru yol olacaktır.

DP’nin 7 Ocak 1947 yılında yapılan Birinci Kurultay’ında CHP’ye şiddetli eleştiriler yapılmış, Türk demokrasisinin gelişmesi yolunda antidemokratik kanunların tasfiyesi, demokratik ve tam güvenceli seçim kanunu, parti başkanlığı ile devlet başkanlığının ayrılması, idarenin tarafsızlığı kongreye damgasını vuran ve Celal Bayar tarafından da ifade edildiği üzere mutlaka halledilmesi gereken meseleler olmuştur. Delegelerden Sadık Aldoğan, yapılacak ilk işin çıkardığı kanunlarla birlikte CHP’yi süpürüp atmak olduğunu; Samet Ağaoğlu, orada hürriyet hasreti ile şahıs idaresine ve zümre hâkimiyetine son verme kararı sebebiyle toplanıldığını ifade etmişlerdir. Adnan Mende-

⁸⁵³ Nazım İrem, “Türk Muhafazakâr Modernleşmesinin Sınırları: Kültürcü Özgünlük ve Eksik Liberalizm”, *Doğu-Batı*, Yıl: 14, Sayı: 58, Ağustos-Eylül-Ekim 2011, s. 36.

res'in 10 Ocak günü sabaha karşı yaptığı konuşmaya göre de “*Devlet partisi, devlet kılıcını kuşanmış, hükümet arabasına binmiş, cansız ve idealsiz bir kadrodan ibaret kalmış*”tır.⁸⁵⁴ Kongreye Mareşal'in misafir olarak gelişi de ortalığı yerinden oynatmıştır. Bununla birlikte Sadık Aldoğan'ın “*Eski tas eski hamam, yalnız tellaklar değişti*” sözü bu kongrede sarfedilmiştir. “General çok yaşa”, “18 milyonun kalbini okuyor-sun” sesleri alkışları içinde Sadık Aldoğan şunları söylemiştir:⁸⁵⁵

“Devletçilik demek, beş on fabrika yapıp, bu fabrikaların sırtını devlete dayayıp, onları imtiyazlı bir şirket haline sokarak halkı soymak değildir. Devletçilik evvela millet için faydalı olan işlerin tek elden, yani devlet tarafından yapılması halledir. 23 seneki padişah idaresinde ihmal edilmiş köylerle bugün Cumhuriyet köyleri arasında hiçbir fark yoktur. Devletin bakkal zihniyeti ile çalışmasının hazin neticeleri hayatın, iktisadi düzenin nimetlerinden mahrumdur. Sosyal bir inkılâp yapılmadıkça, hürriyet sıfırın üstüne çıkmayacaktır. 23 senede değişen sadece şekildir. Üst tarafı eski hamam, eski tas. Bunu hepimiz anlıyor ve biliyoruz. Fakat asıl anlaması lazım gelenler ne anlıyor ne de biliyorlar”

Sadık Aldoğan, Tek Parti tahakkümünü ve sonuçlarını ele aldığı o zamanlar için oldukça güncel olan “*Halk Hâkimiyeti ve Politika Hürriyeti*” kitabında demokrasi nika-bı altında milletin iradesi diye mutlakiyet devrinin yaşatıldığını dile getirmiştir. Aldoğan ayrıca cumhuriyetçilik, milliyetçilik, devrimcilik ilkelerinin anayasaya sokulmuş olmasında da ameli bir fayda olmadığını ifade etmiştir.⁸⁵⁶

CHP, DP tarafından bu şekilde eleştirilirken daha ilk kurultayda milletvekillerinin Genel İdare Kurulu (GİK) tarafından belirlenmesine yönelik karar sebebiyle de DP, kendi içinde tepki toplamıştır. Böylece, DP içinde Tek Parti'ye benzer bir yapılanmayı kabul etmeyecek hassas bir kesimin varlığı da kendini göstermiş oluyordu. Ahmet Tahtakılıç'a göre, demokrasi yolundaki 1946 hareketinin, kurucuların iktidar aracı haline gelmesini kabul etmeyenler az değildi. İşte bu kişiler, yöneticilerin canlarının istediği gibi işleri yürütmeleri alışkanlığına son vermek için de milletvekili adaylarının illerce seçilmesi konusunda sonuna kadar direnmişlerdir. Bunun karşısında partiyi, merkez ve iller kuruluşunu otoriteleri altına almak isteyenler “*müfritlerin partide yeri yoktur*” formülü ile İnönü ve kadrosundan da destek görerek temizlik girişimine başlamışlardır.⁸⁵⁷

Nitekim Samet Ağaoğlu'nun tespitiyle de DP'nin ileriki yıllarda gözükecek büyük parçalanmasının temelinde, Birinci Büyük Kongre Genel idare Kurulu Seçimleri yatmaktadır. Kurucular Ege illeri delegelerinin tuttuğu Fevzi Lütü Karaoğlu'nu

⁸⁵⁴ Cem Eroğul, *age*, s. 22-23.

⁸⁵⁵ Tekin Erer, *Türkiye'de Parti Kavga-ları*, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul 1963, s. 187.

⁸⁵⁶ Sadık Aldoğan, *Halk Hâkimiyeti ve Politika Hürriyeti*, Kenan Matbaası, İstanbul 1947, s. 19 ve 59.

⁸⁵⁷ Ahmet Tahtakılıç, *age*, s. 132-133.

başkan yapmak istiyorlardı. Orta Anadolu delegeleri, Samet Ağaoğlu, bazı Ankara delegeleri, Osman Bölükbaşı, Karadeniz illerinin bir kısım delegeleri de Yusuf Kemal Tengirşek, Emin Sazak da dâhil ilerde Millet Partisi'nin (MP) de fikir babası ve kurucularından biri olacak olan Kenan Öner'i destekliyorlardı. Seçimi Kenan Öner kazanırken Fevzi Lütüfi ikinci başkan olmuştur. Ağaoğlu'na göre, Kenan Öner'i destekleyenlerin amacı Menderes ve Köprülü'yü Bayar'ın etrafından uzaklaştırmak, parti sevk ve idaresine sahip olmaktı. Bu çerçevede Karaosmanoğlu taraftarları GİK üye sayısının 9, Öner ve taraftarları ise 14 veya 21 olmasını savunmuşlardır.⁸⁵⁸

DP'nin birinci kongresinde yaşandığı ileri sürülen bir başka gelişme de, parti içinde bir grubun, Çakmak'ı Bayar yerine DP liderliğine geçirmek yönünde bir girişimidir. Bunlar DP İzmir il haysiyet divanı üyelerinden Dr. Mustafa Ali Kentli önderliğinde (ileride görüleceği üzere Kentli DP içinde kuruculara karşı ilk muhalefeti başlatan ve daha sonra partiden ihraç edilen ilk kişidir. Kentli, ileride MP'nin kurucularından olacaktır) emekli General Rasim Aktuğ ve arkadaşlarıdır. Onların nazarında Bayar'ın günahı, 1946 Seçimleri'nin sonucunu fiilen ve hukuken kabul etmek, CHP'ye ve bilhassa İnönü'nün muhataplığına rıza göstermekti. Kentli, DP'nin il haysiyet divanı üyeliğinden 1947 içinde istifasını verirken o günler hakkında bir ifşaatla bulunmuştur. Kentli, kongre esnasında başkan Öner'in bir emrivaki yaparak Mareşal'i DP lideri seçtirmek istediğini belirtmiştir.⁸⁵⁹ Daha önce böyle veya benzer bir amaç CHP tarafından sezildiği için Ağustos 1946'da Kâzım Karabekir, Meclis Başkanlığı'na getirilmiştir. Bundaki amaç, Demokratların Mareşal Fevzi Çakmak'ı partilerine almalarına karşı bir başka askerî kişiliği öne çıkarmak ve Kâzım Karabekir'in DP'ye geçmesini önlemek şeklinde ortaya çıkmıştır.⁸⁶⁰

Ocak 1947'de ki DP kurultayında görüldü ki, onların arasında da fraksiyonlar başlamıştır. Kimi demokratların parti başkanlığına Mareşal gibi büyük bir adamı getirme istekleri, Bayar-İnönü diyalogları yüzünden suya düşmüştür. Bu oyuna karşı Berkes'in hırslı avukat dediği Kenan Öner, Mareşal'in şampiyonluğu rolünü üstüne alarak diyalogculuğun gizli bir muvazaadan başka bir şey olmadığı görüşünü savunması ile DP içinde ilk çatlama da başlamıştır. Bu ise fraksiyonlaşmaların bir sonucu olarak koca

⁸⁵⁸ Samet Ağaoğlu, *Siyasi Günlük Demokrat Parti'nin Kuruluşu*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1992, s. 415-417.

⁸⁵⁹ Âdem Çaylak, *Osman Bölükbaşı ve Siyasal Hareketi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010, s. 59.

⁸⁶⁰ Kemal Karpat, *age*, s. 258.

Mareşal'in siyasal kariyerinin şunun bunun oyuncağı haline gelmesinin de başlangıcı olmuştur.⁸⁶¹

DP'nin bölünmesi ve MP'ye giden sürecin ikinci önemli aşaması Cumhurbaşkanı İnönü'nün 12 Temmuz Beyannamesi⁸⁶² olmuştur. Bu beyanname DP ve CHP ilişkilerindeki gerginliğin giderilmesine yönelik Cumhurbaşkanı İnönü'nün araya girmesinin sonucuydu. Ayrıca Karpat'a göre, seçimlerin yapıldığı 21 Temmuz 1946 tarihi ile İnönü'nün demecinin yayınlandığı 12 Temmuz 1947 arasında geçen devre, Türkiye'de çok partili sistemin yerleştiği en önemli devredir. Bunun sonucunda muhalefet partileri, hem hareket serbestisi hem de CHP ile eşitlik kazanmışlardır.⁸⁶³

DP ile CHP arasında gerginlik 19 Eylül 1946'da DP'nin Seçim Kanunu'nun değiştirilmesine yönelik teklifinin reddedilmesi ile somut şekilde kendini göstermiş, Sıkıyönetim'in uzatılması ile artmış, 18 Aralık 1947 Bütçe Görüşmeleri sırasında da zirveye taşınmıştır. Bu görüşmeler sırasında konuşan Adnan Menderes'e Başbakan Peker, kötümser ve psikopat bir ruh halinin tezahürü şeklinde cevap vermişti. DP milletvekilleri tepki olarak meclisi terketmişler ancak 27 Aralık'ta geri dönmüşlerdir. Peker'in 1 Nisan 1947 tarihinde İzmir'de yaptığı bir konuşmada muhalefetin anti demokratik olarak nitelendirdiği kanunların gerekleri üzerinde durarak İstiklal Mahkemeleri Kanunu'nun bile yürürlükte olduğunu hatırlatıp bu kanunların ülke şartlarından kaynaklandığını söylemesi tansiyonu yükseltmiştir. Ertesi gün DP ara seçimlere girmeyeceğini ilan etmiştir. Aralarında İstanbul'un da bulunduğu 4 ilde boş bulunan milletvekillikleri için 6 Nisan'da ara seçim yapılacaktı.⁸⁶⁴

CHP gazetelerinde Demokratları ihtilal istemekle suçlayan başmakaleler, Truman doktrininin ABD Kongresi'nde görüşülürken Türkiye'den Türk askerî diktatöryesi diye bahsedilmesi, Nihat Erim ve Fuat Köprülü'nün İngiltere seyahati sırasında CHP'nin demokratik tedbirler alması, DP'nin aşırı propaganda usullerinden vazgeçmesi üzerine konuşmaları, Bayar'ın Recep Peker Hükümeti'nden demokratikleşme isteklerinin reddedilmesi, Bayar'ın Peker'i gericilik ve demokrasinin yerleşmesini engellemesi ile suçlaması 12 Temmuz Beyannamesi'nin yayınlanmasının sebepleridir.⁸⁶⁵ Bu beyanameden sonra Recep Peker devri son bulmuş, programı muhalefet tarafından beğenil-

⁸⁶¹ Niyazi Berkes, *age*, s. 364.

⁸⁶² Bkz. Hilmi Uran, *age*, s. 551-554.

⁸⁶³ Kemal Karpat, *age*, s. 257.

⁸⁶⁴ Mustafa Cufalı, *age*, s. 7-9.

⁸⁶⁵ Kemal Karpat, *age*, 274-277.

mese de gergin ve güç bir ortamın atlatılmasını sağlayan Hasan Saka iki defa kabinenin başında olmuştur. 16 Ocak 1949'da ise son Tek Parti Hükümeti olarak yanına genç ve ılımlıları alan Şemsettin Günaltay'a görev verilmiştir.⁸⁶⁶ Hilmi Uran, Başvekilliğin tabii namzedi olarak kendisinin görüldüğü ancak kendisinin Günaltay'ı tavsiye ettiğini ve Şükrü Saraçoğlu'nun da kendisini desteklediğini söylemektedir.⁸⁶⁷

Beyannameye giden süreç ve sonrasındaki gelişmelere dikkat edildiğinde önemli bir olayın da 1944 Türkçülük davalarının avukatı, DP İstanbul İl Başkanı Kenan Öner ile eski Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel arasındaki hakaret davası olduğunu söyleyebiliriz. Bu dönemin bariz özelliği her şeyin komünistlikle suçlanması idi. Yeni DP, CHP'nin Atatürk ilkelerinin uzantısı olan ileri atılımın komünistlikle suçlarken, CHP'nin sağ kanadı, kendi partilerinin sol kanadını aynı yöntemle eleştiriyordu. DP'nin kurulmasından bir süre sonra 19 Haziran 1946'da seçim gezisine çıkan CHP Hatay Milletvekili ve Parti Müfettişi Şükrü Sökmensür, yaptığı propaganda konuşmalarında, DP için, “onların özledikleri Kemalist hürriyet değil, kızıl hürriyet” diyordu.⁸⁶⁸

Yücel-Öner davası, İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensür'ün Fevzi Çakmak'ı komünist faaliyetlere iştirak etmekle suçlamasıyla ortaya çıkmıştır. Çakmak da 5.2.1947 tarihinde gazetelere verdiği demeçte asıl komünist faaliyetler içinde olan eski bir bakanı kendisinin uyardığını söylemiştir. “Ulus” gazetesinde Yücel'in o eski bakan benmiyim demesi üzerine Kenan Öner'in evet o sizsiniz cevabı üzerine dava Yücel tarafından açılmıştır. Davanın başlıca tanıkları Atsız ve çevresindeki Türkçülerdi. 19 Kasım 1947 günü sonuçlanan dava da Öner ve “Yeni Sabah” gazetesinin sahibi ve Yazı İşleri Müdürü Cemalettin Saraçoğlu beraat etmişlerdir.⁸⁶⁹

Bu davada Kenan Öner'in Atsız'ın Saraçoğlu'na yazdığı mektubu hatırlatması ve milliyetçiliğin anayasanın ana vasıflarından olduğunu, ırkçılık ve Turancılığın da milliyetçilik sınırları içinde yer aldığını, milliyetçiliğin büyütülmüş şekinden başka bir şey olmadığını hatta devletin ırkçılık zihniyetinin kök salmasına çalıştığını söylemesi⁸⁷⁰ ayrıca önemlidir.

⁸⁶⁶ Ahmet Yeşil, *age*, s. 139 ve 147.

⁸⁶⁷ Hilmi Uran, *age*, s. 422.

⁸⁶⁸ Pakize Türkoğlu, *age*, s. 524.

⁸⁶⁹ Necmeddin Sefercioğlu, *3 Mayıs 1944 ve Türkçülük Davası*, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, Ankara 2009, s.32-33.

⁸⁷⁰ Yüksel Taşkın, *Milliyetçi Muhafazakâr Entelijansiya*, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2019, s. 55.

Kenan Öner'e ve tanıklara göre, Yücel; Sabahattin Ali'yi Nihal Atsız aleyhine hakaret davası açmaya kışkırtmış, Irkçılık-Turancılık davası onun başının altından çıkmış, davayı yönlendirmiş ve sanıklara işkence yaptırmıştır. Yücel, İnönü'yü aldatarak 19 Mayıs söylevine sebep olmuştur. Irkçı-Turancıları teşhir amacıyla kitap yayınlamış, komünistlerden yana uygulamalarda bulunmuştur. "Orhun" dergisinin anketini cevaplayan Siyasal Bilgiler Okulu öğrencilerini kovdurtmuştur.⁸⁷¹

Yücel, davada milliyetçilere baskı yaptığı yolundaki iddiaları da yanıtlamaya çalışıyordu. Hüseyin Namık Orkun beraat edip serbest kaldıktan sonra bizzat kendisi tarafından öğretmen olarak atanmıştır. Müdürlük görevinden alınan Arif Nihat Asya'nın, başka bir okula tayini yapılmıştı. 1942 yılında Emin Soysal Kızılçullu Köy Enstitüsü müdürüyken görevden alınmış, cezalandırılmasına karar verilmişti. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Balıkesir İl Başkanlığı'nı yapmış olan ve ismi Menemen Olayı'na karışmış olan İbrahim Sururi Ermete, Fethi Okyar'ın Adalet Bakanlığı döneminde İzmit Hapishanesi müdürlüğüne tayin edilmiştir. Diğer bir nokta ise Bakanlığın, "Yurt ve Dünya"ya abone oluşu kadar, milliyetçi eğilimli "Çınaraltı"ya abone olduğuydu. Ayrıca, "Yurt ve Dünya" ile "Adımlar" dergisinin kapatılmasını Başbakanlığa kendisi önermişti.⁸⁷²

Cemil Koçak, Yücel'in sağ, sol ve milliyetçiler tarafından sol veya komünist olarak anılması yahut öyle bilinmesini doğru bulmamaktadır. Nitekim Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes, Mediha Berkes, Muzaffer Şerif Başoğlu ile Behice Boran'ın atamaları kendisi bakan olmadan gerçekleşmiş, bazılarının komünizm tahriki ve bazılarının da "Görüşler" dergisinde yazılan yazılarından dolayı bakanlık emrine alınmıştı. Adnan Cemgil, Sadrettin Celal Antel de bakanlık emrine alınan isimlerdendi. Koçak'a göre Yücel'in "sol"un tarih yazımında övülmesi ve efsaneleşmesi, siyasi ve ideolojik paradigmanın yarattığı bir körlüktü ve sol her şeyden önce kendi içinde olgusal nitelikte, metodik ve analitik düşüncenin yeşermesine imkân vermeden, politik arenada asla yer alamayacaktır.⁸⁷³

Yücel'e göre, 1944 yılında kabaran Irkçı-Turancı hareketin büyük kuramcısı Nihal Atsız'ın avukatı, DP'nin Kongre Divanı ve İl Başkanı olan Öner, politikaya girişinden beri sözleri ve hareketleriyle, mübalağacı, iftiracı, heyecanlı ve atılgan üslûblu, çabuk karar veren, etraflıca düşünmeyen, fevri mizaçlı idi. DP'yi İstanbul'da yeni temsil

⁸⁷¹ Feyzullah Ertuğrul, *age*, s. 76-77.

⁸⁷² Cemil Koçak, *age*, s. 242.

⁸⁷³ Cemil Koçak, *age*, s. 236 ve 240.

etmeye başladığı zamanlarda da kendine göre siyasi umdeler yayınlamaya kalkışmış, partinin kurucularını da sıkıntıya düşürmüştü.⁸⁷⁴

Görüldüğü üzere 12 Temmuz Beyannamesi öncesinde 1944 Irkçılık-Turancılık davası da Yücel-Öner davası yoluyla bir nevi CHP-DP çekişmesine yansımış, siyasi ortamın da gerginleşmesine ve karşılıklı komünistlik ve ırkçılık suçlamalarına sahne olmuştur. Hasan Ali Yücel, “Davam” adlı kitabında dava sürecinde yaşananlara, tanıklara, iddialara ve cevaplara yer vermiştir. Sanık Kenan Öner’in yazısında savunduğu ve bahis konusu yaptığı tanıklardan Nihal Atsız’ın rejimi değiştirilmesi ve meclisin ortadan kalkmasına yönelik düşünceleri, ırkçı düşünceleri (ahlakı ırka dayandırması ve temiz ve karışmamış kana inanması), Doğu Anadolu’dan Kürtlerin tercih etmesini engellemek için Erzincan’daki Askerî Okul’un kapatılmasını önermesi, bazı yazıları ve mektupları Yücel tarafından mahkemeye sunulmuştu. 2 Haziran 1942 tarihli yazısında Atsız’ın hergele diye ifade ettiği bir milletvekilini konu yaparak Millet Meclisi’ne “ana lağım demesi”, 15 Şubat 1942 tarihli kardeşi Nejdett Sançar’a yazdığı mektupta, kendisinin kerhaneye gittiği, bir fahişenin dostu tarafından vurulmak istendiği ancak kurşunun değmediğini iddia etmesi, 8 Mart 1942 tarihli mektupta geçtiği ifade edilen kendisine ve Bakanlığına “namussuz” demesi mahkemeye sunulan kanıtlar olmuştur. Yücel, Atsız’ın kendisine olan düşmanlığının sebebi olarak vekâlet emrine alınmasını göstermektedir. Yücel, ayrıca Mükrimin Halil Yinanç’ın gelerek Atsız’ın affedilmesi maaşla bir öğretmenlik kadrosunda değerlendirilmesini rica ettiğini, Atsız’ın yazdıklarının doğru olduğuna yönelik Atsız tarafından kamuoyunun bilgilendirilmesi ve yanına gelip bunu ifade etmesi durumunda mümkün olacağını söylediğini, Boğaziçi Özel Lisesi’ne tayinine müsaade ettiğini yazmaktadır.⁸⁷⁵

Atsız’ın kardeşi Nejdett Sançar da, Hasan Ali Yücel’in mahkemede kendini müşfik göstermek için Atsız’ın Boğaziçi Özel Lisesi’ne tayinine müsade ettiğini söylemektedir. Oysa 1944’te gelişen olaylar sırasında eşi Reşide Sançar hakkında hiç bir takibat yapılmamış olmasına rağmen Bakanlık emrine alınmıştı. Atsız’ın eşi Bedriye Atsız da tutuklanmış, tahliye edilmesine rağmen iki yıl Bakanlık emrinde tutulmuş, yazdığı dilekçeye cevap olarak da Hasan Ali Yücel imzasıyla “şimdilik bir vazife verilmesine imkân görülmemiştir” şeklinde cevap verilmiştir. Sançar hakkında mahkemede Ali Yücel’in naklettiği ancak Sançar’ın kabul etmediği ve uydurma dediği hususlardan biri de

⁸⁷⁴ Feyzullah Ertuğrul, *age*, s. 64-66.

⁸⁷⁵ Hasan Ali Yücel, *Davam*, Ulus Basımevi, Ankara 1947, s. 3-20.

1938’de Sivas Öğretmen Okulu’nda Atatürk’ün ölümü üzerine “geberdi” demesidir. Bu konuda dönemin müdürü Rasim Başgöz, Kenan Öner-Hasan Ali Davasına çağrılması durumunda bildiklerini söyleyebileceğini ancak şimdilik susmayı tercih ettiğini Sançar’ın mektubuna cevap olarak yazmıştır. Sançar, *“Hasan Ali’nin, Hitler’in Kavgam kitabını hatırlatan Davam adlı ve iddianame kılıklı müdafaaanamesini okuyanlar, eğer o satırları sadece okumuş ve üzerinde biraz durmak ve düşünmek lüzumunu duymamışlarsa, bu eski bakana belki de haksızlığa uğramış bir adam diye acımışlardır”* diye yazmış, Kenan Öner-Hasan Ali davasında tanıklarını o da “Hasan Ali İle Hesaplaşma”adlı kitabında anlatmıştır.⁸⁷⁶

Cumhurbaşkanı’nı 12 Temmuz Beyannamesi’ne götüren gelişmelerden biri de 5 Nisan 1947 günü yaşanmıştır. O gün İzmir mitinginde Bayar ve Menderes’ten sonra konuşan Ahmet Tahtakılıç’ın konuşmaları anında polisin kurşunları da konuşmuş, 32 kişi tevkif edilmişti. Bayar buradaki konuşmasında *“Biz muarızlarımız gibi taraftarlarımızı cebren ve zorla iktidara getirecek haris insanlar değiliz. Kanun dairesinde, milletimizin arzusuna uyarak hakkımızı arayacağız. Millet reyini serbestçe kullanırsa, parlamentoda yüzde seksen çoğunluğu alabiliriz. İsterse tecrübe etsinler.”* şeklinde konuşmuştur.⁸⁷⁷

İktidar-muhalefet kavgalarının eski dava ve defterlerin de açılarak mahkeme koridorlarına sıçradığı bir süreçte 12 Temmuz Beyannamesi, muhalefetin varlığını meşurlaştırıyor, Cumhurbaşkanı’ndan devlet yönetiminden tarafsız olmasını ve her iki partiye adil davranmasını istiyordu. Cumhurbaşkanı’nın bu kat’i müdahalesi çok partili siyasetin kalıcı olduğunu açıklıyordu. Bu CHP içerisinde ise Recep Peker’in başını çektiği sertlik yanlılarının yenilgisi anlamına geliyordu.⁸⁷⁸ Beyannamenin önemi, İnönü’nün ülkenin iç huzurunu sarsıntılardan korumak ve demokrasinin tecessüs sancılarını hafifletmek için hükümetle muhalafet partisi arasındaki görüş ve anlayış ihtilaflarına müdahaleyi göze almış olmasından ileri geliyordu.⁸⁷⁹

12 Temmuz Beyannamesi’nde İnönü partilerüstü bir anlayışla Türkiye’de olması gereken iktidar ve muhalefet anlayışını ortaya koymaya çalışmıştır. Karşılıklı güvenin tesis edilmesi, muhalefetin teminat içinde yaşaması ve iktidarın kendisini ezmek niye-

⁸⁷⁶ Nejdet Sançar, *Hasan Ali İle Hesaplaşma*, Işıl Matbaası-Aylık Kurt Yayınları, İstanbul 1947, s. 2-33.

⁸⁷⁷ Tekin Erer, *Yasakçılar*, 1. Baskı, Ketebe Yayınları, İstanbul 2018, s. 113-114,

⁸⁷⁸ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, Yasemin Saner Gönen (çev.), 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 311.

⁸⁷⁹ Hilmi Uran, *age*, s. 380.

tinde olmadığından müsterih olması, iktidarın da muhalefetin kanun haklarından başka bir şey düşünmediğinden müsterih bulunması, vatandaşın da iktidarın o parti veya bu partide olması konusunda vicdan rahatlığının sağlanması konularını merkeze alan beyanname çok önemli sonuçları beraberinde getirmiştir.

Bu sonuçlar; Recep Peker'in istifası, CHP'de 1947 Olağan Kurultayı'nın toplanması (17 Kasım 1947), DP'de görüş ayrılıklarının derinleşmesidir.⁸⁸⁰ İnönü, 12 Temmuz Beyannamesi'ne uygun olarak 1947 kurultayında açılış konuşmasında “*Siyasi emniyetin prensibi, devlet idaresini kuvvetli bir hükümetle yürütmek yanında, açık bir muhalefetin siyaset cihazı olarak mevcut olmasını lüzumlu görmektedir...*” demiş, devamında ise parti umumi resiliğini bırakmak zaruretinin gelmiş olduğunu anlatmıştır.⁸⁸¹ Bayar, beyannameyi Erzurum ziyaretinde iyi niyet, ileri görüşlülük ifadesi olarak değerlendiren, Fuat Köprülü Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlık ve anlayış içinde normalleşme için çaba sarfettiğini, böylelikle millî bir kişilik olarak iki partiye de ait bulunduğunu söylemiştir. Bazılarının düşüncesine göre ise maksat Demokratları propaganda silahlarından mahrum bırakmak, halkın DP'nin program ve görüşlerinin CHP'den farklı olmadığı gerçeğiyle karşı karşıya kalmasını sağlamaktır.⁸⁸²

Beyannameden sonra DP içindeki Kenan Öner, Osman Bölükbaşı ve Alsancağ'ta DP ocağında yaptığı bir konuşmadan dolayı dokunulmazlığı kaldırılan Afyonkarahisar Milletvekili Sadık Aldoğan⁸⁸³ gibi şahsiyetler, DP yöneticilerini İnönü ile anlaşmakla ve muvazaa ile suçlamıştır. Bu da DP'nin bölünmesine yol açan hususlardan biri olmuştur. Onlara göre DP'nin asıl kuruluş amacı CHP yönetimine son vermektir. 12 Temmuz Beyannamesi'yle iki parti arasında yumuşamanın başlaması eski CHP ileri gelenlerinden olan DP kurucularının CHP ile anlaştığının bir göstergesiydi. Zaten CHP içinde yıllarca hizmet veren kişilerden radikal tavır almaları ve CHP'ye esaslı bir muhalefet yapmaları beklenemezdi.⁸⁸⁴ Ancak 1947 Ağustos'unda Adnan Menderes'in İzmir'de yaptığı bir basın toplantısında TBMM'nin meşru olmadığı yönündeki sözlerini sayfalarına taşıyan Demokrat İzmir, Yeni Asır, Ankara Kuvvet, İstanbul Tasvir ve De-

⁸⁸⁰ Hakan Uzun, “İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: CHP”, *ÇTTAD*, XII/25, 2012/Güz, s. 106.

⁸⁸¹ Hilmi Uran, *age*, s. 385.

⁸⁸² Kemal Karpat, *age*, s. 283-284.

⁸⁸³ *T.C. Resmî Gazete*, 17 Ocak 1948, Sayı: 6808, Karar No: 1574.

⁸⁸⁴ Mustafa Cufalı, *age*, s.13.

mokrası gazetelerinin mesullerinin kelepçe takılarak İzmir cezaevine getirilmeleri tam bir yumuşamanın da olmadığını gösteriyordu.⁸⁸⁵

Devletçilik ilkesi de dâhil CHP'den ayrı bir programa sahip olmadığı ileri sürülen DP'nin kuruluşundan itibaren kurucuları en çok uğraştıran sorunlardan biri "Muvaazaa Partisi" olmadıklarını ispat etmeye çalışmak, diğeri de Halk Partisi'nden farklı olduklarını anlatmak olmuştur.⁸⁸⁶ Ne yazık ki 12 Temmuz Beyannamesi, DP kurucularının bu noktadaki çabalarını olumsuz etkilemiş, aksine iddiaları pekiştirmiştir diyebiliriz.

Beyannameden sonra Osman Bölükbaşı, DP Genel Başkanlığı'na DP Müfettişliği'nden istifa ettiğine dair bir dilekçe yazmıştır. Bu dilekçede cephe hattında çalışmış bir parti üyesi olarak Bölükbaşı, siyaseti her türlü fenalığı meşru kılan bir saha telakki eden bir zihniyeti tasfiye etmek amacıyla davaya atıldıklarını ancak siyasetin kendilerini tasfiye edecek kadar kuvvetli olduğunu söylemiştir. O, harcını vefakâr ve fedâkarlığın kardığını sandığı davasında zararlı görülmeye ve haysiyetine hürmet edilmemiş olmasına tepkilidir. Nitekim Bölükbaşı tepkisini şu şekilde dile getirmiştir:⁸⁸⁷

"...Duyduğum ızdırabın gerçek sebebi, ömrümü harcamaya karar verdiğim bir dava için zararlı olduğum hükmünü sizlere verdirmeye muvaffak olanların, bu davaya ihanet teşkil eden zihniyetlerinin Demokrat Parti'de hâkim olmak istidadını gösterdiğini ve tasfiyesini istediğimiz bir zihniyetin kendi içimizde yaşamakta olduğunu müşahade etmemdir."

Cihad Baban'ın ifadeleriyle Bölükbaşı, değişen oynak fikirlere değil, değişmeyenlere kıymet vermeyi kendisi için daha ehven bulmuştur. Ahde vefa, siyasette söze değer verme, insanların ahlaklı olması gibi... Onun partiden partiye geçişinde, yaptığı büyük kavgalarda, ne fikrin ne de idolojinin yeri vardır. O ahlaki intibaksızlıklar, nezaket meseleleri, "dediydim dediydi"nin insan sözünün değeri haline gelmesi gibi sebeplerle bozuşmuş, bu sebeplerle kavgalar çıkarmış ve arkadaşlarından ayrılmıştır.⁸⁸⁸

Samet Ağaoğlu ise, DP'nin kuruluş aşamasında hizmetlerinin inkâr edilemeyeceği Osman Bölükbaşı ve bir kaç arkadaşının fanatik duygularını idealizm heyecanı sanarak DP'yi ele geçirmeye, ele geçiremeyince de yıkmaya karar verdiklerini yazmaktadır. MP kurulduğu zaman kişiler değil parti esastır düsturu ile parti başkanının her yıl değişmesini savunmuş olan Bölükbaşı'nın sıra kendine gelince partinin değişmez başkanı kalmanın yollarını aramıştır.⁸⁸⁹

⁸⁸⁵ Tekin Erer, *age*, s. 115.

⁸⁸⁶ Mithat Atabay, *age*, s. 127.

⁸⁸⁷ Samet Ağaoğlu, *age*, s. 432.

⁸⁸⁸ Cihad Baban, *age*, s. 476-477.

⁸⁸⁹ Samet Ağaoğlu, *Aşına Yüzler*, İlk Baskı, Ağaoğlu Yayınları, İstanbul 1965, s. 61.

İnönü'nün 12 Temmuz Beyannamesi sonrasında CHP içinde ılımlılardan uzlaşmacı olan ikinci grubun başındaki Nihat Erim'i⁸⁹⁰ de yanına alarak Doğu illeri seyahatine çıkmıştır. İnönü, bu seyahate DP'li bir vekilin de eşlik etmesini istemiş, Nuri Özsan DP tarafından görevlendirilmiştir.⁸⁹¹ Kendi içinde radikal, müfrit kanadı sindirmeyi başaran İnönü'nün DP içindeki muhalif, aşırı kanadın tasfiyesini beklediği izlenimi vermekteydi. Tasfiyesi istenenler arasında başta Kenan Öner, Sadık Aldoğan, Yusuf Kemal Tengirşek, Ahmet Tahtakılıç gibi güçlü şahsiyetler bulunuyordu.⁸⁹² Bu kişiler, Şef İsmet İnönü ile Celal Bayar arasında, aydınlığa çıkmayan ilişkiler ve bu ilişkiler çerçevesinde DP'de "müfritlerin temzilenmesi gerek" kampanyası açılması karşısında kaygı duymaya başlamışlar ve giderek DP'nin beklenen iktidarının da milletin isteklerini boşa çıkaracağı kanısında birleşmişlerdir.⁸⁹³

Bu hava içerisinde Meclis'e milletvekili maaşlarına zam yapılması ile ilgili teklinin gelmesi üzerine 12 Temmuz Beyannamesi'ni benimsemeyen DP'li vekillerden Kemal Silivrili ile Fuat Köprülü arasında Silivrili'nin lehte oy kullanması yüzünden çıkan sürtüşme İstanbul İl Başkanı Kenan Öner'in de istifası ile gerginleşmiş olan havayı parti içinde daha da gerginleştirmişti. Oysa aleyhte oy kullanılacak kabulü söz konusu olursa zamlar alınacak ancak partiye verilecekti. Bayar'ın parti içindeki muhalefete karşı kesin tedbirler almak amacıyla Grup Başkanlığından istifasını izleyen Mart ayı içinde tasfiyeler başlamıştır. İlk hamlede Sadık Aldoğan, Kemal Silivrili, Necati Erdem, "Yeni Sabah" gazetesine gönderdiği 18 Şubat tarihli mektubunda vesayete boyun eğmeyeceğini söyleyen Mithat Sakaroğlu⁸⁹⁴, Osman Nuri Köni tasfiye edilmişlerdir.⁸⁹⁵

Sadık Aldoğan, "*Tenkid hürriyeti kaldırıldığı gün dört buçuk adamın fikri tahakkümü altında bu parti çöker*" diyerek tepkisini göstermiştir.⁸⁹⁶ Fevzi Çakmak'ın "*Demokrasi alanında meydan savaşı kazanmış bir adamdır*" dediği⁸⁹⁷ Kenan Öner'in istifasının yayınlanmasından önce "Yeni Sabah" gazetesinin 9 Şubat 1948'de Kenan

⁸⁹⁰ Kemal Karpat, *age*, s. 285.

⁸⁹¹ Cem Eroğul, *age*, s. 31.

⁸⁹² Müstakil Demokratlar Grubu, *Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler*, Yeni Matbaa, Ankara 1949, s. 23-24.

⁸⁹³ Ahmet Tahtakılıç, *age*, s. 140.

⁸⁹⁴ *Yeni Sabah*, 18 Şubat 1948, s. 5.

⁸⁹⁵ Cem Eroğul, *age*, s. 34.

⁸⁹⁶ *Yeni Sabah*, 11 Mart 1948, s. 1.

⁸⁹⁷ *Yeni Sabah*, 9 Ocak 1948, s. 1 ve 6.

Öner'in siyasi hatıratlarını sütunlarına taşıyacağını, büyük ifşaat olarak duyurması⁸⁹⁸ tasfiyenin ve yeni kurulacak partinin de habercisi gibidir.

Kenan Öner'in zaten daha DP İstanbul İl Başkanlığına görevine getirilmeden önce kaygılı olduğunu DP'nin kuruluş sürecini ve 1946 Seçimleri'ni anlattığı hatıralarından anlamaktayız. Öner'in kaygısı DP'nin kurucularının istibdatla eş değer gördüğü CHP'nin içinden gelmesiydi. Öner'in *“Unutmamalıyız ki her şeyden evvel asırlar süren bir istibdatın terbiyesiyle alufte olmuş ecdadın torunlarıyız”* cümlesi bu kaygının ifadesidir. Öner, DP İstanbul İl Başkanı olmadan önce cemiyeti ıslahtan önce nefsi ıslah etmek, riya ve tabasbusların millî ahlakı bozmasına meydan vermemek, her türlü redâetleri önleyerek memlekete fazileti hâkim kılmak, hakikatı millete anlatmaya mâni olan her şeyi parçalayarak halka hakikatleri anlatmak, şahsi ihtiras ve menfaatlerini temin için hakikati tağlîte uğraşanlarla mücadele etmek, milleti tahammül edilmez yükler altında ezen amilleri ortadan kaldırmak, laiklikle dinsizlik arasındaki farkı idrak ederek yobaz tahakkümünün yenilenmesine fırsat vermeden halkın dini tedrisatını temin etmek, her çeşit seçimlerde milletin iradesini tecelli ettirecek bir usulün tesis edilmesini sağlamaya ve devrû teselsülüne son vermek, milleti maliyenin tahakkümünden kurtarmak, millet kesesinden yapılan israfları azaltmak, Meclis'in büyük olmasına ve yalnız millet işini görecektir insanların toplanmasına daha büyük imkân tanımak gibi içtimai amentülere sahip olduğunu ifade etmiştir.⁸⁹⁹

“Yeni Sabah”a göre, İstanbul İl Başkanı'nın görevinden uzaklaşmasına Fuat Köprülü kuvvetli bir amil olmuştur ve şahsi tahakküm, zorlama, yâran peyda etme doğru bir yol olmamıştır.⁹⁰⁰ Kenan Öner, DP Genel İdare Kurulu'na yazdığı mektupta da kurucu Fuat Köprülü'nün oğlunu desteklemek için teşkilata geldiği günden beri ikilik olduğu ve ahengin bozulduğu, partide zümre tahakkümünün olduğunu dile getirecektir. Ayrıca Öner, Halk Partisi kadar DP'nin de efendisi haline getirilen İnönü'yü memnun edebilmek için, hayali müfritlerin tekdir, tevbih ve partiden uzaklaştırma faaliyetleri karşısında ve gayeden ayrılan, şahsi ihtiraslarla millet kuvvetini felce uğratan bu gibilerle yürümenin küçüklük olduğunu söylemiştir.⁹⁰¹

⁸⁹⁸ *Yeni Sabah*, 9 Şubat 1948, s. 1.

⁸⁹⁹ Kenan Öner, *Siyasi Hatıralarım ve Bizde Demokrasi*, Osmanbey Matbaası, İstanbul 1948, s. 14-15, 21.

⁹⁰⁰ *Yeni Sabah*, 13 Şubat 1948, s. 1.

⁹⁰¹ Samet Ağaoğlu, *Siyasi Günlük-Demokrat Partinin Kuruluşu*, İletişim Yayınları, İstanbul 1992, s. 465-466.

Ayrıca “Vatan” gazetesinin Öner aleyhindeki yayınları da ortamı germiştir. “Vatan” gazetesi Öner’i, İnsan Hakları Cemiyeti aracılığıyla komünistlere alet olmakla suçlamıştır. Bu suçlamaya göre, Öner’in Köprülü aleyhtarlığı görüntüden başka bir şey değildi. Asıl amaç DP’nin beş kurucusunu tasfiye idi. “Vatan”ın iddiasına göre, komünistler, İnsan Hakları Cemiyeti’ni kullanarak Kenan Öner’i etkileri altına alacaklar, sonra İstanbul İl Teşkilatını ele geçirecekler, en sonunda da ele geçirdikleri çoğunlukla Bayar’ı Genel Başkanlık’tan düşürüp yerine Çakmak’ı seçeceklerdi. Hakkında çıkan haberler karşısında suçlamaları reddeden Öner, istifaya zorlandığını, çok yorulduğunu, DP İl Kongresi’ne katılmayacağını söylemiştir.⁹⁰² İstifanın ardından birçok DP’li parti genel merkezine teessür telgrafları çekmiş, Celal Bayar ise DP’de bir gevşemenin olmadığına dair açıklamalarda bulunmuştur.⁹⁰³

Cüneyt Arcayürek’e göre Bayar, sırf Köprülü’yü korumak ya da partiyi bu adlardan arındırmak için kullanıyor, anılanları partiden çıkararak DP’de ilk tasfiye hareketini gerçekleştiriyordu. İnönü ise Fevzi Çakmak’ı emekliye ayırmıştı. Mareşal gibi, Atatürk ve İnönü’den sonra Türk tarihinde yer alan bir kişinin, birden emekliye ayrılması kamuoyunda eleştirilere uğramıştır.⁹⁰⁴ Celal Bayar’ın sırdaşı gazeteci Cihad Baban’a göre ise parti iç kavgalarında hiç müsamaha göstermeyen Menderes için biraz şüphe, karşısındaki rakip telakki etmeye yeter, rakiplerini yere vurmak için başvurmazdı. Aslında 1948’de MP’yi yaratan olaylar; Menderes’in Köprülü’yü peşine takarak yarayı lüzumsuz yere kaşımamasından ileri geliyordu. Ahmet Tahtakılıç, Hasan Dinçer, Hâzım Bozca, Ahmet Oğuz, Sadık Aldoğan, Osman Nuri Köni, Enver Kök, Enis Akaygen, Suphi Batur gibi DP’nin gelişmesinde hizmeti geçmiş kimseleri, milletvekili oldukları halde, bir tahtada partiden uzaklaştıran da Menderes olmuştur. Cihad Baban, *“DP içinde ya ona uyararak geçinebilirdiniz ya da komitacılık oyunları, kişiliği eriten dedikodularla hatta icat edilen iftiraların akıntısıyla DP denizinde uzağa doğru kaymaya mecbur olurdunuz”* ifadeleriyle DP’nin içinde bulunduğu vaziyetin Menderes’e bağlılığını özetliyordu.⁹⁰⁵

⁹⁰² Mustafa Çufalı, *Türkiye’de Demokrasiye Geçiş Dönemi (1945-1950)*, 1. Baskı, Babil Yayınları, Ankara 2004, s. 118.

⁹⁰³ *Yeni Sabah*, 8 Ocak 1948, s. 1-2.

⁹⁰⁴ Cüneyt Arcayürek, *age*, s. 174-175.

⁹⁰⁵ Cihad Baban, *age*, s. 136; DP ve yöneticileri hakkında Cihad Baban’ın keskin değerlendirmelerinin aksine daha ılımlı değerlendiren kalemler de bulunmaktadır. Bunlardan biri Adalet Partisi içinde siyaset yapmış ve Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Sanayi Bakanlığı gibi görevlerde bulunmuş olan ve sonradan AP’den ayrılarak Demokratik Parti’ye geçmiş olan milliyetçi kimliğiyle bilinen Mehmet

Celal Bayar'ın Grup Başkanlığı vazifesinden İzmir'de verilen demeci ile istifa etmesi üzerine açılmış bulunan Grup Başkanlığına ittifakla İstanbul milletvekili Fuat Hulusi Demirelli ve ikinci başkanlığa da Kütahya Milletvekili Ahmet Tahtakılıç seçilmişlerdir. 11 Mart 1948 Perşembe günü alınan kararlarda tasfiyenin demokratik zihniyetle bağdaşmadığı, tasfiye edilenlerin fikir münakaşaları dışında partinin program ve tüzüğüne aykırı hareket etmedikleri vurgulanmıştır. Ayrıca, DP üyeliği şerefi yanında temsil hakkı olan milletvekillerinden müteşekkil Meclis Grubu'nun demokrasi uğruna vatanın hayrına olan tedbirleri aramaya devam edeceği dile getirilmiştir.⁹⁰⁶

DP'deki bu siyasi vaziyette gerginlik ve ihtilaf şeklinde basında yer bulurken Celal Bayar, Mayıs ayında "Millet Yolu" gazetesine verdiği demeçte, ihtilafın tamamen halledildiğini, tüzük icabatı Haysiyet Divanına verilmiş olanlar dışında Haysiyet Divanı'na verilen başka kimse olmadığını açıklamak durumunda kalmıştır.⁹⁰⁷ Menderes ve Köprülü, Lütfi Karaosmanoğlu, Ahmet Tahtakılıç ve arkadaşları aleyhine artık resmen bayrak açmışlardı. Merkez Yönetim Kurulu ikiye bölünmüş gibiydi.⁹⁰⁸

Genel İdare Kurulu'ndan istifa edenler başta Ahmet Tahtakılıç olmak üzere Ahmet Oğuz, Emin Sazak, Enis Akaygen, Hasan Dinçer, Yusuf Kemal Tengirşenk, doğruluk ve dürüstlük esasları üzerinde bir millî hâkimiyet tesis etmek amacıyla kurulmuş olan DP'nin sevgi ve saygıya müstenit aynı zamanda tenikite açık olması gerekirken bunların gerçekleşmediğini istifanemelerinde dile getirmişler ve şöyle demişlerdir:⁹⁰⁹

"...Genel İdare Kurulu ekseriyetinin son aylarda bütün ricalarımıza ve muhalefetimize rağmen takip etmekte olduğu siyaset, partinin bu iki temelini yıkacak yani sevgi ve saygıyı ve tenkit hakkını tamamıyla ortadan kaldıracak mahiyette olduğu aşikârdır. Bu vaziyette millete ve tarihe karşı mesuliyet kabul edemeyecek bir hale gelen bizler, genel kurul azalığından istifaya mecbur olduk. Saygılarımızın kabulünü rica ederiz."

DP'den ayrılanların bir kısmı Müstakil Demokratlar Grubu'nu oluştururken Ali Fuat Başgil'in karakter ve büyük medeni cesaret sahibi dediği İstanbul'un ünlü avukatı

Turgut'tur. Turgut, muhalefet yıllarında DP Genel Başkanlığını yapan Celal Bayar'ın da iktidar yıllarında DP Genel Başkanlığını yapan Adnan Menderes'in de bürokrasiden gelmemiş oldukları sebebiyle tek adam olma sevdasına girmediklerini veya belki de giremediklerini, kurulduğu günden itibaren dört kurucunun nüve olduğu ciddi bir ekibin, belli ölçü ve saygı çerçevesinde partiyi idare ettiğini, 1957'ye kadar dört kurucu arasında dışarıya taşan bir sorunun olmadığı, yönetici yakınlarının ortada görülmediğini yazmaktadır. Ancak belli bir devreden sonra yakınların ortada görülmeye başlaması ahemgin bozulmasını beraberinde getirmiştir. Turgut buna en güzel örnek olarak da Fuat Köprülü'nün damadının Dışişleri Bakanlığı'nda huzursuzluklara neden olması ve DP İstanbul İl Başkanı olan oğlunun da bazı hizipçi hareketlerin büyümesinde vasıta haline gelmesini göstermektedir. Bkz. Mehmet Turgut, *Döne Döne Düşünmek*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993, s. 48-49.

⁹⁰⁶ *Akşam*, 12 Mart 1948, s. 1-2.

⁹⁰⁷ *Akşam*, 11 Mayıs 1948, s. 2.

⁹⁰⁸ Cihad Baban, *age*, s. 460.

⁹⁰⁹ Müstakil Demokratlar Grubu, *age*, s. 59.

Kenan Öner'in öncülüğünde Sadık Aldoğan (Emekli General), Osman Bölükbaşı (Arazi sahibi) ve Fuat Arna 20 Temmuz 1948'de üçüncü partiyi, CHP ve DP'lilerin "gerici yobazlar" diye karaladığı MP'yi kurmuştur.⁹¹⁰

Parti programında Ana Prensipler kısmında ilk maddede "cumhuriyet, adalet, liberallik ülkülerine ve milliyetçilik esasına bağlı"⁹¹¹ olarak kurulduğunu ifade etmiştir. MP, adından önce basın kurulacak olan partinin adıyla ilgili olarak "Hür Millet Partisi", "Millî Hürriyet" adları üzerinde tahmin yürütmüş, Mustafa Kentli'nin Ankara'da yaptığı bir toplantıya dayanarak da partinin milliyetçilik ve hürriyetçilik düşüncelerinden esinlenebileceğini yazmıştır.⁹¹²

Partinin Bölükbaşı ve Afyonkarahisar milletvekili Sadık Aldoğan dışında diğer kurucular arasında İstanbul milletvekili Fevzi Çakmak, Enis Akeygen (Emekli elçi), Yusuf Hikmet Bayur (Tarih Profesörü), İstanbul Milletvekili Osman Nuri Köni (Hukukçu) bulunuyordu. Kurucular, DP içindeki liberallerin temsilcileri olduklarını iddia etmekteydiler, bu sebeple CHP'ye yönelik uzlaşmaz bir tavır takınmışlardır.⁹¹³ MP'ye eski Başvekil ve Hamidiye Kahramanı Rauf Orbay'ın da iltihak edeceği söylentileri çıkmışsa da bu tahakkuk etmemiştir.⁹¹⁴

MP Genel Başkanı Yusuf Hikmet Bayur olurken, fahri başkanlığa Mareşal Fevzi Çakmak getirilmiştir.⁹¹⁵ Fahri Başkan Mareşal Fevzi Çakmak'ın basına bir beyanname vereceği Partinin cumhuriyet, adalet, liberalizm ideallerine bağlı kalacağı açıklanmıştır. 22 Temmuz tarihli gazetelerde çıkan beyannamede Mareşal, MP'nin hedeflerini anlatmış, 21 Temmuz Seçimleri'nden söz etmiştir.⁹¹⁶

Çakmak, beyanında iktidarın küçük bir zümrenin elinde olduğunu, millî hâkimiyetin ise lafta kaldığına işaret ederek halkın gittikçe kötüleşen durumunun maneviyat ve ruhaniyete de zarar verdiğini, oysa halkın yüksek ahlaki geleneklere göre yaşama hakkı bulunduğunu belirtmiştir.⁹¹⁷ Çakmak bu beyannamede ordudaki hizmeti esnasında siyasetle uğraşmamayı esas ittihaz ettiğini, emekliye sevk edildikten sonra evine çekildiğini,

⁹¹⁰ Ali Fuad Başgil, *age*, s. 58-59.

⁹¹¹ *Millet Partisi Program ve Tüzük*, Sakarya Basımevi, Ankara 1948, s. 3.

⁹¹² Şenol Zümrüt, *Mareşal Fevzi Çakmak'ın Siyasi Kişiliği ve Millet Partisi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Ana bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Öğr. Gör. Dr. Nezahat Demirhan, İstanbul 2004, s. 101

⁹¹³ Kemal Karpat, *age*, s. 507.

⁹¹⁴ Tanju Gönel, *Millî Kahraman Mareşal Fevzi Çakmak*, 2. Baskı, Su Yayınları, İstanbul 1977, s. 105.

⁹¹⁵ Ahmet Yeşil, *age*, s. 129.

⁹¹⁶ Ahmet Emin Yalman, *age*, s. 1442.

⁹¹⁷ *Cumhuriyet*, 22 Temmuz 1948, s. 1.

Halk Partisi’nden gelen milletvekili tekliflerini reddettiğini ancak sonra binlerce imza ve davet üzerine 1946 Seçimleri’ne bağımsız olarak adaylığını koyduğunu anlatmıştır. İki yıl içinde değişen bir şey olmadığını, muhalefet partilerinin iktidardan korktuğunu söyleyen Çakmak, iktidarın tehditlerinden korkmayan sağlam bir muhalefet partisi olduklarını, hakka ve millete dayandıklarını ifade etmiştir.⁹¹⁸

Çakmak’ın beyannamede devlet makinesini yalnız halk için kullanmak amacı doğrudan CHP’ye ve Şeflik sistemine bir göndermeyken hem hususi hem siyasi hayatta ahlak, aile ve çocuklara din bilgilerini öğretmek için geniş imkânlar temin etmek gibi vurguları ise bu konularda ülkede eksiklik ve zaaf olduğuna bir işaret ve muhafazakâr kesime bir davet olarak kendini göstermiştir.⁹¹⁹ Bayur ise MP’nin bu kötü gidişatı kanun yollardan düzeltme çareleri arayan bir parti olduğunu vurgulamıştır.⁹²⁰ Partinin nihai hedefi diktatörce yetkileri elinden bırakmak istememekle töhmetli bulunan Cumhurbaşkanı’nin kendi şahsında temsil ettiği “Şeflik rejimi”ne son vermek olarak kamuoyu ile paylaşmıştır.⁹²¹

Mecliste DP’den ihraç edilenlerin kurduğu “Müstakil Demokratlar Grubu”, haklarındaki ihraç kararları onaylanınca Temmuz 1949’da MP’ye katılmışlardır. Afyon’da kurulmuş olan Öz Demokratlar Partisi⁹²² de aynı tarihlerde MP’ye girmiştir.⁹²³ DP’deki kurucu hegemonyasından ağızları yanmış olanlar, MP’de genel başkanlık müessesesinde değişiklik yaptılar, bir insan yalnız bir kere genel başkan olabilecekti.⁹²⁴ “Müstakiller”den Ahmed Tahtakılıç, Hasan Dinçer, Ahmet Oğuz, Ali Rıza Kırsever ve Öz Demokrat Parti Başkanı Hüseyin Tiryakioğlu, partinin Umumi İdare Heyeti’ne seçilmişlerdir. Böylece mesuliyete iştirak etmeleri sağlanmıştır.⁹²⁵

MP Genel Başkanı Hikmet Bayur, Müstakil Demokratlar Grubu Sekreteri Ahmet Tahtakılıç ve Öz Demokratlar Partisi Genel Başkanı Hüseyin Tiryakioğlu’nun imzalarıyla yayımlanan bildiride hem iktidara hem muhalefetteki DP’ye karşı tek muhale-

⁹¹⁸ Tekin Erer, *Türkiye’de Parti Kavgaları*, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul 1963, s. 238.

⁹¹⁹ A. Rahim Balcıoğlu, *age*, s. 180-181.

⁹²⁰ *Kudret*, 29 Ağustos 1948, s. 1.

⁹²¹ Tanju Gönel, *age*, s. 113.

⁹²² Füzün Hüsrev Tökin, *age*, s. 85.

⁹²³ Kemal Karpas, *age*, s. 507.

⁹²⁴ Cihad Baban, *age*, s. 464.

⁹²⁵ *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1949, s. 1.

fet partisi olduklarını vurgulamışlardır. Gerçek hürriyet ve millî hâkimiyeti kendi bünyelerinde vücut bulmuş olan muhalefetin sağlayacağını dile getirmişlerdir.⁹²⁶

Hikmet Bayur, halkın iktidardan bıkması, muhalefete ise güvenmemesi durumundan yararlanan vatan düşmanlarının sinsi faaliyetlerinin engellenmesi gerektiği ve yeni fikirler olmadan ve belirli hedefler gösterilmeden yalnız iktidarı devirmek amacıyla yapılan muhalefetin yeterli görülmemesi nedenleriyle bu partinin kurulduğunu belirtiyordu. Bayur, ayrıca iktidarla ilişkilerinin iyi olmayacağı mesajını da veriyordu.⁹²⁷

Bayar, DP'ye karşı milletin öz malı olan muhalefetin iktidara satıldığı yönündeki söylemlere karşı MP'nin bedbahtlığa ve haysiyet kırıcı vadilere sürüklenip devirlerini tamamlayacağı karşılığını vermiş, Adnan Menderes ise doğrudan Mareşal'i hedef alarak elbiselerin, rütbelerin hiç bir zaman hamiyet, itidal, cesaret ve zekânın ölçüsü olmadığını söylemiştir.⁹²⁸

MP kurulunca "Kudret" gazetesi de bu partiden yana tavır takınmıştır. DP'ye karşı ağır eleştirilerde bulunan ve DP'lileri sahtekârlıkla ve hainlikle suçlayan "Kudret" gazetesinin genç gazetecisi Yalçın Uraz'ın Ankara'nın orta yerinde DP Genel Başkanı Bayar'ı tartaklamasıyla doruğa çıkmıştır.⁹²⁹ Böylece Nurettin Ardıçoğlu ile birlikte "Kudret" gazetesinde yazılar yazan ve MP'nin safına geçen Uraz, DP Genel Başkanı Celal Bayar'a yönelik Ankara'da Sağlık Bakanlığı yakınlarında tükürüp küfürler etmesi ile Türkiye'de ilk siyasal amaçlı sokak eyleminin de kahramanı olarak nitelendirilmiştir.⁹³⁰

MP kurucularından ve milletvekillerinden Osman Köni'nin din ve vicdan hürriyeti ile ilgili TBMM kürsüsünde yapmış olduğu konuşması, CHP ve DP'lileri bütün güçleriyle MP'ye karşı kampanya başlatmalarına sebep olmuştur. Köni, mecliste yaptığı konuşmada DP'nin CHP ile iş birliği yaparak, laiklikle ilgili 163. Maddeyi yani dinî ve milli değerlere bağlı olarak inançlarını yaşamak isteyen Müslümanlar üzerindeki demoklesin kılıcı gibi konan bu kanunu sert bir şekilde eleştirerek, MP iktidara geldiğinde din ve vicdan hürriyetini sağlayacağını, millî ve İslami değerlere karşı olan bütün anti-demokratik yasaları kaldıracağını açıkça ifade etmiştir. Yaşananlar ve MP'nin dinî ku-

⁹²⁶ *Kudret*, 6 Temmuz 1949, s. 1.

⁹²⁷ Mustafa Çufalı, *age*, s. 126.

⁹²⁸ Cem Eroğlu, *age*, s. 35-36.

⁹²⁹ Metin Turhan, *age*, s. 25.

⁹³⁰ Cüneyt Arcayürek, *age*, s. 165-167.

rumların devlet kontrolünden kurtarılma teklifi İslami çevrelerin de MP'ye yanaşmasına sebep olmuştur.⁹³¹

Ahmet Tahtakılıç'a göre, kuruluşun çekirdeğini oluşturanların çoğunluğu, gerçekten özgürlük ve eşitlik davacılığının korkusuzları arasında adı belli kimselerdi. Karşıt güçlerin ağız birliği yapmalarına aldırmadan Türk toplumuna iki konuda hizmet etmişlerdir. Bunlardan biri özgürlük davacılığını yurt ölçüsünde yaygınlaştırmak, diğeri Millî Şeflik denemesinin ve beklenen DP iktidarının "Rejim Devrimi"ne ters düştüğüne ve düşeceğine açıklık getirmek.⁹³²

Tekin Öner'in demokrasi aşığı, üstad bir avukat, kıymetli bir âlim dediği Kenan Öner'in 8 Mart 1949'da⁹³³, 10 Nisan 1950'de de Fevzi Çakmak'ın ölümleri⁹³⁴ dolayısıyla daha kuruluş aşamasında kan kaybeden MP ilk defa katıldığı 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri'nde 22 ilden aday göstererek katılmış, 250414 oy almış ve sadece Kırşehir'den bir milletvekili çıkarmıştır. O da İnönü ve Celal Bayar'a suikast düzenlemekle

⁹³¹ Metin Turhan, *age*, s. 25.

⁹³² Ahmet Tahtakılıç, *age*, s. 141.

⁹³³ Tekin Erer, *age*, s. 247-248.

⁹³⁴ Fahri Başkan Fevzi Çakmak'ın ölümü üzerine MP bir beyanname yayınlamış "Onun yolunun daima Türk milletinin yolu olacağı" ifade edilmiştir. Cenazenin İstanbul Beyazıt Camii'nden askerî merasimle kaldırılacağı MP'nin yayın organı olan "Kudret" gazetesinde bildirilmiştir. Cenazeye katılmak üzere 1000 üniversiteli hususi trenle İstanbul'a hareket etti. Yusuf Hikmet Bayur, Türklük ve Müslümanlık âleminin büyük bir askerini, vatanperverini, devlet adamını, dar taassuptan uzak bir büyük adamını kaybettiğini söylemiştir. Bkz. *Kudret*, 11 Nisan 1950, s. 1; Çakmak'ın cenaze töreni ve yaşananlar, uzun süre tartışma ve siyaset konusu olmuştur. CHP çevrelerinin yani iktidarın cenazeye ilgisizliği ve radyo yayınlarının devam etmesi milliyetçi ve muhafazakâr kesimler tarafından eleştirilecek, cenazede Allahuekber nidaları ve kafa sallamalar, cenazenin sürekli sağa sola istikamet değiştirilerek taşınması ise karşıt çevrelerce bir gövde gösteri olarak değerlendirilecektir. Milliyetçi yayınlar, iktidarın ilgisizliğini uzun yıllar sayfalarına taşımışlardır. Cihad Baban, Hikmet Bayur'un İnönü'ye olan kininden dolayı cenazede, gençlere okuttuğu İnkılâp tarihi derslerine de sırt çevirerek dini siyasete alet eden nümayişçilerle birlikte kol kola yürümesi, Atatürk'ün düşüncelerini çiğnediğini gösteriyordu. Cihad Baban'a göre, o gün o millî kahramanı, o mukaddes ölüyü kalkan gibi kullanan kitleden çekenler hiç kimseye hiç bir şey söyleyememişlerdi. O tarihten sonra da siyasi teşekküller, zaman zaman irticadan medet umarak, işlerini yürütmeye çalışmıştır. Baban'ın aktardığına göre, Atatürkçü bilinen bir zat ise Mareşalin ölümünden sonra "Neden 99'luk tespihin etrafında toplanıp hu çekmek hürriyeti bizde yok" diye yazmıştır. Bkz. Cihad Baban, *age*, s. 125-126; Kemal Karpat'ın devrin gazetelerine dayanarak verdiği bilgilere göre de tören günü, tahminen 150 bin kişilik kalabalık, son merasimlerin yapıldığı Beyazıt cami etrafında toplanmış, modern cenaze töreninin İslam dinine aykırı olduğunu söyleyen dinci grup resmî programı altüst etmiştir. Ezan o zamanki kanuna aykırı şekilde Arapça okunmuş, tabut top arabasından alınarak ilahiler okuyan imamların omzunda taşınmış, güzergâhtaki dükkânlar saygı belrtisi olarak kapanmaya zorlanmıştır. Dolayısıyla 31 Mart Vakası olarak bilinen 1909'daki irtica hareketi canlanacak diye korkulmuştur. Karpat'a göre bu olay, MP hariç diğer büyük siyasi partiler üzerinde uyarıcı bir etki yapmış ve onları din propagandası karşısında ortaklaşa ölçülü bir tavır almaya sevk etmiştir. Bununla beraber, bilhassa muhalefet partileri tarafından, 1950 seçim kampanyası sırasında ve sonrasında daha geniş bir din hürriyeti sağlamak, fes giymeye müsaade etmek, din okulları açmak gibi konularda din propagandası yapılmıştır. Bkz. Kemal Karpat, *age*, s. 362-363. Mareşal'in ölümü üzerine Osman Yüksel Serdengeçti de "Kara Haber" başlıklı bir yazı yazmış, cenazede yaşanan olayları anlatmıştır. Bkz. Osman Yüksel Serdengeçti, *age*, s. 97-108.

suçlanan, mahkemeye çıkarılan ve sonradan beraat eden Osman Bölükbaşı idi.⁹³⁵ Genel Seçimlerden sonra MP'nin Birinci Büyük Kurultayı 17-19 Haziran 1950 tarihinde yapılmış, Yusuf Hikmet Bayur, 182 delegenin 150'sinin oyunu alarak Genel Başkan seçilmiştir. 30 Mayıs-2 Haziran 1951 tarihinde partinin ikinci kurultayında Mustafa Kentli, 15-18 Mayıs 1952 tarihinde yapılan üçüncü kurultayında Enis Akaygen, ideolojik görüş ayrılıklarının netleştiği 27-29 Haziran 1953 tarihinde yapılan dördüncü kurultayında ise yeniden Mustafa Kentli, Genel Başkan seçilmiştir.⁹³⁶

Mustafa Çufalı'nın değerlendirmelerine göre, 1950 Seçimleri'nde MP'nin beklenilenden daha az oy almasının seçim dışında başka sebepleri de vardı. CHP'ye muhalefetin büyük bir partide birleşme düşüncesi, Partinin Birinci Kurultayı'nda gazetecilerin yuhalanması gibi⁹³⁷ MP mensuplarının saldırgan ve radikal tavır takınmaları, seçim meydanlarında İnönü aleyhine ağır ithamlarda bulunulması, ölüm, hapis gibi bedellerden bahsedilmesi, Kenan Öner ve Fevzi Çakmak'ın ölümleri MP mensupları hakkında açılan davalar halkın MP'ye ilgisini azaltmıştır. Sadık Aldoğan, Fuat Arna ve Kadıköy İzzet Mühürdaroğlu vb. hakkındaki tutuklamalar da MP'nin marjinal parti görüntüsünü kuvvetlendirmiştir.⁹³⁸

14 Mayıs 1950 Seçimleri'nin yapıldığı gün Tekin Erer'in "Yasakçılar" diye tanımladığı İnönü ve CHP, "*Fin hamamına girmişler, biraz terlemişler, bütün günahlarını, suçlarını, 27 senenin vebalini seçim sandıklarında bırakmışlar, tertemiz, yüzü pâk, alnı açık bu seçimlerden çıkmışlardı. Mazi artık onları ilgilendirmiyordu. Geçmişe ait tek bir mesuliyet taşıyorlardı.*"⁹³⁹

DP'de seçim meydanlarında ve toplantılarda halka verdiği sözleri yerine getirmek, Fin hamamından çıkanların temiz olmadıklarını ortaya koymak için aynı sistem ve

⁹³⁵ Mustafa Çufalı incelenmeye değer bir konu olarak İnönü ve Bayar'a yönelik bu suikast iddiasını Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi'nden ilgili belgelere ulaşarak ve basına yansıyan haberleri tarayarak başka çalışmalarda bulunmayacak düzeyde çözümlemiştir. Suikast iddiasının ortaya atılmasına ve Emniyet Teşkilatı'na bildirilmesine daha önce Kırıkkale teşkilatına CHP'ye değil DP'ye muhalefet yapmaları yönünde gizli emir gönderen MP Ankara İl Başkanı ve Denizli milletvekili Reşat Aydın'ı idi. Bunun üzerine MP Kırıkkale il teşkilatı toptan istifa etmiş, sonrasında ise Reşat Aydın'ı partiden uzaklaştırılmıştır. Suikast ihbarı üzerine MP Genel Sekreteri Ahmet Tahtakılıç yaptığı açıklamada MP'nin kanunlar dışında bir mücadeleyi aklından bile geçirmediklerini, bunun ya bir iftira ya da komplo olduğunu iddia etti. Aydın'ı Emniyette benim sözüm imzadır deyip zabtı imzalamamış, bunu üzerine olay Başbakanlığa bildirilmiştir. Şemsettin Günaltay, Aydın'ı çağırıp dinlemiş ve sesini kaydetmiş, olay Aydın tarafından bir tren yolculuğunda Bayar'a da anlatmıştır. Sonrasında Kâzım Özalp ve hükümete de durum ulaştırılmıştır. Bkz. Mustafa Çufalı, *age*, s. 128 ve 138-150.

⁹³⁶ Metin Turhan, *age*, s. 26.

⁹³⁷ Ahmet Emin Yalman, *age*, s. 1531.

⁹³⁸ Mustafa Çufalı, *age*, s. 161-162.

⁹³⁹ Tekin Erer, *Yasakçılar*, 1. Baskı, Ketebe Yayınları, İstanbul 2018, s. 129.

yapı ile faaliyetlerine başlamıştır. İşte MP, her iki partinin ortasında Türkçülük ve din arasında CHP'nin ve devrin milliyetçilik anlayışlarına alternatif olarak “Mutedil Milliyetçilik” söylemi ile DP koltuğunda oturan ekibe karşı da demokrasi bayrağı ile varlığını hissettirmiştir. DP'nin Atatürk'ü Koruma Kanunu çıkarmakla da dine yaklaşımları ile de samimi olmadığı, muvazaa olduğu ve CHP'den farkı olmadığı MP'nin temel söylemi olmuştur.

2.2.2.Siyasal Zeminde İlk Defa İfade Edilen Mutedil Milliyetçilik

MP Türkiye'deki üçüncü siyasi akımın öncü partisi olarak Türk milliyetçiliğini ideolojik biçimlenmesinin en orta yerinde konumlandırmaktadır. Bu MP'nin sembol ismi olan Mareşal Fevzi Çakmak'tan da bellidir. CMP'ye evrilmesi, Türkiye Köylü Partisi ile birleşip CKMP'ye dönüşmesi, daha sonra MHP'ye dönüşmesi hatta 12 Eylül 1980 Darbesi'nden sonra, Muhafazakâr Parti ve Milliyetçi Çalışma Partisi isimleriyle devam eden bir çizgi izlenmiştir. Parti isimleri değişse bile Türk milliyetçiliğini temel alan çizgiden sapılmamıştır.⁹⁴⁰ Ancak 1960 darbesinin getirdiği siyasi ortam, sağ-sol olayları, 1980 darbesi, küreselleşme, Türkiye'nin iç sorunları ve dış politikadaki değişmelere paralel olarak hızlı değişen dönemin şartlarına göre zaman zaman Türk milliyetçiliğinin söylem ve vurguları tolumsal mutabakat amacından dolayı farklılaşabilmiş ve buna bağlı olarak varlığını sürdürebilmiştir.

MP daha resmen kuruluşunu ilan etmeden önce ana hatları ile partinin program ve prensiplerinin hangi esaslar üzerine inşa edileceğini hissettirdiği görülmektedir. Zaten 1948 yılına kadar Türkiye'de yaşananlar başta CHP'nin politikaları, bu politikalar karşısında DP'nin vaziyeti, ülkedeki milliyetçilerin ve milliyetçiliğin içinde bulunduğu durum ve aynı neslin çocukları olmaları MP için bir tecrübe olmuştur. Zamanla DP'nin gerek parti program gerekse parti içi iletişim ve yöntemlerde CHP'den farklı olmadığı kanısına sahip olan MP ülkenin demokrasi vaziyeti karşısında yeni bir yol açmak ve hesaplaşmak amacıyla Türk siyasetinde yerini almıştır.

MP'nin CHP'ye karşı eleştirisi programında en baskın şekliyle demokrasi vurgusuyla kendini göstermiştir. Parti, bir zümrenin, bir içtimai sınıfın diktatörlüğünü istihdaf eden Doğu örneği demokrasiyi mağşuş ve totaliter bir rejim addetmiş, azın çokluğa tahakkümünü gayrimeşru görürken, insan haklarını çiğneyerek çokluğun aza ta-

⁹⁴⁰ Alihan Limoncuoğlu, agm, s. 149.

hakkümünü de gayrimeşru saymıştır. Bu manada anayasanın demokrasiye uymayan hükümlerinin bilhassa CHP'nin siyasi umdelerini devletin ana vasıfları haline sokan ikinci maddesinin kaldırılmasını istemiştir.⁹⁴¹ Dolayısıyla MP'nin kendini hakiki muhalefet partisi olarak görmesi, memleketi CHP'nin elinden kurtarmak, DP ile mücadele, ırkçılığa ve Turancılığa kaymadan milliyetçi olmak, inkılâpçı sahada zorlamadan terakkiye yönelineceği kurucuları tarafından çoğunlukla ifade edilmiştir.⁹⁴²

Bu çerçevede Kenan Öner'in, yeni kurulan partinin milletin partisi olduğunu söylemesine karşın basında sert eleştiriler yapılmıştır. "Cumhuriyet" gazetesi yeni partinin liderliğini Mareşal'in yapmadığını, DP'den istifa ettiği günden beri Kenan Öner'in öne çıktığını yazmaktaydı. Onun "*partimizde kurucu vasfını taşıyan kimse yoktur, yalnız milletin kurduğu partiyi millete takdim edenler*" açıklaması karşısında ise gazete, Mareşal Fevzi Çakmak, Hikmet Bayur, Osman Nuri Köni, Mustafa Kentli, Harun İlmen, Osman Bölükbaşı ve Profesör Kenan Öner'den ibaret olan takdimcilerin bütün bir milleti temsil edemeyeceği, CHP'nin inhisarcılığının kalktığı bir dönemde MP'nin tek parti olacaklarını vurgulaması onları inhisarcılığa sürükleyebileceğini ifade etmiştir. Ayrıca Kenan Öner'in parti programından istiklâl, samimi milliyetçilik, milletlerarası ilişkilerde dostluk vb. diğer partilerde de olan hususlar olması yönüyle eleştirilmiştir.⁹⁴³

Burada dikkat edilmesi gereken husus partinin daha kuruluş aşamasında fikirsizlikle itham edilmesidir. Parti daha çok o zamanın ruhuna, geriye dönük yaşananlara bir tepki ve sert muhalefet anlayışı ile kendini göstermesi sebebiyle fikrî anlamda sağlam bir temele sahip olmadığını belirtmemiz yerinde olur.

Âdem Çaylak, Cafer Tayyar Kankat'ın "Millet" dergisinde yayınlanan yazısına dayanarak partinin felsefesinin "Hikmet Bayurculuk ve Kenan Önerizm" olarak nitelendirildiğine değinmektedir. Bunlardan Bayurculuğun, siyasal olaylara refleksiyle cevap veren bir düşünce olarak liberal düşünceye uymadığı ve İslam'a tenkitler yaptığı ileri sürülürken, Önerizmin, ahlak, anane ve din ile insanın manevi bir silaha büründüğü, böylece liberalizmin özgürlükçü felsefesine dayandığı iddia olunmuştur. Mareşal'in ise tarihten gelme bir ağırlığı vardı. Çaylak, gerek Öner'in, gerekse Mareşal'in MP'nin aşırı

⁹⁴¹ *Millet Partisi Program ve Tüzük*, Sakarya Basımevi, Ankara 1948, s. 4.

⁹⁴² Âdem Çaylak, *age*, s. 116.

⁹⁴³ *Cumhuriyet*, 8 Mayıs 1948, s. 1, 3.

politika usullerine kaçmalarını önleyen ve iktidar ile muhalefetin saldırıları karşısında çok önemli işlevler ifa eden siyasal aktörler olduğu kanaatindedir.⁹⁴⁴

Atatürk Döneminde iki defa Cumhurbaşkanlığı Sekreterliği'ne getirilen Yusuf Hikmet Bayur, Maarif Vekilliği de yapmıştır ve onun döneminde Üniversite Reformu yapılmış, İstanbul Üniversitesi'nde ilk İnkılâp Tarihi dersini de o vermiştir. Atatürk'ün ölümü üzerine yeni cumhurbaşkanı adayını belirlemek için toplanan Cumhuriyet Halk Partisi meclis grubu toplantısında 323 kişi arasında oyunu İsmet İnönü'ye vermeyen tek mebus oldu. Bayur, MP'nin Genel Başkanlığı'na kadar yükselmiş, sonra istifa ederek DP listesinden bağımsız aday olmuş ve milletvekili seçilmiştir. İktidar partisinin din ve vicdan hürriyeti çerçevesinde din eğitime vermek istediği önemi benimsememiş ve mesela din derslerinin ortaokullarda okutulmasına karşı çıkmıştır. Bayur bu düşünce ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne verdiği bir soru önergesinde, din eğitiminin modern Türkiye'nin geleceği için tehlikeli olabileceğini belirtmiştir. Bayur ayrıca ibadet dilinin Türkçe olmasının gerektiğini savunmuştur.⁹⁴⁵

Aslında MP'de gelenekçi-ilerici çatışmalarının olacağının habercisi yahut görüş ayrılıkları olacağının işaretleri Kenan Öner ve Yusuf Hikmet Bayur isimleri özelinde kendini belli ediyordu. Çok partili siyasi yaşama geçişle birlikte hızlı şekilde gelişen olaylar çerçevesinde MP'nin fikir temeli ne yazık ki yetersiz kalmış, altı doldurulamamıştır.

Niyazi Berkes, "Unutulan Yıllar" adlı kitabında MP ile ilgili gözlemlerini ifade etmiş, kurucular ve parti ile ilgili olarak da şunları söylemiştir:⁹⁴⁶

"Mareşal bu cavalacoz⁹⁴⁷ partinin başkanı gibi gösterilmiştir. Bu sözü kullanmama bakmayın. Parti içinde namuslu, aklı başında kişiler vardı. General Sadık Aldoğan, Mustafa Kentli, Enis Akaygen gibi. Bir de onların yanında Kenan Öner, Hikmet Bayur, Bölükbaşı gibi ukala tipler. Sonraları bunlar da çil yavrusu gibi dağıldılar. Ne bunları birbirine bağlayan paylaşıp bir ideoloji, ne toplumda temsil ettikleri bir sınıf ya da bir bölge; herhangi bir toplum parçası vardı. Bunun yerine onları birbirine bağlayacak bir politika çıkarı da olmayınca doğal olarak bu birbirini tutmaz kişilerin partisi dağılır gider."

MP ile ilgili Berkes'te görüldüğü üzere paylaşıp bir ideolojiye sahip olmadığı ve partinin derme çatma olduğu yönünde bir değerlendirme söz konusudur. Türkiye'de MHP geleneğini temsil eden milliyetçiler daha çok Fevzi Çakmak merkezli yaklaşımlar-

⁹⁴⁴ Âdem Çaylak, *age*, s. 116.

⁹⁴⁵ Mahmut H. Şakiroğlu, "Bayur, Yusuf Hikmet", *TDVİA*, Cilt: 5, İstanbul 1992, s. 282-283.

⁹⁴⁶ Niyazi Berkes, *age*, s. 364.

⁹⁴⁷ Değersiz, uyduruk. Bkz. Hulki Aktunç, *Türkçe'nin Büyük Argo Sözlüğü*, YKY, İstanbul 1998, s. 67.

la MP'yi milliyetçi bir parti olarak nitelemektedirler. Parti programında milliyetçilik anlayışının adını “Mutedil Türkçülük” olarak ifade etmiştir.

Ortaya çıkışında devlet gücüyle yapılmak istenen veya yapılan değişikliklere tepkinin esas rol oynadığı “Ananevi Mutedil Türkçü Milliyetçilik”te ulus olmanın nitelikleri; düşünce ve his birliği, kültür birliği, dil birliği, din, ulusal gelenek ve göreneklerle aile olarak belirlenmiştir. Atatürk milliyetçiliğinin “tebaa milliyetçiliği” olarak eleştirildiği bu milliyetçilikte, Prof. Dr. Bedii Ziya Egemen, M. Süreyya Anamur, Hıfzı Oğuz Bekata, Nurettin Arıçoğlu, Prof. Dr. Hüseyin Avni Göktürk ve Samet Ağaoğlu düşüncelerini “Çığır” ve “Millet” dergileri etrafında dile getirmişlerdir. Fert-devlet düalizmini fert yönünden ele alan “Ananevi Mutedil Türkçü Milliyetçiler”, hukuka bağlı devlet düzeninin savunucusu olurken klasik demokrasi kurallarına da bağlı kalmışlar ancak cumhuriyeti ve demokrasiyi bir şekil meselesi olarak görmemişlerdir. Bekata’nın “Çığır”da yayınlanan 1939 tarihli “Ne İçin Cumhuriyet” başlıklı yazısında belirttiği üzere Cumhuriyet, bir terbiye, ahlak ve fazilet meselesi, müstakil bir ülkede asıl bir milletin tüm fertlerinin idare ettiği bir yönetim şeklidir. Köycülüğe de romantizmin dışında bir önem atfeden ve Çiftlik Köy Projesinden Köy Bankası’na ve Köy Enstitülerinin ocaklaştırılmasına kadar geniş yer veren bu akımda sosyal ve kültürel konular ise muhafazakâr bir bakışla ele alınmıştır. Mithat Atabay’ın ifadesiyle “*bu milliyetçilikte artık Kemalist devrimler dönemi kapanmış, ulusun uyanış dönemi başlamıştır. Bu uyanış bir nevi kendi kendine düşünüş tezi*” idi.⁹⁴⁸

MP programında “Mutedil Milliyetçilik”le ilgili anlayış 9, 10 ve 11. Maddelerde ortaya konmuştur. Buna göre, Türkiye Cumhuriyeti’nin ana vasıflarından olan Milliyetçilik, partinin de ana prensiplerinden biridir. Millet mefhumunu meydana getiren düşünce ve his birliği millî vicdanı teşkil ve müşterek bir hayat ve istikbale inancı tazammun eder. Millî şuurda dil birliği birliğinin büyük hissesini benimserken “Ben Türk’üm” diyen ve kendisini Türk sayan her insanı Türk kabul etmiştir. Eğitim ve öğretimde ve okul hayatı dışında gençliğe millî şuur temelli bir eğitim verilmesi, gençliğin demokratik ve milliyetçi bir ruhla yüksek ahlaki vasıfta ve şahsiyet sahibi vatandaş olarak yetiştirilmesi, aile kurumunun cemiyetin temeli olarak yüksek manevi bir kıymet olarak ka-

⁹⁴⁸ Mithat Atabay, *II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye’de Milliyetçilik Akımları*, Birinci Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 2005, s. 335-354.

bul edilmesi ve aile kurumunun her türlü tehlike ve tehditten korunması partiye millîlik vasfı kazandıran hususlar olmuştur.⁹⁴⁹

Âdem Çaylak'a göre, MP'nin dayandığı milliyetçilik, muhafazakârlıkla yan yana ve birbirini tamamlar niteliktedir. MP, o dönemde ülkede bulunan milliyetçilik türlerinden Kemalist milliyetçiliği, tebaa milliyetçiliği olarak yorumlayarak, bu milliyetçiliğin CHP ve DP'nin programında yer aldığını öne sürmüştür. Ayrıca, Kemalist milliyetçilikten ananeciliği ile Anadolu milliyetçiliğinden de Anadolu dışında ikinci bir ufuk var inancı ile ayrıldığı, ancak ırkçı-Turancı milliyetçilikle hiçbir şekilde bağının olmadığı ve kana ve soya dayalı milliyetçilik türünü reddettiği ileri sürülmüştür.⁹⁵⁰

MP programı liberalizmi ana ilke kabul etmiş, kişilere sınırsız bir ifade, düşünce, basın hürriyeti tanıyarak, bu hürriyetlerde herhangi bir kısıtlama yapılmasını ağır suç saymış, Cumhurbaşkanı'nın ise sadece bir devre için seçilmesine işaret etmiştir. Parti, siyasi alanda liberal görüşleri savunmasına karşılık, kültürel konularda muhafazakâr bir tutum izlemiş, aile kurumunu sağlıklı bir toplum açısından din ve milliyetçilik esasına dayandırmıştır. Okullarda da vatan sevgisine dayanan yeni bir eğitim sistemin uygulanmasını savunmuştur.⁹⁵¹

Parti, milliyetçiliği mutedil olarak ele aldığı gibi ekonomi sahasında da mutedil liberal akideye sadık kaldığını bildirmiştir. Parti, gerek devlete gerekse fertlere ait her türlü tekele, sermayenin haksızlıklarına, aşırı kâr ihtirasına, hileli ticarete, haksız istismara, iktisadi buhranlardan doğan büyük kütle ıstırap ve sefaletine, millive milletlerarası ekonomi ahenk ve muvazenesinin bozulmasına, ferdi teşebbüsleri tahdit ve ilgaya meyyal olan devletçilik ve sosyalistlik ile Türkiye'de o zamanlar en müfrit şekli tatbik edilmekte olan devlet sermayeciliğine karşı olduğunu programında açıkça dile getirmiştir.⁹⁵²

Hakkı Uyar'ın değerlendirmelerine göre MP, özel girişimi savunmakla beraber, hızlı bir şekilde gelişen ticaret burjuvazisinin rahat bir şekilde gelişmesini engelleyen bir programa sahip olmasının da etkisiyle, geniş toplumsal kesimlerin DP'den kendine çevirememiştir. Ayrıca, var olan laiklik anlayışına tepki duyanların desteğini sağlamak istemişse de ve bu noktada mutedil milliyetçiliği savunmuş olsa da bunu geniş bir top-

⁹⁴⁹ *Millet Partisi Program ve Tüzük*, Sakarya Basımevi, Ankara 1948, s. 4-5.

⁹⁵⁰ Âdem Çaylak, *age*, s. 106-107.

⁹⁵¹ Kemal Karpaz, *age*, s. 508-509.

⁹⁵² *Millet Partisi Program ve Tüzük*, Sakarya Basımevi, Ankara 1948, s. 6-7.

lumsal desteğe dönüştürememiştir. Bunda, yoksul köylülerin ve Anadolu tüccarının ekonomik sorunlarına yanıt verici bir politika geliştirememesi de etkili olmuştur.⁹⁵³

Cumhuriyetçi ve milliyetçi, özellikle de milliyetçiliği her şeyin üstünde tutan partinin meşrutiyet dönemlerinde olduğu ve daha önce de MKP'nin programında yer verdiği üzere Millet Meclisi ve Ayan Meclisi olmak üzere iki meclis⁹⁵⁴ kurulmasını istemesi de demokratik işleyişin sağlanması ve denetimle ilgili bir husustur. Programda Ayan Meclisi'nin kısmen seçim, kısmen tayinle oluşacağı, Cumhurbaşkanının ise millet tarafından tek dereceli seçimle seçileceğine yer verilmiştir.⁹⁵⁵

Büyük ölçüde Birinci TBMM döneminden itibaren var olan diktatörlük söylemleri, Cumhuriyetin ilan şekli, demokrasinin işleyiş şekli ve Tek Parti yönetimin bıraktığı izlenim MP'yi de bir takım değişimlere ve farklı düşüncelere sevk etmiştir diyebiliriz. Millet Meclisi ve Ayan Meclisi şeklinde iki meclisli bir yönetim, daha sonra Türkiye Köylü Partisi'nin de gündeminde olmuş ve parti programında yerini almıştır.

“Kudret” gazetesinin 20 Mayıs 1952 yılındaki ideolojiler hakkındaki rapora göre, sinesine aşırı dindar ve sağcı unsurları topladığı ithamı karşısında MP, din karşısındaki tutumunu, aşırı siyasi akımlar arasında ılımlı bir cephe almak olarak tanımladığını açıklamıştır. Millî kurumlara ve geçmişe karşı saygılı; fakat hilafet, çok eşlilik, Arap harfleri ya da çarşaf gibi eski kurum ve âdetleri geri getirmeyi düşünmediği için açıkça devrimci olduğunu belirtmiştir.⁹⁵⁶ Ancak Ahmet Taner Kışlalı “Cumhuriyet” gazetesinde yayımlanan bir yazısında, MP'ye yakın yayın organlarında, Tek Parti yönetimi ve bu yönetime yakın olanlara karşı “Dinsizler İmana Geliniz” başlığını taşıyan yazılar kaleme alınmış olduğuna yer vermiştir.⁹⁵⁷

⁹⁵³ Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Üçüncü Baskı, Boyut Yayınları, İstanbul 2011, s. 191.

⁹⁵⁴ “Çift Meclis Sistemi”, Millî Kalkınma Partisi, Millet Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Türkiye Köylü Partisi'nin parti programları ve gündemlerinde olmuş ve 27 Mayıs 1960 öncesinde de CHP tarafından yayınlanan bildiride önerilmiş bir konudur. Ali Fuat Başgil “Çift Meclis Sistemi”nin birtakım faydaları olduğunu ifade etmektedir. Başgil, bunlardan birisini en başta azgın olduğu kadar menfaatlerine düşkün bir ekseriyetin eline geçmesi mümkün olan hükümet silindirisinin vatandaş hak ve hürriyetlerini çiğneyip gitmesini önlemek, ikincisini ise tek meclis istibdadını önlemenin yanında hükümet organları arasında sabit bir müessese olacağı için devlette mükemmel bir istikrar âamili ve rejimin muhafızı olacağı yönünde belirtmektedir. Bu sisteme Başgil, yeniyi eskiye bağlayan bir muvasala hattı ve bir muvazene faktörü olarak bakmaktadır. İçtimaî sulh ve kanunların iki ayrı şuur ve gözden geçmesi de diğer faydaları olarak ifade edilmiştir. Bkz. Ali Fuat Başgil, *Demokrasi Yolunda*, Birinci Baskı, Yağmur Yayınları, İstanbul 1961, s. 124-129.

⁹⁵⁵ *Tasvir*, 28 Şubat 1948, s. 1-5.

⁹⁵⁶ Kemal Karpat, *age*, s. 508-509.

⁹⁵⁷ *Cumhuriyet*, 29 Eylül 1996, s. 3.

İşleri Başkanlığı gibi kurumların kaldırılmasını talep eden MP, dinî hayatı düzenleyen kanunların da kaldırılmasını istemiştir. Onlara göre, ibadet şekillerini ve din adamlarının kılık kıyafetini düzenleyen kanunlar, vicdan özgürlüğüne aykırı olmakla kalmayıp, aynı zamanda anti demokratiktir. CHP ve DP'yi, “devletleştirilmiş bir dinî hayatı” savunan partiler olarak gören MP, bu anlayışları özgürlük rejimine aykırı bir tutum olarak telakki etmiştir.⁹⁶² Parti, ilk ve orta tedrisata din dersleri ilave edilmesini ve üniversitelerde İlahiyat Fakülteleri ihdasını da muvafık görmüştür.⁹⁶³ İlerde bahsedileceği üzere Türkiye Köylü Partisi de dine yaklaşım ve dinî hayatın yaşanması ve özgürlüğü bağlamında aynı düşüncelerle hareket etmiş, neredeyse aynı ilkelere parti programında yer vermiştir. CKMP'den itibaren MHP ise devlete bağlı din anlayışı temelinde din eğitimi konusunda hassasiyetlerini dile getirmişlerdir.

Milliyetçi muhafazakârlık, millet tasavvuru yoluyla modern ve geleneksel unsurları kaynaştırma becerisine sahip olmuştur. Dışarıdan mülhem modernleşme projeleri neticesinde, modernistler ve gelenek yanlıları arasında oluşan gerilimler karşısında toplumu, millî geçmişin görkemi söylemi konusunda yeniden bütünleştirme vaadinde bulunur. Bunu yaparken tek başına hem gelenekçiliği hem de modernizmi bu ikisini de kaynaştırabilecek ulusal vizyondan bir sapma olarak olumsuzlar.⁹⁶⁴

MP'de de bu bağlamda milliyetçi muhafazakârlık, geleneği ve modernizmi kaynaştırma gibi bir anlayışla ortaya çıkmıştır. Milliyetçilik konusundaki “Mutedil Türkçülük” veya “Mutedil Milliyetçilik” söylemi de bu anlayışın bir dışı vurumu olarak kabul edilebilir. MP ayrıca devrimciliği, insan tabiatını ve içtimai amil ve şartları zorlamadan, daima ilerlemek manasında tekâmülcülük olarak kabul etmiştir. Burada da CHP ve Tek Parti modernleşme yöntemine karşı bir tutum ortaya konmuştur. Her devrin icabatını tesbit etmek o devirde yaşayan neslin mukaddes hakkı olduğu kabul edilirken yapılan hamlelerin ananelere ve milletin iradesine uygun, hakiki ihtiyaçlara tetabuk eder şekilde tanzimi istenmiştir.⁹⁶⁵

Ancak Hikmet Bayur, MP Genel Kurul üyeleri ile aralarında mevcut olduğu söylenen ihtilafa karşı, MP'nin cumhuriyet devri inkılâplarını samimiyetle kendine mal

⁹⁶² Adem Çaylak, “1946-50 Arası Dönemde Müfrit Muhafazakâr Demokratlar ve Türk Demokrasisinin Almış Olduğu Biçim”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 62, Sayı: 01, Yıl: 2007, s. 36.

⁹⁶³ *Millet Partisi Program ve Tüzük*, Sakarya Basımevi, Ankara 1948, s. 5.

⁹⁶⁴ Yüksel Taşkın, *age*, s. 31.

⁹⁶⁵ *Millet Partisi Program ve Tüzük*, Sakarya Basımevi, Ankara 1948, s. 5.

edip onları çağdaş medeniyetin gidişi istikametinde geliştirmeyi vazife edineceğini söylemekteydi. Ayrıca Bayur, iktidara geçince sırf kanunu hâkim kılacağını ve idarenin dürüst işlemlerini temin edip halkı buna inanırması durumunda da istikbalin MP'nin olduğunu vurgulamıştır.⁹⁶⁶

MP'nin Yusuf Hikmet Bayur ve Bayur'la hareket edenler istisna edilirse büyük ölçüde milliyetçi muhafazakâr yapısı Birinci TBMM'deki İkinci Grubu anımsatmaktadır. Kaldı ki MP'nin programını hazırlayan kişilerden birinin İkinci Grubun öncü ismi, 1945'te ise daha önce anlatılan MKP'nin kurucularından Hüseyin Avni Ulaş olduğunu Nurettin Topçu'dan⁹⁶⁷ öğreniyoruz. Son yıllarda gözlerinden rahatsız olan Ulaş'ın, ameliyattan evvel bir "Müessesan Meclisi" kurmayı düşünüp planlarını yaptığı da bilinmektedir. Arkadaşı Asaf Muammer Bey daha sonra, "Hareket" dergisindeki bir yazısında bu Müessesan Meclisi'nin kurulması gerekliliğinden bahsetmiş, *"Ey millet, mülk senin, devlet senin, halk senin, ati senin. Düşün, taşın, faşist hiç bir nesne bırakma. İntihap ettiğin yolu göster. İhtilafı ortadan kaldır demeli"* demiştir.⁹⁶⁸

Hakkı Uyar, 1945 sonrasında İkinci Grupçuların Mesuliyet, Meşale, Muhalefet, Yeni Muhalefet, İzinsiz Muhalefet gibi dergiler çıkardığı tespitini yapmaktadır. "Meşale" dergisi, Hüseyin Avni Ulaş'ın da Birinci TBMM'de hararetle dile getirdiği Ali Şükrü Bey'in⁹⁶⁹ Türk demokrasisinin ilk şehidi olarak gündeme taşımış, bahsi geçen son üç

⁹⁶⁶ *Vatan*, 2 Temmuz 1952, s. 3.

⁹⁶⁷ Nurettin Topçu, *age*, s. 47.

⁹⁶⁸ Muammer Çelik, *age*, s. 135.

⁹⁶⁹ Türkiye'nin yakın tarihiyle ilgili literatürde fikirlerinden çok hazin akıbetiyle tanınan Ali Şükrü Bey 1884'te Trabzon'a bağlı Şarlı'da (bugün Beşikdüzü) doğmuştur. Subay olan Ali Şükrü Bey, çeşitli gemilerde önce seyir subay yardımcısı sonra seyir subayı olarak görev yapmış, ayrıca Donanma Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer almış ve bu cemiyetin aktif bir üyesi olarak çalışmıştır. Ali Şükrü Bey, Balkan Harbi sona erdikten sonra 1914'te askerlikten istifa etmiştir. Donanma, İdman ve Gündoğuşu dergilerinde yazıları çıkan Ali Şükrü Bey, Meclis-i Mebusan'ın son dönemine Trabzon'dan milletvekili seçilmiştir. Meclis'in çalışmalarına ara vermesi üzerine Ankara'ya geçerek TBMM'ye katılmıştır. Meclis'teki konuşmalarıyla dikkat çekmiş ve muhalefetteki İkinci Grup içinde yer almıştır. 19 Ocak 1923'ten itibaren Ankara'da İkinci Grubun yayın organı olan "Tan" gazetesini çıkaran Ali Şükrü Bey, gazetede "Halk ve Hükümet" başlığıyla bir yazı dizisi yayınlamış, milletvekilliği sürerken, 27 Mart 1923'te Topal Osman Ağa ve adamlarınca öldürülmüştür. Onun TBMM'de çıkan ilk kanunlardan olan Men-i Müskirat (İçki Yasası) Kanunu'nun mimarı olması, muhalif kimliği, dini inançlarının güçlü olması ile tanınması, literatürde onun genel olarak, "muhafazakâr", "mutaassıp", "mürteci", "saltanatçı" ve benzeri sıfatlarla anılmasına sebep olmuştur. Ali Şükrü Bey her şeyden önce saltanat da dâhil olmak üzere her türlü kişisel yönetime karşıdır. Bu karşı çıkış onun düşünce sisteminin merkezinde yer alır. Benzer biçimde, millet egemenliğinin sağlanması ve kişisel özgürlüklerin güvence altına alınması, konuşmalarında ve yazılarında ön plana çıkan kavramlar olarak dikkat çeker. Bu çerçevede içinde değerlendirildiğinde Ali Şükrü Bey'in, liberal fikirlere son derece açık bir düşünce yapısı olduğu ortaya çıkar. 6 Temmuz 1922'de yaptığı konuşmada vekillerin sadece meclis başkanınının gösterdiği adaylar içinden seçilebilmesi yöntemine karşı çıkmış, 17 Ocak 1923'te yaptığı konuşmada ise Hâkimiyet-i Milliye için önce kişi hürriyeti, kişi doku-

dergi ise MP'nin yayın organı olarak çalışmıştır. Cihat Baban'ın başyazarlığını yaptığı "Tasvir" gazetesi de MP'nin programının hazırlanması çalışmalarına katılan Ulaş'ın 23 Şubat 1948'de ölmeseydi, MP'nin kurucularından biri olacağını yazmıştır. "Mesuliyet" dergisinde yazılar yazan daha sonra da "Meşale" dergisini çıkaran İzzet Mühürdaroğlu da 1948 sonrasında MP'nin etkin üyelerinden biri olmuştur.⁹⁷⁰

MP'nin parçalanmasına ve sonra da kapatılmasına giden süreç somut olarak Büyük Doğu Cemiyeti üyesi Hüseyin Üzmez'in "Vatan" gazetesi yazarı Ahmet Emin Yalman'a suikast (22 Kasım 1952) düzenlemesi ile başlamıştır. DP ve CHP zıtlaşması bu süreçte yerini yakınlaşmaya bırakmış, MP'ye ağır ithamlarda bulunulmuştur. MP'de parti içi gruplaşmalar ve tartışmalar yaşanmış, bir grup partiden istifa etmiştir. "Milliyet" gazetesinin verdiği habere göre, Atatürk inkılâbına bağlı MP'liler istifa ediyordu. Nitekim 1953 Temmuzunun ilk haftasında Ankara teşkilatında sayısı yüzleri bulan partili çekilmişlerdi. Çubuk ilçesinde ise istifa edenlerin sayısı 90'dı. Yusuf Hikmet Bayur'un partinin gericilerin eline geçtiği yönündeki beyannamesi üzerine Ankara Savcılığı hareket geçmiş tahkikat başlatmıştır.⁹⁷¹

Sonradan CHP İstanbul Milletvekili olan "Ulus" gazetesi yazarı Hüseyin Cahit Yalçın, Bayur'un açıklamalarını istismar eden kişilerden biriydi. 21 Mayıs 1952'de yazdığı başmakalesinde Atatürk devrimleri içinde yetişmiş bir aydın olan Bayur'un bir kriz yaşayan MP'de bulunmasını izahı imkânsız bir muamma ve MP'deki kavganın laiklik kavgası olduğunu ifade ediyordu. "Zafer" gazetesinde Mümtaz Faik ise 4 Mart 1953'te "Milliyetçilere Göz Yumacak mıyız" başlıklı yazısında MP'yi dize getirmenin zamanının geldiğini bu görevin ise DP'nin olduğunu yazmıştır.⁹⁷²

Menderes de aynı gün düzenlediği basın toplantısında MP'nin dini siyasete alet etmek zihniyetini değiştireceğini umduğunu, dinin siyasete alet edilme ihtimaline karşı gelecek seçimlerden evvel mutlaka tedbir almak gerektiğini ifade etmiştir. Bu konuda "Malatya suikasti gözleri açtı" demiştir. Ahmet Emin Yalman'ın bildirdiğine göre, MP'nin itidal ve laiklik taraftarlarının, inkılâb cephesinde görünmeye değer vermelerine karşılık, o zamanki sertlik taraftarlarından Ardıçoğlu, parti gazetesi olan "Kudret'te "Partimizi kapatacaklarmış... Bizi kapatırlarsa ferman padişahın, dağlar bizimdir di-

nulmazlığı ve halkın hür olmasına dikkat çekmiştir. Bkz. Ahmet Demirel, *Ali Şükrü Bey'in Tan Gazetesi*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 15-17.

⁹⁷⁰ Muammer Çelik, *age*, s. 546-547.

⁹⁷¹ *Milliyet*, 02. 07. 1953, s. 1, 7.

⁹⁷² Deniz Bölükbaşı, *age*, s. 142-147.

yeceğiz.”Yalman, bu ifadeler karşısında “*Bu tehdidin manası neydi, isyan mı, dış memleketlere çekilmek mi? Anlaşılmadı.*” Diye yazmıştır. Yalman, Ardıçoğlu’nun bir aralık: “*Biz iktidara gelirsek memleketin ormanları kuracağımız darağaçlarına yetmeyecek*” diye bir yazı yazdığını da söylüyordu.⁹⁷³

Basında çıkan bu tür yazı ve haberlerin gölgesinde Partinin Dördüncü Kurultayı’nda Genel Kurul’da devrim aleyhtarlığı ve gericilik suçlamalarına karşı MP Programının 7 ve 13. Maddelerindeki ılımlı muhafazakârlık ve tekâmülcülük ilkelerinin gerçek anlamıyla yorumlanması ihtiyacından bahsedilmiştir. Bayur, buna karşı “*yüzlerce yıldan beri felaketten felakete uğramış bir milletin muhafazakâr olamayacağını, ılımlı muhafazakârlığın işleri iyi giden ve devletleri yükselen milletlere yakıştığını*”, partinin devrimcilik veya muhafazakârlık gibi iki yoldan birini seçmesi gerektiği, aksi takdirde mürtecilik suçlamalarından kurtulamayacağını ifade etmiştir. Bayur’u açık bir hesaplaşmaya davet eden Bölükbaşı ise partide başından beri bir Hikmet Bayur meselesi olduğunu söylemiştir. Bayur daha sonra istifa etmiştir.⁹⁷⁴

MP’de istifaların duyulmasından sonra aralarında Zonguldak Milletvekili Abdurrahman Boyacıgiller, Ertuğrul Akça, Nurettin Ardıçoğlu, Ahmet Oğuz, Fuat Arna, Ahmet Tahtakılıç ve Yusuf Türe gibi partinin önde gelen bazı şahsiyetleri MP’nin yayın organı durumundaki “Millet” gazetesi’nin Bayurcuların elinde olduğunu gerekçe göstererek gazeteyi bastılar ve gazetenin yayınlanmasına engel oldular. Hikmet Bayur taraftarları bu olaydan sonra “Büyük Millet” adlı bir gazete çıkarmışlardır. MP’liler, haklarındaki gericilik iddialarının ispatı için Adalet Bakanlığı ve Cumhuriyet Savcılığı’nın harekete geçmelerini istemişler, soruşturmalarda partinin İstanbul il örgütünde “Hilafetçi ve Mecelleci” bir grubun varlığının ortaya çıktığı kamuoyuna yansımıştır. Parti, 8 Temmuz 1953’te geçici olarak kapatılmış, ertesi gün de Nurettin Ardıçoğlu “Millet Partisi’ne Açık Mektup” başlıklı makalesinden dolayı tutuklanmış⁹⁷⁵, Bayur’un dört saat boyunca ifadesi alınmış⁹⁷⁶, 15 Temmuz’da da Malatya suikasti tahkikati ile alakalı olarak tevkif edilen Necip Fazıl’ın tekrar ifadesine başvurulmuştur.⁹⁷⁷

Menderes, Ardıçoğlu’nun yazısı karşısında Cezmi Türk’e verdiği cevapta, “*sıcak ve soğuk savaşın olduğu bir zamanda böyle bir beyannamenin vaki olmadığını,*

⁹⁷³ Ahmet Emin Yalman, *age*, s. 1628.

⁹⁷⁴ Deniz Bölükbaşı, *age*, s. 155.

⁹⁷⁵ Mithat Atabay, *Türk Demokrasi Tarihi*, Paradigma Akademi Yayınları, Edirne 2015, s. 173-174.

⁹⁷⁶ *Dünya*, 10 Temmuz 1953, s. 1.

⁹⁷⁷ *Milliyet*, 15.07.1953, s. 1.

MP'nin ihanet teşekkülü olduğunu, mesullerinin ise şu an adliyenin elinde olduğunu” söylemiştir. Menderes ayrıca, “Memleket sahipsiz kalmayacak, biz komitecilik ihtirasını ve memleketi bir pula satmak gayretini hüsrana uğratacağız” diyerek tepkisini göstermiştir.⁹⁷⁸ Daha önce MKP'nin de kuruluşunda Nuri Demirağ üzerinde etkileri olduğu söylenen ve bu partinin sözcülüğünü yapan Nurettin Ardıçoğlu, bir süre CHP ve DP'de siyaset yaptıktan sonra MP'nin kuruluş ve kurumsallaşma aşamasında görevler almış, MP sözcülüğü, GİK üyeliği ve 1951-1952'de MP Genel Yürütme Kurulu üyeliği görevlerinde bulunmuştur. “Kudret” ve “Millet” gazetelerinin başyazarlığını yapmış olan Ardıçoğlu, aynı misyonla CMP'de görev yapmış, 27 Mayıs 1960 İhtilali'nden sonra kurulan Kurucu Meclis'e CKMP kontenjanından 27 Aralık 1960 tarihinde yapılan seçimle 56 oy alarak seçilmiş ve 6 Ocak 1961'de Kurucu Meclis'te göreve başlamıştır. Yeni yapılacak anayasa için kurulan Anayasa Komisyonu'nda görev almıştır. 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri'nde CKMP'den birinci sıra adayı olan Nureddin Ardıçoğlu partisinin almış olduğu 18610 oyla Elâzığ milletvekili seçilmiştir. 1963'te Basın-Yayın Turizm Bakanlığı'na atanan Ardıçoğlu, CKMP'den ayrılıp CHP'ye oradan da Adalet Partisi'ne geçmiştir.⁹⁷⁹

Ardıçoğlu'nun tutuklanması ve o ana kadar gelişen olaylar 27 Ocak 1954'te MP'nin kapatılmasında rol oynayacaktır.⁹⁸⁰ MP'den istifa eden Saffet Olgaç'ın MP aleyhine açıklamaları üzerine parti hakkında dava açılmış, Ankara Asliye Ceza Mahkemesi tarafından kapatılmıştır. Böylece Cumhuriyet Döneminde mahkeme kararı ile kapatılan ilk parti unvanı da MP'ye ait olmaktadır.⁹⁸¹ Mahkeme sanıkların birer gün hapislerine, partinin Ankara merkeziyle bütün teşkilatının feshine karar vermiştir.⁹⁸²

Partinin resmen kapatılmasından önce Yusuf Hikmet Bayur, irticai faaliyetlerin 1949 yılında başladığını ve zamanla tehlikeli bir hal aldığını söylemiştir. Bayur'un açıklamaları, bu partinin kurucularından olması ve uzun müddet partinin yüksek kademelelerinde bulunması dolayısıyla dönemin bazı basın çevrelerince ehemmiyete haiz görülmüştür. Bayur'a göre parti içindeki irtica faaliyetleri şu üç noktada toplanabilirdi: Ata-

⁹⁷⁸ *Vatan*, 10 Temmuz 1953, s. 1.

⁹⁷⁹ Yavuz Haykır, “Türk Kültür ve Siyasi Hayatında Nureddin Ardıçoğlu (1914-1982)”, *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, Uluslararası Harput'a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu*, Elazığ 14-16 Mayıs 2015, s. 287-293.

⁹⁸⁰ Ezel Erverdi, *Nurettin Topçu Düinden Kalanlar ve Geleceğe Umutlar*, 2. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 2019, s. 38.

⁹⁸¹ Yener Lütfü Mert, *age*, s. 45.

⁹⁸² *Akşam*, 28 Ocak 1954, s. 1

türk ve onun eserine düşmanlıkla irtica propagandası, bu yüzden MP programında yapılması istenen değişiklik, 1953'teki büyük kongre.⁹⁸³

MP'nin kapatılması hem MP'liler hem de Ali Fuat Başgil gibi kişiler tarafından demokrasiye indirilmiş darbe olarak nitelendirilmiştir. Cihad Baban'ın dikenli bir kaktüse benzettiği, her sözünde bir iğne, her hikâyesinde bir hiciv olan Osman Bölükbaşı'ya⁹⁸⁴ göre, parti, zaten başından beri var olan parti içi gruplaşmaların sonucu değil Adnan Menderes'in hırsı sonucu kapatılmıştır. Menderes, 12 Mayıs 1953'te Kırşehir'de yaptığı konuşmada bunların dini baskı altına alanlara zangoçluk yapan kimseler, üç buçuk kişilik zümreye dayanan ve dini siyasete alet eden zavallılar olduğu yönünde ağır hücumlarda bulunmuş, benzer konuşmalarını devlet radyosu ve basın yoluyla yayınlamıştı. DP yanlısı “Vatan” ve “Dünya” gazeteleri de MP'nin Mısır'da bulunan Osmanlı hanedanından Faruk Efendi ilişki kurarak padişahlık ve halifeliği geri getirmek iddiasını ortaya atmıştı. Oysa Bölükbaşı'ya göre, ezan, Kura'n vasıtasıyla asıl dini istismar edenler, siyasetlerini inkılâp karşıtlığı üzerine kurmuş olanlar, Necip Fazıl ve “Büyük Doğu” dergisi vb.lerini besleyenler kendileriydi. 6 Temmuz'dan itibaren parti genel merkezinde başlayan aramalardan sonra Bölükbaşı verdiği beyanatta başta Menderes olmak DP kurmayları için *“kinlerini şahit, ihtiraslarını hâkim yapanlar adaleti de zulme vasıta yapmışlardır”* demiştir.⁹⁸⁵

Kurtuluş Kayalı da, dini ortodoksiye açık siyasal örgütlenmenin Cumhuriyet Döneminde 1948'de MP'nin kurulmasıyla başladığını⁹⁸⁶ ifade etmektedir. Bununla birlikte Menderes ise her ne kadar MP'yi dini siyasete alet eden zavallılar olarak itham etse de kendisi de 1954 Seçimleri'nin kazanılmasını Metin Toker'den yapılan aktarımlara göre, iman bütünlüğüne bağlamış, İstanbul'u ikinci bir Mekke, Eyüp Sultan Cami'sini de ikinci bir Kâbe yapmaktan söz etmiştir.⁹⁸⁷ 1957 Seçimleri'ne giden süreçte de “Her fabrika bacasının yanında bir cami minaresi yükseleceği” sözü verilmiş, DP'li konuşmacılar, Kuran'dan bölümler okuyarak halkı dini özgürlüklerinin devam etmesi için DP'ye oy vermeleri konusunda uyarıda bulunmuşlardır.⁹⁸⁸

⁹⁸³ *Milliyet*, 11.01.1954, s. 1

⁹⁸⁴ Cihad Baban, *age*, s. 471-472.

⁹⁸⁵ Deniz Bölükbaşı, *age*, s. 151-173.

⁹⁸⁶ Kurtuluş Kayalı, *age*, s. 46.

⁹⁸⁷ Nurşen Mazıcı, *Tek Parti Dönemi*, 1. Baskı, Pozitif Yayınları, İstanbul 2011, s. 267.

⁹⁸⁸ Kemal Karpat, *Türk Siyasi Tarihi*, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 105.

Nadir Nadi, DP yıllarında din başta olmak üzere DP dönemi politikalarını eleştirdiği ve uyarılarda bulunduğu yazılarını 1961’de Atatürk İlkeleri Işığında Uyarmalar-Bir İflasın Kronolojisi (1950-1960) başlığıyla yayınladı. 7 Haziran 1950 tarihli yazısında “Ezan” konusunu işledi. Buradaki uyarıları aslında hem MP’nin kopuşunu, hem yaşananları hem de yaşanacakları haber veriyor gibidir. Nadi, şöyle yazıyordu:⁹⁸⁹

“...Laiklik konusunu ezan cephesinden ele alan Sayın Menderes, kanaatimce hareket noktasını yanlış seçmiştir. Onun iyi niyetlerinden şüphelenmek için ortada hiçbir sebep yoksa da, bu sözler yeni hükümet aleyhine ileri-geri birtakım propagandalar yapılmasına imkân verecektir. Nitekim bu ezan meselesini ileri sürerek DPi’nin yarın fes giyilmesine, öbür gün Arap harfleri kullanılmasına müsaade edeceğini söyleyenler şimdiden görülüyor. Buna karşın yeni iktidarın hareketsiz durması, gençlik ve aydın çevreler üzerinde doğuracağı tepki bakımından doğru olmaz. DP memleketimizde bir irtica hareketini desteklemeyeceğine göre, kendini yanlış tanıtabilecek propagandaları vaktinde önlemesini bilmelidir.”

MP’nin, gericilik ithamıyla kapatılması Türk siyasi hayatında yerini alırken dinsel siyasallaşmanın da somut bir şekilde DP’nin iktidara geldiği günlerden itibaren başlamış olduğunu ifade etmeliyiz. Mesela, 30 Mayıs 1950’de Ankara Tacettin Cami imamı Tevfik Efendi, Halk Partisi’nin dinsizliği yaydığını, DP’nin onlardan kurtardığını söylerken, Hacı Bayram Cami’sinde vaiz, Halk Partililere kâfir diyordu. DP’nin üçüncü il merkezini açtığı Samsun’da “Büyük Cihad” gazetesini tarafından ise “Müslüman Türk Milleti, Refah ve Saadetini Kuran’ın rehberliğinde Aramalıdır”, “Milletin Atatürk İnkılâbına Medyun Olduğu Doğru Değildir” başlıklarıyla manşetten yazılar veriliyor, haberler yapılıyordu.⁹⁹⁰ 1953’ten sonra dinsel sağ bağımsız bir hareket olmasına müsama ha edilmeyeceğini anlayınca eski tutumunun tamamen aksine DP’ye yanaşarak DP’den fayadalanmaya çalışmıştır.⁹⁹¹

O yıllarda çeşitli gazete ve dergilerde yazıları yayınlanan Bülent Ecevit’in, din-siyaset ilişkileri üzerine de zaman zaman yazılarının yayınlanmakta olduğu görülmektedir. “Son Havadis”te “Demokrasi ve Cesaret” başlıklı yazısında birçok fikir adamı ve politikacının, memlekette demokrasi hareketi başladığından beri, din ve gelenekler konusunda halka tavizler vermiş ve vermekte olduğundan bahsetmiştir. Ecevit’e göre, bunun ancak üç sebebi olabilirdi: 1- Atatürk Devrimlerine kendileri de inanmıyorlardır. 2- Halkın nabzına göre hareket edip, devrimleri feda pahasında da olsa, oy toplamak isti-

⁹⁸⁹ Nadir Nadi, *Atatürk İlkeleri Işığında Uyarmalar-Bir İflasın Kronolojisi (1950-1960)*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul 1961, s. 9.

⁹⁹⁰ Nurşen Mazıcı, *age*, s. 260-261.

⁹⁹¹ Kurtuluş Kayalı, *age*, s. 46-47.

yorlardır. Bunlar demokrasi bezirgânlarıdır. 3- Demokrasi rejimi altında kudreti artan halktan korkuyorlardır.⁹⁹²

Gerek siyasi hürriyetin kısıtlandığı gerekse dinin siyasete alet edildiği şeklinde tasvir edilen bir ortamda MP'nin kapatılmasından sonra Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı ve Zonguldak milletvekili Abdurrahman Boyacıgiller, 12 Şubat 1954'te Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne katılmışlardır. MP, VIII. ve IX. Dönemlerde TBMM'de temsil edilen üçüncü partiydi.⁹⁹³

2.2.3. Millet Partisi'nin Yeniden Kuruluşu: Cumhuriyetçi Millet Partisi'nde Demokrasi ve İnsan Hakları Vurgusu

MP'nin kapatılmasından sonra yeni parti adının “Büyük Millet” ve “Hürriyet” adlarının olmasına yönelik ihtimallerin ardından⁹⁹⁴ kısa süre içinde Ahmet Tahtakılıç başkanlığında MP'li kadrolar tarafından Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) 9 Şubat 1954'te kurulmuştur. Partinin kurucuları şu isimlerden oluşuyordu: Osman Bölükbaşı, Enis Akaygen, Ertuğrul Akça, Sadık Aldoğan, Fuat Arna, Suphi Batur, Lütfi Bornovalı, A. Boyacıgiller, M. Ali Derman, Cemal Işlak, Saadet Kaçar, Enver Kök, Ahmet Oğuz, Ahmet Tahtakılıç. 27-29 Haziran 1955, 25-27 Ekim 1956 ve 19-21 Kasım 1958 kurultaylarında Osman Bölükbaşı Genel Başkan seçilmiştir. Parti 1954 Seçimleri'nde %4,69 oy oranıyla sadece Kırşehir'den 5 milletvekili çıkarmışken bu oy oranını 1957 Seçimleri'nde %7'ye yükseltmiş, sadece Kırşehir'den aldığı oylarla parlamantoya girmiş ve 4 milletvekili çıkarmıştır.⁹⁹⁵

Kuruluşundan hemen sonra daha önce MP'den ayrılmış bulunan inkılâpçı grup, yeni parti programının elastiki bir şekilde kaleme alınmış olduğunu belirterek bunun mazideki tarzda tatbiki endişesini belirtti. Hikmet Bayur'la birlikte partiden ayrılanlar, MP'nin eski idarecilerinin girişimlerini takip ediyordu. Hikmet Bayur, yeni CMP'nin nazizme kaymasını muhtemel gördüğünü belirtmiştir.⁹⁹⁶ Ancak bu görüşün tam aksine yeni kuruluş sırasında, geçirilen acı olaylardan ders alınarak, Parti programında, insan hak ve özgürlüklerini güvence altına alacak ilke ve kuruluşların birer birer belirtilmesinin ötesinde, çağdaş demokratik düzenin, ancak bir Kurucu Meclis tarafından gerçekleş-

⁹⁹² Bülent Ecevit, “Demokrasi ve Cesaret”, *Son Havadis*, 24. 02. 1953.

⁹⁹³ Erol Tuncer, Bülent Tuncer, *Meclis Artimetğinde Yaşanan Değişim*, TESAV, Ankara 2015, s. 58.

⁹⁹⁴ *Akşam*, 31 Ocak 1954, s. 1.

⁹⁹⁵ Metin Turhan, *age*, s. 27-28.

⁹⁹⁶ *Akşam*, 13 Şubat 1954, s. 1.

tirilebileceği de ortaya konulmuş bulunmaktadır. Ahmet Tahtakılıç, ilk Genel Kongre’de hür ve demokrat Türkiye davasının ancak Kurucu Meclis tarafından yapılacak demokratik Türk anayasası ile mümkün olacağını içeren bir konuşma yapmıştır.⁹⁹⁷

Parti programında, partinin gayesi ilk maddede Türkiye’de insan haklarını hâkim kılabilecek ve bunları güvenilir teminata bağlayacak bir devlet nizamı kurmak şeklinde ifade edilmiştir. Devamında Parti bu gayeye, “*Hürriyet, emniyet, müsavat ve adalet mefkûrelerine, milli hâkimiyet ve laik cumhuriyet esaslarına, Garp örneği demokrasi hukukuna, milliyetçilik akidesine samimi surette bağlanmakla varılabileceğine kanidir*” denilmiştir.⁹⁹⁸

CMP’nin programına bakıldığında Tek Parti politikaları ve DP’nin MP’ye yönelik tutumu ve anayasa boşluğunun yol açmış olduğu sonuçların birer tecrübe olduğu görülmektedir. Bu noktada aslında Türk demokrasi tarihi bakımından kurumsallaşması gecikmiş konular üzerinde durması ve öneri getirmesi oldukça önemlidir. Partinin anayasaya girmesini istediği teminat prensipleri: a) Birleşmiş Milletlerce neşredilen “İnsan Hakları Dünya Beyannamesi”ndeki hak ve hürriyetlerin anayasamızda açıkça ifade edilmesi ve teminata bağlanması, b) Kanunların anayasaya aykırılığı hakkında dava hakkı tanınması, c) Anayasaya aykırı kanun teklif edilememesi ve yapılamaması, d) Anayasa tâdilinin bu günden daha teminatlı şartlara bağlanması e) Mahkemelerin istiklâli ve hâkimlerin her türlü nüfuz ve tesirden uzak kalması hususunun anayasa teminatı altına alınması, f) Devlet memurlarının; hak, vazife ve mes’uliyetleri itibarıyla tâbi olacakları prensip kaidelerin anayasada tâyin edilmesi, g) Lâiklik, din ve vicdan hürriyeti gibi modern Devlet esaslarının anayasa ile tarif ve tesbit olunması, h) Siyasi partilerin anayasaca tanınması ve teminata bağlanmış müesseseler haline konulması.⁹⁹⁹ Şeklinde ortaya konmuştur. Anayasa Mahkemesi ve Yüksek Hâkimler Meclisi’nin kurulması da ayrıca belirtilmiş, iki meclisli bir yapıya da programda yer vermiştir.

Bu prensipler aslında CHP ve DP döneminde Türk demokrasisinin yaşadığı sıkıntılara bir nevi çözüm arayışı ve demokrasiyi insan hak ve özgürlükleri temelinde teminat altına alma çabasıdır diyebiliriz. Çünkü başlı başına parti kapatma, siyasi amaçlarla şehirleri cezalandırmak, Cumhurbaşkanının konumu, iftira ve yalan kampanyası, siyasi tutuklamalar, devletin ilkelerinin anlaşılamamış olması bu çabanın nedenleridir.

⁹⁹⁷ Ahmet Tahtakılıç, *age*, s. 141-142.

⁹⁹⁸ *Cumhuriyetçi Millet Partisi Programı*, Yeni Matbaa, Ankara 1954, s. 3.

⁹⁹⁹ *Cumhuriyetçi Millet Partisi Programı*, s. 4-6.

Daha çok o ana kadar demokratikleşmede yaşanan sorunlar üzerinde vücut bulan ve çok uzatılmayan Program, bu noktada küçük bir anayasa taslağı gibi de görünmektedir.

1954 Seçimleri'nden güçlenerek çıkan DP'nin Tek Parti istibdatı kurmaya dönük yaklaşımı CMP'nin programında yer verdiği hususlarda haklılığını da ortaya koymaktadır. Zira DP'nin Emeklilik Kanunu ile devlet memurlarını tasfiye yoluna gitmesi, CMP'li Nurettin Ardıçoğlu'nun Ankara'da Osman Bölükbaşı ile yemek yediği sırada tutuklanması, CMP kurucularından Fuat Arna hakkında Erzurum'da yaptığı bir konuşma ve 8 Temmuz 1954'te yazdığı "Menderes iktidar ateşle oynuyor" başlıklı yazıdan dolayı iki ayrı dava açılması, CMP Genel Başkan Vekili emekli General Sadık Aldoğan 14 Ağustos'ta "Medeni Haklarımızı Bilelim" başlıklı yazısından dolayı adliyenin şahsiyetine hakareten cezaevine götürülmesi, Fuat Arna'nın mahkemesine giden Bölükbaşı'yı istasyonda karşılamayın emrinin verilmesi¹⁰⁰⁰ CMP'nin programda işaret ettiği konuların haklılığının ve demokrasi kaygısının göstergesidir. CMP ile Türkiye Köylü Partisi'ni birleşmeye götüren temel hususun da bu kaygı olduğunu söyleyebiliriz.

O dönemlerin tanığı olan gazeteci Cihad Baban'ın anlatımına göre, 1957 Seçimleri'ne tekaddüm eden günlerde Menderes iktidarı, ne milletvekillerinde masuniyet, ne de Meclis'te kürsü hürriyeti bırakmıştı. Bölükbaşı, Meclis kürsüsünde yaptığı konuşmalardan dolayı, iktidar zoruyla ve o zamanın korkak hâkimleri kararıyla, parlamentodan alınarak hapse atılmıştı. Bu olay üzerine muhalefete mensup bütün partilerin avukatları Bölükbaşı'yı savunmak üzere hareket geçmişlerdi. Bunların başında Ahmet Tahtakılıç'la Muammer Aksoy da vardı.¹⁰⁰¹

2.3.TÜRKİYE KÖYLÜ PARTİSİ'NİN KURULUŞU

CMP ile birleşmesi (16 Ekim 1958) yönüyle MHP'nin temelini teşkil eden siyasi yapılardan biri olan Türkiye Köylü Partisi 19 Mayıs 1952 tarihinde Ankara'da kurulmuştur. Partinin kurucu ve yöneticileri; Ethem Menemencioğlu, Remzi Oğuz Arık, Tahsin Demiray, Hakkı Kâmil Beşe, Dr. Süreyya Endik, Yusuf Ziya Eker, Asım Günç, Asaf İlbbay, Cemil Kantemir ve Cezmi Türk'ten oluşmuştur. Genel Başkanlığına Remzi Oğuz Arık'ın getirildiği partinin temel amacı; Türk toplum yapısını oluşturan köy ve köylünün bütün sorunlarıyla ilgilenmek ve başta köylüler olmak üzere tüm vatandaşları birbi-

¹⁰⁰⁰ Deniz Bölükbaşı, *age*, s. 194-197.

¹⁰⁰¹ Cihad Baban, *age*, s. 480-481.

ri ile kaynaşmış sağlam bir bünyeye sahip hale getirebilmektir.¹⁰⁰² Süreyya Endik, Kâzım Arar, Kemal Atakurt, Remzi Oğuz Arık, Yusuf Ziya Eker ve Cezmi Türk DP'den çıkarılan ve bağımsızlardan gelenlerdir.¹⁰⁰³ Liberal Köylü Partisi de İstanbul'da toplanan kongresinde alınan kararlar Türkiye Köylü Partisi'ne katılmıştır.¹⁰⁰⁴

Türkiye Köylü Partisi'ni ortaya çıkaran siyasi ortam da büyük ölçüde Atatürk sonrası CHP ve İnönü politikaları ile 14 Mayıs 1950'de iktidarı devralan DP'nin yönetim anlayışı itibarıyla CHP'den farklı olmayışı, başka bir partiye ve fikre tahammül gösteremeyişidir. Bu bağlamda Türkiye Köylü Partisi'ni farklı kılan hususlardan biri günün sorunlarını çözebilmek için fikir ortaya koymak, o fikri devam ettirmek ve gerçek maddada Anadolu insanının yanında bulunabilmek samimiyetidir diyebiliriz. Nitekim Türkiye Köylü Partisi'nde MP'ye nazaran Remzi Oğuz Arık'ın şahsında kendini gösteren bilgi birikimi ve ciddi bir fikrî temel gözlemlenebilmektedir.

Bu noktaları Remzi Oğuz Arık, "Köylü Sesi" yayın organında dile getirmiş, DP'den yana ilk ümit kırıklığı yaşayan memleket çocukları olduğunu, DP'nin zafer sarhoşu olduğunu, CHP'nin kaybettiği iktidarı almak için hırs içinde olduğunu, kinden, yersiz ve hudutsuz hırstan uzak kalarak çalışacak bir modern partinin yaşamasının şart olduğunu ifade etmiştir. İdealist amaçlarla yola çıkan Türkiye Köylü Partisi 1954'e geldiğinde doğduğundan beri ancak 32 ilde teşkilatlanabilmiştir.¹⁰⁰⁵

Türkiye Köylü Partisi, Kuruluş Beyannamesi'nde bir sınıf savaşı yapmak ve bundan zümre menfaatleri elde etmek gayesiyle kurulmuş siyasi bir birlik olmadığını, biricik gayesinin Türk milletinin hürriyet ve eşitlik içinde birliğini sağlamak olduğunu dile getirmiştir. Türk milletinin partisi olduğu ifade edilen Türkiye Köylü Partisi'ne göre, bütün sosyal meselelerin düğüm noktası köy ve köylüdür. Yüz elli yıldır köy ve köylü ihmal edilmiş, yanlış plan ve programlara kurban edilmiştir. Beynamede partinin bir fikir partisi olarak yaşama azminde olduğu da ortaya konmuştur.¹⁰⁰⁶ Bununla birlikte Remzi Oğuz Arık, Türkçülükle köycülüğün paralel olduğunu, Türkçü olan biri-

¹⁰⁰² Mithat Atabay, *age*, s. 172.

¹⁰⁰³ Erol Tuncer, Bülent Tuncer, *age*, s. 68.

¹⁰⁰⁴ *Türkiye Köylü Partisi-Gaye Prensipler Tüzük Program Beyanname*, Türkiye Basımevi, Ankara 1952, s. 24.

¹⁰⁰⁵ Remzi Oğuz Arık, *Siyasi Yazılar Konuşmalar ve Türkiye Köylü Partisi*, 1. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017, s. 279-280.

¹⁰⁰⁶ Remzi Oğuz Arık, *age*, s. 126.

nin köy realitesinden bağımsız olamayacağını ifade etmekteydi. Arık, köye romantik yaklaşımlar yerine köylüyü merkeze alan bir siyaset anlayışı geliştirmiştir.¹⁰⁰⁷

Bu siyaset anlayışı içinde Arık'a göre, Anadolu'nun Türkler tarafından fethe-dilmesinden sonra, Türk kültürünü koruyan ve yaşatan köylü, bilhassa millî istikrarın teminatı olan köy kadınıdır. Mehmetçiği köy kadını yetiştirdiği gibi nüfus meselesinin halli de onun vereceği çocuklarda görülmektedir. Ancak Türk köylüsü üzerinde Osmanlı Devleti döneminde bir ipotek oluşmuş, bu ipotek Anadolu Kurtuluş Savaşları ile kaldırılmış, buna rağmen köyün bozulan iktisadi dengesi düzelmemiştir.¹⁰⁰⁸

Bu çervede köyün bozulan dengesini düzeltmek, köy ve köylü meselesini hal-letmek için Arık'ın alınmasını istediği tedbirler şunlardır: 1- Köyün emek denen cevhe-rini içte ve dışta en iyi şekilde değerlendirmek 2- Köyü bir millet hücresi olarak görüp, mensuplarını ekip halinde çalıştırmak 3- Köy kanunu, toprak kanunu çıkarmak, köyün toprağını verimli hale getirmek 4- Köyün iktisadi imkânlarını artırmak suretiyle köyden şehre akını önlemek 5- Siyasette, adalette, iktisatta köylüyü kapitalizmin baskısından kurtarmak, köyü sevdiren, üretimi sevdiren mektep meydana getirmek 6- Köyü şehirleş-tirmek yerine, onun köy kalmasına, fakat köy olarak tekâmül etmesine çalışmak 7- Köy sağlığı meselesini halletmek 8- Dilini, müziğini, dansını, hikâyesini, örfünü saygıyla karşılamak 9- Köye karşı duyulması gereken sevgiyi, önce meydana getirmek, sonra artırmak, daha sonra da bir sosyal hareket gücü vererek işin iman tarafına işlemek 10- Köy kadını, şehirlerin hizmetçi, bar ve pavyon kadını ihtiyacı olarak harcamak yerine onun köyde kalmasını, fakat yuvasında ana, eş, hemşire, sevgili olmasını sağlamak.¹⁰⁰⁹

Partinin program hazırlığı safhasında Türkiye'nin toplumsal gerçekliği üzerin-den bir okuma yapılarak yeni bir düzen için "Türk Dünya Görüşü" kabul edildiği gö-rülmektedir. Program hazırlanırken İsviçre'deki partilerin yanında Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin savaş öncesi parti programları Konyalı Mümtaz Kuru tarafından incelendi. Teknik çalışmaların yanında Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, Nihat Reşat Belger, Ham-dullah Suphi Tanrıöver, Halide Edip Adıvar, Selahaddin Adil Paşa, Hikmet Bayur gibi siyasette tecrübe kazanmış olan kişilerin birikimlerinden istifade edilmeye çalışılmıştır. Eski bakanlardan Şevket Raşit Hatipoğlu ve Cavit Oral, eski başbakanlardan Şemsettin

¹⁰⁰⁷ Mehmet Pınar, "Anadoluculuk Ekseninde Türkiye Köylü Partisi (1952-1958)" *Yüzüncü Yıl Üniver-sitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 37, s. 319.

¹⁰⁰⁸ Ziya Bakırcıoğlu, *Remzi Oğuz Arık'ın Fikir Dünyası*, Birinci Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000, s.130-132.

¹⁰⁰⁹ Ziya Bakırcıoğlu, *age*, s.133.

Günaltay, eski elçilerden Alaettin Tiritöglü, başlarında Avni Doğan'ın bulunduğu beş milletvekili ve DP'li otuz milletvekilinin Türkiye Köylü Partisi'ne geçmesi söz konusu olmuşsa da bu gerçekleşmemiştir.¹⁰¹⁰

Türkiye Köylü Partisi, kurulduğu yıllar itibariyle Türk siyasetinde etkinlik göstermemiş olsa da Parti Programı'nda yer verdiği bir takım kayda değer özellikleri vardır. Bunlardan biri yeni bir anayasa ve müstakil bir Anayasa Mahkemesi'nin kurulmasını zaruri görmeleridir. Bu zaruretin temel amacı anayasaya aykırı kanunların çıkarılmasını ve tatbikini önlemektir. Diğer yandan Yüksek Seçim Mahkemesi kurulmasını da programın dördüncü maddesi ile bildirmişlerdir.¹⁰¹¹

Parti, TBMM çatısı altında Milletvekilleri ve Ayan Meclisi olmak üzere iki meclis birliğini esas almaktadır. Bu iki meclis birliğinin görevi gerekirse anayasayı tadil etmek ve Cumhurbaşkanını seçmektir. Yüksek din öğretimi için İlahiyat Fakültesi kurulması, bütün çalışanlar için Sosyal Emniyet Bakanlığı kurulması, ilköğretimin yedi yıla çıkarılması ve ortaokulların tasfiye edilerek yerlerine bölge ihtiyaçlarına göre mektepler açılması, Millî Akademilerin kurulması, Köy Enstitüleri'nin yerine Bölge Teknik Mektepleri'nin kurulması, Kara, Deniz, Hava Orduları'nda Fen Daireleri'nin kurulması parti programında yer alan önemli hususlardır.¹⁰¹²

Partinin esas gayesi Ana Nizamname'de üç madde ile ortaya konmuştur. İlk maddede kuruluş şekli ve yasal dayanağı belirtilmiş, ikinci maddede esas gaye köycülük, içtimai emniyet, her sahada içtimai terakki ve tesanüdü tahakkuk ettirecek ıslahat yapmak ve bu yoldan millî birliği korumak şeklinde verilmiştir. Üçüncü maddede ise millî bir müessese olduğu, ülke dışında bir parti ile anlaşamayacağını, içerde de gayrisiyasi teşekküllerle münasebetlerine Merkez Temsilciler Meclisi'nce karar verileceğini ifade etmiştir.¹⁰¹³

Türkiye Köylü Partisi'nin bütünüyle parti programına baktığımızda insan odaklı ve toplumun alt kesimlerine yönelik eşitlikçi, köylü, işçi, kadın, dul, yetim, öğrenci, öğretmen olmak üzere tüm vatandaşları koruyucu bir bakış açısına sahip olduğunu, bu bakış açısında Anadolu insanının yüzyıllar boyunca çektiği sıkıntıları gidermenin merkeze alındığını söyleyebiliriz. Parti, Prensipler kısmında “Cumhuriyet rejimini ve bu

¹⁰¹⁰ Mehmet Pınar, agm, s. 320-321.

¹⁰¹¹ Türkiye Köylü Partisi-Gaye Prensipler Tüzük Program Beyanname, s. 27.

¹⁰¹² Remzi Oğuz Arık, age, s. 111-124.

¹⁰¹³ Türkiye Köylü Partisi-Gaye Prensipler Tüzük Program Beyanname, s. 7.

rejimle elde edilen zihniyeti ve esasları korumak, gerekenleri yeni hayatın icaplarına göre ıslah etmek, tamamlamak prensibimizdir” denilerek de mevcut yapı üzerinde ıslahat yapılması fikrine sahip olduğunu da ortaya koymuştur.¹⁰¹⁴

Türkiye Köylü Partisi, Türk milletini ilgilendiren meselelerde ve konularda millî mefkûre ve millî şuur temelli yaklaşırken laikliğe de tamamen taraftar olduğunu ifade edebiliriz. Nitekim parti, din ve vicdan hürriyetini zedeleyen veya tehdit eden devlet müdahalesinin aleyhinde olduğunu, laiklikten kanunların millet ihtiyaçlarına ve ilmin esaslarına göre hazırlanmasını anladığını, millet birliğinin bozulmaması şartıyla tam bir dini serbestlikten ve eşit yaklaşılmastan yana olduğunu belirtmiştir.¹⁰¹⁵

Remzi Oğuz Arık, partisinin Kastamonu İl Merkezi’nin açılış konuşmasında Osmanlı Devleti’nin doktrin temeline dayanan âdem-i merkeziyetçilik hareketinden faydalanmadığını, hatta karaladıklarını ifade etmiş ve partilerinin bu fikri temele yani Prens Sabahaddin’in temsil ettiği harekete dayandığını dile getirmiştir. Arık, bu harekette çekirdek ailenin geliştirilmesi, bireysel özgürlük ve hürriyet gibi mefhumların yerleşmesinde Prens Sabahaddin’in fikirlerini önemsediklerini ancak bu düşüncelerin gerçekleşmesini Prens Sabahaddin gibi bir cemiyete değil siyasi partiye dayandırdıklarını söylüyordu. Ayrıca bireysel eğitimin güçlendirilmesiyle ferdin, ailenin ve toplumun sağlamaşacağını vurgulayan Arık, kendini köylü ve köy gerçeğine ayarlayan tek partinin de Türkiye Köylü Partisi olduğunu çoğu zaman ifade etmiştir.¹⁰¹⁶

O, cemiyeti yetiştirmek, cemiyetin irade ve hamle imkânlarını artırmak için eğitim, sosyal ve kültürel politikaların âdem-i merkeziyetçiliğe göre düzenlenmesi gerektiğine işaret ediyordu. Siyasi terbiye, siyasi ahlak ve karakterin hürriyetle var olabileceği, iş, sigorta, mesken meselelerini halletmek suretiyle Türk ailesini hür düşünceye, kanaatlerini bildirmeye ve şahsi teşebbüsü tatbik etmeye teşvik edilebileceği, idare, iktisat ve iş müesseselerini milletlerarası anlayışa ve anlaşmalara uygun reformlarla, devlet ve halk bazlı işlerin hale koyulması Arık’ın işaret ettiği noktalar olmuştur. Ancak şahsi teşebbüs noktasında İttihat Terakki döneminde milletin tasarruflarını hükümet eliyle soyanların, CHP döneminde ise köksüz, hükümet eliyle türeyen parazit zümrelerin var olduğunu düşünerek dikkat edilmesi gerektiği bildiriliyordu. Arık, Türkiye Köylü Parti-

¹⁰¹⁴ *Türkiye Köylü Partisi-Gaye Prensipler Tüzük Program Beyanname*, s. 4.

¹⁰¹⁵ *Türkiye Köylü Partisi-Gaye Prensipler Tüzük Program Beyanname*, s. 29.

¹⁰¹⁶ Mehmet Pınar, *Anadoluculuk ve Köycülük Bağlamında Türkiye Köylü Partisi (1952-1958)*, 1. Basım, Libra Yayınları, İstanbul 2020, s. 149-152.

si'nin yayın organı Teşkilat gazetesinde geçen ifadelerinde ayrıca “...*Darwin'in ancak vahşi hayvanlar âleminde itibar görebilecek olan istifa nazariyesine saplanmaktan milletimizi çekindirmek isteriz*” demiştir.¹⁰¹⁷

Parti, Remzi Oğuz Arık'ın Genel Başkanlığı döneminde komünizmle mücadele-ye, Kuzey Atalantik Paktı'na (NATO), düzgün değerlendirilemediği düşünülse de Marshall yardımlarına, Kore'ye asker gönderilmiş olmasına taraftar bir siyaset çizmiştir. Arık, komünizmin yayılma alanlarını daraltmak ve set çekebilmek için de Avrupa Birliği'nin kurulmasının şart olduğunu İkinci Büyük Kongre münasebetiyle yapmış olduğu konuşmada dile getirmiştir. Parti, Atatürk'ün Balkan ve Ortadoğu politikalarının önemi- mine dikkat çekmiş, DP'nin Balkan politikalarının yanında yer almış, Ortadoğu politikasında ise Atatürk Dönemi politikanın model olması gerektiğinin altını çizmiştir. DP'nin plansız ve hazırlıksız yakalandığı Ortadoğu politikasında genel anlamda İngiltere, Mısır, İran ve israil eksenli tavsiyelerde bulunulmuştur.¹⁰¹⁸ Dış politika konusunda partinin millî, gerçekçi ve ılımlı bir siyasetten yana olduğu görülmektedir.

Kemal Karpat'a göre küçük bir aydınlar grubu tarafından kurulan Türkiye Köylü Partisi, büyüklük, fikirler ve örgütlenme bakımından, savaş öncesi Balkanlar'ın köylü partileri ile mukayese edilemez nitelikteydi. Parti, 1954 Seçimleri'nde 60.900, yani bütün oyların 0, 56'sını almıştır. 1955'te yapılan Dördüncü Parti Kongresi, idealizmi bir tarafa bırakılırsa, partinin özgün bir görüşü olmadığını ortaya koymuştur. Karpat'a göre, partinin başkanı Tahsin Demiray, siyasi sorunlar hakkında belirli görüşlere sahip bir siyasi düşünürden çok, inanç yönü ağır basan bir liberaldi. 1957 Seçimleri'nden sonra Köylü Partisi, CMP ile birleşmiş, böylece siyasi sahneden çekilmiştir.¹⁰¹⁹

Ancak Türkiye Köylü Partisi'nin özellikle Remzi Oğuz Arık'ın şahsında ortaya koyulan ahlak, duygu ve Türk milletinin sorunlarını çözmeye dayanan dava anlayışı, bu dava anlayışı içinde gençlik ve milliyetçi yapılara önem verilmesi, köylü, tarım ve ziraat reform, yerli ağır sanayi gibi konulardaki birikimi MHP'nin Türk milliyetçiliği anlayışına katkı sağlamış ve Remzi Oğuz Arık ismi 1970'lerde anma törenleri ve özel günler- de partinin öncüleri arasında zikredilmiştir.

Bununla birlikte MHP geleneğinin başlangıcı olarak kabul edilen MP'nin “Mutedil Milliyetçilik” söylemi de Türkiye Köylü Partisi tarafından dile getirilmiş ve be-

¹⁰¹⁷ Mehmet Pınar, *age*, s. 151-154.

¹⁰¹⁸ Mehmet Pınar, *age*, s. 201-234.

¹⁰¹⁹ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 514-515.

nimsenmiştir. Zaten “Mutedil Milliyetçilik” ve “Anadoluculuk düşüncesi”nin de birbirine çok uzak yaklaşımlar değildi. Türkiye Köylü Partili Cezmi Türk CHP Grup Başkanvekili Trabzon Mebusu Faik Ahmed Barutçu’nun Türkiye Köylü Partisi’nin ideolojisi üzerindeki eleştirileri karşısında Türkiye Köylü Partisi Meclis Grubu üyeleri olarak hayatlarını mutedil milliyetçiliğe vakfetmiş olduklarını söylemiştir. İdeolojilerinin olduğu, fikre karşı fikirle mücadele edecek fikriyata ve kuvvete sahip oldukları, 1951’e kadar içtimai fikir alanında, 1951’den sonra da siyasi fikir hareketi olarak var olduklarını söyleyen Türk, ayrıca bizce çok önemli olan bir noktaya da temas etmiştir. Türk, insanî ve mutedil milliyetçilik idealiyle ve içtimai fikir hareketleriyle, Türk Ocakları’nın kapandığı tarihten beri Halk Partisi’nin karşısına çıkmış bulunduklarını¹⁰²⁰ dile getirmiştir.

Türk Ocakları’nın kapatılması, Cezmi Türk tarafından Türkiye Köylü Partisi’nin ideolojik çizgisinin başlangıcı olarak ifade edilmiştir. Bu noktada Türkiye Köylü Partisi ile “Anadoluculuk, siyasi düzlemde temsil edilmiştir” gibi genel bir kanı söz konusu olsa da Anadolucuların Türk Ocakları’na cephe almış olduklarını belirtmeliyiz. Nitekim Türk Ocakları’nın Turancılık-Türkçülük çizgisinde Anadolu’ya yönelmesi, Türk Ocağı’nın “Anadolu Ocağı” olması bekleniyor ve temenni ediliyordu.¹⁰²¹

2.3.1. Remzi Oğuz Arık, Tahsin Demiray ve Türk Milliyetçiliği

2.3.1.1. Remzi Oğuz Arık

Mehmet Kaplan’ın millî duygu ve millî şuur mistiği dediği ve şahsiyet adamı olarak tarif ettiği¹⁰²² Remzi Oğuz Arık, Türkiye’deki milliyetçi-muhafazakâr düşüncenin önemli isimlerinden biridir; ancak gerek ilgi alanlarının genişliği, gerekse bu alanlardaki donanımıyla Türkiye’de hem muhafazakâr düşünce çevreleri hem de Türkçülük/Milliyetçilik akımı açısından bakıldığı zaman belli kalıplarla bütünüyle örtüşmeyen bir kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁰²³

Tanıl Bora, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Hamdullah Suphi Tannöver, Peyami Safa, Remzi Oğuz Arık’ı, değişik konumlar işgal etmekle beraber, Türkiye’de milliyetçi-muhafazakârlığın ön-tarihine yerleştirilebilecek düşünce adamları olarak değerlendir-

¹⁰²⁰ TBMM Tutanak Dergisi, B: 77, 6. 5. 1953, O: 1, Cilt: 22, TBMM Basımevi, Ankara 1953, s. 41.

¹⁰²¹ Metin Çınar, *Anadoluculuk ve Tek Parti CHP’de Sağ Kanat*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 94-98.

¹⁰²² Remzi Oğuz Arık, *İdeal ve İdeoloji*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s. I.

¹⁰²³ Hayati Tüfekçioğlu, “Remzi Oğuz Arık”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt: 5, İletişim Yayınları, Tanıl Bora, Mustafa Gülteknigil (Ed.) İstanbul 2006, s. 448.

mektedir. Bunlardan ilki resmî-kurumsal kültürün hep dışında veya marjında durmuş; ikincisi resmî ideolojinin tasfiye etme gereği duyduğu bir kurumun (Türk Ocakları) başında bulunmuş ve bu tasfiyeden sonra marja kaymış; üçüncüsü ise gözde bir küllür-sanat adamı ve Cumhuriyet ideologlarından iken, bir kavga adamı olarak milliyetçi-muhafazakâr akımın kurucu kuşağına geçmiştir. Ona göre, Remzi Oğuz Arık ise muhafazakâr milliyetçiliğin siyaseten aktif, fakat popüler milliyetçi cereyanın kıyısında kalmış bir şahsiyettir. Romantizmin¹⁰²⁴ temel itkisi yani modernliğin değiştirici, yapıcı hamleliliğini geleneğin dirilişi için kullanma heyecanını taşıyan Remzi Oğuz Arık'ta Türk milliyetçiliğinin gayesi Türk halkı, şiarı ise kendi kendimizin fethi çıkmasıdır.¹⁰²⁵

Arık, 1920'lerin başından itibaren Anadolu hareketin bütün serüvenine tanıklık etmiş, Anadolu Mecmûası çevresiyle yakın ilişkisi olmuş, hem kuram hem uygulama düzeyinde, Anadolu dergilerde ve örgütlenmelerde başı çekmiştir. Anadolu hareketin sürekliliğini ve eşgüdümünü sağlarken, diğer yandan hem Türkçü-Turancı çevrelerle hem de Tek Parti iktidarı ile Anadoluocular arasında bir bağlantı noktası olmuştur. Arık'ın çevresinde CHP'nin önde gelenleri olduğu gibi muhalifleri de yer alabilmiştir. Nihal Atsız, arkadaşı Remzi Oğuz Arık için "Gurbet" dergisindeki (Sayı: 1, Mayıs 1954) Remzi Oğuz Arık başlıklı yazısında "*Anadolucu idi. Fakat Turancılığı düşman sayan zavallılarla ilgisi yoktur*" demiştir.¹⁰²⁶

Türk milliyetçiliğine Anadoluçuluk hareketi yoluyla katkı sağlayan, Türk siyasetine ve MHP geleneğine Türkiye Köylü Partisi ile temel oluşturan Remzi Oğuz Arık, Kozan'ın Kabaktepe köyünde dünyaya gelmiştir. Arık, Oğuzların Farsak aşiretinden Boy beyi Arık Fakih'in soyundan Mehmet Ferit Bey ile Zekiye Hanım'ın oğlu olarak 1899'da Kozan'ın Kabaktepe köyünde dünyaya gelmiştir.¹⁰²⁷ Mahalle mektebindeki ilk öğrencilik hayatından sonra Selanik'teki ablasının yanına giden Arık, ablasının ölümün-

¹⁰²⁴ Cumhuriyet Döneminde yayınlanan "Millî Mecmûa'da Mehmet Safvet, milliyet cereyanının inkişafını anlatırken Fransız İhtilali ve Sanayi inkılâbı'ndan sonra üçüncü olarak "Romantizm"i ele almıştır. Ona göre, Almanya'da Schlegel, Fransa'da Chateaubriand, İngiltere'de Sir Walter Scott ile başlayan Avrupa edebiyatındaki romantik hareket 18. yüzyılın kozmopolit ve klasik ruhuna karşı isyankâr bir cereyan idi. Ve daima millî bir cephe taşımakta idi. Bu cereyanın alelâde halk ile alâkadar oluşu, millî oyunların, millî hikâyelerin ve millî musîkinin canlanmasını temin etmiş, halk lisânını ve halk harsını en yüksek bir mevkiye çıkarmıştır. Ve hatta millî hayatın hususiyetlerini takdis ederek milliyeti, adeta ibâdet edilecek bir din haline getirmiştir. Bkz. Mehmed Safvet, "Avrupa'da Milliyetçilik Cereyanının Zuhûr ve İnkişâfı", *Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik*, Mehmet Kaan Çalen, Haluk Kayıcı (hzl.), İstanbul 2014, Bilge Oğuz Yayınları, s. 74.

¹⁰²⁵ Tanıl Bora, *age*, s. 71-79.

¹⁰²⁶ Metin Çınar, *age*, s. 160-161.

¹⁰²⁷ Ziya Bakırcıoğlu, *age*, s.27.

den sonra tekrar baba ocağına dönmüş ardından subay olan Fevzi ağabeyinin yanına İşkodra'ya gitmiş, İstanbul'a dönerek önce Mercan İdadisi sonra İzmir Sultanisi'ne girmiş, nihayet İstanbul Muallim Mektebi'ne girerek buradan mezun olmuştur. İstanbul yılları Arık'ta Türk Ocakları'nın da etkisiyle Turancılık düşüncesinin yeşerdiği yıllar olmuştur. Arık, öğretmenlik yaptığı yıllarda Felsefe bölümünü de bitirmiştir.¹⁰²⁸

Remzi Oğuz Arık'ın, 1926 yılında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Arkeoloji ve Sanat Tarihi tahsili için Avrupa'ya gönderilen ilk Türk talebesi olduğunu Ziya Bakırcıoğlu yazmaktadır. Sorbon Üniversitesinde Sanat Tarihi, Louvre Arkeoloji Enstitüsünde arkeoloji tahsili yapan Arık, Fransa'nın tarihi, kültürü ve medeniyetini bir bütün olarak incelemiştir. Ayrıca Turancılık düşüncesinden Anadolu realitesi üzerinde düşünmeye başlaması Paris'te bulunduğu yıllarda olmuştur. Arık, Paris'te Türk milliyetçilik hareketinin büyük isimleri olacak olan Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Nurettin Topçu, Mün-taz Turhan, Reşat Şemsettin Sirer, Şevket Raşit Hatipoğlu, Sedat Çumralı, Ahmet Kutsi Tecer gibi isimlerle de tanışmıştır.¹⁰²⁹

Fransa'da öğrenci iken Avrupa'da eğitim gören yaklaşık 200 Türk öğrenciyi 1929'da Paris'te bir araya getirerek Türk Talebe Cemiyeti'nin kurulmasına öncülük eden Arık¹⁰³⁰, Türkiye'de Göllüdağ, Alacahöyük, Çankırıkapı, Karaoğlan, Hacılar, Ala-ettintepe ve Bitik kazılarına katılmış, 1930-1942 arasında Ankara DTCF ve İlahiyat Fakültesi öğretim üyeliği yapmıştır. “Çığır” ve “Millet” dergilerini de çıkaran ve 1950'de siyasete atılan Arık, DP Seyhan Milletvekili olmuştur. 1952 yılında Köylü Partisi'ni kuran Arık, 3 Nisan 1954'te meydana gelen bir uçak kazasında vefat etmiştir.¹⁰³¹

Ezel Erverdi, Nurettin Topçu'nun, şahsiyetini, idealistliğini, iradesini, çalışkanlığını çok takdir ettiği ve sevdiği Remzi Oğuz Arık'ın yeni bir neslin yetişmesini beklemeyen, kendi nesline güvenerek siyasete atılmasını erken bulduğunu yazmaktadır. Topçu'ya göre, Arık'ın dünya ve ülkenin meselelerini kavramış, tam donatılmış aydın ve kültürlü kadrolara sahip olmadan siyasete girmesi zamansızdı.¹⁰³² Ayrıca, Topçu'ya göre, Tanzimatçı ve Meşrutiyetçilerin aksine Anadolu'yu Paris'e götüren Arık, Kuds'ten çıkan Sen Pol ve Sen Piye gibi bir havari idi. Topçu'nun onun hakkında önemli

¹⁰²⁸ H. Emin Sezer, *Remzi Oğuz Arık*, Toker Yayınları, İstanbul 1976, s. 17-29.

¹⁰²⁹ H. Emin Sezer, *age*, s.30-31.

¹⁰³⁰ Metin Çınar, *age*, s. 61.

¹⁰³¹ İkbâl Vurucu, “Remzi Oğuz Arık”, *Milliyetçilik*, Tefik Erdem (Ed.), Otorite Yayınları, Antalya 2020, s. 855.

¹⁰³² Ezel Erverdi, *age*, s. 51.

bir değerlendirmesi de onu Hüseyin Avni Ulaş'tan sonra Anadolu davasının önderi olarak görmesidir.¹⁰³³

Remzi Oğuz Arık, Peyami Safa'ya göre, her ne kadar farklı düşünse de Türk milliyetçiliğinin, Ziya Gökalp'ten sonra, sayıları gittikçe azalan temel direklerinden biriydi. Milleti şahsiyetini bulmuş içtimai topluluk olarak tarif eden ve milliyetçiliğin temel fikirleri olarak insan, millet, hürriyet, tekâmül, muvazane, ilim, ebediliği¹⁰³⁴ gösteren Cahit Okurer'e göre¹⁰³⁵, İstiklal Savaşı'ndan sonra Ziya Gökalp merhalesini aşarak gerçek istikametini bulan milliyetçiliğimizin fikriyatıydı. Bu milliyetçilik insanî düşünce ile sevgi ve irademizi kaderiyle birleştirdiğimiz tarihî, içtimai, coğrafi realiteye bağlayan müsbet, ilmî bir zihniyetin terkiydi. Haluk Karamağralı, ölümünden sonra onun daha çok mesleki yaşamını anlattığı bir yazı kaleme almış, Mümtaz Turhan vatana bağlanan milliyetçiliğini anlatmış, Ekrem Akurgal ve Tahsin Özgüç Türk arkeolojisine katkılarını dile getirmişler, Mehmet Kaplan ise onun şahsiyet adamlığı üzerinde durmuştur.¹⁰³⁶

Türkçü Zeki Sofuoğlu, ülkücü kadrolaşmanın mimarlarından İlhan Darendelioğlu ve arkadaşı Nurettin Pakyürek, MHP'li İsmail Hakkı Yılanlıoğlu da onun ölümü üzerine yazılar yazmışlardır. Remzi Oğuz Arık isminin, idealist, dürüst, samimi ve menfaatsiz olması yönüyle Hikmet Bayur'dan Şemsettin Günaltay'a, Nurettin Topçu'dan Ahmet Kabaklı'ya, Ziyaeddin Fındıoğlu'ndan İbrahim Kafesoğlu'na kadar tüm milliyetçi ve muhafazakâr kesimlerde ciddi bir karşılığının olduğu görülmektedir.

Anadolucu milliyetçiliğin simge isimlerinden olan Arık; Anadolu Mecmûası, Dönüm¹⁰³⁷, Hareket, Özleyiş, Bizim Türkiye, Çığır¹⁰³⁸ gibi yayın organlarında çeşitli

¹⁰³³ Nurettin Topçu, *age*, s. 70 ve 80.

¹⁰³⁴ Cahit Okurer, *Milliyetçiliğimizin Temel Fikirleri*, Toprak Dergisi Yayınları Nu: 20, İstanbul 1962, s. 121-192.

¹⁰³⁵ Türk Milliyetçiler Derneği'nin kuruluş aşamasında istişare toplantılarına ve seminerlerine katılmış olan Cahit Okurer'e göre, Türk olduğumuzu bilmemiz açısından Ziya Gökalp'in fikri tarihimizde yeri büyüktür. Ancak biz sadece Türk değiliz, tarihi kaderimiz, ıstıraplarımız, ayrı iç hüviyetimiz var. Ona göre, kuru naziriyelerden ziyade yalnız bu toprağa bağlı fikir ve nazariyelerin inancısını terennüm etmek gerek. Anadolu insanının gözlerini muhayyel vaadlerle uzak iklimlere değil, kendine çevirmesini sağlamak, maarif, ziraat, iktisat, hukuk hayatında da mutlaka yerli görüş ve menfaatleri hâkim kılmak esas vazife olmalıdır. Bu da bilgi ve irfan sahibi olmakla mümkün olacaktır. Okurer de istikbali, toprakta ve köyün, köylünün ruh anahtarlarının açılıp aynı imanın çocuklarını ideal milliyetçilik etrafında birleştirmekte bulur. Bkz. Cahit Okurer, *İdeal Milliyetçilik*, İlaveli 2. Baskı, Yağmur Yayınları, İstanbul 1962, s. 58-60.

¹⁰³⁶ Ziya Bakırcıoğlu, *age*, s.212-285.

¹⁰³⁷ "Dönüm", Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsünde görevli bilim adamlarının çabalarıyla 1932 Haziran ayında yayımlanmaya başlamış, 1936 tarihli 44. Sayısı ile etkinliğine ara vermiş, 1939'da tekrar yayımlanmaya başlamış, 12 sayıdan sonra 1940'ta sona ermiştir. Sahibi, Dr. Sait Tahsin Tekeli, Umum Neşriyat

roller üstlense de kendisi açısından Anadolu milliyetçiliğinin kuramsal metinlerini “Millet” dergisinde kaleme almıştır. Anadoluçuluğu sadece düşünce alanında değil, siyasi platformda da dile getiren kişi olarak Arık, “Millet” dergisinde Hilmi Ziya Ülken’in ifadesiyle dar uzmanlık çevresini aşarak vatan, millet ve insanlığa dair düşüncelerini dile getirmiştir.¹⁰³⁹

İlim-Fikir-Sanat Mecmûası sıfatıyla Mayıs 1942’de yayın hayatına başlayan “Millet”, muhafazakâr-milliyetçi bir Anadoluçuluk anlayışının savunulduğu aylık dergidir. 24. Sayısı yayımlandıktan sonra İrkçılık-Turancılık davası başlarken yayın hayatına son vermiştir. Derginin yayın politikasını belirleyen kişi ve Umumi Neşriyat Müdürü Remzi Oğuz Arık’tır. Arık, burada yazdığı yazılarında bütün halkı sevmeyi milliyetçiliğinin hareket noktası olarak görür ayrıca milliyetçiliğinin asıl mistiğini yani mukaddes unsurunu halkın meydana getirdiğini belirterek, Türkiye’de halkçılığı daha üstün ve realist bulur. Ona göre milliyetçilik bir nevi halkçılıktır. Genel olarak “Millet” dergisi

Müdürü ise sonraları Tarım Bakanlığı (1942) ve Millî Eğitim Bakanlığı (1962-63) da yapacak olan Şevket Raşit Hatipoğlu’dur. Gerek “Dönüm”, “Fikir Hareketleri” gerekse İlhami Safa’nın sahibi olduğu “Kültür Haftası” ve Baltacıoğlu’nun “Yeni Adam” dergileri, Kemalist inkılâbın ideolojisini oluşturma amacıyla çıkan “Kadro” dergisine karşı, Kemalist inkılâbın rakip kavramlaştırılması faaliyetlerine girişmişlerdir. “Dönüm” ismi, derginin ziraata nisbeti ve bir hareket ve yön değiştirmek amacıyla tercih edildi. Batı’dan kopya metotlardan ziyade, memleket ilimciliği yani yerli ilim ile Anadolu’nun zenginliklerinin bilimsel yöntemlerle ölçülmesi, işlenmesi, her yerin kendine göre yapılışı, oluşu, hareket ve değişmesi içerisinde ifade edildi. Halkevi Köycülüğü olarak bilinen resmî köycü söylemi sahte sevgi olarak gören “Dönüm”, Türkiye’nin toplumsal ve ekonomik yapısının tarımsal gelişme ve kalkınmaya uygun olduğunu, teknik gelişmenin de organik yapıya uygun ve özgün bir biçimde gerçekleşmesi gerektiğini sayfalarına taşımışlar, kendilerini memleketçi olarak tanımlamışlardır. Onlara göre, Anadolu gizli bir hazinedir ve yarınki teknik ve medeniyet Anadolu insanının içinde gizlediği cevherin tekniği olacaktır. Bu manada cemiyetin değil tabiatın bir parçası telakki edilen köy çocuğuna ayrı bir önem verilir. Sermaye tahakkümüne karşı kooperatifleşmeyi, ordu çiftliklerinin kurulması ve kalabalık köylü gençlerin buralarda yetiştirilmesini savunan Dönümcüler, köydeki çözülüşün nedenlerini, eski ve yeni köy ağalarının, imamların konumu, köy odalarının köy kahvehanelerine dönüşümü gibi sorunlar üzerinden ortaya koymaya çalışmışlardır. Remzi Oğuz Arık’ın Dönüm’de köye dair yazdığı bazı makaleleri şunlardır: “Bizde Köy”, (Sayı: 17, İkinciteşrin 1933), “Bizim Köylere Dair II”, (Sayı: 18, Birincikanun 1933), “Bizim Köylere Dair III”, Sayı: 19, İkincikanun 1934), “Köy Kadını”, (Sayı 25, Temmuz 1934) “Bir Köy Köpeği”, (Sayı: 26, Ağustos 1934), “Halkçılık ve Köycülük, Köycülük Rehberi, Köycülük Esasları”, (Sayı: 29 ve 30, İkinciteşrin ve Birinci kanun 1934) Bkz. Metin Çınar, *age*, s. 121-151.

¹⁰³⁸ Anadolu milliyetçiliğini benimseyen derginin imtiyaz sahibi ve neşriyat müdürü, siyasete CHP kanadından atılan ve 1943-1960 arasında milletvekili olarak görev yapan Hıfzı Oğuz Bekata’dır. Önde gelen yazarları arasında Remzi Oğuz Arık, Samet Ağaoğlu, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Mehmet Kaplan, Ahmet Kutsi Tecer, Cahit Okurer, Mümtaz Turhan, Tezer Taşkıran, Mehmet Halit Bayrı, Nihat Erim, Cemil Sena Ongun yer almakta ve Raşat Şemsettin Sirer ve Tahsin Banguoğlu’nun makalelerine de yer verilmektedir. İlk makale Sadri Maksudi Arsal tarafından Türk Ocakları’nda sunulan bir konferansın basılı metni idi. Remzi Oğuz Arık, bu metinde Arsal’ın “Türk ırkının iki bin senelik mücadelesinden sonra kazandığı netice; Küçük Asya’dır” şeklindeki ifadelerinin Türk milliyetçiliğinin tarihi bakımından önemli olduğunu giriş yazısında dile getirmiştir. Bkz. Erinç Erdal Yıldırım, *age*, s. 143.

¹⁰³⁹ Mithat K. Vural, *age*, s. 59-60.

yazarlarına göre, mazi ambarına depo edilmiş kültür hazinelerini arama ve bulma ve millete yabancı aydınlarla mücadele başlıca çabadır.¹⁰⁴⁰

2.3.1.2. Anadolucu Türk Milliyetçiliği İçinde Remzi Oğuz Arık

Anadolucu milliyetçilik Türkiye’de muhafazakâr milliyetçiliğin kollarından biri olarak varlık göstermiştir. Cumhuriyet Dönemi muhafazakâr milliyetçilik, Cumhuriyet döneminde ortaya çıkan milliyetçiliği yeniden inşa etme eğiliminde olan bir milliyetçilik tipolojisidir. Muhafazakâr milliyetçiliğin tepkisi, dini ikinci plana iten, bazı durumlarda ise dini yok sayan milliyetçiliğe karşı olan İslam motifli, İslam ile milliyetçiliği bir arada şekillendirmeye çalışan Türk milliyetçiliğidir. Bu milliyetçilik, Cumhuriyet Döneminde iki koldan gerçekleşmiştir. Birincisi Anadolucu Türk milliyetçiliğinde İslam’ın vurgulanması, ikincisi Türkçülük akımını yeniden ortaya çıkarmak ve Türk-İslam sentezine ulaşmak yoluyla gerçekleşmiştir. Bunlardan ikincisi siyasal ideoloji haline gelebilmiş ve Türk siyasi hayatında kendine yer bulabilmiştir.¹⁰⁴¹

Anadoluculuğun, 1920’lerin başında Dergâh Mecmûası’yla birlikte kültürel bir kimlik olarak ortaya çıktığı genel olarak ifade edilen bir nokta olmuştur. İstanbul’da Yahya Kemal ve Ahmet Haşim’in öncülüğünde çıkan bu dergide, Ahmet Hamdi Tanpınar, Nurullah Ataç, Mustafa Şekip Tunç, Hasan Ali Yücel, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Yakup Kadri ile birlikte yazabilmişlerdir. Bergsoncular olarak anılabilecek bu derginin Ziya Gökalp geleneğine ciddi ölçüde mesafeli olduğu görülmektedir. Ancak şu belirtilmelidir ki Gökalp ve “Dergâh” arasındaki fark, Batı-Doğu yahut Avrupalılık-Yerlilik tercihi değil, Batıya nereden bağlandıklarıdır. Batı, Gökalp için öncelikle Durkheim iken, “Dergâh” için Bergson’dur.¹⁰⁴²

“Madde ve Hafıza”, “Vicdânın Doğrudan Mu’taları Üzerine Deneme” adlı eserleriyle meşhur Fransız filozofu Bergson, Ali Fuad Başgil’e göre de Kadir-i Mutlak’ın varlığına inanan ve kudret-i tabîyeye yani yaratıcı tekâmüle kâni olan bir âlimdi. Bergson’a göre din, aynı zamanda insan vicdanının ilk ve doğrudan mu’tası ve insanın mânevî, yani düşünen ve inanan bir varlık oluşunun tecellisidir. Başgil bu noktada “*Dini, sırf bir cemiyet tasavvuruna ircâ edip, onun subjektif yani enfüsî mahiyetine göz*

¹⁰⁴⁰ Metin Çınar, *age*, s. 153-161.

¹⁰⁴¹ Recep Recebov, Cesurhan Taş, “Liberal Milliyetçilik: Kabileden Devlete; Etnikçilikten Milliyetçiliğe”, *Milliyetçilik Tipolojileri*, Hasan Acar (Ed.), 1. Basım, Nobel Yayınları, Ankara 2018, s. 43.

¹⁰⁴² Besim F. Dellaloğlu, *agm*, s. 116.

yummak, dumanı görüp de ateşi inkâr etmektir” demektir.¹⁰⁴³ Bununla birlikte Ülken, Bergsonizm’in büyük bir ün ve itibar kazanmasını bunu kabul edenlerin duyguları akla tercih etmelerinden ileri gelmediği, bunun bir moda ve gösteriş meselesi olduğu değerlendirilmesinde bulunur. Ülken, Durkheim’in ve Gökalp’in şöhreti gibi Bergson’unkinin de aynı esasa dayandığını ifade ediyordu.¹⁰⁴⁴

Anadolucu düşünüşün temel izlekleri olan, akla karşı duygu ve sezgiye verilen öncelik; soyut olana karşı somut/mücessem kavrayış; olayların hayatın akışı içinde kendiliğinden oluştuğuna/tekevvün ettiğine inanış; dine toplumsal ve yapıcı bir bağ olarak verilen önem; inşacı süreçlerden ziyade gelenek içinde yaratıcılığı savunmak, muhafazakâr-gelenekçi düşüncenin genel çerçevesine oturduğu şeklinde değerlendirilmektedir. Hayat hamlesini de yaratıcı tekâmül gibi Bergsoncu kavramlarla destekleyerek toplumsal hayatın iç dinamiklerle, dolaysız, yaratıcı ve devamlı bir süreç içinde mekanik olmayan bir gelişimini idealize ve romantize etmişlerdir.¹⁰⁴⁵

1924 yılında yayın hayatına başlayan “Anadolu Mecmûası”¹⁰⁴⁶ ile birlikte Anadoluculuk daha sistematik bir hal almıştır. “Anadolu Mecmûası”nda Hilmi Ziya Ülken, Mükrimin Halil Yinanç, Ahmet Refik Altınay, Necmettin Halil Onan, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Haydar Necip gibi isimler yer almıştır. Ayrıca Yahya Kemal, Necip Fazıl ve Ahmet Hamdi Tanpınar’ın da yazıları dergide yayınlanmıştır. “Anadolu Mecmûası”, TBMM Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni’nin (Ulaş) de aralarında yer aldığı kişilerce kurulan Anadolu Komandit Neşriyat Şirketi tarafından çıkartılmıştır. Milliyetçiliği coğrafî gerçekliğe oturtarak Turancılığın karşısına Anadolu tarihini öne çıkaran bu düşünceye göre, millî tarihimizin adı Anadolu Tarihi veya Anadolu Türkleri Tarihi olmalıdır. Diğer yandan Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyetimiz de bir Anadolu müessesesi olduğu için devletin adı da Anadolu Cumhuriyeti olmalıdır.¹⁰⁴⁷

Mehmed Halid, “Anadolu Mecmûası”nda (1. Sene, S: 9, 10,11, Kanun-ı Evvel, Kanun-ı Sani, Şubat 1341, s. 313-316) “Milliyetperliğimizin Manası” başlıklı yazısında Türkiyecilik, Memleketçilik, Türk milleti gibi adlandırmalardan ziyade Anadolu, Anadolu milleti ve Anadoluculuk demeyi tercih ettiklerini yazmıştır. Mehmed Halid ayrıca

¹⁰⁴³ Ali Fuad Başgil, *Din ve Laiklik*, 12. Baskı, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2017, s. 77-78.

¹⁰⁴⁴ Hilmi Ziya Ülken, *age*, s. 419.

¹⁰⁴⁵ Metin Çınar, *age*, s. 269.

¹⁰⁴⁶ “Anadolu Mecmûası”nın tıpkı basımı 500 sayfa olarak Arslan Tekin ve Ahmet Zeki İzgöer tarafından hazırlanarak 2011’de TTK tarafından basılmıştır.

¹⁰⁴⁷ Mithat K. Vural, *age*, s. 31-34.

milletin adının ya tarihten ya da muhitten çıkarılması gerektiğini öneriyordu. Mehmed Halid'in nazarında Turancılık ise dün hayal, bugün hayal, yarın da hayal olarak kalan bir düşünce idi. Mehmed Halid, o günün şartlarında bu düşünce için kuvvet ve vasıtaların olmadığı kanaatindedir. Bu yüzden Anadolu milletinin birinci görevi millî devleti kemale erdirmek, Anadolu'daki ilk millî devletimiz olan Selçukî medeniyetini inkişaf ettirmek, yani millî cumhuriyetten sonra millî medeniyet yapmak olmalıydı.¹⁰⁴⁸

Anadolucular, organisist bir yaklaşımla, hem iktisadi hem toplumsal açıdan millî bünyeye uymadıklarını düşündükleri her şeye tepkilidirler. “Anadolu Mecdûası” her ne kadar düşünce farklılıkları olsa da özellikle vatan sınırları, azınlıklar, kapsayıcı bir millîlik kültür tasarımı konularında Ankara hükümetinin destek kaynakları arasında yer almıştır.¹⁰⁴⁹

Sahipliğini Halk Edebiyatı ve Folkloründe büyük emekleri olan Mehmed Halid Bayrı'nın yaptığı “Anadolu Mecdûası”nda imzası bulunan kişiler arasında Reşat Şemsettin Sirer, Faruk Nafiz Çamlıbel ve Ömer Bedrettin gibi isimler de bulunuyordu. Ancak sık sık yazılarına yer verilen ve etkili olan isimlerin başında bilhassa Anadolu ve Selçuklu tarihi alanında varlığını ortaya koyan Mükrimin Halil Yinanç geliyordu.¹⁰⁵⁰

“Anadolu Mecdûası” çevresinin tarihe yaklaşımında Türk ve Moğolların kardeş olduğu tezi, Ergenekon gününün millî bayram olması fikirleri, Azerbaycan Türkü ile Anadolu Türkünün kardeş olduğu fikri, Osmanlı Türkleri ifadesi doğru ifade ve yaklaşımlar değildir. Millî bayram olarak kutlanması gereken gün, Anadolu'nun fetih tarihi olan 26 Ağustos 1071 günüdür. Osmanlı Türkleri diye bir il ve ulus olmadığı gibi de Fatih'ten itibaren devşirmeler kanalıyla devlet Türk'e ve Anadolu'ya yabancısıdır. Hatta Mükrimin Halil Yinanç'a göre Fatih bir Türk Kağanı değil, Roma imparatoru olmuştur.¹⁰⁵¹

Anadolucu tarih görüşü ve yazımına göre, 26 Ağustos 1071 günü gerçekleşen Malazgirt Meydan Muharebesi “Anadolu tarihini ikiye bölen bir kılıçtır” ve bu kılıç hâlâ Türk'ün belinde sallanmaktadır. Anadolu milleti, eskinin üzerine birikerek ve eklenerek bir süreklilik halinde bugüne ulaşmıştır. Anadolu Mecdûasının 6. Sayısında

¹⁰⁴⁸ Mehmed Halid, “Milliyetperliğin Manası”, *Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik*, Mehmet Kaan Çelen, Haluk Kaycı (hızl.), Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2014, s. 244.

¹⁰⁴⁹ Metin Çınar, *age*, s. 120.

¹⁰⁵⁰ İlhan Darendelioğlu, *Türkiye’de Milliyetçilik Hareketleri*, 2. Baskı, Anda Dağıtım, İstanbul 1975, s. 79.

¹⁰⁵¹ Mithat K. Vural, *age*, s. 34-37.

“Ayın İzleri” bölümünde imzasız yayınlanan bir yazıda, Başkumandan Meydan Muharebesi’nin Cumhuriyet Hükümeti tarafından görkemli şekilde kutlanması abartılı bulunmuş, Dumlupınar’da Yunan haşeratını mahveden ordunun elindeki silahın gücünün Malazgirt’ten geldiği öne sürülmüştür. Bu yazıya göre, Sakarya’dan Akdeniz’e rüzgâr gibi koşan asker, düşmana nasıl galebe çalınacağını Malazgirt ma’rekesinde can veren aziz ölüden öğrenmiştir. Her harp, her zafer Malazgirt ovasında kazanılan zaferden küçüktür.¹⁰⁵²

Medeniyetimizin yeniden inşası için gerekli olan özü içinde barındıran maziyi bir nevi harç olarak düşünen¹⁰⁵³ ve millî tarihin başlangıcı olarak Malazgirt’i kabul eden Yahya Kemal’e göre de Türk tarihi Malazgirt’e kadar müesseseseleşmiş bir medeniyet manzarası göstermemektedir. Yahya Kemâl, daha Paris yıllarında, biri yeni bir târîh görüşü, diğeri metod olarak iki kuvvetli fikirle Türk târîh ve medeniyetinin şuuruna vardığını söyler. Bunlardan birincisi, bazı Fransız tarihçilerinin, Fransız milletinin teşekkülünü, yeni bir toprakta yepyeni bir milliyet olarak oluşumuyla izah eden târihî görüşleri, diğeri de, bu toprak ve bu, târîh ortasında, bu oluşu araştırırken dayandıkları metottu. Bu metodla beraber, Camille Julian’ın, okuduğu anda kendisine bir çeşit vahiy gibi tesir eden “Fransız milletini, bin yılda, Fransa’nın toprağı yarattı” cümlesi Yahya Kemal’in dikkatini tarihin ortasında Türklüğü arayarak Malazgirt’e çekmiştir. Ona göre, Malazgirt öncesi kable’t tarihtir.¹⁰⁵⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar onun hakkında “*O, dehamızın en güzel aynasıdır. Dilimizin büyüğü, bahçelerimizin gülleri, mevsimlerimizin sırrı ondadır. ... Sesi milletimizin nabızı olan, bize bizi tanıtan, ilhamında vatanımızın manevi yüzünü seyrettiğimiz adam... O bizim için garbın kapısı ve şarkın cevheridir*”¹⁰⁵⁵ demiştir.

Mehmet Kaplan’a göre de Türkler ancak kendilerine bir vatan edindikten, onun üzerinde bir medeniyet ve devlet kurduktan sonra müstakil bir millet haline gelebilmişlerdir. Türkler Garp milletlerine nazaran, muayyen bir toprak üzerinde yerleşmekte gecikmişlerdir. Türk tarihinin en mühim hadiselerinden biri bu gecikmedir. Akıncılığa ve hayvancılığa dayalı yaşam bu gecikmenin sebebi olarak görülmektedir. Kaplan ayrıca Türk milletinin Orhun Abideleri’nde mukaddes Ötüken ormanında oturmalarının tavsi-

¹⁰⁵² Metin Çınar, *age*, s. 85.

¹⁰⁵³ F. Yalçın, *agm*, s.57.

¹⁰⁵⁴ Birol Emil, “Tarihimizin Dersleri”, *Töre*, Sayı: 30, Temmuz 1971, s. 19-20.

¹⁰⁵⁵ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Zeynep Kerman (hızl.), İkinci Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 1977, s. 333-334.

ye edilmesinden ve ancak bu şekilde yaşayacağı ve mihnetinin kalmayacağından da bahsediyor ve bir nevi Oğuzların Anadolu'yu vatan kılması ile de bu atalar öğüdüne uyulduğuna işaret ediyordu.¹⁰⁵⁶

Müşterek vatan ve coğrafi gerçekliğe dayalı milliyetçilik konusunda 1920'li yılların "Anadolu Mecmûası" çevresi ile 1940'lı yılların Anadolucuları başta Nurettin Topçu ve Remzi Oğuz Arık olmak üzere aynı düşünüyor. Ancak İstanbul'un fethi ve Fatih konusunda farklı düşünceler olduğu ilerde değineceğimiz üzere görülecektir. Bununla birlikte Malazgirt Zaferi'nin tarihi olarak 26 Ağustos 1071'in millî bayram olmasını 1970'li yıllarda MHP'li çevreler de dile getirmişlerdir. Türk Ocağı İzmir Şube Başkanı, Ülkü Bir İzmir Şube Başkanı, İzmir Halk Eğitim Başkanı, Türkiye Siyonizmle Mücadele Derneği Genel Başkanı, MHP Antalya Müfettişliği görevlerinde bulunmuş olan Kemal Fedai Coşkun, Fedai dergisinin ilk sayısında, ilk sayfayı 26 Ağustos 1071 Malazgirt Zaferine ayırmış, bu günün millî bayram ilan edilmesini ifade etmiştir.¹⁰⁵⁷

1940'lı yıllara gelindiğinde Arık'ın fikir hayatındaki önemi, bu dönem de tamamen dışlanmasa da Cumhuriyetin siyasi entelektüeller kadrosundan, resmî ideolojiden, kısaca merkezden uzaklaşmasıdır. Bu dönemde o, muhafazakâr bir milliyetçilik anlayışıyla gerek resmî milliyetçilik anlayışından gerekse Türkçülükten ayrılmıştır. Remzi Oğuz Arık, milliyetçilik anlayışının en temel özelliğinin toplumumuzun, toprağımızın, tarihimizin gereklerine uyan bir realistlik olduğunu savunur. Realizm vurgusuna dayanarak, bizim milliyetçiliğimizin ne yalnız başına his, ne yalnız başına kan ve ne yalnız başına toprak birliğine dayandığını, "bir sıra realiteye" dayandığını söyler.¹⁰⁵⁸

Bu realitede Anadolu'nun coğrafyadan vatana dönüşmesinin ilk nüveleri 1913 Balkan Savaşları sonrasında ortaya çıkmış, I. Dünya Savaşından sonra siyaseten dönüşecek tek coğrafya olarak Anadolu kalmıştır. Teknik anlamda ırk ve dil birliği üzerine inşa edilmiş olan Turancılıkta kader birliği arka plana itilmişti. Anadolucu düşünce I. Dünya Savaşının Türk toplumu ve Türk aydını üzerinde yarattığı travmanın yeni bir hayat hamlesi ile aşılabileceğini savunmuş ve Bergson felsefesine yaslanmıştır. Hilmi Ziya Ülken'e göre de Bergsonizm, 1905'ten 1918'e kadar kuvvetle hüküm sürmüş, pozivitizm ve mekanik evrimcilik akımına dolayısıyla da Gökalp'in sosyolojik felsefesine tepki olarak ilk defa belli bir zümre tarafından savunulmuştur. Bergson metafiziği teme-

¹⁰⁵⁶ Mehmet Kaplan, *Nesillerin Ruhu*, 14. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017, s. 44-45.

¹⁰⁵⁷ *Fedai*, Yıl:1, Sayı:1, Ağustos 1963.

¹⁰⁵⁸ Hayati Tüfekçioğlu, agm, s. 453.

linde manevi kuvvet ve yarı mistik ruh hamlesine dayanan Anadolu cu düşüncede hikmet, insanın trajik durumdan romantik duruma geçmesi oradan da rönesansa ulaşmasıyla ve mukaddes ıstırabın gerilimleri ile biçimlenmektedir. Bu noktada Anadolu cu düşüncede Batı istilas ı karş ısında ortaya çıkan hayat gerginli ğ i yerine hayat hamlesine bırakmaktadır.¹⁰⁵⁹

Bu hayat gerginli ğ i içinde Türk milliyetçili ğ inin somut olarak bir mekâna kavuşması, co ğ rafyanın de ğ er yüklü bir kavram olarak vatana dönüşümü ve milliyetçi düşüncenin de bu do ğ rultuda topra ğ a bağ lanması Arık'la mümkün olmuştur. Arık, millet olmanın ilk büyük şartını insan kütlelerini birleştiren müşterek tarih olarak görür, bu kütle co ğ rafiya ya damgasını vurur ve vatan do ğ ar. Vatan kurulurken her kütle ye rehberlik yapan sebepler farklı olabilir. Amerika'da sürgün, ekmek, altın arayıcılığı iken, Türkmenlerin Anadolu yu fethetmesine sebep din oldu ğ unu söyler. Arık, millet tanım-larken yalnızca soy ve kültür unsurunu öne çıkaranları dışlayıcı olarak görür ve eleştirir.¹⁰⁶⁰

Bu çerçevede insanın, hayvanın çi ğ nedi ğ i bir ölü âlem, her şeyden habersiz çoluk çocu ğ un ba ğ rını tekmeledi ğ i, dostun, düşmanın çi ğ nedi ğ i co ğ rafyanın irade dış ı tesirlerle vatan olmaya başlaması Arık'ta ayrı bir anlam taşımaktadır. Yaşama ve mesut olma şartlarını oluşturmak için birlik düşüncesi ile yani müşterek tarih ve kaderle birlikte doğuşun karanlı ğ ının yırtıldığını, toprak insanın, insanın da topra ğ ın olmasıyla vatanın doğdu ğ unu¹⁰⁶¹ söyleyen Arık'a göre, birleşik kütlelerin co ğ rafiya ya damgasını vurma sı¹⁰⁶² co ğ rafyanın kütle ye şahsiyet vermesiyle anlamını buluyordu.

Arık'ın tarihe karşı farklı yaklaşımı onun millet ve milliyetçili ğ e de farklı bakmasını sağlamıştır. Onda tarih görüşü, insanlığa seyrek doğan bir millet olan Türk milletinin yaptıklarının inkâr edilmemesini sağlar. Arık'ta mazi, hayranlık de ğ ildir. Çünkü hayranlık bütün tenkit imkânlarını kilitler. Ancak, o kendi aslını ve varlığını aşı ğ ı gören tarih görüşünün karş ısında dır.¹⁰⁶³ Bu noktada Malazgirt Meydan Muharebesi, İstanbul'un Fethi, Millî Mücadele gibi olaylar kayda de ğ er gözükmektedir. Bunlar büyük ölçüde MHP gelene ğ i içinde üzerinde durulan, millî şuur olarak siyasetin üzerinde işlenen noktalar olmuştur.

¹⁰⁵⁹ Mithat K. Vural, *age*, s.109.

¹⁰⁶⁰ İkbâl Vurucu, *agm*, s. 856.

¹⁰⁶¹ H. Emin Sezer, *age*, İstanbul 1976, s. 101-103.

¹⁰⁶² Remzi O ğ uz Arık, *Co ğ rafiya'dan Vatana*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 12.

¹⁰⁶³ Remzi O ğ uz Arık, *İdeal ve İdeoloji*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s. 71.

Arık’a göre Türklüğün 2300 yıldır, Müslüman devletlerinin de 900 yıldır var olduğu kabul edilmektedir. 2300 yıllık devrede Türklük için çalışanlar olmuş fakat bunlar milliyetlerini duymamış, milliyetçi olmamış, Türk milliyetçiliğini uyandırmamışlardır. Türklük en az 900 yıldır topluluğu belli, adı belli kitledir.¹⁰⁶⁴ Tarihi, “hatıralar yumağı”¹⁰⁶⁵ olarak gören Arık’ın milliyetçilik anlayışında dolayısıyla Türklerin Anadolu’ya gelişi ve Malazgirt Meydan Muharebesi, milliyet şuurunun oluşumu açısından ilk sıralarda gelmektedir. Bu anlamda yani coğrafyanın vatan olması ve 900 yıllık kardeşlik vurguları milliyetçi ve muhafazakâr partiler tarafından sürekli vurgulanan bir konu olarak milletleşme ve millet realitesi içinde de yerini almıştır.

Remzi Oğuz Arık tarafından “Millet” dergisinde kaleme alınan “Tarihimizin Öğrettikleri” başlıklı metinde, Türklerin tarihinin bir deniz olduğu dolayısıyla kaybolmak istemeyenlerin mevzuu sınırlandırmasının şart olduğu vurgusundan sonra Türk tarihini Oğuz boyları ve Ön Asya ile sınırlandırır. Arık, “*Tarihimiz kelimesi ile benim kastettiğim, Oğuz boylarının Ön Asya’da yarattığı zamandır, işlerdir*” demektedir.¹⁰⁶⁶ Arık’ın açtığı yolda Oğuz boyları, Malazgirt ve Türkmenlik ruhu 1970’lerde ülkücü gençliğe ruh ve coşku veren Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu’nun şiirlerinde de kendini ortaya koymuştur.

Arık’ta, Türklerin Anadolu’ya gelmeleri tarihin birinci hakikati, Anadolu’da bir gaye ile tutunmaları ve Moğol istilası ve Haçlı Seferleri gibi türlü tehlike ve süikastlere karşı ayakta kalmaları ikinci büyük hakikat, üçüncü hakikat ise şark dünyasını ve İslamdünyasını kurtaran müdahalelerde bulunmalarıdır. Böylece de aslında bir “Doğu Rönesansı” Türkmenler eliyle gerçekleşmiştir.

Vatanı kaza ve kaderin yazısıyla başlatan Arık’ın bilincinde Anadolu’yu adım adım ve büyük bir takip iradesi ile benimseyerek onun tarihi kaderini sırasına göre yaratan, sırasına göre değiştiren insan kütlesi, Türkmenler olmuştur. İnsanın doğumu ile vatanın doğumunu aynı olgunlukta gelişmeler olarak gören Arık, doğmadan bir yabancı olan ve çok kere ölümüne ağlanmayan et parçası ile ananın doğumdan sonra anlam kazandığını, üzerinde doğulan toprakları ebedileştirmek için ölenlerinin sınıra gömülmesiyle vatanın var olduğunu söyler. Ancak Arık, Türk milletinin “İslam beynelmilliyeti”

¹⁰⁶⁴ Remzi Oğuz Arık, *Siyasi Yazılar Konuşmalar ve Türkiye Köylü Partisi*, 1. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017, s. 64.

¹⁰⁶⁵ Remzi Oğuz Arık, *Coğrafya’dan Vatana*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 20.

¹⁰⁶⁶ Mithat K. Vural, *age*, s. 85.

ve “Osmanlı İmparatorluğu” gibi iki çeşit vatan fikrinin içinde kendini yitirdiği gerçeğini de dile getirmiştir.¹⁰⁶⁷

1071’den önce Anadolu’da egemenlik kurmuş uygarlıkları mümkün olduğu ölçüde ötekileştiren Arık, bu yönüyle de Türk Tarih Tezine aykırı bir noktada durmaktadır. Türk Tarih Tezinde Turancı yaklaşım öne çıkarılıp Anadolu Tarihi Hitit ve Sümerliler gibi antik kültürlerle temellendirilmiştir. Arık’a göre, Bizans, Roma, Yunanistan, İran, Asur hatta Hititler Anadolu’yu sadece işlerine gelecek işletmiş ve sömürgeleştirmişlerdir. Oysa İslam dininin verdiği şuur ve ruh birliği ile Anadolu, tarihi boyunca sahip olamadığı yekpareliği Türklerin egemenliğinde bulmuştur.¹⁰⁶⁸ Arık’a göre, mide ile vatana bağlılık olmamakta vevatana bağlılık yal teknesine sadık kalan köpeğin bağlılığına da benzememektedir. Vatani ve milleti iç içe geçmiş değerler olarak düşünen Arık’a göre vatani sevmek, bu sevgi için bir şeyler yapmak çok önemli zira Hitit ve Asurluların artık sevenleri olmadığı için Hitit ve Asurluların vatani da yoktur. Yani arkada hatırlayacak kimse kalmadığında artık vatan da yoktur.¹⁰⁶⁹

Remzi Oğuz Arık’ın, ilk dönem Anadolucular’dan Mükrimin Halil Yinanç’ın “*Müslüman Türklerin Ön Asya’daki tarihinin birinci büyüklüğü Malazgirt, ikinci büyüklüğü İstanbul’un fethidir*” tespiti üzerinde İstanbul’un fethini klasik bakış açılarının dışında bir bakış açısıyla değerlendirdiği görülmektedir. Arık, İstanbul’un fethi konusunda ilk dönem Anadolucular’dan “Anadolu Mecmûası” çevresinden de farklı düşünmektedir. Arık, bu değerlendirmelere 1953’te yayınlanan “Türk Dili”nin ikinci cildinde “Fetih’ten Önce ve Fetih’ten Sonra” başlıklı yazısında yer vermiştir.

Arık’a göre, İstanbul’un fethi, Batı ile Doğu arasındaki anlaşmazlık yuvasını yıkmıştır. Ya Doğu’daki teşkilatlı büyük kuvvetleri Batı’ya akıtmak, ya Batıdaki korkunç taassubu Doğu’ya bela etmek sayesinde ayakta duran, yapma ve gereksiz bir idare kalıntısı bu vesile ile ortadan kalkmıştır. İstanbul’un fethinin başka bir sonucu; Doğu Akdeniz’de, Yakındoğu’da, Balkanlarda yarattığı güven ve iyi geçinme çağıdır. Arık’a göre, bölgede Abbasiler zamanında Türklerin başlattığı “Yakındoğu Rönesansı”ndan sonra Türk barışı ve güveni Selçuklularla başlamış, İstanbul’un fethi ve Fatih’le daha güçlü bir şekilde yeniden ele alınmıştır. Ayrıca Fatih dönemi, Arık tarafından akli nakle tercih edenlerin ön safta olduğu bir dönem olarak değerlendirilmektedir. Bu yüzden

¹⁰⁶⁷ Remzi Oğuz Arık, *age*, s. 15-17.

¹⁰⁶⁸ Mithat K. Vural, *age*, s. 66.

¹⁰⁶⁹ Remzi Oğuz Ark, *age*, s. 17-25, 26.

Arık “*Fatih’i, beş yüz yıl sonra yapılan Türk inkılâplarının ayırıcı ve yükseltici vasfını meydana getiren aklın nakle üstünlüğünü benimseyişin başı ve başlangıcı saymak yanlış olmaz*” demektedir.¹⁰⁷⁰

Milletin ve milliyetçiliğin doğuşunu toprağın vatan oluşu ile başlatan bu kapsamda Oğuzların Anadolu’yu vatanlaştırmasını milliyetçilik anlayışının merkezine alan Arık’ın milliyetçilik değerlendirmelerinde politik kaygı ve amaçların hedeflenmediği yazılarından ve 1951 yılında Ankara radyosunda yaptığı konuşmalarından anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde ortaya çıkmaya başlayan Türk milliyetçiliğinin milliyetler meselesini halletmeden Batı romantizminden ilham aldığını belirtmesi, Tanzimatla başlayan bu ilk merhalenin Türklerden başka herkesin işine yaradığını, asil unsur olan Türklerin kendini unutmaya mahkûm edildiğini haykırması Arık’ın dönemi doğru okuduğunu göstermektedir. Ona göre, Türk milliyetçiliğinin doğuşunun ikinci merhalesinde Dr. Hüseyinzade Ali, Gaspıralı İsmail, Akçuraoglu Yusuf, Ağaoğlu Ahmet gibi Rusya’dan gelen Müslüman Türk aydınları; Ali Süavi’den sonraki Türk nesilleri arasında milliyetçiliğin şuurunu beslemiş, geliştirmişlerdir. Bu merhalede Türk milliyetçiliğinin bütün Türklük âlemini kucaklaması, bir müdafaa cihazı olarak ele alınması, kitap milliyetçiliği olması, tereddütlerden kurtulamamış olması ve sentezi tamamiyle yapılmayan formüllere dayanmış olması, İttihat ve Terakki de bile Türklüğün ilk gaye olmaması, milliyetçilik idealini ağırlık merkezinin anavatan dışında oluşu Türk milliyetçiliğinin bu merhalesinin karakterleridir.¹⁰⁷¹

Arık, Gökalp’i kendini topluluğun kaderi önünde tamamiyle unutmak ve bu topluluğa ait ıstırapın şuuruna varmak bakımından muasırlarıyla ölçülemez bir samimiyet ve derinlik, vefa ve hakikilik zirvesi olarak görür. Gökalp, bütün muvazenesini kaybetmiş benzeyen Türk cemiyetine manevi bir istinadgâh vermiş, tarihimizin seyrini parçalayan hadise ve felaketlerin ortasında bir nevi hattı vasıl, tredünyon işini görmek gibi eşsiz bir vazifeyi görmüştür. Ancak Arık, Gökalp’i eleştirmekten de geri durmaz. Ona göre, onun Türkçülüğü henüz ayıklanmamış bir Türkçülüktür. Onun binbir zaruretlar, tenakuzlar, compromisler içinde bıraktığı ülküyü ele almak, bu memleketin tarihine, benliğine, realitesine en uygun formüle bağlayarak yeni bir aşkın yatağını hazırlamak

¹⁰⁷⁰ H. Emin Sezer, *age*, s. 162-170.

¹⁰⁷¹ Remzi Oğuz Arık, *Siyasi Yazılar Konuşmalar ve Türkiye Köylü Partisi*, 1. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017, s. 69-73.

farzdır. Arık’a göre Gökalp’in Türkçülüğü, siyasette Türkiyeci ve ırkçı, ilimde Turancı olarak başlayacak yerde hem siyasette hem ilimde Turancı olmuştur.¹⁰⁷²

Arık’ın Türk milliyetçiliği fikrinde düşünce, duygu ve gaye merkezinin dışarıya kaymasına karşı bir tepki vardır. Nitekim Arık’a göre tepki, mübarek bir yaşama alâmetidir ve bir vicdan ve düşünme hürriyetinin varlığına işarettir.¹⁰⁷³ Arık’a göre, milletin varlığını devam ettirecek unsur ideal birliğidir. Ziya Gökalp’in mefkûre kavramına karşılık ideal birliği kelimesini kullanan Remzi Oğuz, onu hayal sahasına ve duygulara istinad ettirmekten ziyade fikir ve his birliği olarak tarif ediyor. Nitekim en son içtimai tekâmül olan millet, ancak bu müşterek ideal tarafından bir arada tutulabilir.¹⁰⁷⁴

Arık, milliyetçiliği bir ideoloji olarak değerlendirirken çözümü de dışarıda, uzak ve muhayyel tarih hatıraları içinde değil, o an üzerine bastığı topraklar içinde aramaktadır. Nitekim Arık, “Coğrafya’dan Vatana” adlı eserinde şöyle diyordu:¹⁰⁷⁵

“Milliyetçiliğimiz bütün açıklığıyla anavatana yönelmiştir. İnsanlığın temiz ve büyük bir gerçeği olan Türk kütlelerinin tarihini, kültürünü benimsiyoruz. Onların kahroluşuna ağlamayan gözlerin kör olmasını haykırıyoruz. Fakatsiyasi hareketlerimizin çerçevesi olarak Türkiye’yi kabul ediyoruz. Bütün emeklerin döküleceği yer burasıdır.”

Arık, büyük ve idealist Gökalp’in Türkçülüğünde dahi, Türk varlığının; Türklüğünden önce Osmanlılığını ve İslamlığını düşünmeye mecbur tutulduğunu, “İslam ümmetindenim, Garp medeniyetindenim, Türk milletindenim” şeklindeki üçüzlü formülde de bir tereddüt ve compromising açıkça görüldüğünü ifade etmektedir. Bu yüzden millî şahsiyetin yoluna yüzyıllardır gömüldüğü imparatorluğun yıkılması ve ardından verilen Kurtuluş Savaşı ile Türk milliyetçiliğinde vatan, Türk vatanı; millet, Türk milleti; devlet, Türk devleti olmuştur. Türk halkı da bugünkü milliyetçiliğin bir gayesi durumuna yükselmiştir.¹⁰⁷⁶ Arık’a göre, Anadolu’da Oğuz boyları, ölenler üstünde yavaş yavaş kendilerinin beldelelerini, idaresini, sanatını yaratarak anavatani kurmuş, coğrafya vatan olmuştur. Ona göre, Selçuklular ve Osmanlılar zamanında Türk milleti hatırlanmamıştır. Osmanlılar zamanında halk bazen söz şairinin, sipahinin, Celalînin, esnafın, Bektaşî babasının, Bedreddin’in, sanatkârın feryadında, serzenişinde, isyanında boğulmuştur. Türk milleti nihayetinde Cumhuriyet ile hizmete layık görülmüştür.¹⁰⁷⁷

¹⁰⁷² Remzi Oğuz Arık, *Meseleler-Köy Kadını, Türk Gençliğine, Gurbet*, Ezel Erverdi (hızl.), 1. Baskı, Hareket Yayınları, İstanbul 1974, s. 132-133.

¹⁰⁷³ Ezel Erverdi, *age*, s. 625.

¹⁰⁷⁴ Ziya Bakırcıoğlu, *age*, s.55.

¹⁰⁷⁵ Remzi Oğuz Arık, *Coğrafya’dan Vatana*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 62.

¹⁰⁷⁶ Remzi Oğuz Arık, *Siyasi Yazılar Konuşmalar ve Türkiye Köylü Partisi*, 1. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017, s. 76.

¹⁰⁷⁷ *Olaylara Bakış Dergisi*, Sayı: 28, 30 Mart-6 Nisan 1984, s. 30.

Remzi Oğuz Arık'a göre millet, soy aslına dayanan, kültür birliğini benimsemiş insan kitlesidir. Türk milleti, Türk soyundan gelenlerle birlikte, bu soyun yarattığı kültürü, kültür hayatını, bu kadere katılmayı benimsemiş olanlardan meydana gelir. Arık tarafından milliyetçilik ise milleti sevmek ve onun örnek millet haline yükselmesini istemek, bu yolda elinden gelen bütün hizmetleri esirgememek olarak tarif edilmektedir. Arık, bu kapsamda Cumhuriyet öncesi inkılâpları Garbın büyük ve tehlikeli devletlerine karşı bir imtiyaz yahut ödün olarak görmekte, Cumhuriyet devri inkılâplarını ise sadece milleti yükseltmek için yapıldığını, istiklal zemini üzerinde kurulduğunu vurgulamaktadır. Arık'ın, inkılâplara yaklaşırken Nurettin Topçu gibi Anadoluculardan da daha yumuşak bir üslup kullandığını görüyoruz. O bu konuda “...*Türk milliyetçileri, hayatı sonu gelmez inkılâplardan da ibaret bilmemektedirler... Eldeki inkılâpların durultulması, sindirilmesi, alınacak en iyi neticenin alınması şimdiki neslin galiba baş vazifesidir*” diyordu.¹⁰⁷⁸

Cumhuriyetçilik, milliyetçilik, laiklik, halkçılık ve devletçilik gibi prensiplere inandan, siyasetten, milletlerarası doğan bin türlü zorluğu yenmeye götüren imkânlar olarak bakan Arık, bu prensiplere bir ideal kutsiliği vermemektedir. Hatta o, o zamanlar devletçiliği mevcut halinden kurtarmak gerektiğini ifade etmiştir. Bu prensipleri Türk toplumunun ihtiyaçlarına cevap veren ve ahengi sağlayan prensipler olarak görmektedir. Mesela laiklik onda bir muvazane faktörüdür. Milliyetçiliğin müsbet vasfı ise ilericiliğin ve yeniliğin aşığı olmasıdır.¹⁰⁷⁹

Arık, milliyetçiliği statik ve dinamik unsurlar olmak üzere iki grupta tasnif etmektedir. Toprak, dil, din, tarih, soy gibi unsurlar milliyetçiliğin statik kısmını oluşturur ki bunlar sürekli değişen fikirler âleminde milliyetçiliğe istikrar ve süreklilik kazandırır. İnsanı; yurdu, cemiyeti ile muvazane halinde tutan bütün bağıdır. Dinamik unsur, milliyetçinin millet adına gerçekleştirmek istediği şartlardır. Millete ilerleme imkânlarını temin eden dinamik unsuru Arık, “*Mıntıkâ ağızlarının üstünde bir Türk dili; yamalı bohçaya benzeyen bir demografyanın üstünde bir Türklük; birbirinden ayrı mıntıkaların esiri olan iktisadın üstünde bir iktisat birliği; yok olası ayrılıkların üstünde bir gönül*

¹⁰⁷⁸ Remzi Oğuz Arık, *age*, s. 82 ve 93.

¹⁰⁷⁹ Remzi Oğuz Arık, *Coğrafya'dan Vatana*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 49-51.

birliği; tarih kaderinin eliyle çizilen sınırların korunması bahsindeki görüş birliği” cümleleriyle ifade etmiştir.¹⁰⁸⁰

Milliyetçiliğe, millet realitesinin şuuru olarak bakan Arık, Gökalp’in Türkçülük tabiri yerine milliyetçilik kelimesini kullanmayı tercih etmiştir. Arık, Gökalp’in geleceğe dair tasavvurlarından ziyade program olarak Türk milletinin halletmesi gereken meseleleri üzerinde durmuştur. O, realite ve realizm kelimeleri üzerinde Türk milliyetçiliğini İnkılâpçılık, Devletçilik, Garp Medeniyetçiliği, İlimcilik, Laiklik, İstiklal ve Hürriyet, Maarif, Ahlak ve Köycülük gibi birbirini tamamlayan on esasa dayandırmıştır. “İnkılâpçılık” ananevi kıymetlerde yapılacak olanlarına dikkat çekerken, “Devletçilik”te Türk milliyetçiliğinin iktisadi ve sosyal alanda devletin kudretinden istifade ettiğini belirtir. “Garp Medeniyetçiliği”nde, demokrasi rejimi ve müsbet ilim zihniyetini örnek olarak gösterirken, “İlimcilik”i hem siyaset modası dışında şahsiyet yetişmesi hem de milletin dinamik kıymetleri olarak daima ileriye giden unsur olarak değerlendirir. Fertleri şahsiyet kazanmamış cemiyetlerde demokrasi olamayacağını iddia eden Remzi Oğuz, demokrasinin milliyetçilik fikri içinde saygı, insan asilliği ve ahlak yaratabileceğini, halk ile demokrasi arasındaki uzlaşmayı da ancak milliyetçiliğin temin edeceğini söyler. Onda “Laiklik”, muvazene faktörü dışında cemiyetin çeşitli müesseselerinde reformlar yapılabilmesine imkân vermesi yönüyle önemlidir. “Hürriyet”, ferdin sosyal hayatını düzenlediği gibi millet ve milliyet davasına bağlı olması yönüyle de bütün sahalardaki yaratıcılığın kaynağı iken ferdin hürriyeti ise milletin bağımsızlığı içinde söz konusudur. “Maarif”, milletin teminatı olan örnek şahsiyetlerin yetişmesi bağlamında görevlidir. “Ahlak” sorunu ise duyan ve duyduğu için kendini geçmişe ve geleceğe karşı mesul bilen örnek insanların kütleleşmesi ile halledilebilir konudur. Bu konuda da yine müracaat edilecek olan ana kanun milliyetçilik ideolojisidir.¹⁰⁸¹

Birçok meselenin halledilmesinde kütleleşmeyi adeta zorunlu gören Arık, bilimin de yalnız başına kalmasını doğru bulmuyordu. Cemiyetten ve hayatın içinden doğan bilimin belirleyici, ahlak dayanağı ve bir ahlak faktörü olabileceği kanaatinde olan Arık’a göre, Cumhuriyet’ten beri itibar gördüğu şüphesiz olan müsbet bilim, bilim mensuplarının kitabında, bürosunda, deneme masasında, müdürlük odasında kalmıştır. Bu noktada bilim mensuplarında, bilim içerisindeki şahsiyet ile cemiyet içindeki şahsiyet

¹⁰⁸⁰ İkbâl Vurucu, agm, s. 857.

¹⁰⁸¹ Ziya Bakırcıoğlu, age, s.101-130.

arasında uçurumların olması, müsbet bilim zihniyetinin henüz cemiyet içine girmediğinin bir göstergesiydi.¹⁰⁸²

Anadolucu yaklaşımda bir hayat kaynağı olarak din ise, insanlığın medeniyet kurmasına, kültürlerin beslenmesine, yani içtimai adamın doğmasına imkân vermektedir. Her din, ahlakın düzenini kendi nizamına göre sağlayacak bir disiplin, bir muhit, bir efkâr-ı umumiye yaratmaktadır. Bu açıdan İslamiyet, Türk millî kültürü içinde temel unsurlardan birini teskil etmekte, Türk birliğini kurup güçlendirmektedir. Cumhuriyetin modernist radikalizmine eleştirel yaklaşan Anadolu söylen muhalif bir noktadadır. Anadolu milliyetçilik, geleneğin yeniden inşasını temsil etmekte, modernleşme ve radikal dönüşümün yarattığı krizlere karşı da millet ruhunu önermektedir. Bu noktada köy ile kent arasındaki yabancılaşmayı da engellemek istemektedir.¹⁰⁸³

Diğer yandan Anadolu milliyetçilik konusunda mühim noktalardan biri de Arık'ın, popülist muhafazakâr ve muhafazakâr devrim düşünürü olarak tarif edilen Nurettin Topçu¹⁰⁸⁴ ve çevresi kadar keskin olmadığı, ağır itham ve iddialarda bulunmadığıdır. Mesela Hüseyin Nihal Atsız, Topçu'nun İstanbul ve Rumeli Türklerini, Anadolu'nun Sunnî olmayan Türklerini millettten çıkardığını, Mehmet Akif Ersoy'la ilgili bir konferansta Timur'a kahpe dediğini, karışma dayanan bir Anadolu milleti meydana getirmek istediğini 1 Ocak 1957'de "Ocak" dergisinde "Bir Felsefe Öğretmeninin Yanlışları" yazısında tenkit etmiştir. Atsız'ın kardeşi Nejdett Sançar da 1966'da "Ötüken" dergisinde yazdığı yazısında Anadoluculuk fikrini savunan genç grubun kalburüstü kişilerinin Mükrimin Halil, Ziyaeddin Fahri, Halit Bayrı ve Remzi Oğuz Beyler olduğunu, Türk fikir ve bilim hayatında çok önemli olan bu ilk Anadolucuların millet anlayışında Türkçülerin yanında yer aldığını, sonrakilerin karışık bir topluluğun davası olduğunu yazmıştır.¹⁰⁸⁵ Arık, Atatürk'e ve Cumhuriyete nefretle bakmaz ve Türkçülük ve Turancılığa karşı da düşmanca söylemler üretmez. Ancak Topçu'ya göre, Türk milliyetçiliği, bir sürü menfaatçi sahtekârın paylaşmadığı iskelet, ırkçı ve kemikçi, haçlılaşmayı ba-

¹⁰⁸² Remzi Oğuz Arık, *Meseleler-Köy Kadını, Türk Gençliğine, Gurbet*, Ezel Erverdi (hızl.), 1. Baskı, Hareket Yayınları, İstanbul 1974, s. 59.

¹⁰⁸³ Mithat K. Vural, *age*, s. 107-108.

¹⁰⁸⁴ Tanıl Bora, *age*, s. 91.

¹⁰⁸⁵ Ezel Erverdi, *age*, s. 493-495.

rındıranlar, deliler, ruhî hayat kaynakları kurumuşlar, dar görüşlüler, Türklüğü İslam'dan ayırarak imansızlığa yelken açmışlardır.¹⁰⁸⁶

Arık'ı bahsi geçen ve milliyetçiliği karışık topluluğun davası haline getirmeye çalışan Anadoluculardan farklı kılan hususlardan bir diğeri de ulus-devlete bakışıdır. O, eleştirel bir tutumla da olsa ulus-devleti korumaya çalışır ve kültür birliği konusunda öneride bulunur. Ona göre, başat olan Türk kitlesini temel alan siyasi örgütlenmenin yani ulus-devletin kurulmasına rağmen egemen kültürün bir örnek hale gelmesinde sorunlar vardır. *“Kültür yekpareliğini, devletimizin siyasi yekpareliğine müvazi bir hale getirmek gerekir”* diyen Arık'a göre, homojen kültürün önündeki engel imparatorluktan miras kalan nüfus alacılığıdır. O, vatan kurucularının kurucu imtiyaza sahip olduklarını da söyler.¹⁰⁸⁷ Arık, bu düşünceleri ile de Nihal Atsız'ın Türk devleti içindeki Türkümsü ve devşirme dediği yapılara karşı getirdiği eleştirilere yaklaşır.

Arık'ın, devletin coğrafi ve siyasal sınırlarını da tartışma konusu yapmadığını da görüyoruz. Nitekim onun *“Meriç'ten Ağrı Dağı'na kadar bu yekpare vatana kâh Türkiye, kâh Anadolu diyoruz. Bunu derken böyle hareket ederken, Türkiye Cumhuriyeti ile tam mutabakat halindeyiz”*¹⁰⁸⁸ cümleleri devletin kurucu iradesiyle kavgalı olmadığının bir göstergesi, realist ve doğal şekilde gelişen milliyetçilik düşüncesinin bir tezahürüdür.

Remzi Oğuz Arık'a göre din ise, tek başına bir milletin ne kurucusu ne de batırıcısı olamaz. Bununla beraber İslamiyet, Türklerin bu dini kabul ettikleri ilk yıllarda ve Anadolu'ya yerleşme yıllarında onların bütün müesseselerini içine alan bir ideoloji vazifesi görmüştür. Her ideali doğuran ilk endişe ve ızdırabı dinde bulan Arık'a göre, İslamiyet bizatihi Türkler için ilk yıllarda bir ideolojidir. Haçlılara, Moğollara göğüs geren Türkler, bu müthiş fedakârlığı Müslüman oldukları, Müslüman olarak kalmak istedikleri için yapmışlardı.¹⁰⁸⁹ Arık'ın değerlendirmesine göre, Türklerin din işinde ancak Müslümanlıkla bir karar görülebiliyor. Bu istikrarla birlikte Türkmen kütlesi de duruluyor. Kendilerinin bu dine yaptığı milyonlarla hizmete karşı bu din de onların erimesini önlemiştir. Sonra bu din, onların vaktiyle en büyük medeniyeti kurması hele rasyonalizmi,

¹⁰⁸⁶ Adil Özcan, “Hüseyin Nihal Atsız ve Nurettin Topçu Yollar Nereye Gider?”, *Millî Mecmûa*, Ocak-Şubat 2018, Sayı:1, s. 175-176.

¹⁰⁸⁷ Metin Çınar, *age*, s. 168.

¹⁰⁸⁸ Metin Çınar, *age*, s. 161-162.

¹⁰⁸⁹ Ziya Bakırcıoğlu, *age*, s.89.

aklı her şeyin üstünde tutan düşünme tarzını baş tacı yapmalarına da engel olmamıştır.¹⁰⁹⁰

Görülüyor ki Remzi Oğuz Arık, toplumsal boyutuyla dini dışlamamakla birlikte milletlerin geleceği açısından milliyetçiliği merkeze alır. Milliyetçiliğe bir ideoloji olarak bakan Arık'a göre, medeniyet dünyasının en kudretli ideolojisi milliyetçiliktir. İnsanları bir arada tutan milliyetçilik kurucu ve kuşatıcı bir özelliğe sahiptir. Ayrıca milliyetçilik, maddeciliğin teselli edemediği kitleler arasında, kaybolan dinlerin yerini tutmakta, demokrasinin, bilimin tanımak istemediği, hatta yıktığı geleneklerin, inanların, hislerin, mukaddes ihtirasların dökülüp sığındığı bir içyapıya dayanmaktadır. Bu içyapıda her biri şahsiyet haline yükselmiş şuurlu teklerden doğan millet, milliyetçiliğin gayesidir. İçyapı yoluyla da milliyetçilik mistik bir özellik kazanmaktadır.¹⁰⁹¹

Remzi Oğuz Arık'ta milliyetçiliğin içyapıya dayanmasının Türk siyaseti ve Türk milliyetçiliğine etkili bir zemin de oluşturduğunu söyleyebiliriz. Millet ruhu kanalıyla bugün Anadolu'da bin yıllık kardeşlikten, birlik ve beraberlikten bahsedilmesi bu noktada düşünülebilir.

Remzi Oğuz Arık Türk siyasetinde önemli kılan husus ise yapıcı ve tavsiye temelli bir rol üstlenmiş olmasıdır. Bu noktada DP hükümetinin çalışmalarını yakından takip etmiş, özellikle eğitim, sanat, insan hakları ve bunlara ayrılan bütçelerin yeterli olup olmadığı konusunda ilgilenmiş, olumsuz özelliklerine rağmen yerli ve dinamik çalışmalar yapan Köy Enstitüleri'nin, köy tipi eğitim modelinden uzaklaşıp şehirleşmesi, pratik eğitim özelliğini kaybetmesini de dikkate alarak bunların öğretmen okullarına dönüşme fikrini TBMM'ye taşımıştır. Arık, ayrıca köyün kendine özgü yaşam biçimine merkezî teamüller yerine âdem-i merkeziyetçi anlayışla yaklaşılmasını daha doğru buluyordu.¹⁰⁹²

2.3.1.3. Türk Milliyetçiler Derneği Misyonu İçinde Remzi Oğuz Arık

Arık'ın Türk milliyetçiliği fikrinin doğru anlaşılması için onun Türk Milliyetçiler Derneği üyesi olduğunun göz önünde tutulması doğru olacaktır. Derneğin yayın organı olan "Mefkûre" dergisinde dernekle ilgili yazıları yayınlanan Arık, derneği bir gönüller kulübü olarak değerlendirmekte ve milliyetçi derneklerin lüzumu üzerinde dur-

¹⁰⁹⁰ Remzi Oğuz Arık, *Coğrafya'dan Vatana*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 35.

¹⁰⁹¹ Remzi Oğuz Arık, *İdeal ve İdeoloji*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s. 50-52.

¹⁰⁹² Mehmet Pınar, *age*, s. 182-183.

maktadır. Ona göre, bir millet aşağılık duygusundan ve ecnebi dünyanın kötü propagandalarından korumak için bu tür gönüllü derneklerin varlığı önem taşır. Aslında Türk Milliyetçiler Derneği, Türk milliyetçiliğine hizmet eden dört derneğin tek cephe halinde birleşmesi ile meydana gelecektir. Bu dört dernekten seçilen ikişer kişi Ana Nizamname hazırlamakla görevlendirilmiştir. Burada Abdullah Savaşçı'nın teklifi ile Türk Milliyetçiler Derneği adı kabul edilmiştir.¹⁰⁹³

Türk Milliyetçiler Derneği, milliyetçiliğin partileşme zeminini hazırlayan halkaların belki de birincisi olduğu yönünde değerlendirmeler de derneğin Türk siyasal yaşamında fikri temelleri meydana getirmesi bakımından önemlidir. Nitekim derneğin tüzüğü bir parti tüzüğü gibiydi.¹⁰⁹⁴

Arık'ın yazılarını kitaplaştıran ve ölümünden sonra da onun anma toplantısı düzenleyen Türk Milliyetçiler Derneği'nin Ana Nizamnamesi'nde millet, soy, vatan, hars, mefkûre, milliyet ve milliyetçilik şu şekilde yer bulmuştur: Millet, soy ve vatan birliği şuuru ile müşterek mefkûreye sahip fertlerin harsî topluluğudur. Soy, tarihî ve içtimai menşe birliğidir. Vatan, altındaki ecdat mezarları ile üstünde milletin harsî damgasını taşıyan, gerektiğinde uğrunda ölünen topraklardır. Hars, din, ahlak, dil, hukuk, anane; iktisat ve bediyyattan ibaret içtimai müesseselerin muhassalasıdır. Mefkûre, birlikte yaşayıp maşerî sevinç ve kederleri paylaşmak, yarının mutluluğu için bugünden bir vücut olarak hazırlanmak arzu ve fiilidir. Milliyet, milleti teşkil eden unsurlardan doğan maşerî şuur ve ruhtur. Milliyetçilik ise milliyet ruh ve şuuruna sahip olarak milletin maşerî bünyesine uygun şekilde yaşatmak, yükseltmek fiil ve fikrine denir.¹⁰⁹⁵

Bu nizamnamede milletin değerleri, maşerî vicdanı ve temayülleri ekseninde, tarihi ve haldeki zaman üzerinde tasarlanmış bir milliyetçilik anlayışı söz konusudur. Esasında maşerî bünyeye uygunluğun aynı zamanda devlet eliyle yürütülen milliyetçilik anlayışına da bir göndermedir denilebilir. Dernek, Atatürk'e ve inkılâplara karşı olmadığını 24 Nisan 1952 tarihli bir beyannamede ifade etmiş, Atatürk'ün türlü emellere kalkan yapılmasını da eleştirmiştir. İnkılâpçılığı ise daimi bir tekâmül ve müspet ilim zihniyeti olarak değerlendirmiştir. Türk Milliyetçiler Derneği'ne göre, inkılâpçılık bir zihniyet meselesidir. Kalıplaşmış hareket tarzı ve şekillerine inkılâb, bunlara sıkı sıkıya

¹⁰⁹³ Necmettin Sefercioğlu, *Türk Milliyetçiler Derneği ve Kapatılış Davası*, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2012, s. 19.

¹⁰⁹⁴ Arslan Tekin, *age*, s. 272.

¹⁰⁹⁵ Ezel Erverdi, *age*, s. 620.

sarılanlara yahut sarılır gibi görünenlere inkılâpçı demek, hakikati tahrif etmektir. Türk Milliyetçiler Derneği'ne göre inkılâpçılık, Türk milletinin maddi ve manevi hayatîyet kudreti, Türk ruhunun devamını sağlamaktır.¹⁰⁹⁶

Türk Milliyetçiler Derneği savunduğu düşünceler ve amaçları yolunda bugüne kadar ulaşmış bir takım etkinlikler yapmış, günler düzenlemişlerdir. Bu çerçevede 1951 yılında Ankara şubesi salonunda, 1952 yılında da Söğütözü Mesiresi'nde 3 Mayıs'ı Anma Etkinlikleri düzenlenmiştir. İkincisine Atsız, Hüseyin Namık Orkun, Fethi Tevetoglu, derneğin yöneticileri ve üyeleriyle birlikte katılmışlardı. Şiirler, türküler, halk oyunları yanında büyük bir kazanda Türkistan pilavı da yapılarak yenilmiştir. Türk Milliyetçiler Derneği Ankara şubesi, Nazım Hikmet'in özel affına yönelik de tel'in etkinliği yapmıştır. Ancak 29 sayı çıkabilen gayrisiyasi bir dergi olan "Mefkûre" dergisinin çıkarılması, Doğu Türkistan mücahitlerinden İsa Yusuf Alptekin ve Mehmet Emin Buğra'nın ağırlanması, Dizgievinin kurulması, Hürriyet ve İstiklal Günü, 18 Nisan 1952'de Ayasofya'nın camiye çevrilmesi¹⁰⁹⁷ için kitapçık hazırlanması ve Genel Başkan Haluk Karamağralı'nın Ayasofya yazısının "Mefkûre" dergisinde yayınlanması sonuçsuz kalmasına rağmen Türk Milliyetçiliği Kongres'ni toplama girişimi derneğin diğer etkinlik ve çalışmaları olmuştur. Kongre toplama istişare toplantısına 32 Türk Milliyetçisi davet edilmiş, Remzi Oğuz toplantıya başkanlık yapmış, Atsız, Hikmet Tanyu, Nurettin Topçu ise katılamamışlar, düşüncelerini iletmışlerdir.¹⁰⁹⁸ Bu kongrede konuşulanlar arasında ırkçılık ve Turancılık kavramlarının artık kullanılmaması, farklı yorumlara yol açan Kemalizm ve Anadoluçuluk kavramlarının terkedilmesi de yer almıştır. Artık, hepsi Türk milliyetçiliği ile ifadesini bulacaktır.¹⁰⁹⁹

Nihal Atsız'ın incitilmiş millî gururun onarılması amacıyla Ayasofya'nın cami yapılmasına olumlu baktığını Altan Deliorman aktarmaktadır. Hatta İstanbul'un Fethi'nin 500. Yıl Etkinliği kapsamında kılıçlı atlı bir gösteri yapılarak, Ayasofya'ya yürünmesi, burada hutbe okutulması da Deliorman'ın aktardıkları arasındadır. Atsız, bu ko-

¹⁰⁹⁶ Ezel Erverdi, *age*, s. 621.

¹⁰⁹⁷ Ülkü Ocakları Birliği de 29 Mayıs 1969 tarihinde Fethin 516. Yıldönümü münasebetiyle yayınladığı bildiride fethin Türk-İslam medeniyetinin ileri hamlelerine yol açtığını bu yüzden Ayasofya Camii'nin ibadete açılması ve adının Fetih Camii olarak değiştirilmesini istemiştir. Bkz. Metin Turhan, *Ülkü Ocakları (1966-1980)*, Hazar Matbaacılık, Ankara 2014, s. 28.

¹⁰⁹⁸ Necmettin Sefercioğlu, *age*, s. 33-41.

¹⁰⁹⁹ Arslan Tekin, *age*, s. 273.

nuda liseli gençlere ve Deliorman'a rehberlik etmiştir.¹¹⁰⁰ Konunun şiir ve yazılarıyla Osman Yüksel Serdengeçti'nin de gündeminde olduğunu biliyoruz. Serdengeçti'nin şiiri "Ey İslam'ın nuru, Türklüğün gururu"¹¹⁰¹ diye başlamaktaydı. Papa VI. Paul'un Ayasofya içerisinde diz çökerek turistlerle birlikte dua etmesi Millî Türk Talebe Birliği (MTTB) Genel Başkanı İsmail Kahraman'ın 27 Temmuz 1967'de "Fatih'in emaneti öksüz ve yetim Ayasofya'da Papa'nın diz çöküp dua etmesinin yaralayıcı olduğu" yönünde açıklama yapmasına sebep olmuştur. Bu açıklamadan sonra 20 kişilik bir MTTB'li grupla Ayasofya'da namaz kılınmıştır. Tek Parti Döneminde "cami ve türbelerin kapatılarak ahır yapıldıklarına" Kadir Mısırlıoğlu ve Necip Fazıl gibi üstadları tarafından inandırılan MTTB'ler, Ayasofya'nın müze haline getirilmesini de Tek Parti'nin ülkeye yaptığı kötülükler arasında değerlendirir.¹¹⁰²

M. İnanç Özekmekçi'nin ifadeleriyle Ayasofya imgesi, Batılılaşmanın asırlık serüvenine daha özeldeyse yeni rejime duyulan öfkenin zihinlerdeki tecessüm noktasıdır. Bu noktada Ayasofya, milliyetçi-mukaddesatçı çevrenin, özellikle de Necip Fazıl çizgisinin; Batı'nın temsil ettiği maddi alan ile "bizim" olanın ideal dünyasının kuşattığı mahrem alana tekabül eden mana dünyası arasındaki sınır taşıdır. Madde-mana ikiliği üzerinden kurulan söylemde Ayasofya, bir yandan Doğu-Batı geriliminin izdüşümünde Müslümanlık-Hristiyanlık karşıtlığının bir yandan da Batılılaşma devri hariç, Osmanlı geçmişi-Cumhuriyet devri zıtlığının kurulmasında ve bu ikilikler içinde bir siyasal hareket alanı geliştirilmesinde önemli bir referans noktası olmuştur.¹¹⁰³

Ahmet Emin Yalman'ın gericilikle itham ettiği¹¹⁰⁴ Türk Milliyetçiler Derneği'nin yaygınlaşması, Remzi Oğuz ve arkadaşlarının DP'den ayrılarak Türkiye Köylü Partisi'ni kurması, iktidardaki DP'yi tedirgin etmiştir. Siyasi baskıların başlamasıyla derneğin İstanbul Şubesi Nurettin Topçu'nun "Son Hadiseler ve Biz" başlıklı beyannameyi 9 Ocak 1953'te broşür olarak yayınlamıştır. On üç gün sonra ise dernek, din ve ırk esasları üzerinde kurulduğu iddiası ve ihtiyadi tedbir kararı ile Cemiyetler Kanu-

¹¹⁰⁰ Altan Deliorman, *Tanıdığım Atsız*, Gözden Geçirilmiş İlaveli 2. Baskı, Orkun Yayınları, İstanbul 2000, s. 66-74.

¹¹⁰¹ Osman Yüksel Serdengeçti, *Bir Nesli Nasıl Mahvettiler-Gülünç Hakikatler-Akdeniz Hilalindir*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, s. 296-297.

¹¹⁰² Doğan Duman, Serkan Yorgancılar, *Türkçülükten İslamcılığa MTTB*, 2. Baskı, Maarif Mektepleri Yayınları, Ankara 2018, s. 103-104.

¹¹⁰³ M. İnanç Özekmekçi, "Türk Sağının Ayasofya İmgesi", *Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeler*, İnci Özkan Kerestecioğlu, Güven Gürkan Öztan (drl.), 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 290.

¹¹⁰⁴ Ahmet Emin Yalman, *age*, s. 1622.

nu'nun 33. Maddesine göre kapatılmıştır.¹¹⁰⁵ Ali Fuat Başgil, derneğin kapatılmaması için Celal Bayar'la görüşmüş ama sonuç alamamıştır. Derneğe mensup DP milletvekilleri Tahsin Tola ve Sait Bilgiç ihraç edilmişler, derneğe para yardımı yaptığı iddia edilen Maarif Bakanı Tevfik İleri ise istifa etmiştir.¹¹⁰⁶

Başbakan Adnan Menderes'in Antep ve Osmaniye'de komünizm, irtica ve milliyetçiliğe dair yaptığı konuşmalar Türk Milliyetçiler Derneği'nin kapatılacağına da bir nevi işareti gibiydi. Dernek, sanki laiklik karşıtı bir yapıymış gibi yorumlanıyordu. Ayrıca, dernek 1944'ün devamı olarak değerlendiriliyordu. Nurettin Ardıçoğlu, dernek mensuplarının laiklik anlayışının kelimenin hakiki manasıyla uygun olduğunu, laikliğin CHP ve DP'nin tatbik ettiği gibi devletin dine tahakküm veya müdahalesi şeklinde anlaşılmasını beğenmediklerini belirtmiştir. Ardıçoğlu, ertesi günkü yazısında Türk Milliyetçiler Derneği'ni savunmaya devam ederek, Başbakan'ın İnönü'nün 1944 yılında yaptığı konuşmayı taklit ederek milliyetçileri tehlikeli ilan etmesinin doğru olmadığını, İnönü gibi onun da yanılacağını söylemiştir.¹¹⁰⁷

Gerçekte Türk Milliyetçiler Derneği'nin kapatılmasına karar veren Ankara 2. Sulh Ceza Mahkemesi değil, başta zamanın Cumhurbaşkanı Celal Bayar olmak üzere, Derneğin gelişmesinden ve iki yıl içinde seksene yakın şube açmasından ürken iktidar ve onun başındaki Adnan Menderes ile Türk milletine ve milliyetçiliğine düşman, kozmopolit ve solcu çevrelerdi. Zamanın siyasi partileri, kendilerine bir rakip çıkacağı kaygısı ile Türk Milliyetçiler Derneği'ne yapılanlara ses çıkarmıyor, yapanlara sempati duyuyor, hatta onları teşvik ediyorlardı.¹¹⁰⁸

Ali Fuad Başgil'e göre, o andan itibaren meydanı boş bulan CHP'liler, her biri İnönü'nün partisine gençler kazandırma gayesi güden CHP Gençlik Kolları, Devrim Ocakları ve Mustafa Kemal Derneği başta olmak üzere üniversite gençliği arasında çeşitli kışkırtma oadıkları kurdular. Demokratlar ise bu hareket karşısında tepkisiz kaldılar ve yaptıkları o çok büyük yanlışın farkına ancak felaket günü, yani 28 Nisan 1960'ta İstanbul Üniversitesi öğrencileri ayaklandığında vardılar.¹¹⁰⁹

¹¹⁰⁵ 1965 yılının ortasında, Milliyetçiler Derneği eski Başkanı Dr. Ercüment Konukman, Ezel Erverdi, Muzaffer Civelek, Fikret Sevgen, Abidin Işık Türkiye Milliyetçiler Cemiyeti adında yeni bir dernek kurmuşlar, "Hareket Mecmûası"nı çıkarmışlardır. Bkz. İlhan Darendelioğlu, *age*, s. 310.

¹¹⁰⁶ Ezel Erverdi, *age*, s. 38-41.

¹¹⁰⁷ Ömer Özcan, *age*, s. 475.

¹¹⁰⁸ Necmettin Sefercioğlu, *age*, s. 66.

¹¹⁰⁹ Ali Fuad Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, 5. Baskı, Yağmur Yayınları, İstanbul 2011, s. 95.

1954 yılının Nisan ayında İstanbul’da tekrar teşekkül eden dernek 1980’e kadar faaliyetini sürdürmüştür. Milliyetçiler Derneği’nin adı, 1954 yılında Peyami Safa tarafından verilen “Batı Medeniyetinin Buhranı” mevzu ve Prof. Dr. Ali Fuat Başgil tarafından verilen “İnsan Hakları ve Milliyetçilik” konferanslarıyla, milliyetçi çevrelere ve basına intikal etmiştir. Dernekte Nurettin Topçu, Sabahattin Zaim, İsmail Hami Danişment, Mümtaz Turhan, Fethi Gemuhluoğlu,ERCÜMENT KONUKMAN, EROL GÜNGÖR, İBRAHİM KAFESOĞLU, NEVZAT YALÇINTAŞ, SÜLEYMAN YALÇIN, NİHAT SAMİ BANARLI, AHMET KABAKLI, MEHMET KAPLAN, FARUK KADRI TIMURTAŞ, YÜCEL HACALOĞLU, ALİ NİHAT TARLAN vb. isimler konferans ve seminerler vermişlerdir. Dernek kurulduktan sonra aralıksız yedi yıl fetih toplantısı düzenlemiş, 27 Aralık 1958’de Kıbrıs toplantısı tertiplemiş, Bursa’nın fethinin 637. Yıldönümü kutlamalarına 45 kişilik bir otobüs kafilesiyle iştirak etmişlerdir.¹¹¹⁰

Milliyetçiler Derneği’nin faaliyetlerinde kendini gösteren birçok isim aynı zamanda Türkiye’de komünizmle mücadelede de kalemleriyle varlıklarını ortaya koymuş, 1970’lerde ise Aydınlar Ocağı faaliyetlerinde etkinlik göstermiş, Türk-İslam sentezi düşüncesini savunmuşlardır. Necmettin Sefercioğlu’na göre 1970’lerin başında İstanbul’da kurulan Aydınlar Ocağı, Türk Milliyetçiler Derneği deneyiminden ders alınarak kurulmuştur.¹¹¹¹

Osman Yüksel Serdengeçti’nin 1947’de ifade ettiği “Tanrı Dağı ile Hıra Dağı” söyleminin çatısı altında birleştiği Türk Milliyetçiler Derneği 1912 yılında Türk Ocakları’nın kuruluşu sayılmazsa, Türk milliyetçilerinin bu denli geniş çaplı şekilde bir araya geldikleri ilk kuruluştur. Türkçüleri ve Anadoluocuları bir araya getiren bu dernek aynı zamanda Tek Parti Dönemi sonrası Türk milliyetçiliğinin muhafazakâr bir çizgiye oturmasında oynadığı rol nedeniyle oldukça önemlidir.¹¹¹² Yukarıda da işaret edildiği üzere Türk-İslam sentezi yahut ülküsünün ideolojik inşasının temelleri de burada aranmaktadır.

Dolayısıyla 1945 sonrası çok partili hayata geçiş ve nispi demokrasi ortamında, Tek Parti Döneminin resmî milliyetçilik söylemi içerisinde kendisine yer bulamayan ve bu dönemde ancak bir dip akıntı olarak varlığını sürdüren iki milliyetçilik anlayışı için

¹¹¹⁰ İlhan Darendelioğlu, *age*, s. 308-309.

¹¹¹¹ Necmettin Sefercioğlu, *age*, s. 67.

¹¹¹² Murat Kılıç, *Allah, Vatan, Soy, Millî Mukaddesat: Türk Milliyetçiler Derneği*, 1. Baskı, iletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 14-15.

su yüzüne çıkma ve rahat hareket imkânı doğmuştur. Bunlardan ilki, temelleri Mütareke Döneminde atılmış olan ve İslam'ı milletin olmazsa olmaz parçası olarak gören Anadoluculuk, ikinci milliyetçilik anlayışı ise kökleri İkinci Meşrutiyet Dönemine kadar uzanan Türkçülüktür.¹¹¹³

Ezel Erverdi Milliyetçiler Derneği'nin 1954-1960 yılları arasında yürüttüğü faaliyetleri yıl yıl yazmaktadır. Bu faaliyetlerde dikkat çeken husus, tarihten edebiyata ve sanata, kültürden iktisada ve hukuka, demokrasiden yabancılaşılmaya kadar birçok konunun milliyetçi ve muhafazakâr isim tarafından ele alınmış ve değerlendirilmiş olmasıdır. Bu yapı hakkında Türkiye'de muhafazakârlığın ve milliyetçiliğin büyük ölçüde omurgasını oluşturmuştur dememiz yanlış olmayacaktır. Mehmet Akif Ersoy, Hüseyin Avni Ulaş, Remzi Oğuz Arık, Yahya Kemal, Mevlana, Yunus Emre gibi isimleri anma toplantıları yapılmış, Alparslan Türkeş'ten Bekir Berk'e, Nurettin Topçu'dan Samiha Ayverdi'ye, Peyami Safa'dan Ali Fuat Başgil'e birçok isim yukarıda da ifade edildiği üzere burada faaliyetlere katılmışlardır.

Milliyetçiler Derneği, Remzi Oğuz Arık'ın vefatından sonra onun "Türk Gençliğine" başlıklı yazısını basıp dağıtmıştır. Bu yazıda Arık, gençliğin görmesini bilmeden bakmasını, tanımasını bilmeden yürümesini, sorumsuzluk ve hiçlik batağında tükenen enerjilerini konu edinmiş ve tavsiyelerde bulunmuştur.¹¹¹⁴ Ayrıca Arık, bir milletin birinci sınıf millet haline yükselmesine temel olacakların örnek insan olması gerektiğini, örnek insanın da dava adamı olmasının şart olduğunu söyleyerek bizce Türk fikir ve siyasi tarihinde dava adamı kavramını ilk ortaya koyanlardandır. Dava adamı tabiri ile dışarıdan hiçbir tesir olmadan, kendi kendine, bu milletin kaderi üstüne sorular soran bunların karşılığını arayan insanı kastetmiştir. Bu insanın gerek meslek, gerek insanlık meziyetlerini bu milletin hizmetine vermiş olması, nefsini yenebilmesi, feragat gösterebilmesi, gerekirse fedakârlıkta bulunması, içinde yaşadığı topluluğu tiksindirmeyen bir münasebetler sistemi kurması, metotlu ve disiplinli olması önde gelen özellikleridir.¹¹¹⁵

İşte bu misyon içinde kendini gösteren Arık'a göre de Türk milliyetçiliği her şeyden önce bir davadır. Bu dava, insanın bu dünya üstünde bu dünya için düşünülmesidir. Milliyetçilik davasının özü ve dayanağı ise hürriyettir ve hürriyet de ancak millet

¹¹¹³ Murat Kılıç, *age*, s. 14.

¹¹¹⁴ Ezel Erverdi, *age*, s. 642-643.

¹¹¹⁵ Remzi Oğuz Arık, *Coğrafya'dan Vatana*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 66.

olarak kalmamızla mümkündür. İçtimaî emniyet bunun için esas teşkil eden hususlardan biridir. Diğer yandan bu milliyetçilik, zalim ve şuursuz bir üstünlük duygusu meydana getiren sermaye tahakkümüne karşıdır. Bu milliyetçilik anlayışı, medeniyet davasında taklit ve yabancılaşmanın karşısındadır ancak Garp medeniyeti içinde yaratıcı olmak zarureti de göz ardı etmemektedir. Çocuk ve çoğalma meselesini de Arık, bu davanın konuları arasında görür.¹¹¹⁶

Remzi Oğuz Arık'ın milliyetçilik düşüncesinin temelinde görülen ana unsurlardan biri de şahsiyet ve şuurdur. Onun bu düşüncesinin şekillenişinde temel faktör insanın kula kul olmaktan kurtuluşu yani hanedan bağlarından kopuşudur. Arık, Fransız gazeteci Lucien Romier'in *"Tebayı hükümdara bağlayan sadakat adlı devlet perçini ortadan kalkınca, millet kendi şuurunu işletip vecde getirmek, kaderini aydınlatmak için ideolojiye sarıldı"* ifadelerinden yola çıkarak hükümdar ve hanedana körü körüne inanma, itaat etmek duygularının çürüyüşü neticesi yayılıp gücü artan, milliyetçilik ile demokrasinin ikiz kardaş gibi olduğunu belirtir. Böylece milliyetçiliğin hedeflerinden birisi demokrasidir. Teklere şahsiyet veren milliyetçiliğin başlaması hürriyet aşkı, saltanatlara isyan, yabancı kuvvetlere karşı ihtilal şeklinde mümkün olmuştur. Türk milliyetçiliği ise Türk milletini tahakkuk ettirebileceği şeyler için en verimli bilerek onun yolunda zekâsını, parasını, sıhhatini, sevgisini işleten vatan çocuklarının itikadıdır. Arık'a göre, bu itikad yolunda milliyetçi, tarihi de insanlığın varlığını izahta şahit gibi kullanıyordu.¹¹¹⁷

Onun örnek insan yoluyla millet ve milliyetçiliği sürekli kılma düşüncesinin daha doğru anlaşılması için 1943'te "Millet" dergisinde yayınlanan "Tehlike Kaçakları" adlı yazısında, insan, şahsiyet ve toplum düşmanı tehlike tipini doğru okumak daha anlaşılır kılacaktır. Ona göre, bu tehlikeli tip, her yeri kendi çardağı sanan, her tarafa kavuk sallayan; paranıza, sağlığınıza, vaktinize, herşeye bedel şerefimize bela olan; terbiyeli oluşunuza alingan, saygılı oluşunuza kibirli diyen bir tiptir. Bu tip, mektepte şikâyetçi ve fitverici, küstahlığı şahsiyet sayan hilekâr, memurluk hayatında saat dolduran, sorumluluktan kaçan, büyük bir değerın ayağının altına karpuz kabuğu koyan, kendinden yukarıdakilere karşı köle, kendinden aşağıdakilere karşı eşkıya olarak karşımıza çıkmaktadır. Tehlike kaçağı tiplerin artması cemiyetteki tüm değerleri altüst ettiği gibi,

¹¹¹⁶ Remzi Oğuz Arık, *age*, s. 67-70.

¹¹¹⁷ Remzi Oğuz Arık, *İdeal ve İdeoloji*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s. 56-73.

bir milletin ilerisini de belirsizlik cellâdının eline teslim etmesi sonucunu da doğuruyordu.¹¹¹⁸

Tehlike kaçağı insan tiplerinin karşısında bünyesi içinde bulunduğu toplumda durduğu yeri bilen şuurlu insan tipi örnek insandır. Devletler ve toplumlar varlıklarını devam ettirebilmek adına kurdukları veya kurmaya çalıştıkları sistemle uyumlu insan idealleri ve tipleri ortaya koyar ve bunun için yapılanmaya giderler. Akif’in “Asımın nesli” dediği, Atsız’ın, Türkeş’in ve milliyetçilerin “Ülkücü” dediği tip de bu temelde düşünülmelidir. İşte Arık da bunu “dava adamı” yahut “örnek insan”la açıklamaya çalışmıştır. Onun milliyetçilik anlayışının merkezinde, kendisi, milleti ve bütünüyle dünya içinde şuurlu insan ideali olduğu görülmektedir.

2.3.2. Tahsin Demiray ve Türk Milliyetçiliği

Türkiye Köylü Partisi’nin Genel Sekreterliği’ni yapmış olan Tahsin Demiray, Arık’ın ölümünden sonra 40 oyla Genel Başkan seçilmiştir.¹¹¹⁹ Köy kökenli bir ailenin çocuğu olarak 1903’te Üsküdar’da dünyaya gelen Demiray, baba tarafından Ankara Kızılcahamam’ın dağ köylerinden, anne tarafından ise Çankırı’nın Eski Pazar ilçesin mensuptur. Çocukluk yılları savaş ortamında geçmiş, 1920’de ise Millî Mücadele’ye destek faaliyetlerinde bulunmuştur. İstanbul Muallim Mektebi’nin sınavlarını vererek ilkokul öğretmeni olmuş, çocuk kitapları üzerine ilk eserlerini vermeye başlamıştır. Öğretmenlik mesleğinin bağımsız bir meslek olması için çaba sarfetmiş, İstanbul Muallimler Birliği’nin de kâtipliğini yapmıştır. 1925 yılında Türkiye Yayınevi’ni kuran Demiray, bu yayınevinin amblesmine de Türklüğü temsilen 9 yıldız eklemiştir.¹¹²⁰

Türkiye Yayınevi, 1925 yılının ilk aylarında Türk Çocuk Edebiyatı Neşriyat Evi adıyla kurulmuştur. İlk teşebbüsü, ilk sayısını 18 Mart 1925 tarihinde çıkarılan Resimli Mecmûa ile yapmıştır. “Resimli Mecmûa”nın son cildi, yeni harflerle çıkan ilk gençlik ve okul eseri olması bakımından da önemlidir. Daha sonra “Yavrutürk”, “Ateş Çocuk”, “Roman Haftası”, “Ateş”, “Cumhuriyet Çocuğu”, “1001 Roman”, “Aylık 100”, “Çocuk Haftası Mecmûası” ve “Temel Bilgiler” gibi serilerle çocuk ve okul yayınları yer almıştır. Yayınevi’nin üzerinde çalıştığı ikinci saha ev, aile ve kadın olmuş, 1936’da Moda Albümü, Ev-İş, Elişleri Mecmûalarını çıkarmıştır. Üzerinde çalıştığı üçüncü saha sine-

¹¹¹⁸ Remzi Oğuz Arık, *Meseleler-Köy Kadını, Türk Gençliğine, Gurbet, Ezel Erverdi* (hızl.), 1. Baskı, İstanbul 1974, s. 192-195.

¹¹¹⁹ *Milliyet*, 10 Nisan 1954, s. 1

¹¹²⁰ Mehmet Pınar, *age*, s. 225-226.

ma etrafındakiler olmuş, “Yıldız”ı yayımlamışlardır. “Muallimler Mecnûası”, “Doküman”, “Canlı Tarihler”, “Türkiye Yıllığı” da yayınladıkları diğer çalışmalar olmuştur. Demiray’a göre Türkiye Yayınevi bir şahıs müessesesi, bir ticaret evi olmaktan daha çok bir içtimai hizmet müessesesi, bir kültür ocağı idi.¹¹²¹ Hüseyin Nihal Atsız’ın da 1944 olayı sonrasında hapishaneye girmesi ve geçimini sağlamak durumunda olduğu zamanlarda arkadaşı Tahsin Demiray’ın Türkiye Yayınevi’nde çalışmış olduğunu¹¹²² belirtmeliyiz.

Tahsin Demiray’ın Türkiye Köylü Partisi Genel Başkanlığı döneminde büyük ölçüde Arık döneminin politikaları ve yaklaşımı devam ettirilmiştir. Türkiye’de sağ temsil eden Tek Parti’nin kendilerinin olduğunu söylerken mevcut düzene, Tek Parti ve ruhuna, takipçilerine karşı eleştirilerini de fikri temelde daha çok Ziya Gökalp üzerinden gerçekleştirecektir.

Tahsin Demiray 1949’da kaleme aldığı bir yazıda 1946 sonrası demokrasiye geçiş sürecinin aktörlerinin 1908-1918 arası devrede siyasetin içinde etkili olan kişiler olduğu düşüncesindedir. Ona göre, ülkenin o gün içinde bulunduğu içtimai ve iktisadi takatsizliğinin sebebi de budur. Bu kişiler yakın geçmişin “eski komitecileri, besacılar”dır. Fikir dünyaları Ziya Gökalp etkisiyle şekillenmiştir. Kendi tabiriyle “Ziya Gökalp’in müritleri”dir. Daha açık bir ifadeyle İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Selanik yıllarından beri Cumhuriyet dönemini de içine alacak şekilde “tefekürümüze, içtimai meselelerimize, siyasi tatbiklere” bu kişiler hâkimdirler.¹¹²³

Demiray, Diyarbakır’da şair, bilgin, mutasavvuf, vecit adamı ve daha sonra İttihat ve Terakki’nin ideolojisini kuran fikir yıldızı olmak üzere iki Ziya Gökalp olduğunu söylemektedir. Ona göre, Selanik’te yükselen muazzam verici kolonun temelinde Durkheim porselen kütlesi bulunuyor; altında sohbet edilen feyizli çınarın kökleri Alman yığın felsefesinden gıda alıyordu. Demiray, Gökalp’i harsçı diye ifade ettiği tetemmucu, totaliter ideolojiye sahip oluşundan dolayı kat’i tefrikinin yapmayı lüzumlu görür. Anti-demokratik olan Ziya Gökalp’i İttihat ve Terakki’ye ve onun bir istihalesi olan Halk Partisi’ne terkedip politikacılar arasında gözden kaybetmek isteğinden bahsederken

¹¹²¹ Tahsin Demiray, *Arkada Bıraktığım Küçük İşaret Taşları (1948-1950 Makaleleri)*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1955, s. 136-138.

¹¹²² Ömer Özcan, *age*, s. 64.

¹¹²³ H. Aliyar Demirci, “Prens Sabahaddin Yolunda Bir Türk Milliyetçisi: Tahsin Demiray ve Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş Sürecinde Ziya Gökalp Eleştirisi”, *Liberal Düşünce*, Yıl 18, Sayı 71, Yaz-2013, s. 191.

Türklüğü vicdanında derin derin duyan ve şiir gibi rüyalar anlatan, Türkçü ve Türkloji âlimi Ziya Gökalp'i ise daima aziz sayacaklarını söyler.¹¹²⁴

Partinin kuruluş günlerinde ve daha sonra Arık'ın da Demiray'ın da Prens Sabahaddin'in takipçisi olduklarını dile getirdikleri görülmektedir. Emre Kongar, Türk siyasetinde cepheleri anlatırken İttihat ve Terakki'yi devletçi-seçkinci, Prens Sabahaddin ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı ise gelenekçi-liberal cephenin oluşumları ve ortaya çıkışı olarak vermekte, devamı olarak da Terakkiper Cumhuriyet Fırkası, denetimli gelenekçi-liberal olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası ve DP'yi göstermektedir.¹¹²⁵

Prens Sabahaddin bir anlamda Ziya Gökalp'e karşıt yönü temsil etmekte olup, siyasal partilerde bu arada İttihat ve Terakki'de çalışmış, Osmanlı Ahrar Fırkası ile dolaylı ilişkisi olmuştur. Yaklaşımının güncel siyasetle bağlantısının en açık göstergesi yazdığı yapıtın başlığı ve içeriğidir. Türkiye Nasıl Kurtarılabilir? (1918). Prens Sabahaddin saraya yakın olması dolayısıyla "Yüzellilikler" arasına girmiş ve ölüm tarihi olan 1948'e kadar Türkiye dışında yaşamıştır. Prens Sabahaddin'in Türkiye'de Sosyal Bilimlerin ya da Sosyolojinin gündemine bir daha çıkmamak üzere tekrar girmesi tam da bu dönemdir. Hilmi Ziya'nın yönettiği "Sosyoloji Dergisi", Prens Sabahaddin ağırlıklı bir sayı yayınlamıştır. Bu sayıdan itibaren, Türkiye'nin sosyal koşulları da sosyoloğun infiradî toplum modelinin gündeme gelmesine yol açmıştır.¹¹²⁶

Tahsin Demiray'ın makalelerini kaleme aldığı yıllar, Prens Sabahaddin fikriyatının da ayrıntılı bir şekilde tahlil edilmeye başlandığı yıllardır. Ahmet Bedevi Kuran'ın Prens Sabahaddin'i yücelten eserleri, Tarık Zafer Tunaya'nın 5 Temmuz 1950'de Vatan gazetesinde Prens Sabahaddin ismindeki makalesi, Cavit Orhan Tütengil'in 1954'te yayınlanan Prens Sabahaddin isimli eseri bu konuda örnek teşkil eden çalışmalardı. Prens Sabahaddin, Şerif Mardin'in ifadesiyle bir takım ferdiyetçi, capitalist, emperyalist, dini çıkarların savunucusu olmamış ve bireyi topluma feda etmediği ve toplum tabularımıza dokunduğu için de bazılarınca beğenilmemiştir. Ondaki fikri yapı, bir insan ideali, bu insan idealini gerçekleştirebilecek eğitim teorisi, bu insan idealine uygun toplum tasavvuru ve toplumların yapısını tahlil etmeye yarayacak toplum tahlil yöntemi olarak kendini göstermiştir. Diğer yandan Le Play dışında etkisinde kaldığı isimlerden

¹¹²⁴ Tahsin Demiray, *age*, s. 77-79.

¹¹²⁵ Emre Kongar, *Türk Siyasal Yaşamında Cepheler ve Sosyal Devlet Kavramı*, Sevinç Matbaası, Ankara 1975, s. 6.

¹¹²⁶ Kurtuluş Kayalı, *age*, s. 60.

biri olan Edmound Demolins gibi, tahakküm ve merkezîyetçi bir sisteme sebep olduğu için memur toplumuna karşı öğretilerini dile getirmiş, İttihat ve Terakki'nin de tepkisini çekmiştir.¹¹²⁷

Ona göre, bir cemiyeti ıslah edebilmek için önce o cemiyetin içtimai kuruluşunu (bünyesini) tanımalı, bu kuruluşla başka kuruluşlar arasındaki farkı belirlemeli idi. Bunu yapmadan ıslahat programları çizmeye kalkmak, dümensiz bir gemiyle seyahate çıkmaya benzetilmekteydi. Mesela, cemaatçi Türk sosyal kuruluşunda tüketici memur teşkilatının üretici faal sınıfların doğmasına engel oluyordu. Yine Sabahaddin'e göre, soyut olarak bir maarif meselesi yoktur. Fakat inifratçı tipe geçecek ve üretici-müteşebbis insan yetiştirecek tarzda ayarlanmış bir eğitim sistemi meselesi vardır. Bu takdirde maarif içtimai kuruluşun değiştirilmesi yolunda girişilecek bütün reformların başında gelecekti. Onun hükümet şeklini değiştirmekle istibdadın önüne geçilemeyeceği, ıslahatın ağırlık merkezini umumî hayattan özel hayata geçirmedikçe Meşrutiyet'in iflasa mahkûm olacağı' iddiası, Meşrutiyet'ten sonra iktidar mevkiine gelen muvafık muhalif bütün kabinelerin iflasıyla ispat edilmiştir.¹¹²⁸

Prens Sabahaddin'e göre merkezîyetçi sistem, iktisadi sistemi de belirlediği için başta köylü, esnaf, küçük tacirler hiç bir sermaye bulunmadığı için işlerini ilerletemiyordu. Demokrasi konusunda ise O, kuvvetli bürokrasinin kuvvetine set çekmek için beliren fiilî protestoların temsil teorisinin temsilcisiydi. Bu itibarla onun için parlamento, örtülü ve kendisince belirlenecek bir millî iradenin bulucusu değil, bir denetimler silsilesinin üst kademesinden ibaretti.¹¹²⁹

Sistemli ve easlı bir eğitim almış olan ve İttihat ve Terakki'nin fırka istibdadına karşı olan Prens Sabahaddin konfedaratif fikirler etrafında halkalaşan ve mes'uliyet duygusunu, yetiştirilmiş ferdlerden mürekkep maşerî vicdana verebilen, iktisadi ve içtimai ıslâhatını tamamlamış bir devlet nizamından yanaydı. Cemal Kutay'a göre Sabahaddin Bey, o günün nazik şartları içinde aradığı kurtuluşu, politik ölçülere bağlamamış, bilâkis, günlük siyaseti reddeden ve uzun vadeli bir millî inşaya bağlayan istikamete

¹¹²⁷ Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895-1908)*, 10. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 287-293.

¹¹²⁸ Hilmi Ziya Ülken, *age*, s. 336-339.

¹¹²⁹ Şerif Mardin, *age*, s. 294-295.

döndürerek hiç bir menfi kuvvetin ayaklanmasına ve fiilî karşı koymasına imkân bulamayacağı sahaya doğru itmeye muvaffak olmuştur.¹¹³⁰

Tahsin Demiray da Prens Sabahaddin yolunu takip eden bir Türk milliyetçisi olarak maarif müesseselerinin ve mekteplerin hükümet teşkilatı için ve umumi hayata doğru kurulduğunu, fakat hususi hayata, iş sahalarına, teşebbüse, istihsale yönelmediğini söylemektedir. Ona göre, bu durum, büyük bürokrasilerin, büyük ordulu milletlerin, yığınca içtimai bünyelerin, totaliter ve devletçi gidişin tabii akibetidir.¹¹³¹ Toplumun ferde hâkim olduğu, ferdin kendine dayanmaktan çıktığı, ailesine, kabilesine, fırkasına, cemaate, devlete dayandığı bu bünye teşekkülleri zayıf cemiyetlerdir. Merkeziyet, bürokrasi, totaliterlik bu zayıf bünyelerde geliştiğini ifade eden Demiray'a göre, infiradi teşekküllerde ise Anglosakson ve Amerikan içtimai bünyelerinde olduğu gibi ferd kendine dayanır haldedir ve vesayetten sıyrılmıştır.¹¹³² Nitekim Fransız muhafazakârlığı katı-dini olmasına karşın İngiliz muhafazakârlığı, liberaldi; parlamenter devrimi de tarihsel geleneğin bir parçası olarak benimsiyor, önem verdiği değerleri korumaya dönük işlevler yüklemek suretiyle reform fikrine aklı yatıyordu.¹¹³³

Demiray'a göre, tarihi bünyemiz içinde Osmanlılara kadar ki Türk devletlerinde Türk içtimai bünyesi Kağancı değildi. Her ferdin malına, evine, toprağına dilediği gibi sahip olduğunu ve başkasına dayanmadığını söyleyen Demiray, bu bünyeyi Yeniçeri Ocağını kurmak ve Bizans surları içine girmekle Osmanogulları'nın yıktığını ifade etmektedir. Sürekli genişleyen büyük bürokrasi makinesine karşı da Oğuz Türkleri asırlarca hürriyeti için dövüşmüştü. Siyasi-idari hürriyetini ve haklarını kaybetmiş milletin bürokrasi makinesine bağlandığı Osmanlılar'dan sonra yeni bir bürokrasi ve yeni bir şef devresi başlamıştı. Devlet yeniden küçük bir merkeziyetçi devlet olarak kuruldu. Yekpareleşmek adına millete Halkevleri'nin 9 penceresinden bakılmaya başlanmış, esnaf için İtalya korporasyonları, gençliğin yetiştirilmesinde Alman gençlik teşkilatı örnek tutulmuş, ekonomide Rusya taklit edilmiş, memurlar ise gün geçtikçe memleket mukaderatına daha hâkim duruma girmişlerdi.¹¹³⁴

¹¹³⁰ Cemal Kutay, *Prens Sabahaddin Bey, II. Abdülhamit, İttihat Ve Terakki*, Ergun Matbaası, İstanbul 1964, s. 264-265.

¹¹³¹ Tahsin Demiray, *age*, s.147.

¹¹³² Tahsin Demiray, *age*, s. 48-49.

¹¹³³ Tanıl Bora, *age*, s. 62.

¹¹³⁴ Tahsin Demiray, *age*, s. 49-54.

Tahsin Demiray, Türkiye’de çok partili siyasi yaşam içinde tesirlerini ilk defa dile getirdiği *Le Play* ve *Prens Sabahaddin*’in fikirlerini¹¹³⁵ takip ederek köyden merkeze doğru toplumsal yapı araştırmalarını ve âdem-i merkezîyetçilik düşüncesini siyasete taşımış, siyasetin ve siyasi partilerin, bilim ve araştırmaya dayanan taraflarının olması gerektiğini savunmuştur. Ona göre, *Sosyoloji Science Sociale* (İlm-i İctima), Türk siyasi hayatında iki partiyi etkiledi. Biri İttihat ve Terakki döneminde kurulan Ahrar Fırkası diğeri Türkiye Köylü Partisi’ydi.¹¹³⁶

Tahsin Demiray’ın din konusunda da anayasada devletin resmî dininin olmaması sebebiyle serbestlikten yana olduğu görülmektedir. Ona göre, inkılâp Türkiye’de bir gün bile din aleyhtarı olmamıştı bu yüzden de din Türkiye’de bir irtica olamazdı. Demiray, din sahasında özellikle tarihi değerlerinden dolayı türbelerin açılması konusunda çaba göstermiş bir isimdir. Ona göre, yeni rejim terbiyesini almış olanlar çoğunluktadır ve rejim ve teşkilat kâfi derecede oturmuştur. Rejim yapısına değil, devlet yapısına değil, hükümet mekanizmasının yanlış oturtulmuş bir vidasına, küçük bir manivelasına bile dokunmak mümkün değildir. Bu yüzden Demiray, İstanbul’un Fethinin 500. Yıldönümüne 5 yıl kala Cumhuriyetçi fakat ezelden beri Türk olan bir adam sıfatıyla millî tarih şuuru ve manevi kuvvet, rehabet uykularından silkinmek, mazi ile arada oluşan boşluğu doldurmak adına büyüklerin türbelerinin açılması noktasında broşür ve kanun tadili hazırlamış, milletvekillerine ulaşmasını sağlamıştır. Ona göre, ihtilaller, asab cümlesi henüz tam olarak teşekkül etmemiş bir gencin zaman zaman kapıldığı buhranlara benzer, ama artık hatalı işler düzeltilmeliydi. Zira türbelerin kapatılmasına ait 30.11.1925 tarihli ve 677 numaralı kanun, milliyetçilik umdesi ile de zıt düşmekteydi. Bu husus demokrasiye zıt düşen kanunlardan daha mühim bir yere sahipti.¹¹³⁷

Atatürk’ün muvakkat kabrini ziyaret edenlerin de Atatürk’ün imzasına karşı çıktıklarını yazılarında ifade eden Tahsin Demiray’ın türbeler meselesini işlemlerinden sonra konu zaman zaman TBMM’de tartışılmaya başlanmış, Tanıl Bora’nın tanımlamasıyla milliyetçi-muhafazakâr terkinin ideal temsilcisi Başvekil Şemsettin Günaltay¹¹³⁸, “*Bu memlekette artık tekke ve türbeler hortlayamaz*” derken Millî Eğitim Bakanı Tahsin

¹¹³⁵ Tahsin Demiray, *Le Play Sosyolojisinin 100. Yılı Dünya’da ve Türkiye’de Tesirleri*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1958, s. 22-29.

¹¹³⁶ Mehmet Pınar, *age*, s. 249-250.

¹¹³⁷ Tahsin Demiray, *Arkada Bıraktığım Küçük İşaret Taşları (1948-1950 Makaleleri)*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1955, s. 178-188.

¹¹³⁸ Tanıl Bora, *age*, s. 83.

Banguoğlu ise “...*mukaddes yerlerimizin hurafelerle örümceklenmesine asla müsaade etmeyeceğiz*” diyerek türbelerin açılmasından yana bir duruş sergilemiştir.¹¹³⁹ 1 Mart 1950’de 677 sayılı kanunun birinci maddesine eklenen bir fıkra ile bu konu çözülmüştür. İlk açılan türbe Tanzimat’ın mimarı Mustafa Reşit Paşa’nın türbesidir. Daha sonra Nisan ayı içerisinde Gazi Osman Paşa, Barbaros Hayrettin Paşa, Kanunî Sultan Süleyman ve Yavuz Sultan Selim türbeleri ile açılan türbeler olarak Cumhuriyet tarihinde yerini almıştır.¹¹⁴⁰

2.4.DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI KARŞISINDA MUHALEFETİN GÜÇ BİRLİĞİ: CUMHURİYETÇİ MİLLET PARTİSİ (CMP) İLE TÜRKİYE KÖYLÜ PARTİSİ’NİN BİRLEŞMESİ: CUMHURİYETÇİ KÖYLÜ MİLLET PARTİSİ

Demokrat Parti, muhalefetteyken sürekli CHP’ye karşı demokratik ve çoğulcu bir dil kullanmıştır. Fakat iktidara geldiğinde sözünün arkasında durmamış, demokrasi ve çoğulculuğun gereği olan düzenlemeleri yapmak yerine, hazır bulduğu yasal imkânları kendi çıkarına kullanmayı tercih etmiştir.¹¹⁴¹ Önceki başlıklarda ifade edildiği üzere DP, daha muhalefette olduğu zamanlarda bir ayrışma yaşamış, tasfiyeler başlamış ve bu durum, MP’nin kurulmasına yol açmıştır. DP döneminde mahkeme kararı ile bu parti kapatılmış, hemen ardından MP’li kadrolar, 9 Şubat 1954’te CMP’yi kurmuşlardır. CMP’nin MP’li kadrolarca kurulması durumu 1954 yılının Eylül ayında mahkemece kapatılan parti mensuplarının yeni bir parti kurmalarını ve yeni bir partiye girmelerini meneden bir tasarının meclise getirilmesine de sebep olmuştur.¹¹⁴²

CMP’nin kuruluşundan hemen sonra DP’ye karşı seçimlerde CMP, Bağımsız milletvekilleri ve CHP ile birlikte iş birliği yolları aranmaya başladığı görülmektedir. Basına “Muhalefet arasında Rejim Cephesi” olarak yansıyan iş birliği çalışmalarında Türkiye Köylü Partisi iş birliği yapmayacağını bildirmiştir. CHP ise bütün memlekette müşterek liste çıkarılmasına ve seçim sonrasına şamil bir iş birliğine aleyhtar bir durum sergilemiştir. CHP ve CMP arasındaki İlk resmî temas 17 Mart 1954’te Halk Partisi Genel Sekreteri Kasım Gülek ile CMP Genel Başkanı Ahmet Tahtakılıç arasında başla-

¹¹³⁹ İlker Dere, *age*, s.207-208.

¹¹⁴⁰ İlker Dere, *age*, s. 209-210.

¹¹⁴¹ Şükrü Karatepe, *Darbeler ve Anayasalar*, 5. Baskı, a Kitap, Ankara 2017, s. 199.

¹¹⁴² *Akşam*, 19 Eylül 1954, s. 1, 2.

dı. İhtilaf noktaları, CMP'nin isteklerinden kaynaklı gözüyordu. CMP, yeni meclisin bir Müessisan Meclisi olmasını ve Anayasa'yı tadilden sonra yeni seçimlere gitmesini, ayrıca seçim listelerinde yüzde elli yer verilmesini istiyordu.¹¹⁴³

CMP Genel Sekreteri Sadık Aldoğan daha sonra CHP'ye yeni bir liste formül teklif etmiştir. Yeni formülün esasları şunlardan meydana gelmiştir:¹¹⁴⁴

- ♦ CHP ve CMP ayrı listelerle seçime gireceklerdir. Fakat her iki partinin listesinde de muayyen ve eşit nispette karşı parti adayına yer verilecektir.
- ♦ CMP yüzde 20 veya 30 nisbetinde bir anlaşmaya da razı olabilir. Fakat bu nisbet bütün memlekete şamil olmalıdır.
- ♦ Bu şekilde hazırlanan karma liste ile nisbî seçim kendiliğinden gerçekleşmiş olacaktır.

CHP kendisinin güçlü olduğu bölgelerde CMP adaylarını listesine sokmak istememiş, CMP ise, özellikle bu bölgelerde müşterek bir liste yapılması halinde seçimi kazanacaklarını belirtmiştir. Ancak özellikle CHP içinde işbirliği konusunda bir ikilik başlamış ve işbirliğinin parti açısından olumsuz sonuçlara neden olacağı öne sürülmüştür. “Cumhuriyet” gazetesinde Nadir Nadi, CHP ile CMP'yi değerlendirerek, geçmişte birbirlerine düşman olan iki partinin işbirliği içine girmesini seçim aldatmacası, sahte işbirliği olarak nitelendirmiş ve program ve ilke olarak birbirine benzemesi mümkün olmayan partilerin işbirliğini rejim açısından tehlikeli bulmuştur. Ayrıca Nadi, CMP'nin geçmişinin MP olduğunu, MP'nin de dinci ve inkılâp düşmanı bir parti olarak kadrolarının CMP'ye geçtiğini iddia etmiştir. Böylece CHP-CMP işbirliği 1954 Seçimleri öncesi akim kalmıştır.¹¹⁴⁵

1954 Genel Seçimleri'nden sonra DP, adeta özgürlüklerden hızla kurtulma sürecine girmiş, Basın kanununda yapılan değişikliklerle eleştirilerin önü kesilmeye çalışılmış, muhalefet partilerin karma listeyle seçimlere girmesinin önü kapatılmış, profesörlerle 25 yılını doldurmuş kamu görevlilerini ve hâkimleri görevden alma yetkisi hükümete verilmişti. 6 Aralık 1954'te İşletmeler Bakanı Fethi Çelikbaş, istifa etmiş ve ardından on muhalif DP milletvekili ile birlikte “ispat hakkı” önergesi vermiştir. Bunda Basın Kanunu'nun demokratikleştirilmesi, Menderes öncülüğünde partiyi felakete sürükleyeceğini

¹¹⁴³ *Akşam*, 18 Mart 1954, s. 1, 2.

¹¹⁴⁴ *Akşam*, 27 Mart 1954, s. 1, 2.

¹¹⁴⁵ Âdem Çaylak, *age*, s. 215, 216.

düşündükleri kesimin ekinliğini kırma ve Ahmet Emin Yalman'a göre de yolsuzlukların açığa vurulmasını mümkün kılma¹¹⁴⁶ amaçları etkili olmuştur.

Önce 11 iken önergeye imza koyanların sayısı daha sonra 19'a çıkmıştır. Menderes önce bunların hizip olduğunu ifade etmiş, daha sonra Seyfi Kurtbek aracılığıyla önerinin geri çekilmesini istemiş, bu mümkün olmayınca DP'nin 15-18 Ekim 1955'teki 4. Büyük Kongresi'ne saatler kala "İspatçılar" tasfiye edilmişlerdir.¹¹⁴⁷ Bu tasfiye hareketiyle birlikte de Türk siyasi tarihinde 19 Aralık 1955'te Hürriyet Partisi (HP) doğmuştur. DP'de, 1948 temizliğini yapanların başında bulunan Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu başkanlığında Hürriyet Partisi'nin (HP) kurulmasından sonra IV. Menderes Hükümeti'nin kurulmasıyla Menderes baskı politikasına da geri dönmüştür.¹¹⁴⁸

Gazeteci Cihad Baban, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın, HP'nin kurulmasından önce, Menderes'in eski, fakat Menderes'ten en ağır darbeyi yemiş ve gazetelerde hakarete maruz bırakılmış olan arkadaşı Raif Meto'yu Ankara'ya davet ederek, 19'ların parti kurmalarına mani olmalarını istediğini yazmaktadır. Bunun anlamı hakarete, haksızlığa uğrayan insanların haysiyetsizce zillate razı olmalarını teklifti. Bayar'ın amacı Meto'nun dostu olan eski ticaret bakanı Enver Gürel'i 19'lardan ayırmaktı. Ancak, Baban'ın verdiği bilgilerden Meto'nun bu teklife aldırış etmediğini öğreniyoruz.¹¹⁴⁹ Böylece HP'nin doğuşu engellenememiştir. Bu doğuş da, muhalefetteki CHP, CMP, Türkiye Köylü Partisi ile birlikte 1955 sonrasında Türk siyasetinde cephe stratejilerinin oluşmasına katkı sağlamıştır.

1954 seçimine 5 siyasi parti katılmış ve bu partilerden 3'ü (DP, CHP, CMP) ile Bağımsız adaylar Meclis'e girmiştir. TBMM'nin X. Döneminde görev yapacak 541 milletvekilinin 503'ünü DP, 31'ini CHP, 5'ini CMP çıkarmış; 2 milletvekili ise Bağımsız olarak seçilmiştir.¹¹⁵⁰ 1954 Seçimleri'nde DP, büyük zafer kazanmıştı. Seçimlerdeki haksız çoğunluk sistemi yüzünden Halk Partisi güç bela çıkarabildiği otuz dört milletvekili ile ezilmiş, DP de dörtyüzden fazla temsilciyle hemen hemen Tek Parti haline gelmişti. Hatta 1954 Seçimleri'nin kazanılmasında Burhan Belge, Bahadır Dülger'le birlikte propaganda temaslarını hazırlayan Urfa Milletvekili Feridun Engin, Mende-

¹¹⁴⁶ Bkz. Ahmet Emin Yalman, *age*, s. 1649.

¹¹⁴⁷ Diren Çakmak, "Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958)", *Akademik Bakış*, Cilt: 2, Sayı: 3, Kış 2008, s. 159-163.

¹¹⁴⁸ Âdem Çaylak, *age*, s. 215, 243.

¹¹⁴⁹ Cihad Baban, *age*, s. 72.

¹¹⁵⁰ Erol Tuncer, Bülent Tuncer, *age*, s. 73.

res'in gözünde itibar görmemiş, partiyi yönetenlerden uzaklaşmış ve partiden kovulmuştur.¹¹⁵¹

MP ile yollarını ayırmış olan Yusuf Hikmet Bayur'a göre, milletin 1954 Mayıs'ında DP'ye güvenini artmış biçimde tekrarlaması en çok bu parti ileri gelenlerinin 1950 öncesine nispeten yurdun ekonomik gelişimini sağlamış olmaları ve sağlayacaklarına dair taahhüdü, Atatürk inkılâplarından önceki duruma dönmek isteyenlere ve irticaya yüz vermeyeceklerini beyan etmeleri ile söz konusu olmuştu. Köylüyü eski kötü muamelelerden koruması da bunda etkili olmuştur. Ona göre, sırf muhalefette bulunmak ve iktidarı sarsmak için çalışanların iş başına gelme şansı yoktu.¹¹⁵² Buna rağmen muhalefet partileri arasında iş birliği teklifleri ve söylemleri 1954 Seçimleri'nden hemen sonra bu defa daha ciddi dillenmeye başlamıştır. Temmuz 1954'te CHP Kurultayı'nda Ana Davalar Komisyonu'nda CHP'nin meclisten çekilmesi ve seçim kanunu değişmeden hiç bir seçime iştirak etmemesi mevzuları münakaşa edilmiş neticede CHP'nin bundan sonra ara seçimlerle belediye, muhtar ve il genel meclisi seçimlerine iştirak etmemesi kararlaştırılmıştır.¹¹⁵³

DP'ye karşı CMP ve CHP işbirliğinin veya başka bir ifadeyle işbirliği olmasa da ilk birlikte hareket kendini 13 Kasım 1955'te yapılacak olan yerel seçimlere katılmama konusunda göstermiştir. Bu karar iktidar çevrelerine göre, irticayı körükleyen ve gerici-lik fikirlerinin mümessilliğini yapmış ve bu sebepler kapatılmış bir partinin seçimleri boykot kararı, aslında bu partiden memlekete ve demokrasiye hayır gelmeyeceğinin ispatı idi. Bu karar manasız, yersiz ve demokratik telakkilerle uyuşmuyordu. Hatta CMP'ye parti bile denilemezdi.¹¹⁵⁴ Bu kararın aksini düşünen Enis Akeygen ve Ertuğrul Akça, CMP'den istifa etmişlerdir.¹¹⁵⁵

“Millet” dergisinde çıkan bir başmakalede muhalefet partilerinin “millî misak”la ortaya çıkmaları teklif edilmiş, yürürlükte olan kanunlara karşı bir direnme politikası takip edilmesi, demokrasiyi tehlikelerden korumak için kaybedilecek bir saniyenin olmadığına dikkat çekilmiştir. DP idarecileri ise Halkçıların CMP ile işbirliğine gitmek

¹¹⁵¹ Cihad Baban, *age*, s. 167.

¹¹⁵² Yusuf Hikmet Bayur, “İktidarla Muhalefet”, *Akşam*, 30 Ekim 1954, s. 1.

¹¹⁵³ *Akşam*, 28 Temmuz 1954, s. 1.

¹¹⁵⁴ *Akşam*, 19 Ağustos 1954, s. 1, 2.

¹¹⁵⁵ *Akşam*, 17 Ağustos 1954, s. 1.

istemelerini, memleketi terör havasına sokmak için yeni yollar aramanın örneği olarak gösteriyorlardı.¹¹⁵⁶

Ancak “Cumhuriyet” gazetesinde 19 Şubat 1955 tarihinde Bölükbaşı ile İnönü arasında Meclis’te CHP grubunda yapılan görüşmede geçen konuşmalar hiç de terör havası yaratma peşinde olmadıklarını gösteriyordu. Bölükbaşı, İnönü’ye hitaben, “*Paşam, bir sözünüzü duydum. Çok hoşuma gitti. ‘İhtiyarım diye ümitlenmesinler, daha bizim valide henüz sağdır’ demişsiniz*” deyince, İnönü gülerek, “*Hem sağdır, hafızası da yerindedir*” diye konuşmuştur. Bunun üzerine Bölükbaşı, “*Vallahi çok sabırlısınız Paşa, çok hücumlara maruz kaldınız. Ben bu kadar tahammül edemiyor, bire binle cevap veriyorum*” şeklinde konuşunca, İnönü, Türk demokrasisi için anlamlı sayılabilecek bir karşılık vermiştir. İnönü cevabında, “*Ben bu rejimi görmek üzere bana yapılanları peşinen kabul ettim*” diye konuşmuştur. Bölükbaşı da, “*Memleketin huzura kavuşması için şahsi her türlü kinden vazgeçmek, eskiyi unutmak lazımdır. Ben buna hazırım*” biçiminde konuşarak, bir ölçüde CHP ile CMP arasında iktidara karşı bir işbirliği yapılması mesajını vermiştir.¹¹⁵⁷

Diğer yandan CMP’nin Haziran ayı sonlarına kadar yaptığı ve “halka demokrasiyi maletmek” diye nitelenen bu toplantılar, yapıcı bir muhalefet izlenimi vermiştir. Metin Toker, özellikle Bölükbaşı, Tahtakılıç ve Aldoğan’ın, basın hürriyeti, hâkim teminatı, nüfuz tacirleriyle savaş, seçmenin seçim hakkına hürmet edilmesi gibi demokratik konularda müspet bir muhalefet hareketi içine girmelerini övmüş ve MP içinde “mürtecilik”le suçlandırılan söz konusu liderlerin gittikleri hiç bir yerde, hiçbir şekilde dini hisleri tahrik edecek bir politik tutum takınmadıklarını aktarmıştır.¹¹⁵⁸

1957 Seçimleri’nden sonra Hürriyet Partisi ile beraber seçimleri kaybettiğini söyleyen Cihat Baban, HP adına çıkardıkları “Yenigün” gazetesinde Menderes’i sürekli uyardığını, enflasyonun memleketi nereye götürdüğünü anlatmaya çalıştığını ifade etmektedir.¹¹⁵⁹ Ancak Menderes iktidarının demokrasiye son verme tehdidiyle sürdürdüğü şiddet politikaları¹¹⁶⁰, muhalefet partilerini iş birliği yapmak için yeni arayışlara sevk

¹¹⁵⁶ *Akşam*, 2 Kasım 1954, s. 1, 2.

¹¹⁵⁷ Âdem Çaylak, *age*, s. 244.

¹¹⁵⁸ Âdem Çaylak, *age*, s. 245.

¹¹⁵⁹ Cihat Baban, *age*, s. 233.

¹¹⁶⁰ Şevket Süreyya Aydemir, *age*, s. 264-276.

etmiştir. 1957 Seçimleri öncesinde seçim kanununda yapılan değişiklikler seçim ittifaklarının önünü kapatmıştı. Artık tek yol, kurumsal birleşmeydi.¹¹⁶¹

Bölükbaşı'nın tutuklanması, muhalefet partilerini iyiden iyiye birbirine yaklaştırmaya başlamıştır. Muhalefet partileri arasında işbirliği ve DP iktidarının baskıcı politikaları ile Bölükbaşı'nın durumunu konuşmak amacıyla, üç muhalif parti lideri bir araya gelmişlerdir. CMP Genel Merkezinde yapılan toplantıya, İnönü, Fethi Çelikbaş, İbrahim Öktem, Ahmet Tahtakılıç, Fuat Arna ve Ahmet Bilgin katılmışlardır. Çok sıcak geçen görüşmede, özellikle, iktidar-muhalefet ilişkisi, rejim mevzuu ve Türk siyasi hayatında siyasetin bazı yönleri konularında önemli konuşmalar yapılmıştır. Tahtakılıç, İnönü'ye hitap ederek, "Paşam, rejim teessüs etmeyen memleketlerde, iktidarın partizanlığı zulüm ve diktatörlük oluşturuyor. Muhalefette bulunanların partizanlığı da hürriyet mücadelesine imkân vermiyor" şeklinde konuşunca, İnönü, adeta bir politika dersi verircesine konuşmuş ve Türk siyasal hayatının kimi özelliklerine değinerek, "politikanın büyük çapta strateji ilmi olduğunu... ve her iktidara gelenin gidici olduğuna inanmak gerektiğini" söylemiştir.¹¹⁶²

CHP'nin 1957 seçim kampanyası hükümetin demokrasiyi güçlendirme konusundaki başarısızlığı üzerine kuruldu. Yürütmenin yargı tarafından denetleneceği, Anayasa Mahkemesi'nin kurulacağı, üniversitelerin özerkliği, sendikal özgürlükler, temel hak ve özgürlükler vb. tanınacağı, ekonomik kalkınma ise ülkenin gereksimleri ve kaynaklarıyla uyumlu hale getirileceği ayrıca çiftçiye yardım edileceği kampanyada yer almıştır. CMP ise hükümetin siyasal ve ekonomik alanda izlediği acımasız politikalar karşı liberal bir politika ile çözüm bulacağını söylüyor ayrıca görevlerinin herhangi bir döneminde suç işleyen kamu görevlilerinin cezalandırılmaları için geçmişe dönük sorumluluk fikrini savunuyordu. HP ise kendini Türkiye'nin sorunlarını çözme yetkisine sahip tek parti olarak tanımlıyordu. DP'den ayrılmış olan ve DP'nin kuruluşunun ilk yıllarında elindeki bastonu göstererek ve Tek Parti ruhunu kastederek "*Tepegözün tepesindeki gözü işte bu bastonla söndüreğim*" diyen Fuat Köprülü¹¹⁶³ de HP'ye destek veriyor, eski partisinin liderlerini diktatör bir yönetim kurmakla suçluyordu.¹¹⁶⁴

¹¹⁶¹ Deniz Bölükbaşı, *age*, s. 258.

¹¹⁶² Âdem Çaylak, *age*, s. 316-317.

¹¹⁶³ Ahmet Emin Yalman, *age*, s. 1331.

¹¹⁶⁴ Kemal Karpat, *Türk Siyasi Tarihi*, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 100-101.

Güç Birliği çalışmalarının ilk istişari toplantısı, 1957'nin Ağustos'unda İnönü'nün Heybeliada'daki evinde gerçekleştirilmiştir. İlk iki günden sonra toplantılara, yine İnönü'nün Taşkışla'daki evinde devam edilmiştir. Toplantıya, CHP'den İnönü, Kasım Gülek ve Turgut Göle, CMP'den Bölükbaşı'nın yokluğunda Genel Başkan Yardımcısı Fuat Arna, Nurettin Ardıçoğlu ve Ahmet Bilgin ve HP'den ise, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Enver Güreli ve İbrahim Öktem iştirak etmişlerdir. Heybeliada ve Taşkışla'da gerçekleştirilen Güç Birliği toplantılarında CMP ile HP arasında bir sorun çıkmıştır. Her iki parti yarı hisseyi CHP'ye vermede bir beis görmemişler, ancak diğer yarısını paylaşmamışlardır. Bu konuda özellikle CMP, teşkilatsız HP ile eşit bölüşmeye razı olmaya yanaşmamıştır. Onlara göre, CMP yüzde 30, HP yüzde 20 almalıydı. HP'de CMP'den geri kalmayı bir prestij olarak meselesi görmüştür. Nihayetinde araya yine İnönü girmiş ve kendi kontenjanından pay isteyen CMP'lilerin teklifini kabul etmiştir. Zafer Gazetesi'nin haberine göre 4 Eylül 1957 günü üç partinin ilan ettiği tebliğ sonrası iktidar muhalefet cephesini, İkinci Meşrutiyet'in muhalefet partisi Hürriyet ve İtilaf'a benzetmiştir. Ancak, 18 Eylül 1957'de CHP GİK'in yayınladığı bildiride CHP'nin seçimlere tek başına girmesi ve muhalefet partilerinin kendini desteklemesine yönelik söylemi bu güç birliğinin sonunu getirmiştir.¹¹⁶⁵

Üçlü Güç Birliği'nin akâmete uğramasından sonra CHP, 20 Eylül'de işbirliğinden vazgeçildiğini ilan etmiş, ardından 21 Eylül günü mebusu bulunduğu Malatya'dan seçim kampanyasını açmıştır. İlk seçim nutkunda milletin radyosu olan devlet radyosunun iktidarın propaganda radyosu olmasını eleştirmiş, müstakil mahkemeler ve hâkim teminatını öncelikli halledilmesi sorun olarak dile getirmiştir. İktidar gitmedikçe de memleketin iktisadi hayatına düzen, itimat, hesap ve istikrarın giremeyeceğini ifade etmiştir. CMP'nin afişlerinde “Keyfi İdareye Son, Pahalılığa Son, Haksızlığa Son” denilirken, HP'nin afişinde ise “*Adı Demokrat, Bayrağı İstibdat, Korkusu Hakikat, Sonu Milletten Tokat*” ifadeleri yer almıştır.¹¹⁶⁶

HP'li Cihad Baban, muhalefetteki partilerin beraberce çalışmalarını temin etmek amacıyla Türkiye Köylü Partisi Genel Başkanı Tahsin Demiray'dan davet aldıklarını yazmaktadır. Demiray'ın Rumelihisarı ve Baltalimanı arasındaki köşkünde Hürriyet Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Köylü Partisi temsilcileri gayriresmî olarak bir araya gelmişlerdi. İktidarı temsil eden DP ve muhalefeti temsil eden Halk Partililerin

¹¹⁶⁵ Âdem Çaylak, *age*, s. 324-328.

¹¹⁶⁶ Tekin Erer, *On Yılın Mücadelesi*, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul 1963, s. 299-300.

dışında üçüncü büyük bir kuvvet olmanın çaresini aramak üzere görüşeceklerdi. Le Play ve Prens Sabahaddin takipçilerinden olan Tahsin Demiray’a göre DP, İngiliz politikasının arkasında sürükleniyordu, Bayar-İnönü rekabeti ise memlekete zarar veriyordu. Aynı ayrı bir şey yapılamadığına göre, “Union faitla force” olmalıydı. Buna göre, Bölükbaşı partinin saldırı kuvveti olacak, Hürriyet Partisi düşünen ve planlayan kafası, Köylü Partisi kendi menfaatlerini bilmeyen köylü vatandaşlarımıza şuur aşılayacaktı. Ancak, bir süre sonra zaten Bölükbaşı’nın pederşahi hegemonyasına dayanabilecek yapıda olmayan HP’de CHP ile Güç Birliği Hareketi filiz vermiş bulunuyordu.¹¹⁶⁷

Türkiye Köylü Partili Muhtar Yazır tarafından Köylü Sesi gazetesinde (2 Nisan 1956) CHP etrafında oluşturulacak bir birleşmenin sağlıklı olmayacağı daha önce yazılmış, Cezmi Türk ise partilerinin hiç bir partiyle birleşme fikrinde olmadığını, aileye bağlı bir fikir partisi olduklarını, DP’nin liberalizmi, CHP’nin totaliterliği ve İsviçre’yi taklit etmesine rağmen kendi partilerinin millî olduğunu, partilerinin servet ve şeflik partisi olmadığını dile getirmiştir. Ancak, iktidarın demokrasiden uzaklaşmasını gerekçe göstererek Türkiye Köylü Partisi, 1956’da 5. Büyük Kongresi’nden sonra CMP ile birleşme kararı almıştır. 1957 Seçimleri birleşmenin askıya alınmasına sebep olmuş, HP’nin Demiray’ın ifadesiyle “politik kurnazlık”la temsil gücü yüksek olan CHP eksenine kayması üçlü birlikteliği engellemiştir.¹¹⁶⁸ Ancak HP’nin CHP eksenine kaymasını istemeyen az sayıda partili “Güç Birliği Cephesi”ni “Suç Birliği Cephesi” olarak ifade etmiş, DP’ye geri döneceklerini bildirmişlerdir.¹¹⁶⁹ Yukarıda ifade edildiği üzere CHP’nin resmî iştisare toplantılarından sonra tek başınalık çıkışı ve muhalefeti kendine desteğe çağırması, CMP’yi bilhassa Bölükbaşı’yı CHP’siz bir güç birliğine sevk etmiştir.

HP’nin CHP’ye yaklaşması sonucu, CMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ve Türkiye Köylü Partisi Genel Başkanı Tahsin Demiray 15 Ekim 1958’de iki partinin birleşme protokolünü imzalamışlardır.¹¹⁷⁰ Birleşmeye sıcak bakmayan kişilerden Osman Alishiroğlu, 31 Aralık 1958’de İnönü öncülüğündeki Güç Birliği’ne iltihak edecek olan¹¹⁷¹ Suphi Batur partiden ayrılmışlar, Sadık Aldoğan, Hasan Dinçer, Ahmet Tahtakılıç, Seyfi Öztürk, Alaattin Tiritoglu ise muhalefet grubu oluşturmuşlardır. Bunlardan

¹¹⁶⁷ Cihad Baban, *age*, s. 484-486.

¹¹⁶⁸ Mehmet Pınar, *age*, s. 274-275.

¹¹⁶⁹ Âdem Çaylak, *age*, s. 345.

¹¹⁷⁰ *Cumhuriyet*, 16 Ekim 1958, s. 1.

¹¹⁷¹ Tekin Erer, *age*, s. 355.

Tiritoğlu, partinin idealistler partisi olmasından ziyade bir doktrin partisi olması gerektiğini bu yüzden sosyalizmi benimseyip isminin de Türkiye Sosyalist Partisi olarak değiştirilmesine yönelik görüşlerinden dolayı CMP 3. Büyük Kongresi'nde tasfiye edilecektir.¹¹⁷²

İki parti birleştikten sonra ortak noktalarda uzlaştıklarına dair bir beyanname yayınlamışlardır. Bu beyannamede dikkat çeken yön; Türkiye Köylü Partisi'nin varlık sebebi olan köycülüğün yeni partide yaşatılacağı, partinin merkeziyetçi olmayan, bireyi ön plana çıkartan anlayışın yeni parti tarafından kabul edilmesiydi. Birleşmeyi ifade etmek üzere CMP'ye "Köylü" kelimesi ilave edilmesi, partinin de yeni adının bu suretle CKMP olması düşünülmüştür. Bu doğrultuda Türkiye Köylü Partisi'nin büyük kongresini kısa süre içinde toplayacağı, kendini fesh edeceği, yetkilerini CMP'ye devredeceği, üyelerinin ise CMP'ye aza kayıt olacağı bekleniyordu. Beyannamede CMP tüzüğünde olmayan parti meclisi kurulması ve bunun en önemli uzuv olması da kararlaştırılmıştır. Ayrıca, ikili başlayan bu birleşme umumi efkâra bir bildiri ile ilan edilecek, HP'lilere ve diğer partili partisiz vatandaşlara açık tutulduğu ifade edilecektir.¹¹⁷³ CMP ve Türkiye Köylü Partisi ile CHP ve Hür Parti birlikleri arasında bu gelişmeler olurken Menderes ise Manisa'da yaptığı konuşmasında "artık münafıklığa paydos" diyerek halkı "Vatan Cephesi"ne davet etmeye başlamıştır.¹¹⁷⁴ İktidara yakın "Zafer" gazetesi de DP karşısındakileri "Nifak Cephesi" olarak isimlendirmiş, Türk milletinin tezvirat ve nifak peşinde olmadığı vurgulanmıştır.¹¹⁷⁵

1 Kasım 1958'de olağanüstü kongresini toplayan Türkiye Köylü Partisi birleşme şartlarını bu kongrede karara bağlayarak kendini fesh etmiştir.¹¹⁷⁶ Osman Bölükbaşı, bu birleşme için "elması pırlanta yapacağız" derken Demiray da "gönüller ve kalpler birleşti" açıklamasında bulunmuştur. 1957 Seçimleri'nin ardından yaşadığı ekonomik sıkıntılarının yanında CMP Genel Merkezi'nin il teşkilatlarına danışmadan Türkiye Köylü Partisi ile birleşme kararı alması parti içinde parti yönetimine karşı bir tepkinin oluşmasına da neden olmuş, CMP Diyarbakır il yönetimi bütün idare heyeti olarak istifaya etmişlerdir. Diğer yandan Demiray, CMP ile birleştikten sonra yeni partide Âdem-i

¹¹⁷² Deniz Bölükbaşı, *age*, s. 259-260.

¹¹⁷³ Mehmet Pınar, *age*, s. 277-278.

¹¹⁷⁴ *Hürriyet*, 13 Ekim 1958, s. 1.

¹¹⁷⁵ *Zafer*, 13 Ekim 1958, s. 1

¹¹⁷⁶ Bkz. Türkiye Köylü Partisi Olağanüstü Kongresi, *T. Demiray'ın İzahları, Merkez İdare Kurulu Raporu (1 Kasım 1958)*, Türkiye Basımevi, İstanbul 1958, s. 1-15.

Merkeziyetçilik düşüncesinde törpülenme yaşayarak daha çok milliyetçi düşünce atmosferinde bir hareket alanı belirlemiştir.¹¹⁷⁷ Cihad Baban, Türkiye Köylü Partisi'nden geriye, ortada yalnız "Cumhuriyetçi Millet Partisi" dizisinin arasına karışan "Köylü" isminin kaldığını ifade etmiştir.¹¹⁷⁸

Başbakan Menderes, muhalefetin iki cephede birleşmeleri karşısında "Vatan Cephesi" çağrısında bulunarak 12 Ekim 1958 tarihinde Manisa'da yaptığı iki konuşmada halkı "Vatan Cephesi"ne katılmaya çağırmıştır. Menderes, halka yönelik yaptığı konuşmayı, sonra DP Manisa İl Kongresi'nde de tekrarlamıştır. "Zafer" gazetesi bu konuşmayı "*Başvekil Adnan Menderes'in Manisa'da Yaptığı Konuşma: Nifak Cephesine Karşı, Vatan Cephesinin Teşkili Zaruridir*" başlığıyla manşetten duyurmuştur. Muhalefetin "kin ve husumet cephesi", "şer cephesi" olarak tanımlanmaya başladığı bu dönemde, muhalefete en ağır suçlamalar yapılıyor, kitleler tahrik ediliyor ve neredeyse muhalefet ihanetle suçlanıyordu. Diğer yandan DP içinde de "Yaylacılar" adı verilen bir grup Meclis Başkanlığı için Refik Koraltan'ın karşısına Şemi Ergin'i çıkarmışlar, ancak Meclis Başkanlığını az bir oyla kaybetmişlerdir. Bu sırada Samet Ağaoğlu bakanlıktan, üç milletvekili de DP milletvekilliğinden istifa etmişlerdir.¹¹⁷⁹

İleride CHP Genel Başkanı olacak olan Bülent Ecevit, gelinen süreç ve İnönü hakkında şunları yazacaktır:¹¹⁸⁰

"CHP nin malı mülkü alındığı, hele 1954 Seçimleri'ni Demokrat Parti daha açık bir farkla kazanıp istibdat yolunda kararlı, adımlar atmağa başladığı vakit, birçoklarımızın içine düşer gibi oldukları karamsarlığı gene İnönü dağıtmağa çalışmış, o çetin devrenin, gözümüzde büyüyen bütün engelleriyle siyasal gelişmemizde aşılması mukadder bir merhaleden ibaret olduğunu, en başta İnönü telkin etmişti. CHP'nin bir 1954'deki bir de 1957'deki durumuna bakmak, İnönü'nün, 4-5 yıl önce içinde bulunduğumuz durumu zamanında ne kadar iyi değerlendirebilmiş olduğunu, o zamanki durumu, daha o zaman, 1958 den geriye bakılınca görüldüğü ölçüde ve çerçevede görebilmiş olduğunu anlamağa yeter."

Türk siyasetinde cephe siyaseti ve kutuplaşma, muhalefet üzerinde baskıları artırmıştır. Gerginleşen ilişkiler, hazineye başlayan sorunlarla birlikte 27 Mayıs'ın da bir nevi habercisi gibiydi. Cephe siyaseti ve kutuplaşma sürecinde ehlihalip yani kâfir ilan edildiklerini söyleyen (28 Kasım 1958/Afyon İl Kongresi) İnönü'nün öncülüğünde Hürriyet Partisi ve diğer katılımlarla oluşan "Güç Birliği", CHP'nin Ondördüncü Kurultayı'nda koyulan hedeflerin tahakkuk ettirileceğini ilan etmiştir. Koyulan hedefler "İlk

¹¹⁷⁷ Mehmet Pınar, *age*, s. 278-279.

¹¹⁷⁸ Cihad Baban, *age*, s. 486.

¹¹⁷⁹ Hakkı Uyar, *Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek: Vatan Cephesi*, Buke Yayınları, İzmir 2001, s. 23-25.

¹¹⁸⁰ Bülent Ecevit, "İnönü ve Tarih", *Ulus*, 24.09.1958, s. 3.

Hedefler Beyannamesi” adını taşıyordu. Bu beyanname, çoğu çalışmada 27 Mayıs sonrası düşünülerek ele alınmamıştır. “İlk Hedefler Beyannamesi” bizce 1961 Anayasası’na da ilham kaynağı olmuştur.

Beyannamede hemen gerçekleştirilmesi icap eden temenniler; partizanlığın kaldırılması, ikinci bir meclisin kurulması, seçimlerde vatandaş oylarına tesir edilmemesi, Anayasa Mahkemesi ve Yüksek Hâkimler Meclisi’nin kurulması, basın hürriyetinin anayasal güvence altına alınması, memurlara mahkemeye müracaat hakkı verilmesi kurulması, üniversite muhtariyetinin sağlanması, Yüksek İktisat Şurası, sosyal adaletin anayasaya girmesi şeklinde sıralanmaktaydı.¹¹⁸¹

Hakkı Uyar da, bu beyanname hakkında “İlk Hedefler Beyannamesi, CHP iktidara geldiğinde yapmak istediklerini kapsıyordu. Senato, nispi seçim sistemi gibi konular CHP iktidarında değil, ama askerî darbe döneminde gerçekleşmiştir. CHP’nin koyduğu bu hedefler, MBK açısından da yol gösterici oldu” demektedir. CHP, 1961 Seçimleri öncesinde de kısır çekişme ve kavgalardan uzak, huzur ve refaha dayalı olarak hayatın her alanında geleceğin Türkiyesini kurmak vaadiyle “Temel Hedefler Beyannamesi”ni yayınlamıştır.¹¹⁸²

¹¹⁸¹ Tekin Erer, *age*, s. 352-357.

¹¹⁸² Hakkı Uyar, *İki Darbe Arasında CHP (1960-1971)*, 1. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul 2017, s. 40-41.

BÖLÜM 3

ALPARSLAN TÜRKEŞ'İN CUMHURİYETÇİ KÖYLÜ MİLLET PARTİSİ BAŞKANLIĞI DÖNEMİ: İDEOLOJİK OLARAK TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN TESİS EDİLMESİ

3.1. 27 MAYIS 1960'TAN CUMHURİYETÇİ KÖYLÜ MİLLET PARTİSİ BAŞKANLIĞI'NA (1 AĞUSTOS 1965) UZANAN YOLDA ALPARSLAN TÜRKEŞ

3.1.1.27 Mayıs'ın Sebepleri ve Türkeş'in 27 Mayıs'a Bakışı

Türk siyasi tarihinde, meydana geldiği gün ve sonraki zamanlarda muhafazakâr kesimlerce felâket, sol kesimlerce devrim, milliyetçi kesimlerce millî inkılâp, millî bir olay veya millî bir hareket olarak görülen 27 Mayıs, askerî çevrelerce tehlikeli bir şekilde gerginleşen iktidar-muhalefet ilişkilerine karşı, memleket ve demokrasinin geleceği adına gerçekleştirilmiş bir “kansız ihtilal”di. İhtilalden sonra, ihtilali yapanların cephesinden yazılan ilk kitap da “Türk Ordusunun Zaferi: Kansız İhtilal” başlığını taşıyordu. İhtilali yapanlar analara seslenmiş, kan, ter, gözyaşı, mürekkep bunların hiçbirinin boşa gitmediğini, üniversitenin, gençliğin, basın ve ordunun kazandığı zaferin hiçbir taşkınlıkla gölgelenemeyeceğine inandıklarını ifade etmişlerdir.¹¹⁸³

27 Mayıs'ı “Hürriyet” ve “Cumhuriyet” gazeteleri, Türk ordusunu merkezine alan ifadelerle sevinçle karşılamış, CHP'nin kapatılan yayın organı “Ulus” özgürlüğüne kavuşmuş ve Bülent Ecevit karanlık günlerin geride kaldığını ifade eden “Günaydın”

¹¹⁸³ Vecdi Bürün, *Türk Ordusunun Zaferi Kansız İhtilal*, Ekicigil Yayınevi, 1960, s. 142; 27 Mayıs, sebepleri, sonuçları ve hakkında yapılan yorumlar itibarıyla Türkiye Cumhuriyeti tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur. Bu hareketle birlikte Cumhuriyetin, ikinci kez kurulduğu yorumunu yapanlar da çıkmıştır. İhtilalden sonra Kurmay Binbaşı Avni Elekli'nin “Hürriyet İçin” başlığını taşıyan kitabının ilk sayfasında Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi'nden bir bölüm, sonraki giriş sayfalarında Namık Kemal, Mehmet Akif ve Tevfik Fikret'in hürriyete dair bazı dizeleri yer almıştır. Kitapta 27 Mayıs 1960'a giden sürecin, hükümet reisi ve üyelerinin ruh halleriyle ve muhalefet ile ordu mensuplarına karşı yaklaşımlar ekseninde anlatıldığı görülmektedir. Elekli, sabık iktidarın Kara Kuvvetleri Kumandanı olan Gürsel Paşa'nın, hükümetin icraatlarını ve içindekileri hiç beğenmediğini, “Türk ordusu, bu adamların elinde yıkılıyor, yabancılar milyonlar sarfetse, bunların orduya yaptıklarını yapamazdı” dediğini, Sabık Başvekilin de, “*Bu şovalye zabıtların burnunu kıracağım*” dediğini aktarmaktadır. Kitapta ayrıca Türk İstiklal ve Türk Cumhuriyeti'nin banisi olarak Mustafa Kemal Atatürk'ün resminden sonra Millî Birlik Komitesi Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel'in resmi, “İkinci Türk Cumhuriyeti'nin Banisi” olarak sunulmuştur. Bkz. Avni Elekli, *Hürriyet İçin*, Yeni Desen Matbaası, Ankara 1960, s. 28.

başlıklı yazısını kaleme almış; 1954'ten itibaren DP ile bağlarını koparan “Milliyet”, 27 Mayıs'ı inkılâp olarak nitelerken, abartılı haberlerden kaçınılması telkininde de bulunmuş; Bedii Faik'in “Dünya”sı 27 Mayıs'ı “Gülen İhtilal” diyerek kutsamış; yine “Dünya”da Falih Rıfkı Atay, devrilen Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı Bizans papazlarına benzeterek hâbis ruhlu olarak nitelemiştir. Yalman'ın “Vatan” gazetesi Cemal Gürsel'i bir kurtarıcı olarak sunarken 27 Mayıs'ı Millî Mücadele zaferleriyle aynı önemde görmüş; “Yeni Sabah”, milletin, basın ve gençliğin yardımlarına vurgu yapmış; “Kim” ve İsmet İnönü'nün damadı Metin Toker'in Başyazarlığını yaptığı “Akis” de 27 Mayıs'tan oldukça memnun bir tablo çizmişlerdir. “Akis”, zaman zaman devrik hükümetler ilgili alaylı yazılara yer verirken, İnönü'yü neredeyse 27 Mayıs'ı yapanlarla aynı fonksiyonda öne çıkarmıştır. 27 Mayıs öncesi DP yanlısı olan “Yeni İstanbul”, Mustafa Kemal'in çocukları diye hitap ettiği ordu mensuplarını övmüş, “Yeni İstanbul”da Muzaffer Soysal Atatürk'ten uzaklaşmanın sonucu değerlendirmesini yapmış, Fikret Adil ise “İkinci Cumhuriyet” değerlendirmesinde bulunmuştur. 27 Mayıs'ı “Akşam” gazetesi de “İkinci Cumhuriyet Kuruluyor” manşetiyle selamlamıştır.¹¹⁸⁴

“İkinci Cumhuriyet” ifadesi 11 Temmuz 1960 günü Millî Birlik Komitesi'nin saat 16. 30'da yaptığı açık oturumunda Devlet Bakanı Âmil Artus'un okuduğu Hükümet Programı'nda da geçmiştir. Hükümet Programı'nda demokratik nizamı bütün icaplarıyla kurmak, vatandaşa ait hürriyetleri teminat altına almak, kanun ve hukuk prensiplerini hâkim kılmak, NATO'ya ve Merkezi Anlaşma Teşkilatı'na (CENTO) bağlılık, ABD ile dostluk bağları, Sovyetlerle iyi ilişkiler, dış ticareti serbest mübadele rejimine intikal ettirmek için gayret, ithalatın meri kota sistemine göre devamı, yabancı sermaye yatırımlarını en sıhhatli dış yardım kaynağı telakki etmek, kurulacak yeni Türk demokrasisinin zümre tasallutuna maruz kalmayacak şekilde temin edilmesi gibi hususlar yer aldığı görülmektedir. “İkinci Cumhuriyet” ifadesi basınla ilgili programda geçmiştir. *“Hür basın, kurulacak olan İkinci Cumhuriyetin başlıca mesnetlerinden biridir. Radyo, bir partinin veya bir menfaat zümresinin değil, bütün Türk milletinin malı olan Türk devletinin sesini duyuran müessese olacaktır”* deniliyordu.¹¹⁸⁵

Muhalefet 1946 ile 1950 arasındaki, yarın ne gibi felaketle karşılaşacağını bilmeden, her gün kapatılma, dağıtılma korkusu altında, adeta canını dişine takmış fedailer

¹¹⁸⁴ Hayati Tek, *Darbeler ve Türk Basını*, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2006, s. 36-109.

¹¹⁸⁵ Tekin Erer, *Yassıada ve Sonrası*, Haydar Fevzi Erer (hızl.), Ayhan Matbaası, İstanbul 2010, s. 202-203.

gibi çalışmıştır. 27 yıllık bir iktidardan sonra 1950 Seçimleri ile muhalefete çekilen Halk Partisi, muhalefetin ne olduğunu bilmiyordu, bu hususta hiç tecrübesi yoktu. Dört yıllık bir mücadele sonunda seçimleri kazanan DP ise ilk defa iktidara geçiyordu. İktidar psikolojisini yakından tanınması gereken Halk Partisi'nin yeni idareye yardım edeceğini, buna karşılık teminatsız muhalefetin acısını dört yıl müddetle yüreğinde taşımış DP'nin de ötekilere karşı anlayışlı davranacağı umuluyordu.¹¹⁸⁶ 27 Mayıs'ı gerçekleştiren komitenin içinde bulunan Dünder Seyhan ise yerinde bir tespitle CHP ve DP için şunları söylemektedir:¹¹⁸⁷

“...Millî Mücadele'nin başlangıcından beri Türkiye'yi idare eden tek siyasi organizasyon oluşun kazandığı tecrübe imkânlar inkâr edilemezdi. Ancak, CHP'nin 1950 senesine kadar hiç tecrübe etmediği tek husus, nasıl muhalefet edileceği idi. Onun içindir ki, iktidarın birden bire devrilmesi, partinin muhtelif mahvillerinde, neticesi hemen hemen aynı noktaya varan tesirler meydana getirmişti. Kimileri; yılların verdiği ikbal cakası alışkanlığından oluverince, ilk planda, şaşkınlık, sonra kırgınlık ve nihayet kızgınlık duymaya başladılar. Kimileri yıllarca kursaklarını şişirdikleri arpalıklardan kışkırtılınca, evvela arpacı kumrusu gibi düşündüler, tasalandılar, sonra da hırslarından birer muhalefet kartalı kesiliverdiler... Diğerleri Atatürk'ün açtığı çığırdan yan çizme ve prensiplerini rötüşlama metodlarının tatbik edilmesinden küskün olanlardı.

Hepsi kızdı... Bu kızgınlıkla başladıkları demokratik muhalefet; nihayet kızgın kafaların ölçsüz, plansız, hedefsiz yahut sadece yeniden iktidarı sağlamaya matuf hedefli, kırıcı, yıkıcı, vurucu, haklı haksız ne buldularsa onu muhalefet malzemesi olarak kullanan hissi bir tutum yoluna giriverdi. Hülâsa, iktidar; arenada acemi bir matador, muhalefet; kızgın bir boğa rolündedir.”

27 Mayıs'a giden süreçte DP'yi değerlendiren Hıfız Bekata'ya göre ise anayasa, kanunlar, parti ve hükümet programları çiğnenmiş, vatandaş hürriyetlerden yoksun edilerek korkuya; geçiminden yoksun edilerek ümitsizliğe ve emniyetsizliğe kapılmış; meclis, hükümetin oyuncağı; mebus, Başvekil'in uşağı; Bakan, mevkii için herşeye razı adam haline düşürülmüştür. Anayasa fiilen ihlal edilerek, diktatörlüğü tam sağlayacak bir terör rejimi içine girilmiştir. Ancak DP iktidarının bu hale gelmesinde Bekata, DP Programı'nın kusuru olmadığını kusurun, insanda, o insanların çevresinde, takdir ölçülerinde, ahlaklarında olduğunu söylemektedir. Bekata, DP döneminin keyfi davranışlarına da işaret ederek “*İnsan eğer geçtiği mevkinin adamı değilse, soysuzsa fakat kuvvetli görünüyorsa etrafı da onun keyfine hizmet etmekte, müesseseler ona intibaka yönelecektir*” demiştir.¹¹⁸⁸

Nadir Nadi de 27 Nisan 1960 tarihli “Nasıl Bir Rejime Gidiyoruz” başlıklı yazısında benzer şeyleri yazmış, tek parti rejiminden sonra hürriyet rejiminin geleceğini sandıklarını ancak rüyanın kısa sürdüğünü, basına el atıldığını, siyasal toplantılara engel

¹¹⁸⁶ Nadir Nadi, *age*, s. 128.

¹¹⁸⁷ Dünder Seyhan, *Gölgedeki Adam*, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul 1966, s. 40.

¹¹⁸⁸ Hıfız Oğuz Bekata, *Birinci Cumhuriyet Biterken*, Çığır Yayınları, Ankara 1960, s. VIII, IX ve XIV.

olundğunu, yargıç güvenliğinin sarsıldığını, seçim kanunda eşitlik şartlarının zedelen-
diğini ifade etmiştir. Nadi, “*içeriye ve dışarıya demokrat görünüp de yurdumuzda fiilî
bir tek parti rejimini kurup yürütmeye imkân olamayacağını, dilimizde tüy bitenedek
söylemekten bıkmadık*” diye yazıyordu.¹¹⁸⁹

Hayatı boyunca milliyetçi teşekküller ve MHP geleneği içinde içerisinde bulun-
muş olan Abdülhâdi Toplu ise hem CHP’yi hem de DP’yi tarafsız ele alan isimlerden
biridir. Ona göre, Şeflik ve tek parti sistemine karşı Osman Bölükbaşı, Kenan Öner,
Sadık Aldoğan, Fuat Arna gibi MP mensupları çok ciddi mücadele vermişlerdir. Ancak
“*Davulu Millet Partisi çalmış, parsayı Demokrat Parti toplamıştır.*” DP iktidarının bir
bölümünde devlet-halk kaynaşması, din ve vicdan hürriyeti, yurda 40 bin traktörün so-
kulması, köylere ulaşım ve hizmet, karayolları, baraj projeleri, azot, şeker, konserve,
makarna fabrikalar, Kore’ye gönderilen askerlerin muzafferiyetinin ordunun prestijini
artırması DP’nin olumlu görülen icraatlarıdır.¹¹⁹⁰

Ancak Milliyetçiler Derneği’nin ve MP’nin kapatılması, Bölükbaşı’nın hapse
attırılması, Kırşehir’i ilçe yapması, Adıyaman’ı Malatya’dan ayırması, alınan traktörle-
rin bozulması ve yedek malzeme temin edilememesi, verilen kredilerin kontrolsüzlüğü,
köylere götürülen içme sularının kuruması, rozete göre işlem yapılması, taahhüt ve ithal
işlerin kendi menuplarına verilmesi, resmî ilanların kendilerini destekleyen gazetelere
verilmesi, silah taşıma vesikalarının verilişinde dahi kanunlara riayet edilmemesi ve
DP’lilere kanunsuz silah vesikası verilmesi, valilerin il başkanı gibi devletin değil, mil-
letvekillerinin emrine girmesi, 1957’den sonra toplantıların yasaklanması, gezilerin ön-
lenmesi, daha önce bakanlarla görüşen köylülerin artık TBMM’ye girişlerinin hayal
haline gelmesi, “*Subayların yatak odalarından emirlerini çıkaracağız*”¹¹⁹¹ şeklinde
orduyu istihfaf edici söylemler, hâkimlere baskı yapılması ve Tahkikat Komisyonla-
rı’nın kurulması ise DP’yi uçuruma götüren olumsuz icraatlar olarak sıralanmıştır. Top-
lu, kendi memleketi olan Muş’tan DP’nin olumsuz görünümüne dair vesikalara dayanan

¹¹⁸⁹ Nadir Nadi, *age*, s. 312.

¹¹⁹⁰ Abdülhâdi Toplu, *27 Mayıs ve Kurucu Meclis’in Perde Arkası*, Töre-Devlet Yayınları, Ankara 1976, s. 16-19.

¹¹⁹¹ Mustafa Arıkan’ın aktarımlarına göre Dündar Taşer, 27 Mayıs’ın özünde iki sözün oturduğunu zik-
retmektedir. Bunlardan biri ahlaki yönden subayları hedef aldığı ifade edilen söz ve ithamdır. Diğeri ise
“Battal Gazi Ordusu” sözüdür. Ordu ile DP arasındaki bağları koparan bu iki sözdü. Hatta ihtilalcı subay-
lardan Şefik Soyyüce tarafından 1951 veya 1952’de Menderes’in Samsun’da söylediği iddia olunan “Pa-
şalar saltanatını yıkacağım, ben orduyu yedek subaylarla da idare ederim” sözü de orduyu istihfaf edici
söylemlerden biri olmuştur. Bkz. Mustafa Arıkan, “27 Mayıs’a Damga Vuran Söz ve Beyanlar”, *Türkiyat
Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 4, Konya 1997, s. 301.

örnekler de vermektedir.¹¹⁹² Dündar Taşer'in ifadesiyle 1946'dan beri başlayan çok partili devrede parti mücadelesi, Meşrutiyet Devri'ndeki şekline bürünmüş, düzenin bozukluğu, çift meclis, Anayasa Mahkemesi, bağımsız mahkemeler, bağımsız üniversite ve hürriyet sloganları dinlenir olmuştur.¹¹⁹³

Abdülhadi Toplu'nun gözlemlerine göre, DP'liler, yaptıkları hizmetlerin gururu ve övüncü içinde, muhalefeti takdirsizlikle, anarşi yaratmakla itham ediyorlardı. Bir zamanlar paralardan, pullardan Atatürk'ün resmini çıkaran, 1942'de Azerbaycan Türkleri'ni Moskof süngülerine terk eden¹¹⁹⁴, 1944'te Türk milliyetçilerine zulmeden, TTK ve TDK gibi kurumları istikamatinden saptıran ve 1950'de Mareşal Fevzi Çakmak'ın cenazesinde radyolarda köçek havasının çalınmasına göz yumduğu belirtilen muhalefet ise iktidarı diktatörlükle, zalimlikle itham ediyor, arada vatandaş eziliyordu. Bir taraf "Güç Birliği" ile Ege taarruzuna, bir taraf da "Vatan Cephesi" ile mücadeleye girişmiştir. İçteki huzursuzluk dışa da aksetmiş, Rusya'dan medet umulunulacak hale gelmiştir.¹¹⁹⁵

Yıllar sonra Hikmet Özdemir de Türkiye'nin demokrasi serüvenini tasvir ederken haklı olarak 1950'ler biterken Bayar-Menderes ve arkadaşlarının dernekler demokrasisinden Vatan Cephesi'ni; aynı yıllarda ve 1960'larla 70'lerin başında İsmet İnönü ve kurmaylarının CHP+Ordu formülünü; Adalet Partisi lideri Süleyman Demirel'in Milliyetçi Cephe'yi; 1990'ların başında iktidarı elinde bulunduranları ise Silahlı Kuvvetler

¹¹⁹² Abdülhadi Toplu, *age*, s. 19-28.

¹¹⁹³ Ziya Nur Aksun, *Dündar Taşer'in Büyük Türkiye'si*, 16. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2021, s. 16.

¹¹⁹⁴ Hakkı Uyar, günümüz Türkiye'sinde Tek Parti Dönemine dair ileri sürülen suçlamaların önemli bir bölümünün Demokrat Parti Döneminde, 1950'li yıllarda gündeme getirildiğini, dolayısıyla sonradan ve günümüzdeki iddiaların bir tekrar niteliği taşıdığını, dolayısıyla bu durumun tarihçilerde de doğal olarak "deja vu" hissi uyandırdığını söylemektedir. Hakkı Uyar'a göre, Eylül 2012'de Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Suriyeli mültecilerle ilgili konuşmasında 146 Azeri aydınının Stalin zulmünden kaçarak Türkiye'ye sığındığı fakat Tek Parti Döneminde bunların teslim edildiğini ve Ruslar tarafından öldürüldüğünü söylemesi böyle bir tekrar ve siyaset malzemesi yapılan bir konudur. Boraltan Köprüsü olayı olarak bilinen konuyu ilk kez gündeme getiren isim DP Tekirdağ Milletvekili Şevket Mocan olmuştur. Şevket Mocan'ın Sovyetler Birliği'ne iade edilen Rus mültecilere ilişkin soru önergesi Mayıs 1951 tarihinde TBMM'ye verilmiş, 18 Temmuz 1951'de TBMM gündemine alınmıştır. Mocan'ın önergesine dönemin Adalet Bakanı Rüknettin Nasuhioğlu Dışişleri ve İçişleri Bakanlıkları ile Milli Savunma Bakanlığı'ndan bilgi alarak yanıt vermiştir. Yozgat'ta bulunan kampta enterne edilen 237 kişiden 195'inin Sovyet askeri mültecisi olarak teslim edildiği, bunların içinde Enver Anar (Enver Kazıyef) ile Kadri Başaran (Âdem Kardeşbeyli) adındaki Kızılordu eski subaylarından iki kişinin de Sovyet Rusya'ya iade edilen yukarıda yazılı (195) kişilik listeye dâhil bulundukları yanıtta ifade edilmiştir. Yanıtta tatmin olmayan Mocan, Enver ve Âdem isimli kişilerin Konya Milletvekili Ziyat Bey'in kayın biraderleri olduğunu, çok evvel Rus ordusunda subaylık ettiklerini, fakat milliyetlerini unutmadıklarını, Almanya'ya kaçtıkları ve orada uzun müddet bulunduktan sonra Türkiye'ye sığınmış olduklarını, bunların da aynı mabuda kurban olarak sunulduğunu dile getirmiştir. Bkz. <https://www.ismetinonu.org.tr/boraltan-koprusu-olayi-agustos-1945/> (Erişim Tarihi: 10. 12. 2021)

¹¹⁹⁵ Abdülhadi Toplu, *age*, s. 32-40.

ve papatyalar örgütüne özerklik tanıyan vakıflar demokrasisini anladığını ifade etmiştir.¹¹⁹⁶

Diğer yandan Cumhuriyet tarihinde 27 Mayıs'ın sebeplerini tarafsız bir gözle değerlendiren isimlerin başında dönemin tanıklarından biri olarak Ali Fuad Başgil gelmektedir. Ona göre, 27 Mayıs felaketinin dört sorumlusu vardı: 1- Kendi ayrıcalıklarının sınırları içinde kalarak, hataya düşmeden ve aşırılığa kaçmadan iktidarını yürütebilen ılımlı bir hükümetin olmaması, 2- Yönetmenin ağır sorumluluğunu yüklenmiş olanlara yardımcı, yapıcı, aydınlatıcı ve iyi niyetli bir muhalefetin yokluğu, 3- Yüksek ahlak ile halk kitlelerine kılavuzluk yapacak seçkin aydınların olmayışı, 4- Herşeyden haberdar, maddi çıkarlar karşısında dürüstlüğü koruyan bir basın.¹¹⁹⁷

Zaman, Başgil'i haklı çıkarmıştır. Ankara'da nümayiş yapmak isteyen gençler 555/K parolası ile beşinci ayın, beşinci günü, saat beşte Kızılay meydanında bir büyük toplantı yapmaya karar vermişlerdi. Dairelerin tatil saatine denk gelen toplantı, oldukça kalabalık olmuştu. Dâhiliye Vekâleti, kalabalık halk grupları arasına karışmak, dağınık ve mevzi bir topluluk halinde marşlar söyleyerek yürümek şeklinde önceden planlı olarak bir teribin gerçekleştiğini tebliğ etmiştir. Başgil'in uyarmasına rağmen o gün Cumhurreisi, Meclis Reisi ve Başvekil de oraya gitmişlerdir. Miting alanında gençlerin Menderes'in elbiselerini çekiştirdiği, ağır hakaretlerde bulundukları ve onu hırpaladıkları Yassıada davalarında da konuşulan hususlar olmuştur. Kızılay nümayişlerinin bir fotoğrafını DP'nin yayın organı olan "Zafer" gazetesinin paylaşması, Ankara Örfi İdare Komutanlığı'nın, efkârı bulandırıcı olması gerekçesiyle hükümetin gazetesini kapatmasıyla sonuçlanmıştır.¹¹⁹⁸

Üniversitelerde bu ve benzer olaylar meydana gelirken Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel, Millî Savunma Bakanı'na bir mektup yazmıştır. 3 Mayıs tarihini taşıyan bu mektupta, vatandaştaki hoşnutsuzluk ve güvensizlik, siyasetteki ger-

¹¹⁹⁶ Hikmet Özdemir, *age*, s. 71.

¹¹⁹⁷ Başgil, 29 Nisan 1960'da Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu ile Menderes'in de isteği üzerine bir görüşme gerçekleştirmiştir. Başgil, 27 Mayıs'ın başlangıcını, Turan Emeksiz adlı öğrencinin hayatını kaybettiği İstanbul Üniversitesi Olayları ile başlatır. Başgil, 29 Nisan 1960'da Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu ile Menderes'in de isteği üzerine bir görüşme gerçekleştirmiştir. Olaylarda CHP örgütlerinin kışkırtmaları olduğunu ve CHP'nin solla ittifak yaptığını düşünen Başgil, yaptığı görüşmede kaygılarını söylemiş, anayasa ile uyuşmayan hüküm ve uygulamalara dikkat çekmiş, gençliğe sert davranılmamasını söylemiş, hükümetin istifası ve erken seçimi en önemli seçenek olarak tavsiye etmiştir. Ancak Başgil, tüm çabalarına rağmen aksi görüşlerle toplantıdan ayrılmıştır. Bkz. Ali Fuad Başgil, *age*, s. 125-137.

¹¹⁹⁸ Tekin Erer, *On Yılın Mücadelesi*, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul 1963, s. 418-419.

ginlik ve kutuplaşma, ordunun siyasete bulaştırılması gibi konular ele alınmış, ciddi ve zecri tedbirlere ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Bu tedbirler şöyle sıralanmıştır:¹¹⁹⁹

- ◆ Cumhurbaşkanı istifa etmelidir. Çünkü bütün fenalıkların bu zattan geldiği hakkında memlekette umumî bir kanaat vardır.
- ◆ Kabinede iyi kabul edilmeyen ve suihalleri bütün memlekete yayılmış bulunan zevat çıkartılmalı ve yeni kabine mutlak dürüst, makul, zorcu değil, adalet ve şefkat hissi taşıyan zevattan kurulmalıdır.
- ◆ İstanbul, Ankara valileri ve Emniyet müdürleri süratle değiştirilmelidir.
- ◆ Ankara Örfî İdare Kumandanı derhal değiştirilmelidir.
- ◆ Son çıkarılan ve tahkikat komisyonları ihdas eden kanun kaldırılmalıdır.
- ◆ Mavkuf gazeteciler bir af kanunu ile kısa zamanda tahliye edilmelidir.
- ◆ Son hadiselerde tevkif edilen talebeler serbest bırakılmalı, ilim müesseseleri tekrar faaliyete geçirilmelidir.
- ◆ Şimdiye kadar çıkarılan bütün antidemokratik kanunlar tedricen kaldırılmalıdır.
- ◆ Vatandaşın hürriyet ve eşit muamele hakkına mutlak surette riayet edilmelidir.
- ◆ Ordunun meseleleri süratle halledilmelidir.
- ◆ Din istismarcılığından vazgeçilmelidir.
- ◆ Milletin hükümete karşı itimatsızlığa sebep olan tüm kötülükler bertaraf edilmelidir.
- ◆ Müstesna zamanlar ve günler haricinde hükümet büyüklerinin memleket gezilerinde suni büyük vatandaş toplulukları ile karşılaşmaları usulü terk edilmelidir.

Diğer yandan siyasi hayatta huzursuzlukların artması üzerine CHP Meclis Grubu ise 12 Mayıs'ta saat 15.00'da toplanarak kendi ifadeleriyle millî camianın topyekûn maruz kaldığı vahim tehlikeye karşı, iç politik gelişmeleri müzareke etmiş, TBMM'nin ve umumi efkârın dikkatini çekmek istemiştir. Daha önce de (18 Nisan) CHP ve basın aleyhine bir Meclis Tahkikat Encümeni teklifine karşı, İnönü konuşma yapmış, *"Bu yolda devam ederseniz ben de size kurtaramam"* demiştir. 12 Mayıs'ta toplanan CHP Meclis Grubu bu defa, DP Genel Başkanı'nın partiyi bütün devlet cihazlarına hâkim

¹¹⁹⁹ Selahaddin Tansel, *27 Mayıs İnkılabını Hazırlayan Sebepler*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1960, s. 13.

kılmak suretiyle şahıs hâkimiyeti kurmak hevesine sürüklendiğinden, ümidini de hem davacı hem de hâkim rolü oynatmak istediği, dar bir siyasi heyete, kendi Meclis Grubuna bağlamış görüldüğünü ifade etti. Grup tarafından TBMM Başkanlığına, Başvekilin Yüce Divan'a sevkini isteyen bir dilekçe yazıldı. Yüce Divan'a sevk için iç tüzüğün 169. Maddesine göre gerekçeler şöyle ortaya konmuştur:¹²⁰⁰

- ◆ Devlet parasını Anayasa ve mer'î kanunlar hükümlerine aykırı olarak sarf ve israf
- ◆ Amme menfaati için kurulmuş devlet müesseselerini ve bunların selahiyetlerini ve imkânlarını şahsi hâkimiyetini tesis yolunda suistimal
- ◆ Devletin Anayasa ile müesses normal cihazlarının selahiyetlerine tecavüz ve bunları iptal suretiyle fiilî bir dikta rejimi kurmaya teşebbüs.

Başgil, Ankara'da yaşanan gelişmeler karşısında Cumhurbaşkanı ve Başbakan üzerinde etkili olabileceğini düşündüğü emekli general ve eski Meclis Başkanı Ali Fuad Cebesoy'la Hayri Ürgüplü'nün evinde görüşmüş, 29 Nisan'da yaptığı Ankara ziyaretinin ayrıntılarını anlatmıştır. Cebesoy da aynı fikirde olduğunu, yani hükümetin istifasından başka çare olmadığını belirtmiştir. Ne yazık ki Cebesoy, ikna etmek üzere Ankara'ya gidmeden 22 Mayıs'ta Harp okulu öğrencileri sessiz yürüyüşünü yapmıştır.¹²⁰¹

İhtilal öncesi ve 28 Nisan gününden 26 Mayıs akşamına kadar 27 gün devamlı olarak yapılan nümayişlerde gençler, "Hürriyet isteriz, kahrolsun diktatörler" diye bağırıyorlardı. Yegâne istedikleri şey, hürriyet idi. Bu iddialara Menderes radyodan yaptığı müteaddit konuşmalarında şöyle cevap veriyordu:¹²⁰²

"Bu memlekette hürriyet en geniş şekilde mevcut olduğunun tek ispatı, her yerde herkesin hürriyet yok diye bağırabilmesidir. Hürriyet olmayan memleketlerde ne böyle konuşmalar, ne böyle mitingler, ne de böyle bağırıp çağırılar olur. Nitekim Milli Şeflik devirlerinde Türkiye, istibdadın en karanlık günlerini yaşadığı halde, kimse çıkıp da 'Hürriyet yok' diye bağıraramamıştır"

1960 darbesini düzenleyen, esas olarak binbaşılar, yüzbaşılar ve bir iki albaydan oluşan bir örgüt olmuştur. Generaller bu örgüte yalnızca darbeden kısa bir süre evvel ve darbenin ilk saatlerinde dâhil edilmişlerdir. Darbe sonrasında Türkiye'yi yöneten 38 subayın ideolojik eğilimleri sosyal muhafazakârlıktan, sosyal milliyetçiliğe ve bulanık sosyal demokrasi özlemlerine dek uzanıyordu.¹²⁰³ Ali Fuad Başgil'in değerlendirmelerine göre, Ahmet Yıldız gibi İnönü'nün ve partisinin büyük hayranı bazı subaylar,

¹²⁰⁰ Hıfzı Oğuz Bekata, *age*, s. 213, 242-245.

¹²⁰¹ Ali Fuad Başgil, *age*, s. 139.

¹²⁰² Tekin Erer, *Yassıada ve Sonrası*, Haydar Fevzi Erer (hızl.), Ayhan Matbaası, İstanbul 2010, s. 62.

¹²⁰³ Kemal Karpat, *age*, s. 227.

iktidar demokratlardan zorla aldıktan sonra onu İnönü'ye emanet etmeye niyetliydiler. Alparslan Türkeş'in başını çektiği diğerleri ise, en az dört yıl iktidarı ellerinde tutmayı ve bu süre içinde Türkiye'de bir tür millî sosyalizme dayanan bir sosyal adalet sistemi kurma peşindeydiler. Son olarak da asıl büyük çoğunluk, iktidarı ele geçirmenin ardından mümkün olan en kısa zamanda seçimlere gitmek ve sorumlulukları galip gelen partiye devrederek siyaset sahnesinden çekilmek düşüncesindeydi.¹²⁰⁴

Oldukça teşkilatlı ve sabaha karşı baskınlar şeklinde olan ve Ordunun İç Hizmet Kanunu ve Talimatı'nın 34. Maddesine (Ordunun vazifesi, Türk yurdunu ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni kollamak ve korumaktır) dayandırılan¹²⁰⁵ 27 Mayıs İhtilali'ni gerçekleştiren Millî Birlik Komitesi (MBK), ihtilal bildirisini okuyan Alparslan Türkeş'le beraber şu kişilerden oluşuyordu: Cemal Gürsel, İrfan Baştuğ, Sıtkı Ulay, Cemal Madanoğlu, Ekrem Acuner, Refet Aksoyoglu, Mucip Ataklı, Emanullah Çelebi, Vehbi Ersü, Suphi Gürsoytrak, Kadri Kaplan, Suphi Karaman, Kâmil Karavelioğlu, Osman Köksal, Fikret Kuytak, Sami Küçük, Sezai Okan, Orgeneral Fahri Özdilek (Koalisyon kurulana kadar Başbakanlık yapmıştır), Mehmet Özgüneş, Selahattin Özgür, Şükran Özkaya, Haydar Tunçkanat, Ahmet Yıldız, Muzaffer Yurdakuler, Orhan Kabibay, Orhan Erkanlı, Münir Köseoğlu, Mustafa Kaplan, Muzaffer Karan, Şefik Soyuyüce, Fazıl Akkoyunlu, Rıfat Baykal, Dünder Taşer (1965'te Türkeş ile CKMP'ye girmiştir), Numan Esin (1965'te Türkeş ile CKMP'ye girmiştir), İrfan Solmazer, Muzaffer Özdağ, Ahmet Er (Er, 1965'te CKMP'ye girmiş, 12 Eylül 1980'e kadar MHP'nin Genel Başkan yardımcılığını yapmıştır)¹²⁰⁶

Türkeş'in verdiği bilgilere göre, bir ihtilal yapma konuları 1940'lı yıllardan beri ordu içinde subaylar arasında konuşulmuştur. 1942-43 yıllarında Çorlu'da bazı subaylar ekonomik koşullardan ve köşk ile halk arasında irtibatın kopmasından dolayı İsmet İnönü'yü devirmek için plan dahi yapmışlardır. 1954'ten sonra ise bu defa subaylar arasında Menderes'i alaşağı etme konusu ele alınmaya başlamıştır.¹²⁰⁷

Bu süreçte Uçaksavar Okulu'nda subay olan ve sonradan MBK üyesi olan Dünder Seyhan ve Orhan Kabibay da 1954'te gizli ihtilal örgütü kurmuştur. Türkiye'de

¹²⁰⁴ Ali Fuad Başgil, *age*, s. 155.

¹²⁰⁵ Avni Elekli, *age*, s. 158-159.

¹²⁰⁶ *TBMM Albümü (1960-1983)*, Cilt: 4, Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel (Ed.), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010, s. 1925-1633.

¹²⁰⁷ Alparslan Türkeş, *27 Mayıs ve Gerçekler*, Selim Yıldız (Ed.), 1. Baskı, Berikan Yayınları, Ankara 2022, s. 1-9.

yaşanan yarı feodaliteye son vermek, kargaşalık yaratan politikacıların kılavuzluğunun sona ermesi, Türkiye’yi muasır medeniyetler seviyesine çekmek, iktisadi düzensizliğe son vermek, Türkleri ferdi iktisadi hürriyete kavuşturmak, Türkiye’yi içinde bulunduğu çıkmazdan kurtarmak amaç olarak ortaya konmuştur. Seyhan’a göre 27 Mayıs İhtilali’nin yapılmasına sebep teşkil eden ana hareket noktaları bunlardı. Bunun için de Atatürk’ün projektör kafasının ışığını almış bir ekip lazımdı. Seyhan, 1966’da yayınlanan ve hatıralarını ihtiva eden kitabında “...Türkiye’ye fikir diye siyasi, iktisadi ve sosyal kargaşalık getirmelerinde çokça çıkarı olanların, ilme bürünmüş yaldızlı doktrin pankartları bizim gibilere bezi bile olamazdı” demiştir.¹²⁰⁸

Böylece İstanbul’da Faruk Ateşdağlı ve Faruk Güventürk’ün liderliğinde teşekkül etmiş ve içinde Seyhan ve Kabibay’ın da bulunduğu bir birlik ise en geç Kasım ayında bir ihtilal planı yapmışlar ancak Samet Kuşçu’nun ihbarı ile dağılmışlar, dokuz kişi tevkif olunmuştur. Bunu takip eden süreçte 27 Mayıs İhtilali’ni başarmış olan ihtilal grubunun ilk çekirdeği 1957’de oluşmuştur. İlk başta bu grup, Osman Köksal, Alparslan Türkeş, Sadi Kocaş, Rıfat Baykal, Mustafa Kaplan, Suphi Karaman, Vehbi Ersü, Sezai Okan, Rafet Aksoylu olmak üzere dokuz kişiden oluşuyordu. Sonradan Dündar Seyhan da katılmıştır. Grup CHP’li Faik Ahmet Barutçu’nun damadı Kurmay Binbaşı İsmet’le de irtibat halinde olmuştur. Dündar Seyhan’ın ABD’ye tayininden önce Türkeş’in evinde yapılan toplantıda Seyhan’ın ortaya attığı faaliyetlerin yürütülmesi için lider bulunması teklifi, Osman Köksal’ın fahri lider, Alparslan Türkeş’in de fiilî lider yapılması ile karara bağlanmıştır.¹²⁰⁹

Gazeteci Tekin Erer, Ekrem Acuner ve komite üyesi Fikret Kuytak aracılığıyla bilhassa muhalefetten İsmet İnönü ve Osman Bölükbaşı’nın desteğinin sağlanmaya çalışıldığını, muhalefet liderlerinin verdikleri beyanatlarda ise ihtilalcileri tatmin ettiğini söylemektedir. Aslında, Erer’in de vurguladığı İnönü’nün “*Sizi ben bile kurtaramam*”, “*Şartlar tekemmül edince ihtilal mubah olur*” gibi sözleri bunun göstergesi olarak yerleşmiş bir kanı haline gelmiştir. 1959’dan sonra ordu içinde bir askerî cuntanın kurulduğunu haber alan sivillerin sayısı da artmıştır. 14 Eylül 1959’da Millî Birlik Komitesi artık tam olarak kurulmuş, liderlik için paşalara ricalarda bulunulmuştur. Cevdet Sunay kabul etmezken, komite içinde adı Faik Bey olarak geçecek olan Gürsel, memnuniyetle kabul etmiştir. Bir kısım komite üyesi de Orgeneral Necati Tarcan’ı istiyordu. Gürsel

¹²⁰⁸ Dündar Seyhan, *age*, s. 45.

¹²⁰⁹ Tekin Erer, *age*, s. 39-42.

izinli olarak İzmir'e gidince, ihtilalden 14 gün evvel önce mesele Cemal Madanoğlu'na açılmış ve Ankara yönüne tayinler gerçekleşmiştir. Türkeş de bu kapsamda Elazığ'dan Ankara'ya gelmiş, Osman Köksal, Cumhurbaşkanlığı emir subaylığına, Adnan Çelikoğlu Millî Savunma Bakanlığı emir subaylığına getirilmişlerdir.¹²¹⁰

İhtilale 1958-59'da muttali olduğunu söyleyen Türkeş, DP'yi devirip İsmet İnönü'yü getirme düşüncesini ilk defa Talat Aydemir'den duymuş, görüşmede ordunun particilikten uzak kalması gerektiğini ifade etmiştir. Ancak Türkeş, kaçınılmaz hale gelmiş bir ihtilalin içinde olmayı dışında kalmaya tercih etmiş, memleket ve ordunun menfaatleri için hazırlanan plan dâhilinde Ankara Radyosu'nu ele geçirme ve ilk darbe tebliğini okumayı kabul etmiştir. 27 Mayıs'a "Asayiş Hareketi" ve "Ak Devrim" diyen Kurmay Albay Alparslan Türkeş'in kendi yazdığı ve ihtilal sabahı okuduğu tebliğ şu şekildedir:¹²¹¹

"Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri memleketin idaresini eline almıştır.

Bu harekete Silahlı Kuvvetlerimiz, partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partilerüstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hâkimliği altında en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak, idareyi hangi tarafa mensup olursa olsun seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır. Girişilmiş olan bu teşebbüs hiçbir şahsa ve zümreye karşı değildir. İdaremiiz hiç kimse hakkında şahsiyata müteallik tecavüzkâr bir fiile teşebbüs etmeyeceği gibi, edilmesine de asla müsamaha etmeyecektir. Kim olursa olsun ve hangi partiye mensup olursa olsun her vatandaş kanunlar ve hukuk prensipleri esaslarına göre muamele görecektir. Bütün vatandaşların partilerin üstünde aynı milletin aynı soydan gelmiş evlâtları olduklarını hatırlayarak ve kin gütmeden birbirlerine karşı hürmetle, anlayışla muamele etmeleri ıstıraplarımızın dinmesi ve millî varlığımızın selâmeti için zarurî görülmektedir. Kabineye mensup şahsiyetlerin Türk Silahlı Kuvvetlerine sıgınmalarını rica ediyoruz. Şahsi emniyetleri kanun teminatı altındadır.

Müttefiklerimize, komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz. Gayemiz Birleşmiş Milletler Anayasası'na ve insan hakları prensiplerine tamıyla riayettir. Büyük Atatürk'ün (Yurtta sulh, cihanda sulh) prensibi bayrağımızdır. Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadığız. Nato'ya inanıyoruz ve bağlıyız. Cento'ya inanıyoruz ve bağlıyız.

Tekrar ediyoruz; düşüncelerimiz, yurtta sulh, cihanda sulhtur. Türkiye dâhilinde bütün garnizonlardaki Garnizon Komutanları oyerin mülkî ve askerî idaresine el koyacaklar ve vatandaşların her hususta emniyetini sağlayacaklardır."

Türkeş'in tebliğde okuduğunun aksine 27 Mayıs'ı farklı ele alan MBK üyeleri de bulunmaktadır. Bu üyelerden Sami Küçük, 27 Mayıs'ın özgürlükçü, özerkçi, insan haklarına saygılı, laik, çoğulcu; devletin, ferdin güven, huzur, her türlü sosyal haklarını savunmak, kollamak ve geliştirmek için var olduğuna inanan bir devlet anlayışını savunduğunu öne sürmüştür. Özgürlükleri ve özerkliği anarşinin kaynağı olarak gören 12 Eylül ise bu noktada kısıtlamalara gitmiş, iki yıl kadar ülkeyi kararnamelerle yönetmiş

¹²¹⁰ Tekin Erer, *age*, s. 43-54.

¹²¹¹ Alparslan Türkeş, *age*, s. 12-13.

ve parlamenter sistemde olmayan, başkanlık sisteminde olan birçok yetkiyi cumhurbaşkanına vermiştir. Küçük'e göre, 27 Mayıs, parti kapatmamıştır ve DP mensuplarına karşı yapılmamıştır. Partinin antidemokratik icraatını hazırlayan ve onu uygulayanlarla partinin bu antidemokratik ve hukuk dışı icraatlarını körü körüne destekleyen komuta üst kademesine karşı olmuştur.¹²¹²

Bakanlar ve Meclis üyeleri 27 Mayıs günü yakalanarak Kara Harp Okulu'na götürülmüş, siyasi partiler faaliyetten alıkonmuş, Cumhurbaşkanı Celal Bayar köşkten alınmış, Menderes ise Eskişehir'de tutuklanarak Ankara'ya getirilmiştir. Türkeş, aynı gün tebliğde ifade edilenlerin bir özeti olarak “*şahsi hırsları olmadığını, demokrasiyi saplandığı çıkmaz sokaktan kurtarmak istediklerini, millete hür ve serbest seçimlerin yapılması imkânını sağlamak gayesiyle hareket ettiklerini*” yerli ve yabancı basın mensuplarına aktarmıştır. İngiliz basını “Genç Türklerin Hareketi”, İtalyan basını “Atatürk'ün ruhu Türkiye'de galip geldi” başlığıyla ordunun yönetimi ele almasına yer vermişlerdir.¹²¹³ Gazeteci Akkan Suver'e göre ise 27 Mayıs İhtilali bir rejimin sallantı geçirmesi diye de adlandırılabilirdi. Çünkü 27 Mayıs Türkiye'de kargaşa ve anarşinin durması değil yeni bir doruğu olmuştur.¹²¹⁴

Bununla birlikte 1971 Muhtırası sonrasında MHP'yi kontrgerilla ile işbirliği yapmakla itham edecek olan Doğu Perinçek'in ifadelerine göre, Seferberlik Tetkik Kurulu adıyla çalışan Özel Harp Dairesi Başkanı Tümgeneral Daniş Karabelen'in 27 Mayıs hazırlıklarından haberi bile olmamıştır. Özel Harp Dairesi, ABD'nin bir üssü ve DP iktidarının bir aleti gibi görülüyordu. 27 Mayıs sonrası parasal kaynakları kesilen dairenin komutanları da tutuklanma korkusu içindeydi. Perinçek'e göre, 27 Mayıs, bir yönüyle ABD ve NATO'nun Gladyosuna¹²¹⁵ karşı yapılmıştır. Gladyonun iktidar sahiplerine hizmet eden bir gizli örgüt işlevi görmesi geleneği ise Menderes'le başlamıştır.¹²¹⁶

¹²¹² Sami Küçük, *Rumeli'den 27 Mayıs'a: İhtilal'in Kaderini Belirleyen Köşk Harekâtı*, İlk Baskı, Mikado Yayınları, İstanbul 2008, 137, 138 ve 153.

¹²¹³ Semih Yalçın, *age*, s. 57.

¹²¹⁴ Akkan Suver, *İhtilaller ve Darbeler Tarihi*, Su Yayınları, İstanbul 1979, s. 118.

¹²¹⁵ Ecevit Kılıç'a göre Gladyo, Roma kılıcı anlamına geliyordu ve İtalyan gizli ordusunun adıydı. Fransa'nın ise gemilerden rotanın ayarlandığı pusuladaki sembollerden birinin adı olan “Rüzgâr Gülü”ydü. Danimarka'nın gizli ordusu ise elinde kılıcıyla Rusları yenilgiye uğratan Danimarkalı psikopos Absalon'dan almıştı. Türkiye'nin gizli ordusu ise Özel Harp Dairesi'ydi. Bkz. Ecevit Kılıç, *Özel Harp Dairesi: Türkiye'nin Gizli Tarihi*, 2. Baskı, Güncel Yayınları, İstanbul 2007, s. 13; Ayrıca Gladyo'nun komünizme karşı bir devlet kuruluşu oluşturma zorunluluğundan dolayı NATO destekli ve takipli kurulduğu iddiaları için bkz. Doğu Perinçek, *Gladyo Ve Ergenekon*, İlk Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul 2008, s. 21-24; Uğur Mumcu, *Suçlular ve Güçlüler*, 13. Basım, Tekin Yayınevi, İstanbul 1984, s. 288.

¹²¹⁶ Doğu Perinçek, *age*, s. 43-45.

Seferberlik Tetkik Kurulu adı 1961'den sonra Özel Harp Dairesi'ne (ÖHD) çevrilmiş, 1991'de ise adı Özel Kuvvetler Komutanlığı olmuştur. Konuyla ilgili kamuoyunda yapılan tartışmalardan dolayı Ecevit Kılıç'ın kitabından sonra 2010'da da TBMM'de Özel Harp Dairesi'nin tarihi ve karıştığı iddia edilen olaylarla ilgili kısa bilgilendirici bir raporun¹²¹⁷ hazırlandığı bilinmektedir.

Güven Gürkan Öztan'a göre 27 Mayıs, bir yandan devletin seçkin kanadının gücünü seçilmişler üzerinde doğrudan hissettirme yöntemine başvurması geleneğini başlatan bir olayken bir yandan da devletin eksik ya da yetersiz kaldığı düşünülen hukuki, idari ve sosyal kurumsallaşmasını tamamlamak suretiyle ona yeni nüfuz olanakları kazandıran bir operasyondur.¹²¹⁸ Mümtazer Türköne ise 27 Mayıs'ı 38 subayın kendi içinde kurduğu bir çetenin Arap ülkelerinde bir fırtına gibi esen Baas ideolojisini¹²¹⁹ model olarak iktidarı gasp ve ayaklanma olarak görmektedir.¹²²⁰

27 Mayıs'ın ertesi günü, anayasa için ön proje teşkil etmesi bakımından göreve çağrılan İlim Komisyonu, 28 Mayıs'ta, 27 Mayıs'ın meşru bir inkılâp olduğunu duyuran bir yazı kaleme almış, MBK ve Türk Silahlı Kuvvetleri Kumandanlığı ile müttefik olduğunu açıklamıştır. Komisyon, her şeyden evvel hukuka bağlı sosyal bir kuvvet olması gereken devlet kudretinin ihtiras ve nüfuzun tahakkuk vasıtası haline getirilmiş olduğunu, vatandaşların, muhalefetin, memurların, basının baskı altında tutulduğunu dile getirmiş, iki acil noktaya dikkat çekmiştir. Birincisi, demokratik icaplar, insan hak ve hürriyetleri ile amme menfaatini gözetecek fiilî ve geçici bir hükümet kurulması. İkincisi

¹²¹⁷ Nihan Altınbaş, *Seferberlik Tetkik Kurulu, Özel Harp Dairesi ve Özel Kuvvetler Komutanlığı*, TBMM Araştırma Merkezi Raporu, Ankara 2010.

¹²¹⁸ Güven Gürkan Öztan, "Türk Sağ'ında Devlet Fetişizmine Dair", *Türk Sağ: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeler*, İnci Özkan Kerestecioğlu, Güven Gürkan Öztan (drl.), 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 435.

¹²¹⁹ Baas, Arap dilinde yeniden doğuş anlamına gelmektedir. Behçet Kemal Yeşilbursa, Peter Mansfield'e dayanarak Baas ideolojisi hakkında bilgiler vermektedir. Bu ideoloji temelinde kurulan Arap Baas Sosyalist Partisi her ikisi de Suriyeli olmakla beraber koyu birer Arap milliyetçisi ve Marxist olan Selahaddin Bitar ile Michel Eflâk'ın öncülüğünde 1943'te Şam'da kurulmuştur. 1944'te parti haline dönüşen Baas, ilk kongresini 1947'de gerçekleştirerek Suriye'de bağımsızlık sonrasının siyasi platformunda yerini almıştır. Kongre tarafından genel sekreterliğe getirilen Michel Eflak aynı zamanda Rum Ortodoks Kilisesi'ne mensup bir kişiydi. Bkz. Behçet Kemal Yeşilbursa, "Geçmişten Günümüze Irak Meselesi", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 29, Prof. Dr. Reşat Genç Özel Sayı II, Temmuz 2009, s.1332; Arap Diriliş Partisi ve Arap Sosyalist Partisi'nin birleşmesiyle kurulan Baas Partisi, kullandığı birlik, özgürlük ve sosyalizm sloganları sayesinde Arap ülkelerinin büyük bölümünde ve bünyesinde Arap toplulukları barındıran ülkelerde, kısa zamanda örgütlenmiştir. Bu tarihten sonra kendisine geniş kitleler bulan Baas ideolojisi, 1963 yılında Suriye'de iktidara gelmiştir. Her ne kadar Baas Partisi bir üst kimlik olarak Arap milliyetçiliğinin kapsayıcılığını simgelese de 1963 yılından sonra Pan-Arap Milliyetçiliğini bırakarak Suriye milliyetçiliğini savunur hale gelmiştir. Bkz. Erdal İnce, "Suriye'de Baas Rejimin Kuruluşu ve Türkiye", *Tarih ve Günce*, I/1, (2017 Yaz), s. 262.

¹²²⁰ Mümtazer Türköne, *68 Kuşağı*, Nesil Yayınları, İstanbul 2011, s. 133-134.

ise devletin ihlal edilmiş ve işleyemez hale gelmiş anayasası yerine hukuk devletini sağlayacak, devlet organlarını kuracak ve sosyal müesseselerin hak ve adalet, demokrasi esaslarına dayanmasını sağlayacak anayasa hazırlamak. Ayrıca çoğunluk istibdadına mani olarak siyasi kuvvetin soysuzlaşmasını önleyecek esaslar dâhilinde bir seçim kanunu meydana getirmek.¹²²¹

27 Mayıs'tan hemen sonra İsmet İnönü, Türk ordusunun, anayasa dışı baskı idaresine son verdiğini, dürüst bir nizamı tesis etmek hususunda kesin karar sahibi olduğunu CHP teşkilatına yayınladığı tamimle dile getirirken, MBK tarafından Gürsel imzasıyla yeni hükümet ise 27 numaralı tebliğ ile ilan edilmiştir. Hükümet şu isimlerden teşkil edilmiştir: Başvekil ve Millî Müdafaa Vekili: Cemal Gürsel, Devlet Vekili: Amil Artus, Devlet Vekili: Şefik İnan, Adliye Vekili: Abdullah Gözübüyük, Dâhiliye Vekili: Muharrem İhsan Kızıloğlu, Hariciye Vekili: Selim Sarper, Maliye Vekili: Ekrem Alican, Maarif Vekili: Fehmi Yavuz, Nafia Vekili: Daniş Koper, Ticaret Vekili: Cihat Eren, Sağlık Vekili: Nusret Karasu, Gümrük ve Tekel Vekili: Fethi Aşkın, Ziraat Vekili: Feridun Üstün, Münakalât Vekili: Sıtkı Ulay, Çalışma Vekili: Cahit Tarlas, Sanayi Vekili: Muhtar Uluer, Basın Yayın Vekili: Zühtü Tarhan, İmar ve İskân Vekili: Orhan Kubat¹²²²

Bu arada 12 Haziran 1960 günü MBK, 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu esas olarak MBK, Devlet Başkanı ve Bakanlar Kurulu'nun yetki ve görevlerinin 5 sayfada tanımlandığı, kısa ve özlü metin olan "Geçici Anayasa"yı¹²²³ ilan etmiş ve hukuken Devlet Başkanlığı, Başbakanlık ve Millî Savunma Bakanlığı Cemal Gürsel'de¹²²⁴ toplanmıştır. "Geçici Anayasa"nın en mühim tarafı, Tekin Erer'e göre, dünya tarihinde en çabuk ve en kısa zamanda ihlal edilen anayasa hüviyetini taşımış bulunmasıdır. 13 Haziran 1960'ta yürürlüğe giren yeni anayasa, 13 Kasım 1960'ta yani beş ay sonra 14'lerin toplanmasıyla tamamen ihlal edilmiş ve ihtiva ettiği hükümler asla dikkate alınmamıştır. Zira Geçici Anayasanın 10. Maddesinde, "*Millî Birlik Komitesi üyeleri, kendi dileğiyle komiteden çekilebilir, fakat ikinci maddede yazılı yemine ihanetleri mahkeme hükmü ile*

¹²²¹ Hıfzı Oğuz Bekata, *age*, s. 267-270.

¹²²² Tekin Erer, *On Yılın Mücadelesi*, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul 1963, s. 438-439.

¹²²³ Seçil Karal Akgün, *27 Mayıs: Bir İhtilal Bir Devrim Bir Anayasa*, 1. Basım, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2009, s. 114.

¹²²⁴ Babası da bir subay olan Cemal Gürsel, Erzurum'da doğmuş, ilkokulu Ordu'da bitirdikten sonra Erzincan'da Askeri Rüştiye'ye kayıt yaptırmıştır. Çanakkale Savaşlarında da bulunmuş olan Cemal Gürsel İstiklal madalyası sahibidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Selçuk Duman, *Türkler'de Devlet Başkanlığı Başkanlık Tartışmaları ve Cumhurbaşkanlarımız*, Berikan Yayınları, Ankara 2011, s. 167.

sabit olmadıkça komiteden çıkarılamaz” deniliyordu. İşaret edilen yemin ise şu şekildedeydi:¹²²⁵

“Bir karşılık beklemeden, ahlak, adalet, hukuk ve insan hakları prensiplerinden ve vicdani kanaatlerinden başka bir sınırla bağlı olmaksızın kendimi Türk milletine adadım. Vatanın ve milletin mutluluğuna ve milletin egemenliğine aykırı bir ülkü gütmeyeceğim. Demokratik cumhuriyeti yeni anayasaya göre düzenlemek ve iktidarı yeni meclise devret ülküsüne bağlılıktan ayrılmayacağım. Bunun için şerefim, namusum ve bütün mukaddesatım üzerine and içerim”

Muammer Taylak’a göre, Türkeş işin başından beri 27 Mayıs Hareketi’nin millî birliği sarsıcı sonuçlar doğurmaması, aksine bozulan birliği kuvvetlendirici bir mahiyette cereyan etmesi gayreti içinde olmuştur. İhtilalin tarafsızlığını korumak için gösterdiği hassasiyet de buradan geliyordu. Bu yüzden DP Hükümeti üyelerinin yurt dışına gönderilmesi konusunu Cemal Gürsel ile görüşmüş, bu fikri daha sonra Dışişleri Vekili Selim Sarper ile paylaşmışlardı.¹²²⁶ Türkeş, yargılamalar için Devlet Bakanı ve sonradan Adalet Bakanı olan Amil Artus ile Doç. Muammer Aksoy ve diğer anayasa profesörlerinin idamdan yana tavırlarına karşı çıkıyordu. Muammer Aksoy, 65 yaş üstünün idam edilmeyeceğine yönelik ceza kanununun 56. Maddesinin kaldırılması gerektiğini savunuyordu. Bu durumda Celal Bayar ve Refik Koraltan da dâhil tüm Demokratları asmak yasallaşmış olacaktı. Dolayısıyla Türkeş, suçtan sonra çıkarılan kanunu suçlu ya uygulamanın hukuka aykırı olduğunu dile getirmiştir.¹²²⁷

Türkeş, 1964’te kendisiyle röportaj yapan gazeteci Tekin Erer’e, komitedeki bazı arkadaşlarının daha ilk günden İsmet Paşa’yı iktidara getirmek gayesiyle hareket ettiğinden bahsetmiştir. Ona göre bu durum, millî birliğe ve silahlı kuvvetler fikrine ayrıca ihtilal günü tebliğde verilen söze aykırıydı ve partilerüstü tutum sergilemek gerekliydi. Türkeş’in CHP’den emir ve talimat aldığını ifade ettiği MBK üyeleri şu kişilerden oluşuyordu: Ekrem Acuner, Rafet Aksoylu, Fikret Kuytak, Mucip Ataklı, Haydar Tunçkanat, Emanullah Çelebi, Suphi Gürsoytrak, Ahmet Yıldız, Sezai Okan ve Şükran Özkaya.¹²²⁸

İhtilalden sonra üç gün içerisinde Başbakanlık Müsteşarı olarak görevlendirilen MBK üyesi ve sonradan tasfiye edilen 14’lerin başı olan Alparslan Türkeş,’in 27 Mayıs Hükümeti’nde beş buçuk aylık gibi bir sürede önemli kurumsal yapıların oluştu-

¹²²⁵ Tekin Erer, *Yassıada ve Sonrası*, Haydar Fevzi Erer (hızl.), Ayhan Matbaası, İstanbul 2010, s. 178-181.

¹²²⁶ Muammer Taylak, *27 Mayıs ve Türkeş*, 3. Baskı, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1977, s. 115.

¹²²⁷ Cemal Anadol, *Olaylar Belgeler Hatıralar ve MHP*, Burak Yayınevi, İstanbul 1995, s. 50.

¹²²⁸ Tekin Erer, *age*, s. 52.

rulması için çalışmalar yürüttüğü görülmektedir. Türk Kültür Dernekleri Tasarısı, Devlet Planlama Teşkilatı, bütün Türk halkını içine alan bir Sosyal Yardımlaşma ve Sosyal Güvenlik Teşkilatı'nın hazırlanması, Toprak Reformu yapılması, Tarım Kooperatifleri, Köy Üniteleri kurulması, millî eğitim seferberliği yapılması, İş Seferberliği Kanunu, Basın Kanunu, köylü ile aydını buluşturmak adına Yedek Subay Öğretmen Sistemi, şehir ve kasabalarda duraklarda ve belli yerlerde gazete sandıklarının yapılması, Ordu Yardımlaşma Kurumu'nun kurulması¹²²⁹ gibi faaliyetlerde Alparslan Türkeş'in katkıları ve öncülüğü vardır.

Türkeş'in ifadeleriyle 27 Mayıs'tan sonra Türkiye'nin hızla kalkınması ve Batı uygarlığına ulaşması için gerekli olan işlere el atılmış, *“son yüzyılların felaketleri altında erimiş, güvenini ve yaşama sevincini kaybetmiş olan halka yeni bir hayat görüşü”* vermek hedeflenmiştir. Bu sebeple ancak sanat ve kültür çalışmalarını toplum için seferber etmek ve planlamak amacıyla Türk Kültür Dernekleri'nin kurulduğunu söyleyen Türkeş, ayrıca Ülkü ve Kültür Birliği teşkilatının da kültürün parti politikaları olup yozlaşmasının önüne geçmek amacıyla MBK üyelerinin bir kısmı tarafından haklı olarak düşünüldüğünü ifade etmektedir. Türkeş'in vurguladığı önemli noktalardan biri de Halkevleri'nin politika cereyanlarına karışmış olması ve Türk Ocakları'nın da ömürlerini tamamlamış olması ve beklentileri karşılamaktan uzak oluşlarıydı.¹²³⁰

Türk milliyetçiliği açısından Türkeş'in Türk Kültür Dernekleri projesi, amaçları bakımından ayrı bir ehemmiyete haizdir. Derneğin kurucuları arasında Türkeş'in teşviki ile Türk dini ve kültürü üzerinde çalışmaları olan Abdülkadir İnan ve Atsız ekolünden Türkçü Refet Köroğlu de bulunmuştur. Madde ve mana muvazenesini sağlamak amacıyla kurulduğu anlaşılan derneğin tüzüğünde Türk milleti, kader ve ülkü birliği ile birbirine kenetlenmiş fertlerin meydana getirdiği sosyal topluluk olarak; Türk vatani, Türk milletin şuurlu bir şekilde üzerinde yaşadığı siyasi sınırlarla mürekkep coğrafya; Türk milliyetçiliği ise Türk milletini kendi sosyal yapısındaki değerleriyle birlikte yaşatmak, ileriye taşımak, yükseltmek ülküsü, duygu ve düşüncesi olarak tanımlanmıştır. Tüzükte dikkat çeken önemli hususlardan biri Atatürk ve inkılâpçılık vurgularıdır. Zira millî birlik ve bütünlüğü zedeleyici her türlü akım ve hareketin karşısında durulacağı

¹²²⁹ Alparslan Türkeş, *age*, s. 68-72.

¹²³⁰ Alparslan Türkeş, *age*, s. 47-54.

ifade edilirken bir hamleler silsilesi olan inkılâpçılıktan tavizin ise millî beka ve millî bünyeye zarar vereceği vurgulanmıştır.¹²³¹

Bir Türkeş projesi olan ve Halkevleri’nden daha derin bir amaca hizmet edeceği düşünülen Türk Kültür Dernekleri, sonradan MİT Hukuk Dairesi’nde de görev yapmış olan Şahap Homriş başkanlığında 18 Ağustos 1960’ta kurulmuştur. Fatih Yaşlı’nın verdiği bilgilere göre, Homriş’in oğlu ve istihbaratçı Hamit Homriş’le Türkeş’in kızı Selcen Türkeş’in sonradan evlenecek olması, Şahap Homriş’in 12 Eylül’deki MHP davasında Türkeş’in avukatlığını üstlenmesi ve Hamit Homriş’in de MHP milletvekilliği yapması, aralarındaki ilişkinin yakınlığını gösterir niteliktedir. Türk Kültür Dernekleri 14’lerin tasfiyesinden sonra fiilen sona ermiş, derneğin adı Halkevleri’nde dönüştürülmüştür.¹²³²

Esasında Türk Kültür Dernekleri projesi, Genel Başkanı Bakanlar Kurulu’nun doğal üyesi olarak tasarlanan Ülkü ve Kültür Birliği ile birlikte değerlendirilmelidir. Milletçe tekâmülün manevi temel ve ana yapısını meydana getirmek için, bu projeleri millî şuurla birlikte şehirle köy arasındaki boşluğu doldurmaktan millî eğitim seferberliğine, güzel sanatlardan dil birliğine, tıptan ziraata, ferdin içtimai ve millî ahlakından parti anlayış ve davranışlarına kadar sirayet ettirmek bir nevi modernleşmeye ciddi bir taban oluşturma çabasının da göstergesidir. Türkeş, bunun Batı uygarlığının ideal ve ilkeleri üzerinde olması gerekliliğini de ifade etmektedir. Akılcılık, insanlık, hürriyetçilik, insan haklarına, hak ve hakikatlere bağlılık, olayları ilim mantalitesine göre inceleme ve değerlendirme, kendine güvenme, kendi gücü ve emeği ile yaşama ilkesi, çevreye ve topluma yararlı olma ilkesi, tabiat kuvvetlerinin tutsaklığına boyun eğmeme ve bu kuvvetlerden insanlığın çıkarına yararlanma, daha güzeli, daha üstünü arama, haksızlığa baş eğmeme bu ideal ve ilkeler olarak açıklanmıştır.¹²³³

Bu çerçevede Türkeş, 27 Mayıs hadisesine “Türk Rönesansı” gerçekleştirmek adına giriştiğini ileri sürmektedir. Türkeş’in Başbakanlık Müsteşarı sıfatıyla verdiği mülakatta “*Türk modernleşme sürecinin sürekli akamete uğraması*” sözleri kendisine göre sorunun ana kaynağını teşkil etmektedir. Türkeş, başka bir konuşmasında “muasır medeniyet” yoluna normal yollarla ulaşamayacağını zira tarihte ne Tanzimat ne I. ve

¹²³¹ *Türk Kültür Derneği Tüzüğü*, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1960, s. 4-6.

¹²³² Fatih Yaşlı, *Antikomünizm, Ülkücü Hareket, Türkeş*, 2. Basım, Yordam Kitap, İstanbul 2019, s. 139-140.

¹²³³ Alparslan Türkeş, *age*, s. 67.

II. Meşrutiyet ne de Cumhuriyetin, Türk milletini arzu edilen seviyeye ulaştıramadığını ifade etmiştir.¹²³⁴ Türkeş'in bu konuda "*kendi millî özelliklerimizi katarak bir Türk Rönesansı yaratmak zorundayız*"¹²³⁵ şeklindeki ifadeleri ise doğrudan Ziya Gökalp'in Türk milliyetçiliği düşüncesiyle uyumludur.

Komitenin en genç ve en radikal üyesi olarak tarif edilen Muzaffer Özdağ'ın "Kim" dergisinin 15 Ekim 1960 tarihli sayısında dile getirdiği ifadelerle 27 Mayıs, 400 yıldır devam eden Türk modernleşme sürecinin devamı niteliğindedir ve amaç "*kendi gücüyle yaşayabilen*" bir Türkiye yaratmak olmuştur. Bu noktada Özdağ, Türkeş ile paralel bir düşünceyle, daha önce vuku bulmuş inkılâp hareketlerinin meseleleri temelden halledemediğini "*Türk ordusu kardeş kavgasını önlemek için vazife almıştır. 1876'dan beri memleket çeşitli ihtilaller gördü ama esaslı bir bünye değişikliği meydana getiremedi*" sözleriyle ifade etmiştir.¹²³⁶

İşte bu bünye değişikliğini kalıcı hale getirmek içinde başında Sami Küçük'ün olduğu Sosyal İşler Komitesi tarafından verilen Ülkü ve Kültür Birliği Tasarısı, Fatih Yaşlı'ya göre, MBK'da ayrışmanın somutlaştığı bir hadise olmuştur. Bu tasarıya göre Millî Eğitim Bakanlığı, Devlet Millî Eğitim Başkanlığı'na dönüştürülecek, Beden Terbiyesi, Diyanet İşleri, Vakıflar, Basın Yayın ve Millî Eğitim bu başkanlığa dâhil edilecektir. İlk başkanını MBK'nın atayacağı teşkilatta personelin siyasi partilerle hiçbir bağlantısı bulunmayacak, teşkilat partilerüstü bir güç olarak varlığını devam ettirecektir. Ülkü ve Kültür Birliği özerkliğin son derece geniş tutulduğu ayrıca "devlet içinde devlet" olarak kurgulanmış bir yapı olarak değerlendirilmektedir.¹²³⁷

Bu proje Türkeş'e atfedilip Türkeş'in faşist bir dikta rejimi kurmak istediği yönünde Halk Partisi, komünist, Marxist ve bölücü çevreler tarafından değerlendirmeler yapılmıştır. Oysa Türkeş'in de ifade ettiği üzere projenin başında Albay Muhterem Serdal bulunuyordu. Sami Küçük ve Suphi Gürsoytrak bu proje Türkeş'e ait dememişlerdi

¹²³⁴ Ferit Salim Şanlı, "13 Kasım 1960 Tasfiyesine Giden Süreçte Alparslan Türkeş ve Millî Birlik Komitesi İçinde İhtilaf", *CTAD*, Yıl: 14, Sayı: 27 (Bahar 2018), s. 224.

¹²³⁵ Alparslan Türkeş, *age*, s. 68.

¹²³⁶ Ferit Salim Şanlı, *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nden Milliyetçi Hareket Partisi'ne Tarihsel Süreç, İdeoloji ve Politika*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Danışman: Yonca Anzerlioğlu, Ankara 2017, s. 100

¹²³⁷ Fatih Yaşlı, *age*, s. 141.

ve o sıralarda Bülent Ecevit de bu proje üzerinden Türkeş'i suçlamaya devam etmiştir.¹²³⁸

Türkeş, 27 Mayıs'ı takip eden günlerde 27 Mayıs'ın amacından sapmaması ve yapılan yemine sadık kalmak için MBK yapısı içinde mücadele ettiği gibi görüş ve tavsiyeleri ile de o ana kadarki tecrübelerin de etkisiyle çıkış yolları aramıştır. Demokrasi adına en mühim tavsiyelerinden biri "Kurucu Meclis" değil, "Millet Şûrası" kurmak olarak ortaya çıkmıştır. Türkeş, Anglo Sakson, Latin veya Fransız tipi değil kendi ifadesiyle millî demokrasi yani Türk tipi demokrasiden yanaydı. Ağustos 1960 başında Türkeş, kendi el yazısıyla bir önerge vererek "Millet Şûrası" adı ile bir meclisin acele toplanmasını istemiştir. 1960 Ekim'inin son günlerinde, MBK bir Kurucu Meclis kurulmasını faydalı mülâhaza etmiş, Kurucu Meclis'in Anayasasını hazırlamak ve gerekli düzeni yapmak üzere Prof.Turhan Feyzioğlu, Prof. Enver Ziya Karal ve Emin Paksüt'ten oluşan üç kişilik bir kurul Cemal Gürsel tarafından görevlendirilmiştir. Bunların üçü de CHP'li idiler. Böyle bir kurulun hazırlayacağı Kurucu Meclis'in partizan bir kimliğe bürüneceği yolunda büyük endişelere düşen Türkeş ve arkadaşları, tepkilerini dile getirmişlerdir.¹²³⁹ 13 Kasım'a giden süreçte bir sebep daha böylece oluşmuştur.

Darbenin ilk günlerinde darbenin lideri konumunda olan Orgeneral Gürsel'le görüşen İnönü, orduya egemen olunması, komitenin bölünmemesi ve bir an önce seçimlere gidilmesi konusunda tavsiyede bulunmuştur. İnönü 1 Haziran'da da 27 Mayısçıları'dan izin alarak basın toplantısı düzenlemiş, darbeden haberi olduğu iddialarını yalanlamıştır. Gürsel ise 14 Haziran'da verdiği bir demeçte "Millî İnkılâp Hareketi"nin hiçbir şahıs ve zümrenin lehine yapılmadığını söylemiş, Temmuz ayında ise İnönü'nün talebine karşı, "seçimlere hayli vakit var" demiştir.¹²⁴⁰

27 Mayıs'la Türk ordusu ve Türk gençliğinin haysiyetlerini kurtardığını söyleyen İnönü'nün MBK'yı etki altına almak ve bir an önce seçimlere gidip CHP'ye iktidar kapısını açmak amacıyla yürüttüğü faaliyetlere karşı Türkeş de bir parti kurulması görüşünü arkadaşlarıyla paylaşmıştır. Komitenin özel toplantısında 25 kişinin verdiği önerge ile ihtilal idaresinin dört yıl daha iktidarda kalması için de referandum yapılarak halkın arzusunun tespit edilmesi isteniyordu. Türkeş, dört yıl sonunda yapılacak seçimlere CHP karşısında Millî Birlik Partisi olarak gidilmesinin 27 Mayıs ilkelerine uygun düşe-

¹²³⁸ Hulusi Turgut, *Türkeş'in Anıları*, 1. Baskı, ABC Basın Ajans Yayınları, İstanbul 1995, s. 270.

¹²³⁹ Alparslan Türkeş, *age*, s. 44.

¹²⁴⁰ Hakkı Uyar, *age*, s. 12-15.

ceğini belirtti. Seçimlerin en kısa zamanda yapılmasını isteyenler, CHP'nin seçimi kazanacağı hesabı içinde olanlardı. Bu amaçla önergenin tamamına itiraz eden isimler MBK'nın şu üyelerinden oluşuyordu: Ahmet Yıldız, Haydar Tunçkanat, Şükran Özka-ya, Selahattin Özgür, Emanullah Çelebi, Sezai Okan, Fikret Kuytak, Vehbi Ersü, Mucip Ataklı, Refet Aksoylu, Ekrem Acuner.¹²⁴¹

Türkeş ve arkadaşları, Türkiye'nin sosyal, ekonomik ve politik yapısında kısa ve uzun vadeli reformları planlamaya gayret gösterirlerken, bir taraftan da kendi seslerini duyuracak, daha sonra da kurulması düşünülmüş olan Millî Birlik Partisi'nin organı haline gelecek yayın organları kurmayı düşünüyorlardı. Bu yönde günlük bir gazetenin çıkarılmasına karar verilmiş, gazetenin adı "Işık" olarak tespit edilmiştir. Sonradan ise "Öncü" ismine karar verildi. Bir iktisadi ajansın sahibi olan Ziya Tansu¹²⁴², gazetenin imtiyazını almış ve gazete DP'nin malları meyanında hazineye intikal eden "Zafer" gazetesinin basıldığı Güneş Matbaacılık Şirketi'nin rotatifinde basılmaya başlamıştır. 13 Kasım'dan sonra el değiştiren gazete, bir iki el daha değiştirdikten sonra tarihe karışmıştır. Sözcü isminde bir de dergi çıkarılmaya başlanmış, Rumların İstanbul dışına çıkarılacağına dair yaptığı bir haber üzerine kapatılmıştır.¹²⁴³

"Öncü" gazetesi (26 Ağustos 1960-17 Kasım 1962), 13 Kasım'da Türkeş'in MBK'dan tasfiyesinden sonra Nilüfer Yalçın ve Altan Öymen'e devredilmiş, daha sonra ise Müşerref Hekimoğlu ve Kuvvet Başarır gazeteye ortak olmuşlardır. Cemal Gürsel'in ve MBK üyelerinin maddi olarak desteklediği gazete, MBK'nın meşruiyetini sağlamaya dönük faaliyette bulunduğu intibasını uyandırmıştır.¹²⁴⁴

¹²⁴¹ Erdoğan Örtülü, *Üç İhtilalin Hikâyesi*, Üçüncü Baskı, Milli Ülkü Yayınevi, İstanbul 1974, s. 24.

¹²⁴² Ziya Tansu, Kıbrıs'ta Rumların tecavüzlerine karşı Türklüğü savunmak ve mücadele etmek amacıyla Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu Başkanı Rauf Denktaş, TC Başkonsolosluğu'nda memur Kemal Tanrısevdi ve KTKF Genel Sekreteri Dr. Burhan Nalbantoğlu ile birlikte Kasım 1957'de kurulmuş olan Türk Mukavemet Teşkilatı'nın Türkiye Seferberlik Tetkik Kurulu aracılığıyla yeniden yapılandırılmasında, örgütlenmesi ve silahlandırılmasında görev almış olan İsmail Tansu'nun kardeşidir. İsmail Tansu, Kıbrıs'ta TMT günlerini "Aslında Hiçkimse Uyumuyordu" isimli kitabında anlatmıştır. 27 Mayıs'tan sonra albay rütbesiyle TSK'dan emekli olmuştur. 1953 yılında Kore'de birlikte görev yaptığı General Daniş Karabelen ve birkaç subay ile birlikte Seferberlik Tetkik Kurulu'nun kurucuları arasında idi. İsmail Tansu için bkz. *Kıbrıs Mektubu* (Yerel Süreli Yayın), Ocak-Aralık 2015, s. 2, 62-63; Türkeş'in CKMP'nin Genel Başkanlığı'na seçildiği kongre öncesinde Türkeş başta olmak üzere kongre divan başkanı adayı Gökhan Evliyaoglu, İsmail Hakkı Yılanlıoğlu, Ahmet Er gibi kişiler Ankara'da Ziya Tansu'nun evinde toplanmışlar, kongre ile ilgili istişarede bulunmuşlardı. Bkz. Ahmet Er, *Hatıralarım ve Hayatım*, Pamuk Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 219.

¹²⁴³ Erdoğan Örtülü, *age*, s. 30-31.

¹²⁴⁴ Meltem Şahin, "27 Mayıs Darbesi'nin Meşruiyetini Sağlamaya Çalışan Öncü Gazetesinin YTP ve TİP Çizgisindeki Değişimi", *Erciyes İletişim Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, Ocak 2019, s. 748-749. Demokrat Partili yetkililer, "Öncü" gazetesinin haber ve yorum dilinde, "düşükler" olarak isimlendirilmektedir. Öncü'de 28 Ağustos'ta Yassıada davaları ile ilgili olarak çıkan ilk haberde, "Başkan Cemal Gürsel, sabık-

Ferit Salim Şanlı'nın değerlendirmesiyle, tarihin gidişatı, Millî Birlik Partisi'nin kurulmadığını/kurulamadığını göstermektedir. O dönemde, bu partinin kurulmasını destekleyen Numan Esin ve Dünder Seyhan'ın, mevcut durumdan Türkeş'i mesul tutmuş olmaları ise, üzerinde durulması lazım gelen bir husustur. Seyhan, Millî Birlik Partisi kurulması önerisinin komitede kabul edildiğini ancak komiteden ayrılıp halk arasına karışarak partiyi kuracak tek bir adamın ortaya çıkmadığını söyleyerek, Türkeş'i hedef göstermiştir.¹²⁴⁵ Seyhan, parti kurma fikrinin Alparslan Türkeş, Orhan Kabibay ve Sıtkı Ulay'ın gayretiyle Komite Genel Kurulu'na götürüldüğünü ifade etmektedir.¹²⁴⁶ Şanlı'nın "Türkeş hedef göderilmiştir" ifadesiyle söylediği parti kurma işinin Türkeş'ten beklendiği noktasındadır.

14'lerin tasfiyesi öncesinde Cemal Gürsel'le İnönü arasındaki bazı ilişkiler, tasfiye sürecine nasıl girildiğinin ve ihtilalin CHP çevrelerince nasıl değerlendirildiğinin de birer işareti gibidir. Metin Toker, CHP'nin kendini ihtilal sonrasının tanzimcisi gibi gördüğünü söylemektedir. İnönü, CHP'ye yakın MBK üyeleri ile Afet İnan'ın Kızılay'daki evinde 18 Ekim 1960'ta yaptığı toplantıda CHP olarak Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanlığı adaylığını destekleyeceklerini, kendisinin aday olmayacağını dile getirmiştir.¹²⁴⁷

Karpat'a göre, güç kullanarak iktidar değişikliğini gerçekleştiren ordu, denetimi elinde tutuyor görünüyordu. Fakat gerçek güç CHP'nin eline geçmiştir. DP'yi olduğu kadar CHP'yi de eleştiren 14'ler de tasfiye edildikten sonra gücün tamamen CHP'de toplandığı anlaşılmaktadır. 1961 Anayasa taslağını hazırlayan Kurucu Meclis neredeyse tümüyle CHP üye ve yandaşlarından meydana gelmiştir. CHP'nin Türkiye'de rejimin

ların yargılanmasına Ekim'de başlanacağını söyledi" şeklinde ifade ediyor. Bir diğer haberde ise gazete, Demokrat Parti'ye ilişkin bakış açılarını göstermeye başlıyor. "Düşüklerin tevkifine hızla devam ediliyor" başlıklı haberde ayrıca, Demokrat Parti başkan ve vekilleri ile Celal Bayar hakkında küçültücü haber ve yorumlara da yer veriyor. Bu haberde, "Demokrat Parti yetkililerinin pavyon ve kulüplerde harcadıkları paraların ödendiği" gibi, halk nezdinde itibarlarını düşürücü, küçültücü haberler ve ifadeler yer alıyor. Öncü'nün 3 Ağustos 1960 tarihli nüshasında Demokrat Parti, devletimizin temeline aykırı faaliyetlere vasıta olan gayri hukuki ve gayri milli bir teşekkül haline geldiği vurgulanmış, bu yüzden 27 Mayıs Darbesi'nin Türk cemiyeti içinde kanser gibi işleyen bir ukdeye neşteri bastığı ve Türk milletini ölüm ve yıkımdan kurtardığı ifade edilmiştir. Bkz. Ahmet Toklucuoğlu, *27 Mayıs'ın Medya Temsili'nde Öncü Gazetesi*, TC Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı Halkla İlişkiler Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Ali Büyüksalan, İstanbul 2013, s. 68-69.

¹²⁴⁵ Ferit Salim Şanlı, *age*, s. 114.

¹²⁴⁶ Dünder Seyhan, *age*, s. 96.

¹²⁴⁷ Muammer Taylak, *age*, s. 115.

geleceği üzerine görüşleri partinin Araştırma ve Yayın Bürosu tarafından hâlihazırda yayınlanmış bulunuyordu.¹²⁴⁸

Hıfzı Veldet, İnönü ve CHP ile ilgili 8 Kasım 1972’de kaleme aldığı yazısında tarafsız ve yerinde bir değerlendirme yapmış, çeşitli tespitlerde bulunmuştur. Yaşanan süreçlerde İnönü faktörünü ortaya koyması bağlamında önemli olan bu yazıda 1938-1946 arasındaki 8 yıllık iktidarın doğal sayılması durumunda İnönü’nün kendi kurduğu siyasal demokrasideki iktidarı, 1946’dan 1950’ye kadar ancak 4 yıl sürdüğü belirtilmiştir. 34 yıllık CHP liderliğinin 22 yılı ise ya koalisyonlar döneminde olduğu gibi ya MBK döneminde olduğu gibi pasif; ya da DP ve Adalet Partisi dönemlerinde olduğu gibi ana muhalefet partisi lideri olarak geçmiş, mekanizmasını kurduğu demokrasicilik oyununu hep başkaları oynamıştır. Hıfzı Veldet’e göre, partilerüstü kalmayı hiç denemeyen İnönü, 27 Mayıs 1960’da eylemli politikadan çekilerek kendisini millete maledebilseydi, yine CHP’ye ve dolayısıyla ülkeye ve kendi tarihsel kişiliğine büyük hizmette bulunmuş olacaktı.¹²⁴⁹

Sosyalist bir parti örgütü yönetiminde bir Türkiye tahayyül etmiş olan Çetin Altan ise İnönü’nün bir devrimci olmaktan çok bir dengeci olma ve kendini böyle bir taktik içinde ayakta tutma eğilimi ile demokrasi adı altında karşı devrimi başlatmış, Türkiye’yi dünya standartlarına oranla Osmanlı İmparatorluğu’ndan daha geride bırakmış bir kişi olarak değerlendirmektedir. Altan’ın görüşüne göre, Türkiye, Mustafa Kemal Atatürk’ten sonra ileri düşüncelere kapalı çok partili sağ bir demokrasi taklidine değil, ileri düşüncelere açık tek partili sınıfsız sol bir demokrasiye yönelmeliydi.¹²⁵⁰

3.1.2.Sürgünden Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Başkanlığı’na Kadar Alparslan Türkeş

13 Kasım tasfiyesinde MBK’deki CHP yanlılarının büyük rol oynadığını Türkeş yazmaktadır. Türkeş’e göre, İsmet İnönü 27 Mayıs’ı amacından saptırma yoluna gitmiştir. Kaldı ki daha önce de ifade edildiği üzere harekât sonrasında bir an önce seçimlerin yapılması ve yönetimi sivillere devretme yönünde görüş beyan edenlerin de iktidarı İnönü’ye teslim etme amacını gözettileri anlaşılmaktadır. Zira teşkilatlı parti olarak İnönü’nün CHP’si ve Osman Bölükbaşı’nın MP’si bulunuyordu. Türkeş, burada da se-

¹²⁴⁸ Kemal Karpat, *age*, s. 227.

¹²⁴⁹ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Sağ’sız Sol’suz Demokrasi*, 3. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul 1976, s. 71-75.

¹²⁵⁰ Çetin Altan, *Suçlanan Yazılar*, Üçüncü Basım, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1975, s. 50.

çimler konusunda acele edilmemesi demokratik zeminin ve partilerin hazırlanması, her şeyden önce de demokratik kurumsal yapının oturması, asayişin kalıcı hale getirilmesinin gerekliliği üzerinde duruyordu.¹²⁵¹

Türkeş, iktidarın CHP ve İnönü'ye devredilmesine, memleketin en vatansever insanı olarak İsmet Paşa ve en vatansever partisi olarak da CHP'nin kabul edilmesine karşı çıkıyordu. Nitekim ona göre, iktidarın hemen CHP'ye devredilmesiyle ordunun tarafsızlığı bozulmuş, ordu Halk Partisi'yle işbirliği yapmış, DP'yi devirmiş, milletin bir kısmını tutmuş, bir kısım evladına karşı çıkmış olacaktı. Türkeş bu yüzden MBK'nın kapatılan DP yerine siyaseti parti olarak organize edilmesi ve iki yıl sonra genel seçimlere gidilmesi taraftarı olmuştur.¹²⁵² Başından beri bu düşüncelere karşı olan İnönü, 1962'de Temmuz ayında gerçekleştirdiği Erzurum askerî birlikler ziyaretinde ve sonrasında yaptığı radyo konuşmasında ihtilal rejiminden demokratik olmayan kapalı bir rejime geçmek isteyenleri (14'ler ve Talat Aydemir) ve sivil uzantılarını tecrübesiz olarak nitelemiş ve böyle bir rejimin evvela kendilerini yiyeceğini dile getirmiştir.¹²⁵³

MBK üyesi Albay Sami Küçük ise reformist olduklarını söyleyen 14'lerin yaptıkları işin farkında olmadığını, *"biz reformları yapalım, sonra gidelim"* dediklerini yazmaktadır. Askerî bir idare kurulması ve yola bu şekilde devam edilmesine karşı olan Küçük, bilhassa reformlar konusunda hazırlıklı olunmayışı noktasında Türkeş'i eleştiriyordu.¹²⁵⁴ Gerçekten de reform demek para ve zaman demektir. Bu çerçevede paranın nasıl nereden temin edileceği ve reformlar konusunda zamanın nasıl işleyeceği belirsizliğe sebep olabilirdi. Küçük'ün Türkeş'i eleştirmesine rağmen MBK üyelerini saptama komisyonunda (Sami Küçük, Alparslan Türkeş, Ekrem Acuner, Sezai Okan, Orhan Kabibay, Suphi Karaman, Ahmet Yıldız) birlikte çalışmış olan Türkeş ve Küçük'ün¹²⁵⁵ ortak yönlerinden biri idamlara karşı olmaları olmuştur.¹²⁵⁶

Diğer yandan MBK toplantılarında Türkeş'in belirttiği şekliyle Cemal Gürsel Paşa'nın *"İnönü gerdeğe girecek bir delikanlı gibi bir an önce iktidara gelmek için sabırsızlanıyor"* demesi ise 27 Mayıs'a ihanet eden 27 Mayısçılar'ı göstermiştir. Cemal Paşa da CHP propagandası karşısında görüş değiştirmiş, endişeye kapılmış, *"Türkeş*

¹²⁵¹ Alparslan Türkeş, *age*, s. 74-76.

¹²⁵² Muhiddin Nalbantoğlu, *age*, s. 157.

¹²⁵³ Hakkı Uyar, *age*, s. 92.

¹²⁵⁴ Sami Küçük, *age*, s. 135 ve 222.

¹²⁵⁵ Ahmet Yıldız, *İhtilal'in İçinden: Anılar, Değerlendirmeler*, 1. Baskı, Alan Yayıncılık, İstanbul 2001, s. 180-181.

¹²⁵⁶ Sami Küçük, *age*, s. 127.

kendisi Nasır olup beni Necip yapacak. Kendisi diktatör olacak” kuşkusuna düşmüştür. Hatta Türkeş’in anılarını kaleme alan Hulusi Turgut, Gürsel’in MBK içindeki rekabetin de etkisiyle Muzaffer Özdağ, Numan Esin gibi genç subayları uyarması için Türkeş’e telkinde bulunduğunu ifade etmektedir.¹²⁵⁷

14’ler’in tasfiyesi 12 Temmuz Beyannamesi’nden sonra DP içinde “müfrit” diye damgalanan kişilerin tasfiyesine de benzetilebilir. Çünkü 1948’deki DP içinde tasfiye nasıl ki MP’yi doğurmuşsa, MBK içindeki tasfiye de bir kırılma noktası olarak benzer sonuçlara sebep olmuş, 14’ler sürgün sonrası siyasi faaliyetlere ve yapılanmaya gitmişlerdir. Tasfiyenin Türk siyasi tarihi ve demokrasisine faturası ağır olmuş, MBK parçalanıp güç kaybederken, ordu içinde cunta ise güçlenmiştir. Bunun üzerine MBK, Silahlı Kuvvetler Birliği’nin baskı ve tehditleriyle idam kararlarını tasdik etmek durumunda kalmıştır.

“Millî Yol” dergisi, 13 Kasım tasfiyesini gerçekleştirenleri “müfrit” olarak tanımlamıştır. Dergiye göre, 13 Kasım müfritleri el attıkları her işi sakatlamış ve bir çıkmaza sürüklemişlerdir. El atılan işler arasında haklı bir yönü olanlar da bozulmuş ve mümkün olanı yapmak fırsat ve imkân da bu sebeple heder edilmiştir. Doğudaki ağalar meselesinde DP’li 55 ağa (içinde yabancı tesirlere kapılmış olanlar vardı) sorgusuz ve hukuksuz bir şekilde insan haklarına aykırı şekilde sürmesi, içlerinde Emin Bilgiç’in¹²⁵⁸ de bulunduğu 147 öğretim üyesini delilsiz bir şekilde üniversiteden uzaklaştırması ve partizan yaklaşımlar, listeleri Sami Küçük ve Fahri Özdilek’in hazırladığı 7000 subayın ordudan tasfiyesi 13 Kasım müfritlerinin sakatladığı ve çıkmaza sürüklediği uygulamalar olarak dergide ele alınmıştır.¹²⁵⁹

¹²⁵⁷ Hulusi Turgut, *age*, s. 259.

¹²⁵⁸ Türk milliyetçileri açısından önemli bir kişilik olan 1960 Haziran’ında den fakülteden ihraç edilen Prof. Bilgiç, Hamburg Üniversitesi’nden aldığı davet üzerine 1961-62 ders yılında orada çalışmış ve 147’lerin üniversitelere iadeleri ile ilgili kanun üzerine Mayıs 1962’de tekrar Fakülte’deki Kürsüsüne dönmüştür. 1966 Kasım’ında Fakülte Dekanı seçilen Prof. Bilgiç, uzun yıllar Sümeroloji Kürsüsü Başkanlığı; YÖK’ün teşekkülünden sonra da Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölüm Başkanlığı yapmıştır. 1983’de kendi isteği ile emekliye ayrılmıştır. Emekliliğinden sonra 10 yıl süre ile sözleşmeli olarak Sümeroloji Anabilim Dalı’nda göreve devam etmişti. 1971’den itibaren Türk Ocakları’nın Genel İdare Kurulu Üyeliği, Genel Başkan Yardımcılığı ve Genel Başkanlığını yapmıştır. 1966 yılında kurulan Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü’nün ölümüne kadar başkanlığını sürdürmüştür. Meslek çalışmaları dışında, Prof. Dr. Emin Bilgiç’in kültür, millî eğitim, millî ve sosyal meselelerimiz hakkında çeşitli dergi ve gazetelerde yayınlanmış, pekçok yazıları bulunmaktadır. Bunları “Millî Kültür Davamız” ve “Maârif Davamız” adlı iki ciltte toplamıştır. Bilgiç, Kültür Müsteşarlığı görevinde de bulunmuştur. file:///C:/Users/Asus/Downloads/Prof_Dr_Mehmet_Emin_BILGIC_in_Ozgecmisi.pdf (Erişim 22. 10. 2021)

¹²⁵⁹ *Millî Yol*, 16 Şubat 1962, Yıl: 1, Sayı: 4, s. 8-9.

Diğer yandan 14'lerle ilgili Üsteğmen Celal Ertugay'ın Ord. Prof. Dr. Enver Ziya Karal'a gerektiği zaman açılmak üzere bıraktığı bir mektupta 14'ler'den ve milliyetçi camiadan farklı bir değerlendirmeye yer vermiştir. Kıdemli üsteğmenin tarihi belge olarak değil de vasiyetname olarak yazdığını belirttiği mektuba Seçil Karal Akgün, 27 Mayıs'la ilgili kitabında yer vermiştir. Mektupta 14'ler'le ilgili şu ifadeler dile getirilmiştir:¹²⁶⁰

“...İhtilal 13 Kasım 1960'ta zayıflama pahasına memleketi sonu karışık bir yola sürüklemek isteyenlerden, 14'ünün başını koparmadan dışarıya yolladı. Ben 14 kişinin suçlu olduğunu sanmıyorum. Onların içinde mutlak suçluların kim olduğunu da bilmiyorum. Ancak 13 Kasım'da olanların sanıldığından da büyük etkilerinin bilhassa Silahlı Kuvvetler içinde yaygın olduğuna inanıyorum. Bunu beğenmiyorum. Ordu tamamen siyasi bir kaos içine gömülmüştür. Disiplin yoktur. Eğitim durmuştur. Kıskaçlık, tedirginlik almış yürümüştür. Ana vazife ihmal edilmiş, tarih önünde yapılan büyük ve namuslu, adil ve mutlak millet iradesine saygılı harekâtı yapan 15 kişiye bir müşkilat olmuştur...”

Kabibay, Türkeş ve Erkanlı'nın başını çektiği grup desteğini Esin, Özdağ, Baykal, Er, Karaman, Solmazer, Akkoyunlu gibi üyelerden alıyordu. Reformcu olarak bilinen bu grup üyeleri karmaşık bir düzen üzerine demokratik rejimin kurulamayacağını, demokratik rejimin kitlenin kültürüne ve müstakil ekonomik hüviyetine dayanması gerektiğini söylüyordu. Bu grubun yanında yer alan Dünder Seyhan'a göre alelacele politika gangsterlerine Türkiye hazinesinin anahtarlarını teslim etmemek gerekiyordu. Seyhan, Reformcuların karşısında akıl hocalığını Sami Küçük'ün yaptığı ve Madanoğlu'nun baş olarak kullanıldığı, Rafet Aksoylu, Fikret Kuytak, Suphi Gürsoytrak, Ahmet Yıldız ve Türkeş'e karşı aşırı derecede husumet duygusu içinde olan Ekrem Acuner gibi kişiler yer alırken Sezai Okan ve Osman Köksal'ın da Türkeş grubuna karşı alerji duyduklarını yazmaktadır. Havacı subaylardan Halim Menteş de Mucip Ataklı ile komitenin sahneden çekilmesini, iktidarın İsmet Paşa'ya devredilmesini savunuyordu.¹²⁶¹

Başbakanlık Müsteşarı olan Türkeş'in başlangıçta bulunduğu yerin önemi ise kavranamamıştır. Komite üyelerinden General Cemal Madanoğlu, “Hatıralar”ında Alparslan Türkeş'in müsteşarlığına şaşırdıklarını, tuhaf karşıladıklarını, oysa mühim bir yer olduğunu anladıklarını, Türkeş'in fiilen Başbakanlık yapmaya başladığını söylemektedir. Zeybek'in ifadesiyle, müsteşarlığın önemini bilmeyen, devleti tanımayan Madanoğlu gibiler, kısa zamanda İsmet Paşa'nın güdümüne düşüp, Türkeş düşmanlığı yerleştirmeye başlamışlardır.¹²⁶² Böylece Eylül 1960'ta Başbakanlık Müsteşarlığı görevin-

¹²⁶⁰ Seçil Karal Akgün, *age*, s. 150.

¹²⁶¹ Dünder Seyhan, *age*, s. 113-114.

¹²⁶² Namık Kemal Zeybek, *Ülkü Yolu*, Başak Yayınları, Ankara 1979, s. 105.

den affını isteyen Türkeş'in ve Türkeş'e yakın olanların tasfiye edilecekleri Ekim ayının ortalarında iyice hissedilmeye başlanmıştır.¹²⁶³ MBK içerisindeki rekabet, aktif görevdeki üyelerin özellikle Alparslan Türkeş'in üzerine şimşekleri çekmeye başlamış, sonrasında üyelerin ek görevlerinden ayrılmaları için bir prensip kararı alınmıştır. Bunun üzerine Türkeş, 22 Eylül 1960 günü bu karara uyup müsteşarlığı, Hilmi İncesulu'ya bırakmıştır. O gelişmeyi Türkeş, şöyle anlatmaktadır:¹²⁶⁴

“Necip-Nasır hikâyelerinden usanmıştım. Cemal Paşa'ya gidip, ‘sizin emrinizdeyim, müsteşarlıktan ayrılıyorum, affımı rica ediyorum’, dedim. ‘Peki, oğlum, sen madem böyle istiyorsun, böyle olsun’ cevabını verdi. Görevimi, evrakları, kasaları ve tutanakları o sırada Vali olan yeni müsteşar Hilmi İncesulu'ya devrettim. Milli Birlik Komitesi'ne döndüm. Ben döndüm ama Basın-Yayın müdürü Ahmet Yıldız, Muhafız Alayı Komutanı Osman Köksal, Ankara Komutanı Cemal Madanoğlu, diğerleri, hiç kimse dönmedi. Temmuz ayından bu yana işler iyi gitmiyordu. Bu havada yürüyemeyeceğini de görüyordum. Çok güvendiğim arkadaşlara, ikinci bir operasyona gitmek gerektiğini de söyledim”

Türkeş ve grubu erken davranıp ikinci bir operasyona gidmeden ihtilalin motoru, bel kemiği, koordinatörü, emniyet grubunun ve kontrol mekanizmasının başı olan Orhan Kabibay'ın da üstesinden gelemediği hizipleşme sonrası Türkeş'in Başbakanlık Müsteşarlığı görevinden ayrılmaya zorunlu bırakılması, reformcu grubun ilk yenilgisi olmuştur. 13 Kasım tasfiyesi ile de ihtilal kendi koyduğu geçici anayasayı kısa sürede çiğnemiş, ihtilalin doğal kanunlarından biri hükmünü yerine getirmiştir. Türkiye'de yeni bir ihtilal olmuş, Madanoğlu, havacı grup tertipçi ve dışarıdan İçişleri Bakanı Muharrem İhsan Kızıloğlu ise tatbikçi olarak bunu gerçekleştirmişlerdir. Dündar Seyhan'ın verdiği bilgilere göre, Talat Aydemir, 21 Mayıs muhakemesinde sessiz ihtilal olduğunu, ihtilalin yavrularını yediğini, kendilerinin ise 13 Kasım tasfiyesinde kullanıldığını söylemiştir.¹²⁶⁵

Tasfiye öncesinde Türkeş, Orhan Erkanlı, Orhan Kabibay, Numan Esin, İrfan Solmazer İstanbul'da bir otomobilin içinde karşı gruba karşı bir operasyonu konuşmuşlar ve bir hafta içinde hareket geçmeyi planlamışlardır. Türkeş'e göre, huylanma ihtimaline karşı Cemal Gürsel bunu duymamalıydı ve Cemal Gürsel kaybedilmemeliydi. Oysa ertesi gün Yeşilköy havaalanında buluşmak üzere sözleştiklerinde arkadaşları Cemal Paşa'nın yanına gitmişler, karşı gruptan görevden almalarla ilgili tavsiyelerde bulunmuşlardır. Cemal Gürsel'in, görüşmeden sonra Madanoğlu'na telefon açarak Türkeş ve arkadaşlarının Ankara Etimeskut Askerî Havaalanında tutuklanarak Erzurum'a sevke-

¹²⁶³ Ahmet Yıldız, *age*, s. 194.

¹²⁶⁴ Hulusi Turgut, *age*, s. 260.

¹²⁶⁵ Dündar Seyhan, *age*, s. 115 ve 119.

dilmesini ve Erzurum kalesine hapsedilmesini söylediğini Türkeş yıllar sonra öğrendiğini söylemiştir. Bundan sonra tasfiye ve iç hesaplaşma kaçınılmaz olmuştur.¹²⁶⁶ MBK üyelerinden Ahmet Er'e göre, bu iç hesaplaşma içinde Yassıada'nın havaya uçurulması bile planlanmıştır. Albay Halim Menteş'in izinden giden 27 Mayıs'ın havacı silahşörlerinden Remzi Oral öncülüğünde, Türkeş ve ekibinin erken davranıp kendilerini tasfiye yoluna gitmesi durumunda bu işi gerçekleştirecekti.¹²⁶⁷

Reform yanlısı Türkeş ve arkadaşlarının tasfiye edilebileceğine yönelik çıkarımları Türkeş'in Başbakanlık Müsteşarlığı görevinden ayrılmasından birkaç gün sonra "Barış Dünyası" degisinin sahibi ve Başyazarı Ahmet Hamdi Başar'la aralarında geçen konuşmalardan da anlıyoruz. Başar, inkılâp rejimini ve seçimlere gidip milletin iradesine dayanarak inkılâp meclisini kurmadan toprak reformu, doktorluğun sosyalle edilmesi, üniversite reformu, sosyal adalet gibi işlerin ilk ele alınacak işler olmadığını belirtmekteydi. Türkeş, ise Başar'ın bildirdiğine göre rejimi kuramadıklarını, bocaladıklarını, en büyük güçlüğü MBK'daki arkadaşlardan, en büyük düşmanlığından da Halk Partisi'nden geldiğini söylemiş, Halk Partisi'nin MBK'daki insanların aralarını açtığını, Mebusluk, Vekillik, Kurmay Başkanlığı vb. vaad ederek bir an önce iktidarı elde etmek istediğine dikkat çekmiştir. Cemal Madanoğlu'na Genel Kurmay Başkanlığı vaad edilmiş, Albay Sami Küçük, Mucip Ataklı, Muzaffer Yudakuler, hatta Cemal Gürsel tesir altına alınmışlardı.¹²⁶⁸

Başar, Türkeş'in İnönü düşmanlığını da açık açık eleştirmiş, Türkeş'e biraz Atatürk'ü taklit etmesini söylemiştir. Başar, Türkeş'in bir gazeteciye verdiği demeçte devlet adamlarından bahsederken ihtiyar ve tecrübeli Çörçil'den hayranlıkla bahsetmesi karşısında, gazetecinin neden İnönü'yü örnek göstermediğini sorunca Türkeş'in verdiği polemikten kaçınalım cevabını da doğru bulmamıştır. Başar, Türkeş'e "*İnönü ihtiyar değil. O hâlâ delikanlıdır cevabını verebilirdiniz*" dediğini ifade etmektedir. Başar'ın İnönü hakkında Türkeş'e söyledikleri oldukça yerindedir. Başar, ayrıca şu tespitlerde bulunmuştur:¹²⁶⁹

"Onun demokrasiye verdiği mana yanlıştır; çok partili hayatı kendi iradesiyle kurduğu zaman milletin başında olacak yerde Halk Partisi'nin başında kalmakla hata etmiştir. Ve bu yüzden iktidarı kaybetmiştir. Şimdi hürriyet ve demokrasi bayrağını açarak tekrar iktidara gelmek istiyor. Bunu bile bile İnönü'ye hürmet edeceğiz, saldırmayacağız. Tecrübeler gös-

¹²⁶⁶ Hulusi Turgut, *age*, s. 271-274.

¹²⁶⁷ Ahmet Er, *age*, s. 154-155.

¹²⁶⁸ *Barış Dünyası*, Sayı: 110, Temmuz 1971, 54-55.

¹²⁶⁹ *Barış Dünyası*, Sayı: 110, Temmuz 1971, s. 56.

termiştir ki, İnönü'ye düşmanlık gösteren ve hücum eden başını kayalara çarpar, zayıflar ve İnönü daha da kuvvetlenir. İşte Menderes'in en büyük hatası bu idi”

13 Kasım 1960 günü saat, 9.30'da Kurmay Albay Alparslan Türkeş'in Gaziosmanpaşa Kader sokaktaki özel konutunun kapısı çalınmış, zarf uzatılmıştı. Yazıda Cemel Gürsel, aksaklık ve güçlükler karşısında MBK'yı feshettiğini, Türkeş'in verilecek olan dış görevi beklemesini, evden çıkmamasını, emekliye sevk edilmiş bulunduğunu söylüyordu. Gece saatlerinde ise Türkeş'i Mürted Hava Üssü'ne götürmek üzere polis ve subaylar gelmiştir. Emeklilik işlemleri bittikten sonra 19 Kasım'da Türkeş, Hükümet Müşaviri olarak atandığı Hindistan'a (Yeni Delhi) Esenboğa Havalalanından PANAM Dünya Hava Yolları'nın Uzakdoğu'ya gidecek olan 2 sefer sayılı uçağı ile hareket etmiştir.

14'ler ve yeni görev yerleri şöyleydi: Alparslan Türkeş: Yeni Delhi/ Hindistan, Orhan Kabibay: Brüksel/Belçika, Orhan Erkanlı: Mexico City/Meksika, Münir Köseoğlu: Stockholm/İsveç, Mustafa Kaplan: Lizbon/Portekiz, Muzaffer Karan: Oslo/Norveç, Şefik Soyuyüce: Kopenhag/Finlandiya, Fazıl Akkoyunlu: Kâbil/Afganistan, Rıfat Baykal: Tel-Aviv/İsrail, Dünder Taşer: Rabat/Fas, Numan Esin: Madrid/İspanya, İrfan Solmazer: Lahey/Hollanda, Muzaffer Özdağ: Tokyo/Japonya, Ahmet Er: Trablus/Libya.¹²⁷⁰

Türkeş'in 2,5 yıl kaldığı Hindistan yıllarında 14'ler olarak nitelediği arkadaşlarına yazdığı mektuplardan anlaşıldığına göre, Türkeş ve arkadaşları kafalarında Türk milliyetçiliği fikrini netleştirmeye çalışıyordu. Bu fikirler içinde ozamana kadar ki İslamcılık, Osmanlıcılık, Türkçülük-Turancılık-Pantürkizm, Türkiyecilik, Anadoluçuluk fikirlerini tahlil ettikleri ve doktrin partilerini inceledikleri görülmektedir.

Türkeş'in, 24 Ocak 1962 tarihinde Orhan Erkanlı'ya yazdığı mektubunda başta Atatürk olmak üzere birçok Türk aydını tarafından benimsenmiş ve uygulanmış olan Türkiyecilik fikrinin kendilerinin de benimsediği fikir olarak anlatılmaktadır. Türkeş, bu fikrin Türkiye'yi her çeşit macera ve riskten koruyarak modern uygarlığa ulaştırma gayesi güttüğünü, Türkiye dışındaki Türklere karşı iyi temenniler beslediğini, ancak onların mukadderatını kendilerine ait mesele kabul ettiğini, Dış Türklerin Türkiye'ye göçmelerini ve öz kardeş olarak kabul ettiğini söylemektedir. Türkeş mektupta bir de bazı gazete ve yayın organlarının Adalet Partililere “Turancı” ve “İrkçi” diye hücum edildiğinden bahsetmektedir. Buradan da asıl hedefin korkulan 14'ler olduğu tespitini yapmaktadır. Türkeş, 12 Şubat 1962'de Esin ve Özdağ'a yazdığı mektupta İnönü'nün

¹²⁷⁰ Hulusi Turgut, *age*, s. 275-280.

AP'ye karşı cuntayı kullandığını, kendi fikirleri olan “devlet sosyalizmi”ni savunduklarını haber aldığını yazmış, 15 Şubat 1962’de İrfan Solmazer’e yazdığı mektupta AP ile iyi ilişkiler kurmaktan bahsetmiş, Özdağ’a da istediği Hindistan’daki doktrin partileri ile ilgili evrakları göndereceğini iletmıştır.¹²⁷¹

Türkeş, Yeni Delhi’den Numan Esin¹²⁷², Ahmet Er ve Muzaffer Özdağ’a yazdığı bir mektupta da Türk milliyetçiliğinin “Dokuz Işık” ifadesi geçmese de prensiplerinden ve bu yolda taban oluşturma ve teşkilatlanabilme fikirlerinden bahsetmektedir. Türkeş, mektupta 23 ve 24 Ekim’de Mürted Hava Üssü’nde yapılan gizli toplantılarda Halim Menteş, Fevzi Arşın, Ekrem Acuner, Kadri Kaplan, Mucip Ataklı, Abdurrahman Doruk, Emin Aytekin, Talat Aydemir tarafından meclisin feshedilerek çoğunluğu CHP’li olmak üzere uydurma başka bir meclis meydana getirilmeye çalışıldığından bahsetmektedir. Bu sebeple kötülenmelerine rağmen 14’lerin derlenip toplanıp Türkiye için gelişme yolunu açmaları gerektiğine işaret etmiştir. Türkeş, Türkiye’yi kalkındırma maksadıyla bir tüzük hazırlayarak “Hür Türkler Birliği” adıyla bir dernek kurmaktan, dış memleketlerde bulunan doktor, mühendis ve çeşitli branşlara sahip aydın Türklerden müteşekkil bir dernek kurmayı yazıyordu. Esin ve Özdağ’a ise bu derneğin hukuki yönünü inceleyerek formüle etmeyi öneriyordu. Derneği memleket sokarak yaymak planlanırken prensiplerin başlıkları da Türkeş tarafından şöyle belirlenmişti: 1- Türkçüyüz, Milliyetçiyiz, Öztürkçeciyiz 2- Toplumcuyuz 3- Ülkücüyüz 4- Ahlakçıyız 5- Halkçıyız 6- Köylücüyüz 7- İlimciyiz 8- Gelişimciyiz 9- Endüstrici ve Teknikciyiz.¹²⁷³ Burada Türkeş, “Gelişimcilik” bahsine açtığı parantezle tekâmülcülüğü değil devrimciliği ve hızla kalkınmayı, ihtilalciliği kastettiğini de söylemektedir.

Yukarıda anlatılanlardan ve bir önceki paragrafta geçen “Gelişimcilik”e açılan parantezde tekâmülcülüğün reddi, kültür konusunda bakış açıları farklı olmakla birlikte Kemalist yöntemin takip edileceğinin işareti gibidir. Türkçüler ve Türk milliyetçiliği kalkınmanın temelini kültürde görmekteydi. Kültür konusunda Tek Parti Döneminde

¹²⁷¹ Hulusi Turgut, *age*, s. 302-322.

¹²⁷² Milliyetçiliğin doktrin olması görüşünde olan Numan Esin’in de Türkeş gibi “Orkun” dergisinde sık olmamakla birlikte “Zeybekoğlu” müstear takma adıyla yazıları yayınlanmıştır. Bkz. Zeybekoğlu, “Dünya Haritası Elbette Değişecek”, *Orkun*, Yıl: 1, Sayı: 41, s. 12-16; Zeybekoğlu, “Gerçek Milliyetçilik”, *Orkun*, Yıl: 1, Sayı: 47, 24 Ağustos 1951, s. 6-7; Osman Yüksel Serdengeçti, Numan Esin, Muzaffer Özdağ, Rıfat Baykal, Mehmet Özgüneş gibi isimlerin çok önceden milliyetçilik yolunu seçtiklerini, Ziya Gökalp’in “Türkçülüğün Esasları”nı bastıklarında bu isimlerin gelip Ziya Gökalp’in kitaplarını Harp Okulu’na götürdüklerini söylemektedir. Bkz. Osman Yüksel Serdengeçti, “Körlük-Nankörlük”, *Millî Hareket*, Temmuz 1967, s. 9.

¹²⁷³ Ahmet Er, *age*, s. 167-17.

bilhassa İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde bir boşluk hatta buhranın meydana geldiği yönündeki düşünceler yakın siyasi tarihimizin ve bugünün siyasetinin tartışma konuları içinde yer almıştır. Bu yüzden Türkeş'in geleceğe dönük fikirlerinin bir temeli olarak da manevi değerleri dışlamayan bir millî kültür tasarımı 27 Mayıs'tan hemen sonra somut şekilde kendini göstermeye başlamıştır. Nitekim daha önce ifade edilen Türk Kültür Dernekleri ve Ülkü ve Kültür Birliği teşkilatı bunun bir göstergesi olduğu gibi Ülkü ve Kültür Birliği teşkilatına bağlı olarak *“Türk İnkılâp Enstitüsü'nün hakiki maksat ve hüviyet ile tahakkuk ettirilecektir”*¹²⁷⁴ denilmesi de Kemalist yöntemle milli-yetçi-muhafazakâr bir dönüşüm gayretinin işareti olarak değerlendirilebilir.

“Dokuz Işık Doktrini”nin ortaya çıkışı ile ilgili bir hususu da Yücel Hacaloğlu, gazeteci Arslan Tekin'e anlatmıştır. Buna göre, Türk Ocağı Genel Sekreteri, Yeni İstanbul gazetesinin Yazı İşleri Müdürü eski bir gazeteci olan Yücel Hacaloğlu ile Erol Güngör, 1960'ta Türkeş'in Başbakanlık Müsteşarlığı döneminde ziyaret etmişler, Yücel Hacaloğlu ile Erol Güngör bu görüşmelerinde Türkeş'le kültür faaliyetleri üzerine konuşmuşlardı. Türkeş, onlardan Türk kültürü ile ilgili bazı çalışmalar yapmalarını talep etmiştir. Tekin'e göre, Dokuz Işık Doktrini ile ilgili çalışmaların temeli de o konuşmada atılmıştı. 27 Mayıs sonrasında büyük ölçüde Türkeş'in tesiri ve Erzurumlu oluşu ile ismi Millî Eğitim Bakanlığı için de geçmiş olan Mümtaz Turhan'ın da bu çalışmaları desteklediği aktarılmaktadır. “Yeni İstanbul” gazetesi, Türkeş'i neden destekliyordu sorusuna da Hacaloğlu, *“Türkeş, MBK içinde fikri olan, geleceğe ait düşünceleri olan, planı projesi olan bir zattı. Tavırları son derece müspetti. Onun için gazete olarak onu destekliyorduk”* şeklinde cevap vermiştir.¹²⁷⁵

Hacaloğlu, Türkeş'le temaslarını Yeni Delhi'deyken de sürdürmüştür. Bu temaslarda Türk Milliyetçiler Derneği Genel Başkanlığı yapmış olan Haluk Karamağralı'nın rol oynadığını Ömer Özcan yazmaktadır. İsviçre adresine gelen mektuplar Karamağralı yoluyla ilgili kanallara dağıtılmıştır. Türkeş'in Menderes ve arkadaşlarının idam edilmemesi için Orgeneral Cemal Gürsel'e yazdığı mektup da o kanal vasıtasıyla Hacaloğlu'na gelmiş ve “Millî Yol”da neşredilmiştir.¹²⁷⁶

13 Kasım tasfiyesi yahut iç darbesinin Türkiye'de bir dönüm noktası olduğunu ifade etmemiz yerinde olur. Çünkü bu tasfiye hareketinden tam bir yıl sonra 1961 Ana-

¹²⁷⁴ Alparslan Türkeş, *age*, s. 50.

¹²⁷⁵ Arslan Tekin, *age*, 168-169.

¹²⁷⁶ Ömer Özcan, *age*, s. 567.

yasası referandumu yapılmış ve yeni anayasa kabul edilmiş, Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu idam edilmişler ve idamlardan bir ay sonra da yapılan seçimlerle İsmet İnönü Başbakanlık koltuğuna oturmuştur.

14'lerin tasfiyesi ve yurt dışına görevlendirmelerinin yurt dışındaki bazı komünist yazarlarca da ele alındığını Gökhan Evliyaoğlu'ndan öğreniyoruz. Bunlardan 9 Mart 1949 tarihinde Paris'te Saint-Jaques Galimerd'de kurulmuş olan ve üyeleri arasında Zekeriya Sertel, Yıldız Sertel, Atilla İlhan, Sabiha Sertel, Abidin Dino, Mihri Belli gibi kişilerin de bulunduğu "İleri Jön Türkler Birliği"nin¹²⁷⁷ mensubu Arslan Humbaracı da bulunuyordu. Gökhan Evliyaoğlu, onun Tunus'tan, "Economist" dergisine bir mektupta *"Ben öyle sanıyorum ki 14'ler, mutlaka Türkiye'ye dönecekler ve Anadolu'nun şiddetle muhtaç olduğu ıslahatı yürüteceklerdir. Bu ne kadar çabuk olursa ve Albay Türkeş ile Sami Küçük arasındaki işbirliğine ne kadar süratle yeniden kurulursa, Türkiye için de, Afrika-Asya âlemi için de, Batı için de o kadar iyi olur."* Diye yazdığını aktarmakta, "Economist" dergisinin Sovyet ve Fransız Komünist Partisi'nce desteklenen Arslan Humbaracı'nın mektubunu yayınlamakla Türkeş ve 14'ler aleyhine bir ortamın da oluşturulmak istendiği yorumunu yapmaktadır.¹²⁷⁸ Arslan Humbaracı, daha 1955'te Suriye'de komünistlerle beraber Türkiye aleyhine çalıştığı ve Zekeriya Sertel tarafından bir mazlum gibi gösterildiği gerekçesiyle Peyami Safa'nın da gündeminde olmuştur.¹²⁷⁹

Ülkede bu tür gelişmeler olurken 14'lerin sürgün sonrası ülkeye dönmeleri konusunda Türkeş'in mektupları ve telkinlerinin söz konusu olduğu görülmektedir. 1962'de yazdığı bir mektupta 14'leri *"Türklüğün ümit dünyasını aydınlatan meş'ale"*¹²⁸⁰ olarak değerlendiren Türkeş, 14'lerin parçalanmasını engellemek için büyük gayret sarfetmiştir.

14'ler, 21 Ekim'de Brüksel'de Dündar Seyhan'ın planlaması ile bir araya geldiklerinde parlamentoda arkadaşları vasıtasıyla kendilerinin de temsil edilmesini telgrafla Ankara'ya bildirmişler ancak olumsuz cevap almışlardır. Ülkede Başbakanlık İnönü'ye teslim edilmiş ancak Silahlı Kuvvetler Birliği içinde sular durulmamıştır. Hükümete

¹²⁷⁷ İrşad Sami Yuca, "Demokrat Parti Döneminde Sivil Bir Muhafız Örgüt Örneği: İleri Jön Türkler Birliği", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt: IV, Sayı: XII, Ağustos, MMXVII, s. 80.

¹²⁷⁸ Gökhan Evliyaoğlu, *Su Uyum Komünist Uyumaz*, Toprak Yayınları, İstanbul 1962, s. 38.

¹²⁷⁹ Peyami Safa, *Sosyalizm Marksizm Komünizm*, 5. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1990, s. 264.

¹²⁸⁰ Semih Yalçın, *age*, s. 81.

yönelik 9 Şubat Müdahale Protokolü ve 22 Şubat Olayları¹²⁸¹ bunun bir yansıması idi. Gelişmelerin içerisinde yer alan Dünder Seyhan, siyasi zümrenin 27 Mayıs'ı karşısına alarak hareket ettiğini, inkılâbın getirdiği fikirler yönünün aksine faaliyetlerini artırdığını yazmaktadır. 9 Şubat Müdahale Protokolü'nün ilk maddesinde Türk Silahlı Kuvvetler Birliği'nin hiyerarşik nizamaya uygun olarak iktidara el koyacağı ifade ediliyordu. 9 Şubat Protokolüne ek protokol olarak konan maddeler ise esasında Türkeş'in haklılığının da bir nevi ispatı olarak yorumlanabilir. Ek protokol maddeleri şöyle idi:¹²⁸²

- ◆ Yasama yetkisi, “Güvenlik Konseyi” adı altında kurulacak 25 kişilik asker ve sivil karşımı bir konseyde toplanacaktır. Genel Kurmay Başkanı, dört kuvvet kumandanı konseyin tabîi üyeleridir.
- ◆ Bir süre sonra millî bir meclis kurulacaktır.
- ◆ Hükümet, memleketin en seçkin ve yetkili kişilerinden, Güvenlik Konseyi tarafından seçilecektir.
- ◆ Eski MBK üyeleri 37 kişi olarak kabul edilir. İçlerinden seçilenler Millî Meclis'te görev alabilirler.
- ◆ Beynelmilel taahhütlerde köklü bir değişikliğe gidilmeyecektir.
- ◆ Eminsulardan inkılâp hareketlerinin kilit noktalarında büyük ölçüde faydalanılacaktır.

¹²⁸¹ 22 Şubat Olayları'nın sebepleri “Millî Yol” dergisinde çeşitli yönlerden ele alınmıştır. 22 Şubat günü ve gecesi Ankara'da Harp Okulu, Tank Okulu, 229. Alay ve Muhafız Alayı'nın büyük kısmı ve bunları destekleyen bazı birlikler büyük çapta bir nümayiş hareketine girişmişlerdir. İktidar ve iktidara yakın çevreler, olayları devletin canına kastetme, ihtilal, isyan vb. olarak değerlendirmiştir. İktidar, hassas konularda herkesin susmasını tavsiye ediyordu. Dergideki değerlendirmeye göre, sebeplerin temelinde, ordunun hemen her kademesinde ve bilhassa genç subaylarda çok yaygın olan hayal kırıklığı ve bundan doğan umumî huzursuzluk bulunuyordu. Ordu aradığını bulamamanın üzüntüsü içindedir. Ümitlerinin ve gayretlerinin boşa çıkması karşısında sinirleri gergindir. Kızgınlığı bir nokta üzerinde toplanmış olmaktan ziyade yaygın ve seyyal bir haldeydi. Ordu, bir partizan zümresinin gidip, yerine dalkavukluk eden, çalan, lâf ebeliği eden, hiçbir gaye ve prensipte samimi olduğu inancını veremeyen diğer bir partizanlar zümresinin iktidara konduğunu görmekte ve artık İnönü edebiyatlarıyla oyalanamamaktadır. Ordu aldatılmış ve atlatılmış olmanın doğurduğu acı ruh haleti içindedir. 27 Mayıs'tan sonra ordunun bir kenara itilmesi ve birçok şeylerin birtakım politikacı ağızlar tarafından hep ordu adına söylenmesi ve istenmesi de orduyu üzüyor ve hırslandırıyor. 22 Şubat Hareketi bütün bu duyguların bir araya gelmesinden ve ordunun millî meseleler ile ilgili olduğunu bizzat belirtmek istemesinden doğmuştur. Bazı kumandanların manidar görülecek şekilde değiştirilmeye kalkışılması birtakım endişe ve şüphelere yol açmış ve bu da şiddetli bir nümayişin patlak vermesine sebep olmuştur. Dergiye göre, İsmet İnönü'nün bir sözü de çeşitli yorumlara sebep olmuştur. Bu söz “Subaylar beni öldürürse 3 ay sonra onlardan intikamım alınır” sözü idi. Bkz. *Millî Yol*, 2 Mart 1962, Yıl: 1, Sayı: 6, s. 3-4.

¹²⁸² Dünder Seyhan, *age*, s. 172-177.

- ♦ 27 Mayıs ihtilalinin gerçekleştiremediği reformların uygulanabilmesi için gerekli bütün tedbirler, bir an evvel alınacaktır.

Türkiye’de bu tür gelişmeler olurken 14’ler, 18 Temmuz 1962 günü Brüksel’de tekrar bir araya gelmişler, toplantıya Tokyo’da bulunan Muzaffer Özdağ katılamamış, Türkeş de bir kaç gün geç katılacağına yönelik telgraf çekmiştir. Toplantıda liderlik tartışmaları olmuş, *“14’lerin her biri ancak kendini temsil edebilir; hiç kimse 14’leri temsil edemez”* noktasında birleşilmiş, sonraki süreçte de 14’ler 6’lar ve 8’ler olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Birinci grup: Alparslan Türkeş, Ahmet Er, Numan Esin, Muzaffer Özdağ, Rifat Baykal ve Mustafa Kaplan’dan teşekkül ediyordu. Orhan Kabibay başkanlığındaki ikinci grup ise Orhan Erkanlı, Dündar Taşer, Münir Köseoğlu, İrfan Solmaz, Muzaffer Karan, Şefik Soyuyüce, Fazıl Akkoyunlu’dan meydana gelmiştir. Böylece 14’ler ikiye bölünmüş olarak yurda dönmüşlerdir.¹²⁸³

Alparslan Türkeş’in sürgünden Türkiye’ye dönüşünde Şubat 1963’te aralarında Nevzat Kösoğlu’nun bulunduğu ve Kösoğlu’nun Türkeş’in yanında olması gereken grup olarak ifade ettiği “Yeni İstanbul” gazetesinden Gökhan Evliyaoğlu ve Hamit Tezkan’ı da saydığı¹²⁸⁴ ayrıca Yücel Hacaloğlu, Günvar Otmanbölük, Gündüz Serdengeçti’nin de bulunduğu topluluk tarafından Yunanistan tarafında Dedeagaç’ta karşılanmıştır. Türkeş, verdiği beyanatta dönüşünün politik bir sebebi olmadığını belirtmiştir. Türkeş, dönüşüyle birlikte matbuatın gündemine oturmuştur. Ömer Özcan, “Son Havadis” gazetesinde DP eski milletvekili Mümtaz Faik Fenik’in başyazılarında AP’li okuyucuları Türkeş karşıtı çizgide toplayacak temalar işlediğini yazmaktadır. Fenik’in yazılarının başlıkları “Türkeş’e Kim İnanır”, “CKMP’ye Karşı Kurulan Komplö”, “14’lerin Eline CKMP”, “CKMP’deki Kavgalar”, “Türkeş-İnönü Koalisyonu mu”, “Türkeş’in Şikâyetleri” şeklindeydi.¹²⁸⁵

14’ler yurda döndükleri sırada düşük bir oyla kabul edilen 1961 Anayasası’nın getirdiği serbestlik ortamından faydalanan sol grup ve örgütler etkinliğini artırmış, CHP istediğini tam olarak bulamamış, CKMP milletvekili sayısını artırmasına rağmen siyasi ağırlığını kaybetmiş ve Bölükbaşı ve arkadaşlarının ayrılmasıyla zayıflamıştı. DP’nin devamı olarak görülen Adalet Partisi’nde ise milliyetçi-muhafazakâr kanadın lideri Sa-

¹²⁸³ Ahmet Er, *age*, s. 185-199.

¹²⁸⁴ Nevzat Kösoğlu, *Hatıralar Yahut Bir Vatan Kurtarma Hikâyesi*, Osman Çakır (Söyleşi), Gözden Geçirilmiş İkinci Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010, s. 114-115.

¹²⁸⁵ Ömer Özcan, *age*, s. 567-568.

dettin Bilgiç başkanlık yarışını kaybetmiş ayrıca Türk Ocakları Genel Başkanlığı yapmış bulunan Osman Turan, AP içindeki mücadelede yenik düşmüştür.¹²⁸⁶

“Millî Yol” dergisi 14’lerin yurda döndükleri günlerde mevcut siyasi ortamı Muzip rumuzlu bir kişinin kaleminden dörtlüklerle nükteli bir şekilde ele almıştı. Muzip, AP’de başkanlık yarışını kaybeden milliyetçi-muhafazakâr Sadettin Bilgiç ve AP için “Salladı birkaç kere palayı Gümüşpala, Müfritleri bir türlü getiremedi yola, Meclis-teki grubu aldı müfritler elden, Bilgiç’i esirgesin Tanrı dikenden, gülden.” Diyordu. “Osman’ın Türküsü” ve “Tahtakılıç’ın Türküsünde” CKMP’deki Başkanlık rekabetini ele alırken, CHP ve YTP’yi de aynı üslupla tasvir etmiştir.¹²⁸⁷

Yurda dönen 14’ler (1963 yılının başları), nasıl bir yol takip edileceği konusunda müzakerelerde bulunmuşlar ve dernek kurmak, parti kurmak, fikirlerine uygun bir partiye girmek hususları üzerinde durmuşlardır. Bu sıralarda 13 Kasım tasfiyesinde etkili olan ve İnönü yanlısı isimlerden de biri olan Talat Aydemir’in darbe planları söz konusu olmuştur. Aydemir, bu konuda Türkeş’le iş birliği yollarını aramış, Dikmen sırtlarında Türkeş’le görüşmüş ancak Ahmet Er’in bildirdiğine göre liderlik konusunda anlaşmaya varılamamıştır. Türkeş, Özdağ ve Rıfat Baykal’ın bu darbe girişimi ile ilişkili görülmesi ve kısa süreli de olsa tutuklanmaları dernek kurma işini o zaman itibarıyla engellemiştir.¹²⁸⁸

Erdoğan Örtülü’ye göre, Türkeş ve arkadaşlarının “Türkiye Huzur ve Kalkınma Derneği” adıyla bir dernek kurma amaçları 13 Kasım’dan önce kurmak istedikleri Ülkü ve Kültür Birliği’ni ihya etmektir. Tüzük, program, çalışma statüsünü yurda dönmeden önce teşebbüste bulunma ve gerçekleştirmesi için Muzaffer Özdağ’a vermişti. Özdağ’ın yaptığı toplantılara bazı 22 Şubatçılar ve muvazzaf subaylar da katılmışlardı. Türkeş, Türkiye Huzur ve Kalkınma Derneği’nin 19 Mayıs 1963 günü resmen kurulacağını açıklamıştı. Kuruluş tarihi daha sonra 27 Mayıs’a ertelenmiş, ancak araya 21 Mayıs girince mümkün olmamıştır. Bu derneğin, siyasi partiye dönüşeceği intibasıyla ihtilal teşkilatı olarak kullanılmak üzere kurulduğu yönünde kararname 21 Mayıs sebebiyle

¹²⁸⁶ Fatih Kirişcioğlu, “Türk Milliyetçilerinin Komünizme Karşı Mücadelesi ve Milliyetçilik Hareketleri”, *Tarihte Türkler ve Alparslan Türkeş*, Cilt:4, Semih Yalçın (Ed.), Berikan Yayınları, Ankara 2003, s. 35.

¹²⁸⁷ *Millî Yol*, 23 Şubat 1962, Yıl: 1, Sayı: 5, s. 5.

¹²⁸⁸ Ahmet Er, *age*, s. 211.

Mamak 1 Numaralı Askerî Mahkemesi'nde ele alınmış ve askerî sistemle bir karargâh şeklinde gizlice cemiyet teşekkül ettirdikleri kanaatine varılmıştır.¹²⁸⁹

İnönü, 21 Mayıs Talat Aydemir'in darbe girişimi öncesinde tutuklanan 10 subay hakkında “*bunların eski sergüzeştçiler tarafından yapıldığını, içinde 14'lerin ve 22 Şubatçıların da bulunduğunu*” söylemiştir. Daha sonra 14 Mayıs'ta yaptığı Grup Toplantısı'nda CHP, YTP¹²⁹⁰ ve CKMP'den elde edilen milletvekillerinden oluşan koalisyonun yürümeyeceğini, memlekette yakın zamanda mühim olay ve gelişmeler olabileceğini, bunları takip ettiğini ancak memlekette misafir bulunan NATO heyeti gittikten sonra karar vereceğini ifade etmiştir.¹²⁹¹ Tecrübeli bir siyasetçi olarak İnönü'nün Talat Aydemir ve 14'lerin ordu içindeki bir grupla birlikte hareket edebileceği konusunda endişeleri olduğu görülmektedir. Nitekim Türkeş de İnönü'nün 21 Mayıs'ı önceden bildiğini ifade etmektedir. Kendisinin CHP+Ordu+İktidar formülünü bozabileceği endişesiyle 21 Mayıs'ın içine çekildiği ve sınındığını, bunda İnönü'nün sonradan ilişki kurduğu ve 14'lerin yanına da gidip gelen Yarbay Mustafa Ok'un etkili olduğunu yıllar sonra ifade etmiştir.¹²⁹²

Aslında İnönü'yü endişelendiren sadece 14'ler olmamıştır. Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) kuruluşu ve gençliğin CHP elinden kayma ihtimali de endişeler arasındaydı. Belki de ileride “Yön” dergisi çevresi ve Bülent Ecevit öncülüğünde ortaya atılacak olan “Orta'nın Solu”nu burada aramak gerekir.

Böyle bir ortamda Türkeş, sürgün döneminde arkadaşlarıyla kafalarında oluşturdukları düşünceler ekseninde hareket ederek gerek koalisyon hükümetlerinin oluşturduğu istikrarsız sürece ve 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlükçü ortamdan istifade edip filizlenmeye başlayan yabancı ideolojilere karşı siyaseti tercih etmiştir. Bunun için en elverişli parti olarak da CKMP gündeminde olmuştur. Bununla birlikte Baran Dural'ın da yer verdiği ve işaret ettiği üzere daha 1961'de Türkeş'in siyasete atılacağı gündem

¹²⁸⁹ Erdoğan Örtülü, *age*, s. 321-325.

¹²⁹⁰ Yeni Türkiye Partisi'nin kurucusu MBK yönetimindeki hükümette Maliye Bakanlığı yapmış olan Ekrem Alican idi. Alican ve daha sonra kurulacak olan Adalet Partisi'nin kurucusu General Ragıp Gümüşpala eski demokratlara dayanarak partiler kurmak istiyorlardı. Erdoğan Örtülü'nün verdiği bilgilere göre, Cemal Gürsel ise piyasaya ısmarlama bir parti çıkarmak istiyordu. Bunun için Gürsel, 13 Kasım tasfiyesinden sonra bu görevi Alican'a vermiş ancak Alican kuracağı partinin dizginlerini kendi elinde tutmak istediğinden Gürsel'in güvenini kaybetmişti. Gürsel himayesinde Necmi Akyıldız'ı görevlendirmiş, Akyıldız Ali Fuat Cebesoy'a da liderlik için teklif götürmüştü ancak Cebesoy teklifi kabul etmemiştir. Gürsel, peyk olarak Memleketçi Serbest Parti'yi kurdururken, Ekrem Alican YTP'yi kurmuştur. Bkz. Erdoğan Örtülü, *age*, s. 99.

¹²⁹¹ Hakkı Uyar, *age*, s. 112.

¹²⁹² İrfan Ülkü, *age*, s.93.

olmuştur. “Son Havadis” gazetesi, Türkeş’in fotoğrafıyla yayınladığı manşet haberinde, yeni politikacı adayı için “Beklenen Adam” ifadesini kullanmıştır.¹²⁹³ Türkeş, sosyalist “Yön” dergisinin 6 Ağustos 1965 tarihli sayısında da “Aranan Adam” olarak değerlendirilmiştir.¹²⁹⁴

Osman Bölükbaşı’nın daha önce ayrıldığı CKMP’nin 22-23 Şubat 1964’te yapılan kongresinde Alparslan Türkeş’e yakınlıklarıyla bilinen 60 kişi CKMP’ye girmiştir. 31 Mart 1965’te Türkeş, Özdağ, Er, Taşer ve Rıfat Baykal¹²⁹⁵ partiye girmişler, Türkeş kısa sürede parti müfettişliğine yükselmiş ve Mustafa Kaplan, Fazıl Akkoyunlu, Şefik Soyuyüce ve Numan Esin’in de katılımıyla Türkeş’in konumu daha da güçlenmiştir. CKMP Genel Başkanı Ahmet Oğuz, Türkeş’i partiyi ele geçirmekle suçlayıp istifaya ederken Genel Başkanlığa aday olan Türkeş ise, eski CKMP’lilerden Ahmet Tahtakılıç’a karşı 1214 delegenin 698’inin oyunu alarak Genel Başkan seçilmiştir.¹²⁹⁶

Alparslan Türkeş’in Genel Başkan oluşu ile Türkçülere göre artık CKMP, Türkçü bir parti olmuştur. Nejdett Sançar, “Ötüken” dergisinin 16 Ağustos 1965 tarihli sayısında, “Türkiye’de Fikir Partileri” başlıklı yazısında CKMP’nin Türkeş ve arkadaşları ile bir fikir partisine dönüştüğünü yazmış, bu dönüşümün Türkçülüğe yeni bir atılım sağlayacağını, toplum hayatında uygulanma imkân ve şansının elde edileceğine işaret etmiş, Türkçülüğün siyasileşmesinden kaygı duymayacak olanlara ve Türklük sevgisi taşıyanlara birlik çağrısı yapmıştır.¹²⁹⁷

Mehmet Akif Okur, 1965 Genel Seçimleri öncesinde CIA tarafından hazırlanan, dönemin Türk siyasi hayatının incelendiği özel raporda, Türkeş’in liderliğini elde etmesiyle CKMP’nin “özünde tek bir hâkim liderin kişisel aracı olan potansiyel bir yarı-faşist organizasyon” haline geldiğinin ifade edildiğini aktarmaktadır. Raporda ayrıca, isim zikredilmeden CKMP’nin eski üyelerinin partinin “föhrer kompleksinde bir adam için faşist bir vasıta”ya dönüşmeye başladığını belirttikleri ifade ediliyor. Türkeş’in

¹²⁹³ Baran Dural, *Pratikten Teoriye Milliyetçi Hareket*, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul 2011, s. 405.

¹²⁹⁴ Arslan Tekin, *age*, 182.

¹²⁹⁵ Dönemin tanıklarından ve CKMP’li Ahmet Karabacak’a göre Ahmet Er, sanki bir derviş gibiydi. Konuşmaları Yunus Emre ve Mevlana üzerineydi. Rıfat Baykal, Özdağ’ın gölgesinde ismi Dünder Taşer ise sohbet adamıydı. Bkz. Ahmet Karabacak, *Üç Hilal’in Hikâyesi*, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2011, s. 23.

¹²⁹⁶ Turgay Uzun, *age*, s. 272-273.

¹²⁹⁷ Ozan Karabulak, *age*, s. 301.

kendisini nasyonal sosyalist olarak tanımladığı ve diğer partilerdeki aşırı sağcı radikalleri etrafına topladığı iddiasına da yer verildiği ifade edilmiştir.¹²⁹⁸

1965 Genel Seçimleri öncesinde gazeteci İffet Aslan ise Türkeş ve arkadaşları ile birlikte CKMP'ye bol miktarda kurmay kafanın girdiğini, bu grubun görüş ve fikirlerini en büyük salâhiyetle temsil edenlerin yeni CKMP Başkanı Alparslan Türkeş, Genel Sekreter Yardımcısı Muzaffer Özdağ ve teşkilatlanma hareketinin en faal üyesi Numan Esin¹²⁹⁹ olduğunu yazmaktadır. Partiye yukarıdan gelmekle suçlanan Türkeş, ona göre, adeta “aşağıdan gelirim” demiştir. Aslan'ın ifadesiyle 27 Mayıs sabahı, “içine nüfuz edilmesine müsaade etmeyen Albay, bu defa kendine çevrilmiş bakışların hiç mukave-met görmeden içine süzülmesine imkân veren, adeta bunu davet eden, bu bakışların içinde eriyip harman olmasında kuvvet bulmaya çalışan bir insan”dı.¹³⁰⁰

Tanıl Bora ve Kemal Can'ın değerlendirmelerine göre ise Türkeş, 1963-1966 dönemindeki söyleminde, korporatist, kalkınmacı-modernist bir Kemalist restorasyon tasarımı ağır basmıştır. Bu arada, o zamana kadar 25 ilde örgütlü bulunan CKMP 1967'ye kadar 61 ilde örgütlenme gerçekleştirmiştir. Bu süreç içinde, Türkeş'in sürekli dirsek teması içinde bulunduğu Nejdett Sançar'ın başkanlığını yaptığı Türkiye Milliyetçiler Birliği, 1965 Seçimleri'nde CKMP'den milletvekili seçilen İsmail Hakkı Yılanlıoğlu başkanlığındaki Vatansever Türk Teşkilatı ve Komünizmle Mücadele Dernekleri'ndeki bazı unsurlarla birlikte CKMP'nin örgütsel ve ideolojik yeniden inşasında işlev görmüşlerdir. 1967'de yapılan kongrede ise “Dokuz Işık” resmen benimsenmiştir.¹³⁰¹

Yaşanan gelişmeler bilhassa 13 Kasım tasfiyesi, sürgünler, 27 Mayıs'la ümit edilenlerin gerçekleştirilememesi, başlangıçta bir kurmay asker ve MBK üyesi olarak Atatürk prensiplerine bağlı bir çerçeve çizen Türkeş'te Türkiye'nin yeniden kurulması fikrini pekiştirmiştir. Türkeş'in 13 Kasım tasfiyesinden önce 4 Kasım 1960'ta Ankara

¹²⁹⁸ Mehmet Akif Okur, Kürşat Güç, “Amerikan Belgelerinde Türkeş: Kurgular ve Gerçekler”, *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1 Sayı: 2, Ekim 2019, s. 68.

¹²⁹⁹ Türkeş'le birlikte CKMP'ye giren Numan Esin'i yakından tanıma fırsatı bulmuş olan Ahmet Karabacak'a göre toplumcu düşünceye yakın olan gençlere Hz. Ömer adaletini memlekette kuracaklarını anlatan, ateşli ve sosyal içerikli konuşmalar yapan Numan Esin, vatansever, zeki, yetenekli, müthiş enerjisi olan çarpıcı bir hatipti. 1967 Kongresi'ne kadar parti için çok çalışmış ancak Özdağ ile Türkeş'in halefi olmak yarışına girmiş, daha sonra ise istifa etmiş, tır filosu kurarak büyük paralar kazanmış, bütün yazarları solcu olan bir gazete çıkarmış, 1971'de ise komünistlerin ihtilal teşebbüsleri sırasında cunta kurduğu ve komünistlerle beraber olduğu gerekçesiyle tutuklanmış ve işkenceler görmüştür. Karabacak, Muzaffer Özdağ'ın kendini bir ideology olarak gördüğünü, Türk tarihinden örnekler vererek gençliği heyecanlandırdığından bahsetmektedir. Bkz. Ahmet Karabacak, *age*, s. 23-24.

¹³⁰⁰ İffet Aslan, *İktidar Adayları*, Gerçek Yayınları, Ankara 1965, s. 39-40.

¹³⁰¹ Tanıl Bora, Kemal Can, *Devlet-Ocak-Dergâh*, 10. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 42-43.

Yüksek Ticaret Öğretmen Okulu’nda verdiği konferansa Atatürk prensipleri ile 27 Mayıs İnkılâbı’nı meydana getiren saikler damga vurmuştur. Hürriyetten kalkınmaya, eğitimden Türk milliyetçiliğine kadar Atatürk prensiplerine bağlılık bu konferansta vurgulanmış, “Atatürk diyor ki” şeklinde başlayan cümleler kurulmuş, sürekli Atatürk’ten alıntılar yapılmıştır.¹³⁰²

Namık Kemal Zeybek’in verdiği bilgilere göre tarihî Türk Ocağı’nın nikâh salonunda Muzaffer Özdağ’ın “Atatürk Çizgisi” konulu konferansında “Atatürk konusunda komutanım Albay Alparslan Türkeş’in tanımı” diyerek Türkeş’in “Atatürk, Türk’e iman, insan sevgisi ve bilimin önderliğinde inanç demektir” dediğini aktarması¹³⁰³ da 1963-1966 arasında Türkeş’te ağır basan Kemalist restorasyona işaret eder.

MBK’nın parçalanması ve 1961 Anayasası sonrasında ülkede oluşan siyasi hava, CHP ve İnönü’nün pozisyonu, idamlar, Türk milletinin beklentileri ve temayülleri, vatandaşlıktan dahi çıkarılması dillendirilen¹³⁰⁴ Türkeş’i Türk milliyetçiliği temelinde yeni bir yola sevk etmiştir. Bu Türk milliyetçiliği 1967’den itibaren önce millî doktrin olarak kamuoyu ile paylaşılmaya başlayan Dokuz Işık’ta kendini göstermiş, daha sonra temelleri 1950’lilerdeki Türk Milliyetçiler Derneği’ne uzanan Türk-İslam sentezi ile genişlemeye ve kitlelerle buluşmaya yönelmiştir.

3.1.3. Türk Milliyetçilerinin 27 Mayıs Hareketi’ne Bakışı

Gelenekçi-liberal anlayışın temsilcisi Süleyman Demirel’in “halkın elinden devleti alma hareketi”, Bülent Ecevit’in ise “halk hareketi” olarak gördüğü¹³⁰⁵ 27 Mayıs Hareketi, Türkeş ekibinin tasfiyesinden sonra Cumhuriyet tarihinin en demokratik anayasasını yapmış ve solun da önünü açmıştır. Arka arkaya sol ve sosyalist dergiler yayınlanıyor, Marxist klasikler Türkçe’ye çevriliyor, sol edebiyat bir patlama yaşıyor, aydınlar ve gençlik büyük kitleler halinde solun çekim alanına giriyordu. Yeni kurulan TİP, hızla büyüyordu. Üniversiteler ise belirgin şekilde solun etkisi altındaydı.¹³⁰⁶ Aydınlar Ocağı Genel Başkanlığı yapmış olan Süleyman Yalçın’a göre de 27 Mayıs 1960 Hareketi ve onun anayasasının getirdiği içtimai siyasi şartlar, 1965-1970 yıllarında ciddi bir

¹³⁰² Alparslan Türkeş, *age*, s. 54-66.

¹³⁰³ 60’lılardan Vatan Kurtarma Hikâyeleri (Acar Okan, Ahmet İyioldu, Cezmi Bayram, Mustafa Kahramanyol, Namık Kemal Zeybek, Nuri Gürgür, Şerafettin Yılmaz, Yücel Hacaloğlu), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014, s. 250.

¹³⁰⁴ *Millî Yol*, Sayı: 7, 6 Mart 1962, s. 5.

¹³⁰⁵ Mehmet Altan, *Darbelerin Ekonomisi*, Afa Yayınları, İstanbul 1990, s. 66.

¹³⁰⁶ Merdan Yanardağ, *MHP Değişti mi?* 1. Baskı, Gendaş Yayınları, İstanbul 2002, s. 30.

fikir çalkantısı ve huzursuzluğa yol açmıştır. Aşırı sol akım, Türk'ün tarihinden getirdiği hayat telakkisi ve inanç değerleriyle devletine karşı da ağır bir tehdit olmaya başlıyordu.¹³⁰⁷

Taha Akyol'a göre, 1960 sonrasının hürriyet sarhoşluğu ve büyük doktrin lafları dönemi Türkiye'de yaşanırken, Türk çocukları ciddi bir kültür mirasından ve tenkidî-ilmî düşünce alışkanlığından mahrum, slogan hastalığına istidatlı bir av durumunda bulunuyordu. Türk aydınları, sanayileşmenin ortaya çıkardığı meseleler konusunda fikir ve tecrübe olarak hazırlıksızdı. Millî bir kültür terkibine de varılamamıştı. Sıcakkanlı, aceleci, düşünmeyi ve okumayı pek sevmeyen ve daha kötüsü slogan hastalığına hazır bir gençliğe tam bu sırada sosyalizm sunulmuştur. Akyol'un ifadeleriyle “*sosyalizm şarabının sâkileri, teorisyen ve gerçek ilim adamları değil, Türkiye'deki komünizmin Rusya'yabağlılık geleneğini sürdüren eski tüfekler*”di.¹³⁰⁸

İşte böyle bir ortamda 13 Şubat 1961'de kurulan ve 1961 Anayasası'nın sosyal niteliğine yönelik liberal bir tutumu yansıtan TİP'i siyasal güce ulaştıran kişi Avni Erakalın'dan sonra oy birliğiyle başkan önerilen Mehmet Ali Aybar¹³⁰⁹ olmuştur. Partinin ideologlarından Behice Boran¹³¹⁰, İktisat profesörü Sadun Aren de kuruluş çalışmalarına çeşitli işçi, sendikacı, doktor ve avukat gibi mesleklerden kişilerle katılmıştır. Landau, Anayasa'yı ve gerçek demokrasiyi kavrayan sosyalistlerin mutlak bağımsızlık, toprak reformu ve ağalığa son vermek, halk kitlelerinin denetimine sokmak üzere bankaların millîleştirilmesi, dış ticareti kompradorların elinden almak, tüm sigortacılığın millîleştire-

¹³⁰⁷ Süleyman Yalçın, *Aydınlar Ocağı ve Türk-İslam Sentezi*, Aydınlar Ocağı Genel Merkezi Yayınları, İstanbul 1988, s. 4.

¹³⁰⁸ Taha Akyol, *Leninsiz Komünizm*, Hasret Yayınları, İstanbul 1979, s. 34.

¹³⁰⁹ Ali Fuat Başgil'in öğrencisi, Devletler Hukuku doçenti Aybar, 1908'de İstanbul'da doğmuştur. Nazım Hikmet'in anneannesiyle, Aybar'ın babaannesi kardeşler. Dedesi yani babasının babası 31 Mart Vakası'nı bastıran Hareket Ordusu'nun kumandanlarından Hüseyi Hüsnü Paşa'dır. Aybar'ın babası Tahsin Bey, Kurtuluş Savaşı'na da katılmıştı. Annesi Aliye Hanım'ın babası Hüsametdin Paşa'nın anne tarafından dedesi ise Gelenbevi İsmail Efendi'dir. Oğlu Çerkez Ethem tarafından kaçırılan İttihatçıların ünlü valisi Rahmi Bey de Aybar'ın halasının kocasıydı. Aybar'ın ayrıca Ali Fuat Cebesoy'la da akrabalığı bulunmaktadır. Bkz. Uğur Mumcu, *Aybar'la Söyleşi*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1994, s. 32-25.

¹³¹⁰ Gökhan Atılğan'a göre, 20'nci yüzyıl Türkiye sosyalist hareketinin en önemli Marxist kuramcılarında olan Behice Boran, Türkiye'nin tarihsel ve toplumsal yapısının çözümlemesinde sınıf analizini yetkin bir biçimde kullanışıyla müstesna bir yerde durur. Türkiye'de sosyalist düşünceye büyük katkısı, sosyalist devrim tezidir. Bu tez, Türkiye'nin kapitalistleşme sürecinin ve temel toplumsal sınıflarının oluşumunun kendine özgümlüklerinin Marxist kurama dayanılarak çözümlemesinden türetilmiştir. Düzgün çizgisel tarih kavrayışını reddeden sosyalist devrim tezi, eşitsiz ve bileşik gelişme yasasına dayandırılmıştır. Behice Boran'ı Türkiye üzerine Marxist çözümlemelerde sosyalist hareketin diğer kuramcılarından ayıran en önemli yanlardan biri, toplum bilimci kimliği ile siyasal kuramcı kimliği arasındaki ilişkiselliktir. Cumhuriyetin ilk kadın sosyologu olan Behice Boran'ın, maddeci tarih görüşünün ve diyalektik yöntemin tarihsel ve toplumsal çözümlemelere uygulayışındaki yetkinliğinde toplum bilimciliğinin payı büyüktür. Bkz. Gökhan Atılğan, *Behice Boran*, 1. Baskı, Yordam Kitap, İstanbul 2007, s. 17-18.

rilmesi, tüm ağır sanayinin millileştirilmesi gibi amaçları olduğunu yazmaktadır. TİP ayrıca yoksullar, işsizler, topraksız veya az topraklı köylüler, dar gelirli memurlar vb. için de broşürler (Ağrı’da Çilekeş Kardeşler gibi) hazırlıyor, Türkiye sosyalizmi terimini seçerek öncelikli hedefinin Türk halkının sorunlarını çözmek olduğunu söylüyor, eşitlikçi ve evrenselci bir düzen kurgulamaya çalışıyordu.¹³¹¹ Kurtuluş yolunu emekçi halkta, kapitalist olmayan yoldan kalkınmada, gericilik ve geri kalışla mücadelede gören TİP, Atatürk’ün milliyetçilik anlayışını daha çok halkçılık temelinde ve sömürgecilikle mücadele bağlamında partinin görüşü olarak kabul ediyor, laiklik konusunu dinle değil gericilikle mücadele olarak değerlendiriyordu. Anayasaya bağlılık, bölücü ve bölgecilğe karşı olunduğu ve Türk Silahlı Kuvvetleri’ne güven de satır aralarında ifade edilmiştir.¹³¹²

Taha Akyol’un tespitiyle Aybar’ın Leninsiz komünizm tezi, güler yüzlü, anti-bürokratik ve bağımsız sosyalizm sloganıyla büyük ustalara ve sosyalist rejimlerin tümüne başkaldırıyor, Türkiye’de ilk defa marjinal bir model teklif ediyordu.¹³¹³ Daha sonra TİP içinde Millî Demokratik Devrim tezini işleyen eski sosyalist aşırıları ise ayrısacaktır.

İlhan Darendelioğlu’nun “Toprak” dergisi “27 Mayıs İnkılâbı Türk Milletine Kutlu Olsun” cümlesiyle¹³¹⁴ ihtilali tasdik ederken Türkiye’nin Sovyet nüfuzuna girmesini de engellediği yorumunu yapmış ve şunları söylemiştir:¹³¹⁵

“27 Mayıs İnkılâbıyla Allah, Türk milletini büyük bir badireden daha kurtarmıştır. Bu da Menderes’in Moskova seyahati idi. Sabık Başvekil eğer iktidarda kalsaydı bu aylarda Moskova’ya da bir seyahat yapıp Krucef’in Türkiye’ye gelmesine vesile olacaktı. Rus dostluğu altında memleketi bir Suriye rezaletine çevirecekti...”

CHP’nin sosyalizme kapı aralaması, TİP’in yükselişi ve komünizm faaliyetleri 27 Mayıs’a Ak Devrim, Millî Hareket, Huzur ve Asayiş Hareketi, Millî Birlik Hareketi ve Millî İnkılâp olarak bakan Türk milliyetçilerini farklı değerlendirme ve mücadelelere sevk etmiştir. Daha önce değinildiği üzere Türkes, 27 Mayıs’ın CHP tarafından amacından uzaklaştırıldığını savunuyordu. Diğer Türk milliyetçilerinin de 27 Mayıs’a bakışı genel anlamda bu çerçevede kendini göstermektedir. Dünder Taşer, “Devlet” gazetesinde 31 Mayıs 1971 tarihli, “27 Mayıs’ın Düşündürdükleri” adlı yazısında, 27 Mayıs’tan

¹³¹¹ J. M. Landau, *Türkiye’de Sağ ve Sol Akımlar*, Erdinç Baykal (Türkçesi), 2. Baskı, Turhan Kitapevi, İstanbul 1979, s. 239-241.

¹³¹² Ferruh Bozbeyli, *Parti Programları*, Baha Matbaası, İstanbul 1970, s. 241-367.

¹³¹³ Taha Akyol, *age*, s. 38.

¹³¹⁴ *Toprak*, Sayı: 67, Haziran 1960, s. 12.

¹³¹⁵ *Toprak*, Sayı: 68, Temmuz 1960, s. 19.

sonra Türkeş'in tasfiyesi ile istenilen gecekonduyu oturtmanın kabil olduğu yönünde hesaplar yapıldığını, Türkeş'e iftiralar atıldığını, 14 kişinin tasfiyesinden sonra geri kalan 23 kişiye tabîi senatörlük vaadiyle elde edildiğini yazmıştır. Ancak Kurucu Meclis, anayasanın yapılması ve nihayetinde seçimlerin yapılarak İnönü'nün hükümet koltuğuna oturması ile MBK'lı senatörlerin de bir anlamı kalmamıştır.¹³¹⁶

Dündar Taşer'e göre 27 Mayıs Hareketi, kendinden evvelki inkılâpların bir devamı gibiyse de, onlardan ayrıldığı noktalar da vardır. Ona göre her şeyden önce bu hareket, son elli yıllık nizamın bütün zaafalarını ve kati olarak yürüyemediğini, yürüye-meyeceğini göstermiştir. Taşer, ayrıca yol ağzında olan Türkiye'yi "Dünya muvazenesi"ne uygun olarak millî rotasına oturtma, millî kültürü ihya, muasır teknik ve ilimle ağır sanayiye kurmak için çalıştıklarını dile getiriyordu.¹³¹⁷ Taşer'e göre, 27 Mayıs-13 Kasım arasında MBK'nın adalet, yükselme ve tarafsızlık yanlısı olan ekibi hizmet etmişlerdi. Taşer, bu ekibi: *"Bu ekip fesatla çevrili ada gibidir. Ancak kökü derinlerdedir. Milletın manevi gücünde, tarihî şanında, ordunun büyük ve şerefli kitlesindedir. Etrafını çeviren fesat denizinin sığlığını görmekteydi ve kudretinden emindi. Kudretle aczin mücadelesi MBK'yı doldurmaktaydı."*¹³¹⁸ İfadeleriyle tasvir ediyordu.

Anlaşılan o ki Türk milliyetçileri 27 Mayıs'la büyük, millî, güçlü bir Türkiye umut etmişlerdi. Ancak, onlara göre 27 Mayıs yön değiştirmiş, CHP'nin yörüngesine girmiştir. Yine Taşer, bir yazısında 27 Mayıs'la 13 Kasım'ı şu şekilde karşılaştırmaktadır:¹³¹⁹

"Aydemir ve benzerlerinin hasedi, Madanoğlu ve benzerinin aczi, CHP liderlerinin ihtiras potasında birleşti ve 13 Kasım darbesi icra edildi. Fesat denizi taşmış ve 27 Mayıs'ı boğmuştu. Bu yeni bir harekettir, eskisinin umdeleri ile alakası yoktur. Yönü başka, yönetimi başka iktidarın terkibi ve tertibi başkadır. 27 Mayıs, partilere kapalıdır; 13 Kasım'ın hükümeti, partili bakan kullanır. 27 Mayıs Meclis'i, subaydır; 13 Kasım Meclis'i, tek partilidir; 27 Mayıs, millet yararınadır. 13 Kasım Meclis'i, CHP yararınadır. 27 Mayıs aktır; 13 Kasım karadır."

Muammer Taylak, ihtilalci kurmay subaylardan Emin Aytekin'in, *"Bizim 27 Mayısımız, tıpkı Birinci Meşrutiyet, İkinci Meşrutiyet ve Atatürk ihtilali gibi fakat 1960 modeline uygun bir hürriyet savaşıdır... Biz İsmet Paşa'yı elbette tutuyorduk. Ve bir Namık Kemal, bir Talat Paşa olarak gördüğümüz için destekliyorduk"* dediğini aktarmaktadır. Taylak'a göre, İsmet İnönü, hakkında beslenen sevgiden yararlanmasını

¹³¹⁶ Nevzat Kösoğlu, *Dündar Taşer*, 3. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015, s. 182-183.

¹³¹⁷ Nevzat Kösoğlu, *age*, s. 73.

¹³¹⁸ Dündar Taşer, "Çözülen İhtilal", *Millî Hareket*, Mart 1967, s. 11.

¹³¹⁹ Dündar Taşer, "Fesadın İttifakı Çabuk Gelişti", *Millî Hareket*, Sayı: 9, Nisan 1967, s. 12.

bilmiş ve daha işin başlangıcında komiteye attığı çengel ile neticede ihtilali dilediği istikamete sürüklenme imkânını elde etmiştir.¹³²⁰

Bu bakımından Mucip Ataklı, Sezai Okan, Mehmet Özgüneş, Emanullah Çelebi, Ahmet Yıldız, Suphi Karaman gibi temeli senatörlerin, “*Sayın İnönü var olma çabasında, hedefe ulaşmak için, riayeti zorunda bazı dokunulmaz kıymet hükümlerini olgun ve inandırıcı bir denklem sistemi içinde tamamen aydınlığa çıkarmı...*” şeklinde verdikleri demeç de 13 Kasım tasfiyesinde İnönü faktörüne işaret etmesi yönüyle önemlidir.¹³²¹

Bununla birlikte “Millî Yol” dergisinin 7. Sayısının kapağında Türkeş’in resmi altındaki “*Bir yandan 27 Mayıs Koruma Kanunu çıkarılırken, bir yandan emirle kendisine sövdürülen 27 Mayısçı: Alparslan Türkeş*”¹³²² ifadesi 27 Mayıs sonrası ortaya çıkan tablonun da ifadesi gibidir. Diğer yandan yine “Millî Yol” dergisinde 27 Mayıs Hareketi ile ilgili yapılan değerlendirmelere göre, kudretli albayın 27 Mayıs sabahı yankılanan sesi sanki 20 ay evvelden değil de 20 yıl, 100 yıl, 1000 yıl evvelden geliyor gibiydi. Ancak aradan öyle hâdiseler geçmiştir ki bu sesin prensiplerinden kısa sürede uzaklaşmıştır. Dergiye göre, 27 Mayıs aslında temiz, ama ihanete uğramış bahtsız bir ihtilaldir.¹³²³

Türkeş, 1944’ten sonra ikinci defa üzerine çevrilen oklara rağmen yine de 27 Mayıs’a ve sonrasında hazırlanan anayasaya dair demokratik zeminde tarafsız bakmaktadır. Nitekim gazeteci İffet Aslan’ın sorularına verdiği cevapta idari reform, toprak ve ziraat reform, sağlık hizmetlerinin kamulaştırılması, planlı eğitim ve planlı kalkınma konularında mesafe alınmış olacağını ancak yine de 1960’tan 1965’e kadar geçen zamanın hepten boşa gittiğini söylemenin doğru olmadığını bildirmiştir. Sosyal, politik, ekonomik alanda ilerlemeler olduğunu, anayasanın ise daha demokratik sağlam şartları sağladığını belirtmiştir. Türkeş, ayrıca önemli tespitlerde bulunmuştur. Ona göre 27 Mayıs fırsatı, Halk Partisi ve 13 Kasım’dan sonraki yöneticiler yüzünden değerlendirilememiştir. Parti faaliyetlerinin olumsuz çekişmelerden ileri gidememesi, halkın iki düşman cephe halinde bölünmesi, halkta 13 Kasım sonrası yöneticilerin çıkarıcı ve taraf- lı olduğu düşüncesinin oluşması, süratle seçimlere gidilmesinin düşünülmesine rağmen

¹³²⁰ Muammer Taylak, *age*, s. 58.

¹³²¹ *Millî Yol*, Sayı: 2, 2 Şubat 1962, s. 2.

¹³²² *Millî Yol*, Sayı: 7, 6 Mart 1962.

¹³²³ *Millî Yol*, Sayı: 2, 2 Şubat 1962, s. 3.

DP kitlesinin tazyiklere maruz kalması ve uygulanan hatalı tutum bu değerlendirmeler içinde yer bulmuştur.¹³²⁴

Türkeş'e ve 27 Mayıs'a sayılarında yer veren "Millî Yol" dergisine göre de Türkeş bir komploya kurban gitmeseydi, milliyetçi ve terakkiperver fikirlerini tatbike imkân bulsaydı Türkiye bir ahlak nizamı içinde, hummalı bir çalışma temposu ile aklın, ilmin ve millî ruhun gösterdiği istikamette yol almaya başlamış olacaktı. Ancak dergide yer alan ifade şeyliyle *"eskiden yobazların mümessili oldukları taassubun o günkü vârisleri olan partizanlar bir yandan MBK'ya nüfuz ederek, bir yandan da basınla ve gizli propaganda ile haiane ve gayri ahlaki hareketlerine hız vererek"* 13 Kasım'ı hazırlamışlardır.¹³²⁵

Mehmet Turgut'un ifadesiyle 13 Kasım'ı hazırlayanlar bir bardaktaki su gibi, yerine ve kabına göre şekil ve renk değiştirerek ve 27 Mayıs'ı yapan subayların belirli fikir ve idealden yoksun oluşlarından da faydalanarak anayasadan başlamak suretiyle bu devrede yapılan ve kurulan her şeyde tesirini göstermiştir. Milliyetçi, liberal ve demokratik bir sistem, sol için eski müstebitlerin hâkim olduğu bir zulüm idaresi kabul edildiğinden bu sisteme ait her şeyi yıpratmak ve yıkmak için elinden gelen her şeyi yapmıştır. Bununla birlikte millî birlik ve bütünlüğü parçalayan davranışlar, sol tarafından millî kuruluşlar vasıtasıyla ortaya sürülmüş, "Ordu-Millet-Gençlik Elele" gibi sloganlar hareketi yapanların sloganı haline gelmiş, yine sol tarafından gençlerin kafasına "vurmak, kırmak ve yıkmak" gibi kötülük tohumları adeta yerleştirilmiştir.¹³²⁶

Taşer'e göre, 1960 Hareketi'nin 13 Kasımcıları tıpkı Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet inkılâplarının ağırlık merkezi olan hukuk ve siyasi şekiller ihdasıyla, sathî teşhis ve yanlış tedaviden kurtulamamışlardır. Çifte meclis, Anayasa Mahkemesi, hâkim teminatı, üniversite muhtariyeti gibi dört müessesesyle meseleyi halledeceklerine inanmışlardır.¹³²⁷

Milliyetçi aksiyon adamlarından İlhan Darendelioğlu¹³²⁸ ise yeni anayasa tasarısı müzakere edilirken milliyetçiliğin yeni anayasada yer almaması, yerine millî kelimesi-

¹³²⁴ İffet Aslan, *age*, s. 40-41.

¹³²⁵ *Millî Yol*, 2 Mart 1962, Yıl: 1, Sayı: 6, s. 8-9.

¹³²⁶ Mehmet Turgut, *Çıkış Yolu*, Kalem Yayınevi, İstanbul 1978, s. 243-244.

¹³²⁷ Dündar Taşer, "Kavga'nın Aslı", *Devlet*, 16 Mart 1970, s. 12.

¹³²⁸ Türk milliyetçiliğinin kurumsallaşmasında ve fikri yönden olgunlaşmasında kurduğu matbaa ve çıkardığı "Toprak" aylık ülkü dergisi ile önemli hizmetlerde bulunmuş olan İlhan Darendelioğlu, Türk Kültür Çalışmaları Derneği ve İstanbul Milliyetçiler Derneği gibi milliyetçi derneklerde faaliyet yürütmüştür. İki dönem Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği Genel Başkanlığı da yapmış olan Darendeli-

nin getirilmesine rıza gösterilebileceğinin komisyon sözcülüğü yapan Muammer Aksoy tarafından dile getirildiğine dikkat çekmiştir. Kurucu Meclis'te, yeni anayasaya milliyetçiliğin de girmesini isteyenler arasında CHP'den milliyetçiliğin Atatürk'ün emaneti olduğunu söyleyen Kasım Gülek, Hıfzı Oğuz Bekata da vardı. Bitlis temsilcisi Cevdet Geboğlu, milliyetçilik konusunda İstiklal savaşı ve Kuva-yı Milliye'ye dikkat çekerken, ismini 1950'lerde "Orkun" dergisi yazar kadrosunda gördüğümüz Abdülhadi Toplu ise birilerinin iddia ettiği gibi milliyetçilik rejiminin nasyonal sosyalizme götüreceği endişesinin Atatürk'ü anlamamak olduğunu ifade etmiştir. Toplu, ayrıca Atatürk'e kadar milliyetçiliğin yamalı bohça olduğunu, Atatürk'le birlikte milliyetçiliğin ruh ve ideal olarak gönüllere yerleştiğini, bir ruhî rabıta olarak milliyetçiliğin milletin içinden doğduğunu, bünyesinden geldiğini, kendisini topluma kabul ettirdiğini bu yüzden Türk devletinin tecezzi kabul etmez bir umdesi olduğunu, anayasada yer alması gerektiğini söylemiştir. Sonradan CKMP Genel Başkan yardımcısı olacak olan Niğde temsilcisi Mehmet Altınsoy da anayasanın Cumhuriyetin prensiplerinden en mühimi olan milliyetçilikten mahrum olmasının büyük bir nakise olacağına işaret etmiştir.¹³²⁹

Muammer Aksoy konuşmasında, bütün Batı âlemi dahi milliyetçi olduğu halde, bu bir bedahat olduğu için anayasada dercine lüzum görmediklerini, Türkiye'de de Türk bayrağı gibi bedahat olduğu için milliyetçiliği anayasaya koymaya lüzum görmediklerini dile getiriyordu. Aksoy'un dikkat çektiği en önemli nokta ise Atatürk'ün dahi milliyetçiliği anayasaya koymamış olmasıdır. 1924 Anayasası'nda böyle bir hüküm olmadığı gibi 1928'deki değişiklikte de konulmamış, 1937'de Halk Partisi Programı anayasaya geçerken milliyetçilik tabiri de anayasaya geçmiştir. Dolayısıyla milliyetçilik mefhumunun anayasada yer almaması durumunda devletin temeli kalmaz veya milliyetçiliğin anayasaya konulmaması Atatürk'e ihanettir gibi sözler Aksoy tarafından çürütülmeye çalışılmış, zaten milliyetçiliğin Türkiye'nin teminatı olduğunu ifade etmiştir.¹³³⁰

oğlu, 1969 Seçimleri'nde Adalet Partisi'nden İstanbul milletvekili seçilmiştir. Ferruh Bozbeyli ve Sait Bilgiç öncülüğünde Süleyman Demirel'e karşı başlatılan 72'ler Hareketi içinde bulunarak Demokratik Parti'nin de kurucuları arasında yer almıştır. 1975'ten sonra Milliyetçi Hareket Partisi'ne geçen Darendelioğlu, 19 Kasım 1979'da teröristler tarafından şehit edilmiştir. "Bizim için milletvekili sıfatı da gelip geçicidir. Bizim asli sıfatımız mezara kadar namuslu yaşamaktır. Biz o asli vazife içindeyiz" diyen Darendelioğlu, Ahmet Karabacak'a göre mücahit ağabey; Nurettin Pakyürek'e göre, radyum beyinli Türk; Altan Deliorman'a göre ise Güneyli Yiğit idi. Bkz. Selim Yıldız, *Güneyli Yiğit: İlhan Egemen Darendelioğlu ve Siyasi Mücadelesi*, Berikan Yayınları, Ankara 2013, s. 33-59.

¹³²⁹ İlhan Darendelioğlu, *age*, s. 327-328.

¹³³⁰ Abdülhadi Toplu, *age*, s. 188-195.

Tarık Zafer Tunaya, milliyetçiliğin anayasa tasarısının ruhunda olduğu bu yüzden milliyetçilik adıyla almaya gerek olmadığı; Altay Öymen, milliyetçiliğin, “Nationalism” olarak algılanacağı ve bunun da dünyada çok farklı anlamları olduğu, milliyetçiliğin anayasaya alınmasını isteyenlerin de farklı farklı tanımlar ve tarifler yaptığını ve zararlı cerayanlarla mücadele yolu olarak anayasaya konulmak istenmesinin de anlamsız olduğunu zira kelimelerle mücadele olmayacağını, devletin zaten zararlı cereyanlarla mücadele yolu olduğunu; Enver Ziya Karal, milliyetçiliğin millet bütünlüğü için tehlikeye olacağını; Cemal Gürsel, bu kelimenin anayasanın tümü kadar mühim olduğunu, anayasaya girmesini istediğini; Hamza Eroğlu, milliyetçiliğin devletin hayatına istikamet verdiğini, bu yüzden anayasada yer alması gerektiğini; Şevket Raşit Hatipoğlu, milliyetçiliğin anayasaya konulmamasının kendimizi inkâr olacağını; Ahmet Yıldız milliyetçiliği savunulması gerektiğini; Mucip Ataklı, milliyetçiliğin anayasa konulmasının arkasında milliyetçilik zırhı ile memleketin mahvedilebileceğini söylemişlerdir.¹³³¹

Kurucu Meclis üyesi ve Türk milliyetçisi Abdülhâdi Toplu, neticede “Türk milliyetçiliği” şekliyle anayasada yer almasına rağmen müzakereleri sırasında Türkes korkusunun sezildiğine işaret etmektedir. Enver Ziya Karal ve Turan Güneş arasındaki konuşmaları işittiğini, Karal’ın milliyetçiliğin müdafasını yapanların bir kısmının Türkesçi olduğunu, bu maddeye istinaden ırkçıların ve Turancıların faaliyette bulunacağı, Kürtlerin başkaldıracağını, MBK’nın da bu kelimeyi istemediğini ifade ettiğini yazmaktadır.¹³³²

Kurucu Meclis’te milliyetçilik üzerinden gerçekleşen anayasa tartışmaları esasında Türkiye’nin o yıllardaki sosyo-politik gerçeklerine de işaret etmektedir. Sovyetlerin otoriter yorumu dışında özgürlükçü sol fikirler, 1960’ların sonlarında Kıta Avrupa’sında gençlerle buluşup dalgalanmaya başlamış, hâkim politik-kültürel yapıları ve meşru yol dağılımlarını sarsmıştır. Bu süreçte Türkiye’deki siyasal seçkinler ve iktidar odakları, devletin çeşitlenen toplumsal taleplere cevap vermekte zorlandığını ve bu durumun bir meşruiyet krizine dönüşme potansiyelini sezmiş; devleti koruma adı altında devletin gücünü ve kendi konumlarını tahkim etme çabasına girişmiştir.¹³³³

Bu anlamda 1961 Anayasası ile bir taraftan toplumsal talepler ve toplumun özgürlük ihtiyacına cevap verilmek istenirken diğer taraftan Tek Parti Dönemi ve DP dö-

¹³³¹ Abdülhâdi Toplu, *age*, s. 230-356.

¹³³² Abdülhâdi Toplu, *age*, s. 251-252.

¹³³³ Güven Gürkan Öztan, *agm*, s. 436.

neminin ortaya çıkardığı bürokratik sorunlar ve devleti sarstığı düşünölen açıklar giderilmeye ve kurumsal bir çerçeve ile devlet korunmaya çalışılmış, sonraki dönemlerde vesayet oluşturduğu düşünölen Anayasa Mahkemesi vb. kurumlar oluşturulmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin demokratik ölkelerden yana bir tutum sergilemesi, çok partili siyasi yaşama geçişle birlikte toplumsal tabanın da daha açık şekilde siyasetle yakın ilişkilerini hazırlamış, 1960 sonrasında ise ideolojik ve doktrin temelli siyaset genişlemeye başlamıştır. Bu yönde 27 Mayıs'tan sonra solda başlayan örgütlenme çabaları içinde Türk milliyetçiliğini de bir bakıma harekete geçiren en önemli yapılardan biri Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Sosyal, Cemal Reşit Eyüpoğlu öncülüğünde kurulan “Yön” dergisi olmuştur. Kapitalist olmayan ve Kemalizmle bağdaşan bir kalkınma modeli üzerinde çalışmalara başlayan, Türkiye'nin meselelerini sol ve sosyalist açıdan inceleyen Yöncülerin, Türk milliyetçiliği ve muhafazakâr kesim üzerinde uyarıcı etki yaptığını söylememiz mümkündür.

Zira Aydınlar Kulübü bu etkinin sonucu kurulmuş, milliyetçi ve muhafazakâr kesimden birçok kişi bir araya gelmiş ve örgütlenme çalışmalarına başlamıştır. İlhan Darendelioğlu'na göre, Aydınlar Kulübü'nün gayesi, münevver insanların memleket meselelerinde söz sahibi olabilmeleri, birbirlerini tanımaları idi ve seminer ve konferanslar verme, broşür ve mecmûa çıkarma gibi faaliyetler yürütölücekti. Tıp Faköltesi Öğretim üyesi Doç. Dr. Süleyman Yalçın, Dr. Asım Taşer, Doç. Dr. Ayhan Songar, Yağmur Yayınları sahibi İsmail Dayı, Diş Tabibi Kemalettin Erbakan, Mühendis Mahmut Ayla ve Edebiyat Faköltesi Doçenti Faruk Kadri Timurtaş kulübün kurucuları idi. Kulübün uzun yıllar genel başkanlığını Süleyman Yalçın yapmıştır. Yalçın, Amerika'ya gittiğinde ise Prof. Dr. Sabahattin Zaim, Genel Başkanlık yapmıştır. Kulube ilk nakdi yardım, Prof. Dr. Ali Fuad Başgil tarafından gerçekleştirilmiştir.¹³³⁴

Bununla birlikte Nevzat Kösoğlu da sosyalizmin şiddetle moda olduğu, sosyalistlerin her insanın şu veya bu biçimde içinde olduğu sorunları tartışmaya açtığı, sosyalistlerin gündem belirlediğı, “Yön” dergisini okuyup dolduklarını ve zamanla kendilerinin de gizli açık onları okuduğunu ve karşı fikirler geliştirmeye çalıştıklarını ifade etmektedir.¹³³⁵

¹³³⁴ İlhan Darendelioğlu, *age*, s. 365-367.

¹³³⁵ Nevzat Kösoğlu, *Hatıralar Yahut Bir Vatan Kurtarma Hikâyesi*, Osman Çakır (Söyleşi), Gözden Geçirilmiş İkinci Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010, s. 120.

Temelde Türk Ocaklı olduğunu ifade eden Namık Kemal Zeybek de nerede bir fikir etkinliği varsa oraya gittiğini, bu kapsamda Sosyalist Kültür Derneği'nde Şevket Süreyya Aydemir'in konuşmalarını dinlediğini, İmam Hatip Mezunları Dernekleri'nin toplantılarında ayağa kalkıp dini görüşlerini savunduğunu söylemektedir. Ayrıca perde arkasında Vecihi Ögütçüoğlu adlı emekli bir subayın olduğu, Galip Erdem'in ön planda olarak seminer verdiği, derneği çekip çevirenin ise Nuri Gürgür olduğu ifade edilen ve Türkeş efsanesinin anlatımlarla desteklendiği Üniversiteliler Kültür Derneği¹³³⁶ de 27 Mayıs sonrası meydana gelen ideolojik hareketlilikte ortaya çıkmış ve kadrolaşmaya dönük yapılandı. ¹³³⁷

3.2.1960'LARDA MİLLİYETÇİ AYDIN ÇEVRELERİN MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ'NİN TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ DÜŞÜNCESİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Atatürk'ün ölümünden sonra Türk milliyetçiliğinin sahipsiz kaldığı, Marxist, hümanist ve sol eğilimli aydın çevrelerce ırkçılık olarak takdim edilmeye başlandığı, milliyetçi çevrelerce ifade edilen bir konu olmuştur. Bu süreçte, milliyetçilik hükümetler tarafından da arka plana itilmiştir. Bu yüzden milliyetçilik, siyasal bir reaksiyon şek-

¹³³⁶ Nevzat Kösoğlu, dâhil olduğu Üniversiteliler Kültür Derneği'nin perde arkasındaki emekli subay Vecihi Ögütçüoğlu'nun 27 Mayıs Darbesi'ne dâhil olmuş ama sonradan Türkeş'in emriyle Yassıada'ya gönderilmiş olduğunu ve orada milliyetçi kişilerle ilişkiler kurmuş bir kişi olduğunu, Türkeş'in harekete hâkim olması durumunda bunlardan faydalanacağına yönelik aktarımda bulunmaktadır. Kösoğlu daha çok bir cemaatleşme ve kadro meydana getirmekten bahsetmektedir. Hatta Vecihi Ögütçüoğlu da dâhil lider olarak Türkeş'in düşünüldüğünü ancak Ögütçüoğlu'nun önce oluşmak gerektiğini bu şekilde Türkeş'in kabul etmeyeceğini Kösoğlu belirtmektedir. İçlerinde Acar Okan ve Ayvaz Gökdemir'in de bulunduğu birçok isimle burada bulunan Kösoğlu, ayrıca Türkeş'in de 1970'lerde özel toplantılar yaptığı ve bir an önce MHP'ye girmeye zorladığını söylediği bu derneğe karşı Dünder Taşer'in "Orada oturup mollalık yapmakla vatan kurtarılmaz" dediğini ifade etmektedir. Bkz. Nevzat Kösoğlu, *age*, s. 160-171; Üniversiteliler Kültür Derneği üzerinde iki büyüğün etkili olduğunu gerek dernek içerisinde gerekse milliyetçi kadrolaşma içerisinde bulunmuş olan Acar Okan da ifade etmektedir. Okan, Hatıraları'nda bu isimlerden biri olan Vecihi Ögütçüoğlu'nun Türk siyaseti için gerçekten birbirine dost olan seçkinler kadrosu oluşturulmasını öğütlediğini söylemektedir. Diğer önemli bir büyük olarak ifade edilen Galip Erdem ise ideolojiler, Türklük ve Türk dünyası ile ilgili seminer ve konferanslar vermekteydi. Okan'ın verdiği önemli bir bilgi ise takriben 80 kişilik bir kadroya ulaşmış olan dernekte sağcı-solcu ayrımının yapılmadığı, zıt fikirlerin dinlendiği ve tartışıldığıdır. Bkz. Acar Okan, *İsmi Lâzım Değil Hatırladıklarım Kırk Ambar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015, s. 111-115.

¹³³⁷ 60'lılardan Vatan Kurtarma Hikâyeleri, (Acar Okan, Ahmet İyioğlu, Cezmi Bayram, Mustafa Kahramanyol, Namık Kemal Zeybek, Nuri Gürgür, Şerafettin Yılmaz, Yücel Hacaloğlu), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014, s. 246-250.

linde muhalif bir akım olarak örgütlenmiştir. Türkeş'i de bu süreçte komünist faaliyetlerin ve tehlikesinin de artmasına karşı bu milliyetçi muhalefet içinde görmekteyiz.¹³³⁸

27 Mayıs sabahı, ihtilalin ilk bildirisini yazıp okuyan Albay Alparslan Türkeş'in sesini duyan milliyetçi aydın çevrelerin, Türk milliyetçiliği adına ümitlendikleri çeşitli dergilerde kaleme aldıkları yazılardan anlaşılmaktadır. Bu ümitlerle 27 Mayıs 1960'tan sonra Türk milliyetçileri yeniden oluşmaya başlayan siyasi ortamda artık siyasi bir şahsiyet kazanmak için mücadele etmeye başlamışlardır. Bu siyasi şahsiyetin filizlenmesinde daha önceki başlıklarda anlatıldığı üzere Alparslan Türkeş merkezli gelişmelerin etkisi büyük olmuştur. Bu süreçte milliyetçi hareketin siyasi şahsiyet kazanmasında ifade etmemiz gereken dergiler vardır. Bunlardan ilki "Millî Yol" dergisidir. "Millî Yol" dergisinde "Orkun" dergisinin yeniden çıkacağına yönelik tanıtımlar yapılırken, dergide Türkeş'in üsteğmenken yazdığı yazılara da¹³³⁹ yer vermiştir.

"Millî Yol", MHP geleneğinin siyasallaşma sürecine katkı sunarken Atsız'ın "Ötüken" dergisinin de Türkeş öncülüğündeki Türk milliyetçiliğinin dinamikleşmesini ve bu noktada Türkçü desteğin verilmesini sağladığı anlaşılmaktadır. Çünkü Türkeş'in 1965'te CKMP Genel Başkanı olması Türkçülere iktidar olma ümidi vermiştir. Bu bağlamda Türkeş de 1960'lar boyunca Türkçülerle temas halinde olmuştur. Hindistan dönüşü onu karşılayanlar arasında Nejdet Sançar'ın bulunması bunun bariz bir göstergesi olmuştur.¹³⁴⁰

Ocak 1962'den itibaren çıkmaya başlayan "Millî Yol" haftalık siyasi, milliyetçi bir dergi olarak yayınlanmıştır. "Millî Yol", Cenap Şahabettin'in oğlu ve bazı davalarda avukat olarak milliyetçileri savunmuş olan ve ayrıca Nihal Atsız'ın "Bozkurtların Ölümü" romanını İngilizceye çeviren İsmet Tümtürk'ün idaresinde idi. Derginin mizampajı ise Ağustos 2012'de hayatını kaybeden Altan Deliorman tarafından hazırlanmıştır. Dergide, Nihal Atsız ve kardeşi Nejdet Sançar, Fethi Tevetoğlu, Zeki Sofuoğlu, Tahsin Ünal, Muhittin Koran vs. milliyetçilerin yazılarına yer verilmiştir. Dergi, Alparslan Türkeş'e ayrı önem vermiş ve 27 Mayıs sonrası gelişen süreci okuyucularla paylaşmıştır. Dergi fıkra müsabakaları da düzenlemiştir. Fıkra müsabakalarında Hüseyin Nihal

¹³³⁸ Bayram Kodaman, "Milliyetçiliği Halka Mal Eden Adam: Alparslan Türkeş", *Alparslan Türkeş Birinci Yıl Armağanı (04.04.1997-04.04.1998)*, Mavi Ofset, Ankara 1998, s. 148.

¹³³⁹ Bu yazılar Türkeş'e ait "Kahramanlık Ruhu" kitabında Muhittin Nalbantoğlu tarafından bir araya getirilmiştir.

¹³⁴⁰ Ozan Karabulak, *age*, s. 167.

Atsız, Ziyaeddin Babakurban, Tarık Buğra, Yücel Hacaloğlu, Faruk Kadri Timurtaş, Zeki Velidi Togan ve İlhan Darendelioğlu birlikte bulunmuştur.

Türk milliyetçiliği düşüncesi demokratik siyasi temelde 1960'larda CKMP'de bir araya getirilmeye çalışılırken, Türkeş de bu yıllarda Türk milliyetçiliği düşüncesinin programını şekillendirmeye çalışmıştır. Bu programda Atatürk, Atsız, yurt dışında eğitim faaliyetlerini tamamlamış ve Türkiye'de Tecrübî Psikoloji Enstitüsü'nün kurucusu olan Mümtaz Turhan¹³⁴¹ ve İbrahim Kafesoğlu gibi isimlerin etkilerini de sezmek mümkündür. Türklük ve İslamiyet birbirini tamamlar nitelikte ele alınırken 27 Mayıs'ın ortaya çıkış amaçları doğrultusunda millî kültür ve kalkınma konusu ağırlık kazanmıştır. Türkeş'in bu devrede milliyetçi muhafazakâr bir modernleşme düşüncesinin temellerini hazırladığını söyleyebiliriz.

Bu noktada "Millî Yol" dergisinin ilk sayfasına yer alan ve 13. Sayfasında devamı verilen Atsız'a ait "Türk Milletine Çağrı" yazısı¹³⁴², Türkeş'in ve MHP geleneğinin 1960'lardaki Türk milliyetçiliği anlayışının özeti gibidir. Atsız bu yazısında Türkiye'nin kalkınmasını sadece fertlerin refahı ile değil ahlak fikirleri ile de birlikte düşünmektedir. Nitekim bilim metodlarıyla gerçekleştirilecek olan kalkınma hamlesinde Türk milletinin toplum ve fert psikolojisiyle tarihî, millî gelenekleri, sosyal yapısı da hesaba katılmalıydı. Atsız ayrıca kalkınma hamlesi için bilim metodu ile öndüşüncelerden sıyrılıp rejim değişikliğini konuşmanın bile zamanının geldiğini söylemektedir. Atsız'a göre, Türkiye'nin kalkınma davası aynı zamanda onun tekrar büyük devlet olma davasıdır. Millî davada madde ile birlikte mana da olmalıdır çünkü insan bahtiyarlık veren ruhtur. Bu anlamda yirminci yüzyılda müsbet ilmin ve Batı medeniyetinin ışığı altında, medenî milletlerin ve toplumların dine bütün varlıklarıyla sarılmış oldukları görülmektedir. Bu yüzden Atsız, İslam dininin, Türk milletinin millî varlığının ayrılmaz bir parçası olduğuna inanmaktadır.¹³⁴³

Atsız'la dost olduğunu ve Türkeş'i de 1951'de İsmail Hami Danişment'in dördüncü eşi Hüsnüye Hanım'ın Doğu Palas'ın ikinci katında bulunan dairesinde Atsız sayesinde tanıdığını belirten Yılmaz Öztuna'ya göre, üç dönemde üç ayrı Gökaltp olduğu gibi iki dönemde de iki ayrı Atsız vardır. Türkeş, daha çok 1930'larda belirginleşen

¹³⁴¹ Bkz. Hasan Küçük, *Türk Milliyetçiliğinin Büyük Önderlerinden Mümtaz Turhan*, İrfan Matbaası, İstanbul 1977, s. 60-65.

¹³⁴² Hüseyin Nihal Atsız, "Türk Milletine Çağrı", *Orkun*, Yıl: 1, Sayı: 1, Şubat 1962, s. 16-18, 32.

¹³⁴³ Hüseyin Nihal Atsız, "Türk Milletine Çağrı", *Millî Yol*, 2 Mart 1962, Yıl: 1, Sayı: 6, s. 1 ve 13.

ilk dönem Atsız'ı tarafından yetiştirilmiş bir milliyetçi idi ve Atatürk ağırlıklı bir çerçeve çizmektedir. 1950'lerde ikinci dönem Atsız'da Osmanlı'ya dönüş, bir ölçüde ağırlık kazanmaya başlamıştır. Öztuna, Türkeş'in, ilk dönem Atsız tilmizi olarak başladığı politikaya, milliyetçi görüşe sürekli yeni unsurlar getirerek devam ettiğini ifade etmektedir.¹³⁴⁴ Nitekim Türkeş'in bazı yazıları Atsız'ın çıkardığı "Orkun" dergisinde Kazganoğlu müstearıyla¹³⁴⁵ yayınlanmıştır. Bu yazılar daha sonra Türkeş'in "Kahramanlık Ruhı" kitabında yer almıştır.

Bu dönemde Türk milliyetçiliğini temsil eden ve MHP geleneğinin oluşumuna katkı sunan çevrelerde Atatürk ve laiklik dışlanmamış ancak bir bakıma Türkiye'nin büyük devlet olma davasında, çağın şartlarına uygun olarak yeniden yorumlama yoluna gidilmiştir. Diğer yandan Atatürk Dönemi modernleşme projesinden farklı olarak din ile modernleşme, din ile laiklik uzlaştırılmaya çalışılmış, Atatürk'ün ise sürekli milliyetçi yayın organlarında vurgulandığı üzere sol ve sosyalist kesimlerce kullanılmasına karşı söylemler geliştirilmiştir. Bu devrede milliyetçi muhafazakârlık henüz inşa döneminde dir dememiz doğru olur. Bu doğrultuda Kemalizm ve Kemalist modernleşme eksikleri ve çözüm getiremediği sorunlar üzerinden değerlendirilmiş, Türkiye'nin yeniden kurulması ve Büyük devlet ideali" yolunda yeni ideolojilerle birlikte ele alınmaya başlamıştır. İşte böyle bir süreçte Mümtaz Turhan, Atatürk İlkeleri ve Kalkınma (1965) adlı kitabını yazmıştır.

Aslında bu kitap, millî kültür, milletleşme ve kalkınma konularında Atatürk ilkelerinin nasıl anlaşılması gerektiğini ifade ediyor ve Türkiye'nin kalkınma stratejisinde kendini dayandıracağı esasları içeriyordu. Turhan, halkçılığı millî kültür temelinde ele alırken, cumhuriyet ilkesini ise millet olma ideali ile açıklamakta, milliyetçiliği, halkçılığı, cumhuriyetçiliği, millet olma millî bir kültüre ve demokratik bir idareye kavuşma cehd ve ilkelerinin birbirinden ayrılmaz bir bütün teşkil ettiğini yazmaktadır. Ona göre halkçılık ve millî kültür, münevverle halkın birleşeceği, işbirliği yapacağı bir zemindir. Turhan'a göre, Atatürk ilkeleri yanlış tefsir edilmekte, istedikleri mana verilmekte, Atatürkçülük solcu olmak durumundaymış gibi gösterilmekteydi. Atatürkçülük, inkılâpçılı-

¹³⁴⁴ Yılmaz Öztuna, "Tarih Perspektifinde Alparslan Türkeş", *Alparslan Türkeş Birinci Yıl Armağanı* (04.04.1997-04.04.1998), Mavi Ofset, Ankara 1998, s. 181-182.

¹³⁴⁵ A. Kazganoğlu, "Türkçülük ve Türk Birliği", *Orkun*, Yıl: 1, Sayı: 6, 10 Kasım 1950, s. 6-7; Kazganoğlu, "Son Vatan Parçası", *Orkun*, Yıl: 1, Sayı: 7, 17 Kasım 1950, s. 7; Kazganoğlu, "Celadet", *Orkun*, Yıl: 1, Sayı: 50, 14 Eylül 1951, s. 3-4; Kazganoğlu, "Çankırı", Yıl: 1, *Orkun*, Sayı: 57, 2 Kasım 1951, s. 13-15.

ğın mihverinden çıkarılmış, sola maledilerek halkta inkılâplara karşı mukavemet oluşturmuş, millî birliği bozmuş, millet olma ve millî kültüre kavuşma vetiresini güçleştirmişti. Oysa sağcılık ve Atatürkçülük de birleşebilir bir özellik gösteriyordu.¹³⁴⁶ Ancak Baran Dural'a göre, Turhan'ın "Yön" dergisine karşı çıkardığı "Yol" dergisinin tüm çabaları da bir bakıma Kemalizmin sol yorumuna karşı, içeriği hayli boşaltılmış muhafazakâr sağ Kemalizm ile yanıt sunmaya yöneliktir.¹³⁴⁷ Bununla birlikte "Yol" dergisinin yazar kadrosu içinde görülen Necmettin Hacıeminoğlu, Erol Güngör gibi isimler 1960 sonrası Türk milliyetçiliğinin Türk-İslam düşüncesi temelli kültür zemininde yapılanmasında etkili kişiler olmuştur.

1960 sonrasında Atatürk'ü sağ çerçevede hatta kendi ifadesiyle aşırı sağcı olarak değerlendiren isimlerden biri de İlhan Darendelioğlu olmuştur. Ona göre, her çeşit memleket düşmanı, solcular, Marxistler, dinsizler hatta müseccel komünistler birer Atatürkçü kisvesine bürünüyordu. Büyük vatanseverin gerçek hayranları Türk milliyetçileri olabilirdi demektedir.¹³⁴⁸ Darendelioğlu ile Dünder Taşer'in görüşleri ileride ifade edileceği üzere aynı doğrultuda olmuştur. Bunların dışında Mümtaz Turhan, propagandist ve politik bir yaklaşımdan ziyade Atatürk konusunu ilmî değerlendirmekteydi. Mümtaz Turhan, milliyetçiliği, millet olma ve millî kültüre kavuşma davasının bilinci olarak tarif etmektedir.¹³⁴⁹

Dinin terakkiye mani olduğunu inkılâpçılık ve laiklik perdesinin arkasına gizlenmiş kızıl yobazların dile getirdiğini belirten Turhan'a göre, Türkiye'nin kalkınma davası ne çarşafın, ne birden çok kadınla evlenmenin ortadan kaldırılması, ne de ilk tahsil ile ilgilidir. Bunlar dinden ziyade iktisadi şartların, yaşayış tarzlarının meydana getirdikleri içtimai hadiselerdir.¹³⁵⁰ Türkiye'nin temel meselesi millet olmak ve millî kültüre kavuşmaktır. İktisadi kalkınma bu ana davanın bir parçasından başka bir şey değildir. Batı'nın gıpta ile bakılan bütün kültür ve medeniyet eserleri millet formundaki modern toplumların ürünüdür. Turhan'a göre modernleşme ve millet olma süreci birlikte yaşanır. Turhan bu olgunun anlaşılamadığı ve bilinmediği için milliyetçiliğe karşı

¹³⁴⁶ Mümtaz Turhan, *Bütün Eserleri*, 1. Baskı, Altınordu Yayınları, Ankara 2019, s. 229-251.

¹³⁴⁷ Baran Dural, *Türk Muhafazakârlığı ve Nurettin Topçu-Başkaldırı ve Uyum*, İkinci Baskı, Kriter Yayınları, İstanbul 2010, s. 116.

¹³⁴⁸ *Millî Yol*, Sayı: 41, 9 Kasım 1962, s. 7.

¹³⁴⁹ Özcan Yeniçeri, *Bağımlılık Paradigmaları ve Türk Milliyetçiliği*, 7. Baskı, Kripto Yayınları, Ankara 2017, s. 339.

¹³⁵⁰ Mümtaz Turhan, *Garplılaşmanın Neresindeyiz?* 3. Baskı, Altınordu Yayınları, Ankara 2018, s. 126-127.

olumsuz ve düşmanca tavırlar takınıldığını, millet olma sürecinin ihmal edildiğini ileri sürmektedir. Cumhuriyet inkılabları millet olma-milletleşme hedefine yönelik politikalarlardır.¹³⁵¹

Turhan'da Batılılaşma bir zihniyet, bir anlayış, bir ilmî seviye, bir millî şuur, kısaca bir metod meselesiydi. Dr. Hasan Küçük, Turhan'ı Türk milliyetçiliğinde Ziya Gökalp'ı aşan bir ideolojinin sembolü olarak görür.¹³⁵² Remzi Oğuz Arık'tan Peyami Safa'ya, Ali Fuat Başgil'den İsmail Hakkı Baltacıoğlu'na uzanan Cumhuriyetçi muhafazakâr düşünce geleneğine bağlı olan Turhan, özellikle Peyami Safa ve Remzi Oğuz Arık'tan etkilendiği anlaşılmaktadır. Arık'ın köycülük ve kalkınma, milliyetçilik ve Batı metodu büyük ölçüde Turhan'da devam etmiştir. Nitekim Mümtaz Turhan'ın, 1944'te İngiltere'ye gitmeden önce kaleme aldığı makaleleri de Remzi Oğuz Arık'ın 1942'de çıkarmaya başladığı "Millet" dergisinde yayınlanmıştır.¹³⁵³

Mümtaz Turhan, kültür değişimleri konusunda ilk olarak Ziya Gökalp'in seçici adaptasyon formülünü benimsemekte, serbest kültür değişimlerine öncelik tanıyarak, kültürel özellikleri koruyarak modernleşmeden yana tavır almaktadır. Turhan'ın serbest kültür değişimlerini köye atfederken, milliyetçi düşüncenin ulusun kültürel özünü köyde arama ve köyde bulma tavrına örnek teşkil ettiği de görülmektedir. Turhan'ın 1950'lilerde şekilci ve otoriter modernleşme tavırlarını eleştirirken Cumhuriyetin Tek Parti Dönemine atıfta bulunmaması ise sağ ile modernleşme modeli düşüncesine zemin hazırlama gayretinde olduğu şeklinde değerlendirilebilir.¹³⁵⁴

Milliyetçi istikamette kurulmuş, ilmî ve fikrî ekolün önde gelenlerinden, taklitçiliğe karşı olan ve örf, âdet ve inançlarımızın korunması kaydıyla bilimde ve teknikte Batı'dan yararlanılmasını isteyen Mümtaz Turhan (1903-1969)¹³⁵⁵, 1964'te yayınlanan ve Remzi Oğuz Arık'ın aziz hatırasına ithaf ettiği "Maarifimizin Ana Davaları ve Hal Çareleri" adlı kitabında maarifin Türkiye'nin kalkınmasında en esaslı rolü oynadığı düşüncesindedir. Ona göre, medeniyet ilme ve onun tatbikine dayanmalıdır. Bunu gerçek-

¹³⁵¹ Abdullah Korkmaz, "Mümtaz Turhan'ın Milliyetçiliğe ve Modernleşmeye Bakışı", *Gazi Üniversitesi Prof. Dr. Mümtaz Turhan Sempozyumu 2-3 Kasım 2009*, Ankara 2009, s. 158.

¹³⁵² Hasan Küçük, *age*, s. 82.

¹³⁵³ Yılmaz Özakpınar, *Kültür Değişimleri ve Batılılaşma Meselesi*, 5. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015, s. 23-25.

¹³⁵⁴ Ömer Turan, "Kudretli Devlet, Manevi Kalkınma, Ağır Sanayi: Türk Sağı ve Kalkınma", *Türk Sağı: Mitler Fetişler Düşman İmgeleri*, İnci Özkan Kerestecioğlu, Güven Gürkan Öztan (drl.), 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 477-478.

¹³⁵⁵ Lütfü Sezen, "Prof. Dr. Mümtaz Turhan'ın Millî Kültür ve Halk Kültürü İle İlgili Görüş ve Önerileri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)* 48, Erzurum 2012, s. 149.

leştirmek ve Türkiye'nin bir numaralı düşmanı olan cehaleti yenmek için iki tedbire ihtiyaç vardır. Bunlardan biri Avrupa'ya ve Amerika'ya şuurlu, medeniyetin ne olduğu- nu ve bilginin kıymetini bilen çok iyi seçilmiş talebeler göndermek, diğeri ise araştırma enstitüleri açmaktır. Enstitülerin vazifesi ise umumî ve memlekete ait mevzular, mesele- ler üzerinde araştırma yapmak, bunların neticelerini herkesin faydalanması için neşret- mek, hükümete icraatında rehber olmak, halka yol göstermek, memlekette ilim havası yaratmak, zihin mahsullerini kıymetlendirmek suretiyle hakikî fikir hayatı meydana getirmek olmalıdır.¹³⁵⁶

Türkeş'in de aynı yönde fikirlere sahip olduğu, bu doğrultuda Başbakanlık Müs- teşarlığı döneminde öncülük ettiği faaliyetlerde görülmektedir. Siyaset, ya da siyaset adamının fonksiyonunu kabul eden ama siyasetin kendi esas gayesinin dışında herhangi bir istismar vesilesi haline getirilmesine şiddet ve nefretle karşı koyan Turhan'ın fikirle- ri¹³⁵⁷ Türkiye'de gerçek manada ilerleme, kalkınma ve zihniyet dönüşümü konusunda milliyetçi fikriyata öncülük, milliyetçimuhafazakâr modernleşmeye de metodolojik ola- rak kaynaklık ettiğini söyleyebiliriz.

Bu çerçevede Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel himayesinde 1961'de Türk Kültü- rünü Araştırma Enstitüsü (TKAE) kurulmuştur. Başlangıçta Dışişleri Bakanlığı'nın bünyesine Dış Türklerle ilgili meselelerin bilimsel açılardan ele alınması isteniyordu. Enstitüye kamu yararına kurulan dernek statüsü verilmişti. TKAE tarafından, baş ideo- loğu Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu olan ve Türkoloji, Tarih, Edebiyat alanlarından milli- yetçi muhafazakâr akademisyenlerin faaliyete geçirdiği Türk Kültürü dergisi de yayım- lanmaya başlamıştır. 1960'ı izleyen dönemde milliyetçi dünya görüşüne sahip akade- misyenlerin, Hümanist-Batıcı sızmaya karşı kendi tezlerini dayandırabilecekleri bir bilgi birikiminin oluşumunda "Türk Kültürü" gibi çevreler önemli işlevler üstlenmişlerdir.¹³⁵⁸

Atatürk Döneminde TTK, TDK, Türkiyat Enstitüsü, Dil, Tarih, Coğrafya Fakül- tesi gibi kurumlar aracılığıyla ve kültürün devletleştirilmesi metodunun 1960 sonrası Türk milliyetçileri tarafından da milliyetçi muhafazakâr modernleşme adına takip edil- diği ve kültürün geliştirilmesinin amaçlandığı savunulabilir. Ayrıca, Yüksel Taşkın'ın ifadesiyle "Türk Kültürü" dergisi çevresi gibi milliyetçi tarihçilerin tezlerinin şekillen- diği çevreler, sonradan milliyetçi hareket içerisinde popülerleştirilen tarih anlayışlarına

¹³⁵⁶ Mümtaz Turhan, *Bütün Eserleri*, 1. Baskı, Altınordu Yayınları, Ankara 2019, s. 132, 136-137.

¹³⁵⁷ Hasan Küçük, *age*, s. 86.

¹³⁵⁸ Yüksel Taşkın, *age*, s. 139.

da kaynaklık etmek gibi işlevlere de sahip olmuştur. 1930 ve 1940'lı yılların birinci kuşak Türkçülerinin fikirlerinin, siyasal mücadelelere taşınarak popülerleşmesi arasındaki köprü görevini de bu kuşak üstlenmiştir.¹³⁵⁹ Bu kuşağa mensup isimlerden biri İbrahim Kafesoğlu'dur.

Burdur'un Tefenni kasabasında Kafesler adı verilen bir sülaleye mensup olan Kafesoğlu¹³⁶⁰, Türk milliyetçiliği ile İzmir Muallim Mektebi'nde Türkçe öğretmenin Ziya Gökalp'ten manzumeler ezberletmesiyle tanışmış, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde (1936-1940), Rasonyi, Fuad Köprülü, Abdülkadir İnan ile Türk milliyetçiliğinin ilmî temellerini idrak etmiştir. Devlet hesabına Budapeşte'ye Doktora eğitimi için gönderilen Kafesoğlu, dönüşte Mükrimin Halil Yinanç'ın yanında asistan olmuş ve Melikşah monografisiyle Doktor ünvanına kavuşmuştur. Harzemşahlar Devleti Tarihi ile Doçent olan ve Erzurum Atatürk Üniversitesi'nin ilk Tarih hocası da olan Kafesoğlu, İstanbul Üniversitesi'nde Umumi Türk Tarihi Kürsüsü'nde profesör ve Zeki Velidi Togan'ın ölümünden sonra kürsü başkanlığı yapmıştır. Yurtdışında tarih ile ilgili çalışma ve seminerlerde bulunan Kafesoğlu, Kültür Bakanlığı'nın çeşitli devrelerinde İstişare Kurulu üyeliği yapmış, 1000 Temel Eser Heyeti'nde vazife almış, 1962-1967 ve 1977-1981 seneleri arasında İslam Ansiklopedisi redaksiyon heyeti üyesi sıfatıyla çalışmış, 1967-1968 yıllarında da, ek görev olarak, İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Müdürlüğünü üstlenmiş; Türkiyat, İslam Tetkikleri, Şarkiyat, Tarih Araştırmaları, TKAE ve 1983'ten itibaren de TTK üyeliklerinde bulunmuştur.¹³⁶¹

Türk milliyetçiliğine sosyal hayattaki faaliyetleriyle de katkı sunan Kafesoğlu, yaşadığı dönem boyunca özellikle 1960-1980 arasında, milliyetçi ve muhafazakâr dernek ve teşekküllerde Türk tarihi, kültürü ve medeniyeti ile Türk milliyetçiliğine dair konferanslar vermiş, Edirne, Kırklareli, Bursa, Babaeski, Tekirdağ, Konya, Erzurum, Ankara, Adapazarı ve Van gibi şehirlerde halka açık konuşmalar yapmıştır.¹³⁶²

¹³⁵⁹ Yüksel Taşkın, *age*, s. 140.

¹³⁶⁰ Mualla Uydu Yücel'e göre, 1934 yılında çıkan Soyadı Kanunu kendisine içinde duyduğu derin Türk-lük hissiyatını öne çıkarma fırsatı sunmuş ve Türk devlet teşkilatında hükümdar unvanlarından biri olan "Tanju"yu soyadı olarak seçmesini sağlamıştır. Ancak daha sonra aile üyelerinin itirazları üzerine doğduğu yerdeki nüfus kayıtları incelenmiş ve 1942 yılında mahkeme kararı ile "Kafesoğlu" soyadını almak zorunda kalmıştır. Bkz. Mualla Uydu Yücel, "Türk Tarihine, Türk Milliyetçiliğine Adanan Ömür: İbrahim Kafesoğlu", *Türkiiz*, Yıl:6, Sayı: 31, Oca -Şubat 2015, s. 11.

¹³⁶¹ Abdülkadir Donuk, "Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu'nun Hayatı ve Eserleri", *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, İbrahim Kafesoğlu Hatıra Sayısı, Sayı: 13, Sene: 1983-1987, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1987, s. 1, 3.

¹³⁶² Abdülkadir Donuk, *agm*, s. 4.

Kafesoğlu, tarihçi kimliğinin yanında, çeşitli milliyetçi örgütlenmelerin kuruluşunda ve ilmi seminerlerin gerçekleştirilmesinde etkili olmuştur. 1967’de düzenlenen Milliyetçiler Kurultayı’ndan iki yıl sonra, Birinci Milliyetçiler İlmi Semineri’nin düzenlenmesinde emeği geçmiş ve etkinliğin başkanlığını yürütmüştür. Kafesoğlu, Milliyetçi Öğretmenler Sendikası’nın da başkanlığını üstelenmiştir. 10-12 Şubat 1967’de toplantı başkanı İbrahim Kafesoğlu ve yardımcısı Doç. Dr. Saffet Solak olan MTTB, Milliyetçiler Birinci Kurultayı’nın hazırlık çalışmalarını, MTTB ve 48. Dönem Kongre Divan Başkanı Niyazi Özdemir, Nevzat Kösoğlu, Dursun Ali Çemberci ve Kültür Ocağı idarecileri yürütmüşlerdir.¹³⁶³

Mümtaz Turhan, Yücel Hacaloğlu ve daha birçok milliyetçinin katıldığı kurultayda Kafesoğlu’nun selamlama konuşmasında, dikkat çeken hususlar; Türk milliyetçiliğinin muhterem heyet gibi entelektüel topluluklar katkısıyla geliştiği, Türk milliyetçiliğinin çerçevesinin ve tanımının ilimle ele alınması, Türk milliyetçisinin dindar olabileceği ama ümmetçi ve dinci olamayacağı, dinin siyasete alet edilmemesi, Türk milliyetçisinin Marxist olamayacağı ve Türk milliyetçiliğinin partilerüstü olduğu gibi hususlar olmuştur.¹³⁶⁴ Ahmet Kabaklı bu kurultayda “sağ milliyetçi” tabirini gündeme getirmiş ancak bu tabir benimsenmemiştir. Altan Deliorman, onun Yunus Emre’de geçen “sağ”dan yani “sağduyu”nun “sağ”ından bahsettiğini belirtmektedir.¹³⁶⁵

Kafesoğlu’nun ortaya koyduğu düşünceler, Türk milliyetçiliğinin fikrî ve ilmî temelde, uzun soluklu ve Türkiye’nin geleceğine yöneleceğinin işareti olarak kendini göstermiştir diyebiliriz. Nitekim O, Türk milliyetçiliğin gayrimillî cereyanlar tarafından eskilik, ananecilik ve saldırganlık ile damgalanmasını da İkinci Milliyetçiler Kurultayı’nda dile getirmiş, Türk milliyetçiliğini Türk milletin ihtiyaçları doğrultusunda daha ilmi temellerde ele alınmasını ifade etmiştir. Kurultayın, Fazlı Akkaya, H. Cengiz Alpay, Nihad Sami Banarlı, A. Aydın Bolak, N. Nihat Bozkurt, Rasim Cinisli, Altan Deliorman, Muharrem Ergin, Metin Eriş, Ahmet Kabaklı, Mustafa Kafalı, İsmail Kahraman, Haluk Karamağaralı, Selçuk Özçelik, Ekrem Özer, Faruk Kadri Timurtaş, Osman Yumak ve Sabahattin Zaim’in üye bulunduğu bir komite tarafından gerçekleştirilmesi ve

¹³⁶³ Fatma Yurttaş Özcan, “27 Mayıs Sonrası Milliyetçi Muhafazakâr Aydınların Örgütlenme Çabaları ve Siyasi Gelişmeler Üzerindeki Etkileri: Aydınlar Ocağı”, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl: 2014, Cilt: 10, Sayı: 40, s. 112.

¹³⁶⁴ *Yeni İstanbul*, 11.02.1967.

¹³⁶⁵ Altan Deliorman, *Türk Yurdunun Bilgeleri*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s. 38.

maneviyata ve ahlaka yapılan vurgularla¹³⁶⁶ ise milliyetçi-muhafazakâr modernleşme düşüncesinin veya gerçekleşmesi arzu edilen dönüşümün bir zemine oturması ve genişlemesi anlamına geliyordu.

Emine Işınsu Okçu, İkinci Milliyetçiler Kurultayı ile ilgili görüşlerini “Devlet” gazetesinde ele almıştır. Işınsu’ya göre kurultaya katılan ilim adamlarının sundukları tebliğler, bilhassa o günlerde pek moda olan “Önce Müslüman mısın yoksa Türk müsün?”, “*Denizde boğulan bir Hristiyan Türkü mü, yoksa bir Müslüman Arab’ı mı kurtarırsın?*”, “*İslam mısın yoksa Müslüman mısın?*” gibi pek garip sorulara ışık tuttuğu ve bu sorulara muhatap olan kişilere yardımcı mahiyette olduğu için de önemlidir.¹³⁶⁷ Bu zeminde 1970’lerde büyük ölçüde tarih ve kültür alanında “Türk-İslam sentezi” işlenerek sağlamlaştırılmaya çalışılmıştır. Ancak, Türk milliyetçiliğinin yabancı akımlara, aşırı sol ideoloji ve fraksiyonlara karşı özellikle millî kültür ve millî bütünlük noktasında refleks ve reaksiyon şeklinde konum almak zorunda kalması, onun fikrî boyutunun ve gelecek tasarısının arka planda kalmasına da sebep olmuş, bu yönünün anlaşılması için uzun yıllar geçmek durumunda kalmıştır.

Aydınlar Ocağı’nın “Üstün Hizmet Ödülü”, Türkiye Millî kültür Vakfı’nın, “Büyük Armağanı”, Boğaziçi Yayınevi’nin “Kültür Büyük Ödülü”ne layık görülmüş olan Kafesoğlu, Prof. Muharrem Ergin tarafından, milliyetçilik fikriyatını işlemek açısından ancak Ziya Gökalp ile ilmî çalışmalar bakımından da Prof. F. Köprülü ile karşılaştırılabilir değerde görülmüştür. Kafesoğlu, Boğaziçi Yayınevi’nin düzenlediği törende Türk milliyetçiliği ve Türk vatanperverliği sahasında gerçekten erişilmez iki doruk noktası olarak gördüğü Ziya Gökalp ve Nihal Atsız etkisinde kaldığını belirtmiştir. Ancak bu iki doruk noktasının Türk milliyetçiliği, kültürü ve medeniyeti adına ortaya koyduklarının romantik ve destanî planda kalmaması taraftarı idi. Kafesoğlu’nun tüm çabası da bu çerçevede bir “Türk-İslam Medeniyeti”nin inşasının gerçekleşmesiydi.¹³⁶⁸

Türk milliyetçiliğinin 1960’lardaki siyasal düzlemindeki söylemleriyle de tamamen örtüşen ve Türkeş’in “Dokuz Işık Doktrini”nde de siyasal ifadesini bulan, Kafesoğlu’nun yayınlanmış yazılarını içeren “Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri” adlı kitabı 1966’da TKAE tarafından basılmıştır. Kafesoğlu’na göre Türk milliyetçiliği, herhangi

¹³⁶⁶ *Milliyetçi Türkiye’ye Doğru*, 10-11 Mayıs 1969 da Yapılan Milliyetçiler İlmî Seminerinde Varılan Neticeler, Garanti Matbaası, İstanbul 1969, s. 20, 48.

¹³⁶⁷ Emine Işınsu Okçu, “Seminerden Notlar”, *Devlet*, 28. 07. 1969, s. 2.

¹³⁶⁸ Abdülkadir Donuk, agm, s. 4-6.

bir ideoloji, bir tasavvur, bir felsefi hayal değil, fakat hakikat çekirdeğini ihtiva eden bir idealdi ve millî tarihin ölümsüz değerleriyle Türk içtimai gerçeklerinden kuvvet alıyordu.¹³⁶⁹ Kafesoğlu bu kitabında milliyetçiliğin şahsiyet yetiştirme, millî siyaset, ideoloji, sosyal, eğitim, iktisadi ve millî kültür alanı olmak üzere her alanda Türk milletinin varlığı için mühim bir unsur olduğunu, yabancı ideolojilere ve soysuzlaşmaya karşı en etkili değer olduğunu ortaya koymuştur. Bu noktada Türkçü, milliyetçi, laik ve halkçı diye tarif ettiği Atatürk’e de Türk milliyetçiliği içinde ayrı bir yer ayırmış, onu şu ifadelerle açıklamıştır:¹³⁷⁰

“Türk’ün unutulmuş kültür hazinelerinin hasretini duyan Atatürk, millet, muasır medeniyet seviyesine yükseltecek ve taklidin, kopyacılığın sağtığı aşağılık duygusunun irade yıkıcılığı altında zavallı bir cemiyet yerine, kendi gücü ile medeni hamleler yapmaya muktedir zinde bir topluluk haline getirecek tek kaynağın Türk millî kültürü olduğuna inanıyordu. Onun için inkılâplar milleti bu hedefe sevk eden vasıtalarından başka bir şey değildi. O, elbette serpuşun değişmesi veya latin alfabesinin alınmasıyla medenileşmenin tamamlanmayacağını, fakat inkılâplar yoluyla Batı medeniyetinin ana prensiplerine daha kolay ve daha süratle ulaşılacağını biliyordu. Çünkü Atatürk, Türkiye’de Batı medeniyetinin şu üç temel prensibini en iyi takdir eden bir şahsiyetti: Din, hukuk, müsbet ilim.”

Milliyetçiliği, kısa ve umumî tarifiyle “*kişinin milletine sevgi ve saygı hisleriyle bağlanması ve ahlakın en yüksek zirvesinde mevki alan bir ruh haleti*” olarak gören İbrahim Kafesoğlu’na göre, her millette milliyetçilik, normal şekliyle tezahür etmemektedir. Milliyetçilik kimi milletlerde hodbince şoven karaktere bürünürken, Türk milliyetçiliği hiç bir zaman bir kan davası olmadığı gibi, Türk milliyetçiliği bir din davası da değildir. Çünkü tarihte Türkler kadar çeşitli dinlere giren başka bir millet yoktur.¹³⁷¹ Dolayısıyla ona göre, Türk milliyetçiliğini kendine özgü şartları içinde yeniden şekillendirmek icap ediyordu.

Kafesoğlu da tıpkı Turhan gibi “Garplılaşmanın Neresindeyiz?” sorusuna cevaplar aramış, Türkiye’nin bu temelde yaşadığı süreci ve sıkıntıları tahlil etme yoluna yönelmiştir. Ancak Kafesoğlu’nu farklı kılan husus tarihçi olması sebebiyle çözüm yolu olarak ilk önce bir tarih yaklaşımı ortaya koymak olmuştur. İslam öncesi ve İslam sonrası Türk kültür ve medeniyeti ortaya konmalıydı, yani değerler tam anlamıyla ortaya çıkarılmalı, işlenmeliydi. Başka bir ifadeyle 200 yıldır modernleşme adına devam eden Batılılaşma’ya alternatif bir saha açılmalıydı.

¹³⁶⁹ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*, 6. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017, s. 123.

¹³⁷⁰ İbrahim Kafesoğlu, *age*, s. 53.

¹³⁷¹ İbrahim Kafesoğlu, *age*, s. 18-23.

Bu alternatif saha sunulurken Kafesoğlu, bilhassa Ziya Gökalp muvazenesi dediği “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” çözümüne göndermede bulunur. Ona göre, Gökalp’in İslamlaşmak’tan kastı, İslam’ı millî bir inanç haline getirmektir. Cumhuriyet, Türk milletine bir istikbal vaat etmişti ancak muvazene gözetilmemiş, modernleşmenin inşa edileceği manevi zemin hazırlanmamıştı. Kafesoğlu, iman sahasında yalpalamaktan ziyade millî bünyeyi modern bir cemiyet şeklinde geliştirmek için millî özellikler hareket noktası yapılmalı, Avrupa kanunları ehven sayılmamalı, Garp zihniyeti cüz’i bir zümreye ve dışa münhasır kalmamalıydı. Garplılaşma hareketlerinin istenilen neticeye ulaşabilmesi için tarihimizin iyi bilinmesine, kendimize has bir medeniyetin bulunup bulunmadığının ve eğer varsa, özelliklerinin incelenmesine ve Türk milletinin tarihi vesikalara dayanan 2500 yıllık mazisi boyunca türlü medeniyetler karşısındaki durumunun açıklanmasına ihtiyaç vardır.¹³⁷² İslam öncesi ve Selçuklu çağı bu açıdan Kafesoğlu’nda ayrı bir öneme sahip olmuştur.

Kafesoğlu’na göre, Anadolu’nun ilk sakinleri ile yüksek kültür ve medeniyete sahip olan Türklerin bir ilgisi yoktu. Diğer yandan Türkler tam göçebe ve barbarlık isnatlarını hak etmiyordu. Bu yüzden yüksek kültür ve yüksek medeniyete sahip oluştun altı dolmalıydı. Çünkü Selçuklu çağının Türkleri’nin ilim ve medeniyet hizmetleri, Batı medeniyetini oluşturan üç değerden biri bulunan Grek düşüncesi ile beraber o devrin ilmini de, Avrupa Rönesansının oluşmasına yardım edecek şekilde Batı’ya intikaline vesile olmuştur.¹³⁷³

İkbal Vurucu’nun ifadeleriyle, Türklerin İslam’ı kabul etmeleri ile birlikte bundan sonra kurulan siyasi teşekküllerin ne bozkır ili ne İslamdevleti sayılabileceğini, Türk bozkır kültürüyle İslam dininin mecz olup farklı bir medeniyet ortaya çıkardığını vurgulayarak sonradan Türk-İslam sentezi olarak ortaya çıkacak olan tarih felsefesinin temelleri onun bilim hayatı boyunca tedricen tecessüm edecektir.¹³⁷⁴

“Doğu-Batı” dergisinde Hasan Ufuk Aktaşlı, Muhafazakârlık-Kemalizm, Muhafazakârlık-Türk-İslam Sentezi ilişkilerini değerlendirmiştir. Buna göre, Türk-İslam sentezi ile o güne kadar Türkiye’de seküler bir biçimde ve İslam’la uzlaşmaz bir çizgide gelişen Türkçülük, dindar bir Türkçülüğe dönüşmeye başlamış, muhafazakâr düşünce

¹³⁷² İbrahim Kafesoğlu, *Türkler ve Medeniyet*, Hamle Yayınları, İstanbul 1995, s. 7-18.

¹³⁷³ Süleyman Yalçın, “Kafesoğlu ve Türk-İslam Terkibi”, *Türk Kültürü Araştırmaları-Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu’nun Hatırasına Armağan*, Yıl: XXIII/1-2, Ankara 1985, s. 58.

¹³⁷⁴ İkbal Vurucu, “Halil İbrahim Kafesoğlu”, *Milliyetçilik*, Tefik Erdem (Ed.) Otorite Yayınları, Antalya 2020, s. 898-899.

muhafazakârlaştırdığı Anadolu halkına bir de Türkçülüğü benimsetmiştir. Türkçülük ise bu yol ile kendine bir toplumsal karşılık bulmuş ve Kemalist milliyetçiliğin dışındaki bir Türkçülük de kendine siyasal bir kanal açmaya başlamıştır.¹³⁷⁵

Türkiye’de “sağ”ın ve “sol”un kendini göstermeye başladığı, milliyetçilerin ülkenin geleceği yolunda daha fazla özgüven kazandığı 1960’lı yıllarda tarihçi Osman Turan da MHP’nin Türk milliyetçiliği anlayışını etkilemiş ve entelektüel destek sağlamış isimler arasında yer almıştır. Bu süreçte milliyetçi aydınların temel kaygısının özellikle Atatürk’ten sonra şekilcilığe ve durağanlığa uğramış yani amacından uzaklaşmış olan inkılâpları yeniden yorumlamak ve bunu geliştirerek bir medeniyet davası haline getirme olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Kafesoğlu gibi milliyetçiler, Atatürk referansına müracaat ederken, 1940’lı yıllarda Atsız’la da sürekli iletişim halinde olan Osman Turan gibi milliyetçiler ise CHP ve İnönü dönemini kültür buhranı meydana getirildiği gerekçesiyle eleştirmiş, Cumhuriyet Dönemi inkılâplarını aşırı Garplılaşma cereyanı içinde ele almış, fikirleri ile Türk milliyetçiliğinin gelişmesine katkı sunmuş, Türk-İslam medeniyeti davasını savunmuştur.

Van’da günümüzde hâlâ bakiyeleri olan Kurtoğulları sülalesine mensup olan¹³⁷⁶ Osman Turan (1914-1978) Türkiye’de 1930 ve 1940’lı yıllarda yetişmiş tarihçilerdendir. Fuat Köprülü ekolüne mensup olan Turan, 14.11.1941 tarihinde “12 Hayvanlı Türk Takvimi” adlı teziyle doktor unvanını almıştır. Bu tez akademik çevrelerde Köprülü’nün yaptırdığı ilk tez ve Türkiye’de yapılan ilk tarih doktorası olarak bilinmektedir. Turan, Fuat Köprülü’nün siyasete atılması üzerine (1941) Ortaçağ Türk-İslam Tarihi derslerini vermekle görevlendirilmiş, 1944’te Orta Zaman Türk Devletlerinde Türkçe Unvanlar konulu çalışmasıyla doçent olmuştur. 1948-1950 yıllarında Fransa ve İngiltere’de araştırmalarda bulunmuş, bu arada “Milletlerarası Şarkiyat ve Türkiyat Kongreleri”yle UNESCO konferanslarına bildiriler sunmuştur. 1949’da Türk Tarih Kurumu’na aslî üye seçilen ve 1951’de de profesörlüğe yükseltilen Turan, 1954 yılında siyasete atılarak Trabzon’dan Demokrat Parti milletvekili olmuştur. Turan, aynı zamanda 6 Ka-

¹³⁷⁵ Hasan Ufuk Aktaşlı, agm, s. 158.

¹³⁷⁶ Bu konuda Nasrullah Uzman, Trabzon’un 1461 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilmesiyle birlikte, Osmanlı Devleti’nin iskân politikası gereğince, Van civarında bulunan Türkmen aşiretlerinin önemli bir kısmı bu bölgeye yerleştirdiğini, Trabzon’un Türkleşmesini sağlayan bu Türkmen aşiretleri arasında Sürmene, Çaykara ve Bayburt’a yerleştirilen “Kurtoğulları”, “Kuranoğulları”, “Korunoğulları” olarak bilinen Osman Turan’ın atalarının da bulunduğunu yazmaktadır. Uzman, Turan’ın köye ilk yerleşen aile olması hasebiyle “kurucular” manasında “Kuranoğulları” dendiğini Prof. Dr. Mustafa Kafalı’ya dayanarak dipnotta ifade etmektedir. Bkz. Nasrullah Uzman, *İktidardaki Muhalif: Osman Turan*, 1. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018, s. 18-20.

sım 1955'te Türk Ocağı'nın Ankara Şubesi reisi, daha sonra genel merkezin Ankara'ya taşınması üzerine umumî reisliğe seçilmiştir(17 Mayıs 1959). 27 Mayıs 1960 Darbesi nedeniyle Türk Ocakları'ndaki görevine ara vermek zorunda kalan Turan, 1966'da tekrar başkanlığa seçilmiş ve bu görevini 1973 yılına kadar sürdürmüştür. II. Abdülhamid'in torunlarından Sâtiâ Sultan ile evli olan Turan, 27 Mayıs sonrasında AP'ye girmiş ve Teşkilatlardan Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı olmuştur. Ancak aralarındaki sürtüşmelerden dolayı Haysiyet Divanı'na sevk edilmiştir. 1972'de fakülteden emekliye ayrılan Turan, 1974'te de TTK üyeliğinden çıkarılmış, 1978'de beyin kanaması geçirerek ölmüştür.¹³⁷⁷

Turan'ın Ankara Türk Ocağı Başkanı olması ve Sadettin Bilgiç'in destekleriyle milliyetçi gençlerin ve Milliyetçiler Derneği mensuplarının Türk Ocağı çevresinde toplanması ve üye olmalarına gayret gösterilmiş, Galip Erdem'e göre milliyetçi gençlerin yeniden toparlanması böylece 1957'de Ankara Türk Ocağı'nda başlamıştır. Ocağın merkezi İstanbul'dan Ankara'ya taşınmış, Türk Yurdu dergisi de Ankara'da çıkmaya başlamış, 1958-1960 arasında Yayın Müdürlüğünü de Galip Erdem yapmıştır. Erdem'e göre, 1957-1960 arasında ocağa siyasetçi girmiş ama siyaset girmemiştir. DP'li Şevket Raşit Hatipoğlu, CHP'li Hıfzı Oğuz Bekata gibi kişiler de ocakta bulunmuşlardı. Ankara Türk Ocağı'nda olaylara ve fikirlere milliyetçilik açısından bakılmış, 1960 İhtilali ve 13 Kasım tasfiyesinden sonra Türk milliyetçiliğinin teşkilatlanmasına büyük ölçüde destek olunmuştur.¹³⁷⁸

Gökalp'i, milliyetçiliği resmî doktrin haline getiren ve sentez düşüncesini savunan bir mütefekkir ve şans olarak gören Turan'a göre, aşırı Garpcılar Avrupa'yı taklit ile Türklere ait tüm manevi değerleri feda ediyorlardı. Oysa İslam medeniyeti kendi nizamı içinde eski Şark ve Yunan kültürlerini, Avrupa medeniyeti de Yunan, İslamve Hristiyanlığa bağlı unsurları aynı şekilde kaynaştırmıştır. Dolayısıyla Turan'a göre, millî, İslami ve Avrupaî menşelerden gelen üç esasa bağlı unsurlar kaynaştırılmadıkça ileri bir Türk kültürü mümkün olamayacaktır. Ona göre, hızlı ve tam manasıyla Avrupalılaştırma fikri veya hevesi hâkim olmuş buna engel sayılan bütün millî ve dinî değerlerin tasfiyesi gerekmişti. Medeniyetin bir gümrük muamelesine tâbi tutulmaması ise Cumhu-

¹³⁷⁷ Abdurrahim Tufantoz, "Osman Turan'ın Hayatı (1914-17 Ocak 1978) ve Tarihçiliği", *Türkiye Yazarlar Birliği Akademi/Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 4 Sayı: 12 Eylül 2014, s. 11-13.

¹³⁷⁸ Osman Çakır, "Türk Milliyetçiliğine Adanan Bir Ömür: Galip Erdem'in Fikir Hayatından Kesitler", *Türk Yurdu*, Mart 2012, Sayı: 295, s. 485; Turan'ın Türk Ocakları Başkanlığı süreciyle alakalı ayrıntılı bilgi için bkz. Nasrullah Uzman, *age*, s. 194-200.

riyet Dönemi inkılâplarını, ister istemez satıhta kalmaya, millî ve İslami değerleri yıkan bir yolda yürümeye mecbur etmiştir.¹³⁷⁹

Millî, İslami, Avrupaî menşeden gelen unsurları kaynaştırma düşüncesi yoluyla Osman Turan, Gökâlp ve Peyami Safa gibi sentez fikrine sahiptir. Sentez fikri, Türk muhafazakâr düşüncesinde öze sadık kalmanın ve yeniden İslam medeniyetinin ihyasının formülüdür. İnsanı maddenin esiri yaptığını ve ruhi boşluk meydana getirdiğini ifade ettiği pozitivistleri eleştiren Turan’a göre, kudret sahibi olmak için manası sağlam İslam medeniyetine, modern ilim ve tekniği aşlamak gerekecektir.¹³⁸⁰

Turan, Atatürk sonrasında da bir takım yanlış uygulama ve söylemler olduğunu zaman zaman eserlerinde örnekleriyle vermiştir. Mesela çocuk masallarının milliyetçi olması gerektiğinin ifade edilmesinin aşırı milliyetçilikle itham edilmesi¹³⁸¹ bu yönde bir söylemdir. Dini taassup kadar din aleyhtarlığını da taassup olarak yorumlayan¹³⁸² Osman Turan’ın tarihçiliği üzerine yazdığı makalesinde Ahmet Yaşar Ocak da aynı kanaati ifade etmiştir. O, Türklerin her alanda en büyük değişim ve dönüşümü yaşadığı İslam dini konusunda bazı Kemalist çevrelerin Müslüman kesime dinlerine nasıl inanacakları, nasıl ibadet edecekleri veya inançlarını nasıl yaşayacakları konusunda sürekli müdahalelerde ve telkinlerde bulunmalarını başlı başına bir problematik olarak görür.¹³⁸³

Oysa Osman Turan, İslamiyeti, sadece bir din olarak değil, Türk milliyetçiliğinin vazgeçilmez bir dayanağı olarak görür. Turan için, İslamsız bir milliyetçilik fazla bir mana ifade etmiyordu. Bu düşünce, Turan tarafından “... *kuru ve muhtevası alınmış bir milliyetçilikten ziyade, açık-kapalı yollarla, İslamiyeti yıkmağa çalışıyorlar. Esasen bu unsurlardan yani (tarih, edebiyat, dil, sanat, kültür, ahlak, gelenek, folklor) ve İslamiyetten sıyrılmış bir milliyetçilik nutuk sahasında kalmağa ve kurumağa mahkûmdur*” ifadeleriyle ortaya konmuştur.¹³⁸⁴

1960’larda yazdığı ve yayınladığı kitaplara bakılırsa 1969 Kurultayı’nda MHP’ye katılan ve 12 Ekim 1969 Seçimleri’nde MHP Trabzon milletvekili adayı

¹³⁷⁹ Osman Turan, *age*, s. XV.

¹³⁸⁰ Mehmet Akıncı, *Türk Muhafazakârlığı*, İlk Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2012, s. 240-243.

¹³⁸¹ Osman Turan, *Türkiye’de Komünizmin Kaynakları*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1980, s. 52.

¹³⁸² Osman Turan, *Türkiye’de Manevi Buhran Din ve Laiklik*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1978, s.162.

¹³⁸³ Ahmet Yaşar Ocak, “Türkiye Tarihçiliğinde Türkler ve İslamiyet: Osman Turan’ın Çalışmaları Üzerine Kısa Bir Bakış”, *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 48, Yeni Seri Cilt: III, Sayı: 1, 2010/1, s. 122.

¹³⁸⁴ Fahri Unan, “Osman Turan’a Göre Türkiye’de Laiklik”, *Türk Kültürü*, Sayı: 432, Yıl: XXXVII, s. 205.

olan¹³⁸⁵ Osman Turan'ın bu süreçte yeniden şekillenmeye başlayan Türk milliyetçiliğine katkıları görülür. 1964'te "Türkiye'de Manevi Buhran Din ve Laiklik", "Türkiye'de Komünizmin Kaynakları", Mehmet Şevket Eygi ve Peyami Safa ile birlikte yazdığı "Kızıl Tehlike" bu tür kitaplar arasında gösterilebilir. "Din ve Laiklik" adlı kitabında, laikliğin içtimai huzursuzlukların giderilmesi için geliştirilmesi ve umumîleştirilmesinden bahseden Turan, Ayasofya ile ilgili olarak da müze halinde kalması sadece tarihi bir şahsiyete hürmetle ilgili ise aynı hürmetin onun fatihine ve millî arzuya da gösterilmesi gerektiğini söylemektedir.¹³⁸⁶ Millî davaların kesinlikle aşırı sola bırakılamayacağı düşüncesinde olan ve bu çerçevede milliyetçi düşüncenin yerleşmesi taraftarı olan Turan'a göre Türk milliyetçiliği, ilmî, millî ve insanî değerlerin terkip ve nizamına bağlanan bir mefkûredir.¹³⁸⁷

"Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi"nin I. cildi içinde yer almakta olup, doğrudan doğruya Türklerin İslam'ı kabulünün tarihiyle ilgili İslamiyet ve Türkler, İslamiyet'in Maverâünnehir'de Yerleşmesi, İslamlaşmayı Kolaylaştıran Sebepler, İslamiyet'in Millî Din Olması ve Türk ve İslam Mefkûrelerinin Kaynaşması ve Selçuklular ve İslamiyet isimli kitabının ilk makalesi olan Türkler ve İslamiyet gibi makaleleri, Ahmet Yaşar Ocak'a göre, Osman Turan'ın ilmi nitelikli olmakla beraber, en az yazarın Müslüman kimliği kadar, romantik denilebilecek milliyetçi kimliğini de yansıtır.¹³⁸⁸

"Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi"nde ülkü kelimesi yerine Ziya Gökalp'in fıkır kökünden ürettiği mefkûre kelimesini tercih ederek belki de Atsız ekolüyle arasına mesafe koymak isteyen Osman Turan, Genel Başkanlığını da yaptığı Türk Ocakları'nın temsil ettiği milliyetçilik anlayışına daha yakın duruyordu. Başkanlığı döneminde Ankara Türk Ocağı binasının önünde "Göktürk Kitabeleri"ni dikmek istemiştir. Ancak Turan'ın büyük hayali Türk-İslam medeniyetinin yeniden ihyasıydı ve bu konuda bir kitap üzerinde çalışıyordu. Osman Turan'ın tezi, kitabının adından ve "Türk Dünya Nizamının Millî, İslami ve İnsanî Esasları" şeklindeki alt başlığından açıkça anlaşılmaktadır. Yetmişlerin başlarında, "Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi"nde

¹³⁸⁵ H. Bozkurt Çelik, "Osman Turan", *Milliyetçilik*, Tefik Erdem (Ed.), Otorite Yayınları, Antalya 2020, s. 890.

¹³⁸⁶ Osman Turan, *age*, s. 52 ve 90.

¹³⁸⁷ Osman Turan, *Türkiye'de Komünizmin Kaynakları*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1980, s. 188.

¹³⁸⁸ Ahmet Yaşar Ocak, *agm*, s. 125.

önemle üzerinde durulan “Nizam-ı Âlem” kavramı ülkücü literatürde dikkati çekecek bir şekilde yer almaya başlamıştır.¹³⁸⁹

Başta “Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi” adlı eseri olmak üzere eserlerinde Türklükle İslamiyet arasında bağ kuran Osman Turan’ın popülerleşen kavramlarından biri de “Devlet-i Ebed-Müddet” olmuştur. Bu kavramla bağlantılı olarak Turan’ın milliyetçi muhafazakâr düşünce içinde tarih anlatısına yaptığı en özgün katkılardan biri Osmanlı’nın itibarının geri iade edilmesidir. Turan, Türk İslamtarihi içerisinde Osmanlı İmparatorluğu’nu cihan hâkimiyeti idealinin en yüksek devri olarak görür. Ona göre “Üç kıtanın ortasında ve iç denizler üzerinde kurulan Osmanlı İmparatorluğu Türk milletinin en büyük eserini, Türk, İslam ve dünya cihan hâkimiyeti tarihinin de en yüksek siyasi teşkilatını temsil eder.”¹³⁹⁰ Hatta Turan, Macar Şarkiyatçı Hasluck’a dayanarak Osmanlı padişahlarının ve Yeniçeriler’in “Kızılelma ülküsü”ne sahip olduğunu ve “Kızılelma ülküsü”nün manevi kuvvet oluşturduğunu yazmaktadır.¹³⁹¹ Kızılelma ülküsü yoluyla Osmanlı, aslında Oğuz Kağan’a da dayanmış oluyordu.

Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde Batılılaşma ile iç içe gelişen, geç milliyetçilik anlayışına tepki gösteren Osman Turan, milliyetçilik akımını, sol taassuba, kültür ihtilaline ve din aleyhtarlığına karşı etkili bir fikir hareketi görür. Aynı zamanda Türk tarihi boyunca muharrik bir kuvvet olarak var olduğunu, İslam tarihinde ise Şuûbiye fırkalarının¹³⁹² tam manasıyla milliyet duygusunun bir tezahürü olduğunu belirtmektedir.¹³⁹³

Milliyetçiliği, bütün Türk milliyetçileri ve aydınları gibi milletler ve devletler için zaruri gören Osman Turan, Türklükle İslam arasında kurduğu bağ ile 1960’larda MHP geleneğine etki etmeye başlamış, eserlerinde umumiyetle vurguladığı Cumhuriyet Döneminde gerçekleşen kültür buhranı ile bozulan madde-ruh muvazenesini sağlamaya dönük telkinlerde bulunmuştur. Osman Turan, her ne kadar AP mensubu da olsa 1930-

¹³⁸⁹ Beşir Ayvazoğlu, “Tanrı Dağı’ndan Hira Dağı’na Uzun İnce Yollar”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt: 4, Tanıl Bora, Murat Gültekinil (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 575.

¹³⁹⁰ Ekin Kadir Selçuk, “Milliyetçi Muhafazakâr Tarihçilik ve Osman Turan”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sonbahar 2019, Sayı: 24, s. 622.

¹³⁹¹ Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi II*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1969, s. 40.

¹³⁹² Sözlükte topluluk, cemaat, halk, millet anlamına gelen şa’b’ın çoğulu “şuûb”dan türeyen “şuûbiye” terim olarak İslamiyeti kabul eden Fars, Türk, Berberi gibi milletlerin Araplar’dan üstün olduğunu savunan akımdır. Emeviler’in “mevali politikası” bu akımın ortaya çıkışında baş etken olmuş, Abbasiler döneminde bilhassa Me’mun ve Mutasım dönemlerinde zirveye ulaşmıştır. Bkz. Âdem Apak, “Şuûbiye”, *TDVİA*, Cilt: 39, İstanbul 2010, s. 244-246.

¹³⁹³ Osman Turan, *Türkiye’de Manevi Buhran Din ve Laiklik*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1978, s. 164.

40'lı yılların milliyetçi çevrelerinden geliyordu. Nevzat Topal'ın aktarımıyla Süleyman Demirel'i sola kaymakla, şahsi iktidar hevesi ile millî kültür ve gençliğe karşı kayıtsız oluşu yönüyle eleştirmiş ve bu yönde konuşmalar yapmış, yazılar¹³⁹⁴ kaleme almıştır. 30 Ekim 1967 günü ise partiden ihraç edilmiştir.¹³⁹⁵

“Durum” dergisi AP içerisinde müfrit kanadı temsil ettiklerini ilan ettikleri Osman Yüksel Serdengeçti'yi, “yobaz, Yahudi düşmanı, İslamcı, ırkçı, Atatürk ve Balkanlı düşmanı” gibi sıfatlarla tenkit ederken, Osman Turan'ı da Türkiye'nin iç ve dış politikasını din esaslı belirleme mücadelesi içerisinde olmakla itham etmiştir. İhracı üzerine yeni bir parti kuracağını ilan eden Serdengeçti'nin öncülüğünde yeni plan, “Millî Hareket Partisi” adında geniş bir sağ koalisyona hitap edebilecek ve Genel Başkanlığı'nı Ali Fuat Başgil'in, Genel Başkan Yardımcılığı'nı Türkeş'in yapacağı yeni bir siyasal yapılanma teşebbüsü olmuştur. Osman Yüksel Serdengeçti, Osman Turan gibi isimlerin de yer alacağı ve CKMP dışındaki diğer sağ partilerin birleşebileceği bu formül etrafında, Ali Fuat Başgil'in parti tüzüğü hazırladığı ve Türkeş'in de gerekirse CKMP'yi fesh etmek suretiyle destekleyeceği iddia edilmiştir.¹³⁹⁶

Turan'ın partiden ihracı milliyetçi hareketin yayın organı olan “Millî Hareket”dergisine de konu olmuştur. Dergi, Osman Turan'ın daha önce AP'den ihraç edilen Osman Yüksel Serdengeçti ile birlikte parti kuracağına yönelik haberlere de yer vermiş ancak Turan'ın aynı düşüncelere yani milliyetçi-mukaddesatçı CKMP'ye girmek istediğini yazmıştır.¹³⁹⁷ Osman Turan'ın 1960'larda ortaya koyduğu düşünceler 1970'lerde MHP'nin Türk milliyetçiliği düşüncesine bilinç oluşturduğu savunulabilir. “Türklüğün beden, İslamiyet'in ruh” telakki edilmesi ve “maneviyata dönüş” söylemleri de bu bilincin bir tezahürü olarak düşünülebilir. Haftalık milliyetçisiyasi gazete olan “Devlet” gazetesinde¹³⁹⁸ Osman Turan'ın Malazgirt Meydan Muharebesi¹³⁹⁹ gibi Türk tarihinin

¹³⁹⁴ Bu yazılar için bkz. Osman Turan, *Yeni İstanbul Yazıları*, Nasrullah Uzman (hızl.), Hitapevi Yayınları, Ankara 2016, s. 368, 371, 383.

¹³⁹⁵ Nevzat Topal, “Osman Turan ve Milliyetçi Camiadaki Yeri”, *Türkiz*, Yıl: 5, Sayı: 30, Kasım-Aralık 2014, s. 66; Nasrullah Uzman, *İktidardaki Muhalif Prof. Dr. Osman Turan*, 1. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018, s. 367-390.

¹³⁹⁶ Ferit Salim Şanlı, *age*, s. 338-345.

¹³⁹⁷ *Millî Hareket*, Temmuz 1967, s. 4.

¹³⁹⁸ 7 Nisan 1969-Haziran 1979 tarihleri arasında MHP'nin yayın organı gibi faaliyetler yürütmüş olan “Devlet” gazetesinin kuruluş süreci, yaşadığı sıkıntılar, müstear adlarla yazılar yazan kişilerin tespiti ve 1978'de bombalanmasına dair bkz. Ahmet Deniz Ağca, “Türk Demokrasisinin Gelişiminde Milliyetçilik ve Milliyetçi Bir Yayın Organı Olarak Devlet Gazetesi”, *TBMM'nin Açılışının 101. Yıldönümünde Türk Demokrasi Tarihi Yazıları*, İsmet Türkmen, Yunus Emre Tekinsoy, Murat Hanılçe, Nazim Boy, Fatih Erarslan (Ed.), Ankara 2021, Berikan Yayınevi, s. 728-733.

dönüm noktası olmuş gelişmeleriyle ilgili yazılarına yer vermesi bu tezi destekleyici türde bir örnek teşkil eder.

Ortaya koydukları çalışmalar ve savundukları fikirlerle Türk milliyetçiliğine ilmî bir temel hazırladıklarını söyleyebileceğimiz ve zaman zaman da Selçuklular mevzusu üzerinde aralarında kalem kavgaları¹⁴⁰⁰ olan İbrahim Kafesoğlu ve Osman Turan'ın Türk milliyetçiliği temelinde birleştikleri husus Ziya Gökalp'in "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" şeklindeki çözümü üzerinde bir Türk-İslam medeniyetinin ihyasıdır. Kafesoğlu buna yönelirken resmî sınırlar içinde bir yandan Gökalp ve Atatürk'ü uzlaştırma yoluna gitmiş ve bir yandan da Türk-İslam sentezi temelindeki tarih görüşü ile Batılılaşmaya alternatif bir saha açmak istemiştir. Turan ise bu tarih görüşünü İslam ve ruh temelinde daha derinlikli hale getirmek isterken resmî sınırların da dışına çıkarak maneviyata vurgu yapmıştır.

3.3. CUMHURİYETÇİ KÖYLÜ MİLLET PARTİSİ PROGRAMI (1965) VE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ

Ahmet Tahtakılıç'a karşı Türkeş'in CKMP Genel Başkanlığını kazanması kamuoyunda çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmiş, Alparslan Türkeş ve Türk milliyetçiliği çeşitli çevrelerce tartışılmaya başlanmıştır. Aslında Türkeş, siyasette nasıl bir yol izleyeceğini daha partiye iltihakı münasebetiyle yaptığı konuşmada ortaya koymuştur.

Türkeş'in açıklamaları içerisinde iki vurgu öne çıkmıştır. Türkeş'in konuşmasındaki birinci önemli madde, sosyal adalet vurgusu olurken, ikinci maddeyi komünizmtehlikesi teşkil etmiştir. Türkeş, sosyal adalet bağlamında, millî menfaatlerin korunması için sanayileşmeye öncelik verilmesini, petrol gibi yer altı ve yer üstü kaynaklar adına millî menfaatlere mugayir bir şekilde yabancılarla pazarlık yapılmamasını, Türkiye'nin emek ihraç eden bir ülke konumundan, kalkınmasını hızlandırmak için emeğini seferber eden bir ülkeye dönüşmesini savunmuştur. Türkeş sıraladığı ilkeler çerçevesinde ise Atatürk Milliyetçileri, Ahlakçılar, Sosyal Adaletçiler, Köycüler olarak sıraladığı zümreleri CKMP safına çağırılmıştır. Nitekim bu çağrının hemen akabinde,

¹³⁹⁹ *Devlet*, 24 Ağustos 1970, s. 7.

¹⁴⁰⁰ Bkz. Ahmet Küttük, "İbrahim Kafesoğlu İle Osman Turan'ın Kalem Kavgası ve Alana Yansımaları", *USAD*, Sayı: 8, Bahar 2018, s. 99-123.

CKMP içerisinde, İşçi Komitesi, Köylü Komitesi ihdas edilmiştir. Konuşmada ikinci vurguyu aşırı akımlara yani komünizme yönelik vurgu oluşturmuştur.¹⁴⁰¹

“Yeni İstanbul” gazetesinde de yayınlanan bu konuşmaya bakıldığında Türkeş’in 27 Mayıs sonrası ortaya çıkan “sol”u da doğru okuduğu, “sol”daki ve “sağ”daki hassasiyetleri gözetdiği anlaşılmaktadır. Bir tarafta çağa uygun kalkınma stratejisi millî bir söylemle ifadesini bulurken, huzur toplumu anlayışını ahlaka, adalete ve köyün de gelişmesine bağlı görmüştür. Atatürk milliyetçilerine sesleniş de farklı fraksiyonlara sahip Türk milliyetçiliğini toparlama gayretinin bir sonucu görmek gerekir.

Bu dönemde Türkeş’in komünizme karşı NATO’ya yaptığı vurgular, toprak reformunu savunması ve sosyal adalete dayalı bir sistemi savunması, Kemalist stratejiye yakın bir izlenim vermesi AP tarafından eleştirileri beraberinde getirirken “Akis” dergisi çevresi de Türkeş’i Hitler’le karşılaştırma yoluna gitmiştir. Hitler’in Almanya dışında doğuşu ile Türkeş’in Kıbrıs’ta doğuşu, Hitler’in soyadını değiştirmesi ile Türkeş’in adının Hüseyin Feyzullah olduğu, Hitler’in Pan-Germenist oluşu ile Türkeş’in Turancılığı, Hitler’in Nazi Partisi’ne girişi ile ortaya koyduğu doktrin ve Türkeş’in Dokuz Işık’ı, Hitler’in ırk yaratma ve nüfus politikaları, komünizm düşmanlığı ile Türkeş’in düşünceleri aynı doğrultuda yansıtılmış ve Türkeş Hitler’le bir tutulmuş, faşistlikle itham edilmiştir.¹⁴⁰² Türkeş ise hayatı boyunca kendisiyle yapılan röportajlarda faşistlik sorusu karşısında komünistlerin daima kendilerine karşı olanlara faşist, Nazi, gericici vb. dediğini, kendilerinin komünizme olduğu kadar faşizme de karşı olduklarını ifade etmiştir.¹⁴⁰³

Türkeş’e göre faşizm, İtalya’ya mahsus korporatif bir sistem, Marxistlere karşı bir reaksiyon; nazizm ise Avrupa milletleri arasında kökü eskilere dayanan “arî ırkın üstünlüğü” ve “anti-semitizm” ilkelerini siyasi bir tatbikat haline getiren Hitler’in Germen ruhuna uygun bir doktrindir. Manevi görüş bakımından faşizm “katolik”, nazizm “antiklerikal”dır ve dine karşıdır. Bunlar zaaf ve kuvveti ile başka cemiyetlerin düzenleridir. Türkeş, 1969’da Emirdağ konuşmasında, 1971’de Adana konuşmasında, 1971’de Erzurum konuşmasında, 1972’de Marmara Bölge toplantısında partisi ve kendi hakkındaki faşistlik, nazistlik, gericilik vb. suçlamaları reddetmiş, aşırı milliyetçi oldukları

¹⁴⁰¹ Ferit Salim Şanlı, *age*, s. 239-240.

¹⁴⁰² *Akis*, “CKMP”, Yıl: 12, Sayı: 581, 7 Ağustos 1965, Cilt: XXXIII, s. 9-11.

¹⁴⁰³ Muhiddin Nalbantoğlu, *age*, s. 75.

konusunda da vakur, köklü bir medeniyetin sahibi olan Türk milletinin varlığı adına aşırı milliyetçi olmakla da şeref duyacaklarını belirtmiştir.¹⁴⁰⁴

J. Landau ise CKMP'nin 1965'ten başlayarak Türk sağının militan partisi olarak tanımlanabilecek bir radikal grubu temsil ettiğini ve Kemalizmin partiye yol gösterdiğini yazmaktadır. Ayrıca Landau, 1965'te yayınlanan “Dokuz Işık” adlı yapıtı, partinin Urim ve Thummim'i¹⁴⁰⁵ haline gelen, yalın bir dille yazılmış kitapçık olarak niteleyecek, devletçiliğe CHP'ninkinden daha aşırı bir yaklaşım getirdiğini öne sürmüştür.¹⁴⁰⁶

CKMP'nin “Müreffeh ve Kuvvetli Bir Türkiye İçin CKMP Programı” başlıklı 1965 tarihli 64 sayfalık kitapçığına bakıldığında hakikaten Kemalizmin partiye yol gösterdiği anlaşılmaktadır. Programa göre parti, Türkiye'de insan hak ve özgürlükleri, kişisel ve genel refah ve sosyal güvenliği hızla sağlayabilecek bir siyasal sistemin kurulmasından yanadır. CKMP, ilerici bir yaşam biçiminin kurulması ve ulusun modern bilim ve teknolojiye göre inşa edilmesi için çalışmalıdır. Partinin hedefleri ise “Milliyetçi, demokratik ve laik olacak ve toplumsal yasalara dayanacak bir devlet; özgürlük, milliyetçilik, ahlak, bilgi, toplumculuk, gelişme, halkçılık, köycülük ve sanayileşme” olarak belirleniyordu.¹⁴⁰⁷

Türkeş'in ve CKMP'nin ortaya koyduğu program esasında toplumun tüm kesimlerine hitap ediyor, bir nevi hiçbir siyasi partiye de meydan bırakmıyordu. Doğal olarak, asker, sivil, bürokrat ve köylü olmak üzere herkes için ortak değer olan Atatürk'ün belirlediği hedefler program için ilham kaynağı olmuştur. Nitekim Cumhuriyet terbiye ve ülküsü ile yetişen gençlere seslenilirken de “Atatürkçülük evrensel bir mâna ve tesir taşıyan Türk millî kurtuluş hareketinin özel adıdır. Yaşayan ve gelişen bir hayat görüşü hizmet felsefesi ve vazife ülküsüdür. Atatürkçülük, barışa, hürriyete, insan değerine sevgi, Türklüğe aşk, ilmin önderliğine inanıştır”¹⁴⁰⁸ deniliyordu.

Programın Türkiye'nin ihtiyaçları doğrultusunda 1965 Seçimleri'ne ve toplumun tüm kesimlerine yönelik hazırlandığı şüphesizdir. Ancak, özellikle Atatürk çizgisinde öne çıkmış olmasının en önemli nedenlerinden biri de CHP'nin “Ortanın Solu” söyle-

¹⁴⁰⁴ Galip Erdem, *Suçlamalar I*, 2. Baskı, Töre-Devlet Yayınları, Ankara 1975, s. 258-268.

¹⁴⁰⁵ Urim ve Thummim Musevilik'te rahiplerin yanlarında taşıdığı ve yol göstericiliğine inanılan ışıklı-nurlu taşlar olarak bilinmektedir. Landau ilgili sayfada 15 numaralı dipnotta bu taşları, “İbranilerde kulanılan, verdiği cevap evet ya da hayır olan bir kutsal büyü” olarak vermektedir.

¹⁴⁰⁶ J. M. Landau, *age*, s. 299.

¹⁴⁰⁷ *Müreffeh ve Kuvvetli Bir Türkiye İçin CKMP Programı*, Arı Matbaası, Ankara 1965, s. 3.

¹⁴⁰⁸ *Müreffeh ve Kuvvetli Bir Türkiye İçin CKMP Programı*, s. 6.

midir. Zira CHP bu süreçte kendini ideolojik olarak konumlandıracağı yer aradığı görülmüyor.

Dolayısıyla TİP'in kuruluşu ve güçlenmesi CHP'nin kendisini yenileme zorunluluğunu doğurmuştur. CHP, bu siyasi ortamda kendini solda, “Ortanın Solu”nda¹⁴⁰⁹ tanımlamıştır. Hakkı Uyar, bunun CHP'nin üçüncü devrimi olarak tanımlamak gerektiğini söyler. İdeolojik yenilenme sayesinde yıpranmışlığın giderilmesi, partinin yeniden genç ve aydınların ilgi odağı haline getirilmesi hedefleniyordu. Nihayetinde Nisan ayında Parti Meclisi'nde İnönü, “Ortanın Solu” durumunu kimseye bırakmayacaklarını ifade etmiştir. Yine gerçekten CHP'nin yenilenmesi zorunluluğunu gösteren hususlardan biri de İnönü'nün sonraki ayda tüccarların artık kendilerine para vermediği, iş adamlarının yardım etmediğini dile getirmiş olmasıdır.¹⁴¹⁰ İnönü, “Ortanın Solu”nu devletçi, devrimci, halkçı yol olarak yorumlarken bu söylemden sonra kendini de solcu olarak ifade etmiştir. Gerek İnönü gerekse Ecevit kendilerini aşırı soldan da ayrı tutmaya çalışmışlar, bunu da demokrasiye bağlılıkla ifade etmişlerdir.¹⁴¹¹

Bülent Ecevit, aşırı sağa ve aşırı sola karşı “Ortanın Solu” fikrine sahip olduklarını 1966'da kaleme aldığı kitabında ifade etmiştir. Ecevit'e göre “Ortanın Solu”, halkçı, sosyal adaletçi, düşüncüyü baskı altında tutmamaksosyal güvenlikçi, ilerici, devrimci ve reformcu, özgürlükçü, sosyal demokrasici, hızla toplum yapısını değiştirme amacı taşıyan, insana ve insanlığa saygılı, iktisadi faaliyet noktasında plancı, devletçi ama özel teşebbüse de yer bırakmakla beraber ondan toplum adına ödevler beklemektedir. Ecevit'in yorumlamasında doğmalara, katı doktrinlere bağlı kalan, komünizme kadar varan aşırı sol, ortanın solundan birçok noktada ayrı ve uzaktır. Aşırı sol teşebbüs özgürlüğünü ve özel mülkiyeti reddetmekte, demokrasiye de aşırı sağ gibi kendine faydaları ve

¹⁴⁰⁹ “Akis” dergisi 29 Ekim 1966 tarihli sayısını CHP'nin 18. Kurultayı'na ve “Orta'nın Solu”na ayırmıştır. Derginin kapağında yeni Genel Sekreter Bülent Ecevit, “Kazanan Adam” olarak verilmiştir. “Akis”, CHP'nin artık Kasım Gülek'in eline geçmesinin sıfır olduğunu artık Bülent Ecevit devri başladığını yazmış, Ecevit hazırlıksız yakalanmadığı ifade edilmiştir. Ecevit'in, Kurultay öncesinde yayınladığı “Ortanın Solu” adlı kitapta 5000 adet basılan ve 1500'ü bedava dağıtılan bu kitabın kalan 3500'ü birkaç gün içinde satılıp tükenmiştir ve bayii Ecevit'e ikinci baskısı için müracaat etmiştir. Dergide “Halk Gönüllüleri” adıyla kurulacak bir örgütten söz edilmiştir. “Propaganda” ve “halka düşünceleri ulaştırma” gibi konular üzerinde düşüncelerini açıklayan Ecevit'in Genel Sekreterlik sorumluluğunu yüklendikten sonra bu konudaki eğilimi önemli olmuştur. Bkz. Akis, Cilt: XXXVII, Sayı: 645, 29 Ekim 1966, s. 4-10.

¹⁴¹⁰ Hakkı Uyar, *age*, s. 178-179.

¹⁴¹¹ Hakkı Uyar, *age*, s. 198-207.

kendi sisteminin sınırları içinde razı olmaktadır. Ecevit’e göre, aşırı solda devleti erite- rek tam bir halk egemenliği ülküsüne ulaşma amacı¹⁴¹² da bulunmaktaydı.¹⁴¹³

Ecevit, siyasi yelpaze içinde partilerin konum ve durumlarını irdelerken CKMP’nin yönetici kadrolarındaki kesin değişiklikten sonra henüz sonucu alınamamış bir metamorfoz içinde olduğu tespitinde bulunmuştur. Ecevit’in gözlemlerine göre, çok dar olan yeni yönetici kadrosunda, sağcısı da solcusu da aşırı sağla sol arasında bocala- yarı olmasının yanında bazı sözcülerinin, bu partiyi “demokratik milliyetçi toplumcu” olarak tanımlamaları, “Nasyonal sosyalist”in Türkçesi olan “milliyetçi toplumcu” sözü- nün olumsuz çağrışımları nedeniyle bu partinin üzerinde, haklı veya haksız, kuşku bu- lutları meydana getirmekteydi.¹⁴¹⁴ Ecevit’in CKMP konusunda ortaya koyduğu bu tes- pitler aslında CKMP’den MHP’ye geçişin temel sebepleridir denilebilir.

CHP kendini “Ortanın Solu”nda konumlandırırken CKMP, Türk milliyetçiliğini, “Türk milletine, kültürüne ve devletine sevgi, bağlılık ve hizmet ülküsü” olarak tanım- lamıştır. Türk milletine duyulduğu ifade edilen büyük sevgi, programa göre Türk milli- yetçiliğini kurucu, koruyucu, yaratıcı, yükseltici, ilerletici bir ruh, şuur ve kudret kayna- ğı haline getirmiştir.¹⁴¹⁵

Parti, Türk milliyetçiliğini antiemperyalist, barışçı, özgürlükçü ve demokratik görmüştür; bu nitelikler, Türk tarihinden, halkın inanışlarından ve Atatürk’ün düşünce- lerinden alınmıştır. Partinin milliyetçiliği, Türkiye’yi öteki uluslar içinde saygın ve eşit bir yere oturtmaya, bağımsızlık ruhunu ayakta tutmaya, dil, amaç, kültür ve kader açı- sından birleşmiş Türk ulusunun gelişimini korumaya, çağdaş bir toplum için çalışmaya, ekonomik, toplumsal ve kültürel ilerleme için gerekli devrimci düşünce ve özveri duy- gusunun gelişimine yönelikti. Bilimsel planlama ve devrimci ilerleme bileşimi ise parti- nin kalkınmada temel yaklaşımıydı. Landau’ya göre, partinin radikal reformlar yoluyla

¹⁴¹² Aşırı solun devleti eritip eritmediği ve tam halk egemenliği kurup kuramadığı veya böyle bir amacı- nın olup olmadığı kendini en güzel Sovyetler’de göstermektedir. Marx ve Engels’in fikrine göre, sosya- lizmin yüksek safhasında devlete lüzum olmayacağından bu siyasi ve hukukî müessese ortadan kalkacak- tır. Lenin de 1918 başlarında neşredilen “Devlet ve İhtilal” isimli eserinde ihtilali müteakip kurulacak proleter devletinin sınıf tezatları bulunmayan bir cemiyete ulaşıldığında ortadan kalkacağını söylemesine rağmen iktidarda kalmaları, Marxist doktrinin ifadesine uygun şekilde devleti yıkmakta değil, onu ve yarattıkları cihazı kuvvetlendirmelerine bağlıydı. Stalin 1923’te Onikinci Parti Kongresi’nde yaptığı ko- nuşmada “Parti emir verir, ordu-işçi sınıfı bu emirleri icra eder” diyerek işçi sınıfı hâkimiyeti veya prole- ter diktatörlüğün manasını açıklamıştır. Bkz. Mehmet Eröz, *Marxizm Leninizm ve Tenkidi*, Üçüncü Baskı, İrfan Matbaası, İstanbul 1978, s. 305-312.

¹⁴¹³ Bülent Ecevit, *Ortanın Solu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 15-25.

¹⁴¹⁴ Bülent Ecevit, *age*, s. 25-30.

¹⁴¹⁵ *Müreffeh ve Kuvvetli Bir Türkiye İçin CKMP Programı*, s. 9.

bunu gerçekleştirme düşüncesi, Türk Kurtuluş Savaşı'nın ikinci bölümü olarak görülüyordu.¹⁴¹⁶ 1960 sonrasında bilindiği üzere Atatürk'ü Marxist ve sosyalist düzlemde okuyanlar da mücadelelerini “İkinci Kuva-yı Milliye Hareketi” olarak tanıtacaktı. Ancak daha 1950’lerde bir siyasi parti propagandası ve meşruiyeti olarak Vatan Partisi kurucusu Hikmet Kıvılcımlı bu ifadeyi kullanmıştır.¹⁴¹⁷

Gazeteci İffet Aslan'ın CKMP kurmayları ile yaptığı röportajda Muzaffer Özdağ da Kuva-yı Milliye vurgusu yapmıştır. Çünkü toplumların hayatlarında felaket günleri, millî kurtuluş savaşları, yeni bir dünya görüşünün, dinin, mezhebin doğduğu anlar gibi anlar vardır ki bu anlarda bütün toplum, tek insan gibi düşünür, tek kalp gibi çarpar ve kişi benliğinden sıyrılmaktadır. Bu ferdin, erimesi demek değildir, tersine şahsiyet kazanmasıdır. Özdağ, bu yüzden tekrar, o ruha gelinmesini söylemiştir.¹⁴¹⁸

10 Ekim 1965'te yapılacak olan seçimler için yayınlanan bildiride de Kurtuluş Savaşı ve Atatürk inkılabları, esaret ve gerilik şartlarını yenmek, medenî âlemde, şerefli ve güvenli bir yer almak, mesut, müreffeh, kuvvetli bir Türkiye kurmak için olduğu vurgulanmış, Atatürk'ün düşüncelerine bu yolla göndermede bulunulmuştur. Türk milletinin 46 yıl önce bir istiklâl savaşı vermeğe zorlayan şart ve nisbetlerde büyük bir değişme olmadığı, Atatürk'ün önceden görüp işaret ettiği gibi, “İktisat, teknik, kültür zaferiyle teyit edilmediği” için de mesut, kuvvetli Türkiye'nin henüz gerçekleşmemiş olduğu ifade edilmiştir.¹⁴¹⁹

Demokratik devlet felsefesi içinde kutlu olanın insan olduğu CKMP programında belirtilirken, millet anlayışında mensubiyet şuurunun olması, CKMP'nin Türk milliyetçiliği anlayışının ırkçılığı reddettiği anlamına da geliyordu. Madde 6 ve 7'de “Biz, milleti devamlı, manevi bir bütün kabul ederiz. Bu bütünü yaşatan değerlerin korunmasını isteriz. Türk milleti, hayat, kader, kültür ve ideal birliğinin yarattığı devamlı, tarihi ve sosyal bir kişiliktir. Türklüğün, büyük ve şerefli mazisine ve aydın geleceğine inanıyoruz. Partimiz, Ben Türküm diyen ve kendini Türk sayan her insanı Türk kabul eder. Bizce Türk oluş kendini Türk milletine mensup bilme şuurunu, Türk kültürüne sevgi duygusu, Türk olarak yaşamak iradesi ve Türk devletine sadakattir” denilmiştir.

¹⁴¹⁶ J. M. Landau, *age*, s. 313.

¹⁴¹⁷ Hikmet Kıvılcımlı, *Finans Kapital ve Türkiye*, 2. Baskı, Diyalektik Yayınları, İstanbul 1978, s. 48.

¹⁴¹⁸ İffet Aslan, *age*, s. 47.

¹⁴¹⁹ *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi 1965 Seçim Bildirisi*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1965, s. 5.

Burada kalıplara hapsedilmiş veya sunî millet tanımlarında ortaya çıkan unsurlardan ve Batı'dan ithal modellerden ziyade millet olma düşüncesi ve milletleşme sürecinin göz önünde tutulduğu görülmektedir. Toplumun ahengi ve birliği açısından ise tıpkı Atatürk'ün halkçılık anlayışı gibi de sınıf devleti fikrini ve sınıflar arası savaş reddedilmiş, sınıflaşmanın siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel hayatta bir istismar ve tahakküm hiyerarşisi şekil ve manası almasına ve devletin böyle bir sonuca âlet olmasına karşı olunduğu belirtilmiştir.¹⁴²⁰

Doğrudan parti programında ve beyannamesinde yer almamış da olsa yönetim ve seçim sonuçlarının doğuracağı ortama karşı Türkeş'in "Millî Devlet, Güçlü İktidar" düşüncesi ekseninde bir takım değerlendirmelere de sahip olduğu görülmektedir. Türkeş, kendisiyle yapılan bir röportajda millî ve radikal reformlar yapma adına, koalisyonlarda fayda görmediğini, karma hükümet kurulacağına anlaşmalı destek hesabına dayanan tek parti hükümetlerinin kurulmasını daha isabetli bulduğunu söylemiştir.¹⁴²¹

27 Mayıs 1960 sonrası kuruluşları tespit edilirken zayıf iktidar fikrinin prensip halinde hedef alınması ve parlamento içinde ve dışında her kuruluşun az veya çok icra organının çalışmasını sınırlayacak şekilde düşünülmesi sonucunu doğurmuş, politik organlara bürokrasinin hükmetmesi için elden gelen yapılmıştır. Bu yolda Türkiye'deki sol da Batı'daki ihtilalci sol ile aynı çizgide bulunarak kuvvetli icra organı prensibine savaş açmıştır. İşte Türkeş'i kuvvetli icraya sevkeden hususlardan biri de iktidardan uzak kalmasından dolayı fikir olarak zafiyete düşen ve kendini yenilemeyen solun muhalefetten iktidar düşmanlığına, oradan da toplumu ve şartları inkâra, yıkıcılığa ve hatta memleketi parçalamaya götürme tehlikesini 27 Mayıs sonrasında sezmiş olmasıdır.¹⁴²²

Böyle bir süreç içinde CKMP'nin program ve beyannamesi, millî bir hizmet ifadesi ve samimî şeref taahhüdü olarak ilan ediliyordu. Seçim Beyannamesi'nde, her sahada Türk milletinin sorunlarını çözmek, Türkiye'yi refah ve huzur devleti haline getirmek üzere reformlar yapmak, demokratik rejimi emniyet altına almak, vatandaşlar arasındanimetler ve külfetler, kabiliyet, kültür, çalışma ve liyakat esaslarına göre adaletle dağıtılmasını sağlamak, orta sınıfı korumak ve bu yönde birçok vaad ifadesini bulmuş, millî sermayeye dayanma ekonomik kalkınma için gerekli görülmüştür.

¹⁴²⁰ *Müreffeh ve Kuvvetli Bir Türkiye İçin CKMP Programı*, s. 4-5.

¹⁴²¹ İffet Aslan, *age*, s. 43.

¹⁴²² Mehmet Turgut, *age*, s. 135.

Beyannamede millî birlik ve beraberlik açısından din konusu da özellikle üzerinde durulan konular arasında yer almış, zaptiye devleti anlayışında olmadıkları, laikliğin baskı aracı olamayacağı vurgulanmıştır. İlerde de görülecektir ki Türkeş, tüm siyasi yaşamı boyunca dini dışlamayan bir Türk milliyetçiliği anlayışının öncüsü olmuştur. Bu noktada dinle ilgili olarak CKMP Beyannamesi'nde, maddi temellerle manevi temellerle birlikte ele alınması zaruri görülmüş, ahlak ülkücüleri olarak ruh hâkimiyetinin kurulması için din öğretimi önemslenmiştir. İmam-hatip okullarının, meslek liseleri olarak görüldüğü, mezunların yüksekokullara geçişte engellerinin kaldırılması, öğretmen olarak görevlendirilmeleri, ilk ve orta öğretimde din ve ahlak derslerinin bütün sınıflara konulmasını ve ehliyetli öğretmenlerce verilmesinin sözü verilmiştir.¹⁴²³

Seçim Beyannamesi'nde yüksek manevi kıymet olarak ailenin korunması, doğum kontrolünün yapılmaması, tiyatronun millet okulu olması, sanat ve kültürde ideolojiden soyutlanarak millî değerler sistemini kurmak, komünizmle mücadele edilmesi partinin milliyetçi söylemleri olurken, CKMP işçiden öğretmene, memurdan esnafa, ormancılıktan, balıkçılığa kadar her alanda görüşlerini paylaşmış, ayrıca programın yarısını ekonomik kalkınmaya ayırmıştır.¹⁴²⁴

CKMP kurmaylarından Numan Esin de gazeteci İffet Aslan'a verdiği röportajda, kalkınma konusunun sadece bir teknik işi ve sunî çerçeveye ait gelişmeler olmadığını, bünye değişiklikleri gerektirdiğini belirtmiştir. Ona göre, şekli değişiklikler tamamlanmalı, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşılmalıydı. Çünkü Atatürk Döneminde kıyafet ve laiklik gibi değişiklikler şekli değişikliklerdi.¹⁴²⁵

Parti Programı ve Beyannamesi doğrultusunda Türkeş, seçim kampanyasını 19 Eylül 1965'te Ankara Yenışehir Pazar pazarı meydanında 10.30'da açmıştır. İstiklal Marşı ile açılan davul zurna ile Zafer Marşı ve saz heyetinin Erzurum dolaylarından türküler çaldığı açık hava mitinginde Türkeş, büyük yaradılışlı Türk milletinin başına geçen idarecilerin kudretsiz ve yetersiz oluşundan, çıkarıcı ve hırslı politikacıların millete hizmet etmek isteyenleri engellemesinden bahsetmiş, konuşmasını "*Hepinizin müşterek çok şerefli bir adınız vardır: Ne mutlu Türk'üm diyene!*" cümlesi ile bitirmiştir. Türkeş, 26 Eylül'deki Eskişehir mitingini dış politikaya ayırmış, Sovyetlerin isteklerinden, NATO ittifakından yeterince kazançlar elde edilemediği, Amerikalıların dünya

¹⁴²³ *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi 1965 Seçim Bildirisi*, s.4-9.

¹⁴²⁴ *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi 1965 Seçim Bildirisi*, s. 9-29.

¹⁴²⁵ İffet Aslan, *age*, s.47-48.

politikasında tecrübesiz ve bilgisizlikleri, Türkiye’de işlerini yürütmek için seçilmiş yerli müşavirlerin isabetsiz seçilmiş olmalarını konu edinmiştir. 29 Eylül’de Adana mitingi hareket, hamle ve hızla uygarlık yolu ve Türk milliyetçiliğinin Kuva-yı Milliye olduğu, 3 Ekim’de İzmir Konak mitinginde ülkede gizli faaliyetlerin bölgecilik, ayrıcılık ve sınıf mücadelesi içinde olduğu, 6 Ekim’de marşla ve “Türkiye aç hürler, tok esirler ülkesi olmayacak” pankartıyla karşılandığı mitingte ise kalkınma konusu işlenmiştir.¹⁴²⁶

CKMP, 10 Ekim Seçimleri öncesinde “seçmen” için genel bir beyanname kaleme alırken, ayrıca “Sevgili Köylü Yurttaşlarımız İçin” başlığıyla köylüler için, “Saygıdeğer Tüccar ve Esnaf Vatandaş” ismiyle tüccar ve esnaflar için, “Türk Gençliği için Hizmet Planı” adıyla da gençlik için broşür yayınlamıştır. Bunlarla birlikte, parti uhdesinde ihdas edilen, “Kadınlar Kolu”, “Gençlik Kolu” gibi teşkilatlarla da tabana ulaşmaya teşebbüs edilmiştir.¹⁴²⁷

Ancak tüm çabalara rağmen CKMP, 1965 Seçimleri’nde %2,2’lik bir oyla parlamentoya 11 milletvekili sokabilmiştir. Aynı seçimde TİP ise 15 milletvekili çıkarmış ve öğrenci hareketinin yükseliş sinyalleri de yavaş yavaş görülmeye başlanmıştır. Bu tarihten itibaren CKMP’nin antikomünist karakteri de giderek belirgin hale gelmeye¹⁴²⁸, ülkücü dernek, sendika ve gençlik örgütlenmeleri de bu tarihten itibaren kurulmaya başlamıştır. Diğer yandan 1961 Seçimleri’nde yüzde 13,9 düzeyinde olan oyların, Türkeş’in genel başkanlığında girilen 1965 Genel Seçimleri’nde yüzde %11’lik bir kayba uğradığı görülmektedir.

CKMP olarak istenen başarı sağlanamamış olsa da Demirel başkanlığında kurulan hükümete karşı olan konuşmalarında Türkeş, CKMP programını, hedeflerini, millî konulardaki hassasiyetini her fırsatta anlatmış, düşüncelerini çok açık bir şekilde dile getirmiştir. Daha sonraları AP’den ayrılıp Demokratik Partiyi kuracak olan Ferruh Bozbeyle’nin¹⁴²⁹ başkanlığını yaptığı Meclis’te, Demirel Hükümeti’nin programı vesilesiyle

¹⁴²⁶ Metin Turhan, *Milliyetçi Hareket*, 1. Baskı, Polietika Yayınları, Ankara 2020, s. 35-38.

¹⁴²⁷ Ferit Salim Şanlı, *age*, s. 294.

¹⁴²⁸ Fatih Yaşlı, *age*, s. 162.

¹⁴²⁹ AP’li Ferruh Bozbeyle, parti içinde Süleyman Demirel’e karşı başlatılan 72’ler Hareketi içinde Sadettin Bilgiç’le birlikte bulunmuş bir isimdir. 19 Ekim 1970’te Meclis Başkanlığı’ndan ve 13 Kasım 1970’te de AP’den istifa etmiş, fiilen liderliğini Sadettin Bilgiç’in yaptığı Demokratik Parti Genel Başkanı olmuştur. Demokratik Parti’nin kurucuları arasında Celal Bayar’ın kızı Nilüfer Gürsoy, Samet Ağaoğlu’nun eşi Neriman Ağaoğlu, Adnan Menderes’in oğulları Yüksel ve Mutlu Menderes de bulunuyordu. Bkz. Sadettin Bilgiç, *Hatıralar*, 2. Baskı, Ankara 2002, s. 217-218; Hikmet Özdemir, *Devlet Krizi-TC. Cumhurbaşkanlığı Seçimleri*, Afa Yayınları, İstanbul 1989, s. 219.

CKMP adına yaptığı konuşmada Türkeş, “*Milletin hizmet vekâletini almış her iktidarın, her hükümetin mutlaka muvaffak olmasını isteriz. Hizmet nöbetine gelmiş olanların başarısı ve bu başarıdan doğacak mutluluk milletindir. Bu düşünce ve duygu ile AP Hükümeti’nin başarılı olmasını samimiyetle diliyoruz*” dedikten sonra AP’nin 27 Mayıs İnkılâbı’na dayanan ve millî iradenin tasvibine mazhar olan anayasanın ruhuna ve bu yolda verilen vaatlere karşı samimiyetten emin olmak istediklerini belirtmiştir. Türkeş bu konuşmada büyük ölçüde CKMP programını anlatmış, samimiyetlerine inanmaları durumunda, seçim sürecinde yaşananları ve söylemleri unutup hükümete yardımcı olabileceklerini ifade etmiştir.¹⁴³⁰

Türkeş, 1970’lerde de yaptığı değerlendirmelerde Türkiye’nin NATO’ya girdikten sonra kış uykusuna yattığı, NATO’nun ordunun ihtiyaçlarının karşılanması noktasında bir takım faydaları olduğu ancak Türkiye’nin millî kuvvetleri olan ordunun NATO emrine verilmesinin doğru olmadığını dile getirmiştir.¹⁴³¹

Türkeş tarafından uzun zamandan beri yardım olarak Amerika’dan peçete, havlu, çatal, kaşık, çorap, hastane elbisesi, yem torbası, yular sapı gibi memlekette daima yapılan ve bulunabilen şeyler alındığı ve bu durumun yerli sanayimiz için bir darbe olduğu, yurt içinde imal edilmesi mümkün olmayan çok önemli şeylerin istenilen sayıda alınmasını da önlediği söylenmiştir. Ayrıca Türkeş, Türk yetkili kumandanlarının ve şahsiyetlerinin girip denetleme yapamayacağı hiçbir saha, tesis ve yabancı birlik bulunmasına müsaade olunmaması konusunda uyarıda bulunmuş, “*NATO emrine tahsis edilmiş olan kuvvetlerimizin de bir kısmının NATO emrinden çıkarılarak millî kuvvetler haline getirilmesi veya doğrudan doğruya bizim emrimizde olacak yeni millî kuvvetler tesis olunmasını*” teklif etmiştir.¹⁴³² Türkeş, NATO konusundaki hassasiyetine yani benzer bir öneri ve tutumu çalışmanın beşinci bölümünde görüleceği üzere 1990’larda “Çekiç Güç” için dile getirmiş, “Türk Çekiç Gücü”nü önermiştir.

Türkeş, CKMP adına 1966 yılı içinde yaptığı konuşmalarda da millî hassasiyetlerini dile getiriyor, dış politika bilhassa Kıbrıs konusunda eleştirilerini ortaya koyuyordu. 21 Mayıs 1966 tarihli radyo konuşmasında, hükümetin 7 aydan beri bölgecilik ve mezhepçilikle birlikte yürüyen komünizme karşı etkili mücadele yapmadığı söz konu-

¹⁴³⁰ Alparslan Türkeş’in TBMM’deki Konuşmaları (27.05.1960-04.12.1995), Hüseyin Hüsni Uğur (drl.), TBMM Basımevi, Ankara 2009, s. 62.

¹⁴³¹ Alparslan Türkeş, *Dış Politikamız ve Kıbrıs*, Kutluğ Yayınları, İstanbul 1974, s. 28-35.

¹⁴³² Alparslan Türkeş’in TBMM’deki Konuşmaları (27.05.1960-04.12.1995), s. 73.

su edilirken Amerika ve NATO ittifakının millî menfaatler temelinde doğru kullanılmadığı, onlardan faydalanma yoluna gidilemediği ve Kıbrıs konusu ele alınmıştır. Türkeş'e göre, Halk Partisi'nden daha beceriksiz, aciz ve korkak AP Hükümeti, Kıbrıs konusunda enerjik davranmamış, çıkar peşinde koşarak iç politikaya alet etmiş, İskenderun'da gürültülü tatbikat ve manevralar yaparak zaman kaybetmiş, Yunanistan ise sessiz bir şekilde Kıbrıs'a 15 bin askerini çıkarmıştır. Bu yıllarda Kıbrıs'ın millî bir mesele haline getiren¹⁴³³ Türkeş, iç politikada millete de partilerüstü bir anlayışla bakılmadığı, iktidar ve ana muhalefet partilerinin dar ve partizan görüşlerle milletten anladıklarının kendi partileri olduğu vurgusunu yapmıştır. Türkeş, konuşmasını Atsız'ın "Zafer ülku kaynağının çeşmesidir/Zafer gönüllerin birleşmesidir..." dizeleriyle noktalamıştır.¹⁴³⁴

3.4.1965-1969 ARASINDA TÜRK SİYASETİNDE DOKUZ IŞIK EKSENLİ TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ SÖYLEMİ

MHP'nin doğuşunun hazırlandığı yıllarda yayınlanan "Millî Hareket" dergisinde "Türk doktrini"¹⁴³⁵, Türkeş'le yol arkadaşlığı yapan isimler arasında "Millî Türk Doktrini"¹⁴³⁶ olarak adlandırılan "Dokuz Işık"ın ilk basımı 1965'te İstanbul'da yapılmış, sonra bir kaç kez yinelenmiş ve fiyatı enflasyondan etkilenmeksizin 1 TL kalarak parti eylemleri için başucu kitabı olmuştur.¹⁴³⁷ Bizce Türkeş'in "Dokuz Işık"ta açıkladığı ilkeler ve görüşler daha önce de değinildiği gibi 1965'te ortaya çıkmamıştır. Bu düşüncelerin temelleri 1950'li yıllarda, hazırlanışı Türkeş'in Başbakanlık müsteşarı olduğu, sonrasında Hindistan günlerinde ve dönüşünde, doğuşu CKMP'ye genel başkan olduğu günlerde, ilanı ise 1967 Kongresi'nde olmuştur. Nitekim "Millî Hareket" dergisini çıkaran Ahmet Karabacak, Türkeş'in Hindistan'dan döndükten sonra MTTB konferans salonunda, henüz partiye girmeden küçük bir topluluğa "Dokuz Işık"ı anlattığını¹⁴³⁸ yazmaktadır.

Türkeş'in esasında CKMP programı, seçim bildirisi ve mitinglerde de telefuz etmeden anlattığı sistem ve doktrin "Dokuz Işık"tır. 1967 Kongresi'nden önce de Türkeş'in İlçe Kongrelerinde millî bir sistem olarak "Dokuz Işık"ı anlattığı görülmektedir.

¹⁴³³ Alparslan Türkeş, *age*, s. 170-182.

¹⁴³⁴ *CKMP'nin Radyo Konuşmaları*, Arı Matbaası, Ankara 1966, s. 6-12.

¹⁴³⁵ *Millî Hareket*, 11 Haziran 1967, arka kapak.

¹⁴³⁶ Nurettin Pakyürek, *Millî Meseleler ve Türkeş*, Dede Korkut Yayınları, İstanbul 1976, s. 43.

¹⁴³⁷ J. M. Landau, *age*, s. 317-318.

¹⁴³⁸ Ahmet Karabacak, *age*, s. 28.

23 Nisan 1967’de CKMP İlçe yöneticilerini seçmek için toplanan İstanbul/Zeytinburnu İlçe Kongresi’nde millî bünyeye uygun bir sistemden bahsediyor, Türkiye’nin atom ve feza çağına girmesi gerektiğini ve bunun için de millî bir hareketin doğmakta olduğunu söylüyordu. Bu kongrede ilk konuşmayı İsmail Hakkı Yılanlıoğlu komünizm vurgusuyla yapmış, Ahmet Er ise ahlak konusu üzerinde durmuştur.¹⁴³⁹

Yine Türkeş, 27-28 Nisan 1967’de İstanbul Üniversitesi öğrenci lokalinde, iki günde 3’er saat olmak üzere yaptığı genel izahta aydınların görevini yapmadığı, taklit hatasına düştüklerinden bahsetmiş, millî coğrafya, millî tarih ve millî gerçekler üzerinde bir sistemin kurulması zarureti ortaya koymuştur. Türkeş, yaklaşık iki bin kişi olarak gözlemlenen öğrenci topluluğuna “Dokuz Işık”ı anlatmıştır. Türkeş, “Dokuz Işık”ı anlatmaya geçmeden önce Türkiye’nin kalkınma hamlesinde başarısızlığa uğramasının sebeplerini, Batı medeniyetinin yükselişindeki manevi, ilmî ve maddi sebeplerin anlaşılmasını, Türk milletine uygun millî bir görüşün ortaya konamayışı, refaha ve mutluluğa birlikte ulaşmak anlayışından yoksun olmak, miskinlik ve hareketsizlik gibi unsurlarla açıklama yoluna gitmiştir. Türkeş, Türkiye’yi hızla kalkındıracak olan millî doktrinini, Türkiye’nin tarihini, millî gerçeklerini, millî ruhunu, dinini, ahlakını esas alan, ilmi, modern ilmi rehber edinmiş bir görüş olarak sunmuştur.¹⁴⁴⁰

Temmuz-Ağustos aylarında Türkiye’nin en hareketli partisi olan CKMP İl ve İlçe Kongreleri düzenliyordu. 30 Temmuz 1967’de İstanbul İl Kongresi, Spor Sergi Sarayı’nda yaptığı konuşmada Türkeş, CKMP’nin davasının en büyük dava olduğunu, “*her şeyin Türk milleti için, her şeyin Türk milletine göre ve her şeyin Türk milletine inanmak olduğunu*”, bunu için kırmadan, incitmeden, kırılmadan iş görmek gerektiğini öğütüyordu. Ayrıca Türkeş, Türk milliyetçiliğinin artık aksiyon olduğunu, Türk milletinin davayı anladığını, dönüşün başladığını Bilge Kağan’dan alıntıyla “*Titre ve kendine dön!*” diyerek ifade etmiştir.¹⁴⁴¹

Nihayet “Millî Hareket” dergisi, 25-26-27 Kasım 1967’de toplanacak olan Büyük Kurultay’da CKMP’nin gençlerin ve aydınların partisi olduğu ve milliyetçi-toplumcu olduğunu haber veriyor, Türkeş’i iftirasız, küfürsüz, kafaya ve mantığa hitap

¹⁴³⁹ *Millî Hareket*, Mayıs 1967, s. 11

¹⁴⁴⁰ *Millî Hareket*, Haziran 1967, s. 12-13.

¹⁴⁴¹ *Millî Hareket*, Ağustos-Eylül 1967, s. 6-7.

eden bir ses olarak tarif ediyordu. Dergide, “Dokuz Işık”ı benimseyen ve benimsetmeye çalışan insanların CKMP kadrosunu oluşturduğu ifade ediliyordu.¹⁴⁴²

Türkeş, Büyük Kurultay’da yeniden Genel Başkan seçilmesinden sonra yaptığı konuşmada¹⁴⁴³ ülkenin içinde bulunduğu durumu özetlemiş, millî doktrine duyulan ihtiyacı anlatmış, Büyük Türkiye hedefini duyurmuştur. Türkeş, Türkiye’nin genel görünümünü, “*dudaklar çatlak, mideler boş, köyler karanlık, dağlar tepeler çıplak, halk yoksul, millet düne küskün, gelecekte ümitsiz*” şeklinde tespit etmiş, siyasetin “*hile, iftira, yalan ve tertip gibi basit ve çirkin silahlarının Türk halkının siyasi hareketlerini zayıflattığı, inancını sarstığını*” belirtmiştir. Türkeş’in “Geleceğin Büyük Türkiye’si’ne Selam” diyerek bitirdiği Türk milletine çağrısı ise kongreye şu şekilde damga vurmuştur.¹⁴⁴⁴

“Ben Türk milletini; sokaklarda ispanak fiyatına satılan demokrasiye, rüşvetle, hile ile çiğnenen, çiğnetilen hukuk düzenlerine, ahlaktan yoksun, bir hürriyete, tefeciliğe, kara borsaya yer veren bir ekonomiye çağırıyorum. Türklük gurur ve şuuruna, İslamahlak ve faziletine, yoksullukla savaşa, adalette yarışa, birliğe, kardeşliğe, kısacası hak yolu, hakikat yolu, Allah yoluna çağırıyorum... Hareketin adını isteyenlere açıkça ilan ediyorum: Yeniden maneviyata dönüş. Hedefimiz Türkiye’yi aç hürler, tok esirler ülkesi yapmamaktır... Buluşma yerimiz Büyük Türkiye’dir. Buluşma noktamız imanlı Türk insanının kafası, kalbi ve cevheri aslisidir...”

“Dokuz Işık”ın partinin resmî doktrini olarak kabul edildiği kongre, MHP’ye uzanan yolda bir geçiş kongresi olarak da değerlendirilmekte, “Yeniden maneviyata dönüş” söylemi de Türk-İslam sentezine gidişin ayak sesleri olarak görülmektedir. Marxist doktrinin ve beynelmilel komünizmin çeşitli memleketlerde oynadığı oyunlar, karıştırıcı, parçalayıcı politikalarına değinilmesi¹⁴⁴⁵ ise yabancı ideolojilere karşı başta iç barışı ve millî bütünlüğü koruma mücadelesi verileceğinin göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Türkeş, kongrede 27 Mayıs’ın ümit ettiği reformların gerçekleşmemesi ve tabii senatörlük yoluyla 27 Mayıs’ın adil, tarafsız, barıştııcı ve affedici ruhunun yıkılmış olmasından dolayı altı büyük reformun bir elden uygulanması gerekliliği üzerinde durmuştur. Bu reformlar, ahlak ve millî eğitim reformu, sosyal reformlar, idare reformu, sanayi reformu, tarım ve toprak reformları, mali reform olarak sıralanmıştır. Türkeş,

¹⁴⁴² *Millî Hareket*, Kasım 1967, s. 12.

¹⁴⁴³ Konuşma metnini Ahmet Er kendisinin hazırladığını, Mehmet Altınsoy’la birlikte Genel Merkez gittiklerini daktilo kullanmayı bilmediği için kendisinin söylediği ve Altınsoy’un da yazdığını söylemektedir. Bkz. Ahmet Er, *age*, s. 238.

¹⁴⁴⁴ *Millî Hareket*, Aralık 1967, s. 7.

¹⁴⁴⁵ Fatih Yaşlı, *age*, s. 163.

kongrede sırasıyla “Dokuz Işık” ilkelerinden de bahsetmiş, Tevfik Fikret’in “Haluk’un Veda’ı” şiirinde yer alan “Koşan elbet varır, düşen kalkar/Kara taştan su damla damla akar/Birikir sonra, bir gümüş göl olur/Arayan hakkı en sonunda bulur” dizeleriyle konuşmayı bitirmiştir.¹⁴⁴⁶

Alparslan Türkeş’in ifadeleriyle Dokuz Işık, kapitalizm ve komünizm gibi yabancı sistemlerin dışında millî bir kalkınma yoludur. Bu yol, çalınma doktrinlerden değil, millî yapının ve başkalarına benzemeyen şartların incelenmesinden doğmuştur. Türkeş, bu yola aynı zamanda “üçüncü yol” demiştir.¹⁴⁴⁷

“Üçüncü yol”un gerekliliğini ise Türkeş, bir yazısında şu şekilde ifade ettiği görülmektedir:¹⁴⁴⁸

“Biz, eskicilerin döküntülerini kapışan, başkalarının sırtından çıkardığı elbiseleri giyerek efendiliğe kalkışan, arsız aydın tipini, Türk milletinin baş düşmanı saymaktayız. Geceyi gündüze katarak, emek harcayarak, ter dökerek kendi düşünce eserlerini meydana getirecek ve Türk milletini kökünden koparmadan, ilimde, sanatta kanatlandırıp, çağlar üzerinden uçuracak gerçek aydınlara muhtaç bulunmaktayız. Tarihin seyri içinde Türk milletinin kudretli ve muhteşem bir yaşantısı vardır. Bugünkü düşkün durumdan çekip çıkarmak, iyiye doğru hızla yöneltmek gerekir. Bunun için sadist İslav Marxizmini kopya etmeye veya soğuk Anglo-Sakson kapitalizmine sarılmaya lüzum yoktur. Bize başka bir yol, üçüncü yol gerekmektedir.”

“Dokuz Işık” ilkeleri sırasıyla şöyledir: 1- Milliyetçilik, 2- Ülkücülük, 3- Ahlakçılık, 4- İlimcilik, 5- Toplumculuk, 6- Köycülük, 7- Hürriyetçilik ve Şahsiyetçilik, 8- Gelişmecilik, 9- Endüstricilik ve Teknikçilik. Ancak görüldüğü üzere burada daha önce “Hür Türkler Birliği” adıyla kurulması tasarlanmış olan derneğin ilkeleri içerisinde yer verilmiş olan Öztürkçeciyiz ve Halkçıyız yer almamıştır.

Millî doktrin olması sebebiyle Türkçülüğü, milliyetçilik ilkesinin içinde katıp destek unsuru olarak gören Türkeş, Türklük ruhunun Türk toplumunun yapısına ters düşmemesi yönünde bir anlayışa sahipti. Bu bağlamda Türkçülüğü, ırkçılık ve ırkçılığı çağrıştıracak şekilde kullanmamıştır. Ferit Salim Şanlı’ya göre, Türkeş “Dokuz Işık Doktrini”nde , “Türkçülük” kavramını da “Milliyetçilik” ilkesinin yanına eklemekle birlikte etnik milliyetçiliği tezahür ettiren bir yaklaşımda bulunmuştur.¹⁴⁴⁹ Şanlı’nın yorumuna karşı Türkeş’in Türkçülük tarifi meseleye açıklık getirmektedir. Türkeş’in kendi ifadeleriyle Türkçülük, Türk milletinin ilim, sanat, ziraat, iktisat, kültür ve diğer her alanda, millî gelenek ve millî bünyeye uygun bir şekilde kalkındırılması, içte ve

¹⁴⁴⁶ Metin Turhan, *age*, s. 69-70.

¹⁴⁴⁷ Alparslan Türkeş, *Türkiye’nin Meseleleri*, Altıncı Baskı, Kutluğ Yayınları, İstanbul 1976, s. 38.

¹⁴⁴⁸ Ahmet Karabacak, *age*, s. 30.

¹⁴⁴⁹ Ferit Salim Şanlı, *age*, s. 391-392.

dışta her çeşit saldırganlıklara karşı korunarak hür ve müstakil olarak yaşatılmasını hedef tutan bir ülküdür.¹⁴⁵⁰

Diğer yandan, Türkiye’yi modern dünyanın bir üyesi olarak gören Türkeş, Dokuz Işık’ta diğer milletlerle hesaplaşma gibi bir durum da söz konusu edilmemiştir. Devlet-millet çatışmasını öngörmeyen “Dokuz Işık”ta faşist sistemlerde kendini gösteren devlet tahakkümü de doğru görülmez. Medeniyetten aşağıya bakarak tündengelim metoduna ağırlık veren Türkeş, “Dokuz Işık”ta tek devlet tek millet düşüncesini işlemiş, her alanda gelişmek için “Millî Devlet, Güçlü İktidar”ı gerekli görmüştür. “Ahlakçılık”, Türk milletinin ruhuna uygunlukla; “Hürriyet”, bir sistem sorunu olarak saygıya muhtaçlıkla ve şahsiyet yetiştirmekle; “Köycülük”, pastoral yaşam dayatmanın üzerinde bir gerçeklik ve kalkınma zihniyetiyle; “İlimcilik”, Türk milliyetçiliği fikrini akademik ezilmişlikten kurtarmayla; “Gelişmecilik”, sürekli yenilenmeyle; “Endüstricilik ve Kalkınma”, atom ve füze çağına ulaşma yöntemleri ve yerlilikle öne çıkarılmıştır.¹⁴⁵¹

Yıldız Akpolat, Batılılaşma ve kalkınma konusunun Türk modernleşme tarihi içerisindeki seyrine dikkat çekmektedir. Buna göre, Tanzimat sürecinde Batılılaşmak “mamuriyet” iken Meşrutiyet Döneminde “Garplılaşmak”, “muasırlaşmak”, erken Cumhuriyet Döneminde “öze dönüş”, 50 sonrası İslami vurgulamaya karşı ise çağdaşlaşmak olarak seküler bir topluma işaret eder şekilde adlandırılmıştır. Kalkınma kavramı ise daha ziyade Türkiye’nin yönünün nitel olarak belirlenmesinin ardından daha ziyade muhafazakâr çevrelerin kültür boyutunu Batılılaşmaktan koruyarak maddi-teknik-sanayi anlamında Batılılaşmayı işaret etmektedir.¹⁴⁵²

Dolayısıyla kültürü Batılılaşmaktan koruyarak maddi-teknik-sanayi anlamında bir kalkınma düşüncesi çalışmanın birinci bölümünde anlatıldığı üzere Ziya Gökalp’in “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” çözümüne de uygun şekilde tasarlanmış, başta Hüseyin Nihal Atsız ve Alparslan Türkeş olmak üzere yeni Türk milliyetçiliğinde konumlandırılmıştır.

Alparslan Türkeş, fezada koşu, teknikte büyük ve süratli gelişme, çelişme, çekişme ve bunalımlar içinde kıvranan bir insanlığın olduğu, sessiz savaşların yani kültür savaşlarının milletleri kuşattığı bir dönemde en büyük ve en güçlü silahın milliyetçilik

¹⁴⁵⁰ Alparslan Türkeş, *Gönül Seferberliğine*, 2. Baskı, Hasret Yayınları, Ankara 1979, s. 19.

¹⁴⁵¹ Baran Dural, *Pratikten Teoriye Milliyetçi Hareket*, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul 2011, s. 411-430.

¹⁴⁵² Yıldız Akpolat, “Türk Devrimine Muhafazakâr Kanattan İki Bakış: Peyami Safa ve Mümtaz Turhan”, *Türk Yurdu*, Mart 2012, Sayı: 295, s. 388.

olduğu düşüncesini taşıyordu. Milliyetçi hareketi bir doktrin temelinde sahneye çıkaran zorunluluklar bunlardı. Bu yolda her bakımdan kuvvetli olmak, sosyal, siyasi ve ekonomik yapıları millî şartlara uydurmak zarureti bulunmaktadır. Türkeş'te "Büyük ve Milliyetçi Türkiye"yi kurmak için gerekli olan ideoloji çağın en dinamik ideolojisi olan Türk milliyetçiliği olarak belirlenmiştir. Türkeş, millî doktrin olarak belirlediği sistemde liberal ve kapitalist sistemin sahte düzenine, Marxist-Sosyalist sistemin sınıf düzenine, Batı'nın Burjuva diktatörlüğüne, Doğu'nun proletarya yönetimine de karşı olduğunu açıkça yazmıştır. Devleti, millî devlet ve millî demokrasi yolunda yapılandırmayı amaç edinen Türkeş, Türk milliyetçiliğinin ekonomik bakımdan kuvvetli ve üst olanın siyasi demokrasi düzenine de karşı olduğunu da ifade etmiştir.¹⁴⁵³

Bu bağlamda Türkeş, millî demokrasi vurgusunu daha 27 Mayıs günlerinde dile getirmiş bulunuyordu. "Ege Ekspres" gazetesine verdiği beyanatta sorulan "*Demokraside Anglo Sakson sistemi mi, yoksa Latin sistemini mi tercih edersiniz? Bunların hangisi millî bünyemize uygun düşer?*" şeklindeki bir suale de "*Demokrasimiz Türk sistemi bir demokrasi olmalıdır. Çünkü her milletin kendi özelliğine göre bir idaresi olur. Bu adeta elbise gibidir...*" şeklinde cevap vermiş ve rejim ve yönetim konusunda da taklit-ten uzak durulmasını dile getirmiştir.¹⁴⁵⁴

Türkeş, MHP'yi üzerinde konumlandığı milliyetçilikte ekonomik düzen olarak Kamu Sektörü, Millî Sektör ve Özel Sektör'ü, vatandaşların sosyal güvenliği adına Toplum Güvenliği Kurumunu, sanayi ve kalkınma bankalarına öncelik tanınmasını, Tarım Kentleri projesini vb. düşünmüştür. Köy kalkınması noktasında Köy Üniteleri, Köy Teknik ve Kültür Merkezleri, Köy Tarım Kooperatifleri, Teknik ve Kredi Reformu gibi konuların Remzi Oğuz Arık, "Dönüm" dergisi ve Mümtaz Turhan'ın düşünceleri¹⁴⁵⁵ ile aynı minvalde olduğu görülmektedir. Kalkınma ve üretim odaklı bakması yönüyle Atsız'ın köye bakışından da ayrılmaktadır. Maden politikasını ise akıl politikası olarak gören Türkeş, millî ülkenin stratejik bir parçası olan sahillerimizin özel çıkarların yuvası olduğunun da farkında ve karşısındadır. Ona göre, sağlık hizmetleri de başıboş halinden kurtarılmalı idi. Sanayileşme hedefi olarak da ihracata yönelmiş imalat, özel-

¹⁴⁵³ Alparslan Türkeş, *Millî Doktrin: Dokuz Işık*, Onikinci Baskı, Kutluğ Yayınları, İstanbul 1975, s. 85-90.

¹⁴⁵⁴ Alparslan Türkeş, *27 Mayıs ve Gerçekler*, Selim Yıldız (Ed.), 1. Baskı, Berikan Yayınları, Ankara 2022, s. 44.

¹⁴⁵⁵ Mümtaz Turhan, *Bütün Eserleri*, 1. Baskı, Altınordu Yayınları, Ankara 2019, s. 42-52.

likle yatırım malları endüstrisini kurmak çizilen yön olarak belirmiş, montaj sanayinin karşısında bir duruş belirlenmiştir.¹⁴⁵⁶

Alparslan Türkeş'in ekonomi ve kalkınmaya dair öne sürdüğü görüşlerin liberalizmden de kopuk olmadığı şeklinde yorumlayanlar bulunmaktadır. Mesela Baran Dural'a göre, Türkeş NATO adına ABD'de görev yaparken, Alman patentli, katı devletçi politikaların bahtsızlığını sezinlemişti. ABD'deki bireyci ve Serbest Pazar Ekonomisi'ni hedefleyen yapıdan etkilenen Türkeş, "Dokuz Işık"ta da örtük bir liberalizme açık kapı bırakmıştır. Zaman zaman liberalizmle paralel yürüyen Türkeş ve Türk milliyetçilerinin kapitalizme karşı sıcak bakmadıkları, karma ekonomi modeline yakın durdukları anlaşılmaktadır. Sosyalist ve kapitalist sistemlerin emeği meta olarak görmesi eleştirilirken Türkeş, çözümü emek sermaye bütünleşmesinde arar, DP'nin her mahalleye bir zengin anlayışından ziyade toplu kalkınmacı modeli savunur. İşçinin sömürülmesine karşı grev ve toplum sözleşme hakkını "Dokuz Işık"ta ısrarla vurgulayan Türkeş'in 1990'lara gelindiğinde sendikalara verdiği destek Türk milliyetçileri tarafından anlamlı bulunmuştur.¹⁴⁵⁷

Dural'ın ifade ettiği Türkeş'in liberalizme açık kapı bıraktığı şeklindeki yorumunun yanında kalkınmanın millî ve Türkiye'ye özgü bir sistem olması zorunluluğu üzerinde düşünen Türkeş, Batı'dan siyasi ve iktisadi sistemlerin ithalinin koyuna kurt dişi takmaktan veya bir hastayı süslü püslü elbiselerle donatmaktan başka bir şey olmadığını, taklitçiliğin de insanı olduğu kadar milleti de maymunlaştırır olduğunu ifade etmektedir.¹⁴⁵⁸ Bu yüzden Türkeş ve Türk milliyetçileri Ömer Turan'ın ifade ettiği ABD hegemonya arayışının temelindeki ABD menşeli kalkınmacılık¹⁴⁵⁹ fikrine ve uygulamalarına da uzak durdukları savunulabilir.

Türkeş'in milliyetçilik programı olarak bir reaksiyon değil, millî bir aksiyonun ifadesi olarak anlam bulan "Dokuz Işık Sistemi" Türkiye'nin ve Türk milletinin siyasetten ekonomiye; eğitimden kültüre; insandan cemiyete; cemiyetten devlete; devletten dünyaya ve dış politika ve meselelerimize kadar birçok sahadaki sorunlarına cevap veren, çağa uygun güncellenmiş bir milliyetçilik olarak değerlendirilebilir. Bu milliyetçiliğin, millî bütünleşme ülküsüne yönelmiş demokratik bir milliyetçilik olduğu, halkın

¹⁴⁵⁶ Alparslan Türkeş, *Millî Doktrin: Dokuz Işık*, Onikinci Baskı, Kutluğ Yayınları, İstanbul 1975, s. 48-103.

¹⁴⁵⁷ Baran Dural, *age*, s. 459-46.

¹⁴⁵⁸ Nurettin Pakyürek, *age*, s. 41.

¹⁴⁵⁹ Ömer Turan, *agm*, s. 461.

refahı ve mutluluğunu amaç edinmesi, bu noktada takip edilecek yolu göstermesi yönüyle sosyal bir nitelikte olduğu anlaşıyor. Yabancılaşmaya karşı ise manevi şuurlanma ve Türklük şuurunu şiar edinen bir program çizen Türkeş, milliyetçiliğe tek bir çerçeveden değil birçok cepheden bakmış, milliyetçilik yolunu ise “Kutsal İhtiras” olarak adlandırmıştır. Türkeş, kendi ifadesiyle “geçmiş yıllar, aylar içinde eyleşmeden” yaşadığı günden ve yarından bahsetmiş, sağlam manevi inanç ve ahlak, millî şuur, ilim ve teknikte yükselme, sanayi ve tarımda modernleşme ilkeleri ile “Türk mucizesi” yaratmaya yönelik bir tasavvura sahip olmuştur.¹⁴⁶⁰

Bununla birlikte Taha Akyol’a göre “Dokuz Işık”, işlenmiş, derinlikli bir fikirler manzumesi değildi; etkisi, büyük harflerle yazılan “Millî Doktrin” teriminin psikolojik cazibesinden geliyordu. Akyol’a göre, 1965'teki 16 sayfalık baskısına süreç içinde değişik ve çelişik görüşler de eklenmiştir.¹⁴⁶¹

Değişik ve çelişik görüşlerin derlenmesi bir kenara bırakılıp özü itibariyle değerlendirildiğinde “Dokuz Işık”ın Türkeş’in kendi ifadesiyle de “geçmişin toplamı, geleceğin tohumu”¹⁴⁶² olan bir sistem olduğu daha doğru anlaşılabilir. “Dokuz Işık” için modernlik ve muhafazakârlık arasında, ciddi bir birikimin, tecrübenin ve Türkiye gerçeklerinin üzerinde inşa edilmiş, devlet-millet çatışmasından uzak esnek ve yüzü geleceğe dönük bir Türk milliyetçiliğinin programlanmış halidir de denilebilir.

“Milliyetçilik”ten başlayıp “Endüstricilik ve Teknikçilik”le biten sıralamada soyuttan somuta doğru bir gidişatın var olduğunu belirten İdris Aydın’a göre, “Dokuz Işık”ta manaya ve birtakım dengelere itina ve dikkat gösterilmiştir. Mesela hem “Toplumculuk” ilkesinin hem de “Hürriyetçilik ve Şahsiyetçilik” ilkesinin birlikte bulunması fert-cemiyet dengesine, hem “Köycülük” hem de “Endüstricilik ve Teknikçilik” ilkesinin birlikte bulunması tarım-sanayi dengesine, hem “Ahlakçılık” hem de “İlimcilik” ilkesinin birlikte bulunması mana-madde dengesine, hem “Milliyetçilik” hem de “Gelişmecilik” ilkesinin birlikte bulunması muhafazakârlık-inkılâpçılık dengesine, hem “Ülkücülük” hem de “Endüstricilik ve Teknikçilik” ilkesinin birlikte bulunması idealizm-realizm dengesine ehemmiyet verildiğinin göstergesi olarak anlam bulmuştur.¹⁴⁶³

¹⁴⁶⁰ Alparslan Türkeş, *Milliyetçilik*, Selim Yıldız (Ed.), 1. Baskı, Berikan Yayınları, Ankara 2022, s. 9-14.

¹⁴⁶¹ <https://www.Milliyet.com.tr/yazarlar/taha-akyol/Milliyetçilik-ve-mhp-5147098> (Erişim Tarihi: 4. 3. 2021)

¹⁴⁶² Alparslan Türkeş, *age*, s. 1.

¹⁴⁶³ İdris Aydın, *MHP'nin Tarihi*, 1. Baskı, Kardelen Yayınları, İstanbul 2020, s. 98.

“Dokuz Işıklı Sistem”de kalkınma modelinin temel teklifi “Çağlar üzerinden sıçrama görüşü”, alternatif bir modernleşme olarak ihya edilmesi ilmî çevrelerde de dile getirilmiş olan “Türk-İslam Medeniyeti”ne açılan kapı olarak görülmüş, Tanzimat, Birinci ve İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyet Dönemlerinde görülmeyen ve üstesinden gelinmeyen ana problemlerin üstesinden gelme amacına yönelmiştir. Namık Kemal Zeybek, bu sistemde ruh-madde dengesinin gözetildiğini, sistemin kaynağını Türk tarihinin derinliklerinde bulduğunu romantik bir söylemle ilk Türklerin demire hâkimiyetlerinin bunu gösterdiğini ancak millî tarihimizin ters yorumu ile yetişen nesillerin bunları idrak etmekten uzak olduğunu ifade ediyordu. Bu yüzden Zeybek, “Dokuz Işık” adı verilen millî doktrinle yetişen nesillerin Türkiye’de yeni bir dönüşümün de öncülüğünü yapacağına inandığını belirtmiştir.¹⁴⁶⁴

3.4.1. Türkes’in Türk Milliyetçiliği Anlayışının Genel Çerçevesi

Nazif Tepedelenlioğlu’nun yeni olgun neslin en olgun çehrelerinden biri ve karakter adamı olarak tarif ettiği Türkes, “1960’larda tam tavında bir çelik ve kuvvetli bir adam”¹⁴⁶⁵ olarak belirmeye, düşüncelerini Türkiye üzerinde uygulamaya yöneldiği görülmektedir. Türkes’i yeni neslin olgun çehresi yapan onun aynı zamanda bir tarih adamı oluşudur diyebiliriz.

Bu çerçevede Türkes’in milliyetçilik görüşü, kamuoyunda ilk kez 1944 Olayları ile başlamıştır. Türkes, bu davalar sırasındaki sorgulamalarında kendisini müteessir eden iki konu üzerinde durmak istediğini belirtmiştir. Bunlardan biri “vatan hainliği” ile itham edilmesi diğer ise “ırkçılık”la itham edilmesidir. Türkes, Türk milliyetçisi olduğunu ancak ırkçı olmadığını, Türk milletinin büyüklüğünü Atatürk’ün her vesilede dile getirdiğini, anası ve babasının, öğretmenlerinin, kıtalarda komutanlarının bu gerçeği daima tekrar ettiğini dile getirmiştir. Türkes, daima milletin kabul ettiği prensiplere inandığını ve bu prensiplere riayet ettiğini de eklemiştir. Türk birliğini ise istikbale ait temennisi olarak izah etmiş, Turancılığın sadece Asyadakilerle sınırlı olmadığı Balkanları da kapsadığını söylemiştir. Ancak ona göre, Türkiye her şeyden önemliydi ve kendi ifadesiyle Türkiye tasalarının başında geliyordu.¹⁴⁶⁶ İşte bu tasa ile Türkes, bu davanın

¹⁴⁶⁴ Namık Kemal Zeybek, *age*, s. 52-61.

¹⁴⁶⁵ *Millî Hareket*, Haziran 1967, s. 7.

¹⁴⁶⁶ İlhan Darendelioğlu, *Türk Milliyetçiliği Tarihinde Büyük Kavga*, Oymak Yayınları, İstanbul 1976, s. 164-165.

düzmece bir dava olmasının ötesinde Türk millî benliğine ve gençliğin şanlı mazilerinden alacağı güçle şahsiyetli yetişmesine darbe indirmiştir.¹⁴⁶⁷

Orhangazi Ertekin, Cumhuriyet Türkçülüğüne kendi politik mesafelerini kurgulamasında önemli ölçüde bir tecrübî geçmiş sağlayan aşamalara dikkat çekmektedir. 1930'lardan 1950'lilere kadar öncelikle ilk aşamada Birinci Türk Tarih Kongresi'nde millî tarih tezinin soyut Türklük anlayışına karşı, somut ve muaccel bir Türklük açılımı için bilimsel entelektüel mevziler hazırlanmış, ikinci aşamada ise Maarif Vekili Hasan Ali Yücel'in hümanist eğitim reformlarına karşı giderek serileşen bir muhalefetle dönemin kamusal alanında kendilerine ait bir konum almaya başlamışlardır. İkinci Dünya Savaşı sürecinde Türkçülerin Turancılık düşüncesiyle geniş bir yelpazede söz konusu olması ile de tarih ve edebiyatın da sağ disiplinler olarak kurulmaya başlaması bu sürecin önemli birer parçası haline gelmiştir.¹⁴⁶⁸

Türkeş'in öncülüğündeki Türk milliyetçiliği nazarında tecrübî geçmiş sadece 1930'lu yıllardan 1950'lilere uzanan kısa dönemden ibaret olmadığı da görülmektedir. Türkeş, birçok seminerinde ve konuşmasında Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ortaya çıkan ve Cumhuriyet Döneminde de devam eden fikir hareketlerini de tecrübe olarak ele almış ve eleştirmiştir. Bunların hiç birinin tutmaması sonucu Türk milliyetçiliği doğmuştur. Anadolu'daki Türk tarihi ve 1071, 1453 gibi Türk tarihinin önemli kırılma evrelerine yönelik hassasiyet ve din temelli manevi değerler, insan ve şahsiyet yetiştirme konularında ve Türkiye'nin öncelikli olması konularında Türkeş'in Türk milliyetçiliğinde ikinci bölümde anlatıldığı üzere Anadoluçuluk etkileri olmakla birlikte Türkeş, Türkçülüğün ürkenlerin Anadoluçuluk götüğüne de işaret etmiştir.¹⁴⁶⁹

Tecrübî geçmiş ve 1960'ın ortaya çıkarmış olduğu şartlar içinde Türkeş, Türk milliyetçiliği fikrini ortaya koymuştur. Bu fikrin güncel bir takım sebepleri bulunduğunu Türkeş'ten öğreniyoruz. 1960'lı yıllarda Türkiye'nin temel meselelerinin başında Türkeş, manevi buhranı göstermektedir. Ona göre, tarihte çözülüş, yıkılış ve yok oluşlar, maneviyatsızlıktan ve ahlaksızlıktan olmuştur. Bu çerçevede Türk milletinin geri kalışı, İslam dininden dolayı değildir. İdarede kararsızlık, ciddiyetsizlik, otorite buhranı, sosyal adaletsizlik, sosyal teşkilatsızlık durumu, üretim azlığı, tüketim çokluğu, aydınla-

¹⁴⁶⁷ Alparslan Türkeş, *27 Mayıs ve Gerçekler*, Berikan Yayınları, Selim Yıldız (Ed.), Ankara 2022, s. 23.

¹⁴⁶⁸ Orhangazi Ertekin, "Cumhuriyet Döneminde Türkçülüğün Çatallanan Yolları", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt:4, Tanıl Bora, Murat Gültekinil (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 347.

¹⁴⁶⁹ Alparslan Türkeş, *Yeni Ufuklara Doğru*, 8. Baskı, Kutluğ Yayınları, İstanbul 1977, s. 76-81.

rimızın iyi yetiştirilmemiş olması, seçkin idareci kadrosunun bulunmaması ve böyle bir kadronun yetişmemiş olması, halkın binbir fedakârlıkla ödediği vergilerden meydana gelen bütçelerin yıllardan beri israf edilmesi, yanlış kullanılması, milletin millî birliğinin korunması için güvenliğinin teminat altında bulunması, vatan topraklarının bütünlüğünün korunması meselesi de halledilememiş meseleler olarak Türkeş'in gündeminde olmuştur.¹⁴⁷⁰

“Kahramanlık Ruhu”nda “Cemiyete hizmet ve tabiata hükmetmek ihtirasları insanları şahikalara doğru yükselten en emin yollardır”¹⁴⁷¹ (26 Ağustos 1951, Yüzbaşı Alparslan Türkeş, Türkiye Radyoları Türk Kahramanlığı Saati konuşmalarından) diyen Türkeş, Türk milliyetçiliğine her şeyden önce devletin zaafa düştüğü dönemlerden bakmakta ve çıkış yolları aramaktadır. 1970’lerde Necmettin Hacıeminoğlu tarafından da eleştirilen Tanzimat kafası bu noktada neredeyse Türk milliyetçiliğinin genel görüşü haline gelmiş gibidir. Yazıda, “Aydınımsılar” denilen bu kafa; Türk milletine ve devlete karşı dönme-devşirme ruh halinde içinde olması, tamamen dışa dönük olması, ruhtan ve manadan uzak olması, gösterişçi ve şekilci olması, sınama-yanılma yolu ile devletin deneme tahtası yapılması, bilgisiz, yobaz, mutaassıp olması, yanıldığını kabul etmemesi ve hatasından dönmemesi şeklinde ifade edilmiştir.¹⁴⁷²

Aynı düşünceleri Türkeş'in “Yeni Ufuklara Doğru” adlı kitabının Önsözünde Dünder Taşer de vurgulamıştır. Taşer, 18. yy’da çözülmeye karşı evvelden olanagelene, kanun-ı kadime dönüşü ve dinin bidatlardan, yeniliklerden temizlenmesini savunan¹⁴⁷³ Kadızadelilerin Sünnet-i şerife tatbikat ve görüşlerinin, 19. yy’da Avrupacılık yolunda Mustafa Reşit Paşa’nın İngiliz liberalizmini, Mithad Paşa’nın Fransız parlamenterizmini, 20. yy’da ise Menderes’in Amerikan pragmatizmini denemelerinin sağlıklı sonuçlar doğurmadığını belirtmiş, Mithad Paşa meşrutiyetinden, Sultan Hamit otoriteciliğine kadar yapılan tecrübelerin, hudutların Kırım’dan Meriç’e ve Aras’a, Yemen’den Anteb’e ve Bağdat’tan Hakkâri’ye gelmesinin önlenemediğini vurgulamıştır. Sonrasında Cumhuriyet Döneminde tek parti, çok parti, tek meclis, çok meclis hepsi uygulanmış ancak bu defa da gençler ve aydınlar sosyalizmin peşinde sürüklenmeye başlamıştır.¹⁴⁷⁴

¹⁴⁷⁰ Alparslan Türkeş, *age*, s. 28-39.

¹⁴⁷¹ Alparslan Türkeş, *Kahramanlık Ruhu*, Muhiddin Nalbantoğlu (hızl.), And Yay. No: 1, İstanbul, s. 9.

¹⁴⁷² *Devlet*, Mayıs 1978, s. 12.

¹⁴⁷³ Gürsoy Şahin, “XVII. yy’da Kadızâdeli Hareketi”, *Tarih Dergisi*, Sayı 45 (2007), İstanbul 2008, s. 32-39.

¹⁴⁷⁴ Alparslan Türkeş, *age*, s. 5-6.

Bu noktadan hareketle Türkes, Türkiye'nin millî gerçeklerine ve millî ruha dayanan yüzde yüz yerli ve millî bir sistem olarak Türk milliyetçiliğini sadece “Dokuz Işık”ta geçen bir ilke değil bütünüyle “Dokuz Işık”ta geçen düşüncelerin toplamı olarak değerlendirmiştir. Bu toplamın nihaî hedefi ise yarının ufuklarında yükselen büyük ve müreffeh Türkiye'yi görmek olduğu anlaşılmaktadır.

Türkes'in doktrin ve ideoloji olarak ortaya koyduğu bu Türk milliyetçiliği fikrinin özelliklerinin; Türk milletine karşı beslenen derin sevgi, bağlılık duygusunun, müşterek bir tarih ve müşterek hedeflere yönelme şuurunun ifadesi olması, başta komünizm ve tüm yabancı ideolojilere karşı Türk kültürünü ve millî birlik ve beraberliğini muhafaza ederek iç barışı tesis etme amacına yönelmesi, bu çerçevede bütün Türkleri ve kendini Türk hisseden herkesi kardeş sayması, Türk milletinin varlığını devam ettirmesi için demokrasi ve hürriyete önem vermesi, bozgunculuğa, tembelliğe, ahlaksızlığa, cehalet ve yalancılığa savaş açması yoluyla şahsiyet davasına ve toplumsal hedeflere önem vermesi, Türk milletini içine kapanmış, dünyadan tecrid edilmiş bir millet olmaktan ziyade dünya milletler topluluğunun şerefli bir üyesi olarak görmesi, dış politikada üstünlük ve aşağılık duygusuna kapılmadan daima uzağı gören, planlı, enerjik ve esnek bir millî politika¹⁴⁷⁵ takibine dayanması, hangi partiden olursa olsun Türk milletini bölünmez, kutsal bir bütün şeklinde görmesi ve “sol”a karşı “sağ” çıkarma karşısında milliyetçiliği aynı zamanda bir fikir mücadelesi ve denge unsuru olarak görmesi, milliyetçiliği kültür savaşlarına karşı en etkili silah olarak görmesi ve dini, millî kültürün bir unsuru olarak değerlendirmesi, Dış Türkler konusunda çalışmalara önem vermekle birlikte bağımsız olan Türkiye'nin tasalarının başında gelmesi, Türk tarihinin İslamiyet öncesi ve sonrasıyla bütün olarak görülmesi ve model şahsiyetler kanalıyla millî şuurun canlı tutulması, Türk milliyetçiliğini her çeşit taklitten arınmış, Türk milletinin binlerce yıllık mazisinden sürükleyip getirdiği kıymet hükümlerinden kuvvet ve hız alan bir ideoloji olarak tesis edilmesi şeklinde sıralanması mümkündür. Türkes ve Türk milliyetçileri bunu “*Türklük gurur ve şuur ile İslam ahlak ve fazileti*” ifadesiyle özetlemişlerdir.¹⁴⁷⁶

Görüldüğü üzere Türkes'in Türk milliyetçiliği anlayışındaki temel husus Türk milletinin varlığını devam ettirmektir. Türkes bu yüzden yabancı ideoloji ve akımlara

¹⁴⁷⁵ Türkes'in dış politika anlayışı için bkz. Alparslan Türkes, *Dış Politikamız ve Kıbrıs*, Kutluğ Yayınları, İstanbul 1974, s. 13-36.

¹⁴⁷⁶ Alparslan Türkes, *Milliyetçilik*, Selim Yıldız (Ed.), 1. Baskı, Berikan Yayınları, Ankara 2022, s. 24-80.

karşı konuşmalarında ve kitaplarında ayrı bir önem vermiştir. Komünizmi bir iktisat davası olmaktan öte istiklal davası olarak ele alması¹⁴⁷⁷ hem Türk kültürünün korunması, hem din duygularının zaafa uğramaması için yani kısaca millî devleti korumak ve güçlendirmek içindir. Bu sebeple Türkeş, Türk milliyetçilerine yüklediği misyonla milliyetçilik davası mensuplarına ve gençliğe hitap ederken bozkurtlarını¹⁴⁷⁸ demiş ve Türk kültüründe bozkurtun yerini açıklamıştır.¹⁴⁷⁹ Bozkurt, Ergenekon'dan çıkış söylemi üzerinde Türk milletinin sembolü olduğu kadar, Türk milliyetçiliğinin de sembolü olmuştur. Böylece Türk milliyetçiliği bütünüyle Türk milletinin her alandaki sorunlarını çözmeye ve Türk milletinin ebediliğine yönelmiş bir program olarak ifadesini bulmuştur.

“İrkçı-Turancı Türkeş” yaklaşımlarının¹⁴⁸⁰ ötesinde bir kişilik olarak değerlendirilebilecek Türkeş’e göre, Türklük şuuruna erişmiş, samimi olarak “Ben Türküm” diyen herkes Türktür. Türkçülük ve Türk’ün tayininde ise ona göre, sapık ölçüler, özellikle mezhepçilik, coğrafyacılık, laboratuvar ırkçılığı ve başka milletleri aşağı gören antropolojik ırkçılık yoktur.¹⁴⁸¹ Dış Türkler konusunda ise Türkeş, Türk birliğinin sistemli çalışmak, fırsat kollamak, Türkiye’yi korumak ve yükseltmeye çalışmak suretiyle bir gün hakikat olacağına inanmaktadır. Türkeş, Türk birliğini güdenlerin ülküsünü şu şekilde sıralıyordu:¹⁴⁸²

- Önce her türlü insanlık haklarından mahrum edilmiş bulunan ve işkence ile im-

¹⁴⁷⁷ Alparslan Türkeş, *Türkiye’nin Meseleleri*, Altıncı Baskı, Kutluğ Yayınları, İstanbul 1976, s. 37.

¹⁴⁷⁸ Alparslan Türkeş, *Yeni Ufuklara Doğru*, 8. Baskı, Kutluğ Yayınları, İstanbul 1977, s. 56.

¹⁴⁷⁹ Alparslan Türkeş, *Milliyetçilik*, Selim Yıldız (Ed.), 1. Baskı, Berikan Yayınları, Ankara 2022, s. 50-52.

¹⁴⁸⁰ Türkeş’in de İrkçılık-Turancılık suçlamasıyla yargılandığı 1944 davaları sürecinde Türkiye’de Galip Erdem’in “Ortacı” ve “Solcu” diye nitelediği çevreler yoğun bir şekilde İrkçılık-Turancılık değerlendirmelerine girişmişler, gazetelerde yazılar yayınlamışlar, görüşlerini açıklamışlardır. Ülkü dergisi, CHP’nin parti programına dayanarak “... biz ne ırkçıyız, ne Turancı. Biz yurdumuz içinde, kendi tarihinin yoğurmuş olduğu bir milletiz. Bu millet ülkücüsünün en olgun ifadesini de Kemalizm’de bulmuşuzdur” diye yazmıştır. (Ülkü, “Türk Gençliği ve Tahrıklar”, 1 Mayıs 1944). Necmettin Sadak, 17 Mayıs 1944 tarihi Akşam gazetesindeki yazısında “İrkçılık, Türkiye’yi içinden, Turancılık dışarıdan yıkmak için bulunmuştur” derken Asım Us, Akşam gazetesinde (16 Mayıs 1944), Gökalp’in Turancılığı terk etmiş olduğu ve CHP yoluna girdiği üzerinden düşüncelerini dile getirmiş, Tahsin Banguoğlu o yıllarda Turancılığı şaşkınlık olarak değerlendirmiştir. Falih Rıfkı Atay ise 9 Mayıs 1944 tarihli Ulus gazetesinde, “Bu Türkiye’yi içinden dağıtıp tahrir etmek gökten bir bela ısmarlansa, ırkçılıktan beteri inmez. Bu Türkiye’yi, dışında, can düşmanları ile çevirmek için ikinci bir bela ısmarlansa, İslam ittihatçılığının ham hayali yerine Turancılık ütöyasını geçirmekten alası bulunmaz” diye yazacaktır. Ahmet Emin Yalman, dostların Türkiye’de ırkçı-müfrit bir zihniyet olduğundan yakındığını 21 Mayıs 1944 tarihli Vatan gazetesinde yazmıştır. Solculardan Zekeriya Sertel, milliyetçiliğin bunlarda maske olduğu, memlekete yabancı bir rejimin iflas etmiş davasını getirmek, diktatörya kurmak, Türkiye’yi bir maceraya sürüklemek istediklerini söylemiştir. Diğer yandan Galip Erdem, “Bizim İrkçılığımız, Milliyetçiliktir” başlığı altında Türk milliyetçiliğinin antropolojik manada bir ırkçılıkla suçlanamayacağını ifade etmiştir. Bkz. Galip Erdem, *Suçlamalar II*, 2. Baskı, Töre-Devlet Yayınları, Ankara 1975, s. 62, 87-168.

¹⁴⁸¹ Alparslan Türkeş, *Temel Görüşler*, Birinci Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 1975, s. 21.

¹⁴⁸² Alparslan Türkeş, *Gönül Seferberliğine*, 2. Baskı, Hasret Yayınları, Ankara 1979, s. 21.

hasına çalışılan esir Türklerin neşriyat ve propaganda yolu ile haklarını korumak.

- Diploması yolu ile bunlara her çeşit yardımı sağlamaya çalışmak.
- Arada imkân nispetinde kültür birliği kurmaya çalışmak ve bunu kuvvetlendirmek.
- Esir bulunan Türk yurtlarının ayrı ayrı istiklal kazanarak, hür milletler topluluğu içinde layık oldukları yerleri almalarını sağlamaya çalışmak.
- Esir bulundukları ülkelerden, mülteci ve muhacir olarak gelenleri sıcak bir ilgiyle karşılayıp her çeşit yardımda bulunmak gibi günün realitesi ile telifi kabil olan yakın hedeflere ulaşmaktan ibaretti. Uzak hedef ise bağımsızlığını alacak olan Türk ülkelerinin aralarında sağlam bir kültür birliği kurduktan sonra beraberce verecekleri kararla, büyük bir Türk birliği meydana getirmelerini dilemek.

Bu noktada Türkeş'in ve Türk milliyetçiliğinin Yusuf Akçura'nın antiemperyalist ve milletlerarası eşitlik ilkesi temelindeki "Demokratik Türkçülük" tercihinine¹⁴⁸³ ve Atatürkçü dış politika anlayışına da yakın olduğu değerlendirilmesini yapabiliriz. Nitekim 1990'lı yıllarda Enver, Talat, Cemal Paşalar hakkında söyledikleri bu düşüncüyü destekler niteliktedir. Bu konuşmada Türkeş, İttihatçıların vatansever olduğu, dürüst olduğu, hırsızlık yapmadıkları ve Enver Paşa'nın Türkistan'da şehit olmasının vb. yanlış politikaları değiştirmeyeceğini, gerçekçi olmayan politikalar uğruna topraklar kaybedildiğini dile getirmiştir. Türkeş, konuşmada komitacılıkla devlet adamı olunamayacağını, devlet adamlarının kuvvetli öngörülere de sahip olması gerektiğini de vurgulamıştır.¹⁴⁸⁴

Türkeş'in Türk milliyetçiliği yorumunda, Dış Türkler konusu en başta insan hakları, uluslararası hukuk, Türkiye'nin dünyadaki saygınlığı, dünyada Türklerin en güçlü ve bağımsız devletine sahip olmaları yönüyle liderlik rolü kapsamında düşünülmüştür. Daha çok Dış Türklerle ilgili yaşanan gelişmeler ve dünya konjonktürü gözetilerek yürütülen milliyetçilik anlayışı bu çerçevede gerçekçi temellere ve stratejilere yönelmiştir.¹⁴⁸⁵ Mesela Kıbrıs konusunda 1960'larda hükümete yönelik eleştiri ve önerilerinin hem millî hem gerçekçi hem de stratejik olduğu görülmektedir. CKMP Genel Başkanı Alparslan Türkeş, 8 Eylül 1965 ve 19 Ocak 1966'da iki defa hükümete Kıbrıs konusun-

¹⁴⁸³ Bkz. Mustafa Duran, *Türk Milliyetçiliğinin Üç İdeoloğu: İsmail Gaspıralı, Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ümit Özdağ, Ankara 2011, s. 133.

¹⁴⁸⁴ https://www.youtube.com/watch?v=2W7waBxve_4 (Erişim Tarihi: 7. 3. 2021)

¹⁴⁸⁵ Alparslan Türkeş, *Ahlakçılık*, Berikan Yayınları, Ankara 2000, s. 38.

da muhtıra vermiş, hükümetin çalışmalarının tatmin edici olmadığını, Birleşmiş Milletler'in Kıbrıs'ta Makarios'un Kıbrıs'ı temsile yetkili tek kişi olarak görmesi ve açıklamaları, yapılan müzakerelerde Türkiye'nin kuvvetlenmemesi, askerî müdahale şartlarını hesaba katmaması vb. konularında hükümet uyarılmıştır.¹⁴⁸⁶

Türk milliyetçiliğinde Atsız'ın ortaya koyduğu Türk tarihinin bütünlüğü konusu, Türkeş'in yazılarında yer bulmuş, binlerce yıllık mazinin kıymet hükümleri, Türkeş'in konuşmalarında millî şuura dönüşmüş, gençliğe rehber olmuştur. İlk kez 26 Ağustos 1951'de yayınlanan "Kırk Kahramanlar ve Kürşad", 12 Ekim 1951'de yayınlanan "Tomris", 18 Eylül 1951'de yayınlanan "Kahraman Türk Denizcisi Burak Reis", 30 Ağustos 1952'de yayınlanan "30 Ağustos Zaferinin Doğuşu" adlı yazıları millî ruh ve heyecanla Atsız çizgisinde kendini göstermiştir.¹⁴⁸⁷ Türkeş'in ilk yazılarından biri 1939'da Tuna üzerine yazıldı. "Çin'de Kırk Kahramanlar ve Kürşad" gibi, Balkanlar da da Tuna'nın onda gençlik yıllarından itibaren bir şuur olduğu görülmektedir. Türkeş'in ifadesiyle "Türksüz Tuna öksüz, Tunasız Türk yası"ydı.¹⁴⁸⁸

Türk tarihinin bütünlüğü konusunu 1960'larda yerleştirmeye çalışan Türk milliyetçilerine göre, bu tarih, Türk'ün tarih alanında görüldüğü çağdan başlar ve bütün yüzyılları kaplayarak günümüze kadar gelir. Bu düşünce çerçevesinde Türk milliyetçileri, şu veya bu düşünceyle İslamiyet'ten veya Malazgirt'ten yahut Osmanlılardan yahut da Cumhuriyet'ten önceki Türk tarihini inkâr etmeyi, hor görmeyi gerçeklere, insanlık fikrine ve milliyetçiliğe ters görmüşler ve bu temelde değerlendirmelerde bulunmuşlardır.¹⁴⁸⁹

Türkeş, bu bütünlük ve halka içerisinde mühim bir yer teşkil eden Selçuklular çağına da ayrı bir yer vermiştir. Türkeş'e göre, Türk-İslam Selçuklu medeniyetinin Anadolu yaylasında teşekkül eden kıymetli rüzgârları ve bunların Batı'ya doğru taşıdığı yağmur yüklü bulutları, o zamanın alçak atmosferi olan bugünkü Avrupa'nın çorak topraklarını serinletmiş, topraktaki tohumlarına da canlılık vermiştir. Türkeş, "Avrupa Rönesansı"nı burada aramaktadır. Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yayılış felsefesi de Türk milletinin hasletlerine ve İslam faziletine dayanmıştır. Kuva-yı Milliye ruhu ve hareketi

¹⁴⁸⁶ Alparslan Türkeş, *Dış Politikamız ve Kıbrıs*, Kutluğ Yayınları, İstanbul 1974, s. 131-139.

¹⁴⁸⁷ Alparslan Türkeş, *Gönül Seferberliğine*, 2. Baskı, Hasret Yayınları, Ankara 1979, s. 24-44.

¹⁴⁸⁸ Alparslan Türkeş, *Kahramanlık Ruhu*, Muhiddin Nalbantoğlu (yay. hzl.), And Yay. No: 1, İstanbul, s. 17.

¹⁴⁸⁹ *Türkiye Milliyetçiler Birliği'nin Görüşü-İlk Bildiri*, Türkiye Milliyetçiler Birliği Yayınları: 1, Mars Matbaası, 1964, s. 10.

ise bir daha göstermiştir ki Türk milletinden doğan hareket bütün dünyayı ve insanlığı etkilemektedir.¹⁴⁹⁰

MHP'nin ideolojik olarak tesisinde ve Türkeş'in Türk milliyetçiliğinde Ziya Gökalp'in "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" makalelerindeki çözüm arayışlarının Türk millî kimliğinin mevcudiyetinde rol oynadığı ve tarihsel miras olarak 1960 ve sonrasına taşındığı görülmektedir. Nitekim gerek "Türk Rönesansı" yapma gerekse çağdaş bir "Türk-İslam Medeniyeti" inşasına yönelik geliştirilen söylemleri bu tarihsel mirasta görmek mümkündür. Bu kapsamda Gökalp, ölümünün 50. Yılında, MHP, Ülkü Ocakları ve ülkücü kişi ve teşkilatlar tarafından anılmış, onunla MHP'nin Türk milliyetçiliği fikri arasındaki bağlara dikkat çekilmiştir. Modern Türkiye'nin kuruluşunda üstlendiği görevler ve rol bakımından Atatürk'e bağlanan Gökalp, çağdaş Türk-İslam medeniyetine uzanan ülküsü ile de Türkeş'in milliyetçilik programına bağlanıyordu. "Büyük Türkçü mütefekkir Ziya Gökalp'in 50. Ölüm Yıldönümü" dolayısıyla Ülkü Ocakları Genel Merkezi 25 Ekim-31 Ekim tarihleri arasında "Ziya Gökalp Haftası" düzenlemiştir. Genel Başkan Muharrem Şemsek, anma gününde Atatürk'ün Gökalp'ten ilham aldığını, bu yüzden "*Gökalp'i anladığımız gün Türk devleti yükselecektir*" demiştir.¹⁴⁹¹ Toplantıda Prof. Dr. Emin Bilgiç, "Ziya Gökalp ve Milliyetçiliğimiz", Prof. Dr. Ercüment Kuran, "Gökalp'in Atatürk'e Tesiri", Dr. Ahmet Bican Ercilasun, "Gökalp ve Dil", Galip Erdem, "Gökalp ve İslamiyet" konularında konuşmalar yapmışlardır. Kıbrıs Millî Ülkü Derneği Genel Başkanı İbrahim Gökbörü de bir konuşma yapmıştır.¹⁴⁹²

25 Ekim günü, Ziya Gökalp'in vefatı dolayısıyla MHP Gençlik Kolları Genel Merkezi'nde de tören yapılmıştır. Düzenlenen anma toplantısına partili gençler büyük bir kalabalık halinde katılmışlardır. Toplantıda MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş de bir konuşma yapmış ve Gökalp'in fikrî yapısını kısaca anlatmıştır. MHP Gençlik Kolları Genel Başkanı Ali Güngör de basına yazılı bir beyanat vermiştir. Ali Güngör beyanatında "*Osmanlı İmparatorluğunun çöküşü ve Türklüğün yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğu bir dönemde, fikirleri ve koyduğu esaslarla, bugünkü Türk devletin varlık sebeplerinden biri olan Ziya Gökalp'in ölümünün 50. yılındayız... Cumhuriyet Devri Türk toplumuna, Gökalp kadar tesir etmiş ve kısır fikir çekişmeleri arasında*

¹⁴⁹⁰ Alparslan Türkeş, *Temel Görüşler*, Birinci Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 1975, s. 37.

¹⁴⁹¹ *Devlet*, 28 Ekim 1974, s. 5.

¹⁴⁹² Metin Turhan, *Ülkü Ocakları (1966-1980)*, Hazar Matbaacılık, Ankara 2014, s. 422.

Türk aydınına gerçek yolu çizmiş bir ikinci insan bulmak çok güçtür” demiş, onun ülkücüler için model bir kişilik olduğunu da şu cümlelerle dile getirmiştir:¹⁴⁹³

“Ülkücü olmak yakın tarihimizde en güzel misâllerinden birini onun şahsında ve öğütlerinde bulmuştur. ‘Gözlerimi kaparım, vazifemi yaparım’ sözü bu mantıkla ele alındığında, en sağlam cemiyet disiplini işaret etmektedir. Aşlamak istediği fedakârlık duygusu; Ülküçülük, elli senelik Cumhuriyet Döneminde aydınlarımız tarafından gereği şekilde idrâk edilebilseydi, herhalde Türkiye bugünkü duruma düşmekten kurtulmuş olurdu.”

Türkeş ise konuşmasında modern Türk milliyetçiliğinin dayanması gereken temeller kapsamında Gökâlp’e dikkat çekmiş, Gökâlp’in Türk milliyetçiliğine hizmetleri ve çalışmaları hakkında bilgi vermiş, Kürtlerin de Türklüğü konusuna ayrıca değinmiştir. Akçura ve Gaspıralı’yı da zikretmiş olmasına rağmen Türk milletinin kendi millî benliğini doyuracak düşünceleri, ilkeleri toplu halde ortaya koyanın Gökâlp olduğunu söylemiştir. Türkeş, Gökâlp temelini şu cümlelerle ortaya koymuştur:¹⁴⁹⁴

“Bugün Türkiyemiz bir yol kavşağındadır. Bu yol kavşağının bir tarafı, Türk milletini köleliğe, dünyanın tanıdığı en vahşi, en kanlı emperyalizm olan, Moskof emperyalizminin köleliğine götürecek olan Marxizm, komünizm yabancı ideolojisinin yolu, diğeri de Türk milletinin kendine dönmesi, Türk milliyetçiliği fikrine sahip olarak kendi kendisinin efendisi olması, hiçbir yabancının hiçbir şekilde köleliğini kabul etmemesi, ne başkalarının uşağı olması, ne de başkalarını kendine uşak etmesi düşüncesine dayanan Türk milliyetçiliği, Türklük, Türkçülük görüşü yoludur. Bu, Ziya Gökâlp Bey’den kuvvetini alan, bir yoldur. Elbet yaşadığımız günler yeni şartlar getirmiştir. Bu yeni şartlara göre, prensiplerde birtakım tadiller yapılacaktır. Ama ana temel değişmemiştir. Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak bugün de değerini muhafaza eden temellerdir. Hiçbir toplum dinsiz yaşayamaz. Hiçbir milletin kültürü dinden ayrı düşünülemez. Türk Milleti de 1200 yıldan beri İslamiyetle müşerref olmuş bir millettir. Dini Müslümanlıktır. Bineanaleyh Türk milletinin millî kültürünün yoğrulması, geliştirilmesi, kalkınması düşünülürken Türk milletinin dini bir kenara bırakılamaz. Türk milletinin dininden ayrı bir kültür düşünülemez...”

Diğer yandan Gökâlp’i Cumhuriyet politikalarına fikir babası yapılması görüşlerine katılmayan MHP Genel Sekreterliği ve Erzurum Milletvekilliği yapmış olan Nevzat Kösoğlu’na göre ise Gökâlp, medeniyet unsurlarının bile rastgele alınamayacağını, kültür gümrüklerinin olması gerektiğini; ancak bu gümrüklerden geçebilen yani halk tarafından kabullenilerek uyum sağlayan medeniyet unsurlarının alınabileceğini savunuyordu. Kösoğlu’na göre, Cumhuriyet sonrasında halkın doğal zihni gümrükleri bile yıkılmış, devlet zoruyla kapılar açılmıştır. Dolayısıyla Kösoğlu’na göre, bu tür bir yaklaşım Gökâlp düşüncesinin kabullenemeyeceği bir yaklaşımdır.¹⁴⁹⁵

Taha Parla da Türkeş ve MHP milliyetçiliğini bir taraftan faşist bir milliyetçilik olarak yorumlarken diğer yandan da Atatürk’e bağlanamayacağını iddia etmektedir.

¹⁴⁹³ *Devlet*, 28 Ekim 1974, s. 5.

¹⁴⁹⁴ *Devlet*, 4 Kasım 1974, s. 6.

¹⁴⁹⁵ Nevzat Kösoğlu, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu Ve Ziya Gökâlp*, 3. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2005, s. 243, Ötüken Yay.

Parla'ya göre, Kemalistlerin korporatizminin hiç değilse ideolojik-felsefi düzeyde Gökalp'in solidarist çerçevesi içinde kalmasında, onun kuramsal ve ahlaki öğretilerinin manevi otoritesi de rol oynamıştır. Parla ayrıca *“Jön Türklerin ve İttihatçıların eğilimlerine bakıldığında Gökalp'in yumuşatıcı müdahalesi ve aracılığı olmasaydı Kemalistlerin ideolojisi biraz daha farklı bir doğrultuda gelişebilirdi. Ancak, Gökalp düşüncesinin 70'ler ve 80'ler Türkiye'sinde herhangi bir frenleyici etkisinden söz etmeye gerek kalmamıştır”* demektedir, Türkeş ve MHP'nin Gökalp'in milliyetçiliğine ırkçı ve siyasal bir nitelik yakıştırdığını söylemektedir.¹⁴⁹⁶

Oysa CKMP Genel Başkanı olarak Alparslan Türkeş'in 20 Eylül 1967 günü İl ve İlçe Başkanlarına gönderdiği genelge Türk milleti yorumunun Gökalp'le aynı doğrultuda seyrettiğini gösteriyordu. Genelgede *“Partimiz, Türkiye sınırları içerisinde yaşayan Türk vatandaşlarını bölge, mezhep farkı gözetmeksizin bu milletin öz evlatları saymaktadır”* denilmiş, hükümetin Doğu bölgesinin kalkınması için yatırımlara yer vermediği tenkit edilmiş, TİP ve bunun dışında komünistlerin Kürtçülük kışkırtması yaptığı, ırkçılık tertip ettiği dile getirilmiştir. Şive ve dil farklılıklarına rağmen Kürtçe konuşan vatandaşların öz kardeş olduğuna, Türk'ten ayrı bir millet olmadığına, Türk milletinin bölünmez parçası olduğuna dikkat çekilmiş, *“Türkiye'de; Türk, Kürt, Laz, Çerkez, Arnavut vs. gibi isimlerle anılan vatandaşlar ayrı ayrı varlıklar olmayıp hepsi, Türk milletin öz evlatlarıdır”* denilmiştir.¹⁴⁹⁷

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1924 Anayasası'nın 88. Maddesinde de şöyle deniliyordu:¹⁴⁹⁸

“Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla (Türk) ıtlak olunur. Türkiye'de veya hariçte bir Türk babanın sulbünden doğan veyahut Türkiye'de mütemekkin bir ecnebi babanın sulbünden Türkiye'de doğup da memleket dâhilinde ikamet ve sinni rüşte vusulünde resmen Türklüğü ihtiyar eden veyahut Vatandaşlık Kanunu mucibince Türklüğe kabul olunan herkes Türk'tür. Türklük sıfatı kanunen muayyen olan ahvalde izale edilir”

Dolayısıyla Türkiye'nin resmî milliyetçiliği olan “Atatürk milliyetçiliği”, kuruluşundan itibaren, vatandaşlık ve toprak/vatan bağı esasına dayalı Fransız tarzı bir milliyetçilik anlayışıyla etnisist açılımlar (Alman tarzı milliyetçilik) arasındaki gerilimini bir dengeye kavuşturamamış olmasına karşın Ziya Gökalp'in kültürel kimliğe yaslanan “Sentez”i, Osmanlı vatanseverliğinden devreden vatandaşlığa dayalı teritoryal milliyet-

¹⁴⁹⁶ Taha Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, İlk Basım, Metis Yayınları, İstanbul 2018, s. 193.

¹⁴⁹⁷ Metin Turhan, *Milliyetçi Hareket*, 1. Baskı, Polietika Yayınları, Ankara 2020, s. 63.

¹⁴⁹⁸ <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/> (Erişim Tarihi: 9.3.2021)

çilik anlayışı ile Rusya kökenli Türklerin öncülük ettiği, milletin ezeli-ebedi varoluşsal-lığını ve biricikliğini vurgulayan milliyetçilik anlayışlarının son derece hassas bir den-gesine¹⁴⁹⁹ dayanmıştır. Tanıl Bora, bu denge üzerinde “Ülkücü Türk milliyetçiliğinin soy, etnistik-kültüralist aşırılığı kapitalist rasyonaliteye bağlayarak sistem nezdinde daha makul hale getiren halkanın” Türkeş tarafından inşa edildiğine vurgu yapmaktadır.¹⁵⁰⁰

MHP’nin Türk milliyetçiliği anlayışının kurumsal anlamda oluşmaya başladığı 1960’larda daha önce de benzer şekilde vurgulandığı üzere Gökalp’in kültür ve kimlik hassasiyeti, Atatürk’ün milliyetçilikle modernleşme yönteminin uyarlanması, Atsız’ın Türk tarihini bütün olarak ve ülküleri de milletler için hız olarak görmesinden mürekkep bir toplam olduğu görülmektedir. “Türk müsün? Müslüman mısın?” Şeklindeki soruları “cahilce, aptalca ve haince sorular” olarak değerlendiren Türkeş, milliyetçiliği reddeden dinciliğe ve İslamiyet’e düşmanlık besleyen milliyetçiliğe karşı olduğunu¹⁵⁰¹ söylemleri, yorumları ve uygulamaları ile ortaya koymuştur.

Güldeniz Katırcı ise MHP’nin bu dönemde radikal kalmayı seçmeyip pragmatik davranarak belirgin, saf ve kesin bir ideoloji oluşturmaksızın toplumun duygu durumuna uygun, yeri geldiğinde esnetilebilen bir ideoloji ortaya koyduğuna işaret etmektedir. Katırcı’ya göre, yüzeysel ideolojik kaymaların yerine kendi kabulleriyle uygun bir ideolojiyi kitleselleştirmeye çalışabilir, ideolojisini bu aşamada derinleştirebilir, geliştirebilirdi. Bunu gerçekleştirmeyen MHP’de bu yüzden 1960’lardan 1970’lere dinsel, kültürel, Kemalist ve etnik tanımları arasındaki gelgitler kalmıştır.¹⁵⁰² Ancak dördüncü bölümde ifade edileceği üzere MHP Türk milliyetçiliği tabanını genişletmek ve MHP’yi millet nazarında görünür ve kabul edilebilir hale getirmek için yani Katırcı’nın aslında görmek istediği kitleselleşmeyi sağlayabilmek açısından toplumsal mutabakat unsurlarının çoğunluğuna aynı anda sahip çıkmıştır diyebiliriz.

Diğer yandan Türkeş’in öncülük ettiği Türk milliyetçiliğinin bir takım güncel siyasi nedenleri de vardır ki bunların da en başta CHP ve DP’nin içinde bulunduğu yapısal ve zihniyet sorunları olduğu görülüyor. Nitekim 12 Şubat 1976’da “Ortadoğu” gazetesinde yayınlanan “Türk Milliyetçiliğinin Ana Hedefleri”nde bir prensibin zaferi olan DP iktidarında kuvvetli bir Türkiye’nin kurulmadığından bahsediliyordu. Burada DP ve

¹⁴⁹⁹ Osmanlı millet bilinci oluşturma amacı güden 1876 I. Meşrutiyet Anayasası ile benzerlikler konusundaki değerlendirmeler için bkz. Murat Somer, *age*, s.139-141.

¹⁵⁰⁰ Tanıl Bora, *Milliyetçiliğin Kara Baharı*, 2. Baskı, Birikim Yayınları, İstanbul 1995, s. 101.

¹⁵⁰¹ Alparslan Türkeş, *Türkiye’nin Meseleleri*, Altıncı Baskı, Kutluğ Yayınları, İstanbul 1976, s. 39.

¹⁵⁰² Güldeniz Katırcı, *agm*, s. 44-45.

ondan sonrakilerin hep CHP'den kalma kadrolarla çalışmalarının sonucu CHP zihniyetinin, yeniden iktidara hâkim olması gerekçe gösterilmiştir.¹⁵⁰³

Nitekim Türkeş'i 29 Mayıs 1953'ten beri tanıdığını söyleyen Muhiddin Nalbantoğlu, onun Türk Milliyetçiler Derneği'nde İstanbul'un Fethi'nin 500. Yıldönümü vesilesiyle yaptığı "Fethin Askerî Cephesi" konulu konuşmasında onun yaşanan tecrübeler üzerinde Türk milliyetçiliğinin geleceğine işaret etmektedir. Bu konuşmada Türkeş, *"Şimdi Türkiye'de bir partizanlık dönemi açılmıştır. CHP-DP mücadelesi vardır. Fakat Türkiye'nin istikbali milliyetçilik devridir. Bunu mutlaka göreceğiz..."* diyordu.¹⁵⁰⁴

Bu çerçevede Ümit Özdağ, Türk milliyetçiliğinin ilk radikal eylemi olarak Kurtuluş Savaşı ve Türk Devrimini gösterirken ikinci radikal eylemi olarak da Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ve varlığını koruma mücadelesi olan Türkeş'in öncülüğünde kendini gösteren "Ülkücü Hareket"i göstermektedir. Bu kapsamda CKMP'nin 1965 Programı, Türk milletine, devletin ve toplumun yeniden yapılandırılması gerektiğini söyleyen radikal bir program ve tedavi olarak görülmüştür. Bu büyük dönüşüm programı, önemin entelektüel yaşamı üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışan sosyalist solu bile önce şaşkına uğratmış, sonra da bu programa romantik bir program suçlaması yapılmıştır. Özdağ'ın ifadeleriyle Türk milliyetçiliğinin sağlıklı demokratik koşullarda programını Türk milletine anlatması, 1960'ların sonundan itibaren Türkiye'ye karşı geliştirilen dolaylı saldırı ve örtülü istila ortamında ne yazık ki gerçekleşmemiştir.¹⁵⁰⁵ Ancak Türkeş, Namık Kemal Zeybek'in ifadesiyle demogojiden uzak bir mesuliyet hissiyle Türk milliyetçiliğini çağdaş ihtiyaçlara ve çağdaş meselelere çözüm getiren sağlam yorumlara ulaştırmış, onu yerli, millî ve çağdaş bir dünya görüşüne dönüştürmeyi başarmıştır.¹⁵⁰⁶

3.4.2. Türkeş'in Din ve Laiklik Konularına Bakışı

İnsanlığın ve milletlerin yaşamında meydana getirdiği dönüşümler düşünüldüğünde din duygusunun bütün bir geçmişte ve günümüzde, siyasette, psikolojide, sosyolojide, edebiyat ve sanatta etkili bir yere sahip olduğu görülür. Dinin-siyasetle ilişkine yönelik dinsel yaklaşımlar içerisinde Batı'da Martin Luther'in iktidarı ilahi kanunla temellendirmesi, Bosseut'un kilise ve iktidarın Tanrı'nın elinde olmasına dair görüşü ve

¹⁵⁰³ Muhiddin Nalbantoğlu, *age*, s. 197-198.

¹⁵⁰⁴ Muhiddin Nalbantoğlu, *age*, s. 10.

¹⁵⁰⁵ Ümit Özdağ, *Yeniden Türk Milliyetçiliği*, 5. Baskı, Kripto Yayınları, Ankara 2016, s. 75-77.

¹⁵⁰⁶ Namık Kemal Zeybek, *age*, s. 110.

Tanrı'ya hizmetin devlete hizmet olduğu; Doğu'da Mevdudî Allah'ın egemenliği ve emirleri üzerinde bir siyaseti savunmakta, Seyyid Kutup ise ulûhiyet anlayışına bağlı bir yönetimi savunmakta ve meşruiyetini Allah'tan almayan yönetimleri zorba olarak nitelemektedir.¹⁵⁰⁷

Saint Simon, bilimle uyumlu bir din önerirken, Marx, sınıf mücadelesinde ikili bir rol oynayan ve bir üst yapı kurumu olan dinin toplumsal koşullarıyla birlikte ortadan kaldırılmasını önermiştir.¹⁵⁰⁸ Locke, inanç özgürlüğü ve din-devlet işlerinin bağımsızlığı ve akla uygun bir Hristiyanlık düşünmüş, Tocqueville, din adamlarının siyasal işlere karışmasına karşı çıkmakla birlikte dinin toplumsal rolü üzerindeki etki ve yararlarının artacağını, demokrasi ile Hristiyanlığın uzlaşabildiği ölçüde dine yarar sağlayacağını öne sürmüştür.¹⁵⁰⁹

Din-siyaset ilişkisine araçsal yaklaşımlarda Hobbes, J. J. Rousseu, din karşısında siyasetin önceliğini savunurken Machiavelli devletin kurulması, yürütülmesi, iktidara itaatın sağlamaştırılması ve kolay yönetimi sağlama yönüyle pragmatik yaklaşmıştır. Humeyni, İslam dininin uygun gördüğü biçimde yönetimi, İslam devleti içerisinde saray ulemalığı geleneğinin temsilcisi olan Maverdi, vahiy temelli otoriteyi savunmuştur. Osmanlı Devleti'nde ise din, Hristiyan Batı Kilisesi gibi özerk bir alan değil siyasetin kontrolünde bir kurum olarak varlığını sürdürmüştür.¹⁵¹⁰

Türk topluluklarının değişik coğrafyalarda farklı dinlere inandığı yahut din değiştirdikleri bilinmektedir. Bunlar içinde varlıkları Hunlara kadar dayanan, Göktürkler içinde devam eden ve bütün bir Türk tarihinin bel kemiğini oluşturan Oğuzlar, 900'lü yıllardan itibaren kitleler halinde İslamiyeti kabul etmeye başlamışlardır.

İslamiyeti kabul eden Oğuzların, Malazgirt Meydan Muharebesi'ni takip eden yıllarda Anadolu'yu vatan tutmaları yani Anadolu tarih görüşüne göre mekâna kavuşmaları, Oğuzların burada Türk milletini ebedileştirme aksiyonunu doğurmuştur. İslam dini bu aksiyonda önemli bir mihenk olarak yerini almıştır. Osmanlı Devleti'nin

¹⁵⁰⁷ Bkz. Sevede Öztürk, "Din ve Siyaset İlişkisine Teorik Yaklaşımlar", *Sosyolojik Açıdan Din ve Siyaset El Kitabı*, Prof. Dr. Özcan Güngör (Ed.), 1. Basım, Nobel Yayınları, Ankara 2020, s. 42-58.

¹⁵⁰⁸ Bkz. Abdullah Yargı, "Din-Siyaset İlişkisine Eleştirel Yaklaşımlar", *Sosyolojik Açıdan Din ve Siyaset El Kitabı*, Prof. Dr. Özcan Güngör (Ed.), 1. Baskı, Nobel Yayınları, Ankara 2020, s. 78-98.

¹⁵⁰⁹ Bkz. Ayşe Taşkın Demiralay, "Din ve Siyaset İlişkisine Liberal Yaklaşımlar", *Sosyolojik Açıdan Din ve Siyaset El Kitabı*, Prof. Dr. Özcan Güngör (Ed.), 1. Baskı, Nobel Yayınları, Ankara 2020, s. 100-122.

¹⁵¹⁰ Bkz. Sevede Öztürk, "Din ve Siyaset İlişkisine Araçsal Yaklaşımlar", *Sosyolojik Açıdan Din ve Siyaset El Kitabı*, Prof. Dr. Özcan Güngör (Ed.), 1. Baskı, Nobel Yayınları, Ankara 2020, s. 60-76.

yıkılmayla karşı karşıya kaldığı bir süreçte din de devleti kurtarma projeleri içinde yer bulan konulardan biri olmuştur.

Bu çerçevede Osmanlı Devleti'nin son döneminde Abdullah Cevdet'le Kılıçzade Hakkı hem geleneksel ulema, hem de modernist dincilere karşı ilk savaşı açan kişiler olurken din aydınlanması sorununda daha da tanınan ve etkili olan kişiler Batıcı aydınlar değil, Türk milliyetçilerinin ilk önderleri Ziya Gökalp ile ona katılanlar olmuştur. Gökalp'in İslamlığın modernleşmesi görüşü, laik devlet ve ulusal kültür fikirleriyle bağdaştırılmıştır. Ziya Gökalp'ın din modernleşmesi daha radikal ölçüde Kemalist dönem görüşüne giden yolu hazırlamıştır. Atatürk, İslam bilimleri denen bilgilerden, ulema, tarikat, medrese geleneğinden uzak, onları gericilik aracı, cahillik, hurafatçılık taşıyıcısı bir gelenekten geldiği için, siyasal ve politik alanlardaki laikleşme akımında İslamlık geleneğini taşıyanlar için, uluslaşma ve Batılılaşma konusunda onlara bir yer tanıyan kişi olmamıştır.¹⁵¹¹ Bununla birlikte Ahmet Çiğdem'e göre, Batılı olmayan toplumların hangi adlarla adlandırılmış olursa olsun yaşadıkları ya da maruz kaldıkları modern pratikler, tarihsel olarak asla çağdaş pratikler olmamıştır. Batılılaşma da bir telafi edici ideoloji ve tarihsel gecikmişliğin giderilmesinin bir aracı olarak kendisini kurmuştur.¹⁵¹²

Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu döneminde birçok Batılılaşmacı düşünürün ancak hayal edebildiği köklü siyasal ve kültürel dönüşümler tarihsel gecikmişliğin telafisi olarak Cumhuriyet ile birlikte büyük bir hız ve kararlılıkla uygulamaya konmuştur. Ancak hızlı dönüşüm süreci, mahallî kültür ve geleneğin mümkün olduğunca muhafaza edilmesini savunan muhalif akımları da beslemiştir. Bu kapsamda muhafazakâr modernleşmecileri özellikle 1946 sonrasında Batılılaşma konusunda hümanist-evrensel ve laik nitelikleri ağır basan Tek Parti Dönemi Batılılaşmacılarından ayıran turnusol kâğıdı geleneğe ve bu geleneğe damgasını vuran dine yaklaşımları olmuştur. Muhafazakâr modernleşmeciler, modernleşmeye direnen güçlerin dinî kaynaklı yorumlara başvurduğunu ve birçok geleneğin, örf ve âdetin zamanın koşullarına uyum sağlayamadığını kabul etmekle birlikte gelenek düşmanlığına dönüşen laikliğin bir din gibi algılanıp din ve

¹⁵¹¹ Niyazi Berkes, *Teokrasi ve Laiklik*, Birinci Basım, Adam Yayınları, İstanbul 1984, s. 69.

¹⁵¹² Ahmet Çiğdem, "Batılılaşma Modernite ve Modernizasyon", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce*, Cilt: 3, Tanıl Bora, Murat Gültekingi (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 68.

vicdan hürriyetinin ihlal edildiği kanısında olmuşlardır.¹⁵¹³ Çağlar Keyder de laikliğin Türkiye’de dini hayatın bürokratlarca kontrol altında tutulması anlamını kazandığını, geleneksel toplumun simgelerine karşı da müsamahasız davranıldığını ifade etmektedir.¹⁵¹⁴

Osmanlı sekülerizmini, İslam’ın sosyal hayat karşısında kademeli ve yumuşak bir pazifizasyonu, Cumhuriyet laisizmini ise İslam’ın sosyal hayatın hemen her safhasından devlet gücü kullanılarak ani ve kesin bir darbe ile diskalifiye edilmesi olarak ele alan Durmuş Hocaoglu’na göre, Cumhuriyetin bu Ortodoks Cumhuriyet laisizmi yani Fransız İhtilali’nin ilk yıllarındaki laikliğe benzer yapısı, 1950’den sonra pratik olarak revizyona uğramış, diskalifiyeyi yumuşatmış ve bir nebze sekülerizme de yaklaşabilmiştir.¹⁵¹⁵

Bu süreci takiben dünyada da 1960’lardan sonra, dini tekrar gündeme getiren, desekülerizasyon veya dine dönüş temasının işlendiği bir sosyoloji yazını gelişmeye başladığı görülmektedir. Yeni görüşlere göre sekülerizasyon, dinin modern toplumun oluşmasıyla birlikte yok olması süreci değildir, hayatın belli bir alanıyla sınırlanması veya şekil değiştirmesi demektir. R. Towler’in kuramsal olarak desteklenmeyen ancak dinsel olarak nitelendirilebilecek inanışların toplamı diye tanımladığı “common religion” kavramı ve R. Bellah’ın politik değerlerin dinsel nitelik kazanması şeklinde tanımladığı “civil religion” kavramı¹⁵¹⁶, dinin şekil değiştirerek yaşaması düşüncesine

¹⁵¹³ Tanel Demirel, “1946 Sonrası Muhafazakâr Modernleşmeci Eğilimler Üzerine Bazı Değinmeler”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt: 3, Tanıl Bora, Murat Gültekinil (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 218, 234.

¹⁵¹⁴ Çağlar Keyder, *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, 19. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 152.

¹⁵¹⁵ Durmuş Hocaoglu, *Laisizmden Milli Sekülerizme*, Birinci Baskı, Selçuk Yayınları, Ankara 1995, s. 396.

¹⁵¹⁶ Sivil din kavramı halkın devlete ve yönetici elite bağlılığını sağlamlaştırmak ve pekiştirmek amacıyla ilk defa Fransız düşünür Jean J. Rousseau tarafından Toplum Sözleşmesi isimli eserde kullanılmıştır. Rousseau devlet açısından yurttaşlık ahlakını kazandıracak bir din arayışı içerisindeydi. O, her bireye yurttaşlık görevlerini sevdirecek bir dinin olmasının devlet için son derece önemli olduğunu savunmaktaydı. Çünkü ancak dinin sağladığı kutsallık duyguları ile yurttaşlar devletlerini en iyi şekilde sahiplenebilirler. Ona göre, egemen gücün kriterlerini belirlediği bu din ya da inanç olmadan ne iyi bir vatandaş ne de sadık bir yurttaş olunabilirdi. Bununla birlikte, her ne kadar sivil din terimini kullanan ilk kişi Rousseau ise de ona bilinen çağdaş anlamını, çalışmalarında hiç sivil din kavramını kullanmayan Emile Durkheim’in din teorisini takip eden Amerikalı sosyolog Robert Bellah kazandırmıştır. Ancak ne Rousseau ne de Bellah sivil dini tanımlama girişiminde bulunmuşlardır. Rousseau sadık yurttaşlık bağlamında din-devlet-toplum bağıni vurgularken Bellah ise Amerikan yaşam tarzını yorumlamak için bu kavrama müracaat etmiştir. Bellah’ın “Civil Religion in America” adlı makalesinde Amerika anlatısı Amerika’nın kendisine biçtiği “yeryüzünde Tanrı’nın iradesini gerçekleştirme yükümlülüğüne” işaret etmektedir. Bellah’a göre, sivil dinin “kendi peygamberleri, şehitleri, kutsal olayları, kutsal yerleri, dinsel ritüel ve sembolleri vardır. O, Tanrı’nın iradesi ile mükemmel bir şekilde uyumlu ve bütün ulusların ışığı olarak Amerika’nın bir toplum olması ile ilgilidir.” Bellah’ın makalesinde kurucu babaların söylemlerine, Bağımsızlık Bildir-

dayanan kavramsallaştırmalardan bazılarıdır. Yeni sekülerizasyon tanımlamalarının önemi klasik bakış açılarına karşı, dinin modern toplumda otoritesini sürdürmesi düşüncesidir.¹⁵¹⁷

Niyazi Berkes, toplumun değerler sisteminde ve dinsel bir kurumun ne denli siyasi işlevleri bulunduğuna dair yaptığı analitik değerlendirmede din kavramını ya tarihsel bir inanç-eylem-kurallar sistemi olarak; ya devletin örgütlenişi içinde uyumlaştırılmış, topluma yol gösterme amacıyla dünyasal toplum eylemleri içinde eritilmiş olarak; ya da kişinin eylemlerini özel bir örgütlenişe bağımlı ya da bağımsız inanç bağlantıları içinde yürütme türü olarak üçe ayırmaktadır. Buna göre, taasup- fanatizm, biçimcilik-formalizm-kuralcılık-şariatçılık, dünyadan çekilme-asetizm gibi sonuçlar doğmaktadır.¹⁵¹⁸

Dinin modern toplumda da modernleşmeyle birlikte yürüyebileceği ve fonksiyonel yanlarıyla modern toplum için yardımcı olabileceği düşüncesi 1960'lara gelindiğinde bilim çevrelerinde konuşulmaya başlanmıştır. Türk milliyetçileri için de din geleneğin bir uzantısı olmanın ötesinde anlam kazanmaya, modern millî devlette anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede dinin terakkiye ve kalkınmaya engel olmadığı, olmayacağı, aksine onu tamamlayacak bir unsur olduğu önem kazanmıştır. İkinci olarak ise bütün dünyada komünizme karşı dinin devletler ve milletler hayatında önemi de fark edilmiştir diyebiliriz. Yıllar sonra Taha Akyol da laikliğin tek modelinin devlet eliyle yukarıdan aşağıya uygulanan model olmadığı, sekülerleşmenin toplumsal dinamiklerle geliştiği ve dine baskı uygulamadan bu sürecin başarıya ulaştığı örneklerinin olduğuna işaret etmiştir.¹⁵¹⁹

Devletin din işleri konusundaki merkezî ve otoriter konumunun terk edilmesi ile birlikte alandaki kontrol devlet ile sivil otoriteler arasındaki bir paylaşıma doğru dönüşmüş ve bu alandaki politizasyon süreci ise “komünizmle mücadele” bağlamındaki işlev-

gesine, Washington'dan Kennedy'ye başkanlık açış konuşmalarına, Gettysburg Nutkuna, Lincoln Anıtı ve Arlington Ulusal Mezarlığı gibi ABD'nin sembol ve anıtlara (bunlar kutsal yerler olarak telakki edilmekte); Şükran Günü, Anma Günü, Gaziler Günü, okullarda bayrağı selamlama ve törenler gibi kutlama ve ritüellere yer vermesi, Hayes'in “Milliyetçilik: Bir Din” dlı kitabındaki “Milliyetçilik Dini Üzerine Düşünceleri”ni anımsatmaktadır. (Hayes'le ilgili vurgu bana ait). Bkz. Mesut Düzce, “Sivil Din ve Politik Din Kavramlarına Teorik Bir Bakış”, *Bilimname*, XLI, Sayı: 41, 2020/1, s. 389-391.

¹⁵¹⁷ Nuray Mert, “Laiklik Tartışması ve Siyasal İslam”, *Cogito*, Sayı: 1, Yaz 1994, s. 95.

¹⁵¹⁸ Niyazi Berkes, *age*, s. 13.

¹⁵¹⁹ Taha Akyol, *Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet*, 5. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul 1999, s. 241.

selleğine bağlı olarak teşvik de edilmiştir. Bu da laikliğin eski içeriğinden oldukça farklı bir noktada değerlendirilmesini beraberinde getirmiştir.¹⁵²⁰

Türk milliyetçileri Gökâlp'ten itibaren kültür-medeniyet ayrımını yaparken dini de millî kültürün içinde düşünmekle modern millî devletin din kaynaklı krizlerine de çözüm yolu hazırlamış oluyordu. Bu yüzden dini, millî kültürün bir unsuru olarak gören ve Gökâlp düşüncesine uygun bir şekilde Türkes, aslında II. Meşrutiyet Döneminin kısır tartışmaları ve Cumhuriyet Döneminde yaşanan din-laiklik gerginliğine karşı esnek ve yapıcı bir söylemle savunduğu Türk milliyetçiliğini çözüm olarak gösteriyordu. II. Meşrutiyet Döneminden beri zaman zaman kendini hissettiren din-milliyet zıtlaşması üzerinde oluşan gerilimler 1960'lardan sonra Türk milliyetçileri için bir tecrübe de teşkil etmiştir. Çünkü bu çerçevede milliyetçiliğe düşmanlık devam ediyordu. Bu düşmanlığı Galip Erdem'in 1973'te "Devlet" gazetesindeki köşesinde "Milliyetçilik Düşmanlığının Kaynakları" yazı dizisiyle¹⁵²¹ taşıdığı da görülmektedir.

Türk milletine zaman kaybettiren ve milliyetçilikle dini uzlaşmaz gösteren kısır tartışmalara karşı Mehmet Kaan Çalen, "Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi"nde yayınlanan bir makalesinde yer vermiştir. Mesela, Ahmed Ağaoğlu, İstanbul Türk Ocağı'nda milliyet üzerine verdiği bir konferanstan sonra bir hocanın, kendisi için nikâh tazelemesi gerektiğini söylediğini beyan eder. Türkçülüğün İslam kardeşliğini yaralayan ve hakiki Müslümanları üzen bir hastalık addedildiği bir ortamda, Türkçüler, dinsizlik ithamından İslam milleti haricinde bir Türk milletinin olamayacağına kadar birçok iddia ile hesaplaşmak zorundaydılar. Türkçüler kamuoyunu bir yandan İslam'ın milliyetçiliği yasaklanmadığı, diğer yandan Türkçülüğün dinsizlik olmadığı hususunda ikna edebilmek için yoğun çaba sarf ettiler. Timurtaş imzalı, kuvvetle muhtemel Gökâlp tarafından kaleme alınmış bir yazıdaki "*Türklerin gizliden gizliye, bir günah işliyormuş gibi derterine derman aradıkları*" ibaresi döneme hâkim olan psikolojiyi anlamlı bir şekilde yansıtmaktadır.¹⁵²²

¹⁵²⁰ İhsan Ömer Atagenç, *age*, s. 89.

¹⁵²¹ Galip Erdem, İkinci Meşrutiyet İslamcılığının günümüzde temsilcilerinin 60 yıldan fazla bir zaman geçmesine rağmen, üstadlarının yanlışlarını tekrarlamaktan vazgeçmemiş olduklarına, İslamiyet öncesi Türk tarihinin yok sayılmasına ve karalanmasına, Türklükle İslamiyetin ahenk içinde yürütmesinin önüne konulan engellere karşı olduğunu bu yazı dizilerinde açıklamıştır. Bkz. Galip Erdem, "Meşrutiyet Yıllarının İslamcılığı", *Devlet*, 10 Aralık 1973, s. 5; Galip Erdem, "Zamanımızın İslamcılığı", *Devlet*, 17 Aralık 1973, s. 5; Galip Erdem, "Türk Tarihine Düşmanlık", *Devlet*, 24 Aralık 1973, s. 5.

¹⁵²² Mehmet Kaan Çalen, "Ahmet Ağaoğlu'nda İslam ve Milliyetçilik İlişkisi", *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2 Sayı: 2, Ekim 2020, s. 31-32.

Bu hâkim psikoloji karşısında Ömer Seyfettin de II. Meşrutiyet yıllarında din ile milliyeti karşı karşıya getirmeye çalışan cereyanlara karşı bir şuurun temsilcisi olmuştur. Nitekim Ömer Seyfettin'e göre, milliyetini duyan bir adam, bütün dünyada Türkçe konuşan insanları Türk bilmeliydi ve Türkçe konuşan bütün Müslümanlar Türk kabul edilmeliydi. Ona göre Türklüğü sevmek ise Müslümanlığı sevmek demektir.¹⁵²³

Türkeş, tarihi tecrübelerden yola çıkarak Türk milleti için zaman kaybettiren ve birlik ve beraberlik düşüncesine zarar vermeye başlamış olduğunu düşündüğü din konusunu, Türk milletini ebedileştirme aksiyonu içinde millî kültürün bir unsuru olarak Türk milliyetçiliği potasında ele almıştır. 1960'lı yılların dergi sayfalarında bu husus tarihle, vatanla iç içe mistik bir şekilde ele alındığı da görülmektedir. Mesela Niyazi Özdemir 1967 yılında o zamanki milliyetçi hareketin "Millî Hareket" dergisinde yayınlanan "Vatan Sevgisi" adlı yazısında vatan sevgisini şöyle ifade etmiştir:¹⁵²⁴

"...Zaman, kararsızlığı, keşmekeşliği, anarşiyi siler. Her dereceye, tepeye, taşa aşinalık peydah eder. Nesiller göz nuru, alın teri döker; yaşama ve mesut olma şartlarını parça parça işler; topluluk kaynaşır; alinyazıları aynı çizgide birleşir. Kaderlerini aynı sihirli el çizer, aynı kıvılcım ruhlarda sevinç ve neşe tüllerini tutuşturur. Tarihin teknesinde kendisine has olayların yumruğu ile yoğrulur, sürülür, aynı karakteri kazanır ve adanır. Bu ad kendini millet kelimesinde bulur. Toprağa perçinlenir, vatan doğar. Üstündeki uğruna alttaki beyaz kefenine sarılarak uyur. Alt ve üst el ele vermiş, kenetlenmiş... O milletin tarihi, dokunmaya başlar. Hatıraları için, ruhları için türbeler, camiler, yollar yapılır. Fedakârların adları takılır. Zaman, felaket ve sevinç vadilerinde yalpalasa da ilerler, her kıvrımda tarihin liflerini örer... Tanrı vergisi olduğu için insan vatanını sever. Tarih, ondan bir parçadır. Vatan ondan bir parçadır. Irmaktaki güneş, günlük güneş değildir; çağlayanların sesi anlık değildir. Biri büyük geçmişi aydınlatırken diğeri destanını terennüm ediyordur"

1960'lardan sonra din konusunda Mümtaz Turhan'ın İlahiyat Liseleri projesine benzer düşünceler, geriliğin dinle ilgili olmadığını söyleyen Türkeş¹⁵²⁵ başta olmak üzere milliyetçi ve muhafazakâr kesim içinde kabul gören bir görüş olmuştur. Aslında din, terakkiye mani olmadığı gibi cehalete karşı da bir aydınlatma aracı olabileceği yönünde bir istikamet de belirlenmiştir denilebilir. Turhan'ın projesinde bu mekteplerden mezun olanlar, tıpkı Öğretmen Liselerinden çıkanlar gibi, bir veya iki senelik bir mesleki, yani pedagojik formasyona tabi tutulduktan sonra köye ya başöğretmen veya sadece öğretmen olarak gönderilecek, fakat bunlar aynı zamanda, din adamlarının da vazifesini yapacaklardı.¹⁵²⁶

¹⁵²³ Ömer Seyfettin, *Türklük Üzerine Yazılar*, Muzaffer Uyguner (drl. ve hzl.), Bilgi Yayınevi, İstanbul 1988, s. 89.

¹⁵²⁴ *Millî Hareket*, Ekim 1967, s. 6.

¹⁵²⁵ Alparslan Türkeş, *Ahlakçılık*, Berikan Yayınları, Ankara 2000, s. 71.

¹⁵²⁶ Mümtaz Turhan, *Garplılaşmanın Neresindeyiz?*3. Baskı, Altınordu Yayınları, Ankara 2018, s. 123.

Dinin terakkiye mani olmadığı konusu 1964 yılında büyük ölçüde Türk milliyetçiliğine taban oluşturan Nejdet Sançar, Haluk Karamağralı, Zeki Sofuoğlu, Hikmet Tanyu, M. Kemal Erkovan gibi isimlerin yönetimindeki Türkiye Milliyetçiler Birliği'nin de gündeminde olmuştur. Bu isimler, mâneviyat ve mukaddesat taraftarlığının kaçınılmaz bir surette gericiliğe varacağı iddiasını kuşku ile karşıladıklarını ifade etmişler, bu türlü iddiaların ardında millî-mânevi değerleri, Türklük ruh ve şuuru sarsmak ve çökertmek isteyen gizli emeller olduğuna dikkat çekmişlerdir. Türklüğü, hem tarihin derinliklerine inen kökün, hem de Türk milletinin kültürel varlığının devamı olarak gören Türkiye Milliyetçiler Birliği'nin görüşüne göre Türklük ve Müslümanlık, birbiri içinde eriyip kaynaşmış iki kutsal temel kaynaktır. Bu iki temel kaynaktan Türklüğü reddeden veya milliyetçiliği İslamla karşı sayan, bilim ve gerçek dışı iddiaları ise hiçbir şekilde kabul etmek mümkün değildir.¹⁵²⁷

Maddi ve manevi kalkınma olmak üzere iki tür kalkınma olduğunu söyleyen Türkeş'e göre de din, milliyetçilik, iman ve ahlakla birlikte manevi kalkınmayı meydana getirmekteydi. Aslında onun "*Türklük gurur ve şuuru ile İslam ahlak ve fazileti*" söylemi, maddi kalkınmayı üzerinde yükseltmek istediği bu manevi kalkınma stratejisinin bir özeti yahut ifadesidir. Türkeş, buna oy toplama endişesi ve siyaset riyakârlığının ötesinde bir düşünce samimiyetiyle bağlı olduğunu vurgulamaktadır.¹⁵²⁸ Manevi kalkınma şekilci bir dindarlık yahut dinsellemenin ötesinde maddi kalkınmada yanlış yatırım, israf, rüşvet, hırsızlık vb. olumsuzluklara meydan vermemek için düşünülmüş bir şahsiyet yaratma projesidir. Türkeş bu gerçeğe "*Türkiye'nin kalkınma hareketi öncelikle ahlak inşasından başlatılmalıdır. İşte kurtuluş hareketimizin temel felsefesi budur. Üzerinde büyük önemle durduğumuz ilim ve teknik de buna bağlıdır*" ifadeleriyle işaret etmiştir.¹⁵²⁹

Manevi kalkınma ifadesini 1960'lardan sonra Türk siyasi literatüründe sıkça kullanan Türkeş'e göre, dünyada din konusunda görüşler; laik devlette dinle devletin ayrılması, devletin dine müdahale etmemesi, dinin devlet kontrolünde olması, devletin dine karşı olması ve dine dayalı devlet sistemleri olarak kendini göstermiştir. Türkeş'e göre, anayasa laiktir ancak uygulamada yer yer devletin müdahalesi vardır. O yüzden

¹⁵²⁷ Türkiye Milliyetçiler Birliği'nin Görüşü-İlk Bildiri, Türkiye Milliyetçiler Birliği Yayınları: 1, Mars Matbaası, 1964, s. 7-8.

¹⁵²⁸ Alparslan Türkeş, Türkiye'nin Meseleleri, Altıncı Baskı, Kutluğ Yayınları, İstanbul 1976, s. 38.

¹⁵²⁹ Alparslan Türkeş, Ahlakçılık, Berikan Yayınları, Ankara 2000, s. 47.

vicdanların hür olacağı, din ve mezhep çatışmalarının bahis konusu edilmeden millî bütünlüğü sağlayacak laikliği savunduklarını söylemektedir.¹⁵³⁰ CKMP'nin program ve beyannamesinde de vurgulandığı üzere zaptiye devleti anlayışına karşı çıkılması büyük ölçüde bununla ilgili bir durumdur.

Türkeş, İslamiyeti Türk milletinin yaşam felsefesine ve ahlak görüşlerine yön veren kutlu bir güç kaynağı¹⁵³¹ olarak değerlendiriyordu. Türkeş'in 1970'lerde de din görüşü dinin fonksiyonel olarak kurumsallaşması ve şahsi ve siyasi çıkara dönüştürülmemesi, gerçek din bilgisine ulaşmak için İmam Hatip Okulları'nın İlahiyat liselerine dönüştürülmesi, doğru din bilgisi ve bilim yolunda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın matbaa kurma ve geniş yayın yapma imkânlarının artırılması, Yüksek İslam Enstitüleri'nin akademi haline getirilmesi, fabrika ve iş yerlerinde moral ve ahlak derslerinin verilmesi önünde gelişme göstermiştir.¹⁵³²

Türkeş, millî kültürün devamı açısından eğitimin millîleştirilmesi ve modernleşmesi konularında da Japonya'yı örnek göstermekte, modernleşmeyi millîleştirme zemini üzerinde doğru bulmaktadır. Zira modernleşme fonksiyonu tek başına ele alınırsa eğitim ne millî ne de modern olmaktadır. Ona göre, millîleştirme zemininden yoksun bir sistem köksüzler kitlesi ve taklitçiler doğuracaktır.¹⁵³³ Dolayısıyla aslında Türkeş'te din eğitimi de millî kültür unsuru hasebiyle millî eğitim sisteminin ve millîleştirme zemininin içinde bulunmaktadır. Yani Türkeş'te din fikri, Türk devleti ve milletinin hayatını sürdürmesinde fonksiyonel bir özellik göstermektedir.

Fonksiyonellik, milliyetçi görüşe göre hayatın kendisinden gelmektedir. Nevzat Kösoğlu'nun ifadesiyle kültür, muhtevasıyla, üslubuyla hayatın ta kendisiydi. Kültür, topyekûn varlığın kavranış biçimi ve yaşama tarzı olarak gerçekleştirilmesindeki üsluptur. Millî kültür ise milletimizin kavrayışları, bütün maddi ve manevi yönleriyle gerçekleştirmiş olduğu hayat üslubudur. Kösoğlu, varlığı kavrayış düşüncelerinin temelinde Allah'a inanç, hayat üslubunda ise insana sevgi, insan şahsiyetine saygı olduğunu ifade etmektedir.¹⁵³⁴

¹⁵³⁰ Cemal Anadol, *Türkçülük Mücadelelerinden Milliyetçi Harekete*, Milliyetçi Anadolu Yayınları, İstanbul 1978, s. 202.

¹⁵³¹ Alparslan Türkeş, *Temel Görüşler*, Birinci Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 1975, s. 32-33.

¹⁵³² Cemal Anadol, *age*, s. 201-204.

¹⁵³³ Cemal Anadol, *age*, s. 206.

¹⁵³⁴ Nevzat Kösoğlu, *Konuşmalar*, 1. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1987, s. 31.

Türkeş de bu çerçevede İslam'ın, en son ve en mükemmel bir din, insanlar arasında kardeşliği, insanların birbirlerini sevmelerini, adaleti gözetmeyi ön gören ilahi bir din olduğunu ve Türk milletine kuvvet verdiğini, Türklerin onunla dünyaya nizam verdiklerini kaydetmiştir. Türkeş, vatandaş terbiyesi açısından eğitim sistemimiz içerisinde Ortaöğretimdeki seçmeli dersler arasında, İmam Hatip okullarının uyguladığı şekilde, Kuran-ı Kerim dersinin de alınmasını, Din Bilgisi dersinin de zorunlu olarak üç saate çıkarılmasını, vatandaşın din terbiyesini de devletten beklediğini savunmaktadır.¹⁵³⁵

1977 yılında da hazırlanan afişlerde “Türkeş: Ortaöğretim’de Kuran-ı Kerim Okutulmalı” ifadesi yer alıyordu. Türkeş, Dokuz Işık’ta “Ahlakçılık” anlayışlarında İslamiyet esaslarını kaynak almıştı. Türkeş, 1987 Seçimleri’nde de Keçiören seçim bürosunda Kütüphane haftasında MHP’lilerin evlerinden getirdiği kitapları ve bol miktarda Kuran dağıtmış, bunun üzerine dava açılarak partinin kapatılması dahi istenmiştir.¹⁵³⁶

Dolayısıyla Türkeş’in Türk milliyetçiliği anlayışında din temelli bir ahlak anlayışının kendini gösterdiğini, ayrıca Cumhuriyetin dini terbiyeyi aileye bırakan anlayışından ziyade devlete sorumluluk yükleyen bir yön takip ettiği görülüyor. Tamamen olmasa da din temelli ahlak anlayışı, Türkeş’i ve Türk milliyetçiliğini muhafazakârlığa da yaklaştırmaktadır. Nitekim Baran Dural’ın ifade ettiği üzere muhafazakârlar, bir yandan dini modernizmin içinden yeniden ele alıp müdahaleye tabi tutarken, diğer yandan ise ahlak teziyle dinin kendisinden çok dinin toplumda yarattığı bağa, tutunum ilkesine değer atfetmektedirler. Burada modernizmin yıkıcı etkilerine karşı dinsel ahlak erdeminin devreye sokulduğu da anlaşılmalıdır.¹⁵³⁷

Türkeş’i Türk milliyetçiliği sisteminde dinin önemli bir yeri de yine tarihi tecrübelerden yola çıkarak gerçekleştirilecek olan maddi kalkınma hamlesinde, dinî geleneksel kesimlerin tepkisiyle karşılaşmamaktır. Çünkü Türkeş’e göre, Cumhuriyet tarihinde, Osmanlı Devleti’nin son devirlerinde İslamiyet’in gerçek esaslarını örten hurafeler ve batıl inançların sebep olduğu durgunluk ve birçok zararlar dolayısıyla dine karşı ve özellikle İslamiyet e karşı tepkiler gösterilmiştir. Bu tepkiler ölçüyü aşacak derecede olmuştur. Adeta toplum içinde din müessesesine gerek yoktur gibi bir zihniyetle bir

¹⁵³⁵ Abdurrahman Küçük, “Alparslan Türkeş’in Din Anlayışı ve İslama Bakışı”, *Alparslan Türkeş Birinci Yıl Armağanı (04.04.1997-04.04.1998)*, Mavi Ofset, Ankara 1998, s. 163-164.

¹⁵³⁶ Ali Kuzu, *Alparslan Türkeş Dokuz Işık*, 4. Baskı, Kariyer Yayınları, İstanbul 2019, s. 277-279.

¹⁵³⁷ Baran Dural, *Çağdaş Siyasal İdeolojilerde Kuram-Yöntem-Güncel Yaklaşımlar*, Gözden Geçirilmiş 3. Basım, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2019, s. 107.

kısım yöneticiler halkı horlamışlar ve dini inançlarından dolayı halka baskı yapmışlar, halkı büyük sıkıntılara maruz bırakmışlardır. Bu sebepten dolayı memleketin kalkındırılması yönünde gelişmiş olan birçok hareketler tepkiyle karşılanmıştır veya en azından halk tarafından gerekli şekilde benimsenmemiş, destek görmemiştir.¹⁵³⁸

Türkeş *“Laiklik ilkesi bugünün şartlarında üzümlere belirtelim ki, yurdumuz yönetici ve aydınlarınca yanlış yorumlanan ilkedir. Yarın Milliyetçi Türkiye kurulduğunda devletimizin her müessesesi, bu görüş çerçevesinde şekil aldığı gibi din ve devlet münasebetleri de lüzumlu yerine oturtulacaktır”* derken bir yandan da onun dinle birlikte laikliğin fonksiyonel bir şekilde Türk milletinin ihtiyaçlarına cevap verecek hale gelmesi taraftarı olarak gözükmekteydi. Fonksiyonellik konusunda ise Türkeş, Yunanistan’da kilisenin toplumun hayatının her sahasında bulunduğunu örnek göstermektedir.¹⁵³⁹

1960’lı yılların sonlarında da “Devlet” adlı milliyetçi gazetede Selami Selami imzasıyla yayınlanan bir yazıda laiklik konusunun inkılâp derecesinde halledilmesi gereken mühim bir konu olduğu vurgulanmıştır. Yazıya göre, lâiklik Batı’da yalnız bir sebep değil, aynı zamanda bir neticedir. Yukardan aşağıya doğru kanun ve emirle tesis edilmemiş, muayyen bir oluş ve gelişim sonunda kendini kabul ettirmiştir. Yazıda laikliğin kanun ve emirle tesis edilmeye çalışıldığı eleştirilmiş, manevi ve dinî inkişaf, laiklik düğümü olarak adlandırılan sorunun çözümüne bağlanmış *“Annenin damarlarını zorlayarak coşkunca gelen süt, çocuk için ne ise; bu toprakları bize vatan yapan imânın, şimdi bu vatanda yeniden, damar damar, ana memesindeki helâl süt gibi feyizle fışkırması bizim için odur”* denilmiştir.¹⁵⁴⁰

Türkeş’i farklılaştıran diğer önemli nokta da Türkeş’in milliyetçiliğinin Türkiye’nin güncel sorunlarını çözmeye odaklanmış ve gelecek vadeden siyasal bir projenin adı olmasıdır. Bu siyasal proje içinde din, iç barış ülküsü ve kalkınma projelerinden dolayı milliyetçiliğe bağlıdır. Böylelikle dinin, milliyetçilikten ayrı bir kitle ve politika oluşturması sınırlandırılmış oluyordu. Türkeş, defalarca iflas etmiş bir ümmetçilik yanlısı olmamış, bunu örnekleriyle dile getirmiştir. Osmanlı Devleti’nde Kanunî Sultan Süleyman’ın hükümdarlığı döneminde Alman İmparatoru Şarlken’in Tunus üzerinden

¹⁵³⁸ Alparslan Türkeş, *Ahlakçılık*, Berikan Yayınları, Ankara 2000, s. 64.

¹⁵³⁹ Alparslan Türkeş, *age*, s. 67-68.

¹⁵⁴⁰ Selami Sami, “Laiklik Düğümü”, *Devlet*, 22 Eylül 1969, s. 8.

Araplarla birlikte Osmanlı'yı vurması, I. Dünya Savaşı'nda İngiliz-Arap iş birliği bu örnekler arasında gösterilebilir.¹⁵⁴¹

Türkeş'in Türk milliyetçiliğinde ve siyasette, dinî hakikatlere ve yaşama saygı olmasına karşılık millî kültür ve Türk milliyetçiliği bağlamında onu araçsallaştırması ve onun varlığın kavranış biçimi temelinde özelleştirilmesi ilerde bölünmelere de sebep olarak gösterilecektir. Nitekim 12 Eylül öncesi ve sonrasında legal ve illegal olarak milliyetçi örgütün her kademesinde çalıştığını söyleyen, Bursa Ülkücü İşçiler Birliği Derneği'nin kurucu üyelerinden Mehmet Sünbül'ün milliyetçilik ve din hakkındaki görüşleri bu noktada tipik bir örnektir. Sünbül, ideolojilerde teze temel alınan kabullerin tek ölçü olarak belirlendiğini, Marxizmde temel kabulün emeğin sömürülmemesi ve işçi sınıfının refahı ise milliyetçilikte de kavimlerin menfaatidir görüşünden yola çıkarak Türk milliyetçiliğini kavmiyetçilik hastalığının Anadolu'daki tezahürü olarak görüyordu.

Sünbül'e göre, Türk milliyetçiliğinde de değer yargıları oluşturulurken bir işin, Türklerin hakkiyetine, bekasına veya ticari gelirlerine, şan ve şöhretine katkıda bulunuyorsa o iş doğrudur, millî menfaat yoksa o yanlıştır sonucuna varılmış, bu yönde hükümler ve değer yargıları oluşturulmuştur. Dolayısıyla ona göre, Türk milliyetçiliği ideolojisinde de doğrunun, güzelin tespitinde vahiy esas alınmamakta, ilkel bir egoizm hüküm sürüyordu.¹⁵⁴²

3.5.SİYASİ PARTİLERİN POLİTİKALARI KARŞISINDA TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ (1960'LAR)

Bir siyasi parti olarak CKMP, kadrosu ve Genel Başkanı Alparslan Türkeş'in Türk milliyetçiliği kapsamında iç barış ülküsü, siyasi ahlak, Türk milletinin varlığını devam ettirme ve güvenliği, millî kültür gibi konularda iktidar ve muhalefet partilerine karşı yapıcı ve uyarıcı telkinleri ve söylemleri olmuştur.

1965 Seçimleri'ni takiben, hükümet programı sebebiyle mecliste konuşan CKMP Genel Başkanı Türkeş, konuşmasındaki üslupla ülke yönetimi, iç ve dış politikalar konusunda olgunluğunu ortaya koymuştur denilebilir. Reformlar konusunda kendi ve partisinin görüşlerini dile getiren Türkeş, Türk kültürüne mensup topluluklara da hükü-

¹⁵⁴¹ Alparslan Türkeş, *age*, s. 79.

¹⁵⁴² Mehmet Sünbül, *Milliyetçi miyiz? Müslüman mıyız?* 2. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 16.

metin dikkatini çekmiştir. Millî politikalar temelinde samimi görmeleri durumunda doğru gördükleri meselelerde yapıcı olacakları, destek verecekleri sözünü verirken, millî menfaatlere ters hususlarda karşılarında olacaklarını da belirtmiştir.¹⁵⁴³ Böylece Türkiye siyasetinde Türk milliyetçiliğinin sağ politikadan da solpolitikadan da farklı bir yerde konumlandığı, iktidar olup olmamasından ziyade Türkiye'nin ve Türk milletinin varlığı ölçüsünde var olunabileceği ortaya konuyor, bir bakıma oy peşinde olmadıklarının da altı çizilmiş oluyordu.

Türk siyasi tarihine ve demokrasisine “millî demokrasi”¹⁵⁴⁴ kavramını sokmuş olan Türkeş, kendini ve Türk milliyetçiliğini Türk milletini iktidarları için bir basamak, demokrasiyi de sadece bir rey düzeni olarak kabul eden görüşün karşısında konumlandırmıştır. 1960'larda CKMP, Türkeş ve Türk milliyetçilerinin demokrasiyi ve demokrasi kültürünü milliyetçilikten ayrı düşünmedikleri görülmektedir. Zaten Türkeş'in millî demokrasi kurulması yönündeki görüşleri bu düşüncenin somut bir yansıması olarak anlaşılabilir. Bu yüzden Türkeş'in 1966'da Cumhurbaşkanlığı adaylığına ve CKMP adına açıklanan adaylık bildirisini dikkatli değerlendirmek ayrı bir önem taşımaktadır. Burada Cevdet Sunay isminin elbette Cumhurbaşkanlığına layık bir isim olabileceği ifade edilmekte ama bunun Cumhurbaşkanlığına gidecek yolun Genel Kurmay Başkanlığı'ndan geçeceği yolunda bir teamülün başlangıcı olması yönüyle demokratik rejimin ilkeleri ile ters olacağına işaret edilmektedir. Bu durumun Türk demokrasisinin uluslararası itibarına gölge düşüreceği de vurgulanmıştır. Böyle bir hızlı prosedürün uygulanması ise iktidar partisinin yani AP'nin muhalefeti yok etme gayretleri, Danıştay kararlarını hiçe sayması ve kendisini ebedi iktidar partisi haline getirme gayretine bağlanmaktadır. Bu sebeple meclisin bazı partilerinin ve kamuoyunun süratli prosedürü benimseydiği görülüyordu. Bildiride “*Partimiz Cumhurbaşkanlığına aday olarak Genel Başkan Alparslan Türkeş'i göstermekte, Büyük Meclis'in Cumhurbaşkanlığı seçimine tek adayla girmemiş bulunmasını da sağlamakta ve bunu yüce Meclis'in itibarına layık bir jest telakki etmektedir*”¹⁵⁴⁵ denilmiştir.

Türkeş'in öncülüğünde şekillenen ve MHP'de siyasete bürünen Türk milliyetçiliğinin merkezinde en başta Türkiye ve Türk milleti olması sebebiyle, siyasi partilerin

¹⁵⁴³ Alparslan Türkeş'in TBMM'deki Konuşmaları, Hüseyin Hüsni Uğur (drl.), TBMM Basımevi, Ankara 2009, s. 61-74.

¹⁵⁴⁴ Cemal Anadol, *age*, s. 127.

¹⁵⁴⁵ Arslan Tekin, *age*, s. 185-186.

ilk olarak eleştirildiği nokta birlik ve beraberliği bozucu faaliyetlerde bulunmak yahut bunlara göz yummak olmuştur. Türkeş, “Milliyetçilik” adlı kitabında birlik ve beraberliğin sonucu huzurlu ve mutlu toplumu yakalama hedefine “İç Barış Ülküsü” demektedir. Bu kapsamda “Orta’nın Solu” düşüncesiyle bir bakıma ayrılıkçı sol, sosyalist ve komünist yapılara yaklaştığını düşündüğü CHP, sınıf esaslı ve Marxist düşünceden beslenen, teşkilatlarının %50’sinin kol ırgatları olduğunu söyleyen ve Türkeş’in ifadesiyle proletarya diktatörlüğü kurma amacıyla olan TİP¹⁵⁴⁶, komünizmle mücadelede yetersiz ve menfaatçilerin eline geçmiş olan AP, Türk milliyetçiliğinin gündeminde olmuştur.

Siyasi parti politikaları içerisinde en başta Kürtçülük mevzusu, millî birliğin korunması ve millî kültürün inşası bakımından fevkaalede tehlikeli görülmüştür. Yeni Gazete, Barış Mecmûası, Forum Dergisi, Yön Dergisi, Ali Faik Cihan’ın Sosyalist Türkiye’si, Mehmet Ali Bozarslan’ın Doğu’nun Sorunları, Behice Boran’ın Türkiye ve Sosyalizm Sorunları, İsmail Beşikçi’nin Doğu’nun Düzeni, Tarık Ziya Ekinci’nin Doğu Dramı, Kemal Badınlı’nın Kürtçe Grameri, Doğu Kültür Dernekleri’nin Beyannameleri bu yönde faaliyet yürütmüşlerdir.¹⁵⁴⁷ “Doğu Sorunu” dedikleri mesele konusunda ittifak ettikleri talepler şu şekildeydi:¹⁵⁴⁸

- “Doğu Sorunu”nun çözülebilmesi, Marxist-Sosyalist bir doğrultuda mümkündür. Diyalektik materyalizme göre hareket olunmalıdır.
- Kürtler etnik bir gruptur. Bunun için Doğu Anadolu’daki vatandaşlar kendi dilleri olan Kürtçe’yi kullanmalıdırlar. Kürtçe okullarda okutulmalı, Kürtçe bilen öğretmenler atanmalı, bölge okulları kaldırılmalı, Kürtçe kitaplar, dergiler basılmalı, gazeteler çıkarılmalı, Kürtlere de Rumlar ve Ermeniler kadar haklar verilmelidir.
- Dini ayinler serbest bırakılmalı, Anayasanın 12. Maddesinde verilen bu haklar kemaliyle kullanılmalıdır.
- Doğu düzenine hâkim olan beyler, ağalar, şeyhler, burjuva sınıfı ortadan kalkmalıdır. Çünkü bunlar sömürücü araçlardır.
- Doğu bölgesinde süratle toprak reformu yapılmalıdır.

¹⁵⁴⁶ Alparslan Türkeş’in TBMM’deki Konuşmaları, s. 109.

¹⁵⁴⁷ Abdülhâdi Toplu, *Türk Milliyetçiliği ve Karşı İdeolojiler*, 3. Baskı, Töre-Devlet Yayınları, İstanbul 1978, s. 112.

¹⁵⁴⁸ Abdülhâdi Toplu, *age*, s. 113-115.

Yeni bir Kürt milliyeti ve milleti yaratma amacıyla oldukları düşünülen TİP ve benzeri yapılar, Türkeş'e göre, "Doğu Sorunu" adıyla¹⁵⁴⁹ Türk milletini ayrıştırıyor, bu faaliyetlerinde ise Kürt vatandaşları kışkırtıyordu. Bu yapılar, 3 Eylül 1967 günü Diyarbakır'da tertiplenen mitingde bu niyetleri açıkça ortaya koymuşlardır. Türkeş ise Kürtlerin Türk milletinden ayrı bir millet olmadığını ve Türk milletinin bölünmez parçası olduklarını konuşmalarında yineliyordu.¹⁵⁵⁰ Bu süreçle de "Millî Hareket" dergisinde de Kürtlerle ilgili yazı dizileri yayınlanmıştır. Mehmet Eröz'ün "Kürtlerin Menşei ve Türkmenlerin Kürtleşmesi"¹⁵⁵¹ başlıklı yazı dizisi bu kapsamdadır.

Yine bu kapsamda "Millî Hareket" dergisinde yayınlanan bir yazı "Alevîler ve Partiler" başlığını taşıırken, ülkede mezhepçiliğin partiler ve yazarlar tarafından körüklenmesine karşı ortaya çıkmıştır. Bu yazıda AP, CHP, MP'nin birleştirici politikalardan ve söylemlerden ziyade ayırıcı bir politika takip ettiği, TİP'in ise bundan istifade yolunu tercih ettiği, YTP'nin bölgecilğe soyunduğu, yeni kurulan Birlik Partisi ise Alevîler Partisi¹⁵⁵² olarak kendini gösterdiği ve bölgecilği savunanların partide etkin hale geldiği

¹⁵⁴⁹ TİP Doğu sorunu derken, "Yön" ilk kez Kürt sorunu demıştır. TİP, Behice Boran döneminde Kürt sorunu adıyla parti programına dâhil etmiştir. TİP Diyarbakır Milletvekili Tarık Ziya Ekinci'nin verdiği bilgilere göre, ilk büyük kongreye sunulacak program taslağının hazırlanmasında Kürt sorunu ele alınmış ve Doğu Sorunu başlığı altında, yürürlükteki mevzuatla çelişmeyecek biçimde formüle etme çalışmaları başlamıştır. Tartışmalarda egemen olan görüş açısından konu İki eksende ele alınıyordu. Birincisi, Doğu'daki egemen ağalık düzenini sonlandırarak ve Kürt köylü yığınlarının özgürleşmesini sağlayacak köklü bir toprak ve tarım reformunun yapılması düşüncesi idi. İkincisi de devletin Doğu'daki yurttaşlarını hedef alan bölücü uygulamalarına son vermek, din, dil, ırk, sınıf ve zümre ayrımcılığını ortadan kaldırmaktı. Bilim kurulunda program taslağının hazırlanması zaman alacak ve taslağın parti belgesine dönüşmesi ancak 10-12 Şubat 1964'te İzmir'de yapılacak Birinci Büyük Kongre'de mümkün olacaktı. Ama Diyarbakır örgütü kurulduktan sonra, Doğu'daki örgütlenmeyi hızlandırmak için de TİP'in Kürt sorununa yaklaşımı bir an evvel açıklık kazanmalıydı. Bu sebeple Diyarbakır il örgütünün kurulmasından yaklaşık iki ay sonra Aybar, 12 Mayıs 1963'te Gaziantep'te yapılan Genel Yönetim Kurulu'nun halka açık toplantısında TİP'in Kürt sorununa ilişkin düşüncelerini kamuoyuna açıklamıştır. Aybar, Ekinci'nin ifade şekliyle Kürtlere dönük bölücü ve ayırıcı uygulamaları eleştiren şu konuşmayı yapmıştır: "Bir büyük meselemiz daha var: Doğu ve Güneydoğu illerimizde daha çok Kürtçe ve Arapça konuşan ve Alevi mezhebinden milyonlarca vatandaşımız yaşıyor. Bunun doğurduğu çetin meselelerle karşı karşıyayız. Ulusal menfaatlerimize en uygun, en insanca çözüm yollarını bulmak, ihmal edilmeyecek bir yurt vazifesidir." Bkz. Tarık Ziya Ekinci, "Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve Kürt Sorunu", *Resmî Tarih Tartışmaları-6 (Resmî Tarih'te Kürtler)*, İsmail Beşikçi (Ed.), Özgür Üniversite Kitaplığı, İstanbul 2009, s. 145.

¹⁵⁵⁰ *Millî Hareket*, Ekim 1967, s. 5.

¹⁵⁵¹ *Millî Hareket*, Mart 1967, s. 8-10.

¹⁵⁵² Birlik Partisi'nin programında "Partimiz Türk vatanına içten bağlı dil, kültür, ülkü, kader birliğine birlik ve bütünlük ruhuna kavuşmuş, bölücülük, ayrımcılık ve ırkçılıktan uzak her vatandaşı Türkçü ve Atatürkçü bir görüşle Türk milletinden sayar" deniliyor, Türkiye'yi en kısa yoldan, en süratli şekilde en ileri ve en üstün milletler seviyesine çıkarmak için siyaset takip edileceği vurgulanıyordu. Bu vurgular yönüyle ilginç olan partinin programı çok iddialı görünmemektedir. Bkz. Ferruh Bozbeyli, *age*, s. 45; Parti, ilk zamanlarda Türk-Alevî Sentezi yolunda ilerlerken daha sonra TİP ve Mehmet Ali Aybar'la temasa geçmiş, partide Maocu'lar da etkili olmaya başlamış, CHP ile de ittifak arayışları olmuştur. Türkiye genelinde teşkilatlanma sürecinde Akis dergisi, 15 Nisan 1967 tarihli sayısında "Bir mezhep Bir Parti Kuruyor" şeklinde haber yapmıştır. Diğer yandan AP'nin 200 bin lira vererek TİP'in güçlenmesini önlemek amacıyla Birlik Partisi'ni kurdurduğuna yönelik iddialar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Bkz. Bülent

vurgulanmıştır. Bunlarla birlikte yazıya göre, sahada tıpkı Kürtçülük gibi Alevî vatandaşlar üzerinde en çok propaganda yürüten parti TİP olmuştur. Alevî saz ve söz sanatkârlarını Anadolu’da propaganda dervîşi gibi dolaştırmış, fazla oy alabilme uğruna iyi niyetleri sömürmüştür. Çetin Altan, İlhami Soysal ve İlhan Selçuk gibi yazarlar bu süreçte Alevî vatandaşlar üzerinde etkili olmaya başlamışlardı. Yine yazıda geçen önemli bir propaganda ise 27 Mayıs’a kadar her partili ileri gelenlerinin Alevî olduğunu söyleyerek, oy almanın peşine düşmüş, Alevîlerden oy getirecek kişileri aday göstermişler, kandırma yoluna gitmiş olmalarıdır. Menderes’in, Bayar’ın, İnönü ve Bölükbaşı’nın Alevî olduğuna köylüler inandırılmaya çalışılmış, 27 Mayıs’tan sonra Gürsel’in, Madanoğlu’nun, İhsan Kızıloğlu’nun Alevî oldukları propagandası yapılarak ne yazık ki aynı manzara devam ettirilmiştir.¹⁵⁵³

MHP’nin Alevî vatandaşlara bakışı mezhepçiliğe ve her türlü ayrışmanın karşısında bir yerde durduğu parti kaynaklarından ve söylemlerden anlaşılmasına rağmen milliyetçilik araştırmalarında 1970’lerde partinin kurumsal söylemi haline gelen Türk-İslam sentezinin Alevî vatandaşları dışarıda bıraktığı şeklinde yorumlara da rastlamak mümkün. Bu çerçevede Güldeniz Katırcı, İslam’ın Türklükle sentezini savunmanın, Anadolu İslamı’nın temsilcilerinden olan Alevî vatandaşları dışarıda bırakmanın sentezin özünü ve millî birlik ve beraberliğe verilen önemle çeliştiği yorumunu yapmakta, kendi ideolojisinde tutarlı açılımlar yapamadığını savunmaktadır.¹⁵⁵⁴

Diğer yandan 1960’lar Türkiye’de ve dünyada doktrin yılları¹⁵⁵⁵ izlenimi vermektedir. TİP’in dışında Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK), Fikir Kulüpleri Federasyonu¹⁵⁵⁶, “Yöncüler”in desteklediği Çalışanlar Partisi ve Sosyalist Kültür

Bingöl, *Türk Siyasal Yaşamında Birlik Partisi-Türkiye Birlik Partisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Programı Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Doğan Duman, İzmir 2008, s. 30-67.

¹⁵⁵³ Niyazi Adıgüzel, “Alevîler ve Partiler”, *Millî Hareket*, Mart 1967, s. 13.

¹⁵⁵⁴ Güldeniz Katırcı, agm, s. 46.

¹⁵⁵⁵ Bu noktada Rahşan Ecevit’in babası Namık Zeki Aral’ın 1963-1965 yıllarında Türkiye İktisat Gazetesi’nde kaleme almış yazılar, Türkiye Ticaret Odaları Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği tarafından “Toplumumuzda Doktrin Tartışmaları” adıyla basılmıştır. Burada iktisadi rejim meslesinden eğitime kadar birçok konu ele alınmış, komünist cereyanlar, sosyalizm, kolektivizm vb. akımlar irdelenmiştir. “Türkiye İktisat Gazetesi”nin, 19 Aralık 1963 sayısında (Sayı: 558) “Atatürk Sosyalist mi İdi?” başlıklı yazısında TİP’in Atatürk’ü kolektivist olarak tanıtılmasını eleştirmekte, Atatürk’ün komünizm, sosyalizm ve kolektivizme karşı olduğu ifade edilmektedir. Bkz. *Toplumumuzda Doktrin Tartışmaları*, Türkiye Ticaret Odaları Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara 1965, s. 159-165.

¹⁵⁵⁶ Gazeteci İlhan Darendelioglu, Ankara Üniversitesi’nde okuyan solcu öğrencilerin 1965 yılının Nisan ayında “Dönüşüm” adlı bir dergi çıkardığını ve bu dergi etrafında toplananların “Fikir Kulüpleri” olarak organize olduğunu yazmaktadır. TİP ve Sosyalist Kültür Derneği’ne tabi öğrenciler bu kulüplerde faaliyet gösteriyordu. Bir yıl sonra birleşerek Fikir Kulüpleri Federasyonu adını almışlardır. Başlangıçta Sadun

Dernekleri¹⁵⁵⁷ bu doktrin yıllarının sahada kendini gösteren sosyalist yapılarıdır. Türkiye’de bunların karşısında ise özellikle 1963’te kurulan Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği (TKMD)¹⁵⁵⁸, Rasim Cinisli’nin 1965’te başkanlığa geldiği MillîTürk Talebe

Aren etrafında kümelenen federasyon bir müddet sonra Mihri Belli ve Doğu Perinçek’in emrine girmiştir. 1969’dan sonra ise Devrimci Gençlik Federasyonu adı altında faaliyetlerine devam etmiştir. Darendelioğlu’na göre, 12 Mart Muhtırası’na kadar hatta ondan sonraki her anarşik olayları idare eden, adam kaçıran, banka soyan, cinayetleri ve kır gerilla hareketlerini bu örgüt tertiplemişti. Bkz. İlhan Darendelioğlu, *Ecevit Marksist mi?* Gül Matbaası, İstanbul 1979, s. 58-60; İlk kurulduğu yıllarda Milli Petrol Kampanyası (1965), Özel Okullar Kapatılın Kampanyası (1967), 14 Mayıs 1968’te NATO’ya Hayır Haftası’nın ilanı FKF’nin eylem ve etkinlikleriydi. Genel Yönetim Kurulu’nda Ataol Behramoğlu’nun da bulunduğu FKF’nin genel başkanları sırasıyla şu kişiler oldu: Hüseyin Ergün, Kudret Ulutürk, İzzet Ararat, Doğu Perinçek, Zülküf Şahin, Yusuf Küpeli. Bkz. Hüseyin Akyol, *Türkiye’de Sol Örgütler*, 2. Baskı, Phoenix Yayınları, Ankara 2010, s. 51.

¹⁵⁵⁷ Yöncüler, ülkenin sosyal ve ekonomik gerçeklerini somut ortaya koymak, sosyalist fikirlerin yaygınlaşmasını sağlamak ve böylece “geniş bir tabana oturan” sosyalist bir partinin kuruluş zeminini oluşturmak istiyorlardı. Sosyalist Kültür Dernekleri hem esinlenilen bu çizginin hem de TİP ile belirginleşen ayrılığın bir neticesiydi. Tüzüklerinde sömürücülüğe son vermek ve gerçek bir demokrasi düzeni kurmak, sosyalist fikirlerin halk arasında da karşılık bulması için çalışmak, bilimsel açıdan sosyalist düşüncüyü savunmak gibi amaçlara yer vermişlerdir. Gökhan Atılğan’a göre amacı, Kemalizmden kaynaklanan ve sosyalizme açılan bir programa sahip parti oluşturmaktır. Dernek, bir yandan bu türden bir sosyalizm kavrayışını yaygınlaştırmak bir yandan da etkinlikleriyle bir araya getirdiği asker ve sivil aydınlarla gençliği bir parti kuruluşuna doğru hazırlamak amacıyla kurulmuştu. Bkz. Gökhan Atılğan, *Yön Devrim Hareketi*, 1. Basım, TÜSTAV Yayınları, Ankara 2002, s. 293-303.

¹⁵⁵⁸ 1950’de Zonguldak’ta özellikle lise öğretmenini Nejdett Sançar’la daha faal hale getirilen Komünizmle Mücadele Derneği ve 1956’da İstanbul’da Burhan Basım ve Yayınevi’nin sahibi Burhanettin Şener, Altan Deliorman ve Toprak Dergisi ve Yayınları sahibi İlhan Darendelioğlu’nun içinde bulunduğu Komünizmle Mücadele Derneği’nden sonra en büyük komünizmle mücadele derneği İzmir’de 1963’te kurulmuştur. Bu derneğin birinci kurultaya kadar genel başkanı Nejat Halil Pala, sonra Avukat İhsan Koloğlu, Nisan 1965’te yapılan ikinci Genel Kurulu’nda ise İlhan Darendelioğlu olmuştur. Dernek, Fethi Tevettoğlu, Galip Erdem, Sakin Öner, Hayrani İlgar, Nejdett Sançar, Zeki Sofuoğlu gibi milliyetçilerin yazılarının yer aldığı Mücadele isminde dergi çıkarmış, Dış Türklere ayrıca önem vermiş, Kıbrıs gecesi, Mehmetçik gecesi vb. geceler düzenlenmiş, tiyatro, sinema, konferans vb. faaliyetlerde bulunmuş, 110 şubeye ulaşmış, Ramazan’da iftar sofraları ve yardım faaliyetlerinde de bulunmuştur. Konferanslarda İbrahim Kafesoğlu, Kadircan Kafılı, Mümtaz Turhan, Şaban Karataş, Orhan Türkdogan, Aclan Sayılğan, Nevzat Yalçıntaş, Ergun Göze, Necip Fazıl vb. konuşmuşlardır. Türk milliyetçilerinin omuzlarında yürüdüğü görülen dernek 1967’deki 4. Kurultayı’nda Darendelioğlu’nun genel başkanlıktan çekilmesiyle Saffet Solak öncülüğünde mukaddesatçıların eline geçmiştir. Zübeyr Yetik’e göre bunda Risale-i Nur talebelerinin büyük etkisi olmuştu. TKMD şubeleri harekete geçmiş, Bozkurt’a laf edecek alçakların karşısında olduklarını, dernek yazılarının altına Tanrı Türk’ü korusun ibarelerinin yazılmasını istemişler Genel Merkez’e muhtıra göndermişlerdir. Bu kongrede Mustafa Eren’e göre, Türkeş’in milliyetçi ekibi, İslamcılar ve AP’liler önünde son iktidar savaşını verir ve kaybederler. Milliyetçi ideolojinin gençlik kesiminden vurucu gücünü oluşturmak üzere Ülkü Ocakları da bu tasfiye hareketinden sonra kurulacaktır. MTTB’de komando lakaplı Mustafa Ok’un karşısında İslamcı Burhanettin Kayıhan kazanmıştır. Nevzat Kösoğlu’na göre de İsmail Kahraman’ın da desteklediği Burhanettin Kayıhan’la başlayan süreçte MTTB tamamen Selametçilerin elinde kalmış, bozkurt olan tarihi amblemi değiştirilmiş, yerine kitap koyulmuş böylece kurda tapmadıklarını ne kadar sıkı Müslüman olduklarını açıklamış olmuşlardı. Bkz. İlhan Darendelioğlu, *Türkiye’de Milliyetçilik Hareketleri*, 2. Baskı, Anda Dağıtım, İstanbul 1975, s. 243,245-386, 387, 389; *Mücadele*, Sayı: 1, Mart 1964; s. 24, *Mücadele*, Sayı: 6, Ağustos 1964, s. 27; *Millî Işık*, Sayı: 2, Haziran 1967, s. 9; Mustafa Eren, *Kanlı Pazar*, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2012, s. 69; Zübeyr Yetik, *Geçmişten Notlar*, İlk Baskı, Beyan Yayınları, İstanbul 2008, s. 104; Nevzat Kösoğlu, *Hatıralar Yahut Bir Vatan Kurtarma Hikâyesi*, Osman Çakır (Söyleşi), Gözden Geçirilmiş İkinci Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010, s. 185.

Birliği (MTTB)¹⁵⁵⁹, Ülkü Ocakları, Marxist ve komünist düşüncelere karşı ülkücü gençliğin eğitilmesi amacıyla açılan eğitim kampları siyasi, fikrî ve kültürel sahada reaksiyon göstermiştir. Ayrıca 1960’larda TKMD ve MTTB’de AP ve CKMP arasında İslamcı-Milliyetçi rekabetinin olduğu da unutulmaması gereken bir konudur.

Bu yapılarla olan bağlarından dolayı Türk milliyetçiliğini sadece sosyalizme ve komünizme reaksiyon gibi düşünülmesi de 1960 sonrası Türk milliyetçiliğini dar bir çerçeveye ve dönemsel tepkilere hapsedme amacına yönelik olduğu savunulabilir. Böylelikle aslında Türk milliyetçilerinin “İç Barış Ülküsü”ne dayanan ve 27 Mayıs öncesinde Türkeş’in kafasında var olan müreffeh ve Büyük Türkiye düşüncesi, modernleşme ve kalkınma faaliyetleri, Türkiye’yi rejim sorunları başta olmak üzere siyasi, ekonomik, kültürel bunalım ve buhranlardan çıkarma hedefleri ve gelecek tasarımları gölgelenmiştir.

Yıllar sonra Yaşar Okuyan da bu gerçeği “Ülkücü Kuruluşlar Davası”nda dile getirmiş, “Son Havadis” gazetesini yazarı Güngör Yerdeş’e 17. 10. 1977’de yazmış olduğu mektupta “MHP’nin komünizm, kapitalizm, faşizm ve her türlü emperyalizme karşı ortaya koyduğu millî doktrin ‘Dokuz Işık’la toplumcu bir mücadele vermiş bir parti olduğunu”¹⁵⁶⁰ vurguladığından bahsetmiştir.

Bütün siyasi kesimlerin 1960’larda Türkiye adına kaygılar taşıdığı ve hedefler belirlediği bir gerçek olmakla birlikte 27 Mayıs’ın getirdiği anayasal çerçevede hepsinin ayrı ayrı Atatürk yorumları ortaya çıkmış, tüm fikirler birbirine engel ve gölge olarak algılanmış, Türkiye’nin yakın ve uzak hedefleri siyasi partilerce yapıcı şekilde ortaya konamamıştır. AP, DP’nin mirasında kendini tanımlarken kapitalizmle bütünleşmede gelecek görmüş, Türk milliyetçileri ve CKMP her alanda yerli ve millî bir kalkınma ve

¹⁵⁵⁹ Rasim Cinisli kendi döneminde uygulanacak politikanın ilk vasfını milliyetçilik olarak belirttiği Genel Kurul’da, kendi milliyetçilik sınırlarını da bozkurt rozetine yakışan bir karakter taşıyacağını söylemiştir. Ayrıca fikirlerin sadece teorik düzlemde kalmayacağını, kendi döneminin ikinci belirgin vasfının da aksiyonerlik olacağını belirtir. 50. Kuruluş yıldönümü için hazırlanan basın bildirisinde “Türkiye Cumhuriyeti’nin gücü, Müslüman Türk medeniyetinden gelmektedir.” Denilmekte ve Türk milletinin bekası, Türk gençliğinin maddi ve manevi kültürle donatılması, bu gençliğin dünyaya yeniden bir güç olarak dönüşü olmazsa olmazı görülmektedir. 29 Mayıs İstanbul’un fethi ilk kez bu dönemde MTTB tarafından farklı bir anlamda okunmuş, Türk’ün devlet kurma gücünün emsalsiz örneği olarak yorumlanmıştır. 29 Ekim Cumhuriyetin kuruluşu ise Türk’ün devlet kurma başarısının ölümsüz bir anıtı olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca MTTB’nin Mehmet Akif Ersoy’u, Yahya Kemal Beyatlı’yı, Kıbrıs şehidi Cengiz Topel’i, Kerkük şehitlerini, Mithat Paşa’yı, Fevzi Çakmak’ı, Peyami Safa’yı anma program ve toplantılarını; Mümtaz Turhan, Erol Güngör, Mustafa Kafalı gibi isimlerin desteğini, milliyetçi-muhafazakâr çizginin sembol değerlerinin oluşturulması olarak okunmalıdır. Bkz. Doğan Duman, Serkan Yorgancılar, *age*, s. 93-100.

¹⁵⁶⁰ *Alparslan Türkeş ve Ülkücü Hareket-İddianame ve Cevaplar*, İlhan Bahar (yay. hzl.), 1. Baskı, Hareket Yayın Dağıtım, İstanbul 2011, s. 78.

çıkış yolu arayarak “Dokuz Işık”ta bunu idealize etmiş, CHP 1965’ten sonra “Ortanın Solu”nda ve düzen değişikliğinde gelecek aramış, TİP düzen değişikliğinde ve sosyalizmde¹⁵⁶¹ ufuk görmüş, diğer partilerin ise arada somut çıkış yolları üretmeden varlıklarını korumaya çalıştıkları görülmektedir. İlginç olan İffet Aslan’ın röportajında da parti kurmaylarının vurguladığı üzere CKMP’nin de kendini “İkinci Kuva-yı Milliye Hareketi” olarak görmesiydi.

Türk milliyetçileri, “Dokuz Işık”ta ana hatlarıyla kendini gösteren millî devlet ideali ekseninde 1960’larda sadece sosyalist ve komünist hareketlere değil, AP politikalarına da ciddi tepkiler vermişlerdir. Türk milliyetçilerinin komünizmle mücadelede daha etkin görülmesi de AP Hükümeti’nin otorite boşluğundan kaynaklandığı söylenebilir. Diğer yandan komünizmle mücadele Atatürk Döneminden beri Türk milliyetçilerinin gündeminde olmakla birlikte 1960 sonrasında özellikle millî kültür ve bütünlüğü korumak ve Sovyet hâkimiyeti altındaki esir Türkler davasının bir mücadelesi şeklinde önem kazanmıştır.

Aslında Türk milliyetçiliği bu süreçte gerek AP’nin her alanda muktedir, toparlayıcı, iç ve dış politika süreçlerini doğru yönetememesinden dolayı, Türk milletine ve Türk milliyetçiliğine yönelik hareketlere karşı prensiplerini savunmak ve korumak durumunda kalmıştır. Bu süreçte Türk milliyetçiliği Türkes tarafından dünyanın geleceği açısından da değerlendirilmiş, stratejik düşünceler temelinde gelişmiş, jeopolitikte birlikte ele alınmıştır. Türkes bu konuda hem iç hem de dış politikaya göndermede bulunarak şunları söylemiştir:¹⁵⁶²

“Türkiye ve Türk milletinin karakteri içerden ve dışardan çok iyi kıymetlendirilmelidir. Kore yaylasında kopan bir fırtına, kendi sahillerine döner. Vietnam’dan kopan bir fırtına, ancak kendi sahillerini yalar; Himalayalar’da kopan bir fırtına dahi Hint Okyanusu’nda kırılabilir. Fakat Anadolu yaylasında kopan bir fırtına bütün dünyayı tesir altına alabilir. Bunun böyle bilinmesi ve değerlendirilmesi gerekir”

Diğer yandan İnönü, 1965 Seçimleri öncesinde, “Ortanın Solu”nda olmanın herhangi bir şekilde sosyalizmle ilişkilendirilmemesi gerektiğini, kendilerinin Marxist ya da sosyalist olmadıklarını sıkça vurgulamış ve “Ortanın Solu”nun Türkiye’yi aşırı akımlar-

¹⁵⁶¹ TİP yönetimi, Yön Hareketi ve “eski tüfekler”in “parlamentar olmayan yoldan iktidarı ele geçirme” düşüncesini “dalâlet” olarak niteliyordu. “Bir yeni 27 Mayıs’la sosyalizmin kestirmeden kurulacağını düşünenler varsa bu kimseler hata içindedirler” sözleriyle Yön Hareketi ve “eski tüfekleri” karşısına alan Mehmet Ali Aybar “Çünkü halkımız ‘Osmanlı tipi devlete’ dönüşür diye, tepeden inme sosyalizm denemesine, hiç değilse pasif kalmak sureti ile karşı koyacaktır. ... Kaldı ki, halka dayanmadan iktidara gelen bir ‘takımın’ iktidarda kalmak kaygısı ile birtakım tavizler vermeyeceği de temin edilemez” diyordu. Ancak aynı Yön hareketi, demokratik yoldan düzen değişikliğini savunan Ecevit’i ve “Ortanın Solu”nu desteklemişlerdir. Bkz. Gökhan Atılgan, *age*, s. 223.

¹⁵⁶² Alparslan Türkes, *age*, s. 41.

dan koruyacağını düşünmüştür. “Ortanın Solu” söylemine sahip çıkan Ecevit ise bunu doktrin haline getirmeye çalışmış ve CHP’de 1966 Kurultayı’ndan sonra çoğunluk “Ortanın Solu”nu savunanlara geçmiştir. İnönü’ye Genel Başkanlık seçiminde 929 delegenin oyunu almış olmasına rağmen 300 delege oy vermemiş, Kasım Gülek ise 230 oy almıştır. Bunun neticesinde CHP’de bölünmeler başlamış, “Ortanın Solu”na karşı olan CHP’nin Kemalizmde kalmasının gerektiğini savunan Turhan Feyzioğlu¹⁵⁶³ Cumhuriyetçi Güven Parti (CGP)’yi¹⁵⁶⁴ kurmuştur. Ecevit, 1969’da katıldığı Türkiye Öğretmenler Sendikası’nın (TÖS) kongresinde 30 kadar FKF’li genç tarafından tartaklanmış, “satılmış” şeklinde ithamlara maruz kalmıştır.¹⁵⁶⁵ Düzen değişikliği yolunda aşırı sol örgütlerde sert tutumlu, radikal ve eyleme dönük bir Ecevit beklentisi olduğu görülüyor. Bülent Ecevit’in “Düzen değişikliği” sloganı¹⁵⁶⁶ ise CHP’nin ayrılıkçı sol uçlara taşınmasının başlangıcı olacaktır. Süreç İnönü’nün düşündüğü gibi gerçekleşmeyecek, 1973 Seçimleri öncesinde İnönü, Türk Haberler Ajansı vasıtasıyla “*CHP’ye oy verecekler bir daha düşünsün, CHP Marxist kanadın eline geçti*”¹⁵⁶⁷ demiştir.

Vedat Bilgin, 27 Mayıs sonrasında AP’nin seçimlerden ezici bir üstünlükle çıkmasının CHP’yi giderek zayıflama yahut toplumun değişimine ayak uyduracak bir siyasi tutuma ittiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda Ecevit’in temsil ettiği yenilikçi anlayış, devletçi/merkez partisinin toplumla uzlaşma, devletten topluma doğru değil, tersine

¹⁵⁶³ İhsan Ömer Atagenç, bir akademisyen olan ancak CGP ile politik kimliğiyle tanınan Turhan Feyzioğlu’nun “Sağ Kemalizm” portreleri içinde değerlendirmektedir. Nitekim buna göre, Soğuk Savaş’ın politik ortamı aynı zamanda bir propaganda savaşı haline gelmiştir. Bu da siyasal ideolojilere dair yeni anlatıların ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. İşte Atagenç’e göre, bu yeni anlatıların ortaya çıkmasındaki etkisinin Türkiye’deki bir uzantısı da Turhan Feyzioğlu’dur. Kızıl renkli emperyalizmi de petrol renkli emperyalizmi de aynı kefeyle koyan Feyzioğlu, Soğuk Savaş Döneminin siyasal iklimi içerisinde Kemalizme sistem içi bir gelecek önermiş, Kemalizmin sistem içerisinde kalmasını sağlayan önemli aktörlerden biri olmuştur. Bkz. İhsan Ömer Atagenç, *age*, s. 119-130

¹⁵⁶⁴ CHP’li Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu ile Orhan Öztrak, Ferit Melen ve Emin Paksüt gibi yakın arkadaşlarınınca, 12 Mayıs 1967’de kurulan ilk partinin adı Güven Partisi’dir. Komünizme karşı savaşacaklarını açıklayan Güven Partililer, CHP’deki “Ortanın Solu” ekibini, Türkiye’yi bir komünizm macerasına sürüklemek isteyen kimseler diye tanımlamışlardır. 1-2 Mart 1968 günlerinde Huzur-Hürriyet-Refah sloganı ile toplanan kongrede komünizmle mücadele için ant içtiler. Daha sonra Bülent Ecevit’in Genel Başkan seçilmesinden sonra CHP’den kopan Cumhuriyetçi Parti ile birleşen Güven Partisi, Cumhuriyetçi Güven Parti adını almıştır. Hikmet Özdemir, Cumhuriyetçi Güven Parti’yi 12 Mart Askeri Yönetiminin TBMM Grubu olarak yorumlamaktadır. Bkz. Hikmet Özdemir, *age*, s. 216.

¹⁵⁶⁵ Hakkı Uyar, *age*, s. 228-332.

¹⁵⁶⁶ CHP’lilere ve “Ortanın Solu”nu savunanlara göre, düzen değişikliği zaten anayasada öngörülmüş ancak gerçekleştirilememiştir. Hıfzı Oğuz Bekata “düzen değişikliği”nin Anayasa’da “Devlet; kişinin maddi ve manevi varlığını geliştirerek, insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesine erişmesini, temel hak ve hürriyetleri, sosyal adaleti, sosyal güvenliği ve huzuru sağlamak için iktisadi ve sosyal bütün engelleri kaldırır” cümlesinde görüyordu. Ona göre, “Ortanın Solu” bu demektir ve millî davaydı. Bkz. Hıfzı Oğuz Bekata, *Türkiye’nin Bugünkü Görünüşü*, Çığır Yayınları, Ankara 1969, s. 98-102.

¹⁵⁶⁷ İlhan Darendelioğlu, *Ecevit Marksist mi?* Gül Matbaası, İstanbul 1979, s. 102-106.

bir süreç yaratma girişimi olarak değerlendirilmiştir. Ancak, 1970’lerin başında toplumsal alandan destek bulan bu değişim, 1980 Darbesi’nden sonra kendini yenileyememiş, 1970’lerin başındaki şeklini muhafaza etmeye başlamıştır. Bu durum Türkiye’de devletçi/merkeziyetçi anlayışın, kendisini “sosyal demokrasi” diye ifade etmesi şeklinde bir netice de doğurmuştur.¹⁵⁶⁸

Türkeş’in CKMP’ye davetinde etkili bir isim olan Genel Kurul Üyesi İsmail Hakkı Yılanlıoğlu da, CKMP adına yaptığı radyo konuşmasına Namık Kemal’in “Felek her türlü esbab-ı cefasın toplansın gelsin...” dizesiyle başlamış, “*CHP’yi, atı veririr dizgini vermez, iktidarda kim varsa alaşağı etmeye çalışır*” şeklinde tasvir ettikten sonra ise Türkiye’de sol akımların yıkıcı ve ayrılıkçı hale gelmesinin CHP’nin vebali olduğunu vurgulamıştır.¹⁵⁶⁹ Nitekim Türk milliyetçilerine göre TİP, 1965 Seçimleri’ne katılmış, CHP’nin çıkardığı millî bakiye adıyla kamufle edilen bir kanunla Mehmet Ali Aybar ve Çetin Altan başta olmak üzere 15 aşırı solcunun Millet Meclisi’ne girmelerini sağlamışlardı. İstanbul’dan Aybar, Altan ve Sadun Aren, Diyarbakır’dan Tarık Ziya Ekinci¹⁵⁷⁰, Kırklareli’nden Behice Boran TBMM’ye giren önemli isimlerdi.¹⁵⁷¹

Türkeş ise, 4 Haziran 1966 tarihli radyo konuşmasında CHP’yi orduyu politika-ya bulaştırmakla suçlamıştır. Türkeş’e göre, Türk ordusunun millî gelenekleri daima politika dışında kalmaktadır ve bu prensip Atatürk’ün yadigârıdır. 27 Mayıs sonrasına yönelik CKMP Genel İdare Kurul üyelerinin yaptığı konuşmalardan dolayı birçok emekli ve muvazzaf subayın CHP’ye başvurduğu, susulmazsa fena olur gibi sözler Türkeş’in bu açıklamalarına sebep olmuştur. Türkeş, kendi ifadesiyle Türk milletinin göz

¹⁵⁶⁸ Vedat Bilgin, “18 Nisan Seçimleri Üzerine: Gelenekten Moderniteye Geçişin Siyasal İzdüşümü”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 55, Mart-Nisan 1999, s. 7.

¹⁵⁶⁹ *CKMP’nin Radyo Konuşmaları*, Arı Matbaası, Ankara 1965, s. 60.

¹⁵⁷⁰ TİP Diyarbakır Milletvekili ve Parti Genel Sekreteri Tarık Ziya Ekinci özellikle 90’lı yılların gelişmeleri üzerinden yorumladığı ve 2004 yılında yayınladığı milliyetçiliğe dair kitabında Türk milliyetçiliğini doğuşu itibarıyla tepkisel, gelişmesi itibarıyla şovenist ve ırkçı bir milliyetçilik olarak değerlendirmiştir. Ona göre, Türk milliyetçiliği iç dinamiklere bağlı bir burjuva devriminin ürünü değil, feodal değerlerin yaygın olarak yaşandığı bir toplumda, aydınların öncülük ettiği bir tepki milliyetçiliğidir. İttihat ve Terakki Dönemi ile Cumhuriyet Döneminde Kürtler bu milliyetçilik anlayışı içinde asimile edilmeye çalışılmış, İttihat ve Terakki döneminde Batı bölgelerine kaydırılmak istenmiş, Cumhuriyet Döneminde ise Şark İslahat Planı ve Mecburi İskân Kanunu ile bu yapılmaya çalışılmış ve Kürt sorunu ve Kürtlük kabul edilmemiştir. Ekinci, 1982 anayasasının ortaya koyduğu yapıyı ise “Özü itibarıyla şoven milliyetçiliği, üst yapı kurumlarına dayanan devrimciliği, toplumsal sınıfları yadsıyan bir halkçılığı, suni İslam’a dayanan bir devlet laikçiliğini ve otoriter bir cumhuriyetçiliği öngören yapı” olarak değerlendirmiştir. Bkz. Tarık Ziya Ekinci, *Millet Milliyetçilik ve Anayasa Sorunları*, 1. Basım, Cem Yayınevi, İstanbul 2004, s. 14 ve 101.

¹⁵⁷¹ İlhan Darendelioğlu, *age*, s. 50.

bebeği olan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin CHP tarafından politize edilmesini kışkırtıcı bulmuştur.¹⁵⁷²

Diğer yandan ülke yönetiminden birinci derecede mesul olan AP iktidarının içinde bulunduğu durum, Türk milliyetçileri tarafından takip edilmiş çeşitli vesilelerle gündeme getirilmiştir. Türkeş'e göre, millete partilerüstü bakılmıyor, partizanlık yapılıyordu. AP'ye geçmeyen vatandaşların kredileri kesiliyor, işleri bozuluyor, baskı görüyorlardı. İç barışı için önemli olan Af Kanunu geciktiriliyor, dar bir çerçeve ile sınırlı tutuluyor, 146. Madde ile yani anayasayı ihlal suçu ile hüküm giymiş olanları ayrı ayrı ele alıyordu. Ayrıca iktidar fildişi kulelerde yaşıyor ve hükümet, komünizme karşı da isabetsiz, liyakatsiz ve beceriksiz yaklaşıyordu. İktidar-muhalefet gerginlikleri ise iki ay gibi kısa süre içinde rejim emniyeti meselesini düşündürür hale gelmiş bulunuyordu.¹⁵⁷³ Ayrıca, rüşvet ve iltimas devleti yıpratmaktaydı ve bu yüzden ahlak devrimi yapılmalıydı. Türkeş'e göre, halk, baskı altında bunalmış olup, rüşvetsiz iltimassız olarak işlerini gördüremez haldeydi. Özellikle köylüler, işçiler ve fakir halk tabakaları, jandarmadan ve adalet teşkilatının çalışmasından çok şikâyetçiydi.¹⁵⁷⁴

Bilhassa AP Dönemi ekonomik durumunu Cumhuriyet Senatosu Ankara Üyesi ve İçişleri Bakanlığı yapmış olan Hıfzı Oğuz Bekata, "Türkiye'nin Bugünkü Görünüşü" adlı kitabında ele almış, Türkeş'in eleştirilerini destekler nitelikte bir tablo çizmiştir. Ona göre de altın fiyatları artmış, döviz kurları yükselmiş, bütçe programa uygun olmamış, cari tüketim harcamaları bütçenin yarısını götürmüş, yatırımlar azalmış, sanayi duraklamış, köylünün sattığı ucuzlamış ve satın aldığı %25 oranında artmış, Türk parasının değeri düşmüş, kâğıt para son 3 yılda 1 milyar 200 milyon lira piyasaya sürülerek artırılmıştır. Hayat pahalılığı çekilmez duruma gelmiş, yeni zam ve vergiler ise sosyal adalete aykırı bir hal almıştır. İç ve dış borçlar iki kat artmış, Kamu İktisadi Teşebbüsleri ise zor duruma düşmüştür. Dikkat çeken hususlardan biri de kredilerin adil dağılması, tefecilerin işine yaraması ve kredilerin Marmara ve Ege'de kullandırılmasının öne çıkmasıdır. Marmara ve Ege'de oran %53,3 iken Güneydoğu Anadolu bölgesinde %1 olarak kendini göstermiştir. Doğu Anadolu bölgesinden diğer bölgelere kaynak ve kredi aktarımı yapılması ise ters bir tutum olarak vücut bulmuştur.¹⁵⁷⁵

¹⁵⁷² CKMP'nin Radyo Konuşmaları, s. 77.

¹⁵⁷³ CKMP'nin Radyo Konuşmaları, s. 5-11.

¹⁵⁷⁴ Alparslan Türkeş, *age*, s. 43.

¹⁵⁷⁵ Hıfzı Oğuz Bekata, *age*, s. 17-62.

Türkeş'in millî temelde hükümeti eleştirdiği noktalardan biri de hükümetin doğum kontrolü uygulamasıdır. Nüfusu 200 milyonu aşan ve her gün çoğalmakta olan birçok devletler, doğum kontrolüne başvurmaz iken, sayısı 30 milyonu henüz aşmış olan Türkiye'nin doğum kontrolüne gitmesi doğru kabul edilmemiştir. Türkeş'e göre, ziraat ve sanayi reformlarını uygulayacak bir Türkiye, mevcut nüfusunun üç mislini bile rahatça besleyebilir ve barındırabilir konumdaydı. Türkeş, yatırıma %18'lik bir bütçe ayrılması, Avrupa'ya giden işçilerin menfî propagandaların hücumu altında olması, dış politika konusunda seyredici veya bekle gör şeklinde hareketsiz ve stratejiden yoksun olunması vb. konularda da¹⁵⁷⁶ AP Hükümeti'nin politikalarına karşı millî söylemler geliştirmiş, millî duruş sergilemiştir. Nitekim Türkeş'e göre, idare-i maslahatçılar ve bir dünya görüşü yoksunluğu içinde bulunan siyasetçiler yüzünden 50 yıldır millî eğitim sistemi de millî bir muhtevaya kavuşamamıştır.¹⁵⁷⁷

Daha önce Türkeş'in Türk milliyetçiliği fikri konusunda da değinildiği üzere Türkeş, Kıbrıs konusunda da büyük hassasiyet¹⁵⁷⁸ göstermiş, CKMP ve Türk milliyetçilerini temsilen bu konuda AP Hükümeti'ne karşı ciddi eleştiriler yöneltmiştir. Türkeş, AP Hükümeti'ne muhtıra verdiği gibi 4 Aralık 1967'de Ankara Milletvekili sıfatıyla Başbakan hakkında Kıbrıs konusunda ihmali gerekçesiyle Anayasanın 89. Maddesine dayanarak gensoru vermiştir.

Türkeş'in ortaya koyduğu tespitlere göre, 1963 yılının Kanlı Noel'inden itibaren Kıbrıs'ta Türklere karşı Rumların saldırıları devam etmiştir. Hükümet bunları hesaba katarak daha evvelden her hangi yeni olayları karşılamak üzere plan yapmak, planlı bulunmak, hazırlıklı bulunmak mecburiyetinde bulunduğu halde bu hazırlığı ve bu planlı durumunu yapmamıştır, hazırlıklı bulunmamıştır. 16 Kasım sabahına kadar ihmallerde bulunan hükümet gecikmiş şekilde Genel Kurmay Başkanlığı'na Kıbrıs'a asker çıkarma konusunda direktif vermiş, sonradan da bu hareketi yarıda durdurdurmuştur. Oysa Londra ve Zürih Antlaşmaları ile üç garantör devletten biri olan Türkiye bu yetkiye

¹⁵⁷⁶ *Alparslan Türkeş'in TBMM'deki Konuşmaları*, s. 103.

¹⁵⁷⁷ *Alparslan Türkeş, age*, s. 84.

¹⁵⁷⁸ Kıbrıs, özellikle 1950'lerden itibaren Türk milliyetçilerinin gündeminde olmuş, milliyetçi dergilerde Esir Türkler, Irak Türkleri, Kıbrıs vb. konuları ele alınmıştır. 1964'te "Orkun"da Nejdet Sançar, Kıbrıs ve Ötesi adlı bir yazı kaleme alırken, aynı sayıda Arif Nihat Asya'nın Kıbrıs Rubailerine de yer verilmiştir. Kıbrıs Rubailerine, daha sonra 1976'da Kültür Bakanlığı Yayınları'ndan kitap halinde yayınlanmıştır. Kıbrıs'ta öğretmenlik yapan ve Kıbrıs coğrafyasını ve güzelliklerini yakından bilen Asya'nın "Artık ne sefer var, ne zafer tâlibiyim /Madem ki şu hür ülkelerin sâhibiyim..Lâkin bana söyleyin çocuklar: kendi/Yurdumda neden, böyle, misâfir gibiyim?" dizeleri bu rubailerine bir örnektir. Bkz. Nejdet Sançar, "Kıbrıs ve Ötesi", *Orkun*, Yıl: 2, Sayı: 24, s. 5-6; Arif Nihat Asya, *Kıbrıs Rubailerine*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1976.

sahiptir. Hükümet bu fırsatı değerlendirememiştir. Türkeş, gensoruyu önceden planlı ve hazırlıklı bulunmamak, Genel Kurmay Başkanlığına siyasi bir direktif vermiş bulunmamak, enerjisiz ve inisiyatifsiz bulunmak, süratle durumu değerlendirip Kıbrıs’a asker çıkarmamak, siyasilerle istişarede bulunmamak, diplomatik faaliyetlerde yetersiz olmak, iç ve dış propaganda faaliyetlerini ihmal etmek, yabancıların sözlerine lüzumundan fazla güvenmek, gizlilik, örtme, aldatma ve baskın tedbirlerinden habersiz olmak gibi gerekçelerle verdiğini açıklamaktadır.¹⁵⁷⁹

CKMP Genel İdare Kurul Üyesi Rıfat Baykal da AP’yi “*dili ile milliyetçi, ima, icraat ve uygulamaları ile milliyetçiliğe zarar veren bir parti*” olarak nitelemiştir. Rıfat Baykal’ın AP’ye yönelik eleştirileri başında yabancı şirketlerin ağırlığı ve Türk halkının sömürülmesine müsaade edilmesi, ikili antlaşmalarla yabancı devletlere imtiyazlar verilmesi, köylünün malını ucuza alıp, tüccara göz yumulması, mahsüllerin vurguncu kabzımla kapıtırılması ve pahalılık, köylü için kredilerde formalitelerin kaldırılmaması, mahsülün ve tarlaların ipotek ettirilmesi, partizan taraftarlara banka kredisi verdirilmesi, Amerika bizimledir, Amerikan donanması yakınımızdadır diyen gafil partizanlara sahip olması, komünist faaliyetlere, bölgecilik, mezhepçilik gibi millî birliği yıkıcı faaliyetlere karşı etraflıca ve ciddi tedbirlerin alınmaması şeklinde ortaya konulmuştur.¹⁵⁸⁰

AP’nin eleştirildiği hususlardan biri de bazı faaliyetleri amacından saptırması veya bu tür faaliyetleri siyasi propaganda yeri ve malzemesi haline getirmesiydi. Bunlardan biri TKMD ve Milliyetçi Öğretmenler Birliği’nin İzmir’de tertip ettiği Millî Kültür, Millî Ahlak, Millî İktisat semineridir. Milliyetçilere göre, iktidar çıkarmayı tasarladığı “Temel Hak ve Hürriyetleri Koruma Kanunu” yolunda milliyetçileri kullanmak istiyordu. İktidara yakın kişilerin konuşmaları ile başlayan kurultayda Milliyetçiler konuşturulmamış, çoğunlukla da içeri alınmaması için gayret sarfedilmiştir. Yaşanan gelişmelerle ilgili milliyetçiler yayınladıkları bildiride, dini istismar ettirmediği için AP Hükümeti’nin emekliye sevkettirdiği eski Diyanet İşleri Başkanı Muhterem İbrahim Elmalı’nın¹⁵⁸¹ konuşturulmaması, Kültür Müsteşarı Adnan Ötügen¹⁵⁸² ve yöneticileri-

¹⁵⁷⁹ Alparslan Türkeş’in TBMM’deki Konuşmaları, s. 111-120.

¹⁵⁸⁰ CKMP’nin Radyo Konuşmaları, s. 30.

¹⁵⁸¹ Antalya’nın Elmalı ilçesinde dünyaya gelen ve Türkiye’nin sekizinci Diyanet İşleri Başkanı olan İbrahim Elmalı aldığı dini eğitimler ve askerlik vazifesinden sonra 1940’lı yıllarda Vakıflar Umum Müdürlüğü başta olmak üzere çeşitli kurumlarda memurluk yapmıştır. 30 Kasım 1953 tarihinde Üsküdar Müftülüğü’ne tayin edilmiş ve 8 Aralık 1961’de İstanbul Müftülüğü’ne getirilmiştir. İstanbul Müftüsü iken 15 Haziran 1963 tarihinde başkanlık onayı ile emekliye sevkedildiyse de bu işlem bakan emriyle iptal edilmiştir. 1 Ekim 1965’te Diyanet İşleri Başkanlığı Personel Dairesi Başkanlığı’na getirilen Elmalı,

nin tasfiyesinin gündeme getirilmemiş olması dile getirilmiş, “Temel Hak ve Hürriyetleri Koruma Kanunu”nun desteklenmesi için partilere telgraf çekilmesi kararının verilmesinin gerçek niyeti ortaya koyduğu ifade edilmiştir. TKMD Başkanı İlhan Egemen Darıdelioğlu da inisiyatifi kaybetmiş, semineri terkederek İstanbul’a dönmüştür.¹⁵⁸³

AP, CKMP ve Türk milliyetçileri tarafından eleştirilirken onun zaafiyetlerinin kaynağı da yine tarafsız şekilde CKMP’liler tarafından ortaya konmuştur. Dündar Taşer’in AP hakkında bir tespiti “*AP’nin devlet tecrübesi yoktu, idare ile ünsiyeti az idi ve reylerin gerçek sahibi değildi. AP bir partiye duyulan reaksiyon ile bir hatıraya duyulan özlemin temsilcisi idi. Tereddüt, şakınlık ve ürkeklikle başlayan iktidar, aldırmazlık, inat ve hiddetle yoluna devam etti*” şeklinde olmuştur. Bu süreçte iktidarın en çok sarfettiği ifadeler Taşer tarafından “*mühim değil, beyannamemizde var, yapacağız, biz sandıktan çıktık, muhalefet bizi çalıştırmıyor*” gibi ifadeler olarak ortaya konmuştur. Bununla birlikte Taşer’e göre iktidarla ilgili her şey milletle ilgilidir. O yüzden iktidar muktedir olmak durumundaydı.¹⁵⁸⁴ Taşer’in ortaya koyduğu hakikatler esasında Türk milliyetçilerinin “Millî Devlet, Güçlü İktidar” isteğinin ve amacının da bir nevi somut nedenleri gibidir.

Taşer, sandıktan çıkan bir milletin temennisinin refah, adalet, iyilik ve hakkaniyet olduğunu; millet tercihinin, haysiyet cellâdı, şeref katili, namus hırsız şeklinde tecelli ettiğinin iddia edilmemesi gerektiğini söyleyerek şu dizelerle de Süleyman Demirel’e göndermede bulunmuştur:¹⁵⁸⁵

Bakanlar Kurulu’nun 9 Aralık 1965 tarihli kararnameyle Diyanet İşleri Başkanlığı’na tayin edilmiştir. Haziran-Temmuz 1966’da bir heyetle birlikte çıktığı Tunus ve Libya seyahati sırasında seyahat programını tamamlamadan geri çağırılışı halkın büyük tepkisini çekmiş, dönüşünde havaalanında coşkuyla karşılanmış, uzun bir araç konvoyu ile başkanlık binasına kadar kendisine refakat edilmiştir. 17 Aralık’ta başladığı bu görevinden yine Bakanlar Kurulu’nun 11 Ekim 1966 tarihli kararı ile emekliye sevk edilmiştir. Bkz. Mehmet Bulut, “Elmalı, İbrahim Bedrettin”, *TDVİA*, İstanbul 2016, Ek-1 Cilt, s. 402-403; Ayrıca Muhterem İbrahim Elmalı’nın görevden ayrılışı sebebiyle müslüman milletine sunduğu tarihi mesaj için bkz. *Fedaî*, Kasım 1966, Cilt: 3, Sayı: 36, s. 24.

¹⁵⁸² Babası Birinci Dünya Savaşı’nda Kafkas Cephesi şehitlerinden Binbaşı Ali Naşit Bey olan Adnan Ötüken 1911’de Manastır’da dünyaya gelmiş, 2 Mart 1972’de ölmüştür. Onun Türk kültür ve milliyetçilik tarihindeki önemi Millî Kütüphane’nin kuruluş ve kurumsallaşmasında oynadığı rolden kaynaklanmaktadır. Millî Eğitim Bakanlığı’nın açtığı sınavı kazanarak kütüphanecilik ihtisası için Almanya’ya gitmiş ve dört yıl orada eğitim almıştır. Millî Kütüphane’nin kuruluş fikri ona ait olduğu gibi Kütüphanecilik eğitim ve kurslarını da o başlatmıştır. Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi bünyesinde Kütüphanecilik Enstitüsü’nün ve İstanbul Üniversitesi bünyesinde Kütüphanecilik Bölümünün açılmasını da temin eden Adnan Ötüken olmuştur. Bkz. Sevgi Kafalı, “Büyük Kaybımız: Adnan Ötüken Hayatı ve Eserleri”, *Töre*, Nisan 1972, Sayı: 11, s. 44-46.

¹⁵⁸³ *Millî Hareket*, Ekim 1967, s. 3-4.

¹⁵⁸⁴ *CKMP’nin Radyo Konuşmaları*, s. 19-20.

¹⁵⁸⁵ Divan şairlerinden Nedim’e ait olan gazelin son dizeleri “Yok bu şehri içre senin vafsettiğin dilber Nedim/Bir perî-sûret görünmüş bir hayâl olmuş sana” şeklindedir. Taşer, bu dizelere nazire yazmıştır

“Yok bu sandık içre senin vasfettiğin cellât, başkan

Bir cadûsuret görünmüş bir hayal olmuş sana”

Devlet idaresi konusunda tecrübesiz olan AP Hükümeti’nin otorite boşluğu 1960’ların sonuna kadar devam etmiştir. Başbakan Demirel, *“komünizmle mücadele sokak gürültüleriyle olmaz. Ekonomik tedbirlerin alınması gerekmektedir”*, derken CKMP Genel Başkan yardımcısı İsmail Hakkı Yılanlıoğlu, *“Bu memleket Moskof uşaklarının değil, Ergenekon arslanlarıdır. Milliyetçi Türk gençliği karşılarındadır”* demiştir.¹⁵⁸⁶

AP içinde bulunmuş olan milliyetçilerden Mehmet Turgut’un *“politikayı bir oyun ve bir dolap olarak gördüğünü ve oyunu iyi oynamak dolabı iyi çevirmek esasında”* bir yerde durduğunu söylediği ve etrafındakiler tarafından benzeri yok diye takdim edilen Süleyman Demirel’in¹⁵⁸⁷ siyasette kendini gösterdiği bir özellik olarak itibar konusu da Türk milliyetçilerinin dikkatini çekmiştir. Bununla ilgili “Millî Hareket” dergisi “Yurtta Geçen Ay” başlığı altında her ay verdiği haberlerde dile getirmiştir. Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun alt konseylerinden birine başkanlık etmek ve katılmak için 26 kişilik heyetiyle Almanya’ya hareket etmiştir. Demirel’in yanındakilerinin teşvikiyle karşılamaya gelen Türk işçiler tarafından Demirel omuzlara alınmıştır. Bu durumun çok garip olduğunu ve Türkiye’nin komik durumlara düşürülmesi şeklinde veren dergi, Demirel’in dönüşünün 200 fazla bavulla gerçekleştiğini ve Demirel’in *“Bana gösterilen itibar, Türk milletine gösterilen itibardır”* şeklinde açıklama yaptığını aktarmış, Demirel’in şahsi itibarla, millî itibarı karıştırarak bir şaheser ortaya koyduğunu dile getirmiştir.¹⁵⁸⁸

MHP’nin 1969 Seçim Bildirisi’nde menfaatçilerin eline geçtiği vurgulanan¹⁵⁸⁹ AP’nin siyasi ahlaktan yoksun bir iktidar olduğu da Türkeş tarafından 1969 Seçimleri sonrasında kendisiyle yapılan bir röportajda (Milliyet Gazetesi) üzerinde durulan konulardan biri olmuştur. Türkeş’e göre, din istismarı, yalan, iftira, halk üzerinde baskı kurmak siyasi ahlaksızlığın kullandığı araçlar olarak AP’de kendini göstermiştir. Türkeş, Manisa’da, Akhisar’da, Kastamonu’da bir kişinin birçok sandıkta oy kullandığını Yüksek Seçim Kurulu’na bildirdiklerini söylemiştir. AP’nin hizmette ayrımcılık yaptığı,

¹⁵⁸⁶ Hakkı Uyar, *age*, s. 314.

¹⁵⁸⁷ Mehmet Turgut’un Süleyman Demirel hakkında ayrıntılı değerlendirmesi için bkz. Mehmet Turgut, *Siyasetten Portreler*, 2. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1991, s. 312-378.

¹⁵⁸⁸ *Millî Hareket*, Haziran 1967, s. 4.

¹⁵⁸⁹ *Devlet*, 29 Eylül 1969, s. 11.

“Türkeş kâfirdir, Menderes’i astırmıştır” şeklinde propagandaların yapıldığı, AP ve Nurcular’ın bu propagandaları finanse ve organize ettiği, bu noktada etkili isimlerden biri olan Hacı Ali Demirel’in Erbakan’ın Anadolu Partisi kurma teşebbüsüne destek vermesi Türkiye’de AP’yi eleştirdiği hususlar olarak öne çıkmıştır. Hacı Ali Demirel¹⁵⁹⁰ ile Erbakan ortaklığının milliyetçiliği mukaddesatçılık görüşüyle vurma ve parçalaması¹⁵⁹¹ olarak değerlendiren Türkiye, kendisi hakkında “Ben Alparslan Türkiye, Menderes’i astırdım. Oğlunu da astıracağım. Ezanı Türkçe’ye çevireceğim...”¹⁵⁹² Şeklinde sahte teyp doldurulduğunu ve köylülere dinletildiğini de bildirmektedir.¹⁵⁹³ Erol Kılınç, buna benzer propagandalardan birinin de 1966 yılında yapıldığını, partiye gelir sağlamak için düzenlenen bir baloya şantöz gönderildiğini ve Türkiye’ye yakın bir mesafeden fotoğrafı alınarak “Hürriyet” gazetesinde yayınladığını, halk arasında da Türkiye’de dan-

¹⁵⁹⁰ Süleyman Demirel’in kardeşi olan Hacı Ali Demirel ismini kamuoyu 1970’ler, 80’ler, 90’lar boyunca sürekli gazete haberlerinde okumuştur. Hacı Ali Demirel daha çok usulsüz banka kredileri, borçlar, karşılıksız çekler, şirketler, SSK borçları, mahkemeler, aramalar, haciz, yakalama emirleri, vb. konularla gündeme gelmiştir. “Milliyet” gazetesinin haberine göre Hacı Ali Demirel, 1993’te Amerika’da bir de Dil Okulu da satın almıştır. Bkz. *Milliyet*, 10.12.1993.

¹⁵⁹¹ Konuyla ilgili Galip Erdem “Devlet” gazetesinde bir yazı kaleme almış, Odalar Birliği Başkanlığı seçiminde destekledikleri Erbakan’ın bağımsız adaylık konusunda ne kazanacağı sorulmuştur. Aynı bir davanın yolcusu ise MHP’nin oylarını bölmek ve MHP’yi yıpratmakta haklı olduğu ifade edilmiştir. Bkz. Galip Erdem, “Bir Bağımsız Adaylık Hikâyesi”, *Devlet*, 8 Eylül 1969, s. 5.

¹⁵⁹² 27 Mayıs Hareketi’nden sonra dinde reform ve Türkçe ezan konuları gündeme gelmiştir. Türkiye’de bu konunun neresinde olduğu sorusunun cevabı Başbakanlık Müsteşarı Türkiye’de yapılan röportajlarla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. “Kim” dergisinin yaptığı röportajda Türkiye, DP ve TSK arasında giren soğukluğu açıklarken DP’nin iktidara gelir gelmez Arapça ezanı kanunen yürürlüğe sokması ve Anayasa dilini değiştirmesini başlangıç kabul etmektedir. Türkiye’de Türkçe ezana taraftar olduğuna yönelik görüşleri de “Cumhuriyet” gazetesinden Cevat Fehmi Başkut’un, “İkinci Cumhuriyetin İhtilal Meclisi Üyeleri” isimli yazı dizisinde yer aldığı görülmektedir. Ancak burada kesin bir şekilde veya zorlamaya dönük Türkçe ezan dayatması bulunmamaktadır. Türkiye, Türkçeciliğin, bu millete Atatürk’ün en büyük, en faydalı hediyelerinden biri olduğunu, evvela ezanı Arapça okutmakla buna ihanete başlanıldığını, Türk camisinde Türkçe Kur’an okunması yönünde görüşlerini bildirmiştir. Konunun aslında gündeme gelişi IX. Türk Dil Kurultayı’nda gündeme gelmiş, sonra MBK’nın gündemine girdiği bilinmektedir. Türkçe ezana dönüşmesi konusunda kimi görüşler sergilenirken 11-15 Temmuz tarihlerinde toplanan Türk Dil Kurumu’nun IX. Kurultayı’nda da Haldun Taner, Samim Kocagöz, Burhan Arpad, Sunullah Arısoy ve Nahit Ulvi Akgün’ün önerileri kabul edilerek “Ezanın Türkçe okutulması hususunun Diyanet İşleri Başkanlığı’na iletilmesi”ni dileyen bir karar alınmıştı. Konuyu gündemine alan ve görüşen MBK, yayınladığı 25 Temmuz 1960 gün ve 35 sayılı bildiride kararını şu şekilde açıklamıştır: “Vicdan hürriyetinin hazinesi mukaddes dinimizin, irticai ve siyasi cereyanlara alet edilmeden, saf ve lekesiz kalması Millî Birlik Komitesi’nin en büyük emelidir. Vatandaşlarımızın din hakkındaki inanış ve ibadetlerine, ne kanun ne de zor kuvvet ile müdahale edilemez” Şerafettin Turan’ın değerlendirmelerine göre aslında bu bildirinin gerici kesimlerin 27 Mayıs aleyhine yürüttükleri propagandaların etkisinde hazırlandığı görülmektedir. Turan ayrıca, Gürsel’in de Türkçe ezandan yana olduğu hatta İsmet İnönü ile de konuyla ilgili görüşüğünü ancak İnönü’nün “Türkçe ezana geri dönmeyi gözünüz tutuyor mu?” sorusuna karşılık Gürsel’in “tutmuyor” dediğini aktarmaktadır. Gürsel dinin istismarını önlemek için milletin İslam dinini kendi dilinde anlaması gerektiğini bu yüzden “Din Kurultayı” tertip edilebileceğini de söylemiştir. Kur’an’ın bu noktada Türkçe yayınlanmasının Tanrı emri olan Kur’an-ı Kerim’e aykırı olmadığı ayrıca belirtilmiştir. Bkz. Şerafettin Turan, *Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)*, Birinci Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara 2002, s. 30-33; *Cumhuriyet*, 17 Temmuz 1960, s. 2; *Cumhuriyet*, 16 Temmuz 1960, s. 4-5.

¹⁵⁹³ Muhiddin Nalbantoğlu, *age*, s. 44-51.

söz oynattığına yönelik propagandaların yapıldığını, “işte size Dokuz Işık” dendiğini söylemektedir. Konu hakkında Kılınç, Türkeş’e 17 Nisan 1966’da mektup yazmış, gelen cevapta (Kılınç’ın anılarında bulunmaktadır) Türkeş olayın komplo olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁹⁴

AP ve Nurcuların 1969 yılında Türkeş ve CKMP ile ilgili olarak kâfirlik ve İslamiyet dışına çıkıldığı yönünde organize çalışmalarından biri de Avukat Bekir Berk’in¹⁵⁹⁵ yazdığı “İslami Hareket ve Türkeş” adlı bir kitapçığın çıkarılması olduğu, Ahmet Er’in “Hatıralar ve Hayatım” adlı kitabında geçmektedir. Er’e göre, böyle bir kitapçığın çıkarılması İstanbul’da Selanikli Yahudi ailesinden Eli Burla biraderler tarafından Şevket Eygi’nin çıkardığı “Bugün” gazetesine 500 bin lira karşılığında teklif edilmiştir. Ancak Eygi’nin Almanya’ya gitmiş olmasından dolayı gazete ondan izinsiz teklifi kabul edemeyecekleri bildirilmişti. Sonrasında “İttihad” dergisinin sahibi Mustafa Polat’a gidilmiş ve 250 bin lira karşılığında kitapçık basılmıştır.¹⁵⁹⁶

Ömer Özcan, “İttihad”ın dergi değil günlük gazete ebadında haftada bir çıkan gazete olduğunu sahibinin de Salih Özcan¹⁵⁹⁷ olduğunu yazmaktadır. Risale-i Nur grubundan olan Mustafa Polat, 1967-68’de bir süre “Babîlî’de Sabah”ta “İrkçılık Budalaları” başlıklı milliyetçiliği ırkçılık olarak yorumlayan ve CKMP’yi karalayan yazılar yazmıştır. Polat, 24.10.1967’den itibaren “İttihad”ın Yazı İşleri Müdürlüğü’nü yürütmeye başlamıştır. 1969 Seçimleri arefesinde sistemli olarak milliyetçi gençliği hedef alan neşriyata başlayan Polat, 19.8.1969 tarihli 95. Sayıda “Komandolar Müslüman Gençlere Taarruz Ettiler” manşetini çekirmiştir. Polat, 1969 Seçimlerine MHP’den giren Osman Yüksel Serdengeçti ve radyo konuşmasını ve parti tercihini de eleştirmiştir. “İttihad”ın 131. Sayısından itibaren imtiyaz sahibi Mehmet Kutlular olmuş, Polat da

¹⁵⁹⁴ Erol Kılınç, *Damla Damla Yaşadıklarım*, 2. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2012, s. 86-89.

¹⁵⁹⁵ 1950’lerde Türk Milliyetçiler Derneği çatısı altında da faaliyet yürütmüş olan Bekir Berk, ilerleyen süreçte Said Nursi’nin ve Nurcuların da avukatlığını yapmıştır. Bekir Berk’in gençlik yıllarında Atsız’ın çıkardığı “Orkun” dergisinde de yazıları yayınlanmıştır. Bu yazılardan biri için bkz. Bekir Berk, “Türkoğlu”, *Orkun*, 1 Mart 1944, Yıl: 1, Sayı: 15, s. 16.

¹⁵⁹⁶ Ahmet Er, *age*, s. 237.

¹⁵⁹⁷ TKMD şubelerinin broşür ve propagandalarında da etkin olan “Tezimiz İslamdır” parolasını yoğun şekilde işleyen Salih Özcan hakkında “Cumhuriyet” gazetesi yıllar sonra şunları yazmıştır: Salih Özcan, kamuoyunda Ortadoğu’da ılımlı İslam’ın sacayaklarından biri olarak bilinen Rabita örgütünün 41 kişilik kurucu meclisindeki iki Türk’ten biridir. MSP’den Şanlıurfa Milletvekili olmuş, ardından da Suud sermayeli Faysal Finans Kurumu’nun Yönetim Kurulu Başkanvekilliğine getirilmiştir. Her fırsatta “Allah Özal’dan razı olsun” demektedir. Uğur Mumcu Rabita örgütündeki diğer ismi ise MSP’li Ahmet Tevfik Paksu olarak açıklamıştır. Bkz. *TKMD Fatih Şubesi Takdim Eder*, İstanbul 1968; Uğur Mumcu, *Rabita*, Um-ag Yayınları, Ankara 1998, s. 143-144.

hizmetinin karşılığı olarak örtülü ödenek desteği ile Yeni Asya adlı günlük gazete çıkarmaya başlamış, fakat 23.8.1970'te geçirdiği trafik kazasında ölmüştür.¹⁵⁹⁸

Erol Kılıç, Polat ve Bekir Berk'in hazırladığı broşüre cevap niteliğinde Zekeriya Beyaz ve Kadir Mısıroğlu ile birlikte Mısıroğlu'nun Beşiktaş Serencebey'de bulunan evinde "İslami Hareket ve Türkes-İftiralara Cevaplar" başlıklı 16 sayfalık bir broşür hazırladıklarını anılarında yazmaktadır. Hazırlayan olarak da "Milliyetçi ve Mukaddesatçı Türk Gençliği" denilmiş, okullarda, yurtlarda, Partinin Gençlik Kolları'nda ve şube teşkilatlarında, Zekeriya Beyaz'ın İslam Enstitüleri Birliği'ne mensup gençler vasıtasıyla da birçok yerde dağıtılmıştır.¹⁵⁹⁹

Hikmet Çetinkaya'ya göre, bu kitapçıkta Türk milliyetçiliğine açıkça tavır alınıyordu. Nurcular'ın ilk siyasi kitabı olan bu kitapta, Türkes'in Mustafa Kemal'den ve İnönü'den farklı olmadığı da yer alan bilgilerdendi.¹⁶⁰⁰ Türkes bu kitapçığı yazarlar hakkında "dini inkâr eden komünizme veya Yunan Megalo İdea'sına çatmayıp da, milliyetçiliğe çatan, dışarıdan beslenme satılmış uşaklar" demiştir.¹⁶⁰¹

Konuya "Devlet" gazetesinde Dünder Taşer de yer vermiş, broşür planını Süleyman Demirel'in kardeşi Hacı Ali Demirel, Avukat Bekir Berk ve Salih Özcan'ın birlikte yaptığını ifade etmiştir. Ayrıca, 27. Dereceden farmason olduğunu söylediği Demirel'in farmasonluğa yaptığı hizmetlerden dolayı 30. Dereceye yükseltildiğini, broşür planını hazırlayanların farmasonluğa alet edildiğine yer vermiştir.¹⁶⁰² "Devlet" gazetesinde de Bekir Berk'e "Masonlarla Komünistlerle İttifaka İslamiyet Cevaz Vermez" başlığı altında ayrıca yer verilmiş, Bekir Berk'in 1940'lı yıllarda "Dilde, İlde, Dilekte Birlik" sloganıyla çıkardığı "Davran" adlı dergisi ve Türkçülük yazısı sözkonusu edilmiş, Bekir Berk'e ve Süleyman Demirel'in Mason Bilgi Locası'na kayıt fişi referans gösterilerek münafık yakıştırması yapılmıştır.¹⁶⁰³

Türk milliyetçiliğinin 1960'larda AP ve Süleyman Demirel analizleri Türk siyasi tarihinde kayda değer gözükmektedir. Ergun Kaftancı, "Ak Koyun Kara Koyun" başlıklı yazısında "...Demirel, Türk halkının düşünce felsefesini bilmiyor, kıt bir kültürü, çok dar bir dünya görüşü vardır. İlmi inkâr ederek Türkiye'nin kapitalist iktisat düzeniyle

¹⁵⁹⁸ Ömer Özcan, *age*, s. 579-580.

¹⁵⁹⁹ Erol Kılıç, *age*, s. 162-163.

¹⁶⁰⁰ Hikmet Çetinkaya, *Yol Arkadaşı Nurettin Veren Anlatıyor: Fethullah Gülen'in 40 Yıllık Serüveni-2*, Günizi Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 205.

¹⁶⁰¹ Alparslan Türkes, *age*, s. 94.

¹⁶⁰² *Devlet*, 6 Ekim 1969, s. 4.

¹⁶⁰³ *Devlet*, 6 Ekim 1969, s. 6-7.

kalkınacağını savunmakla ağırlaşan geçim şartlarını sıhhat alâmetleri diye halka benimsitmeye çalışmıştır”¹⁶⁰⁴ derken CKMP Milletvekili Mehmet Altınsoy da Demirel’i din istismarı konusunda ele almıştır. Altınsoy, Demirel’in, “*Cenab-ı hak sözünü ikbaline merdiven, iktidarına destek yaptığını ve Demirel’in formüllerinden Türk milleti için yokluk doğduğunu*”¹⁶⁰⁵ ifade etmiştir.

“Millî Hareket” dergisine göre, AP ve Demirel tehlike olarak “sol”u ve onun temsilcisi TİP ve CHP’yi görmüyor, iktidarı elinden alacak kişi olarak Türkeş’i görüyordu. Nitekim AP, İstanbul’un bir köyünde CKMP’nin toplantısının Jandarma tarafından basılmasına, Bakırköy’de de 450 AP’linin CKMP’lilere saldırmasına kayıtsız kalmıştır.¹⁶⁰⁶ Bu noktada Türk milliyetçileri şuursuz bir sağ-sol kavgası halini almış olan kavga karşısında ülkede sadece gerginlik olduğunu, batıyoruz demenin lüzumsuz olduğunu söyleyen Demirel’in “*Türk milletinin istikbaline inanmak lazım*” söylemini de eleştirmişlerdir. Çünkü millî birliğin ve beraberliğin tek sigortası olan Türk milliyetçiliği 1939’dan beri Türk devletinin esası olmaktan uzak tutuluyor, doğum, dil, kültür, eğitim gibi millî müesseseler, sırasıyla, doğum kontrolü, dil uydurmacılığı, kültür emperyalizmi, eğitime yabancı unsurların sokulmasıyla; iktisat ve sanayi gibi müesseseler ise, karşılıksız iç ve dış borçlanmalar, yabancı sermaye akımı, montaj sanayii teşvik ve ya bancıların tekeline terketmekle soysuzlaştırılıyordu.¹⁶⁰⁷

AP’den istifa edip MHP’ye geçen ve MHP Genel Başkan Yardımcısı olan Osman Yüksel Serdengeçti de radyo konuşmasında AP’yi sert bir dille eleştirip korkaklıkla ve Yahudi sermayesinin partisi ve uşağı olmakla, dinin istismar edilmesi, sahte milliyetçilik, Ayasofya’nın ibadete açılmaması ve papanın karşılanması, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu’nun (TRT) dönüştürülememesi, manevi sahada milletin yaya bırakılması, hırsızların, katillerin vb. çıkarılan afla affedilmesi vb. konularda eleştirmiş, AP’lileri korkak, ürkek partiden erkek partiye davet etmiştir. Ona göre, “*Türk milliyetçilerinin partisi koyun partisi, oyun partisi değil, er kişilerin, kavi imanların... mücahitlerin otağı, aslanların yatağıdır... MHP, rakı masalarında, para kasalarında kurulmuş*

¹⁶⁰⁴ Ergun Kaftancı, “Ak Koyun Kara Koyun”, *Millî Hareket*, Temmuz 1967, s. 2-3.

¹⁶⁰⁵ *Millî Hareket*, Şubat 1967, s. 16.

¹⁶⁰⁶ *Millî Hareket*, Temmuz 1967, s. 4.

¹⁶⁰⁷ *Devlet*, 7 Nisan 1969, s. 6.

bir parti değil, zindanlarda, tabutluklarda, sehba gölgelerinde kurulmuş bir parti”ydi.¹⁶⁰⁸

MHP’yi tek idare ve irade bağlamında geçmişin ve bugünün yanlışlarını silebilecek en büyük alternatif gören Serdengeçti, partiyi bir ümit ve kurtuluş olarak vatandaş kitlelerine sunmuştur. Çünkü kendi ifadesiyle “*Millî Mücadele ruhuna ihanet eden CHP, halktan kopuk bir barem*¹⁶⁰⁹ *partisi olmuş, altı oku altı direk haline getirip apartmanlar yapmışlar, tam 20 yıl Tanrılar gibi konuşmuşlar, Firavunlar gibi yaşamışlar*”dır. Ona göre Güven Partisi Genel Başkanı, “*İsmet Paşa’nın emri altında yetişmiş ve acemi er*” olan Turhan Feyzioğlu ise Kurucu Meclis’te milliyetçiliği Muammer Aksoy’la birlikte anayasaya sokmak istemeyen kişilerdendi. Feyzioğlu, Serdengeçti tarafından milliyetçiliği “*koyunun kuyruğunda, koçun boynuzunda*” arayan bir isim olarak tarif edilmiştir. Ona göre, Millet Partisi Genel Başkanı Bölükbaşı da “*ne idare edebilir, ne idare edilebilir*” bir kişidir, muayyen bir fikri bulunmamakla birlikte kazandığı 71 mebusu “*acemi erat dağıtır gibi dağıtması onu onbaşılığa düşürmüştür.*” Serdengeçti, Yeni Türkiye Partisi’ni “bölgeci bir parti”, TİP ve Birlik Partisi’ni ise “mihrapta ve kitapta yeri olmayan partiler” olarak değerlendirmiştir.¹⁶¹⁰

Doktorasını Fransa’da, ünlü bilim adamı M. Duverger gözetiminde 1972’de tamamlayan ve Türk milliyetçiliğinin örgütlenmesinde özellikle sendika sahasında varlığını hissettirmiş olan Kâmil Turan¹⁶¹¹ da AP’yi, felsefesinin, millî ve manevi dünya görüşünün, belirli bir yolunun olmadığı, bir yıllık bütçe süresinin ötesine ulaşan devlet etme şuurundan yoksun olduğu yönüyle eleştirmiş, anarşinin körüklenmesi, bölge ve mezhep farklılıkları üzerindeki kavgalar karşısında “demokrasi var” demenin çare olmadığına dikkat çekmiştir. Bütün bu durum karşısında iktidarı mesuliyet çerçevesinde ele alan Turan, mesuliyet sahibi iktidarı “*Yıllık geliri ikibin lirayı bulamayanlara ekmek vermek, iki asırdan beri her tarafından hırpalanan Müslüman Türk medeniyetini ihya etmek, Türkiye’yi muasır medeniyetler seviyesinin üstüne çıkartmak cesaretini gösterecek ve bunun kavgalarını yapacak güce sahip olmak*” şeklinde tarif ederek MHP’yi işa-

¹⁶⁰⁸ Osman Yüksel Serdengeçti, Osman Yüksel Serdengeçti, *Bir Nesli Nasıl Mahvettiler-Gülünç Hakikatler-Akdeniz Hilalindir*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, s. 55-72.

¹⁶⁰⁹ “Barem” kelimesi TDK sözlüğünde “Devlet memurlarının maaşlarının derece ve tutarlarını düzenleyen sistem ve çizelge” anlamına gelen Fransızca kökenli bir kelimedir. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 16. 05. 2022).

¹⁶¹⁰ Osman Yüksel Serdengeçti, *age*, s. 72-76.

¹⁶¹¹ Necmeddin Sefercioğlu, “Kâmil Turan”, *Türk Yurdu*, Sayı: 268, Aralık 2009, s. 63.

ret etmiştir. Ona göre, “*Türkiye’de başını fikri için veren tek hareket milliyetçilik*” olmuştur.¹⁶¹²

3.6.TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNE TABAN OLUŞTURMA ÇABALARI

CKMP Genel Başkanı Alparslan Türkeş, 1965 Seçimleri’ne yönelik gerçekleştirdiği mitinglerde açıkça ifade etmese de büyük ölçüde millî sistem olarak “Dokuz Işık”ı anlatmıştır. Bir tür doktrin ve milliyetçilik ideolojisi çalışması olan “Dokuz Işık”ı kabul görmesi için onun Türk milliyetçiliğinin yeni ifadesi olarak kitlelere anlatılmasına ehemmiyet verilmiştir. Türkeş, bu noktada gençliğe ve aydınlara büyük önem vermiş, bazı tarihi günlerle ilgili kutlamalara iştirak etmiş, tarihi şahsiyetlerle ilgili anma törenlerini teşvik etmiş, dernek ve gençlik yapılanmalarını desteklemiştir.

Milliyetçilerin yıllardan beri teşkilatlanamamaları ve kadrolaşamamalarının sebepleri olarak baskı altında olmaları, dernek ve cemiyet çalışmalarının o zamanki yönetici yapılara ters olması, milliyetçilerin başka partilerde inanmadıkları davalar için çalışması ve vakit kaybetmesi Cumhuriyet nesli olarak birçok olay ve gelişmenin de tanığı olan Türkeş’i daha Hindistan yıllarında meşgul eden bir mesele olmuştur. Türk milliyetçiliğini siyasi bir harekete dönüştürüp taban oluşturmak Türk milliyetçiliğinin ve Türk milletinin mevcudiyeti açısından Türkeş’in programında ilk sırada yer almıştır. Bu yüzden daha 1960’ların başında Atsız’ın öncülüğünde Türkçüler Derneği kurulmuş, büyük ölçüde sayfalarında Alparslan Türkeş’e büyük önem veren İsmet Tümtürk’ün idaresindeki “Millî Yol” dergisi, bu derneğin tanıtımını yapmıştır. Dergi ayrıca “Orkun” dergisinin yakında çıkacağını da sayfasında duyurmuştur. Türk milliyetçiliğini siyasi bir teşkilat olarak kitlelerle buluşturma amacı ise Türkeş ve arkadaşlarının MBK’da gerçekleşen 13 Kasım tasfiyesi ile iyice kendini hissettirmiştir.

Bu kapsamda “Millî Yol” dergisi 11 Mayıs 1962 tarihli sayısında Türkçüler Derneği’nin kuruluşunu adı henüz ilan edilmemiş olsa da kapakta “Milliyetçiler Teşkilatlanıyor” ifadesi ile duyurmuştur. Bu derneğin bir iki milliyetçi derneğin birleşmesi değil yepyeni bir yapılanma olduğu belirtiliyordu. Dernek şimdiye kadar milliyetçiliğin başından geçen bütün tecrübelerin derslerinden istifade etmek ve dünyada yabancı ülkelerde benzeri ülkü derneklerinin işleyişlerini incelenmek suretiyle kuruluyordu. Ayrıca

¹⁶¹² Kâmil Turan, “İktidarsız İktidar”, *Devlet*, 7 Nisan 1969, s. 4.

bütün milliyetçileri bağrında toplamak ve birleştirmek ümidi ve azmiyle kurulduğu belirtiliyor, derneğin faaliyete geçmesiyle Türk milliyetçiliğinin tarihinde yeni şuurlu, sistemli ve toplu çalışma çağının açılacağı ümid ediliyordu.¹⁶¹³

Derginin 25 Mayıs 1962 tarihli sayısında ise derneğin adı Türkçüler Derneği olarak ilan edilmiş, derneğin tüzük tasarısı kamuoyu ile paylaşılmıştır. Tasarıda, “kendi üyelerini herşeyin üstünde Tanrı’ya ve Türklüğe bağlı, Türk’ün tarihini, tarihi yurdunu, dilini, dinini, kültürünü, geleneklerini, soyunu ve millî mukaddesatını bilerek ve anlayarak seven, milletine karşı her alanda görevini tam yapan, örnek Türkçüler olarak yetiştirmeye çalışır” deniliyor, milliyetçi davranış ve faaliyetlere yurdun her tarafında destek verileceği, ocaklar açılacağı, kendi kusuru olmaksızın yabancı devlet uyruğunda olan Türk soylu kimselerin de derneğe üye olabileceği vurgulanıyordu. 4 üyenin tanıtma yazısı ile üye olunabileceği belirtilen dernekte yemin merasimi de yapılmıştır. “Ülkü derneği” olarak kurulacağı ifade edilen dernekte yemin şu şekilde belirlenmiştir:¹⁶¹⁴

“Ben... Oğlu (veya kızı)... Tamu, şerefim ve Türklüğüm üzerine yemin ederim ki, bu derneğin işlerinde doğruluktan ayrılmayacağım. Aldığım vazifeleri tam yapacağım. Hiçbir karşılık beklemeden yalnız Türklük için çalışacağım. Her yerde her zaman Türklüğe elimden gelen hizmeti yapmaktan kaçınmayacağım. Türkçüler arasında hiçbir sebeple ayrılık yaratmayacağım.”

“Millî Yol” dergisinin, Türkçüler Derneği ve tüzük çalışmalarıyla ilgili okuyucuyu ve kamuoyunu bilgilendirmek üzere dergide dernek sayfası ayırdığı da görülmektedir. Bu sayfada 27 Temmuz 1962 tarihli sayıda İsmet Tümtürk, “*kurulmakta olan derneğin yağmurdan sonra fışkıran ot gibi birden büyümesi değil, çınar ağacı gibi ağır ağır gelişmesi daha iyi olacak. Hedefimiz budur. Sabırlı olmaya devam edelim*” demiştir.¹⁶¹⁵ Nihayetinde derginin 21 Eylül 1962 sayısında derneğin nasıl kurulduğu ifade edilmiş ve tüzüğü yayınlanmış, dernek hakkında sorulan sorulara cevaplar verilmiştir. İlk yemin eden Atsız olurken son yemin eden ise Erk Yurtsever¹⁶¹⁶ olmuştur. Ancak

¹⁶¹³ *Millî Yol*, 11 Mayıs 1962, s. 3.

¹⁶¹⁴ *Millî Yol*, 25 Mayıs 1962, s. 8-9.

¹⁶¹⁵ *Millî Yol*, 27 Temmuz 1962, s. 14.

¹⁶¹⁶ 3 Ocak 2017’de hayatını kaybeden Erk Yurtsever, Atsız’ın Haydarpaşa Lisesi’nden öğrencisidir. “Türkçe Adlar Derlemesi” ve “Tamga”, “Fatih’e ve Fethiye Şiirler” adında kitapları bulunmaktadır. 1934 tarihinde doğan Yurtsever’in ismi Gâzi Mustafa Kemal Atatürk tarafından Erk olarak verilmiştir. 1951-52 ve 1952-53 yıllarında Haydarpaşa Lisesi’nde, Nihâl Atsız’ın öğrencisi olan Yurtsever, ilerleyen yıllarda Türkçüler Derneği, Aydınlar Ocağı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı ve Orkun Vakfı gibi sivil toplum kuruluşlarının kurucuları, yöneticileri arasında yer aldı. Boğaziçi, Yeni Orkun, Orkun, Türk Dünyası Kültür ve Tarih Dergisi, Yesevi başta olmak üzere çok sayıda dergide yazı ve şiirleri yer almıştır. Erk Yurtsever, 3 Temmuz 1952’de Nihâl Atsız ve yakınındaki Türkçülerin Fatih Sultan Mehmed’in türbesini ziyaretleriyle temelleri atılan “Öğrenciler Arası Fetih Yıllarını Aydınlatma Derneği”nin kurucularından biridir. Nihal Atsız’la birlikte Fatih’in türbesini ziyaret eden kişiler Bedriye Atsız, Nejdet Sançar, Reşide

yemin metninden “yemin ederim” ifadesi çıkarılmış, “and içirim” ifadesi getirilmiş, ayrıca yukarıda tasarıda ilk ifade ettiğimiz yerde geçen “dinini” kelimesi de çıkarılmıştır. Derneğin kurucuları şu kişilerden meydana gelmiştir: Nihal Atsız, Mehmet izzettin Yolalan, Necati Nazım Bozkurt, İsmail Hakkı Gökhan, Muzaffer Eriş, Fahri Ersavaş, İsmet Rasin Tümtürk, Faik Tan, Erk Yurtsever.¹⁶¹⁷

1964’te Türkçüler Derneği’nin Ankara Ocağı’na kayıt olan Muhittin Çolak, adı Türk Milliyetçiler Birliği olan derneğin seminerlerinde en çok İttihat ve Terakki etkisinde kaldıklarını hatta bu etkilerle “Vatansever Türkçüler Teşkilatı”nı kurup Kur’an, bayrak, kama üzerine Türk milletine hizmet edeceklerine dair yemin ettiklerini bildirmektedir. Çolak’a göre, 30 Temmuz 1965’te Ankara Ocağı Başkanı Fahrettin Savaş Konar, derneğin gençlik kollarından 10 kişiyi CKMP Kongresi’nde milliyetçiler adına çalışmaları için görevlendirmiştir. Salonda Ankara Ocağı Başkanı Fahrettin Savaş, Muhittin Çolak ve arkadaşlarını sayıları elliyi bulan, 21 Mayıs 1963’te Talat Aydemir emrinde ihtilal girişiminde bulunmuş ve ordudan atılmış olan Harbiyelilerle tanıştırmıştır.¹⁶¹⁸

Türkçüler Derneği veya Türk Milliyetçiler Birliği tüzüğünde her ne kadar partilerle ilgilerinin olmadığını ve olmayacağı ifade edilse de milliyetçi faaliyetleri destekleme sözleri ekseninde Türkeş’e ve CKMP’ye destek oldukları, Türk milliyetçiliğine taban oluşturmak için katkı sağladıkları anlaşılmaktadır. Hatta derneğin kısa bir süre Genel Başkanlığını CKMP’li ve Atsız’ın 1950’lerdeki “Orkun” dergisinin yazar kadrosunda bulunan İsmail Hakkı Yılanlıoğlu¹⁶¹⁹ yapmıştır.

Sançar, İsmail Hami Danişmend, Erk Yurtsever, Altan Deliorman ve Fahrettin Kırzioğlu’ndan oluşmuştur. 15 Ağustos 1952’de kurulan derneğin kurucuları ise Aydın Tokan, Attilâ Seçkin, Erk Yurtsever, İhsan Sağnak, Kaya Baysal, Necati Bozkurt, Ülkü Hızal, Yavuz Batuk ve Ziyaeddin Babakurban’dır. Bkz. Serkan Akgöz, “Erk Yurtsever ve Öğrenciler Arası Fetih Yıllarını Aydınlatma Derneği”, *Bozkır*, Yıl: 1, Sayı: 1, Mart 2018, s. 2-5.

¹⁶¹⁷ *Millî Yol*, 21 Eylül 1962, s. 8-11.

¹⁶¹⁸ Muhittin Çolak, *Milliyetçi Türkiye*, 1. Baskı, Kripto Yayınları, Ankara 2018, s. 25-26.

¹⁶¹⁹ İsmi 1944 Türkçülük olayları sürecinde İçişleri Bakanlığı’nın dava dosyasına da eklenen “Türkçü-Milliyetçi İsimler Listesi” adlı raporda geçtiği Necmettin Sefercioğlu tarafından ifade edilen Yılanlıoğlu, ordudan emekli olduktan sonra 1961 ve 1965 genel seçimleri ile Kastamonu Milletvekiliği yapmış, Yılanlıoğlu, CKMP Grup Başkan Vekilliği ve CKMP Genel Sekreterliği ile Genel Başkan Yardımcılığı ve CKMP yerine kurulan MHP’de Genel Başkan Yardımcılığı görevlerinde bulunmuştur. Rıza Nur etkisinde bir anlayışa sahip olduğu anlaşılan Yılanlıoğlu, şiir yazmanın yanında Kopuz, Çınaraltı, Çığır, Türkeli, Orkun, Bozkurt, Kürşad, Özleyiş, Gurbet, Bayrak, Türkeli, Töre, Ötüken gibi dergiler ile Doğrusöz, Millet, Kudret, Diyanet, Hergün gibi gazetelerde Türk tarihi ve Türk milliyetçiliğine dair yazılar kaleme almıştır. Diğer yandan Atsız’ın sayıklama dediği Nurculuk meselesi hakkında Adalet ve İçişleri Bakanlıkları’na sözlü soru önergesinin cevaplandığı 12 Kasım 1962 tarihli oturumda söz hakkı alan Yılanlıoğlu Nurcuların mahkemelerde beraat etmelerine rağmen tekrar yargılanmalarının adaletle bağdaşmadığı ve Nurcuların haksızlığa uğradığını söylemiştir. İ. H. Yılanlıoğlu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa

Diğer yandan “Millî Yol” dergisinde Muhittin Koran’a ait, “Neye Muhtacız?” başlıklı yazı, esasında Türk milliyetçiliğine yönelik bir dinamizm ve birlik çağrısı gibi yorumlanabilir. Yazıda Koran şöyle diyordu:¹⁶²⁰

“...Kapkaranlık bir cemiyette içimizi tir tir titreten şimalin soğuk rüzgârı zaman zaman esmekte, bu sinsi ve nâmert esiş kalblerimizde infial yaratmakta, asabımızı altüst etmek istemekte sanki. Bozkurtlar diyarını çakallar mı bürüdü ne? Tarihe tarih katanların, toprağın kara bağrında kefensiz yatanların, erliğin, yiğitliğin, Türklüğün sembolü olan bozkurt... Uyanacaksın artık, uyanman lâzım, milletin seni bekler... Modern bozkurtlar... Öyle bir karanlık içerisindeyiz ki, millî bir yolumuz yok, millî şuurumuz yok, millî kültürümüz yok, bizim diyebileceğimiz, bizi kurtarır diyebileceğimiz hiçbir şeyimiz yok, yalnız kendimizden, kanımızdan başka... Bütün Bozkurtlar, değişmeğe, modern hale gelmeğe mecburuz...”

Dolayısıyla siyasal anlamda hem lideri hazırlama hem de kitleyi hazırlama ve taban oluşturma faaliyetleri daha Türkes, CKMP’ye girmeden başlamış bulunuyordu. “Millî Yol” dergisinde dikkat çeken noktalardan biri de 1944’e yapılan vurgulardır. 27 Mayıs sonrasındaki tutumları ve siyasetiyle İsmet İnönü eleştirilirken ve tahlil edilirken bir taraftan da 1940’lı yılların İnönü’süne göndermelerde bulunulmuştur. Bu defa da İnönü, adeta tüm milliyetçilerin ortak görüşü olan “27 Mayıs’ın Katili” ve “13 Kasım İhanetinin Sorumlusu” olarak gösteriliyordu. Burada 1960 sonrası Türk milliyetçiliğine bir meşruiyet arayışı görülmektedir.

Türkes’i Hindistan dönüşünde karşılayanlar arasında Nejdett Sançar’ın da bulunması, “Millî Yol” dergisinde Türkçü kadrolara yer verilmesi¹⁶²¹ ile birlikte düşünüldüğünde Türk milliyetçilerinin bu defa ileriye dönük ve daha planlı hareket ettiğini söyleyebiliriz. CHP ve İsmet İnönü’ye yönelik getirdiği eleştiriler, döneme ait karikatürler, haberler, hiciv içerikli şiirler, Türk tarihine ve kültürüne yönelik anket çalışmaları, sosyalist ve komünist akımlara karşı çok uzun olmayan eleştiri yazıları, sosyal ve millî meselelerin gündeme getirilmesi, MBK’nın tutumları ile ilgili derginin her sayısında yer bulmuştur. “Yön” dergisinin işlendiği bir dördlükte de “*Bir araya gelmişler, Yönü tâyin*

Acar, *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Milletvekili İsmail Hakkı Yılanlıoğlu*, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mehmet Serhat Yılmaz, Kastamonu 2016, s. 23, 24, 32.

¹⁶²⁰ *Millî Yol*, 9 Şubat 1962, s. 7.

¹⁶²¹ Halil Akkurt’a göre “Millî Yol”, din konusuna millî kimlik bağlamında yer veriyorken İsmail Hakkı Yılanlıoğlu’nun Nurculuk konusunu gündeme getirmesi ve bu yüzden Nurcu vatandaşlar üzerindeki bas-kılara değinmesine yönelik mecliste yaptığı konuşmaya dergide yer vermesi ve derginin konunun üzerine eğileceğini bildirmesi ve bu konuda dergide tartışmaların yapılması (Sayı: 42, 43, 44, 47), Atsız’ın dergiyeye olan desteğini kesmesine sebep olmuştur. Bkz. Halil Akkurt, “Milliyetçi ve Antikomünist Millî Yol Dergisi’nin Bir Tahlili”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 17 Sayı: 33, Bahar 2021, s. 401.

etmişler... Sosyal-Mosyal diyerek, türlü oyun etmişler. Bakmışlar oyun tuttu, Yön gidecek hep soldan, Partimizi kuralım, zemin hazır, demişler...” denilmiştir.¹⁶²²

“Millî Yol” dergisinin sayfalarında özellikle eleştirdiği “Yön-Devrim Hareketi” Türkiye için önerdiği toplum projesini, Kemalist ilkelerin Marxizmden yararlanılarak yeniden tanımlanması ve bir iktisadi kalkınma stratejisi ekseninde yeniden bir araya getirilmesi yoluyla oluşturulmuştur. İnkılâpçılık, radikal bir iktisadi ve sosyal düzen değişikliğini ifade etmek üzere “Devrimcilik” şeklinde tercüme edilmiştir. Halkçılık, sınıfsız, zümresiz kaynaşmış kitle yerine işçi ve köylülerden oluşan emekçi kesimlerden yana, toprak ağalarına ve burjuvaziye karşı bir politika olarak anlamlandırılmış, Devletçilik, halkçı politikanın yolu olarak tarif edilmiştir. Milliyetçilik, emperyalizme karşı mücadelenin, tam bağımsızlığın ilkesi olarak içeriklendirilmiştir. Kemalizmin sosyalizmden yararlanılarak yapılan bu yeni tarifinin Türkiye’nin sosyalizme ulaşmasının önündeki bütün engelleri kaldıracağı “Yön Hareketi”nin başlıca tezi olmuştur. Bu doğrultuda TİP de Kemalizmin Marxizmden yararlanılarak yeniden anlamlandırılması konusunda “Yön Hareketi” ile paralel bir yaklaşıma sahip olmuştur.¹⁶²³

Bu doğrultuda Doğan Avcıoğlu, yarım bırakıldığını düşündüğü Kurtuluş Savaşı Devrimini sosyalist devrimle tamamlamak düşüncesinde olmuştur. Bu yüzden Kurtuluş Savaşı Devrimi ve sosyalist devrimi aşama aşama açıklama ve strateji belirleme yoluna gitmiştir. Bu noktada Doğan Avcıoğlu ve Yöncüler, CHP’nin düzen değişikliğinin de kapitalizmi geliştirmek olduğunu, devletin sağmal inek görüldüğü, devletçiliğe karşı ve idare-i maslahatçı bir yapıya sahip olduklarını söyleyerek kendi devrim stratejilerinin farklı olduğunu savunuyorlardı.¹⁶²⁴

Sosyalist devrim düşüncesinin yeşermeye başladığı Türkiye’de 1960 sonrasında milliyetçi hareketin siyasi şahsiyetine damgasını vuran bir dergi de “Zeren” dergisi olmuştur. Bu dergi de 1962 yılında çıkmaya başlamış ancak 32 sayı çıkabilmiştir. Dergide Ahmet Karabacak, Arif Nihat Asya ve Mustafa Necati Sepetçioğlu’nun büyük emekleri olduğu anlaşılmaktadır. Arif Nihat Asya, “Zeren” dergisinde Türk ve milliyet düşmanlarına da “Kartal” adlı yazısıyla şöyle seslenmiştir:¹⁶²⁵

“...Yerde bozkurt neyse, gökte boz kartal, odur. Bu ikisini anlatan kelimelerdeki çok sıkı benzerlikle de anlaşılmaktadır. Zaten kurt kurtarıcılıkla ilgiliydi. Kartal da öyle. Orada gö-

¹⁶²² *Millî Yol*, 9 Şubat 1962, Sayı: 3.

¹⁶²³ Gökhan Atılğan, *age*, s. 49, 53.

¹⁶²⁴ Doğan Avcıoğlu, *Devrim*, Birinci Basım, Bilgi Basımevi, Ankara 1971, s. 9-31, 111-115.

¹⁶²⁵ Ahmet Karabacak, *age*, s.132.

ğü yakınlaştıran kartal, burada toprağı vatanlaştıran Bozkurt'un kanatlanmışıdır. Burada Bozkurt, oradaki Boz Kartal'ın gölgesidir. Ey günümüzün Bozkurtlarıyla Boz Kartalları, sizi birbirinizden ayrı düşünmek, ayrı göstermek isteyen çıkarsa onun sizden olduğuna şüphe edin!"

Ahmet Karabacak, Rıza Fırtına ve Muammer Işın tarafından kurulan ve 1966-1971 yılları arasında yayınlanmış olan çalışmada sık sık müracaat ettiğimiz "Millî Hareket" adlı dergi ise Türk milliyetçiliğinin teşkilatlanmasında ve ideolojik temelin oturulmasında¹⁶²⁶ oldukça etkili olmuştur. Yazı İşleri Müdürlüğü'nde bulunan isimler ise Nail Erhan, Erol Kılıç ve Sakin Öner olmuşlardır. Dergide Alparslan Türkeş, Dündar Taşer, Ülkücü Kuruluşlar Davası'nın avukatlarından Galip Erdem, Necmettin Hacıminoğlu gibi isimlerin yazılarına yer verilmiştir. Dergide Hikmet Tanyu, Yücel Hacıloğlu, Faruk Kadri Timurtaş, Ahmet Kabaklı, Nevzat Yalçıntaş, Kâmil Turan, Aclan Sayılğan gibi isimlerin de yazıları yayınlanmıştır.¹⁶²⁷

Ahmet Karabacak'ın "Üç Hilal'in Hikâyesi" adlı kitabında anlattığına göre, 1971 yılına kadar düzenli olarak yayınlanan derginin idare yeri olarak, Beyazıt, Beyaz Saray altındaki Kitapçılar Çarşısı'ndan 41 numaralı dükkân kiralanmıştır. Bu dükkânın olduğu han, Mesut Yılmaz'ın babasının da ortak olduğu handı. Dergiye ismini Alparslan Türkeş vermiştir. Yazı kadrosundaki sıkıntılardan dolayı Alparslan Türkeş'in üstteğmenken yazdığı yazılar eski dergilerden çıkarılarak yayınlanmıştır.¹⁶²⁸

Milliyetçi dergilerden bir diğeri 1967-1971 yılları arasında aylık çıkan "Millî Işık" dergisidir. Yazı işleri müdürlüğünü Altan Deliorman'ın¹⁶²⁹ yaptığı "Millî Işık"ta

¹⁶²⁶ "Millî Hareket" dergisi hakkında Dr. Öğretim Üyesi A. Kutalmış Yalçın tarafından 2022 Eylül ayında bir çalışma yayınlanmıştır. Çalışmada CKMP'nin MHP'ye dönüşümü sürecinde "Millî Hareket" dergisinin yeri ve önemi ortaya konmuştur. Bu çerçevede Yalçın, dergide tavsiye edilen yazarlar ve kitaplarına dikkat çekmiştir. MHP'nin ideolojik alt yapısının oluşmasında oldukça etkili olan ve bizim de dönemler ve şahıslar üzerinden temellendirdiğimiz tezimizde yer vermiş olduğumuz bu isimlerden öne çıkanlar: Ziya Gökalp, Sadri Maksudi Arsal, Hüseyin Nihal Atsız, Remzi Oğuz Arık, Cahit Okurer, İsmail Hami Danişment, Hüseyin Namık Orkun, Arif Nihat Asya, Alparslan Türkeş, Mümtaz Turhan, Osman Turan, Osman Yüksel Serdengeçti, Peyami Safa, Nejdett Sançar, Nurettin Topçu, Samiha Ayverdi, Necip Fazıl, Süleman Sürmen, Tahsin Ünal, Nizamettin Nazepedelenlioğlu vb. isimlerdir. Ayrıca dergide yazıları yayınlanan yazarlar listesine bakıldığında da Türk milliyetçiliğinin ideolojik olarak yeniden yapılanması doğru okunabilir. Tavsiye kitaplar ve yazar listesi için bkz. A. Kutalmış Yalçın, *CKMP'nin MHP'ye Dönüşümü Sürecindeki Yeri ve Önemi*, Berikan Yayınevi, Ankara 2022, s. 30-36, 47-55.

¹⁶²⁷ Necmeddin Sefercioğlu, *Türkçü Dergiler*, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, Ankara 2008, s. 63.

¹⁶²⁸ Ahmet Karabacak, *age*, s. 27.

¹⁶²⁹ Altan Deliorman, "Deliorman Türkleri"ne mensup bir aileden gelen gazeteci, yazar ve fikir adamı, Mahmut Necmettin Deliorman'ın oğlu olarak 22 Mart 1936'da İstanbul'da dünyaya gelmiştir. İlk ve orta öğrenimini İstanbul'daki okullarda tamamlamıştır. Babasının matbuat işi ile uğraşmasının etkisi ile basın dünyası ile erken buluşan ve ilk eserini 12 yaşında iken veren Altan Deliorman, Haydar Paşa Lisesi öğrencisi iken Türkçülüğün önemli önderlerinden Hüseyin Nihal Atsız'ın, üniversite yıllarında ise Zeki Velidi Togan ve İbrahim Kafesoğlu'un öğrencisi olmuştur. Altan Deliorman, Türk Sanatı, Türk Dünyası,

İbrahim Kafesoğlu, Mustafa Kafalı, Erol Güngör, Ahmet Kabaklı gibi bilim adamlarının ve tanınmış bazı Türk milliyetçilerinin dışında “Yeni Kavga-Millî Demokratik Devrim” kitabı ile Marxist terör sürecini çok iyi tahlil eden Aclan Sayılğan da bulunmaktadır. Önceden komünist ideolojiyi savunan fakat sonradan bu ideolojiyi terk eden Aclan Sayılğan, 1963’te kurulan TKMD’nin yayın organı olan “Mücadele”¹⁶³⁰ dergisinde de yazılar yazmıştır.

Türk milliyetçiliği fikri, ilmî çevrelerin omuzlarında dergiler kanalıyla bir çevreye sahip olurken CKMP Genel Başkanı Türkeş de siyaset zemininde bu fikri işlemiştir. Bu çerçevede tarihi program ve törenlere önem verildiği görülmektedir. Türkeş, üstteğmen olduğu dönemlerden beri tarihi günlere, zaferlere önem vermiş onlarla ilgili yazılar kaleme almış bir kişiliktir. Bu yüzden millî doktrin olarak Dokuz Işık’ı gündeme taşıdığı süreçte katıldığı Ertuğrul Gazi’yi Anma Töreni’nin çok anlamlı bir yere sahip olduğunu söyleyebiliriz. “Millî Hareket” dergisinde Ahmet Karabacak’ın bildirdiğine göre, siyasi parti başkanlarına ve bazı mensuplarına davet gönderilmiş olmasına rağmen orada sadece Alparslan Türkeş bulunmuştur. Karabacak’ın bildirdiğine göre, tören sırasında törene katılamayanların telgrafları okunurken umumiyetle de CHP mensuplarının telgraflarına yer verilmiş, CHP’li Belediye reisi ve Kaymakam ise milliyetçilerden rahatsız olmuş, bu yüzden de Türkeş, bu anma töreninde konuşturulmamıştır. Karabacak’ın da tanık olduğu “Başbuğ Türkeş” tezahüratı ise Türkeş’in artık Türk milliyetçiliğinin lideri olduğunun bir işareti olarak değerlendirilebilir.¹⁶³¹

“Ertuğrul Gazi’yi Anma Töreni” ve Söğüt’ü tıpkı Ergenekon gibi bir doğuş olarak önemseyen Türk milliyetçileri, gazete köşelerinde bu anma töreni üzerinden Türk milletine geleceğe dair ümit ve güven verdikleri, büyük devlet bilinci oluşturmak iste-

Millî Yol, Millî Işık ve Türk Kültürü gibi dergilerde çıkan Türkçü nitelikteki yazıları ile Türk milliyetçiliği’ne katkı sağlamıştır. Okul ders kitapları da yazan Altan Deliorman, Boğaziçi, Gurbette Bayrak, Orkun gibi dergilerin yöneticiliğini de üstlenmiş ve Türk milliyetçiliğinin en büyük düşmanı olarak görülen, Komünizm’e karşı da etkili bir kalem olmuştur. Eserleriyle Türk Tarihi ve Türk Kültürü’ne yaptığı katkılar dışında, bu alanlarda ciddi tespitleri de bulunan Altan Deliorman, 23 Ağustos 2012’de hayatını kaybetmiştir. Bkz. Oktay Ünal, *Altan Deliorman’ın Hayatı ve Eserleri*, TC Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Programı Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mustafa Çolak, Tokat 2014, s. V.

¹⁶³⁰ TKMD, “Mücadele” isimli dergiyi 1965 yılının sonlarına kadar çıkarmıştır. Dergide ağırlıklı olarak Fethi Tevetoğlu, Nejdettin Sançar, Galip Erdem, Aclan Sayılğan, Hayrani Ilgar, Zeki Sofuoğlu, Nejat Halil Pala, Orhan Özgedik gibi kişilerin yazıları yer alırken Abdülkadir İnan ve Orhan Seyfi Orhon da yazılarıyla katkıda bulunmuşlardır. Bütün bu kişilerin yazılarında komünizmin ne olduğu, ne olmadığı, komünizmle mücadele yolları, komünizm karşısında Türk dünyası, Kıbrıs davası, Türk milliyetçilerinin o günkü durumu ve karşılaşılan zorluklar, TKMD Genel Merkezi’nden ve şubelerden haberler, kitap tanıtımları, fıkralar vb. yer almıştır. Bkz. Selim Yıldız, *age*, 184.

¹⁶³¹ Ahmet Karabacak, *age*, s. 63-64.

dikleri anlaşılmaktadır. Bu noktada Galip Erdem’in, Türk milliyetçiliğinin, kendi dinamiklerinden aldığı güçle yüzü geleceğe dönük tarafını ifade edercesine şunları yazdığı görülmektedir:¹⁶³²

“Söğüt’te dikilen çınarın kökü sağlamdır; kıyamete değin de sağlam kalacak. Şimdi o, gövdesindeki yaralanı kapatmakla uğraşıyor, şimdi o, kimi gafletle kimi ihanetle, geçmiş yüzyıllardaki düşmanlarının intikamını yürüten parazitlerden temizlenmeye çalışıyor. Sonra, yeni sürgünler çıkmasına, yeni yeşillikler doğmasına, yeni ve büyük bir gölgenin Müslüman Türk âlemini serinletmesine sıra gelecek. İşte o gün meydana Sam amca’yı da, Ho amca’yı da kimse bulamayacak. Bütün bir millet, çaldığı hazineye kavuşmanın sevinci içinde hep birlikte Söğüt’e gidecek, Ertuğrul Gazi arkasından af dileyecek, Çınar’ını kanla ve imanla beslemek üstüne bir daha ant içecek. Evet, öyle bir gün mutlaka gelecek ve zafer, mutlaka bizim olacak!”

Türk milliyetçiliğine taban oluşturmak için yapılan faaliyetlerden bir diğeri “Türk Günü” adıyla yapılan toplantılardır. Bunlardan biri 19 Mayıs 1967 günü İstanbul’un fethini¹⁶³³ anmak üzere, İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği lokalinde Ahmet Karabacak, Ufuk Şehri, Batı Trakyalı yazar Ahmet Kayıhan, Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu, Prof. Dr. Faruk Kadri Timurtaş, İlhan Egemen Darendelioğlu’nun bir araya gelmesiyle gerçekleştirilmiştir. “Türk Günü” öncesinde dönen üç hilalli afişler Aksaray-Sultanahmet arasındaki direklere asılmış, mavi, kırmızı, yeşil zemin ortasında “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” idealini sembolize ettiği şeklinde anlamlandırılan üç hilalli bayrak Beyazıt meydanında sarkıtılmıştır. Salon ve Beyazıt meydanında toplanan kitleye “Türk Günü”nün açılış takdimini ileri bölümde ele alınacağı üzere ülkücü fikrin yerleşmesine katkıları olan Sakin Öner yapmıştır.¹⁶³⁴

Türkiye’de 27 Mayıs 1960 Askerî Hareketi’nden sonra 1961 Anayasası’nın sağladığı demokratikleşme ve hukuki zemin yoluyla dernek kurma ile ilgili özgürlükler, bir hareket serbestisi sağlamış ve gençlik hareketlerinin yükselişinde etkili olmuştur.¹⁶³⁵

¹⁶³² Galip Erdem, “Söğüt’teki Çınar”, *Devlet*, 15 Eylül 1969, s. 6.

¹⁶³³ Türk milliyetçiliğine taban oluşturmak, Türk milliyetçiliği fikriyatını sağlamlaştırmak ve belki de en önemlisi Türk milletinin yeniden dirilişi teziyle zafer günlerine ayrı bir önem verilmiştir. Bunlardan biri de 1969 Adana Kongresi’nden sonra 23 Mayıs 1040 Dandanakan Zaferi’nin 929. Yıldönümü sebebiyle MHP Genel Merkezi’nin tören hazırlanması olmuştur. Adana’dan mehter takımının geldiği törene çevre illerden ve Ankara’dan da MHP’liler katılmıştır. Genel Başkan Alparslan Türkeş’in de katıldığı Dokuz Işık Yürüyüşü yapılmıştır. Türkeş, yapılan Dokuz Işık Yürüyüşü münasebetiyle yayınladığı mesajında Dandanakan Zaferi’ni kutladıktan sonra Türkiye ekonomisine vurgular yapmıştır. Türkeş, Türkiye’deki ekonomiyi Türkiye’nin millî hâsılasının kaymağını alan gayrimillî ekonomiler, ön perdesinde Türklerin arka perdesinde gayrimillî unsurların olduğu göstermelik ekonomiler, ikisi arasında aracılar ekonomisi, yokluğun ve tefeciliğin elinde oyuncak olan halk ekonomisi şeklinde sınıflandırmış, bu yapıyı Türkiye’yi tutsak yapan mekanizma olarak nitelemiştir. Bkz. Metin Turhan, *Milliyetçi Hareket*, 1. Baskı, Polietika Yayınları, Ankara 2020, s. 90.

¹⁶³⁴ Ahmet Karabacak, *age*, s. 33.

¹⁶³⁵ Hasan Acar, *Milliyetçi Türkiye-Ülkücü Hareketin Dünü, Bugünü ve Geleceği*, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 3. Basım, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2020, s. 116.

1964 yılına gelindiğinde öğrencilerin ve örgütlerinin duyarlılık alanları genişlemiş, ekonomik ve toplumsal sorunlara olan ilgi artmıştır. 1964'te Türkiye Millî Talebe Federasyonu (TMTF) ve Millî Türk Talebe Birliği (MTTB), Toprak Reformu, Türkiye-ABD İlişkileri, Tam Bağımsızlık, Üniversite Reformu, Anayasa'ya Aykırı Kanunlar gibi konularda açık oturum ve yürüyüşler düzenlemişlerdir. Dünyadaki ekonomik ve işçi hareketlerinden İtalya'daki Cumhurbaşkanlığı seçimlerine kadar ilgilenen TMTF'nin Genel Başkanı Ahmet Güleriyüz Ketenci öncülüğünde yayınlanan bildiride de antifeodal ve antiemperyalist bir kalkınma metodunun benimsenmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Bununla birlikte 1965'te Nisan ayında Siyasal Bilgiler Fakültesi Fikir Kulüpleri ve bazı TİP'li öğrencilerin öncülüğünde "Sosyalist Türkiye" propagandasıyla "Dönüşüm" dergisi çıkarılmaya başlanmıştır.¹⁶³⁶

Alparslan Türkeş'in CKMP Genel Başkanı oluşuyla Türk milliyetçiliğini siyasi bir organizasyona ulaştırıp güçlü ve müreffeh Türkiye inşa etme amacı doğrultusunda milliyetçi gençliğin yetiştirilmesi de bu süreçte gündeme gelmiştir. 1940'lı yıllardan beri milliyetçi entelektüellerin gündeminde olan kültür buhranına ve toplumsal bunalımlara karşı Türkeş, gençliğe ayrı bir önem vermiştir. Bu noktada Hakkı Öznur, Türkeş'in, gençliği partilere daima tercih ettiğini yazmaktadır.¹⁶³⁷

CKMP'nin Gençlik Kolları'nın teşkilinde etkili olan isimlerden Namık Kemal Zeybek de 31 Temmuz 1965'te, toplanan milliyetçi gençliğin eğitimini "Türk Tarihi", "Millî Ülkü", "Türk Milliyetçiliği" temel mevzularıyla Genel Başkan Türkeş'in yaptığını ifade etmektedir. Sık sık yapılan fikir çalışmaları, yürüyüş ve köy çalışmaları ile fiilî bir durum ortaya çıkmıştır. 1965 yılında CKMP Gençlik Kolları'nın mensuplarının sayısının henüz 50'yi geçmediği günlerde oluşturulan "fikir ve kuvvet" merkezinin etrafında şuurlanma ve toparlanma başlamıştır.¹⁶³⁸

1967'den sonra TİP ve Marxist düşünce istediği başarıyı sağlayamadığı için¹⁶³⁹ 1967 yılının sonlarında ve 1968 yılının başlarında üniversitelerde ilk kıpırdanmalar,

¹⁶³⁶ Alpay Kabacalı, *Türkiye'de Gençlik Hareketleri*, 3. Baskı, Güner Yayınları, İstanbul 2007, s. 163, 165.

¹⁶³⁷ Hakkı Öznur, *Ülkücü Hareket-I*, Akik Yayınları, Ankara 1996, s. 178.

¹⁶³⁸ Namık Kemal Zeybek, s. 108.

¹⁶³⁹ Türkiye'deki entelektüel camiada 1960'lı yıllar, Osmanlı toplumsal düzeni, Türk modernleşmesinin gelişim seyri ve bu düzlemde devlet aygıtı ile toplum arasındaki münasebetler konusunda tartışmaların yoğunlaştığı bir dönemi karakterize etmiştir. Ana hatları ile bu üç sütun üzerine temellenen tartışmalarda Doğan Avcıoğlu ve "Yön" dergisi önemli bir yer tutmuştur. Şevket Süreyya Aydemir, Yön Hareketi'ni, "Türk Sosyalizmi" diye yorumlarken, Mete Tunçay, "Yeni Kadro" şeklinde değerlendirmiş, 1930'lardaki sürecin devamı olarak görmüştür. "Yön" dergisi ve Millî Demokratik Devrim (MDD) akımı 1960'ların

üniversitelerde reform istekleri ile başlamış, kısa bir süre sonra ise bu istekler fiilî hareketler şekline dönüşmüştür. Fakülteleri işgal eden ve derslere girmeme yani boykot kararı alan öğrenciler Bağımsız Türkiye, Sosyalist Türkiye, İşçi Köylü El Ele, Patronlar Devrile, Katil ktidar, Altıncı Filo Defol gibi sloganlarla fiiliyata geçmişlerdir.¹⁶⁴⁰

27 Mayıs Millî Demokratik Devrim Derneği'nin çağrısıyla 27 Mart 1968'de de 20 devrimci örgütün bir araya gelmesi sonucu "Türkiye Devrimci Güç Birliği" oluşmuştur. DEV-GENÇ'in yürütme kurulunda 27 Mayıs Millî Demokratik Devrim Derneği, FKF, Gladio'nun merkezi olduğu Özel Harp Dairesince düşünülen DİSK, Türkiye Millî Talebe Federasyonu ve Türkiye Öğretmen Dernekleri Federasyonu bulunuyordu.¹⁶⁴¹ O dönemlerin tanıklarından İlhan Darendelioğlu'na göre, DEV-GENÇ birçok milliyetçinin öldürülmesinde etkili olmuş, gerçekleştirdiği cinayetleri milliyetçilerin üzerine atmış, hatta bu yolda kendi arkadaşlarına dahi kurşun sıkmışlardı. DEV-GENÇ'in bu dönemde öldürdüğü ülkücü gençlerin bazıları: Ruhi Kılıçkiran, Bahaddin Dedesan, Mustafa Kahraman, Kenan Ertürk, Mustafa Bilgi, Mehmet Büyüksevinç, Süleyman Özmen, Necdet Güçlü, Yusuf İmamoğlu, Dursun Önkuzu, İbrahim Ok.¹⁶⁴²

İşte Türk milliyetçiliğinin siyasi örgütüne devamlılık ve dinamizm sağlayacak ve zaman zaman da Türk milliyetçiliğinin radikal zeminde değerlendirilmesine sebep olacak olan Ülkü Ocakları'nın kuruluş süreci böyle bir atmosferde gerçekleşmiştir. İlk Ülkü Ocağı Atilla Özer öncülüğünde Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde 25 Nisan 1966 tarihindeki tüzüğüyle resmîyet kazanmıştır. Bu tüzükte öğrencilerin milliyetçi, toplumcu, ahlakçı, ülkücü olarak yetiştirilmesi, millî birlik ve beraberliği kuvvetlendirici eserleri yurt çapında dağıtmak, bölücü ve zararlı faaliyetlerin karşısında yer almak, hiçbir surette politika ile ilgilenmemek şeklinde amaçlar ortaya konmuştur. Sonradan 1968 yılı içinde Ankara Üniversitesi'nin diğer fakülte ve yüksekokullarında Dilaver Cebeci, İlhan Kesici gibi isimlerin öncülüğünde, Hacettepe Üniversitesi ve ODTÜ'de, Erol Kılıç, Nihat Çetinkaya ve Sakin Öner öncülüğünde İstanbul, İzmir ve Erzurum'da

TİP'ine ve reelde elde ettiği konum ile siyaset pratiğine yönelik parti içinde gelişen bir muhalefetin eseri olmuştur. Aydınların zihniyet fazlalığına ve ideolojik radikalliğine vurgu yapan "Yön" dergisi çevresi, bir anlamda mirasçısı ve devamı olarak gelişen MDD çizgisi ile Marxist bir terminolojiye kavuşmuştur. Eleştirilere göre parti, parlamentonun niteliği konusunda isabetli tespitlerden uzak kalmış ve pratikte olduğu gibi teoride de radikalliği bırakmıştı. Partinin parlamenter sistem sınırları içerisinde politika üretmesini, legalizm şeklinde ifade etmişlerdir. Bkz. Erdem Ayçiçek, "Türkiye Sosyalist Hareketi: Özgün ve Millî", *Milliyetçilik*, Tefik Erdem (Ed.), Otorite Yayınları, Antalya 2020, s. 1041-1042.

¹⁶⁴⁰ İlhan Darendelioğlu, *Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri*, 2. Baskı, Anda Dağıtım, İstanbul 1975, s. 394.

¹⁶⁴¹ Fatih Yaşlı, *age*, s. 201.

¹⁶⁴² İlhan Darendelioğlu, *age*, s. 396-397.

Ülkü Ocağı kurulmuş, bunların birleşmesiyle de Ülkü Ocakları Birliği (ÜOB) meydana gelmiştir.¹⁶⁴³

ÜOB'nin gayesi 1969'daki tüzüklerinin üçüncü maddesinde de şu şekilde ortaya konmuştur:¹⁶⁴⁴

- Öğrenciler arasında Türk milliyetçiliği şuurunu işleyip güçlendirme konuları memlekete yararlı birer Türk milliyetçisi yapmak.
- Öğrenciler arasında hak, adalet, ahlak, hürriyet, dayanışma ve disiplin duygularının gelişmesini sağlamak.
- Öğrencilerin Tanrı'ya, Türklüğe, vatana bağlı Türk'ün tarihini, dilini, dinini, kültürünü, soyunu, millî mukaddesatını bilerek seven millette karşı görevlerini eksiksiz yapan örnek insanlar hâline getirilmesine çalışmak.
- Millî birliğimizi ve beraberliğimizi parçalayıcı ve yukarıda hedeflerimizi tehdit ve tahrip edici cereyanlar ile mücadele ederek gençliğin uyarılması için her türlü faaliyette bulunmak.

Bununla birlikte Ülkü Ocakları içinde 1960'larda komünizmin yanı sıra kapitalizmi de düşman sayan bir söylemin izine rastlanmaktadır. Ülkücü, antikapitalizm, millî duygulardan yoksun, sadece kârını düşünen ruhsuz kapitalistleri, masonları ve gayrimillî azınlıkları hedef alıyordu. TKMD'nin 30 Haziran 1968'deki kongresinden sonra milliyetçilerin yayınladığı bildiride de Türkiye'deki sosyal dengesizlikten bahsedilmiş komünizm kadar maddeci kapitalizme de karşı oldukları, TKMD'nin para babalarının kasalarını bekleme derneği durumuna düştüğü ifade edilmiştir.¹⁶⁴⁵

Ülkü Ocağı, Türk milletinin asırlardan beri süregelen iktisadi, siyasi ve sosyal sorunlarının, Türk milletinin millî gerçeklerine uygun olarak çözülmesinin millî doktrinle halledilebileceğini yayınladıkları bir bildiride dile getirirken *"bu milletin kara günlerinde bizim Türklere verecek paramız yoktur dedikleri halde bugün Türkiye'yi soyup soğana çeviren Solomonlara ve bunlara müsaade edenlere karşı mücadele bayrağını açan genç korkusuzların ocağıdır"* diyerek yukarıda da işaret edildiği üzere Türkiye'deki kapitalizm yapılarına da tepkisini göstermiştir.¹⁶⁴⁶

¹⁶⁴³ Metin Turhan, *Ülkü Ocakları (1966-1980)*, Hazar Matbaacılık, Ankara 2014, s. 1.

¹⁶⁴⁴ Metin Turhan, *age*, s. 17.

¹⁶⁴⁵ Tanıl Bora-Kemal Can, *Devlet Ocak Dergâhı*, 10. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 235.

¹⁶⁴⁶ İlhan Darendelioğlu, *age*, s. 400.

Turhan Feyzioğlu, “Fırtınalı Yıllarda Ülkücü Hareket” adlı kitabında yurt genelinde kurulan ülkücü teşkilatların tüzük ve şubelerin kuruluş bildirgelerine yer vermiştir. Bu tüzük ve bildirgelerde genel anlamda öne çıkan amaçlar arasında Türkiye’yi maddi-manevi buhrandan kurtarma, Türkiye’nin sorunlarını millî gerçeklere dayanarak millî bir doktrinle halletmek, Doğu Türkistan’daki Mao’ya, Kırım, Kafkas ve Azerbaycan’daki Rusya’ya, Türkiye’deki Amerika’ya, Kıbrıs, Oniki Ada ve Batı Trakya’daki palıkaryaya hayır denileceği, Komünizm-Siyonizm-Anarşizm-Masonlukla mücadele edileceği, Ziya Gökalp çizgisinde millî ruhun yaşatılacağı, din, milliyet ve iman simsarlığı yapan sağ ve Rus ve Çin casusu pozisyonuna düşen sol ile hesaplaşılacağı, yozlaşmaya ve yabancı ideolojilere karşı milliyetçi eğitim sistemi kurulacağı, çağdaş bir Türk medeniyeti yaratmak, Türk-İslam dünya görüşünün gerektirdiği düzeni kurmak, millî kültür, millî ahlak ve millî şuuru yaşatmak, “Herşey Türk için, Türk’e göre Türklük içindir” düşüncesi etrafında “Milliyetçi Türkiye”yi kurmak vb. amaçlara rastlıyoruz.¹⁶⁴⁷

1988-1993 yılları arasında Milliyetçi Çalışma Partisi yönetiminde bulunan Feruh Sezgin’in 1990’larda sisteme dair yazdıkları esasında 1960’ların ortasında tabana açılmaya başlayan “Ülkücü Hareket” hakkında önemli tespitleri de bünyesinde barındırmaktadır. Sezgin, burada sistemin görünürdeki düşmanının komünizm olmasına rağmen sözü edilmeyen düşmanın da milliyetçilik olduğu düşüncesini paylaşır. Ona göre, sistem, Marxizm ve komünizme karşı antikomünist adayları Milli İstihbarat Teşkilatı, Özel Harp Dairesi ve diğer sivil-asker istihbarat birimleri bünyelerinde eğitimden geçiriyordu. Ancak antikomünistler arasına sızmış olan milliyetçiler eğitim süresince ya ayıklanmış ya da aktif görev verilmemiştir. Eğitimlerde komünizme karşı çarenin hiç öğretilmemesi, mevcut sistemin devamını sağlayan kitlenin ortaya çıkmasını sağlıyordu.¹⁶⁴⁸

¹⁶⁴⁷ Turhan Feyzioğlu, *Fırtınalı Yıllarda Ülkücü Hareket*, 3. Baskı, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 725-779.

¹⁶⁴⁸ Ferruh Sezgin, *Sistem’in İntikamı*, 4. Baskı, Yeni Düşünce Yayınları, Ankara 1991, s. 51-52; Merdan Yanardağ’ın sistem, MHP ve Ülkücü Hareket hakkındaki değerlendirmesi ise MHP ve Ülkücü Hareketin yarı legal parti ve paralel illegal ve yan örgütleri ile klasik parlamenter düzlemde faaliyet yürüten bir siyasi parti olmaktan çok, soğuk savaş döneminin yarattığı bir operasyon örgütüdür. Yanardağ buna karşın MHP ve Ülkücü Hareketi yarattığı fikir akımı ile sadece bir parti değil, daha çok bir siyasi hareket olma özelliklerini taşıdığını söylemektedir. Yanardağ ayrıca bu siyasi hareketin zaafının ise devlete aşırı güven duyması ve kendisini Türk faşizminin merkezi olarak konumlandırması olarak göstermektedir. MHP ve Ülkücü Hareket, bu yönüyle ona göre bir sistem partisidir. Bkz. Merdan Yanardağ, *age*, s. 313; Yine benzer bakış açısına sahip isimlerden biri olan Ahmet İnsel de büyük ölçüde ülkücü yapıları devlet rutini dışına çıkma, hükümet-i hikmet veya “raison d’Etat” anlayışı üzerinde değerlendirmekte ve ülkücüleri “Gladyo”nun “Komünizmle Mücadele Dernekleri” içinde yetiştirilmiş tetikçileri olarak yansıtmakta-

Ülkücü teşkilatların yukarıda işaret ettiğimiz kuruluş bildirgeleri ve amaçları tahlil edildiğinde hem başta komünizm olmak üzere tüm yabancı ideolojilere karşı çareler geliştirdiğini hem de Türk milliyetçiliğini bir sisteme dönüştürme mücadelesinin etkin şekilde sürdürüldüğünü söyleyebiliriz. ÜOB'nin yürütmüş olduğu faaliyetlerin tamamına yakınında bu hususları takip etmemiz mümkün. İstanbul ÜOB'nin 12 Ocak 1970'te "Ortak Pazar'a Hayır Kampanyası"nı başlatması, bunu siyasi, kültürel ve iktisadi açısından değerlendirerek yeni bir kapitülasyon ve Sevr olarak tepki göstermesi, TRT'nin bir zümrenin telkin vasıtası olduğunu, Diyanetin özerkleşmesi, Türk kültürüne ve millî değerlere önem verilmediğinin ifade edilerek 15-21 Haziran günleri arasında "TRT'yi Uyarma Haftası" ilan etmesi, "Özel Okulları Devletleştirme Haftası Yürüyüşü" düzenlemesi, dış politika konusunda gösterilen tepkiler, 23 Kasım 1970'te ülkücü öğrencilerden Dursun Önkuzu'nun cenaze merasimi sürecinde ülkücülere yönelik polis baskıları ve Demirel ile İnönü'nün anlaşma içinde olduğunun dile getirilmesi ülkücü teşkilatın sisteme bakışının bazı örnekleri olarak gösterilebilir. Ülkü Ocakları Basın Sözcüsü Bahri Zorlu'nun Dursun Önkuzu'nun cenazesinin üç saat Maltepe Camii önünde ülkücülerin elinde bekletilmesi, ülkücüler ve polisler arasında çıkan olaylar üzerine yaptığı basın toplantısında söyledikleri de Sezgin'i destekleyici hususlardır. Zorlu, iktidarın anayasaya saygılı olması gerektiğini belirtmiş ve milliyetçilerin fakültelere alınmadığını hükümet yetkililerine şikâyet edildiği vakit "*sizin silahınız yok mu, onlar vuruyorsa siz de vurun*" dendiğini ifade etmiştir.¹⁶⁴⁹

ÜOB'nin hem Türkiye'deki sorunlara dikkat çekmek hem de iktidarın öğrenci olaylarındaki acziyetini ve ülkücülere yönelik tutumlarını eleştirmek için düzenlediği Dokuz Işık Yürüyüşleri de 1960'ların sonundan itibaren önemli faaliyetler arasında yer almıştır. Bu çerçevede 18 Ocak 1969'da İstanbul'da Divanyolu'ndan Sultanahmet'e doğru yapılan yürüyüş büyük ilgi toplamıştır. 23 Mart'ta Süleyman Özmen adlı ülkücü öğrencinin şehit olmasını takip eden günlerde de bu yürüyüşler artmıştır. 20 Nisan 1970'te Erzurum'da yapılan Dokuz Işık Yürüyüşü'nde Ankara Üniversitesi'nde kayıtlı olan 20 bin öğrenciden 15 bininin olaylar yüzünden eğitimlerine devam etmekten vazgeçtiği vurgulanmıştır. Mayıs ayının ilk haftası Ankara'da Tandoğan Meydanı'nda baş-

dır. Bkz. Ahmet İnsel, "Rutininde İç Düşman Olan Devlet", *Birikim*, Sayı: 131, Mart 2000, s. 3-10. Ülkü Ocakları 2000'li yıllarda dünya gündeminde adından sıkça bahsedilen yapılardan biri olmuştur. Bu doğrultuda Almanya, Fransa, Hollanda, Rusya ve ABD'nin ülkücülerle ilgili çıkışları kamuoyunda yer bulmuştur.

¹⁶⁴⁹ Metin Turhan, *age*, s. 27, 31, 66-67, 87, 87-90.

layan Dokuz Işık Yürüyüşü'ne Alparslan Türkeş, Dündar Taşer ve Osman Yüksel Serdengeçti de katılmış, 30 Mayıs 1970'te Trabzon'da da Dokuz Işık Yürüyüşü tertip edilmiştir. Yine aynı hafta ÜOB'nin düzenlediği basın toplantısında Şevket Bülent Yahnici hükümeti mevcut kanunları uygulamaya davet ettiklerini söylerken Ramiz Ongun, *“Vatanı Türkiye, milleti Türk, ideali Türk milletini kalkındırmak olan milliyetçi gençler olarak anarşinin son bulmasını, eğitimin normal olarak yapılmasını, imtihanların ertelenmemesini istiyoruz”* şeklinde sözlerini tamamlamıştır.¹⁶⁵⁰

ÜOB'nin 12 Mart Muhtırası'nı takiben kapatılmasından sonra ülkücüler tekrar teşkilatlanmak amacıyla çalışmalara başlamış, 1973 yılında Ülkü Ocakları Derneği (ÜOD) Bursa'da bir grup ülkücü tarafından kurulmuştur. Daha sonra ÜOD'nin merkezi Ankara'ya taşınmıştır. 1974'te tüzüğü belli şekilde faaliyete başlayan ÜOD'nin Kurucu Genel Başkanı Muharrem Şemsek olmuştur. Bir yıl içinde 500'e yakın şube açılırken ÜOD, sistem karşıtı mücadelenin tohumlarını atıyordu. Muharrem Şemsek'in CHP-MSP Hükümeti döneminde tutuklanmasının ardından Sami Bal ÜOD Genel Başkanı, Muhsin Yazıcıoğlu ÜOD Genel Başkan Yardımcısı olmuştur. ÜOD'nin 1976'da yapılan kongresinde Genel Başkanlığa Ali Batman getirilmiş, yeni yönetimde görev almayan Muhsin Yazıcıoğlu, Lütfü Şehsuvaroğlu, Burhan Kavuncu ve Şefik Kantarcı'nın da desteğiyle “Genç Arkadaş” ve “Hasret” dergilerini çıkarmıştır. ÜOD Genel Başkanı 1976 sonlarında Selahattin Sarı olurken 1977'de yapılan 6. Olağan Kongre'de de Muhsin Yazıcıoğlu Genel Başkan olmuştur. Kanımız Aksa da Zafer İslam'ın, Küfre Karşı Tek Yumruk, Çağrımız İslam'da Dirilişe gibi sloganlar Yazıcıoğlu döneminde ülkücülere ezberletilen sloganlar olmuştur. ÜOD'nin 2 Nisan 1978'de yapılan 7. Kongresi'nde Abdullah Çatlı Genel Sekreter olurken, Yönetim Kurulu Üyeleri arasında da Yaşar Yıldırım, Şefkat Çetin, Lütfü Şehsuvaroğlu, Naci Bostancı, Mümtazer Türköne gibi isimler yer almıştır.¹⁶⁵¹

2 Nisan 1978 tarihinde 1250 şubenin delegelerinin katılımıyla gerçekleştirilen kurultay ÜOD'nin aynı zamanda son kurultayı olmuştur. ÜOD'de son olarak Lütfü Şehsuvaroğlu, 15 Mayıs'tan kapatıldığı 22 Aralık 1978'e kadar genel başkanlık yürütmüştür.¹⁶⁵² Bu süreçte Ülkücü Gençler Derneği, ÜOD'nin yerini almış, toplanan olağanüstü bir kongre ile ismi Ülkücü Gençlik Derneği'ne (ÜGD) dönüştürülmüştür. Bu dönemde

¹⁶⁵⁰ Metin Turhan, *age*, s. 29, 43, 50, 52, 58.

¹⁶⁵¹ Hakkı Öznur, *age*, s. 283-290.

¹⁶⁵² Metin Turhan, *age*, s. 380.

ÜOD'nin son kurultayındaki Yönetim Kurulu Üyeleri ve Mahir Damatlar, Burhan Kavuncu gibi isimlerin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Yazıcıoğlu'nun ÜGD Genel Başkanlığı'ndan sonra da Şefkat Çetin ve Hasan Çağlayan bu görevi yürütmüşlerdir. Mart 1980'de ise Hakkı Öznur'a göre sıkıyönetimin etkisi ile faaliyetlerin zorlaşması ve ÜGD'ye atılan iftiralarından dolayı mahallî olarak Nevşehir'de kurulmuş olan Ulu Ülkü Derneği'nin tüzük değişikliğiyle Ülkü Yolu Derneği (ÜYD) adını almasıyla yeni bir yapılanmaya gidilmiştir. 12 Eylül 1980'e kadar faaliyetlerini yürüten ÜYD'nin Genel Başkanlığı'na Yaşar Yıldırım getirilmiştir.¹⁶⁵³

İhtilal ve darbeye göre “Sosyalist Devrim Stratejisi”nin hazırlıklarının yapıldığı ve sistemin gerilimden beslendiği bir dönem olan 1960'lı yılların sonlarından itibaren Türk milliyetçiliğine taban oluşturmak amacıyla kurulan dernek ve yapılar arasında Genç Ülkücüler Teşkilatı (GÜT), Büyük Ülkü Derneği (BÜD), Türk Ülkücüler Teşkilatı (TÜT), “Eski Harbiyeliler Yardımlaşma Derneği”¹⁶⁵⁴, “Komando Kampları” olarak bilinen “Sportif Eğitim ve Kültür Kampları”nı da gösterebiliriz.

Anadolu'da CKMP'nin ve Türk milliyetçiliğinin bir güç olarak halk tarafından benimsenmesine vesile olan GÜT, 29 Şubat 1968'te kurulmuştur. İlk Genel Başkanı Salih Dilek'in toplanan ikinci kurultayda partilerüstü tezine karşı, CKMP'li ve Türkesçi olduklarını, partilerüstü kalmalarının mümkün olmadığını söyleyen Muhittin Çolak 215 oy alarak GÜT Genel Başkanı olmuştur. Kars Milletvekili (AP) Cemil Ünal'ın da Türk Kültürü Cemiyeti'nden bir odayı GÜT'e tahsis etmiş olduğunu söyleyen Muhittin Çolak'ın döneminde bir yıl içinde Alparslan Türkes'in direktifleriyle Türkiye'nin her ilçesinde ve ulaşılabilen yerlerde GÜT şubesi açılmıştır. Nüvesini Türkiye Milliyetçiler Birliği Ankara Ocağı Gençlik Kolları ve MTTB Ortaöğrenim Masası'nda faaliyet gösteren milliyetçilerin oluşturduğu GÜT, ülkücülüğü taşraya taşıyan önemli bir yapı olmuştur. Muhittin Çolak, Hasan Basri Öngel'e başkanlığı devrettiği zaman Türkiye'nin 422 noktasında teşkilatlanmış oldukları bilgisini vermektedir.¹⁶⁵⁵

¹⁶⁵³ Hakkı Öznur, *age*, s. 290-309.

¹⁶⁵⁴ Ahmet Karabacak Talat Aydemir'in ihtilal girişiminden sonra 1500 civarında Harbiyeli'nin atıldığını bildirmektedir. Hepsinin birleştiği bir fikir vardı. Birinci darbeden sonra İsmet İnönü: “Harbiyeliler aldatıldı” demişti. Bunun üzerine Harbiyeli öğrenciler Taksim Anıtı'na “Harbiyeli aldanmaz” diye bir çelenk bırakmışlardı. İşte bu hareket üzerine İsmet İnönü'nün gazabına uğradıklarını düşünmekteydiler. Karabacak, bu gençlerin ileriki yıllarda Türk milliyetçiliğinin temel taşlarından olduklarını yazmaktadır. Bunlardan Ömer Aksu, iktisat profesörü, “Millî Hareket” dergisinin Yazı İşleri Müdürlüğünü yapan Nail Erhan da doktor olmuştur. Bkz. Ahmet Karabacak, *age*, s. 25-26.

¹⁶⁵⁵ Muhittin Çolak, *age*, s. 62-69.

GÜT, 12 Aralık 1970'te ÜOB ve TMTF ile Tandoğan Meydanı'nda başlayan “Millî Devlet Güçlü İktidar Özlemi Yürüyüşü”nü gerçekleştirmiştir. Türkiye’de sürmekte olan anarşiye ve millî birliğin bozulmamasına karşı sloganlar atılırken “Türk-İslam Medeniyeti Türk’ü Gene Dünyaya Lider Yapacaktır” şeklinde dövizler de açılmıştır. 12 Mart 1971 Muhtırası’nı takip eden günlerde GÜT’ün bazı şubeleri de kapatılmıştır. Bununla birlikte GÜT’ün birçok şubesi başta Malazgirt olmak üzere önemli tarihi günlerle ilgili geceler de düzenlemiştir.¹⁶⁵⁶

Gerek GÜT gerekse ÜOB’nin kapatılmasına karşı 1970’te Kayseri’de kurulan BÜD ve yine orta öğrenim gençliğine hitap eden TÜT da ülkücü fikrin ve tabanın genişlemesine hizmet etmiş yapılardır.¹⁶⁵⁷ 12 Mart sonrası boşluğu doldurmak ihtiyacından doğan TÜT’ün alt yapısını kapatılan GÜT’ün 384 şubesi oluşturmuştur. 15 Nisan 1972’deki bildirisinde fazilet içinde yaşam, adaletin bayraklaşması ve yüz milyonluk Türkiye davası için gençleri TÜT çatısı altında birleşmeye davet eden TÜT, 8 Nisan 1973’te ismini Ülkücüler Teşkilatı Derneği olarak değiştirmiştir. BÜD ise 1979 yılında Anadolu’daki birçok şubeleriyle birlikte kendini feshederek Ülkücü Gençlik Derneği’ne dönüştürmüştür.¹⁶⁵⁸

Çok sayıda ülkücü gencin alaka gösterdiği Sportif Eğitim ve Kültür Kampları ise ilk olarak İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana gibi büyük şehirlerde kurulmuştur. Bu 4 vilayette toplam olarak 170 çadır kurulmuş ve 1000’den fazla genç bu kamplarda eğitime tabi tutulmuştu. Yurdun birçok yerlerinde kurulan bu kamplarda milliyetçi fikir adamları konferanslar vermişler, emekli subaylar yurt bütünlüğünü tehlikeye girdiği zaman gençlerin nasıl hareket etmeleri lazım geldiği hususunu izaha çalışmışlardır.¹⁶⁵⁹

“Devlet” gazetesi kampların, Ülkü Ocakları’nın tüzüğüne, CKMP ve Türk milliyetçiliğinin prensiplerine uygun bir programla çalıştığı, masraflar kuruldukları yerlerin yöneticileri, makbuz karşılığında halktan toplanan yardımlar ve gönüllü Türk milliyetçileri ve CKMP’liler tarafından karşılandığını yazmıştır.¹⁶⁶⁰ Kampları, 1 Ağustos 1968’de “Cumhuriyet” gazetesinde kaleme aldığı yazısıyla kamuoyuna duyuran Hikmet Çetinkaya ise “Cumhuriyet” gazetesinde 15 Eylül 1975 tarihli yazısında, 1970’te devletten alınan turizm kredisıyla AP’li Murat Bayrak tarafından kurulan Ayvalık-Sancak Tatil

¹⁶⁵⁶ Metin Turhan, *age*, s. 100, 147.

¹⁶⁵⁷ Hakkı Öznur, *age*, s. 281-282.

¹⁶⁵⁸ Metin Turhan, *age*, s. 207, 243.

¹⁶⁵⁹ İlhan Darendelioğlu, *age*, s. 397-398.

¹⁶⁶⁰ *Devlet*, 21 Temmuz 1969, s. 6.

köyünün kamp haline getirildiğini, yoksul köylü çocukların eğitim gördüklerini, Türkiye’ın ve TRT Genel Müdürü Nevzat Yalçınbaş’ın da kampta tatil yapmaya ve eğitimle-ri seyretmeye gelmiş olduğunu yazmaktadır. Çetinkaya, 1971’de AP finansörlüğünde Ege’nin dağlarında ve köylerinde Nur Kampları kurulduğunu da yazmaktadır.¹⁶⁶¹ Turhan Feyzioğlu ise kampların ilk kez kamuoyuna “Demokrat İzmir” gazetesi tarafından 14 Temmuz 1968’te Mardin Milletvekili Rıfat Baykal’ın açıklamalarına yer vererek duyurulduğuna işaret etmekte, kamplarla ilgili CKMP’li Rıfat Baykal’ın “ED” yani “etkili ve dinamik eğitim teşkilatı” adını kullandığını bildirmektedir.¹⁶⁶² Kamplarla ilgili ilk haberin 14 Temmuz’da kamuoyuna duyurulduğunu Celil Bozkurt da kamplarla ilgili yazdığı makalesinde¹⁶⁶³ “Demokrat İzmir” gazetesine dayanarak doğrulamaktadır.

“Devlet” gazetesi “Komando” isminin dışarıdan takılan bir isim olduğu, gençlik kamplarında eğitim gören milliyetçi gençlerin “Bozkurt” ismiyle anılmak istediklerini de ifade ederken İstanbul, İzmir, Samsun kamplarının açılışını da duyurmuş, “Bozkurtlar Diriliyor” başlığına yer vermiştir.¹⁶⁶⁴ Komando Kampları’na dair farklı bir iddia da “Devlet” gazetesinin gündeme taşıdığı Hollanda’lı Van Ray’a aittir. Van Ray, “*Alparslan Türkeş’in komandoları 1973 yılında iktidarı ele geçirmek için komando eğitimi görüyorlar*” diyor, “...Kürtlere karşı Baas ve Türkeş’in işbirliği edeceği muhakkaktır” iddiasını öne sürüyordu. Gazete, Van Ray’ı bu iddiasından ötürü, “Kürtçülük ticareti” yapmakla eleştirmiştir.¹⁶⁶⁵

Komando Kampları’na dair, o dönemlerde ve günümüze yansıyanların aksine Muhittin Çolak, İzmir Cumaova Gümüldür’de Rıfat Baykal’ın arazisi üzerinde kurulan kampta yaşadıklarıyla ilgili bilgiler vermektedir. Ona göre kampın bütün amacı, Türkiye’nin çeşitli şehirlerinden gelen arkadaşların birbirini tanımaları, bilmeleri, ortak duygu ve düşüncelerini birbiriyle paylaşmayı hedeflemesiydi. Kamp programında sabah sporu, dinlenme saatleri, seminer tarzında sohbet toplantıları oluyordu. Ancak, kampların içinde bulunmuş olan Çolak’a göre gerek ülkücü camianın gerekse sistematik şekilde solcu yapılanmanın kamuoyunun dikkatini çekecek şekilde abartması, Filistin’de gerçek silah ve patlayıcılarla eğitim yapan solcu grupların kamufle olmasına sebep ol-

¹⁶⁶¹ Hikmet Çetinkaya, *Türkiye Gerçekleri*, 1. Basım, Atlas Yayınları, İstanbul 1976, s. 49-107.

¹⁶⁶² Turhan Feyzioğlu, *age*, s. 47-48.

¹⁶⁶³ Celil Bozkurt, “1968 Olayları’nın Türk Siyaseti’ne Etkisi: Milliyetçi Hareketin Komando Kampları”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Kasım-Aralık 2017, Cilt:117, Sayı: 231, s. 72.

¹⁶⁶⁴ *Devlet*, 21 Temmuz 1969, s. 4.

¹⁶⁶⁵ *Devlet*, 23 Mart 1970, s. 8.

muştur. İlerde NAZİ Cemiyeti ile gündeme gelecek olan ırkçı Gündüz Kapani de bu kampta bulunuyordu. Ancak, Muhittin Çolak, Kapani'nin kamptan alınmasını sağladığını ifade etmektedir.¹⁶⁶⁶

1 Eylül 1969'da yapılan Kayseri mitinginde Türkeş, basında çıkan haberlerle ilgili olarak komando denilen MHP'li gençleri savunmuştur. Türkeş'in konuşmasında MHP'li gençleri *"yıkıcı değil, yapıcı; tahrip edici değil, tamir edici; kanunlara ve polise karşı saygılı; Devlet adamlarına karşı hürmetkâr; üniversite hocalarını tartaklamayan bir karakterde bulunan gençler"* olarak tasvir etmiştir.¹⁶⁶⁷ Taşer ise gençler hakkında *"mazinin azametini gelecekte vazetmeye kararlı... bu gençler milletin sevgisine lâyıktırlar. Türkiye'nin her yerinde varlığını duyuran bu gençlere biz 'Bozkurtlar'demiştik. Halk 'Komandolar' dedi. İş sözde değil özdedir. Komandolar, ipeğe sarılmış çeliktir"* demiştir.¹⁶⁶⁸

MHP Genel Sekreter Yardımcısı Süleyman Sürmen ise gençliğin istikbale en güzel şekilde hazırlanması için gayret sarfettiklerini, onların diktatörlük kurma gibi bir isteklerinin olduğunu iddia etmenin gülünç olduğunu, devrimbaza, madrabaza, yobaza, hilebaza, karşı yetiştirilen gençlerin yarının büyük Türkiye'sinin kurucuları olacaklarını söylemiştir. Sadi Somuncuoğlu da "Komandolara Sesleniş" adlı bir yazı kaleme alarak MHP'nin gençlik politikasını anlatmış, Türk milletine, analara ve babalara seslenerek partili gençlerin desteklenmesini istemiştir.¹⁶⁶⁹

Orhan Türkdoğan, "Devlet" gazetesinde MHP ile ilgili yazdığı makale serisinde kampları, *"Türkeş'in ordudaki temel tipi teşkil eden 'Mehmetçik'i, sivil hayatta da 'bozkurtlar' olarak görmesi gayet tabii idi"* ifadesiyle değerlendirirken, Atatürk'ten sonra çoğu zaman Türk gençliğinin boş kaldığına ve Batı'daki ve ABD'deki gençlik örgütlerine dikkat çekmiştir. Ona göre, Batı'da gençlik, hem devlet hem de kilise ve çeşitli gönüllü kuruluşlar tarafından organize edilmiştir. Bilhassa, Birleşik Devletlerde kilise önemli aktif unsurdur. Genç Hristiyan Erkekleri Derneği (YMCA) ve Genç Hristiyan Kadınlar Derneği (YWCA) gibi kuruluşlar, ülkenin bir ucundan öbür ucuna olmak

¹⁶⁶⁶ Muhittin Çolak, *age*, s. 51-54.

¹⁶⁶⁷ Metin Turhan, *Milliyetçi Hareket*, 1. Baskı, Polietika Yayınları, Ankara 2020, s. 98.

¹⁶⁶⁸ Dündar Taşer, "Milliyetçi Hareket-Gençlik-İtaat, Şecaat, Vekar", *Devlet*, 8 Eylül 1969, s. 12.

¹⁶⁶⁹ *Devlet*, Ekim 1969, s. 4, 8.

üzere dağılmışlardır. Bu dernekler, Birleşik Devletlerde bütün sosyal hareketliliği renklendirmekte, toplum kesimleriyle birlikte faaliyet yürütmekteydi.¹⁶⁷⁰

Nevzat Kösoğlu ise kamplara yönelik eleştirilere karşı partiler ve eğitim gerçeği üzerinden hareket etmiş, CHP'nin de Demokratik Sol Düşünce Forumları ve Seminer Toplantıları yaptığını, CHP Gençlik Kolları Genel Merkezi'nin de 1975'te Mersin'de kamp kurduğunu, üç kamp daha kurmak istediğini ve buralarda eğitim görenlerin sayısını 50 bine ulaştırmak istediklerine “Konuşmalar” adlı kitabında yer vermiştir.¹⁶⁷¹

Komando Kampları olarak basında yer alan ve sol çevrelerde yerleştiği gibi milliyetçi çevrelerde de aynı isimle yerleşmiş olan kamplarla ilgili olumsuz bakış açısını 12 Eylül rejimi de devam ettirmiştir. Kamplar, 12 Eylül sonrasında “Ülkücü Kuruluşlar Davası”nın da ana konuları içinde yer almıştır. Darbeden iki yıl sonra kaleme aldığı “12 Eylül” kitabında gazeteci Mehmet Ali Birand da kamplarda yetişenleri terörist olarak ifade etmiştir. Birand, 1978'de DEV-GENÇ'in kendi içinde küçük gruplara bölünmesiyle birlikte aralarında hücre savaşları çıktığını ifade ettikten sonra komando dediği gençlerle ilgili olarak da *“Bunun karşısında sesleri sol kadar çıkmayan ancak, devletin içine de girdiklerinden dolayı çok daha etkin olan sağıın komandoları vardı. Komando Kampları durmadan terörist yetiştiriyor ve milliyetçilik, vatani komünizme karşı korumak adına sürekli cinayet işleniyordu”* diye yazmıştır.¹⁶⁷²

Türkeş, CKMP ve Türk milliyetçileri üzerinde 1970'lerde Marxist-Leninist yapılar ve Aydınlık Grubu tarafından ciddi propagandalar yürütülecektir. Bunlardan biri “AP Hükümetinin MHP Raporu” başlıklı broşürdür. Raporda Türk milliyetçilerinin kurduğu dernekler ve kamplar sanki gizli örgütlenmeler gibi gösterilmiş, Türk milliyetçilerinin Türk dünyası ile ilgileri de oldukça sakıncalı ve gizli ve kirli işlermiş gibi sunulmuştur. 1965'te İzmir'de Kerküklü öğrencilerin yurt dışındaki arkadaşlarına Türk milliyetçiliğine dair kitap göndermesi bu noktada değerlendirilmiştir. Türkiye'de yasal olarak faaliyet gösteren Azerbaycan Milliyetçiler Derneği, Türkistanlılar Yardımlaşma Derneği, Türkmen Kardeşlik Kulübü sakıncalı gösterilmiştir. Türkeş'in 1966'da Atatürk Üniversitesi'nde verdiği bir konferansta millî ve insani vazife olarak Dış Türklerle ilgilendiğini söylemesi ve Türklerin bağımsızlığını istemesi ve Türkeş'in Millî Türkistan Birlik Komitesi Başkan Yardımcısı Baymirza Hayit ile irtibat halinde olması suç gibi

¹⁶⁷⁰ Orhan Türkdoğan, “MHP'nin Anatomisi 4”, *Devlet*, 18 Ağustos 1969, s. 6-7.

¹⁶⁷¹ Nevzat Kösoğlu, *Konuşmalar*, 1. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1987, s. 319.

¹⁶⁷² Mehmet Ali Birand, *12 Eylül Saat: 04. 00*, Karacan Yayınları, İstanbul 1984, s. 77.

yansıtılmıştır. Netice kısmında ise Türk milliyetçilerinin tek partili nasyonal sosyalist bir devlet kuracağı ve Türk ırkından olmayanları temizleyeceği ifade edilmiştir.¹⁶⁷³

İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan 26 Ekim 1970 tarihli rapor, dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'e verilmiştir. Aydınlık Grubu tarafından basılan "Tanıtma Broşürü-Nasyonal Sosyalizm" başlığını taşıyan raporda, ülkücü harekete yön veren ideolojik arka planın "Nazizim" olduğu sonucuna varılıyordu. Rapor, 1978'e kadar gizli kalmış, işleme konulmamıştır. Raporun varlığı, 1978'deki CHP Hükümeti'nin İçişleri Bakanı Hasan Fehmi Güneş tarafından açıklanmıştır.¹⁶⁷⁴

3.7.CUMHURİYETÇİ KÖYLÜ MİLLET PARTİSİ İÇİNDE BÖLÜN- MÜŞLÜK: CUMHURİYETÇİ KÖYLÜ MİLLET PARTİSİ'NİN MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ'NE DÖNÜŞÜMÜ

Türk milliyetçiliğinin 1960'lara girerken temel kaygısının Türk milletin tarihi ve millî gerekçe ve ihtiyaçlarına uygun bir milliyetçilik ve modernleşme olduğu, ilerleyen yıllarda açıklık kazanmış ve açıkça ifade edilmiştir. Türkeş ortaya koyduğu Türk milliyetçiliğinin de fiî harekete dönük olduğunu çoğu kez dile getirmiştir. Bu bağlamda sonradan girdiği ve Genel Başkan olduğu CKMP'nin Türk milliyetçiliğinin fiî hareketine uygun bir şekilde dönüşümünden yana olmuştur. Buna yönelik fikirleri 1967 Kongresi öncesinde şekillenmeye başlamıştır.

Bu çerçevede Türkeş çevresinde 1967 yılı, parti ismi ve amblemi konusunun gündemde olduğu bir yıl olmuştur. Bu yüzden CKMP'den MHP'ye dönüşümden iki yıl önce Dündar Taşer tarafından uçları birbirine değen üç hilal tasarımları oluşturulmuş ve "Millî Hareket" dergisinin başlığı ve kapağında işlenmiştir. Ancak partide gruplaşmaların olması sebebiyle ve Muzaffer Özdağ ve Rıfat Baykal'ın etkisiyle de dergiye hilal içinde bozkurt konulmuştur.¹⁶⁷⁵ Türkeş, 1969'dan sonra partiden ayrılanları ekonomik sebeplerden dolayı başka işlere yöneldikleri şeklinde değerlendirse¹⁶⁷⁶ de ayrılığın bu noktada başladığı anlaşılmaktadır.

Ahmet Er, MHP'den fiilen ve hukuken 1968'de ilk ayrılanın Numan Esin olduğunu yazmaktadır. Kavgasız şekilde ayrılan Numan Esin'i Mustafa Kaplan, Şefik Soyu-

¹⁶⁷³ AP Hükümetinin 1970'te Hazırlattığı MHP Raporu, Aydınlık Yayınları, İstanbul 1978, s. 9-35.

¹⁶⁷⁴ Merdan Yanardağ, *age*, s. 41.

¹⁶⁷⁵ Ahmet Karabacak, *age*, s. 32-33.

¹⁶⁷⁶ Muhiddin Nalbantoğlu, *age*, s. 47-48.

yüce, Münir Köseoğlu'nun istifaları izlemiştir. Ahmet Er, Rıfat Baykal ve Türkeş'le 1969'da Adana'da icrâ edilen Genel Kongre'den bir müddet sonra köyde buluştuklarını ve Türkeş'le Baykal'ın tartıştığını yazmaktadır. Tartışmanın Sadi Somuncuoğlu'nun listeye alınması ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Türkeş'in, "ben değil delegeler seçti" cevabının üzerine, Baykal yıllardan beri işlediği hatayı onardığını ve Türkeş'i terk ettiğini söylüyordu. Baykal ve Özdağ'ın resmen partiden istifaları ise 12 Mart 1971 Muhtırası'ndan bir gün önce gerçekleşmiştir. Ahmet Er, her iki arkadaşın da Meclis'te "*Albayım çık konuş. Size kim laf atarsa onu beyninden vururuz*" diyen vefakâr dostlar olduğunu ifade etmektedir.¹⁶⁷⁷ CKMP, MHP'ye dönüştüğünde Türkeş'in yanında 14'lerden Dündar Taşer ve Ahmet Er kalmıştır. Bu durum MHP'nin 1970'lerdeki ideolojisinin şekillenmesinde ve söylemlerinde büyük ölçüde etkili olmuştur.

MHP amblemi üç hilal, Gençlik Kolları'nın amblemi hilal içinde bozkurt olarak kabul edilip seçimlere geçildikten sonra Türkeş Bey tarafından hazırlanan Genel İdare Kurulu listesi, matbaaya götürülürken değiştirilmiş, Özdağ'ın yakın arkadaşı Rıfat Baykal'ın ismi çıkarılarak yerine İbrahim Metin konulmuştur. Parti teşkilatlarında ve gençlik yapılanmalarında görevler yürütmüş olan Muhittin Çolak'a göre, Adana Kurultay'ında oluşturulmak istenen Türkçüler, Türkçü olmayanlar, Atsızcılar, Türkeşçiler gibi hizipleşmelere ek olarak Muzaffer Özdağ'ın şahsında "Özdağcılar Grubu" da dilendirilerek parti içi muhalefet böylece oluşturulmuştur.¹⁶⁷⁸ Soner Yalçın konuyla ilgili olarak bu grubun Sultan Galiyev'e yakın olduklarını, Atatürkçü oldukları, NATO'ya karşı oldukları ve tam bağımsızlıkçı olduklarını yazmaktadır. Ayrıca bu gruba Alevî İslam'ın desteğinin olduğunu belirtmektedir.¹⁶⁷⁹

Ancak Muhittin Çolak'ın verdiği bilgilere göre, 1969 yılı içinde tertip edilen konferanslara Muzaffer Özdağ, Rıfat Baykal ve Türkeş'le birlikte katılmaya devam etmişlerdir. Muzaffer Özdağ da Genel Başkan Yardımcılığı görevine devam etmiştir. Türkeş'in konferans verdiği Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde on gün sonra da 21 Mart'ta Özdağ, "Üniversitelerin Fikri Gelişmesinin Önemi" konulu konferans vermiştir. 31 Mart'ta ODTÜ'de İlhan Kesici'nin öncülük ettiği konferansta ve Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Recep Egemen Amfisinde yapılan konferansa birlikte iştirak edil-

¹⁶⁷⁷ Ahmet Er, *age*, s. 234 ve 261.

¹⁶⁷⁸ Muhittin Çolak, *age*, s. 88.

¹⁶⁷⁹ <https://www.sozcu.com.tr/2017/yazarlar/soner-yalcin/turkiyede-kartlar-yeniden-karilacak-2009853/> (Erişim Tarihi: 16. 3. 2021)

miştir. 10 Nisan Perşembe günü İzmir’de yapılan konferansın ardından “Millî Devlet Yürüyüşü” de yapılmıştır. 14 Nisan’da ise İzmir’de NAZİ Cemiyeti’nin (Nasyonal Aktivite ve Zinde İnkişaf) basıldığı haberlere yansımıştır. Bu olay “Bizim Anadolu” gazetesini, “Komandolar NAZİ Cemiyeti’ni bastı” başlığıyla duyurmuştur.¹⁶⁸⁰

Diğer yandan Turgay Uzun, CKMP’nin 1967 Kongresinde, Türkeş’e eski Türk hakanlarının unvanı olan, “Başbuğ” adının verildiğini, Başbuğluğun, Türkeş’in hem örgüt üzerindeki etkinliğini ve kontrolünü pekiştirmesini sağladığını, aynı zamanda MHP ideolojisinin de yardımıyla, daha sert bir örgütsel yapılanmanın yolunu açtığını belirtmektedir. Uzun, “Başbuğ” adının “Ebedi Şef” ve “Millî Şef” unvanlarını çağrıştırdığına dayanarak “Başbuğ” adının Türkeş’in tek ve değişmez lider olduğunu da simgelediğini söylemektedir.¹⁶⁸¹ “Başbuğluk” ile “sertlik” arasında ilişki kuran isimlerden biri de Merdan Yanardağ’dır. Yanardağ, Türkeş’e atfettiği *“davaya katılıp ihanet edeni vurun”* sözlerinin ilk bu kongrede dağıtılan bir bildiride yer aldığını yazmaktadır.¹⁶⁸² Bununla birlikte Türkeş’in kongrede yaptığı konuşmada bu ve buna benzer bir ifadenin geçmediği de anlaşılmaktadır.

Türkeş, yukarıda bahsi geçen sözün çarpıttığını ve yanlış ifade edildiğini, 1941 yılında henüz teğmen ve Bölük Komutanı vekiliyken Nazilerin Romanya’yı ve Bulgaristan’ı işgal ettikleri bir süreçte, Türkiye’ye de saldırılma ihtimallerinin konuşulduğunu, sürekli Genelkurmay’ın raporlar gönderdiğini, kendilerinin de bu doğrultuda askere eğitimler yaptırdığını söylemektedir. Mesela Polonya’nın işgali sırasında askerî hizmet yürüten hayvanlar, uçak ve tank gürültülerinden korktuklarına yönelik rapordan dolayı olası bir düşman taarruzunda hayvanlar gürültüden korkmasın diye ara ara davul, teneke, deniz canavar düdüğü vs. çaldırmışlar ve böyle bir zamanda Türkeş, erlere moral olsun diye bir konuşma yaptığını ifade etmektedir. İşte Türkeş’e göre çarpıtılanlar, bu konuşmada geçen ifadelerdir. Türkeş, *“Düşmana karşı gideceğiz, en önünüzde ben giderim, geri dönmek yok, geri döneni vuracağız, ben dönersem beni de vurursunuz, ben düşersem, siz benim yerime Hamza Çavuş arkadan asteğmen gelinceye kadar komutayı alır, savaşa devam edeceksiniz”* dediğini bildirmektedir.¹⁶⁸³

CKMP’nin ismi ve amblemi aslında iki yıllık bir hazırlanma evresinden sonra 8-

¹⁶⁸⁰ Muhittin Çolak, *age*, s. 91-97.

¹⁶⁸¹ Turgay Uzun, *age*, s. 275.

¹⁶⁸² Merdan Yanardağ, *age*, s. 43.

¹⁶⁸³ Zeki Hacıbrahimoglu, *Türkeş*, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2013, s. 185-186.

9 Şubat 1969 tarihli kongre ile değişmiş, dönüşüm gerçekleşmiştir. Kamuoyunda bu kongre öncesinde partinin isminin değiştirileceği yolunda haberler yer alırken, partinin adının Emek, Köylü, Millî Uyanış, Millî Hareket ya da Milliyetçi Köylü Partisi, Millî Uyanış Partisi olabileceği üzerine haberler yapılmıştır.¹⁶⁸⁴ Kongre öncesinde Numan Esin, partinin Atatürkçü çizgiden ayrıldığı gerekçesiyle ayrılıp sola yaklaşırken Muzaffer Özdağ ve Rıfat Baykal da partinin isminin Köylü İşçi Partisi olması gerektiğini savunmuşlardır. Dokuz Işık Partisi ismi dahi parti yönetiminde tartışılmıştır. Türkeş'in kafasında ise uzak siyasi hedef olarak ve 27 Mayıs İhtilali'nde öngördüğü Millî Birlik Partisi adını da çağrıştırdığı için Millî Hareket Partisi ismi bulunuyordu. Bununla birlikte Baykal ve Özdağ, kongrede Türkçü gruba destek vermişlerdir. Uğur Mumcu ile de yakın ilişkileri olan Özdağ, partinin laik-seküler ve Atatürk çizgisinde devam etmesi taraftarı olarak düşüncelerini hissettirmiştir. Hatta 1969 Adana Kongresi'nde Türkeş'in okuduğu metne "Yeni Kemalizm Bayrağını Açtık" sözleri Özdağ'ın isteğiyle konulduğu ifade edilmektedir. Kongre'de Osman Yüksel Serdengeçti ise "Osmanlı'nın torunu olduklarını, amblemin üç hilal olacağını ve üç hilal düşmanlarına yer olamayacağını" söyleyerek muhafazakâr bir çerçeve çizmiştir.¹⁶⁸⁵

Adana'da dokuz mavi gömlekli gencin kullandığı motosikletli, mehter takımlı, bin kadar gencin 16 Türk devletinin bayraklarını taşıdığı karşılamadan sonra, Adana Spor Salon'un parkelerinin bozulmaması yönünde valilik talimatından dolayı şehirden toplanan halıların serildiği salonda Türkeş, millî tarihin yeni safhasını, yeni bir Ergenekon'u müjdelemiştir. Türkeş, çoğu yerde vurguladığı gibi Türkiye'nin güvenlik noktasında zorunlu olarak Batı Avrupa güvenlik sitemine ve NATO'ya bağlandığını ancak NATO'daki inisiyatifini Türkiye'nin lehine kullanılamadığına işaret etmiş, iç politikada millete ait zaman ve imkânların israf edildiğini belirtmiştir. Düzensiz, izinsiz, plansız harcama politikalarının Türkiye'yi borç batağına soktuğu, gayrimillî ekonominin baskısı altında kaldığı söyleniyor, gençler arasındaki kavgalarda bozkurtların suçu olmadığı ve tahrikler olduğu ifade ediliyor, idarenin mütegalibenin, hatırlıların, partizanların aleti olmaktan kurtarma sözü veriliyordu. Millî nizam temelinde milliyetçilik yolu ve

¹⁶⁸⁴ Ferit Salim Şanlı, "Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi", *Milliyetçilik*, Tefik Erdem (Ed.), Otorite Yayınları, Antalya 2020, s. 1083.

¹⁶⁸⁵ Hakan Akpınar, *Kurtların Kardeşliği*, Kemer Yayınları, İstanbul 2017, s. 65-69. Rıza Müftüoğlu, *Derin Saygılarımla Milliyetçi Hareket*, 1. Baskı, Akis Kitap, s. 121.

davası ise şu cümlelerle özetleniyordu:¹⁶⁸⁶

“Biz yeni bir ahlak, yeni bir maneviyat yeni bir iktisat davasını temsil ediyoruz. İçimizde Tanrı dağından taşıdığımız Ergenekon seddini eriten ateş, gönlümüzde, zihnimizde Hira dağından doğan güneşin ışığı var. Biz Müslüman Türk’ün öz nizamını, millî nizamı temsil eden bir hareketiz. İslam imanı ve fazileti, Türklük şuur ve gururu, Türk harsı ile yirmi birinci yüzyıl medeniyeti feza, atom, elektronik çağının yeni Müslüman Türk medeniyeti; davamız budur. Bu gaye ile iktidara talibiz...”

Türkeş’in çoğu kez dile getirdiği Türklük gurur ve şuur ile İslam ahlak ve fazileti söylemi, milliyetçilik, ülkücülük, iman ve ahlak temelleri üzerinde kalkınmanın parolası ve kısa ifadesi olarak açıklanmaktadır.¹⁶⁸⁷ Kurultay’ın kapanış konuşmasında Türkeş, özellikle yanlış Batılılaşmanın getirdiği olumsuz sonuçlardan bahsetmiş, maddi ve manevi kalkınma düşüncelerini anlatmış, nifak faaliyetlerine karşı birlik çağrısı yapmıştır. Türkeş, Türkçe konusunda düşüncelerini, Türkçe’nin bütün Türk dünyasında tek dil olması yönünde hassasiyetini dile getirmiş, Türk milliyetçiliği yolunu ve yöntemini de “...*Nihai olarak şunu belirteyim ki... güç ve enerjisini kaybetmiş kalıplarda mucize gücü yoktur. Türk-İslam dünyasının utanç ve ızdırap veren perişan hali önümüzdedir... Zaman çarkı dönüyor... Türklük için şan-şeref, ikbal, itibar gelecektedir, ilerdedir. Seciyesine, fıtratına uygun yeniden doğuştaadır*” cümleleriyle açıklamaya çalışmıştır.¹⁶⁸⁸ Açıklamalarda yer alan ifadelerden dönüşüm sürecinde ve kongrede meydana gelen gruplaşmaların da etkili olduğunu söyleyebiliriz. “Güç ve enerjisini kaybetmiş kalıplar”, “Türk milletinin seciye ve fıtratı” vurguları bu etkilerin de yansıması olarak Türkeş’in açıklamalarında yer almıştır.

MHP olarak partinin ilk üst yönetimi, ideolojik olarak partinin hangi yöne doğru daha fazla ağırlık vereceğinin ilk işareti gibiydi. Genel İdare Kurulu Üyeleri içinde İsmail Hakkı Yılanlıoğlu, Osman Yüksel Serdengeçti, Dünder Taşer, Ahmet Er, Kâmil Koç, Kâmil Turan, Abdülhadi Toplu, Süleyman Sürmen, Hüseyin Üzmez, Sadi Somuncuoğlu, İbrahim Metin, Muzaffer Özdağ ve başkaları vardı. Yüksek Haysiyet Divanındaki isimler arasında ülkücü hareket içinde ayrı bir yeri olan Galip Erdem de bulunuyordu. Başkanlık Divanı ise Genel Başkan Yardımcıları: Dünder Taşer, Muzaffer Özdağ, Osman Yüksel Serdengeçti’den, Genel Sekreter: İsmail Hakkı Yılanlıoğlu’ndan, Genel Muhasip ise İbrahim Metin’den oluşmuştur.¹⁶⁸⁹ Burada savunduğu milliyetçilik anlayışı ile müstakil şekilde Atatürk çizgisini temsil eden sadece Muzaffer Özdağ bulu-

¹⁶⁸⁶ Metin Turhan, *age*, s. 77-83.

¹⁶⁸⁷ Alparslan Türkeş, *Millî Doktrin: Dokuz Işık*, Onikinci Basım, Kutluğ Yayınları, İstanbul 1975, s. 10.

¹⁶⁸⁸ Metin Turhan, *age*, s. 83-87.

¹⁶⁸⁹ Metin Turhan, *age*, s. 88.

nuyordu.

Bu noktada MHP Erzurum İl Teşkilatı'nda 1970'lerde yöneticilik yapmış olan Cazim Gürbüz, Mustafa Kemal'i en büyük bozkurt olarak gördüğünü söyleyen Muzaffer Özdağ ile ilgili bir anısını anlatmaktadır. Anlatıma göre, Erzurum'a gelen ve Yüzbaşı Ercümet Yahşi'nin evinde misafir olan Özdağ'la Ülkü Ocakları'nın gecesine davet etmek üzere Hemşin Pastanesi'nde buluşulmuştu. Sohbet esnasında Yılma Durak'ın *"Biz Türkesiz MHP düşünemeyiz. Ama Özdağsız MHP de, evladı gurbete gitmiş eve benzer, hüznün ve özlem vardır. Şu gençlerin çoğu size hayrandırlar, onlara anlatacak bir şeyleriniz olmalı, öyle değil mi?"* Dediğini bildiren Gürbüz, Yılma Durak'a Özdağ'ın da *"Arkadaşlar, bilir misiniz? Bazı Darendeliler dolaşır Anadolu'yu, kokulu Kuran-ı Kerim satarlar. MHP, geçtiğimiz seçim, bu Darendelilere benzedi..."* dediğini ifade etmektedir. Gürbüz'e göre, 1969 Seçimleri'nin galibi "yeşilin ticaretini yapanlar" olmuş, MHP 1 milletvekili çıkarabilmiştir. Gürbüz, ayrıca sürecin "Muhammedî düzen", "Hak yol İslam" ve ucube ideoloji olarak "Türk-İslam Sentezi"yle devam ettiği, 1973'te de "Hedef Turan rehber Kuran" sloganının icat edildiğini yazmaktadır.¹⁶⁹⁰

Gürbüz, MHP'nin yanlış bir tarafa evrildiğini söylemeye çalışırken multidisipliner bir akademik yaşamı olan Durmuş Hocaoglu'nun Alparslan Türkeş'in vefatından sonra "Son Çağrı" gazetesinde ortaya koyduğu Türk milliyetçiliği değerlendirmesi ise kayda değer görünüyor. Buna göre, CKMP'den MHP'ye evrilmiş ile partinin kitleselleşmeye yönelmesi; Türkiye'nin Türk devleti olduğu fikrinin kitlelere yayılması sağlanmış, Türk milliyetçiliğinin sadece entelektüel bir kültür hareketi olarak güdükleşmesi, boğulması önlenmiş, siyasileşen Türk milliyetçiliği siyasi bir güç oluşturabilmiştir. Diğer yandan ırkçı, şoven, saldırgan bir Avrupa milliyetçiliği veya kompleksli bir üçüncü dünya milliyetçiliği reddedildiği gibi, İslam'dan hatta kutsal olan her şeyden arındırılmış bir profan milliyetçilik de reddedilmiştir.¹⁶⁹¹

Atatürk temelli yaklaşım ve Toplumcu-Milliyetçi çizginin ayrışmasını takip eden süreçte Türkçülüğün de mevcut algılanma şekliyle iktidara gelemeyeceğini düşünen partililere göre, Türkçülük, Türk milliyetçiliğine dönüşmeli, Türkçülüğün ırkçılık olarak algılanmasının önüne geçilmeliydi. Ancak, burada Nihal Atsız, Türkçüler Derneği ve bu yapının mensuplarının CKMP'den MHP'ye dönüşen Türkeş öncülüğündeki

¹⁶⁹⁰ Cazim Gürbüz, *age*, s. 329-330.

¹⁶⁹¹ Semih Yalçın, *age*, s. 221-222.

hareketten bir anda çekildikleri ve tüm bağların koparıldığı anlaşılmamalıdır.

Ozan Karabulak, CKMP'nin MHP'ye dönüşümü sürecinde Atsız'ın partinin ismi konusunda bir önerisinin olmadığı, amblemi konusunda fikri boyutta uyumsuzluk olduğunu ortaya koymuş, "Ötüken" dergisinin de 1969 Kongresi'nden sonra Türkeş'e olan desteğini sürdürdüğünü "Ötüken"de yayınlanan makaleler ve şiirler üzerinden tespit etmiştir. "Ötüken"de Ahmet Bican Ercilasun, Alaattin Gültop, İmamoğlu Hikmet Okuyar'ın şiirlerinde Başbuğluk ve Türkeş konu edinmiş, ayrıca Türkeş, 1969 Kongresi'nin hemen ardından 26 Mart 1969'da tertip edilen "Bozkurt Gecesi"ne Nejdet Sançar tarafından şeref misafiri olarak davet edilmiş, biyografisi okunmuş ve salona girerken "Başbuğ" sloganıyla karşılanmıştır. Aynı yıl Türkçüler Derneği tarafından yapılan 3 Mayıs anmasında da "Türkçülüğün Hedefleri" başlıklı bir konuşma gerçekleştirmiştir. Türkeş, partisinin kuruluş yıldönümü münasebetiyle Şubat 1970'te yayınladığı bildiride ise "...*Dokuz Işık millî doktrinimiz Türkçülük ülküsünün kanatlanmış bayrağıdır*" demiştir.¹⁶⁹²

Buna ek olarak Ankara'daki milliyetçi teşekküllerin hepsini bir araya toplayacak bir bina satın almak gayesiyle Nejdet Sançar başkanlığında bir komite kurulduğu ve bu gayenin "Devlet" gazetesi aracılığıyla yürütüldüğünü "Devlet" gazetesinden öğreniyoruz. Bu gaye için yardım yapanların başında Emekli Edebiyat Öğretmeni Nihal Atsız, Öğretim Üyesi Cengiz Uluçay, MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş, Gazi Lisesi Edebiyat Öğretmeni Nejdet Sançar, Yüksek Mühendis ve Mühendit İdris Yamantürk, MHP Genel Başkan Yardımcısı İsmail Hakkı Yılanlıoğlu, AP Samsun Senatörü Fethi Tevetoglu da yer almıştır.¹⁶⁹³

Türkçülük fikrinin 1940'lı yılların ortamında bayrağı olmuş olan Hüseyin Nihal Atsız'la Türkeş ve MHP arasındaki ilişkileri doğrudan etkileyen gelişmelerden biri 28 Mayıs 1973'te Türkçü olduğu için Ankara'da Kurtuluş Parkı'nda MHP'li ülkücüler tarafından öldürüldüğü ifade edilen Ali Balseven'in öldürülmesi olayıdır. Cumhuriyet Senatosu Balıkesir Üyesi Hikmet Aslanoğlu tarafından İçişleri Bakanlığına yöneltilen, 1973 yılından bu yana meydana gelen anarşik olaylara ilişkin yazılı soru önergesine İçişleri Bakanlığı'nın verdiği cevapta Ali Balseven'in ölümü de gizli örgütlerle ilgili

¹⁶⁹² Ozan Karabulak, *age*, s. 312-313.

¹⁶⁹³ *Devlet*, 12 Ocak 1970, s. 3.

anarşik olaylar kapsamında gösterilmiştir.¹⁶⁹⁴ Ülkücü gençliğin teşkilatlanmasında etkili olmuş isimlerden olan Muhittin Çolak ise Ali Balseven'in ölümüyle ilgili sorumluların Cebeci semtinin ülkücüleri olduğu haberiyle o gün kahrolduklarını, arkadaşlar arasına kan girdiğini, acısını yıllarca çektiklerini söylemektedir. Ancak Çolak, olayın içinde yer alanların yönlendirildiklerini, birbirlerinin dava düşmanı gibi görmelerinin sağlandığını, bunun da “Ülkücü Hareket”in büyümesini ve gelişmesini istemeyenlerce yapıldığını da ifade ediyordu.¹⁶⁹⁵

Ali Balseven'in öldürülmesinden bir yıl önce Atsız, kaleme aldığı “Türkçülük ve Siyaset” başlıklı yazısında Türkçülüğün bir ülkü, siyasetin ise iktidara geçme taktiği olduğunu anlatan bir yazı kaleme almış ve henüz Türkçü bir parti olmadığını, Türkçülerin ancak Türkçü olan bir partiyi destekleyeceklerini, Türkçülüğün Türk milliyetçiliği olduğunu ancak her milliyetçinin Türk ve Türkçü olmadığını ifade etmiştir.¹⁶⁹⁶

Bununla birlikte Atsız, Ali Balseven'in öldürülmesinden önce arkadaşı Turan Kekevi'ye yazdığı mektupta da Türkeş'in “Ötüken” dergisini parti içinde yasaklattığını, Türkçülüklerine karşı dinci rolü oynadığını, 27 Mayıs'ın günahında payı olduğunu ve onun liderlik vasfını taşımadığını dile getirmiştir. Atsız buna rağmen Türkeş ve MHP'nin 3 Mayıs'a sahip çıkmasını da eleştirmiştir.¹⁶⁹⁷

Ali Balseven'in öldürülmesinden önce MHP'nin yayın organı olan “Devlet” gazetesi de MHP'nin Türk milliyetçiliği düşüncesini ele alan yazılar yayınlamış, MHP'nin Türkçülüğünün Ziya Gökalp temeline dayandırılmasına yönelik bir yön belirlemiş, Atsız'ın taktik dediği ve tasvip etmediği MHP siyasetini Türkçülüğün genişlemesi olarak ifade etmeye gayret göstermiştir. Gazetenin “Strateji” başlıklı köşesinde “Telif Meselesi” adlı yazıda fikir hareketlerinin güçlü yönlerinden birinin de, telif kabiliyeti olduğunun ve Ziya Gökalp'in bunu “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak”la ortaya koyduğu ifade edilmiştir. Buna göre üstün fikirler, rakibi durumunda bulunan fikirleri tesiri altına alıyor ve onların kendi prensiplerine benzer yönlerini telif ederek, bütünleşme hareketini başarıya ulaştırıyordu. Gökalp de Türkçülük ülküsünün içinde zaten var olan temel prensipleri daha geniş ve ön plana çıkararak işlemiştir. Böylece de Türkçülük fikrinin içinde bulunan ana ilkeleri aynı fikir cereyanları haline getiren kitleye hitap

¹⁶⁹⁴ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Cilt: 37, B: 54, 4. 5. 1978, O: 1, s. 28.

¹⁶⁹⁵ Muhittin Çolak, *age*, s. 201-202.

¹⁶⁹⁶ Hüseyin Nihal Atsız, “Türkçülük ve Siyaset”, *Ötüken*, IX/104, Ağustos 1972, s. 3

¹⁶⁹⁷ Caner Kara, *Sentez İhaneti: Bir Fitnenin Otopsisis, Dördüncü Baskı*, Maysa Matbaacılık, Ankara 2020, s. 124.

etmiş ve onları “Türk Ülküsü”nün etrafında toplamıştır. Dolayısıyla yazıda Türkçülüğün farklı izah tarzlarından ziyade Türk milliyetçiliğinin büyüme ve bütünleşme stratejisinin ortaya konduğunu anlıyoruz.¹⁶⁹⁸

“Devlet” gazetesinde ayrıca Türk milliyetçiliğinin büyüme ve bütünleşme stratejisine karşı gelişebilecek hareket ve düşüncelere de dikkat çekildiği görülmektedir. Bu noktada “Sabatörlere Dikkat” başlıklı yazıda büyüyen, gelecek vadeden her hareketin, çeşitli, açık-gizli tertiplerle karşı karşı kalabileceği ifade edilmiş, bunun hatırd tutulması, dikkatli ve ihtiyatlı olunması tavsiye edilmiştir. Yazıda bazı kimselerce MHP teşkilatların dolaşarak ülkücüleri hedeflerinden saptırmaya dönük konuşmalar yapıldığına dikkat çekilmiştir.¹⁶⁹⁹ Ayrıca yine bu dönemde adresi ve kimlerin çıkardığı bile olmayan “Yeni Asya” ile Marksitlerin çıkardığı ifade edilen “Uğraş” adlı derginin de MHP’ye yönelik hareket içinde olduğu vurgulanmıştır. Bu vurgularda “Yeni Asya”yı temsilen kişilerin ülkücülere biz de sizdeniz, milliyetçi hareketteniz dediği, “Uğraş” çevresinin ise kendi fikirleri ile milliyetçi hareketin fikirleri arasında bağlantı kurmaya çalıştığına yer verilmiştir.¹⁷⁰⁰

Atsız, MHP’nin Türkçülükten uzaklaştığı ve Türkçülüğü de taktik olarak gündemde tuttuğu noktasında düşüncelerini olgunlaştırmıştır. Nitekim Atsız, Ziraat Fakültesi öğrencisi gözüpek ve katıksız bir Türkçü olarak nitelediği Ali Balseven’in öldürülmesi sonrasında yazdığı yazıda Ali Balseven’in Türkçü bir parti diye girdiği MHP’den uzaklaşmasını da buna bağlamaktadır. Atsız, isim vermese de bu yazısında Türkeş’in makam hırsı içinde ve yalancı olduğunu, Türkçülükten taviz verdiğini de söylemiştir.¹⁷⁰¹ Ancak aynı Atsız, 16 Mayıs 1971’de Osman Nuri Kurt Bey’e yazdığı mektubunda ise Türkeş’in parti lideri olmak dolayısıyla toplayıcı bir rol oynamak mecburiyetinde olduğunu, ihtiyatlı davrandığını, partinin hızla geliştiğini söylüyordu.¹⁷⁰²

Çalışmanın gerek ikinci bölümünde vurguladığımız üzere gerekse MHP’nin tüm siyasi yaşamında takip ettiğimiz üzere MHP’nin siyasi yaşamında 1940’lı ve 1950’li yılların Türkçü isimlerini önemsediğini ve bünyesinde değerlendirdiğini söylememiz mümkündür. Çalışmaya dikkat edildiğinde Abdülhadi Toplu, Refet Köroğlu, İsmail Hakkı Yılanlıoğlu ve daha birçok Türkçünün Türk milliyetçisi olarak MHP kadrolarında

¹⁶⁹⁸ *Devlet*, 30 Nisan 1973, s. 2.

¹⁶⁹⁹ *Devlet*, 16 Nisan 1973, s. 2.

¹⁷⁰⁰ *Devlet*, 2 Nisan 1973, s. 2.

¹⁷⁰¹ Hüseyin Nihal Atsız, “Ne Yaptığını Bilmeyenler”, *Ötüken*, X/115, Temmuz 1973, s. 3.

¹⁷⁰² Bkz. Caner Kara, *age*, s. 104.

bulunduğu rahatlıkla görülecektir. Buna mukabil MHP'nin genişleme ve büyüme stratejisini günümüzde ağır bir şekilde eleştiren Atsızcı Caner Kara, MHP'nin bünyesindeki Türkçü unsurları tasfiye ettiğini iddia etmektedir. Kara, bunun karşısında da Türkçüler Derneği'nin Galip Erdem, İsmail Hakkı Yılanlıoğlu, Sadi Somuncuoğlu ve İbrahim Metin'i üyelikten çıkardığını öne sürmektedir.¹⁷⁰³

Ali Balseven'in öldürülmesi olayı öncesinde MHP ve o dönemde en etkili yayın organı olan "Devlet" gazetesinin uyarılarda bulunmasının sebeplerini şu şekilde sıralayabiliriz: 1- 1969 Adana Kongresi'nde cereyan hadiselerin verdiği tecrübe 2- 20 Ekim 1973 Seçimleri'ne giden bir sürecin içinde olunması 3- Hem ülkenin içinde bulunduğu çatışma ortamı hem de bundan dolayı 12 Mart Muhtırası'ndan sonra sol örgütlerle birlikte Ülkü Ocakları Birliği'nin kapatılmış olması 4-MHP'nin büyüme ve bütünleşme stratejisine karşı yürütülen faaliyetler.

Bu bağlamda MHP'nin Türk milliyetçiliğini büyüme ve bütünleşmeye yönelmiş bir hareket olarak konumlandığı bir süreçte bir siyasi parti olarak temkinli hareket etmeye çalışması oldukça yerindedir. Ancak Türkçü olarak ayrışan gençlerin ve Cebeci semtinin ülkücülerinin MHP'yi nasıl anladıkları Ali Balseven'in öldürülmesi olayında belirleyici olduğunu söyleyebiliriz.

Türkeş, Atsız'la olan fikrî ayrılıklarını Atsız'ın ırkçılık, Türkçülük ve Turancılığın birbirinden ayıramaz olduğunu savunmasına bağlarken, kendisinin de dincilik ve şariatçılıkla itham edildiğini söylemektedir. Ali Balseven'in öldürülmesi ve Atsız'ın Kürtlere karşı tutumu da Atsız'la Türkeş'in ayrılığında etkili olmuş olaylardır. Türkeş, Türk-Kürt kardeşliğini savunurken Atsız, Kürtler Türk değildir diyordu.¹⁷⁰⁴

Bununla birlikte Atsız'ın Ötüken'de Kürtçüler için yazdığı "*Bunları ya Barzani-ler'in ülkesine veya özledikleri komünist ülkelere gönderip yerine Kazak, Kırgız Türkmenler'i getirmeliyiz*" şeklindeki ifadelerinden dolayı 68 yaşında 18 ay hapse mahkûm edilip tutuklanması¹⁷⁰⁵ üzerine Türkeş'in tepki gösterdiğini, hasta bir insanın reviri bulunmayan bir cezaevinde tutulmasının kınandığını ifade etmeliyiz. Atsız'ın bu şekilde hapse atılması üzerine MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş şunları söylemiştir:¹⁷⁰⁶

"Nihal Atsız beyin cezaevine gönderilmesinden büyük üzüntü duydum. Atsız'ın sağlık durumu cezaevine konulmasına engeldir. Daha hafif hastalıklar dolayısıyla dışarda kalmaları-

¹⁷⁰³ Caner Kara, *age*, s. 105.

¹⁷⁰⁴ Hulusi Turgut, *age*, s. 409-416.

¹⁷⁰⁵ *Toprak* (Atsız Özel Sayısı), Sayı: 24, Aralık 1975.

¹⁷⁰⁶ *Devlet*, Sayı: 212, 26 Kasım 1973, s. 4.

na müsaade edilen birçok hükümlüler varken, Nihal Atsız beyin, yazdığı bir yazıdan dolayı böyle bir işleme tâbi tutulması her çeşit hukuk anlayışına aykırıdır. İlgililerin kendisini tekrar tarafsız bir doktorlar kuruluna muayene ettirerek evine göndermeleri gerekmektedir.”

Diğer yandan Alparslan Türkeş’in eşi Muzaffer Türkeş’in ölümü üzerine Nejdet Sançar’ın Türkeş’e başsağlığına gelmesi, Türkeş’in de Nejdet Sançar’ın ölümü üzerine evlerine giderek ve Atsız’a da uğrayarak başsağlığı vermesi sadece nezaket düzeyinde kalmıştır.¹⁷⁰⁷ Atsız’ın 1975’te ölümü üzerine cenazesine katılmayan Türkeş’le bir süre “Ötüken”in desteğine rağmen fikrî anlamda ayrı düştüğü söylenebilir. Gerek Atsız gerekse Muzaffer Özdağ’ın Türk-İslam düşüncesi sebebiyle ayrı durdukları Rıza Müftüoğlu tarafından da öne sürülmüştür.¹⁷⁰⁸ Bununla birlikte Prof. Dr. Semih Yalçın, MHP’nin ideolojisinin birinci boyutunu “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” birleşimine dayandırırken ikinci boyutunu “Dokuz Işık Doktrini”ne dayandırmaktadır.¹⁷⁰⁹ Orhan Türkdoğan ise MHP’yi Batılı anlamda Türkiye’nin ilk milliyetçi partisi olarak kabul ederek ilk defa MHP’nin dinin, Türk toplumu içindeki yerini ve değerini belirttiğini ifade etmektedir.¹⁷¹⁰

Ancak 1970’lerde MHP’ye yakın aydın çevrelerde bir taraftan Gökalp’in eleştirildiği görülürken yine de Türk milliyetçiliği Gökalp merkezli şekillendiği, diğer taraftan Türk-İslam sentezi çalışmaları ile Gökalp ile Atatürk’ü uzlaştırma çalışmalarının başladığı görülecektir. Diğer yandan 1970’lerde MHP’nin maneviyat ve din temelli söylemlerini Türkiye’de yerleşmeye başlayan sağ parti yelpazesinden ayrı düşünmemek gerektiği kanaatindeyiz. Zira Alparslan Türkeş, millî doktrinini Türkiye’nin geleceğine hâkim kılabilmek ve hızla kalkınma ilkesini uygulayabilmek için MHP ve Türk milliyetçiliğini hem iktidar alternatifi hem de hem de Türk siyasetinde merkezî bir yerde konumlandırmak istediği anlaşılmaktadır. Bu merkezî konumun nihai hedefi ise “Türk-İslam Medeniyeti”nin ihyasıydı. Bu yüzden bu yeni modernleşme ve medeniyet düşüncesine uygun parti söylemleri ve duruşları söz konusu olmuştur. MHP, “Türk-İslam Medeniyeti” hedefini 12 Ekim 1969 Seçimleri öncesinde Türk milliyetçiliğinin hedefi olarak vatandaş kitleleri ve kamuoyu ile paylaşmış, MHP’nin yayın organı olan “Devlet” gazetesi de bu hedefi kapağına taşımıştır.¹⁷¹¹

Abdülkadir İlgen’in değerlendirmeleriyle Türkiye’deki sivil karakterli milliyet-

¹⁷⁰⁷ Bkz. Hulusi Turgut, *age*, s. 412-413.

¹⁷⁰⁸ Rıza Müftüoğlu, *age*, s. 121.

¹⁷⁰⁹ Semih Yalçın, *age*, s. 109.

¹⁷¹⁰ Orhan Türkdoğan, “Milliyetçi Hareket Partisi’nin Anatomisi 1”, *Devlet*, 28 Temmuz 1969, s. 6-7.

¹⁷¹¹ *Devlet*, 22 Eylül 1969.

çilik hareketlerinin, özellikle altmış ve yetmişli yıllardan başlayarak daha muhafazakâr bir çizgiye kaymasının sebeplerin başında ülke gerçekleriyle uyumluluk ve tarihi arka planla ilgili sosyolojik gerçekler bulunmaktadır. Nitekim bahsi geçen yıllarda muhafazakâr değerlere bağlı taşra kökenli halk çocukları, tahsil ve ekonomik gerekçelerle büyük kentlere akın ederken aynı zamanda bir önceki neslin hesaplaşmak zorunda kaldığı kültür çatışmasıyla yeniden mücadele etmek durumunda da kalmıştır.¹⁷¹²

Diğer yandan Galip Erdem de CKMP'nin MHP'ye dönüşümünü Türk milliyetçiliğinin tarihinde bir dönüm noktası olarak yorumlamıştır. Erdem bu yorumda “1945 yılından itibaren yapılan denemeler nihayet başarıya ulaştığı, Genel Başkan, Genel İdare Kurulu ve bütün teşkilâtı ile sırf milliyetçilerin idaresinde olan bir partinin ortaya çıktığını” ifade etmiştir. Bununla birlikte o yıllarda artık Türkiye'deki milliyetçilerin tek bir bayrak altında birleşmesi ve mefkûrenin iktidar olması uğrunda çalışması beklenirken Erdem'e göre, AP içindeki milliyetçiler ve Erbakan'ın MP'ye geçmesi yönündeki iddialar düşünüldüğünde Türk milliyetçiliği üçe bölünmek isteniyordu.¹⁷¹³

¹⁷¹² Abdülkadir İlgen, *age*, s. 34.

¹⁷¹³ Galip Erdem, “Acı Bir Hikâye”, *Devlet*, 25 Ağustos 1969, s. 5.

BÖLÜM 4

MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ'NİN TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ DÜŞÜNCESİNDE STRATEJİK BİR GENİŞLEME OLARAK TÜRK-İSLAM SENTEZİ

4.1. 1970'LERE GİRERKEN TÜRKİYE'DE SİYASİ ORTAMIN TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

1970'lerin ilk yarısında MHP'nin pratikte ve teoride Türk milliyetçiliği anlayışını etkileyen çeşitli faktörler bulunduğunu öne sürebiliriz. Bunlar: 1- 1968-1971 arasında dünyadaki gençlik ve şiddet eylemleri ile bunların Türkiye'deki yansımaları ve zemin bulma çalışmaları, 2- 1971 Askerî Muhtırası, 3- MHP'nin taşra tabanına yönelme çalışmaları, 4- CHP-Millî Selamet Partisi (MSP) koalisyonunun etkileri, 5- Ecevit başkanlığında CHP'nin solla bütünleşme stratejileri şeklinde sıralanabilir.

Türk toplum yapısında yükselen parlamentarist sistem, sivil toplum kuruluşları, iletişim organları, çeşitli tayf analizleri, siyasal örgütler, Marxist ve Anti-Marxist akımları kucaklayan ideolojik saplantılar 1950'lerle başlayan açılımın yansımalarıydı. Bu yıllarda Kemalist sistemde ise altı ok ile simgeleşen milliyetçilik ilkesi temel ilke olmaktan çıkmıştır. CHP, sosyalist CHP ve Atatürkçü eğilimler şeklinde kuruluşundan farklı olarak ikili bir metaformizme bürünmüş, CHP-DP ayrışımı ise toplum yapısında ideolojik ürünlerin de harmanlanmasını doğurmuştur. 1960'lardan sonra ise 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlükçü ortamda ideolojiler, kendilerini ifade etmeye, devlet ve toplumsal yapıya nüfuz etme çalışmalarına başlamışlardır.¹⁷¹⁴

Fikir Kulüpleri (FKF), Sosyalist Fikir Kulüpleri ve DEV-GENÇ olarak kendini gösteren yapılar, 1944'te İstanbul'da İleri Gençler Birliği, 1946'da İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği, Ankara'da Türkiye Gençler Derneği'nin devamı niteliğindedir. Öğrencilerin politikaya karıştırılmasının temeli CHP'nin 1957'de Gençlik Kollarını genişletmesi ve 27 Mayıs öncesinde öğrenci gruplarının gösterilere katılması ile atılmış, 27 Mayıs 1960'tan sonra ise bu katılım genişleyerek ideolojik oluşum ve çatışmaları hazırlamıştır. Aclan Sayılğan'a göre, bu süreçte, Zinde Kuvvetler, İlericiler, Gericiler,

¹⁷¹⁴ Orhan Türkdoğan, *Kemalist Sistem ve Sosyo-Kültürel Yapısı*, Çizgi Kitapevi, Konya 2015, s. 345.

Köklü Dönüşümler gibi kavramlar ortaya atılmış; Ordu-Gençlik Elele, İşçi-Gençlik Elele, NATO'ya Hayır, İkinci Milli Kurtuluş Savaşı gibi sloganlar tutturulmaya çalışılmıştır. Ayrıca, Türk Sosyalizmi, Türkiye'ye Özgü Sosyalizm gibi terkipler oluşturularak zemin bulunmak istenmiştir.¹⁷¹⁵

12 Mart Muhtırası öncesinde TİP'e karşı çıkarak, ayrı bir grubu oluşturan Mihri Belli ve Doğu Perinçek de 1970 Haziran ayındaki büyük işçi olaylarından sonra ayrılmışlardır. Sayılğan'a göre Mihri Belli bir kışkırtıcı, Perinçek ise Maocu ve DEV-GENÇ'in ilhamcısıydı. Perinçek'in Proleter Devrimci Aydınlik Grubu, Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu, Türkiye Halk Kurtuluş Cephesi, Türkiye Halk Kurtuluş Partisi ve emperyalizmi devirmek için Türkiye'nin de dâhil edildiği Ortadoğu Devrimci Çemberi adlı teorinin sahipleri olarak ANT çevresi aktif faaliyet yürüten örgütlerdi.¹⁷¹⁶

Türkiye'nin 12 Mart'a sürüklenmesinde, Almanya'da başlayıp başta Fransa olmak üzere tüm dünyaya yayılmaya başlayan öğrenci hareketlerinin Türkiye'de de ideolojik zemin bulması sonucu meydana gelen hadiseler etkili oldu. Evrensel bir çatışma niteliği gösteren öğrenci hareketlerinin ilk kıvılcımını ateşleyen Herbert Marcuse (1898-1979)¹⁷¹⁷ olduğu bilinmektedir. Marcuse; Freud, Marx, Eflatun ve Mao'dan esinlenerek ihtilalci bir sentez ortaya koymaya çalışmış, idare edenlerle edilenler arasındaki farklılıkları gidermek, akla hitap eden eğitim diktatörlüğü kurmak, kendi ruhunun imkânları ile serbest bir birey olmak, yeni tip insanla toplumsal baskının olmayacağı bir çağ yaratmak gibi düşünceleri öne sürmüştür. Herbert Marcuse'ü Türk okuyucuları Tek Boyutlu İnsan, Sovyet Marxizmi, Mantık ve İhtilal, Aşk ve Uygarlık eserleriyle tanımıştır.¹⁷¹⁸

Dünyadaki bu entelektüel etkilerin sağ, sol ve milliyetçi yazın ve düşünce dünyasında derinlemesine örneklerine rastlanmazken hızla politik sahada karşılık bulduğu görülüyor. Bu çerçevede Türkiye'de sosyalist devrimin hazırlık aşaması olarak Millî

¹⁷¹⁵ Aclan Sayılğan, *Dünya'yı Saran Tehlike: Anarşik Hareketler ve Tedbirler*, Ufuk Ajansı Yay. No: 5, İstanbul 1973, s. 87-88.

¹⁷¹⁶ Aclan Sayılğan, *age*, s. 89-91.

¹⁷¹⁷ Marcuse, insanların sahte seçme özgürlüğü ile aldatılmaları, tüketime yönlendirilmeleri, insanın baskılanması toplumun boyun eğdirilmiş çoğulculuk dizgesi haline getirilmesi gibi sonuçlara neden olan sistemlere karşı çözümlemelerde bulunmuştur. Ona göre, İnsanın başkaldırı ussallığını zayıflatan, boyun eğme içgüdüğü yaratan bir doyum ile uyanış ve harekete karşı da insanların sahip olduğu imkânların zincire vurulması baskılama çarkının dönüşünü sağlıyordu. Marcuse, "Tek Boyutlu İnsan" kitabını Walter Benjamin'e atıfla "Nur um der Hoffnungslosen willen ist uns die Hoffnung gegeben" yani "Salt umutsuzlar uğrunadır ki bize umut verilmiştir." cümlesiyle noktalaması, onun düşüncelerinin özeti gibidir. Bkz. Herbert Marcuse, *Tek Boyutlu İnsan*, Aziz Yardımlı (çev.), İkinci Baskı, İstanbul 1990, s. 7-8, 67, 227.

¹⁷¹⁸ Aclan Sayılğan, *age*, s. 11-13.

Demokratik Devrim söylemi ve derneği de 12 Mart'a giden süreçte işçi ve öğrenci hareketlerinde önemli bir misyon üstlendiği görülmektedir. 1966'dan sonra Mihri Belli grubu ile yakınlaşan¹⁷¹⁹ Vatan Partisi kurucusu Dr. Hikmet Kıvılcımlı¹⁷²⁰, Millî Demokratik Devrim'in slogandan ve sloganla dünyanın değiştirilebileceğinden öte, temellerinin 1930'larda atılmış bilimsel sosyalizme dayandığını ifade etmektedir. Kıvılcımlı, Vatan Partisi için İkinci Kuva-yı Milliye Savaşı diyor ve Türkiye'de işçi sınıfının öncü olacağı bir millî kurtuluş seferberliği başlatacağını ileri sürüyordu.¹⁷²¹ Diğer yandan Aclan Sayılğan, Mihri Belli'nin Millî Demokratik Devrim stratejisinde asker, sivil, aydın zümrenin devrimci bir potansiyel taşıdığının ifade edilmesini yaranma ve yamanma olarak yorumlamakta, Millî Demokratik Devrimi literatürde "geniş cephe" olarak da geçen, komünizmin klasik bir cephe stratejisi olarak görmektedir. Devrimin darbeye göre ayarlandığı Millî Demokratik Devrim, Lenin'in "İki Taktik" adlı eserinde sistemleştirilmiştir.¹⁷²²

Türkiye'de 1960 sonrasında solcu gençlik 27 Mayıs'ı ve Atatürk ilkelerini savunma noktasında kendine bir konum belirlemiştir. Bu kapsamda solcu öğrenci liderlerinden Harun Karadeniz, 1963'te Celal Bayar'ın tahliye edilmesini de doğru bulmadıklarını sonrasında da üniversite yönetmeliklerinin hazırlanmasında söz hakkına sahip olmak istediklerini, harçların artmasına tepki gösterdiklerini ve Türkiye'deki NATO askerlerinin faaliyetlerini tasvip etmediklerini söylemektedir.¹⁷²³ Bu gerekçelerle eylemlere başlayan solcu gençliğin "Yön" dergisi çevresi ve etkisi ile başlayan yolu, Mihri Belli ve Perinçek fraksiyonları ile devam etmiştir.

1954 yılında Türkiye Gizli Komünist Partisi'nin Merkez Yönetim Kurulu üyesi olarak 7 yıl ağır hapis cezası ve 2 yıl sürgün cezasına mahkûm olan Mihri Belli, gazeteci İlhan Darendelioğlu'nun verdiği bilgilere göre "1967 Türkiye'sinde Devrimci Eylem

¹⁷¹⁹ Aclan Sayılğan, *Solda Bitmeyen Kavga*, Ayşe Yay. No: 2, Ankara 1970, s. 57.

¹⁷²⁰ Lenin'in gazetesi İskra'dan esinlenerek Kıvılcım soyadını alan Hikmet Kıvılcımlı, 1902'de İstip'te doğmuştur. 1925'te Nazım Hikmet, Dr. Şefik Hüsnü, Sadrettin Celal, Şevket Süreyya, Hasan Ali Ediz'le birlikte Komünizm lehine faaliyette bulunmaktan Ankara İstiklal Mahkemesi'nde 10 seneye, 1927'de İstanbul Ağır Ceza Mahkemesince 2 aya, 1928'de aynı mahkeme tarafından 3 aya, 1929 yılında İzmir Ağır Ceza Mahkemesince 4 sene 6 ay 15 güne, 1938'de askeri isyana teşvik etmek amacıyla komünizm propagandası faaliyetinden dolayı Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesi'nde 15 sene ağır hapse mahkûm olmuştur. Bkz. İlhan Darendelioğlu, *Türkiye'de Komünist Hareketler II*, 1. Baskı, Toprak Yayınları, İstanbul 1961, s. 135-136.

¹⁷²¹ Hikmet Kıvılcımlı, *age*, s. 48-51.

¹⁷²² Aclan Sayılğan, *Yeni Kavga: Milli Demokratik Devrim Nedir?* Ayşe Yay. No: 3, Ankara 1970, s. 9 ve 53.

¹⁷²³ Harun Karadeniz, *Olaylı Yıllar ve Gençlik*, 7. Baskı, May Yayınları, İstanbul 1979, s. 38-43.

Nedir?” mevzulu bir konferans vermiş, sözlerini bitirirken gençlere “Türkiye’de teori artık pratiğe kaydırılmalıdır” direktifini telkin etmiştir. 1969’un sonlarına kadar Ankara ve İstanbul’da Üniversitelerde çeşitli işgal ve boykotlar gerçekleşmiş, İstanbul Teknik Üniversitesi’nde de sol faaliyetler kuvvetlendirilmiş, Aziz Nesin, Orhan Kemal, Yaşar Kemal konferanslara çağırılmıştır. 17 Temmuz 1968’de Altıncı Filo’nun İstanbul’a geliş protestosuna edilmiş Amerikan askeri yaralanmış ve denize atılmış, 6 Ocak 1969’da Orta-doğu Teknik Üniversitesi rektörü Kemal Kuldaş’ı ziyarete giden ABD’nin Ankara Büyükelçisi Robert Komer’in arabası yakılmış, 11 Şubat 1969’da milliyetçi teşekküllerin tepkisine neden Beyazıt kulesine kızıl bayrak çekilmiştir. Bu süreçte sağcılık ve solculuk da üniversite kitaplarında yer bulmaya başlamış; sağcılık toplumun ve insanın değişmeyeceğini savunduğu, hiyerarşiyi benimsemesi, saltanat ve hilafetçi devlet şeklini savunduğu iddialarıyla eleştirilmiş, Mihri Belli tarafından Demokratik Devrim Manifestosu yayınlanmış ve Demokratik Devrim Derneği kurulmuştur. 16 Şubat 1969’da bir nevi Türkiye’de solun ve sağın cephe olarak çatıştığı ve kan döküldüğü Kanlı Pazar olayın müsebbileri Darendelioğlu’na göre, Demokratik Devrim Derneği ve DEV-GENÇ ve içinde ve başkanlığında Deniz Gezmiş gibi öğrenci liderlerinin yer aldığı devrimci örgütler olarak milliyetçi yazında yer bulmuştur.¹⁷²⁴

Mustafa Eren bu süreçte FKF’nin ve MTTB’nin de karşılıklı reaksiyonlarına dikkat çekmektedir. FKF, İstanbul Sekreterliği, 25 Ocak 1968 günü Spor ve Sergi Sarayı’nda tertip ettiği ve sosyalist gençlerle Kürt illerinin yerel öğrenci derneklerinin büyük buluşması olarak yorumlanan “Doğu Gecesi” ve “Uyanış Mitingleri” adıyla yaptığı faaliyetlerine (mitinglerde İlhan Selçuk, Çetin Altan, Mehmet Ali Aybar’ın zaman zaman konuşmacı olarak katıldığı görülmektedir) karşı MTTB de ilkini 12 Kasım 1967’de Erzurum’dan başlatmış olduğu “Şahlanış Mitingleri”nin en büyüğü denilebilecek mitingi 3 Mart 1968’de son ikaz olarak İstanbul’da 139 kadar teşekkülün katılımıyla gerçekleştirmiştir.¹⁷²⁵

Kanlı Pazar Olayı’ndan sonra 12 Mart’a giden sürecin en önemli gelişmelerinden biri de 15-16 Haziran 1970’teki İşçi Olaylarıdır. 1973’te Başbakanlık emri ile hazırlanan “Türkiye Gerçekleri ve Terörizm” adlı bir kitapta, 12 Mart 1971’e kadar cereyan eden silahlı eylemler, tedhiş hareketleri ve öğrenci ölümleri ele alınmış, süreç araştırıl-

¹⁷²⁴ İlhan Darendelioğlu, *Pazarlar Kanlı İdi: Türkiye ve Rusya’da İki İhtilal Provası*, Orkun Yayınları, İstanbul 1977, s. 87-114.

¹⁷²⁵ Mustafa Eren, *age*, s. 135-140.

mıştır. 15-16 Haziran 1970 eylemlerinin ve diğer birçok eylemin arkasında var olduğu ifade edilen örgütler; TİP ve yan kuruluşları, Aydınlık Sosyalist Çevresi (Mihri Belli Grubu), Proleter Devrimci Aydınlık Grubu (Doğu Perinçek Grubu), ANT çevresi (Doğan Özgüden Grubu), Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu olarak verilmiştir. Bu kitapta, gerilla eğitimi alan eylemciler, beyannameler, broşürler, kitaplarda yer alan ifadeler de paylaşılmıştır. Mesela Perinçek, “15-16 Haziran Yolunda İleri” başlıklı kitapta, asker ve polisi emir dinlememeye ve halk yanında birleşmeye davet ettiği, Marxizm-Leninizm-Mao Zedung düşüncelerinin işçi sınıfının düşünceleri olduğu, işçi sınıfının devrimi ancak isyanla gerçekleştireceğini yazmıştır.¹⁷²⁶

1970’in son aylarında DEV-GENÇ Genel Kurulu toplanmış, Ertuğrul Kürkçü’yü başkanlığa getirmiş ve tüm fakültelerde boykot kararı alınmıştır. Bu kararların yansımaları 1 Ocak 1971’den 12 Mart’a kadarki çeşitli yurt, fakülte, dernek ve cemiyetlerdeki patlamalar ve baskınlarda kendini gösterecektir. Ülkü Ocakları ise Ankara’da toplanan Genel Kurulu’ndan sonra yayımlanan bildiride; “*İktidar tarafından ülkücüler üzerine gelecek en ufak bir baskı hareketine yurt çapında şiddetle karşılık verilecektir. Mücadele polisle değil, şefleriyle yapılacaktır*” denilmiştir.¹⁷²⁷ Bu ifadelerden ülkücüler tarafından, iktidarın ve kurumların tek başına karar verme konusunda irade gösteremediği, bir takım karanlık ve gizli ellerinin varlığına da şefler üzerinden dikkat çekildiği anlaşılmaktadır.

Türkiye’de tırmanan gerginlik ve olaylar, ekonomik koşullar, yaşanan gelişmeler karşısında hükümetin yetersiz kalması, toplumsal isteklerin ekonomik imkânların üstüne çıkması, 1971 başlarında yaşananların ordunun sabrını taşıması¹⁷²⁸ Türk Silahlı Kuvvetleri adına 12.3.1971’de Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Celal Eyiceoğlu, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur imzasıyla Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’ın da bilgisi dâhilinde muhtıra vermiştir. Muhtırada kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar, anayasanın öngördüğü reformların tahakkuk ettirilememesi, Atatürk’ün çağdaş uygarlık ümidinin kamuoyunda yitirilmesi dile getirilmiş, kuvvetli ve inandırıcı, partilerüstü bir hükümetin kurulması, bunun gerçek-

¹⁷²⁶ *Türkiye Gerçekleri ve Terörizm*, Bakanlıklararası Kurul, Ankara 1973, s. 9-43.

¹⁷²⁷ Alpay Kabacalı, *Türkiye’de Gençlik Hareketleri*, 3. Baskı, Güner Yayınları, İstanbul 2007, s. 220-221.

¹⁷²⁸ O. Metin Öztürk, *Ordu ve Politika*, 2. Baskı, Gündoğan Yayınları, Ankara 2000, s. 80.

leşmemesi durumunda TSK'nın idareyi doğrudan ele alacağı belirtilmiştir.¹⁷²⁹

“CHP ile ilgili CHP Dosyası (1923-1973)” ve “Yeni CHP ve Anarşi (1973-1977)” isimlerinde iki kitap yazan devrin tanıklarından Münip Pirselimoglu'na göre, 12 Mart 1971 Müdahalesi'nde de 1950'den itibaren siyasi şantajı kendine şiar edinmiş olan CHP kışkırtıcılığı etkin rol oynamıştır. “CHP Dosyası”nda partilerüstü denilerek hayatı masa başında geçen, teori çizgisini aşamayan, piyasayı, sokağı, halkı tanımayan CHP'li Anayasa Profesörü Nihat Erim'e hükümet kurdurulması¹⁷³⁰ CHP etkisinin bir tezahürü olarak ele alınmıştır. Ayrıca kapatılan Millî Nizam Partisi'nin Millî Selamet Partisi adıyla yeniden açılmasına hemen müsaade edilmesi, AP'den ayrılan Demokratik Parti'nin desteklenmesi CHP'nin kuvvetlenmesine hizmet edeceği yönüyle değerlendirilmiştir. Yine 12 Mart'tan sonra 1975'e kadar sol partilerin kurulmasına izin verilmemesi de CHP'nin oylarının eksilmemesine hizmet edeceği şeklinde değerlendirilmiştir.¹⁷³¹ Ancak muhtıra, CHP'nin sosyalist çevrelerine göre yerli işbirlikçiler ile uluslararası tekelci sermayenin eseri idi ve askerî bürokrasi 27 Mayıs'ta olduğu gibi araç olarak kullanılmıştır. Bu yüzden 1973 Seçimleri'nin bu çevrelere göre tekelci sermayeye karşı bir ölüm-kalım savaşı olacağı ifade edilmiştir.¹⁷³²

Uğur Mumcu'nun ve devrimci öğrencilerin avukatı, ordudan ayrılmış eski askerîhâkim Mehmet Emin Değer'e göre de 12 Mart'ı hazırlayan süreç, 1963-1966 yıllarında, Türkiye'deki ABD Yardım Kurulu'nda görevli, CIA ajanı bir Albay olan J. Dickson'un raporu ile açılmıştır. Rapora göre, “çetin ceviz” olarak ifade edilen İnönü, Atatürk'ün millî politikası, ikili antlaşmalar, üsler vs. konularında can sıkıcı sorunları ortaya atıyordu, devlet cihazı muhalefete bağlı kimselerin elinde idi ve orduda ABD etkinliği 27 Mayıs sonrasında azalmıştır. Diğer yandan Değer, 12 Mart'tan sonra Atatürkçü subayların tasfiye edildiği ve 12 Mart'ta CIA parmağı olduğunu da ifade etmektedir.¹⁷³³

¹⁷²⁹ *Oniki Mart ve Sonrası (12 Mart 1971'den 19 Mayıs 1971'e Kadar Cereyan Eden Olaylar ve Adalet Partisi'nin Görüşleri)*, AP Genel Merkezi Yayınları, Ankara 1971, s. 3.

¹⁷³⁰ Hükümeti kurmakla görevlendirilen Kocaeli Milletvekili Nihat Erim, ortada fevkaalede bir durum olduğunu belirtmiş ve millî bir hükümet kuracağını vurgulamıştır. Bu arada Erim, partilerle görüşmelere başlamış ve partilerin hükümete katılmalarını istemiştir. Erim, yeni hükümetin öncelikli vazifesinin memleketin rahat yaşanır bir memleket haline tekrar dönmesini sağlamak olduğunu belirtmiştir. Nihat Erim, sonraki günlerde yaptığı açıklamada reform tasarılarını eski plancıların hazırlayacağını vurgulayarak hükümete güven duyulmasını istemiştir. Bkz. İsmet Türkmen, “Türk Demokrasi Tarihinde 12 Mart 1971 Muhtırası ve Düşündürdükleri”, *Devlet*, Yıl: 18, Sayı: 497, Eylül-Ekim 2021, s. 23.

¹⁷³¹ Münip Pirselimoglu, *CHP Dosyası (1923-1973)*, Eser Matbaası, Ankara 1973, s. 84-87.

¹⁷³² A. Rıza Deniz, *Sosyal Sınıflar ve Siyasal Partiler Üzerine*, Toplum Yayınları, Ankara 1976, s. 60-61 ve 90.

¹⁷³³ Mehmet Emin Değer, *CIA Kontrgerilla ve Türkiye*, 5. Baskı, Çağ Matbaası, Ankara 1979, s. 186-226.

Eski Başbakan ve AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, muhtıranın demokratik, anayasa ve hukuk devleti anlayışı ile bağdaşmadığını başından beri ifade etmiş, Cevdet Sunay’a sunduğu istifasında ve AP Meclisi’nde yaptığı konuşmalarda bunu dile getirmiştir. 23 Mart’ta TRT’den Örsan Öymen’in sorularına verdiği cevaplarda ise anayasa ve rejim buhranına dikkat çekerken, iktidarların nasıl gelip nasıl gideceğini halledememiş bir memlekette hiçbir meselenin halledilemeyeceği”, “Yeni Asır”’a verdiği beyanatta ise “hür rejim, açık rejim”¹⁷³⁴ vurgusu yapmıştır.

Devlet Güvenlik Mahkemeleri’nin kurulduğu, Millî Savunma Bakanlığı ve Kuvvet Komutanlıklarıyla ilgili düzenlemelerin anayasa değişikliklerinin yapıldığı¹⁷³⁵ 12 Mart 1971 Askerî Müdahalesi sonrasında özellikle sol örgütlerin tasfiyesine yönelik bir hareket başlatılmıştır. Turgay Uzun, DEV-GENÇ, Devrimci Doğu Kültür Ocakları, Türkiye Öğretmenler Sendikası ve TİP ile birlikte Ülkü Ocakları’nın aynı tarihte kapatılmasının¹⁷³⁶ devletin, kendisi dışındaki bir kuruluşun devlete yardımcı olmak amacıyla eylemlere girişmesini onaylamadığını gösterdiğini, anti-komünizm misyonunun ordu ve devlet tarafından yüklenilmesiyle de MHP’nin, örgütsel ve ideolojik yayılma alanını büyük oranda kaybettiğini ifade etmektedir. MHP ve ülkücülerin de zarar görmesine karşın Türkes, müdahaleyi destekleyici bir söylem içine girmiştir.¹⁷³⁷ Uzun’un 12 Mart sonrası MHP değerlendirmesi MHP’nin tamamen antikomünist misyon amaçlı kurulmuş bir parti gibi anlaşılmasına sebep olan bir yaklaşım olduğunu belirtmeliyiz.

MHP’nin yayın organlarından “Devlet” gazetesi de 12 Mart 1971 Muhtırası’nı hem komünistlere, hem anarşistlere karşı bir ihtar olarak yorumlamış, kayıtsız destek-

¹⁷³⁴ *Oniki Mart ve Sonrası (12 Mart 1971’den 19 Mayıs 1971’e Kadar Cereyan Eden Olaylar ve Adalet Partisi’nin Görüşleri)*, s. 33-42.

¹⁷³⁵ O. Metin Öztürk, *age*, s. 81-82; “Devlet” gazetesinde Arif Nihat Asya, yapılan değişikliklerle ilgili kaygılarını dile getirmiştir. Asya’ya göre, TRT, Danıştay, Üniversite gibi temel müesseselerin kuruluş kanunları geçmiş yılların tecrübelerine dayanılarak yeniden düzenlenmektedir. Ancak, müesseselerdeki şekli değişiklikler katiyen yeterli değildir. Bu önemli müesseselerin yönetimini ellerine teslim edilecek kimselerin kafa yapıları, geçmişleri ve kamuoyunun itimadını kazanmış olmaları daha mühimdir. Asya’ya göre, meselâ TRT Kanunu değiştirildikten sonra, başına yıllanmış bir CHP’li getirilirse, bundan hem kamuoyu tedirgin olur, hem de memleket çok şey kaybedecek vaziyete düşebilir. Bu yüzden stratejik mevkilere getirilecek kadronun seçilmesi mühim olduğu gibi uzun vadede, reform çalışmaları yapacak kadro da önem arz etmektedir. Bunları da aynı şekilde milliyetçi ilim ve fikir adamlarına hazırlamak ve icra ettirmek oldukça lüzumlu görülmektedir. Bkz. *Devlet*, 7 Haziran 1971, s. 3.

¹⁷³⁶ Kapatılan Ülkü Ocakları, 1974’te Ülkü Ocakları Derneği adıyla yeniden kurulmuştur. Milliyetçi Cephe Koalisyonları döneminde zaman zaman zaman Ülkü Ocakları ile sol örgütler arasında çatışmalar çıktığı gibi, koalisyon ortağı Millî Selamet Partisi’ne bağlı kadrolarla ülkücüler arasında da çatışmalar yaşanmıştır. 1979’da kapatılan Ülkü Ocakları Derneği, adını Ülkücü Gençlik Derneği’ne dönüştürmüştür. Bkz. Alpay Kabacalı, *age*, s. 230-231.

¹⁷³⁷ Turgay Uzun, *age*, s. 279.

lemiştir. “Devlet” gazetesinin Silahlı Kuvvetler karşısındaki tutumu, Recep Doksat tarafından yazılan ve Türk subayının milliyetçi ve inkılâpçı olmakla birlikte devrimci ya da ihtilalcı olmadığı savunulan bir yazıda¹⁷³⁸ daha da belirlenmiştir. Dergi, ordunun tüm hainlerin ellerini kırması umudunu¹⁷³⁹ açıklamıştır. Bu süreçte “Devlet” gazetesi kapatılmamıştır.¹⁷⁴⁰

Doç. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu da “Anarşizmin Kökü Kazınmalıdır” başlıklı bir yazı kaleme almış, Türkiye’yi yıkma tehlikesinden kurtarma mevkiinde olanların, Demirel’in yaptığı gibi tarafsız davranmasının düşünülemez olduğunu, komünistler ve Kürtçüler karşısında ordunun ve milletin el ele vermesi gerektiği üzerinde durmuştur. Ayrıca Hacıeminoğlu, askerî okullara, öğretmen yetiştiren kurumlara ve önemli mevkiideki kamu personellerinin yetiştirilmesinde milliyetçi olmak gerektiğini, Türk kültürü, Türk tarihi derslerinin ciddiyetle verilip bu kişilere Büyük Türkiye idealinin aşılması- nın bir zorunluluk olduğunu ifade etmiştir. Ona göre, bu kişiler Nurculuk, Kürtçülük, siyonizm hakkında da bilinçlendirilmelidir.¹⁷⁴¹

12 Mart’ın Türkes ve Türk milliyetçileri tarafından desteklenmesi, Aydınlık Grubunun da “Kontrgerilla’nın sivil uzantıları MHP’lilerdir” şeklinde propagandalarına sebep olmuş, özellikle 1970’lerin sonunda Bülent Ecevit’in iktidarı döneminde Aydınlık Grubunun bu içerikli kitap, broşür ve raporları piyasaya sürülmüştür. Bunlardan biri, “Resmî Belgelerle Kontrgerilla ve MHP” serisidir. Bu kitapta Millî İstihbarat Teşkilatı’nda MHP’li cuntadan bahsedilmekte, Esir Türkler Kurtuluş Ordusu, Türk Yıldırım Komandoları, Türk İntikam Tugayı gibi yapılar olduğu ve bunların kontrgerillanın sivil ortağı olarak hareket ettiği ifade edilmektedir. 12 Mart’ta kontrgerillanın bir numaralı adamı olarak Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç gösterilmektedir. Kitaba göre, Özel Harp Dairesi ve Seferberlik Tetkik Kurulu’na bağlı kişiler psikolojik savaş yürütüyordu ve güvenlik ve istihbarat birimlerinin içinde kontrgerilla teşkilatlanmıştır. Ayrıca Cevdet Sunay-Memduh Tağmaç kliği dışında sola yakın Faruk Gürler-Muhsin Batur kliği de bulunuyordu.¹⁷⁴² Aynı bilgiler, Ecevit Kılıç’ın Özel Harp Dairesi ile ilgili yaz-

¹⁷³⁸ Bkz. Recep Doksat, “Türk Ordusu Devrimci Değildir”, *Devlet*, 22 Mart 1971, s. 6.

¹⁷³⁹ Derginin kapağında “Mille Uzanan Hain Eli Türk Ordusu Kırmaktadır” ifadeleri yer almış, ikinci sayfada ise İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Orgeneral Faik Türlün Paşa’nın icraatlarıyla Türk milletinin gönlünü kazandığı, komünizme geçit vermediği övgülerle bahis konusu yapılmış, resminin altında da “Her şey devlet için” yazısı yer almıştır. Bkz. *Devlet*, 7 Haziran 1971, s. 2.

¹⁷⁴⁰ J. M. Landau, *age*, s. 337.

¹⁷⁴¹ *Devlet*, 31 Mayıs 1971, s. 9.

¹⁷⁴² *Kontrgerilla ve MHP-1. Kitap*, Aydınlık Yayınları, s. 120-125.

dığı kitabında da geçmektedir.¹⁷⁴³

Müdahaleden sonra Nihal Atsız ise yazdığı bir yazıda Türkiye'nin yeniden kurulması yönündeki gerekçeleri yazmıştır. Bu yazıda Millî Savunma Bakanlığı'nın kaldırılması ve Genel Kurmay Başkanlarının Bakanlar Kurulu toplantılarına katılması, Senatonun kaldırılması milletvekili ve bakanlık sayılarının düşürülmesi, otoriter devlet başkanlığı, devletin adının değiştirilmesine ve rüşvet, hırsızlık, tecavüz başta olmak üzere her türlü ahlaksızlık, akıl ve ruh hastalığı vb. sosyal sorunlara dair öneriler de yer almıştır. Atsız, kanunların ve anayasanın da yeniden düzenlenmesi taraftarıdır. Ona göre, anayasayı yalnız bir hukuk meselesi olarak düşünmek çok yanlıştır. Bundan dolayı anayasayı yalnız hukukçular değil, onlarla birlikte sosyologlar, psikologlar, tarihçiler ve psikiyatri uzmanları da beraber hazırlamalıdır. Ona göre, 12 Mart Muhtırası iyi bir fırsattır. Türkiye'nin yeniden kurulması ve kurulurken millî geleneklerin, aklın, şuurun, bilimin hâkim olması için şimdiden kurulacak komisyonlar işe başlamalı, aceleleri olmadığı için konuyu ciddiyetle ele alarak üstün bir devlet kurmak için gerekli ne varsa hazırlamalıdır.¹⁷⁴⁴

Dündar Taşer'e göre, 12 Mart'ta, Cumhurbaşkanı ve Kuvvet Kumandanları demokrasi-hürriyet-anarşi ile düzen ve devletten birini tercih etmek zorunda kalmışlar ve tabii ki, ikincisini seçmişlerdir.¹⁷⁴⁵ Diğer yandan 12 Mart Muhtırası'ndan iki gün sonra Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Çankaya köşkünde bir toplantı düzenlemiş, siyasi partilere yeni dönemle ilgili görüşlerini sormuş ve önerilerini istemiştir. MHP, başta hukuk devleti ve demokrasiye olan inançlarının tam olduğunu, Türkiye'nin bekası ve yükselmesi adına Türkiye sınırları içinde yaşayan insanları ırk, din, mezhep ve bölge farkı gözetmeksizin kaderde, tasada, kıvançta ortak kutsal bir varlık olarak gördüğünü belirtmiştir. Ayrıca komünist ideolojinin üniversiteleri üs haline getirdiği, merkezde fabrikaların tahrip edildiği ve şehir gerillalarının ortaya çıktığı, taşrada bölgecilik, mezhep ve sınıf kavgalarının yaşandığı, Türkiye halklarının bağımsızlığı için savaşıldığı, ODTÜ'de Türk ordusuna 9 saat kurşun sıkıldığı ve 1 erin şehit olduğu ve iktidarın parti menfaatleri ölçüsünde pasifliği vurgulanmış, 27 Mayıs'ta acele seçime gidilmesi sonucu düşülen hataya düşülmemesi konusunda uyarı yapılmıştır. MHP'nin önerileri şu şekildedir:¹⁷⁴⁶

¹⁷⁴³ Ecevit Kılıç, *age*, s. 153-210.

¹⁷⁴⁴ Hüseyin Nihal Atsız, "Türkiye'nin Yeniden Kuruluşu", *Ötüken*, 10 Nisan 1972, s. 3-6.

¹⁷⁴⁵ Ziya Nur Aksun, *age*, s. 14.

¹⁷⁴⁶ *Devlet*, 22 Mart 1971, s. 7.

- Milliyetçi bir hükümet kurulmalıdır. Bu hükümet meclis aritmetiği, normal klişe ve kalıpların dışında yetkin ve süratle çalışabilecek bir hükümet olmalıdır.
- On yıllık uygulama sonunda pek çok aksaklıkları görülen 1961 Anayasası, milliyetçi bilim adamları tarafından millî bünyemize ve gerçeklerimize uygun şekilde yeniden düzenlenmelidir.
- Bu yeni anayasa referanduma sunulmalıdır.
- Seçim kanunlarında millî iradeyi yansıtacak değişiklikler yapıldıktan sonra seçime gidilmelidir.
- Komünizme ve yıkıcı akımlara karşı tedbirler alınmalıdır. Bu akımlara yan destek sağlayan müesseseler ve sızdıkları devlet kuruluşlarındaki klik ve yuvaların bertaraf edilmeli. Devlet teşkilatının tüm personeli bu açıdan taranmalı. Dış kaynaklı millî beka sorunu olması sebebiyle aşırı solun neşriyat vasıtaları kontrol altına alınmalıdır. Başta millî eğitim olmak üzere, sosyal, idari, sanayi, tarım ve toprak, vergi ve mali alanda reformlar yapılmalıdır.

9-10 Mayıs'ta 10. Büyük Kurultayı'nı yapan MHP, bu kurultayda da Türkiye'nin sorunlarına odaklanmış, siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel alanlarda önce durum tespiti yapılmış sonra da çözüm şekilleri anlatılmıştır. Türkeş öncülüğünde MHP'nin kurultaylarında çözüm odaklı yaklaşımlarla, Türkiye'nin geleceğe dönük planlı şekilde kurumsallaşmasının hedef alındığı, Türkeş'in, her sorunlu dönemden sonra devletin yeniden teşkilini gündeme getirdiği görülmektedir. Nitekim bu kurultayda da İspanya İç Savaşı'nı anlatarak vatanseverlerin ihtarlarına uyulmaması sonucu insanların nasıl heba olduğu üzerinden öncelikli meseleye dikkat çekmiş, bencil çıkarlar ve maddi ihtiyaçlarla uğraşan liberal bireyciliğe de insanı üretim aracı gibi gören materyalist ekonomik düzene de karşı olduklarını belirtmiştir. 16 maddede ekonomik görüşler açıklanırken, hizmetleri döneminde Türkiye'nin *"aç hürler, tok esirler ülkesi olmaktan çıkacağı"* söylenmiştir.¹⁷⁴⁷

Kurultay'da dikkat çeken hususlardan biri de "Dokuz Işıkçı Sistem" söyleminin başında "Milliyetçi-Toplumcu Sistem" ifadesinin de sürekli kullanılmış olmasıdır. Türkeş, bu ifadeyi kullanmakla Türk milliyetçiliğinin derinliği ve kapsayıcılığını tabana taşımış oluyordu. Zira bu ifade İslamiyet öncesi Türk devletlerindeki *"aç milleti tok, giyimsiz milleti giyimli yapma"* yani sosyal devlet anlayışına dayandığı gibi, Selçuklu

¹⁷⁴⁷ Metin Turhan, *age*, s. 131-133.

ve Osmanlı çağlarına da benzer şekliyle bağlanıyor, Gökalt'ın "Solidarizm", Atatürk'te "Halkçılık", nihayetinde de yeni Türk milliyetçiliğinde de daha ideolojik bir tanımlamayla "Milliyetçi-Toplumcu" adını alıyordu. Milliyetçi-Toplumcu ifadesinin kullanılmasıdaki diğer bir neden olarak da Muzaffer Özdağ'ın 12 Mart'ın hemen devamında partiden resmen ayrılması gösterilebilir. Buradan da Türkeş'in parti içi ayrılıkların tabana yansımaması noktasında hassas davrandığı ve milliyetçiliğin güç kaybetmemesini hedeflediği savunulabilir.

Kurultay'da bizce dikkat çekilen çok önemli birkaç husus bulunmaktadır. Bunlardan birisi Türkiye nüfusunun 1980'lerde 50 milyonu bulacağına işaret edilmesi ve bunun için her tarafından çatlak sesler veren sistemin yeni ve millî temeller üzerine, kuvvetli ve müreffeh Türkiye için tamamen yeniden düzenlenmesinin öngörülmesidir. İkincisi, Devlet Planlama Teşkilatı'nın yeniden organize edilmesidir. Bu çerçevede Türkiye'yi iklim bakımından devamlılık arz eden ve değişmez nitelik taşıyan yerleri bir araya toplayarak her bir bölgede 11 adet "Bölge Planlama Daireleri" kurulması öngörülmüştür. İdari ve Sosyal, Ekonomik ve Fiziki planlamalar ise ünitelere ayrılıp yapılması ortaya konuyordu. Ayrıca Türkeş tarafından, on sene içinde 300 bin gencin yüksek öğrenime girmesi hedeflenirken, üniversite sayısının artırılması, teknolojist, teknisyen ve sanatkâr yetiştirilmesine ve istihdamına yönelik planlamalara ve beyin gücünün önemine işaret etmiştir.¹⁷⁴⁸

Görüldüğü üzere MHP, 1970'lerde de bir yandan millî devlet temelinde Türk milletini ve Türk devletini yabancı akımlara karşı korumayı görev bilmiş, bir yandan da geleceğe dönük öngörü ve planlamaları Türk milliyetçiliğini temsil görevini üstlenmiştir. MHP'nin geleceğe dönük idealist, geçmişe dönük romantik bir Türk milliyetçiliği düşüncesine sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu çerçevede Türk tarihinde önemli kırılma dönemlerini, savunduğu Türk milliyetçiliği düşüncesi ile özdeşleştirmiş, adeta o dönemlerle bütünleşmiştir. Ergenekon'dan Çıkış, Malazgirt Zaferi, İstanbul'un Fethi, Çanakkale Savaşları, Kurtuluş Savaşı bu kırılma dönemlerinin başında gelmektedir. Bu çerçevede 12 Mart Muhtırası'nın verildiği yıl içinde de MHP, GİK toplantısını Malazgirt Zaferi'nin 900. Yıldönümünde Malazgirt'te yapmayı planlamış ve bunu gerçekleştirmiştir.

Mehmet Kaplan'ın ifadeleriyle Türk ırkının büyük bir kısmını teşkil eden Oğuz

¹⁷⁴⁸ Metin Turhan, *age*, s. 134-135.

Türkleri, Malazgirt’le Anadolu’yu vatan yapmışlar, yüzyıllardır Türk milleti bu coğrafyada hür ve müstakil yaşayarak medeniyetin öncüsü olmuşlardır. Yahya Kemal’de Türkiye Türkleri için millî tarihin başlangıcı olarak 1071’i almış, ondan önceki tarihe ırkî tarih adını vermiştir. Kaplan’a göre, Türkler İslamiyet’i benimsedikten sonra onu bir medeniyet nizamı haline getirmişlerdir. Malazgirt Savaşı ile bu yeni medeniyet nizamı Avrupa içlerine kadar yayılmıştır. Dolayısıyla Malazgirt Savaşı sadece bir savaş değil yeni bir milletin, yeni bir medeniyetin kuruluş başlangıcıydı.¹⁷⁴⁹ Bu yüzden ikinci bölümün sonlarında ifade edildiği üzere MHP çevreleri tarafından Malazgirt Zaferi’nin millî bayram olarak ilan edilmesi dahi gündeme gelmiştir. MHP Antalya müfettişi, gazeteci Kemal Fedaî Coşkun bu isimlerden biriydi.

Malazgirt Zaferinin 900. Yıl Kutlamaları’na Ahmet Karabacak, Arif Nihat Asya, Galip Erdem, Erdem Dereli, Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu¹⁷⁵⁰, Göktürk Mehmet Uytun¹⁷⁵¹, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, 1971 Muhtırası’nı veren Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Alparslan Türkeş ve Kırıkkale’den, Erzurum’dan ve Elazığ’dan otobüslerle Türk milliyetçileri hazır bulunmuştur.¹⁷⁵²

Törenlerle ilgili bilgi veren Turhan Feyzioğlu, törene katılmak için 9 üniversiteli öğrencinin 29 Temmuz’da İstanbul’dan yola çıktığını, Genel Kurmay Başkanı Memduh

¹⁷⁴⁹ Mehmet Kaplan, *age*, s. 43, 47.

¹⁷⁵⁰ Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu, 25 Ağustos 1929’da Elazığ’ın Ağın ilçesinde doğmuştur. Akçadağ Köy Enstitüsünden 1946-47 eğitim-öğretim yılında mezun olan Gençosmanoğlu, ilkökul öğretmeni olarak atandığı Elazığ’ın Sarıçubuk köyünde Türk Milliyetçiler Derneği’nin şubesini açmıştır ve Sarıçubuk delegasyonu olarak derneğin Ankara’daki Genel Merkez Kongrelerine katılmıştır. Bu kongrelerde Sait Bilgiç, Osman Yüksel Serdengeçti, Fethi Tevetoğlu, Necdet Sançar, Mustafa Kafalı ve İsmet Tümrük gibi milliyetçiliğin önderleriyle tanışmıştır. Turancılık suçlaması ile Palu ilçesinin Gülaçtı Köyüne sürülen Gençosmanoğlu, Arif Nihat Asya, Halide Nusret Zorlutuna, Mehmet Çınarlı, Bahattin Karakoç, Emine Işınsoy ve Ahmet Ali Arslan (Garip Kafkaslı), Ahmet Bican Ercilasun ve Sadık Tural gibi birçok milliyetçi isimle birlikte gazete, dergi, dernek faaliyetlerinde bulunmuştur. Destan şairi olarak bilinen Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu’nun eserleri: Bozkurtların Ruhu (1952), Genç Osman Destanı (1959), Kür Şad İhtilali Destanı (1970), Malazgirt Destanı (1971), Bozkurtların Destanı (1972), Kopuzdan Ezgiler (1973), Salur Kazan Destanı (1976), Boğaç Han Destanı (1977), Destanlarda Uyanmak (1984), Destanlar Burcu (1989), Alperenler Destanı (1990). Malazgirt Destanı’nda geçen “Aylardan Ağustos, günlerden Cuma, Gün doğmadan evvel İklim-i Rum’a, Bozkurtlar ordusu geçti hücumla... Yeni bir şevk ile gürledi gökler... Ya Allah... Bismillah... Allahu ekber!” mısralarıyla Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu, Talat Gençosmanoğlu’nun ifadesiyle “Türk ordusunun gürleyen sesi olmuş ve Anadolu’ya Türkiye adını verenlerin destanını yazmış, Dede Korkut’un öğütlerini bugüne taşımış, Göktürkleri Türk edebiyatına işlemiş, Türk milliyetçiliğinin kendi gibi olanlarla bayrağı” olmuştur. Şair, İstiklal Savaşı’nın destanını yazamadan 21 Ağustos 1992 Cuma günü vefat etmiştir. Bkz. Talat Gençosmanoğlu, “Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu”, *Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Dergisi*, Yıl: 26, Sayı: 40, Ocak 2014, s. 13-17.

¹⁷⁵¹ 1950’li yıllardan itibaren İlhan Darendelioğlu’nun çıkardığı “Toprak” adlı dergi başta olmak üzere Türk Yurdu, Orkun, Serdengeçti vb. dergilerde ve Hergün, Ortadoğu, Kurultay gibi milliyetçi gazetelerde yazı ve şiirlerine rastladığımız Göktürk Mehmet Uytun, Malazgirt Zaferi kutlamalarına katıldığı gibi zaferin 900. Yılı Anısı’na “Resimli Malazgirt Şiirleri Antolojisi”ni hazırlamıştır.

¹⁷⁵² Ahmet Karabacak, *age*, s. 64-65.

Tağmaç'la görüştüklerini sonra Hacı Bayram Veli Camii'nde Cuma namazı kıldıklarını ancak Konya'da durdurularak gözaltına alındığını yazmaktadır. Bu dokuz üniversiteli genç; Nihat Çetinkaya, Doğan Yıldırım, Celal Adan, Selçuk Mülâyim, Nevzat Kösoğlu, Süleyman Yolcu, Selahattin Gençer, Bahattin Camkesen, Akif Akkuş'tan oluşuyordu. Feyzioğlu kendisinin, Demokratik Partili Sadettin Bilgiç'in de katıldığını ve Prof. Dr. Emin Bilgiç'in de törende konuşma yaptığını bildirmektedir. Bilgiç, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a da Sultan Alparslan'ın resmi ve Malazgirt Meydan Muharebesi'nin resmedildiği bir rölyef takdim etmiştir.¹⁷⁵³ Törende Malazgirt Anıtı'nın da temeli atılmıştır.¹⁷⁵⁴

Törene, MHP teşkilatından, Ülkü Ocakları'ndan, Genç Ülkücüler Teşkilatı'ndan, Ülkücü İşçiler Birliği'nden, Ülkücü Öğretmenler Sendikası'ndan altı bin kişi iştirak etti. Törene katılan Tokatlı üç ülkücü genç, Tokat-Amasya-Samsun, Ordu-Giresun-Trabzon, Rize-Artvin-Erzurum-Malazgirt güzergâhıyla getirilen şehit topraklarını MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş'e takdim etmişlerdir. Diğer taraftan Erzurum'dan yaya olarak Malazgirt'e gelen ve aralarında MHP Erzurum il yöneticiliği de yapmış olan gazeteci Cazim Gürbüz'ün de bulunduğu¹⁷⁵⁵ 9 ülkücü genç törene katılanlar tarafından dakikalarca alkışlanmışlardır. Türkeş, Malazgirt'te yaptığı konuşmada ülkücü gençleri “*Oğuz'un Çocukları*” olarak niteleyerek Türkiye'nin yarınlarına dikkat çekmiş, milliyetçi hareketi engellemeye çalışanları vicdanı satılmış ve düşük ruhlu olarak tanımlamıştır. Türk milliyetçilerinin görevini ise adeta Ergenekon'a gönderme yaparak Türk milletini bulunduğu çıkmazlardan kurtarmak olarak belirlemiştir.¹⁷⁵⁶

Bununla birlikte 12 Mart Muhtırası'ndan sonra MHP söyleminde değişiklikler yaşanmaya başlamıştır. Önceleri devletçi ve statükocu kimliğini özellikle vurgulayan MHP'nin, bu noktadan sonra daha muhafazakâr, İslami bir söylemi ön plana çıkararak, giderek büyümekte olan geleneksel oy tabanına yöneldiği değerlendirmeleri de MHP ile ilgili çalışmalarda ifade edilmiştir.¹⁷⁵⁷

MHP'nin geleneksel oy tabanına yönelmesinin önemli sebeplerinden birinin de bölücü hareketlere dönüşen ve mezhepçiliği kışkırtan aşırı solun legal ve illegal faaliyetleri olduğu savunulabilir. Zira 12 Mart Muhtırası sonrasında Türkiye'de sol örgütler,

¹⁷⁵³ Turhan Feyzioğlu, *age*, s. 449-451.

¹⁷⁵⁴ *Milliyet*, 27. 08. 1971, s. 1.

¹⁷⁵⁵ Cazim Gürbüz, *age*, s. 331.

¹⁷⁵⁶ Metin Turhan, *age*, s. 136-137.

¹⁷⁵⁷ Turgay Uzun, *age*, s. 279-280.

adeta patlama yapmıştır. Türkiye Halk Kurtuluş Cephesi (THKPC) lideri Mahir Çayan'ın tezleri tekrar tekrar yorumlanarak birçok örgüt kurulmuş ve kurulanlar kendi aralarında yeniden ayrılmıştır. Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO)'nun yeniden toparlanma süreci de birçok ayrı örgütün doğmasına neden olduğu görülmektedir. Aynı süreç Türkiye Komünist Partisi-Marxist-Leninist (TKP-ML) geleneğinden gelenler arasında da yaşanmış, TİP yeniden kurulmuş, bu partide anlaşılamayanlar da kendi legal partilerini kurmuşlardır. Bu örgütler sadece sağ ile değil kendi aralarında da mücadeleye girişmişlerdir. Bu dönem TKP'nin de adeta yeniden kurulup kitleselliğe ulaştığı dönem olmuştur. Kurulan legal ve illegal sol örgütler incelendiğinde ise tamamında FKF ve TKP'nin öncülü olduğu görülmektedir.¹⁷⁵⁸

Doğu Perinçek öncülüğünde Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi (TİİKP)'nin bu çerçevede 12 Mart sonrasında sistematik faaliyetleri olduğu görülmektedir. Çelikten bir komünist disiplin şartlarına göre yapılanmayı öngören partinin programında ordu mensupları ve Ordu Yardımlaşma Kurumu emperyalizmle işbirliği yapan¹⁷⁵⁹, hâkim zümrelerin koruyucusu, NATO ve ABD'nin jandarması, ırkçı ve militarist ruh olarak tasvir edilmekte, Kürt halkına baskı uygulandığı söylenmektedir. Proleterya partisi öncülüğünde gerçekleşecek olan halk iktidarı döneminde ordunun kaldırılacağı, işçi ve köylüden kurulu halk ordusunun kurulacağı ayrıca Türkiye proletaryasının tek öncü müfrezesinin Kürt halkı olduğu, Türk-Kürt Demokratik Halk Cumhuriyeti kurulacağı ifade edilmekteydi. Bu çerçevede faaliyet yürüten TİİP, Doğu Perinçek gözetiminde 12 Mart sonrasında “Şafak broşürleri” adıyla bilinen broşürler yayınlamıştır. Bunların ilkinde tüm siyasi partiler hedef alınmış ve AP, Güven Partisi, MHP faşistlikle, AP'den ayrılan Demokratik Parti toprak ağalığı ve taşra mütegalibeliğiyle, CHP orta burjuvazinin temsilcisi olmakla itham edilmiş, Cevdet Sunay ve Memduh Tağmaç çete olarak nitelendirilmiş, Kürt halkının bağımsız olması gerektiği vurgulanmıştır. Diğer bir broşürde, “Kollarımızdaki kelepçeleri kiralım”, “Zalimlere vuralım. Kahrolsun faşist Erim hükü-

¹⁷⁵⁸ Hüseyin Akyol, *age*, s. 59-97.

¹⁷⁵⁹ Bu konuda Dündar Taşer, “Devlet” gazetesinde bir yazı kaleme almıştır. Taşer'e göre, Türk Ordusu “halk ordusu” falan değil, Türk milletinin “millî ordusu”dur ve askerî okullara girmek için şartlardan birisi de Türk olmaktır. Ordu Yardımlaşma Kurumu ise Türkiye’de kimsenin ekmeğine de ortak olmamış ve el attığı sahada Türkiye’de kimsenin uzanmadığı, tamamen bakir ve milletçe ihtiyaç duyulan istihsal kollarına yönelmiştir. Bu kurum, her teşebbüsünde başarı sağlamış, millî hayata güçlü bir unsur olarak katkıda bulunmuştur. “Holding Kanunu” da MBK tarafından zaten bu maksatla kabul edilmiştir. Taşer, emperyalizmle işbirliği iddialarına, yabancı sermaye karşısına daha güçlü çıkmak ve yerli askeri yatırımları sağlamak amacıyla kurumun var olduğunu söyleyerek cevap vermiştir. Bkz. Dündar Taşer, “Sipahilik-Ordu Yardımlaşma ve Solcular”, *Devlet*, 18 Ağustos 1969, s. 12.

meti, zafer bizimdir” denilmiş, hükümetten “Çizmeli, kamçılı Erim Hükümeti” şeklinde bahsedilmiştir. Başka bir broşürde de THKP, THKPC, THKPO gibi diğer yapıların kendi ML bünyelerine katılması için eleştirildiği, halka etki edemedikleri vurgulanmıştır.¹⁷⁶⁰

Bunların dışında 1973 Seçimleri sürecinde MHP’nin özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde MSP ve CHP tarafından karalandığını ise Ahmet Er “Hatıralar”ında yazmaktadır. Buralardaki Nakşibendi tarikatı ve aşiretler üzerinde “MHP iktidara gelirse sizi kesecek”, “MHP’nin kapısında it girer, Kürt giremez” gibi yazılar asılı olduğu şeklinde propagandalar yürütüldüğü mistik bir adam olan ve parti düzeyinde bölgedeki tarikat ve aşiretlerle de yakından ilgilenen Ahmet Er tarafından ifade edilmektedir.¹⁷⁶¹ Din, mezhep ve etnik temelli siyasetlere karşı ister istemez MHP bir siyasi parti olarak kendini anlatmak ve bu yapılara açılmak durumunda kalmıştır. Bununla birlikte MHP’nin Türk milliyetçiliği düşüncesi içinde radikal bir dinî tutum olmadığı parti program ve seçim beyannamelerinden anlaşılmaktadır.

MHP’nin yayın organlarından “Devlet” gazetesi, siyasal yelpazede merkeze daha yakın bir parti görünümüyle hem sosyalizme hem de ABD’nin Türkiye’deki ekonomik etkisi ışığında bakılan kapitalizme daha çok eleştiri getirirken İslamiyet’e karşı da daha yakın bir tutum geliştirmiştir. İlk sayısında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi hocalarından Yaşar Kutluay’ın Türkiye’de İslam eğitimin genişletilmesine yönelik kalemeye aldığı yazıdan itibaren 1970’ler boyunca din eğitimi parti politikalarında önemsenen bir konu olmuştur.¹⁷⁶² Kutluay, Cumhuriyet Döneminde medreselerden üniversiteye geçiş çalışmalarında, çalışmaların süratlendirilmesi yoluna katiyen gidilmediği konusunda kanaatini bildirmiş, Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun¹⁷⁶³ hükümete din adamlarının ve hizmetlerinin gerçekleşmesi için gerekli okulların açılmasını yüklediği halde o yola gidilmediğini belirtmiştir.¹⁷⁶⁴

MHP’nin din eğitimi konusundaki hassasiyetlerini dinselikleşme ve siyasal İslam-

¹⁷⁶⁰ *Türkiye İhtilalci İşçi-Köylü Partisi Dosyası I*, Töre-Devlet Yayınları, İstanbul 1973, s. 44-72.

¹⁷⁶¹ Ahmet Er, *age*, s. 251-252.

¹⁷⁶² J. M. Landau, *age*, s. 336.

¹⁷⁶³ 2 Mart 1924 tarihinde TBMM’de Saruhan Mebusu Vasıf Bey ve arkadaşlarınınca bir önergeden bir gün sonra kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun 4. Maddesinde “Maarif Vekâleti yüksek diniyat mütehasısları yetiştirilmek üzere Darülfünun’da bir ilahiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hidemat-ı diniyenin ifası vazifesi ile mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşat edecektir” deniliyordu. Bkz. Mustafa Turan, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Tevhid-i Tedrisat”, *Türk Yurdu*, Sayı: 288, Ağustos 2011, s. 193.

¹⁷⁶⁴ Yaşar Kutluay, “Türkiye’de Din Eğitimi”, *Devlet*, 7 Nisan 1969, s. 8.

cılığın ötesinde çeşitli nedenlerle açıklamak mümkündür. Bunlar: Cumhuriyet Döneminde oluşan din boşluğunun siyasette, toplumda ve modernleşme çalışmalarında meydana getirdiği sonuçlarla ilgili tecrübe, yeni Türk milliyetçiliğinde dinin, millî kültürün bir unsuru olarak konumlandırılması, aşırı sol akımlara karşı millî bünyeyi kuvvetlendirici etkilerinden faydalanmak, devletin kontrolünde dinî taassuptan uzak nesillerin yetiştirilmesini sağlamak ve din istismarını önlemek şeklinde verilebilir. MHP ve Türkeş, dinin devletle, devletin dinle çatışmalarının doğurduğu sonuçların zaman kaybına neden olduğunun farkında olduğu için bu konudaki Türk milliyetçiliği görüşünü de din ile laiklik arasında ortada konumlandırmış, ikisine de aynı mesafede durmuştur denilebilir.

4.2. 1970'LERDE MİLLİYETÇİ AYDIN ÇEVRELERİN TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ DÜŞÜNCESİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Türk milliyetçileri 27 Mayıs'ın hemen sonrasında devletin yeniden kurulması ve kurumsallaştırılması ile bir "Türk Rönesansı"nın gerçekleşmesini ümit etmişler, "Tek Parti Rejimi"nin ve DP-CHP kavgalarının kaybettirdiği zamanın telafi edilebileceğine inanmışlardı. Ancak 13 Kasım tasfiyesi kısa sürede tüm ümitleri boşa çıkarmış, Türk milliyetçileri, Hindistan dönüşünde Alparslan Türkeş'e destek vermişler ve CKMP ile Türk milliyetçiliğini toparlama daha sonra da ideolojik olarak Türk milliyetçiliğini anlatma ve taban oluşturma faaliyetleri başlamıştır. İslam'ı da içine alan ve millî kültür potasında milliyetçiliğe dâhil eden bir anlayış CKMP'nin MHP'ye dönüşümü ile vücut bulmaya başlamıştır.

Baran Dural'a göre de 1960'ların sonlarında Türk milliyetçiliği ile devletin yollarının kesinlikle birbirinden ayrılmasını savunan bir milliyetçi gelenek gelişmeye başlamıştır. Bu geleneğin temsilcisi olarak da Comte, Durkheim, Weber¹⁷⁶⁵, Dahren-

¹⁷⁶⁵ Antipozitivist sosyoloji incelemesinin öncülerinden olan Max Weber'le (1864-1920) ilgili çalışmada Ralph Schroeder, kültür bilimlerinin insan davranışı ve onun anlamı ve doğurguları ile ilgilenen tüm disiplinleri kucakladığına işaret etmekte, Weber'in farklılıklarını ortaya koymaktadır. Buna göre, Weber'in bu kategori içerisindeki özel ilgisi, dünya görüşleri ve toplumsal değişim arasındaki ilişkinin incelenmesinde yatmaktadır. Durkheimci sosyolojide inançlar ancak toplumsal olgularda sonuçlanmaları kaydıyla sosyoloji açısından geçerli bir konu oluştururken bunun tersine, Weber'in incelemelerinin nesnesi olan dünya görüşleri müminin ruhsal bir yeniden yönelimiyle sonuçlanmaktadır ve bu da ancak söz konusu dünya görüşlerinin anlamına gönderme yapılarak açıklanabilir bir vaziyet göstermektedir. Weber, Marx ve Durkheim arasındaki belli başlı farklılık, Marx ve Durkheim'in inançlarla toplumsal güçlerin doğurguları olarak ilgilenmelerine karşılık, Weber'in temel ilgisinin inançların kökenlerine ve oynadıkları değişen role yönelik olmasıdır. Modern rasyonalizm ve kapitalizmin kültürel önemini karşılaştırmalı bir çerçevede oluşturma metodu da Weber'i Marx'ın evrimciliğinden ve Durkheim'in ilkel ve modern toplum arasında kurduğu karşıtlıktan ayırmaktadır. Bundan ayrı olarak, Weber bizatihi toplumsal hayat içerisinde-

dorf'u¹⁷⁶⁶ hakkıyla okumuş, Türk milliyetçiliği ile Kemalist milliyetçilik arasına ince bir çizgi koyan Erol Güngör gelmekteydi. Güngör, Gökalp sosyolojisinin altında yatan gerçeğin aydın bunalımı ve hezeyanı olduğunu söylerken Kemalizmin de felsefi temellerinin olmadığını savunmuştur. Güngör, Türkiye'yi büyük medeniyet olarak tarif ederken en büyük talihsizlik olarak da dünün düşleri içinde bugünsüz yaşamayı gösterir.¹⁷⁶⁷ Erol Güngör, Türkiye'deki millî kültür davasını sadece bir akademik spekülasyon konusu olarak değil, aynı zamanda bir millî politika meselesi olarak görüyordu. Milliyetçiliği de, halk içinde yaşayan kültür unsurlarına dayandırmak gerektiğini düşünüyordu.¹⁷⁶⁸

Nevzat Kösoğlu ise milliyetçi inkılâp gerçekleştirme yolunda kollektif bir düzen şuuruna ulaşılması halinde, bir Müslüman Türk gibi duyan, düşünen ve yaşayan seçkinlerin, yarın ki inkılâbın teminatı olacaklarını yazmıştır. Ferdi şuur hallerinin içtimai şuurra dönüşmesini milliyetçi inkılâp açısından zorunlu görmüştür.¹⁷⁶⁹

Bu yüzden 1970'lerde Necmettin Hacıeminoğlu, Galip Erdem gibi aydınlar o yıllara kadar edinilmiş tecrübeler ışığında Türk milliyetçiliğine bir zemin oluşturma çabasıyla "Devlet"¹⁷⁷⁰ ve "Töre"¹⁷⁷¹ gibi gazete ve dergilerinde yazılar kaleme almışlar,

deki çatışma ya da tutunumla ilgilenmeyip, daha ziyade kültürel değişme süreçleri ve bunların toplumsal hayatın diğer küreleriyle ilişkisine eğilmektedir. Bkz. Ralph Schroeder, *Max Weber ve Kültür Sosyolojisi*, Mehmet Küçük (çev.), Birinci Basım, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1996, s. 220-223.

¹⁷⁶⁶ Sanayileşme sonrası toplumdan itibaren toplumsal sınıflar arasındaki çatışmalarla ilgili çalışmalar ortaya koyan Ralf Dahrendorf (1929-2009), çatışmayı doğuran etkenlerin en önemlisinin güç olduğunu söyler ve onun güç tanımı Weber'in güç tanımıyla aynıdır. İnsanlar süreç içerisinde çeşitli mevkilere gelirler ve bu durum doğal olarak yöneten-yönetilen ilişkisini doğurur. Hiç kimsenin boyun eğmeyi kabullenmemesi ve farklı mevkilerde yer alan kişi veya grupların çıkarlarının karşı karşıya gelmesi, çatışmayı doğuran bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Gücün karşı tarafa karşı kullanımı toplumsal tabakalaşmayı da beraberinde getirmektedir. Çünkü kimse çıkarlarından vazgeçmek suretiyle gücünü yitirmeyi istemeyecektir. Dahrendorf'a göre güç; ortak iradeyi -örneğin sistemin sürekliliğini sağlamak için bahsedilen bir araç değil, güçlü olanın kendi amaçları doğrultusunda çatışmaya girerek kazanmış olduğu bir özelliktir ve güçlü olmak isteyen bir diğer grup, sınıf veya kişi bu gücü yine aynı şekilde, çatışma yoluyla elde edebilecektir. Çatışmanın toplumdan silinemeyeceği yönünde bir kanaate sahip olan Dahrendorf, bunun kurumsallaşmaya en aza indirilebileceğini savunur. Diğer yandan kurumsallaşmayla birlikte bürokrasi de çatışma içerisinde yer alan bir özelliğe kavuşmaktadır. Bkz. Cihat Özsöz, "Çözümlemeci Çatışma Kurma ve Ralf Dahrendorf", *Sosyoloji Notları*, Sayı: 3, 2007, s. 51-53.

¹⁷⁶⁷ Baran Dural, *Pratikten Teoriye Milliyetçi Hareket*, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul 2011, s. 493.

¹⁷⁶⁸ Altan Deliorman, *age*, s. 23.

¹⁷⁶⁹ *Devlet*, 24 Ağustos 1970, s. 2.

¹⁷⁷⁰ İbrahim Metin'in sahibi olduğu milliyetçi siyasi haftalık gazete olan Devlet gazetesinin Yazı İşleri Müdürü Tevfik Fikret Kılınçkaya, Neşriyat Müdürü Sadi Somuncuoğlu, İdare Müdürü Osman Çakır'dı. 13 Haziran 1997'de 397. sayıya ulaşan Devlet'in şair ve yazarları: Dündar Taşer, Nuri Gürgür (Görüşler), Bilge Erdem (Ülkü Yolunda), Cezmi Kırımlıoğlu, Enver Altay Balkanlı, Anıl Celiloğlu, Dilaver Cebeci (Seyyah-ı Fakih), İleriş Metin, Burhanettin Özbilici, Mehmet Özkan, Oktay Oğuzhan, Sadık Asilce, Taha Akyol, Mustafa Gümüş, Seyid Ahmet Arvasi, Sadık Cemile, Hakan Alan, Ayhan Tuğcugil, Süleyman Hayri Bolay, Alper Aksoy. Hüdavendigâr Onur, *Türk Sağı Sözlüğü*, 3. Baskı, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2005, s. 97.

kitaplar yayınlamışlardır. Erol Güngör, bir medeniyet projesi ve yeniden dirili in ruh köklerine dair düşünürken, Hacıeminoğlu daha çok y n belirlemeye yönelmiş,  lk c  insan tipini bilinçlendirmeye ve biçimlendirmeye  alı mı , Galip Erdem ise  lk c ler için örnek bir insan olmanın mücadelesini vermiştir. 1970’lerde İbrahim Kafesoğlu ve Aydınlar Ocağı da MHP çevrelerinde etkisini hissettiren yapılardan biri olmuştur. 1970’lerin sonlarına doğru oluşan birikimlerden faydalanarak Ayhan Tu cugil ise Türk milliyet iliğı fikrini teorik olarak sistemle tirmeye çalışmıştır.

Ülkücü gen liğı besleyen, biçimlendiren Dündar Taşer’in¹⁷⁷² dostu olan ve onun “*Türk milletinin d n yaşadığı ger eğı, o gün de gördüğü rüyayı temsil ettiğini*”¹⁷⁷³ söyleyen Erol Güngör, Türk milliyetçisi aydınlar içerisinde seçkin bir yere sahip olmuştur. 1965’lerden sonra  lk c  aydınların yeti me ve toplanma yeri olan  niversiteliler Kültür Derneğı’nde genç  lk c  aydınlara sosyoloji, psikoloji ve çeşitli sahalarda seminerler vermiştir. Güngör, Türk milletinin ve milliyetçiliğinin meselelerine Laik-Batıcı bir pencereden değıl, Türk milletinin din , manevi, millî kültürel penceresinden bakmı tır.¹⁷⁷⁴

Kır ehirli olan Erol Güngör (1938-24 Nisan 1983), 1956’da Kırşehir’den ayrılmış, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ne kaydını yaptırmış, akademik ve düşünce hayatında etkili olacak mahfillerde sohbetlere katılmaya ba lamı tır. Kültür meselesine duyduğı şahsi ilginin yanında Yahya Efendi Derg h , Küllük gibi mahfillerde tanıştığı Mükrimin Halil Yinanç, Nurettin Topçu, Fethi Gemuhluo lu, Nihal Atsız, Asaf Halet Çelebi, Necip Fazıl, Ekrem Hakkı Ayverdi, Mithat Bahri gibi kimselerden de büyük ölçüde istifade etmiştir. Fethi Gemuhluo lu’nun tavassutuyla Mümtaz Turhan’la tanışması, Erol Güngör’ n akademik hayatının yeni bir boyut kazanmasına, Hukuk Fakültesi’nden ayrılıp Edebiyat Fakültesi’nin Felsefe Bölümüne geçiş yapmasına yol açmıştır.

¹⁷⁷¹ Kurucuları Halide Nusret Zorlutuna ve Emine I ınsu  ks z olan Aylık Fikir ve Sanat Dergisi Töre, 1971 Haziran ayında ilk sayısını çıkarmaya ba lamı , 1985 Eylül ayında yayın hayatına son vermiştir. 1983 yılında Türk Dünyası Ansiklopedisi’ni fasikül halinde okuyucularına veren Töre’nin şair ve yazarları; Ayvaz Gökdemir, Nevzat Kösoğlu, Adile Ayda, Hüseyin Mümtaz, Taha Akyol, M. Yunus  zcan, Tülin Deniz, Ali  zcan, Bahattin Karakoç, Mustafa Nadir  nay, Sadi Somuncuo lu, Sadık Kenal Tural, Ahmet Bican Ercilasun’dan olu mu , bünyesinde kurduğı Töre-Devlet Yayınevi ise Türk okuyucusunun kütüphanesine çeşitli kitaplar kazandırmıştır. Bazıları  unlardır: Vur Emri (Abdürrahim Karakoç), Anayasada Milliyetçilik Mücadelesi Kurucu Meclis’in Perde Arkası (Abdülhadi Toplu), Ak Topraklar (Emine I ınsu), Atmaca Uçurumu (Yetik Ozan), Hun A kı (Dilaver Cebeci), Tutsak (Emine I ınsu), Suçlamalar (Galip Erdem). Bkz. Hüdavendigâr Onur, *age*, s. 364.

¹⁷⁷² Nevzat Kösoğlu, *Dündar Taşer*, 3. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015, s. 33.

¹⁷⁷³ Erol Güngör, *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, 15. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2002, s. 147.

¹⁷⁷⁴ Hakkı  znur, * lk c  Hareket-I*, Akik Yayınları, Ankara 1996, s. 348-349.

Güngör'ün farklılığını gören Turhan, onun için “işte benim hakiki eserim” demiştir.¹⁷⁷⁵

Mümtaz Turhan'ın öğrencisi olan Erol Güngör, hocası gibi Atatürk'ü ve Atatürk inkılâplarını sağ bir dünya görüşü ile okumaktan ve Atatürk'le saği uzlaştırmaya çalışmaktan ziyade Batılılaşma sürecinin devamı olarak Cumhuriyet Dönemi inkılâplarını da çeşitli yönlerden tenkite yönelmiştir. Kültür köklerinden beslenen bir milliyetçiliğin temsilcisi olan Güngör, bu noktada Gökâlp'e hak verir. Çünkü Gökâlp'in kültür-medeniyet ayrımının ve “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” formülünün arkasında bu kökler bulunmaktaydı. Ziya Gökâlp tamamen pratik yoldan millî kültürümüzü kurtarmak gayesinde idi. Bu çerçevede Güngör'ün çözmeye çalıştığı konu modernleşmenin bir kültür meselesi mi, bir medeniyet meselesi mi olduğudur.¹⁷⁷⁶

Aytekin Ersal'a göre Güngör, Gökâlp'i milliyetçi-muhafazakâr modernleşme anlayışı içerisinde tutmuştur. Güngör, buraya dokunan yanları törpüleyerek yaslandığı geleneği muhkemleştirmiştir. Ersal'ın ifadesiyle medrese tekkeye nasıl cetvel çektiyse, Gazali fikri hayatı nasıl disipline ettiyse Güngör de kendisinden sonra gelecek milliyetçilere tesviyesi atılmış bir zemin bırakmaya çalışmıştır. Güngör, kültür ve medeniyet ayrımı konusunda alınan pozisyonun, sosyoloji âlimlerinin aralarında tartıştığı akademik bir mesele olmaktan öte, siyasi bir tavır olduğunun farkındadır.¹⁷⁷⁷

Güngör, Gökâlp'te günün ihtiyaçlarına yönelik reçete düzenlemenin doğurduğu tezatlıklar olduğuna da işaret eder. Din, Türklerin icadı olmadığı için medeniyete dâhil edildiği gibi, Türk halkının onu kendine göre benimsemesi yoluyla da kültüre dâhil edilmiştir.¹⁷⁷⁸ İşte Türk milliyetçiliği açısından dini bir millî kültür unsuru olarak ele alan Güngör'ün kıymetinin buradan kaynaklandığı söylenebilir. Osman Yüksel Serdengeçti'nin MHP ve Türk milliyetçilerini vatanın sınırlarını koruyan Mehmetçik gibi millî kültürün sınırlarını koruyan iman askerleri¹⁷⁷⁹ olarak görmesi de bu bilincin yansımalarından.

Erol Güngör'e göre, Türkçülerle inkılâpçıların temelde ayrıldıkları nokta Türk

¹⁷⁷⁵ Harun Yıldız, “Erol Güngör'ün Hayatı ve Eserleri”, *Prof. Dr. Erol Güngör'ün Anısına Armağan*, Doç. Dr. Ahmet Sevgi (yay. hzl.), Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları No: 1, Selçuk Üniversitesi Matbaası, Konya 1998, s. 17-18.

¹⁷⁷⁶ Erol Güngör, *Sosyal Meseleler ve Aydınlar*, R. Güler, E. Kılınç (hzl.), 1. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1993, s. 76.

¹⁷⁷⁷ Aytekin Ersal, *Türkiye'de Ulus-Devlet Ve Ziya Gökâlp-Mümtaz Turhan-Erol Güngör*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, Danışman: Doç. Dr. M. Derviş Kılınçkaya, Ankara 2011, s. 243, 245.

¹⁷⁷⁸ Erol Güngör, *Kültür Değişmesi Ve Milliyetçilik*, 9. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1995, s. 13.

¹⁷⁷⁹ Osman Yüksel Serdengeçti, *age*, s. 65.

milletinin Batı medeniyetine intibakı için seçilecek yoldu. Türkçüler medeniyet değişmesi esnasında millî hüviyetin kaybedilmemesi için çalıştılar, inkılâpçılar veya Avrupalılar ise onların millî kültür dedikleri şeye zaten esastan cephe almışlardı. İnkılâpçıların esas programını çizmiş olan Abdullah Cevdet, Türk milletinin biyolojik veraseti de dâhil olmak üzere herşeyiyle değişmesini istiyordu. Bu geleneği devam ettiren sonraki inkılâpçılar Türkiye’de Batılı olmayan bütün kültür unsurlarını ve müesseselerini bir tarafa bırakma yoluna gitmişlerdi. Türkçüler Türk kültüründe en az bin yıllık bir gelişmeyi temsil ederlerken, inkılâpçılar binbeşyüz yıl önceki ilkel kültürün şampiyonu oldular. Onlara göre, milliyetçilik ve halkçılık bir taraftan Asya’daki uzak atalarımızın, bir taraftan da Anadolu’ya çok eskiden gelmiş Hitit atalarımızın kültürünü Batıdan örnek alarak geliştirmekten ibaretti. Bu noktada Güngör’e göre, milliyetçilerin dikkat edeceği iki husus bulunmaktaydı. Birincisi, halka dönüş ile iptidailiğe dönüşü birbirine karıştırmamak lâzımdır. İkinci önemli nokta da, tarihi yanlış yorumlamamaktır. Güngör, inkılâpçıların, Osmanlı-Türk kültürünü millî karakterden uzaklaşmakla, Arap ve Fars kültürlerine tabi olmakla suçlamalarını gülünç görmektedir. Çünkü Arap ve Fars kültürünü Osmanlı medeniyeti karşısında daha aşağı görmektedir.¹⁷⁸⁰

Türkiye’de bir buçuk yüzyıldan beri devam edip gelen Batılılaşma hareketleri, yani reformlar, inkılâplar, fikir ve sanat cereyanları ona göre, memleketteki kıymetler nizamının devamlı bir değişme halinde olduğunu göstermektedir. Böylece, Türk milleti tarihinin bir devrinden itibaren dünyadaki yeni gelişmelere ayak uyduramayacak duruma gelmiş ve süratle inkişaf eden Batı medeniyetine erişebilmek için kendi yapısını değiştirmek mecburiyetinde kalmıştır. Türkiye’nin 1970’lerde hâlâ az gelişmiş veya geri kalmış bir memleket olmaktan kurtulamayışı, bu değişme hareketlerinin boşuna gayretlerden ibaret kaldığını açıkça göstermekteydi.¹⁷⁸¹ Türkeş’in ve temsil ettiği Türk milliyetçiliğinin çözüm yolu da bunun için yüzde yüz yerlilik veya her şey Türk’e göre prensibi olarak Türkiye’nin ve Türk milletinin yeniden kurulması yönünde gelişme göstermiştir.

Bilinmeyen modernizm adına kültüre karşı düşmanlık beslenilmesini Güngör, sosyo-psikolojik bir gerçek olan ve kültüre yaslanan Türk milliyetçiliği için ciddi bir sorun olarak görür. Güngör de Türkeş ve Turhan gibi dini kültürün önemli bir unsuru

¹⁷⁸⁰ Erol Güngör, “Bir Adım İleri, İki Adım Geri”, *Töre*, Ağustos 1971, Sayı: 31, s. 5-8.

¹⁷⁸¹ Erol Güngör, *Sosyal Meseleler ve Aydınlar*, R. Güler, E. Kılınç (hızl.), 1. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1993, s. 257.

olarak ele almaktadır. Oysa münevverlerin en çok hücumuna uğrayan din olmuş, Batı medeniyetinin halk ile çatışma ve ideolojik beyin yıkama şekliyle girmesi sonucu ise manevi çöküntüyü beraberinde getirmiştir. Güngör'ün tespitlerinde Türkiye'deki değişmelerin başarısızlığında, başlıca iki amilin esas rolü oynadığı görülür. Bunlardan biri yeni ve yabancı medeniyetin dayandığı rasyonalist veya pozitivist zihniyet, diğeri de Türkiye'deki değişmenin esas itibarıyla zorlayıcı-içeriden ve dışarıdan-bir karakter kazanmasıdır. Batı medeniyetinin pozitivist tavrı onu yanlış anlayan münevverin geleneksel kültüre cephe almasına ve halktan kopmasına, mecburî kültür değişmeleri de değiştirme teşebbüslerinin ters neticeler vermesine yol açmıştır.¹⁷⁸²

Siyasi birlik ve kültür birliği yoluyla modern bir cemiyet haline gelme çabası bütün milliyetçi hareketlerin değişmez programı ve milliyetçiliğin kültür birliği kanalıyla halkçılıkla ilişkili olmasına rağmen programında halkçılık bulunan bütün siyasi cereyanlar milliyetçi değildir. Bu noktada Marxist sosyalizm ve Marxist Leninist yapılar halkçılık propagandası yaparken milliyetçiliğe düşmandırlar. TİP de halkçı olduğu iddiasında bulunmaktaydı. Cumhuriyet Döneminde, Tanzimat Döneminden itibaren gelen bir münevver inhisarı olduğunu belirten Güngör, politikanın münevver inhisarından kurtulmasına rağmen münevver-halk ikiliğinin devam etmesini, temel kültür kıymetleri ve tutum ve davranışlardaki farklara bağlamaktadır. Eğitimle de doğrudan ilgili olan bu farklar yan yana iki farklı dünya meydana getirmiş, halka göre münevver kibirli, maddi menfaat düşkünü, yabancı taklitçisi, maneviyat düşmanı, saygısız ve köksüz; münevverlere göre halk, cahil, hurafeci, kıt ve dar görüşlü, herşeye kolayca kanan bir kitle halinde seyretmiştir. Münevverlere göre halk, Türkiye'nin siyasi olgunluğunu belirleyecek olgunluğa erişmemiştir.¹⁷⁸³

Erol Güngör, 1970'lerde millî kültür bütünlüğünün sağlanması yoluyla siyasi bütünlüğü kurmak, tarihin sosyokültürel, sosyopsikolojik gerçekleri üzerinde bir modernleşme düşüncesine sahiptir. Milliyetçiliğin, modernleşme misyonunu bir sosyal gerçeklik kabul eden Güngör, modernleşmeye karşı değildir. Güngör, Tanzimat Döneminden Cumhuriyet Dönemine kadar uzanmış bulunduğunu düşündüğü taklitçi, millî kültürün inşa edilemeyeşi, milliyetçiliğin halkçılıkla doğrudan ilişkisine rağmen halk ve münevverler arasındaki kültür, tutum ve davranış ikiliğinin oluşturduğu boşluğa, zaman

¹⁷⁸² Erol Güngör, "Halk Kültürü ve Münevver Kültürü", *Töre*, Temmuz 1971, Sayı: 30, s. 8-9.

¹⁷⁸³ Erol Güngör, "Halkçılığın Sosyal Temelleri Üzerine Düşünceler", *Töre*, Mayıs-Haziran 1971, Sayı: 29, s. 4-10.

kaybına ve sosyolojik gerçeklerden kopuk olarak takip edilmiş yönetime karşıdır.

Bununla birlikte Güngör, Tanzimat’a yöneltilecek tenkitleri makul karşılamakla birlikte Fahri Atasoy’un da işaret ettiği üzere Türklüğün ve imparatorluğun içine düştüğü durumu anlamak yerine Tanzimat’ı suçlamak ve bütün bir tarihi sürecin suçunu bir döneme yıkmak Güngör’e göre doğru bir yaklaşım değildir. Zira Batı’nın üstün medeniyet gücüyle tayiki karşısında Tanzimat adamı da ezilmiş, ülkesini kurtarabilmek için başka çare görememiştir.¹⁷⁸⁴

Dolayısıyla Güngör, milliyetçilik anlayışını gerçekler üzerine inşa etmektedir. Sosyal hayattaki en önemli gerçeklik ise tarihi köklere ve başarılarla sahip Türk milletinin varlığıdır. Cumhuriyetten önceki son önemli iki Türk devleti aynı zamanda dünyaya Türk medeniyetini sunmuştur. Medeniyet kuran ve temsilciliğini yapan Türk milleti karşılaştığı problemlere bu şuurla yaklaşmak zorundadır. Batı medeniyeti karşısında geri kalmışlığını aşağılık duygusuyla aşabilmesi mümkün değildir. Güngör’e göre, yaklaşık iki asırdır sürmekte olan Batılılaşma maceramız karşısında artık kendi kültürümüze ve köklerimize yönelerek, güç alarak bir duruş sergilememiz gerekmektedir.¹⁷⁸⁵

Güngör, aynı kıymetlerin, aynı medeniyet seviyesinde olmayan bir memlekete ithal edilmesinin ancak ahlak buhranına yol açabildiğini, Türkiye’de sadece gençleri için değil fakat bütün fertleri için müşterek ve umum bir millî kültüre, bir millî ahlaka muhtaç bulunduğuna sürekli işaret etmektedir.¹⁷⁸⁶ Şöyle ki gerek Erol Güngör ve gerekse 1970’lerde Türk milliyetçiliğinin fikir adamlarının çoğunluğu Cumhuriyet Döneminde milliyetçiliğin bir modernleşme ve modernleştirme projesi olması sebebiyle yine milliyetçilik üzerinden yeni bir modernleşme hamlesine ulaşma zemini aramışlardır. Ancak bu Batı’nın ilim ve metoduyla olmak üzere Türk-İslam kültür değerleri üzerinde gerçekleşmeliydi. Bu noktada dilde tasfiyecilik başta olmak üzere Cumhuriyetin Osmanlı ve İslam tarihine bakışı, inkılapların tepeden hızla gerçekleştirilmesi tenkide tabi tutulmuştur.

Millî kültürün bir bütün teşkil ettiğini ancak bu sayede mililik vasfı kazandığı üzerinde düşüncelerini şekillendiren Güngör, kültürde kuvvetli bir mazinin perçinlediği

¹⁷⁸⁴ Fahri Atasoy, *Milliyetçilik Tartışmaları*, Net Kitaplık Yayıncılık, Ankara 2020, s. 137-138.

¹⁷⁸⁵ Fahri Atasoy, “Sosyal Değişme ve Modernleşme Bağlamında Erol Güngör’ün Milliyetçiliğe Bakışı”, *Erol Güngör Anısına Türkiye’de Değişim Sempozyumu (6-9 Aralık 2010)*, Gazi Üniversitesi Rektörlüğü, Ankara 2010, s. 162.

¹⁷⁸⁶ Erol Güngör, *Sosyal Meseleler ve Aydınlar*, R. Güler, E. Kılınç (hızl.), 1. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1993, s. 22.

tecanüsün istenen bazı değişmelerin meydana getirilmesinde güçlükler çıkarabildiğini fakat kültürün istenmeyen değişmelere karşı direnme gücünün de aynı tecanüsten ileri geldiğini ifade etmektedir. Ona göre, inkılâpçı tavır sahipleri belki de bu yüzden, değiştirmek istedikleri kültürün bütün müesseselerine karşı hücumla geçme metodunu kullanmışlardır. Kültürün gücünü tarihten alması, tarihin de doğru yorumlanması ve sosyal gerçeklik olarak doğru tahlil edilmesi Güngör’de temel referans kaynağıdır.¹⁷⁸⁷

Bununla birlikte Güngör, millî kültürün geliştirilmesi ve yaygınlık kazanması noktasında da Batı ile ilişkilerin kısılması değil, artırılması yönünde bir görüşe sahip olmuştur. Çünkü millî kültürü kurma ve geliştirme bakımından ileri olan Batılı ülkelerdi bu sebeple de yerli kültürü çağdaş gelişmelere ayak uydurması gerekmektedir. Dünyanın en zengin halk danslarına sahip olunmasına rağmen bunları milletlerarası değer halinde ortaya koyacak koreografların olmaması bu noktada örnek teşkil etmekteydi.¹⁷⁸⁸

Sadece Doğu kültürü değil karşılaştırmalı bir şekilde tıpkı Gökalp’in “Babamın Vasiyeti”nde ortaya koyduğu gibi Doğu ve Batı kültürlerini ve gelişmelerini birlikte ele almayı ve tahlilden geçirmeyi kendine şiar edinen Güngör, bu manada çeviri eserlere büyük önem vermiştir. Müjdat Karayerli’nin ifadesiyle, onun çevirdiği eserlerden “bilgi endüstrisinin kurulmasını”, “sosyal ilimlerin önemini”, “harp tehlikelerini”, “ideolojilerin rollerini”, “geçiş dönemlerindeki stratejilerin geçerliliğini”, bir sistemin iş yapabilmek ve istikbalde çalışabilme kabiliyetinin düzensizlik tehlikesi olduğunu anlamaktayız.¹⁷⁸⁹

Diğer yandan Güngör, millî tarihi Müslümanlıkla başlatan Türk milletinin nazarında Müslümanlık öncesi ve sonrası diye iki ayrı tarihi zümre bulunmadığına işaret etmektedir. Güngör, Türklerin Oğuz Kağan zamanından beri hak dine girmiş olduklarını, sonradan ölmüş cedlerinin heykellerini yapmak âdeti yüzünden putperestliğe saptıklarını ve sonra Satuk Buğra Han zamanında yine hak dinine döndüklerine inandıkları ifade etmektedir. Yani Güngör’e göre, Türk milleti tıpkı bir fert gibi doğuştan itibaren Müslüman olagelmıştır. Güngör buna dayanarak mazi ile bugün arasında halkın kesiksiz bir devamlılık gösterdiğini söylemektedir.¹⁷⁹⁰ Dolayısıyla Güngör’ün Türk milliyetçiliğine

¹⁷⁸⁷ Erol Güngör, “Millet ve Zaman”, *Töre*, Mart 1972, Sayı: 10, s. 21.

¹⁷⁸⁸ Erdal Aksoy, “Erol Güngör’ün Türk Modernleşmesi Üzerine Görüşleri”, *Cumhuriyet Dönemi Millî Düşünce Sistematğinde Erol Güngör Sempozyumu-Bildiler* (26 Nisan 2018-Kırşehir), Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, Ankara 2018, s. 390.

¹⁷⁸⁹ Müjdat Karayerli, “Prof. Dr. Erol Güngör’de Tercüme Anlayışı”, *Prof. Dr. Erol Güngör’ün Anısına Armağan*, Doç. Dr. Ahmet Sevgi (yay. hzl.), Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları No: 1, Selçuk Üniversitesi Matbaası, Konya 1998, s. 163.

¹⁷⁹⁰ Erol Güngör, “Millet ve Zaman”, *Töre*, Mart 1972, Sayı: 10, s. 21.

katkısı, en başta Türk milletinin ruhî temayülleri ve kültürel birikimleri üzerinde şekillenmektedir. Ancak bu şekillenmede tarihe hasret duymak ve geçmişte yaşamaya dayanan yahut geçmiş bugünün kafası ile yok saymak yoktur. Yüksek bir şuur hali olarak milliyetçiliğin doğuşu, millî tarihin de doğuşudur. Dolayısıyla milliyetçilik de tarih hakkında bir yorum ve bu yoruma bağlı öngörülen pratiklerden ibarettir.¹⁷⁹¹ Esasında Güngör'ün ortaya koyduğu gerçek, milliyetçi aydınların ve milliyetçilerin yücelttikleri kültürün ve tarihin kenarında kalmamaları noktasında kendini göstermektedir.¹⁷⁹²

Güngör, millî karakterin ve şahsiyetinin temel dayanaklarını ananevi kültür eserleri üzerinden bir tarih tahlili yapma yolunu seçmiştir. İnsanoğlu, dünyayı anlamlandırma ve yaşam içerisindeki gaye ve yerini saptayan dünya intibakı, geçmişten bugüne gelen temayüller, tasarruflar ve tasavvular doğrultusunda gerçekleşmektedir. O böylece bütünsellik arzeden mekân çerçevesinde milliyetçiliğin mekân terkiibini, Türk milletinin kültürel kıymetlerini ortaya çıkarmak ve Anadoluculuğun eksik ve resmî milliyetçiliğin kopuk hafızasını yeniden tanzim etmek üzerinden belirlemiştir.¹⁷⁹³

Akmaral Maldybek ve Tefvik Erdem, Güngör'ün milliyetçiliğe millî bütünlük önünde engel kültürel, ekonomik ve sosyal farkları en aza indirmek ve millî kültürün yabancı kültürlerle mücadelesi bağlamında millî birlik ve tecanüs (homojenlik) kazanma davası olarak baktığı tespitinde bulunmaktadır. Ancak bunların dışında da Güngör'ün eserlerinde farklı bağlamlarda milliyetçilikler de bulunmaktaydı. Güngör'de bu milliyetçilikler; daha çok Marxizme karşı siyasi doktrin olarak milliyetçilik, ideolojik bir hareket olarak milliyetçilik, siyasi bağımsızlık hareketi olarak milliyetçilik, modern ve ileri bir millet olma çabası olarak milliyetçilik, özgürlük, adalet ve barış mücadelesi olarak milliyetçilik, Alman faşizmi örneğinde görülen kolektif cinnet ve akıldışı eylemlilik olarak milliyetçilik, millî hâkimiyet doktrini olarak milliyetçilik şeklinde tespit edilmektedir. Sonuncusunda milliyetçiliği halka dayanan bir hareket olması sebebiyle demokratik olması gerektiği üzerinde durur.¹⁷⁹⁴

Erol Güngör, Türk-İslam medeniyetinin ve kültürünün temel dinamiklerini ele alırken Ali Akar'ın ifadeleriyle bir Horasan dervişi kadar mümin; inkıraz dönemlerini

¹⁷⁹¹ Erol Güngör, *Kültür Değişmesi Ve Milliyetçilik*, 9. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1995, s. 74-78.

¹⁷⁹² Erol Güngör, "Küçük Şeyler", *Töre*, Haziran 1980, Sayı: 109, s. 3.

¹⁷⁹³ Gökberk Yücel, *Türk Milliyetçiliğinin Terkiibinde Mekân*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Şenol Durgun, Kasım 2016, s. 236.

¹⁷⁹⁴ Akmaral Maldybek, Tefvik Erdem, "Erol Güngör ve Milliyetçilik", *Milliyetçilik*, Tefvik Erdem (Ed.), Otorite Yayınları, Antalya 2020, s. 914-915.

değerlendirirken bir imparatorluk paşası kadar mağrurdu. Gökalp'in tarif ettiği milletleşme tecrübesini yaşama heyecanı içerisindeki bir toplumun çocuğu olarak büyüyen ve Mümtaz Turahn'ın kültür değişmeleridiye adlandırdığı sosyal süreci yaşayan Güngör, bu iki mektebin koridorlarında parlayan bir zekâ idi.¹⁷⁹⁵

Dostlarından Ayvaz Gökdemir onun için “*Tekellüften, merasimden hoşlanmayan, samimi ve gösterişsiz, fakat asla laubali olmayan vakur bir insan... Mümtaz Turhan'ın yetiştirdiği birinci sınıf bir âlim*” ve “*İslam imanı, Türklük sevgisi ve şuuru*” ile *Türklüğün en sağlam kan ve iman damarından geldiğini*” söylemektedir.¹⁷⁹⁶ Ahmet Kabaklı ise onu “*üslûp sahibi kalem*” olarak tasvir etmektedir. Bu çerçevede Güngör, her olayı, başka bir açıdan yorumlayan ve en beylik sayılan konularda bile “söylenmemişi söyleyen” bir üslubun sahibi olarak açık ve rahat “düşünce üslubu” ile fazla gidilmiş yollardan gitmemiştir. Kabaklı, ilmi, fikri ve sanatı kaynaştıran bu üslubun örneklerinin ancak Ahmed Cevdet Paşa, Ziya Gökalp, Mümtaz Turhan ve Mehmet Kaplan'da görülebildiğini de söylüyordu.¹⁷⁹⁷

Türk milliyetçiliğinin 1970'lerdeki taşıyıcılarından biri olan Necmettin Hacıeminoğlu, 1960'lardan sonra bir taraftan milliyetçiliği hayat felsefesi ve dünya görüşü haline getiren siyasi kadrolar, diğer taraftan o sahnede genç fikir ve ilim adamlarının yetiştiğini, bu isimlerden birinin de Erol Güngör olduğunu yazmaktadır. Bahis konusu siyasi teşkilat, Türk-İslam sentezi formülüne dayanarak Ziya Gökalp-Nihal Atsız ile Mehmet Akif-Necip Fazıl halkası arasında uzlaştırmacı bir köprü kurmaya çalışırken Güngör ise bu şekilde çeşitli görüşleri benimsemiş olan Türk milliyetçilerini etrafında toplayabilen yegâne odak noktası mevkiine yükselmiştir. Hacıeminoğlu'na göre Güngör, Türk milliyetçiliğini, saldırı karşısında müdafaaya geçmiş insanlara has bir hissi öfkenin ötesinde, tamamen millî kültür ve tarih şuuruna dayalı bir fikir hareketi olarak sistemleştiriyordu.¹⁷⁹⁸

Mehmet Kaplan'nın tavsiyesi ile Mümtaz Turhan'ın “Kültür Değişmeleri” adlı

¹⁷⁹⁵ Ali Akar, “Ölümünün 10. Yılında Erol Güngör Çağrışimleri”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 22, Bahar 1993, s. 66-67.

¹⁷⁹⁶ Ayvaz Gökdemir, “Erol Güngör Vatan Toprağında”, *Prof. Dr. Erol Güngör'ün Anısına Armağan*, Doç. Dr. Ahmet Sevgi (yay. hzl.), Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları No: 1, Selçuk Üniversitesi Matbaası, Konya 1998, s. 266.

¹⁷⁹⁷ Ahmet Kabaklı, “Prof. Dr. Erol Güngör İçin”, *Prof. Dr. Erol Güngör'ün Anısına Armağan*, Doç. Dr. Ahmet Sevgi (yay. hzl.), Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları No: 1, Selçuk Üniversitesi Matbaası, Konya 1998, s. 260.

¹⁷⁹⁸ Necmettin Hacıeminoğlu, *Millet ve Aydınlar*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, s. 67-68.

kitabını okuyarak kendi ifadesiyle hayatı değişen ve Türk milliyetçiliğine yön veren isimlerden biri de Necmettin Hacıeminoğlu (1932-1996)'dur. Hacıeminoğlu, Türk kültür, siyaset ve edebiyat dünyasının yakından tanıdığı bir şahsiyettir. İstanbul Üniversitesi Türk Dili Edebiyatı bölümü mezunu olan Hacıeminoğlu, aynı üniversitede asistanlık yapmış, sonra akademik yaşamında yükselmiş, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün de kurucusu olmuştur. *Lehçetü'l-Hakâyık* (1962), *Kutb'un Hüsrev ü Şîrîn'i ve Dil Hususiyetleri* (1968), *Türk Dilinde Edatlar*(1972), *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller* (1984), *Karahanlı Türkçesi* (1996), *Harezmi Türkçesi ve Grameri* (1996) gibi ilmi eserleri; *Milliyetçi Eğitim Sistemi* (1972), *Fuzulî* (1972), *Türkçenin Karanlık Günleri* (1972), *Milliyetçilik Ülkücülük Aydınlar* (1975), *Türkiye'nin Çıkmazları* (1975) gibi kitapları ile çeşitli gazete ve dergilerde yazmış olduğu beş yüzü mütecaviz yazı ve makaleleri olan Hacıeminoğlu, Türk milliyetçiliğine 1970'lerde fikri yönden hizmet etmiş önemli bir isimdir.¹⁷⁹⁹

Malatya'nın Darende ilçesinin Aşudu köyünden Hacıeminzadeler sülalesine mensup olan Hacıeminoğlu'nun, Adana Erkek Lisesi'nden sonra başladığı İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'de ders aldığı hocalar Mükrimin Halil Yinanç, Reşit Rahmeti Arat, Faruk Kadri Timurtaş, Ahmet Caferoğlu, Tahsin Banguoğlu, Mehmet Kaplan, Muharrem Ergin'di. Bunlardan özellikle Reşit Rahmeti Arat ile Ahmet Caferoğlu, onu âdeta öz evlatları gibi bağrılarına basmışlardır.¹⁸⁰⁰ Hacıeminoğlu Hoca'nın fikrî çizgisi Edebiyat Fakültesindeki bu hocalardan ders almanın yanında Ziya Gökalp, Yahya Kemal Beyatlı, Nihat Sami Banarlı, Abdülhak Şinasi Hisar, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Remzi Oğuz Arık, Nihal Atsız, Arif Nihat Asya, Peyami Safa, Ahmet Kutsi Tecer, Mümtaz Turhan gibi düşünürlerden kimisinin eserlerini okuyarak kimisinin de konferans ve sohbetlerine katılarak olgunlaşmıştır.¹⁸⁰¹

Necmettin Hacıeminoğlu'nun, Erol Güngör'ün Türk milliyetçiliği fikrini medeniyet davası olarak kemâle erdirmek üzere sistemleştirme düşüncelerini daha anlaşılır bir dil ve üslupla milliyetçi gençliğe taşıdığı görülmektedir. O, Türk milletinin medeni-

¹⁷⁹⁹ Yüksel Topaloğlu, "Necmettin Hacıeminoğlu ve Türk Aydını", *Türkiz*, Yıl: 6, Sayı: 31, Ocak-Şubat 2015, s. 41-42.

¹⁸⁰⁰ Yüksel Topaloğlu, "Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu Hayatı, İlmî, Edebî Şahsiyeti ve Eserleri", *Necmettin Hacıeminoğlu Hatıra Kitabı*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, Ed. Prof. Dr. Ali İhsan Öbek, Yüksel Topaloğlu vd. İstanbul 2017, s. 11-13.

¹⁸⁰¹ Murat Ceritoğlu, "Necmettin Hacıeminoğlu Hoca'nın Fikir Dünyası", *Türkiz*, Yıl:4, Sayı:19, Ocak-Şubat 2013, s. 70; *Türkiz*, bu sayıda Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu'nun rahle-i tedrislerinden geçmiş yazarların çalışmalarına yer vererek bir vefa örneği göstermiştir.

yet davasında öngördüğü insan tipini “ölkücü” olarak ele almış, Türk milliyetçiliği özelinde bu insan tipinde bulunması gereken özellikleri yazmıştır. Dostlarından Birol Emil¹⁸⁰² onun Tanzimat’tan beri süregelen aydın ihanetlerine karşı Türk milletinin ve Türk milliyetçiliğinin yanında yer aldığını yazmaktadır. Hacıeminoğlu, Türkiye’nin sesi en çok çıkansolcu, sola açık, komünist, hümanist, oportünist, menfaatçi, neme lazımcı, müstemlekeci, günahkâr, suçlu, öfkeli, iki dilli, kafasız, ahmak aydınlarla ilgili sorunları halletmeden çağdaşlaşma, medenileşme, sosyal ve politik sorunları halletmenin mümkün olamayacağı kanısındaydı.¹⁸⁰³

12 Mart öncesinde ve sonrasında yaşananlar ve Mümtaz Turhan çizgisi, Hacıeminoğlu’nu Türk milliyetçiliğinin safında bulunmaya sevketmiş, ölkücü insan tipinin yetişmesi için aydın sorumluluğu içinde harekete ve yazmaya yöneltmiştir. Çünkü bu süreçlerde Türkiye’de aydın kamuoyu ve baskıcı gruplar bir müessese gibi görülüyordu.¹⁸⁰⁴

1950’lerde ağırlıklı olarak Peyami Safa’nın Türk Düşüncesi’nde, 1960’larda Türk Kültürü, Altay Pamir adıyla Babiâli’de Sabah gazetesinde, Yol¹⁸⁰⁵, 1970’lerde “Töre” dergisi ve “Devlet” gazetesinde, 1980’lerde Yeni Düşünce’de ve daha birçok dergi ve gazetede yüzlerce makale ve yazısı yayımlanmış olan Hacıeminoğlu’nun, yürüdüğü çizgi gözönüne alınırsa ideolojik olarak MHP geleneğinin Türk milliyetçiliği çizgisinden sapmamış olduğu ifade edilebilir. Yazıları ve Türkeş’in konuşmaları takip edildiğinde ise onun Türkeş’i, Türkeş’in de onu takip ettiği görülmektedir. Nitekim Trabzon Milletvekili Ömer Çakıroğlu’nun katılımıyla Türkeş’in milliyetçileri MHP’ye

¹⁸⁰² Mehmet Kaplan’ın öğrencilerinden olan Birol Emil, Necmettin Hacıeminoğlu’nun da arkadaşıdır. Van’daki dekanlık görevinden sonra Marmara Üniversitesi’ne geçen Emil, Trakya Üniversitesi’nde yüksek lisans programında dersler vermiştir. Lisans eğitimi sırasında Ahmet Hamdi Tanpınar’ın takdirine mazhar olan Birol Emil, öğrencisi Esat Can’ın ifadesiyle Namık Kemal’den Mustafa Kemal’e uzanan tarih çizgisinde, meselelerimizin farkı ve idrakinde olan bütün münevverlerimiz gibi, temelinde ehl-i salib kafası bulunan “siyaset Avrupası”na ne kadar muhalifse “kültür ve medeniyet Avrupası”na da o kadar muvafık idi. Can, Birol Emil’in derslerinde Ahmet Hikmet Müftüoğlu’nun “Çağlayanlar” ve Süleyman Nazif’in “Batarya ve Ateş”i üzerinde durarak öğrencilere milli ruh ve heyecan aşıladığını ve öğütlediğini söylemektedir. Emil’in doktora tezi İstanbul Üniversitesi Yeni Türk Edebiyatı kürsüsüne sunulmuş olan Mizancı Murad Bey üzerinedir. Bkz. Esat Can, “Hocam Prof. Dr. Birol Emil”, *Prof. Dr. Birol Emil Armağanı*, Bahtiyar Aslan, Münevver Ebru Zeren vd. (Ed.), İstanbul 2020, s. 57-61.

¹⁸⁰³ Birol Emil, “Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu”, *Necmettin Hacıeminoğlu Hatıra Kitabı*, Ed. Prof. Dr. Ali İhsan Öbek, Yüksel Topaloğlu vd. Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2017, s. 81.

¹⁸⁰⁴ Necmettin Hacıeminoğlu, *Milliyetçilik Ölkücülük Aydınlar*, 2. Baskı, Töre-Devlet Yayınları, Ankara 1976, s. 307.

¹⁸⁰⁵ İlk sayısı 22 Ocak 1965’te çıkan “Yol”un sahibi Turgut Atasoy, İdare Müdürü Tarık Buğra idi. Millî ve mukaddes değerlere bağlı bir yayın olan Yol’da Mümtaz Turhan, Mehmet Kaplan, Faruk Kadri Timurtaş, Cahit Okur gibi milliyetçi ve muhafazakâr isimlerin yazıları yer almıştır. Bkz. Hüdavendigâr Onur, *age*, s. 440.

davetinden¹⁸⁰⁶ sonra Hacıeminoğlu da yazılarında milliyetçileri MHP çatısında toplanmaya davet etmiştir.¹⁸⁰⁷ “Hergün” gazetesinde¹⁸⁰⁸ yayınlanan “Eşgüdüm Komutanları” başlıklı yazısında¹⁸⁰⁹ Hacıeminoğlu, ordunun bir kısım mensuplarını aşağıladığı gerekçesinden dolayı 1979’da 1 yıl, 8 ay cezaya çarptırılmıştır. Hacıeminoğlu, daha sonra tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakılmıştır.¹⁸¹⁰

1980 sonrasında 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu’na göre bir kısım Öğretim Üyelerinin görevlerine son verileceği Hacıeminoğlu’na ulaşınca Necmettin Hacıeminoğlu istifa etmiş, bir taraftan “Yeni Düşünce” dergisinde yazılar kaleme alırken bir taraftan da siyasi partilerin kuruluşuna izin verildikten sonra bu yolda harcanan gayretlere katılmaya başlamıştır. MHP ile aynı ülküye sahip ve onun yerini tutacak bir partinin kurulması için İbrahim Kafesoğlu liderliğinde yapılan toplantılara Altan Deliorman’ın “Yalnız Alperen” dediği Necmettin Hacıeminoğlu da katılmıştır. Bu toplantılara Said Bilgiç’le beraber bazılarında Celal Bayar’ın da katıldığını Altan Deliorman yazmaktadır.¹⁸¹¹

Necmettin Hacıeminoğlu, milliyetçiliği her türlü şekil ve kalıbın üzerinde bir öz ve muhteva, gaye, millet varlığına her şeyin üzerinde değer vermek olarak tarif etmektedir. Milliyetçiliğin millî kültür ve bilgi temelini göz ardı etmemenin milliyetçiliğin bir gereği olduğunu belirten Hacıeminoğlu’na göre, milliyetçinin hayat aynasında bildiğini uygulama, inandığını gerçekleştirmeye çalışma, hissettiklerini yaşama, sevgi ve bağlılık, kanun ve geleneklerin emrettiği kaidelere uyma, aktif bir tavır alma, hareket halinde olma bulunmalıdır. Bununla birlikte Hacıeminoğlu, milliyetçiliği; “*yenilik, tekâmül ve değişimlere açık olan ve böylece çağın şartlarına en iyi uyabilen bir fikir sistemi*” olarak tanımlamıştır.¹⁸¹²

¹⁸⁰⁶ *Hergün*, 24 Şubat 1979, s. 1.

¹⁸⁰⁷ Necmettin Hacıeminoğlu, “Milliyetçiler MHP’de Toplanmalıdır”, *Hergün*, 28 Nisan 1977, s. 1, 7.

¹⁸⁰⁸ 24 Haziran 1976’da kurulan Hergün Gazetecilik Anonim Şirketi’nin kurucuları Zeki Saraçoğlu, Mustafa Girgin, Yaşar Okuyan, Necdet Sevinç, İlhan Darendelioğlu ve Mehmet Emin Şaka’dan oluşmuş, MHP’li bakanlardan Gün Sazak’ın da maddi ve manevi yardımları olmuş, Alparslan Türkeş ve Ahmet Er’in de ziyaret yerlerinden biri olmuştur. MHP’nin Türk basınındaki sesi olduğu kabul edilen “Hergün” gazetesine dört elle sarılan Hacıeminoğlu dışında Cezmi Bayram ve Mehmet Eröz’ün de yazıları gazetede yayınlanmıştır. Bkz. Recep Küçükizsiz, *Türk Basınında Ülkücü Hareket Hergün Gazetesi (1976-1980)-1*, Yusufiye Vakfı Yayınları, 2021, s. 21, 59-65, 84-85.

¹⁸⁰⁹ Necmettin Hacıeminoğlu, “Eşgüdüm Komutanları”, *Hergün*, 11 Ocak 1979, 1, 7.

¹⁸¹⁰ *Milliyet*, 16. 02. 1979, s. 1.

¹⁸¹¹ Altan Deliorman, *age*, s. 89.

¹⁸¹² Necmettin Hacıeminoğlu, *Millet ve Aydınlar*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, s.22-27.

Hacıeminoğlu, milliyetçilik fikrinin Batı'dan geldiği düşüncesine karşı olduğu gibi, Atatürk milliyetçiliğisöyleminin de Türk milliyetçiliğini karıştırdığı kanaatinde-dir.¹⁸¹³ Milliyetçiliği kategorileştirmeden ziyade bir fikir, dünya görüşü ve başlı başına bir tez olarak gören bir görüşün sahibi olan Hacıeminoğlu, milliyetçiliği Demokratik, İnsanî, İlmî ve Kültür milliyetçiliği yahut Modern-Yeni-İleri-Çağdaş milliyetçilik şeklinde kategorileştirmenin kabul edilebilecek bir yanı olmadığını da ifade etmektedir. Çünkü onun değerlendirmesine göre, demokratik ancak rejim için, insanî ancak davranış için, ilmi de ancak metod için sıfat olabilirdi. Hacıeminoğlu'nun *"milliyetçiliğin, ona zıt veya düşman olan görüş, düşünüş ve anlayışlara göre de tarif edilemez olduğu"* tespiti aslında MHP ve Türk milliyetçiliği değerlendirilirken düşülen yaklaşım hataları noktasında da yol göstericidir.¹⁸¹⁴

Türkeş'le birlikte milliyetçi hareketin doktrin haline getirilişi ile milliyetçilik yolunda fikir boşluğu doldurulmuş, gençliğe fikri anlamda bir alternatif sunulmuştur.¹⁸¹⁵ Hacıeminoğlu'nun milliyetçiliği başlı başına bir dünya görüşü ve fikir olarak ele almasından ve millî kültür ve tarih şuuru üzerinde konumlandırması itibariyle, Türk milliyetçiliği için onu yaşatacak ve sürdürecektir insan tipi de önemsenmiştir. İleriki başlıklarda anlatılacağı üzere Türk milliyetçiliği ülküsünü devam ettirecek ülkücü tip bu manada Hacıeminoğlu için ayrı bir kıymet taşımıştır.

Ülkücü hareketin doktriner eğitiminde de gördüğümüz Hacıeminoğlu'na göre milliyetçilik; Türk milletini sahip olduğu bütün değerleri ile beraber ebediyete kadar yaşatma ve yüceltme ülküsüdür. Kendini kayıtsız şartsız bu ülkeye adayanlara da "ülkü-cü" denilmektedir. Bu ülkü; soyu, tarihi, töresi, dili, dini ve kültürü aynı olup dünyanın çeşitli bölgelerine dağılmış bulunan Türk'ü bölünmez bir bütün olarak görmektedir.¹⁸¹⁶

Necmettin Hacıeminoğlu, milliyetçiliği; *"milleti ve ona ait değerleri şuurlu bir şekilde sevmek"* olarak tarif eder. Menşei ve merkezi dışarıda olan akımlar millete ait olan değerleri sarsmıştır. Mesela Avrupa'da 500 yıl önce öze dönüş hareketi olan hümanizm, Auguste Comte ile insanlık dini şeklinde ele alınmış, bizde ise tarihinden ve kendinden uzaklaşma ile sonuçlanmıştır. Böylece Göktürk ve Uygur yazıları öğrenil-

¹⁸¹³ Necmettin Hacıeminoğlu, *Milliyetçilik, Ülkücülük, Aydınlar*, 2. Baskı, Töre-Devlet Yayınları, Ankara 1976, s. 28, 66.

¹⁸¹⁴ Necmettin Hacıeminoğlu, *Millet ve Aydınlar*, s.19-21.

¹⁸¹⁵ Necmettin Hacıeminoğlu, *Milliyetçilik, Ülkücülük, Aydınlar*, s. 375.

¹⁸¹⁶ Kenan Eroğlu, *12 Eylül 1980 Öncesi Ülkücü Hareketin Doktriner Eğitimi*, 1. Baskı, Polietika Yayınları, Ankara 2021, s. 227, 228.

memiş, Oğuz ve Selçuklu sanatı incelenip değerlendirilememiş, Osmanlıca öğrenilip Türklüğün kaynaklarına inilememiş, Kaşgar'dan Endülüs'e kadar Türklüğün eserleri tanınmamıştır. Bu yüzden ülkücülük, bir öze-kendine dönüş hareketidir. Hacıeminoğlu'na göre, ülküsüzlüğün sebepleri ise nemelazımcılık, menfaatçilik (eyyamcı-oportunist) ve korkaklıktır.¹⁸¹⁷ O, ülkücü hareketin varlığı üzerine de “*Şimdiki ülkücü hareket bizce milletimizin giriştiği tabii bir savunmanın tezahürüdür. Millî bünyede saklı bulunan koruyucu yedek gücün, pırıl pırıl akan yer altı suları gibi ihtiyaç duyulduğunda ortaya çıkışıdır*” demiştir.¹⁸¹⁸

Erol Güngör ve İbrahim Kafesoğlu gibi Hacıeminoğlu da ülkücü insan ideali yolunda milliyetçiliğin kültür temeli¹⁸¹⁹ üzerinde durarak, Türk milliyetçilerinin, gençliğin ve ülkücülerin bu doğrultuda birikim kazanması için gayret sarfetmiştir. “Milliyetçi Gençliğin Kitaplığı” başlıklı yazısında Türk kültürü ve Türk tarihine dair okunması gereken kitapları sınıflandırmıştır. Bu kitaplar içinde Zeki Velidi Togan'ın Umumi Türk Tarihine Giriş'ten Türk destanlarına kadar Oğuzları anlatan kitaplar, ilk Türk milliyetçilerinin kitapları, Türk düşünce tarihine dair eserler yer almakta, ikinci bir milliyetçi fikir adamları neslinden olan Remzi Oğuz Arık, Peyami Safa, Nihal Atsız, Ziyaaddin Fahri Fındıkoğlu, Hilmi Ziya Ülken, İsmail Hami Danişmend'in eserleri, Cumhuriyetin ikinci neslinden Prof. Dr. Mümtaz Turhan, Prof. Dr. Mehmet Kaplan Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, Prof. Dr. Osman Turan, Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, Prof. Dr. F. Timurtaş, Nihat Sami Banarlı, Doç. Dr. Mehmet Eröz, Doç. Dr. Erol Güngör tavsiye edilmiş, duygu ve heyecan için de çeşitli şair ve yazarlara yer verilmiştir. Bunlar da şu şekilde sıralanmıştır: Yunus Emre, Süleyman Çelebi, Fuzulî, Şeyh Galib, Hâmid, Ahmed Haşim, Mehmet Akif, Yahya Kemal, Ömer Seyfeddin, Ahmet Hamdi Tanpınar, Faruk Nafiz, Abdulhak Şinasi Hisar, Ahmed Kutsi Tecer, Kemalettin Kâmi, Arif Nihat Asya, Samiha Ayverdi, Nihal Atsız, Refik Halid Karay, Peyami Safa, Tarık Buğra, Mustafa Necati Sepetçioğlu, Emine Işınsu, Mehmet Çınarlı, Gültekin Samanoğlu, M. Necati Karaer, Niyazi Gençosmanoğlu, Cengiz Dağcı, M. Göktürk Uytun.¹⁸²⁰

Kitap listesine bakıldığında 1970'lerde Türk milliyetçiliğini kemale erdirmek, Türk milletinin kendi değerleri üzerinde yeni bakış açısı ortaya koymak, milliyetçi mu-

¹⁸¹⁷ Necmettin Hacıeminoğlu, *age*, s. 67, 100, 109-118, 164.

¹⁸¹⁸ Necmettin Hacıeminoğlu, *age*, s. 145-146.

¹⁸¹⁹ Necmettin Hacıeminoğlu, “Milliyetçiliğin Kültür Temeli”, *Töre*, Eylül 1972, Sayı: 16, s. 12-15.

¹⁸²⁰ Necmettin Hacıeminoğlu, “Milliyetçi Gençliğin Kitaplığı”, *Töre*, Haziran 1972, Sayı: 13, s. 14-16.

hafazakâr bir gelenek üzerinde yeni bir çağ açma amacından bahsedebilir, alternatif modernleşmenin itici gücü olarak da devletin resmî ideolojisi olan milliyetçiliğin dışında yeni milliyetçiliğin güçlendirilmeye çalışıldığını söyleyebiliriz.

“Hergün” gazetesinde 1970’ler boyunca CHP ve Ecevit, Perinçek ve Aydınlık grubu hakkında yazılar yazan Necmettin Hacıeminoğlu, Türk milliyetçiliği ve MHP’yi bu isimlere karşı daima müdafaa ettiği görülüyor. Ayrıca “Devlet” gazetesinde de yazılar kaleme almış, MHP politikalarına katkı sunmuştur.

Hacıeminoğlu, 1970’lerde milliyetçi ve muhafazakâr kesimin gündeminde olan TRT, MEB ve TDK’nın Türk dilinin kullanımı ve uydurmacılık konularındaki hataları üzerine yoğun bir mücadelenin içinde olmuştur. 1972’de Töre-Devlet Yayınevi tarafından basılan “Türkçe’nin Karanlık Günleri” adlı kitabı bu mücadelenin eseri olmuştur. Hacıeminoğlu, TRT’de Merkez Program Daire Başkanlığı ve Genel Müdür Yardımcılığı yapmış olan Turgut Özakman’a hitaben yazdığı yazılarda, uzun uzun TRT’nin kullandığı kelimelerin yanlışlığı üzerinde durmuştur. Ömür ve hayat yerine yaşantı ve yaşamı kullanmak, hayat tecrübesinin karşılığı; tavsiye etmek yerine öğütlemek kelimesini kullanmak, kötü bir harekete teşvik etmek ve kışkırtmanın karşılığı olabilirdi. Ona göre, “misafir” yerine “konuk” kelimesini kullanmak da yanlıştır. Türkçe “bütün” yerine Arapça “tam”dan bozma “tüm”ün kullanılması, “şeref” ve “haysiyet”in yerine Fransızca’dan alınma “onur” kelimesinin kullanılması da cehalettir.¹⁸²¹

Milleti meydana getiren temel değerlerden biri olan dilde uydurmacılığa gidenleri Hacıeminoğlu, “Hainler Grubu” ve “Gafiller Grubu” olarak ikiye ayırmıştır. Hainler, komünistler, Türklükle alakası olmayan kozmopolitler, beynelmilel güçlerin emrinde çalışan İngiliz, Yahudi, Çin ve Moskof ajanları, aşırı inkılâpçı ve hümanistlerdir. Bunlar doğrudan Türklüğü, Türk dünyasını ve millî kültürü hedef almaktaydı. Gafiller ise ona göre, robot gibi güdülenler, kukla gibi oynatılan zavallılardı.¹⁸²²

1970’lerde Türk milliyetçiliği fikrini etkileyen isimlerden biri de Muharrem Ergin’in “*Türk’ü en iyi bilen Türk*” diye tarif ettiği¹⁸²³ İbrahim Kafesoğlu’dur. Süleyman Yalçın’ın ifadesiyle 1970-1980 seneleri arasında Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu’nun romantik Türkçülük devri nihayete ermiş, daha ileri ve ilmi seviyede kültür milliyetçiliği

¹⁸²¹ Necmettin Hacıeminoğlu, *Türkçe’nin Karanlık Günleri*, 7. Baskı, Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, İstanbul 2015, s. 133-111.

¹⁸²² Necmettin Hacıeminoğlu, *age*, s. 113-116.

¹⁸²³ Altan Deliorman, *age*, s. 111.

safhasına ulaşmıştır. Bu çerçevede milli ruh köküne bağlı Kafesoğlu, 1977’de “Türk Millî Kültürü” adlı çalışmasını yayımlamıştır. Kafesoğlu, bu çalışmasıyla Türk’ün tarih sahnesine çıkmasıyla birlikte “Bozkır Kültürü”nün teşekkül ettiğini, son 1000 senelik tarihinde ise İslaminancı ile Türk’ün gerçek ve değişmez şahsiyet kazandığını ortaya koymuştur.¹⁸²⁴ Eser, 1985 yılında özetlenerek Aydınlar Ocağı tarafından “Türk-İslam Sentezi” adıyla basılmıştır.ERCÜMENT KURAN da İbrahim Kafesoğlu, Osman Turan, Dündar Taşer ve Erol Güngör’ün ilmî çalışmaları neticesinde İslam çağının önem kazandığını, Türklük ile İslamiyet’in birbiriyle kaynaştırıldığını belirtmektedir. Böylece Türkçülük, devlet bütünlüğünü pekiştirecek, gençlere millî ülkü sağlayacak ve manevi güç verecek sağlam bir doktrin olmuştur.¹⁸²⁵

1951’de var olan milliyetçi teşekküllerin dönüşümü ile kurulan Türk Milliyetçiler Derneği tecrübesi ve 1961’de Aydınlar Kulübü’nün kuruluşu, daha önce de işaret edildiği üzere 1970’lerde yapısal ve fikrî olarak daha da olgunlaştırılmış bulunan 1970’de kurulan Aydınlar Ocağı’nın da öncüsü gibi düşünülebilir. Aydınlar Ocağı, 14 Mayıs 1970’te, Kafesoğlu’nun başkanlığında kurulmuştur. Kurucu üyelerin çoğu üniversite ve bilim adamlarıdır; Orhun Yazıtları uzmanı, tarihçi ve filolog Muharrem Ergin; daha sonra Ocak başkanlığına gelen ve birkaç yıl “Milliyetçi Türkiye” gazetesinin sorumlularından biri olan, ekonomist Nevzat Yalçıntaş; aynı gazetede köşe yazarlığı yapan Ahmet Kabaklı bu üyeler arasındaki dikkat çekici isimlerdir. Türkiye’de istikrarın tehlikede gözüktüğü bu dönem de, Ocak “*Büyük tehlikelerle karşı karşıya olan Türklerin, cesur bir atılıma ve inanca dayalı bir harekete gereksinimini karşılama*” düşüncesiyle hareket etmiştir.¹⁸²⁶ Halil İnalcık’a göre radikal İslamcılar, sentezcilerin millet-din kaynaşması tezini doğru bulmamışlardır. Bu yüzden radikal İslamcılar da “İlim Yayma Cemiyeti” adı altında örgütlenmişlerdir.¹⁸²⁷

Ocağın Kurucular Kurulu’nda Şahin Ceylanlı’nın ifadesiyle Türk ilim, fikir ve iş hayatının önde gelen çelik yürekli mücadele ve inisiyatif gücü yüksek 56 kişi

¹⁸²⁴ İbrahim Kafesoğlu, *Türk-İslam Sentezi*, 6. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017, s. 9.

¹⁸²⁵ ERCÜMENT KURAN, *Türkiye’nin Batılılaşması ve Milli Meseleler*, Mümtazer Türköne (drl.), Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994, s. 97.

¹⁸²⁶ Etienne Copeaux, *Tarih Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, Tülin Altınova (yay. hzl.), İkinci Basım, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 57-58.

¹⁸²⁷ Halil İnalcık, *Rönesans Avrupası-Türkiye’nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci/Seçme Eserler V*, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2012, s. 379.

bulunuyordu.¹⁸²⁸ Bu isimler arasında Türk fikir, kültür, sanat ve milliyetçilik tarihinde önemli yerleri olan Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Fethi Gemuhluoğlu, Oktay Aslanapa, Nihat Sami Banarlı¹⁸²⁹, Necmettin Hacıeminoğlu, Mustafa Kafalı, Erk Yurtsever, Altan Deliorman, Sait Bilgiç, Faruk Kadri Timurtaş, Süleyman Yalçın, Salih Tuğ, Ekrem Hakkı Ayverdi¹⁸³⁰, Osman Fikri Sertkaya gibi ilim insanları da bulunuyordu.¹⁸³¹

Derneğin amacı ana tüzüğün 2. Maddesinde ortaya konmuştur. Bu amaçlar, millî ve manevi değerlerin, Türk ahlak ve geleneklerinin, dilinin ve sanatının müdafaası, memleket meselelerine ve millî davâlara Türk milliyetçiliği açısından bakarak millî menfaatlere en uygun çözüm yollarının araştırılıp bulunması ve yayılması, fikirde ve dayanışmada millî ideale bağlı nesillerin yetiştirilmesi ve bunun için konferans, seminer, neşriyat ve her türlü faaliyette bulunmak olarak özetlenebilir.¹⁸³²

Necip Fazıl Kısakürek'in tavsiyesi ile seçilen Aydınlar Ocağı ismi, sol entelektüellere karşı gerçek aydın kimliğini sahiplenme iddiasının çarpıcı bir göstergesi olarak

¹⁸²⁸ <http://aydinlarocagi.org/aydinlar-ocaginin-kurulusu-ve-yaptigi-faaliyetler/> (Erişim Tarihi: 13.12.2021)

¹⁸²⁹ Türk edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Nihad Sami, Türkiyat âlimi Köprülüzâde Mehmed Fuad Bey'in yaptığı sınavı geçerek fakülteye başlamıştı. Sınıf arkadaşları arasında Tahsin Banguoğlu, Petev Naili Boratav, Hüseyin Nihâl Atsız, Orhan Şaik Gökyay, Ziya Karamuk gibi isimler bulunuyordu. 1929 yılında Edirne Lisesi edebiyat muallimliğine tayini çıkan Nihad Sami, buranın müdürü olan Suut Kemal Yetkin ve Halide Nusret Zorlutuna, Orhan Şaik Gökyay, Hüseyin Nihal Atsız gibi isimlerle çalışmıştır. Atsız'ın burada çıkarmaya başladığı *Orhun* dergisine de Nihad Sami yazılarıyla katkıda bulunmuştur. Altan Deliorman, Nihad Sami'nin soy ismi ile ilgili de Nihad Sami açısından önemli bir noktaya işaret etmiştir. Nihad Sami, Edirne'de öğretmenliğinin son yılında Soyadı Kanun çıkınca çok beğendiği "Somyarkın" soyadını almıştı. O sırada Tekirdağ'ın önceden adı Pınarlı olan Banarlı bucağında görev yapan ağabeyi Hilmi Sami Bey'in yanına gelen anne ve babası kısa bir süre sonra burada ardı ardına hayata gözlerini yummuşlar ve buraya defnedilmişlerdi. Deliorman'a göre bu beklenmedik tecellinin Nihad Sami'de kopardığı fırtına soy ismini değiştirmesine sebep olmuş ve "Banarlı" adı Nihad Sami ile birleşerek ölümsüzleşmiştir. Bkz. Altan Deliorman, *Işıklı Hayatlar*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2004, s. 14-25.

¹⁸³⁰ Altan Deliorman'ın "*Türk'ün olan her şeyi severdi*" ve "*Osmanlı akıncılarından yüzlerce yıl sonra Estergon Kalesi'nde namaza duran (9 Eylül 1976) belki de ilk Türk*" dediği Ekrem Hakkı Ayverdi, Aydınlar Ocağı'nın kuruluşunda rol alan en yaşlı kişi ve İlim ve İstişare Kurulu'nun değişmez üyesiydi. Osmanlı Türklüğünün mimarî eserlerini başından sonuna kadar işlemek amacıyla olan Ayverdi, Fetih Cemiyeti üyesi ve Kubbealtı Vakfı'nın da kurucusudur. Fâtih Devri Osmanlı Mimârisi, Ömer Lütfi Barkan'la birlikte hazırladığı İstanbul Vakıfları Tahrir Defterleri ve 8 ciltlik Osmanlı Mimarisi onu ortaya koyan eserler olmuştur. Ayverdi İstanbul'da birçok mimarî eserin restorasyon, düzenleme ve tamiri işlerinde bulunmuş, 1939'da sonradan adliye binası olarak kullanılacak olan Kadıköy Halkevi'ni ve Taksim Belediye Gazinosu'nu inşa etmiş, 1943'te Ayasofya'nın restorasyonu işine başlamıştı. Kral Faysal ve Nuri Said döneminde krallık sarayı için öngörülen cami projesini çizmek için Irak'a davet edilmiş, proje kabul görmüş ama Irak'ta yapılan darbe sonucu bu gerçekleşmemiştir. Ayverdi, 550 levha, 200 tefsir, 33 Kur'an, hadis, fıkıh, mevlid, delâil, mi'râciye ve evrad yazmaları, hilyeler, sülüs-nezih meşk murakkaları, ta'lik karalamalar, celi sülüs yazı kalıplarından meydana gelen büyük bir koleksiyonun da sahibiydi. Bu koleksiyonda Şeyh Hamdullah, Ahmed Karahisarî, Hâfız Osman, Mustafa Rakım, M. Esad Yesârî, Kazasker Mustafa İzzet, Kâmil Akdik, Kemal Batanay, Hamid Aytaç, Halim Özyazıcı gibi ünlü hattatların da yazıları bulunuyordu. Bkz. Altan Deliorman, *age*, s. 77-155.

¹⁸³¹ *Aydınlar Ocağı Derneği Ana Nizamnamesi*, Özal Matbaası, İstanbul 1979, s. 3-4.

¹⁸³² *Aydınlar Ocağı Derneği Ana Nizamnamesi*, s. 26-30.

değerlendirilmektedir. Bu kuşak sola tepkiselliği içselleştirmenin dışında bilinçli bir strateji izleyerek Türk-İslam sentezinin resmî katlarca benimsenmesi ve özellikle eğitim ideolojisi olarak kabul görmesi için mücadele etmiştir. Bu mücadelede Kafesoğlu, kendilerini rejimin güvenilir organik entelijansiyası konumuna yükseltmek isteyen milliyetçi muhafazakâr entelektüellerin tipik bir temsilcisi olmuştur.¹⁸³³

İbrahim Kafesoğlu, 1974'e kadar Aydınlar Ocağı'nın Genel Başkanı olarak görev yapmıştır. Onun başkanlığı döneminde gerçekleşen en önemi faaliyetlerden biri Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'la heyet halinde görüşmek olmuştur. Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu'nun başkanlığında 15 kişilik Türk Aydınlar Ocağı Heyeti, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından 15 Temmuz 1971 tarihinde saat 17.00'da kabul edilmiştir. Heyetin içerisinde dönemim meşhur akademisyenleri de bulunmaktadır. Bunlar şu isimlerden oluşmaktadır: Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, Prof. Dr. Faruk Timurtaş, Prof. Dr. Muharrem Ergin, Prof. Dr. Sabahaddin Zaim¹⁸³⁴, Prof. Dr. Z. Fahri Fındıkoğlu, Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş, Prof. Dr. Nejat Diyarbakirli, Prof. Dr. Mustafa Köseoğlu, Prof. Dr. Oktay Asalanapa, Doç. Dr. Salih Tuğ, Doç. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu, Doç. Dr. Erol Güngör, Nihat Bozkurt, Altan Deliorman ve Prof. Dr. Selçuk Özçelik.¹⁸³⁵

Cumhurbaşkanı Sunay'ın isteği üzerine Kafesoğlu tarafından kaleme alınan raporda Eğitim Şurası için isimler önerilmiş, Atatürk İlkeleri Belirleme Komisyonu için

¹⁸³³ Yüksel Taşkın, *age*, s. 142.

¹⁸³⁴ Altan Deliorman, Aydınlar Ocağı kurulurken tanışıklığının ilerlediğini söylediği İştîp doğumlu Makedonya Türkleri'nden olan Sabahaddin Zaim hakkında bilgiler vermektedir. Türk Yurdunun Bilgeleri adlı eserinde "Bahçıvan" başlığı altında anlattığı Sabahattin Zaim, Ankara'da Mülkiye'nin idari şubesini 1947'de birincilikle bitirmiş, iki yıl Amerika'da bulunmuş, ilmi çalışmalara yönelmişti. Doçentliği döneminde dinî çevrelerle ilişkileri artmaya başlamış, İlim Yayma Cemiyeti ve daha sonra İlim Yayma Vakfı'nda toplantılara katılmış, Necmettin Erbakan, Osman Çataklı, Rıdvan Dedeoğlu, Mustafa Köseoğlu, Yahya Oğuz gibi kimselerin de bulunduğu Zeyrek Cami vaaz ve sohbetlerini takip etmiş, Mehmet Zahit Kotku'nun Bursa'dan İstanbul'a gelmesiyle de ziyaretler İskenderpaşa Camii'ne kaymıştır. Erbakan'ın başında bulunduğu Gümüş Motor şirketine Pancar Kooperatifleri'nde yönetim görevi üstlenen Zaim, daha sonra Koç Holding, Anadolu Cam Sanayii'nde, Uzel Traktör'de, Tümosan'da, Sotaş ve Soyutur'da muhtelif görevlerde bulunmuş, Sotaş'ın Turgutreis'te yaptırdığı devre tatil köyünde kendisine bir daire aldığı gibi 50 kadar yakını da burada daire sahibi yapmıştır. MTTB'nin Sosyal İşler Başkanlığı'nı üzerine aldığı zamanlarda öğrencileriyle burada görüşmüş, Sakarya Üniversitesi'nin yeni kurulan Devlet Mimarlık ve Mühendislik Akademisi'nde başladığı misafir öğretim üyeliği daha sonra bölüm başkanlığına ve Akademi başkan vekilliğine dönüşmüştür Zaim'in kurduğu kadroda Hasan Celal Güzel, Sami Güllü, Abdullah Gül, Ertan Yülek, Sacit Adalı gibi isimler bulunuyordu. Suudi Arabistan Melikgazi Üniversitesi'nde 1980'de misafir öğretim üyeliği, 1985'ten sonra Pakistan'da Milletlerarası İslam Üniversitesi Mütevelli Heyet üyeliğine getirilmiş olan Zaim, Türkiye Millî Kültür Vakfı'nın da kurucusu ve yöneticisiydi. Faysal Finans Kurumu ve Kuveyt Türk Özel Finans Kurumu'nun yönetimi ve murakipliğinde da bulunan Zaim, Milletlerarası Saraybosna Üniversitesi'nin kurucu rektörlüğünü de üstlenmişti. Bkz. Altan Deliorman, *Türk Yurdunun Bilgeleri*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s. 119-136.

¹⁸³⁵ İsrail Karataş, "Milliyetçi Muhafazakâr Aydınların 12 Mart'a Bakışına Bir Örnek: Türk Aydınlar Ocağı'nın Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a Sunduğu Rapor", *ÇTTAD*, XX/40, 2020 Bahar, s. 272.

de çıkarılması gereken isimler sıralanmıştır. Kurulacak Eğitim Şurası'na dâhil edilmele-ri için Sunay'a teklif edilen 18 isim şu akademisyenlerden oluşuyordu: Ord. Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Prof. Dr. Faruk K. Timurtaş, Prof. Dr. Muharrem Ergin, Nihad Sami Banarlı, Prof. Dr. Sabahaddin Zaim, Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş, Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Prof. Dr. Turhan Tufan Yüce, Prof. Dr. Lütfü Ülkümen, Prof. Dr. Şaban Karataş, Prof. Dr. Tarık Somer, Prof. Dr. Beğlan Toğrol, Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, Doç. Dr. Erol Güngör, Doç. Dr. Salih Tuğ, Doç. Dr. N. Hacıeminoğlu, Doç. Dr. Recep Doksat ve Doç. Dr. Oluş Arık. Atatürk İlkeleri Belirleme Komisyonundan çıkarılması istenen 5 isim ise Prof. Dr. Suat Sinanoğlu, Prof. Dr. Enver Ziya Karal, Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu, Hikmet Dizdaroğlu ve Kadri Kaplan'dan meydana geliyordu. Adı geçen komisyona önerilen 10 isim ise Ord. Prof. Dr. Ömer Celal Sarç, Prof. Dr. Ercüment Kuran, Prof. Dr. Muharrem Ergin, Prof. Dr. Orhan Tuna, Prof. Şevket Raşit Hatiboğlu, Prof. Dr. Tahsin Banguoğlu, Prof. Dr. Turhan Tufan Yüce, Doç. Dr. Nejat Göğünç, Doç. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu ve Doç. Dr. Fikret Eren'dir.¹⁸³⁶

Aydınlar Ocağı, kendilerine yakın isimleri Sunay'a önerdikten sonra ayrıca 12 Mart Türkiye'yi Kurtarma Harekâtı Üzerine Bir Değerlendirme başlığı altında 16 sayfalık bir rapor da sunmuştur. Raporda 12 Mart öncesi tablo, asker ve sivil kanadın durumları, askerin yöntem olarak doğru davrandığı, 12 Mart'ın dinci, ırkçı, kavmiyetçilikten ve hümanist ve yabancı akımların dışında Atatürk milliyetçiliği çizgisinde değerlendirilebilmesi, var olan fikir hareketlerinin durumu ve ancak Türkiye'nin yeniden yapılmasında Türk milliyetçiliğinin referans alınması gibi hususlara yer verilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin şanslı bir durumda olduğu ifade edilerek zararlı unsurların pervasızlıkları ile su yüzüne çıktığı iddia edilmiştir. Bu anlamda kurumlarda yapılacak tasfiye için şu yöntemlere başvurulabileceği belirtilmiştir: 1- 1960'tan sonra geniş ve aşırı hürriyetten yararlanıp ortaya çıkan basın taranmalıdır. 2- Devletin istihbarat dosyaları incelenmelidir. 3- Adli tahkikatların verdiği ipuçları sonuna kadar götürülerek kurumlardan tasfiyeler gerçekleştirilmedir.¹⁸³⁷ Daha önceki başlıkta yer verildiği üzere bu rapor ve öneriler, 12 Mart'tan sonra siyasi parti liderlerinin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından davet edildiği toplantıda Türkeş tarafından sunulan önerilerle aynı çizgidedir.

Eğitim Şurası için teklif edilen isimlerin muhafazakârlık yönü ağır basan ve

¹⁸³⁶ İsrail Karataş, agm, s. 272-273.

¹⁸³⁷ İsrail Karataş, agm, s. 273-281.

1950’lerde Türk Milliyetçiler Derneği mensubu milliyetçi isimlerden seçilmiş olması kayda değer gözükürken Türkeş’in isteği üzerine “Milliyetçi Türkiye: Milliyetçi Toplumcu Düzen-Dokuz Işık Üzerinde Bir İnceleme”adlı kitabını Kurt Karaca adıyla yazan Fikret Eren ismi dikkat çekicidir. Fikret Eren’in Türkeş’le tanışması ve Dokuz Işık üzerinde bir inceleme ve değerlendirme metni yazmasında Türkeş’in halaoğlu Prof. Dr. Hüseyin Cahit Oğuzoğlu’nun aracı olduğunu Efendi Barutçu aktarmaktadır.

Barutçu, Türkeş’in gittiği şehirlerde parti teşkilatlarına gitmeden önce ilim adamlarıyla görüşüğünü bunun Türkeş’te bir gelenek halini aldığını da ifade etmektedir. Türkeş’in İstanbul’a her gidişinde parti teşkilatından önce mutlaka ziyaret ettiği, bulunduğu ve istişare ettiği isimler merhum Turan Yazgan, Necmettin Hacıeminoğlu, İbrahim Kafesoğlu, Mehmet Eröz, Nevzat Yalçıntaş, Suavi Topçuoğlu, Cevat Babuna, Süleyman Yalçın, Erol Güngör, Dr. Tefvik Ertüzün, Mustafa Kafalı, Sevgi Kafalı, Mustafa Erkal, Alev Arık, Ahmet Yörük, Ömer Alparslan Aksu, Münir Kutluata, Ahmet Gökçe, Dr. Birol Emil, Dr. Mertol Tulum gibi isimlerdi. Barutçu, bu uygulamanın Erzurum, İzmir, Trabzon ve Eskişehir’de de böyle devam ettiğini belirtmektedir.¹⁸³⁸

İşte Türkeş’in bu gelenek kapsamında CKMP döneminde bağlantı kurduğu Fikret Eren, Türkeş’in önerisi ile yazdığı değerlendirme yazısını genişleterek yine Türkeş’in önerisiyle “Milliyetçi Türkiye” adıyla yayınlamıştır. Kitap giriş ve üç bölümden oluşmuştur. Giriş bölümünde milliyetçi-toplumcu düzenin yabancı akımlarla bir ilgisi olmadığı ve farkları konu edinilmiş, kökü milli olmayan devrim anlayışına karşı çıkmıştır. Birinci bölümde kültür konusu ele alınmış, milletin mazide, halde, gelecekte bütün olarak görülmesi ve kavranması açısından önemi üzerinde durulmuş, kültür emperyalizmine maruz kalmanın sonuçları irdelenmiş, milletin tarihî, sosyolojik ve tabii bir ünite olduğu vurgulanmıştır. Kitapta, kültür müesseseleri içinde, eğitim, sanat, dil, aile, hukuk, din ve devlet milliyetçi-toplumcu sistem açısından incelenip değerlendirilmektedir. Devlet ise milliyetçi-toplumcu düzende millî devlet olarak vücut bulmuştur. Millî devlette mutlu azınlık demokrasisi yerine Türkeş’in daha önce de vurguladığı millî demokrasi hedefi açıklanmıştır. İkinci bölüm, milliyetçi-toplumcu Düzen’in ekonomi anlayışı, üçüncü bölümde ise sendika düzeni ele alınmıştır.¹⁸³⁹

¹⁸³⁸ <http://www.aydin24haber.com/merhum-turkes-bey-ile-bazi-hatiralar-6-2262yy.htm> (Erişim Tarihi: 16. 05. 2022)

¹⁸³⁹ Kurt Karaca, *Milliyetçi Türkiye: Milliyetçi Toplumcu Düzen, Dokuz Işık Üzerinde Bir İnceleme*, Çınar Yayınevi, İstanbul 1970, 1-152.

Aydınlar Ocağı Başkanı İbrahim Kafesoğlu, Türk-İslam sentezine uzanan yolda eski Türklerin dini üzerine düşüncelerini de 1972’de açıklamıştır. Ders kitabı, İslam Ansiklopedisi’ndeki anıtsal makalesi “Türkler” ile aynı yıl (1976) çıktı. Hızla Türk resmî söyleminin en sık kullanılan düşüncelerinden biri haline gelecek olan görüşünü gerek ders kitabında gerekse ansiklopedide çok yoğun bir tek paragraf içinde açıkladığı görüyor: Tek Tanrı inancı, kurban geleneği, ruhun ölmezliğine ve ahirete inanç ve Türk fütühat görüşü ile buluşan cihad anlayışı İslam ile Türk dini arasındaki ortak noktalar-
dır.¹⁸⁴⁰

Kafesoğlu’nu Zeki Velidi Togan’ın ve Köprülü’nün bir birleşimi olarak gören Etienne Copeaux, onun birçok dergide yayınlanan yazıları, ansiklopedi maddeleri dışında Altan Deliorman’la birlikte 1976’da ders kitapları hazırladığına işaret etmektedir.¹⁸⁴¹ Kafesoğlu’nun “Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri” kitabı nasıl ki Batı merkezli hümanizma ile mücadelede 1000 Temel Eser Dizisi içinde yer almışsa hazırladığı ders kitapları da bir medeniyet projesinin zihniyet temelini oluşturmaya katkı sağladığını söylememiz yerinde olur.

İslamiyet öncesi Türk kültürünü yüksek kültür kategorisinde ve Atlı-Göçebe Bozkır Kültürü özelinde ele alan Kafesoğlu, Selçuklu imparatorluğunu, cihan hâkimiyeti, egemen ulus fikri çerçevesine yerleştirmiştir. İslamiyetle sentez, Türk kişiliğinin tamamlanışı ve Müslüman dünyanın kültürel açıdan zenginleşmesi Türklerin tarihinin bu aşamasında yer almıştır. Kafesoğlu’na göre, bu imparatorluğun başarısı, büyümesi, yayılması Türklerin geleneksel devlet kurma yeteneğinden kaynaklanmaktadır. Anadolu’ya gelen Selçuklular, kendileriyle birlikte Hunların ve Göktürklerin bozkır kültürünün olumlu mirasını, vatan fikrini, vatana bağlılık duygusunu taşımışlardır. Bu çerçevede Anadolu’yu Selçuklulara açan Malazgirt Zaferi (1071), sentez retoriği içinde özel bir yere sahip olmuş, Müslüman inancı ile Türklerin özündeki gücün ideal kaynaşmasının meyvesi, yeni bir Türk vatanının varlığının başlangıcı olarak görülmüştür.¹⁸⁴² Sentez akımı Kemalizm mirasını açıkça reddetmeden, İslam’ın dinî ve kültürel değerlerini Türk milliyetçiliğine eklemek isteyen milliyetçi bir muhafazakârlığı temsil eder.¹⁸⁴³

Türk-İslam medeniyeti projesinin hayata geçirilmesinde Türk milliyetçiliğinin

¹⁸⁴⁰ Etienne Copeaux, *age*, s. 220.

¹⁸⁴¹ Etienne Copeaux, *age*, s. 64.

¹⁸⁴² Etienne Copeaux, *age*, s. 69-70.

¹⁸⁴³ Etienne Copeaux, “Türk Milliyetçiliği: Sözcükler, Tarih, İşaretler”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt: 4, Tanıl Bora, Murat Gültekinil (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 47.

de siyasal zeminde ifade edildiği dönemlerde Birinci ve İkinci Milliyetçiler Semineri bir nevi mesaj üretilen yerler olarak kendini göstermişken daha teşkilatlı bir yapı olarak da 1970’lerde Aydınlar Ocağı kendini göstermiştir. O zamana kadar milliyetçi ve muhafazakâr kesimlerde konuşulan ama sistemli ve fikri olarak temellendirilmeyen konular Aydınlar Ocağı kanalıyla kamuoyuna yansıtıldığı ve uygulama zemini oluşturulmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

1970’lere kadar milliyetçi ve muhafazakâr kesimlerin eleştirdiği katı laik politikalar, hümanizm kanalıyla millî kültürün özünden kopuşu, dilde sadeleştirme ve uydurma dil, Türkiye’nin kalkınması, siyasi ve hukuki sorunlar, rejim sorunları, yabancı akımların yıkıcı faaliyetleri gibi sorunlar bu devrede Aydınlar Ocağı tarafından çözüme ve yeni medeniyet projesine uygun şekilde ele alınmıştır. Bu çerçevede Aydınlar Ocağı’nın ortak görüşünü yansıtan Muharrem Ergin’in “Türkiye’nin Bugünkü Meseleleri” isimli kitabı Aydınlar Ocağı tarafından bastırılmıştır.

Karapapak Türkleri’nden olan Muharrem Ergin, Atsız’ın kardeşi Nejdet Sançar’ın Balıkesir Lisesi’nden öğrencisidir. Onun etkisi ile İstanbul Üniversitesi Türk Dili Edebiyatı bölümüne girmiş, mezun olduktan sonra da aynı bölüme asistan olmuştur. Reşit Rahmeti Arat’tan boşalan bölüm başkanlığı görevini yürütmüş olan Ergin, Millî ve Milletlerarası Türkoloji Kongresi’nin kurucusudur.¹⁸⁴⁴ Ergin, Aydınlar Ocağı’nın desteği ile kurulan Boğaziçi Yayınlarının da hissedarı olmuştur. Boğaziçi Yayınlarının bastığı ilk kitap Orhun Âbideleri olmuştur. Sonraları “Dede Korkut Kitabı” da resimletilerek basılmıştır.¹⁸⁴⁵

Güvenç, Tekeli vd. göre, CHP ve Bülent Ecevit’e karşı Milliyetçi Cephe hükümetlerinin kurulmasında da Süleyman Yalçın’ın başkanlık döneminde Ocakçıların etkileri olmuş, “Milliyetçi Cephe’yi teşkil edemezsek Türk milliyetçiliğinin bahtsız fakat liyakatsiz nesilleri olmanın lanetini omuzlarımızdan nasıl silkip atacağız” denilmiştir.¹⁸⁴⁶ Türkeş ve Demirel bu süreçte ikna olmuş ancak Aydınlar Ocağı’na karşı uzak

¹⁸⁴⁴ Gülşen Seyhan Alışık, “Görkemli Âlim Muharrem Ergin Beğ”, *Modern Türklük Araştırmaları*, Cilt: 2, Sayı: 4, Aralık 2005, s. 10-25.

¹⁸⁴⁵ Altan Deliorman, *age*, s. 106.

¹⁸⁴⁶ Aslında AP, Demokratik Parti, CGP ve MHP’den oluşacak olan “Millî Koalisyon” teklifleri ile “Milliyetçi Cephe”nin teşkiline yönelik söylemler (Millî koalisyon sağ salim koalisyon gibi) 1973 Seçimleri’nin hemen ardından başlamıştır. CHP-MSP koalisyonundansa ifade edilen millî koalisyon daha sağlıklı ve elzem görülmüş, “Birleşin Artık” çağrıları yapılmıştır. Hatta Aydınlar Ocağı üyesi ve içinde İbrahim Kafesoğlu ve Sabahattin Zaim’in de bulunduğu 14 profesör bunun için Ortadoğu gazetesinde (11 Kasım 1973) bildiri de yayınlamışlardır. Bkz. Fatma Yurttaş Özcan, *agm*, s. 122, 124.

duran Erbakan ise zor ikna edilebilmiştir. Bu dönemde Aydınlar Ocağı, Topyekûn Kalkınma ve Siyasi İstikrar, Türkiye'nin İç ve Dış Güvenliği, Sanayi Meselesi, Anayasa ve Güçlü İktidar, Türkiye Hukuk Çıkmazı, Üniversiteler Yasa Tasarısı ve Görüşler gibi çalışmalar yayınlamış, 26-28 Mayıs 1978'de Üçüncü Milliyetçiler Kurultayı'nı toplamış ve toplumu ve devleti ilgilendiren sahalarda bildiriler sunulmuştur. 1979'da ise Türkiye'nin Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Meseleleri Semineri'ni gerçekleştirmiştir.¹⁸⁴⁷

Kuruluşu, kurucuları, yapısı, düşünceleri ve faaliyetleri bakımından sağ kadro hareketi olarak görülebilir özellikler taşıyan ve Burak Arıkan'ın ifadesiyle sivil-askeri bürokrasiyle yürüttükleri iyi ilişkiler sayesinde MHP'ye devlet içerisinde meşru ve bazen de saygın bir yer kazandıran¹⁸⁴⁸ Aydınlar Ocağı'nın, devletle ve sistemle çatışmadan bir süre Türk milliyetçilerinin modernleşme, Büyük Türkiye ve bilhassa milliyetçi-muhafazakâr bir form olan Türk-İslam medeniyetinin ihyası projelerine katkı sağladığı ifade edilebilir. Ocağın, 1980 sonrasında yayınladığı Millî Kültür Raporu'nda "*Din, millî kültürün özü, kültürü de dinin bir formu*"¹⁸⁴⁹ olarak görmesi milliyetçiliği ve muhafazakârlığı kaynaştırma amacının da bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Ocağın 12 Eylül sonrası, darbe yönetimi ve sistemle tamamen bütünleştiği ve bağ kurduğuna dair iddia ve görüşler Aydınlar Ocağı'nın yöneticileri tarafından zaman zaman eleştirilmiştir. Ancak buna rağmen siyasal İslamcı Abdurrahman Dilipak Aydınlar Ocağı'nın savunduğu Türk-İslam sentezciliğinin hem Müslümanları sağ iktidarların payandası haline getirmek için hem de 1950'lilerde DP iktidarı döneminde Millî Şeflik döneminin dini yok etmeye yönelik baskılarına karşı daha o dönemde oluştuğunu belirtmektedir. 12 Eylül öncesinde Dilipak'a göre sentezciler herkesten korkuyorlardı ve bu yüzden de usta canbazlık gösterileriyle ayakta duruyordu. 12 Eylül sonrasında ise sentezcilik, milliyetçi kadronun yokluğundan kaynaklanan boşluğu dindarlar çevrelerle doldurulması görevini gerçekleştirmiş, 12 Eylül kadrosunun dayandığı sivil taban olmuştur. Dilipak ayrıca Aydınlar Ocağı'nda her kesime yakın insanlar olduğunu ama hiçbirini temsil etmediklerini söylemekte, "bu bir güçlülük ifadesi mi zafiyet mi?" diye sormaktadır.¹⁸⁵⁰

Yücel Hacaloğlu'nun Nuri Gürgür ile Türk milliyetçiliği üzerine yaptığı söyleşi-

¹⁸⁴⁷ Bozkurt Güvenç, Gencay Şaylan, İlhan Tekeli, Şerafettin Turan, *Türk-İslam Sentezi*, Birinci Baskı, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1991, s. 190-191.

¹⁸⁴⁸ Burak Arıkan, *Milliyetçi Hareket Partisi*, Birinci Basım, Agora Kitaplığı, İstanbul 2008, s. 53.

¹⁸⁴⁹ Bozkurt Güvenç, Gencay Şaylan vd. *age*, s. 54.

¹⁸⁵⁰ Abdurrahman Dilipak, *Türkiye Nereye Gidiyor?* 6. Baskı, Risale Yayınları, İstanbul 1989, s. 50-57.

de de Nuri Gürgür, MHP, Türk Ocakları ve Aydınlar Ocağı'nın her üçüne de gidip gelen Türk milliyetçilerinin olduğunu ifade etmiş, Türk-İslam sentezi ifadesinin ortaya bir sosyolojik tenakuz çıkardığını belirtmiştir. Gürgür'e göre, aslında kasıtlarını aşan bir ifade olan Türk-İslam sentezi ile kast edilen kültür omurgamızın dinî unsuru ise kendilerinin de mefkûrelerinin kaynağı olarak bunu Gökalp'in de ifade ettiğini bu yüzden iştirak ettiklerini söylemiştir.¹⁸⁵¹

Türk milliyetçilerinin Atatürk'ün ölümünden sonra tam anlamıyla bir bütün teşkil etmemelerine karşın her 10 yıllık süreçlerde birkaç dernek altında teşkilatlı olarak varlığını sürdürdüğünü söylemek mümkündür. 1970'lerde de ağırlıkla Aydınlar Ocağı mensubu Türk milliyetçilerinin fikrî anlamda etkisi altında olduğu söylenebilecek MHP, Türk milliyetçiliğini millî kültür bağlamında tanımlamaya dikkat etmiştir. Partinin genel görüşüne göre, en dar anlamıyla Türk milliyetçiliği, Türk milletine sevgiyi, Türk devlete hizmeti ve bağlılığı temsil ediyordu. MHP'nin etnik milliyetçiliğe mi, vatandaşlık kavramı üzerine kurulu bir milliyetçiliğe mi yoksa ortak kültür ve tarih temelinde kültür milliyetçiliğini mi temsil ettiği konusu sıkça tartışılan konular olmuştur. Millet'in çıkarlarını temsil etme ve vatanseverlik duygularının sesi olma, devletin varlığını devam ettirme noktasında ortaya koyduğu gayretler her üçünü de sahiplenilen tek milliyetçi parti olma özelliğini doğurmuştur.¹⁸⁵²

Baran Dural'ın araf dönemi teorisyenlerinden biri¹⁸⁵³ olarak verdiği asıl adı İskender Öksüz olan Ayhan Tuğcugil de 1970'lerde "Türk Milliyetçiliği Fikir Sistemi-Teori" adlı kitabıyla Türk milliyetçiliği üzerinde etkili olan aydınlardan biri olmuştur. Dündar Taşer'in hatırasına ithaf edilmiş olan kitabın 8 Ağustos 1977 tarih, 1946 sayılı Tebliğler Dergisi'nde ilgililere duyurulduğu ifade edilmiştir. İskender Öksüz, şiir ve roman yazarı Halide Nusret Zorlutuna'nın kızı Emine Işınsu'nun¹⁸⁵⁴ da kocasıdır. Emine Işınsu, Türk milliyetçilerinin 1970'lerdeki kültür-sanat dergisi olan Töre'nin de sahibidir. Öksüz, kendisiyle yapılan bir röportajda "Türk Milliyetçiliği Fikir Sistemi-Teori" adlı kitabının baskısından beş yıl sonra akademik çevrelerde etkili olmaya başla-

¹⁸⁵¹ Nuri Gürgür *İle Türk Milliyetçiliği Üzerine*, Yücel Hacaloğlu (hazl.), Türk Yurdu Yayınları, Ankara 1999, s. 24.

¹⁸⁵² Burak Arıkan, *age*, s. 112-113.

¹⁸⁵³ Baran Dural, *age*, s. 518.

¹⁸⁵⁴ Emine Işınsu için bkz. *Töre* (Edebiyatımızda Işınsu), Yıl: 1 Sayı: 1 Şubat 2012.

dığını fark ettiğini söylemiştir.¹⁸⁵⁵

Bir nevi ideoloji eğitimi kitabı olan ve Dündar Taşer'in aziz ruhuna ithaf edilmiş olan “Türk Milliyetçiliği Fikir Sistemi”, dokuz bölümden oluşmuştur. İlk bölümlerde “Fikir Sistemleri Savaşı” gaye, tarif, metod, kabuller ve uygulama-doktrin çerçevesinde açıklayıcı, öğretici bir üslupla anlatılmıştır. Beşinci bölümde milletin tarifi yapılmış, şuurlu hali üzerinde durulmuş ve Türk milliyetçiliği fikir sisteminin gayeleri ise muhafazakârlık ve gelişmecilik, güçlülük, Turancılık, milletin zaman boyutu ve ülkücülük olarak verilmiştir. Dil, din, soy, kültür, vatan gibi milleti oluşturan müştereklerin korunması ve eksikliklerin giderilmesi muhafazakârlık olarak değerlendirilmiştir. Milliyetçi ve ülkücü ise ezelden ebede yürüyen bir akış, gelecek nesiller için çalışan, uzun vadeli hedefleri olan bir kişilik olarak ortaya konmuş, gaye, özet olarak Türk milletinin ebedi bekası olarak belirlenmiştir. Altıncı bölümde Türk milliyetçiliği fikir sisteminin siyasi ümmetçiliğe, bilimsel sosyalizme, Batıcılığa, sahte Atatürkçülüğe ve ilerici olarak tanımlanan basın ve yoz kafaya karşı duruşu ve bunları skolastik temelde irdelemek üzerinde kurulmuştur.¹⁸⁵⁶ Diğer bölümlerde Türk milliyetçiliğinin ilim metoduyla ele alınması tavsiye edilmiş, son bölümde ise daha çok millet üzerinde durulmuş ve din unsurunun millet biriminde de yer aldığı vurgulanmış, bilimsel sosyalizmin proletarya şuurunun, en üst evrim ve birim olan millet şuuruna tercih edilemeyeceği ortaya konmuştur.¹⁸⁵⁷

Kitabın hem reaksiyon hem aksiyon halinde olan Türk milliyetçiliğinin adını koyması ve sınırlarını çizmesi bakımından önemlidir. Milletin tarifinde anlam bulan değerlerin korunması ve eksikliklerin giderilmesi anlamındaki bir muhafazakâr misyon aslında Türk milliyetçilerinin muhafazakârlığa yüklediği anlamla ilgilidir. Büyük ölçüde MHP'nin tarihinde Atatürk'le de, Cumhuriyetin kazanımlarıyla da dinle de sorunların olmaması bu bakış açısıyla ilgilidir dememizin yanlış olmayacağı kanaatindeyiz. Bununla birlikte Türk milliyetçiliğinin gelişme prensibinin inkılâpçı, tekâmülcü, gelişmeci olduğu ancak ihtilalci olmadığı, gelişmenin darbeyle değil, tabi yollardan ve unsurların kendi içinden olmasını¹⁸⁵⁸ referans aldığı görülüyor. Kitapta ebedi beka yolunda hataları düzeltmek ve eksiklikleri gidermek, sorun çözmek ve millet birimi ile geleceğe yönel-

¹⁸⁵⁵<https://www.turkocaklari.org.tr/soylesiler/turk-Milliyetciligi-tarihinin-en-zayif-devrini-yasiyor-3672> (Erişim Tarihi: 20. 04. 2021)

¹⁸⁵⁶ Ayhan Tuğcugil, *Türk Milliyetçiliği Fikir Sistemi*, Töre-Devlet Yayınları, Ankara 1980, s. 83-124.

¹⁸⁵⁷ Ayhan Tuğcugil, *age*, s. 139-199.

¹⁸⁵⁸ Ayhan Tuğcugil, *age*, s. 91.

mek Türk milliyetçiliği fikir sisteminin konumlandığı ana gayeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Milliyetçi aydın çevrelerin 1970’lerde Türk milliyetçiliği içindeki çalışmaları, öngörü ve tasarımları göz önüne alındığında Türkes’le siyasi bir hüviyete bürünen ve Türk milliyetçiliği tarihinde Atatürk’ten sonra ilk esaslı biçimlenme olan Türk milliyetçiliğinin yorumlanmasının muhafazakâr genişlemeye yöneldiği söylenebilir. Bu çerçevede Türk milletini ve Türk milliyetçiliğini ebedî beka düşüncesiyle taşıyacak olan insan tipi olarak da “ölkücü insan modeli” ortaya konmuştur. Her yeni bir sistemin tesisi ve sürekliliği için gelecekte öngördüğü insan tipini yetiştirmesi ve ona yönelmesi devletlerin ve toplumların yaşamında zaruri ve tabii bir unsurdur. Ölkücü insan modelinin teşkili de bu gerçek üzerinde yorumlanabilir.

4.3. MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ’NİN TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ DÜŞÜNCESİNİN RUH VE AHLAK ZEMİNİ OLARAK “ÖLKÜCÜLÜK” VE “ÖLKÜCÜ İNSAN MODELİ”

Ölkü kelimesinin yazılı olarak kaynaklarda ilk Memlûkler döneminde (14. yy) Âbu Hayyân¹⁸⁵⁹ tarafından kaleme alınmış olan “Kitâp al-idrâk li-lisan al Atrâk” adlı lügatta ifade edildiğine rastlamaktayız. Bu eser, Fuad Köprülü’nün “Türk Edebiyatı Tarihi”nde daha önceden itimada şayan olmayacak şekilde bastırılmış olmasına ve yeni baskısının lüzumuna işaret etmesiyle İstanbul Darülfünunu Türk Lisan Tarihi müderris muavini Dr. Ahmet Caferoğlu¹⁸⁶⁰ tarafından önceki baskılarındaki karışıklıklar giderilerek yeniden basılmıştır. Müeelif, Türk lisanından kelimeleri lügatta topladığını ifade etmiş, Kıpçakça ve Türkmençe diye tafrik ettiği kelimelerin içinde Tatar, Bulgar, Tok-

¹⁸⁵⁹ Bkz. Mahmut Kafes, “Ebu Hayyan el-Endelüsi”, *TDVİA*, Cilt: 10, İstanbul 1994, s. 152-153.

¹⁸⁶⁰ Azerbaycan Türklerinden olan Ahmet Caferoğlu, Kafkas İslam ordusunda Azerbaycan’ın istiklali için mücadele etmiş, Türkiye’ye geldiğinde memurluk ve Türkiyat Enstitüsünde asistanlık yapmıştır. Türkiye’de Türkiyat Enstitüsü müdürlüğü yapmış, başta İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı dergisi olmak çeşitli dergiler çıkarmış, yabancı Türkoloji dergilerinde makaleler neşretmiş, 400’ün üzerinde bilimsel araştırma ortaya koymuştur. Onun Türk Dili Tarihi ve sözlük çalışmaları başlı başına Türk Milliyetçiliği için büyük hizmetler olmuştur. Caferoğlu, 1927-28 yılları arasında Yeni Kafkasya ve Azeri Türk dergilerinde Ahmet Uran imzasını kullanmıştır. Ayrıca “Türk Kültürü” dergisindeki bazı imzasız yazılarla, Dr. Cafer Ahmedoğlu, Dr. Ahmet Muhtar, Ahmet Solmaslı adıyla imzalı bulunan yazılar da ona aittir. Bkz. Osman F. Sertkaya, “Ahmet Caferoğlu’nun Hayatı ve Eserleri”, *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, Cilt: XVII ‘den ayrı basım, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1969, s. 1-3.

suba, Uygur, Türkistan gibi diğer Türk lehçelerine de temas etmiştir.¹⁸⁶¹

Ülkü kelimesi burada “İlgü” diye geçmekte, ok nişangâhı anlamına geldiği Ahmet Caferoğlu baskısında ifade edilmektedir.¹⁸⁶² İlgü/Ülkü kelimesi şüpheli bir okumaya istinaden 1932’de Naim Hazım Onat tarafından ortaya atılmış ve Ziya Gökalp’in “mefkûre” kelimesine karşılık sayılmıştır.¹⁸⁶³ TDK’nın güncel elektronik sözlüğünde ise amaç edinilen, ulaşılmak istenen şey, ideal diye geçmekte, sıfat olarak ülkücü ise bir ülkeye çıkar gütmeden bağlı olan şeklinde ifade edilmektedir.¹⁸⁶⁴ Ülkü kelimesine ortaya atılışından kısa bir müddet sonra yaygınlık kazandırılmaya çalışılacak, Zübeyde Hanımın manevi evlat edindiği Vasfiye Hanım’ın kızına Atatürk’ün isteğiyle Ülkü adı verilecek, Halkevleri’nin çıkardığı dergi de yine “Ülkü” adını alacaktır. Atsız tarafından ise ruhî kuvvet olarak ifade edilen ülkü, milleti var eden ve anlamlı kılan manevi bir vasıta, bir iman ve ümidin kaynağıdır. Ona göre, vatanı ve bayrağı için ölümden korkmayan, ıstıraptan kaçmayan, kuvveti ile savaşı göze alan yaratık, ancak ülkücü insandır.¹⁸⁶⁵

“Ülkücü”, Türk milliyetçiliği tarihinde, Türk milliyetçilerinin geleceği birlikte tasarlama tahayyülleri içinde konumlandıkları insan tipi, Türkeş’in Malazgirt’te ifade ettiği şekliyle “Oğuz’un Çocukları”, ülkücülük ise bu insan tipinin yürüdüğü yol, yaşadığı dünyası ve ülkünün anlamlandırıldığı zemindir diyebiliriz. Komünizmle mücadelenin çok ilerisinde bir mücadele ve yaşam biçimini barındırdığını söyleyebileceğimiz ülkücülük, Alparslan Türkeş’in millî doktrin olarak ortaya koyduğu “Dokuz Işık”ın ikinci ilkesidir. Türkeş’te ülkücülük; kişinin insanlık âleminin bir üyesi olarak bağlı bulunduğu milleti için çalışması, Türk milletinin en kısa yoldan, en kısa zamanda modern uygarlığın en üst kademesine yükseltilmesi, müreffeh, mutlu bir hayata erdirilmesi, kendi gücüyle ayakta durabilecek bir hale getirilmesi ve her çeşit korkudan, baskıdan uzak olarak, hür, müstakil yaşamasını temin etmektir. Kişilere hürriyet, milletlere istiklal prensibi ise ülkücülüğün dış dünya daha doğrusu Dış Türkler boyutunda ortaya konmuştur. Ancak, ülkücülüğün bu boyutu Türk olan herkese karşı ilgi ve sevgi göstermeyi, onların mutluluğunu dilemeyi ve onların mutluluğunu, Türkiye’yi risklere,

¹⁸⁶¹ Âbu Hayyân, *Kitâp al-idrâk li-lisan al Atrâk*, Ahmet Caferoğlu (hzl.), Evkaf Matbaası, İstanbul 1931, s. VII-IX.

¹⁸⁶² Âbu Hayyân, *age*, s. 38.

¹⁸⁶³ <https://www.nisanyansozluk.com/?k=%C3%BClk%C3%BC> (Erişim Tarihi: 13.12.2021)

¹⁸⁶⁴ <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 13.12.2021)

¹⁸⁶⁵ Hüseyin Nihal Atsız, *Türk Ülküsü*, 22. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2022, s. 15-16.

tehlikelere maruz bırakmadan bırakmaksızın, bırakmamak şartıyla sağlamaya çalışmayı içine alan bir ülkücülük olarak ifade edilmiştir.¹⁸⁶⁶

Türkeş'in ve MHP'nin milliyetçi görüşünde, insanı sadece ekonomik değer olarak gören maddeciliğe yer yoktur. Maddi ve değerler bütünü olarak kutsal bir varlık olan insan, ülkücü ve ahlak sahibidir.¹⁸⁶⁷ Yani ülkücülük, bir kemâle erme hali, insanlığa uzanan bir yol olarak da anlam kazanmış, insana giden yolda ahlak, ülkücülüğü tamamlayan bir değer olmuştur. Nevzat Kösoğlu'nun Galip Erdem'in ülkücülüğe bakışı konusunda yazdığı gibi milliyetçiliğin gereklerini yaşama ölçüsü, kendini aşma cehdi, başka bir ifadeyle varlığını aşan üstün bir gaye için mücadele ülkücülüğü belirleyen ana unsurlar olmuştur. Galip Erdem'e göre ülkücülük ancak bütün bir ömrün sonunda kazanılabilmektedir. Mesela Atsız bir ülkücü idi. Bu yüzden ülkü son hedeftir. Buna varmak için ara hedefler vardır. İlki, ülkücü olmak ülküsüdür.¹⁸⁶⁸ Kösoğlu'na göre, ülkücülük, milliyetçiliğin ahlakıdır. Milliyetçilik, kendi milletinin yararlarını yabancılarınkinden ve kendisininkinden önde tutmak ise, ülkücülük de bu ilkeyi hayatına egemen kılmaktır.¹⁸⁶⁹

Türk milletinin ebedi bekası ve Türk milletini ebedileştirme aksiyonu içinde ülkücü, sorumlu insan olarak ortaya konmuştur. 1960'ların sonlarına doğru sahada kendini gösteren bozkurtlar, 1970'lerde Türklük gurur ve şuuru ile İslam ahlak ve fazileti ile donanması öngörülen, nesil inşasına daha uygun bir isimlendirme ile ülkücü adını almış diyebiliriz. Ülkücü model, büyük ölçüde boşluğa düşen ve sarsıntılar yaşayan gençliğe medeniyet davasında yeni bir ruh ve inanç verme, harekete geçirme projesidir. Nevzat Kösoğlu'nda ülkücülük “*Âsım'ın yeni nesli olan ülkücüler, kopuk bir geçmişten, gelecek büyük zamanlara uzanmış bir köprü*”¹⁸⁷⁰ dür. Ona göre, “*Âsım'ın nesli*” cepheden dönmediği için Âkif Türkiye'den gitmişti.¹⁸⁷¹ Ülkücüler, anlaşılan o ki aynı zamanda Çanakkale ruhunun da temsilcileri olmaktadır. Doç. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu da vatanın kurtuluş ümidini Tevfik Fikret'in “Haluk”unda gören anlayışa karşı ülkücüleri Mehmet Akif'in “Asım”ında daha doğrusu “Hanumanlar sönüyor,

¹⁸⁶⁶ Alparslan Türkeş, *Dokuz Işık*, CKMP Eminönü Şubesi Yayını-Sulhi Garan Matbaası, İstanbul 1967, s. 8-10.

¹⁸⁶⁷ Cemal Anadol, *age*, s. 170.

¹⁸⁶⁸ Nevzat Kösoğlu, *Galip Erdem*, 3. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010, s. 116-119.

¹⁸⁶⁹ Nevzat Kösoğlu, *Türk Dünyasında Yeni Bir Medeniyet Tasarımı*, 2. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015, s. 54.

¹⁸⁷⁰ Nevzat Kösoğlu, *Kitap Şuuru*, 4. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018, s. 57.

¹⁸⁷¹ Nevzat Kösoğlu, *age*, s. 53.

zelzele yalnız bana mı? Ortalık can çekişirken açamam ben yaramı!” diyen Akif’in kendisinde sembolleştirmiştir. Hacıeminoğlu’na göre, Fikret’in Haluk’u din ve milliyet duygusundan mahrum, millî kültürden ve millettten kopmuş maddeci, hümanist bir delikanlıyken Âsım, ahlak ve fazilet timsali, cesur, imanlı, güçlü, terbiyeli, kalender ve mütevazı, vatani için canını feda etmeye hazır bir Türk gencidir.¹⁸⁷²

Ülkücü neslin inşasına CKMP döneminde 1965’te gençliğin eğitim çalışmalarına parti binasında seminerler yoluyla başlanmıştır. 12 Eylül öncesinde Mayıs ayında Namık Kemal Zeybek’in idaresinde başlayan seminerler ağırlıklı olmakla birlikte bu seminer notlarının örnekleriyle ilgili Kenan Eroğlu tarafından bir kitap da hazırlanmıştır. Eğitim programı Türk Tarihi, İnsan Psikolojisi ve Beşeri Münasebetler, Ülkücülük, Komünizm, İslamiyet, Dokuz Işık, Türk Milliyetçiliği, İnsan, Kültür ve Medeniyet, Tasavvuf, Hukuk, Hitabet, Propaganda, Teşkilat, Disiplin vb. konularla ilgili olarak şekilleniyordu. Ayrıca tarih, siyaset, kitle psikolojisi, din konularında kitaplar tavsiye edildiği de görülmektedir. Seminer çalışmalarının yapılmasının yegâne nedeni Türkeş’in de vurguladığı üzere kuvvetli olmak için bilgi, teknik ve eğitime duyulan ihtiyaçlardı.¹⁸⁷³ Türkeş’in yanında bulunmuş olan Levon Panos Dabağyan’a¹⁸⁷⁴ göre, MHP dışında kalan bütün siyasi kuruluşlarda gençlik tecrübesiz görüldüğü için sembolik ve siyasi bir mana ifade ediyordu. Oysa Türkeş için gençler basamak değil, aktif güç olarak değer taşıyordu.¹⁸⁷⁵

CKMP’nin Gençlik Kolları’nın ilk Genel Başkanlığını yapan ve Gün Sazak’ın Bakanlığı döneminde Gümrük ve Tekel Bakanlığında müşavir olarak çalışan, 1977’den sonra da MHP içinde oluşturulan “Eğitimciler Grubu”nda öne çıkan Namık Kemal Zeybek¹⁸⁷⁶, ülkücü insanı alperen tipi ile aynı görmektedir. Alperen şahsiyetini destanlar

¹⁸⁷² Metin Turhan, *Ülkü Ocakları (1966-1980)*, Hazar Matbaacılık, Ankara 2014, s. 103-104.

¹⁸⁷³ Kenan Eroğlu, *age*, s. 4-16.

¹⁸⁷⁴ Kendi deyimi ile 1963 yılında Bayezid Sahaflar Çarşısında Cevat Rıfat Atilhan’a ait “Gizli Devlet ve Programı” adlı kitabı bulması ile Dabağyan’ın hayatı değişmiştir. Sahaf Ali Uşuk Bey’in dükkânında bulunduğu kitabın yazarı ile de tanışan Dabağyan, Cevat Rıfat Atilhan’ın vefatına kadar (4 Şubat 1967) hizmetinde bulunmuştur. Atilhan’ın vefatından kısa bir süre sonra bir mektupla Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi lideri Alparslan Türkeş’e müracaat eden Dabağyan, partiye kaydolarak hizmet etmek istediğini beyan etmiştir. İstanbul İl Merkezi’nde birkaç gün içinde gerçekleşen kayıt işleminde bizzat Alparslan Türkeş ve İstanbul İl Başkanı Bahaddin Erman hazır bulunmuşlardır. Dabağyan, böylece kendi deyimiyle “Türklük şuur ve gu-rurunu, İslam ahlak ve faziletini temel almış milliyetçi bir partide” siyasi hayata tekrar girmiş ve bizzat Alparslan Türkeş tarafından partinin “İstanbul Basın Temsilciliği” görevine getirilmiştir. Bkz. Selcan Alperay Erarslan, “Levon Panos Dabağyan’ın Gözünden Alparslan Türkeş”, *Doğumunun 100. Yılında Alparslan Türkeş Armağanı*, Sadettin Yağmur Gömeç, Tuba Tombuloğlu (yay. hzl.), Berikan Yayınları, Ankara 2018, s. 281.

¹⁸⁷⁵ Levon Panos Dabağyan, *Başbuğ Türkeş ve Milliyetçilik*, Yedirenk Yayınları, İstanbul 2009, s. 239.

¹⁸⁷⁶ Alişan Satılmış-Metin Turhan, *Ülkücü Hareket’in ABC’si*, Cilt: 2, 1. Baskı, Altınküre Yayınları, Ankara 2002, s. 483.

çağından Oğuz Han'dan başlamak suretiyle İslam öncesi Türk büyükleri ile Satuk Buğra Han'dan itibaren de İslami dönem Türk büyüklerinin birleşiminde görür ve bu şahsiyeti ruh olarak Yesevilik ve tasavvufla perçinler. Ona göre yeni bir medeniyetin başlatıcısı olan ülkücüler ve ülkücülük özetleyerek sıralayacağımız şu özellikleri taşımakla mükelleftir:¹⁸⁷⁷

- Ülkücülük öze ve derinliğe yönelik fikir sistemidir.
- Ülkücü dünya görüşünün iki kaynağı hak din İslam ve millî tarihin kanuniyetleridir.
- Ülkücü, İslamiyet'in bir bütün olarak değerinin şuurundadır. Ülkücü, Müslümandır. İslam'ı pazara çıkaran İslamcılığın gerçek İslamlıkla ilgisi olmadığını bilir.
- Türk tarihinin bir bölümünü kabul, diğerini red anlayışı ülkücünün kabul edemeyeceği bir görüştür.
- Ülkücülük, geçmişte yaşanan bir anı geleceğe aynen yansıtmak gayesinde değildir. Ebedi değerleri koruyarak ve onlardan kaynaklanarak geleceği inşa hareketidir.
- Ülkücülük reformcu ve revizyoncu bir gayret değildir. Hayatı bütünüyle kucaklayan, köktenci, küllî ve bütüncü bir dünya görüşüdür. Felsefi tezleri, içtimai görüşleri, iktisadi çözümleri ile ülkücülük bir bütündür. Bu anlamda inkılâpçı bir harekettir.
- Bozuk düzen, rezilce yaşama tarzı, soyguna ve vurguna dayanan bir ekonomi çarkının en büyük hasmı ülkücülerdir. Ülkücülükte milletleri donuk ve şahsiyetsiz sürüler haline getiren kolektifleştirmeye de yer yoktur.
- En büyük inkılâbı yapmaya hazırlanan "Ülkücü Hareket", ihtilalciliği reddeder.
- Ülkücü mücadele sadece anti-komünizmden ibaret değildir. Komünizme karşı bir reaksiyon değil; tezi olan bir aksiyondur.
- Ülkücü bir kutlu davaya adanmış ve fena-fid dava olmuş, davanın içinde erimiş; milletin felaketini felaketi, saadetini saadeti bilmiş insandır.
- Ülkücü, görüldüğü gibi olma gayretinde, şahsında davasının yara alabileceğini hiç unutmayan örnek bir Türk, örnek bir Müslüman olmak hedefini hiç aklından

¹⁸⁷⁷ Namık Kemal Zeybek, *age*, s. 26-32.

çıkarmaz.

- Ülkücülük sadece bir fikri taraftarlık meselesi değildir. Yüce peygamberimizin buyruğu gereğince kötülükleri önlemektir.
- Ülkücünün mutluluğu, “Ülkücülük” şuuruna sahip olmasında kaynağını bulur. Ülkücü, inancını yaymak ve yaşatmak ihtiyacı için uğraşan insandır. Ülkücünün ferdi planda ana hedefi Allah rızasını kazanmaktır.
- Ülkücülerin ana ülküsü ilây-ı kelimetullah yolunda cihana öncü bir Türkiye oluşturmaktır. Bu yolda ülkücüler davası için kan vermiş, kan ile yoğrularak olgunlaşmış bir kadrodur. Ülkücüler; “Mehmedim, sevinin başlar yüksekte!/Ölsek de sevinin, eve dönsek de!/Sanma bu tekerlek kalır tümsekte!/Yarın elbet bizim, elbet bizimdir!/Gün doğmuş, gün batmış; ebed bizimdir!” diyen insanlardır.

Zeybek’in ülkücü insan ve ülkücülük yorumlarında da Kösoğlu’nun ifade ettiği “milliyetçiliğin ahlakı” olma öne çıktığını görüyoruz. Burada Türk-İslam medeniyetinin ihyası veya “Türk Rönesansı” meydana getirme hamlesine yönelik bir nesil projesi ve Türk milliyetçiliği ile Türk milletinin yükselmesi ve devletin devamı yolunda örnek insan oluşturma gayretlerinin en başta geldiği görülmektedir. Ayrıca çalışmada ortaya koymaya çalıştığımız Türk milliyetçiliğinin ve ülkücülüğün komünizme karşı bir reaksiyon olarak görülmesi ve sunulmasına, İslamcılıkla da özdeşleştirilmesine karşı Zeybek’in de cevap verdiği anlaşılmaktadır.

Necmettin Hacıeminoğlu da bir önceki önceki başlıkta ifade edildiği üzere ülkücü insan tipinde bulunması gereken özellikleri anlatmış, 1960’ların ortasında henüz çocukluk dönemini yaşayan ülkücülerin 1970’lerde yetişmesinde kalemiyle katkıda bulunmuştur.

Hacıeminoğlu’na göre ülkü, insanın ya kendi milleti veya bütün insanlık için, ulaşılmasını şiddetle arzu ettiği son hedeftir ve arzu ve hayal edilen bu son hedefe varmak gayesiyle, yorulup yılmadan, bıkip usanmadan fazilet ve cesaretle, fedakârca çalışanlara da ülkücü denir. Bu noktada hayatlarını insanlığa hizmet uğrunda harcayan peygamberlerle bazı filozof ve ilim adamları birer ülkücü sayılabileceği gibi kendilerini milletlerine adayan büyük liderler, cihangir başbuğlar ve kahraman askerlerle, milliyetçi ilim, fikir ve san’at adamları da tam mânâsıyla birer ülkücüdürler. Dolayısıyla insanlık ve toplum için bu kadar ehemmiyetli yer işgal eden ülkücü insan tipinde bulunması gereken özellikler vardır. Hacıeminoğlu’na göre, kusurları düzeltip, eksiklikleri tamamlama-

arak mükemmel bir insan seviyesine yükselmek ülkücüye düşen ilk vazifedir. Azim ve irade, sabır ve tahammül, disiplin, bilgi ve çalışkanlık, fazilet ve dürüstlük ülkücü insan tipinin temel özellikleri olmalıdır. Ayrıca dava şahsi değil, millîdir bu yüzden metod ve teferruattaki görüş ayrılıkları, aynı hedefe yönelmiş ülkücüleri bir birleriyle karşı karşıya getirmemelidir. Çünkü bir dağ silsilesini andıran Türk milletinin hayatında çöküntü zamanlarında ülkücüler ortaya çıkmışlardır.¹⁸⁷⁸ Çöküntü zamanlarında veya beka söz konusu olduğunda ortaya çıkma, Türk devleti ve milletini koruma, adanmışlık Türklüğün ilk çağlarına kadar götürülerek sürekli bilinç olarak işlenmiş, mitsel ve ilksel olanla ruhsal bağlar kurulmaya çalışılmıştır.

Ülkücü biçimlendirme konusunda Murat Yılmaz, Necmettin Hacıeminoğlu'nun "Ülkücülük, öze dönüştür, kendine dönüştür... Ülkücülük organizmaya giren mikroba karşı organik tepkidir... Türk aslından doğuştan ülkücüdür, bu atalarından devraldığı bir vasıftır" ifadelerine dayanarak çözümlemelerde bulunmaktadır. Bu çözümlemelere göre, etnik özcülük "Her şey Türk'e göre, Türk için, Türk tarafından", "Türk, titre ve kendine dön", "Yüzde yüz Türk olduğun gün cihan senindir" gibi sloganlarda kendini göstererek hem soy Türkçülüğüne referans verilmiş, hem de eskinin ihyası perspektifi açılmıştır. Mikroba karşı organik tepki ise yabancılaşmaya ve anti-sol reaksiyona karşı ideolojik ve kültürel temel sağlamaktadır.¹⁸⁷⁹

Ülkücü gençliğin yetişmesinde ve uyarılmasında önemli bir kişilik olan Galip Erdem de ülkücülüğü gençlik zamanında kazanılan bir hazine olarak görürken, ülkücü gençlik için de "Ülkücü gençlik, milletin kıyamete kadar varolma iradesini temsil eder. Yükselme umudunun müjdecisi, vatanına yönelecek her çeşit tehlikenin gerilemez bekçisidir" diyor ve çalışmanın en başında Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışı bahsinde de ifade ettiğimiz gibi "Türk milletini ebedileştirme aksiyonu"na işaret ediyordu. Erdem de "Ülkücü Bir Gençle Sohbetler" yazı dizisinde tıpkı Hacıeminoğlu gibi Oğuz Kağan ve Bozkurt destanlarına vurgu yaparak ataların ülkücülüğünden, "ülkücü olabilmek ülküsü" olarak nefsinin yenmek ve devletin ve milletin varlığı ile bütünleşmekten bahseder. Erdem ayrıca devletin ve milletin varlığı yolunda kendini yok sayma yolunda Dündar Taşer'in ülkücülüğünü "sahici ülkücülük" olarak gençlere sunar. Ona göre, Taşer'in ülkücülüğü "Alparslan Türkeş'in yanlışı, benim doğrudan üstündür" diyebilecek bir

¹⁸⁷⁸ Necmettin Hacıeminoğlu, "Ülkücülük ve Ülkücüler", *Töre*, Eylül 1973, Sayı: 28, s. 3-7.

¹⁸⁷⁹ Kemal Can, "Ülkücü Hareketin İdeolojisi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt: 4, Tanıl Bora, Murat Gültekinil (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 664.

fazilet esasına dayanıyordu.¹⁸⁸⁰

Erdem'in "Ülkücü'nin Çilesi" adlı eserine adını veren yazının ülkücülüğün doktriner bir forma dönüşmesinden önce Tercüman'da 13 Ağustos 1961'de yayınlandığına dikkat çeken İkbâl Vurcu'ya göre, Erdem'in ülkücüler üzerindeki etkisi düşünsel planda olmaktan ziyade ülkücü tutum ve davranışlarında kendini göstermiştir. Onda ülkücülük tasavvufi bir nitelik taşıması yönüyle mistikleşen özelliğe sahiptir. Milliyetçilik de bu ruhla birleşmesi durumunda anlam ve değer kazanıyordu.¹⁸⁸¹

1960 ihtilali ve 13 Kasım tasfiyesi sonrası da Türk Ocakları'nda birtakım insanlara fırsat yaratmış, yönetim değişiklikleri olmuş; o güne kadar Ocak'ta bulunan gençler: "Üniversiteliler Kültür Kulübü" adı altında teşkilatlanmışlar ve çalışmalarına burada devam etmişlerdir. İşte bu kulübün de baş seminerlerinden birisi Galip Erdem'dir.

Gençlik yıllarında Türk Milliyetçiler Derneği, Ankara Türk Ocağı, Üniversiteliler Kültür Kulübü ve CKMP başta olmak üzere çeşitli milliyetçi dernek ve kuruluştaki faal rol oynayan¹⁸⁸² ve Hukuk Fakültesi mezunu, "Devlet" gazetesi yazarı ve 1969 Seçimleri'nde Burdur'dan MHP'nin birinci sıra adayı olan Galip Erdem¹⁸⁸³ daha çok vatan, millet ve milliyetçilik yolunda "Kendini Unutan Adam"¹⁸⁸⁴ şeklinde tanımlanmış, Türk milliyetçiliği davasının her şeyden önce bir duruş ve şahsiyet meselesi olduğuna örnek bir ülkücü olarak gösterilmiştir. Erdem, "Devlet" gazetesinin de başyazarını da yazıyordu. Onun Türk milliyetçiliğine yönelik faşistlik ve ırkçılık suçlamalarına karşı ciddi bir birikimle yazılan "Suçlamalar I" ve "Suçlamalar II" kitapları da 1975'te Alparslan Türkeş'in yazdığı Önsözle Töre-Devlet Yayınevi tarafından basılmıştır.

Fethi Gemuhluğlu, Dr. Mehmet Güneş'in aktarımına göre, daha 1963'te Nürnberg'den yazdığı mektupta milliyetçiler için idealizmin son efsanesi olan Erdem'e "Galib-üz Zaman" diye hitap etmiş, şunları söylemiştir:¹⁸⁸⁵

"...Saltanatsız bir çınar ağacının dibinde senin Dede Korkut'dan olduğunu ayân-beyân gör-

¹⁸⁸⁰ Galip Erdem, *Sosyalizm ve Milliyetçilik Üzerine Mektuplar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1975, s. 244-262.

¹⁸⁸¹ İkbâl Vurcu, "Galip Erdem (1930-1997)", *Milliyetçilik*, Tefvik Erdem (Ed.), Otorite Yayınları, Antalya 2020, s. 926-927.

¹⁸⁸² Osman Çakır, "Türk Milliyetçiliğine Adanan Bir Ömür: Galip Erdem'in Fikir Hayatından Kesitler", *Türk Yurdu*, Mart 2012, Sayı: 295, s. 485-486.

¹⁸⁸³ *Devlet*, 29 Eylül 1969, s. 12.

¹⁸⁸⁴ İdris Yamantürk, "Galip Erdem'den Hatıralar-Emanetler Verilebilen Adam", *Ülkücülük Nedir? Ülkücü Kimdir? Galip Erdem'in Ölümünün 10. Yılı Dolayısıyla*, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, Ankara 2007, s. 8.

¹⁸⁸⁵ <https://www.enpolitik.com/rutbesiz-bir-maresal-glip-erdem-makale,3806.html> (Erişim Tarihi: 12. 04. 2021)

düm. Onun kişilerindensin. Anlı-şanlı o tâifedensin. Kutlu, sırlı sözler dağıtırsın. Esrarlı bir çeşmesin. Sözü muhkem söylersin. Özden söylersin. Bir ibâdet vecdi içinde, bir sema şevki içinde kelâm eylersin. Gönülden, kelâmdan yana cömertsin. Sehâ sende mazhârını bulmuştur. Allah, Peygamber-i Ekberi, İmâmeyni Muhteremeyni yüzü suyu hürmetine seni esirgeyip hıfzıyla. Himâyet ve siyânet buyura...”

Erdem, “Devlet” gazetesinde “...*Bir millet ancak sınır boylarında dövüşür, vatanın, imanının, soyunun düşmanlarına karşı dövüşür. Kardeş kavgası başlarsa kimin haklı olduğunu araştırmanın bile bir değeri kalmaz...*” şeklindeki ifadeleriyle de neyin ne için doğru ve yanlış olduğunun araştırılması ve fikirlere, fikirlerle mücadele edilmesi gerekliliğine dikkat çekmiştir.¹⁸⁸⁶

Ülkücü gençlik söylemleri ve özlemleri daha önceki yıllarda da olmakla birlikte bir siyasi parti öncülüğünde kurumsal olarak varlığını hissettirmesi 1970’li yıllarda ülkücü gençliğin yetişmesi için yazılan kitap ve çalışmalarda da artışı beraberinde getirdiği takip edilebilmektedir. Necdet Sevinç, Sakin Öner, Galip Erdem bu yönde çalışmalar ortaya koyarken doğrudan siyasi olarak MHP’nin içinde bulunmayan bir takım çevrelerden de ülkücü nesile hitap eden kitaplar yazıldığı görülmektedir.

Bu isimlerden biri de 1980 sonrasında “Yeni Düşünce” dergisinin sahibi olan Akkan Suver’dir.¹⁸⁸⁷ Akkan Suver’in “Ülkücü’ye Notlar” adlı kitabı da 1978’de yayımlanmıştır. Kitabın “Sonsözü”nde milliyetçi ve büyük Türkiye düşüncesinin bir an önce boy atması dilenirken kitabın arka kapağında Akkan Suver’in fotoğrafının altında İlhan Darendelioğlu’nun “*Bu yarına mesajdır*” ifadesi dikkat çekicidir. Kitapta Ülkücü ve Gençlik, İnanç, Din, İslamiyet, Yabancılık, Anarşi, Kahramanlık, Dış Türkler, Petrol, Kerkük, Disiplin, Nemelazımcılık, Dokuz Işık, Köycülük, Sanayileşme, Millî Harp Sanayi, Orhun Kitabeleri gibi başlıklar yer almıştır. Millî bir hazine ve şuur abidesi olarak Orhun Kitabeleri’ne sahip çıkılması, Hititlere gösterilen ilginin en ufak bir müzakere dahi meydana getirmeden kabul edilen Orhun Kitabeleri’ne de gösterilmesi, korunması ve

¹⁸⁸⁶ Galip Erdem, “Millî Birlik Şart”, *Devlet*, 7 Nisan 1969, s. 3.

¹⁸⁸⁷ 1998 yılından beri uluslararası alanda faaliyet gösteren Marmara Grubu Vakfı’nın Genel Başkanlığı’nı yapmakta olan Dr. Akkan Suver; Mayıs 2008 ile Aralık 2019 tarihleri arasında İstanbul’da Montenegro (Karadağ) Devleti’ni oniki yıl Fahri Başkonsolos olarak temsil etmiştir. 2020 yılının Ocak ayında Dr. Akkan Suver, Montenegro (Karadağ) Devleti’nin İstanbul’da resmî konsolosluk açması ile görevinden ayrılmıştır. Fahri Başkonsolosluk görevini yaptığı süre zarfında Dr. Akkan Suver, Türkiye’nin ilk ve tek “Basın Kartlı Gazeteci Diplomat” unvanına sahip olmuştur. 1998 yılından beri aralıksız olarak gerçekleşen ve uluslararası alanda bir prestij birlikteliği olarak benimsenen Avrasya Ekonomi Zirveleri’nin kurucusu olan Dr. Akkan Suver; Barış ve Kültürlerarası diyalog çalışmalarıyla dünyada kabul gören bir sivil toplum önderidir. Dr. Akkan Suver, 2001 yılında Azerbaycan Tefekkür Üniversitesi tarafından Fahri Doktora, 2010 yılında Kırgızistan Bişkek Üniversitesi tarafından Fahri Profesörlük, 2013 yılında Romanya Köstence Devlet Denizcilik Üniversitesi tarafından Fahri Doktora unvanı ile taltif edilmiştir. Moğolistan, Azerbaycan, Moldova, Romanya ve uluslararası bazı kuruluşlar tarafından çeşitli ödüllere layık görülmüştür. Bkz. <http://www.marmaragrubu.org/yonetim> (Erişim Tarihi: 18.04.2021)

aynı boyutlarda Ankara'ya da Orhun Kitabeleri'nin dikilmesi önerisi¹⁸⁸⁸, 2006 yılında MHP Genel Merkezi'nin bahçesine yapıldığı gözönüne alınırsa bu notlarda kayda değer gözükmemektedir. Bu yıllarda özellikle ülkücü gençliğe doğrudan hitap eden kitapların yazılmasında etkili olan faktörlerden biri ülkücülerin 1977 yılını "Fikir Tartışma Yılı"¹⁸⁸⁹ ilan etmiş ve farklı fikir ve ideolojileri masaya davet etmiş olmalarına rağmen bunu gerçekleştirmemesi gösterilebilir. Akkan Suver, aşırı sol fraksiyonların, "*İktidar namlunun ucundadır*" mantığı üzerinde hareket ettiğini, bilinçli surette ülkücülerin de anarşi ortamına çekilmek istendiğini de vurgulamıştır.¹⁸⁹⁰

Ülkücü insan tipinin yetişmesine yönelik yazılan çalışmaların çoğunluğu Türkeş'in millî doktrin olarak ortaya koyduğu "Dokuz Işık"ındaki prensiplerin yorumları ve açıklamalarıdır. Yine "Devlet" gazetesinde şiirleri yayınlanan Arif Nihat Asya¹⁸⁹¹ ile Necip Fazıl¹⁸⁹² gibi şairler de ülkücü nesle hitaben yazılar kaleme almışlardır. Ancak

¹⁸⁸⁸ Akkan Suver, *Ülkücü'ye Notlar*, Su Yayınları, İstanbul 1978, s. 40-43; Necmettin Hacıeminoğlu'nun verdiği bilgilere göre Burdur Valisi Ömer Naci Bozkurt, "Orhun Abideleri Anıtı" yaptırmak istemiş ancak eserini tamamlamadan milliyetçilik karşıtı çevreler onu Burdur'dan uzaklaştırmaya kalkışmıştır. Bkz. Necmettin Hacıeminoğlu, *Milliyetçilik, Ülkücülük, Aydınlar*, 2. Baskı, Töre-Devlet Yayınları, Ankara 1976, s. 96; Yapımı tamamlanmış olan "Burdur Anıtları Kitabesi"nde Türk tarihinin önemli noktalarıyla temsil edildiği eserlerin yapımının, 1973 yılında Cumhuriyetin 50. Yılı münasebetiyle Vali Ömer Naci Bozkurt tarafından kararlaştırıldığı, tarihçi ve sanatçılardan müteşekkil bir heyet nezaretinde yapıldığı yazmaktadır. Heyette bulunan kişiler: Yük. Mimar Dr. Ekrem Hakkı Ayverdi, Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, Prof. Dr. Oktay Aslanapa, Prof. Dr. Muharrem Ergin, Prof. Dr. Nejat Diyarbakirli, Prof. Dr. Cengiz Orhonlu, Mimar Yavuz Görey. Bkz. Altan Deliorman, *age*, s. 103.

¹⁸⁸⁹ Akkan Suver, *age*, s. 21.

¹⁸⁹⁰ Akkan Suver, *age*, s. 18.

¹⁸⁹¹ Arif Nihat Asya, ülkücü neslin yetişmesinde etkileri olmuş, şiirleri hemen hemen bütün milliyetçi dergilerde yayınlanmış bir ilham ve millî şuur adamıdır. MHP'nin yayın organı olan milliyetçi, siyasi, haftalık gazete olan "Devlet"te de her sayıda yayınlanan nükte ve hiciv dolu dörtlükleri yer almıştır. Sakin Öner'e göre, Arif Nihat Asya samimi bir Türk milliyetçisi, kökü mazide olan bir atidir. Bu milliyetçilik, ırkçılığı reddeder, milleti millet yapan değerleri kucaklar. Bu değerler; vatan, bayrak, dil, din, kültür, ortak tarih ve ülküdür. Onun milliyetçilik duygusu, derin bir vatan sevgisine dayanır. Vatan, sıradan bir toprak parçası değil, kutsal bir mekândır. Bu mekân, şehitlerin kanıyla sulanmıştır. Şiirlerinde vatan coğrafyası, dağlarıyla (Ağrı, Süphan, Nemrut, Cudi, Bolkar, Palandöken, Tendürek); tepeleriyle (Çadır Tepe, Dua Tepe, Dumlupınar, Türbe Tepe, Ada Tepe, Tınaz Tepe, Menekşe Tepesi, Allahüekber Tepesi); nehirleriyle (Dicle, Fırat, Seyhan, Aras); şehirleriyle (İstanbul, Bursa, Edirne, Konya); cami ve kubbeleriyle (Şehzade, Süleymaniye, Selimiye, Sultanahmet, Ayasofya, Laleli, Yeni Cami, Haseki Sultan) yer alır. Bu coğrafyayı "çınarlar, laleler, kuşlar, kanatlar, gagalar" süsler. Bu coğrafya, insanlarıyla güzeldir. "Çocuklar, anneler, kızlar, gelinler, teller, duvaklar" şairin insan kadrolarının en belirgin simalarıdır. Şair, bu insanları gelenek, görenek ve töreleriyle sever. Arif Nihat Asya'da vatan mefhumu, Misak-ı Milli hudutlarıyla sınırlı kalmaz. Geçmişte hükümlerimiz, fakat bugün kaybettiğimiz "Kerkük, Kıbrıs, Tunceli, Vardar" gibi yerler, sınırlarımızın dışında kalan "İtil, Tuna, Nil" gibi nehirler, şairin ilgi alanı içindedir. Şiir ve nesirlerinde, bugün sınırlarımızın dışında kalan eski vatanlarımıza karşı bir özlem göze çarpar. Ayrıntı için bkz. Sakin Öner, *Arif Nihat Asya*, Tokar Yayınları, İstanbul 1979, s. 7-82.

¹⁸⁹² Necip Fazıl, 1977 seçimleri öncesinde Alparslan Türkeş'in Türk'ün ruh köküne inme ve Türk tarihini gerçek bir revizyona tutma konusu temelinde ifade ettiği Türk milletine beyannamesini dinlediğinde "...bugünden itibaren MHP nazarımda bambaşka bir mana ve hüviyet sahibidir. Onu, Müslümanlık ve Türklüğün gerçek hakkını vermeye namzet bir topluluk olarak anıyor ve canımın içinden selamlıyorum... Bu beyanname, ideal yumağımızın her lifini içinde saklayan bir tohum, İslam âleminin Türkiye'den bek-

1960'ların sonlarından itibaren 1970'lerde ülkücüleri anlatan ve ülkücü karakterler hakkında en etkileyici eser Millî Edebiyat akımının etkisinde olan şair ve romancı Halide Nusret Zorlutuna'nın¹⁸⁹³ kızı olan Emine Işınsoy'un "Sancı" romanı olmuştur. 1974'te Töre-Devlet Yayınları tarafından ilk baskısı yapılan roman, 1976'da Türkiye Millî Kültür Vakfı¹⁸⁹⁴ Roman Ödülü'ne layık görülmüştür. Dursun Önkuzu'nun¹⁸⁹⁵ hayatının anlatıldığı roman, Önkuzu'nun Dündar Bey'e söylediği "*hem erenler ölmez efendim*

lediği zuhur ve tecellinin tohumu" ifadeleriyle duygularını anlatmış, Alparslan Türkeş ve ortaya koyduğu milliyetçilikle ilgili; 1- Türkeş, 1960 gece baskınının sorumluları arasında değildir. 2- Posa ve kabuk Milliyetçiliğinden uzakve ruhi muhteveye tâbi manada milliyetçidir. 3- Başını dayadığı tek ruhî muhte-va, yine tek kelimeyle ve bütün ölçüleriyle İslam'dır. 4- Son 150 yıllık taklit devremizin bütün sahtekârlıklarını tezgâhlayacak ve gerçek oluşumu şeffaflaştıracak bir tarih revizyonuna taliptir. Tespitlerinde bulunmuştur. Beyanname gününü, Türk milletine "beklediğin geliyor" müjdesini vermenin ilk ümit günü olarak isimlendirmiştir. Necip Fazıl, "*İçi alev alev Müslüman, dışı pırıl pırıl Türk ve içi dışına hâkim, dışı içine köle, yeni Türk neslinin maya çanağı olmak ehliyeti hangi topluluktaysa ben oradayım*" cümlesini bu beyanname vesilesiyle söylemiştir. Bkz. *Alparslan Türkeş ve Ülkücü Hareket: Milli Ülkü ve Hedef*, İlhan Bahar (yay. hzl.), 1. Baskı, Hareket Yayın Dağıtım, İstanbul 2011, s.227, 228.

¹⁸⁹³ 10 Ekim 1965 tarihinde yapılan genel seçimlerde CKMP'den Ankara milletvekili adayı olan Zorlutuna, 1983 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı Hizmet Beratı'nı almış, "Ümmül Muharrirat" (Yazarların Annesi) ilan edilmiştir. Bkz. Alişan Satılmış, Metin Turhan, *age*, s. 294.

¹⁸⁹⁴ Türkiye Millî Kültür Vakfı'nın ilk nüvesi, Ali Neyzi Bey'in annesi Nezihe Neyzi hanımefendinin cenazesinde atılmıştır. Elektrik Mühendisi Selahattin Üzel, cenazede tıp doktoru Cevat Babuna'yla karşılaştı. Babuna kaybedilmiş Osmanlı topraklarından, Üsküp/Köprülü'den İstanbul'a göç etmiş bir ailenin çocuğuydu. Üzel, Türkiye'nin geleceğiyle ilgili kaygılar taşıyor, Türk insanının yaşadığı ayrışma ve kutuplaşmalardan endişe duyarak bir şeyler yapmak gerektiğini düşünüyordu. Aynı kaygıyı Cevat Babuna da taşıyordu. Vakıf kurma düşüncesi Cevat Babuna'dan Sabahattin Zaim'e, milliyetçi ve muhafazakâr çevrelerde yetişmiş, Demokratik Parti'nin kurucularından dönemin Meclis Başkanı Ferruh Bozbeyli'ye, Cahit Okur'er'e, İdris Yamantürk'e, DPT Müsteşarı Turgut Özal, Recai Kutan'a kadar bir çok kişinin ortak görüşü ve katkısıyla 1969'da kurulmuştur. <https://www.tmkv.org.tr/hakimizda/Tarihce> (Erişim Tarihi: 13.12.2021). Başkanlığını Ahmet Mustafaoglu'nun yaptığı vakfın gayeleri arasında "memleket kalkınması, millî birlik şuurunun gelişmesi için araştırmalar ve yayınlar" yapılacağı belirtilmektedir. Vakıf, kültür çalışmalarında ise şu umumi esaslara dayanmaktadır: "Kültür çatışmalarımızda millî bün-yemizin yükseltici müsbet vasıf ve karakteristiğine aykırı hiç bir tutum ve faaliyet yer almayacaktır. Kültürde şahsîlik ve hürlük prensibini kabul ediyoruz. Fakat bu prensibin yanında, vatandaşlar arasında kültür birliğini meydana getirmek ve korumak için kültürel millilik ve beşeriliği sağlayacak olan gerekli şart ve imkânların gerçekleşmesine yardım edeceğiz. Kültürde içtimailik ve milliliği milletimizi diğer milletlerden içtimai bir bütün içtimai bir şahsiyet olarak ayıran milletimize has Türk-İslam kültür değerlerini ve unsurlarını ortak değerler olarak geliştirmek ve benimsetmek mânası da anlıyoruz. Bütün kültür değerlerinin çağdaş medeniyetin zihniyet ve metodları ile işlenmesine taraftarız" denilmektedir. Bkz. *Devlet*, 24 Ağustos 1970, s. 9

¹⁸⁹⁵ "Türkiye Gerçekleri ve Terörizm" kitabında Ankara Erkek Teknik Yüksek Öğretmen Okulu öğrencisi olan 23 Kasım 1970'te öldürülen Dursun Önkuzu hakkında "Antikomünist öğrenci örgütlerinden birine mensuptur. Öğrenciler arasında sağ-sol çatışmalarının devam ettiği sırada aşırı solcular tarafından öldürülmüştür. Dursun Önkuzu'yu öldürenler, önce işkence yapmış, bileklerini kesmiş ve sonra pencereden atmışlardır." Denilmektedir. Bkz. *Türkiye Gerçekleri ve Terörizm*, Bakanlıklararası Kurul, Ankara 1973, s. Okunmuyor. ; Milliyetçi camiayı derinden üzen Dursun Önkuzu'nun öldürülmesi üzerine Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu, "Dursun Önkuzu" adlı ağıtı kaleme almıştır. Ağıt, "Önkuzu hey! Önkuzu!/Önde gider /Gider /Kuzular meledikçe/Gönlüme sızı yürür!/Önkuzu!Hey!Önkuzu!/Önde gider, Önkuzu/Bu bayrak düşmez yere/Ölmedikçe son kuzu!/Dursun adı; Dursun adı./O gitti, dursun adı/Dillerde türkü olsun/Yürekte vursun adı!/Kuzular koç olacak/Toy, düğün, göç., olacak! /Bu yılki kuzuların/Adları öç olacak!" şeklindedir. Bkz. *Devlet*, 26 Kasım 1973, s. 2.

suret değiştirirler” ifadesiyle de ülkücü neslin sürekliliğine ve yaşamasına olan inancı ortaya koymuştur.¹⁸⁹⁶

Ülkücü gençliğin daha çok millî meselelerde uyanıklığı ve dinamizmi açısından oldukça etkili isimlerden biri de Necdet Sevinç olmuştur. 1969’dan itibaren Bizim Anadolu, Hergün, Ortadoğu, Günaydın ve Kurultay gazetelerinin Genel Yayın Müdürü ve köşe yazarı olarak görev yapan Necdet Sevinç¹⁸⁹⁷, son olarak “Yeniçağ” gazetesinde yazılar yazıyordu. Sevinç, Türkiye’ye yönelik iç ve dış tehditlere dikkat çeken ve ülkücü nesli bilinçlendiren yazılar ve kitaplar kaleme almıştır. Ordular, Masonlar, Komünistler, Yazarını Kurşunlatan Yazılar, Sanık Yazılar, Osmanlılar’da Sosyo-Ekonomik Yapı onun 1970’lerde kaleme aldığı kitaplardır.¹⁸⁹⁸ Nitekim Ayhan Tuğcugil’in işaret ettiği gibi ülkücünün sistemden önce Türk kültürü, İslamiyet ve tarihte Türklüğü bilme zorunluluğunun¹⁸⁹⁹ Sevinç de farkında olmuştur.

Yazılarından dolayı 1970’lerde ve 1980’lerde Ağır Ceza, Devlet Güvenlik ve Sıkıyönetim Mahkemeleri’nde yargılananan Sevinç¹⁹⁰⁰, “Lider, Teşkilat ve Doktrin” esaslı bir ülkücülük anlayışının yerleştiricilerinden biri olmuştur. Bu amaçla ilk baskısı 1974’te Dede Korkut Yayınları tarafından yapılan “Ülkücü’ye Notlar” kitabını yazmıştır. Bu kitapta teşkilatta disiplinden propagandaya, cephe birliği, toplanma ve miting düzenlerine kadar öneriler de bulunmuştur.

Ülkücülükte mutluluk, Necdet Sevinç’e göre, mücadeledir, bu mücadelenin zamanı, mekânı ve mesaisi yoktur. Sevinç, zamanı, mekânı, mesaisi olmadığını ifade ettiği bu mücadelede ülkücülerin görevlerine işaret etmiştir. Bu çerçevede Türk devletini

¹⁸⁹⁶ Emine Işın, *Sanıcı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1989, s. 350.

¹⁸⁹⁷ 2012 yılında Necdet Sevinç anısına hazırlanan Şevket Bülent Yahnici, Oktay Vural, Muharrem Şemsek, Abdülkadir Sezgin, Ahmet Büyükkarabacak, Zekeriya Beyaz, Av. Zeki Hacııbrahimoğlu, Turan Yazgan, Hüseyin Mümtaz, Yavuz Bülent Bakiler vb. birçok ismin Sevinç’le ilgili hatıra ve yazılarının yer aldığı hatıra kitabı dışında 2020 yılında Çelebi Tarih, Kültür, Düşünce Dergisi de Necdet Sevinç’le ilgili özel sayı yayınlamıştır. Bu özel sayı, derginin ilk yılı ve ilk sayısıdır. Her iki yayında da ortaya konan gerçek Sevinç’in ülkücülerin keskin kalemi ve şuuru olduğudur.

¹⁸⁹⁸ Bkz. Metin Karaörs, “Kurt Başlı Kalem Necdet Sevinç’in Kitapları Hakkında”, *Necdet Sevinç’in Anısına: Bir Türk Münevverinin Seyir Defteri*, Oğuzhan Cengiz (yay. hzl.), Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2012, s. 15-58.

¹⁸⁹⁹ Ayhan Tuğcugil, *age*, s. 159.

¹⁹⁰⁰ Sevinç’le ilgili haberlere “Devlet” gazetesi yer vermiş, yanında olduğunu hissettirmiştir. Nitekim 15 Ekim 1973 tarihli sayısında “Bizim Anadolu” gazetesi Genel Yayın Müdürü ve fıkra yazarı Necdet Sevinç ile fıkra yazarı Mehmet Ali Yörük hakkındaki zincirleme mahkûmiyet kararlarından biri daha verilmiştir şeklinde mahkûmiyet kararını duyurmuştur. Necdet Sevinç’n 24 Mayıs 1971 tarihinde yayınlanan Suçlular Nerede? başlıklı yazısı Toplu Basın Mahkemesi’nce suç kabul edilmiş ve gazetenin 2 yöneticisi, eski Başbakan Süleyman Demirel’le eski Milî Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu’na hakaret ettikleri gerekçesiyle 1 er yıl hapse ve ikişer bin lira para cezasına mahkûm edilmişlerdir. Bkz. *Devlet*, 15 Ekim 1973, s. 8.

tabii hudutlarına doğru genişleterek yeryüzünün en güçlü siyasi kudreti haline getirmek, o zaman itibariyle 150 milyonluk milletin özgürlük davasını gütmek, doktrinin varoluş sebebi olarak millî ihtiyaçlara cevap vermek, kardeş boğazlaşmasında yaşam ümidi gören Türkiye’yi aç hürler tok esirler ülkesi haline getirmeye çalışanlara meydan okumak, modernleşme adına Türkiye’ye sokulan ve hükümet programlarıyla halka kabul ettirilmek istenen Batı mahreçli her türlü kavramın hudut dışı edilmesini, montaj hukuk düzeni yerine millî hukuk anlayışının perçinlenmesini istemek en başta ülkücüye düşen vazifelerdir.¹⁹⁰¹

Ülkücü insan ideali “Devlet” gazetesinde tıpkı Arif Nihat Asya gibi Bahattin Karakoç ve Abdürrahim Karakoç’un şiirleriyle de büyük ölçüde desteklenmiş, millî, manevi ve ahlak ilkeleri şiir diliyle gençlere işlenmeye, ulaştırılmaya çalışılmıştır. Abdürrahim Karakoç, bu manada “Evet Gardaş” isimli bir şiirini de Necdet Sevinç’e ithaf etmiştir. Şiirde:¹⁹⁰²

“Türk’üz, Türk yurdunda birlik isteriz
Ülkücüyüz, mazbut erlik isteriz
Müslümanız, düzen, dirlik isteriz
Nemrutlar, Şeddatlar bizi ne bilsin?

Kimisi küçük der, kimi az görür
Kimisi yolacak hazır kaz görür
Kimi Bozkurtları bînamaz görür
Sahtekâr hoyratlar bizi ne bilsin?” denilmekteydi.

Necdet Sevinç, ülkücünün çelik disiplinde olması ve bununla özdeşleşmesi, daha hiyerarşik ve katı bir bilincin öncüsü olurken Edebiyat öğretmeni ve 1975’ten itibaren İstanbul Atatürk Eğitim Enstitüsü Müdür Yardımcısı Sakin Öner¹⁹⁰³, nesil ve medeniyet projesine daha uygun bir bilincin öncülüğünü yaptığını söyleyebiliriz. Ülkücü nesil arasında bugün çok iyi bilinmeyen Sakin Öner’in Ömer Seyfettin’den Ameli Siyaset ve

¹⁹⁰¹ Necdet Sevinç, *Ülkücü’ye Notlar*, Kariyer Yayınları, İstanbul 2017, s. 93-95.

¹⁹⁰² *Devlet*, 10 Eylül 1973, s. 10

¹⁹⁰³ MHP Genel Başkan Yardımcısı Prof. Dr. Semih Yalçın’ın MHP’nin 13. Olağan Büyük Kurultayı’ndan sonra MHP saflarında tutunamayıp dışarıda karanlık mahfillerin ağına düşen sözde eski ülkücü isimler içinde zikrettiği Sakin Öner, aynı isimler içinde verilen Nazif Okumuş’un Yalçın’a verdiği cevapta Türkiye’nin emri ile “Dokuz Işık”ı genişleten isim olarak savunulmuştur. Nazif Okumuş, Sakin Öner’in günün şartlarına göre eğitimcilerle, tarımcılarla vs. görüşüp bilgi alarak küçük “Dokuz Işık”ı genişletmiş olduğu bilgisini paylaşmaktadır. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/semih-yalcinin-hedef-gosterdigi-ulkuculerden-yanit-1833121> (Erişim Tarihi: 20. 11. 2021)

Türklük Ülküsü, Yusuf Akçura'dan Türkçülük Sadeleştirmeleri, Ülkücü Şehitlere Şiirler ve Ülkücü Hareket'in Şiirleri ve Marşları isimli antolojileri, Abdülhak Hamit Tarhan ve Nihal Atsız gibi eserleri vardır.¹⁹⁰⁴ Ayrıca Arif Nihat Asya ile ilgili bir kitabı, Osmanlıca çevirileri, ders kitapları da bulunmaktadır.¹⁹⁰⁵

Sakin Öner'in 1977'de yayınlanan "Ülkücü Hareket'in Meseleleri" adlı kitabı İlhan Darendelioğlu'nun "Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri" kitabı ile aynı önemde olduğunu söyleyebiliriz. Darendelioğlu Türk milliyetçi hareketleri üzerinden bir bilinç oluşumuna katkı sunarken Sakin Öner de bu kitabında ülkücü şuurun nihai hedefine giden yolu açmıştır. Öner'e göre, ülkücü hareket kurulu daha 10 yıl olmuştur. Bu yüzden nihai hedef olan Türk İslam medeniyetinin teşekkülü¹⁹⁰⁶ için ülkücü bilinç oluşturulmalı ve ülkücü yapı güçlenmeliydi.

Eğitimci kişiliğinin tecrübesini ülkücü hareket içinde kullanan Öner, ülkücülerin içinde bulunduğu konum, yaşadıkları sorunlar ve ne şekilde işlenebilecekleri konusunda fikirlere sahiptir. "Ülkücü Hareket'in Meseleleri" adlı kitabını yazarken bunların göz önünde tutulduğu anlaşılmaktadır. Kitabın ilk 50 sayfası "Türk Milliyetçiliği ve Ülkücü Hareket"e kadar Türkçülük tarihine ayrılmış, nihai hedef "Türk İslam Medeniyeti" olarak belirlenmiş ve diğer 100 sayfasında ise "Ülkücülük", millî devlet için ülkücü kavga, kavganın dünü, bugünü yarını, ülkücü hareket şehitlerine sahip çıkmalıdır, ülkücü hareketin meselelere bakış tarzı, doktriner Türk milliyetçiliğinin ülkücü, toplumcu ve dinamik olması, ülkücü kadronun başarı sırları, keyfiyet ve kemiyet meselesi, eski yeni meselesi, basın yayın hayatı, müesseseseleşme meselesi, ülkücü hareket ve esir Türkler, Türk dili, Türk köyü, Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur, İstanbul'un fethinden ülkücü fetihlere doğru gibi konulara yer verilmiştir.¹⁹⁰⁷

Milletin teşekkülünü aynı hâkimiyete, aynı hukuka tâbilik, nüfus, saha birliği, aynı sahada müstakil kalabilmek, lisan birliği, örf ve adetlerin birleşmesi, din, millî seciye'nin yaratılması ve ırkî maya olarak belirleyen Sakin Öner, milletlerin tarihleriyle yaşadığını, tarihin ise milletler mücadelesi olduğunu, Türk milliyetçiliğinin ise Türk tarihi ile eşit olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁰⁸

¹⁹⁰⁴ Sakin Öner, *Ülkücü Hareket'in Meseleleri*, Toker Yayınları, İstanbul 1977.

¹⁹⁰⁵ Hüdevandigâr Onur, *age*, s. 325.

¹⁹⁰⁶ Sakin Öner, *age*, s. 49.

¹⁹⁰⁷ Sakin Öner, *age*, s. 5, 6.

¹⁹⁰⁸ Sakin Öner, *age*, s. 11, 18.

Milliyetçi olmayı, belli bir kültür, anlayış ve şuur seviyesine ulaşmak gibi bir formasyona sahiplikle açıklayan Öner'e göre ülkücülük, milliyetçiliğin uygulama safhasına geçisi, iş planına dökülüşü demektir. Bu doğrultuda ülkücünün birinci görevi ülkeyi daha mamur, vatandaşları daha müreffeh ve ekonomiyi daha güçlü yapmak; ikinci görevi 21. yy'ın büyük, güçlü 100 milyonluk "Milliyetçi Türkiye"sini kurmak; üçüncüsü "Türk İslam Medeniyeti"ni teşekkül ettirmektir. Bunun için onda ülkücülük; büyük kafa, engin gönül, büyük yürek, sonsuz cesaret istemekte; bütün şahsi endişeleri, maddi menfaatleri, yüksek mevkileri bir çırpıda çiğneyip geçebilmeyi gerektirmekte; yabancı kültürlerin fırtınasından, her gün değişen modanın esintilerinden, gayrimillî eğitim çarkının dişlerinden her şeyini millî ülkünün hizmetine vermeyi zorunlu kılmaktadır.¹⁹⁰⁹

Öner'in dışında "Devlet" gazetesinde milliyetçilik ve ülkücülük konusuna eğilen Şevket Bülent Yahnici'ye göre, güç şartlar altında Fevzi Çakmak, Remzi Oğuz Arık, Fuat Arna gibi vatansever ve idealistler güç ve ezici şartlar altında milliyetçi siyaset yapmaya çalışmışlar ve CKMP ile Türk milliyetçiliği bir sistem olarak parti programına girmiş, MHP ile de Türk siyasi hayatı "Ülkücülük" terimini kazanmıştır. Yahnici ülkücülüğün özelliklerini; idealizm, maneviyatçılık, feragat, fedakârlık, şahsi çıkar ve gelecek peşinde koşmamak, gelecek seçimleri değil, gelecek nesilleri düşünmek şeklinde sıralmıştır. Yahnici'ye göre dava, artık ülkücü fert davasıydı. Çünkü ülkücü terimi, Türk milliyetçilerini başkalarından ayıran ama kendi içinde birleştiren bir terim ve hayatı kapsıyordu.¹⁹¹⁰

MHP lideri Alparslan Türkeş'in "Ülkücülük" tanımlamasında insanlık âlemi içinde Türk milletinin bir üyesi olarak Türk milleti için çalışıp Türk milletini yükseltmek olarak verilen ülkücülüğün 1970'li yılların sonlarına doğru bilhassa Seyid Ahmet Arvasi'nin yazıları ve çalışmaları ile konunun başında yer verdiğimiz gibi "Eğitimciler Grubu"nda Namık Kemal Zeybek'le manevi bir vecheye büründüğü görülmektedir. Arvasi, Türklerin İslam'la şereflendiği vurgusuyla öne çıkmakla birlikte aslında Türk milliyetçiliği ve Türk milleti yolunda İslam'ın araçsallaşmasına karşı bir görüşü temsil etmiş, ülkücü model olarak da Türk-İslam ülkücülüğünü ve ülkücülerin İslam'da dirilişin öncüsü olacağını işlemiştir.

¹⁹⁰⁹ Sakin Öner, *age*, s. 54, 56.

¹⁹¹⁰ Şevket Bülent Yahnici, "Milliyetçilik ve Ülkücülük-Ülkücüler Ve Siyaset", *Devlet*, 13 Ağustos 1973, s. 2.

Seyit Ahmet Arvasi 1932 yılında Van’da doğmuş, 1958 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü Pedagoji bölümünü bitirmiştir. 1965’te “İleri Türk Milliyetçiliğinin İlkeleri” isimli bir kitabı yayınlanan Arvasi, 1966 yılında Türkeş’le tanışmış ve CKMP’ye katılmıştır. 1967 yılında yayınlanan “Kendini Arayan Adam” adlı eseriyle milliyetçi gençler arasında tanınmaya başlar. Öğretmenlik mesleğine devam ederken, 1976 yılında MHP’nin “Devlet” gazetesinde “Arada Bir Sohbet” başlıklı yazıları yayımlanmış, 1978 tarihinden itibaren ise “Hergün” gazetesinde “Türk-İslam Ülküsü” adını verdiği köşesinde yazmaya başlamış ve yazıları 70’li yıllar boyunca ülkücü gençlik üzerinde hayli etkili olmuştur.¹⁹¹¹

Arvasi, “Hergün” gazetesindeki köşesinde 1978’de kaleme aldığı yazısında Türk-İslamülkücüsünü “kendisini Allah ve Resulü’nün davasına adanmış yaptığı tüm fiillerde Allah rızasını gözeten, nefsinin düşünmeyen, ülküsünde fani olmuş fertler, Allah ve Resulü’nün hizmetinde ulvî kadrolar, küfrün oyunlarını bozan ve kâfirlere karşı Allah yolunda savaşımlar” olarak tanımlamıştır. Arvasi’nin etkileriyle bu yeni ideolojik biçimlenme Ülkü Ocakları çevresinde “Nizam-ı Âlem” dergisinin¹⁹¹² yayınlanması sonucunu doğurmuştur. Bu yönelişin araçsal gereklerin ötesine taşınma ihtimaline karşı MHP üst yönetimi dergiyi ve “Kanımız aksa da zafer İslam’ın” sloganını yasaklamıştır.¹⁹¹³

1979’da Türk Kültür Yayınları tarafından Arvasi’nin “Türk-İslam Ülküsü” kitabının iki cildi yayınlanmıştır. Ocak Yayınları ise üçüncü cildini neşretmiştir. Arvasi Bey, bu eserlerinde, Düşünme İhtiyacı ve Felsefenin Durumu, İnsan ve Cemiyet Görüşümüz, Ekonomik Faaliyetler ve İslam Ekonomisi, Politik Konular, İslam Terbiye Sistemi, Din Psikolojisi, Kültür, Sanat ve İdeoloji, Kalkınmada Eğitimin Rolü ve daha birçok konuyu incelemiştir. Daha sonra “Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz” ile “Şiirlerim” yayınlanmıştır. “Doğu Anadolu Gerçeği” adlı eserinde ise günümüzde de devam eden emperyalist güçlerin bu bölgede sürdürdükleri art niyetli oyunları anlatmaktadır. Ahmet

¹⁹¹¹ Fatih Yaşlı, “1980 Öncesi Ülkücü Hareketin İslamileşmesinde Seyit Ahmet Arvasi Etkisi Ve Türk-İslam Ülküsü”, *Memleket Siyaset Yönetim*, Cilt 9, Sayı 22, Temmuz 2014, s. 385.

¹⁹¹² Nizam-ı Âlem, Ülkü Ocağı dergisinin kapanmasından sonra yayın hayatına girmiştir. Bütün millî ve İslami çevrelerde baskı sayısı rekorları kıran dergide Seyit Ahmet Arvasi, Ahmet Er, Muhsin Yazıcıoğlu, Nevzat Kösoğlu, Cemil Meriç, Necip Fazıl, Lütfi Şehsuvaroğlu, Naci Bostancı, Mümtazer Türköne, Burhan Kavuncu gibi kişilerin yazıları yayınlanmıştır. Bkz. Hakkı Öznur, *age*, s. 327.

¹⁹¹³ Kemal Can, *agm*, s. 678.

Arvasi, kurtuluş İslam’da diyen aziz Türk gençliği için kaleme aldığı “İlmihal”in de ise konulan ehl-i sünnet çerçevesinde incelemiştir.¹⁹¹⁴

1970’lerin sonunda eserlerinde umumiyetle İmam Rabbanî’ye atıflarda bulunan Seyid Ahmet Arvasi ile daha mistik, tasavvufi bir hale yürüyen ülkücülük konusunda daha çok İslam’a uygunluk ölçü olarak belirlenmiştir. Ancak İmam Rabbanî referanslarının tıpkı Ziya Gökalp’in İbn-i Arabî referansı gibi ne derece İslam’a uygun olduğu ise ayrı bir sahanın ve çalışmanın konusudur. Bununla birlikte Arvasi’nin ülkücülük yorumunda ferdin, toplumun ve devletin maddi kazanımlarından ziyade manevi kazanımlar öne çıkarılmış, fert, cemiyet, devlet yeniden yorumlanmaya çalışılmıştır.

1980 sonrası yazılarında materyalizme karşı yoğun eleştiriler getiren Arvasi, ferdin, cemiyetin, devletin asla putlaştırılmamasından ve bunların tahakküm ve zorbalık unsuru haline dönüştürülmemesinden bahsetmiştir. Bu tür bir zihniyetin Batı’nın eseri olduğunu ve ferdiyetçi, toplumcu, devletçi üç akımın çatışma içinde olduğunu irdellemektedir.¹⁹¹⁵ Bu çatışmalara, materyalizme ve tahakküme karşı tek çözüm Arvasi’ye göre Türk-İslam ülküsüdür. Ona göre milliyetçilik ise tehlike zamanlarının duygusuydu. Tehlikeyle karşılaşılmadıkça kovandaki barut kadar sessiz ve uysal olan milliyetçilik, kendisine karşı ateşle yahut darbeyle yaklaşıldığında mahiyetini ve kudretini gösteriyordu. Ona göre, bu tür bir milliyetçiliğin uygulayıcısı olan Türk-İslam ülkücüler, millî ve beşeri tecrübeyi hazmederek yorumlayan, “İlay-ı Kelimetullah” için dövüşen ve asırlarca dünyanın bir numaralı devleti olmayı başaran ecdadın sadık en namuslu mirasçılarıdır.¹⁹¹⁶

Arvasi, “Türk-İslam Ülküsü” ifadesini doğru bulmasının sebeplerini açıklarken de en başta din ve milliyet kavramlarının birbirine zıt değerler olmadığı, bu yüzden de ülkücülerin yıllardan beri kullandığı “Türk-İslam Sentezi” ifadesinin doğru olamayacağını belirtiyordu. Çünkü Arvasi’ye göre sentez, tez ile anti-tez arasında söz konusudur. Arvasi’nin “Türk-İslam Ülküsü” ifadesini kullanmasının diğer bir sebebi ise kendi ifadeleriyle sunî olarak birbirine düşman “güya Türkçü” ve “güya İslamcı” cepheler meydana getirmek isteyenlerin hain oyunlarıdır. Ona göre, Türk-İslam kültürüne, medeniyetine, Türklük şuur ve vakarına, İslamiman, aşk, ahlak ve aksiyonuna

¹⁹¹⁴ Hüdâvedigâr Onur, *Arvasi Hocayla Başbaşa*, Marifet Yayınları, İstanbul 2007, s. 10.

¹⁹¹⁵ *Olaylara Bakış Dergisi*, 9-16 Mart 1984, Sayı: 25, s. 29.

¹⁹¹⁶ *Bizim Ocak*, Yıl: 7, Sayı: 70, Ocak 1990, s. 32-33.

sahip olan, dünya Türklüğünün, İslam dünyasının ve tüm mazlum milletlerin ümidi olan bir gençlik yetiştirmenin yolu Türk-İslam ülküsüdür.¹⁹¹⁷

Tanıl Bora-Kemal Can'a göre, Arvasi ve Türk-İslam ülküsünü özgül bir sistematik olarak benimseyen başkaları, İslam'ı, Türk-İslam sentezi söylemindekinden daha fazla öne çıkararak İslami terminolojiye daha fazla dayanmışlardır.¹⁹¹⁸ Türk-İslam ülküsü söylemi üzerinden yürüyenler ileride Muhsin Yazıcıoğlu'nun kopuşu da göz önünde bulundurulduğunda daha toplumsal ve manevi bir temelde vücut buldukları, devletin resmî ideolojisine dinî ve kültürel boyutta sert eleştiriler getirdiği, daha radikal bir çizgiye kaydığı görülmektedir. Oysa "Türk-İslam Sentezi" söyleminin öncülüğünü yapan milliyetçi ilim adamları dinî ve kültürel boyutta Cumhuriyetin eksikliklerini ve yanlışlarını biliyor olmalarına rağmen, daha devletçi bir tutumla resmî ideoloji ile çatışmaktan kaçınmışlar, uzlaşma zemini oluşturmaya yönelmişlerdir.

4.4. 14 EKİM 1973 SEÇİMLERİ SÜRECİNDE MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ VE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ

12 Mart Muhtırası'ndan sonra ordunun ve Cumhurbaşkanlığı'nın iradesi ve partilerüstü bir misyon üstlenmesi ümidiyle Nihat Erim, Ferit Melen Hükümetleri yönetimi elinde bulundurmuş, ardından 14 Ekim 1973 Seçimleri sürecine girilmiştir. Bu süreçte CHP'nin, "Ortanın Solu" düşüncesini toplumsal tabana "Ak Günlere" sloganı ile taşıma çabasında olduğu görülmektedir. Milliyetçi çevreler ve MHP, Bülent Ecevit'le birlikte CHP'nin aşırı sol zemine oturtulduğu yönünde görüşler¹⁹¹⁹ beyan etmişler, İsmet İnönü'ye "*gitmek mi zor, kalmak mı zor*" şeklinde seslenmişlerdir. Milliyetçilere göre, Ecevit'in "Ak Günlere" sloganı ve daha sonra güvercin motifi de aşırı sol zeminin bir parçasıydı.

İsmet İnönü henüz hayatta iken CHP'nin dizginlerini ondan alan Bülent Ecevit 1973 Seçimleri'nde başarılı olmanın zorunluluğunu hissetmiştir. CHP Genel Sekreteri iken İnönü ile düştüğü görüş ayrıklığı nedeniyle ona karşı mücadele ederken Şerafettin Turan'a göre Ecevit, eski Hint felsefesinden yararlanarak ılımlı ama dirençli bir yöntem

¹⁹¹⁷ Bizim Ocak, Yıl: 7, Sayı: 70, Ocak 1990, s. 31-32.

¹⁹¹⁸ Tanıl Bora, Kemal Can, *age*, s. 211-212.

¹⁹¹⁹ Devlet, 1 Mayıs 1972, s. 4.

kullanmıştır. Hint felsefesinin klasiklerinden sayılan “Bhagavad Gita”¹⁹²⁰ adlı yapıtın kahramanı olan bir komutanın girdiği savaştaki davranışı onu fazlasıyla etkilemiştir. Söz konusu komutan, pek sevip saydığı kimselerle de savaşmak durumunda kalınca silahını bırakıp meydandan çekilmek istemiş ama akıl tanrısı kendisine her defasında görevinin ve sorumluluğunun gereğini yapmasını öğütlemiştir. Buna uyan komutan da sonunda savaşı kazanmış, amacına ulaşmıştır. 12 Mart Muhtırası’ndan sonra Genel Sekreterlik’ten ayrılan Ecevit bu yapıtı Türkçe’ye çevirmiş ve söz konusu komutanın yöntemiyle girdiği mücadeleyi kazanarak CHP’nin başına geçmiştir.¹⁹²¹

CHP, seçimler öncesinde Üniversite Kanunu’ndan milliyetçilikle ilgilibazı ifadelerin çıkarılması için Anayasa Mahkemesi’ne iptal davası da açmıştır. CHP, buna göre 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu’nun 3. Maddesinde yer alan “öğrencilerin örf ve adetlerine bağlı milliyetçi kişiler olarak yetiştirilmesi” ifadesinin Anayasa’nın Cumhuriyetin ve eğitim ve öğretimin niteliklerini saptayan hükümlere aykırı olduğu gerekçesiyle 7 Temmuz 1973’te iptali için mahkemeye başvurmuş, örf ve adetlerine bağlı ifadesini iptal gerekçesi olarak göstermiştir. Anayasa Mahkemesi, Resmî Gazete’de yayınlanan 3 Aralık 1975 tarih ve 15431 sayı ile CHP’nin açtığı iptal davasının iptaline karar vermiştir.¹⁹²²

Ayrıca CHP, 23. Kurultay sonunda, Parti Genel Başkanı Bülent Ecevit’in önerisi ile Sosyalist Enternasyonal’a¹⁹²³ katılma kararı almıştır. İsmet Giritli’ye göre Ecevit,

¹⁹²⁰ Hindistan’ın bağımsızlığı için çalışmış olan Tilak (1856-1920) ve Mahatma Gandhi’yi (1869-1948) de etkilemiş olduğu ifade edilen “Bhagavad Gita” yapıtı hakkında bkz. *Bhagavad Gita-Tanrı’nın Şarkısı*, Ömer Cemal Güngören (çev.), Birinci Basım, Yol Yayınları, İstanbul 2001, s. 7-39.

¹⁹²¹ Şerafettin Turan, *age*, s. 286-287.

¹⁹²² İlhan Darendelioglu, *Ecevit Marksist mi?* Gül Matbaası, İstanbul 1979, s. 90-113.

¹⁹²³ CHP’nin Sosyalist Enternasyonal’a üye olması, 27 Kasım 1976 tarihinde başlayıp üç gün devam eden kurultayın sonunda Genel Başkan Bülent Ecevit’in teklifi ile mümkün olmuştur. CHP 23. Kurultay Başkanlığına Kars İl Başkanı İsmet Atalay’ın seçilmesinden sonra konuşan Bülent Ecevit teklifinde Sosyalist Enternasyonal’ın ülkelerinde sosyal demokrat, demokratik sosyalist veya demokratik sol kurmayı amaçlayan ve dünyada da barışçı ve hakça ilişkiler düzeni kurulmasını isteyen çeşitli ulusal partilerin oluşturduğu uluslar arası örgüt olduğunu vurgulamıştır. Türk milliyetçilerine göre bu teklif, Sosyalist Enternasyonal’a üye olunmasından önce masum kafalardan millî devlet fikrini silmeye ve CHP’nin altı okunda bulunan milliyetçilik ilkesinin veda etmeye yarıyordu. İlk olarak Karl Marx tarafından, ikincisi Fransız Marxistlerce, üçüncüsü Lenin, dördüncüsü Troçki tarafından kurulan Sosyalist Enternasyonal’a CHP’nin üye oluşu Marxistlere cesaret vermiştir. Bkz. İlhan Darendelioglu, *age*, s. 84-91; Türkiye Komünist Partisi yapılanmaları içinde bulunmuş olan Abidin Nesimi’ye göre “Enternasyonal”, dünya emekçilerini gündelikçi olmaktan çıkarmak ve onları çalışan halk yapmak amacıyla sosyalist ve komünist partilerin oluşturdukları milletlerarası örgütlenmedir. I. Enternasyonal (184-1876), sosyalizmi Avrupa kıtası proleterlerinin ortak çabalarına bağlar. II. Enternasyonal (1891-1914), sosyalizmi Avrupa kıtası proleterlerinin ortak çabalarıyla değil, her ülke proleteryanının kendi öz güçlerine dayanarak kendi ülkelerinde kurmaları gerektiğini kabul eder. III. Enternasyonal (1919-1943) sosyalizmin proleteryanın en güçlü olduğu ülkede değil, burjuvazinin en güçsüz olduğu ülkede gerçekleşeceğini ve oradan diğer ülkelere sıçrayacağını var-

partisine bu kararı aldirmekle CHP'nin ileri sınırını gizleyen bir sol parti olmasının sakıncalarını bertaraf etmek istemiştir. Oysa CHP'nin Türkiye'deki "Ortanın Solu"ndan aşırı sola kadar herkese ümit veren bir parti olması, Giritli'nin ifadeleriyle partinin ahenkli bütünlüğünü bozmuş ve birtakım zorba, anarşist ve maskeli sosyalistlerin bu partide yapılanmasına ve ileride partinin yönetimini ele geçirme ümitlerini besleyip kuvvetlendirmesine yol açmıştır.¹⁹²⁴

Hazırlanan 1973 Seçim Bildirgesi'nde CHP'nin Türkiye'nin en köklü partisi olduğu ve kendini yenileyerek bu günlere ulaştığı, insanın insanı sömürmediği, hak ve eşitlikçi bir düzeni demokrasi içinde demokrasiyi yaşatarak kuracakları, ülkeyi kalkındıracak bir düzen öngördükleri vurgulanıyordu. Aslında CHP, bu seçimlerde 1969'da gündeme getirilen "Düzen Değişikliği Programı" açıklayarak halka sunuyordu. CHP'nin Seçim Bildirgesi, Ekonomik, Sosyal, Siyasal düzen başlıkları altında detaylı bir şekilde ele alınmış, dokunulmadık sorun neredeyse bırakılmamıştır. AP'ye yönelik eleştiriler, plansız ve israfa dayalı, patronları koruyucu yönlerine yaptığı vurguların MHP ile aynı olduğu görülmekteyken, köy ile kent arasındaki ayrılığı kaldırmaya yönelik hassasiyetler de aynı doğrultuda seyretnmiştir. "Ak Günlere" adlı bildirgesinde CHP kendisine yöneltilen suçlamalara karşı da düşüncelerini açıklamış, kendini savunmuştur. Bunlar içinde sağın özellikle CHP'nin maddeci ve materyalist olduğuna dair propagandalarına karşı din başlığı altında cevaplar verilmiştir. Din başlığını CHP'nin diğer siyasi partilere nazaran geniş tuttuğu görülmektedir.

234 sayfadan oluşan CHP Seçim Bildirgesi'nin din bahsinde "Ortanın Solu"ndaki CHP'nin maddiyatçı ve materyalist olmadığı, toplumun manevi, ahlaki değer ölçülerine, inanç ve düşünce özgürlüğüne saygılı olduğu vurgulanmış, Türk halkının dinsel inançlarının demokratik yoldan ve sosyal adaletle kalkınma için bir engel değil, hatta kolaylaştırıcı bir etken olduğuna işaret edilmiştir. Dikkat çeken bir husus, CHP'deki yeni akımın etkileyebildiği aydın kesimin halkın dine bağlılığına ve manevi değer ölçülerine içten saygı gösterdiğinin ayrıca ifade edilmiş olmasıdır.¹⁹²⁵ Bildirge, topluma umut veren "...Ne yoksulluk ne baskı... Ne ezilen ne ezen... İnsanca düzen. Kaynaklar daha gür akacaktır o düzende. Türkiye daha bağımsız, insanlar özgür olacaktır. Barış gelecektir

sayar. III. Enternasyonal'da tarihsel görev, sosyalizmin olduğu yerin merkez alınmasıdır. IV. Enternasyonal'a ise sürekli devrimlerle evre evre sosyalizme geçiş ve kapitalizme karşı ortak cephe düşünceleri damgasını vurmuştur. Bkz. Abidin Nesimi, *age*, s. 20-21.

¹⁹²⁴ İsmet Giritli, *Faşizm Tehlikesi mi Komünizm Tehlikesi mi?* Toker Yayınları, İstanbul 1977, s. 63.

¹⁹²⁵ *CHP 1973 Seçim Bildirgesi (Ak Günlere)*, s. 162-165.

topluma. Ak günler ülkemize öyle bir düzenle doğacaktır”¹⁹²⁶ ifadelerinin yer aldığı bir sonuçla noktalanmıştır.

Türkeş, CHP Seçim Bildirgesi’nde CHP’nin dine yaklaşımını samimi bulmamıştır. CHP Genel Sekreteri Orhan Eyüpoğlu’nun dinin gelişmeye, yenileşmeye engel gibi gösterilmeye çalışıldığını ifade etmesi üzerine Türkeş, CHP’nin kendisini tarif ettiğini gerici ve yobaz damgası vuranların ve dini, engel gibi görenlerin kendileri olduğunu dile getirmiştir. Buna örnek olarak da CHP’nin Seçim Bildirgesi’nde dinin savunması yapılırken Artvin’in Hopa ilçesinde vaaz eden Artvin Müftüsü Abdullah Özbek’in, CHP’liler tarafından Hopa Kaymakamlığı’na ve Artvin Valiliği’ne şikâyet edilmesini göstermektedir. Buna göre, beraberinde Diyanet İşleri Başkanlığı’ndan bir yetkili olduğu halde Hopa’ya gelen müftü, burada verdiği vaazda komünizmin kötülüğünden bahsetmiş ve “Düzen değiştirmek isteyenler komünistlerdir” demiştir. Bu sözler üzerine tutanak hazırlayan CHP’liler müftü Abdullah Özbek’i Savcılığa, Kaymakamlığa ve Valiliğe şikâyet etmişlerdir.¹⁹²⁷

1973 Seçimleri sürecinde MHP’nin tören ve gecelerle kutladığı Malazgirt Zaferi’nin ve Başkomutanlık Meydan Murabelerinin yıldönümü olması da yine Türkeş’in gündeminde olmuştur. Millî ve manevi değerleri bir bütün olarak gören MHP, her iki zafere de söylemlerinde yer ayırmıştır. Türkeş’in 1950’li yıllarda yazdığı yazılarda da bu bakış ve hassasiyetin korunduğu daha önce ifade edilmiştir. Cumhuriyet Dönemi kalkınma modelini büyük ölçüde tasvip eden ama modernleşme şeklinin eksikliklerini ifade eden Türkeş’in zafer vesilesiyle verdiği beyanatta Başkomutanlık Savaşı’nın Türkiye’nin temeli olduğu ve Malazgirt’i tamamladığına işaret edilmiştir. Türkeş’e göre 30 Ağustos, Türklüğe yeni bir güç ve şahlanış kazandırmıştır. Bununla birlikte MHP İstanbul İl Teşkilatı da 15 Eylül’de bu zaferlerin kutlaması için Elazığ, Artvin, Erzurum ve Azerbaycan halk oyunları ekibinin katılacağı zafer gecesi tertip etmiştir.¹⁹²⁸

MSP ise Seçim Beyannamesi’ne siyasal hayata yeni katılmış bir parti olarak girmiş olmasından dolayı milletimiz, tarihimiz, yakın tarihimiz, dünyanın bugünkü hali, maddi ve manevi yönden halimiz gibi konularla giriş yapmış, AP politikalarına ve diğer siyasi parti eleştirileri ile devam etmiştir. Parti logosu bir anahtar olan MSP, fikirlerin temsil edildiği partiler arasında seçmenin seçim yapacağını da ifade ediyor, çözümünü

¹⁹²⁶ CHP 1973 Seçim Bildirgesi (Ak Günlere), s. 229.

¹⁹²⁷ Devlet, 3 Eylül 1973, s. 2, 10.

¹⁹²⁸ Devlet, 3 Eylül 1973, s. 2, 3.

doğal olarak kendinde görüyordu. Türkeş'in "Dokuz Işık"ta ortaya koyduğu ve MHP'nin 1969'dan beri savunduğu değerlere sahip çıkması ise MSP'nin MHP oylarını kendine çevirme hareketi olarak değerlendirilebilir. MHP'nin Türklük, Türkiye ve dünya gerçekleri üzerinde inşa ettiği söylemlerinin aksine MSP daha çok dini vaatlerle kitleleri elde etmeye yönelmiştir. Bu yönelimin çok açık ve ilgi çekici örneklerinden biri "Anahtar Mitingi" olarak kamuoyunda yer bulan "Malatya Mitingi"dir. Necmettin Erbakan, *"İktidara geldiklerinde fitre ve zekâtlarını İslam kaidelerine uygun olarak verenlere dinî bayramlarda valiler aracılığı ile altın anahtar dağıtacaklarını"* söylemiştir.¹⁹²⁹

Yine Konya Milletvekili Necmettin Erbakan, Urfa ve Diyarbakır'da yaptığı konuşmada MSP'nin Allah'ın mirası olduğunu, CHP'nin ilk ve ortaöğretimde kötü tohumlar serptiğini, AP'nin bunun bahçivanlığını yaptığını, doktorların para almak için kıtırkıtır adam kestiğini, ayrıca futbol sahalarını kapatıp fabrikalar kuracaklarını öne sürmüştür.¹⁹³⁰

MSP'nin "Yeniden Büyük Türkiye İdeali", "Yeniden Medeniyet Sentezi" gibi söylem ve projeler, "Başkanlık Sistemi"nin getirilmesi ve Devlet Başkanı'nın millet tarafından tek dereceli seçilmesi, senatonun tümüyle kaldırılması, önemli konularda referandum, iç barış söylemi, milletin fitratına ve tarihi karakterine uygun eğitim sistemi öngörmesi, kapitalist, sosyalist, liberal sistemlere karşısında olması vb. noktalar¹⁹³¹ 1965'ten itibaren ideolojik ve teşkilatlanma bağlamında ciddi mesafe katetmiş olan MHP'nin muhafazakâr partilere model olduğu 1965'ten itibaren de gerek doktrin çıkışı gerekse gençlik temelli yaklaşım ve söylemleri, siyaseti tabana yayma ve genişletme çalışmalarında Türkeş'in stratejileri, düşünceleri ve MHP'nin örnek alındığı savunulabilir. Daha önce de dipnotlarda açıklandığı üzere Türk milliyetçiliği ülküsüne yönelik kurulan ve teşkilatlanan TKMD, MTTB gibi yapılar ya AP'nin İslamcı kanatlarıyla ya da MSP'nin İslamcılar eliyle ele geçirilmiştir. Bu noktada Muhittin Çolak da 1970 yılında AP Genel Başkan Yardımcısı Osman Sabit tarafından kendisine Hacı Ali Demirel'in yanında Yükseliş Koleji'nde Ülkü Ocakları benzeri bir gençlik teşkilatının AP adına kurulması konusunda teklif getirdiğini yazmaktadır.¹⁹³²

¹⁹²⁹ N. Sel, 20. yy'ın Şakası: Milliyetçi Cephe, Habora Kitapevi, İstanbul 1975, s. 14-15.

¹⁹³⁰ Cumhuriyet, 24 Eylül 1973, s. 7.

¹⁹³¹ MSP 1973 Seçim Beyannamesi, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul 1973, s. 5, 19.

¹⁹³² Muhittin Çolak, age, s. 311.

Diğer siyasi partilere model olma konusunda Alparslan Türkeş, 1977’de 13. Kurultay Açış Konuşması’nda MHP’nin görüşlerinin öteki siyasi partiler tarafından yağma edildiğine işaret ederek MHP vizyonunun önemini ortaya koymuştur. Türkeş’e göre MSP, MHP’nin “Tek Meclis-Tek Başkan” sistemini, Millet Meclisi üye sayısının 300 indirilme görüşünü, “Makine yapan makine sanayi sloganı”nı, kendi programına aktarmıştır. MHP’nin “Tarım Kentleri” görüşü yıllar sonra Urfa’da uygulamaya konmuş, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’na alınmış ve CHP yıllar sonra yanlış bir şekilde de olsa MHP’nin “Tarım Kentleri Projesi”ni kendi programına aktarmıştır. Yine Türkeş’e göre, CHP, MHP’nin “Millet Sektörü”nü “Halk Sektörü” yaparak programına almıştır. Bütün bunları Türkeş “MHP’ninTürk milliyetçiliğini aksiyon haline getirmekle milliyetçiliği herkese kabul ettirdiği” şeklinde değerlendirmiştir. Diğer yandan MHP, Türk siyasi ve düşünce hayatına disiplin de getirmiş, kalkınma meseleleri bir bütünlük içinde ele alınmaya, tartışılmaya başlanmıştır.¹⁹³³ Yine 1973 Seçimleri öncesinde her iş kolunda ancak bir sendikanın varlığı teklifinin de uzun bir süredir kendileri tarafından dile getirildiğini, önce birçok diğer fikir ve parti mensupları tarafından karşı çıkıldığını ancak sonradan bu tekliflerin kendilerince de kabul edildiğini kamuoyuna taşımıştır.¹⁹³⁴

Burada ifade edilmesi gereken çok önemli bir nokta MHP’nin Türk milletinin, Türk devletinin ve Türk milliyetçiliğinin mevcudiyeti adına model alındığı ve MHP’nin de buna müsaade ettiği ve çoğu zaman da yönlendirici ve öğretici bir strateji seçmiş olmasıdır. MHP’nin 1973’te de iktidar hedefi her siyasi parti gibi elbette olmuş, slogan ve söylemler buna yönelik hazırlanmıştır ancak aksiyonerliğin gereği ve medeniyet projesine yönelmesinden dolayı önemli olan fikirlerin uygulama zemini bulması olarak düşünülmüştür.

Bununla birlikte 1970’lerde Türkiye’nin kendini Batı ile özdeşleştirme süreci sakatlayıcı bir darbe almış, Batı ile ilişkilerin bozulması ve Batı’nın modernite açısından mutlak bir model olmaktan çıkması, Türkiye’de her türden ideolojik gelişmeyi tetiklemiştir. Batı’yı model alırken kendine getirdiği çeşitli kısıtlamalardan kurtulan Türkiye, kendine yeni bir yol çizmek için yüzünü geçmişe dönmüştür. İslamcılığın ve milliyetçiliğin yükselişi, MSP’ye ve MHP’ye psikolojik ve kültürel zemin hazırlamıştır. 1973’e gelindiğinde MHP, artık taşradaki tüm büyük şehirlerde güçlü temsilcilikleri

¹⁹³³ MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş’in 13. Kurultay Açış Konuşması, Ankara 1977, s. 19, 20.

¹⁹³⁴ Devlet, 28 Mayıs 1973, s. 2, 11.

bulunan bir taşra örgütlenmesine sahip olmuş ve orta sınıf içinden destek bulmayı da başarmıştır.¹⁹³⁵ Bunda MHP'nin taşradaki söylem, proje ve vaatlerinin etkileri belirleyici olmuştur. Mesela Türkeş, Gaziantep'te Nizip MHP İlçe Teşkilatı'nda yaptığı konuşmada Cumhuriyetin 50. Yıldönümü vesilesiyle Türk milliyetçiliği ve Cumhuriyet rejimi aleyhindeki suçlar dışında kapsamlı genel af ilan edilmesini dillendirmiştir. Cezaevlerine insanlığını yitirmiş gözüyle bakılmaması, onlara eğitici, meslek edindirici, topluma kazandırıcı, ekonomiye katkı sağlayıcı noktalarından bakılması gerektiğini söylemiştir. Ayrıca “Açık Tarım ve Sanayi Cezaevleri” kurulması fikrini paylaşmıştır.¹⁹³⁶

MHP, taşrada ve orta sınıf içinde örgütlenirken onlardan olduğunu ve onların geleceği için mücadele ettiğini hissettirmeye dönük söylemler üretmiştir. Mesela Şevket Bülent Yahnici, Türk milliyetçiliğini temsil eden MHP'nin temel davasının seçilme kaygısından öte, gelecek nesillere aydınlık, kudretli ve müreffeh Türkiye'yi bırakacak ülkücü aydınlar kadrosunu yetiştirmek olduğuna işaret etmiştir. Bu yüzden bencillik, maddiyatçılık, şahsi çıkar ve koltuk davası, cambazlık ülkücüye ve MHP'ye uzak hareketler olarak öne çıkmıştır.¹⁹³⁷

Kendini daha çok bu şekilde ifade eden MHP, 1973 Seçimleri öncesinde 9-10 Haziran 1973'te, “*Millî bütünleşme ve demokrasi yoluyla kudretli ve müreffeh Türkiye kurulacaktır*” sloganıyla 11. Kurultaya girmiştir. Tarihte kurulan 16 büyük Türk devletinin bayrakları, bozkurt resimleri, Alparslan, Kanunî Sultan Süleyman, Yavuz Sultan Selim, Mustafa Kemal Atatürk, Mareşal Fevzi Çakmak ve Alparslan Türkeş'in resimlerinin işlendiği Türkiye haritası ve üç hilalli MHP bayrağıyla süslenen kurultay İstiklal marşı ve saygı duruşu ile başlamıştır.¹⁹³⁸ Üç dakikalık saygı duruşu, Mustafa Kemal Atatürk, devlete ve millete hizmet yolunda canlarını feda eden şehitler, “*partimizin kurucusu büyük devlet adamı ve asker*” diye ifade edilen Fevzi Çakmak, Kenan Öner, Fuat Arna, Sadık Aldoğan, kaza sonucu hayatını kaybeden eski Genel Başkan Yardımcısı Dünder Taşer'in hatıraları için yapılmıştır.¹⁹³⁹

1970'lerde bu kurultayda da görüldüğü üzere MHP, siyasi meşruiyetini 1948'de kurulan MP üzerinde temellendirmiştir. Bu artık kuruluşun gerçekleştiği ve partinin

¹⁹³⁵ Kemal Karpat, *Türk Siyasi Tarihi*, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 251, 272.

¹⁹³⁶ *Devlet*, 30 Nisan 1973, s. 4.

¹⁹³⁷ Şevket Bülent Yahnici, “Milliyetçilik ve Ülkücülük-Ülkücüler Ve Siyaset”, *Devlet*, 13 Ağustos 1973, s. 2.

¹⁹³⁸ Ali Kuzu, *age*, s. 93,94.

¹⁹³⁹ Metin Turhan, *age*, s. 156.

hikâyesinin ifade edilmek ve partiye bir kimlik kazandırılmak istendiğinin göstergesidir. Kurultayda Türkeş'in ABD, Batı Avrupa ülkeleri, Batı Almanya, Sovyetler, İran ve Arap memleketleri ile iyi ilişkiler üzerine bir dış politika anlayışı çizdiği, millî menfaatleri ve uygulamaları gerçekleştirme adına yabancı sermayeye karşı olmadıklarını vurguladığı görülüyor. "Dokuz Işıkçı Sistem" bu kurultayda da anlatılmış, 12 Mart'ın ülkeyi büyük bir dar boğazdan kurtardığı ifade edilmiştir. Kurultayda, yabancı ideolojilerin boy vermesi, millî ülkü ve kültüre yabancı nesillerin yetişmesi, din ve etnik her türlü ayrılıkçılık ve komünist emperyalizm, 170 yıldır süregeldiği ifade edilen ruhsuz, köksüz felsefeye bağlanmıştır.¹⁹⁴⁰

Milliyetçi Hareket Partisi'nin 11. Büyük Kongresi'nde Alparslan Türkeş, 1010 oyla yeniden MHP Genel Başkanlığı'na seçilmiştir. Kongrenin kapanışı münasebetiyle bir konuşma yapan Türkeş, Partinin seçimlerde büyük başarı elde edeceğini belirterek *"Bugün üniversite gençliğinin % 35'i MHP gençliğidir. Adı büyüğe çıkmış, partilerin hiçbirinin aydın gençliği yoktur. Bu partilerin hepsi gençlerimize gıpta ile hasetle bakmaktadırlar. Gençliğimizi bizden koparmak için iblisin bile aklına gelmeyecek davranışlarda bulunmaktadırlar"* demiştir. MHP'nin bütün davranışlarında, her türlü hareket ve düşüncelerinde bir tek gerçeği, bir tek sosyal değerinin Türk milleti gerçeği olduğunu söyleyen Türkeş, millî bütünleşme ülküsünü sınıfsız, kaynaşmış topluma; demokratik milliyetçi devleti, millî güçlerini birleştirmiş ve kendi ekonomik değerleri üzerinde millî iktisadı kurmuş olan millî devlete dayandırmış, kültür bütünleşmesi ile medeniyetin doğacağını ifade etmiştir. MHP medeniyet yolunda kültür bütünleşmesini sağlamak için milliyetçi yöneticilerin yetişmesi amacıyla dikey eğitim, bütünüyle milletin yetişmesi ve kültür bütünleşmesine dâhil edilmesi için de yatay eğitim önerisini de bu kongrede dile getirmiştir.¹⁹⁴¹

MHP ve Türk milliyetçileri, medeniyetleri ve sürekli maddi zenginlikleri doğuranın kültür olduğu, kültürün kendi öz değerlerine bağlı şekilde işlenerek milliyetçi ve atılcı seviyeye ulaşacağı ve medeniyetin de manevi ve maddi kompozisyonun en ideal ölçüler içinde zirveye ulaşması hadisesi olduğu düşünceleriyle hareket etmişlerdir.¹⁹⁴² Bu kompozisyonun manevi anlamda sembollerine vurgu yapmak ve

¹⁹⁴⁰ Milliyetçi Lider Alparslan Türkeş'in 11. Büyük Kurultay Açış ve Kapanış Konuşması, Emel Matbaası, Ankara 1973, s. 1-20.

¹⁹⁴¹ Devlet, 18 Haziran 1973, s. 3, 6.

¹⁹⁴² Milliyetçi Lider Alparslan Türkeş'in 11. Büyük Kurultay Açış ve Kapanış Konuşması, s. 32-43.

kültürel unsurlar üzerinden yüründüğünü de Genel Kurul’da alınan karar gereği Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk’e Boğaz Köprüsü’nün adının Fatih yapılması teklifi ile 9 Haziran gecesi sunuculuğunu Şevket Bülent Yahnici’nin yaptığı “Fetih Gecesi”nin düzenlenmesi göstermektedir. Gecede Ankara Türk Ocağı Artvin ekibi gösteri yapmış, Kul Mustafa’nın “Bozkurtlara Selam Olsun” şiiri okunmuş, Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu ise “Malazgirt Marşı” şiirini okumuştur. Fetih Gecesi’nde MHP İstanbul İl Gençlik Kolları’nın Türkeş’e Kur’an, bayrak ve kılıç hediye etmesi¹⁹⁴³ ise Türk milliyetçiliğinin Türk-İslam medeniyeti davasının bir yansıması olarak düşünülebilir.

Türkeş’in, en başta Türk milletine, tarihine ve kültürüne güvendiği görülmektedir. Bu yüzden gerek Türkeş gerekse Türk milliyetçileri Türk kültürünün medeniyet yaratmada ehil olduğu düşüncesinde olmuştur. Bu çerçevede İstanbul’un Fethi de geniş ufuk, derin düşünce ve büyük ülkülerin tezahürü olarak gerçekleşmiştir. Türkeş, tarihi derinliğin aksine Türkiye’yi yönetenlerin mütevazı, küçük Türkiye’yi hayallerinde yaşattıkları, küçük devletlere yakışacak arzular güttüğü noktasında eleştirilerde bulunmuştur.¹⁹⁴⁴ Bu cümlelere dayanarak MHP’nin Türkiye’ye ve Türk milletine, Türk tarihi ve kültüründen aldığı güçle özgüven kazandığını, gelecek vaadettiğini söylemek mümkündür.

Atsız, Nurettin Topçu ve Necip Fazıl gibi birbirinden ayrı üç fikir adamını fikir hayatında harekete geçiren ve Altan Deliorman tarafından Türkiye’nin siyaset dışı önderi şeklinde tarif edilen Ahmet Kabaklı da¹⁹⁴⁵, ilk baskısı 1971’de yapılan “Kültür Emperyalizmi” adlı kitabını yayınlamıştır. Kitabında Türk milliyetçilerinin medeniyet davasında aşılması gereken en önemli sorunun kültür sorunu olduğunu Erol Güngör vd. Türk milliyetçisi aydınlar gibi vurgulamış, MHP’nin hassasiyetlerini ve hedeflerini destekleyeci bir dil kullanmıştır. Yani MHP’nin ortaya koyduğu tespitler aslında milliyetçi aydın ve kesimlerin de vicdanında ve kafasında var olan kaygılar ve özlemlerdir denilebilir. Kabaklı, halktan uzak şekilde adacıklarını kurmuş cici aydınlar eliyle adeta bir sömürge ahalisiymiş gibi halkı sindirerek yapılagelmiş halkın değerlerinden kopuk çağdaşlaşmanın Türkiye’ye bir faydası olmadığını dile getirmektedir. Çağdaşlaşma halkın isteklerine uygun şekilde olmayıp devlete el koymuş

¹⁹⁴³ Metin Turhan, *age*, s. 169, 170.

¹⁹⁴⁴ Alparslan Türkeş, *Kahramanlık Ruhu*, Muhiddin Nalbantoğlu (yay. hzl.), And Yay. No: 1, İstanbul, s. 69-70.

¹⁹⁴⁵ Altan Deliorman, *age*, s. 49.

olan bu zümrenin takdir, keyif ve çıkarlarına bağlı bir yabancılaşma, taklit ve ithal şeklinde olmuştur. Ona göre de çağdaşlaşma, tıpkı Ziya Gökalp'in "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak"ta ifade ettiği gibi millî bünyenin kolaylıkla kabul edeceği "tekâmül"dür. Tekâmül ise çağdaş ilmin metod ve imkânlarını, millî-sosyal kurumlara aşılama hareketidir.¹⁹⁴⁶

MHP'nin 27 ve 28 Ağustos günleri yapılan ve 2 gün devam eden GİK toplantısından sonra yayınlanan bildiride de Türkiye'nin meseleleri hakkında MHP'nin görüşleri açıklanmış, kültür konusuna dikkat çekilmiş ve ardından da eğitimin millîleştirilmesi üzerinde durulmuştur. Bildiride içinde bulunulan buhranların esas kaynağı, milletimizin kendi tarihi gelişme yolu yerine, yabancı modellerin, siyasi iktidarlarca benimsenmiş olması gösterilmiş, bu durumun bir ideal ve inanç boşluğu meydana getirdiği vurgulanmıştır.¹⁹⁴⁷ Bununla birlikte 1973 Seçimleri öncesinde MHP'nin söylem ve politika üretirken her siyasi partiye karşı eksiklikleri ve yanlışları dile getirdiği görülmektedir. Millî ve geleceğe dönük politakalarda CHP kadar AP, AP kadar MSP ve diğer yapılar da eleştirilmiş, mevcut devlet yapısı ve işleyişi ile ilgili tespitler de ortaya konmuştur. AP, iktidarının ordu tarafından arkadan hançerlenerek sonlandırıldığını dile getirmesi karşısında MHP, ordunun devleti ve Türk milletini kurtardığını söylemiştir. 14 Ekim Seçimleri öncesinde dolayısıyla 12 Mart Muhtırası da partilerin söylemlerinde yer bulmuştur.

MHP çevreleri ayrıca seçimler öncesinde diğer partilerin milliyetçilik anlayışlarını ele alan yazılar kaleme almışlardır. İleriş Metin'in (Galip Erdem) kaleme aldığı yazılarda AP'nin "komünizme karşı olan herkes milliyetçidir" gibi genel bir söylem üretmesi, Türk milliyetçisi gençleri eşit ölçüde tehlikeli görmesi, Batı dünyası ile bütünleşmenin peşinden koşması ve herşey olayım derken hiçbir şey olamamasına¹⁹⁴⁸ dikkat çekilmiş, AP'den kopan içinde milliyetçileri de barındıran Demokratik Parti ise DP'nin devamı oldukları tezi üzerinde şekillendiği oysa DP döneminde milliyetçilerin ayrılarak MP'yi kurdukları, Milliyetçiler Derneği'nin DP döneminde kapatıldığı ve Demokratik Parti'nin özel teşebbüse sınırsız bir alan açmakla gelişmiş ülkelerin liberal partilerine benzediği MHP'nin milliyetçilik anlayışı ile uyuşmadığı¹⁹⁴⁹ noktalarından

¹⁹⁴⁶ Ahmet Kabaklı, *Kültür Emperyalizmi*, 3. Baskı, Toker Yayınları, İstanbul Tarihsiz, s. 73-76.

¹⁹⁴⁷ *Devlet*, 3 Eylül 1973, s. 9.

¹⁹⁴⁸ İleriş Metin, "Adalet Partisi ve Milliyetçilik", *Devlet*, 27 Ağustos 1973, s. 12.

¹⁹⁴⁹ İleriş Metin, "Demokratik Parti ve Milliyetçilik", *Devlet*, 3 Eylül 1973, s. 12.

eleştirilmiştir. MP ise 1960’larda Genel Kurmay Başkanlığı yapmış olan Cemal Tural’ın önderliğinde “kendi gitti adı kaldı yadigâr” misali Türk milliyetçiliği ve geçmişi ile bir bağının kalmaması, CHP ve Birlik Partisi ile birlikte hareket ettiği, solcuların çıraklığına soyunduğu¹⁹⁵⁰ yönüyle ele alınmış, Turhan Feyzioğlu’nun CGP’si ise, milliyetçiliğin edebiyatını yapmakla yetinmiş mücadeleye girmemiş, millî ülkü ve hedefler uğrunda savaşırları da aşırı sağcılıkla, faşistlikle suçlayan ve milliyetçilik konusunda MHP’yi taklite yeltenmeye çalışan bir parti¹⁹⁵¹ olmakla söz konusu edilmiştir.

Bu yazılarda 1969 Seçimleri’nde 8 milletvekili çıkaran Birlik Partisi de ele alınmış, bir zümre, sınıf, mezhepçi ve sonradan da tüzüğüne eklenen “Demokratik Devrim Aşaması” gibi cümlelerle ve TİP’in söylemlerine yaklaştığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Nitekim Birlik Partisi, Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan TİP’in, CHP’ye oy verilmesini istemeyen kanadı ile tam bir anlaşmaya varmıştır. Mehmet Ali Aybar ve İşçi Partisi’nin ileri gelen bazı yöneticileri, Birlik Partisi’nin listelerine alınmışlardır.¹⁹⁵² Dolayısıyla bilhassa mezhep ayrılığı üzerinden oy alan bir partinin Türk milliyetçiliği ile ilgisi olamayacağı ifade edilmiştir.

Bütün sayılarında MHP ile ilgili merkez ve taşra teşkilatı faaliyetlerine, MHP’nin görüşlerine yer veren, MHP ile ilgili haberleri kamuoyu ile paylaşan “Devlet” gazetesinde İleriş Metin imzalı “CHP ve Milliyetçilik” adlı yazıda Ecevit’ten “Bay Ecevit” diye bahsedilmiş, “Herşeyden önce Türk’üz, Müslümanız” veya “Ortanın Solu Peygamberin Yolu” gibi oy kapma hırsı içinde, garip kılıklara girdiği ifade edilmiştir. Yazıya göre, Bay Ecevit ve arkadaşları, mevcut düzenin, ancak altyapı devrimleri ile değişeceğini CHP programının temel ilkesi haline getirmişlerdir. CHP’nin “İhtilalci Sosyalizm”den ayrılır göründükleri yegâne nokta ise devlet yönetiminin demokratik yoldan da ele geçirilebileceğine inanmaları şeklinde ortaya konmuştur. Oysa milliyetçilik, alt ve üst yapıların birbirini etkileyebildiği bir sistemi savunmaktadır. Yazıda CHP ve Ecevit’in milliyetçiliği dışlayan bir halkçılık anlayışını savunduğu, maddeci, Marxist ve sınıfçı bir parti eksenine kayması dolayısıyla milliyetçilik düşmanı olduğu iddia edilmiştir. MHP’nin, oy hesaplarından önce ülkücülüğün buyruğunu yerine getireceği ve Ecevit’in karşısında yer alacakları da vurgulanmıştır.¹⁹⁵³ Ayrıca gazete,

¹⁹⁵⁰ İleriş Metin, “Millet Partisi ve Milliyetçilik”, *Devlet*, 10 Eylül 1973, s. 12.

¹⁹⁵¹ İleriş Metin, “Cumhuriyetçi Güven Partisi ve Milliyetçilik”, *Devlet*, 17 Eylül 1973, s. 12.

¹⁹⁵² İleriş Metin, “Türkiye Birlik Partisi ve Milliyetçilik”, *Devlet*, 24 Eylül 1973, s. 12.

¹⁹⁵³ İleriş Metin, “Cumhuriyet Halk Partisi ve Milliyetçilik”, *Devlet*, 1 Ekim 1973, s. 12.

Eylül sayılarında CHP kongresine altıok rozeti takarak katılan Rus temsilcilerinin ve Ecevit'in bunlarla olan resimlerini paylaşmıştır.¹⁹⁵⁴

İlteriş Metin, Türk milliyetçiliğini sadece MHP'nin temsil ettiği ve gerçek manada toplumun, devletin ve çağın ihtiyaçlarını göz önünde tutarak birlik ve beraberlik içinde hiçbir ayrılığa meydan vermeden Türk milletini geleceğe taşıma davasını MHP'nin savunduğunun ifade ediyordu. Yazar, bir sonraki yazısında¹⁹⁵⁵ da son olarak MHP'yi ele almış, “Dokuz Işık” ve parti programını işaret ederek milliyetçi dünya görüşünün yegâne temsilcisi ve uygulayıcısının MHP olduğunu ortaya koymuştur.

Bu doğrultuda maddeci dünya görüşünü tek ayaklı insana benzeten MHP, maddi ve manevi kuvvetler arasında devamlı bir ahenk kurulmasından yanadır. Diğer siyasi partilerin seçim bildirilerinde, kurulu veya kurulacağı söylenen düzenin hangi maddi temeller üzerine oturacağı anlatılmıştır. Yalnız, MHP'nin seçim bildirisinde, milliyetçi dünya görüşünün temel fikirleri dile getirilmiş, millet hayatında ahlak üstünlüğünün değeri “*MHP hürriyetçi, ahlakçı ve insan şahsiyetine hürmetskâr bir sistem kuracaktır. Ahlakı, maneviyatı, yıkılan bir milletin maddiyatı da yıkılmaya mahkûmdur. Millî devlet, cemiyet hayatımızı ahlak ve maneviyat üzerine bina edecektir. Millî devlet, gerek fert ve gerekse içtimai bakımdan ahlaksızlığın amansız düşmanı olacaktır*”¹⁹⁵⁶ ifadeleriyle açıklanmıştır. Yine seçimler öncesinde MHP'nin gençliğin millî okulu olduğu MHP'nin Gençlik Kolları adına 9 Ekim akşamı yaptığı radyo konuşmasında Ramiz Ongun dile getirmiş, “Devlet” gazetesi ise “*MHP'nin devlet çarkını milletten yana çevireceği*” yönündeki görüşlerine yer vermiştir.¹⁹⁵⁷

MHP'nin seçimlerde kullanacağı sloganlar, “*Sandıktan bize tek bir oy dahi çıkmasa, İslam'dan, insaniyetçilikten, Türkçülükten asla vazgeçmeyiz. Biz politikacı değil, bir davanın takipçisiyiz*” diyen Alparslan Türkeş tarafından önceden açıklanmıştır. Bu sloganlar; Alinterine hürmet, millete hizmet; İşsizlikten, hastalıktan, ihtiyarlıktan korkuyu biz yeneriz; Komşusu açken tok yatan bizden değildir; Yalnız hakka, hakikate dost, yalancıya, talancıya, lükse, israfa paydos; Anarşiyi, okuldan, sokaktan, devletten biz kovarız; Komünizme set, Milliyetçi Hareket; Kapılma hiç hayale, ver oyunu üç hilale şeklindeki ifadelerle kamuoyunda yer bulmuştur. Gaziosmanpaşa mitinginde Kıbrıs

¹⁹⁵⁴ Devlet, 17 Eylül 1973, s. 2.

¹⁹⁵⁵ Devlet, 8 Ekim 1973, s. 6, 7.

¹⁹⁵⁶ Devlet, 10 Eylül 1973, s. 1.

¹⁹⁵⁷ Devlet, 15 Ekim 1973, s. 9, 10.

konusu ve Türkiye'nin sosyal meselelerine değinmiş, İzmir mitinginde kalkınma ve sanayileşme merkezli konuşma yapmış, 2 Ekim 1973 radyo konuşmasında ise sosyal meselelerin çözümüne dair partinin ortaya koyacağı çözüm yollarını ve MHP'nin parti olarak farklarını paylaşmıştır. Türkeş tarafından MHP'nin fikir, aksiyon, fazilet, cesaret partisi, kendini büyük Türk milletine adanmış milliyetçilerin ve ülkücülerin partisi olduğu; aile şirketlerinin, mirasyedilerin, beynini yabancı kültür ve ideolojilerle yıkamış halka tepeden bakanların millet parasıyla zengin olanların, vurguncuların partisi olmadığı açıklanmıştır.¹⁹⁵⁸

MHP ve Türkeş'in, ülkedeki sosyal problemler başta olmak üzere eğitim, sağlık, ekonomi ve kalkınma sorunlarının üstesinden gelmek, insanın insan tarafından istismar edilmediği ve devletin müşfik bir devlet olabilmesi için sistemi tıkayan noktaları tespitle işe başladığı ve ona göre partiye, millete ve devlete istikamet vermeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu yüzden daha 1965 Seçimleri sürecinde ortaya konan "Millî Devlet, Güçlü İktidar" ve güçlü tek partili hükümetlerin iktidarı düşüncesine, 1973 Seçimleri sürecinde de "Başkanlık Sistemi" ile yön vermeye çalışmıştır.¹⁹⁵⁹ Devlet yetkilerinin parçalanmaması, ahengin kurulması, kuvvetli icra ve zaman kaybının engellenmesi adına bu sistem gerekli görülmüş, tabii senatörlük, kontenjan senatörlüğü ve senatonun kaldırılacağı da savunulmuştur. Türkeş ve MHP 1975'te de 1977'de de bu düşüncede olmuştur.¹⁹⁶⁰ Konu, 1980 sonrasında da Muhafazakâr Parti, Türk milliyetçileri ve Aydınlar Ocağı tarafından gündeme getirilmiş ancak 1990'ların Yeni Osmanlıcılık ve Çok kültürlülük söylemleri ve Türkiye'nin 1990'larda içinde bulunduğu durumdan dolayı Alparslan Türkeş ve MHP Başkanlık sistemine sıcak bakmadıklarını bildirmiştir.

MHP'nin 1970'lerde Türk milliyetçiliği anlayışında Türkiye'yi bunalımdan çıkarma ve süratle "Büyük Türkiye" yolunda ilerletme ilkesine dayanan bir misyonla hareket ettiği ortaya çıkmaktadır. 1960 sonrası meydana gelen sorunların çözülemediği olması, devletin rayına oturamaması doğal olarak "Dokuz Işıkçı Sistemi" 1970'lerde de yoğun şekilde anlatmaya sevk etmiştir. Bu anlatıda özetle her alanda millî bütünleşme ve kalkınma içerikli bir yön çizilirken, bunu gerçekleştirecek ruh, fedakârlık, akıl, ahlak esasına dayanan uzman kadroların ülkücüler olduğu ifade edilmiştir.

¹⁹⁵⁸ Metin Turhan, *age*, s. 177-182.

¹⁹⁵⁹ Metin Turhan, *age*, s. 182.

¹⁹⁶⁰ Cemal Anadol, *age*, s. 129.

Bu kapsamda 1973 Seçimleri öncesinde MHP kadrolarının kendilerini ve partiyi ele alan yazılar ve kitaplar yazdığı görülmektedir. Bu çalışmalar MHP'yi ve fikirlerini kamuoyuna doğru anlatabilme çabası bakımından değerli gözükmektedir. Mesela GİK üyelerinden Süleyman Sürmen bunlardan biridir. Sürmen, MHP'nin davası ile ilgili düşüncelerini, “Millî Kavga” isimli bir kitapta toplamıştır. Kitap, Dündar Taşer ve dava şehitlerine ithaf edilmiş, hocası Prof. Dr. Kaya Bilgegil'in¹⁹⁶¹ önsözü ve Türk Ocakları mensubu Şadi Pehlivanoglu'nun takdim yazısı ile başlamıştır. Kitapta yer alan inanmak, beyin ve yürek, inanışta sosyal çevre, cesaret, ruh zenginliği, millî karakter, millî hamle, millî moral, Atatürk ve tersi olanlar gibi başlık ve konular, kitabın MHP davasını anlatmak, şuur oluşturmak ve kiteselleştirmek amacına yönelik hazırlandığını göstermektedir. Bu istikâmette ilk yazı “Yeter Söz Milliyetçilerindir” başlığını taşımaktadır.

Sürmen, bu yazısına sütun ve kürsü gevezelikleri içinde Türkiye'nin bir sosyal çalkantı ve cinnet geçirdiğini, ordunun buna dur dediğini ancak Türkiye'nin hâlâ bunalım içinde kıvrandığını, profesyonel tahrikçileri, eğiticileri ve besleyicileri tasfiye etmek gerektiğiyle başlamıştır. İhtilal değil, maziden hale ve halden istikbale uzanan gerçekçi bir ıslahatın tarihi gelişim ve oluşum içinde Türk milliyetçileri tarafından yapılabileceği ifade edilirken piyasacı, spekülâtör, menfaatçi milliyetçilerin fedakârlıktan uzak olduğu, bir kısım kendini milliyetçi diye sunanların yurt bilgisi dersleriyle de milliyetçiliğin

¹⁹⁶¹ Sivas'ın Gürün ilçesinde doğan Kaya Bilgegil, Gürün'de Mollavelioğlu diye bilinen sülaleye mensuptur. Eğitim hayatını Gürün, Sivas, Erzurum ve İstanbul'da tamamlayarak İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ni bitirmiş, yüksek lisans eğitiminden sonra Sorbonne Üniversitesi'nde Piyer Loti üzerine doktora yapmıştır. Yeni Türk Edebiyatı alanında Atatürk Üniversitesi'nde çalışmış, aynı üniversitede İslami İlimler Fakültesi'ne de kurucu dekan olarak görevlendirilmiştir. Yedigün, Düden, Değirmen, Türk Yurdu, Revue de la Literature Compare, Türkiyat Mecmûası, Gazi Eğitim Enstitüsü İnceleme ve Araştırma Dergisi, Bilgi, Zafer, Son Havadis, Yeni İstanbul, Ortadoğu gibi dergi ve gazetelerde şiirleri ve yazılan yayımlanmıştır. Türk Edebiyatı tarihçisi ve araştırmacısı olan M. Kaya Bilgegil, şiir, deneme yazıları ve kültür sahasındaki çalışmalarıyla da tanınmıştır. Kaya Bilgegil, 1970'lerde Türk milliyetçilerinin özellikle üzerinde durduğu dil sorunlarına ve uydurma kelimeler üzerine de eğilmiş, 1972'de Kubbealtı Akademi Mecmûası'nda yayınlanan “Kaybolan İstanbul Türkçesi” makalesinde bunu “Bizi millet yapan herşey bu dilin içindedir. İmanımız, sanatımız, aşkımız, ihtiraslarımız, cihangirliğimiz, zevkimiz, farkımız, zaaflarımız, sıkıntılarımız, kaybolan ülkelerimiz, millî izzetinefsimiz, ibda gücümüz, teslimiyetimiz, kaderi kabullenişimiz, hüznümüz, nüktemiz, şakamız dâhil, her şeyimiz... Orta Asya'dan, Hint'den, İran'dan, Kafkasya'dan, Irak'tan, Arabistan'dan, Mısır'dan, Trablusgarb'dan, Tunus'dan, Cezayir'den, Macaristan içlerinden, Memleketeyn'den, Kırım'dan gelen servetler, medeniyet müesseseleri, itikadlar, efsaneler, şiirler, hünerler... kendi kelime hamulelerini, Anadolu'nun saf havası aydınlık semasından, Rumeli'nin nazlı nehirleriyle süslü ovalarından, Akdeniz'in berrak, Karadeniz'in mağmum sularından geçirerek, burarlarda süzerek içlerinde çirkin olan ne varsa yüzyıllar boyu uğradıkları yere dökerek, Boğaziçi'nin mülâyim sahillerine getirmişler; burada Türkçe denilen ve kendi kendini ibda ve devamlı surette inşada harikulâde gücü olan büyük nehre dökmüşlerdir.” Bkz. Mualla Murat Nuhoğlu, “M. Kaya Bilgegil'in Makaleleri”, *Bilge*, Sayı: 1, Yaz: 1994, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, s. 27-31.

aksiyona ulaşamaz olduğu, güneşe bakan baykuşlar gibi gerçeklerden korkanların davanın adamı olamayacağı vurgulanmıştır. Ona göre Türk milliyetçisi, sosyal adaletçi, sosyal güvenlikçi, asgari müştereklerden ahenk ve birlik arayan, halkın maşeri vicdanında yer etmiş vicdan, iman, ızan ve irfan adamı olmak, dinamik ve taarruzi hareket etmek durumundaydı¹⁹⁶² Bu cümlelerden hareketle 1973 Seçimleri öncesinde MHP'nin, iktidar alternatifi olabilecek bir güce ulaşmak ve Türkiye'de yeni bir düzen kurmak için ülkücü ruhun olgunlaşmasına ihtiyacı olduğu anlaşılmaktadır.

MHP'nin ülkenin kaderine hâkim olabilmesi ve ülkücü ruhun dirilişi yolunda “Devlet” gazetesinin çıkışına katkılar sunan ve Nisan 2021 itibariyle İstanbul Türk Ocağının Başkanı¹⁹⁶³ vazifesini sürdüren Cezmi Kırımlıoğlu (Bayram)'nın da 1973 Seçimleri öncesinde MHP'nin kemiyetten ziyade keyfiyetini anlatan yazılar kaleme almış olduğunu görmekteyiz. 1970'ten itibaren yazılan bu yazılar, Nevzat Kösoğlu'nun takdimiyle “Milliyetçi İktidara Doğru” adlı kitabında toplanmış, hafızaları tazeleyeceği ümit edilmiştir.¹⁹⁶⁴ Kırımlıoğlu'na göre, “Millî Devlet, Güçlü İktidar” sloganıyla MHP, sadece bir parti değil, bir devlet kurma hareketinin adı, bir Ergenekon'dan çıkış hazırlığı ve Malazgirt gibi Türk tarihinde yeni bir başlangıcı hareketidir.¹⁹⁶⁵ Bir yazısında da Bilge Kağan'a göndermede bulunarak Türk milleti yok olmasın diye MHP'nin vücut bulduğu, 17 erin 70 olduğu, şimdi 700 olma yolunda yürüdüğü, ülkücülerin kurt, liderinin “Bozkurt” olduğu ifade edilmiştir.¹⁹⁶⁶ Kırımlıoğlu, seçimlerden bir hafta önce yayınlanan yazısında ise Türk milletine seslenmiş, milleti ayağa kalkmaya, silkinmeye davet etmiş ve “...Ama görüyoruz ki, din yerine koyduğun particilik ve peygamber zannettiğin parti yöneticilerinin Milliyetçi Hareket ve onun lideri hakkındaki yalan ve iftiralarına sen de inanıyorsun... Titre ve kendine dön” diyerek MHP'ye oy vermeye çağırmıştır.¹⁹⁶⁷

Ancak MHP'nin “Millî Devlet, Güçlü İktidar” tasarımını uygulamaya geçirebilmek amacıyla girdiği 14 Ekim 1973 Seçimleri'nde Bülent Ecevit'in CHP'si, AP'nin % 29,5 oyuna karşılık % 33,5 oy oranı elde ederek en büyük parti olmuştur. AP, % 46,5 düzeyinden % 29,5 düzeyine düşmüş, AP oylarının bir bölümü MSP ve MHP'ye kaymış, MSP beklenilenden daha fazla oy olarak 48 milletvekili, MHP ise 3 milletvekili

¹⁹⁶² Süleyman Sürmen, *Millî Kavga*, Sürmen Yayınları, Ankara 1973, s. 1-17.

¹⁹⁶³ <http://www.istanbulturkocagi.org/ocak/baskanimiz-drcezmi-bayram/3/> (Erişim Tarihi: 22.04.2021)

¹⁹⁶⁴ Cezmi Kırımlıoğlu, *Milliyetçi Türkiye'ye Doğru*, Töre-Devlet Yayınları, Ankara 1974, s. 10,

¹⁹⁶⁵ Cezmi Kırımlıoğlu, “Milliyetçi Hareket”, *Devlet*, 27 Ağustos 1973, s. 4.

¹⁹⁶⁶ Cezmi Kırımlıoğlu, “Türk Milleti Yok Olmasın Diye”, *Devlet*, 10 Eylül 1973, s. 4.

¹⁹⁶⁷ Cezmi Kırımlıoğlu, “Ayağa Kalkın, Ölü Müsünüz?”, *Devlet*, 8 Ekim 1973, s. 4.

çıkarmıştır.¹⁹⁶⁸ AP'nin oylarının düşmesindeki etkenlerden birinin de AP'den koparak kurulan ve Celal Bayar'ın da destek verdiği Demokratik Parti¹⁹⁶⁹ dolayısıyla olduğu unutulmamalıdır.

MHP GİK üyesi ve MHP Genel Başkan Yardımcılığı görevlerinde bulunmuş olan Tahsin Ünal, bu süreçte CHP'nin ceberutlaştığını¹⁹⁷⁰, Süleyman Demirel'e ve 48 milletvekili çıkaran Necmettin Erbakan'a ses çıkartmazken 3 milletvekili çıkaran Alparslan Türkeş ve Türk milliyetçilerine karşı sataşması, bütün sol basının MHP ile uğraşmasını MHP'nin Türk milliyetçiliği ve Türk milleti ile bütünleşmesine duyulan tepkiyle açıklamıştır. Ünal'a göre, her üç parti de MHP'yi kötülemek noktasında birleşiyorlardı. Bu çerçevede Ünal, MSP'nin MHP için şamandırlar, kurtçudurlar, Tanrı derler ama Allah demezler, anarşisttirler, dindar görünüp Mustafa Kemal gibi yapacaklar şeklinde; AP'nin MHP'ye karşı, 1960 ihtilalini ve idamları yapan Türkeş'tir, sarı zarf hırsız Türkeş'tir, milliyetçiler bölünmeyin AP'de birleşin, AP-MHP anlaştı burada siz bizi destekleyeceksiniz, Cumhuriyet Başsavcılığı aracılığıyla MHP'liler üzerinde tereddüt oluşturmak şeklinde; CHP ise bütün sol yayın ve soldaki partilerle birlikte MHP'ye karşı, ırkçı, Turancı, şovenist, kılıcı var kalemi yok, Kürtleri ve Alevîleri kesecek, faşist ve dikta, anarşist ve katil ifadeleriyle faaliyetler yürüttüğüne dikkat çekmiştir.¹⁹⁷¹

¹⁹⁶⁸ Turgay Uzun, *age*, s. 280.

¹⁹⁶⁹ Demokratik Parti, Süleyman Demirel'e karşı 72 AP'li milletvekilinin Süleyman Demirel'e karşı verdiği muhtıra sonrasında ihraç edilen milletvekillerinin Sadettin Bilgiç, Talat Asal, Faruk Sükan, Ferruh Bozbeyli öncülüğünde kurdukları partidir. Parti, 1946 hareketini çıkış noktası belirlemiş, Menderes ailesinin de desteğini sağlamıştır. Bilgiç ve Asal daha sonra AP'ye geri dönmüşlerdir. Kuruluşunda İlhan Darendelioğlu da görev almış ancak 1975'te Milliyetçi Cephe konusunda partisiyle ters düştüğü için istifa etmiş, MHP'ye geçmiştir. Bkz. *72'ler Hareketi ve Demokratik Parti*, Demokratik Parti Yayınları, Ankara 1971, s. 16-26, 88; Sadettin Bilgiç, *age*, s. 217,218. Hikmet Özdemir, *age*, s. 219; *Milliyet*, 27.1.1975, s. 1

¹⁹⁷⁰ Bu süreçte CHP'nin ceberutlaştığına ve tertiplerine bir örnek olarak Devlet gazetesi MHP'ye ciddi katılımların olduğu Kastamonu'da, Kastamonu Milletvekili Adayı Ahmet Karabacak'ın halkı CHP'ye karşı kışkırttığı gerekçesiyle CHP'liler tarafından tutuklatılmasını göstermektedir. Bkz. *Devlet*, 8 Ekim 1973, s. 4; Bu süreçte büyük partiler olarak bilinen AP, CHP ve MSP'nin MHP'ye yönelik olumsuz söylem ve propagandalarında taşrada MHP'ye olan katılımların görülür vaziyete artmasıdır. Bu kapsamda Kastamonu dışında Niğde ve Erzurum'da da MHP'ye katılımlar artmıştır. MHP Erzurum Merkez İlçe Başkanı Aziz Çakmak tarafından açıklandığına göre, merkez ilçeye bağlı köylerden ve il merkezinden 17 muhtar, 200'den fazla esnaf ve işçi, 50 kadar da tüccar ve iş adamı AP, CHP ve CGP'den ayrılarak MHP'ye girmişlerdir. MHP'ye girenler arasında sevilen tüccarlardan Hüsnü Şatıroğlu, Erzurum DP kurucularından Hakkı Mutlu Yazar ve tanınmış şahsiyetlerden Memduh Kırbaçoğlu da bulunmaktadır. Hasan-kaleli olan Kırbaçoğlu'nun MHP'ye geçmesi Hasankale'e büyük yankılar uyandırmış ve Hasankale köylerinden de MHP'ye iltihaklar başlamıştır. Bkz. *Devlet*, 3 Eylül 1973, s. 5.

¹⁹⁷¹ Tahsin Ünal, *Türk Milliyetçilerine Yönelik İdialar ve Cevaplar*, Atahan Oğuz, Mehmet A. Çırakoğlu (yay. hzl.), Berikan Yayınları, Ankara 2001, s. 11-34.

12 Mart Muhtırası'ndan sonra Nihat Erim Hükümeti¹⁹⁷² kurulmuş ve 1973'te seçimler yapılmıştır. Yaklaşık %34 oy alan CHP, birinci parti olmasına karşın tek başına hükümeti kuracak çoğunluğu sağlayamamıştır. Bunun üzerine CHP, Necmettin Erbakan'ın liderliğindeki MSP ile Koalisyon Hükümeti kurmuştur. Bülent Ecevit Başbakan olmuş ve İslami hareket de bağımsız bir siyasi parti düzeyinde ilk kez iktidarla tanışmıştır. MHP'nin örgütsel olarak oturması, siyasi partiler rejimi içinde kalıcı bir yer edinmesi de Ecevit Hükümeti'nin kurulmasından sonra gerçekleşmiştir.¹⁹⁷³

4.5. SİYASETTE SOLA KARŞI MİLLİYETÇİ CEPHE KOALİSYONLARI VE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ

MHP, 14 Ekim 1973 Genel Seçimleri'nden sonra 21-22 Ekim tarihlerinde Alparslan Türkeş'in başkanlığında toplanarak seçim sonuçlarına dair değerlendirmelerde bulunmuştur. Değerlendirmelerde sağcı partilerin oylarının CHP'nin iki katı olduğu ifade edilerek ülkenin menfaatleri açısından sağ bir koalisyonun daha doğru olacağı, bir sağ partinin desteğine muhtaç olan CHP'nin MSP ve Necmettin Erbakan ile sağlıklı bir yönetimi sağlamayacağı öne sürülmüştür. Türkeş'e göre, Ecevit ve CHP'nin tek hedefi hükümete gelmek ve devlette Marxist kadrolaşmayı sağlamaktır. Bu çerçevede eylemci Marxistlerin Ecevit'e yükledikleri vazife, 1917 Bolşevik ihtilalinde Lenin ve yoldaşlarının Kerenskiye yükledikleri (geçiş devresini hazırlamak) göreve benzetilmiştir.¹⁹⁷⁴

Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün, 4 Aralık tarihli radyo-televizyon konuşması ile bütün siyasi partilerden, hükümetin kurulması ile ilgili son tekliflerini bildirmelerini istemesi üzerine MHP'nin görüşü, Genel Başkan Alparslan Türkeş tarafından bir mektupla bildirilmiştir. Türkeş bu mektupta, yapıcı-uzlaşmacı bir üslupla, Türkiye'de yaşanan gerginlikler, sağ-sol çatışmalarını da göz önünde tutarak bu defa 1965'te savunduğu görüşün aksine tek parti iktidarına fırsat vermemiş olan seçim sonuçlarını

¹⁹⁷² Başbakanlık Basın Merkezi tarafından hazırlanan "12 Mart Sonrası Hükümet Faaliyetleri" dlı kitapta, muhtıra sonrası kurulan hükümetlerin "Reform ve Atatürkçü Atılım Hükümetleri" olduğu ifade edilmiştir. 12 Mart sonrasında kurulan partilerüstü Nihat Erim ve Ferit Melen hükümetleri döneminde başta komünizm olmak üzere yıkıcı faaliyetlere ve kamu kurumlarındaki uzantılarına karşı mücadele edileceği programlarda ifade edilmiş, tüm bakanlıklarda kapsamlı bir reform faaliyeti hazırlıkları olmuştur. Bu programlarda Millî Savunma Bakanlığı bünyesinde askeri alanda birçok kanunun yürürlüğe girdiği görülürken ve TSK güçlendirilirken, Yüksek Askerî İdare Mahkemesi de kurulmuştur. Bkz. *12 Mart Sonrası Hükümet Faaliyetleri*, TC Başbakanlık Basın Merkezi, Ankara 1973, s. 11-145.

¹⁹⁷³ Merdan Yanardağ, *age*, s. 69-70.

¹⁹⁷⁴ *Devlet*, 29 Ekim 1973, s. 3.

toplumsal mutabakata dönük değerlendirilmesini savunmakta, 13 yıllık dönemin tortularının ancak bu sayede izalesinin mümkün olacağını ve sosyal patlamaların önüne bu şekilde geçilebileceğini belirtmiştir. Türkeş, öncelikle “Millî Koalisyon Hükümeti”nin kurulup TBMM’nin de “Kurucu Meclis” hüviyetiyle çalışarak toplumun öncelikli meselelerinin halledilmesi yönünde görüş bildirmiştir. Bunun için de Türkeş, mektupta Cumhurbaşkanı’nın başkanlığında parti lider ve yetkililerinin hazır bulunduğu bir toplantıda “Millî Koalisyon Hükümeti”ni kuracak kişinin görevlendirilmesi önerisinde bulunmuştur.¹⁹⁷⁵ Ancak Cumhurbaşkanı Korutürk, *“Bugünkü iç ve dış şartların Türkiye’de parlamentodan kuvvetli bir destek görecektir iktidar ile hükümet etmenin zaruretinin her türlü müşkülü yenmeye imkân vereceği düşüncesinde olduğunu”*, “Millî Koalisyon Hükümeti”nin son çare olduğunu açıklamıştır.¹⁹⁷⁶

Dolayısıyla “Millî Koalisyon Hükümeti”nin kurulması mümkün olmamış neticede CHP ve MSP görüşmeleri 3,5 ayın sonunda CHP-MSP Koalisyon Hükümeti’nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. TBMM’de yapılan güvenoylaması sırasında Erbakan’a yapılan tezahüratın son bulmasını isteyen AP’liler yuhalanmış, Demirel, dinleyici localarını militanlarla doldurmanın kimseye hayır getirmeyeceğini ifade etmiştir. AP, MHP, Demokratik Parti, CGP’li milletvekilleri meclisi terk etmiş ve MSP ve CHP oyları ile CHP-MSP koalisyon hükümeti güvenoyu almıştır.¹⁹⁷⁷ Altan Deliorman’a göre, bu zoraki nikâhtan sonra Ankara’daki politika eşrafı artık “selamünakgün” hitabı ile selamlaşmaya başlamıştır.¹⁹⁷⁸

Ecevit’in “Ortanın Solu” söylemi kanalıyla aşırı sol fraksiyonlara kapı açması, İsmet İnönü’nün CHP’nin Marxistlerin eline geçtiği yönündeki uyarıları ve 14 Ekim Seçimleri sonrasında İnönü’nün vefatı¹⁹⁷⁹ CHP’yi sağ partiler ve milliyetçiler arasında daha fazla sorgulanır hale getirmiştir. CHP, devletten uzaklaşmış, farklı mecralara kaymış, milletin bütününe hitap etmiyordu. Bu yüzden güvenoyu almış olmasına rağmen hükümetin fazla sürmeyeceğini anlamak mümkündü. Bülent Ecevit’in Türk Silahlı Kuvvetleri mensuplarına karşı kont-gerilla ithamları ve CHP’nin anarşiye

¹⁹⁷⁵ Devlet, 17 Aralık 1973, s. 3.

¹⁹⁷⁶ Devlet, 10 Aralık 1973, s. 3.

¹⁹⁷⁷ Tercüman, 8 Şubat 1974, s. 1.

¹⁹⁷⁸ Altan Deliorman, age, s. 180.

¹⁹⁷⁹ Türkeş, 27 Aralık 1973’te TBMM’de İsmet İnönü’nün ölümü nedeniyle yaptığı konuşmada İnönü’nün siyasi hayatına hiç girmemiş, Atatürk’ün yanında kahraman bir asker ve işleri muntazam yerine getiren teferruata önem veren bürokratik kişiliği ve muntazam aile hayatına, ahlak ve terbiyeye sahip olması yönüyle anmıştır. Bkz. *Alparslan Türkeş’in TBMM’deki Konuşmaları*, Hüseyin Hüsnü Uğur (drl.), TBMM Basımevi, Ankara 2009, s. 156.

karışmış Marxistlerin affedilmesini sağlamaya yönelik girişimleri de bu süreçte gündeme alınmış, Türk milliyetçilerine yönelik de suçlayıcı propagandalara MSP ile birlikte devam edilmiştir.¹⁹⁸⁰

Ecevit, Başbakan olurken Erbakan, Başbakan Yardımcısı olmuştur. MHP ve Ülkü Ocakları ortaya çıkan koalisyondan memnun olmazken MSP'nin kuruluşuna destek vermiş olan İslamcı kesimler de rahatsızlığını hissettirmeye başlamıştır. Bunlar arasında Mehmet Kutlular¹⁹⁸¹ ve Mehmet Fırıncı'nın¹⁹⁸², MSP'ye karşı muhalif örgütlenmeyi sağladığı bilinmektedir. Bunun yanında 15 Mayıs 1974'te çıkarılan af yasası ile 12 Mart sürecinde cezaevine konan solcular ve örgüt yöneticilerinin tamamının şartlı salıverilmesi, solcu gruplar arasında fraksiyon patlamasına yol açmış, hükümete karşı tepkileri daha da artırmıştır. 20 Temmuz 1974'te gerçekleşen Kıbrıs Barış Harekâtı, dikkatleri adaya kaydırmış ancak TCK'nın şahsi ve siyasi nüfuz sağlama adına yapılan dinî propagandayı yasaklayan 163. Maddenin kaldırılmasını isteyen MSP, sınıf esaslı örgütlenme ve propagandayı yasaklayan 142. Maddenin lağvedilmesi konusunda karşı tavır göstermiş, Kıbrıs'ın tamamının alınması teklifi ile başlayan çatlakların derinleşmesine sebep olmuştur.¹⁹⁸³

MHP çevrelerinin ise Kıbrıs harekâtını, hükümetin değil TSK'nın bir zaferi olarak alkışladığı görülmektedir. Çünkü CHP'nin Dışişleri yetkilileri zaferden sonra Birleşmiş Milletler toplantısını müteakip Güvenlik Konseyi'nin Kıbrıs'taki Türk kuvvetleri ve askerî birliklerini yabancı işgal kuvvetleri olarak vasıflandırmış ve bu birliklerin Kıbrıs'tan çekilmesi yolundaki 3213 sayılı kararın altına imza atılmıştır. Ayrıca, Kıbrıs'ta CHP'ye muvazi, daha çok Marxist doğrultuda bir Halkçı Parti de kurdurulmuştur.¹⁹⁸⁴

¹⁹⁸⁰ *Devlet*, 3 Aralık 1973, s. 2.

¹⁹⁸¹ Risale-i Nur Hareketi'nin önemli isimlerinden olan ve "Yeni Asya" gazetesinin sahibi olan Kutlular, 7 yıldır alzheimer hastalığının ardından 6 Nisan 2021'de hayatını kaybetmiştir. "Sabah" gazetesinin haberine göre Kutlular, Fetullahçı Terör Örgütü'nü ilk deşifre eden isimlerden biridir. 1990'da bir gazeteye yaptığı açıklamada "İstihbaratçılar bana geldiler, beraber çalışalım dediler, Ben kabul etmedim. Ben derin devletle işbirliği yapmayınca Gülen'e gittiler." İfadelerini kullanmıştır. Diğer yandan 15 Temmuz darbe girişiminin ardından "Yeni Asya" gazetesinin Fetullahçı Terör Örgütü çizgisine kaydığı iddiaları, okurların ve gazete temsilciliklerinin tepkisine neden olmuştur. Genel Yayın Yönetmeni Kazım Güleçyüz ise terör örgütü propagandası suçlamasıyla ceza almıştır.

<https://www.sabah.com.tr/gundem/2021/04/07/mehmet-kutlular-yasamini-yitirdi-fetoyu-ilk-desifre-eden-isimdi> (Erişim Tarihi: 26. 10. 2021)

¹⁹⁸² Said-i Nursi'nin talebelerinden ve asıl adı Mehmet Nuri Güleç olan Fırıncı, 3 Ekim 2021'de hayatını kaybetmiştir. Sözler Yayınevi, Söz Basın, Nesil Yayınları, İstanbul İlim ve Kültür Vakfı'nın kurucusu olduğu bilinen Mehmet Fırıncı "Risale-i Nur"ların İngilizceye çevrilmesine de katkı sağlamıştır. <https://www.timeturk.com/mehmet-firinci-kimdir/biyografi-1645445> (Erişim Tarihi: 26.10.2021)

¹⁹⁸³ Hakan Akpınar, *age*, s. 119-122.

¹⁹⁸⁴ Nurettin Pakyürek, *age*, s. 65.

Bununla birlikte federal devlet tezinin Cenevre Görüşmeleri'nde sonuçsuz kalmasından dolayı MHP Genel Başkan Yardımcısı Gün Sazak, Kıbrıs'a Türk ailelerinin iskânına bir an önce başlanması konusunda açıklamada bulunmuştur. Bu aileler dilerlerse fakir orman köylüsü aileler olabileceği ve bunların atarım araç ve gereçleriyle donatılabileceği Gün Sazak tarafından dile getirilmiştir.¹⁹⁸⁵ Türkeş ise Kıbrıs'ta Birleşmiş Milletler Barış Gücü'nün askerlerinin yarısının Müslüman askerlerden oluşması gerektiği ve taraf tutan kumandanların değiştirilmesi gerektiği düşüncelerini kamuoyu ile paylaşmıştır.¹⁹⁸⁶

Tanıl Bora ve Kemal Can, MHP'nin 12 Mart'tan sonra devletin yanında antikomünist mücadele misyonunun MHP temelli olarak tekrar ısıtılarak sofraya konulduğunu, Kıbrıs harekâtı ve Amerikan ambargosunun şoven duyguları geliştirdiğini ve MHP'ye uygun bir atmosfer ortaya çıktığını yazmaktadır. Yazara göre, AP ve MSP tabanını da yükselen siyasi gerilim ve eylemlilik içinde MHP güdümüne sokmak hedefleniyordu.¹⁹⁸⁷

Oysa CHP-MSP'nin kısa koalisyonu sürecinde gerek Ecevit gerekse bazı bakanlar tarafından MHP'li gençliğin taktığı bozkurt rozetinin dahi eleştirildiği, ülkücü gençlerin faşistlikle itham edildiğini Türkeş, TBMM'de gündeme getirmiştir. Türkeş, Başbakan'ın herkesin Başbakanı gibi hareket etmediğini, partisinin bozkurt sembolünü kullanmasının ve Türk bayrağı asmasının istismar olamayacağını, bunların gayet normal olduğunu söylemiş ve hükümeti milleti ikiye bölmekle eleştirmiştir. Türkeş'in savundukları değerlerle çatışmayan hususlar ve her millî konuda, hükümetlere destek verdiği, bu çerçevede yapıcı olduğu da görülmektedir. Bu noktada Türkeş, Ecevit Hükümeti döneminde millî bir mesele olan Kıbrıs konusunda Cumhurbaşkanı, hükümet, meclis ve partilerin çelikten bir birlik oluşturduğunu dile getirmiştir.¹⁹⁸⁸

Diğer yandan Ecevit ve CHP'nin millî birliğin bozulmasına sebep olduğu gelişmelerden biri olarak da MHP ve Ülkü Ocakları'nın kapatılması gerektiği yönündeki söylemleri milliyetçi basında sonradan dile getirilecek, Ecevit hükümetinin meşruiyeti sorgulanacaktır.¹⁹⁸⁹ Hem CHP-MSP hem de daha sonra Milliyetçi Cephe hükümetleri döneminin İçişleri Bakanı olan Oğuzhan Asiltürk de 26 Mart 1976'da TBMM'de İçişleri Bakanlığı bütçesi görüşülürken Türkeş'i hedef alan açıklamalarda bulunduğu gibi her

¹⁹⁸⁵ *Devlet*, 19 Ağustos 1974, s. 8.

¹⁹⁸⁶ *Devlet*, 19 Ağustos 1974, s. 1.

¹⁹⁸⁷ Tanıl Bora, Kemal Can, *age*, s. 47.

¹⁹⁸⁸ *Alparslan Türkeş'in TBMM'deki Konuşmaları*, s. 155-161.

¹⁹⁸⁹ *Devlet*, 31 Mart 1975, s. 3.

yerde örgütlendiğinden yakındığı Ülkü Ocakları'nın kapatılmasını savunmuştur. Ülkü Ocakları'nın MSP tarafından sol kadar anarşist görülmesi karşısında Ülkü Ocakları Başkanı Sami Bal, idare-i maslahatçı zihniyet dediği MSP'yi kınamıştır. İşte bu süreçte MSP'nin gençlik kuruluşları olan Akıncılarla Ülkü Ocakları arasında da çatışmalar başlayacak, MSP'nin Diyanet İşleri Başkanlığı'na getirdiği Süleyman Ateş de Ülkü Ocakları tarafından protesto edilmiştir.¹⁹⁹⁰

CHP-MSP Koalisyon Hükümeti'nin meşruiyetinin sorgulandığı bir süreçte Muhittin Çolak, Türkiye'nin 3. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'dan davet aldığını hatıralarını ihtiva eden "Milliyetçi Türkiye"adlı kitabında yazmaktadır. Davete gitmeden önce, Alparslan Türkeş'le de görüşen Çolak, Türkeş'e iletmek üzere notlar da tuttuğunu söylemektedir. Bu notlarda MHP'nin kontrolünde bir gazete olup olmadığı, istedikleri haberi orada çıkarıp çıkarılamayacağı sorulmuş ve CHP'nin erken seçime gitmek isteyeceği ancak MSP'nin erken seçim düşüncesine yanaşmayacağı ifade edilmiştir.¹⁹⁹¹

Celal Bayar'ın da öngördüğü gibi Kıbrıs Barış Harekâtı üzerinden elde edilen prestiji, tek başına CHP'yi iktidara taşıma gayesine yönelten Başbakan Bülent Ecevit'in istifasıyla CHP-MSP Koalisyon Hükümeti sonaermiş, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, Sadi Irmak'ı¹⁹⁹² Başbakan olarak atamıştır. Turhan Feyzioğlu'nun CGP'sinin desteğini alan Sadi Irmak Hükümeti güvenoyu alamamasına karşın, yeni bir hükümetin kurulamaması sonucu 6 ay görevde kalmıştır.¹⁹⁹³ Bu süreçte, İbrahim Kafesoğlu ve Aydınlar Ocağı konusunda anlatıldığı üzere milliyetçi ve muhafazakâr aydın ve yazarlar "Milliyetçi Cephe"nin kurulması gerekliliğini sürekli işlemişlerdir. MHP çevreleri ortaya koydukları medeniyet davası, Türkiye'nin maddi ve manevi kalkınmayı birlikte gerçekleştirmesi, Türkiye'nin Türk milletinin her alandaki ihtiyaçları doğrultusunda yeniden kurulması için bu cephenin oluşmasına öncülük ettiği görülmektedir.

¹⁹⁹⁰ Hakkı Öznur, *age*, s. 229-230.

¹⁹⁹¹ Muhittin Çolak, *age*, s. 292.

¹⁹⁹² Tek Parti Döneminin memleketçi milletvekillerinden olan Sadi Irmak, 450 kişilik meclisten sadece 17'sinin güvenoyunu alabilmiştir. Altan Deliorman'ın "Akşam" gazetesinde çalıştığı dönemlerde gazetesinin kuponla Türkçe Kuran kampanyası sürecinde Sadi Irmak, Tıp Fakültesi'nde Fizyoloji profesörü olmasına karşın Kuran'ın Almanca'dan Türkçe'ye çevrilme teklifini kabul etmiştir. Deliorman'ın Sadi Irmak'la ilgili anlattığı ilginç gelişmelerden biri de CHP-MSP koalisyonunun sona ermesinden sonra Başbakan olarak atanması ile oluşacak olan kabinenin Kültür Bakanlığı ile ilgili ilgilidir. Fahri Korutürk, Atatürkçü bir Kültür Bakanı düşündüğünden dolayı Nermin Hanımı Kültür Bakanlığı için rica etmiş, bunun üzerine Sadi Irmak Nermin Neftçi'yi bu görev için görevlendirmiştir. Ancak daha sonra Korutürk'ün Ankara Üniversitesi profesörlerinden Nermin Abadan Unat'ı kastettiği ortaya çıkmıştır. 30 yıl önce Milli Şef Döneminde de Sağlık Bakanlığı görevlendirilmesinde isim karışıklığı kendisiyle alakalı ortaya çıkmış, Çalışma Bakanlığı'na atanmıştır. Bkz. Altan Deliorman, *age*, s. 179, 181.

¹⁹⁹³ Turgay Uzun, *age*, s. 281.

Türkeş'in daha seçimlerin hemen sonrasında işaret etmiş olduğu CHP'nin tek başına hükümet kuramayacağı, bu yüzden sola karşı sağ cephenin bir araya gelmesine yönelik işareti Ecevit'in istifasının ardından somut adımlara yönelmiştir. Zaten o zamana kadar da milliyetçi ve muhafazakâr entelijansiya o an için Türkiye'yi bunalımdan çıkarmanın tek yolunun "Milliyetçi Cephe" olduğu fikrini işlemişlerdir. Bu süreçte "Ortadoğu", "Tercüman" ve "Devlet" gazetelerinin yoğun çabalar sarfettikleri görülmektedir.

Aydınlar Ocağı'na mensup ilim adamlarının milletin tercihinin birbirine çok yakın olan "Milliyetçi Cephe"den yana olduğu, küçük hesap, şahıs ve parti çekişmelerinin kenara bırakılıp fedakârlık yapılması gerektiği yönündeki açıklamaları ve beş partiyi hükümet kurmaya çağırımları sonucu Türkeş, "Ortadoğu" gazetesinin de oluşturduğu kamuoyu ile parti liderlerini toplantıya çağırmıştır. Böylece Türkeş'in inisiyatifi ile "Ortadoğu" gazetesinde Demirel, Erbakan, Bozbeyli ve Feyzioğlu'nun katılımıyla gerçekleşen toplantıda Demokratik Parti lideri Bozbeyli dışında "Milliyetçi Cephe"nin (MC) temelleri atılmıştır.¹⁹⁹⁴ Türkeş, MC konusunda gösterdikleri çabayı daha sonra MHP'nin 13. Büyük Kurultayı'nın kapanış konuşmasında (23-24 Nisan 1977), sol ve komünist tahribatı izale etmek, Türkiye'yi hükümeteşizlikten kurtarmak ve Türk milliyetçiliğini iktidar kılmak için MC Hükümeti'nin kurulmasında büyük çaba sarfettiklerini, ortak protokol ve hükümet programıyla işbirliği yapılması ve hükümetin kurulmasını sağladıklarını söylemiştir.

"Ortadoğu" gazetesi 11 Aralık toplantısı sonrasında MC'nin güçleneceği, dört partinin seçim kanununda değişiklik yapılması konusunda anlaşmaya vardıklarını, toplantıların devam edeceğini duyurmuştur.¹⁹⁹⁵ "Tercüman" gazetesi de, ilk sayfasından eski DP'lilerin de MC'yi desteklediğini¹⁹⁹⁶, MC'nin her bunalımı aşacağını¹⁹⁹⁷ yazmıştır. Böylece MC'nin hukuki alt yapısı ve meşruiyeti oluşmaya başlamıştır. Bu aynı zamanda MHP'nin de iktidar olma kanalıyla halk nezdinde itibarının artmaya başlaması ve milliyetçi muhafazakâr kitlenin genişlemesi ve fikirlerini uygulama imkânı elde etmesi demektir.

¹⁹⁹⁴ Merdan Yanardağ, *age*, s. 72.

¹⁹⁹⁵ *Ortadoğu*, 19 Aralık 1974, s. 1.

¹⁹⁹⁶ *Tercüman*, 21 Aralık 1974, s. 1.

¹⁹⁹⁷ *Tercüman*, 22 Aralık 1974, s. 1.

Diğer yandan Adana’da ilk şehir tiyatrosunun kurucusu, Tel, Demokrat, Hür Adam, Toksöz, Sabah, Hergün gazetesi yazarlarından, ülkücü gençliğin ilham kaynaklarından romancı (Romanları: Kızıl Zindanlar, Beyaz İhtilal, Osman Gazi, Selahaddin Eyyubi, Kara Zindanlar, Boğata, Fırtınalı Günler¹⁹⁹⁸) Cavid Ersen’e göre Türkeş, 27 Mayıs ihtilali arefesinde, orak-çekiçli tasarlanan, İnönü’nün yeniden Cumhurbaşkanı olarak işbaşına getirilmek niyetiyle meşbu bir kara cübbeli, mason biradeler hegemonyasını yıkmak üzere kendisini memleket hizmetine adayıp ihtilali kan dökmeden başarmış ise şimdi de aynı duygu ve düşünceler içinde Türkiye’yi ikinci kez kurtarmak üzere MC fikri ve öncülüğü ile harekete geçiyordu. Ersen, Türkeş’in bu sebeple seçim sisteminin düzeltilip ıslah edilmesi ve seçim işbirliği, müşterek listelerin belirlenmesi, solu yıkmak, komünistlere nefes aldırmamak, Türkiye’yi yeniden imar ve ihya etmek, Türk insanını muasır milletler seviyesine ulaştırmak gayelerini taşıdığını ifade ediyordu.¹⁹⁹⁹

MC’nin çalışmaları devam ederken Abdi İpekçi de “Milliyet” gazetesindeki köşesinde Cumhurbaşkanı ve ordunun oylanma taraftarı olmadığı yönünde “Pes” başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Ayrıca İpekçi, Demokartik Parti lideri Ferruh Bozbeyli’nin olumsuz tutumu üzerinden bu cephenin başarıya ulaşamayacağını söylemekteydi. AP Meclis Grup Başkanvekili ise MC’nin dünden daha kuvvetli olduğunu dile getirmiştir.²⁰⁰⁰

MC çalışmalarını zaafa uğratmak için Türkeş ve MHP üzerinden önceki ithamlarla aynı bir takım iddialarda ortaya atılmaya başlanmıştır. Bunlardan biri 6 Mart 1975 günü Almanya’daki Türk işçilerinin ve MHP temsilciliklerinin daveti üzerine Türkeş’in Almanya’ya gidişi ile ilgilidir. MHP Genel Başkanvekili Gün Sazak’ın “*Türkeş her yıl Mart ayında Almanya’ya gider*” cümlesinin altında “*Naziler her Mart Hitler’in iktidara gelişini gizli kurultayla kutluyor*” haberi ile gayrimillî basın tarafından algı oluşturulduğu MHP çevreleri tarafından ifade edilmiştir.²⁰⁰¹

Türkeş ve MHP’ye yönelik Almanya üzerinden özellikle algı oluşturulmasında 1973 yılında MHP’nin Almanya’daki Türk işçiler tarafından da benimsenmesi ve desteklenmesinin artık hissedilir noktaya gelmiş olması gösterilebilir. Zira MHP’nin

¹⁹⁹⁸ Cavid Ersen, *Başbuğ*, Sinan Yayınları, İstanbul 1976, s. 9-46.

¹⁹⁹⁹ Cavid Ersen, *age*, s. 500-501.

²⁰⁰⁰ *Milliyet*, 3 Ocak 1975, s. 1, 10.

²⁰⁰¹ *Devlet*, 17 Mart 1975, s. 12.

Almanya Yüksek Yürütme Kurulu Başkanı Necati Uygur, MHP'nin Haziran 1973'teki 11. Büyük Kongresi'de uzun ve heyecanlı bir konuşma yaparak, milliyetçi hareketin Avrupa'daki gelişmesi hakkında bilgi vermiştir. Uygur, konuşmasının sonunda, okuduğu "MHP Yazacağız" şiiri de salonu coşturmuştur. Necati Uygur'un verdiği bilgiye göre Avrupa'da Türklerin toplu olarak bulunduğu 29 bölge halinde teşkilâtlanan MHP'ye kayıtlı üye sayısı, 22 bin 914'dür. Avrupa'da Türk işçilerinin haklarının ve hukukunun korunmaya çalışıldığı, Türk milliyetçiliği etrafında bütünleşmeye çalışıldığını ifade eden Uygur, seçimlerde 3-4 bin partili üyenin Türkiye'ye gelerek, parti için çalışacaklarını açıklamıştı. Almanya'daki işçiler olarak Genel Merkez'e hediye etmek üzere 5 münibüs satın aldıklarını bunun 30'a çıkaracaklarını söylemesi, salondaki heyecanı daha da artırmış ve işçi delege Necati Uygur dakikalarca alkışlanmıştır.²⁰⁰²

CGP Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu, Abdi İpekçi'nin kendisiyle yaptığı konuşmada Türkeş'in kişiliği ve MHP'ye yönelik yapılan ithamların haksız ve insafsız olduğunu, Sayın Türkeş'in hür demokratik rejime bağlılığını daima dile getirdiğini ifade etmiş, bir Türk milliyetçisi olarak komünizmin karşısında olduğu kadar yabancı ideoloji saydığı nazizim ve faşizmde karşısında olduğunu ifade etmiştir. Feyzioğlu'na göre, aşırı sol kendisi dışında herkesi faşist olarak itham etmektedir.²⁰⁰³

Sadi Irmak, Demokratik Parti ve CHP tarafından dışarıdan destekli teknokratlar ve seçim hükümeti formülünden de sonuç çıkmaması ve Demokratik Parti-CHP görüşmeleri konusunda somut gelişmeler olmaması sebebiyle MC hükümetinin kurulacağı belirginleşmeye başlamıştır.²⁰⁰⁴ MC çalışmaları sonucunda MHP GİK, 22 Mart günü toplanmış ve bu konu ile Türkiye'nin iktisadi meselelerini görüşmüştür. MHP GİK, bildirisinde Cumhurbaşkanı Korutürk'ün görevi milliyetçi partilere vermesinin memnuniyetle karşılandığı belirtilmiştir. Bildiride milliyetçi partiler grubunun hükümeti kuracağı, CHP'nin sorumsuz ve maceracı, iktisadi açıdan ülkeyi sürüklediği çıkmaz politikalara, temelsiz ve saldırgan propagandalarına ve 1973 Seçimleri'nden beri süren siyasi krize son verileceği ifade edilmiştir.²⁰⁰⁵

Birinci MC Hükümeti, 12 Nisan 1975 tarihinde kurulmuştur. Meclis'in 446 milletvekilinden 442'si oylamaya katılmış, 222 kabul, 218 red ve iki çekimser oy

²⁰⁰² *Devlet*, 18 Haziran 1973, s. 3.

²⁰⁰³ *Milliyet*, 22 Nisan 1975, s. 6.

²⁰⁰⁴ *Devlet*, 24 Mart 1975, s. 3.

²⁰⁰⁵ *Devlet*, 31 Mart 1975, s. 3.

çıkıştır. Güvenoyu alarak MC Hükümeti göreve başlamıştır.²⁰⁰⁶ Ancak, MHP'lilere göre CHP, MC Hükümeti'ne meclisten güvenoyu çıkmasını engellemek için birtakım yollar denemeye çalışmıştır. Bunlardan biri Irak'ta yenilen Barzani militanlarının Türkiye'ye kabulüne yönelik öneriyi Turan Güneş'le Ecevit'in dile getirmiş olmasıdır. Konu, Nuri Gürgür tarafından da "Devlet" gazetesindeki köşesinde CHP'nin mezhep ve etnik temelli kirli siyaset yaptığı yönünde eleştirilmiştir. Ülkü Ocakları Genel Başkanı Muharrem Şemsek de 9 Nisan 1975'te yayınladığı bildiride; Türkiye devletinin kritik günler geçirdiği, Erzurum'da "Yaşasın Kürdistan yıkılsın Türkiye" sloganlarının atılmaya başlandığı, Ankara Üniversitesi ve Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde ülkücülere saldırılar olduğu, Batı'da Yunan tehlikesi, Doğu'da ise Barzani ve Kürtçülük tehlikesine dikkat çekmiştir.²⁰⁰⁷

CHP'nin Barzani militanlarının kabulüne yönelik teklifi Galip Erdem de "Koltuk Uğruna" başlıklı yazısında eleştirmiştir. Erdem, Barzani kuvvetlerinin gayesinin Irak'taki kayıpların acısını Türkiye'de çıkarmak, Kürtçülük çalışmalarını hızlandırmak, Türkiye'nin kardeş ve soydaş saydığı bir zümreye ayrı bir mensubiyet şuuru vermek olduğunu ifade etmiştir. Turan Güneş'in Barzani kuvvetlerine sığınma hakkının verilmesini ise Atatürk'ün insanlık anlayışına uygun düştüğüne yönelik ifadelerine ise Erdem tarafından "Bay Güneş... Sayın Kandıralı 'Büyük Türk milleti'ni çocuk yerine koyuyor, masal anlatmaya yelteniyor!" cümleleriyle karşı çıkmıştır.²⁰⁰⁸

Ecevit'in istifasıyla meydana gelen 6 ayı aşan hükümet bunalımı sonucunda kurulan²⁰⁰⁹ ve Türk milliyetçiliğinin taşrada ciddi bir taban bulması ve kitleselleşmesi adına önemli sonuçlar getiren MC Hükümeti'nde, TBMM'de 3 milletvekili olan MHP, iki bakanlık almıştır. Türkeş, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olurken Mustafa Kemal Erkovan²⁰¹⁰ da Devlet Bakanı olmuştur. MSP lideri Erbakan ve CGP lideri Turhan Feyzioğlu da Başbakan Yardımcılığı görevlerine getirilmiştir.²⁰¹¹

²⁰⁰⁶ *Tercüman*, 13 Nisan 1975, s. 1.

²⁰⁰⁷ *Devlet*, 14 Nisan 1975, s. 3, 9.

²⁰⁰⁸ *Devlet*, 14 Nisan 1975, s. 5.

²⁰⁰⁹ İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, *Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, Cilt: 2, TBMM Basımevi, Ankara 2015, s. 993.

²⁰¹⁰ Yeni hükümette Devlet Bakanı olan Mustafa Kemal Erkovan 1929 yılında Niğde'de doğmuştur. 1954 yılında Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitiren Erkovan, bir müddet Ankara Barosuna kayıtlı olarak avukatlık yapmıştır. 1961 Seçimleri'nde CKMP Ankara Milletvekili olarak Meclis'e giren Erkovan 1965 yılından sonra Ankara Anomin Türk Sigorta Şirketi'nde İdare Meclisi üyeliği yapmış, 1973 Seçimleri'nde de Ankara Milletvekili olarak seçilmiştir. Bkz. *Devlet*, 7 Nisan 1975, s. 15.

²⁰¹¹ Merdan Yanardağ, *age*, s. 72-73.

MC Hükümeti'nin kuruluşu karşısında CHP milletvekilleri doğrudan Türkeş ve MHP'yi hedef alan konuşmalar yapmış, 1960'larda öne sürülen ithamları tekrar dillendirilmeye başlamıştır. Bunlardan biri Türkeş'in kendine "Başbuğ" ismini taktığı, diğeri CHP Burdur Milletvekili Ali Sanlı tarafından Türkeş'in Hitler'e benzetilmesi ve Hitler'in Almanya dışında doğuşu ile Türkeş'in Türkiye dışında Kıbrıs'ta doğuşu arasındaki benzerlik üzerinden Türkeş'in Hitler'le bir tutulmasıdır. Türkeş, bunlara verdiği cevapta milletin Ecevit'e "Karaoğlan", kendisine de "Başbuğ" dediğini, doğum yeri konusunda da Atatürk'ün Selanik doğumlu oluşunu örnek göstermiştir. Selanik örneğine CHP Milletvekili Deniz Baykal, *"kendini nasıl Atatürk'le kıyaslırsın"* şeklinde tepki gösterdiği de kayıtlara geçmiştir. Türkeş, verdiği cevapta *"Arkadaşlar, ben Türk milliyetçisiyim. Ben ne Hitler'i, ne Mussolini'yi, ne Mao'yu ne de Lenin'i taklit etmeyi şerefisizlik sayarım... İftiracılar ihtar ediyorum. Biz onların zıddıyız..."* demiştir. Ayrıca CHP'nin umumiyetle hedefinin MHP olduğu, AP'ye de şefkat gösterisinde bulunup MHP'nin yolunda yürümemesi telkinlerinin meclis kürsüsünden yapılması gösteriyordu. Bunun da nihai hedefinin MHP'nin inisiyatifiyle oluşan MC'yi dağıtmak ve milliyetçi icraatın önüne geçmek olduğu anlaşılıyor.²⁰¹² Türkeş'e göre CHP ve Ecevit, yapıcı muhalefet anlayışından uzak bir şekilde MHP düşmanlığı üzerinden milleti cephelere bölüyordu.²⁰¹³

Hıfzı Veldet de 15 Haziran 1975 tarihli yazısında *"Tutulan yol, restorasyon yoludur. Hem de öyle bir restorasyon ki, 27 Mayıs Devrimi öncesini, hatta Atatürk öncesini değil, Meşrutiyet öncesindeki kokuşmuş ve karanlık Abdülhamit dönemini, belki daha da gerilerini Tanzimat öncesini amaçlıyor"* diyerek MC'yi eleştirmiştir. Ayrıca, Vahdettin'in vatanseverliği ve Abdülhamit edebiyatının yapıldığı, laiklik ilkesini

²⁰¹² Alparslan Türkeş'in TBMM'deki Konuşmaları, s. 203-208.

²⁰¹³ Devlet, 14 Nisan 1975, s. 1; "Devlet" gazetesi MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş'in toprak dağıtımı için Urfa'ya gitmeden önce 23 Haziran 1975'te uğradığı Diyarbakır'da da olaylar çıktığını ve bu olaylarda CHP milletvekillerinin kışkırtması olduğunu yazmıştır. Gazetenin verdiği bilgilere göre CHP milletvekillerinden Mustafa Üstündağ ve Hasan Değer önceden Diyarbakır'a gelmişler, Türkeş'i şehre sokmamak için Kürtçü komünist yapıları hazırlamış ve halkı kışkırtmak istemişlerdir. Diyarbakır Valisi Mehmet Karaşarlıoğlu, olaylar hakkında Türkeş'i bilgilendirmiş, yetkililerin şehre girmeme tavsiyesine karşı Türkeş, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde bulunduğunu, cesedinin Diyarbakır meydanında kalacağını dahi bilse devletin haysiyetini koruyacağını, şehre gireceğini ve konuşacağını söylemiştir. Türkeş, elektrik terbiyatının kesilmesine rağmen megafonla konuşmuştur. Türkeş, Türk bayrağının yakılan ve daha kendisinin Diyarbakır'a gelmeden önce başlayan olaylarla ilgili düzenlediği basın toplantısında "Türk devletini yıkmak isteyenlerin CHP'nin etekleri altına sığındığını" ancak halkın isyan provasına destek vermediğini belirtmiştir. Bkz. Devlet, 30 Haziran 1975, s. 3, 5.

çürüterek dini, devlet işlerine karıştırma heveslerinin olduğu, bu durumun Türk restorasyonunun ilk aşaması olduğu dile getirilmiştir.²⁰¹⁴

Başbakan Süleyman Demirel tarafından okunan Hükümet Programı'nda "Türk milletinin bütün fertlerini, kaderde, kıvançta ve tasada ortak bölünmez bir bütün halinde millî şuur ve ülküler etrafında toplayan; aziz ve büyük milletimizin, dünya milletler camiasının şerefli bir üyesi olarak, millî birlik ruhu içinde daima yüceltilmesini amaç bilen Türk milliyetçiliği, hükümetimizin ilham kaynağıdır."²⁰¹⁵ Denilmiştir. MC Hükümeti'nin milliyetçiliğine en sert tenkit, Demokratik Parti adına konuşan eski CKMP'li Niğde Milletvekili Mehmet Altınsoy'dan gelmiştir. Daha önce de ateşli bir Demirel muhalifi olan Altınsoy, "*İçinde mason cemiyeti azalarının olduğu bir hükümette ya milliyetçilik yoktur, ya da milliyetçiler orada yoktur... Bu milliyetçi topluluğun müşterek ekonomik görüşü, Adalet Partisi'nin, özel teşebbüse ağırlık veren, karma ekonomi adı altında yürüttüğü, dost ve yakınlarla kredi imkânı bahşeden imtiyazlı ekonomisi mi?*" demiş, demokratik bir işlem olan hükümet kurma işini mukaddes ve mübarek bir mefhum olan milliyetçilik arkasına sığınmadan da yapabilecekleri vurgulanmıştır.²⁰¹⁶

Türk milliyetçileri de daha hükümetin ilk zamanlarından itibaren MC Hükümeti'nin ne anlama geldiği veya nasıl anlaşılması gerektiği konusunda fikirlerini söylemişler, çeşitli uyarılarda bulunmuşlardır. Bunlardan Cezmi Kırımlıoğlu'na göre, MC Hükümeti bir koalisyon değil "kurtarıcı hükümet" olarak anlamlandırılmalıdır. Hizmet için hükümete talip olunmuştur ve MC, bir Demirel hükümeti de değil, liderler topluluğu hükümetidir.²⁰¹⁷

Bununla birlikte Türkeş'in, Başbakan Yardımcılığı görevi yanında oldukça önemli olan İç ve Dış Güvenlik Komitesi Başkanlığını da yürüttüğü görülmektedir. Buradaki koordinasyon görevinde Kürtçülük, mezhep kışkırtıcılığı, Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu (ASALA) çetesinin faaliyetlerine karşı tedbirler en başta ele alınan konulardı.²⁰¹⁸ Diğer yandan milliyetçi görüş tarafından özellikle millî yapıların kurulması bağlamında halledilmesi gereken iki sorun ise TRT ve MEB olarak belirlenmiştir.

²⁰¹⁴ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *age*, s. 225,226.

²⁰¹⁵ İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, *age*, s. 994.

²⁰¹⁶ İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, *age*, s. 1057.

²⁰¹⁷ Cezmi Kırımlıoğlu, "Milliyetçi Cephe Hükümeti'nden Beklenenler", *Devlet*, 24 Mart 1974, s. 4.

²⁰¹⁸ Acar Okan, *age*, s. 164.

TRT ve MEB konularının 1970’ler boyunca sürekli gündemde olduğunu anlıyoruz. Burada yapılan yanlışlar ve sol kadrolaşmalar milliyetçi ve muhafazakâr camiayı sürekli rahatsız etmiş ve öncelikli konular arasında değerlendirilmiştir. Milliyetçi eğitim sistemi ve millî kültür konusu zaten MHP’nin dünya görüşü ve savunduğu değerler açısından da ayrı bir öneme ve önceliğe sahip bulunuyordu. Bu iki konu geleceği kuracak olan ülkücü insan tipinin mevcudiyeti açısından da ehemmiyetli görülmüştür. Kitlelere ulaşma ve milliyetçi bilinci halka işlemek yönünden ise TRT gündemde olmuştur. Necmettin Hacıeminoğlu’nun da iki üç yıldır üzerinde durduğu konu, TRT’nin uydurma bir dille yayın yaptığı ve TRT’nin yıllarca bir kolhoz çiftliği²⁰¹⁹ gibi işleyen yapısı olmuştur. Ona göre, 12 Mart şahlânışının hükümeti de TRT’yi ıslah edememiştir. Her devlet organı gibi hükümetin emrinde olan TRT’nin hiçbir hareketi millete karşı millete rağmen olmamalıdır.²⁰²⁰

İlerleyen yıllarda Muharrem Şemsek de “Makaleler” adlı kitabında komünist çevreler tarafından TRT’nin Türk devletinin parçalanmasına yönelik amaçlarda kullanıldığını dile getirmiştir. Bununla birlikte 12 Eylül sonrasında yapılan programlarda resmî partinin faaliyetlerini anarşi programı gibi sunmaya devam etmesi de²⁰²¹ TRT’deki değişmeyen yapı için bir ipucu gibi düşünülebilir.

İsmail Cem İpekçi’nin, TRT’nin “1973 TRT Yayınları İlke ve Amaçları” adlı kitabında yer alan bazı ilkeleri “1974 Genel Program Planı” isimli kitaba almadığı ve bilinçli surette yapıldığı düşünülen bu ve benzer uygulamaların kaldırılması da MC’den beklenenler arasındaydı. Çünkü millî devlet vurgusu ve millî devletin korunmasına yönelik ilkeler çıkarılmıştır.²⁰²² Nitekim Türkeş de, “Yankı” dergisinin kendisiyle yaptığı

²⁰¹⁹ Kolhoz, Rusça (kollektivnoye hozoystvo’dan kısaltma) bir kavram olup kolektif çiftlik demektir. 1920’li yıllarda ilk örnekleri görülen kolhoz sistemi, Stalin’n en önemli ve en kapsamlı politikası olarak 1930’ların başında yaygınlaşmaya başlamıştır. Kolektif çiftlikler, 1930’ların sonlarına doğru başta Türk dünyası olmak üzere tüm Sovyet coğrafyasına yayılmıştır. Kolektif Çiftlikler, Sovyet Hükümetinin halkın topraklarına el koyarak devletleştirdiği büyük tarım alanlarıdır. Yeni ekonomik sistemle birlikte özel mülkiyet büyük oranda sona ermiş, millî kimlikler daha hızlı asimilasyona uğramış ve Ruslaştırmanın önündeki engeller neredeyse tamamen ortadan kaldırılmıştır. Kolhoz sistemi, Rusların yüzyıllardır Türkler üzerinde uyguladığı politikalar içinde bizce en son ve en ölümcül darbenin adıdır. Kolhozlar sayesinde, Sovyet hükümeti ve komünist parti, istediği her şeye çok kolay ve büyük oranda ulaşma imkânı bulmuştur. Bkz. Ferhat Karabulut, “Cengiz Dağcı’nın ve Cengiz Aytmatov’un Romanlarında Kolhozlar ve Kolhoz Sisteminin Ruslaştırmadaki Rolü”, *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 16, 2019, s. 56-57; Kolhoz sisteminin uygulanışı hakkında bilgi için bkz. Mehmet Eröz, *Marxizm Leninizm ve Tenkidi*, İkinci Baskı, İrfan Matbaası, İstanbul 1978, s. 279-304.

²⁰²⁰ Necmettin Hacıeminoğlu, *Türkçe’nin Karanlık Günleri*, 7. Baskı, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2015, s. 111.

²⁰²¹ Muharrem Şemsek, *Makaleler*, Milli Eğitim ve Kültür Yayınları, Ankara 1983, s. 18, 50.

²⁰²² *Devlet*, 24 Mart 1975, s. 4.

ve “Hergün” gazetesinde yayınlanan röportajda TRT’den muzdarip olduklarını ve TRT’yi şikâyet ettiklerini söylemiştir. Şikâyet konu olan mevzu TRT’nin MHP’ye yönelik eşitlik ilkesiyle bağdaşmayan bir tavra sebep oluşuydu.²⁰²³

Dolayısıyla MC konusunda Türk milliyetçileri hükümetten ziyade milliyetçi icraatın önemine vurgu yapmışlardır. Milliyetçi kadroların teşkili ve Türk milliyetçiliği görüşünün uygulanması seçimler sürecinde ifade edilen “Müreffeh ve Büyük Türkiye” amacı bakımından daha fazla önemli görülmüştür. Bu yüzden bakanlıklarda ve devlet idaresinde görevlendirilecek kişilerde; millî şuur ve millî kültüre ve milliyetçi ülküye sahip oluş, ilgili konu için gereken bilgi, yetenek, başarı gücü, icra gücü ve cesaret, plânlı ve programlı hareket, samimiyet, irade ve azim, sürekli çalışma gücü, hak ve adalet duygu ve kavrayışım benimsemiş olmak, yıkıcı, zararlı akımları, onların taktiklerini tanıma ve onlara karşı mücadele ruh ve düşüncesine sahip olmak, başarılı sonucu almak üzere gereken takipçilik gibi özelliklerin aranması öne sürülmüştür. Millî eğitim ve öğretime de bu ilkelerle derhal el konulmalı, milliyetçi öğretmen ve öğrencilere karşı yapılan haksız işlemler, zulümler durdurulmalı ve sorumluları yerine, hakka, millete, Türklüğe, bağlı Atatürk’e saygılı kişiler işbaşına getirilmeliydi. Okullara millî tablolar ve Ergenekon tablosu Atatürk’ün resmi ve Türk milliyetçiliğine dair sözleriyle birlikte asılmalı, din, ahlak ve manevi eğitim de ciddi tutulmalıydı.²⁰²⁴

Ecevit Hükümeti’nin Millî Eğitim Bakanı (MEB) Bakanı Mustafa Üstüdağ döneminde toplanan IX. Eğitim Şurası’nda alınan kararlara²⁰²⁵ bakıldığında aslında modern ve devletin temel nitelikleriyle çatışmadığı, yeteneklere dayalı, Atatürk ilkeleri ve Türk milliyetçiliğine bağlı bir eğitim sisteminin öngörüldüğü görülüyor. Ancak anlaşılan o ki MHP ve Türk milliyetçileri Türkiye’nin yeniden kurulması ve Türk-İslam medeniyetinin inşası yolunda zihniyet dönüşümünü sağlamak ve sağlamlaştırmak adına tahayyül edilen insan tipine yönelik bir millî eğitim modeli düşünüyorlardı. Yani Eğitim Şurası’nda Türk milliyetçiliğine bağlılık ifade ediliyorsa uygulamalar bu yönde olmalı, sözde, kâğıtlarda ve toplantı tutanaklarında kalmamalıydı. Diğer yandan Türk milliyetçilerinin MEB konusunda hassasiyetlerinin Mustafa Üstüdağ döneminde uğradıkları kısımdan kaynaklandığı da “Devlet” gazetesine gönderilen ve düzeltilmesi istenen yanlışlarla ilgili dilekçelerden anlaşılmaktadır. Bunlardan biri Antalya Eskiörük

²⁰²³ Muhiddin Nalbantoğlu, *age*, s. 223.

²⁰²⁴ Hikmet Tanyu, “Beklenen Milliyetçi İcraat”, *Devlet*, 14 Nisan 1975, s. 5.

²⁰²⁵ https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29165045_9_sura.pdf (Erişim Tarihi: 23.04.2021)

Köyü Okulu'nun Müdürü iken Muhtarlık Seçimleri'nde taraf tuttuğu iddiası ile sürülen sonra da mağduriyetleri devam eden Murat Çetin'dir.²⁰²⁶ “Devlet” gazetesinin birçok sayısında benzer birçok dilekçelerle karşılaşilmektedir.

Bu noktada MC hükümetleri döneminde doğrudan Türk milliyetçilerinin hassasiyetlerine cevap niteliği taşıyan iki atama göze çarpmaktadır. Bunlardan biri TRT Genel Müdürlüğü'ne aynı zamanda “Devlet” gazetesi yazarlarından Şaban Karataş'ın atanması²⁰²⁷, Öğretmen Okulları Genel Müdürlüğü'ne ise Ali Naili Erdem'in²⁰²⁸ MEB Bakanı, Zeki Sofuoğlu'nun Müsteşar Yardımcısı olduğu bir süreçte Ayvaz Gökdemir'in²⁰²⁹ atanması olmuştur.

Ali Naili Erdem'e göre, CHP-MSP döneminde bir yandan Marxistler ahtapot gibi bir yandan da siyasal İslamcıların ayak takımı, sinsi bir çalışma içerisinde demokratik laik Cumhuriyetin yerine siyasal İslam'ı oturtmak istiyorlardı. Bu yüzden MC Hükümeti'nde bakanlığı döneminde Erdem, ilk olarak Temel Eğitim Kanunu'nu eksiksiz uygulayacaklarını ifade etmiştir. Din Eğitimi Genel Müdürü Tayyar Altıkulaç'tan ise

²⁰²⁶ *Devlet*, 12 Mayıs 1975, s. 4.

²⁰²⁷ Şaban Karataş'tan önce TRT Genel Müdürlüğü'ne Nevzat Yalçıntaş atanmış ancak eski Genel Müdür İsmail Cem'in girişimiyle karar durdurulmuştu. Altan Deliorman'ın verdiği bilgilere göre aslında Muharrem Ergin'in TRT'ye genel müdür olarak atanması söz konusu olmuş hatta kararname imzalanmış ancak Necmettin Erbakan'ın etkisiyle ne yazık ki değişiklik sözkonusu olmuş, Nevzat Yalçıntaş atanmıştır. Bkz. Altan Deliorman, *age*, s. 105; Nevzat Yalçıntaş'ın atanması da muhalefet cephesinde tartışmalara sebep olmuş, atanma Danıştay'a götürülmüştür. Yetkinin hala Yalçıntaş'ta bulundurulmasından dolayı CHP Balıkesir Milletvekili Necati Cebe, Başbakan'dan yazılı soru önergesi istemiştir. Bkz. *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Cilt: 13, Toplantı: 2, B: 101, 15. 7. 1975, O: 1, s. 561.

²⁰²⁸ 17 Şubat 1927'de İzmir'in Kemalpaşa ilçesinde doğan Ali Naili Erdem babasının baba tarafının Karadenizli, babasının anne tarafı Cezayirli Oruç Reis'in leventlerine kadar, annesinin anne tarafının Çapanoğulları'na kadar uzandığını, annesinin baba tarafının ise Midilli'li olduğunu söylemektedir. Ankara Hukuk Fakültesi mezunu olan Erdem, 1961'de AP'den İzmir Milletvekili seçilmiştir. Atatürk konusunda da babasının mushaf, bayrak ve Atatürk konusundaki vasiyeti gereği hassas olan Erdem, Türk dünyasına yönelik hassasiyetini bir toplantıda dile getirdiği için “Bozkurt Ali” şeklinde alkışlanmıştır. Siyaset Yolları'nda kitabında yer alan yazılarını ve olaylara bakışı incelendiğinde Ali Naili Erdem'in Milli Eğitim Bakanlığı için yerinde bir isim olduğu anlaşılabacaktır. Erdem, 1945'ten itibaren Kemalist Ülkü, Çınar, Çağrı, İlk Yaz, Çaba, Gülpınar, Edebiyat Dergisi gibi dergilerde şiirleri; 1965'ten itibaren de Tercüman, Milliyet, Ortadoğu, Yeni Asır, Ege Telgraf, Ege Ekspres gibi gazetelerde yazıları yayınlanmıştır. Bu Toprağın İnsanları ve Sevda Kuşatması şiir kitaplarıdır. 5 dönem İzmir'den milletvekili seçilen Erdem, iki dönem Sanayi, Çalışma Bakanlığı ve bir dönem de Milli Eğitim Bakanlığı yapmıştır. Bkz. Ali Naili Erdem, *Siyasetin Yollarında*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2004, s. 5, 11, 20, 42, 180.

²⁰²⁹ 1942'de Gaziantep'te doğan Ayvaz Gökdemir, Ankara Yüksek Öğretmen Okulu ve DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirmiştir. Kayseri, Lüleburgaz, Uzunköprü'de ve Kayseri Yüksek İslam Enstitüsü ve Gazi Eğitim Enstitüsü'nde öğretmenlik yapmıştır. Gökdemir, Ötüken Yayınevi'nin finanse ettiği bir ansiklopedinin redaktörü olarak çalışmış, “Şafak” dergisini çıkarmış ve Ocak, Söğüt, Devlet, Töre, Doğuş, Yeni Sözcü, Bakış, Yeni Düşünce, Hergün, Millet gibi gazete ve dergilerde yazıları yayımlamıştır. 18 Nisan 1999 Seçimleri'nde DYP Milletvekili seçilen Gökdemir, 22 Ağustos 2002'de partiden istifa etmesine rağmen arkadaşlarının araya girmesiyle geri dönmüştür. Bkz. Hüdavendigâr Onur, *Türk Sağı Sözlüğü*, 3. Baskı, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2005, s. 52. XIX, XX ve XXI. Dönem Milletvekilliği ve ANAP ve DYP'de bakanlık yapan ve ülkücüler arasında Komando Ayvaz olarak da bilinen Gökdemir, 19 Nisan 2008'de vefat etmiştir.

Temel Eğitim Kanunu ile bağdaşmayan herkesin görevden alınması talimatını verdiğini söylemektedir. Erdem'in aktardığı şekliyle İzmir'de Mithat Paşa Eğitim Enstitüsü'ndeki konuşmasında bir öğretmenin *"İslam'dan söz açıyoruz, gerici damgasını yiyoruz. Yoksulluktan bahis açıyoruz, komünist diyorlar. Tarihimizden örnek verdiğimizde de faşist olup çıkıyoruz. Ama biz bunların hiçbirisi değiliz"* şeklinde fikirlerini açıklaması dönemin içinde bulunduğu havayı da açıkça göstermektedir. Erdem, dönemin sol gençliğini şu şekilde tasvir ediyordu:²⁰³⁰

"...Kurulu düzene karşı olanlar... Tek partili otoriter düzen isteyenler... Marxist cuntacıları vardı... Kemalist radikal vardı... Marxist Kemalistim diyeni vardı... Kimileri işçi-köylü birlikteliğindeki devrimi, kimileri işçi-köylü-gençlik-ordu birlikteliğindeki devrimi düşünüyorlardı... Hiçbirinin halkın gerçekleriyle ilgisi yoktu. Anadolu gerçeğinden uzaktılar ve sloganların şehvetinde yaşıyorlardı"

Ayvaz Gökdemir'in Millî Eğitim Bakanlığı'nda Genel Müdürlük görevine getirilmesinde ise ÜLKÜ-BİR'in yönetim kurulunda olması ve yayınladığı ilmi tebliğlerin etkisi büyük olmuştur. Göreve geldiğinde Gökdemir, Öğretmen Okulları'nın birinci sınıftan son sınıfa kadar Marxist solun kontrolünde olduğunu, amaçlarının okulları bunlardan kurtarmak ve kanun çizgisine çekmek olduğunu belirtmiştir. MC Koalisyonu ile ilgili tepkilere ve koalisyon karşıtı milliyetçi çıkışlara rağmen Türkeş, Genel Kurul toplantısında "Sadece Ayvaz Gökdemir'in Öğretmen Okulları Genel Müdürlüğü'nde elde ettiği sonuç, bu koalisyonun bütün sıkıntılarına katlanmaya değer diye düşünüyorum" diyerek Gökdemir'in Türk milleti ve "Milliyetçi-Ülkücü Hareket" adına büyük iş başardığını ifade etmiştir.²⁰³¹ Gökdemir'in yardımcıları ise Hüseyin Sarı ve Bayram Kodaman olmuşlardır.²⁰³²

Millî Eğitim Bakanı Ali Naili Erdem'in dönemi, muhalefet tarafından özellikle laiklik ilkesine aykırı hareket edildiği, millî eğitimi kendi politikalarına alet ettikleri gerekçesiyle tartışmalara ve meclis soruşturması açılması taleplerine sebep olmuştur. 20. 12. 1976'da konu hakkında önerge veren Erzincan Milletvekili Nurettin Karsu, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından bastırılan ve Lise 3. Sınıflarda okututulan Felsefe kitabında Şiîliğin karalandığı, zulme karşı adaleti ve özgürlüğü savunan Anadolu'nun devrimci çocuklarına bozguncu denildiği, Arap ümmetçiliğinin doruk noktasına geldiği ve Türk halkı arasında Alevî-Sünnî düşmanlığı yaratılmakta olduğu ifade edilmiştir.²⁰³³ CHP ve

²⁰³⁰ Ali Naili Erdem, *age*, s.183, 204, 205.

²⁰³¹ Hakan Akpınar, *age*, s. 125.

²⁰³² Acar Okan, *age*, s. 166.

²⁰³³ *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt: 16, Toplantı: 16, B: 4, 26. 6. 1977, O: 1, s. 113.

Ecevit ayrıca Ali Naili Erdem'in okullara genelge gönderip okul kitaplıklarındaki kitapların listesinin çıkarılmasını da eleştirmiş, Erdem'i kitap cellâdı olarak tanımlamıştır. Erdem daha sonra *"Biz okul kitaplıklarım mikrop saçan kitaplardan kurtarmak istiyoruz. Ecevit ise Türkiye'yi Marxizm bataklığı haline getirmek istiyor"* şeklinde konuşmuştur.²⁰³⁴

Millî Eğitim Bakanı Ali Naili Erdem, Atatürk milliyetçiliğine ve Millî Eğitim Temel Kanunu'na bağlı kalacağını, Atatürk ilkelerinin ve milliyetçiliğinin devrini tamamladığına yönelik söylemlerin doğru olmadığını vurgularken muhalif sol basın Ayvaz Gökdemir'e yönelik eleştirilerde bulunmuştur. Öğretmen Okulları Genel Müdürü Gökdemir, Atatürk düşmanı ve komandoculuk yapmakla suçlanmıştır. Solda hâkim olan genel kanıya göre MC Hükümeti, milliyetçiliği tekeline almış ve milleti ikiye bölmüştür. Sağ basında ise aşırı sol eylemlere katılarak, ders yerine bir solcu siyasi partinin propagandasını yaparak Atatürkçü bir öğretmen olmanın mümkün olmayacağı, Atatürk'ün öğretmenlerden istediği talebin bu şekilde yerine getirilemeyeceği, böyle bir eğitimin de millî olamayacağı yer alıyordu.²⁰³⁵

Millî Eğitim Bakanı Ali Naili Erdem ve Ayvaz Gökdemir, TBMM'de Giresun Milletvekili Orhan Yılmaz tarafından da eleştirilmiş, Giresun Eğitim Enstitüsü'nde meydana gelen olayların baş sorumluları olmakla ele alınmışlardır. Orhan Yılmaz tarafından Giresun Eğitim Enstitüsü'ne 90 yatılı kız öğrenci ile 600 kadar, tamamına yakını Giresun ve çevre illerden de olmayan erkek öğrenci alındığı ve jiletle saldırımlara varan siyasi ideolojik, kanlı ve kaba olayların yaşandığı dile getirilmiştir. Yılmaz'a göre 1976-1977 öğretim yılı için eğitim enstitülerine öğrenci alımlarında merkezî yerleştirme sınav ve puan sistemi terk edilmiş, enstitülere Ülkü Ocakları'na kayıtlı militanlar alınmıştır. Ayrıca Millî Eğitim Bakanı tarafından iptal edilen sınavlar tekrarlanmış ama yine çok sayıda ülkücü komando, enstitülere girmiştir. Yılmaz, Giresun Eğitim Enstitüsü'nde meydana gelen olayların sorumluları olarak Giresun dışından getirilen öğrencileri göstermiştir.²⁰³⁶

Diğer yandan Millî Eğitim Bakanlığı Tarih lise ders kitaplarından ise İbrahim Kafesoğlu ve Altan Deliorman'ın yazdığı kitapların eğitimde tercih edilmesi Türk

²⁰³⁴ Devlet, 19 Ocak 1976, s. 9.

²⁰³⁵ Tuba Düzgün, *Milliyetçi Cephe Hükümetleri Döneminde Atatürk Algısı*, Marmara Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Vahdettin Engin, İstanbul 2019, s. 245.

²⁰³⁶ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, B: 24, 28. 12. 1976, O: 1, S. 341.

milliyetçiliği ve millî tarih adına önemli gelişmeler arasında yer almıştır. Millî Eğitim Bakanlığı'nda gerçekleşen kadro değişiklikleri ve ders kitaplarının Türk-İslam sentezi anlayışına uygun olarak yazılması, millî kültürün ihyası ve Türk milleti kimliğinin yerleşmesi açısından mühim uygulamalar olmuştur.

Bu tarih yazımında Orta Asya'dan itibaren Hun ve Göktürklerin olumlu mirası ve devlet geleneği sentez içinde Malazgirt retoriği²⁰³⁷ ile Selçuklulara bağlanıyordu. Bunun yanında Etienne Copeux'un ifadeleriyle 1970-1980'e doğru, milliyetçi söylem, hem hümanist tarih yazımı eğilimine, hem de aşırı sol hareketlere karşı koyabilmek için güçlenmek istemekte, ama deyim yerindeyse, tek hedefi Türk kimliğini güçlendirmek olan insancıl yüzlü bir milliyetçiliği amaçlamaktadır. Kafesoğlu'nun Altan Deliorman'la birlikte kaleme aldığı Lise 1 Tarih ders kitabının (1976) önsözünde Talim ve Terbiye Kurulu Başkanı Rıza Kardaş da millî tarihe dönük, medeniyet ve kültür ağırlıklı, birinci elden kaynaklara dayanarak yazılmış kitabın millî şuuru artıracığı belirtilmiştir.²⁰³⁸

Ders kitaplarıyla ilgili gelişmeleri ÜLKÜ-BİR Başkanı Orhan Düzgüneş, Hergün gazetesindeki köşesinde bu gelişmenin "Eğitimde Millîleşme Hareketi" olabileceğini yazmıştır. Ahmet Kabaklı'ya göre de millî eğitim son bir yılda milliyetçi istikamete yönelmiştir. Çocuklar ve gençlerin millî-çağdaş değerler üzere Türk insanı olarak yetiştirilmesinin önü bu kitaplar sayesinde açılmış, Edebiyat, Sosyoloji, Felsefe, Tarih kitapları Mehmet Kaplan, Amiran Kurtkan, Erol Güngör vb. gibi aynı değerleri taşıyan seçkin ilim adamları tarafından hazırlanmıştır.²⁰³⁹ Kafesoğlu ile birlikte Tarih kitaplarını hazırlayan Altan Deliorman, sol ve hümanist çevrelerin bu kitaplara karşı adeta savaş açtığını, en çok da Felsefe kitabının yazarı Mübahat Küley ve ahlak kitaplarının yazarı Erol Güngör'e karşı mücadele başlatıldığını yazmaktadır.²⁰⁴⁰

²⁰³⁷ Türkiye'de Malazgirt Zaferi konulu çalışmalarda özellikle 1971 yılında bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Daha önce ifade ettiğimiz Malazgirt Zaferi'nin 900. Yılı Anısı'na Göktürk Mehmet Uytun'un ve Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu'nun çalışmaları dışında Türk Tarih Kurumu da Malazgirt Zaferi ve Anadolu Selçuklu Uygarlığı Sergisi (26 Ağustos-18 Ekim 1971) düzenlemiş ve kitapçığını da 1972'de yayımlamıştır. Ayrıca özellikle Göktürk Mehmet Uytun gibi Çocuk Edebiyatı konusunda önemli isimlerden biri olan Mükerrrem Kâmil Su'nun da "Malazgirt Zaferi" adlı hikâyesi yayımlanmıştır. Prof. Dr. Semavi Eyice'nin "Malazgirt Savaşını Kaybeden IV. Romanos Diogenes" adlı kitabı da TTK tarafından 1971'de basılmıştır.

²⁰³⁸ Etienne Copeaux, *Tarih Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, Tülin Altınova (yay. hzl.), İkinci Basım, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 70, 71, 83.

²⁰³⁹ Fuat Uçar, *Türk Siyasetinde Cepheleşme Olgusuna Bir Örnek: Milliyetçi Cephe Hükümetleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Danışman: Kadir Kasalak, Isparta 2014, s. 185.

²⁰⁴⁰ Altan Deliorman, *age*, s. 24.

1976'daki eğitim hamlesi sırasında Türk Dili kitaplarının yazım işi de Muharrem Ergin'e verilmiştir. Altan Deliorman'a göre Ergin, kitaplarını titizlikle hazırlayıp Ankara'ya göndermesine rağmen kitaplarını savunmasını yapmak zorunda kalmıştır. Liseler için Türk Dili kitapları, iktidar değişiklikleri yüzünden ne yazık ki ancak bir yıl okutulabilmiş, sonraki süreçte motel odalarında kurulan koalisyon döneminde bu kitaplardan elde kalanları, hamur yapılmak için SEKA'ya gönderilmiştir.²⁰⁴¹

TRT ile ilgili değişiklik de MC Hükümeti koalisyon protokolünde yer almıştı. Protokolde “TRT'nin tarafsızlığı ve anayasanın 121'inci maddesindeki ilkelere sadık kalması sağlanacaktır. Yalnız haber hizmeti değil, önemli bir eğitim ve kültür hizmeti görmekle yükümlü olan TRT'nin, devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünü sarsıcı, Cumhuriyeti tahrip edici, millî güvenliğe ve genel ahlaka zarar verici yayınlar yapması önlenecektir”²⁰⁴² deniliyordu. TRT, Hükümet programında ise “Bu dönem, TRT'nin Anayasa ve kanunların çizdiği sınırların dışına taşmadan Türk devletine, Türk milletine ve millî kültürümüze, hizmet edeceği bir dönem olacaktır”²⁰⁴³ şeklinde dile getirilmiştir. TRT eski Genel Müdürü İsmail Cem, CHP ve Bülent Ecevit'in uğraşmaları, davalar ve Danıştay kararları gölgesinde geçen Genel Müdürlüğü döneminde Şaban Karataş, TRT'nin millileşmesini sağlamış ve millî bir yayın çizgisine oturtmaya çalışmıştır. MC sonrası Ecevit iktidarı döneminde, TRT çalışanlarının “Şaban kümese” sloganlarıyla bağışmaları TRT'deki kavganın çok açık göstergesi olarak tarihe geçmiştir. Muhsin Mete'ye göre o, “artık yeter” diyebilen bir iradenin temsilcisi olmuştur.²⁰⁴⁴

Şaban Karataş'ın TRT Genel Müdürü olarak atanmasını imzalayan Devlet Başkanı Fahri Korutürk de eleştirilerin odağı haline gelmiştir. Karataş, CHP milletvekilleri tarafından Abdülhamit hayranı olmak ve Atatürk düşmanlığı yapıyor olmakla suçlanmıştır. TRT'deki değişiklik için bir gazeteciye verdiği röportajında Şaban Karataş, görevinin sadakatle yapılmasını sağlamak olduğunu, TRT'nin Atatürk'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'nin anayasasına, bütünüyle bağlı olacağı bir kurum olacağını, Türkiye tarihinin mimarlarından biri olan Atatürk konusunda herhangi bir tarafılık ve düşüncenin içinde kimsenin olamayacağını belirten bir konuşma yapmıştır. Karataş'ın yaptığı açıklama basında da yayınlanmış ve üzerine tartışmalar yapılmıştır.

²⁰⁴¹ Altan Deliorman, *age*, s. 107.

²⁰⁴² İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, *age*, s. 982.

²⁰⁴³ İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, *age*, s. 1014.

²⁰⁴⁴ Muhsin Mete, “O Bizim Şaban Hocamızdı”, *Türk Yurdu*, Mart 2016, Yıl: 105, Sayı: 343, s. 67-68.

Nitekim sağ basında Karataş için ‘Atatürkçü olduğunu çıksın söylesin’ ithamlarına karşılık yaptığı açıklamada Atatürk’ü övmesi her Türk milliyetçisinin Atatürk’e minnet duyması gerektiğini, Atatürk’ü benimsemeden milliyetçi olunamayacağını belirtmesi takdirle karşılanmıştır.²⁰⁴⁵

Bakanlar Kurulu’nun 18. 12. 1975 gün ve 7/11042 sayılı kararnamesiyle Şaban Karataş’ın TRT Genel Müdürü olarak atanması karşısında İsmail Cem Danıştay’a yürütmeyi iptal ve durdurma kararı verilmesi için dava açmış, Danıştay Dava Daireleri Kurulu 13. 2. 1976 gün ve 1976/97 sayılı kararı ile yürütmeyi durdurmuştur.²⁰⁴⁶ Şaban Karataş, TRT’deki bölücü sol yapılanmayı, sol örgütlerin TRT üzerindeki ağırlığını, göreve geldikleri günden itibaren solcularla girdikleri etki-tepki ilişkilerini, “TRT Kavgası”adlı kitabında anlatmıştır. Ona göre İsmail Cem İpekçi, izlediği yayın politikası ile kitleleri tahrik yoluna gitmiştir. Cumhuriyet Hükümeti, kamu düzeni ve millî güvenlik açısından bu zihniyetin TRT başında tutulmasının ağır vebalini taşıyamazdı. Karataş’ın verdiği bilgilere göre, İsmail Cem’in kaleminde, “Doğulu Halklar” deyimi sık sık geçmektedir. Türk devletinin resmî politikası diye İsmail Cem’in tezyif ettiği politika aslında Atatürk’ün ve anayasamızın birleştirici, toplayıcı ve “Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk’tür” diyen millî bütünlük anlayışıdır.²⁰⁴⁷

Cumhuriyet Senatosu Sivas Üyesi Hüseyin Öztürk de Şaban Karataş yönetimindeki TRT’nin, TRT Yasasının 2. Maddesindeki gerçekçi olmak, tarafsız yayın yapmak ilkelerine aykırı hareket ederek, TRT’nin MC iktidarının politikası yönünden bir Vatan Cephesi düdüğü²⁰⁴⁸ haline gelmekte olduğunu ifade etmiştir. Öztürk, Yahya Demirel’in 28 Şubat 1976 günü vergi iadesi soygununa²⁰⁴⁹ yönelik tek haberin radyo ve

²⁰⁴⁵ Tuba Düzgün, *age*, s. 139-140.

²⁰⁴⁶ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, B: 5, 7. 4. 1976, O: 1, s. 142.

²⁰⁴⁷ Şaban Karataş, *TRT Kavgası*, Emek Matbaacılık, İstanbul 1978, s. 331-347.

²⁰⁴⁸ Vatan Cephesi benzetmesi veya tecrübesi eski DP’li Samet Ağaoğlu tarafından da vurgulanmış, “Milliyetçi Cephe” bu noktada eleştirilmiştir. Ağaoğlu, eleştirisinde “Demokrat Parti’nin masumane şekilde ‘Vatan Cephesi’ girişimini suçluyorum. Bu vatan herkesindir. Vatan Cephesi dersine rağmen ‘Milliyetçi Cephe’ kuruyoruz diyorlar. Karşılarındakilere de ‘komünist’ diyorlar. Ben, 200’den fazla milletvekili çıkarmış, Meclis’te en çok milletvekiline sahip bir partiye (CHP) toptan, ‘Sen milliyetçi değilsin’ diyemem. Dediğim zaman o da bana ‘Asıl milliyetçi olmayan sensin’ demek hakkını kazanır. Ama bu tehlikenin yanında, daha büyük tehlike var. O tehlike şu: Bugün memleketi bölmeye çalışan ideolojiler var. Bu ideolojiler bu sefer kelimeyi ele alıyorlar. Öyle mi ‘Sen milliyetçi misin? Ben de Kürt milliyetçisiyim’ diyorlar” diyerek zaten var olan ama cepheleşmenin getireceği daha şiddetli ayrılıklara dikkat çekmiştir. Bkz. Şerafettin Turan, *age*, s. 327.

²⁰⁴⁹ Ticaretle uğraşan yeğen Demirel’in düzenlediği sahte faturalarla ‘sunta’ları ‘mobilya’ diye ihraç etmiş ve böylece haksız kazanç sağlamıştı. Demirel’in Başbakan bulunduğu 1970 başlarında onun kardeşlerine haksız menfaat sağladığı öne sürülmüş ve bu yüzden hakkında Meclis Araştırması açılmıştır. Ama bundan bir sonuç alınamamıştı. Aradan 5 yıl geçtikten sonra yine onun Başbakanlığında bu kez yeğen Demi-

televizyonda olmaması yönüyle TRT düzeninin de cephe düzeni içinde yoksulun, güçsüzün aleyhine, Yahya Demirel'lerin lehine işlediğini dile getirmiştir.²⁰⁵⁰

MC Hükümeti'nin TRT politikası CHP tarafından ciddi şekilde tartışma ve eleştiri konusu olmuştur. CHP'li Ali Nejat Ölçen, TBMM'de MC Hükümeti'ni bu noktada ele almış, MC Hükümeti'ni açık bir şekilde faşizmle itham etmiştir. TRT'nin ülkenin ve ulusun öz malı olmaktan çıktığını söyleyen Ölçen'e göre, bir yıl içinde 84 görevlinin görevine son verilmiş, dışarıdan özel amaçla 431 kişi atanmış, 490 kişinin kurum içindeki hizmet yerleri değiştirmiştir. Ölçen, 4 Mayıs 1976'da oynatılan "Kaf Dağını Terkedenler" filminin²⁰⁵¹ de Atatürk'ün "Yurtta Barış Cihanda Barış" ilkesinin tümünden bırakıldığını gösterdiğini, başrolde oynayan artistin elinde kılıcıyla "Rus kellesi istiyorum" diye bağırdığını ifade etmiştir.²⁰⁵²

MC Hükümeti döneminde Başbakanlık Müşaviri olan Acar Okan bu dönemde Vecihi Ögütçüoğlu, Galip Erdem, Yücel Hacaloğlu gibi isimlerin de Müşavir olduklarını ve daha birçok ismin milliyetçi kadrolaşmanın içinde yer aldığını ifade ederken TRT'de Hamit Tezkan'ın Haber Dairesi Başkanı, Eşref Dirlik'in Televizyon Dairesi Başkanı, Hasan Celal Güzel, Tuncer Engin Ertan ve Şenol Demirel'in ise Danışman olduklarını yazmaktadır. Okan, Mehmet Ağar'dan Namık Kemal Zeybek'e kadar kadrolaşmalarda daha birçok ismi saymaktadır.²⁰⁵³

Ali Nejat Ölçen, MC Hükümeti'ni atamalarda, kredi konularında vb. anlaşılmadığını ancak cinayetlerde anlaştıkları ve cinayetlerde uzman olduklarını da ifade etmiş, millî eğitim politikalarında millî kin söyleminin de bu amaca hizmet edeceğini dile

rel ortaya çıkmıştı Olay belgelerin yayımlanması ile açığa çıktığında 'sunta' ya da 'mobilya yolsuzluğu' diye adlandırılmıştı. Başbakan, yeğeninin kendisi dışında bir vatandaş olduğunu öne sürerek olayı küçümsemişti. Dava duruşmalarına 1976 Nisanında Zonguldak'ta başlanmıştı. Mobilya yerine sunta ihraç ederek haksız kazanç sağladığı savıyla hakkında dava açılan Yahya Demirel, İkinci MC'nin sona ermesinden sonra CHP Hükümeti'nin güvenoyu almasından bir süre sonra (21 Şubat 1978), 1 yıl 5 ay hapis cezasına çarptırılmıştı. Gerçi kendisi, hüküm kesinleşmeden yurt dışına çıkmıştır. Ama hakkında süren dava 1980 Haziran ayında sonuçlanmış ve vergi iadesinde yolsuzluk yaptığı için 4 yıl hapse mahkûm edilmiştir. Bkz. Şerafettin Turan, *age*, s. 344-345.

²⁰⁵⁰ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Cilt: 27, B: 47, 18. 3. 1976, O: 1, s. 223.

²⁰⁵¹ Film, Kafkasya'da Ruslara karşı özgürlük mücadelesi veren Çerkezler'den Susran ile Mizago'nun arasındaki aşkı konu alır. Susran, bölgedeki Ruslara karşı mücadele eden Çerkezler'in lideridir. Bir eğlence sırasında Mizago ile dans eden Susran ona âşık olur. Mizago, Rus Albay Rakimov ile işbirliği yapan Çerkez Karabata'nın kızıdır. Bunu öğrenen Susran, Karabata'nın evine gider. Fakat pusuya düşürülerek yakalanır. Öte yandan Susran'ın silâh arkadaşları Kanşav ve Çelemet, Mizago'yu kaçıtır. Susran, Mizago'ya kavuşmaya çalışacaktır. <https://www.tsa.org.tr/tr/film/filmgoster/1882/kaf-dagini-terk-edenler> (Erişim Tarihi: 2. 01. 2022)

²⁰⁵² Ali Nejat Ölçen, *Faşizm Millet Meclisi'nde Yargılanıyor*, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara 1977, s. 11-13.

²⁰⁵³ Acar Okan, *age*, 163-167.

getirmiştir. Ölçen'in TBMM'de doğrudan Türkeş'i de hedef aldığı görülmektedir. Ölçen, TBMM kürsüsünde MHP'nin sokak iktidarı, devlet iktidarı ve meclis iktidarı stratejisiyle hareket ettiğini bunu “Devlet” adlı yayın organlarında çekinmeden dile getirdiklerini, Gaziantep Eğitim Enstitüsü'nde okuyan öğrencilerin kimlik belgelerinde bozkurt damgalarının taşındığını, Türkeş'in Suudi Arabistan'daki Rabıta örgütü ile birlikte çalıştığını söylediği MSP ile şimdi beraber çalıştığını, Türkeş'in demokratik olamayacağı, bozkurtların dediği gençliği sürekli kavgaya çağırdığını, Demirel'in ülkücüleri Türk milletinin teminatı olarak gördüğü ve kendi pratiği ile faşizmin teorisini birleştirdiğini ifade etmiştir.²⁰⁵⁴

MC İktidarı süresince devamlı halde eleştiriler TRT'nin, gençler arasında da sorunlara sebep olduğu bir gerçektir. Solda yayınlanan eleştiri metinleri gençler arasında da tepkiye sebep oluyordu. Bu amaçla 12 Haziran 1975'te, hükümetin TRT konusundaki tutumunu protesto etmek için CHP İstanbul İl Gençlik Kolları, Taksim Atatürk Anıtı önünde “MC'nin Radyo Televizyonu” ifadesinin kısaltması olarak “MCRT” yazılı bir televizyon maketini yakmışlardır. Anayasanın çizgisi dışına çıkıldığını belirten topluluk, iktidarı Atatürk'e şikâyet etmiş ve Atatürk'ün önünden uyarıda bulunmuştur. Protestolar esnasında Halkçı TRT, Özerk TRT, Kahrolsun Faşistler nidaları duyulmuştur.²⁰⁵⁵ Ayrıca Türkiye'de ilk defa CHP, bir siyasi parti olarak bir genel müdürü görevden uzaklaştırmak ve onunla ilgili bilgi toplamak amaçlı komite bile kurmuştur.²⁰⁵⁶

İsmail Cem, sınıfçılık esasına göre yayıncılık anlayışını sürdürmüşken, Karataş milliyetçilik esası doğrultusunda hareket etme eğiliminde olmuştur. Karataş, düzenlediği basın toplantısında yaşayan edebiyat diye vatan hainlerinin kahraman olarak gösterilmeyeceğini, enternasyonal marşlar çalınmayacağını, özgürlüğün bedeli deyip komünist çetelerin övülmeyeceğini söylemiştir. Bu ilkeler çerçevesinde Karataş döneminde, “Doğu Türkistan Folkloründen Örnekler”, “Malazgirt”, “Birleşen Yollar”, “Hallaçca” isimli TV Programı, Faşizm-Komünizm Programı ve Kerkük'le ilgili programlar yapılmıştır. Bu programlar şikâyetlere neden olurken Karataş, “*Türk-İslam kültürü ayakta durdukça Türk'ün Türk'le ve Müslüman'la, dünyanın neresinde olursa olsun, ilgilenmesi tabiidir*” şeklinde açıklama yapmıştır.²⁰⁵⁷

²⁰⁵⁴ Ali Nejat Ölçen, *age*, s. 38-46.

²⁰⁵⁵ Tuba Düzgün, *age*, s. 253.

²⁰⁵⁶ Yusuf Devran, *Siyasal İktidar-TRT İlişkisinin Dünü*, Başlık Yayın Grubu, İstanbul 2021, s. 119.

²⁰⁵⁷ Yusuf Devran, *age*, s. 120-125.

TRT konusu, İkinci MC Hükümeti'nin son bulmasından sonra da gündemdeki yerini korumuş, mazisine yöneldiği ve “Devlet Partisi” hastalığının nüksettiği ifade edilen CHP'nin kısa sürede Ecevit iktidarı ile Anadolu Ajansı ve TRT'yi denetim ve sansür altına aldığı, “Parti Devleti”ne dönük yüzünün ortaya çıktığı vurgulanmıştır.²⁰⁵⁸

TRT, 1980 sonrasında da eleştirilmeye devam etmiştir. Yazar kadrosunu umumiyetle 1970'lerin milliyetçi aydın çevrelerinin oluşturduğu ve sahipliğini Akkan Suver'in yaptığı “Yeni Düşünce” dergisinde Prof. Dr. A. Mecit Doğru'ya ait bir yazıda TRT'nin Pakistan'ı Tanıtma Programı'nda Akhunlardan “Beyaz Hunlar” diye bahsedilmesi, 16. 12. 1981 tarihli 1206 Gün adlı programda, Mustafa Kemal Paşa ile Azerbaycan mümessilinin harp yaralılarının olduğu hastaneyi gezmeleri sırasında bir askerin “*Doktor, hemen beni tımar et*” şeklinde yalvarması, “*Mustafa Kemal Paşa Anadolu'da Millî Mücadele'yi başlatırken Enver Paşa Hayber'de bir devlet kurmayı düşünüyordu*” ifadeleri, yabancı kelime ve cümlelerin kullanıldığı yerler ve anlam açısından yanlış kullanımları, uydurma kelimeler vb. söz konusu edilmiştir. TRT'nin layıkıyla sorumluluğunu yerine getirmediği ifade edilmiştir.²⁰⁵⁹

5 Haziran 1977 Milletvekili Genel Seçimleri'ne 1 Mayıs Taksim Olayları, Çiğli'de Bülent Ecevit'e suikast girişimi, Başbakan Demirel'in Ecevit'e “İstanbul mitingini iptal ediniz, size suikast yapılacaktır” mektubu damga vurmuştu. Bu üç olayı seçim malzemesi olarak kullanan Ecevit, CHP'ye 450 milletvekilinin 213'ünü kazandırmış ve seçimlerden birinci parti olarak çıkmasını sağlamıştır. AP, 185, MSP 24, MHP 16, CGP 3, Demokratik Parti 1, Bağımsız 4 milletvekilliği kazanmıştır. Muhittin Çolak'a göre, CHP'de mevzilenmiş olan Marxist-bölücü unsurlar seçimlerde her türlü hileye başvurmuşlardı. 14 Haziran 1977'de Fahri Korutürk, hükümeti kurma görevini Ecevit'e vermiş ancak 217 oyla Ecevit'in güvenoyu alamaması üzerine 4 Temmuz'da hükümeti kurma görevi Demirel'e verilmiş, böylece İkinci MC Hükümeti'nin önü açılmıştır.²⁰⁶⁰ CHP İzmir Milletvekili, Siyasal Bilgiler Fakültesi eski Siyaset Sosyolojisi Öğretim Üyesi, Doç Dr. Ahmet Taner Kışlalı, 1977 yılındaki seçimlerde CHP ile MHP'de yükselişi, AP'nin değişen toplumun koşullarına göre kendini bir ölçüde yenileyememesine bağlamıştır.²⁰⁶¹

²⁰⁵⁸ Metin Turhan, *age*, s. 374.

²⁰⁵⁹ *Yeni Düşünce*, Sayı: 37, 18 Haziran 1982, s. 19.

²⁰⁶⁰ Muhittin Çolak, *age*, s. 355-357.

²⁰⁶¹ *Yankı*, Sayı: 355, 2-8 Ocak 1978, s. 6.

Nevzat Kösoğlu, AP, MSP ve MHP tarafından kurulan 41. Cumhuriyet Hükümeti'nin (21.07.1977-05.01.1978) “Milliyetçi Cephe” olarak adlandırılacağına dikkat çekmiş ve bu hükümetin bir “Koalisyon Hükümeti” olduğundan hareketle kelimelere tehlikeli manalar yükleyerek, “Cephe” tabirinin de bölücülüğe ve kamplaşmaya bir basamak olarak kullanılmaması gerektiğini vurgulamıştır.²⁰⁶²

Koalisyon görüşmeleri sırasında MHP, Demirel'e 15 maddelik teklif sunmuştur. Buna göre; Koalisyon, hükümet bütünlüğü arzmelidir, İçişleri ve Millî Eğitim Bakanlıkları MHP'ye verilmeli, gençlik millî hedeflere yönlendirilmeli, İmam Hatip mezunları yükseköğretime devam edebilmeli, Yüksek İslam Enstitüleri akademiye çevrilmeli, din dersleri mecburi olmalı, hayat pahalılığının önüne geçilmeli, ihracat artırılmalı, Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulmalı, millî harp ve ağır sanayi, teknoloji üretimi, eğitim ve kaynak planlanmasıyla birlikte ele alınmalı, süratle gerçekleştirilmeli, Millî Mesken Kurumu kurularak vatandaşlar ev sahibi yapılmalı, Seçim İttifakı Kanunu çıkarılmalıdır. Kurulan II. MC Hükümeti'nde AP 13, MSP 8, MHP 5 bakanla temsil edilmiştir. Kabineye giren tüm bakanların oyla seçildiği MHP'nin hükümette yer alan bakanları şu kişilerden oluşuyordu: Alparslan Türkeş: Başbakan Yardımcısı, Niğde Milletvekili Sadi Somuncuoğlu: Devlet Bakanı, Gaziantep Milletvekili Cengiz Gökçek: Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı, Konya Milletvekili Ağâh Oktay Güner: Ticaret Bakanı, Gün Sazak: Dışarıdan Gümrük ve Tekel Bakanı.²⁰⁶³

MHP'nin MC hükümetlerindeki ortaklığı ile devlet ve bürokrasi ile doğrudan tanışması ve sorumluluk alması yönüyle popüler hale geldiği araştırmacıların üzerinde müttefik olduğu bir konu olmuştur. MHP, bu ortaklıkla iktidar hedefini de ortaya koymuş ve iktidar alternatifi olabileceğini tescil etmiş ve kamuoyunda bu algının oluşmasını da sağlamıştır. 1960'lı yılların ortasında teorik olarak ortaya koyduğu alternatif milliyetçilikve “Dokuz Işık Millî Doktrin”i, 1970'lerde Türk tarihi ve kültüründen beslenmiş bir şekilde toplumsal alana yön verecek Türk milliyetçiliği ideolojisi halini almıştır. Bu noktada Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarından itibaren etkili olan devlet tekelindeki resmî milliyetçiliğin artık yerini toplumsal tabanı geniş olan bir milliyetçiliğe bıraktığı söylenebilir.

²⁰⁶² Nasrullah Uzman, “Milletvekili Olarak Nevzat Kösoğlu”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Eylül 2017 21(3), s. 979.

²⁰⁶³ Metin Turhan, *age*, s. 353-354.

Bu yüzden toplumsal tabana kavuşarak siyasette de kendini artık benimsetmiş olan MHP'nin basın ve yayın faaliyetleri içinde bulunanlar tarafından takip edildiği görülmektedir. “Yankı” dergisi 21-27 Haziran 1976 sayısını “Neo MHP-Türkeş Anayasa Mahkemesinde” kapağıyla yayınlamış, MHP'nin Almanya ve Hollanda'da faaliyetler yürütmesi sebebiyle Cumhuriyet Başsavcısı Kâzım Akdoğan'ın iddianame hazırlayarak Anayasa Mahkemesi'ne iletme sürecine yer vermiştir. “Yankı”nın verdiği bilgilere göre, bu süreçte Almanya Anayasa Koruma Örgütü, aşırı kuruluşlarla ilgili hazırladığı raporu Türk Büyükelçiliği'ne vermiş, MHP'nin 250 aktif üyeye sahip olduğunu bildirmiştir. Alman Sosyal Demokrat Partisi İç Güvenlik Kurultayı ise faşist kuruluşların eylemlerine son verilmesi, MHP Almanya örgütlerinin ve yan kuruluşlarının kapatılması yolundaki karar tasarısını 450 delegenin oybirliği ile kabul etmiştir.²⁰⁶⁴ Cemal Anadol'un “*Milliyetçi hareketin ölçülü lideri, Türk siyasi tarihinin en seviyeli politika adamı*”²⁰⁶⁵ dediği Türkeş'i yukarıdaki sayısından birbuçuk yıl sonra “Yankı” dergisi “*Yılın Adamı*”²⁰⁶⁶ olarak dergi kapağına taşımıştır.

Turhan Feyzioğlu gibi “Sağ Kemalizm” portreleri içinde değerlendirilen ve Kemalizmin ideolojik niteliklerine değinirken onun hayattan doğduğuna yönelik bir bakışa sahip olan Prof. Dr. İsmet Giritli²⁰⁶⁷, 5 Haziran 1977 Seçimleri öncesinde yayınladığı kitabında, MHP'nin memlekette sosyo-ekonomik farklılığa ve uçuruma açıkça dikkat çeken ve solculuğa karşı sistematik bir milliyetçi ideoloji ile karşı çıkan bir parti olduğunu ve milliyetçi koalisyonu oluşturan CGP ve AP'nin de bu çizgiye doğru önemli mesafeler katettiğini yazmış, MHP'nin Türk milliyetçiliği üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur.

İsmet Giritli tarafından MHP, İngiltere'nin Muhafazakâr Partisi gibi millî değerlere ve toplumun ulusal özlemlerine eğildiği, laiklik prensibini kabul etmesine rağmen, Batı dünyasının Hristiyan Demokrat ve Hristiyan Sosyalist Partileri gibi dine ve dini değerlere önem ve saygı atfettiğine işaret etmiştir. Buna rağmen MHP, solcular ve solcuların iddialarını tetkik ve tahlil etmeden kabul edenler tarafından “faşist” olarak

²⁰⁶⁴ *Yankı*, Sayı: 275, 21-27 Haziran 1976, s. 4-5.

²⁰⁶⁵ Cemal Anadol, *age*, s. 281.

²⁰⁶⁶ *Yankı*, Sayı: 355, 2-8 Ocak 1978.

²⁰⁶⁷ İhsan Ömer Atagenç, *age*, s. 131-133.

suçlanmış ve bu suretle Türk siyasi hayatından sürülmek, milletlerarası komünizmin arzuladığı gibi aşırı solun karşısında kutuplaştırılmak istenmiştir.²⁰⁶⁸

Oysa MHP'nin siyasette bunalımları aşma ve uzlaşmacı bir temelde hareket ettiğini, kurumsal olarak da bunu ilke haline getirdiğinin bir yansıması II. MC Hükümeti döneminde Meclis Başkanlığı Seçimleri'nde CHP adayını desteklemesinde görülmektedir. Gün Sazak Bey'in Alparslan Türkeş'le konuyu müzakeresinden sonra MHP, kamuoyuna açık şekilde CHP'ye Meclis Başkanlığı konusunda komünist olmayan bir milletvekilinin aday gösterilmesi durumunda destekleyeceğini açıklamıştır. Bu yaklaşımla MHP, Türkiye'de bölücülük ve komünistlerle meselesi olduğunu, CHP'ye oy veren vatandaşlarla bir meselesi olmadığını da ifade etmiş oluyordu. CHP tarafından önerilen Cahit Karakaş²⁰⁶⁹, CHP ve MHP oylarıyla 1 Kasım 1977'de Meclis Başkanlığı'na seçilmiş oldu.²⁰⁷⁰ Yaşar Okuyan, bu sıralarda Türkeş'in CHP ve MHP koalisyonunun kurulabileceği fikrine de sıcak baktığını Gün Sazak kanalıyla aracılarla Bülent Ecevit'e ilettiklerini ifade etmektedir. Ancak Ecevit, Meclis Başkanlığı için MHP'ye verdiği destekten dolayı teşekkür etmiş, MHP ile koalisyon girişimine örgütün hazır olmadığını ve göze alamayacağını söylemiştir.²⁰⁷¹

4.6. MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ'NİN TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ DÜŞÜNCESİNDE MİLLÎ KİMLİK VE MİLLÎ KÜLTÜR MESELESİ

Sosyal bilimlerin hemen her dalında görüldüğü gibi kültür sorunlarını ele alanlar onu kendi uğraş alanları ve değerleri açısından tanımlama yoluna gitmişler ve Şerafettin Turan'ın tespitine göre 200'e yakın kültür tanımı²⁰⁷² ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede

²⁰⁶⁸ İsmet Giritli, *age*, s. 16-17.

²⁰⁶⁹ CHP Zonguldak Milletvekili Karakaş, İstanbul Teknik Üniversitesi mezunu olup aynı üniversitede doktora yapmıştır. Federal Almanya Cumhurbaşkanı büyük liyakat sahibi olan Karakaş parlamentoda şu görevleri yürütmüştür: Bayındırlık Komisyonu Başkanı, NATO Parlamenterler Türk Grubu Başkanı, Türkiye-AET Karma Parlamento Komisyonu Başkanı, Türk-Alman Parlamento Dostluk Grubu Başkanı, Parlamentolararası Birliği Türk Grubu Üyesi, Türk Atlantik Derneği Yönetim Kurulu Üyesi, CHP Parti Meclisi ve Merkez Yönetim Kurulu Üyesi. Bayındırlık ve Ulaştırma Bakanlıkları'nda da bulunan Cahit Karakaş, 1969'da AP'den Zonguldak milletvekili olarak parlamentoya girmiş, 1971'de AP'den istifa ederek CHP'ye girmiştir. Bkz. Zeki Hacıbrahimoğlu, *age*, s. 273; *TBMM Albümü (1920-2010)*, 2. Cilt (1950-1980), Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel (Ed.), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1, Ankara 2010, s. 1025.

²⁰⁷⁰ Muhittin Çolak, *age*, s. 361-362.

²⁰⁷¹ Yaşar Okuyan, *O Yıllar*, Deniz Güçer (yay. hzl.), 3. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul 2010, s. 77.

²⁰⁷² Füsün Üstel tarafından "zahmetli kavram" olarak nitelenen ve ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra bir kamu politikasına sahip olan kültür kelimesinin kullanımı, tanımlamaları için bkz. Füsün Üstel, *Kültür*

Latince’de toprağı işlemek anlamına gelen ve Türkçe’ye Fransızca’dan geçen kültür kelimesi hayat biçimi, düşünceler sistemi, toplumdaki geçmiş davranışların biriktirilerek aktarılmasının sonuçları, insan gereksinimlerinin sonucu ortaya çıkan her türlü alışkanların bütünü olarak ele alanlar ortaya çıkmış, İngiliz P. Bagby ise kültür için “tarihinin kalıplı ve tekrarlanan eseri” demiştir. Ziya Gökalp’in kesin bir şekilde medeniyetten ayrı gördüğü ve Arapça karşılığı ile “hars” dediği, Atatürk’ün ise çoğu zaman medeniyetle birlikte ele aldığı kültürü, Şerafettin Turan, *“bir toplumda geçerli olan ve gelenek halinde devam eden her türlü dil, duygu, düşünce, inanç, sanat ve yaşayış öğelerinin tümü”* şeklinde ortaya koymuştur.²⁰⁷³

Türkiye’de eğitim sistemiyle ilgili çalışmalar yürüten ve raporlar hazırlayan Amerikalı John Dewey ise kültür konusunu J. J. Rousseu ve İ. Kant üzerinden ifade etmeye yönelmiştir. Dewey’e göre Rousseau, bir kültürün doğaya karşıtlığı sorununu ortaya atmış ve insan doğası üzerinde durup onu her bakımdan üstün saymıştır. Çünkü ona göre, kaba ve ilkel durumuna karşın, doğa, ilkel eşitlik ortadan kalkıp da onu bozan koşullar doğuncaya kadar, kendine özgü iyiliği yitirmemişti. Kant’la, onun ardından giden Almanların ise Rousseau’nun halka aykırı gelen düşüncelerindeki meydan okumayı yeniden ele alıp, onun tutumunu tersine çevirmeye çalıştıkları görülmektedir. Alman felsefesinde, Napolyon’un saldırıları ardından milliyetçiliğin doğuşu ile daha da karmaşık bir duruma giren kültür, üstünlük sağlamaya dönüşmeye başlamıştır. Dewey ayrıca Alman düşünürlerinin kafasında kültürün istediğinin devletin ve yasanın istediğiyle aynı olduğuna da işaret etmektedir.²⁰⁷⁴

Bu noktada Sibel Özbudun kültürü her bir topluma özgü, yani tikel; ezelden ebede varolan, değişimsiz, saf, biricik, içine girip çıkanları yani katılımcıları değişse bile sabit kalacak bir aura olarak tahayyül edilmesine dayanan kültür kavrayışının, bize esas olarak Alman romantisistlerin, özellikle de Herder’in mirası olduğuna dikkat çekiyor. Özbudun’un çok yerinde bir tespitle Terry Eagleton’un *“Uygarlık soyut, yabancılaşmış, parçalanmış, mekanik, faydacı, maddi sürece duyulan boş inancın esiri; kültür ise bütünsel, organik, duyumsal, kendinde amaçlı ve geçmişi kapsayıcıydı. Bu yüzden kültür ile uygarlık arasındaki çatışma, gelenek ve modernlik arasında sürmekte olan çekişmenin*

Politikasına Giriş Kavramlar, Modeller, Tartışmalar, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2021, s. 14-19.

²⁰⁷³ Şerafettin Turan, *Türk Kültür Tarihi*, 7. Basım, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2014, s. 15-21.

²⁰⁷⁴ John Dewey, *Özgürlük ve Kültür*, Vedat Günyol (çev.), Üçüncü Basım, İstanbul 1988, s. 32-33.

*bir parçası oldu” değerlendirmesine yer vermesi de 1960 sonrası Türk milliyetçiliğinin kültür ve kimlik sorunları karşısındaki pozisyonunun temellendirilmesinde de oldukça önem arz etmektedir.*²⁰⁷⁵ Terry Eagleton’a göre, 1960’lardan itibaren siyasi çatışma terminolojisinin bir parçası olan kültür, ayrıca dinsel otoritenin görkemli konumunu miras almıştır. Aynı zamanda kültür kavramı hem politik solun ayrılmaz parçalarından ve hem de politik sağın da yaşamsal gereklerinden biri olarak son derece karmaşık bir toplumsal tarihe sahip olmuştur.²⁰⁷⁶

Milliyetçiliği kültüre yaslanan bir ideoloji olarak ele aldığımızda 1960 öncesinde dinin yerini alması oldukça manidar, 1960 sonrasında ise Türk milliyetçiliği çerçevesinden baktığımızda millî kültürün bir parçası olarak konumlandırılması oldukça yerinde görülüyor. Nitekim Eagleton da *“eğer din kült, duyumsal sembolizm, toplumsal birlik, kolektif kimlik, pratik ahlak ve tinsel idealizm bilimi ve entelektüeller ile halk arasında bir bağ sunuyorsa kültür de aynı bağı sunar”* demektedir.²⁰⁷⁷

Eagleton, milliyetçiliğe romantizmin vesile olduğu bir hareket olarak bakmanın yanında kültürün mevcut derinliğine ve yankısına milliyetçiliğin yükselişi sayesinde yeni bir önem kazandığını söylemektedir. Bu önemde devlet, sivil toplumdaki kronik çatışmaları ahenk içinde uzlaştırmaya çalışan aşkın bir alanken kültür, her birimizin bağrında gömülü olan kolektif kendiliği özgürleştirerek bizi siyasal yurttaşlığa hazırlayan etik bir pedagoji biçimidir. Yani devlet ve kültür bölünmenin aşılmasının beklendiği alanlardır.²⁰⁷⁸

Dolayısıyla kültür, aynı toplumun bütün üyelerine has birtakım özellikler bütününe ve bütün içindeki temel şahsiyete dayanmaktadır. Bu şahsiyet aile, okul, din gibi temel müesseseler vasıtasıyla kimliğe bürünmekte ve gruba dâhil olmaktadır. Kültür artık gruba ait olunca, “kavmî” (etnik) olan şey, daha olgunlaşmış olarak “millî” olmuş olmaktadır. Ancak bu millînin içinde, mahiyet farkı taşımayan, derece farklılıklarından ibaret olan, yan kültür denilebilecek çeşitlilikler mevcut olabilmektedir. Bunlardan birincisi, merkezî kültürün etrafında şekillenmiş olan tarihi “kültür çeşitlenmeleri”dir. Bu noktada aynı millete mensup, farklı etnik gruplar böyledir. İkincisi, dinî azınlıklardır.

²⁰⁷⁵ Sibel Özbudun, *age*, s. 18-19.

²⁰⁷⁶ Terry Eagleton, *Kültür Yorumları*, Özge Çelik (çev.), Birinci Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2005, s. 10-11, 51.

²⁰⁷⁷ Terry Eagleton, *age*, s. 54.

²⁰⁷⁸ Terry Eagleton, *Tanrı’nın Ölümü ve Kültür*, Selin Dingiloğlu (çev.), Birinci Basım, Yordam Kitap, İstanbul 2014, s. 116.

Meselâ Türkiye’de Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, Süryaniler gibi. Üçüncüsü ise göçmen azınlıklardır yani dışarıdan göç edenlerdir. Dışarıdan göç edenlerde din farklılığı yoksa kaynaşma mümkün olabilmekte, varsa azınlık statüsüne dâhil olunmaktadır.²⁰⁷⁹ Böylece merkezî kültür etrafında etnik kimlik ve etnik oluşum hakkında gerçekçi bir açıklamanın yapılabilmesi için kolektif kültürel kimlik yani millî kültür kavramının bizzat kendisinin tarihsel ve sembolik bakımlardan yeniden inşası ihtiyacı doğmaktadır. Kolektif kültürel kimlik, bu kimliği oluşturan unsurların nesiller boyu sürmüş tek biçimciliğine değil, halkın belli bir kültürel birimine dâhil nesillerde var olan bir süreklilik duygusuna, tarihin eski devirlerindeki paylaşılan anılarına ve her neslin kültürünün kolektif kaderi hakkında taşıdığı düşünceyi hedeflemektedir.²⁰⁸⁰

Bununla birlikte etnik kimlik ve etnik oluşum hakkında gerçekçi bir açıklamanın yapılabilmesi için kolektif kültürel kimlik yani millî kültür kavramının bizzat kendisinin tarihsel ve sembolik bakımlardan yeniden inşasına ihtiyaç bulunmaktadır. Kolektif kültürel kimlik, bu kimliği oluşturan unsurların nesiller boyu sürmüş tek biçimciliğine değil, halkın belli bir kültürel birimine dâhil nesillerde var olan bir süreklilik duygusuna, tarihin eski devirlerindeki paylaşılan anılarına ve her neslin kültürünün kolektif kaderi hakkında taşıdığı düşünceyi hedeflemektedir.²⁰⁸¹

Gerek milliyetçi-kuramcı ve orta tabaka entelektüellerin tarihsel köklerini yaratıp kodlamalarında gerekse Kültür-Düşün tarihinin milliyetçiliği değerlendirmesinde kültür, milliyetçiliğin yazgısının belirlenmesinde hep kilit rol üstlenmiştir. Her milliyetçi akımın belli bir üst kültüre alternatif olarak tasarlandığı düşünüldüğünde milliyetçiler için dönüştürecekleri topluma yeni bir kültürel atmosfer kurmaları da kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu sebeple milliyetçi elitler ya başka kaynaklardan ya da alt kültürlerden yararlanarak toplumlarını bir arada tutacak ortak bir kültür dizgesi oluşturmaları veya tamamen yeni, sil-baştan kültürel doku mühendisliğine soyunmaları gerekmiştir.²⁰⁸²

Bu doğrultuda çok farklı tanım ve tarifleri bulunan kültüre Mustafa Erkal, Türk milliyetçiliği çerçevesinden tarihi bir birikim, sosyal miras veya sosyal akrabalık bağı olarak bakmıştır. Buna göre, inançlar, değerler, semboller, normlar, örf ve adetler kültürün manevi yüzünü oluşturmaktadır. Kültürler, kavmî niteliklerini aşarak millî

²⁰⁷⁹ Yümnî Sezen, *Kültür ve Din*, İz Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 2015, s. 47.

²⁰⁸⁰ Yümnî Sezen, *Kültür ve Din*, 2. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 47.

²⁰⁸¹ Cengiz Aldemir, *Üçüncü Yol: Kültür Milliyetçiliği*, 2. Baskı, Berikan Yayınları, Ankara 2012, s. 106.

²⁰⁸² Baran Dural, *age*, s. 83.

seviyede ortak paydalara sahip bir yaşama tarzının unsurları haline geldikçe ise millî kültüre mal olmakta ve milletleşme sürecinde mesafe almaktadır. Biz duygusu, kültürel temas ve kültürleştirme sonucu ise belirli bir coğrafyada bir millî kültür, hâkim kültür durumuna gelebilmektedir.²⁰⁸³ Dolayısıyla millî kültür millet olmanın hem temeli hem çatısıdır denilebilir.

Cumhuriyet Döneminde özellikle Atatürk sonrasında hümanist düşünceye dayalı bir eğitim ve kültür politikasının takip edilmesi, devletin yabancılaşması ve milletin kendi öz kültür değerlerinden kopuk yetişmesi Türk milliyetçilerinin ve muhafazakârların gündeminde olmuştur. Kültür ihtilali yaşandığı, bunun ise bunalım ve buhrana sebep olduğu dile getirilmiş hatta temelde bu meseleler yüzünden gerçekleşen davalar tarihteki yerini almıştır. 1950’lerde DP döneminde ise milliyetçi ve muhafazakâr entelektüelden faydalanılmadığı, Türk milleti ve Türk devletinin geleceği adına kültür politikaları belirlenmediği, bunalıma millî kültür ve duygu yönünden kulak verilmediği görülmektedir. Köy Enstitüleri ve Halkevleri gibi kuruluşların ortadan kalkması veya türbelerin açılması ile meselenin çözilemeyeceği ne yazık ki öngörülememiştir.

Devletin temel politikası olarak 1960’lardan itibaren Türk milliyetçilerinin gündemini meşgul eden kültür politikası kavramı dünyada da aynı tarihlerde UNESCO toplantıları sonucunda ortaya atılmıştır. O dönemde UNESCO Genel Müdürü olan Rene Maheu bu kavramı uluslararası platformda telaffuz etmesi, kavramın yaratıcısı olarak tanınmasına sebep olmuştur.²⁰⁸⁴

Bu çerçevede tek başına maddi kalkınmanın da Türk milleti için sağlıklı sonuçlar doğurmayacağını gerek Nihal Atsız gerekse 1960 sonrasında Türk milliyetçilerinin lideri olan Alparslan Türkeş’in ifade ettikleri görülmektedir. Atsız, “barajlar, fabrikalar, limanlar, yollar” yapmış olan DP iktidarının “bir gecede düşüşü”nü manevi kalkınmanın ihmal edilmesine bağlıyordu. Bu yüzden Atsız’a göre, “*Menderes geldi diye koyun, sığır, deve kesenler, oğlunu kurban etmeye çalışan partizanlar, Demokratlar Yassıada’ya sürülürken ‘gık’ bile diyememişler*”dir. Atsız ayrıca AP’nin 1967’deki durumunun da aynı olduğuna işaret etmiştir.²⁰⁸⁵

²⁰⁸³ Mustafa E. Erkal, “Kültür-Kültürel Kimlik ve Türk Kimliği”, *Alparslan Türkeş Birinci Yıl Armağanı-04.04.1997-04.04.1998*, Mavi Ofset, Ankara 1998, s. 84.

²⁰⁸⁴ Ömer Faruk Gençkaya, Erdem Ünal Demirci, “Türkiye’de Kültür Politikasının Kurumsallaşma Sürecine Genel Bakış”, *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Ekim 2018 Cilt: 3, Sayı: 2, s. 60.

²⁰⁸⁵ Nihal Atsız, “Konuşmalar III”, *Ötüken*, 13 Temmuz 1967, s. 2-5.

Diğer yandan Atsız'ı kısmen destekleyici nitelikte 1950'lerde "Orkun" dergisi ekibinde de bulunmuş olan Selâhattin Ertürk de görece bir hızla modernleşmekte olan bir toplum haline gelme sebebiyle Türkiye'de kendini göstermiş olan değerler bunalımına dikkat çekmiştir. Bu yüzden kültürün kendini yeniden oluşturması ve birbiriyle etkileşim içinde bulunan kültür öğelerinin yeniden biçimlendirilmesi kaçınılmaz sonuç olarak değerlendirilmektedir.²⁰⁸⁶

Türkeş'e göre ise en ilkel olanından en gelişmiş olanına kadar bütün toplumların manevi yapısında din, dil, töre ve sanat olmak üzere dört temel unsur mevcuttur. Bunların uzun zaman içinde tabii, siyasi ve iktisadi şartlara bağlı olarak yoğrulması ve kaynaşması kültürü meydana getirmektedir. Fertlere müşterek bir ruh ve karakter veren onları birbirine bağlayan kültür, yenilgi zamanlarında da devam edebilir özelliğe sahiptir. Türkeş'e göre, kurtuluşu olmayan esaret, kültür esaretidir. Kültür emperyalizmi ve yozlaşma sosyalist ülkelerde olduğu gibi tam bir kültür ihtilaline kadar da gidebilmektedir.²⁰⁸⁷

Kişisel kimliklerini oluştururken çoğu birey, din, ırk, sınıf, etnik köken, cinsiyet ve milliyet gibi belirli grup bağlarını ve özelliklerini paylaşmaktadır. Bu özellikler onlara özneyi ve öznenin kimlik anlayışını nitelemekte yardımcı olmaktadır. Kültürel kimlik fikri böyle ortaya çıkmıştır. Modern dönemde öznelere oluşumuna en önemli etkiyi yapan şey millî kimlik kavramı olmuştur.²⁰⁸⁸ Yani kişisel kimliğin bağlandığı ve içtimai bir yapı ve maşerî bir hale bürünmesi millî kimlikle mümkün olabilmektedir. Bu yüzden Türkeş'de kültür, millî bütünleşmenin, var olmanın ve varlığını devam ettirmenin temelidir. Emperyalizmin, ülkelere ve siyasi iktidarlara nüfuz etmek ve bu yolla da kültürü tahribe girişmekte olmalarından dolayı devlet bünyesinin sağlam olması ve millî ülkü için millî kültürün korunup yaşatılması Türk milliyetçiliğinin görevi sayılmıştır. Nitekim Ziya Gökalp'e göre de millî kültüre dâhil olan şeyler usulle, fertlerin iradesiyle vücuda gelmedikleri için sunî değildir. Bitkilerin, hayvanların organik hayatı gibi millî kültür de tabii surette kendine dâhil olan şeylerin teşekkül ve tekâmülü ile meydana geliyordu.²⁰⁸⁹

²⁰⁸⁶ Selâhattin Ertürk, *Diktacı Tutum ve Demokrasi*, Dördüncü Baskı, Yelken Tepe Yayınları, Ankara 1985, s. 9.

²⁰⁸⁷ Cemal Anadol, *age*, s. 199-201.

²⁰⁸⁸ Jorge Larraín, *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*, Neşe Nur Domaniç (Türkçesi), Birinci Baskı, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1995, s. 212.

²⁰⁸⁹ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Mehmet Kaplan (hızl.), MEB Yayınları, İstanbul 1990, s. 31.

Nevzat Kösoğlu ise, “Söğüt” dergisinin Temmuz 1970’te yayınlanan sayısındaki yazısında kültürün içtimai şuur seviyesine ulaşmak açısından ayrı bir değere sahip olduğunu söylemektedir. Oysa kültür, Türkiye’de içtimai şuur seviyesine ulaşamamıştır. 19. yy pozitivistlerinin bakış açısı 20. yy’da da devam etmiş, Batı’nın ilim ve metoduna sahip olunmamış, Batı’nın hayat üslubunu şeklen aktarma sözkonusu olmuştu. Ruhî dayanağını Batı karşısındaki eziklik ve hayranlıkta bulan tutum giderek aydınlarda mistik bir tavır almaya dönüşmüş, ilim adamlarından çok ilim havarileri görülmeye başlamıştır. Böylece Türk düşüncesi, fikir imal etmekten ve yaratıcılıktan uzak şekilde Batı ile temas ettiği noktada takılıp kalmış, pozitivism ise kaba bir maddeciliğe dönüşerek donup kalmıştır. Kösoğlu, millî kültür hareketinin tabii ve zaruri olarak Kuran-ı Kerim’den başlaması ve Türk aydınını Kuran’la doğrudan temas ettirilmesini de millî kültür konusunda çözümün başlangıcı görmüştür.²⁰⁹⁰

1970’lerden beri Türk milliyetçiliği çerçevesinde fikir üreten ve MHP’ye yakın isimlerden biri olarak Orhan Türkdoğan da Palmer P. Jay’ın Japonya’da millî yapı ve millî devlet anlamına gelen “kokutai” kavramı üzerinden “ümme”in de Türkiye’nin siyasi modernleşmesinde rol oynayabileceği görüşüne katılır. Bu manada İslam dini sembolik farklılaşma, ferdileşme ve rasyonalizasyon anlamında mit ve büyü yapısına dayalı Japon dininden daha modern olmasına rağmen Türkiye, modernleşme enerjisini Japon Şintosunda rastlanıldığı gibi başarılı bir biçimde değerlendirememiştir. Türkdoğan ayrıca Batı uygarlığının temelinde “Hristiyanlık” ve “Milletleşme” süreçleri olarak iki ilkenin varlığına işaret etmektedir.²⁰⁹¹ Aslında Türkdoğan’ın söylemek istediği şey modernleşmenin Türkiye’de bir kültür değişmesine dönüşmesi ve algılama sorunlarının getirdiği yapısal çelişkilerin ise milletleşme gerçeğini engellemiş olmasıdır.

Kösoğlu’na göre, Atatürk’ün kültür siyasetinde, Türk kültürünü Batı kültürünün de üzerine çıkarma heyecanı bulunuyordu. Nitekim ilk telif ve tercüme heyetinin başına Ziya Gökalp getirilmiştir. Ancak 1938’den sonra ise Yunan ve Latin kaynaklarına dayalı bir hümanizm hareketi başlamıştır. Batılılaşabilmek için bu kaynaklardan başlanması gerektiği düşünülüyordu. Milliyetçilik ilkesi böylece hayatiyetini kaybetmeye, millî kültür ise sükût etmeye başlamıştır. Kösoğlu, MHP ve Türk milliyetçiliğinin görüşü, kültür alanında meydana gelmiş olan boşluğu 1961 Anayasası’nın 129. Maddesinin

²⁰⁹⁰ Nevzat Kösoğlu, *Kitap Şuuru*, 4. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994, s. 79, 99.

²⁰⁹¹ Orhan Türkdoğan, *Millî Kültür Modernleşme ve İslam*, 1. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 157-160.

“İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma, plana bağlanır; kalkınma bu plana göre gerçekleştirilir” ifadesine dayanarak doldurulmasından yana olduğu anlaşılmaktadır.²⁰⁹²

MHP ile birlikte siyasi sahada kendini hissettiren yeni modernleşme ve medeniyet davasında tıpkı Cumhuriyet Döneminde olduğu gibi kültür konusunda takip edilen siyaset ayrıcalıklı bir yere sahip olduğu açıkça görülmektedir. Bu ayrıcalıkta Türk kültürü hayatındaki yeri bir başka dinin herhangi bir millet hayatındaki yerinden çok farklı olan İslamiyet ve kültürün en parlak dönemini teşkil eden Osmanlı Devleti’ne itibarının geri verilmesi, millî kültürün bütüncül bir yaklaşımla ele alınması zaruri görülmüştür. Millî kültürün bütüncül bir yaklaşımla ele alınması, olağan sürekliliğin bozulmaması gerektiği özellikle 1970’li yıllardan bugüne kadar Türk milliyetçiliği ve Türk milliyetçiliği içindeki muhafazakâr damar içerisinde vurgulanagelmıştır. Bu vurgularda “*jeo-kültürel mirası muhasebe defterine kaydetmeyen pozitivist elitlerin sıfır sermaye ile politika yaptıkları ve nesillerin enerjisini boş yere tükettikleri*” ifade edilmiştir.²⁰⁹³

Millî kültür üzerinde 1970’lerde milliyetçi dernek ve kuruluşların da görüşler yayınladığı ve önerilerde bulundukları görülmektedir. Bunda MHP’nin millî doktrin olarak ortaya koyduğu ilkelerin kamuoyunda ve halk üzerinde karşılık bulması, toplumun yabancı akımlarla 1960 sonrasında doğrudan yüzleşmesi, MHP’nin devleti yeniden ele alma zorunluluğuna yönelik tespitleri ve devletin millî kültür temelli yeniden kurulması düşünceleri oldukça belirleyici olduğu öne sürülebilir. Bu durumun Türk milletine 1960 sonrasının talihsiz ortamında millî kültür davasına yaklaşım konusunda bir özgüven kattığını ifade edebiliriz.

Bu bağlamda 1960’lardaki Milliyetçiler Derneği’nde konferanslar veren ve millî kültür birikimlerini gençlere aktaran Semiha Ayverdi’nin kurduğu Türk Kadınları Kültür Derneği’nin ²⁰⁹⁴ MHP fikriyatını desteklediği görülmektedir. Adı geçen dernekte Türkiye’nin 1960’tan sonra kültür alanında önemli bürokratlarından olan ve Türkiye’yi yurtdışında temsil ederek Almanya ve Pakistan gibi devletler tarafından çeşitli ödül ve nişanlara layık görülen Mehmet Önder²⁰⁹⁵ 21 Ocak 1975’te tarafından bir konferans verilmiştir. Konferansın kitapçığı “Millî Kültür Politikamız” başlığını taşımaktadır. Burada dikkati çeken çok önemli bir nokta, 1971 yılına kadar Türkiye’de Kültür

²⁰⁹² Nevzat Kösoğlu, *Konuşmalar*, 1. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1992, s. 40-44, 51.

²⁰⁹³ Abdülkadir İlgen, *age*, s. 182.

²⁰⁹⁴ Bkz. Altan Deliorman, *Işıklı Hayatlar*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2004, s. 175-203.

²⁰⁹⁵ Bkz. Mehmet Yardımcı, *Millî Kültür Araştırmaları*, 50. Kültür ve Sanat Yılında Dr. Mehmet Önder’e Armağan, Kültür Bakanlığı Millî Kütüphane Basımevi, Ankara 1996, s. 1-4.

Bakanlığı'nın olmayışı²⁰⁹⁶, o tarihe kadar Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde müdürlükler ve müsteşarlık kanalıyla bu sahanın ele alınmasıdır. Dolayısıyla kültür sorunlarının layıkıyla halledilememesi ve millî kültürün zaman zaman tehlikeye düşmesi onun ayrı bir şekilde ele alınmayışı, bu konuda ciddi kadroların teşkil edilemeyeşi bulunuyordu.²⁰⁹⁷

Mehmet Önder'e göre, geri kalmışlıktan kurtulmak ve ileri bir millet olabilmek için şu veya bu olmaya ve körü körüne taklit etmeye lüzum yoktur. Tüm maddi ve manevi değerleriyle yani Türk kalarak da çağdaşlaşma gerçekleştirilebilirdi. Milletler, çağdaşlaşmada ileri atılımlarla yarış ederken, kendi millî kültürlerini bu atılımların paralelinde geliştirmek, tanıtmak, statik kültür birikimlerini yeni değerlendirmelerle dinamik bir duruma getirmek, kültür alanında yaratıcı bir ortam hazırlamak gayreti içine girmişlerdir. Türk kültürünü de yetinmek ve övünmek yerine işlemek ve çok yönlü bir kültür planlaması içinde ele almak çoktan gelmiş, neredeyse geçmiştir. Önder'e göre, dil, eski eserler, müzeler, kütüphaneler, güzel sanatlar, tiyatro, folklor, geleneksel el sanatları, film ve sinema, kültür yayınları ve yurtdışı kültür merkezlerinin açılması çalışmaları için teşkilat kanunu ile kurulmuş Kültür Bakanlığı'na ihtiyaç vardı.²⁰⁹⁸

Millî kimliğin yegâne kaynağı, Türk milletinin ve Türk milliyetçiliğinin temellerinden olan millî kültürkonusu ilk olarak 27 Mayıs Hareketi'ni takip eden zaman diliminde Türkes tarafından ayrı bir teşkilata sahip olması gerektiği yönünde ele alınmıştır. Üçüncü bölümde de anlatıldığı üzere bu kapsamda “Kültür ve Ülkü Birliği Teşkilatı” kurulmuştur. Bununla birlikte 1970'lerde kültür üzerinde artan vurgular, hem millî birlik ve bütünlük davası hem de Türk milliyetçilerinin Gökalp'in çizdiği yönde

²⁰⁹⁶ Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önce nüvesini teşkil eden, TBMM'nin “İcra Vekilleri Heyeti” hükümet faaliyetlerini yürütmekteydi. On bir vekâletten biri olan “Maarif Vekâleti” kültür işlerinden sorumlu olmaktaydı. 1935 yılına kadar Maarif Vekâletinin sürdürdüğü kültür faaliyetleri, 1935'te Kültür Bakanlığı kurulunca Kültür Bakanlığınca yürütülmeye başlandı. 1941 yılına kadar bakanlık çalışmalarını sürdürmüşken, 1941'den 1971'e kadar Millî Eğitim Bakanlığı yürütmüştür. 1949'da Dram ve Opera Bölümleri çalışmaya başlamış olan, Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, 1950 yılında Millî Kütüphane Müdürlüğü, 1965'te ise yine Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı Kültür Müsteşarlığı kurulmuştur. 1970 yılında Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü teşkil edilmiştir. 1971 yılında Kültür Bakanlığı yeniden kurularak, bahsedilen Genel Müdürlükler teşkilat bünyesine dâhil edilmiştir. 1972 yılında bakanlık önce lağvedilip sonra yeniden teşkil edilmiştir. 1977 yılında, Millî Eğitim Bakanlığı ile birleştirilerek Millî Eğitim ve Kültür Bakanlığı adını almıştır. 1978 yılında tekrar ayrılp Kültür Bakanlığı olmuş, 1980 Askerî Darbesi'nden sonra bu defa Kültür ve Turizm Bakanlığı şekline dönüştürülmüştür. 1989 yılında son değişiklik yapılarak 24.01.1989 tarih ve 354 sayılı KHK ile Kültür Bakanlığı yeniden aynı isimle göreve başlamıştır. Bkz. Mustafa Talas, “Kültürün Planlanması ve Türkiye'de Kültür Planlama ve Politikalarından Sorumlu Teşkilatlar”, *Türkiz*, Yıl:2, Sayı:10, Temmuz-Ağustos 2011, s. 42.

²⁰⁹⁷ Mehmet Önder, *Millî Kültür Politikamız Üzerine*, Türk Kadınları Kültür Derneği Yayınları, Ankara 1975, s. 9.

²⁰⁹⁸ Mehmet Önder, *age*, s. 20-26.

Türk-İslam medeniyetin ihyası ile ilgili bir mesele olarak gelişim süreci takip etmiştir. Bu doğrultuda MHP GİK üyelerinden Süleyman Sürmen de, gelişmiş ve varlığını ortaya koymuş bir millî kültür hamlesi ile medeniyet oluşumuna dikkat çekmiştir. Bu dikkat, taklit ve yabancılaşmanın karşısında bir yerde konumlanmıştır. 1970’lerde kültür üzerinde artan vurgular, hem millî birlik ve bütünlük davası hem de Türk milliyetçilerinin medeniyet davası ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. MHP GİK üyelerinden Süleyman Sürmen’e göre, gelişmiş ve varlığını ortaya koymuş bir millî kültür, medeniyet oluşturabilirdi. Bu noktada Ziya Gökalp’in “Yeni Hayat”ındaki şiirleri ve bilhassa “İrmağız her akan sele uymayız/Şarktan Garptan esen yele uymayız/El uysun bize biz ele uymayız” dizeleri²⁰⁹⁹, Ziya Paşa’nın “Her iklimde havas vermiş/Her kavme mizac-ı has vermiş” dizeleri ile Yahya Kemal’in²¹⁰⁰ “Bir Tepeden” şiirinde geçen “İrkin seni iklimine benzer yaratırken”²¹⁰¹ mısrası Türk milliyetçilerine millî kültür konusunda ilham kaynağı olmuştur.²¹⁰²

Türk çocuklarının milliyetini idrakında, İslamiyet’in ciddi bir yer teşkil ettiğini en başta “Ezansız Semtler” şiirinde dile getiren Yahya Kemal’i²¹⁰³ asıl Yahya Kemal yapan, MHP GİK üyesi Taha Akyol’a göre onun tarihe bakışıdır. Bunalımların temelindeki “tarihten kopma”, Yahya Kemal’de “imtidat içinde değişme”yi ifade eden bir şuur halindeydi. O yüzden Yahya Kemal, medeniyet problemini en iyi kavrayıp çözen bir şair ve mütefekkir oldu. Yahya Kemal, tarihe ne nefretle ne de “mazi karşısında bir ruh esareti” ile bakmıştı. O, tarihi bir “vetire” olarak görmüş ve “tarih içinde tekevvünümüz” hadisesini yakalamıştır. Akyol, neo-klasik olan Yahya Kemal’in köksüzlük ve taklitçilikten kurtardığı sanat ve şiirde başardığını kültürün her sahasında gerçekleştirmek

²⁰⁹⁹ Ziya Gökalp, *Yeni Hayat*, Zeynep Aytıp (yay. hzl.), Kapra Yayınları, Ankara 2020, s. 32.

²¹⁰⁰ Nevzat Köken, Türk tarihini zaman ve mekân sınırlamasından ve 1071 Malazgirt Savaşı’ndan başlatması ve Anadolu tarihini esas alması açısından Türkçü tarih anlayışından çok, Milliyetçi Anadolucu görüşe daha yakın olduğu intibai veren Yahya Kemal’in Türkçülere karşı mesafeli durmasına rağmen tamamen bu çevreden kopuk yetiştiğinin de söylenemeyeceğini ifade etmektedir. Nitekim Yahya Kemal, Türk Ocağı ve Bilgi Derneği’nde tarih ve lisanla ilgili tartışmalara katılmış, Ziya Gökalp’in desteğiyle de Darülfünun müderrisliğine getirilmiştir. Bkz. Nevzat Köken, *age*, s. 292.

²¹⁰¹ “Bir Tepe”den şiirinin ikinci kıtasında geçen mısranın devamı “... Kaç fethetme koşan tuğlar ufuklarla yarışmış/Tarihine aksettirebilsin diye çehren/Kaç fâtihin altın kanı mermerle karışmış” Şiirde İstanbul özelinde Türk-İslam medeniyetine duyulan hasretin ifade edildiğini söyleyebiliriz. Mustafa Özbacı’ya göre, Yahya Kemal, millî tarihe ve millî kültüre hayran biri olarak yabancılaşmadan yenileşmenin zaruretiyle inanıyordu. O, Avrupa medeniyetinin ortasında bir hüviyeti olan medeniyeti özlüyordu. Bu medeniyeti inşa eden millî kültürün üstünlüğü ancak Batı kültürü öğrenilip kavrandıktan sonra anlaşılabilirdi ve Türk kültürünün gelişmesi bu aşamadan sonra aydınlar ve yazarlar tarafından şuurla işlenmesine bağlıydı. Bkz. Mustafa Özbacı, *age*, s. 156-157.

²¹⁰² Süleyman Sürmen, *Beklenen Önder ve İkinci Kuvayı Milliye*, 2. Baskı, Sürmen Yayınları, Ankara 1992, s. 55-56.

²¹⁰³ Nevzat Köken, *age*, s. 294.

gerektiğine dikkat çeker.²¹⁰⁴ Akyol’a göre, yabancı modellerin kopyası yerine tarihilik şuurunun sosyal kültür halinde kökleşmesi, yabancılaştırmanın aldatıcı cazibesini kaybettirerek kendi bünyesiyle dinamikleşmiş bir millet, bir medeniyet bir âlem haline gelmenin tek yoluydu.²¹⁰⁵

Millî kültür konusuna 1970’lerde Türkiye’nin o zamanki temel ve güncel sorunlarından biri olarak ilmî yönden yaklaşan ve MHP’nin konuyla ilgili hassasiyetlerini de temellendiren yapılardan biri olan Aydınlar Ocağı’nın kanaati de milliyetçiliğin hayatiyetini korumak ve millî kültürün sükût etmesini engellemeye yönelik olmuştur. Aydınlar Ocağı, Hristiyanlığın hümanizm ile restorasyonu sonucu kendi milliyetlerini ve millî kültürlerini sağlamlaştırmış olan Avrupa ve Batı dünyası dışında hümanizmin bir emperyalizm aracı olduğu²¹⁰⁶ yönünde görüşe sahip olmuştur. Türkiye’nin renksizleştirilmeye çalışılmasının, sosyalizm ve materyalizm, komünizm ve bölücülük, din düşmanlığı, müfrit din taraftarlığının da millî kültür zayıflığından faydalanmasına karşı millî siyasetin ve fiilî milliyetçiliğin gereği olarak da millî kültür politikasının takip edilmesini gerekli görmüştür.²¹⁰⁷

Millî siyaseti partinin temel davası olarak gören MHP, millî kültür konusunda fiilî milliyetçiliğin gereği olarak en başta şuurlanmaya önem vermiştir. Bu şuurlanma eğitim çalışmaları yapmak, milliyetçi dergi ve yayınlarda kitap tavsiyeleri ve tanıtımları yapmak, GİK toplantılarında kültürle ilgili meseleleri konuşmak, dönüm noktası olmuş tarihi günlerle ilgili program ve geceler düzenlemek, Dış Türklerle irtibat halinde olmak, Türk kültürüne yönelik kurum ve kuruluşları desteklemek, Türklükle ilgili çalışan ilim adamları ile sürekli iletişim halinde olmak, partiyle doğrudan bağlantısı olan aydın çevrelerin yazılar yazması zaman zaman değinildiği üzere MHP’nin millî şuurlanmaya yönelik çabaları olmuştur.

1977 Seçimleri’nde TBMM’ye giren giren 16 MHP’li milletvekilinden biri ve MHP seçim ve politika belirleme seminerlerinin konuşmacılarından²¹⁰⁸ olan Nevzat Kösoğlu’na göre, Türk kimliğinin üç dayanağı dil, din ve musikidir. Mecburi kültür değişmesi, Batılılaşma ve nihayetinde hümanizm kanalıyla bu üç dayanak büyük tahribat

²¹⁰⁴ Taha Akyol, *Tarihten Geleceğe*, 1. Basım, Ocak Yayınları, Ankara 1983, s. 216-217.

²¹⁰⁵ Taha Akyol, *age*, s. 72.

²¹⁰⁶ Bkz. Recai Coşkun, “Mamma, İ! Turch! veya Missa Contra Turcos! Rotterdamlı Erasmus ve Ardılları Örneğinde Batı Hümanizminin Türk Sorunu”, *Türkiz*, Yıl: 3, Sayı: 13, Ocak-Şubat 2012, s. 22.

²¹⁰⁷ *Aydınlar Ocağı’nın Görüşü: Türkiye’nin Bugünkü Meseleleri*, Garanti Matbaası, İstanbul 1973, s. 177-217.

²¹⁰⁸ Metin Turhan, *age*, s. 298.

almış, musiki ayakta kalabilmiş ancak Türk kimliği ve millî kültür zaafa uğratılmıştı. Yanlış Batılılaşma uygulamalarının son bulması için Şevket Raşit Hatipoğlu²¹⁰⁹ gibi CHP ve DP içinde bir şeyler yapmak istemişler ancak bu mümkün olmamıştır. Ona göre, nihayetinde Türk milliyetçileri, 1960'larda devlet eliyle yapılan Batılılaşmanın ve yabancılaşmanın önüne geçmek için siyasete girmişlerdir. Kösoğlu bu konuda “*Böyle bir gerekçeyle dünyada siyaset yapan başka bir hareket var mıdır, bilmiyorum*” demektedir.²¹¹⁰ Kösoğlu, Ocak dergisinde Nisan 1970’de yayınlanan “Milliyetçi Hareket ve Metod Meseleleri I” başlıklı yazısında da milliyetçi hareketin görünen hedefinin hukuki, ahlaki, fiilî düzenin birbiriyle çelişmediği, kendi değerleri ve millî kültür ile cemiyeti teşkilatlandırmak ve devleti yeniden kurmak olduğunu yazmıştır.²¹¹¹

Millî bir kültür siyaseti takip edilmek suretiyle, milleti meydana getiren değerler etrafında millî bütünlüğün kuvvetlendirilmesi MC Koalisyon Protokolü’nde yer alan ve Türk milliyetçiliği görüşünü yansıtan önemli bir nokta olmuştur. Millî kültürün geliştirilmesi, yeni nesillere aşılması, sanatın millî köklerden kuvvet alarak gelişmesi, millî kültürün içte ve dışta tanıtılması, yurt dışındaki soydaşların kültürel ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli tedbirler alınması, tarihi eserlerin bakımı, onarımı vb. millî dil politikası MHP’nin de yer aldığı MC Hükümeti’nin kültür konusuna bakışı ve ulaşılmak istenen hedefler olarak belirlenmiştir.²¹¹²

MHP’nin MC’deki en önemli bürokratlarından biri olan Ayvaz Gökdemir, millî kültürle vücut bulan millî kimlik konusunu doğrudan milliyetçilik meselesi olarak görmüştür. Ona göre kültür, insana has bir yaratıcılık, millî kültür ise kemal nişanıdır. Millî kültürün mayalandığı vatana millî mekân olarak bakan Gökdemir, kan, iman ve irfan üçlüsü ile toprağın dini ve milliyetinin oluştuğunu, gazi, kahraman, şanlı gibi insan sıfatları verilebilen toprakların şahsiyet kazandığını ifade etmektedir. Yoğrulan vatan toprağı da ancak dille işlenerek kemâl bulmuştur.²¹¹³

²¹⁰⁹ Mehmet Kaplan tarafından Türk milleti sevgisi ve Anadolu düşkünlüğü ile Remzi Oğuz Arık ve Mümtaz Turhan’la birlikte anılan Hatipoğlu, 1940’tan 1967 yılına kadar CHP’de siyaset yapmış, ardından Güven Partisi’nin kurucuları arasında yer almıştır. Şevket Raşit Hatipoğlu, sahibi olduğu Dönüm Dergisi’nin yanı sıra İktisadi Yürüyüş, Millet, Ülkü, Bizim Türkiye, Ölçü dergileri ile Ziraat, Ulus ve Sabah Postası gazetelerinde, çeşitli dönemlerde yazarlık yaptı. Hatipoğlu, 12 Kasım 1973’te hayatını kaybetmiştir. Bkz. Ömer Karakaş, “Manisa Milletvekillerinden Şevket Raşit Hatipoğlu (1898-1973)”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:12, Sayı:3, Eylül 2014 Beşeri Bilimler Sayısı, s. 124.

²¹¹⁰ Nevzat Kösoğlu, *Türk Dünyasında Yeni Bir Medeniyet Tasarımı*, 2. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015, s. 54.

²¹¹¹ Nevzat Kösoğlu, *Kitap Şuuru*, 4. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994, s. 208-211.

²¹¹² İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, *age*, s. 993.

²¹¹³ Ayvaz Gökdemir, *Türk Kimliği*, Ecdad Yayınları, Ankara 1990, s. 11-13, 43-47.

Gökdemir, millî kültürün yoğrulduğu Türkiye'nin vatan olması konusunda MHP'nin üzerinde durduğu 1071'le başlayan 900 yıllık süreci kâfi görmekte, "Hudâ'nın ebedi serhaddi olan imanlı dolu göğüsler" dışında dayanak ve teminat aramanın beyhude olduğunu söylemektedir. Bu noktada Gökdemir, yeni kökler icat etmeye muhtaç olunmadığını belirterek Hitit, Lidya, Frig, Kadim Yunan, Pers, Gordion, Bizans, Hektor, Aşil, Truvalı Helen vb. isim ve hatıralara sığınmanın müzayeden antika eşya satın almaya benzetir. Türk milletinin kökünü "Oğuz Karahan nesliyiz" ifadesiyle Orta Asya'ya bağlar. Nitekim onda Türk milleti, Yahya Kemal'in "Maverâ'da Söyleniş" şiirinde "Geldikti bir zaman Sarı Saltık'la"²¹¹⁴ Orta Asya'dan/Bir bir dağıldık Diyâr-ı Rum'a Sakarya'dan" dediği millettir. "Arı biziz, bal bizdedir" deyişine gönderme ile Gökdemir Türkiye kültürleri, Anadolu medeniyetleri, Türkiye halkları söylemlerine, Türkiye'nin halklar, kültürler, etnik gruplar temeline oturtulması çalışmalarına karşı çıkar.²¹¹⁵

Ayvaz Gökdemir ve benzer düşüncelere sahip olan Türk milliyetçileri, özellikle millî kültür meseleleri konusunda Türkiye'de 1970'lerde bir zihniyet dönüşümünün de taşıyıcıları olmak istemişlerdir diyebiliriz. Din, milliyet ve millî kültür konularında 2000'li yıllara kadar intikal eden tartışmalara sağlıklı bir çerçeveden bakabilmenin ve bütünleşmenin yolları Gökdemir tarafından da aranmıştır. Gökdemir, milliyetin ve milliyetçiliğin İslam'la, İslam'ın da milliyet ve milliyetçilikle zıt olmadığı konusu üzerinde de ısrarla durmuş, bu noktada kendi ifadesiyle dindarların hatalarını söylemekten çekinmemiştir. Ona göre dindarlar, teolojik olmayan meseleleri teolojik zeminde mütalaa ediyorlardı. Dinin, toplumun bütün hayat ve faaliyetlerine tesir etmesi ve renk katması neticesinde kültürleştiği onda bir gerçekliktir. Ancak bu gerçek çağdışı ve dinsiz materyalistler tarafından da dindar kesim tarafından da anlaşılmamıştır. Materyalistler, laikliği millî kültür düşmanlıklarına kalkan yaparken dindar kesim de İslam'la milliyetçiliğin zıtlığı üzerinde bir propagandanın temsilcileri olmuşlardır.

²¹¹⁴ Ahmet Yaşar Ocak'a göre Sarı Saltık, XIII. yüzyılın ikinci yarısı içinde popüler İslam'ın Balkanlara girişine ve bunun sosyal tabanını teşkil eden bir Türk iskânına adı karışan, gerçek hayatı menkabelerle, efsanelerle içiçe geçmiş bir şahsiyettir. Onun bu yarı destanî yarı gerçek kişiliği, Balkanlar'a daha sonra şöhret bulmuş hemen bütün benzerlerininkinden çok daha renkli ve ilginç, çok daha popülerdir. Ocak, dikkadî bir gözün onun kendi zamanında eti ile kemiği ile canlı olarak yaşamış tarihsel bir figür olduğunu anlayacaktır demektir. Ocak, Alevî-Bektaşî sözlü kültüründe de önemli bir karşılığı olan Sarı Saltık'ı V. yüzyılda İrlanda'ya Hristiyanlığı götüren Saint Patrick'e benzetmekte "O sanki Balkanlar'da İslam'ın yayılış sürecinin Saint Patrick'dir" demektir. Bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltık Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destanî Öncüsü* (13. yy), TTK Yayınları, Ankara 2002, s. VIII, 38-63.

²¹¹⁵ Ayvaz Gökdemir, *age*, s. 49-54.

Gökdemir, göre, millî kültürün sınırlarını dünyada Türkçe konuşan ve kelime-i şahadet getiren insan varlığı ile ilgili görmüştür.²¹¹⁶

Millet, milliyet ve milliyetçilik kanalıyla millî kültürle çatışmalar ve 1960'lı yılların sonlarında MHP'ye yönelik başlatılan İslam'ın milliyetçiliğe karşı olduğu, milliyetçi olan MHP'nin de İslam'a karşı olduğu yönündeki kampanyalar, İslam'a göre milliyetçilik anlayışının ortaya konmasını da gerekli kılmıştır. Bu konuda da 1980 sonrasında "Yeni Düşünce" dergisi yazarlarından biri olan Zekeriya Beyaz, ilk baskısı 1973'te yapılan "İslam'a Göre Milliyetçilik" adlı kitabını kaleme almış, Kuran'a göre vatan, millî iftihar, millî şeref, Türk milliyetçiliğinin dinle ruh ve beden gibi birleştiği, Allah ve Hüda'nın yanında Tanrı demede sakınca olmadığı, Turancılığın İslam'ın cihat emri olduğu, sembol olarak bozkurt gibi konular üzerinde durmuştur.²¹¹⁷ O dönemlerde "Devlet" gazetesinde yazıları yayınlanan Prof. Dr. Orhan Türkdoğan'a göre ise Osmanlı kavmini sevmesi ve tanıması anlamını taşıyan asabiye şuurunu reddetmekle; Cumhuriyet de, din olgusunu devreden çıkarmakla, milletleşme gerçeğini zaafa uğratmışlardı.²¹¹⁸ Bu bağlamda zaten asabiye şuurunu temsil eden MHP kendini, dini de içine alan millî kültür inşası ile milletleşme sürecini sağlama gibi bir sorumluluğun sahibi görmüştür diyebiliriz.

Birinci MC Hükümeti'nin iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra Türkiye'de ilk kez Atatürk Üniversitesi'nin bütün fakültelerinde "Türk Kültür ve Medeniyeti" dersinin okutulması ve Rektörlüğe bağlı "Türk Kültürü ve Medeniyeti Araştırma Merkezi"nin kurulması senato tarafından kabul edilmiştir. MC Hükümeti dönemi, Fuat Uçar'ın ifadesiyle Kültür Bakanlığı'nın "1000 Temel Eser" projesi ile de tam bir kendine dönüş misali "Türk Kültürü" ne yönelik çabaların²¹¹⁹ hâkim olduğu bir dönem olmuştur. Ayrıca bu dönemde başkanlığını Hülya Koçyiğit'in yaptığı Film Sanayi ve Tüm Sanatçıları Güçlendirme Vakfı (FİLM-SAN) kurulmuş, ilk başışı Emel Sayın 1000 lira olarak yapmıştır. "İbret Sahnesi", "Elif Sahnesi" ve "Hilal Sahnesi" gibi milliyetçi sahne

²¹¹⁶ Ayvaz Gökdemir, *age*, s. 75-87.

²¹¹⁷ Zekeriya Beyaz, *İslam'a Göre Milliyetçilik*, 2. Baskı, Öz Yayınları, İstanbul 1975, s. 157, 231-408.

²¹¹⁸ Orhan Türkdoğan, *Millî Kimliğin Yükselişi*, 2. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul 1999, s. 245.

²¹¹⁹ Bu çerçevede Ülkü Ocakları Sosyal ve Kültürel Faaliyetler Merkezi'nce Ankara Türk Ocağı salonlarında 3 Ocak 1976 günü düzenlenen "Milliyetçi-Ülkücü Sinemayı Nasıl Yapabiliriz" konulu açık oturuma Nevzat Kösoğlu, İsmet Hürmüzlü, Erdal Altay Balkanlı, Yücel Çakmaklı, Oğuzata Altaylı, Galip Erdem ve Ali Yörük konuşmacı olarak katılmışlardır. Milliyetçilerin artık Türk sinemasına millî tohumları atma-ya başladığının vurgularının yapıldığı toplantıda millî kültürün geliştirilmesine yönelik öneriler ve o zamana kadar ki eksiklikler ve Türk sinemasının içinde bulunduğu olumsuz durumlar ortaya konmuştur. Bkz. Metin Turhan, *Ülkü Ocakları (1966-1980)*, Hazar Matbaacılık, Ankara 2014, s. 657-658.

toplulukları da bu dönemde milletin ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulmuş sahne topluluklarıydı. Ayrıca 1977'nin Ocak ayında “Millî Kültür” dergisi yayın hayatına başlamıştır.²¹²⁰

Kültür Bakanlığı himayesinde çıkmaya başlayan dergi ilk sayılarından itibaren Türk-İslâm eserlerini, motiflerini, Türk-İslâm bilginlerini kapağına taşımıştır. “Millî Kültür” dergisi, Temmuz 1978’de “Ulusal Kültür” adını almış, 6 sayı bu adla çıktıktan sonra Aralık 1979’da tekrar “Millî Kültür” adıyla yayın hayatına devam etmiştir. 1993’ten sonra da tekrar adı değişerek “Kültür Dergisi” adını almıştır. Adı geçen isimlerle derginin 109 sayı çıktığı anlaşılmaktadır.²¹²¹

Türkiye’de 1960 sonrasında dünyaya paralel şekilde artan sağ-sol olayları ve gençlik hareketleri, yıkıcı akımların da etkisiyle iç barışı bozmuş, millî bütünleşmeyi zaafa uğratmıştır. MHP’nin millî kültür davası böyle bir atmosferde daha önemli hale geldiği görülüyor. Artan çatışmalar ve kitlesel olaylara karşı millî kültür temelli millî bütünleşme politikası, müşterek değerlerin kurumsallaşması yoluyla milletin fertleri arasında yakınlaşmaları sağlayabileceği ve toplumsal harcı sağlamlaştırabileceği düşünülmüştür.

Buna karşın Türkiye’de siyasal ve toplumsal olarak kutuplaşmış bir yapı içerisinde 5 Haziran 1977 Erken Genel Seçimleri’ne gidilmiştir. Bu süreçte şiddet olayları kitleselleşmiş, toplumda tansiyon giderek yükselmiş, ideolojik ve toplumsal kamplaşmalar ile inanç çatışmaları daha da artmaya başlamıştır.²¹²²

5 Haziran 1977 Seçimleri öncesinde MHP’nin 13. Büyük Kurultay’ı (23-24 Nisan 1977) yapılmıştır. Kurultay öncesinde dikkat çeken önemli bir husus film sektöründe MHP’ye katılımlardır. Sezer Film sahibi prodüktör Berker İnanoğlu, Rejisör Osman Seden MHP’ye üye olmuşlardır. İlhami Gencer²¹²³ de ülkücü gençlerden meydana gelen

²¹²⁰ Fuat Uçar, *age*, s. 189, 190.

²¹²¹ Mehmet Toprak, *Kültür Dergisi Makaleler Bibliyografyası (1977-1994)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997, s. VII, 1-3.

²¹²² Fuat Uçar, *age*, s. 249,250

²¹²³ Türkiye’de ilk caz müziğini yapan İlham Gencer, 1960’ta Ajda Pekkan, Cem Karaca, Emel Sayın, Erol Büyükburç, Tülay German, Füsün Önal, Ertan Anapa, Ayten Alpman gibi sanatçıların meşhur olmadan önceki ilk adresleri olan Çatı Kulübü’nü kuran İlham Gencer 27 Mayıs’tan sonra Yassıada Mahkemeleri Başkanı Salim Başol’u taklit ettiği bir şov nedeniyle sorgulanmıştır. Yassıada Mahkemeleri’ne karşı olduğunu söyleyen Gencer, Türkeş Bey’i ilk kez, Ankara’da 1959-60 yıllarında Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi’nin yemeğinde gördüğünü söylemektedir. Daha sonra ise 1969’da Türkeş’in de katıldığı İzmir Ülkü Ocakları’nın düzenlediği gecede ilk defa seslendirdiği “Bozkurtların Başbuğları kükreyince Söğüt’e” marşı ile ülkücü gençler ve camia içinde yer edinmeye başlamıştır. 7 yıl Ayten Alpman’la da evli kalan Gencer, eski eşinin seslendirdiği “Memleketim” şarkısını da Türk, Vatan ifadelerinin geçme-

koroya akerdeonuyla eşlik ederek birlikte marşlar söylemişlerdir.²¹²⁴ MHP'nin güçlenerek çıktığı 1977 Seçimleri'ne girerken meşruiyetini sağladığı, tabanını genişlettiği ve kamuoyu nazarında da bir teveccühe ulaştığı anlaşılmaktadır. Bu yıllar MHP yönetiminde ayrıca Gün Sazak, Tahsin Ünal, Nevzat Kösoğlu, Necati Gültekin, Nuri Gürgür, Sadi Somuncuoğlu, İbrahim Metin, Faruk Akkūlah gibi isimlerin öne çıktığı yıllar olmuştur.

MHP lideri kurultayda dış politika konularını değerlendirmiş, zorlu bir dış politika süreci yaşandığını söylemiştir. Bu süreçte CHP Genel Başkanı Ecevit'in dış ülkelerde iktidarın itibarını düşürmek için konuşmalar yaptığını da dile getirmiş, 1938'den sonra CHP'nin Türk milliyetçiliğini köreltme, mahkûm etme kavgası verdiğini, bu sebeple millî sembol bozkurtu Atatürk devri paralarından çıkardığı, okul şapkalarından söktüğü; Yunan ve Roma klasikleriyle beslenen maymun nesiller yetiştirmeye uğraştığı, millî eğitimde Türk milliyetçiliği fikrini yasakladığını, son olarak da üniversite kanunundan milliyetçilik kelimesini çıkarmaya çalıştığı ve başaramayınca anayasa mahkemesine dava açtığını söylemiştir. Ayrıca CHP, DİSK, TÖB-DER, DEV-GENÇ, Halkevleri, Bizim Radyo ve öteki legal ve illegal komünist kuruluşlar tarafından kuşatılmıştır. Türkeş, bu kurultayda MHP'nin düşünce ve projelerinin diğer siyasi partiler tarafından da örnek alındığını da dile getirmiştir.²¹²⁵

13. Büyük Kurultay'da Türk milliyetçiliğinin kaynağının millî kültür olduğunu ifade eden Türkeş, anayasanın “bütün fertlerini, kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde, millî şuur ve ülküler etrafında toplayan ve milletimizi, dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak millî birlik ruhu içinde daima yükseltmeyi amaç bilen Türk milliyetçiliğinden hız ve ilham alan” şeklinde başlangıç ilkelerinde yer alan duygu ve düşüncelerinin kendi milliyetçilik anlayışlarını da yansıttığını belirtmiştir. Türkeş, devamındaki cümlelerinde şu tarihte şu devletin bugünkü haline ulaşacağız gibi aşağılık duygusuna kapılmadan Türk dehasını hareket geçirmek amacıyla olduklarını, muhayyileleri küçülmüş olanların, hayalde bile

mesi vb. yönüyle eleştirmiştir. Gencer, fahri olarak Türkeş'in de sanat danışmanlığını yapmıştır.<https://www.haber7.com/kultur/haber/103671-gencer-ulkuculer-beni-yalniz-birakti> (Erişim Tarihi: 17.11.2021)

²¹²⁴ Metin Turhan, *Milliyetçi Hareket*, 1. Baskı, Polietika Yayınları, Ankara 2020, s. 299.

²¹²⁵ *MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş'in 13. Kurultay Açış Konuşması*, Ankara 1977, s. 3- 20.

başkalarına tabi olanların MHP'yi anlayamayacağını vurgulayarak Türk milliyetçiliğinin büyük Türkiye ve medeniyet davasına işaret etmiştir.²¹²⁶

1977 Seçimleri sırasında “MHP’liye Hitap” olarak dokuz maddelik öğütlerinde Necip Fazıl da MHP’nin “*leke sabunu tarifecisi partiler geleneğinden basit bir halka olmadığını*” belirtmiş, MHP’nin içten kaynaşın billurlaşması olmak, Tanzimat’tan beri süregelen bütün yakıştırma ve yapıştırma oluşlarına karşı yepyeni bir zaman ve tarih ölçüsüyle yola çıkışı mayalaştırmak hedefinde olmak zorunda olduğunu söylemiştir.²¹²⁷ İçten kaynaşın billurlaşması temennisıyla Necip Fazıl da MHP’nin millî kültür davasına dikkat çekmiştir.

Türkeş, 3 Mayıs 1977’de “Türk Milletine Beyanname” adıyla yayınladığı bildiride milliyetçiliği “içi kevserle dolu bir kâse” şeklinde gördüklerini ama kıymetin kâsede değil kevserde olduğunu, İslam imanının milliyetçiliklerine ruhî bir muhteva verdiğini, “Kâinatın Efendisi”nce getirilmiş ruh ve ahlak ölçülerinin bunalımda olan insanlığa yol göstereceğini, Türk’ün ruh köküne inmeyen her şeyin temelsiz kalacağını bildirmiştir. Miting ve radyo konuşmalarında ise yine “Dokuz Işık” eksenli konuşmalar yapılmış, CHP ve DİSK kaynaklı, huzuru bozucu faaliyetlere dikkat çekilmiş, AP ve MSP’nin Türkiye’nin sorunları karşısında çözüm üretemeyeceği ve irade gösteremeyeceği konuları üzerinde durulmuştur. MHP’nin bu çıkışları karşısında MSP’den Abdülkerim Doğru, Ahmet Tevfik Paksu, Gündüz Sevilgen gibi isimler başta olmak üzere birçok milletvekili ayrılmış, Millî Nizam Partisi’ni kurmuşlar ve 5 Haziran 1977 Seçimleri’nde MHP’yi destekleme kararı almışlardır.²¹²⁸ Bunlardan Abdülkerim Doğru 1980 sonrasında kurulmuş olan Milliyetçi Çalışma Partisi’nin Genel Başkanlığı’nı da yapmıştır.

Neo-emperyalizme karşı millî kültürün muhafazası ve geliştirilerek dinamiklik kazanması taraftarı olan MHP, “Türk Milleti Uyan” sloganıyla yayınladığı 1977 Seçim Beyannamesi’nde²¹²⁹ kültür konusuna büyük önem verdiğini ortaya koymuştur. Sanata

²¹²⁶ MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş’in 13. Kurultay Açış Konuşması, s. 21, 22.

²¹²⁷ Alişan Satılmış-Metin Turhan, *age*, s. 419-420.

²¹²⁸ Metin Turhan, *age*, s. 319-338.

²¹²⁹ Kuvvetli icranın tesisi yolunda, diktatörlük korkusu ve % 81’i CHP’li olan Kurucu Meclis’in yaptığı anayasanın değiştirilmesi, yasama, yürütme ve yargı arasındaki ihtilafların referandum yoluyla çözülmesi, Danıştay’ın millî kültür karşıtı kararlarına karşı önlem alınması, Çevre Kentleri Projesi, Tarım Kentleri Projesi, Sosyal mesken ve lojman projesi, vatandaş da OYAK tarzı oluşumlara dâhil etme, Devlet Proje Ofisi’nin kurulması, Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Bankası’nın kurulması, hızlı bürokrasi için “Yıldırım Teftiş Sistemi”, Milli Sosyal Sigorta’nın kurulması ve İşsizlik sigortasının verilmesi, lekesiz ve gölgesiz adalet vurgusu vb. MHP’nin 1977 Seçim Beyannamesi’nde yer alan ve 1980 sonrasında itibaren bugüne

hizmeti, millete hizmet olarak gören MHP, MEB’e bağlı Türk Güzel Sanatlar Akademisi ve Türk Musiki Konservatuvarı kurulması tekliflerinin ve Kültür Bakanlığı kurulması düşüncesinin sahibi olduğunu belirtmiştir. MHP, kendi dönemlerinde millî tiyatroların geliştirileceğini, tiyatro, bale ve operanın “Millet Okulu” çatısı altında halka açılacağını, Devlet tiyatrolarının Anadolu’da da teşkilatlandırılacağını vaad etmiştir. Üniversitelerin de ülkücü kadroların yetiştiği yerler olacağını altı çizilmiştir.²¹³⁰

Kültür konusu MHP açısından bakıldığında hem milletleşme hem de toplumsal çözülmeye karşı önemsenmiştir. Nitekim toplumsal çözülme konusuna Taha Akyol, baskısı ilk olarak 1980’de Töre-Devlet Yayınevi tarafından yapılmış olan ve Ülkücü Kuruluşlar Davası’nda da yargılamaya mevzu yapılan “Politikada Şiddet” adlı kitabında, *“birimiz Âşık Veysel’i, ötekimiz tangoyu seviyorsak çözülüyoruz demektir. Kurduğumuz iktisadi münasebetlerden bir kısmımız milyoner olurken öteki kısmımız gecekonducularda çürüyorsa, çözülüyoruz demektir”* ifadeleriyle yer vermiştir. Nitekim ona göre sosyal değişme, harp yıkıntısı veya kültür değişmesi yoluyla bir toplum çözülüyorsa, fertler birbirinden kopuyor, kendi hayatını, kendi egosunu, kendi kinini yaşıyor demektir. Akyol, ortak iyiler, ortak kötüler, dayanışma duygusu ve ortak düşünce yoluyla da millî kültürün kolektif vicdan boyutunu vurgulamıştır.²¹³¹

4.7. MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ’NİN TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ DÜŞÜNCESİNDE OSMANLI’YA VE ATATÜRK’E BAKIŞ

Türk milliyetçilerinin 1960 sonrasında Türkiye’nin yeniden kurulması davasında belirlenen çağdaş bir Türk-İslam medeniyeti kurma hedefi, “Türklük bedenimiz, İslamiyet ruhumuzdur”, “Tanrı dağı kadar Türk, Hıra dağı kadar Müslümanız” gibi söylemleri de kitleler üzerinde etkili hale getirmiştir. Türk milliyetçisi aydınlar ise Türkiye’de yanlış modernleşme yahut yanlış Batılılaşma adını verdikleri sürece karşı kaynağını Türk milletinin değerlerinden alan yeni bir modernleşme anlayışına temel oluşturmak gayesiyle Türk-İslam sentezini hazırlama yoluna girmişlerdir. Bu yolda Türk tarihini bütün olarak değerlendirme, millî kültür temelinde millet olma sürecini

kadar Türkiye’nin gündeminde olmuş konu ve projelerdir. Bkz. 1977 Milliyetçi Hareket Partisi Seçim Beyannamesi (Türk Milleti Uyan), Ankara 1977, s. 22-45.

²¹³⁰ 1977 Milliyetçi Hareket Partisi Seçim Beyannamesi (Türk Milleti Uyan), s. 60-68.

²¹³¹ Taha Akyol, Politikada Şiddet, Mesafe Yayınları, İstanbul 1991, s. 35-36.

tamamlama, Türk milletini ayrıştıracak akımlara, fikirlere ve yapılara karşı söylem üretme öncelikli olarak tercih edilen noktalar olmuştur. Her siyasi akımın beslendiği bir tarih yorumunun söz konusu olduğu göz önünde tutulduğunda Türk milliyetçilerinin de belirlenen hedefler ve tasavvurlar doğrultusunda beslendikleri bir tarih kaynağı olmuştur. Artık aktif olarak Türk siyasetinin milliyetçilik fikri ve ideolojisi ile içinde olan MHP ve Türk milliyetçileri tarih yorumlarında da Türk milletini kimlik ve zihin bunalımından, aşağılık duygusu ve özgüven yitiminden kurtararak geleceği hazırlama gibi bir misyonu kendilerine ülkü edindikleri savunulabilir.

Nevzat Kösoğlu'nun ifadeleriyle, Cumhuriyet de tarihi tasavvur ettiği geleceğe göre yeniden kurmaya çalışmış, tarih eğitiminin esasını da buna göre kurgulamıştı. Askerî tabirle konuşlanması yanlış olan bu kurguda en yakın, en görkemli tarih asırlarını redde yakın kendinden uzaklaştırıp Anadolu'nun eski uygarlıklarına bağlanarak, yeni heyecan kaynakları aranmış; bu olmayınca dönülmüş ama yine Osmanlı görmezlikten gelinmiştir. Osmanlı'nın yıkılması ile kendimize geldik gibi bir anlayış, Kösoğlu'na göre, öz milletin yarattığı güzelliklerin görülmesini engellemiş, bütün bir millî kültürün inşasını zorlaştırmıştır.²¹³²

Erol Güngör'ün temelde dikkat çektiği nokta ise Cumhuriyet inkılâpçılarının Avrupa medeniyeti denince esas itibarıyla “pozitivist” ve “laik düşünce”yi anlamalarıdır. Bunlar sıkıntıların sebeplerini Osmanlı din-devlet ilişkilerinde, Arap harflerinde ve feste görmüş olduklarını ve sanayi medeniyetini layıkıyla anlayamadıklarını söylemektedir. Bu yüzden Cumhuriyet inkılâpçıları kendilerinden öncekilerin aksine doğrudan medeniyet ve kültür değişmesine yönelmişlerdir.²¹³³ Türk milliyetçilerinin Atatürk ve Cumhuriyet karşıtı olmamakla birlikte yapay ve tarihi süreklilikten kopuk kültür inşasına karşı bir tavır sergilediklerini söyleyebiliriz. Güngör, modernleşmenin bu kültüre “sahte kültür” demektir.²¹³⁴

Kösoğlu, kültür ve muhafazakârlık hakkında kültürün iman boyutuna vurgu yaparak yabancı kültürlerden alınan bir unsurun kavranış ve yorumlanış biçimi ile kültürde oturtulduğu yere işaret etmektedir. O unsurun maddesinde küçük değişiklikler yaparak veya hiç yapmadan yerli üsluba katılmasını sağlayan şey kavrama, yorumlama ve kültür içindeki yerini tayin etme kabiliyetidir. Kösoğlu, bu noktada Ahmet Hamdi

²¹³² Nevzat Kösoğlu, *Dündar Taşer*, 3. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015, s. 58.

²¹³³ Erol Güngör, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, 9. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1996, s. 40-41.

²¹³⁴ Erol Güngör, *age*, s. 30.

Tanpınar'ın “*Osmanlı gümrüklerinden geçen her şey Müslümanlaşıyordu*” ifadesine katıldığını ifade etmektedir.²¹³⁵ Böylece Türk milliyetçilerinin, Cumhuriyet Dönemi ve öncesindeki Batılılaşma hareketlerindeki kavrama, yorumlama ve bunların kültür içindeki oturtulacak yerin tayini noktasında fikirler geliştirdiğini söyleyebiliriz.

Bu çerçevede CKMP/MHP döneminde 1968-1970 arasında Mustafa Kaplan, Numan Esin, Rıfat Baykal, Muzaffer Özdağ vb. bazı isimlerin Türkeş ile fikrî ve siyasi konularda ters düşüp ayrılmalarıyla ülkücü gençlerin problemlerine, eğitimlerine Türkeş tarafından Dünder Taşer görevlendirilmiş ve Taşer, Ankara Bulvarı Palas Oteli lobisindeki sohbetleri ile kendi kuşağına ve çevresindekilere, kısa adı KÜBİTEM olan Kültür Bilim Teknik Merkezi'nde ise Ankara'daki milliyetçi-ülkücü gençliğe yol göstermeye başlamıştır. Erol Güngör'e göre, Taşer gençlere iki şey öğretmiştir. Birincisi Türk tarihinin yeni bir yorumunu, ikincisi bu tarih içinde çağdaş Türk gençliğinin yeri ve vazifesi.²¹³⁶ Türk gençliğinin görevi Taşer'de büyük Türk tarihinden alınacak olan ilhamla “Büyük Türkiye Ülküsü”nü gerçekleştirmek olarak kendini göstermiştir. Türkeş'te ve MHP'de ise bu “Güçlü Ve Müreffeh Türkiye”, “Millî Devlet, Güçlü İktidar” şeklinde tebarüz etmiştir.

Türk milliyetçileri Türk milletinin dün yaşadığı gerçeği, Cezmi Bayram'ın “sağlam kültürü, oturmuş ölçüleri vardı” dediği²¹³⁷ ağabey Taşer'in büyük rüyasında gördüklerini ifade etmişlerdir. Taşer'de Söğüt'te kurulan küçük Osmanlı Beyliği'nin fazileti büyük, müsamahası büyük, ideali büyüktü ve bütün Türk âleminin ülküsünü temsil ediyordu. Sultan-Medrese-Sipahi muvazenesi ile ne anarşi ne de despotluğa fırsat vermeyen bir devlet kurulmuş, 1699'a kadar kudretini korumuştur. Ancak gelinen noktada 300 yıldır kandaki mikrobun deride açtığı yarayı tedavi ile uğraşan Türk milleti 150 yıldır saplandığı şekil kavgalarından da kurtarılmalıydı. Bu yüzden Taşer'e göre millî şuur, “Milliyetçi Hareket”i doğurmuştur. Taşer, “Milliyetçi Hareket”in Şeyh Edebali gibi gönül pirlerini, Çandarlı Hocapaşa gibi ilim ülkücülerini beklediğini vebu bekleyişin demiri eritene kadar, yani yeni bir Ergenekon'dan çıkışa kadar süreceğini ifade etmiştir.²¹³⁸

²¹³⁵ Nevzat Kösoğlu, *Kitap Şuuru*, 4. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018, s. 121.

²¹³⁶ Hakkı Öznur, “20. yy'da Bir Alperen, Türkmen Ağası: Dünder Taşer”, *Çelebi*, Yıl: 2, Sayı: 4, Nisan 2021, s. 182.

²¹³⁷ Cezmi Bayram, “Dünder Taşer İçin”, *Çelebi*, Yıl: 2, Sayı: 4, Nisan 2021, s. 83.

²¹³⁸ Dünder Taşer, “Biz Kimiz”, *Devlet*, 7 Nisan 1969, s. 12.

Görüldüğü üzere esasında Taşer, Osmanlı Beyliği'nin Söğüt'te doğuşuyla “Milliyetçi Hareket”in doğuşunu Ergenekon efsanesiyle de yeni bir ümide ve kurtuluşa bağlamaktadır. Söğüt ve Ergenekon’la kurulan bağ, MHP’nin temsil ettiği Türk milliyetçiliğiyle bütünleşmiştir. Aynı bütünleşme veya özdeşleştirme, Alparslan Türkeş, Galip Erdem, Cezmi Kırımlıoğlu’nda da görüldüğünü ifade etmiştik. Taşer bu özdeşleştirmeyi “*Biz, bir cihan devletinin kalıntısı üstünde cihan hâkimlerinin evlatları olarak oturuyoruz. ‘Rüyama girdi her gece, bir fâti hane zan’²¹³⁹ diyen şair, kendini söylediği kadar bizi de söylemiştir*”²¹⁴⁰ cümleleriyle ifade ediyordu. Söğüt, 1960’ların ortasından itibaren CKMP ile birlikte Türk milliyetçiliği ile anlam kazanmış, parti etkinliklerinde ve yazılarda yer bulmuştur. 1970’lerde ise Selçuklu ve Osmanlı’nın, Malazgirt ve İstanbul’un fethi gibi tarihi zaferler kanalıyla Türk milliyetçiliği fikrine ruh kattığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti’ni Türk milliyetçileri için önemli kılan hususlardan biri kurucuları Oğuzlar olarak uzun yıllar dünyadaki Türk-İslam hâkimiyetinin sembolü olması ve bu noktada ülkücü gençliğe hedef belirleme düşüncesi, ikincisi medeniyet davasında millî kültür sorunlarını, bakış açısını değiştirerek çözmeye zorunluluğu olarak belirlemektedir. Nevzat Kösoğlu, Cumhuriyet Dönemi devrim hareketlerini millî kültüre ters düşmüş bir devrim bir hıyanet değilse bile intihar olarak görmekte, Osmanlı’nın hakkının teslim edilmediğini yazmaktadır.²¹⁴¹ Cumhuriyet Dönemindeki dönüşümün Osmanlı’ya bakışı millî kültürü ve tarihi yaralayıcı olduğunun düşünülmesi, MHP bayrağı altında siyaset yapan Kösoğlu gibi kişileri Cumhuriyet Dönemine yönelik açık bir şekilde eleştiriye itmiştir. Bilhassa Atatürk sonrasında kültür siyasetinin ciddi anlamda yön değiştirdiği Yunan-Latin kaynaklı hümanizm hareketinin başlaması, Türk tarihine ise Hititlerden kaynaklar aranması²¹⁴² daha çok muhafazakâr yönü ağır basan Türk milliyetçilerini, yakın geçmiş olarak da Osmanlı yorumlarına yöneltmiştir.

²¹³⁹ Yahya Kemal’in “Açık Deniz” şiirinde yer almaktadır. Milli romantizmi derinden tetkik ve tefekkür eden ecdat idealini ve hasretini bağrında duyan Yahya Kemal, bu hasreti gerçekleştirememenin verdiği sosyal ızdırapla “Rüyama girdi her gece, bir fâti hane zan” diyerek hudutları aşma ihtirasını rüyalarında ve “Bildim nedir ufuktaki sonsuzluğun tadı”, “Gezdim o yaşta dağları hülyâm içinde lâl” diyerek muhayyilesinde yaşatmaya çalışmıştır. Bkz. Rıfat Araz, “Yahya Kemâl’in Açık Deniz Başlıklı Şiiri Üzerine Görüş ve Düşünceler”, *Berceste*, Kasım 2008, Yıl:7, Sayı: 77, s. 24-27.

²¹⁴⁰ Dündar Taşer, “*Biz Kimiz*”, *Devlet*, 7 Nisan 1969, s. 12.

²¹⁴¹ Nevzat Kösoğlu, *age*, s. 81.

²¹⁴² Nevzat Kösoğlu, *Konuşmalar*, 1. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1987, s. 44.

Dinî özden bağımsız bir Türk milliyetçiliği düşünemeyen Kösoğlu'nun²¹⁴³ aksine Taşer'in Osmanlı yorumu ve Osmanlı'ya bakışı Cumhuriyet inkılâpları üzerinden olmamıştır. Onun kendisinden de farklı düşündüğünün farkında olan Kösoğlu onun Yahya Kemal kumaşında biri olarak tarihin manasına fatihane rüyayı yeniden yaşamak ve ruhun malzemeleriyle inşa etmekle nüfuz ettiğini²¹⁴⁴ yazmaktadır. Mesela 93 Harbi'nden bahsederken millet hafızasında bir tarih başlangıcı ve bir dönem sonu olarak ifade ederken Nene Hatunları ve Gazi Muhtar Paşaları ihmal etmemiştir. Kars, Ardahan, Artvin'i ise tarihi hakikatlere uygun olarak fethedilmiş yabancı ülkesi değil, Dede Korkut gününden beri Türklerin oturduğu, el sürülmez yurt olarak görmüştür.²¹⁴⁵

Hissi, “fikrin barutu” olarak kabul eden Taşer, tarihe romantik bakışla yaklaştığını kabul eder. Ona göre Kanunî Sultan Süleyman'ı hasta ve ihtiyar bir şekilde Zigetvar seferine çıkaran, ölümün romantizmidir. Yavuz Sultan Selim'i Çaldıran'a, Ridaniye'ye koşturan ve Sina çölünü aştıran romantizmdir. Sakarya'dan başlamak suretiyle düşmanı Akdeniz'e kovalayan kuvvet romantizmdir. Türk milliyetçiliğinin yaşaması ve kudretli varlığı, tabutluklarda yatan kişilerin romantizmi sayesinde.²¹⁴⁶ Taşer, materyalist ve Hristiyani tefsirlerle Osmanlı Türk fetihlerini ekonomik faktörlerle izaha çalışmanın da karşısında olmuştur. Ona göre, Sinan, Bakî, Fuzulî, Sedefkâr Mehmet Usta, Yavuz, Kanunî, Murat Bey, Köprülüler, İbn-i Kemal, Ali Cemali Efendi, Ebussuud Efendi Türk milletin meydana getirdiği Himalaya silsilesinin üstüne dayanan zirvelerdi.²¹⁴⁷ Ancak Taşer'e göre, devletin zaafa düştüğü dönemlerden Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ve kurumsallaşma süreci de dâhil Batı bütün olarak algılanmamış ve dolayısıyla millî kültürü tehdit eden yamalar oluşmuştur.²¹⁴⁸ Taşer'in Osmanlı'nın ihtişamlı ve inkiraz dönemleri tespitlerinde ülkücü nesle yüklediği misyon “Büyük Türkiye Ülküsü” yolunda millî ölçülere uygunlukla bir inşa ve ihya hareketini gerçekleştirmektir.

Taşer, solcuların Ordu Yardımlaşma Kurumu'na (OYAK) yönelik eleştirilerine cevap verirken de Osmanlı'daki “Sipahilik” kurumundan ilham aldığını söylemesi millî ölçülere uygunlukla ilgilidir. Solcular, kurumu “Hayır derneği”, “yerli ve yabancı kapitalistlerle subayların işbirliği”, “Holding haline gelecek” vb. şeklinde eleştiriyordu.

²¹⁴³ Baran Dural, *age*, s. 28.

²¹⁴⁴ Nevzat Kösoğlu, *Dündar Taşer*, 3. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015, s. 50.

²¹⁴⁵ Dündar Taşer, “Dört Gazi”, *Devlet*, 1 Eylül 1969, s. 12.

²¹⁴⁶ Dündar Taşer, “Romantizme Dair”, *Devlet*, 12 Ocak 1970, s. 12.

²¹⁴⁷ Dündar Taşer, “Batılılaşmak”, *Devlet*, 19 Ekim 1970, s. 12.

²¹⁴⁸ Ziya Nur Aksun, *Dündar Taşer'in Büyük Türkiye'si: Osmanlı Devlet Anlayışı*, 16. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2021, s. 92.

Osmanlı Devleti'nde Yeniçerilerden daha fazla zafer payına sahip olan “Sipahi”, milletin öz evlatlarından seçilmiş, onunla kanı bir, hâli bir, zevki bir olan, dirliğini kılıç hakkı ile alan, ırsen elinde tutan, öşürle yaşayan, itaat-şecaat-vakar temellerine oturmuş, bir büyük teşkilat idi. Emniyet, huzur, refah “Sipahi” ile mümkün oluyordu. OYAK'ın ise ordunun millî ekonomiye milletle beraber katılması, yabancı sermayenin millî menfaatlere aykırı tutumlarına karşı bir engel olması, tankın, tayyarenin, geminin her şeyi ile Türkiye'de imal ve inşasını sağlayacağı bir temel, yabancı ideolojilerin sınıf ordusu hayallerine karşı Türk milletinin millî ordusu olma teminatı imkânlarını sağlayacağı düşünülüyordu.²¹⁴⁹

Bir süre MHP Genel Başkan yardımcılığı da yapmış olan Osman Yüksel Serdengeçti, Taşer'i zamana, mekâna hatta imkâna karşı koyan adam olarak değerlendirmektedir. Dünder'ın “millî ölçü yordamı” ve duyarlılığı önünde herkesin ağzından düşürmediği reformlar, şu ilkeler, şu ekonomik nedenler, sorunlar anlamını kaybediyordu. Serdengeçti'ye göre Dünder Taşer'in köklü, renkli, orijinal bir tarih şuuru bulunuyordu. Ancak hayalle hakikati barıştırması ve çocuksu nikbinliği onun zaafı olarak öne çıkıyordu.²¹⁵⁰ Abdülkadir İlgen'e göre ise serinkanlı ve ayakları yere basan bir kafa olan Taşer'in imge ve sembollerden azade sesi bir yıkım ustası olarak gururlu bir devri, Aydınlanma devrinin bütün değerlerini sarsan bir çılgılık, bir gök gürültüsü olurken; bir yanda da her bir zerresine bütün bir kalbiyle bağlı olduğu medeniyetin, bütün bir mukaddesatın bekçisi ve son karakolun son müdafidir.²¹⁵¹

Milleti yapma bir varlıktan öte kanın, imanın, duyguların birleşmesi ile yoğrulmuş ve müşterek kıymet hükümleri halinde billurlaşmış bir varlık²¹⁵² olarak gören Taşer ve Türk milliyetçileri 1970'lerde Osmanlı'nın suçlanmasına ve Atatürk'ün de sol yapılar tarafından kendi ideolojilerine ve teorilerine uygun şekilde istismar edilmesi ve yorumlanması karşısında yazma ve konuşma gereği duymuşlardır. Taşer'e göre, Osmanlı idaresi, medeniyeti, kültürü, sanatı, kıyafeti, muaşeret, mutfağı, musikisi, hatta notası bile kendine mahsus bir bütündü. Bu unsurların hepsi de kendinden önceki Türk devletlerinin kurumlarına dayalı, Oğuz teşkilatına kadar kökleri uzanan bir maziye sahipti. Taşer de Güngör gibi Osmanlı'nın idare-halk ayırması yaptığı iddialarına karşı çıkar. Çünkü vezir, paşa, müderris, müftü, kadı, defterdar vs. binlerce adı belli kişinin

²¹⁴⁹ Dünder Taşer, “Sipahilik, Ordu Yardımlaşma ve Solcular”, *Devlet*, 18 Ağustos 1969, s. 12.

²¹⁵⁰ Osman Yüksel Serdengeçti, *age*, s. 275, 277.

²¹⁵¹ Abdülkadir İlgen, *age*, s. 197.

²¹⁵² Dünder Taşer, *Mesele*, Töre-Devlet Yayınları, Ankara 1975, s. 62.

köyü, kasabası bilinir. Taşer, “idare-halk ayırması varsa bu kişiler nerelerde yetişip yetki ve sorumluluk almışlardır” diye sormaktadır.²¹⁵³

Güven Gürkan Öztan, Ziya Nur Aksun’un derlediği “Dündar Taşer’in Büyük Türkiye’si”ni örnek göstererek devleti ve devlet geleneğini yüceltmenin Türk sağıının eylem ve düşün insanlarına genellikle sahte bir entelektüel derinlik ve itibar bahşettiği yorumunu yapmaktadır. Bu noktada devleti koruma ve güçlü kılmanın iki boyutundan biri modern devletin hangi politik geleneğe dayandırılacağı, diğeri de devlette kurulan ilişkide hangi sıfatlarla hangi rollerin üstleneceği olarak belirlenmiştir. Öztan’a göre, Türk milliyetçileri devlet tecrübesi olarak Orta Asya devlet töresi üzerinden yürürken İslamcılar, İslamdevletinin kuruluş süreci üzerinden yürümüşler ve İslam’ın bayraktarlığı ve fetihçilik yönüyle Osmanlı Devleti’nde birleşmişlerdir. Bu birleşme ise korunması ve geliştirilmesi gerekenin millî kültür ve ona atfedilen mitsel ruh ve fiziki güç konusunu ortaya çıkarmıştır.²¹⁵⁴

Türk milliyetçiliğini Hunlar ve Göktürkler çağından örneklerle Türklüğün ilk zamanlarına kadar götüren Necmettin Hacıeminoğlu da Osmanlı Devleti’nin Oğuz mirası üzerine kurulmuş olduğunu “Âşık Paşaoğlu Tarihi”ne, Ahmedi’ye dayanarak söylemekte, Ertuğrul’un askerlerine Oğuz adı verdiğini aktarmaktadır. Ona göre Kayı boyu, beyliği imparatorluğa taşıyarak Türk’ün hakanlık geleneğini sürdürmüştü. Gülşenî tarikatının kurucusu İbrahim Gülşenî de kendini peygamber sülalesine değil Oğuz Han’a bağlamıştır. Yavuz ise Memlûk Sultanı Tomanbay’a yazdığı mektupta 250 göbeğe kadar yani Oğuz Han’a kadar atadan ve dededen han olduğunu ifade etmiştir.²¹⁵⁵ Özellikle Osmanlı Devleti’nin kuruluş yıllarına yönelik romantizm Yesevi dervişleri ve ülkücülüğün yeni modeli olarak daha çok Namık Kemal Zeybek’te dillenen ve Kürşad’ın yerini alan “alperen” tipiyle vücut bulmuştur.²¹⁵⁶ Türkeş’in de çok açık dile getirişi ile Osmanlı Devleti, kudretli Türk kültürünün kurduğu büyük medeniyetin siyasi alandaki temsilcisi olmuştur.²¹⁵⁷

İslamiyet ve Osmanlı öncesi Türk tarihini yok saymamakla birlikte Osmanlı Devleti’ne yönelik ayrı bir ehemmiyet veren ve bu konuda Türk milliyetçiliğine fikir

²¹⁵³ Dündar Taşer, “Osmanlı Gerçeği”, *Devlet*, 10 Ocak 1972, s. 12.

²¹⁵⁴ Güven Gürkan Öztan, agm, s. 436-437.

²¹⁵⁵ Necmettin Hacıeminoğlu, *Milliyetçilik, Ülkücülük, Aydınlar*, 2. Baskı, Töre-Devlet Yayınları, Ankara 1976, s. 28-40.

²¹⁵⁶ Murat Yılmaz, “Mümtaz Turhan”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt: 4, Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 575.

²¹⁵⁷ Alparslan Türkeş, *age*, s. 69.

üreten isimlerden biri de Erol Güngör olmuştur. Güngör, Türk milliyetçiliği içinde Ziya Gökalp-Mümtaz Turhan geleneğini devam ettiren ve bu geleneği daha demokratik, İslam ve Osmanlı kültürüyle daha barışık bir şekilde muhafazakâr ve liberal renklerle yeniden kuran bir isim olmuştur. Güngör, Gökalp'in anti-Osmanlı ve siyasete bağımlı düşüncelerini eleştirirken, Turhan'dan da pozitivist bilim anlayışından uzak olması ve İslamk lt r n n daha içinden konuşmasıyla ayrılmaktadır. O, Gökalp'in "Türkçülüğün Esasları"nda vazgeçtiği "Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak" projesinin Osmanlı karşıtı kısımlarını temizleyerek günümüz şartlarına uyarlama çabası içinde olmuştur.²¹⁵⁸

MHP'nin 1970'li yıllarında 1960'lardaki gibi hissedilen düzeyde Atatürk ve inkılâplar vurgusu bulunmamakla birlikte Türklük, Türk milleti, Atatürk'ün ortaya koyduğu millî devletten taviz verilmemesi, Atatürk' n Türk devleti için ortaya koyduğu hedeflerin geliştirilerek gerçekleştirilmesi ve Atatürk' n doğru anlaşılması noktasında çaba sarfedildiği görülmektedir. Özellikle Atatürk' n ve inkılâpların 1960 sonrasında çarpıtıldığı, İnönü dönemindeki durağanlıktan bu defa da daha karmaşık hale gelmesi 1970'ten itibaren Türk milliyetçilerinin gündeminde olmuştur. Bu çerçevede yeni ve alternatif bir bakış açısıyla Cumhuriyet Döneminin eksikliklerinin telafisine yönelmişlerdir.

Bu noktada Taşer, solcuların millî kahraman olarak gördükleri Nazım Hikmet'in Atatürk'ten "Burjuva Kemal" diye bahsetmesini sözkonusu ederek solcuların ordu ve Atatürk sevgisinin gerçek olmadığını, alet olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca sokağı kaynatıp orduyu sokağın üstüne indirmek gibi manivela hevesinde olduklarını ifade eder.²¹⁵⁹

Taşer'e ve Türk milliyetçilerinin ekseriyetine göre Atatürk, tavizsiz bir Türk milliyet isiydi. Zira Atatürk, milliyetçilik anlayışını vatandaşlık ölçüsü içine hapsedmemiş, kendini Türk bilen, Türk olma şuurunu taşıyan bütün kişileri kavrayan bir mefhum olarak almıştır. Cumhuriyet Dönemine kadar bir müstevli sayılan ve öylece okutulan Timur ve Cengiz hareketlerini Türk  lemi içinde hanedan mücadelesi, hâkimiyet kavgası olarak hakiki yerine koydurmuştur. Atatürk, Türkiye içinde Müslüman azınlık tanınmadığı gibi, Lozan Antlaşması'nın Rumeli'nde teşekkül eden devletlerle ilgili azınlık hukukunu belirten hükümlerinde de, Müslüman tabirini

²¹⁵⁸ Murat Yılmaz, "Erol Güngör", *ModernTürkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt: 4, Tanıl Bora, Murat G ltenkingil (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 656-657.

²¹⁵⁹ Dündar Taşer, *Mesele*, Töre-Devlet Yayınları, Ankara 1975, s. 61.

kullanmıştır. Diğer yandan Türk gençliğini milliyetçi ülkülerle besleyerek yönsüz, yöresiz olmaktan kısaca bitarafılıktan çıkarmıştır. Taşer, bu noktada devlet, millet, milliyet, Türk, Türkçülük, töre konularında Atatürkçülük arkasında bitaraf kalanları eleştirmektedir.²¹⁶⁰ Çünkü bitaraf kalanlar yüzünden Atatürk, ortaya koyduğu millîsiyaset ve uygulamalardan soyutlanarak solun fraksiyonlarınca ismen kullanılmış, gayrimillî hareketlere meşruluk kazandırılmaya çalışılmış, hatta Kuva-yı Milliye ruhu dahi Marxist-Leninist teorilerin ve sokak eylemlerinin sloganı haline gelmiştir. Diğer yandan Taşer, solcuların devletin laik prensipleri kabul etmesini sol bir işlem olarak yorumladıklarını, oysa Atatürk'ün dini gericiilik sayan ve dini kaldırmaya yönelik bir laiklik anlayışının savunucusu ve uygulayıcısı olmadığını söylemektedir.²¹⁶¹

Taşer'in Atatürk konusunda bir tespiti de Türk milletini Tanzimat fikrinin hâkim olduğu ortamın yerleştiği aşağılık duygusundan kurtarmış olmasıdır. O dönemlerden Taşer, Hüseyin Paşa'nın şarap içmemesine rağmen ecnebler yanında şarap içmesini, Almanya'dan damızlık kız ve erkek getirmeyi düşündüğünü söylediği Abdullah Cevdet'i örnek vererek anlatır. Taşer'e göre Atatürk, bu düşüncüyü silmek, bu aşağılık duygusunu sökmek istemiş; kıyafet, harf, rey gibi dış unsurları bir hamlede icra edip zahirî farkı kaldırmak, aydının ruhundaki imrenme ve özenme duygusunu gidermek istemiştir.²¹⁶²

Murat Yılmaz'ın ifadesiyle Türk sağının milliyetçilik, muhafazakârlık, İslamcılık şeklindeki üç halini şahsında cem eden Taşer'in²¹⁶³ adeta MHP'nin bugünkü bakış açısını da belirleyecek olan bir tespiti 1960 sonrasında Atatürkçülük'le devrimciliğin eş anlamlı kullanılmış olmasıdır. Taşer'in nazarında Atatürk'ün yaptıkları alenen değiştirilmek, sol ideolojilere uygun hale getirilmek isteniyordu.

Milliyetçi teşekküller içinde bulunmuş olan Mehmet Turgut'a göre de sol, bilerek ve sadece Atatürk'ün isminden istifade etmek için "Atatürk Devrimleri", "Atatürk İlkeleri", "Atatürkçü Aydın" gibi ifadeler arkasına sığınmıştır. Turgut, yerli olmayan solun hangi çeşidine bakılırsa bakılsın mutedil olanlarının İsveç ve İngiltere örneğini taklit etmek üzere, kimisinin Lenin'i, kimisinin Stalin'i, kimisinin Troçki'yi, kimisinin de Mao'yu ve bunların getirmiş oldukları rejimi benimsediklerini, Maocu olmayan herkes

²¹⁶⁰ Dündar Taşer, "Tarafsızlık", *Devlet*, 2 Ağustos 1971, s. 12.

²¹⁶¹ Dündar Taşer, *Mesele*, Töre-Devlet Yayınları, Ankara 1975, s. 143-144.

²¹⁶² Dündar Taşer, "Şurada Burada", *Devlet*, 21 Haziran 1971, s. 12.

²¹⁶³ Murat Yılmaz, "Dündar Taşer", *ModernTürkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt: 4, Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 669.

veya her kuruluş yumuşak ifade ile sağcı, sert ifade ile faşist; Leninci olmayan herkes ise yine ya sağcı, karşı devrimci ya da faşist ve sabotajcı ilan edildiklerini belirtmektedir.²¹⁶⁴

Turgut’a göre, Türk milleti ifadesinden ziyade “Türk Halkları” terimini kullanan solcuların milliyetçilik anlayışı da ruhunu Hitler’den, şeklini de Stalin’den alan bir milliyetçiliktir. Dolayısıyla Turgut’un ifadesiyle Atatürk’ün milliyetçilik anlayışı onun adına sokaklara döküldüklerini söyleyenlerle tamamen zıt bir istikamette bulunuyordu.²¹⁶⁵

Diğer yandan Taşer’in bizzat gözlemlediği ve ifade ettiği 1960 sonrasında Türkiye’deki sol yapılar, devrimcilik bayrağı altında “Toprak sahipleri sömürücüdür, ezilsin”, “Bankalar devletleşsin”, “Madenler devletleşsin”, “Batı ittifaklarından çıkalım”, “Doğu’ya muhtariyet verelim”, “İşçi sınıfı hâkimiyeti kurulsun” gibi taleplerde bulunuyordu. Taşer bu söylemlere karşı, Atatürk’ün 9 çiftliği olduğu, bankasının olduğu (İş Bankası), maden şirketinin olduğu, İngiltere gibi Batı devletleriyle antlaşmalar yapmış olduğu, Kürtçülüğe asla msamaha etmediği, sınıfsız ve imtiyazsız bir kütle amaçlayıp “yurtta sulh” deyip sınıf kavgasını reddettiğini belirtmektedir. Taşer, Atatürkçülük adına tüm ittifaklardan çözülmüş, tek başına “Tam Bağımsız Türkiye” ve “silahsızlanma” sloganlarına da tepkilidir. Ona göre millet şerefi, devlet haysiyeti ve bağımsızlık ilkesi solcuların bardağına göre şekil alan sıvı mefhumlardır.²¹⁶⁶

Galip Erdem ise çeşitli gazetelerde yazmış olduğu yazıların yer aldığı “Mektuplar” kitabında Türkiye’de solcuların sanki dünyada Hitler, Mussolini ve Franko’dan başka vatansever ve milliyetçi yokmuş gibi, her vatansever davranışta bir faşizm kokusu aldığı, her milliyetçinin şahsında bir “Nazi” taraftarı gördüğünü belirterek Atatürk’ün 10. Yıl Nutku ve Gençliğe Hitabesi’nden örnekler vererek, Atatürk’ün bütün nutuklarını bir takım haşiyelerle düzeltsek mi der.²¹⁶⁷

Türk milliyetçilerinin, Atatürk’ün Türk milliyetçiliği anlayışının ortadan kaldırılarak milliyetsiz ideolojilerin sloganı haline gelmesine ve Atatürk isminin gayrimillî, yıkıcı ve bölücü eylemlere ortak edilmesine karşı bir cephe oluşturmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Bu süreçte Türk milliyetçilerinin söylem ve yazdıklarından anlaşılıyor ki Atatürk’ün yeri bölücü, tahrip edici, ihtilalci Leninist-Marxist yapılar ve

²¹⁶⁴ Mehmet Turgut, *Çıkış Yolu*, Kalem Yayınevi, İstanbul 1978, s. 129, 148.

²¹⁶⁵ Mehmet Turgut, *Türkiye’nin Geleceği*, Tur Yayınevi, Ankara 1971, s. 170-171.

²¹⁶⁶ Dündar Taşer, “Solcular ve Atatürkçülük”, *Devlet*, 31 Ağustos 1970, s. 12.

²¹⁶⁷ Nevzat Kösoğlu, *Galip Erdem*, 3. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016, s. 213.

Sosyalist Enternasyonal'a üye olanlar ve milliyetçiliği anayasadan çıkarmak için teklif sunanlar değil, Türk milliyetçiliği ve Türk milliyetçileridir.

Türk milliyetçileri Atatürk isminin Türkiye'de çeşitlenen siyasi görüşler içindeki konumlarına karşı daha 1961'den itibaren harekete geçmişlerdir. Mesela İlhan Darendelioğlu, "Türk Milliyetçilerinin Kalemile Atatürk" adlı bir kitap hazırlamış, Türk milliyetçilerinin Atatürk'le ilgili düşüncelerine kısa kısa yer vermişti. Darendelioğlu'nun, kitabın girişinde yer verdiği "*Atatürk'ün lanetlediği fikir ve ideolojilerin sahipleri... onların ağılı ve azılı fikirlerine inanmış olanlar, yırtılan maskelerin altındaki sahtekârlığı elbette idrak ve takdir edeceklerdir*" ifadeleri 1960 sonrası kavganın boyutlarını göstermesi bakımından önemlidir. Bu kitapta yer alan yazısında Nejdet Sançar, asker Atatürk ile milliyetçi Atatürk'ü anlamadan Atatürk'ün anlaşılamayacağını ve tanınmayacağını söylemektedir.²¹⁶⁸ Sançar'ın da özellikle dikkat çektiği gibi büyük ölçüde Türk milliyetçileri için Atatürk'ün Türklük sevgisi ve milliyetçi siyaseti ile askerlik yönü ayrıcalıklı bir yerde konumlanmıştır.

Celal Bozkurt'un ifadesiyle "Ortanın Solu"yla CHP ve TİP arasında başlayan ideolojik beraberlik²¹⁶⁹, Atatürk'ün fikirlerini de bir yozlaşmaya götürmüş, milliyetçiliğe düşman sol yapılara cesaret verilmiştir. İlhan Darendelioğlu'na göre de Bülent Ecevit başkanlığındaki CHP iktidarı, 1978'de tam anlamıyla Atatürk'ün fikirlerine ihanet etmiş, devrimci teröristlere fırsat vermiştir. CHP milletvekilinin komünist anarşistlere para ve silah yardımı yapan ve cinayet suçuyla cezaevinde yatmakta olan Yılmaz Güney'i ziyaret etmesi, 1 Mayıs 1978'de DİSK'in düzenlediği kızıl bayraklarla süslü Marx, Engels, Stalin, Castro, Guevara, İbrahim Kaypakkaya, Mahir Çayan, Deniz Gezmiş, Ulaş Bardakçı, Nazım Hikmet, Mustafa Suphi, Hikmet Kıvılcımlı portlerinin taşındığı ve Gestapo ajanı Türkeş sloganlarının attırıldığı mitinge 24 CHP'li parlamenterin katılması, Ankara Belediye Başkanı Vedat Dolakay'ın Moskova'ya giderek Nazım Hikmet'in mezarına toprak götürmesi, rejim düşmanlarının affını sağlaması vb. CHP'nin Atatürk'e ihanetinin göstergesi olarak verilmiştir.²¹⁷⁰

MHP GİK Üyesi Süleyman Sürmen de yazdığı kitaplarda Taşer'le aynı görüşleri paylaşmış, sol yapıların Atatürk'ü tersten okuduğunu ve yozlaştırdığını, millî bir değer

²¹⁶⁸ İlhan Darendelioğlu, *Türk Milliyetçilerinin Kalemile Atatürk*, Toprak Yayınları, İstanbul 1961, s. 7, 55.

²¹⁶⁹ Celal Bozkurt, *age*, s. 188.

²¹⁷⁰ İlhan Darendelioğlu, *Ecevit Marksist mi?* Gül Matbaası, İstanbul 1979, s. 63-83.

olmasının önünde durduklarını dile getirmiştir. Sürmen'e göre, bir Kemalizm muhafazakârlığı ve Atatürkçülük dini yaratılmıştır. Bu çerçevede millet ve milliyet şuurunu yıkanlar onun adına beyan veriyor, ne yapmak istediği gereği gibi tespit edilememiş Nurcu adında grup kapalı ve açık şekilde Atatürk düşmanlığı yapıyor, solcular, sosyal demokratlar, milliyetçiler, masonlar hep Atatürk'ü ağızlarına sakız yapıyor, anarşistler, şehir ve kır gerillacıları onu ağızlarından düşürmüyor, asan Atatürkçü, asılan Atatürkçü, zalim Atatürkçü, mazlum Atatürkçü, kovanlar Atatürkçü, kovulanlar Atatürkçü oluyordu. Yani herkese ve her ideolojik gruba ve yapıya göre bir Atatürk portresi çıkmıştır. Sürmen'e göre, 27 Mayısçılar Atatürkçü, 13 Kasımcılar Atatürkçü, gidenler Atatürkçü, kalanlar Atatürkçü idi. Sürmen ayrıca Atatürk'ü hedefini bilen, fırsatları Türklük yolunda doğru değerlendiren bir lider olarak görmekle birlikte "...İnsan ölür Türklüğe Allah olan ölmez"²¹⁷¹, "Vermedi bu kudreti Tanrı peygamberine, Peygamber tanrısına duymadı bu hasreti"²¹⁷² dizelerinin sahibi olan Atatürk dalkavukçularına ve oportünistlerine karşı olduğunu ifade etmiştir.²¹⁷³

Sürmen, Türk milliyetçiliğinin kozmopolitliğe, masonluğa ve siyonizme²¹⁷⁴, ayrımcılığa, etnik grupların sinsi çalışmalarına ve sömürüye karşı durduğunu, Türk milliyetçisinin kültür milliyetçisi olduğunu, bataklıkçılığa, yaltakçılığa, hırsızlığa, yolsuzluğa karşı ise tavır adamı olduğunu belirtmiştir. Sürmen, temel ilke olarak Atatürk'ü büyük bir milliyetçi olarak tanıdıklarını ancak "Atatürk milliyetçiliği" diye bir milliyetçilik tanımadıklarını vurgulamıştır.²¹⁷⁵ 1 Kasım 1971'de Atatürk Üniversitesi'nin açılış töreninde Atatürk Üniversitesi öğrencileri adına konuşma yapan Rıza Müftüoğlu da Atatürkçüyüm diyenlerin Atatürkçülüğü, Türk milliyetçiliğinden ayrı kulvarda gösterdiği veya "*Türk milliyetçiliğinin Atatürkçülük olarak algılanmaması için çaba sarfedildiği*" kanaatinde olmuştur.²¹⁷⁶ Müftüoğlu'nun dikkat çektiği noktaya çalışmamızın beşinci

²¹⁷¹ Edip Ayel'e ait.

²¹⁷² Vasfi Mahir Kocatürk'e ait.

²¹⁷³ Süleyman Sürmen, *Millî Kavga*, Sürmen Yayınları, Ankara 1973, s. 85-105.

²¹⁷⁴ Aylin Özman ve Kadir Dede, "Türk Sağ"nın söylemsel inşası olarak masonluğu Tek Parti döneminin laiklik politikalarının örtük eleştirisi olduğunu, milliyetçi muhafazakâr karşıtlık söyleminde de CHP iktidarının politik tercihlerinin mason-komünist, Yahudi ve misyonerlerin katıldığı bir komplo düzeneği içinden ele alındığını öne sürmektedir. Bkz. Aylin Özman, Kadir Dede, "Türk Sağ ve Masonluğun Söylemsel İnşası", *Türk Sağ: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeler*, İnci Özkan Kerestecioğlu, Güven Gürkan Öztan (drl.), 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 194.

²¹⁷⁵ Süleyman Sürmen, *age*, s. 179-181.

²¹⁷⁶ Rıza Müftüoğlu, *Derin Sayflarıyla Milliyetçi Hareket*, 1. Baskı, Akis Kitap, İstanbul 2006, s. 138.

bölümünde “12 Eylül 1980 Askerî Darbesi Sonrası Türkiye’de Siyasi Ortam” başlığı altında yer verilmiş, MHP ve Türk milliyetçiliği açısından değerlendirilmiştir.

Türk milliyetçileri içinde Atatürk’le ilgili kayda değer değerlendirmelerde bulunmuş olan isimlerden biri de Necmeddin Sefercioğlu’nun Türkçülüğün aksakallarından biri olarak tarif ettiği ve 7 Ekim 2004’te hayatını kaybeden Abdülhâdi Toplu’dur.²¹⁷⁷ Toplu, “Orkun” dergisi yazar kadrosunda, CKMP’nin Genel İdare Kurulu’nda ve 1980 sonrasında da Türk milliyetçileri arasında yer almış, Milliyetçi Çalışma Partisi Genel Başkan Yardımcılığı yapmış²¹⁷⁸ isimlerden biridir. Onun da Atatürk’e bakışı MHP’nin Türk milliyetçiliği düşüncesi içerisinde Atatürk’e bakışın başka bir boyutunu belirlemektedir. Türk milliyetçiliğinin sunî ve ithal bir hareket olarak doğmadığı, yüzde yüz yerli ve gerçekliğin bir ifadesi olarak Hunlar ve Göktürkler çağından beri var olduğu yönünde bir Türk milliyetçiliği bakışına sahip olan Toplu’ya göre Türk milleti, harsa dair dil, din, örf, âdet gibi statik; medeniyete dair vatan, iktisat, siyaset yani devlet gibi dinamik unsurları içinde barındırmaktadır. Toplu, tarihi süreç içerisinde yaşama imkânı bulmuş Türk milliyetçiliğinin o günkü ifadesini ise “*milletin kendine dönüşü*” olarak ele almaktadır.²¹⁷⁹

Abdülhâdi Toplu, Türk milliyetçilerine yapılan ithamlardan birinin de Atatürk düşmanlığı olduğunu, bunu aklın, izanın ve vicdanın alamayacağını söylemektedir. Ona göre, Türk milliyetçiliğini fikriyattan fiiliyata geçirmiş olan Atatürk, sadece Türklüğün değil İslamiyet’in de haysiyet ve şerefini kurtarmış bir lider olarak Türk milliyetçilerinin başında bulunmaktadır. Atatürk, Türk yurdunu ve Türk birliğini içeride bozgundan, dışarıda salgından kurtaran kurtuluş savaşının liderliğini yapmış, yurdu ve birliği kurduktan sonra ise Türk yurdunun ve fikriyatının yeniden inşası için çalışmıştır. İnkılapları ve şükran ifadesi şekliyle Kemalizmi doğuran bu iki gerçektir. Biri millî biri kendini koruma insiyakı, öteki de hızla gelişme ve yükselme iştiafına bağlıdır. Toplu, onu Avrupa’nın yılanmış materyalist akidelerine, Avrupa milliyetçiliği temellerine, aşırı sosyalist görüşlere bağlanmasına tepki gösterir. Çünkü Atatürk, Türk milletin kendi tabî özelliklerinden doğan temellere yaslanmış, hayata uygun yolları doğru bulmuştur.²¹⁸⁰

²¹⁷⁷ Necmeddin Sefercioğlu, “Abdülhâdi Toplu”, *Türk Yurdu*, Kasım 2004, Cilt: 24, Sayı: 207

²¹⁷⁸ *Milliyetçi Hareket Partisi TBMM Albümü (1965-2007)*, Haz. Hüseyin Hüsni Uğur (drl.), Net Ofset Matbaacılık, Ankara 2011, s. 224.

²¹⁷⁹ Abdülhâdi Toplu, *Türk Milliyetçiliği ve Karşı İdeolojiler*, 3. Baskı, Töre-Devlet Yayınları, İstanbul 1978, s. 46-47.

²¹⁸⁰ Abdülhâdi Toplu, *age*, s. 165-171.

Köklü değişiklik yolu ve tedrici tekâmül yolu olmak üzere iki inkılâpçılık yolundan bahseden Toplu, dinamik unsurlar arasında değişimi normal görür. Mesela dün mutlakiyetçi, bugün meşrutiyetçi, yarın cumhuriyetçi; dün devletçi iken yarın liberal olunabilir. Oysa kültür müesseseleri ve manevi kıymetlerin değişimi ise büyük dikkat istemektedir. Ona göre, Atatürk'ün inkılâpçılığının temelinde anarşi, nizam aleyhtarlığı ve cebir yerine millî bütünlük ve menfaat, ikna, tedricî tekâmül ve nizam bulunuyordu. Toplu'nun değerlendirmesinde Atatürk'ün Devletçiliği kapitalizme ve komünizme set çeken milliyetçi, hürriyetçi ve toplumcu bir yöne sahipti. Halkçılık, cumhuriyetçiliğin vazgeçilmez cüz'ü, laiklik ise çok partili siyaset döneminde lekelenmiş olsa da millî devletin esası olarak değerlendirilmiştir.²¹⁸¹

Diğer yandan 1970'lerde MC hükümetleri döneminde de, hükümet ve muhalefet bilhassa CHP arasında sıklıkla TRT konusunda olduğu gibi Atatürk üzerinden de tartışmaların olduğu görülmektedir. Kimin Atatürkçü olup olmadığı konularının tartışıldığı sol cenahta, Ankara değerlendirilirken, Süleyman Demirel'in Necmettin Erbakan'dan daha uygar daha ilerici, daha cumhuriyetçi, daha laik olduğu Turhan Feyzioğlu'nun ise Demirel'e göre daha kültürlü ve inandırıcı, Necmettin Erbakan'a göre daha cumhuriyetçi ve Atatürkçü olduğu belirtilir. Alparslan Türkeş'in ise Süleyman Demirel'den daha az Atatürkçü olduğu çünkü en büyük muarızı (karşı çıkan) Atatürk olduğu, kendisi başbuğ iken Atatürkçü olamayacağı söylenmiştir. Devletin çarkının bu dönemde Atatürkçü ve ilerici yurttaşlardan ayıklanarak yerlerine imamların ve vaizlerin doldurulduğu yönünde birtakım açıklamalar sol basında yayınlanıyordu.²¹⁸²

MHP'nin Atatürk ilkeleri ile maneviyatçılığı uzlaştırmaya çalıştığını ve Alparslan Türkeş'in duvarında Atatürk resmi olmayan Ülkü Ocakları'nı denetlememiş olduğunu söyleyen Şükrü Alınçık'a göre siyasi karakteri ve şöhreti, komünizmle mücadele yıllarında oluşan MHP'nin Atatürk ilkelerinden özellikle milliyetçiliği bayraklaştırması son derecede mantıklıdır. Alınçık, 1970'ler MHP'si ile ilgili şu tespitleri yapmaktadır:²¹⁸³

- ◆ “Din afyondur” diyenlere karşı laikliği değil; ancak dindarlığı savunabilirdiniz.
- ◆ Halkları özgürleştireceğiz, Çin Halk Cumhuriyeti gibi eşitlikçi devlet kuracağız!” diyenlere karşı halkçılığı değil; milliyetçiliği savunabilirdiniz.

²¹⁸¹ Abdülhâdi Toplu, *age*, s. 174-194.

²¹⁸² Tuba Düzgün, *age*, s. 245.

²¹⁸³ Şükrü Alınçık, *agm*, s. 22-23.

- ◆ Devrim yapacağız devrim; akın var akın, güneşin fethi yakın! Diyenlere karşı inkılâpçılığı değil, muhafazakârlığı savunabilirdiniz.
- ◆ Burjuva sınıfına son vereceğiz! Diyerek katı bir devletçiliği, sosyalizmi savunanlara karşı devletçiliği değil, küçük esnafı, mülkiyet hakkını, sosyal tabakaları savunabilirdiniz.
- ◆ Enternasyonalist bir gençlik yetiştirmek amacıyla millî tarihimizin tamamına düşman olmuş rakipler karşısında köklere küskün bir cumhuriyetçiliği değil, millî tarihi, Selçukluyu, Osmanlıyı Atatürk'ün de ecdadım (dedelerim) dediği Alparslan'ı, Fatih'i savunabilirdiniz.
- ◆ MHP milliyetçiliği ile anayasal bir hak olan Atatürk milliyetçiliği arasında, MHP'de 1923 CHP'sinin yerini alan kurumsal canlılık ve güncelleme kabiliyeti dışında hiçbir fark yoktur.

Tanıl Bora ve Kemal Can'a göre ise Türkeş ve resmî MHP çizgisi, Türk milliyetçiliğini ve anti-komünizmi Atatürk'e dayandırarak gelmişlerdir. Aralarında bu bağlantıyı taktik amaçlı sayanlar varsa da küçümsenmeyecek bir bölümü, aslî kimliğinin Türk milliyetçiliği olduğunu düşünerek Atatürk'ü gerçekten sahipleniyordu. 12 Eylül sonrasında "Türk-İslam Ülkücüleri" adıyla hareket eden kesim ise Kemalizmin dünyanın en skolastik dini haline gelmiş olduğunu savunmuşlar, Türkiye'de yaptırım gücü zayıflayanların Atatürkçülüğü zorbalığa başvurma gerekçeleri haline getirdiğini belirtmişlerdir.²¹⁸⁴

Yukarıda Şükrü Alınacak'ın da işaret ettiği MHP'nin 1970'lerdeki konumundan anlaşıldığı üzere MHP parti olarak kurumsal yapısını oturtmaya çalıştığı süreçte savunduğu değerlerin korunması bağlamında birtakım refleksler göstermiştir. Bu refleksler Türk milliyetçiliğine taban oluşturulma çalışmaları sürecinde cereyan etmesi, partinin ideolojik olarak gelişimini aksattığı gibi Vedat Bilgin'in de ifadesiyle soğuk savaş ortamının, Türkiye'yi istikrarsızlaştırma çabalarının MHP'yi özellikle sıcak bir mücadeleye çekmiş olması MHP'nin toplumsal talepleri siyasete taşıma işlevini de sınırlandırmıştır.²¹⁸⁵

²¹⁸⁴ Tanıl Bora, Kemal Can, *age*, s. 253-254.

²¹⁸⁵ Vedat Bilgin, *agm*, s. 10.

Diğer yandan 1970’lerde partiye fikrî destek sağlayan milliyetçi-muhafazakâr entelektüel aydınlar arasında da tam bir uzlaşının olmadığı görülmektedir. Aydınlar Ocağı’nın milliyetçi kanatlarından ve Alparslan Türkeş’le de iletişimi olan İbrahim Kafesoğlu ve çevresindekiler Ziya Gökalp ile Atatürk’ü birleştiren bir anlayışın öncülüğünü yaparken Türk milliyetçilerine önemli ölçüde fikrî destek sağlayan Erol Güngör ise Cumhuriyet Dönemi modernleşmesinin kültür değişmesine yönelmesine karşı değerlendirmelerde yönelmiştir. Bununla birlikte parti mensupları nazarında Atatürk’ü sahiplenme daha çok sosyalistlerin Atatürk’ü maske olarak kullanmasına karşı vücut bulurken Atatürk’ün düşüncelerinin MHP tarafından güncellendiği yorumları da yapılmış, Atatürk’ün de Türk modernleşmesi bağlamında tekâmülcü bir çizgide olduğu ifade edilmiştir. Nevzat Kösoğlu’nun ise Cumhuriyet Dönemine karşı oldukça mesafeli durduğu ve Dündar Taşer’le birlikte Osmanlı’yı yücelten bir anlayışı temsil ettiği görülüyor. Bütün farklı bakış açılarına rağmen parti 1970’lerde kendini doğrudan Ziya Gökalp’in milliyetçilik sistemine bağlamıştır.

BÖLÜM 5

12 EYLÜL 1980 DARBESİNDEN SONRA TÜRK MİLLİYETÇİLERİNİN TOPARLANMA ÇABALARI (1980'LER) VE MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ'NİN TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ DÜŞÜNCESİNİN 1990'LARDAKİ KONUMU

5.1. 12 EYLÜL 1980 DARBESİ VE TÜRKİYE'DE KURULAN YENİ SİYASİ ORTAM

Türkiye'de II. MC'nin kurulmasından sonra yerel seçimler öncesinde Türkeş, milliyetçi-ülkücü gençliğe şiddet olaylarından uzak durmaları konusunda uyarılarda bulunmuştur. Bunda CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'in MHP'ye yönelik izlediği keskin muhalefet stratejisi etkili olmuştur.²¹⁸⁶

Bu çerçevede Ecevit, 11 Aralık 1977'de yapılan yerel seçimlerin ardından, AP'nin başarısızlığını ve artan toplumsal muhalefeti kullanarak “Kumar borcu olmayan on bir adam arıyorum” şeklinde çağrıda bulunması ve AP'den 12 milletvekilinin istifası ile MC Hükümeti parlamentoda azınlığa düşmüştür. Ecevit'in AP Konya Milletvekili Mehmet Oğuz Atalay'ın başını çektiği bu milletvekilleriyle önce Darıca'da sonra Florya'da Güneş Motel'de Ecevit'in yaptığı görüşmeler sonucu, 31 Aralık 1977'de CHP'nin gensorusu ile II. MC Hükümeti düşürülmüştür. Hükümet kurma görevi verilen Ecevit'in AP'den istifa eden milletvekillerine bakanlık vermesiyle kurduğu kabinesi 5 Ocak 1978'de göreve başlamıştır. Ülkücü liderlerden Muhittin Çolak'a göre, Ecevit Hükümeti ile birlikte ülkücüler için kara günler başlamıştır. Çolak, Ecevit Hükümeti'nin Sanayi ve Ticaret Bakanı Teoman Köprülüler, göreve başlar başlamaz “Demirbaşlar kalsın, herkes dışarı” dediğine, MEB'de taşlar yerinden oynatıldığına, TRT'nin yeniden eski haline döndürüldüğünü, Mart 1978'den itibaren de MHP'ye ve ülkücü gençliğe yönelik şiddet eylemlerinin artırıldığına ve ülkücü kuruluşların kapatılması için çaba sarfedildiğine dikkat çekmektedir. Bunun üzerine MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş,

²¹⁸⁶ Turgay Uzun, *age*, s. 286.

yaşanan gelişmeler üzerine 15 Nisan 1978’de Ankara’da 250 bin kişinin katıldığı tahmin edilen Tandoğan mitingiyle “Bizi yıldırıamazsınız” mesajını vermek istemiştir.²¹⁸⁷

Ecevit’in MHP’ye karşı yürüttüğü propagandalara karşı Taha Akyol “Hergün” gazetesinde yazılar kaleme almıştır. Akyol, Ecevit’in tavanda yumuşama istememesini, tabanda barış istememesine bağlamakta, MHP’yi faşist tehlike olarak göstermesini ise ağzına almadığı bölücülük ve komünizme karşı diyet borcunu ödemek şeklinde açıklamaktadır. Akyol’a göre Ecevit, Abdi İpekçi’yi bile isyan ettiren bir ölçsüzlük ve kindarlık, cinayet tahrikçiliği içinde sinirleri gerilmiş halde bulunuyordu. Böylelikle köşeye sıkıştırıp kurdun başını ezmek, Devlet Güvenlik Mahkemleri’ni alarına geçirmek, kitlelerle milliyetçileri boğmak daha mühimi milliyetçileri vatanda devlet garantisi altında yaşayamaz hale getirmek hedefleniyordu.²¹⁸⁸ Akyol, “Ecevit’in Sis Bombası: Faşizm” başlıklı bir yazısında da Ecevit’in faşizm yaygarası ve POL-DER ve TÖB-DER vasıtasıyla Türk milliyetçileri üzerinde suça kışkırtma planı uyguladığını yazmış, “MHP’ye Karşı Haçlı Seferleri” adlı yazısında ise MHP’yi kamuoyunun şamaroğlanı haline getirmek ve bunu geniş cepheye yayma amacında olduğundan bahsetmiştir.²¹⁸⁹

Akyol’un bu tespitini Doğu Perinçek’in “Aydınlık” gazetesi de manşetlerinde ve içeriğinde MHP’ye yönelik yürüttüğü propaganda ile ortaya koymaktaydı. “Aydınlık” gazetesi, Anadolu Hisarı Gençlik ve Spor Akademisi’nin bağış makbuzunu sayfasında vererek “MHP’nin Komandoları zorla para topluyor” başlığını attığı gibi, anarşinin durdurulması adına MHP’nin sıkıyönetim ilanı çağrısını da olumsuz karşılıyor, MHP’ye Başsavcı Kâzım Akdoğan tarafından soruşturma açıldığını baş sayfada duyuruyordu.²¹⁹⁰ “Aydınlık” gazetesinin 12 Eylül 1980’e kadarki sayılarında MHP’ye yönelik doğrudan itham ve hedef gösterici haberlerin yer alması Ecevit’in MHP’ye karşı geniş cepheli bir

²¹⁸⁷ Muhittin Çolak, *age*, s. 385-398.

²¹⁸⁸ Hakkı Öznur, *Ülkücü Hareket*, Cilt: 5, İkinci Baskı, Alternatif Yayınları, Ankara 1999, s. 365-366; Taha Akyol, “Ecevit Saldırıyor”, *Hergün*, 16 Ekim 1978.

²¹⁸⁹ Hakkı Öznur, *age*, s. 401-402; Taha Akyol, “MHP’ye Karşı Haçlı Seferleri”, *Hergün*, 12 Ağustos 1979.

²¹⁹⁰ *Aydınlık*, 11 Ekim 1978, s. 1-2.

kampanyanın varlığını gösterdiğini söyleyebiliriz. Nitekim Abdi İpekçi cinayeti²¹⁹¹ ve Kahramanmaraş Olayları'nda da doğrudan MHP hedef alınmıştır.²¹⁹²

CHP Hükümeti döneminde terör faaliyetleri yükselişini sürdürmüş, öğrenci ölümleri, öğretim üyesi ve üniversite yöneticileri, MHP'li İl Başkanları, Belediye Başkanları ve gazetecilere yönelik suikastlar yapılmış, 3 Eylül 1978'de Sivas Olayları, 19- 26 Aralık'ta da Kahramanmaraş Olayları²¹⁹³ patlak vermiş, yüzlerce insan bu olaylar sırasında hayatını kaybetmiştir. 9-10 Haziran 1979'da yapılan MHP'nin 14. Kurultayı'na da ülkede gelişen olaylar ve sorumlular, Ecevit'in Hitler ve Marxist metodlarla hareket ettiği, MHP il ve ilçe başkanlarına ve ülkücülere karşı yapılan öldürmeye yönelik

²¹⁹¹ Milliyet gazetesi cinayeti manşetinden duyururken Abdi İpekçi'nin Hümeyni'nin sürgünden dönüşünü konu edindiği "İran'dan Beklenenler" adlı son yazısına da yer vermiştir. Cinayeti, Bülent Ecevit, demokrasiye ve Türkiye'nin saygınlığına yönelik yapıldığını ifade ederken, Demirel çok üzüntü duyduğunu belirtmiş, Türkes ise kanlı ve menfur saldırının Türk demokrasisine karşı yapıldığını ve Türkiye'yi yıkmak isteyenlerin bir planı olduğunu dile getirmiştir. Bkz. *Milliyet*, 2 Şubat 1979, s. 1, 14.

²¹⁹² *Aydınlık*, 1 Ağustos 1979, s. 1.

²¹⁹³ Muhittin Çolak, Kahramanmaraş Olayları'nın patlak vermesinde Türklüğü öven, yabancı akım ve komünizmi yeren "Güneş Ne Zaman Doğacak" filminin gösterimi sırasında ses bombasının patlamasıyla patlak verdiğini yazmaktadır. Konuyla ilgili Doğu Perinçek'in miting yaptığı Köprüağzı Demirciler köyünden Salman İlksoy yakalanmış, daha sonra serbest bırakılarak ülkücü Ökkeş Kenger (Şendiller) aranmaya başlamış ve ülkücüler suçlanmıştır. Ülkücü Kuruluşlar Davası'nda sorgulanan Hicabi Koçyiğit ise MİT mensubu Maraşlı Fevzi Özbaba'nın bombayı attığını, buna konuyla ilgili MİT toplantısında karar verildiğini söylemiştir. Bkz. Muhittin Çolak, *age*, s. 425-427; Tanıl Bora ve Kemal Can, 12 Eylül önce-sindeki terör ve anarşide resmî güvenlik aygıtının provakasyonlarının payını arama fikri, ülkücü camiaya ilk olarak Hicabi Koçyiğit'le girdi demektir. Hicabi Koçyiğit, Ülkücü Kuruluşlar Davası'nda mahkeme-de MSP yöneticilerinden Süleyman Arif Emre aracılığıyla MİT'e girdiğini, sonra da MHP'yi yıpratmak için görev yaptığını açıklamıştır. Bkz. Tanıl Bora, Kemal Can, *age*, s. 94; Hicabi Koçyiğit'in mahkeme zabıtlarına geçen ifadeleri için bkz. *Yeni Düşünce*, Sayı: 19, 12 Şubat 1982, s. 16-21; *Yeni Düşünce*, Sayı: 22, 5 Mart 1982, s. 21-23; *Yeni Düşünce*, Sayı: 35, 4 Haziran 1982, s. 11-13; *Yeni Düşünce*, Sayı: 79, 8 Nisan 1983, s. 7-9; *Yeni Düşünce*, Sayı: 93, 22 Temmuz 1983, s. 18-21; Kahramanmaraş Olayları ile ilgili olarak sağ görüşlü kişilere ateş ettiği gerekçesiyle hakkında Adana 2 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından dava açılan Kahramanmaraş POL-DER Başkanı polis memuru Celal Ergün ifade-sinde, CHP'ye ve Aydınlik grubu ve gazetesine dikkat çekmiş, CHP'nin sağ görüşlü kuruluşları parçalamak için aşırı sol gruplara destek olduğunu, emniyetin de bazı tertiplerde bulunduğunu, Aydınlik gazetesinin de ülkücülerin damgalanmasına yönelik düzmece haberler yayınladığını ifade etmiştir. Bkz. *Yeni Düşünce*, Sayı: 25, 26 Mart 1982, s. 16-17; Kahramanmaraş Olayları'yla ilişkilendirilen Ökkeş Kenger de olayların çıkmasında Devrimci Halkın Birliği, Devrim Savaşçıları, Türkiye Devrimci Komünist Partisi, Halkın Kurtuluşu, Apocular (PKK), Aydınlik gazetesi, POL-DER, solcu öğretmenlerin vb. örgüt ve derneklerinin tertipçi olduğuna dikkat çekmekte, Esir Türkleri Kurtarma Ordusu (ETKO) ve Türk Yıldırım Komandoları adlı uydurma örgütler kanalıyla ülkücüler üzerine oyunlar oynandığını yazmaktadır. Bkz. Ökkeş Şendiller (Kenger), *Kahramanmaraş'tan Günümüze Olayların Perde Arkası*, Alptuğ Yayınları, Ankara 2000, s. 30-50; Necdet Pekmezci ise Şendiller'in uydurma dediği Türk İntikam Tugayı (TİT), Türkiye Ülkücü Şeriatçı Kurtuluş Ordusu (TÜŞKO) ve ETKO gibi imzaların Ülkü Ocaklıları'nı gizlemek için atılan imzalar olduğunu, gayrinizam harp veya kontrgerillanın el kitabına uygun olarak asıl örgütlenmeyi perdelemek amacıyla kullanıldıklarını yazmaktadır. Bkz. Necdet Pekmezci, Nursen Büyükyıldız, *Ülkücüler-Öteki Devletin Şehitleri*, Birinci Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 1999, s. 111; Basının verdiği bilgilere göre Maraş'ta meydana gelen olaylarda 77 kişi ölmüş, 1000'e yakın kişi de yaralanmıştır. Başbakan Bülent Ecevit, yaptığı açıklamada "cana kıyanların canına kıyılmıyorsa bu devlet gücünün insanca kullanılmasındadır" derken Süleyman Demirel, "bana sağcılar cinayet işliyor dedirtemezsiniz" diyerek hükümeti suçlamıştır. CHP'li parlamenterler olayı "gerici isyan" olarak niteleyip bir an önce önlemlerin alınıp uygulanması yönünde görüş beyan etmişlerdir. Bkz. *Cumhuriyet*, 25 Aralık 1978, s. 1.

eylemlerin faillerinin bulunması, TRT'nin ülkücüleri tek suçlu olarak göstermesi vb. konular ile MHP'nin milliyetçiliğinde hangi ırktan, mezhepten, hangi bölgeden olursa olsun her bir vatandaşın Türk milletinin evlatları olduğu şeklindeki vurgular damga vurmuştur. Kurultay sonrası 29 Haziran 1979'da yayınlanan "Tamim"de MHP ve ülkücülerin kışkırtılarak iç savaş çıkarılmak istendiğine dair uyarılara yer verilmiştir. Ayrıca Türkeş tarafından Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e MHP'nin ve ülkücülerin maruz kaldığı olaylara karşı önlem alınması konusunda mektup yazılmıştır. Bu kurultaydan sonra MHP Genel Merkezi'ne ve Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu (MİSK) Eğitim ve Kültür Merkezi'ne saldırı düzenlenmiştir.²¹⁹⁴

MHP Genel Merkezi'ne düzenlenen bombalı saldırının Emniyet Genel Müdürlüğü bünyesinde çalışan Polis Derneğine mensup (POL-DER)²¹⁹⁵ polisler tarafından düzenlenmesi üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. Haberi manşetine taşıyan "Hürriyet" gazetesinde 10 Temmuz 1979'da yayınlanan manşette, bombalama olayını gerçekleştirenlerin polis çıktığı vurgulanmıştır. Başlığın altında yer alan haberde ise THKP-C Acilciler grubunu oluşturan iki komiser yardımcısı, 15 polis ve polis okulu öğrencisinin gözaltına alındığı ifade ediliyordu.²¹⁹⁶

Meydana gelen olaylar sonrasında 14 Ekim Kısmi Senatör ve Milletvekili Seçimleri'nin ardından Ecevit istifa etmiş, MHP ve MSP'nin desteklediği azınlık hükümeti kurulmuştur. Bu süreçte de iç savaş ortamı denilebilecek ortam devam etmiş, önlenemez boyutlara ulaşınca sıkıyönetim ilan edilmiş, Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren, tüm parti liderlerine ve Başbakana mektup yazarak uyarılarda bulunmuştur. Böylece 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi bu uyarı ile birlikte kendini hissettirmiştir.²¹⁹⁷ Ayrıca ihtilali yapan heyetten Konya Sıkıyönetim Komutanı olan Orgeneral Bedrettin

²¹⁹⁴ Metin Turhan, *age*, s. 423-451.

²¹⁹⁵ O yıllarda MHP GİK üyeliği yapmış olan Tahsin Ünal tarafından sol fraksiyonlarla birlikte çalıştığı ifade edilen bu polis derneği çıkarmış olduğu dergide de egemen sınıfların korucusu olmayacaklarını dile getiriyor, "Yalnız değilsin boykot, yalnız değilsin işgal", "Eller yukarı bütün patronlar, teslim olun fabrikalar" gibi propagandalara yer veriyordu. Ünal'ın tespitlerine göre, 1978-1979'da 22 ay iktidar POL-DER'li polislerle birlikte çalışmış, muhalefeti ve milliyetçileri susturmaya çalışmıştır. Özellikle Fehmi Güneş döneminde gezici baskınlar yapılmış ve özel işkence timleri oluşturulmuştur. Sadi Somuncuoğlu, Meclis'in 21. 2. 1978 tarih, 112. Birleşim, 2. Oturumunda POL-DER'lilerden "Polis teşkilatı içinde, Marxist felsefeye göre şartlanmış küçük bir azınlık" diye bahsetmişken CHP Konya milletvekili Hüseyin Kaleli, onların küçük bir azınlık olmadığı ve 12 bin üyesi olduğunu ifade etmiştir. Yine Sadi Somuncuoğlu, Meclis'in 20.2.1979 tarihli oturumunda POL-DER Kongresi'ne Marxist örgütler dışında Sosyalist Devrim Partisi, TİP gibi partilerden başka CHP'den de 10 milletvekilinin katıldığını söylemiştir. Bkz. Tahsin Ünal, *Siyasi Yazılar ve Konuşmalar*, Atahan Oğuz, Mehmet Ali Çırakoğlu (yay. hzl.), Berikan Yayınları, Ankara 2001, s. 37-42.

²¹⁹⁶ *Hürriyet*, 10 Temmuz 1979, s. 1.

²¹⁹⁷ Turgay Uzun, *age*, s. 288-289.

Demirel “Biz ihtilali bir yıl önce yapacaktık. Ancak şartların olgunlaşmasını bekledik” diyordu.²¹⁹⁸ 1978’de ve 1979’da Bedrettin Demirel darbe yapılması yönünde Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren’le görüşmelerini yıllar sonra gazeteci Cüneyt Arcayürek’e açıklamıştı. Ülkede bir taraftan Demirel’in ABD ve Uluslararası Para Fonu (İMF) ilkeleri doğrultusunda uygulamaya koyduğu ekonomik ilkeler uygulanırken diğer yandan Ocak-Nisan 1980 arasında 300’den fazla ülkücü hayatını kaybetmiş, İlhan Darendelioğlu ve Kemal Fedaî Coşkun²¹⁹⁹ den sonra 4 Nisan 1980’de MHP’li gazeteci İsmail Gerçekşöz²²⁰⁰, 27 Mayıs’ta da Gün Sazak²²⁰¹, 25 Haziran’da İstanbul Gaziosmanpaşa İlçe

²¹⁹⁸ Selahattin Şenliler, *Mamak Cezaevi Günlüğü*, 1. Baskı, Yüzde İki Yayınları, Ankara 2012, s. 11.

²¹⁹⁹ Türk Ocağı İzmir Şube Başkanı, sonradan İzmir Ülkü Ocakları’na katılan Türkiye Siyonizmle Mücadele Derneği kurucusu ve başkanı, MHP Antalya müfettişliği gibi görev ve faaliyetlerde bulunmuş olan Kemal Fedaî Coşkun, eşi Ayşe Fedaî’nin sahibi olduğu “Fedaî” dergisini çıkarmıştır. Coşkun, 3 Aralık 1979’da uğradığı saldırı sonucu hayatını kaybetmiş, milliyetçi duygularla şiirlerinde dediği gibi “Gönlünde Mohaç ufkundaki allardan vurulmuş nakışlarla süslü bir şala sarınıp” Kürşad’ım, yağmurum çıkar mı dersin?/Kurt başlı tuğları açar mı dersin?/Vey Nehri hep böyle taşar mı dersin?/Sabrım yok cevap ver söyle Türkistan/Durma yetim yetim öyle Türkistan” ağıdıyla Tanrı Dağı’nda özlemine duyduğu ruhlara kavuşmuştur. Vatan’da Gurbet adıyla bir kitapta toplanmış şiirlerinden Türkistan Ağrıtları, Tatlı Sızı gibi şiirleri ünlüdür. Bkz. Hüseyin Yüzbaşı, *Ülkücü Basın Şehitleri*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1980, s. 90; Kemal Fedaî Coşkun, 1965 Seçimleri’nde AP’de Manisa Milletvekili adayı olmuştur. Coşkun, daha sonra bu partiden istifa ederek MHP’ye girmiştir. Bu partiden sırasıyla 1973 Aydın, 1977 Antalya Milletvekili adayı olmuştur. Yukarıda bahsi geçen “Fedaî” dergisi, 1962’de “Serdengeçti” dergisinin kapanmasından sonra, Osman Yüksel Serdengeçti’den isim hakkının istenmesi ve kabulü sonucu ortaya çıkmış ve ismi “Fedaî” konmuştur. Kapak resmi olarak camii silüetleri önünde koşan akıncılar seçilmiştir. Derginin ilk iki devresi Ağustos 1963-Temmuz 1970’e kadar 55 sayı, üçüncü devre Ocak-Kasım 1979’a kadar 9 sayı olarak çıkmıştır. Derginin yazı kadrosunda başlıca şu isimler bulunuyordu: Kemal Fedaî Coşkun, Osman Yüksel Serdengeçti, Cevat Rifat Atilhan, Fethi Tevetoğlu, Hasan Oraltay, Saffet Solak, Ömer Lütfü Bozcalı, Abdürrahim Karakoç, Ziyaeddin Babakurban, Sabit Ünal, Abdurrahman Cerrahoğlu, İbrahim Kipel, Ağâh Oktay Güner, Selçuk Koroğlu. Dergi, milliyetçiliği Türkçülükten ayrı düşünmemekle birlikte muhteviyatını da temeli tarih ve din olan milliyetçilik anlayışı üzerinde konumlandırmıştır. Bkz. Cansever Tanyeri, “Kemal Fedaî Coşkun Hayatı ve Fedaî Dergisi Üzerine Notlar”, 3 Mayıs 1944 50. Yıl Türkçülük Armağanı, Prof. Dr. İsmail Aka, Dr. Turan Akkoyunlu, Cansever Tanyeri, Cahit Telci (Yayın Kurulu), Akademi Kitapevi, İzmir 1994, s. 194-196.

²²⁰⁰ Çocukluğu İzmir, Manisa, Bursa gibi şehirlerde geçen İsmail Gerçekşöz, Bursa’da Ant gazetesi başta olmak üzere Tanin, Vatan, Yeni İstanbul, Tercüman gazetelerinin Bursa muhabirliklerini yürütmüş, Bursa Gazeteciler Cemiyeti’nin kurulmasına katkılar sunmuş, 1960 sonrasında Almanya’ya göç etmiştir. Alparslan Türkeş’le yakınlığının bir sonucu olarak Almanya’da Türk işçilerinin teşkilatlanmasında görevler almıştır. “Hisar” dergisinde şiirleri yayımlanan Gerçekşöz, “Devlet” ve “Millet” gazetelerine de yazılar göndermiştir. 1973 yılında Bursa’dan liste başı MHP Milletvekili adayı olmuş ancak seçilememiştir. Şair, 1976 yılında Türkiye’ye kesin dönüş yapar. İstanbul’a yerleşerek matbaasını kurar. “Millet” gazetesinde köşeyazarlığına başlar. Aynı zamanda İstanbul MHP İl Yönetim Kurulu’nda üyelik ve Basın Bürosu Müşavirliği görevlerini yürütmüştür. 1977 Seçimleri’nde ise bu kez İstanbul’dan 11. sırada MHP milletvekili adayı olarak seçime girmiş ancak yine seçilememiştir. Türk Edebiyat Vakfı’nın da kurucuları arasında yer alan Gerçekşöz, öldürüldüğü 4 Nisan 1980 tarihine kadar bu “Ortadoğu” gazetesinin başyazarlığını sürdürmüştür. Gerçekşöz, şiirinde dediği gibi “Bu benim en son şiirim olacak/Susmakla ağlamak arasında/Beklenen Nisan yağmurları olacak içinde/Gökyüzünde bir Nisan mavisini/Gülmekle sevmek arasında” “Nisan mavisinde ve nisan yağmurları” altında vurulmuştur. Gerçekşöz’ün Türk Edebiyatı Dergisinde, (Mart-1980) çıkan son şiiri de “Sona Doğru” adını taşıyordu. Bu şiirin son mısralarında Gerçekşöz, “Uzanıp kalıvermek de var, günün birinde ansızın olur da” diyordu. Bkz. Hüseyin Ayaz, *İsmail Gerçekşöz’ün Hayatı Edebî Kişiliği ve Eserleri Üzerine Bir Araştırma*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilim-

Başkanı Ali Rıza Altınok, eşi Fahriye ve kızı Nilgün ile birlikte saldırıya uğramışlar ve hayatlarını kaybetmişlerdir. Nevşehir, Çorum ve Fatsa Olayları ile Ağustos ayında 220'den fazla ülkücünün saldırı ve çatışmalarda hayatını kaybetmesi Türkiye'nin 12 Eylül'e savruluşunu gösteriyordu. Ecevit'in "*hakem rolünde birilerinin çıkıp maçı sonaerdirebileceğini*" söylemesi ise bir nevi orduya davetiye çıkarılması şeklinde yorumlanmıştır.²²⁰²

Esasında 1978 yılının son aylarında Türk milliyetçilerinden Necmettin Hacıeminoğlu da "Hergün" gazetesinde kaleme aldığı yazı dizisinde Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren'in 29 Ekim konuşması üzerine bazı tespitlerde bulunmuştur. Evren, Türkiye'de dikta rejimi kurmak isteyenler, şeriat nizamı getirmek isteyenler, Türkiye'yi bölmeye kalkışanlar ve Türk Silahlı Kuvvetleri'ni yıpratmaya çalışanlar olduğuna vurgu yapmış ama bunların kimler olduğunu söylememiştir. İktidar partisi olan CHP ve komünistlerin iddialarına göre, Türkiye'de dikta rejimi kurmak isteyenler milliyetçilerdi. Onlara göre, kaynağını Silahlı Kuvvetler'den alan kontrgerilla teşkilatı, bazı MİT mensupları ve Ülkü Ocakları işbirliği ile²²⁰³ ülke faşist bir rejime getirilmek

ler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Erdoğan Erbay, Erzurum 2011, s. 1-5, 16, 120.

²²⁰¹ 2000'li yıllarda Türkiye'yi süper güç olarak tahayyül eden Gün Sazak, Dündar Taşer'in ölümünden sonra MHP Genel Başkan Yardımcılığı görevini yürütmeye başlamış, İkinci MC döneminde dışarıdan Gümrük ve Tekel Bakanlığı yapmıştır. 1976 yılında Türk milletinin bir gün küçüklüğe, fakirliğe, geri kalmışlığa mutlaka isyan edeceğini söylemekteydi. Yolsuzluklarla mücadele etmiş, kendi ifadesiyle başkanlığı döneminde Türk devletinin itibarına yakışır hareket etmiştir. Bkz. *Yeni Düşünce*, Sayı: 86, 27 Mayıs 1983, s. 18-19; Ülkücü hareketin kendi ifadeleriyle Türk-İslam davası uğruna verdiği ilk şehit Ruhi Kılıçkiran'dır. 4 Ocak 1968 tarihinde iftardan sonra Site Yurdu kantininde kurşunlanarak şehit edildiği bilinmektedir. Türkiye'de 1968'den 1995'e kadar şehit olan ülkücü sayısı hemen hemen üç bin altıyüz olarak tespit edilmektedir. Ülkücü camia, şehitlerinin hatıralarını yaşatmak amacıyla Gün Sazak'ın şehit olduğu gün olan 27 Mayıs'ı "Şehitler Günü" olarak anmayı teamül haline getirmiştir. Alparslan Türkeş, 12 Eylül 1980 Darbesi sonrasında açılan Ülkücü Kuruluşlar Davası savunmasına başlarken de Ruhi Kılıçkiran'dan Gün Sazak'a şehitler ordusunu anarak başlamıştır. Bkz. Semih Yalçın "Ve İlk Şehit", *Tarihte Türkler ve Alparslan Türkeş*, Cilt: 4, Semih Yalçın (Ed.), Berikan Yayınları, Ankara 2003, s. 41, 50.

²²⁰² Ali Kuzu, *age*, s. 110-113.

²²⁰³ 1978 Bütçe Görüşmeleri sırasında yaptığı konuşmada Sadi Somuncuoğlu, CHP'nin ülkenin iç ve dış güvenliği açısından büyük önem taşıyan MİT ve Özel Harp Dairesi (ÖHD) gibi kurumları yıpratmasını, Milli Harp Sanayi ve Ulusal Güvenlik politikaları ve programları açısından yetersizliğini eleştirmiştir. Bkz. *TBMM'de Milliyetçi Hareket Partisi 1978 Bütçe Görüşmeleri*, Dede Korkut Yayınları, İstanbul 1978, s. 433-434; Ümit Özdağ, Türkeş'in Özel Harp Dairesi'nin kuruluşunda veya daha sonra ki yıllarda çalışmalarında bulunmadığını, askeri sicilinde böyle bir hususun olmadığını, Çankırı'da Piyade Okulu'nda 1949-51 seneleri arasında öğretmenlik yapmış ve bu okulda hem "gerilla savaşı" dersine hem "savunma tabyası" derslerine girmiş olmasının Özel Harpçi olduğu anlamına gelemeyeceğini, Türkeş'in ABD'de "Özel Harp ve Gerilla Eğitimi" değil "İleri Piyade Tekâmül Kursu"aldığını yazmaktadır. Özdağ'a göre, Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan bir süre sonra, ABD, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne karşı askeri ambargo uygularken, Özel Harp Dairesi'ne karşı ise "kontrgerilla" sloganı arkasına sığınan bir psikolojik operasyon geliştirmiştir. Öte yandan dairesine yönelik olarak başlatılan "Kontrgerilla" suçlamaları karşısında dönemin ÖHD komutanı Kemal Yamak, ÖHD'nin hiçbir personelinin, görev almadığının altını çizdiği 12 Mart 1971 Muhtırası'ndan sonra gerçekleşen sorgulama ve anti terör operasyonları ile hesap-

isteniyordu. Hacıeminoğlu, dikta rejimi kurmak isteyenlerin CHP ve Ecevit olduğu, şeriat düzeni getirmek isteyenlerin AP ve MHP'nin oylarını bölmek amacıyla kurdurulan MSP olduğu²²⁰⁴ ve o partinin de kısa sürede 1973 Seçimleri sonrası CHP'ye kaydığı, ülkeyi bölmeye kalkışanların komünistler ve Marxistler olduğu, Türk Silahlı Kuvvetleri'ni yıpratmaya yeltenenlerin de Moskovacılar ve Doğu Perinçek grubu olduğuna dikkat çekiyordu. Ayrıca ona göre, Emekli Orgeneral Adnan Ersöz'ün MİT Müsteşarlığı'na atanmasını Moskovacı ve Maocu'ların müştereken alkışlamışlardı. Hacıeminoğlu, bunun üzerine Evren'e hitaben şunları söylemiştir:²²⁰⁵

"...Sayın Paşam, Türk milliyetçileri Türkiye'de 'Devlet'i arıyor. Onu istiyor, onu bekliyor... Kahraman Paşam, herkesin sizin gibi yüce rütbesi, şerefli üniforması, çifte yaveri, dört yıldızlı ve forslu makam arabası yoktur. Belinde beylik silahı da mevcut değildir. Onun için, vatandaş sizin konuşmanızı dinledikten sonra, hep bir ağızdan şu şarkıyı mırıldanmıştır: Gel sen ne çektiğimi bir de bana sor!"

Gazeteci Mehmet Ali Birand, Genel Kurmay Başkanı'nın ülkenin siyasetini ve yaşanan gelişmeleri yakından takip ettiği, süresi dolacak olan Cumhurbaşkanlığı için

laştıklarını düşünen Türk sosyalistleri, aslında bir yabancı psikolojik operasyon sürecinin parçası olmuştur. Özdağ, "12 Eylül 1980'e gelindiğinde MHP siyasal anlamda büyük bir ilerleme kaydetmiş olmasına rağmen, Ülkücü Hareket çok ağır bir darbe yemiştir. İstanbul, İzmir başta olmak üzere Ege bölgesinde yok edilme noktasına itilmiştir. Ankara'da ise Marxist terör örgütleri büyük bir güç üstünlüğüne sahiptirler. Arkasında iddia edilen Özel Harp Dairesi'nin sistemli ve örgütsel desteği olan Ülkücü Hareket söz konusu olsaydı, 12 Eylül 1980'de güçler dengesinin bu şekilde olması mümkün olmazdı" demektedir. Bkz. Ümit Özdağ, "Özel Harp Dairesi-MHP-Türkeş Birlikteliği Yalanına Cevap", *Türk Yurdu*, Eylül 2010, Yıl 99, Sayı: 277, s. 51-58; Gazeteci Cüneyt Arcayürek de "kontrgerilla"nın isim babasının Bülent Ecevit olduğunu ve 1973-1974'lerde CHP Genel Başkanı iken kamuoyuna duyurduğunu söylemektedir. Ecevit, 1990'larda ise 1974'te başbakanlığı sırasında Genel Kurmay Başkanı Semih Sancar'ın örtülü ödenekten para istediğini, niçin istediğini sorduğunda ise ÖHD için cevabını aldığını açıklamıştır. Ecevit, daha sonra Genel Kurmay Başkanı Semih Sancar ve ÖHD Başkanı Kemal Yamak'ın kendisine brifing verdiğini ve olası bir istila veya ülkenin bir kısmının işgale uğraması durumunda hareket geçecek bir örgüt olduğu Ecevit'e yinelenmişti. Ecevit, ÖHD ile kontrgerillayı özdeşleştirmiştir. 1978-79'da da kontreillanın sivil uzantısı olarak MHP'yi görmüştür. Arcayürek, ÖHD Başkanı Kemal Yamak'ın anılarına da dikkat çekmektedir. Yamak, ABD ve CIA'dan alınan 1 milyon dolarda uzlaşmadığını, Amerika'nın para bizim değil mi istediğimiz malzemeyi veririz deyince görüşmenin sona erdiğine ve ÖHD giderlerinin örtülü ödenekten karşılanmaya başladığını söylüyordu. ÖHD, kontrgerilla ve Türkeş'in kontrgerillacı olduğuna dair değerlendirmeler için bkz. Cüneyt Arcayürek, *Derin Devlet (1950-2007)*, 14. Baskı, Detay Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 36-46.

²²⁰⁴ Taha Akyol da "Hergün" gazetesinde 12 Ağustos 1980'de yayınlanan yazısında hududu yanlışlıkla geçen Türkler'i yargılamadan kurşuna dizen Saddam Hüseyin'in Baasçı Irak'ını ibra etmekle eleştirecek, "milletimizin akıl almaz sabrı ve tahammülü olmasa dünyanın hiçbir yerinde Erbakan gibi bir adama siyaset simsarlığı vermezler" diyecektir. Akyol'a göre, Kerkük Türkleri'ne yönelik uygulanan yöntemlerin Hitler ve Stalin'in uyguladığı yöntemlerden farkı yoktu. Bunların Erbakan tarafından "terörizme karşı her ülkede tatbik edilen umumi mahiyette muameleler" olduğu şeklinde değerlendirilmesi, solcu-ırkçı diktatörün yanında yer almasının insaf ve vicdanla bağdaşan bir durum değildi. Hakkı Öznur, *age*, s. 453-454; Taha Akyol, "Saddam Hüseyin'in Yoldaşı", *Hergün*, 12 Ağustos 1980; 1977 Seçimleri öncesinde MHP'yi öven ve MHP'nin milliyetçilik anlayışını doğru bulan Necip Fazıl Kısakürek de Konya'da yaptığı konuşmada MSP'yi İslam davasına ihanet etmekle itham etmiştir. Türkeş de CHP için siyasi sabıkalı demiştir. Bkz. *Hergün*, 23 Mayıs 1977, s. 1, 7.

²²⁰⁵ Hakkı Öznur, *age*, s. 371-376; Necmettin Hacıeminoğlu, "Kenan Evren Konuştu", *Hergün*, 2 Kasım 1978, 3 Kasım 1978, 4 Kasım 1978, 20 Kasım 1978.

gerekli alt yapının hazır olup olmadığı konusundaki ilgisine de dikkat çekmektedir. Aslında bu ilgi ve yapılan açıklamalar, 12 Eylül 1980'in iki yıllık bir planın uygulanışı olduğu fikrini güçlendirmektedir. Birand'a göre, Ecevit'e güvenmeyen Genelkurmay Başkanı Evren, CHP'de en takdir ettiği Genel Sekreter Yardımcısı Eyüboğlu'nu davet etmiş, kimsenin Cumhurbaşkanlığı konusuna ciddi biçimde eğilmediğine ve devletin başsız kalabileceğine değinmiştir. Evren, Eyüboğlu'na Cumhurbaşkanlığına aday olmayı düşünüp düşünmediğini sormuştur.²²⁰⁶

İç politika ve orduda yaşanan gelişmeler ve hareketlilik dışında bazı dış gelişmeler de 12 Eylül'ün yönünü göstermesi bakımından önemlidir. Kıbrıs Barış Harekâtı ile başlayan dönemde ABD, Türkiye'ye silah ambargoso uygulamıştır. 1974-1978 arasındaki ambargo döneminde, Türkiye'deki Marxist grupların silahlı eylemlerini artırmaları, Sovyetlerin bu durumdan faydalanmaya çalışması, ABD'nin Türkiye politikasını değiştirmesine neden olmuş ve 1978'de silah ambargosunu kaldırmıştır. İran (Hümeyni rejiminin kurulması) ve Afganistan'daki olayların (Sovyetlerin Afganistan'ı işgali) ardından Türkiye'de 12 Eylül 1980'de ihtilalin gerçekleşmesi, ABD lehine bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. ABD bu çerçevede 12 Eylül yönetimini tanımış ve desteklemiştir.²²⁰⁷

12 Eylül Askerî Darbesi ile ülkücüler haksız suçlamalarla ağır işkencelere maruz kalmışlardır. Ayrıca 12 Eylül Anayasası, daha önceki milliyetçilik ilkesini "Atatürk milliyetçiliği" şekline dönüştürerek MHP'nin temsil ettiği milliyetçilik anlayışının meşruiyet zemini yok edilmeye çalışılmıştır.²²⁰⁸ Cazim Gürbüz'e göre, "Atatürk milliyetçiliği" ifadesinin 12 Eylül Anayasasına konulması Turhan Feyzioğlu'nun telkin ve tavsiyeleriyle mümkün olmuştur.²²⁰⁹

Türkeş, 1990'da yaptığı değerlendirmede bunu teyit etmiş, "Atatürk milliyetçiliği" tabirinin, ülkücüleri lekeli ve suçlu göstererek onların düşüncelerinin benimsenmemesini sağlamak amacıyla icat edilerek Anayasa'ya geçirildiğini

²²⁰⁶ Mehmet Ali Birand, *age*, s. 170.

²²⁰⁷ Semih Yalçın, "12 Eylül, Alparslan Türkeş ve Dava Arkadaşlarının İşkence ve Cezaevi Yılları", *Tarihte Türkler ve Alparslan Türkeş*, Cilt: 4, Semih Yalçın (Ed.), Berikan Yayınları, Ankara 2003, s. 222-223.

²²⁰⁸ Fatih Kirişcioğlu, "Türk Milliyetçilerinin Komünizme Karşı Mücadeleleri ve Milliyetçilik Hareketleri", *Tarihte Türkler ve Alparslan Türkeş*, Cilt: 4, Semih Yalçın (Ed.), Berikan Yayınları, Ankara 2003, s. 39.

²²⁰⁹ Cazim Gürbüz, *age*, s. 121.

söylemiştir.²²¹⁰ Ahmet Bican Ercilasun da Atatürk laikliği, Atatürk halkçılığı, Atatürk cumhuriyetçiliği değil de “Atatürk milliyetçiliği” tabirinin özellikle kullanılması ve anayasada yer verilmek istenmesinin sebebi olarak Türk milliyetçilerini Atatürk’ten ayrı göstererek onları rahatça suçlamak olduğunu yazmıştır.²²¹¹ Necmettin Hacıeminoğlu da 1971’de yerleştirilen ve Doğu Perinçek’in dahi kullandığı bu tabirin doğru olmadığı yönünde düşüncelerini açıklayanlardandır.²²¹² Danışma Meclisi üyesi ve daha sonra Muhafazakâr Parti’nin kurucuları arasında yer alan Mehmet Pamak ise “Anayasa” konusunda yaptığı konuşmada “Atatürk milliyetçiliği” tabirini ve “millî devlet” ilkesine yer verilmemesini eleştirmiş, Türk milliyetçiliği tabirinin anayasada yer almasını savunmuştur.²²¹³ Danışma Meclisi’nde Türk milliyetçiliği çizgisinden sapmadan görev yaptığını söyleyen Pamak, 1982 Anayasa taslağına red oyu kullanmıştır.²²¹⁴

12 Eylül 1980 Askerî Darbesi’nin akabinde savcı Nurettin Soyer MGK üyeleri tarafından çağrılarak MHP ve ülkücüler aleyhine bir dava dosyası hazırlaması; Zeki Kaman ve ekibinin de kendisine bu konuda yardımcı olacağı emir ile bildirildi. Bu doğrultuda onbinlerce ülkücü gözaltına alınarak işkenceli sorgudan geçirildi ve tutuklandı. Böylece MHP ve Ülkücü Kuruluşlar Davası da başlamış oluyordu. 30 Nisan 1981 günü 587 sanıklı Ülkücü Kuruluşlar Davası iddianamelerinde Alparslan Türkeş dâhil 220 kişinin idamı ve geri kalan kişilerin de müebbet hapis ve diğer ağır cezalara çarptırılmaları istenmiştir.²²¹⁵

Türkeş’in doktoru Selim Kaptanoğlu’nun Türk milliyetçiliğinin yeminli düşmanı hâkim subay dediği Nurettin Soyer, MHP Davası ile ilgili 1987’de Doğu Perinçek’in çıkarmaya başladığı “2000’e Doğru Dergisi”nin 9 Ekim 1988 tarihli sayısında yaptığı açıklamada, Kenan Evren’den emir geldiğini, kendisi olmasaydı MHP İddianamesi ve soruşturmasının çok yumuşak geçebileceğini, çok kapsamlı bir soruşturma olması sebebiyle bir an önce yazılmasının sakıncaları olmasına rağmen kısa sürede hazırladığını ifade ediyordu. Dava dosyası ülkücü ozanların şiirlerine konu olmuş, Ozan Arif, “*Bilmek İstiyorum*” başlıklı 11 kıtalık şiirinde “*Liderlik arması değildir bakır/Rey verdi efendi,*

²²¹⁰ Tanıl Bora-Kemal Can, *age*, s. 90.

²²¹¹ Ahmet Bican Ercilasun, “Atatürk Milliyetçiliği Tabiri Hakkında”, *Yeni Düşünce*, Sayı: 47, 27 Eylül 1982, s. 6.

²²¹² Necmettin Hacıeminoğlu, “Türk Milliyetçiliğinden Korkmayalım”, *Yeni Düşünce*, Sayı: 47, 27 Eylül 1982, s. 5.

²²¹³ *Yeni Düşünce*, Sayı: 46, 20 Ağustos 1982, s. 16-19.

²²¹⁴ *Yeni Düşünce*, Sayı: 54, 15 Ekim 1982, s. 16-19.

²²¹⁵ Metin Turhan, *age*, s. 537.

bir milyon fakır, Alparslan Türkeş'in ardından çukur/Kazdıran kuvveti bilmek istiyorum” diyerek tepkisini ifade etmiştir.²²¹⁶

Ülkücü Kuruluşlar Davası, 5 yıl 11 ay 8 gün sürmüş, 333 duruşma gerçekleşmiştir. Türkeş, 12 Eylül mahkemesinin ilk konuşmasında şahsı için ne olacağı endişesi içinde olmadığını, Türk milletinin vicdanında teşekkül edecek olan hüküm ve tarihin hükmünün, mahkemenin tesis edeceği hükümden çok önde olduğunu, hiç kimsenin merhamet ve insafına ihtiyacı olmadığını söylemiştir. Diğer yandan Partinin GİK üyelerinin hepsi beraat ederken, 5 sanığa idam cezası verilmiştir. 9 sanık hakkında müebbet hapis cezası, 216 sanık hakkında 6-36 ay arasında değişen hapis cezaları uygun görülmüştür. Yargılama sürecinde tahliye talepleri reddedilen Alparslan Türkeş, kalbinden rahatsızlanmış ve 29 Mayıs 1983 tarihinde Mevki Askerî Hastanesi'ne kaldırılmıştır. Türkeş, 4 yıl 5 ay 28 gün tutuklu kaldıktan sonra tahliye edilmiştir.²²¹⁷

Türkeş, tahliye edilmesi sonrasında “Bizim Ocak” dergisinde yayınlanan röportajında MHP'nin anayasaya göre kurulmuş, demokrasi kurallarına göre çalışan aynı zamanda antikomünist ve bölücülüğe karşı bir parti olduğunu vurgulamış, MHP ve “Ülkücü Kuruluş Davası” adıyla açılan davanın 12 Eylül'ün büyük talihsizliği olduğunu, 12 Eylül'ü yapanların ve adı geçen dava ile MHP'yi tek suçlu gibi gösterenlerin yapılan hataların altından kalkamayacağını ifade etmiştir.²²¹⁸

Bununla birlikte Türkeş'in “Ülkücü Kuruluşlar Davası”ndaki savunmasının, komünizmin Türkiye'yi işgal girişimi olduğu ve mücadelenin meşruiyeti, bu mücadelede ülkücülerin legal yöntemler kullandığı, şiddet olaylarına girişmediği, komünistlere karşı kendilerini savunmaktan başka bir şey yapmadıkları temeli üzerine oturtulduğunu görüyoruz. Türkeş ayrıca mahkemede “*yargılananın devletin ana fikri olan milliyetçilik olduğunu söylemiş, bu durumun fesat ocakları ve propaganda merkezleri tarafından Türk milliyetçiliğini kamuoyunda mahkûm etme fırsatı olarak kullanılacağını*”²²¹⁹ vurgulamıştır.²²²⁰

²²¹⁶ İrfan Ülkü, *Doktoru Selim Kaptanoğlu Anlatıyor*, 1. Baskı, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul 2017, s. 62-63, 141.

²²¹⁷ İdris Aydın, *age*, s. 128-130.

²²¹⁸ *Bizim Ocak*, Yıl: 5, Sayı: 53, s. 3, 5.

²²¹⁹ Bu ifadeleri Türkeş 3 Kasım 1980'de Merkez Komutanlığı Tutukevi'nden Devlet Başkanı, MGK Başkanı, Genel Kurmay Başkanı olan Orgeneral Kenan Evren'e yazdığı uzun mektubunda kullanmıştır. Tamamı için bkz. Hulusi Turgut, *12 Eylül Partileri*, 2. Baskı, ABC Ajansı Yayınları, İstanbul 1986, s. 25-31; Yukarıda geçen “yargılananın devletin ana fikri olan milliyetçilik” olduğu yönündeki ifadelerin geçtiği ve Evren'e gönderilen mektubun ikinci taslak olduğunu, mektup yazma önerisinin Sait Bilgiç tarafından Türkeş'e iletildiğini Yaşar Okuyan ifade etmektedir. İlk taslağa Türkeş ve milliyetçiler af diledi gibi bir

Bu çerçevede Türkeş'in iddianamede kendine isnat edilen suçlara verdiği cevaplar ve tahliye taleplerinde dile getirdikleri devletin ana fikri olarak ifade ettiği milliyetçilikle ve Atatürk'le örtüştürmeye yönelik gelişme göstermiştir. Reşit Galip'in 26 Eylül 1932'de toplanan Türk Dil Kurultayı'nda Atatürk'e "dâhi Başbuğ, inkılâp Başbuğu" ifadesini kullanması, "Dokuz Işık ilkeleri"nin, Atatürkçülüğün Türk milletinin ihtiyaçlarına adaptasyonu olarak ortaya koyulduğunu ifade etmesi (Halkçılığı olduğu gibi, Devletçiliği, Toplumculuk olarak; İnkılâpçılığı, Gelişmecilik olarak (Gelişmeciliği tamamlaması açısından Endüstri ve Teknikçilik ilkesinin geliştirildiği), "*Hayatta en hakiki mürşit, ilimdir*" ifadesini İlimcilik olarak ele aldıklarını söylemesi bu yöndedir. Ayrıca Atatürk'ün doğrudan Türk milliyetçisi olduğu, sol bir temele oturtulamayacağı vurgulanmış, Yakup Kadri'nin Atatürk hakkında "*Onun millet yolunda her hareketinin bir sembolik ayinden farkı yoktu. Acaba milliyetçiliği mezhep, bir din haline sokmayı aklından geçirdi mi? Geçirmemiş olsa bile Türkçülüğü, bütün Türk olan şeyleri dindarene bir aşkla sevdiğini biliyoruz*" diye aktardığı ifadelerine yer vermiştir. Türkeş'in en başta istikrar ve her alanda daha hızlı kalkınma sağlamak amacıyla öngördüğü güçlü devlet anlayışında kaba bir yönetim getirmek istediği ithamıyla suç olarak iddianameye girmiştir.²²²¹

1981/176 numaralı Tahliye Talebi Dosyası'nda da Türkeş, geniş bir perspektiften avukatı Zeki Hacıbrahimoğlu²²²² vasıtasıyla yaptığı tahliye talebinde suçlandığı konuların Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı ile bire bir örtüştüğüne yönelik örnekler vermiştir. Mesela Atatürk'ün "*Ey yükselen yeni nesil! İstikbal sizindir. Cumhuriyeti biz kurduk, onu yaşatacak ve yüceltecek olan sizsiniz*" şeklindeki uyarısına karşılık kendisinin "*Hepiniz birer Türk bayrağısınız. Bayrağı lekelemeyin, kirletmeyin, yere düşürmeyin*" uyarısını örnek göstermiştir. Diğer bir tahliye talebi dosyasında da legal çalışan bir partinin lideri olduğu ifade edilen²²²³ Türkeş, gençlik, millî birlik ve

durumun ortaya çıkacağı gerekçesiyle Okuyan'la birlikte Sadi Somuncuoğlu, Nevzat Kösoğlu, Cengiz Gökçek oldukça soğuk bakmışlardı. İkinci taslakta gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra tarihe not düşülmesi açısından doğru olacağına karar verilmiş ve mektup gönderilmiştir. Bkz. Yaşar Okuyan, *age*, s. 101-102.

²²²⁰ Fatih Yaşlı, *Antikomünizm, Ülkücü Hareket, Türkeş*, 2. Basım, Yordam Kitap, İstanbul 2019, s. 361-362.

²²²¹ Zeki Hacıbrahimoğlu, *age*, s. 110-155.

²²²² 1993'te MHP Genel İdare Kurulu'na seçilen Hacıbrahimoğlu, 2002'de Aydınlar Ocağı Genel Sekreterliği görevini yürütmüştür. Aynı zamanda Turan Kültür Vakfı ve Türk Ocakları üyesidir. Bkz. Hüda-vendigâr Onur, *age*, s. 446.

²²²³ *Yeni Düşünce*, Sayı: 73, 25 Şubat 1983, s. 11.

beraberlik, millî ve manevî değerler, eğitim ve kültür konularında da Atatürk'le aynı istikamette bulunduğu mesajını vermek istemiştir.²²²⁴

Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 1 Numaralı Askerî Mahkemesi'nde tutuksuz yargılanan Prof. Dr. Orhan Türkdoğan da savcının Ziya Gökalp paralelinde giden sonra da Turancılığa ulaşan ve Atsız'a bağlanan milliyetçilik anlayışının Atatürk'ün milliyetçilik anlayışından farklı olduğu görüşlerine karşı Atatürk'ün milliyetçilik anlayışının da Ziya Gökalp'e dayandığını söylemiştir. İnandığı milliyetçiliğin ise Türk devletinin felsefesine dayandığı bir Atatürk milliyetçiliği, Türk milliyetçiliği olduğu noktasında toplandığını ifade etmiştir. Bu vesileyle Türkdoğan, komünizm, Kürtçülük hareketi, mezhepçilik konularında milliyetçiliği yönünden samimiyetine inandığı Türkes'le zaman zaman bir araya geldiğini, sempatisi olduğu MHP'ye katılma hakkı olmasına rağmen katılmadığını savcıya anlatmıştır.²²²⁵

Darbe ve etkileri sonrasında dağılan Türk milliyetçiliğinin toparlanması noktasında çabalar sarfetmiş olan Muharrem Şemsek²²²⁶, 12 Eylül Darbesi ile birlikte Türk milliyetçilerinin çağlar üzerinden sıçrama, "Büyük ve Güçlü Türkiye", "Mutlu Millet, Güçlü Devlet" ideallerinin önüne geçildiğine işaret etmekte, perde arkasından Kürdistan İşçi Partisi (PKK) örgütlenmesinin kendini göstermesi ise Türk milliyetçilerinin kaygılarında ve mücadelelerindeki haklılığı gösterdiğini ifade etmektedir. Ona göre, devlet varlığına yönelen bölücü ve komünist saldırılara karşı koyan 12 Eylül öncesindeki milliyetçi güç, milletin meşru savunma içgüdüsü, devlet yokken devlet varlığını sürdürmeye çalışma azmi, sivil direnç 12 Eylül sonrası yapılan büyük ve tehlikeli yanlışlarla kırılmak istenmektedir.²²²⁷

Diğer yandan darbeyi gerçekleştirenler hiçbir siyasi tercihlerinin olmadığını ilan etmiş olsalar da MHP'ye yönelik tutumları ve başlı başına "Ülkücü Kuruluşlar Davası" adıyla dava açılması, etkisiz hale getirilmek istenenin MHP ile yeni bir modernleşme ve

²²²⁴ Zeki Hacıbrahimoğlu, *age*, s. 227-243.

²²²⁵ *Yeni Düşünce*, Sayı: 22, 5 Mart 1982, s. 9-11; Orhan Türkdoğan, Alparslan Türkes'e mektup yazdığı gerekçesiyle Temmuz 1982'de Ramazan Bayramı öncesinde senato kararıyla üniversiteden uzaklaştırılmıştır. Mustafa Kafalı'nın "Erzurum'da Neler Oluyor" başlıklı yazısına göre ve *Yeni Düşünce* dergisinin verdiği bilgilere göre, Erzurum'da bu ve benzer sıkıntılar TİP'li Hurşit Ertuğrul'un rektörlüğe gelmesiyle başlamıştır. Daha önce Şaban Karataş da üniversite dışında bırakılmış, birçok milliyetçi ve muhafazakâr ismin jüriler karşısında hak ettikleri halde ünvanları tasdik edilmemiştir. Bkz. *Yeni Düşünce*, Sayı: 43, 30 Temmuz 1982, s. 5-6.

²²²⁶ Muharrem Şemsek, "Yurda ve Dünyaya Bakış" isimli dergideki "Bölücülük ve Komünizm" başlıklı yazıdan dolayı Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 1 numaralı Askerî Mahkemesi'nde yargılanmıştır. Bkz. *Yeni Düşünce*, Sayı: 26, 2 Nisan 1982, s. 11.

²²²⁷ Muharrem Şemsek, *age*, s. 128-134.

medeniyet davasının öncülüğünü yapan Türk milliyetçiliği olduğunu söyleyebiliriz. 12 Eylül’ü gerçekleştirenlerin MHP’yi hedef almaları konusunda Hayati Bice de 12 Eylül 1980 öncesinin sosyo-ekonomik şartlarında MHP’nin 1973’ten beri ciddi manada sivil toplum örgütlenmesine bağlamakta ve parti teşkilatı dışında oluşturulan milliyetçi örgütlenmelere dikkat çekmektedir.²²²⁸ Prof. Dr. E. Semih Yalçın’a göre de 12 Eylül Askerî Darbesi, MHP’nin önünü kesmeye matuf küresel bir projedir.²²²⁹ Bununla birlikte 12 Eylül sürecinde hiçbir parti liderinin Türkes kadar mahkûmiyet yaşamaması ve Türkes kadar sorgulanmamış olması da MHP’nin hedef alındığının başka bir göstergesidir.

Yalçın Doğan, Türkes’in Dil Okulu’nda tutuklu olduğu günlerde Ertuğrul Günay ve İlhami Soysal’ın satranç oyunu sonrasında yaptığı ihtilal değerlendirmesinde askerî yönetimleri eleştirdiğini söylemektedir. 27 Mayıs’ı gerçekleştiren kadronun içinde yer alan ve adı bu süre zarfında da yine darbe girişimlerine karışan bir ismin bu değerlendirmesi gerçekten kayda değer görülmüştür. Yalçın Doğan burada Türkes’in, *“hangi ülkede askerler yönetime müdahale etmişse, o ülke pek ileri gitmiyor. Ancak sivillerin kurumlaştığı toplumlar ve sivillerin yönetimi sür git götürdüğü ülkeler kalkınabiliyorlar. Bu benim hayat görüşüm oldu. Tetkik ettim ve bu sonuca vardım. Şimdi de yüksek sesle bunu söylüyorum”* dediğine işaret etmektedir.²²³⁰ Türkes’in, bu değerlendirmesinde Türk milliyetçiliğinin sivil yoldan yapmaya çalıştığı birikimlerinin heba oluşunu da ima ettiğini söyleyebiliriz.

12 Eylül’ün istediği milliyetçilik düşüncesini ve siyasetini en iyi yansıtan isimlerden biri Orgeneral Turgut Sunalp olduğu görülmektedir. Kapatılan MHP tabanı için Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP), MSP, AP için Anavatan, CHP ve sol için Halkçı Parti, icazetli partiler olarak tasarlanıyordu. 7 Kasım 1982’de Anayasa’nın kabulünden sonra, 12 Eylül’ün ilk siyasi partisini kurmak için paçaları sıvayan Başbakan Bülent Ulusu, yaklaşık dört aylık çalışmadan sonuç alamayınca, 13 Nisan 1983 günü Hulusi Turgut’un ifadesiyle “havlu atıyor”, bu sefer ringe emekli Orgeneral Turgut Sunalp çıkıyordu. Sunalp Paşa, eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar’la görüştüğü gibi CGP lideri Turhan Feyzioğlu ve arkadaşları Orhan Öztrak ve Emin Paksüt’le de görüşmüştür.²²³¹

²²²⁸ Hayati Bice, *Türk Siyasetinde MHP Üzerine Notlar*, 1. Basım, Önder Yayıncılık, Ankara 2017, s. 46-49.

²²²⁹ Semih Yalçın, *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Devlet Bahçeli*, Berikan Yayınevi, Ankara 2019, s. 69.

²²³⁰ Yalçın Doğan, *Dar Sokakta Siyaset (1980-1983)*, 4. Basım, Tekin Yayınevi, Ankara 1985, s. 87.

²²³¹ Hulusi Turgut, *age*, s. 72-74.

Sunalp, Bayar’la görüşmesinde parti kurabilir olup olmadığı ve nasıl bir parti kurması gerektiği sorularını yöneltmiş ve kendi düşüncelerini açıklamıştı. Sunalp Paşa , *“Atatürk milliyetçisiyim, muhafazakârım. Örf ve adetlerimize sadık, Batı ittifakından yana, 12 Eylül’ün ruh ve felsefesine intibak etmiş, 1982 Anayasası’nın takipçisi, antikomünist bir parti kurmak istiyorum. Faşizme karşıyım ve diktatör ruhlu değilim”* cümleleriyle kendi inançlarını, parti felsefesini ortaya koyuyor ve onay bekliyordu. Kurabilirsiniz yanıtı, sağ politik kulislerde yankılara yol açmış, destek ve güven olarak yorumlanmıştır. Ancak Bayar, 1946 ruhunu canlandırmak gayesini daha sonra arkadaşlarına anlatmış, sağın dağılmaması ve parçalanmaması konusunu gündeme getirmiş, Demirel, İhsan Sabri Çağlayangil, Sadettin Bilgiç, Nilüfer Gürsoy, damadı Ahmet Gürsoy, Hüsamettin Cindoruk gibi kişilerin de desteğini alarak ileride Doğru Yol Partisi (DYP) olacak olan Büyük Türkiye Partisi’nin öncülüğünü yapmıştır.²²³²

12 Eylül Başbakanı Bülent Ulusu’nun yardımcısı ve 1970’lerin Devlet Planlama (DPT) Teşkilatı müsteşarı olan Turgut Özal²²³³ da parti kurma çalışmalarına girişen kişilerden biri olmuştur. Özal, parti kurmaya karar verdiğinde dayızadesi ve DPT, Yabancı Sermaye Dairesi Başkanı Hüsnü Doğan, Başbakanlık Müşaviri Adnan Kahveci, uzun bir zaman DPT’de de çalışan sonra Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı olan Mülkiyeli Hasan Celal Güzel, daha önce MSP’nin Konya Belediye Başkanlığı yapmış olan ve sonra 12 Eylül Hükümeti döneminde Özal’ın müşavirliğine gelmiş olan Mehmet Keçeciler, DPT Teşvik ve Uygulama Dairesi Başkanı Ekrem Pakdemirli ile çalışmaya başlamıştır. 20 Mayıs sabahı kuruluş dilekçesini ve tüzüğünü İçişleri Bakanlığı’na veren Özal, milliyetçi, muhafazakâr, sosyal adaletçi ve rekabete dayalı serbest pazar ekonomisini esas alan bir parti olma yönünde kendini gösteriyordu. Bal petekleri ile donatılmış Türkiye haritası ve bal arısı partinin amblemi, Anavatan (ANAP) ismi oluyordu.²²³⁴

16 Mayıs 1983 günü, ondokuz aylık partisiz dönemi sonaerdiren ilk parti Turgut Sunalp’ın liderliğindeki MDP olmuştur. 20 Mayıs günü MDP’yi Anavatan Partisi, Necdet Calp’in kurduğu ve “Güneş” gazetesinin “İkinci İnönü” dediği²²³⁵ Erdal

²²³² Yalçın Doğan, *age*, s. 274-276.

²²³³ *Yeni Düşünce*, Sayı: 86, 27 Mayıs 1983, s. 7.

²²³⁴ Hulusi Turgut, *age*, s. 161-166.

²²³⁵ *Güneş*, 7 Haziran 1983, s. 1.

İnönü'nün kurduğu Sosyal Demokrat Parti (SODEP) ile 1985'te birleşen Halkçı Parti²²³⁶ ve Büyük Türkiye Partisi izlemiştir. Mayıs, Haziran, Temmuz aylarında arka arkaya doğan partiler ise şöyleydi: Sosyal Demokrasi Partisi, Yüce Görev Partisi, Yeni Doğuş Partisi, Yeni Düzen Partisi, Fazilet Partisi, Cumhuriyetçi Muhafazakâr Parti, Bizim Parti, Refah Partisi, Türkiye Huzur Partisi, Doğru Yol Partisi, Bayrak Partisi.²²³⁷ ANAP Genel Başkanı, siyasi mücadelenin tek yolu fikre hürmettir açıklamasını yaparken Halkçı Parti Genel Başkanı Necdet Calp ise birleşme ve kadro konusunda anlaşma olursa birleşmelerinin söz konusu olabileceğini açıklamıştır.²²³⁸

12 Eylül Askerî Darbesi'ni gerçekleştiren Kenan Evren, devlet başkanı sıfatıyla çıktığı yurt gezilerinde parti kurma çabalarında olanlara ve halka uyarılarda bulunuyordu. Evren'in "*Parti kurma çabalarında olanları iyi teşhis edelim, oyumuzu ona göre kullanalım*" şeklindeki sözlerinin kamuoyuna yansıdığı görülmektedir. Evren, o ana kadar kurulmuş partilerin isim, amblem, rumuz vb. kullanılamayacağını, şu partinin devamınız denilemeyeceğini, "gözümün içine bakın ne demek istiyorum" gibi tavizkâr tutumların sergilenemeyeceğini, komünist parti ve faşist parti kurulmasına izin vermeyeceklerini ifade etmiştir.²²³⁹ Yeni partiler de doğal olarak 12 Eylül'ün ortaya koyduğu şartlar ve izin verdiği sınırlar içinde kurulmuş ve ona göre şekil almaya başlamıştır.

Diğer yandan Millî Güvenlik Konseyi (MGK), 79 sayılı kararıyla konsey kararlarına ve kanunlara aykırı hareket ettiği gerekçesiyle Büyük Türkiye Partisi'ni

²²³⁶ HP ve SODEP'in 3 Kasım 1985 tarihinde birleşmesiyle oluşan adını alan 1991-1995 arasında DYP ile kurduğu koalisyonla Türkiye'yi yöneten Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin (SHP) amblemi zeytin dallarıyla çevrelenmiş altı ok olarak belirlenmiş, "ulusun bütün bireylerini kaderde, kıvançta ve tasada ortak bir bütün sayan milliyetçilik" anlayışına sahip oldukları, demokrasinin gereği olarak düşünce ayrılıkları içinde ulusal birliği, tüm yurttaşların bilincinde ve duygusunda güçlendirmeyi milliyetçiliğin gereği olarak kabul ettikleri, Atatürk ilkeleri ışığında Türk toplumunu çağdaştırmayı amaçladıkları, diğer ulusların bağımsızlığına saygı gösterdikleri, sömürü ve yayılmacılığa karşı oldukları ifade edilmiştir. 14 Kasım 1985'te Rahşan Ecevit tarafından kurulan Demokratik Sol Parti'nin (DSP), milliyetçilik yaklaşımı da bu içerikte ve aynı vurgulara sahipti. Birinde yurttaşlık bilinci üzerinden kimlik siyaseti, diğerinde ise soy ve mezhep ayrımı yapmadan şeklinde gösterecektir. 9 Eylül 1992 tarihinde de SHP içinde Deniz Baykal'ın öncülüğünü yaptığı bir grup tarafından CHP yeniden açılacaktır. CHP Tüzük Kurultayı tarafından kabul edilen metinde ARMHC ve kurucu olarak Atatürk'le bağlantı kurarken Atatürkçülük ve Kemalizm tanımlamalarına gitmemiş, bu defa kendini evrensel sosyal demokrasi değerlerine bağlı, insan haklarına dayanan, gücünü halktan alan "çağdaş demokratik bir sol" olarak ifade etmiştir. Bununla birlikte Süleyman Güngör'ün yerinde bir tespitiyle CHP'nin kapalı olduğu ve yeniden açıldığı süreçte Türkiye'de sol siyasal alanda varlık yarışına giren partilerde kimlik vurgusunun öne çıktığı gözlemlenmektedir. Türkiye'de sosyal demokrat partiler açısından etnik kimlik "Kürt" etnisitesine, kültürel kimlik ise "Alevî" kültürel çevresine işaret etmektedir. Bkz. Süleyman Güngör, agm, s. 218-221.

²²³⁷ Yalçın Doğan, *age*, s. 294-295.

²²³⁸ *Cumhuriyet*, 21 Mayıs 1983, s. 1, 7.

²²³⁹ *Yeni Düşünce*, Sayı: 85, 20 Mayıs 1983, s. 10.

kapatmış, tüm partilerin kadrolarının incelendiğini bildirmiş²²⁴⁰, Kenan Evren ise yurt gezilerinde partiler hakkındaki görüşlerini halkla paylaşmaya devam etmiştir. Bu kapsamda Evren, 17 Haziran'da Sinop ve 19 Haziran'da Giresun'da yaptığı konuşmalarda görüşlerini dile getirmiştir. Evren, “*Partilerin tabanı yok diyorlar, oysa bu taban sizsiniz, millettir*” demiş, “*memleketin çok partiye tahammülü olmadığını, kendisinin de memlekette iki veya üç partinin olmasından yana olduğunu*”, çok parti kurulmasının sebebinin diğer partilerle pazarlıklar sonucu birleşip milletvekili olma hırsı olduğunu vurgulamıştır.²²⁴¹ Siyasi partiler kurulurken siyasiler, çok partili sistemi savunurken bazı iş çevreleri de iki partili sistemden yana görüşlerini açıklıyordu. Mesela Sakıp Sabancı, iki partili sistemin istikrar getireceğini, çok partili sistemin Türkiye’yi zaman zaman zorluklarla baş başa bırakacağını ifade etmiştir.²²⁴²

12 Eylül Darbesi’nin oluşturduğu baskıcı, yönlendirici ve vesayetçi ortamda girilen ayrıca parti kurucularının MGK tarafından sürekli veto edilmesi sonucu 6 Kasım Seçimleri’nde Kenan Evren’in de öngördüğü üzere MDP, ANAP ve Halkçı Parti yarışmıştır. Vehbi Koç’un Kenan Evren’e değerlendirmesini tavsiye ettiği Özal’ın²²⁴³ ANAP’ı yapılan seçimlerde birinci parti çıkmıştır. Seçimler sürecinde MDP’nin ciddi ekonomik vaatleri olmadığı görülürken, ANAP, yatırım, istihdam, tasarruf, gelir dağılımı, mesken sorunu, ihracat konularında ve 24 Ocak Kararları’nın²²⁴⁴ devam

²²⁴⁰ *Yeni Düşünce*, Sayı: 88, 10 Haziran 1983, s. 9.

²²⁴¹ *Yeni Düşünce*, Sayı: 91, 1 Temmuz 1983, s. 8-9.

²²⁴² *Yeni Düşünce*, Sayı: 89, 17 Haziran 1983, s. 9.

²²⁴³ Hulusi Turgut, *age*, s. 182.

²²⁴⁴ 24 Ocak 1980 kararlarını kerhen kurulmuş olan Üçüncü Milliyetçi Cephe Hükümeti almış, Ecevit ise “Bu ekonomik model, Türkiye’yi bir Güney Amerika ülkesi durumuna getirir. Gelişme sürecindeki bir ülkede bu model demokrasiyle bağdaşmaz” diye bir kampanya açmıştır. Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren başta olmak üzere Ecevit’e tepki gösterilmiştir. Bkz. Mehmet Ali Birand, *age*, s. 174; Türkiye 1980 öncesinde yaşadığı şiddetli ekonomik bunalıma karşı 24 Ocak 1980 kararları ile öncelikle kısa vadede enflasyonist gidişin denetim altına alınması, dış kaynak açığının kapatılması, üretimi engelleyen kısıtlıların ve mal arzındaki tıkanıklığın giderilerek ekonominin yeniden işler hale getirilmesi, kaynak tahsislerinin ekonomik kıstaslara uygun olarak daha verimli şekilde yapılması ve kamu finansmanının disiplin altına alınmasını amaçlamıştır. Yapısal dönüşüm hedefine yönelik olarak temel mal ve hizmet kapsamı daraltılmış ve bu kapsam dışında kalan ürün fiyatlarının piyasa şartlarına ve maliyetlere göre kuruluşlar tarafından gerektiği zaman tespit edilmesi ilkesi, reel fazi uygulamasının başlatılması, yabancı sermayenin teşvik edilmesi ve gelişinin özendirilmesi, esnek kur politikasının uygulanması, dışa dönük ve açık bir ekonomik yapının benimsenmesi, ihracata dayalı bir sanayileşme politikasının desteklenmesi, kamunun ekonomik müdahalesinin asgariye indirilmesi ve piyasa kurallarının hâkim olması anlayışının benimsenmesi, devletin altyapı yatırımlarına yönelmesi ve imalat sanayine yönelik yatırımların büyük ölçüde özel kesime bırakılması ilkeleri kabul edilmiştir. Bkz. Salih Köse, *24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programları Çerçevesinde Hukuki ve Kurumsal Düzenlemelerin Mukayeseli Analizi*, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Hukuki Tedbirler ve Kurumsal Düzenlemeler Dairesi Uzmanlık Tezi, Temmuz 2000, s. 28-30, Yayın No: DPT: 2508; Mustafa Sönmez’e göre 24 Ocak ekonomi politikasının önemli bir özelliği isminin 12 Eylül askerî rejimiyle birlikte anılmasıdır. Modelin belli ölçülerde inşası

ettirileceği noktasında çok açık ve detaylı bilgilendirmeler ve çözümler geliştirmiş, anayasanın izin verdiği ölçüde soldayız diyen Halkçı Parti ise karma ekonomiyi savunmuş, devlet sektörünün ağır basacağını duyurmuş, diğer konularda ise sosyal demokrat vaadlerde bulunmuştur.²²⁴⁵

Mehmet Turgut’a göre, ANAP’ı kuran Özal, partinin kuruluş günlerinde hiç kimseye, “Gelin birlikte bir parti kuralım” dememiştir. Kendisinin davet ettiği ve kendisine giden herkese, “Ben parti kuruyorum, siz de gelin” demiştir. Hatta “Ben parti kuruyorum, siz de şurada şu olun, burada bu olun” diye makam dağıtmıştır. Bu şekilde kurulan ANAP, 1983 Seçimleri’nde toplam oyların % 46,1’ni, Halkçı Parti % 30,5’ni ve MDP ise % 20,3’ünü almışlardır.²²⁴⁶

ANAP’ın Seçimleri kazanmasında ekonomik çevrelerin, parti sözcüsü ve kurmaylarının oluşturduğu “Özal miti”nin, Özal’ın kendine olan güveni, kendini öne çıkararak reklam faaliyetlerine azami ölçüde önem vermesi gibi durumların etkin olduğu kamuoyunda yapılan yorumlar arasında yer almıştır. Kısaca ANAP’ın iktidar mücadelesi, parti felsefesi üzerinde değil, Özal üzerinde toplanıyordu. İç itibardan ziyade dış itibar üzerinde propagandalarını yürüten Özal, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ve Uluslararası Para Fonu (İMF), Dünyas Bankası ve beynelmilel bankalar çevresinde tamamen şahsi gayretleriyle oluşurduğu ciddi bir itibarı olduğunu ifade ediyordu.²²⁴⁷ Özal, Alman Basın Ajansı (DPA)’nın muhabirine verdiği röportajda en başta Batı’yla olan uyum ve iyi ilişkiler dışında İslam ülkelerine de uzak kalmayacağını, iç politikada ise 150 yıl kadar önce Fransa’dan ithal edilen bürokrasi kurallarının çok zarar verdiğini, bürokrasiyi ortadan kaldıracığını, her yurttaşın kimliği ve imzası ile beyanına itimat edileceğinin altını çizmiştir. Özal, Kenan Evren’le ilgili soruya ise

ancak 12 Eylül koşullarında mümkün olabilmiş, bu dönemde hazırlanan Anayasa ve ona bağlı olarak bir dizi yasa modelin hukuki altyapısını oluşturmuştur. “24 Ocak Modeli” diye adlandırılan senaryonun, uluslararası iktisat literatüründeki adı “ihracata dönük kalkınma”dır. İthal ikameci kalkınma politikasının yerine önerilen bu model, geçmişin ithal ikameci birikim modelinin ana öğelerinin yerine kendi öğelerini koymayı öngörmüştür. Aşırı korumacılık yerine ithalatın liberalleşmesi, aşırı değerli döviz kuru yerine kaygan kur ya da sürekli devalüasyon politikası, korumacılıktan yararlanan irili ufaklı çok sayıda firma yerine büyük firmalar eliyle sanayi ve ticaret yürütülmesi, fiyat denetimi yerine fiyat serbestisi, sanayide çeşitlenme yerine uluslararası işbölümünün dayattığı belli sanayilerde yoğunlaşması sermayenin yeniden yapılandırılmasının da göstergesidir. Bununla birlikte sermaye-emek ve uluslararası sermaye ilişkileri de yeniden biçimlendirilmek hedeflenmiştir. Bkz. Mustafa Sönmez, *Türkiye Ekonomisinde Bunalım: 12 Eylül ve Sonrasının Ekonomi Politikası*, Belge Yayınları, İstanbul 1986, s. 5-6.

²²⁴⁵ *Yeni Düşünce*, Sayı: 108, 11 Kasım 1983, s. 9-11.

²²⁴⁶ Mehmet Turgut, *Döne Döne Düşünmek*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993, s. 67-68.

²²⁴⁷ *Yeni Düşünce*, Sayı: 103, 7 Ekim 1983, s. 7.

“Beraber çalıştığımız 22 ay boyunca Sayın Cumhurbaşkanımızın şahsında tamamen adil ve gerçekçi, makul ve çok dürüst bir devlet adamı gördüm” şeklinde cevap vermiştir.²²⁴⁸

12 Eylül’ün oluşturduğu siyasi ortamda yeterli destek ve teveccühe ulaşamamış olsa da bağımsız bir parti şeklinde Türk milliyetçiliğini temsil etmek üzere kurulan siyasi parti Muhafazakâr Parti olmuştur. 12 Eylül sonrası ülkücülerin maruz kaldığı durumlar, işkence ve mahkûmiyet kararları, idamlar ve 12 Eylül yönetiminin kurduğu vesayetçi düzen ve korku, MHP’nin savunduğu Türk milliyetçiliği ve Türk-İslam davasına olan bağlı ve inancı da tabanda ve bazı çevrelerde zayıflatmıştır. Evren’in ülkede tesis etmeye çalıştığı ikili veya üçlü partili sistemde Türk milliyetçilerinin toparlanmasının önüne geçilmesi arzu ediliyordu. Bu çerçevede Türk milliyetçilerinin MDP ve ANAP olmak üzere dağılması hesaplarının yapıldığını ifade edebiliriz.

Nevzat Kösoğlu’nun “Ülkücü Kuruluşlar Davası”nda MHP ile ilgili ifade ettikleri aslında Türkiye’de MHP merkezli Türk milliyetçiliğinin yükseliş ruhunun ve gücünde dile gelişi olmuştur. Kösoğlu’na göre MHP, milletin öz sinisinin tam temayüllerini aksettiren milliyetçilik düşüncesini nereye götürmüşse oradan-AP’den de CHP’den de ses almış, gelişme şansını büyük ölçüde geliştirmiştir. Yani MHP, Türk milliyetçiliği düşüncesinde ümit-gelişme, gelişme-ümit çizgisini yakalamış bir partiydi.²²⁴⁹ Dolayısıyla devletin resmî ideolojisi dışında “sağ”a da “sol”a da çok benzemeyen bu dinamik yapı 1980 Darbesi sonrası kurulması tasarlanan düzen için tehlike olarak algılanıyordu.

Özellikle 1980 Askerî Darbesi’nin bir solcu bir milliyetçi cezalandırma anlayışı çok sayıda milliyetçiyi de mağdur etmiş yıllar boyu milliyetçiler hapis yatıp işkence görmüştür. Diğer yandan hapiste ve hapis sonrası bu milliyetçilerle kimse ilgilenmemiş ve küskünlük ve hayal kırıklığı yaratmıştır. Milliyetçilik kurumsallaşamadığı için zarar gören üye ve sempatanları sahipsiz kalmışlardır. Sol ve İslamcı teşkilatlar yandaşlarını mağdur etmemişlerdir. Dolayısıyla aktif milliyetçilik korkusu oluşmuştur.²²⁵⁰

Tanıl Bora, Turgut Özal’ın belirleyici pay taşıdığı milliyetçi muhafazakâr geleneği bir yeni sağ proje olarak yeniden kurmaya dönük politika çizgisi olarak yorumlamaktadır. Nitekim bu çizgi, Bora’ya göre, Türkiye’nin batı ucundan doğu ucuna

²²⁴⁸ *Yeni Düşünce*, Sayı: 108, 11 Kasım 1983, s. 7-8.

²²⁴⁹ *Alparslan Türkeş ve Ülkücü Hareket-İddianame ve Cevaplar*, İlhan Bahar (yay. hzl.), 1. Baskı, Hareket Yayın Dağıtım, İstanbul 2011, s. 132.

²²⁵⁰ Haydar Çakmak, “Türklüğün ve Türk Milliyetçiliğinin 21. Yüzyıl Sorunları”, *Türk Yurdu*, Mart 2012, Sayı: 295, s. 276.

kadar bütün yeni milliyetçilik etmenlerini aşırılıklardan arındırıp ehlileştirerek eklemlenmeye en yetenekli çizgiydi.²²⁵¹ Nilüfer Göle ise ANAP'ın yeni politik kültürünü üç noktada ele almaktadır. Birincisi sarkacın kavga değil uzlaşma üzerine olmasına dayanan yumuşak politik üslup, ikincisi retorikten ziyade icraatını kullanarak ideolojik değerlerden çok pragmatik değerlerin savunuculuğunu ön planda tutması, üçüncüsü ise piyasa değeriyle muhafazakârlık değerleri arasında oluşturmaya çalıştığı sentezdir. Göle, kendilerini modern muhafazakârlar olarak gören ANAP'lıları, siyasi ideolojilerin ötesine giderek sosyolojik bir analizle “İslamcı mühendisler” olarak tanımlamaktadır.²²⁵²

Dönemin tanıklarından ve MC Hükümeti'nin Millî Eğitim Bakanı Ali Naili Erdem de “Hatıralar”ında Türkiye'nin yeni bir siyasi atmosferin içinde sokulduğunu, Özal'ın Başbakan olmasından sonra iyi yaşamın ve köşe dönmenin öne çıktığını, jet hızıyla yükselen yeni zenginlerin tüm zeminleri işgal ettiğini, ahlaka budalaların uydurmacası diye bakıldığını, kimin eli kimin cebinde belli olmadığını, “*ekmeğin çiğlerin, çeşmelerin de haramzâdelerin ellerinde*” olduğunu yazmıştır.²²⁵³

Dolayısıyla Türkiye'de yeni bir sağın tasarlandığını, milliyetçiliğin ise mevcut haliyle bu tasarıma uymadığı ve tasfiye edilmeye çalışıldığını söylersek herhalde hata etmiş olmayız. Ancak köklü birikime sahip olan Türk milliyetçiliği Türkes'in öncülüğünde Türkiye'nin şartlarına, Türk milletinin psikolojisine, Türkiye'de ve dünyada gelişen olaylara göre konum belirleyerek kurumsal bir şekilde varlığını sürdürmeyi başarmıştır. İlerleyen süreçte sürekli bir doğuş ve şuur haliyle ise Türk milliyetçiliği fikirleri ve hatıraları canlı tutulmuştur.

5.2. MUHAFAZAKÂR PARTİ'DEN MİLLİYETÇİ ÇALIŞMA PARTİSİ'NE: TÜRK MİLLİYETÇİLERİNİN TOPARLANMA ÇABALARI

12 Eylül sonrasında milliyetçilerin ilk partileşme girişimi, 7 Temmuz 1983 tarihinde kurulan Cumhuriyetçi Muhafazakâr Parti olduğu görülmektedir. Kurulduktan bir gün sonra Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nın uyarısı üzerine 11 Temmuz 1983'te tüzük değişikliği yapılarak ismindeki “Cumhuriyetçi” kelimesi çıkarılmış Muhafazakâr Parti adını almıştır. Partinin amblemi Türkiye üzerinde yükselen bir çınar olmuştur.

²²⁵¹ Tanıl Bora, *Milliyetçiliğin Kara Baharı*, 2. Baskı, 2. Baskı, Birikim Yayınları, İstanbul 1995, s. 93.

²²⁵² Nilüfer Göle, “80 Sonrası Politik Kültür”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 21, Kış 1992, s. 53.

²²⁵³ Ali Naili Erdem, *age*, s. 325.

Partinin öncelikli hedefi Türk milliyetçilerini çatısı altında toplamayı hedeflemek olarak belirlenmiştir.²²⁵⁴ Partinin ambleminin ulu çınar olması, CKMP'nin MHP'ye dönüşümü sırasında işlenen Söğüt vurgularını andırmaktadır. Şimdi ise bir taraftan Osman Gazi'nin bağrından yükselen ulu çınar, Türkeş'in bağrında yeniden yükseliyor ve Muhafazakâr Parti'nin doğuşunu gerçekleştiriyor, bir taraftan da ulu çınar uzandığı Türkiye Cumhuriyeti'nin sağlamlığını simgeliyordu denilebilir.

Partinin kuruluşu öncesinde kuruculardan Mehmet Pamak²²⁵⁵, Türkeş'i Askerî Mevki Hastanesi'nde ziyaret etmiş ve izin almıştır. Burada geçen diyalogda Türkeş'in partinin adının “Toplumcu Kurtuluş Partisi” sonra da “Milliyetçi Çalışma Partisi” olarak önerdiğini ancak Pamak'ın “Muhafazakâr Parti” ismini tercih ettiğini Kutalmış Yalçın, Fikri Beyan'dan aktarmaktadır.²²⁵⁶ Rıza Müftüoğlu ise hakikatte ülkücü hareket için çaba gösteren iki merkeze dikkat çekmektedir. Bunlardan biri Mayaş, diğer merkez ise Muharrem Şemsek'ti. Mayaş'ta Dr. Devlet Bahçeli, Ali Güngör, Bahattin Ergezer, İsmet Büyükataman, Vedat Alagöz, Vedat Kayırcı, Lokman Abbasoğlu ve Yılmaz Saka vardı. Mayaş o sıralar Hamle ve Sözcü dergilerini çıkarmaktaydı. Müftüoğlu'na göre, zamanla aralarında hiçbir sorun olmayan bu iki merkez arasına fitne sokulmuştur. Fitnenin ve hatta hareketten kopup ANAP'a geçenlerin üzerinde istihbarat teşkilatlarının etkisi bulunuyordu.²²⁵⁷ Mayaş, Devlet Bahçeli ve Ali Güngör tarafından kurulan şirketin adıydı. ²²⁵⁸ “Hizmet İçin Yeni Hamle” adıyla 10 Ocak 1983 tarihinde yayın hayatına başlayan dergi, 22 Ağustos 1983 tarihine kadar toplam 32 sayı yayımlanmıştır. Haftalık

²²⁵⁴ Metin Turhan, *age*, s. 539.

²²⁵⁵ “Ülkücü Hareket'in ABC'si” adlı kitapta Pamak'ın 1960'ların sonlarında “Ülkücü Hareket”e, İslami bir kimlik kazandırmaktan yana olan bir kesimin içinde yer aldığı ifade edildikten sonra Zaman gazetesinde Türkçülüğü kavmiyetçilikle eleştiren yazılarına dikkat çekilmiş, ülkücü Ali Bülent Orkan'ın Danışma Meclisi'nde idam oylamasında parmak kaldırdığı ifade edilmiş, Mazlum-Der Genel Başkanlığı döneminde Sivas'ta bir yerel televizyon kanalında “Terör örgütü Partiya Karkerên Kurdistanê (PKK) ile mücadelede ölenler şehit değildir” ifadelerini kullandığı ve şehit aileleri tarafından tazminata mahkûm edildiği ortaya konmuştur. Bkz. Alişan Satılmış, Metin Turhan, *age*, s. 413; Pamak'ın katıldığı televizyon programı Sivas Radyo Televizyonunda (SRT) Ali İzgi'nin 7 Gün 7 Hayat programıdır. Pamak, Türkiye'nin laik ve ulus devlet olduğu ve Misak-ı Milli sınırları içinde ölenlerin şehit olamayacağını PKK militanlarının da Türk askerinin de kendisi için aynı olduğunu söylemiştir. Bkz. Yaşar Okuyan, *age*, s. 367 (Belge 14).

²²⁵⁶ Abdullah Kutalmış Yalçın, “Türk Siyasal Hayatında Muhafazakâr Parti Deneyimi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 24, Haziran 2018, s. 374.

²²⁵⁷ Rıza Müftüoğlu, *age*, s. 19-21.

²²⁵⁸ Yağmur Tunalı, *Kavga Günleri*, 2. Basım, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2014, s. 303.

aktüalite, haber ve yorum dergisi olan “Hamle” dergisinde en çok Erol Güngör ve Nevzat Kösoğlu’nun yazılarına yer verilmiştir.²²⁵⁹

12 Eylül’den önce Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü Yardımcılığı görevinde bulunan kurucu Pamak, Danışma Meclisi’nin teşekkülü sırasında MGK tarafından Çanakkale ilini temsilen, Kurucu Meclis’e üye yapılmıştır. Pamak’ın MHP’nin yayın organı “Hergün” gazetesinde Mehmet Ercişli takma adı ile de yazılar yayımladığı bilinmektedir.²²⁶⁰

Pamak, Danışma Meclisi üyesi olduğu dönemlerde yeni anayasa çalışmalarıyla ilgili görüşlerini de dile getirmiş, önerilerde bulunmuştur. Daha önce de vurgulandığı üzere Pamak, yeni anayasa taslağını Türk milliyetçiliğine yer vermemesi yönüyle eleştirmiş, red oyu kullanmıştır. Pamak, yeni anayasa çalışmaları sürecinde demokrasimiz için klasik ve şekli halinden ziyade Türk devletinin jeopolitiği demokratik, güçlü, çabuk karar verebilen bir yürütme organı gerektiği konusuna dikkat çekmiştir. Pamak, bu yüzden tek meclise dayalı ve doğrudan doğruya milletin oyu ile seçilen “Devlet Başkanlığı” esasına dayalı bir anayasanın faydalı olacağı kanaatine sahip olmuştur.²²⁶¹

²²⁵⁹ Sinan Ateş, “MHP ve Ülkücü Kuruluşlar Davası: Hamle Dergisi Örneği”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, Cilt: 7, Sayı: 21, Kış: 2018, s. 1045.

²²⁶⁰ Hulusi Turgut, *age*, s. 395.

²²⁶¹ *Yeni Düşünce*, Sayı: 23, 12 Mart 1982, s. 12-13; Yeni anayasa çalışmalarına yönelik sadece Pamak değil, Aydınlar Ocağı mensuplarından Prof. Dr. Süleyman Yalçın ve Salih Tuğ “güçlü devlet, kuvvetli icra” düşüncesinden hareketle bir taraftan Cumhuriyetin ve Atatürkçülüğün hakiki temellerine bağlı kalınarak millî ıslahat ve inkişaf yolu açık tutulmalıdır derken bir taraftan da Cumhurbaşkanı’nın doğrudan millet tarafından seçilmesi, Danıştay’ın hükümet, Anayasa Mahkemesi’nin meclis yerine geçmesinin engellenmesi, devlet yönetiminde referandumun etkin hale getirilmesi, din eğitiminin laiklik ve inkılâpçılıkla ters düşmeyecek şekilde düzenlenmesi gibi görüşler üzerinde durmuştur. Bkz. *Yeni Düşünce*, Sayı: 28, 16 Nisan 1982, s. 10-11; “Yeni Düşünce” dergisi yazarları da görüşlerini açıklamışlardır. Bu görüşlerde Reşat Akkaya “Nasıl Bir Anayasa Mahkemesi” yazısında kanunların anayasaya uygunluğu konusunu pek çok anayasanın kendi şartları içinde halledebilmekte olduğunu yani Anayasa Mahkemesi’nin kaldırılmasından yana olduğunu ifade etmiştir. Bu yüzden “Hürriyetçi Demokratik Bir Düzen” için hiçbir ambargoya yer verilmemeliydi. Şayet Anayasa Mahkemesi’ne kanunları iptal yolu verilecekse, bu iptal yoluna karşı da halkoyu yani referandum yolu açılmalıydı. Bkz. *Yeni Düşünce*, Sayı: 32, 14 Mayıs 1982, s. 22; Türk milliyetçilerinden Tarihçi Mustafa Kafalı’ya göre de 1961 Anayasası ile milletin temsilcilerine zoraki ortak edilmiş olan yapılar yeni anayasada yeniden ele alınmalı, icabına bakılmalıydı. Bkz. *Yeni Düşünce*, Sayı: 22, 5 Mart 1982, s. 3; Necmettin Hacıeminoğlu ise “Anayasa ve Güçlü Devlet” başlıklı yazısında anayasa konusuna devletle milletin barışması, Millî bünyenin Millî ülküler kanalıyla güçlendirilmesi yönünden bakmıştır. Bkz. *Yeni Düşünce*, Sayı: 30, 30 Nisan 1982, s. 5; Eski Cumhurbaşkanı’ndan ve Atatürk’ün arkadaşı Celal Bayar ise 1924 Anayasası’na vurgu yaparak, “devlet millî, iktidar güçlü” demiştir. Bayar’a göre, 1961 Anayasası, Atatürk Anayasası’nın tam zıddı idi ve devletin gücünü parlamento, hükümet, cumhurbaşkanlığı, Anayasa Mahkemesi, Danıştay, Yargıtay, Sayıştay, Millî Güvenlik Kurulu ve özerk müesseseler arasında bölüştürüyordu. Bkz. *Yeni Düşünce*, Sayı: 30, 30 Nisan 1982, s. 16-17; İbrahim Kafesoğlu da anayasa meselesini eski Türk devlet telakki ve yönetimi üzerinden değerlendirmeye girişmiş, “Kuvvetler Birliği”ne ve 1924 Anayasası’na vurgu yapmıştır. Bkz. *Yeni Düşünce*, Sayı: 21, 26 Şubat 1982, s. 7-8.

Partinin kurucuları; Mehmet Pamak, Ali Koç, Ahmet Karaca, M. Kâzım İlkhan, Ahmet Ersen, Kemalettin Toros, Kâmil Özden, Ahmet Özsoy, Sabahattin Çankaya, İbrahim Ahi, Ahmet Sayımlar, Ahmet Uslu, İ. Faruk Evirgen, Mehmet Çalışkan, Yusuf Fetvacı, Ahmet Kahraman, M. Kemal Özkan, Mevlüt Mutlu, Münir Efe, Melek Denli, M. Cemâlettin Şeneren, M. Ramazan Sönmez, İbrahim Dönmez, Bahadır Özel, Mehmet Zeybek, Muzaffer Türkoğlu gibi kişilerden oluşurken Merkez Disiplin Kurulu üyeleri ise; Celal Açıkgöz, Zekâ Özkan, Mehmet Küçükince, M. Turan Yavaş, H. İbrahim Yücel'den oluşmuştur.

Bu kişilerden 25 üye MGK tarafından 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun Geçici Madde: 4 hükümlerine göre incelenmiş ve veto edilmiştir. Yerlerine yenilerinin bildirilmiş olmasına rağmen onayın geciktirilmesi sonucu, “ulu çınar”ın temsil ettiği parti 6 Kasım 1983 Milletvekili Genel Seçimleri'ne katılmaya hak kazanamamıştır. Veto edilenler arasında kurucu Mehmet Pamak da bulunuyordu.²²⁶²

MGK'nın veto kararı Cumhuriyet Başsavcılığı'nca Muhafazakâr Parti Genel Merkezi'ne tebliğ edildikten sonra bir açıklama yapan Mehmet Pamak, partilerinin ilk genel seçimlerde büyük başarı elde edeceğini belirterek “Bir Türk milliyetçisi olarak hizmete devam edeceğim” demiştir. Pamak, Türk milleti için son şans olan MGK'yı yıpratmamak ve zaafa düşürmemek için pek çok gerçeği söylememeyi millî menfaatlere uygun bulduklarını, Türk milletinin kendilerini tanıdıklarını, Muhafazakâr Parti'nin bir menfaat birliği değil inanç birliğinin neticesinde kurulmuş olduğunu da dile getirmiştir.²²⁶³

Mehmet Pamak'tan sonra Muhafazakâr Parti'nin başına Genel Sekreter Yardımcısı Hacı Ahmet Özsoy getirilmiş ancak Özsoy'un da 5 ay sonra istifası üzerine 24 Ocak 1984 günü yapılan toplantıda MYK üyesi İsmail Hakkı Yılanlıoğlu genel başkan seçilmiştir. Yılanlıoğlu'nun önceliği teşkilatlanmanın hızlandırılması ve milliyetçilerin partiye kanalize edilmesini sağlamak olmuştur.²²⁶⁴

Daha önceki bölümlerde de ifade edildiği üzere 1960'larda CKMP'nin Genel Başkan Yardımcılığını da yapmış olan Yılanlıoğlu, Atsız'ın “Orkun” dergisi yazarlarındandı. Osman Bölükbaşı ve sonra da Alparslan Türkeş'le siyasi hayatta yürüyen Yılanlıoğlu, başkan olduktan sonra yayınladığı genelgede partililerin bozguncu

²²⁶² Hulusi Turgut, *age*, s. 396-399.

²²⁶³ *Yeni Düşünce*, 5 Ağustos 1983, s. 8.

²²⁶⁴ Metin Turhan, *age*, s. 540.

ve bölücü unsurlara dikkat etmeleri, parti tüzük ve programının dışına çıkmamaları, başka parti veya müstakil adaylardan birinin desteklenmesi konusunda kendi başlarına karar almamaları vb. konularında uyarılarda bulunarak disiplini sağlamaya çalışmıştır. Partinin üçüncü Genel Başkanı İsmail Hakkı Yılanlıoğlu, Partinin Birinci Yıl Bildirisi'nde ise daha çok devlet ve millet hayatının tanziminde siyasi, iktisadi, içtimai, kültürel ve manevi meselelere milliyetçi açıdan bakan kadroların yetiştirilmesi ve taklitçilik ve kültür emperyalizme vurgular yapmış, *“İşaret olarak seçtiğimiz ‘ulu çınar’ gibi köklerimizi ile mazide, dallarımızla atideyiz”* demiştir. Yılanlıoğlu ayrıca kadrolarının Alman ve Japon mucizelerinden daha hızlı bir “Türk mucizesi” yaratmanın hazırlığı içerisinde olduğunu, Muhafazakâr Parti'nin başarısının “Büyük Türk Milleti”nin yüzünün gülmesi demek olacağını ifade etmiştir.²²⁶⁵ Bu bildiride ifade edilen “Türk mucizesi”, Türkeş'in hemen 1960 sonrasında ortaya koyduğu hedefin yeniden hatırlatılması, “kökleri ile mazide dalları ile atide olma” ise “Türk-İslam Medeniyeti Davası”nın Yılanlıoğlu tarafından yeniden veciz bir şekilde ifadesidir.

Muhafazakâr Parti Genel Başkanı İsmail Hakkı Yılanlıoğlu, partisinin Türk milliyetçiliğini ve muhafazakârlığını temsil eden tek parti olduğunu Olaylara Bakış Dergisi'ne yaptığı açıklamada dile getirmiştir. Dergi, Muhafazakâr Parti'nin Ankara Arı sinemasında yapılan “Millî Oyunlar ve Musiki Şöleni”ne de yer ayırmıştır.²²⁶⁶

Muhafazakâr Parti'nin, 1985 başında yeni bir ekip değişikliğine sahne olmuştur. Vetolu ilk kurucular partiye gelmiş, Yılanlıoğlu istifa etmiş, Hukukçu Ali Koç, Genel Başkan seçilmiştir. Yılanlıoğlu ve Mehmet Pamak partiyi bırakmışlardır. Partinin Merkez Karar ve Yönetim Kurulu'na seçilen iki isim, hafızaları maziye götürmekteydi. Bunlardan biri Ülkü Ocakları Derneği Genel Başkanı Muharrem Şemsek, diğeri MİSK'in eski Genel Başkanı Ömer Faruk Akıncı idi. Diğer yandan 35 yaşındaki yeni başkan Ali Koç, MHP'li eski milletvekili İhsan Kabadayı'nın da hemşehrısı idi. Ali Koç döneminde partinin Ankara Necatibey caddesindeki Genel Merkezi, Türk büyüklerinin fotoğrafları ile süslenmiş, duvarlara ise “Güçlü idareciler, güçlü devirler açar” gibi ifadeler yazılmıştır. Ali Koç, yayınladığı genelgede en az 34 ilde teşkilatlanılması gerektiği konusunda telkinlerde bulunmuştur. Partinin kuruluş nedenleri içinde ilk olarak Türk milliyetçilerinin uğradığı mağduriyetleri gösteren Koç, görevlerinin milliyetçi fikri

²²⁶⁵ Hulusi Turgut, *age*, s. 399-402.

²²⁶⁶ *Olaylara Bakış Dergisi*, Sayı: 30, 13-20 Nisan 1984, s. 32.

iktidar yapmak ve Türk milletini yükseltmek olduğunu vurgulayarak ülkülerinin heves olmadığını bir sevdâ ateşi olduğunu, vuslatın yaklaştığını söylemiş, partiye üyeliklerle ilgili de şekli kayıtların kendileri için önemli olmadığını söylemiştir.²²⁶⁷

Ali Koç'un MHP geleneğini sürdürme noktasında Genel Başkanlığa başarılı adım attığı söylenebilir. Teşkilatlanma konusunda eski teşkilatçılara görev verilmesi, “ülkü” gerçeğinin hatırlatılması ve liderliğini hissettirmesi bu başarının göstergeleridir. Üye kayıtları konusuna yaklaşımı ise ülkücüler arasında ifade edilen “dava partisi olma” anlayışını yeniden canlandırmaya çalıştığına işaret ediyordu.

Metin Turhan, Muhafazakâr Parti'nin milliyetçileri siyasete kanalize etmede ve ortak bir çatı altında toplamada yeterince başarılı olamamasını iki sebeple açıklamaktadır. Bunlardan birincisi “MHP Davası”nın yol açtığı gergin ortamın geleceği kestirebilme bakımından zorluklar doğurmuş olması, milliyetçi lider ve kadroların yargılanıyor olmasının doğurduğu psikolojik etkenler; ikincisi ise bu dönemde siyaset yapmanın zorluklarıdır. Partinin kuruluşunun ilk yılında vetolar nedeniyle üç Genel Başkan değiştirmesi, 6 Kasım 1983 Seçimlerine giremeyişi de parti için bir dezavantaj olmuştur.²²⁶⁸

Metin Turhan'ın, “Muhafazakâr Parti'nin programı ‘hür millet’, ‘millî devlet’ ve ‘güçlü iktidar’ prensipleriyle kapatılan MHP'nin programına oldukça yakın durmaktadır”²²⁶⁹ şeklinde yorum yapmasına karşın parti programında yer alan prensip ve anlayışların sıklıkla Atatürk temeline dayandırıldığı görülmektedir.

Partinin gayesinde millî kültür konusunda “Büyük Atatürk'ün işaret ettiği millî ülküyü gerçekleştirmek” denilmekte, millî hedef ve menfaatlerin tayininde Atatürk inkılaplarına bağlılığın şuuruna sahip olma'nın ölçü olarak belirlendiği görülmektedir. Programda millî sınırlar içinde hür ve bağımsız Türkiye, millî sınırlar içinde birlik ve dayanışma, zamanın medeniyet seviyesine ulaşmak ve onu geçmek, komşu devletlerle millî menfaatlere uygun siyaset takip etmek, Türkiye'nin bulunduğu bölgede millî menfaatlere aykırı statüko değişikliklerine karşı çıkmak şeklinde hedef ve menfaatler sıralanmıştır.²²⁷⁰

²²⁶⁷ Hulusi Turgut, *age*, s. 404-406.

²²⁶⁸ Metin Turhan, *age*, s. 540.

²²⁶⁹ Metin Turhan, *age*, s. 540.

²²⁷⁰ *Muhafazakâr Parti Programı*, s. 1-3.

Parti programında milliyetçilik ifade edilirken özellikle 12 Eylül Anayasası'na uygunluğuna dikkat edilmiş, Atatürk milliyetçiliğine bağlılık vurgulanmıştır. Bu milliyetçiliğin Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî ideolojisi olarak ilmî, insanî ve millî ölçü ve değerlere uygun olduğu ifade edilmiş, 1982 Anayasası'nın Türk milliyetçiliğinin bir ifadesi olarak anladıkları ve ele aldıkları vurgulanmıştır. Milliyetçilik konusunda klasik şekilde millî tarih şuuru, birlik ve beraberliğin kaynağı olması, yabancı akımların karşısında durma, birleştirici, güçlendirici, yüceltici özellikleriyle manevi güç kaynağı olduğuna yer verilmiştir.²²⁷¹

Parti programında konjoktürel olarak MHP'den farklı olarak milliyetçiliğin inşa edici bir hareket olma, milliyetçiliğe aksiyon ve fonksiyonellik kazandırma gibi amaçlarının öne çıkmadığı anlaşılmaktadır. Şüphesiz bunda 1982 Anayasası'nın otoriter ve ikaz edici yapısı ile artık yürürlükte olan Siyasi Partiler Kanunu'nun²²⁷² etkili olduğu bir gerçektir. Manevi değerler konusuna verilen önem, laiklik-din karşıtlıklarına bakış, kalkınmanın maddi ve manevi tüm yönleriyle bütün olarak görülmesi MHP'nin temel anlayışları ve programıyla benzerlik taşısa da genel anlamda Muhafazakâr Parti programı hem döneminin hem de MHP programının da çok gerilerinde gözükmemektedir.

Muhafazakâr Parti, 30 Kasım 1985'te Ankara'da Selim Sırrı Tarcan Spor Salonu'nda yapılan Birinci Büyük Kongresi'nde isim değişikliğine gitmiştir. Kongre başlamadan önce “Başbuğ Türkeş”, “Türkeş gelecek, yüzler gülecek”, “Bozkurtlar Geliyor”, “Esir Türkler Kurtulsun”, “İstemem doğmasın ezansız güneş”, “Kahrolsun Bulgarlar”, “Komünistler Moskova'ya” gibi sloganlar atılmış, Genel Başkan Ali Koç, “Bozkurt Ali” sloganıyla karşılanmış ve Emin Bilgiç'in çekilmesi sonucu tek aday olarak yeniden Genel Başkanlığa getirilmiştir. MKYK üye sayısı 40'a çıkarılırken Partinin adı ve amblemi de değiştirilmiştir. Partinin amblemi kırmızı zemin üzerinde hilal ve etrafında dokuz yıldız olarak belirlenmiştir. Yeni süreç için Ankara'da organize güç olma yolunda milliyetçiler artık bundan sonra “Milliyetçi Çalışma Partisi'nde (MÇP) faaliyet

²²⁷¹ *Muhafazakâr Parti Programı*, s. 3.

²²⁷² Türkiye'de siyasi partiler, 24. 04. 1983'te Siyasi Partiler Kanunu çıkana kadar 1938'deki değişikliklerle yürürlüğünü sürdürmüş olan Cemiyetler Kanunu'na göre kurulmuş ve çalışma yürütmüştür. 1983'te Siyasi Partiler Kanunu ile partilerin isimlerinden, dini gösteriler yapamayacağı, dernek, vakıf vb. yapılarla ilişkilerine, Atatürk ilkeleri ve laik yapının korunmasına kadar birçok konuda siyasi partileri sınırlandırmış, partiler üzerinde yargı denetimini ve yetkisini artırmıştır. Bkz. Yener Lütfü Mert, *age*, s. 157-215.

gösterelim, öteki büyük partilere dağılım, herkesi kararında serbest bırakalım şeklinde tavsiye niteliğinde öneriler ortaya çıkmıştır.”²²⁷³

5.3. MİLLİYETÇİ ÇALIŞMA PARTİSİ VE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ

Ülkücü Kuruluşlar Davası’nda MHP GİK üyelerinin tamamı çeşitli zamanlarda beraat ederken MHP Genel Başkanı Türkeş, 11 yıl 1 ay 10 gün hapis cezasına çarptırılmış daha sonra ise sadece TCK’nın 313. Maddesinden suçlu bulunmuş, cezaevinde yattığı süre uyarınca verilen ceza karşılanmış olduğundan 7 Nisan 1985’te tahliye edilmiştir.²²⁷⁴

Türkeş’in yanında Sadi Somuncuoğlu, Nevzat Kösoğlu, Cengiz Gökçek, Necati Gültekin ve birkaç parlamenter kalmış, Yaşar Okuyan, İhsan Kabadayı, Ahmet Er gibi bazıları ise uzaklaşmışlar, Taha Akyol ve Ağâh Oktay Güner’in durumu ise daha farklılık göstermiştir. Güner ve Akyol, MHP içindeki ılımlı tavırlarını daha sonra “çağdaş sağ” ideolojisi çizgisinde sürdürmüşlerdir. Muharrem Şemsek ve Kâzım Ayaydın gibi genç ülkücülere göre, hareketçi tabanı ANAP’a²²⁷⁵ ve öteki partilere teslim etmemek için apayrı saf bir örgütlenme gerekiyordu. Örgütlenmeyi sağlayanlarca “Öz Örgüt” olan MÇP, dağılmış olanlar içinde ise önemsenmemesi gereken bir durak olarak görülüyordu. İşte böyle bir ikilemde Türkeş, “çağdaş sağ” lafını safsata olarak niteleyen MÇP Genel Başkanı Ali Koç’a ve MÇP’ye yeşil ışık yakmıştır.²²⁷⁶

Tahliyeden sonra Türkeş, ülkücülerin toparlanması yolunda daha çok toplantılar şeklinde çalışmalara başlamıştır. Bu noktada Eylül ayında İzmir’de ülkücülerle bir araya gelmiş, 25 Eylül’de de MÇP’nin İstanbul’da Vatan Caddesi’nde düzenlediği mitinge katılarak bir konuşma yapmıştır. Çoğunluğu lise öğrencisi olan mitingde Türkeş, daha

²²⁷³ Hulusi Turgut, *age*, s. 408-410.

²²⁷⁴ Ali Kuzu, *age*, s. 194-195.

²²⁷⁵ “Nokta” dergisi, Başbakan Özal’ın MHP eğilimlilerle hiçbir zaman aynı görüşte olamayacağı yönündeki düşüncelere dikkat çekmiştir. Bu noktada ANAP’ta eski MSP’liler ANAP’ta yeni MSP’liler olarak MHP’lilerden daha önemli yerlere getirilmişlerdi. ANAP’ın başlangıç örgütlenmesinde MHP eğilimlilerden yararlanıldığı bir gerçektir. Ama olayların vehameti kısa sürede anlaşılacak ve Genel Başkan Örgütlenme Yardımcılığına MSP’nin eski Konya Belediye Başkanlığı görevini yürütmüş olan Mehmet Keçeci-ler getirilecekti. Saatin akrebi MSP’lilerden yana kayıyordu. Amaç MHP eğilimlilerin tasfiyesi yönündeydi. Parti içinde MHP eğilimlilere karşı Bayan Semra Özal’ın “onların kısa sürede tasfiye edileceğini” söylediği de konuşuluyordu. Bu durum karşısında teşkilatlanmada Genel Başkan Yardımcısı Halil Şıvgın ve Genel Sekreter Mustafa Taşar ağır basmak istiyordu. Bkz. *Nokta*, Yıl: 2, Sayı: 18, 25 Haziran-1 Temmuz 1984, s. 18-19.

²²⁷⁶ *Nokta*, Yıl: 4, Sayı: 1, 12 Ocak 1986, s. 18-19.

çok o dönemlerde baskı altında bulunan Bulgaristan Türkleri'nden ve Türkiye hakkında sosyal ve ekonomik görüşlerinden bahsetmiştir.²²⁷⁷

Türkeş'in de artık doğrudan el attığı MÇP, 1987 yılı içerisinde iki olağanüstü kongre yaşamıştır. Bunlardan biri Ali Koç'un istifası ile Abdülkerim Doğru'nun Genel Başkanlığa ve Devlet Bahçeli'nin de Genel Sekreterliğe seçildiği kongredir. Abdülkerim Doğru'nun eski MSP milletvekili olması birtakım tartışmalara sebebiyet vermiş, din karşısında milliyetçiliğin ikinci plana düştüğü yorumları yapılmıştır. Diğer bir olağanüstü kongre ise 6 Eylül 1987'de referandumla siyaset yasağı kalkan Türkeş'in 20 Eylül'de MÇP'ye kaydını yaptırarak tek aday olarak katıldığı 4 Ekim 1987 tarihli İkinci Olağanüstü Kongre olmuştur.²²⁷⁸

Bu kongrelerde (19 Nisan 1987 ve 4 Ekim 1987) Devlet Bahçeli (Genel Sekreter), Ali Güngör, Yıldırım Tuğrul Türkeş, Muharrem Şemsek, Şevket Bülent Yahnici, Koray Aydın, Bahattin Ergezer, Bahri Zorlu, Abdülhadi Toplu, Abdürrahim Karakoç vb. isimlerin parti yönetiminde yer aldıklarını görüyoruz.²²⁷⁹ Ali Güngör, Doğru'nun istifasından sonra Genel Başkanlığa da vekâlet etmiştir. Türkeş'in Genel Başkanlığa seçildiği kongrede açılan pankartlarda "Biz yine biziz, Başbuğum emrindeyiz", "Katil Mamak, Katil Soyer" vb. ifadeleri almış, Türkeş ise yaptığı konuşmada 12 Eylül'ün getirdiği düzenin Türkiye'de demokrasinin gelişmesini sağlamadığını, Türkiye'nin bölücü ve Marxist örtülü bir saldırı içinde olduğunu söylemiş iç barış açısından dikkat edilmesi gereken ilkeleri açıklamıştır. Bunlar; meşru temelde ahlaklı ve dürüst çalışmak, hukukun üstünlüğü esasında hürriyetçi çok partili demokratik yönetim idealini gerçekleştirmek, insan haklarını korumak ve savunmak, bütün vatandaşları kapsayan sevgi, saygı ve gönül seferliği ile hareket etmek.²²⁸⁰

Tanıl Bora-Kemal Can vb. isimler ve çevreler her ne kadar MHP'nin ve Türk milliyetçilerinin 1980 sonrasında darbeyle özdeşleşme çabasında olduklarını yazsa da 12 Eylül'ün yarattığı siyasi, psikolojik ve sosyolojik sonuçlar itibarıyla bunun doğru değerlendirilmesi kanaatindeyiz. Kendi ideolojisine mensup yüzlerce insanın sorgulandığı süreçte ülkücü bir ruhla Galip Erdem'in sürecin imtihan olduğunu

²²⁷⁷ Metin Turhan, *age*, s. 544.

²²⁷⁸ Semih Yalçın, *Türk Milliyetçiliğinin Bir Hizmetkârı: Alparslan Türkeş*, 2. Baskı, Sivas Ülkü Ocağı Yayınları, Ankara 2001, s. 124.

²²⁷⁹ *Milliyetçi Hareket Partisi TBMM Albümü (1965-2007)*, Hüseyin Hüsnü Uğur (drl.), Net Ofset Matbaacılık, Ankara 2011, s. 224-229.

²²⁸⁰ Metin Turhan, *age*, s. 553-559.

söylemesini darbeye özdeşleştiren Bora ve Can, 1987'den sonra ülkücülerin bu özdeşleşmeden uzaklaştığını yazmaktadır.²²⁸¹

Buna karşın parti üst yönetimi “MHP ve Ülkücü Kuruluşlar Davası” sorgulamalarına karşı yaptıkları savunmalarında milliyetçiliğin devletin kuruluş felsefesi olduğu ve bu yüzden sorgulanamayacakları yönünde bir görüş birliği ile kendilerini savunmuşlar, milliyetçiler nazarında darbenin meşru temelini olmadığına dikkat çekmişlerdir. Buna rağmen MHP'yi Türkiye'nin ve Türk milletinin içinde bulunduğu şartlardan ayrı değerlendirmeler ne yazık ki çoğu araştırmacı ve yazarı hataya düşürmekte yahut kasıtlı olarak MHP ve Türk milliyetçileri'nin başka mecralarda değerlendirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

MÇP'nin önündeki ilk ciddi sınav, 29 Kasım 1987 Genel Seçimleri olmuştur. Bu seçimler öncesinde kısa sürede hazırlanıp yayınlanan MÇP Seçim Bildirgesi'nde zamanın darlığından dolayı MÇP için yeni bir programın yetişmediği ifade ediliyordu. Bir “Takdim” ile başlayan bildirgede “Devlet ve Millet olarak, Gönül Seferliği ile Yeni Ufuklara, Güvenli Yarınlara” sloganı kullanılmış, “Takdim”de MÇP'nin baraj sorunu vardır tenkitlerinin yapılacağı ve oyların bu şekilde engelleneceği uyarısı yapılmış, “Milliyetçiler MÇP'de birleşiniz” çağrısı yapılmış, MÇP'nin Türk milliyetçiliği fikrinin siyasi temsilcisi, ana kucağı ve baba ocağı olduğu vurgulanmıştır. “Takdim” sonrasındaki sayfalarda “Ülkü ve Hedefler” başlığı altında aslında MÇP, Türk milliyetçiliği kimliğini ve partiyi tanıtmaya çalışmış, MÇP'nin tarihi birikimi anlatılmıştır. Atatürk'ün ölümünden sonra milliyetçilik düşüncesinden uzaklaşılması ve devletin yabancılaşmasına karşı Türk milliyetçilerinin fikri çalışmalarının 1944'te engellenmesi, 1950-1960 arasında milliyetçi kadroların yetiştirilememesi, 1961 Anayasası'nın boşluklarından istifade eden yabancı akımların bölücülüğe uzanan faaliyetleri, ordunun dahi ele geçirilmesi ve Türk milliyetçilerinin verdiği mücadele bu birikim içinde ele alınmıştır.²²⁸²

MHP geleneğinde milliyetçiliğin devletin resmî ideolojisi ve felsefesi olduğu 12 Eylül sonrası daha fazla vurgulanmıştır. Bu bir taraftan partiye meşruiyet kazandırmaya dönükken bir taraftan da partiye yöneltilen suçlamalara karşı bir cevap niteliği taşımaktadır. Ancak MÇP'nin de ana davası Atatürk'ün ölümünden sonra zaten

²²⁸¹ Tanıl Bora, Kemal Can, *age*, s. 102-105.

²²⁸² *Milliyetçi Çalışma Partisi 1987 Seçim Bildirgesi*, Şenal Matbaacılık, Ankara 1987.

fonksiyonunu kaybetmiş olan resmî milliyetçilik anlayışı yerine milliyetçiliği tabana yayarak, geleneğin ortaya koyduğu dönüşümü çağları aşarak gerçekleştirmektedir. MHP'nin devamı olarak kendini ortaya koyan MÇP, doğal olarak doğuş zamanlarının duygu ve düşüncelerini hatırlatmaya ve canlandırmaya çalışmıştır.

Ancak Bahçeli-Güngör ekibinin belirleyici olduğu MÇP Programı, temel felsefesini benimsemiş olmakla birlikte MHP Programı'ndan görece olarak farklılaştığı bir nokta siyasal rejimin tanımlanışında meydana gelmiştir. MÇP Programı'nda “millî demokrasi” kavramına başvurulmadığı gibi “Başkanlık sistemi”ni tanımlayacak ifadeler de başvurulmamıştır. Millî demokratik devlet ifadesi kullanılırken demokratik toplum işleyişine yönelik her türlü müdahaleyi de reddetmiştir.²²⁸³

MÇP'de “Türk milletini, hür ve bağımsız bir şekilde; maddi-manevi kalkınmasını en kısa zamanda, en kısa yoldan gerçekleştirerek; ilimde ve teknikte yaratıcı ve üretici gücünü ortaya koyan, her türlü anarşiyi yenerek, demokratik, sosyal ve iktisadi refahi bölüşen, bütünleşmiş bir toplum olmasını sağlayarak, çağın kudretli, itibarlı milletlerinden biri yapmak” ana ülkü olarak belirlenirken bunu gerçekleştirmek için ortaya konan ara hedefler ise milliyetçiliğin dünya görüşü olarak benimsetilmesi ve millî tekâmülün yerleştirilmesi, millî teknoloji kurmak ve bilgi açığını kapatmak, sosyal adalet ve sosyal güvenlik meselelerini halletmek olarak ortaya konmuştur. Ülkücüler ise “tarihi bir birikimin tabii sonucu, tarihi misyonu yüklenmiş, fedakâr, vefakâr, çileli fakat inançlı ve ahlaklı insanlar topluluğu” olarak anlam bulmuştur.²²⁸⁴

Bildirgede millî bünyeye intibak ettirilemeyen kanunlardan dolayı Türk milletinin davacı ve davalılardan müteşekkil bir cemiyet haline gelmesi ile sosyal yapı; televizyon, radyo, basın, tiyatro vb. gibi kültür kurumlarının, yabancı kültür unsurlarını millete nakletmek şeklindeki faaliyetleri ile millî eğitim ve kültür hayatı; 24 Ocak 1980'de “Ekonomik İstikrar Programı” olarak sunulan kararların enflasyona ve sabit sermaye yatırımı, istihdam, işsizlik vb. konulara çare olamaması yoluyla ekonomik yapı eleştirilmiş, MHP'nin 1960'lardan itibaren ortaya koyduğu ve olgunlaştırdığı millî doktrin MÇP'de “Milliyetçi-Ülkücü Sistem” olarak yerini almıştır. MÇP, “Milliyetçi-Ülkücü Sistem”le her alanda “tüccar devlet” değil “hizmet götüren devlet” anlayışının temsilcisi olduklarını, sistemlerin bir amaç değil araç olduğunu ve

²²⁸³ Tanıl Bora, Kemal Can, *age*, s. 308.

²²⁸⁴ *Milliyetçi Çalışma Partisi 1987 Seçim Bildirgesi*, Şenal Matbaacılık, Ankara 1987.

toplumların kendi bünyelerinden doğmaları durumunda mutluluk getireceğini söylüyordu.²²⁸⁵

Parti, milliyetçiliği bildirgede ayrıca işlememekle birlikte Toplumculuk ve Dokuz Işıkçı ekonomik görüşü Türk milleti için tek çare görmüştür. Toplumculuk; sosyal devlet, mutlu millet, sınıfsız toplum ve adalet ilkeleri istikametinde milliyetçi düşüncenin sosyal hayata bakışı olarak ifade edilmiştir. Köklerinin Türk-İslam tarihine uzandığı belirtilen “Toplumculuk” anlayışını (sosyal devlet, mutlu millet, sınıfsız toplum, adalet) çağdaş uygulamalarla devlet hayatına sokmayı hedefleyen MÇP, 29 Kasım Seçimleri için hazırladığı bildirge ile kurumsal anlamda bir nevi MHP’nin devamı olduğunu ilan ediyordu.²²⁸⁶

Millî kültürün ikiz kaynağı olarak tıpkı MHP gibi Türklük ve İslamiyet’i temel alan MÇP’nin milliyetçilik görüşü, din ve devlete bakışı 27 Kasım 1988 Kongresi’nde açıklanan Parti Programı’nda kısa ama açıkça ifade edilmeye çalışılmıştır. Türk milletinin “kendini Türk kabul eden, Türk devletine ve vatanına sadakatle bağlı bulunan, ortak bir soy ve kültür şuuru taşıyan ve şuuru devam ettirme iradesine sahip fertlerden meydana geldiği” vurgulanırken Türk milliyetçiliğinde de milletin varlığı devletin varlığına bağlanmış ve devlet-millet zıtlasmasından ziyade devlet-millet bütünleşmesinden yana görüşünü ortaya koymuştur. Parti Programı’nda “din ve vicdan hürriyeti” Kemalist milliyetçiliğe 1980 sonrası ortaya konan bakış ile uyumlu ele alınmış, millî kültürün ve manevi değerlerin korunması ve geliştirilmesi, şahsiyetsizleşme ve teslimiyete karşı milletin yaşama azmini güçlendirmenin gereği olarak düşünülmüştür. Programda “Dokuz Işıkçı Sistem”, “Kalkınma ve Yücelme Yolu” olarak yine bir kurtuluş reçetesi olarak sunulmuştur.²²⁸⁷

İslam konusunda dini, millî birlik ve beraberliğin en önemli unsurlarından biri olarak gören MÇP Programı, bu noktada MHP ile uyumlu görünmektedir. Ancak MHP, dinin devlete, devletin de dine müdahale etmemesini savunarak tam bir laik hedef koymuşken; MÇP Programı devlete, halkının dini ve manevi ihtiyaç ve taleplerini titizlikle yerine getirmesini asli vazife olarak yüklemiştir. MÇP Programı genel söyleminde de İslam’a MHP Programı’na göre daha fazla paye ve referans vermesine rağmen; dini, millî beraberlik unsuru olarak gören yaklaşımı nedeniyle, Türk-İslam

²²⁸⁵ *Milliyetçi Çalışma Partisi 1987 Seçim Bildirgesi*, Şenal Matbaacılık, Ankara 1987.

²²⁸⁶ *Milliyetçi Çalışma Partisi 1987 Seçim Bildirgesi*, Şenal Matbaacılık, Ankara 1987.

²²⁸⁷ *Milliyetçi Çalışma Partisi Programı*, Ankara 1988, s. 4-18.

ölkücülerinden çok, 12 Eylül ideolojisine ve Türk-İslam sentezi savunucularına yakın bir çerçeve çizmiştir.²²⁸⁸ MÇP Programı'nda esasında din konusunda MHP'den farklı olarak din ve vicdan hürriyetinin başlangıçta insan haklarının gereği olarak düşünölmüş ve ifade edilmiş olmasıdır.²²⁸⁹

MÇP Programı'nda Türk milliyetçiliği açısından önemli olan eğitim, millî kültür, TRT konusu birbirini tamamlayan müesseseler olarak ele alınmış, güdümlü kültür değişmesi programına ve beynelmilelci hümanist anlayışına MHP gibi karşı olunduğu ortaya konmuştur. Sanat ve sanatçı konusu ayrıca ele alınıp korunması ve geliştirilmesinden bahsedilmiş, Türk'ü Türk yapan temel unsur olarak dil öne çıkarılmıştır. 1977'de ifade edildiği gibi bu defa başına "millî" kelimesi eklenerek "Millî Kültür Bakanlığı"nın kuruluşuna gidileceği de ifade edilmiştir.²²⁹⁰ MÇP'nin bu hassasiyetlerle Türk milliyetçiliğinin milletleşme zemini üzerinde fonksiyonel olacağını paylaştığını söyleyebiliriz.

MÇP'nin 1988 Programı bir taraftan 1982 Anayasa'nın getirdiği şartlara uyumu sağlamaya çalışırken diğeryandan MHP misyonunu ve amaçlarını devam ettirme ve Türk milliyetçilerini yeniden toparlayabilme amacına yönelmiştir. Öne çıkan hususlardan biri de 1970'lerden itibaren propagandalarda kullanılmaya başlayan "mutlu millet" söyleminin hedef olarak belirlenmiş olmasıdır.

Parti Programı'nın açıklandığı 27 Kasım 1988 Kongresi'nin bir özelliği de Mamak Cezaevi'nde ölkücülerin başöğretmeni olan Muhsin Yazıcıoğlu ve arkadaşlarının MÇP'ye katılımı olmuştur. Necdet Pekmezci, bu katılımı 29 Kasım başarısızlığını²²⁹¹ gerekçe göstererek oluşabilecek bir muhalefeti engellemek amacıyla Türkeş'in istediğini yazmaktadır.²²⁹²

Yazıcıoğlu, siyasetten önce Galip Erdem'in öncölük ettiği SOGEV'e de başkan olmuştu. Abdölkadir Selvi'nin verdiği bilgilere göre, SOGEV'de toplantılar yapan eski ocaklılarla sohbetlerde bulunan Lütfi Şehsuvaroğlu kendisine de teklif gelmiş olmasına rağmen MÇP'ye girmeyi kabul etmediğini, henüz erken olduğu kanaatini açıklamıştır. Yazıcıoğlu'nun da MÇP'ye girişinin zamanı olmadığını çünkü Türkeş'ten sonra

²²⁸⁸ Tanıl Bora, Kemal Can, *age*, s. 310.

²²⁸⁹ *Milliyetçi Çalışma Partisi Programı*, Ankara 1988, s. 13.

²²⁹⁰ *Milliyetçi Çalışma Partisi Programı*, Ankara 1988, s. 25-27.

²²⁹¹ 29 Kasım Milletvekili Genel Seçimleri'nde ANAP, oy kaybetmesine rağmen 300 milletvekili çıkarmış, SHP 94, DYP 56 milletvekili ile ANAP'ı takip etmişlerdi. Partileri barajı aşamayan Ecevit, Erbakan, Türkeş ve Aykut Edibali ise parlamento dışı kalmıştır. Bkz. *Cumhuriyet*, 30 Kasım 1987, s. 1.

²²⁹² Necdet Pekmezci, Nurşen Büyükyıldız, *age*, s. 164.

Türkeş'in veliahtı gibi yayınlar yapıldığını belirten Şehsuvaroğlu, MÇP'ye girmiş bulunan Yazıcıoğlu'nun ayrılmaması aksi durumda Türk siyasetinde Ferruh Bozbeyli örneğinde olduğu gibi başarısız olunacağı kanaatini de bildirmiştir.²²⁹³

Alparslan Türkeş'in MÇP çatısı altında Türk milliyetçilerini toparlama gayreti 27 Kasım 1988 Olağan Kurultayı sonrasında 28 Aralık 1988'de gerçekleştirilen MÇP Genişletilmiş İstişare Toplantısı'nda da kendini göstermiştir. Her türlü otoriter ve totaliter sistemi reddettiklerini, Türk milliyetçiliğinin kaynağını Türk milletinin tarihi ve kültüründen aldığını ve ifadesini Türk-İslam ülküsünde bulduğunu söyleyen Türkeş, hükümetin kültürel ve ekonomik açıdan başarısız olduğunu, sosyal dengesizliklerin arttığını, enflasyonun tehlikeli boyutlarda olduğunu, bütçenin bir borç bütçesi olduğunu dile getirmiştir. Türkeş'in diğer partilere dağılmış dava arkadaşları ve milliyetçilere çağrısı ise 1980 sonrası siyasi ortamda Türk milliyetçiliğinin düşürülmek istenen pozisyonunu tespit ediyordu. Türkeş yaptığı çağrıda *“Bütün dava arkadaşlarımı milliyetçilik ve muhafazakârlık istismarcılarından sıyrılarak, kozmopolitliğe sırt çevirmeye, kendi öz yuvalarında toplanmaya davet ediyorum. Milliyetçilik fikrini boğmaya çalışan zihniyetlerin hâkim olduğu yerlerde oyalanmanın ve milliyetçi camiyayı oyalamanın yeri ve zamanı değildir...”* demiştir.²²⁹⁴

MÇP, Alparslan Türkeş öncülüğünde ve MHP modelinde Türk milliyetçiliği düşüncesini yeniden kurumsallaştırmaya çalıştığı gibi, MHP'nin doğuşuna zemin hazırlayan CKMP Seminerleri gibi “Parti İçi Eğitim Okulu” ile de bunu pekiştirmeye gayret göstermiş ve bu okulu 7 Ekim 1990'da açmıştır.²²⁹⁵ Seçim sisteminin getirdiği zorlamaların etkisiyle 20 Ekim 1991 Genel Seçimlerine Refah Partisi (RP) ve Islahatçı Demokrasi Partisi (IDP) ile birlikte giren MÇP, seçim sloganını ise yine MHP döneminde çizilen yol üzerinde ilan etmiş, “Müreffeh ve Kuvvetli Türkiye” ve “Büyük Türkiye ideali”, “Türk Asrında Lider Bir Türkiye” sloganıyla yeniden canlanmıştır.

Alparslan Türkeş, Kürt halkının temsilcisi olduğu iddiası ile ortaya çıkan Demokrasi Partisi (DEP) ile Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP)'nin ittifak arayışına girdiği sırada Refah Partisi (RP) ve Islahatçı Demokrasi Partisi (IDP)'ne²²⁹⁶ yönelmiştir.

²²⁹³ Abdülkadir Selvi, Erhan Seven, *Alperen*, Nesil Yayınları, İstanbul 2009, s. 92-93.

²²⁹⁴ Metin Turhan, *age*, s. 577.

²²⁹⁵ Metin Turhan, *age*, s. 585.

²²⁹⁶ Aykut Edibali liderliğinde kurulan IDP'nin amblemi, ilmi temsil eden açık kitap sembolü üzerinde doğan güneş ve kitaptan gökyüzüne yükselen beş kuvvet çizgisi ve sembol topluluğunu süsleyen yıldızlardan oluşmuştu. Açık kitap, ilmi düşüncüyü, Türk milletinin millî ve manevi değerlerini, ahlak ilkesini

İslamcı partilerle bu ittifakta Genel Sekreter Devlet Bahçeli ve Genel Sekreter Yardımcısı Muhsin Yazıcıoğlu büyük rol oynadıkları bu ittifak yüzde 16. 9 oy almış ve MÇP'ye 19 milletvekili kazandırmıştır. Yazıcıoğlu, ittifakın devam etmesini isterken, onun bu isteği Türkeş'ten kabul görmemiş, 19 milletvekili Türkeş'in öncülüğünde RP'den istifa ederek Demokratik Hareket Partisi (DHP) adıyla bir hülle parti kurmuşlar, daha sonra da 29 Aralık 1991'de yapılan MÇP 3. Olağan Kongresi'nde de MÇP'ye geçmişlerdir.²²⁹⁷

Kongrede Azerbaycan ve eski Türk devletlerinin bayraklarının sallandığı gözlemlenirken, “Başbuğ nerede biz oradayız” sloganlarına karşı Türkeş, “siz nerede biz oradayız” şeklinde cevap vermiş, “Ülkücü Hareket”in engellenemeyeceğini ifade etmiştir. Osman Bölükbaşı'nın da katılmış olduğu kongrede Alparslan Türkeş, yaptığı konuşmada, “*Türk milliyetçiliğinin ileri sürdüğü davaların ayakta olduğunu, bu çerçevede Marxizmin çöktüğünü, Türkiye dışındaki Türklerin bağımsızlığına giden yolun amacına ulaştığını ve Turancılık bayrağının yükseldiğini*” söylemiştir. Ayrıca Türkeş, siyasette fikirleri zafere ulaşanların iktidar olabileceğini, bu noktada hedeflerinin iktidar olduğunu” da vurgulamıştır.²²⁹⁸

Bu dönemde parlamentoda MÇP'yi temsil eden milletvekilleri; Alparslan Türkeş, İsmet Gür, Muharrem Şemsek, Tuncay Şekercioğlu, Rıza Müftüoğlu, Oktay Öztürk, Esat Bütün, Ökkeş Şendiller, Saffet Topaktaş, Seyit O. Sevimli, Mustafa Dağcı, Osman Develioğlu, Seyfi Şahin, Musa Eraracı, Servet Turgut, Muhsin Yazıcıoğlu, Ahmet Özdemir, Koray Aydın ve Yaşar Erbaz'dan meydana gelmiştir.²²⁹⁹

MÇP'nin parlamentoda yer alması, partilere verilen hazine yardımından yararlanmasını sağlamış, diğer yandan bu dönemde kurulan DYP-SHP Hükümeti'ne verilen destek nedeniyle partililerin istekleri daha kolay bir şekilde yerine getirilebilmiştir. İçinde sol bir partinin yer aldığı koalisyon hükümetine destek verilmesi,

temsil eder. Kitap çevresinden yükselen iki kuvvet çizgisi ıslahatçı ve meşruiyetçi aksiyonu, iki çizginin birleşim noktasından yükselen beş kuvvet, siyasi idelallerin hüsn-ü kabulünü ve Türk milletinin yükselme azmini, doğan güneş ise Türk kültür ve medeniyetinin atideki umudunu simgelemektedir. Çevresindeki yıldızlar Türk devletlerini, en üstteki yıldız ise Türkiye'nin yükseliş ve yücelişini ifade ediyordu. Birinci Büyük Kongreleri'nden sonra disiplin, inanç, heyecanla dolu oldukları, Abdülhamitçi veya gizli güç oldukları yorumları yapılmıştır. Bkz. Hulusi Turgut, *age*, s. 431-432; İçinde Taha Akyol'un da bulunduğu, açıkça İslamcılık yapmayan ama İslami hassasiyetlere dayanan Mücadele Birliği ve Yeniden Millî Mücadele Hareketi'nin öncü ismi Aykut Edibali ve Yeniden Millî Mücadele Hareketi için bkz. Abdullah Kutalmış Yalçın, “Türk Siyasi Hayatında Yeniden Millî Mücadele Hareketi (1967-1980)”, *Journal Of Universal History Studies*, 4(1), June 2021, s. 79-97.

²²⁹⁷ Necdet Pekmezci, Nurşen Büyükyıldız, *age*, s. 159.

²²⁹⁸ Metin Turhan, *age*, s. 592.

²²⁹⁹ *Milliyetçi Hareket Partisi TBMM Albümü (1965-2007)*, Hüseyin Hüsnü Uğur (drl.), Net Ofset Matbaacılık, Ankara 2011, s. 81-91.

partide “Türk-İslam Ülkücüleri” adı verilen ve liderliğini eski Ülkü Ocakları Başkanı Muhsin Yazıcıoğlu’nun yaptığı ekip tarafından eleştirilmiştir.²³⁰⁰

Ülkücü teşkilatlar ve gençlik örgütlerinde bulunmuş olan Yağmur Tunalı, Muhsin Yazıcıoğlu’nun diğer Ülkü Ocakları Genel Başkanlarına benzemediğini, onun ihtirasının başka ufukları işaret ettiğini yazmaktadır. Tunalı da onu hemen herkes gibi Türkeş’in veliahdı olarak görüyordu. Ona göre müstakil hareket eden Yazıcıoğlu üzerinde partinin gençlik kollarının pek fazla etkisi bulunmuyordu ve Yazıcıoğlu o kadar güçlü bir profil çiziyordu.²³⁰¹

Eski MHP Genel Başkan Yardımcısı Rıza Müftüoğlu tarafından yıllar sonra Necdet Pekmezci ile yapılan görüşmede DYP-SHP Hükümeti’ne destek verilmesinde Türkeş’in “Ülkücü Hareket”in toparlanması hedefinin etkili olduğu ifade edilmiştir. Müftüoğlu bu görüşmede nefes almak, bunun için ılımlı siyaset yapmak ve yeni açılıma ihtiyaç olduğunu, düşmanlıkla ve dövüşerek bir yere varılamayacağını, Muhsin Yazıcıoğlu’nun “ordudan hesap sorulmalıdır” dediğini Pekmezci’ye aktarmıştır.²³⁰² Oysa Türkeş, ordunun dört generalden meydana gelmediğini, Türk milletinin ordusu olduğunu daha 1987’de dile getirmiştir.²³⁰³

Diğer yandan DYP-SHP Hükümeti’nde milliyetçi isimlerden Ayvaz Gökdemir ve İsmail Köse gibi kişilere yer verilmemesi ve Tansu Çiller’in 22 Temmuz 1993’te Bakanlar Kurulu toplantısını Hakkâri Polisevi’nde gerçekleştirmesi²³⁰⁴ gerek hükümette uyumu gerekse Türkiye şartlarını gözettiği şeklinde yorumlanabilir Türkeş ise “Ortadoğu” gazetesine yaptığı açıklamalarda DYP-SHP Hükümeti’ne, 12 Eylül’ün bütün kalıntılarını temizleme, memlekette her alanda demokrasiyi ve şeffaflığı hâkim kılma ve seçim kanunu sözü verdiği için desteklediğini söylemiştir.²³⁰⁵

12 Eylül’ün getirdiği şartlar içerisinde ülkücülerin “Ülkücü Kuruluşlar Davası”nda cinayetler, suikastler, Kahramanmaraş Olayları vb. gibi suçlamalarla karşı karşıya kalması, MHP’nin siyasi bir kurum ve parti olmanın ötesinde bir yapı olarak algılatılmasına neden olmuş, ülkücüleri ise bir kimlik ve meşruiyet sorununa itmiştir. Bu

²³⁰⁰ Turgay Uzun, *age*, s. 298.

²³⁰¹ Yağmur Tunalı, *age*, s. 197.

²³⁰² Necdet Pekmezci, Nurşen Büyükyıldız, *age*, s. 162-163.

²³⁰³ Rıza Müftüoğlu, *age*, s. 275.

²³⁰⁴ Hüseyin Çavuşoğlu, *Türk Siyasal Yaşamında Doğru Yol Partisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Karşılaştırmalı Tarih Programı Doktora Tezi, Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Nedim Yalansız, İzmir 2009, s. 156-157.

²³⁰⁵ Metin Turhan, *Alparslan Türkeş*, 1. Baskı, Panama Yayınları, Ankara 2016, s. 358.

kimlik ve meşruiyet sorunu hapishanelerdeki ülkücülerin daha öncesinden başlayan dini motivasyonunun artmasına ve ülkücülüğü bu çerçevede yeniden ele almalarına neden olmuştur.²³⁰⁶

Muhsin Yazıcıoğlu'na göre, 12 Eylül'den sonraki ilk yıllarda sabahları uygun adım yerinde sayarak marş söyleme, spor yapma, sayım ve görüş esnasında “Türk Gençliği’ne Hitabe” ve “And söyletme” vb. şeyler bir baskı ve zulüm aracı olarak kullanılmış, işkencelerle birlikte bütün bunlar bir sistem dâhilinde “kişilikleri yok etme” prensibine uygun olarak yapılmıştır.²³⁰⁷ Bu yaklaşımlar karşısında artan dinî motivasyonla 12 Eylül ve getirdiği sistem sorgulanırken yeniden ülkücülerin toparlanmaya başladığı MÇP’nin başına geçen Alparslan Türkeş’e karşı da muhalefetin başlaması sonucunu doğurmuştur.

Kimlik ve meşruiyet sorunu ile dini motivasyon sonucu ülkücülüğün sorgulanmasına ilginç bir örnek çalışmanın üçüncü bölümünde de değinilen Mehmet Sünbül’dür. Mamak Cezaevi günlerinde sorguladığı ülkücülükten, Türk milliyetçiliği ve tüm beşeri ideolojilerden arkadaşlarıyla birlikte teberri ettiğini belirten Sünbül, Türk milliyetçiliği ideolojisini müşrik ve kâfir bir hareket olarak değerlendirmekte, liderlerinin tağut, teşkilatlarının cahilî bir yapı olduğunu söylemektedir. Sünbül, Türkeş’in kitaplarından yola çıkarak Türk milliyetçiliğini eleştirirken İslamiyet’in Türklük için araçsallaştırıldığı kanısındadır. Yolunu “ehl-i sünnet v’el cemaat” olarak belirleyen Sünbül, ülkücülük denilen yapının Türkeş’ten ayrı düşünölemeyeceği ve ülkücülüğün “Dokuz Işık kitabı”na bağlı olduğunu, sorgulanamaz sayıldığından rahatsız olduğunu ifade ediyordu.²³⁰⁸ Rıza Müftüoğlu’na göre, partide muhafazakâr bir rüzgârın esmeye başlaması, daha önceden cezaevlerindeki ülkücüleri de etkisi altına almış olan ve ABD’nin yürürlüğe soktuğu “Yeşil Kuşak Projesi” idi.²³⁰⁹

Yazıcıoğlu ise gemisini kurtarma telaşı içinde yok edilen cemiyetçi yapının, çarpık ve bizi biz yapan değerlerin inkâr edildiği tabloyu eleştirirken ölçünün İslam olduğunu vurguluyordu. Bu vurguda Yazıcıoğlu özellikle perspektiflerinin “ehl-i sünnet v’el cemaat” olduğunu, ifrattan ve tefritten uzak sade ve hakiki Müslümanlığın ölçü

²³⁰⁶ Tanıl Bora, Kemal Can, *age*, s. 97.

²³⁰⁷ Muhsin Yazıcıoğlu, *12 Eylül Günleri*, Melih Perçin (hızl.), Yüzdeiki Yayınları, Ankara 2018, s. 37.

²³⁰⁸ Mehmet Sünbül, *age*, s. 2, 56, 71.

²³⁰⁹ Rıza Müftüoğlu, *age*, s. 63.

olabileceğinin altını çizer ve “İslam iman ve inancıyla temellendirilmiş bir medeniyet kurma” amacı belirler.²³¹⁰

Böylece MHP’nin “Dokuz Işık” ekseninde belirlediği yakın ve uzak hedefler ilk defa ülkücü yapı içerisinde yok sayılıyor, sorgulanıyordu. Yazıcıoğlu, İslam merkezli bir ülkücülük inşa etmeyi İslam birliği davasının gereği olarak gördüğünü ifade ediyordu. Yazıcıoğlu bunu “Türkiye gerçeği” kavramı üzerinde inşa edip açıklamıştır. Yazıcıoğlu, “Türkiye Günlüğü”nün kendisiyle yaptığı mülâkatta *“Dünyanın geçirdiği değişim trendini iyi anlamak ve Türkiye’yi değişimin dümen suyuna değil, dümen mekanizmasına oturtmak için”* mücadele ettiğini vurgulamıştır. Siyaset olarak çok sesliliğe taraftar olduğunu söyleyen Yazıcıoğlu, fert gerçeğini ezmeden ezdirmeden, değişimi uygun hedeflere yönelterek, insanıyla, inancıyla, coğrafyasıyla, maddi ve zihnî avantajlarıyla Türkiye gerçeğinin geleceğine kırmadan dökmeden taşımakla mükellef olduklarını ilan etmiştir.²³¹¹

Yazıcıoğlu’nun nazarında Türkes’in ise hedeflerini mevcut dünya ve Türkiye konjonktüründe devam ettirme kararlılığında bir tutum sergilediği anlaşılmaktadır. Yazıcıoğlu’nun “Gözyaşı” dergisinde²³¹² yayınlanan “Dava Adamı” yazısında da örtülü bir şekilde Türkes’in dava adamlığı sorgulanıyor gibidir. Zira Yazıcıoğlu bu yazısında düzenin ürettiği tipolojiye uymayan, inandığı ve savunduğu değerlerle çelişmeyen bir portre çizerken *“Bizim tarihimizde amel etmeden ahlakçılık yapan nazariyatçılar yoktur. Kendi bedenlerinde ve nefislerinde denemedikleri bir hayat tarzının teorisini de yapmamışlardır”* diyor, *“Allah’ı işe karıştırmamak felsefesi”*nden ve *“İslami şuurlanmanın edebiyat ve nazarî mülâhazalar olması”*ndan kurtulmak gerektiğini vurguluyordu. Ona göre dava, gurur, hırs, gündelik endişelerden uzak içtimai, iktisadi, siyasi ve beşeri hayatı Hakk’a uydurma davası olmalıdır.²³¹³

²³¹⁰ Muhsin Yazıcıoğlu, *Yeni Bir Dünya İçin Yeni Bir Türkiye*, 3. Baskı, Seba Yayınları, Ankara 1998, s. 197-200.

²³¹¹ *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 21, Kış 1992, s. 29-30.

²³¹² Sahipliğini ve Yazı İşleri Müdürlüğü’nü 12 Eylül Mahkemeleri’nde yargılanan Haşim Akten’in yaptığı “Gözyaşı” dergisi, Türkiye genelinde “Gözyaşı Geceleri”ni tertip etmiştir. “Gözyaşı Geceleri” adlı oyun Avrupa’da 15, Türkiye’de 89 kere oynanmıştır. Derginin şair ve yazarları arasında Birol Dok, Muhsin Yazıcıoğlu, Ali Kuzencik, Mehmet Eminoğlu, İbrahim Canan, İlhan Yardımcı, Şakir Gözütok gibi kişiler bulunuyordu. Dergi, MÇP’deki bölünme sebebiyle 1992’de yayın hayatına ara vermiş, 2002 Mart ayında yeniden okuyucusuyla bulunmuştur. Mim Kemal Öke de 2002 sonrasındaki yazarları arasında yer almıştır. Bkz. Hüdavendigâr Onur, *age*, s. 145.

²³¹³ Muhsin Yazıcıoğlu, *age*, s. 201-204.

Dolayısıyla Türkeş'in meşgul olduğu bir konu da 12 Eylül öncesi gençlik hareketi içinde liderleşen Yazıcıoğlu'nun 12 Eylül sonrasında da cezaevlerinde sivrilmesi ile ortaya çıkan konumu ve canlandırılmaya çalışan MHP çizgisine karşı duruşu olmuştur. Teşkilatlar içinde bölünmelerin başladığı bir zamanda 14 Temmuz 1991'de Ankara İl Kongresi'ni Yazıcıoğlu ve Galip Erdem'in desteklediği Basri Erdem'in kazanması Türkeş'i harekete geçirmiş, Yazıcıoğlu'na bağlı "Bizim Dergâh" dergisinin²³¹⁴ düzenlediği "Gözyaşı Geceleri" programları Gençlik Kültür ve Sanat Ocakları Genel Başkanı Ulvi Batu'ya gönderilen bir genelge ile yasaklanmıştır. Yazıcıoğlu'nun Menzil Şeyhi Raşit Erol ile münasebetleri de gerginleşen ayrılığı artık kaçınılmaz hale getirmiştir. Cezaevinden yeni tahliye olmuş ülkücülerle Ankara Bulvarı Palas Otelinde bir araya gelen Türkeş, burada Yazıcıoğlu'nu camide nikâh kıymış olmakla eleştirmiş ve onu "*MÇP'yi ele geçirmek isteyen bazı tarikatların ajanı*" olarak tanımlamıştır. 7 Temmuz 1992'de MÇP'den 5 arkadaşı ile birlikte istifa eden Yazıcıoğlu, Türkeş'i ırkçı, kontrgerillacı olmakla ve işkenceci generalleri partiye çağırarak suçlarken, Türkeş de onu Özal'dan yeni bir parti kurmak için 70 milyar para almakla suçlamıştır. Böylece "Yeni Oluşum Hareketi" olarak kendini gösteren yapı Büyük Birlik Partisi'ne (BBP) doğru yürümüştür.²³¹⁵

Abdülkadir Selvi, Muhsin Yazıcıoğlu'nun Menzil tarikatı ile sıkı bağları 1974'ten sonra Namık Kemal Zeybek ve Ahmet Er ile Menzil'e gidişi ile başladığını ifade etmektedir.²³¹⁶ Hakkı Öznur, Ahmet Er'in CKMP içinde laik-kemalist bir anlayışın hâkim olması karşısında önce "Denge Düzeni" tanımlamasıyla daha sonra ise 1969'da seçimler dolayısıyla MHP adına yaptığı konuşmada "Muhammedi Düzen" tanımlamasıyla "Ülkücü Hareket"i bu çizgiye çekme gayretini verdiğini yazmaktadır.²³¹⁷ Türkeş'i 1965'te Ahmet Kayhan Baba adlı bir şeyhle tanıştırdığını söyleyen Ahmet Er, Türkeş'in Ahmet Kayhan Baba'nın sözlerini tutmadığını da belirtmektedir. Er, 1990'larda da Muhsin Yazıcıoğlu'nu Ahmet Kayhan Baba'yla tanıştırmış ve BBP'nin doğuşunda destek vermesini sağlamıştır. Er, şeyhin Yazıcıoğlu'nu tasarrufuna aldığı kanaatindedir. Hem MHP'nin hem de BBP'nin kurucularından biri olan Er, Dokuz Işık

²³¹⁴ İslam'ı hayat nizamı olarak kabul eden derginin yayın koordinatörlüğünü Emir Kuşdemir yapmaktaydı. Yusufiye Medresesi adını verdikleri hapishanedeki ülkücülerin çıkardığı dergideki yazılar, MÇP'deki fikri ayrılığın dışa yansımaları olmuştur. Bkz. Ömer Umur, *Türk Siyasi Tarihinde Büyük Birlik Partisi*, 2. Baskı, Maarif Mektepleri Yayınları, Ankara 2017, s. 279.

²³¹⁵ Necdet Pekmezci, Nurşen Büyükyıldız, *age*, s. 164-169.

²³¹⁶ Abdülkadir Selvi, Erhan Seven, *age*, s. 87.

²³¹⁷ Hakkı Öznur, *Ülkücü Hareket-I- (1908-1980)*, Akik Yayınları, Ankara 1996, s. 161.

için de tartışılmaz olamayacağını, ayrıca Türk milletini ve Türk devletini kalkındıracak muhtevadan çok uzak olduğu yorumunu yapmaktadır.²³¹⁸

Yazıcıoğlu yıllar sonra ayrılıktan yeni oluşuma giden süreci değerlendirirken Türkeş’le kendisini bir derginin²³¹⁹ kapak yaptığını, “kendisinin başına rahle ve açık bir Kuran-ı Kerim, Türkeş Bey’in başına bozkurt, kurt Kuran okuyor, altında da Halef-Selef, Milliyetçilikten Şeriatçılığa” ifadelerinin yer aldığını dile getirmiştir. Yazıcıoğlu aslında hareketi bölmek için provakasyonların yapıldığını, bununla da hedeflenenin Türk milliyetçiliğini NATO konseptine oturtmak olduğu kanaatine ulaşmıştır.²³²⁰ Yıllar sonra Prof. Dr. E. Semih Yalçın da Fethullah Örgütü’nün MHP’nin MÇP adıyla yeniden toparlandığı bir dönemde 1991 ve 1992’de camia içindeki operasyonlarda rol aldığını, Türkeşsiz Türk milliyetçiliği senaryolarının, partiden kopuşların teşvikçisi ve tahrikçisi olduğunu söylemiştir.²³²¹

Muhsin Yazıcıoğlu da 2008’de “12 Eylül’ün Tahlili Belgeseli” için kendisiyle yapılan röportajda 12 Eylül’ün sadece provakasyonlarla hat safhaya çıkarılan sağ-sol kavgasına yönelik yapılmadığını sonraki gelişen olaylarla anlatmaya çalışmıştır. Yunanistan’ın NATO’ya dönüşünün sağlanması, Türkiye’de NATO üslerinin kurulması, Çekiç Güç’ün güneyimize konuşlandırılması, Irak’ın kuzeyinde bir yapay devletin kurulmasına zemin hazırlanması ve büyütülen PKK, bunun göstergeleri olarak verilmiştir.²³²²

Bu doğrultuda “Cumhuriyet” gazetesinden Ufuk Güldemir, ihtilalden yıllar sonra, emekli olup köşesine çekilmiş bulunan 12 Eylül döneminin ABD Büyükelçisi James Spain ile yaptığı röportajla 12 Eylül’ün Amerikalılara göre mevcut düzenin devamını yani ABD’ye olan bağlılığın devamını sağladığı misyonunu ortaya koymuştur. Diğer yandan 12 Eylül yönetimi iktidara el koyar koymaz, 1974 Kıbrıs Askerî Müdahalesi sırasında Ege’ye konan “notam”ı kaldırmış, böylece Yunan “fır”ı da serbest kalmıştır. 16 Ekim’de ise NATO Başkomutanı Bertnard Rogers “Yunanistan’ın NATO’ya dönüşünü sağlama” konusunda Evren’i ikna ziyaretine gelmiştir. Bunun üzerine Türkiye vetosunu kaldırmış, Yunanistan NATO’nun askeri kanadına dönmüştür. Ferruz Sezgin’in

²³¹⁸ Ahmet Er, *Hak Dostları*, SOGEV Yayınları, İzmir 2009, s. 33-35.

²³¹⁹ *Tempo Dergisi*, Sayı: 51, 20-26 Kasım 1988.

²³²⁰ Abdülkadir Selvi, Erhan Seven, *age*, s. 95-96.

²³²¹ Semih Yalçın, *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Devlet Bahçeli*, Berikan Yayınevi, Ankara 2019, s. 69.

²³²² Muhsin Yazıcıoğlu, *12 Eylül Günleri*, Melih Perçin (hızl.), Yüzdeiki Yayınları, Ankara 2018, s. 113.

ifadesiyle James Spain, Türkiye, Alparslan Türkeş'e teslim edilmediği için adeta zil takıp oynamıştır.²³²³

Yaşar Okuyan da 12 Eylül'ün Türk milliyetçiliğine karşı yapıldığı kanaatindedir. Bu ihtilali yapanlar bilerek veya bilmeyerek Türk milliyetçiliğine karşı ABD projesine onay vermişlerdir. Okuyan'a göre, Kenan Evren'in yıllar sonra bile yaptığı açıklamalarla eyalet sistemini savunmaya devam etmesi ve bunun karşısında terörist başı Öcalan'dan övgü dolu mesajlar alması Evren'i ve Öcalan'ı aynı çizgide buluşturan ABD projesinin yansımalarıydı.²³²⁴

MÇP Genel Başkan Yardımcılığı yapmış olan emekli Binbaşı Ferruh Sezgin de, "Sistemin İntikamı" adlı kitabında 12 Eylül üzerine incelemelere yer vermiştir. Sezgin'e göre, 12 Eylül'le birlikte başka hiçbir partiye yapılmayan şeyler MHP'ye yapılmıştır. Tanklar arama yapanlarla işbirliği içinde bulunmuş, parti civarındaki elektirikler söndürülmüş, MHP aleyhine ciddi bir kamuoyu oluşturulmaya başlanmıştır. Ülkücü Kuruluşlar Davası ve iddianame ise 12 Eylül Darbesi'nin Türk milliyetçiliğine yönelik bir programın uygulanışı olarak kendini göstermiştir. Sezgin'e göre, ülkücü camianın karar almasını engellemek için camiaya teklif ve tenkitlerin getirilmesi, ülkücülerin diğer partilere dağılıp asimile olmasının hızlandırılması, İslami yönü kuvvetli olan ülkücüler üzerinde Kuran-ı Kerim dururken milliyetçiliğin ne gereği var propagandasının işlenmesi, Alparslan Türkeş'in mal varlığı ve banka hesapları üzerinden tartışma açılması hep Türk milliyetçiliğini dağıtma programının birer parçası olmuştur.²³²⁵

Birinci MC Hükümetinin kuruluşundan önce MHP Kurultayı'nda Türkeş'in, "...Solun ihanet derecesine varan davranışları karşısında, sağ ile olan kavgamızı erteledik" sözünü Ferruh Sezgin, Türkeş'in ve Türk milliyetçilerinin sistemle olan kavgası olarak yorumlamaktadır. Sezgin'e göre sistem, sağ idi ve Türkeş o gün "sisteme karşı alternatif" olduğunu deklare etmiştir. Türkeş ve MHP'ye karşı hep gerilim halinde olan sistemin bütün savunma mekanizmaları o günden itibaren Türk milliyetçiliğinin üzerine çullanmışlardır. Türk milliyetçiliği üzerindeki program da aydınlar, üniversite, bürokrasi, basın, gençlik, Türkeş'e hayran olan askerler ve nihaî olarak terör yoluyla hepsi üzerinde teker teker uygulanmıştır.²³²⁶

²³²³ Ferruh Sezgin, *Sistemin İntikamı*, 4. Baskı, Yeni Düşünce Yayınları, Ankara 1991, s. 81-82.

²³²⁴ Yaşar Okuyan, *age*, s. 359.

²³²⁵ Ferruh Sezgin, *age*, s. 19-33, 140-142.

²³²⁶ Ferruh Sezgin, *age*, s. 37-38.

12 Eylül’ün Türk milliyetçiliğine karşı yapıldığını gösteren önemli noktalardan biri de Türk devletini eyalet sistemi ve federasyon tarzı modellerle yönetilmesinin gündeme gelmiş olmasıdır. Genel Kurmay Başkanlığı’na sunulmuş 10 Mart 1981 tarihli “Özel Bir Jeopolitik İnceleme” konulu raporda da 67 ilin her birinin bir 23 Nisan 1920 meclisine ve Atatürk’üne ihtiyacı olduğu, her ilin kendi Atatürk’ü tarafından yönetilmesi, yasama, yürütme, yargı faaliyetlerinin illere yayılması, İstanbul Valisi’nin Bakanlar Kurulu’na dâhil edilmesi vb. yer almıştır. Evren, 20 yıl sonra bu düşüncelerini “Yeni Binyıl” gazetesine “*Türkiye’de Valileri seçilmiş dört eyalet istedim, olmadı*” şeklinde açıklamıştır.²³²⁷

Böylece federasyon tartışmaları da başlamış oluyordu. Sonraki süreçte Turgut Özal ile birlikte Çok kültürlülük²³²⁸, Mozaik ve Yeni Osmanlıcılık açılımlarıyla Türkiye’de ortak kimliğe ve ortak değerlere verilen önem etnik ve mezhebî kimliklerin gerisine düşürülmüştür. Nuri Yazıcı’ya göre, bu tartışmaların alt yapısı ise “Halklar”²³²⁹

²³²⁷ Yaşar Okuyan, *age*, s. 354-357.

²³²⁸ Hacer Çelik’in ifadeleriyle küreselleşme sürecinde ulus-devletin zayıflamasıyla aynı anda yükselen çok kültürcü kimlikler siyaseti postmodern bir kaygıdır ve Türkiye’de 1990’ların başlarında ortaya çıkan İslamcı düşünce ile aynı dönemde Batı’da yaygın olan postmodern düşünce arasında dikkat çekici benzerlikler olduğu görülmektedir. Hem İslamcı hem de postmodernist eleştirinin hedefi modern ulus-devletin üniter ve merkezîyetçi yapısıdır. Bu kapsamda bir taraftan Osmanlı millet sistemi Çok kültürlülüğün Türkiye’de model olarak alınmak istenmiş, diğer taraftan da demokrasinin gelişmesinde etken olarak gösterilmiş ve söyleme meşruiyet kazandırılmaya çalışılmıştır. Çok kültürlülüğü savunanların dayanaklarından biri de Anadolu’nun uygarlıkların beşiği olduğu ve tek bir ulusa ait olmadığıdır. Hem İslamcı hem de sol kökenli kesimlerin büyük ölçüde birleştiği Çokkültürlüğe Türk milliyetçileri tepki göstermişlerdir. Kürtler ve Aleviler gibi Müslüman kökenli etnik ve dinsel grupların yanı sıra gayrimüslim toplulukların hakları ve statüleri üzerine geliştirilen yaklaşımlarda olumlu ya da olumsuz bir kullanımla Çok kültürlülük sorunsalı esaslı bir yer işgal etmektedir. Bkz. Hacer Çelik, “Çok Kültürlülük ve Türkiye’deki Görünümü”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 9, Sayı: 15, 2008/2, s. 325-326; Çok kültürlülüğün kuramsal ve kavramsal çerçevesi için bkz. Yılmaz Ceylan, *Kültürel Çeşitlilik Bağlamında Anadolu Aleviliği*, TC Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Tez Danışmanı: Doç. Dr. Abdullah Taşkesen, Aralık 2015, s. 27-65; Köksal Şahin, Çok kültürlülüğü, post-modernite ve neo-liberalizmin “kolektif biz yaratma” önerisi olarak ifade etmenin mümkün olduğunu söylemekte, kimlik ve kültür alanındaki dönüşmelere post-modern felsefe ve neo-liberal ideolojinin cevabı olarak da değerlendirilebileceğine işaret etmektedir. Şahin’in ifadeleriyle, Çok kültürlülük ilk başta artan göç hareketleri karşısında göçmenlerin entegrasyonu için geliştirilen bir yaklaşım iken zamanla etnik ayrılıkların keskin olduğu toplumlar için de önerilmeye başlanmıştır. Bu yaklaşımın özünde “farklılıkları esas alma” düşüncesi yatmakta, farklılıkları önemsemeye toplumdaki kolektif biz (birliktelik) duygusu arasında pozitif bir korelasyon kurulmuştur. Farklılıklardan hareketle biz duygusunu geliştirme çabasının son iki asrın bu konudaki hâkim yaklaşımı olan büyük (standart) kültür tarzındaki kimlik politikalarına bakıldığında son derece sıra dışı ve zor bir çaba olduğu ortaya çıkmaktadır. Şahin’e göre, bu yaklaşım daha çok bir içe dönüş (cemiyetleşme değil de cemaatleşme) hareketi görünümündedir. Bkz. Köksal Şahin, “Çok kültürlülük Ve Kolektif Biz Duygusu”, *Türkiz*, Yıl:3, Sayı: 13, Ocak-Şubat 2012, s. 32.

²³²⁹ Hüseyin Nihal Atsız’a göre, Türkiye’deki insanlar “Türkiye halkı” olarak alındığı zaman çalışıp kazanan şuraya buraya giden, oturan veya eğlenen bir yığın akla gelmektedir. Aynı insanlar “Türk Milleti” olarak ele alınınca; geçmiş yüzyıllardan kopup gelen, zafer ve kültür yaratıcısı olan gelenek için ülküsü bulunan, bunun için savaşa varıncaya kadar her fedakârlığı göze alan güçlü bir topluluk söz konusudur.

ve “Türkiyelilik” kavramlarıyla başlamıştır. Bu kavramları en çok kullananlar ise Marxist-sosyalist ve siyasal dinci siyaset erbabı olmuştur. Nitekim Bülent Ecevit’in 1969’da yazdığı “Pülümür’ün Yaşsız Kadını” şiirinde de “Kadifeden hamanisi üzerinde/Bir Hititliydi, o bir Selçuklu/Bir Ermeniydi, bir Kürt’tü, Bir Türk/Yaşını sordum, bir giz gibi güldü/... Zamanı onda yitirdim ben/Yitik zamanlara onda eriştim/En soylu yoksulluğun toprak döşeli sarayında/Bir taç gibi konu başıma Türkiyeliliğim” şeklindeki dizeleriyle Türkiyelilik kavramı ortaya atılmıştır.²³³⁰

5.4. MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ’NİN YENİDEN DOĞUŞU: 24 OCAK 1993 OLAĞAN KONGRESİ

MHP’de 1970’lerin sonlarına doğru Türk-İslam ülkücülüğü adı altında başlayan ve pratikte artık doğrudan İslam’a uygunlukla ifade edilen ülkücülük, 1980 sonrasında cezaevlerinde milliyetçilikten kopmaya başlamıştır. Güç bir şekilde bir arada tutulmaya çalışılsa da Muhafazakâr Parti, bu noktada başarılı olamamış, milliyetçilerin ve ülkücülerin öz partisi sloganıyla MÇP çatısı altında hareket toparlanmaya çalışılmıştır. Ancak bu defa da en az 12 Eylül 1980 Darbesi kadar hareketin zarar gördüğü Muhsin Yazıcıoğlu ve arkadaşlarının MÇP’den hem ideolojik hem de siyasi olarak ayrışması MÇP’de yeni bir dönüşümü de zorunlu kılmıştır.

Türkeş’in Muhsin Yazıcıoğlu ve arkadaşlarını MÇP’den istifaya zorladığı günlerde MHP’nin yeniden açılması gündeme gelmiştir. Siyasi partileri kapatan MGK kararının iptali ve 12 Eylül öncesinde kurulan siyasi partilerin yeniden açılabilmesine ilişkin yasanın Meclis’ten çıkarılmasının ardından Türkeş, kendini yeni bir tartışma ortamının içinde bulmuştur.²³³¹ MÇP’nin Genişletilmiş İstişare Topantısı’nda (15 Kasım 1992) konuşan Türkeş için 12 Eylül öncesinde MHP ne ise 12 Eylül’ün getirdiği şartlar ve zaruretlar karşısında tesis edilen MÇP odur ve MHP de MÇP de Türk milliyetçiliği

Atsız için “millet” bir “var olma şuuru”nun da ifadesidir. İran’daki komünist partisinin adının “Tûde” yani yığın demek olduğunu söyleyen Atsız, Türkiye’deki komünistlerin de yığın diyemedikleri için “millet” yerine “halk” ve “halklar” kelimesini tercih ettiğini söylemektedir. Atsız ayrıca “Bu sözlerime karşı hemen Atatürk kalkıyla karşıma dikileceklerini öyle ise Atatürk kurduğu partiye ne diye Halk Partisi dedi” diye soracaklarını biliyoruz” demektedir, Atatürk’ün Halk Partisi’ni kurarken komünistlerin sinsi maksatlarının henüz anlaşılma nış olduğunu, milletleri ortadan kaldırmak için halk kelimesini kullanacaklarının bilinmiyor olduğunu ve Atatürk’ün “halk” demekle, edebî dildeki manayı kastettiğini, milletin geri kalmış tabakalarını düşündüğünü belirtmektedir. Bkz. Hüseyin N. Atsız, “Türk Halkı Değiliz, Türk Milletiyiz”, *Ötüken*, Sayı: 61, Ocak 1969, s. 3-4.

²³³⁰ Nuri Yazıcı, *Küreselleşme ve Sosyal Mozaik Politikaları*, Birinci Basım, Yeni Yüzyıl Yayınları, İstanbul 2010, s. 88.

²³³¹ Necdet Pekmezci, Nurşen Büyükyıldız, *age*, s. 173.

hareketinin Türk siyasi tarihinde tartışmasız tek aksiyon yeri olmuştur. Türkeş'e göre MHP, hareket, dava ve parti olarak hiç yok olmamıştır. Bu sebeple, MHP'yi MÇP dışında aramaya kalkışmak akla, mantığa aykırı bir davranıştır.²³³²

Türkeş'in kaygı ve uyarılarına rağmen Yazıcıoğlu'ndan sonra MÇP'de ikinci bir kırılma MÇP'nin MHP adını alması konusunda yaşanmıştır. "Devlet" gazetesi ekibinden olan Sadi Somuncuoğlu²³³³ ile birlikte Nevzat Kösoğlu²³³⁴ ve arkadaşları MHP'nin kongresinin kendileri tarafından yapılacağını duyurmuşlardır. Kendini kongre düzenleyicisi olarak Yürütme Kurulu Başkanı seçtiren Somuncuoğlu, 27 Aralık'ta MÇP'nin MHP adını almasına yönelik yapılacak kongre için o sıralar Şevket Demirel'in sahibi olduğu ve Ayvaz Gökdemir'in genel koordinatörlüğünü yaptığı Yükseliş Koleji'nin salonunu tutmuştur.²³³⁵

Sadi Somuncuoğlu ve beraber hareket ettiği eski yöneticiler MÇP'nin, MHP potansiyelinin sınırlı bir kısmını temsil edebildiği, camianın yüzde 70'in başka partilerde veya siyaset dışında durduğu kanaatindeydiler. Bu çevre, MÇP'nin MHP'nin üçüncü-beşinci takımı olabilecek kişilerce yönetildiğini ileri sürmekte, MHP'nin ayrı bir şekilde MÇP'nin marjinal görüntüsü dışında kurulmasını savunmaktaydı. Nevzat Kösoğlu, eski MHP Genel Sekreteri Necati Gültekin, Yılma Durak, Türk Ocakları'nda da etkindiler. Somuncuoğlu ekibi, Türkeş'in 12 Eylül sonrasında kolay idare edebileceği yeni bir yönetici kliğine yaslanarak kendilerini dışladığını düşünüyordu. İstifa eden Somuncuoğlu'nun MÇP'ye yönelik eleştirilerine karşı da MÇP Genel Sekreteri Devlet Bahçeli, Somuncuoğlu ve ekibini "mücadele azim ve kararlılığından yoksun bir anlayışa" sahip olmakla itham etmiştir.²³³⁶

12 Eylül'le kapatılan MHP'nin MÇP'ye katılmasının oylandığı kurultay 29 Aralık 1992'de yapılmıştır. Aynı dava ve aynı liderle yapıldığı belirtilen "Yükseliş MHP Kurultayı'nın açılış konuşmasında Alparslan Türkeş, Esir Türklerin bağımsızlığı, Türkiye'deki bölücü terör olmak üzere Karabağ, Kıbrıs, devletin güçlenmesi, milletin kalkınması gibi önlerinde Türk milliyetçileri olarak halletmeleri gereken sorunlar olduğu-

²³³² Metin Turhan, *Milliyetçi Hareket*, 1. Baskı, Polietika Yayınları, Ankara 2020, s. 610-611.

²³³³ 1994-1995 yıllarında Türk Ocakları Genel Başkanlığı da yapmış olan Sadi Somuncuoğlu, 27 Şubat'ı 28 Şubat'a bağlayan gece vefat etmiştir. "Türk Yurdu" dergisi, Sadi Somuncuoğlu'nu Mart 2022 sayısının kapağına taşımış, Nuri Gürgür ve Osman Oktay'ın Somuncuoğlu ile ilgili yazılarına yer vermiştir.

²³³⁴ "Türk Yurdu" dergisi Kasım 2013 sayısını "Hüzünlü Hazan Dosya" adı ve 10 Ekim 2013'de vefat eden Nevzat Kösoğlu'nun kapak resmiyle yayınlamıştır.

²³³⁵ Ali Kuzu, *age*, s. 199-200.

²³³⁶ Tanıl Bora, Kemal Can, *Devlet ve Kuzgun*, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 76-77.

nu, partilerin parçalandığı bir süreçte Türk milliyetçilerinin kendilerini koruyarak birleşmeleri gerektiğini söylemiş, “MÇP, MHP’nin kendisidir” vurgusu yapmıştır. Yeni ayrılık ve parçalanmalara fırsat vermemek için MHP’nin MÇP’ye katılımının, ismi, amblemi ve mal varlığının MÇP’ye devretmesinin daha doğru olduğu ifade edilmiştir. 548 delegeden 93’ü MHP’nin ayrı şekilde devam etmesi, 404’ü MÇP’ye katılım yönünde oy vermişler, 51 oy ise geçersiz sayılmıştır.²³³⁷

Bu kongrenin ardından 24 Ocak 1993’te toplanan MÇP 4. Olağanüstü Kongresi, MÇP’nin adını MHP olarak değiştirmeye karar vermiştir. Amblem olarak da üç hilal seçilmiştir. Genel Başkan Yardımcılıklarına Rıza Müftüoğlu, Oktay Öztürk, Servet Turgut, Ziya Yılmazbilen, Faruk Demirtola, Salih Gökçe ve Tuncay Şekercioğlu getirilmiş, Yaşar Erbaz da MHP Genel Sekreteri olmuştur.²³³⁸

Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan’ın bağımsızlığı ve Esir Türklerin kurtuluş ümidinin artmasından dolayı “Düşünceleri Gerçek Olan Bilge Lider” pankartları altında Türkeş’in, yaptığı konuşmada iki nokta dikkat çekicidir. Bunlardan birisi 12 Eylül sonrasında programlı bir şekilde Türkiye’ye yönelik yürütülen bölücülük, diğeri ülkücülüktür. Türkeş, Kürtler üzerinden yürütülen bölücülüğün arkasında Ermenistan davası olduğu, Ermeni asıllı Apo’nun Kürt kardeşlerimizi istismar ettiğini söylemiştir. Ülkücülük konusuna ise o gün o salonda MHP davasını devam ettirmek için aynı lider ve aynı ülkü ile “Lider-Teşkilat-Doktrin” yolunda yürüyenlerle çevrili bir anlam yüklemiştir. Türkeş, “Ülkücüyüm ama lideri, teşkilatı tanımam, ülkücüyüm ama illa burada mı olmam lazım” gibi söylemleri eleştirmiş, ülkücülüğü yıpratmak için kabadayılık, mafya, hırsızlık ve vurgunculuğu ülkücülüğe yakıştırmaya çalışanları eleştirmiştir.²³³⁹

MHP, 24 Ocak 1993 tarihli tüzüğünde “21. yüzyıl eşiğinde Türk milleti şanlı ve mutlu tarihi ile tezat teşkil eden bir bunalım döneminde bulunmaktadır. İç ve dış şartlar Türk milletinin çözüm bekleyen temel meselelerini zorlaştırmaktadır. Bu dönüm noktasında Türk milleti imanlı, yüksek ahlaklı, millî şuur ve ülkü sahibi evlatlarını bir varoluş mücadelesine ve yeniden yüceliş hareketine çağırmaktadır. MHP bu çağırımı ‘Devlet ve millet olarak gönül seferberliği ile yeni ufuklara ve güvenli yarınlara doğru’ diye nitelemektedir” denilmiştir. Türkeş’in MÇP Genel Başkanlığı’na geldiği gün yaptığı konuşmasında vurguladığı temel ilkeler MHP’nin ikinci doğuşunda aynen tüzüğe alın-

²³³⁷ Metin Turhan, *age*, s. 613-616.

²³³⁸ Necdet Pekmezci, Nurşen Büyükyıldız, *age*, s. 179.

²³³⁹ Metin Turhan, *age*, s. 617-622.

miştir. Bu ilkeler; Meşruiyetçilik, İnsan haklarına ve haysiyetlerine saygı, Hukukun üstünlüğü ilkesi, Gönül seferberliği olmak üzere dört ilkedен oluşuyordu.²³⁴⁰

MHP'nin 1990'ların başından itibaren aslında içerde ve dışarıda konumunu yeniden belirleyen şartlar ortaya çıkmıştır. Meşruiyet ve Hukukun üstünlüğü ilkeleri ile 1980 sonrası kurulan anayasal çerçeve dışına çıkılmaması, İnsan haklarına ve haysiyetlerine saygı ile sivil toplum anlayışı ile bütünleşme, Gönül seferberliği ile de “millî bütünleşme” veya “iç barış”ı sağlama ve sağlamlaştırmanın hedeflendiği söylenebilir. Azerbaycan'ın bağımsız olduğu ve Türk dünyasının uyanışına giden yolun açıldığı bir süreçte, PKK'nın eylemlerini artırması ve Çekiç Güç, Ermenistan, Yunanistan vb. tarafindan desteklenmesi ise Türkes'i ve MHP'yi dış politika noktasında da uyarıcı ve aktif hale getirmiştir.

Diğer yandan MÇP'nin MHP adını almasından sonra 1995 Genel Seçimleri'ne kadar geçen süreçte MHP'ye yönelik teveccüh de artmaya başlamış, MHP'ye katılımlar olmuştur. ANAP Kurucu Üyesi ve ANAP hükümetlerinde bakanlık yapmış olan Hale Şıvgın 6 Ekim 1994'te Genç Demokrat Parti'den MHP'ye; İstanbul Üniversitesi Veteriner Fakültesi Öğretim Görevlisi, Beykoz Belediye Başkan Yardımcısı, XIX. Dönem İstanbul Milletvekili Osman Ceylan, 24 Haziran 1994'te Demokratik Hedef Partisi'nden MHP'ye; Anavatan Partisi Kurucu Üyesi, XVII. XVIII. ve XIX. Dönem İstanbul Milletvekili, 46. ve 47. Hükümet Devlet Bakanı Ercüment Konukman²³⁴¹ 22 Ocak 1995'te Yükselen Ülkü Partisi'nden MHP'ye; İstanbul Yıldız Devlet Mimarlık ve Mühendislik Akademisi ve Eskişehir İktisadi İlimler Akademisi Öğretim Üyesi, Radyo Televizyon Yüksek Kurulu Üyesi, Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Genel Müdürü, Asya Pasifik Yayın Birliği Başkan Yardımcısı, Başbakan Başmüşaviri, Başbakanlık Özel Çevre Koruma Bölgeleri Koruma Kurumu Başkanı, Yazar, XIX. Dönem İstanbul Milletvekili, 5

²³⁴⁰ *Milliyetçi Hareket Partisi Tüzüğü*, Ankara 1993, s. 3-4.

²³⁴¹ 4 Nisan 1997'de Alparslan Türkes'in vefatından sonra MHP Genel Başkanı seçilen Devlet Bahçeli'ye danışmanlık yapan ve Genel Başkan Yardımcılığı görevlerinde de bulunmuş olan ve 10 Eylül 2014'te hayatını kaybeden Ercümen Konukman, “Görüşler” adlı kitabında 1950'lerden beri milliyetçi ve hareketçi bir zemin için yoğunluğunu söylemektedir. Türk Milliyetçiler Derneği geleneğinden gelen Konukman, Nurettin Topçu ve Anadolu milliyetçiliğe yakın bir milliyetçi idi. Bursa Aydınlar Ocağı'nda 30. 1. 1987 tarihinde verdiği konferansa millî devlet, millî kültür ve milliyetçilik vurguları damga vurmuştur. Konukman'a göre, Mehmet Akiflerin, Hüseyin Avnilerin, Hasan Basri Çantayların başlattıkları millî kültür hareketi zaman zaman inkıta uğrasa bile Dr. Rahmi Eraylarda, Tevfik İlerilerde, Remzi Oğuzlarda ve Nurettin Topçularda doruk noktasına ulaşmıştır. Onda da Türklük bir ülkü ve kültür birliği, milliyetçilik ise bu birliğin bayraklaşmış şeklidir ve yüzyıllar boyunca Türk'e, Türklük şuuruna, Türk-İslam sentezine ezcümle Türk milliyetçiliğine vurulmak istenen darbeler millî birlik ve beraberlik sayesinde önlenebilmiştir. Bu beraberlik için de tarih içinde inkişaf etmiş bulunan değer hükümlerinin barındıran millî kültür en başta gelmektedir. Bkz. Ercüment Konukman, *Görüşler*, Ankara 1987, s. 44-47, 107.

Ekim 1994'te BirliĒe ÇaĒrı Partisi'nden MHP'ye geĒen isimler olmuştur.²³⁴²

MÇP ve Ülkücü Hareket'te bölünme de dâhil Türkiye'nin 1992'den itibaren daha hassas bir süreç geĒirdiĒi görölmektedir. MÇP'nin MHP adını almasından sonra MHP'nin yürüttüĒü siyaseti ve başta PKK olmak üzere, MHP'nin KürtlüĒe, Alevî İslam'a ve siyasal İslamcılıĒa bakışını Türkiye'nin içinde bulunduĒu durumlardan ve küresel baskılardan baĒımsız düşünmek neredeyse imkânsızdır.

Nitekim "Ülkücü Hareket"ın önemli isimlerinden Hakkı Öznur, 1992-93'te Türkiye'nin örtülü bir darbeye²³⁴³ maruz bırakıldıĒı kanaatindedir. Bu dönem, Türkiye'de sansasyonel cinayetlerin, infazların, faili meĒhullerin, provakasyonların yoğun olduĒu bir süreçti. Türk-Kürt, Alevî-Sünnî, laik-antilaik çatışmaları ile ülke destabilizasyona sürükleniyordu. PKK, karakol baskınları, metropol eylemleri, Nevruz gösterileri ile; DEV-SOL, suikastlerle; Hizbullah faili meĒhul cinayetlerle gündeme geliyordu. 1993'te UĒur Mumcu, Cem Ersever, Eşref Bitlis Paşa'nın ölümleri, ülke yönetiminde Özal'ın ölümü, Demirel'in Cumhurbaşkanı, Tansu Çiller'in Başbakan olması gibi ani deĒişimler, Öznur'a göre sistemin sahipleri tarafından askerî darbe şartlarını olgunlaştırmaya dönüktü. Açık bir darbe yapılmamış olmasına rağmen örtülü bir darbe yürütölmüş, bürokratik oligarşı kendi içinde yeni yapılanmalara gitmiştir.²³⁴⁴

5.5. MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ'NİN TÜRK MİLLİYETÇİLİĒİNDE MİLLÎ DEVLET HASSASİYETİ

5.5.1. Milliyetçi Hareket Partisi'nin Millî Devlet ve Millî Kültür Temelinde KürtlüĒe Bakışı

Amerikan BaĒımsızlık Bildirgesi ve Fransız İhtilali, nizamın kaynaĒının millet, vazedeninin milletin seĒilmiş organları, tatbikçisinin seĒilmiş organlara karşı sorumlu modern bürokrasi olduĒunu ve nizamın ülke, millet ve iktidarın örtüştüĒü vatan dâhilinde yaşayanlar tarafından ve üzerinde tatbik edileceĒini iddia eden modern millî devletin başlangıcı kabul edilir. Karşılıklı yükümlölük-

²³⁴² *Milliyetçi Hareket Partisi TBMM Albümü (1965-2007)*, Hüseyin Hüsnu UĒur (drl.), Net Ofset Matbaacılık, Ankara 2011, s. 93-95.

²³⁴³ Hayati Tek'e göre, Türk basını 1992 darbe tartışmalarından büyük ölçüde yüzünün akıyla çıkmasını bilmiştir. "Cumhuriyet'te İlhan Selçuk, KürtçölüĒe dikkat çekerken, "Hürriyet'te Emin Çölaşan, darbe çıĒırtkanlığını vatan hainliği olarak deĒerlendiriyor, "Milliyet'te Ali Sirmen ise bu süreçte sivillere büyük görevler düştüĒünün altını çiziyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hayati Tek, *Darbeler ve Türk Basını*, Bilge OĒuz Yayınları, İstanbul 2006, s. 219-237.

²³⁴⁴ Hakkı Öznur, *1993 Örtölü Darbe*, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s. 29-30.

ler ve siyasi otorite, millet ve vatan örtüşmesi konusunda karşılaşılabilecek sorunların çözüme kavuşturulmaya yönelinmesi modern millî devletin temel unsurlarını da ortaya çıkarmıştır. Bunlar; adalet dengesinde refah-sosyal devlet, hesaplanabilir yönüyle hukuk devleti, aidiyet duygusuna, entegrasyon ve birlikte yaşama düşüncesine bağlı kimlik inşası ile millî devlet, irade oluşturma, icraya demokratik katılım yoluyla demokratik devlet unsurlarıdır.²³⁴⁵

Millî devletin varlığı millî kültürün vücut bulması ve milletleşme bilincinin tecessüs etmesiyle kurulmakta ve süreklilik arz etmektedir. Orhan Türkdoğan’a göre, millî devlet, millet duygusu ve millî kültür millet olma sürecinin ulaştığı tarihi ve sosyolojik en son noktayı vermektedir. Millî devlette kazanılan sosyal kimliğin bir şuur halinde ifadesi aynı zamanda fikrî bütünleşmeyi de göstermekte ve bu doğrultuda demokratikleşme de güç kazanabilmektedir. Millet duygusu veya millet olma süreci ise millî kültürü kazanma ve onunla uyum sağlama, başka bir ifadeyle kültürde benzeşme anlamı taşımaktadır.²³⁴⁶

Türkiye’de 1900’ler sonrası giderek güçlenen milletleşme süreci, Cumhuriyetle “Osmanlı’dan Türklüğe” geçişin temellerini atmıştır. Osmanlı milleti, yerini Türk milletine bırakmış, Gökalp’in vurgusuyla “Vakti milletten iradi millete, yani ulus-devlete” geçiş olurken Ahmet Ağaoğlu’nun ifadesiyle de marifet-i kavmiye yani millî kimlik de ideal alandan reel alana aktarılmıştır. Atatürk ise Kürtlük, Çerkeslik, Lazlık, Boşnaklık propagandalarına karşı millet teşkilini belirlerken ortak mazi, ortak tarih şuurunu, ortak ahlaki değerler ve hukuki prensiplerin oluşturduğu yeni bir yapılanmayı ortaya koymuştur. Böylece toplumun millet olma davası gündeme gelmiş oluyordu.²³⁴⁷

Osmanlı Devleti’nin parçalanarak yıkılmaya yüz tuttuğu bir süreçte Ziya Gökalp’in temel kaygısı, Türklüğünün şuurunda olmayan toplumda bir milliyet şuurunu uyandırmak ve bu şuur da millî kültür etrafında millî bir kimliğe dönüştürmekti diyebiliriz. Millî kültür, Gökalp’te İslam öncesi ve sonrasıyla bir bütünlük teşkil etmiş, her vechesinin araştırılması ve gün yüzüne çıkarılması ise bir ülkeye dönüştürülmeye çalışılmıştır.

Milliyetçi camia içerisinde 1970’lerden itibaren tarihi süreçle birlikte ilmî an-

²³⁴⁵ Kadir Koçdemir, “Birlikte Yaşama Nizamları ve Millî devletin Geleceği”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 88, Bahar 2007, s. 67-68.

²³⁴⁶ Orhan Türkdoğan, *age*, s. 118-119.

²³⁴⁷ Orhan Türkdoğan, *age*, s. 136, 248.

lamda ele alınan millî kültür konusuyla ilgili görüşler 1990’larda da tartışılmaya devam etmiştir. Daha çok “Bizim Ocak” dergisi çevresinde ve yazarları arasında “millî kültür” ve “evrensel kültür” konusu tartışılmıştır. Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi Cihat Özönder, kültürün zaten millî olduğunu dolayısıyla başına millî kelimesinin politik bir mülahaza ile konulmuş olabileceğini ifade etmiş, “evrensel kültür” kavramından ise bahsetmenin mümkün olmadığını, bu kavramın medeniyet denilen kavramdan farkı olmadığını belirtmiştir. Doç. Dr. Mehmet Küçük Kurt ise evrensel kültürün çok sınırlı bazı konularda ve kesimlerde olabileceğine işaret ediyordu. Prof. Dr. Mustafa Erkal da evrensel kavramının adeta bir maymuncuk gibi kullanılmakta olduğu ve millî kültürü yozlaştırmak için millî kültür karşısında yeni bir alternatif olarak gösterilmeye çalışıldığına dikkat çekmiştir.²³⁴⁸

Yeni Türk devletinin kuruluşundan sonra siyasi ve hukuki yapıyı oturtma amacı öncelikli olduğundan millî kültür konusu ne yazık ki millî devlet boyutunda ciddiyet kazanamamış, tarih ve dil alanındaki kurumsallaşma çabalarıyla sınırlı kalmıştır. İnönü döneminde ise “hümanizm”in evrensel kültür şekliyle ele alınması zamanla millî devleti doğasından koparmış, millî kültürün inşa edilemeyeşi 1960’tan 1980’e kadar millî bütünleşmeyi zaafa uğratmıştır. 1980 sonrasında ise Türkiye’de bölücülüğün doğrudan millî devletin varlığını tehdit altına aldığı görülmektedir. Nevzat Kösoğlu’na göre, 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi, Türkiye’yi, Cumhuriyet kurucularının hayal ettiği ölçülerde bütünleştirme gizil gücüne sahip ülkücü hareketi bölücülükle suçlayarak ezmiştir. Aynı dönemde ülkücülükle birlikte ezilen sol ise, esasen görevini tamamlamış, Kürtçülüğü ve her türlü etnisite iddiasını 12 Eylül sonrasına taşımış, dış kaynaklı etnisite propagandaları en uygun zeminini bulmuş, Kürtçülük, silahlı mücadeleden parlamentoya kadar adım adım ilerlemiş, millî devleti hedef almıştır.²³⁴⁹

Milleti bölünmez bir bütün, devleti de bu milletin teşkilatlanmış hali olarak gören MHP’ye göre millî devlet, tek ve aynı millet tarafından kurulan ve bu milletin kendi adını, ülküsünü ve özelliklerini taşıyan, milletin fert, sınıf ve zümre devletinden ziyade milletin kendini yönettiği devlettir. Ayrıca emperyalizme

²³⁴⁸ *Bizim Ocak*, Yıl: 8, Sayı: 84, Mart 1991, s. 22-30.

²³⁴⁹ Nevzat Kösoğlu, *Millî Kültür Mozaik Kültürler ve Bölücülük*, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, Ankara 2004, s. 6.

karşı olan millî devlet, milletin varlığını devam ettirmek, milleti korumak ve yüceltmek, devlet, ülke ve milleti bölmek isteyen her davranışı yok etmekle mükelleftir. Millî devletin bir vasfı da eşit bir şekilde milletin bütün fertlerini ve sosyal dilimlerini kucaklamak yoluyla hizmet ve refah devleti olmasıdır.²³⁵⁰

Millî devlet fikri ile milliyetçiliğin hukuki bir anlam kazandığı kanısında olan MHP, bu bağlamda millî devleti korumayı, meşru ve doğal bir savunma alanı olarak kendine görev saymıştır. 1977 Seçim Beyannamesi'nde ise o yıllarda MHP tarafından savunulan "Başkanlık Sistemi" ve "Dokuz Işık-Millî Doktrin"le de uyumlu bir şekilde millî devlet, maddi-manevi her alanda hızlı ve gerçekçi kalkınmanın öncüsü²³⁵¹ olarak ifadesini bulmuştur. MÇP'nin 1988 Programı'nda ise devletin varlığı ile milletin varlığı birbirine bağlanarak millî devlet anlamlandırılmaya, ikisi arasındaki her türlü uyumsuzluğu kaldırmak yoluyla da millî devleti güçlendirme hedefi ortaya konmuştur. MÇP, devlet ve millet varlığını kendi siyasî varlığı ile birleştirmiş bulunduğunu ifade etmiştir.²³⁵² Millî devlet, MHP 1995 Seçim Beyannamesi'nde ise "*millete hizmet için var olan, koruyucu ve koordinatör devleti esas alan devlet*" olarak yerini almıştır.²³⁵³

MÇP'nin 1988 Programı'nda yer alan meşruiyetçilik, insan haklarına ve haysiyetine saygı, hukukun üstünlüğü, gönül seferberliği gibi ilkeler aynı haliyle MHP'nin 1993 tüzüğünde de yer almış, bir anlamda millî devlet, dönemine uygun şekilde ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu ilkeler millî bütünleşmenin gerçekleşmesi için gerekli olan ilkeler olarak öne çıkmıştır.²³⁵⁴ İşte bu noktada MHP'nin Kürtlüğe bakışını değerlendiren, millî devletin varlığı içinde bakmak lüzumu doğmaktadır.

Kürt milliyetçiliği Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden itibaren Kadirîlik ve Nakşibendîlik etkisinde²³⁵⁵ etno-dinî bir oluşumken, II. Meşruiyet Döneminin özgürlük

²³⁵⁰ İdris Aydın, *age*, s. 99.

²³⁵¹ *Milliyetçi Hareket Partisi Seçim Beyannamesi*, Ankara 1977, 18.

²³⁵² *Milliyetçi Çalışma Partisi Programı (27 Kasım 1988)*, Ankara 1988, s. 10.

²³⁵³ *MHP Seçim Beyannamesi (24 Aralık 1995)*, s. 3.

²³⁵⁴ *Milliyetçi Hareket Partisi Tüzüğü*, Ankara 1993, s. 3-4.

²³⁵⁵ Bu konuda Bilal N. Şimşir, 1879'da Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanan Şeyh Ubeydullah'ın Nakşibendî tarikatının tanınmış bir şeyhi olduğunu yazmakta, geniş sülalesi ve müritleriyle İran'a da dal budak saldırdığını, hatta İran Şah'ının Şeyh Ubeydullah'a maaş bağladığını İngiltere'nin Van Viskonsolosu Yüzbaşı Emilus Clayton'un Erzurum Konsolosu Binbaşı Henry Trotter'e yazdığı yazıya dayanarak ifade etmektedir. Şimşir'e göre Ubeydullah, sınırın öte tarafında Şah teb'ası, beri tarafında Osmanlı teb'ası olarak görünüyor, hem Şii İran Şahı'na hem Sünnî Osmanlı Padişahı'na kulluk ediyordu. Bkz. Bilal N. Şimşir, *Kürtçülük I (1787-1923)*, 4. Basım, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2010, s. 178.

ortamında Kürtçü faaliyetlere dönük basın ve yayın faaliyetine atılmış²³⁵⁶, Mondros Mütarekesi sonrasında siyasi hedeflere yönelmiş²³⁵⁷, Cumhuriyetin İlanı'nı takip eden

²³⁵⁶ II. Meşrutiyet Döneminde Kürt milliyetçiliği konusunda çeşitli yapıların kurucusu ve destekeleyicisi olarak gördüğümüz Dr. Şükrü Mehmet Sekban, Cumhuriyet Döneminde de önemli bir kişilik olarak ortaya çıkmıştır. Diyarbakır/Ergani doğumlu olan Şükrü Mehmet Sekban, 1903'te Askerî Tıbbiye'den yüzbaşı rütbesiyle mezun olmuş bir isimdir. 1908 Osmanlı Anayasası'ndan sonra 2 Ekim 1908'de Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluşu sırasında Kürt ileri gelenlerinin ilk toplantı çağrılarına ilk koşanlar arasında olduğunu söyleyen Sekban, İdare Heyeti'ne seçilmiştir. Sekban, Balkan Harbi'nden önce kurulan Kürt Üniversite Öğrencileri Derneği "Hi-vi" (Ümit) üyelerini de maddi ve manevi olarak desteklemiştir. Bu dönemde "Roja Kürd" adında bir mecmûa da çıkan Sekban, 1918'de kurulan Kürt Teâlî Cemiyeti'nin Yönetim Kurulu Üyesi olmuş, başta Kürtlere özerklik olmak üzere siyasi alanda Kürtçülük faaliyetlerini hızlandırmıştır. Lozan Antlaşması'ndan sonra Bağdat'a giden Sekban, İngilizlerle de ilişki içinde bulunmuştur. İngiliz görevlisi Sir Andrew Ryan, İstanbul ve Bağdat'ta İstihbarat görevlisi W.S. Edmonds ile Ortadoğu haritasının çiziminde rol oynayan Miss Gertude Bell'e gönderdiği mektuplarda, Dr. Şükrü Mehmet'in İngiliz yetkililerinden yardım aradığı anlaşılmaktadır. Osmanlı Mebusan Meclisi'nde (1919) ve TBMM'de Diyarbakır Mebusu olarak bulunan ve TBMM döneminde Nafia Vekilliği de yapmış olan Fevzi Bey'e Beyrut'tan yazdığı mektuplarda Kürtlerin isteklerini dile getiren Sekban, meşru zemin arayışını Kürdistan'ı Ermenilere karşı korudukları üzerinde konumlandığı anlaşılmaktadır. Bu mektuplarda Türklerin siyaseti ne olabilir sorusuna "Türkler, ya bu gün ki Türkiye hudûdu dâhilindeki Kürtleri Osmanlı Devleti idaresinde olduğu gibi, ale'l-hâle terk ederler, yahud Türkleştirmek politikasını takip ederler, yahud Panturanizm gayesini takip ederek imhâ ve tehcîr politikasını ittihâz ederler. Bir dördüncüsü de Kürtleri bir millet olarak tanıyıp kendilerine müsait olmak esbâbını izhâr ederler" şeklinde cevaplar aranmış, kendisinin ve Kürtlerin isteğinin Kürtlerin bir millet olarak tanınmasından yana olduğu ifade edilmiş, Avusturya Macaristan, Prusy-Bavyera-Saksonya muhtelif numuneler olarak gösterilmiş, bir hıdiviyyet teşkili bir cebel-i Lübnan mutasarrıflığı şeklindeki idareler önerilmiştir. Bkz. Şükrü Mehmet Sekban'ın hayatı ve bahsi geçen mektupların transkripsiyonları için bkz. Emre Atalay, *Kürtçü Aydın Doktor Şükrü Mehmet Sekban ve "Kürtler Türklerden Ne İstiyor" Adlı Kitabının Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, TC. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet Çanlı, Çorum 2021, s. 25-42; Şükrü Mehmet Sekban, 1923'teki yaklaşımına karşı 1933'te Fransızca olarak yazdığı "La Question-Des Problems Des Minorites" adlı eserinde Amerika ve İngiltere'nin petrol menfaati için; İran'ın, Şahlarının "Arî Irkının Güneşi" tasavvuru için; İsrail'in Kürtlerin Araplara karşı bir tehdit unsuru olarak kalması için tahrik ettiğini, olanın Türkiye sınırları dışındaki Kürt kardeşlerine olduğunu belirtmekte, oysa Kürdün Türk'den ayrı olmadığını ifade etmektedir. Bahsi geçen kitap 1970'te "Kürt Sorunu" adıyla Belgelerle Türk Tarihi yayını olarak basılmıştır. Bu defa bu kitapçıkta önceki yaklaşımın tersine Kürtlerin bu "Arî" ve "Samî" olmadığı, Turanî olduğu vurgulanmış ve massetme ifadesi üzerinden Türklerle Kürtlerin aynı ırktan olarak massetmeden ziyade iki milletin birleşmesi şeklinde açıklamalarda bulunulmuştur. Massetme açıklanırken kuvvetli olup zayıf bir milletin tatlılıkla şiddete başvurmadan massedilmesi zayıf millette fertlerin menfaatini koruyacağı gibi cemaatin menfaatlerini de koruyacağı, kaynayıp gitmiş olan zayıfların durumunun her zaman daha iyi olduğu, ayrıca bunun bir devr-i daim ve sosyal olay olduğu da dile getirilmiştir. Kitapçığın ortasında bir de Kürtlerin Orta Asya'dan göçlerini gösteren bir harita yer almaktadır. Kitapçığın bu şekilde Belgelerle Türk Tarihi Dergisi yayını olarak 1970'te basılması Kürtlerin entegrasyonuna hizmet edeceği varsayılarak gerçekleştirildiğini açıklıkla söyleyebiliriz. Bkz. Şükrü Mehmet Sekban, *Kürt Sorunu*, Menteş Basımevi, 1970, s. 13, 23.

²³⁵⁷ Kürtlüğü, Mondros Mütarekesi'nden sonra siyasi hedeflere yönelten önemli isimlerden biri de Kürt Şerif Paşa'dır. Kürt Şerif Paşa, I. Dünya Savaşı'ndan sonra toplanan Paris Barış Konferansı'na Kürtlükle ilgili meseleleri ve Kürt haklarını savunmak üzere katılmıştı. Fransızlar'ın "Beau Şerif", İttihatçılar'ın "Boş Herif" dedikleri Şerif Paşa, 22 Mart 1919'da konferansa Kürdistan kurulması konusunda bir muhtıra sunmuş, Ermeniler'le de işbirliğine girişilmişti. Şerif Paşa, Matin gazetesine verdiği bir demeçte ise "Osmanlı Devleti yeni bir cerrahi ameliyeye maruz kalarak kendisinden vatanım olan Kürdistan'ın ayrılmasını görmeye mahkûmdur" diyordu. Bkz. Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya I, MEB Yayınları*, İstanbul 1991, s. 130-13; Türkiye Komünist Partisi üyeleri ile doğrudan ve dolaysız ilişkiler kurmuş olan Abidin Nesimi de Kürt Şerif Paşa'nın Osmanlı Islahat-ı Umumiye Partisi'nin kurucusu olduğu gibi Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın da kuruluşunda da etkili olduğunu yazmaktadır. Bkz. Abidin Nesimi, *age*, s. 37; Kürtlüğün Türk'ten ayrı olarak siyasi hedeflere yönelişinde birçok araştırmacı gibi Bilal N. Şimşir de

yıllardan Atatürk'ün ölümüne kadar ise Cumhuriyetin milletleşme sürecine karşı tepkiler olarak kendini hissettirmiştir. Atatürk'ün ölümünden sonra 1960'lara kadar Kürt milliyetçiliği sessiz bir evre geçirmiş²³⁵⁸ sonrasında ise önce sol, daha sonra Marxist sol ile yürümeye başlamıştır.²³⁵⁹

Bu noktada yani 1960'lara kadarki Kürtçülüğe dair Bilal N. Şimşir de Moskova ve Leningrad'dan sonra en fazla Kürtçü yayının Ermenistan'ın başkenti Erivan'da yapıldığına, yayınlar listesi ile dikkat çekmekte, Ermenistan Sovyet Cumhuriyeti'nin Kürtçülük konusunda özel bir görev üstlenmiş olduğu değerlendirmesinde bulunmakta-

özellikle İngiliz ve emperyalizm etkisine dikkat çekmektedir. Mondros Mütarekesi'nden sonra yoğunlaşan bu etkiler Bedirhanlar ailesinden Emin Ali Bedirhan'ın Kürt Nemrut Mustafa Paşa ile İngiliz Yüksek Komiserliği siyasi görevlisi Andrew Ryan'ı ziyareti, Elaziz Valisi Ali Galip Bey'in Kürt Lawrence olarak da adlandırılacak olan İngiliz Binbaşı Edward Noel'le birlikte Millî Mücadele'ye karşı faaliyetleri, İngiltere Dışişleri Bakanı Curzon'un Bağdat'taki İngiliz Sivil Komiseri Albay Wilson'a Musul'un kuzeyinde Kürt şeflerinin yönetiminde Kürt devleti kurulması çalışmalarının başlatılmasına yönelik talimatı, Sevr Antlaşması'nın 62-64 maddelerinde aşamalı olarak Kürt devletinin öngörülmesi bu kapsamda değerlendirilmektedir. Türk-Kürt ayrılığı oluşturmaya yönelik İngilizlerin yoğun çaba sarfettiğine dair Erzincan mebusu Mir Hüseyin'in önergesinin 11 Mayıs 1920'de okunması ve tez elden Dersim'e irşad heyeti gönderilmesinin istenmesi de meselenin ciddiyetini ortaya koymaktadır. Fransız kışkırtmasıyla meydana gelen Milli Aşireti Ayaklanması ve İngiliz kışkırtması ile meydana gelen Koçkiri Ayaklanmaları da Batı Anadolu'da başlamış olan Yunan taarruzlarıyla ve Ermeni meselesi ile birlikte Sevr'i uygulatma amacına yönelikti. Ancak tüm bunlara rağmen birtakım Kürt aşiretleri de TBMM'ye ve Mustafa Kemal'e halaskâr olarak TBMM'yi tanıdıklarını, Türklerle Kürtlerin mukadderatının tevem yani eş olduğunu bildiren telgraflar çekmişlerdir. Bunlar: İzoli Aşireti Reisi Hacı Fiya Sebati, Bariçkân Aşireti Reisi Halil, Bükler Aşireti Reisi Hüseyin, Zeyve Aşireti Reisi Halil, Deyükân Aşireti Reisi Hüseyin, Aluçlu Aşireti Reisi Mehmed ve Kürt Ulemasından ve Kürt Eşrafından çeşitli isimler. Bkz. Bilal N. Şimşir, *age*, s. 297-482.

²³⁵⁸ Murat Somer, bu sessizliği yanıltıcı bulmaktadır. Çünkü bu dönemde Diyarbakır, Ankara ve İstanbul gibi yerlerde aldıkları eğitim ve öğretimle aslında sınıf atlayan bir Kürt aydın sınıfının yetişmeye başlamıştır. Bu yeni sınıf, doğdukları coğrafyanın ve sosyoekonomik ortamın dışına çıkınca doğal olarak farklılıklarının daha çok ayırtına varmışlar, kökenlerini, kimliklerini merak etmişlerdir. Bilgiye ulaşmak ve bir etnik grup bilinci geliştirmek için gerekli asgari becerileri de eğitim yoluyla kazanmışlardır. Böylece hem sol ve laik hem de İslamcı ve muhafazakâr fikirlerle ve akımlarla da tanışmışlardır. Bir yandan da Türkiye'deki geçmiş ve İran ve Irak'taki güncel Kürt hareketlerinden haberdar oldular. Türk siyaseti içindeki Kürt siyasetini kontrol edebiliyor ama sınırlarının ötesindekileri engelleyemiyordu. Kürtler 1946'da İran'da Sovyetlerin desteğiyle bir yıl ayakta kalmış olsa da Mahabad Cumhuriyeti'ni kurmuşlar, ardından Molla Mustafa Barzani millî kahraman olarak belirmiştir. Irak'ta monarşi 1958'de yıkılınca yeni Irak anayasasında Kürtler Arapların ortağı olarak tanınmış ve kültürel haklar elde etmişler, üç yıl içinde de Barzani Irak'ta yeni bir ayaklanma başlatmıştır. Somer, bu devrede ve 1950-1970 arasında özgürlükçü ve katılımcı bir ortamda Kürtlerin kendilerini ifadesine izin verilmesi durumunda Kürt sorunun bir nebze olsun engellenebileceğini, çünkü bu insanların Kürt kimlikleri yanında güçlü bir Türkiyelilik kimliğini besleyen formasyona sahip olduklarını, militan bir Kürt kimlik siyasetinin var olabileceğini ama marjinal kalacağını varsaymaktadır. DP döneminde Kürtler patronaj siyasetin içine çekilmiş, göreceli bir ekonomik gelişme ve rahatlama olmuş ama kendi özgün kimlikleriyle barışçı siyaset yapabilmelerine imkân verilmemiştir. Somer ayrıca 1960 sonrasında kurulan ve CHP ile koalisyon hükümetinde bulunan Yeni Türkiye Partisi'nde bulunan Kürtlerin millî entegrasyon projesinin parçası olmaya istekli olduklarını ancak özgün kimlikleriyle kendilerini ifade etmelerine imkân verilmediği için partilerinden istifa ettiklerine de işaret etmektedir. Bkz. Murat Somer, *age*, s. 174-177.

²³⁵⁹ Tefik Erdem, "Kürt Milliyetçiliği", *Milliyetçilik*, Tefik Erdem (Ed.), Otorite Yayınları, Antalya 2020, s. 362.

dır.²³⁶⁰ Ayrıca Şimşir, ABD'nin de Irak'ın kuzeyinde yoğunlaşan Kürtçülük faaliyetleri için bir üs olduğunu belirtmekte, 1950-1954'te TBMM'de milletvekili olarak bulunmuş olan Mustafa Remzi Bucak'ın Newyork'ta "Bağımsız Kürdistan" propagandası yaptığı-

²³⁶⁰ Bütün araştırmacılara göre Rusya, Kürdoloji'nin kendini (Şarkiyat Çalışmaları içinde olan) İranoloji'den farklılaştırarak doğduğu yer olarak tanımlanmaktadır. Kürt toplumu ve dili çalışmaları, 19. yüzyılda geliştirilmiştir. Bu tarih, Rus ordusunun Pers ve Osmanlı İmparatorluğu'na karşı düzenli savaş açtığı döneme tekabül eder. Bu dönemde Kürtlerin bu imparatorlukların Rus İmparatorluğu'na komşu olan sınırlarında iskân ettiği keşfedilmiştir. Kürtlere yönelik bilimsel merak Kırım Savaşı'ndan sonra oldukça yükselmiştir. Ondan itibaren, Kürt kültürü ve dili üzerine çalışmalar imparatorluk üniversitelerinde, esasen (daha sonra Leningrad olacak olan) St. Petersburg'daki İmparatorluk Bilimler Akademisi'nde gelişmeye başlamıştır. A. A. Frejman ve I. A. Orbell'in yönlendirmesiyle Sovyet Kürdolojisi Rus Kürdolojisi'ni geliştirmiştir. Frejman, Leningrad Üniversitesi Dil Fakültesi içerisinde Kürt dilbilimi üzerine bir seminer düzenlemiştir (1931). İlk Kürtçe latin alfabesini geliştiren Orbell ise, 1915'ten 1934 yılına kadar Petersburg'da (ve Leningrad'da) Kürtçe dersi vermiş ve 1959'da Leningrad'ta, SSCB Bilimler Akademisi Asya Halkları Enstitüsü içerisinde Kürtçe Bölümü (Kurdskij Kabinet) kurmuştur. Filoloji Fakültesi'nde ve Şarkiyat Fakültesi İranoloji Bölümü'nde ilk Kürt dili derslerini veren dilbilimci ve tarihçi Qanatê Kurdo 1961'de Kurdskij Kabinet'in direktifleri doğrultusunda Orbell'in halefi olmuştur. İkisi de pek çok öğrenci yetiştirerek bu alanda önemli bir rol oynamıştır. Leningrad, Kürt Çalışmaları'nın merkezinde duruyor ve bu alanda uzmanlaşan pek çok öğrenci de oraya gidiyordu. Kürt Çalışmaları yine bu şehirdeki Şarkiyat Enstitüsü ve Etnografya Enstitüsü'nde demevcuttu. Kürdoloji'nin (belirli bir bölüm ve dersleri olan) bir disiplin olarak kurumsallaşması ilk olarak Sovyet Ermenistanı'nda gerçekleşmiş gibi görünüyör. Nitekim ilk Pan-Sovyet Kürdoloji Kongresi Temmuz 1934'te Erivan'da Ermeni Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin girişimiyle yapılmış, sözlükler ve dilbilgisi kitapları yayım ama kararıyla birlikte, ülkedeki Kürtçe dilbilim çalışmaları artmıştır. Bu Kongre'nin kararlarından biri Kürdoloji'yi Moskova ve Leningrad gibi büyük Sovyet kentlerinde geliştirmekti. Bir Şarkiyatçılık Bölümü 1934'te Ermenistan Bilimler Akademisi'nde açılmış ve Leningrad'a yetiştirilmek üzere öğrenciler gönderilmiştir. Ermenistan Bilimler Akademisi'nde dört tane çalışma grubu oluşturulmuştur. Türkoloji, Arap Çalışmaları, İranoloji ve Kürdoloji. Çok geçmeden Erivan, Kürdoloji alanında Leningrad'tan sonraki ikinci büyük Sovyet merkezi olmuştur. Bugün, Kürt dili, edebiyatı, etnolojisi ve tarihi üzerine yapılan araştırmalar İran Çalışmaları Kafkasya Merkezi bünyesinde ve Erivan Devlet Üniversitesi'nde İran Çalışmaları Bölümü'nde yapılmaktadır. İran Çalışmaları Bölümü'nde Kürdoloji üzerine bir yüksek lisans dersi bulunmaktadır. SSCB içerisindeki önemli dört Kürdoloji merkezi Leningrad, Erivan, Moskova ve Bakü'de bulunmaktaydı. SSCB'deki gibi benzer bir akademik alan da Yaşayan Doğu Dilleri Ulusal Okulu'nun (Ecole Nationale des Langues Orientales Vivantes) içerisinde Paris'te, Fransa'da da ortaya çıkmıştır. Bu kurum daha sonra INALCO (the Institut National des Langues et Civilisations Orientales) adını aldı. Burada Öğretim Görevlisi Roger Lescot tarafından 1945'te Kürt dili dersi başladı. Kürsü, aslında 1960 yılında, 1948'ten bu yana orada bulunan Kamuran Bedirxan tarafından kurulmuştur. 1966'da Kürt medeniyeti üzerine bir ders başlatıldı ve Thomas Bois tarafından verildi. Yavaş yavaş, daha fazla ders verilmeye başlandı: Kürtçe (Kurmanci ve 1970'lerin başlarından beri Soranice), Kürt edebiyatı, Kürt medeniyeti (veya kültürü), tarih, medya ve coğrafya. 1970'lerde kurulan Kürt Dili ve Medeniyeti bölümü içerisinde yüksek lisans ve doktora dereceleri verilmektedir. Fransa'da 1920'lerde Kürtler hakkında yayınlanmış ilk monograf da Rus şarkiyatçı Basile Nikitine (1885-1960) tarafından yazılmış ve Les Kurdes: Etude Sociologique et Historique (Kürtler: Sosyolojik- Tarihi İnceleme) adını taşımaktadır. Batılı ülkelerde Nikitine ile aynı dönemde yapılan çalışmalar, Kürt ulusal kimliğinin inşa sürecine destek olmuş; Kürtlerin politik taleplerine hizmet etmiş ve 'Kürt Sorunu' formülasyonu içinde talepleri meşrulaştırmıştır. Jordi Tejel, Fransız Kürdologlar' (Roger Lescot ve Pierre Rondot) ile Fransız Mandası altındaki Suriye ve Lübnan'daki Kürt milliyetçileri arasındaki bağlantıyı araştırır. Tejel, sonrasında Kürt milliyetçi elitleri tarafından benimsenen ve yayılan özgül bir Kürt kimliğinin etnikleşmesinde (etnik bir sorun haline gelişinde) ve sınırlarının belirlenmesinde bu 'Kürdologlar'ın çalışmalarının önemli bir rol oynadıklarını ortaya koymuştur. 1970'lerden 1990'lara kadar Ortadoğu'da ve Türkiye'de yaşananlar göz önüne alındığında sorunun Kürtlerin yaşadığı ülkeler dışında ulusal mücadele, halk ve azınlık hakları çerçevelerinde araştırıldığı bir gerçek olmakla birlikte Kürt ulusal hareketinin temsilcilerinin Batı'daki varlığı da sorunun ortaya çıkarılmasında ve yazıya dökülmesinde bir rol oynamıştır. Bkz. Clémence Scalber, Marie Le Ray, "Bilim, İdeoloji ve İktidar: Kürt Çalışmaları'nın Yapısökümü", *Toplum ve Kuram*, Sayı: 5, Bahar-Yaz 2011, s. 219-221.

nı ortaya koymaktadır.²³⁶¹ Bucak'ın "Bir Kürt Aydınından İsmet İnönü'ye Mektup" adlı kitapçığı da 1991'de yayınlanmıştır. DP döneminden beri Kürtçü yapılanmanın içinde olan Bucak, "ne Kürtlük, ne de Kürtçülük ölmüştür. Hergün biraz daha gelişmekte ve tevessü etmekte" diyordu.²³⁶²

Cumhuriyet Döneminde dinî temalı Şeyh Sait isyanı²³⁶³ (1925), 1930'da İngiliz

²³⁶¹ Bilal N. Şimşir, *Kürtçülük II*, 3. Basım, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2011, s. 227-232.

²³⁶² Mustafa Remzi Bucak, *Bir Kürt Aydınından İsmet İnönü'ye Mektup*, Doz Yayınları, İstanbul 1991, s. 52-60.

²³⁶³ Bölücü cereyanın yakın geçmişinin doğru anlaşılması için Yaşar Kalafat, "Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı, Karakteri, Dönemindeki İç ve Dış Olaylar" adlı inceleme kitabında Kürt kimliğine dair dikkate değer bazı noktalara işaret etmektedir. Bunlardan biri J. Roth'a atıfla Ermeni isyanlarına karşı II. Abdülhamit döneminde kurulmuş olan Hamidiye Alayları'nın Kürtlüğe mensubiyet şuurunu artırmış olduğu, ikincisi Türkmen kesimde meydana gelen başkalaşımın Kürtleşme olarak tecelli etmesi, üçüncüsü Kürt ile Türkmen'in milliyet yönünden farklılığı üzerinde duranların Kürt dili üzerinde durması, dördüncüsü Kürtleri Lozan'dan önce Turanî gösteren İngilizler'in Musul konusunun tartışıldığı dönemde Kürtlerin Türk'ten farklı bir etnik unsur olduklarını ileri sürerek bu isimle anılan Türkler'i Şeyh Sait Olayı ile isyana sevk ederek Türk devletinin Dış Türkler politikasına adeta gem vurmalarıdır. Kalafat'ın incelemesinin tamamında Kürtlerin Türklüğüne yönelik yapılan vurguları görmek mümkündür. Cumhuriyet Dönemi açısından değerlendirildiğinde ise Doğu Anadolu'nun kurtarılmasında ciddi faydaları olan ayrıca Tunceli aşiretleri üzerinde de etkilerinden bahsedilen ve TBMM'de vurularak ölen Deli Halit Paşa'nın Kürtleri Türk boyu olarak ifadesinden bahsedilmesi bu çerçevededir. Bkz. Yaşar Kalafat, *Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı, Karakteri, Dönemindeki İç ve Dış Olaylar*, Boğaziçi Yayınları, Ankara 1992, s. 47-51, 94; PKK'nın yoğun kanlı eylemlere giriştiği 1990'larda özellikle Kürtlerin zulme uğradığına ve ötekileştirilmeye çalışıldığına dair Şeyh Sait İsyanından sonra hazırlanan Şark Islahat Planı çoğu yazar tarafından devletin ve Türk milliyetçilerinin milletleşme çabaları yok sayılarak bölücü harekete psikolojik destek sağlayan yayınlar ortaya çıkmış, yazılar kaleme alınmıştır. Bu türde yayınlar ortaya koyan isimlerden biri 1990'larda Kürt Halk Türküleri, Kürtler ve Ulusal Demokratik Mücadeleleri, Kürdoloji Belgeleri I, Kürt Sorunu ve Demokratik Çözüm, Kürtler ve Alevilik gibi kitaplarıyla tanınan ve referans alınan Mehmet Bayrak'tır. Bayrak, 2000'li yıllarda da çalışmalarını Kürt milliyetçiliği çerçevesinde devam ettirmiştir. Bayrak, Cumhuriyetin İlanının yeni olmasını, ulus devletin kurumsallaşma ve imparatorluk sonrası ortaya çıkan durumları yok sayarak Şark Islahat Planını çarpıtmaktadır. O dönemin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne ve inkılâp hareketlerine yönelmiş isyanlarından doğan güvenlik sorunları sebebiyle Şark Islahat Planı'nda gerek Batı bölgelerine iskân gerekse askerî önlemlerinde bu durumun gözetilmiş olmasının makul karşılanması gerektiği düşüncesindeyiz. Diğer yandan Kürtçe yerine Türkçe konuşulmasının ifadesi, Kürtlere yönelik bir hareketten daha çok yeni devletin dil ve alfabe politikasıyla ilgili ve yurt dışında uygulanan bir politika olduğu göz önünde tutulmalıdır. Oysa Bayrak, bölgede Türk kültürüne yönelik kültür ve eğitim faaliyetleri kapsamında planda yer alan hususları da kültürel mutabakat ve ortak kültürel değerleri yakalama ve bu müştereklerde birleşme yerine eritme olarak değerlendirmektedir. Bayrak, Kürt kimliğinin Şark Islahat Planı ile yok edildiğini ve Kürdistan dediği coğrafyanın tamamen askere havale edildiği yorumunu yapmaktadır. Ayrıca İsmail Beşikçi ise Dersim'in de başlangıçta Şeyh Sait isyanından uzak tutulmuş olmasına karşın 1937-38'de eşkıya ve silah toplama gerekçeleri ile Şark Islahat Planı çerçevesinde tenkile uğradığını öne sürmektedir. Bayrak'ın yorumları için bkz. Mehmet Bayrak, "Şark Islahat Planı ve TC'nin Kürt Politikası", *Resmî Tarih Tartışmaları-6 (Resmî Tarihte Kürtler)*, İsmail Beşikçi (Ed.), Özgür Üniversite Kitaplığı, İstanbul 2009, s. 389-394, 396; 9 Mayıs 1928 günü, Şeyh Sait İsyanına katılmış olanlar için bir af yasası çıkarıldı. Asiler üç ay içinde Diyarbakır, Elaziz, Van, Bitlis, Hakkâri, Mardin, Urfa, Siirt, Beyazıt, Malatya, Besni, Hınıs ve Kığı'da teslim olurlarsa bağışlanacakları bildirilmiştir. Ayrıca CHP'nin parti müfettişliğinde de bulunmuş olan ve örgütçülüğüyle İbrahim Tali Bey, Birinci Genel Müfettiş olarak Mardin, Midyat ve Jezire'ye ziyarette bulunmuş, Doğu illerine dönük bir duyuru yayınlamıştır. Duyuruda Cumhuriyet Hükümeti'nin bir af yasası yayınladığını, olaylara karışmış olanların bağışlanacağı, tutuklanmayacağı ve haklarında kovuşturma yapılmayacağı, henüz teslim olmamış olanların da üç ay içinde teslim olmaları durumunda affedilecekleri, huzur ve sükûn içinde evlerine ve işlerine dönmeleri, bozgunculara alet olunmaması çağrısı yinelenmiştir. Mehmet Bayrak ve

destekli Hoybun ve Ermeni işbirliği sonucu çıkan Ağrı isyanı²³⁶⁴ Türk milletinden ayrı olarak Kürt ulusal hareketine hizmet eden isyanlardı ve Jön Kürtler çıkışı ile Kürt milliyetçiliğine ivme kazandırılmaya çalışılıyordu. Devletin entegrasyon çalışmalarına karşı Atatürk Döneminde son olarak Dersim isyanı ortaya çıkarken 1950'den itibaren DP döneminde ise Türk milleti dışında ayrı bir Kürt kimliği iç dinamiğini işletmeye başlamış²³⁶⁵, 27 Mayıs öncesindeki 49'lar tevkifatı, 27 Mayıs sonrasında 55 Kürt ağasının sürgünü ve 485 Kürdün gözaltına alınması²³⁶⁶ gibi gelişmeler yaşanmıştır. 1967'de Doğu mitingleri gövde gösterilerine sahne olurken 1969'da "Devrimci Doğu Kültür Ocak-

İsmail Beşikçi'nin Şark Islahat Planı hakkındaki yorumlarına karşı Bilal N. Şimşir'in yorumları, İbrahim Tali Bey ve Ermeni Taşnak destekli Hoybun örgütünün çıkardığı Ağrı ayaklanması (1930) için bkz. Bilal N. Şimşir, *age*, s. 297-324.

²³⁶⁴ Namık Kemal Dinç, Ağrı İsyanı'nın bastırıldığı bir süreçte Paris'te çıkardığı "Rehber-i İnkılab" adlı gazete ile Türkiye'de Tek Parti yönetimine karşı muhalefet yürüten Ömer Fevzi tarafından kaleme alınan "Dünkü Makedonya, Bugünkü Kürdistan" başlıklı bir yazıdan bahsetmektedir. Yazının tamamı Toplum ve Kuram dergisinde yer almıştır. Dönemin Başbakanı İsmet Paşa'nın "Diktatör"ün emirlerini uyguladığı, isyana çevre ülkelerden de katılım olduğu, İsmet İnönü'nün 100 bin askerle isyanı batırmakta zorlandığı, Sovyetler isyanın bastırılması karşılığında Kürtlere özerklik tanınacağı sözünün verildiği, Türkiye'nin resmî sınırları, arazi, iklim itibarıyla bir diğerine bitişik ve iç içe vaziyette bulunan Kürt topluluklarını ayırmaya kâfi bir araç olarak engel olamayacağı, İsmet Paşa'nın Rus, Irak, İran hükümetlerine sığınarak yardım istemesi ve onların iyi niyeti ile meselenin halledildiğini ifade etmesi ve karşılığında tavizler verdiğinin iddia edilmesi yazıda yer bulmuştur. Yazının başlangıcında ise "Diktatör hükümeti Kürt isyanını bastırdı, fakat Kürt bağımsızlığının temellerini attı" ifadesi yer almıştır. İsmet Paşa'ya yönelik bir değerlendirme ise "...Hakikatine vakıf olduğu en berbat bir şeyi en yüksek türden bir şey gibi başkalarına sunan, buna insanların inanıp inanmayacaklarını zerre kadar dikkate almayarak soğukkanlılıkla açıklamalarda bulunan usta bir sanatkârdır. Bu ruh halinde bulunan bir adam için her neye ait olursa olsun hakikate zıt söz söylemek, iki yüzlüce hareket etmek en doğru bir şeydir. Hile, fitne, fesat böyle bir adamın düşüncesine göre zekânın başvuracağı meşru araçlardır. Bilindiği gibi son zamanlarda siyasetçiler, kutsal bencillik (mukaddes hodgamlık) diye bir söz uydurdular. Fakat kutsal bencillik bir milletin dış siyasetteki menfaatleri için verilen sözlerin ve şerefın feda edilmesi şeklinde yorumlanıyor. Bir başbakanın hukukunu üstlendiği millete karşı şeref ve haysiyetten soyutlanacak derece de gerçeğe zıt açıklamalarda bulunması, bugünün ve geleceğin sorunlarını gizlemeye ve saklamaya çalışması bencilliğin en iğrenç bir halidir. Hükümet isyanı bastırmak için genel seferberlik ilanına mecbur kalmadı diyen İsmet Paşa, o seferberliği ilana lüzum görmeyerek ve dâhili isyanın halkı heyecana sürüklemekteki etkisini göz önüne alarak fiilî ve pratik bir şekilde uygulamaya koydu..." şeklindedir. Bkz. Namık Kemal Dinç, "Erken Cumhuriyet'te Muhalef Bir Yazarın Kaleminden 1930 Ağrı İsyanı ve Kürdistan Meselesi", *Toplum ve Kuram*, Sayı: 5, Bahar-Yaz 2011, s. 263-272.

²³⁶⁵ DP döneminde Baskın Oran dışında Murat Somer'in de dikkat çektiği gibi Kürt milliyetçiliğinin iç dinamiğinin işlediği değerlendirmelerine karşı Mustafa Çalık, meseleyi 27 Mayıs'la çözme ve çözümleme yoluna başvurmuştur. Çalık'a göre, Kürtlerin ve diğer başka etnik grupların Türk devleti ile aralarındaki nizânın (bozuşma) sebebi Türklük değil, 27 Mayıs Cumhuriyeti'nin ihdas ettiği Kemalist resmî ideoloji ve Mustafa Kemal Atatürk'ten habersiz, bir anlamda ondan kaçak olarak inşa ettiği ve adına Atatürkçülük dediği kişi kültüdür. Bkz. Mustafa Çalık, *Millî Kimlik Milliyet Milliyetçilik*, 4. Baskı, Cedit Neşriyat, Ankara 2016, s. 164.

²³⁶⁶ Bu gözaltılar ve toplanma sebepleri Mehmet Turgut'a göre DP'li olmaları idi. Çünkü bunların hepsi DP'nin belediye başkanları, il ve ilçe idare kurulu başkanları ve DP'ye oy verme potansiyeli olan aileler ve DP'nin Doğu'da sözü dinlenen mensupları idi. İşkence ve zulüm DP'li oldukları için yapılmıştı. Turgut, Cumhurbaşkanları, Başbakanları, Yargıtay Başkanları, Genel Kurmay Başkanları ve Harp Okulları'na alınan öğrenci sayıları hakkında yaptığı araştırmada da kimsenin bu veya şu, Doğulu-Batılı ayrımına bakılmadığını, Türk milletinin bütünüyle bu konudaki hassasiyetlerine dikkat çekmiştir. Bkz. Mehmet Turgut, *age*, s. 320, 306-307.

ları” Kürt milliyetçiliğinin legal örgütü olarak vücut bulmuştur. Kuzey Irak’taki Kürtlerin elde ettiği özerklik de dış dinamik etki olarak kendini göstermiştir.²³⁶⁷

Ahmet Yıldız, Kürtlük ve milletleşme konusunda önemli bir noktanın altını çizmektedir. Bu nokta, Kemalist Türkleştirme çabasında İslam’ın ikili bir fonksiyona sahip olduğudur. Buna göre, Kemalist Türk ulusal kimliğinin kurucu unsurları arasında dinin bulunmaması gayrimüslimlerin Türk milleti ile bütünleşmesini kolaylaştırırken, öte yandan, gayri Türk Müslüman etnilerin Türk milleti ile tam anlamıyla bütünleşmesini önleyici bir rol oynamıştır.²³⁶⁸ İşte MHP’nin, dini, millî kültürün bir unsuru olarak ele alıp milliyetçilik anlayışında dine de yer vermesi bu çerçevede düşünülebilir. MHP ve milliyetçi muhafazakâr entelijansiya kimi zaman Kemalist yönetime uygun şekilde Kürtlerin Türk olduğu tezini savunurken diğer yanda da Türk-İslam sentezi yoluyla milletleşme ve entegrasyon düşüncesine yönelmiştir.

1970’lerde tarihsel materyalizm üzerine oturan Marxist bakış açısına göre ise bir üst yapı sorunu olan Kürt sorunu, sosyalist bir devrimle kendiliğinden ortadan kalkacak bir sorun olarak görülüyordu. Bu yüzden odaklanılması gereken ana sorun sosyalist bir devrimi gerçekleştirmekti, bu devrim gerçekleştiği takdirde etnik sorunlar ve bölgesel eşitsizlikler ortadan kalkacaktı. 1980’li yılların sonuna kadar sosyalist jargonla süslü PKK’nın söylemi SSCB’nin yıkılması sonrasında, Öcalan tarafından devşirilen Demokratik Cumhuriyet ve Demokratik Ulus teorileri, cinsiyet eşitliği ve ekolojik sorunları ön plana çıkaran daha farklı bir yola evrilmiştir.²³⁶⁹

Kürt siyasetini, Kürt milliyetçilerinin devletle ve Türk milliyetçileriyle bir mücadele olduğu kadar Kürtler içindeki farklı siyaset ve stratejilerin kendi aralarındaki mücadelesi olarak değerlendiren ve 2015’te Sedat Simavi Sosyal Bilimler Ödülüne layık görülmüş olan Murat Somer, PKK’yı diğer Kürt örgütlerinden ve siyaset biçimlerinden ayıran dört özellik olduğuna dikkat çekmiştir. Bu özelliklerin bazıları bilinçli olarak seçilmiş, niyetlenmiş avantajlar, bazılarıysa tarihin öngörülemez olayları sonucunda avantaj haline gelmiştir. Bu özellikler: PKK’nın daha en başından siyasal değil silahlı mücadeleye ağırlık vermesi, Örgütün lideri Abdullah Öcalan’ın legal faaliyetlerden ve Türk sosyalistleriyle işbirliğinden ümidini kesip Kürt halkına gitmeye karar vermesi,

²³⁶⁷ Baskın Oran, “Kürt Milliyetçiliğinin Diyalektiği”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt: 4, Tanıl Bora, Murat Gültekinil (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 875-877.

²³⁶⁸ Ahmet Yıldız, *Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2019, s. 274.

²³⁶⁹ Tefvik Erdem, agm, s. 382.

Öcalan'ın Kürt milliyetçiliği ve sol hareket içinde yeni bir aktör olması ve diğer örgütlerin kendi aralarında rekabetine karşın PKK'nın daha az dikkat çekmesi, PKK'nın Kürt milliyetçiliği dışında Doğu'daki adaletsiz toprak dağılımına, ağa ve aşiret düzenine, feodal sınıf düzenine ve ataerkil kültüre isyan söylemiyle öne çıkması ve toprak ağalarına silahlı saldırıyı göze alması.²³⁷⁰

Marxist-Leninist yapıların çalışmanın üçüncü bölümünde de dikkat çekildiği üzere 1970'lerden itibaren, PKK terör örgütünün ise 1980 sonrasında Türkiye'de Kürt vatandaşların millî devlete entegrasyonunu engellediği, millî devlete aidiyet duygularını zaafa uğratmaya çalıştığı, birlikte yaşama düşüncesini ise sarstıkları rahatlıkla söylenebilir.

12 Eylül 1980 Askerî Darbesi'nin bir ürünü olarak yeni bir siyasi model ve yeni sağ olarak sunulan Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde sarfettiği cümleler ve yaklaşımı ise MÇP/MHP'nin Kürtlüğün Türklüğe entegrasyonunu sağlamaya dönük söylemlerini ve millî kimlik vurgularını artırmasına sebep olmuştur. Nitekim Nisan 1992'de Amerika'nın Sesi Radyosu, Türkiye ve Ortadoğu'ya yönelik Kürtçe yayınlara başlamış, açış konuşmasında 20 milyon Kürt'ün kendi dilinde doğru ve güvenli bilgi ve haber alacak kaynağa sahip olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca, yaşadıkları bütün ülkelerde Kürtlerin insan haklarına saygı gösterilmesi, Kürtlerin millî beklentilerinin mevcut devletlerin sınırları içinde tatmin edilmesi öneriliyordu. Bu süreçte ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz ve SHP Genel Başkanı Erdal İnönü, Batılı demokrasilerde ayrılıkçı partiler olduğunu, Türkiye'de de kurulabileceğini söylerken Cumhurbaşkanı Özal ise prostat ameliyatı için Amerika'ya gitmeden önce yaptığı açıklamada GAP Kanalı'nın Kürtçe yayın²³⁷¹ yapabileceğini gündeme getirmiştir. Dünyada demokratikleşme ve liberal eğilimlere paralel olarak yasadışı yaklaşımlardan uzaklaşmak gerektiğinin altı çizilirken, Halkın Emek Partisi (HEP) kökenli milletvekili Selim Sadak²³⁷², Özal'ı “cesur ve delikanlı” olarak nitelemiş, yeni oluşturmaya çalıştıkları siyasi partiye Özal'ı Genel Başkan

²³⁷⁰ Murat Somer, *age*, s. 184-185.

²³⁷¹ 9 Haziran, 2004 tarihinde TRT 3 Televizyonu bir saatlik Kürtçe yayına başladı. 1 Ocak 2009'da ise TRT 6 Televizyonu açıldı. Bunun yanında hâlihazırda yerel düzeyde Kürtçe yayın yapan çok sayıda radyo bulunmaktadır. Bkz. Hüseyin Yayman, *Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası*, SETA, Ankara 2011, s. 60.

²³⁷² Daha sonra Demokrasi Partisi içinde yer alan Selim Sadak ve Ahmet Türk, Leyla Zana, Sırrı Sakık'ın dokunulmazlıkları 1994 yılında kaldırılmıştır. Ortadoğu gazetesinin haberine göre, geceyi mecliste geçiren dokunulmazlıkları kaldırılan 4 DEP'li milletvekilini Fransa Cumhurbaşkanı Mitterrand'ın eşi Daniel Mitterrand aramıştır. DEP'li milletvekillerinin Paris'te Fransa Cumhurbaşkanı ve Paris Kürt Enstitüsü Başkanı Kerdal Nazen'le de iletişim halinde oldukları gazete tarafından kamuoyu ile paylaşılmıştır. Bkz. *Ortadoğu*, 4 Mart 1994, s. 1.

olmaya çağırmıştır.²³⁷³ Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın bundan önce de 1990'da yine Amerika'da bulunduğu bir zamanda Türk basınına “Azeri gafi” olarak yansıyan “Azri-ler Şîî, biz Sünnîyiz. O nedenle İran' daha yakınlar” şeklindeki konuşmaları yansımış, siyasilerde de tepkilere neden olurken²³⁷⁴, Moskova Radyosu ve Rusya da bu açıklamadan faydalanma yoluna gitmiştir.²³⁷⁵

Türk milliyetçilerine ve MÇP'ye göre Özal²³⁷⁶, bu fikir beyanlarıyla bölücülerle ve PKK yönetimiyle özdeşleşmiştir. Dolayısıyla Özal'ı Cumhurbaşkanlığı makamından indirmenin demokratik ve hukuki yolları bulunmalıydı. Çünkü “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” bizzat devletin başı tarafından tehliye düşürülüyordu. Rıza Müftüoğlu, “*Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin başında bulunan kişi, Barzani gibi, Talabani gibi, Apo gibi konuşamaz, onlar gibi düşünemez. Apo, terörden vazgeçtiği anda, düşünceleri ve talepleri itibarıyla Sayın Özal'la aynı noktaya gelmez mi?*” şeklinde Özal'ın tutumunu eleştirmiştir.²³⁷⁷

Aydınlık Grubu çevresinden gazeteci Mehmet Ali Güller de “Hükümet-PKK Görüşmeleri” kitabında Özal ile PKK arasında dolaylı yönden gerçekleşen görüşmelere dikkat çekmiştir. Özal, Başbakanlığı döneminde PKK ile ilk temasını 1988'de sağlama-ya çalışmıştır. Özal'ın ölümüne kadar sürdürdüğü temaslarda kardeşi Korkut Özal'ın arabuluculuğu gazeteci Yavuz Donat tarafından; Kuzey Irak'ta Kürdistan Yurtseverler Birliği lideri Celal Talabani'yi birkaç kes ateşkesi uzatması için PKK Terör örgütü lideri Öcalan'a göndermesi ise “Taraf” gazetesinde Günay Aslan tarafından konu edilmiştir. 1993'teki Talabani-Öcalan görüşmesine Talabani'nin isteğiyle Meclis'teki milletvekillerinden Ahmet Türk, Sırrı Sakık, Feridun Yazar, Sedat Yurttaş ve Hatip Dicle de Özal'ın izniyle katılmışlardı. Hatip Dicle, bu görüşmeyi 20 Ağustos 2009'da ANKA'ya

²³⁷³ *Bizim Ocak*, Yıl: 9, Sayı: 98, Mayıs 1992, s. 5-6.

²³⁷⁴ *Milliyet*, 20. 01. 1990, s. 13.

²³⁷⁵ *Milliyet*, 16. 02. 1990, s. 4.

²³⁷⁶ İrfan Ülkü, Türkeş'in doktoru Selim Kaptanoğlu'nun anılarına yer verdiği kitabında Selim Kaptanoğlu'na dayanarak 12 Eylül öncesinde Türkeş'le Özal ilişkilerine yer vermiştir. Buna göre, Türkeş Yıldız Harp Akademileri'nde görevliken Yıldız semtindeki evinin yakınlarında bakkal işleten yakın dostu Mehmet Emin Alpan, Turgut Özal ve kardeşi Korkut Özal'ı Türkeş'le tanıştırmış, Turgut Özal zaman zaman da eşi Semra ile Türkeş'i evlerinde ziyaret etmiştir. Bu ziyaretlerin birini de Turgut Özal patronu Sakıp Sabancı ile gerçekleştirmişti. Ancak 12 Eylül'den sonra Özal da Kenan Evren ve MGK korkusu olduğundan Türkeş'e soğuk ve olumsuz tavır sergilemişti. Kaptanoğlu Türkeş'in, ANAP'a geçen ülkücülere sıcak bakmadığını, ANAP iktidara geldiğinde kendisini Mevki Hastanesi'nde ziyaret eden parti genel sekreteri olduğunu bir emri olup olmadığını soran Mustafa Taşar'a “Aman evladım; sen Semra Hanım'ın peşini bırakma” dediğini söylemektedir. Kaptanoğlu'na göre Türkeş, Semra Hanımın Turgut Özal üzerinde etkisini bilecek kadar iyi tanıyordu. Bkz. İrfan Ülkü, *age*, s. 68-69.

²³⁷⁷ Rıza Müftüoğlu, *age*, s. 153.

doğrulamıştır. Yine kitapta Cumhurbaşkanı Özal tarafından Cengiz Çandar'ın da gönderilmiş olduğu, ayrıca Özal ile Başbakan Demirel'in soruna farklı yaklaştığı, Özal'ın, terör örgütü sorununu silahsız çözmek için uğraştığı ifade edilmiştir.²³⁷⁸

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın, bu yönde girişim ve teşebbüsleri zaman zaman TBMM'de de gündeme gelmiş, Özal sert bir şekilde eleştirilmiştir. DYP Aksaray Milletvekili Mahmut Öztürk, TBMM Bütçe Komisyonu'nda, Cumhurbaşkanı'nın, "Türkiye Cumhuriyeti'nin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ilkesine aykırı hareket ettiğini ve tedhişçiliği durdurmak amacıyla da olsa PKK'yla pazarlığa girişemeyeceğini" iddia etmiştir. Özal, Öztürk aleyhine dava açarak tazminat istemesine rağmen Ankara 24. Asliye Hukuk Mahkemesi, bu tazminat davasını reddetmiştir.²³⁷⁹ DYP milletvekilinin Özal'ı sert bir şekilde eleştirmesine rağmen 1991'de kurulan SHP-DYP Koalisyon Protokolünü²³⁸⁰ açıklayan Hikmet Çetin, "Kürt Enstitüleri"nin²³⁸¹ kurulabilir diyordu. Bundan birkaç gün sonra TBMM'de Hatip Dicle ile birlikte yemin krizine neden olan Leyla Zana da basına verdiği demeçte PKK'yı savunarak "*PKK, Kürt varlığını kabul ettirmeye çalışıyor. Benim için müacadele edene saygı duyuyum*" demiştir. Türkçe'yi kendileri için yabancı dil kabul eden bu kişiler TBMM Başkanvekilliği'ne de arkadaşları Fehmi Işıklar'ı getirmeyi başarmışlardır.²³⁸²

Özal'ın Kürt sorunu ve PKK terörünü engellemeye dönük bilinçaltında Amerika ve "Çok kültürlülük"le de özdeşleştirdiği Osmanlı geçmişi ve ortak kültür hafızası olduğu çoğu yazar tarafından vurgulanmıştır. Bunlardan Yılmaz Çolak'a göre Özal, Osmanlı mirasına dayanan yeni bir "Kültürel Çoğulculuk Modeli" önermeye girişmiştir. Bu yeni model, 1980'li yılların sonuna doğru yükselen etnik ve dinî kimliklerin taleplerinin karşılanmasında yetersiz kaldığı, Bulgar hükümetinin Türklere yönelik asimilasyonist ve zorla göç politikalarının uygulandığı, Orta Asya ve Balkanlar'da yeni Türk ve

²³⁷⁸ Mehmet Ali Güller, *Hükümet-PKK Görüşmeleri (1986-2011)*, 3. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012, s. 25-31.

²³⁷⁹ Orhan Türkdoğan, *Kemalist Sistem ve Sosyo-Kültürel Yapısı*, Çizgi Kitapevi, Konya 2015, s. 346.

²³⁸⁰ 12 Eylül baskı rejiminin sonlandırılması için anayasa değişikliğini sağlayacakları, toplumsal uzlaşa ve hukuk sınırları içinde geniş bir demokratikleşmenin vurgulandığı koalisyon protokolünde "Yurttaşlarımız arasında kültür, düşünce, inanç, dil ve köken farkları olması doğaldır. Bunlar başka ülkeler için de geçerlidir. Böylesine çeşitlenmeler demokratik ve üniter devlet için bir zaaf değildir. Bir üniter yapı içinde çeşitli etnik, kültürel ve dile ilişkin kimlik özellikleri özgürce ifade edilebilir, özenle korunabilir ve rahatça geliştirilebilir" denilmiştir. Ayrıca silah, şiddet ve terör devrinden ziyade ortak barışçı kurallar ve kurumların oluşturulması vurgulanıyordu. Bkz. İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, *age*, s. 661-662.

²³⁸¹ 11.09.2009'da Mardin Artuklu Üniversitesi'nde Yaşayan Diller Enstitüsü kuruldu. 5 Ocak 2011 tarihinde ise Muş Alparslan Üniversitesi Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümü açıldı. Bkz. Hüseyin Yayman, *age*, s. 60.

²³⁸² *Bizim Ocak*, Sayı: 93, Aralık 1991, s. 8.

Müslüman devletlerin ortaya çıktığı ortamda şekillendirilmiştir. Özal için çok kültürlü, çok dinli ve çok milletli yapısıyla Osmanlı perspektifi, Balkanlar ve Kürt sorununu için ideal bir model sunmaktaydı. Bu, her türlü farklılığın kendini ifadesini sağlayacak daha demokratik düzeni oluşturmak özünde müessis nizam karşıtı bir hareketti. Özal, bu noktada “Türkiye Günlüğü” dergisi çevresiyle de yakın ilişkiler geliştirmiş, dergide Cengiz Çandar, Mustafa Çalık, Ahmet Turan Alkan, Nur Vergin, Deniz Gürsel gibi kişiler “Yeni Osmanlıcılık Düşüncesi”nin seslendirilmesinde etkili olmuşlardır.²³⁸³

Tanıl Bora tarafından Osmanlı milliyetçiliğinin İslami öze dönüşçü modernleşme arayışına yaslanan düşünsel mirasına bağlanan bu akıma göre millet, “ideolojik etnisiteye dayalı olarak inşa edilen hayali cemaat” olarak değil, “tarihin ve şartların değişimine direnen ontolojik yanı”yla kavranmaktadır. Diğer yandan Anadolu milliyetçilerinin vatan ve Anadolu mistisizmi yeniden üretiliyor; burada görülen popüler-millî bilgelik cevheri ve “tarihi hafıza”da yerleşik bulunan, Osmanlı coğrafyasına şâmil bir emperyal ‘içgüdü’ vurgulanıyordu. Bora’ya göre, dergi yazarlarının vurguladığı “Derin Türkiye” terimi böyle bir gizil gücü ima ediyordu.²³⁸⁴

Mustafa Çalık, Yeni Osmanlıcılık düşüncesinin gerekliliğini Ön Asya’da var olan düzen boşluğuna çözüm, Bosna Hersek’te veya Balkanlar’ın herhangi bir yerinde akıtılan Müslüman veya Türk kanına engel olamaması, Kafkaslar’daki sıcak çatışmaların hukuk ve hakkaniyet dairesinde çözümüne ön ayak olamaması ile ortaya koymaktadır. Çalık, bu şekilde bir Türkiye’nin “*Adriyatik’ten Çin Seddi’ne kadar olsa olsa yalnız radyodan yurttan sesler dinletilir; ama kimseye sözünü filan dinletemez*” olduğunu belirtmiştir. Bu çerçevede fikri ve politik eylem oluşturulması için Yeni Osmanlılık formülasyonu ve analogisi bir yenilenme ve siyasi değerlendirme ihtiyacının eseri olarak ortaya çıkmıştır.²³⁸⁵

“Türkiye Günlüğü”, Kürtlük konusunda ise CHP Araştırma Bürosunu yöneten Şahin Alpay’ın Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı’nın (TÜSES) İzmir Şubesi’nin 15 Mayıs 1993’te düzenlediği toplantıdaki konuşmasına da yer vermiştir. Bu konuşmada Alpay, Kürtleri bir azınlık olarak görmekte, Kürt sorunu diye ifade ettiği sorunun temelinde tüm dünyada gözlenen milliyetçiliğin canlanması olduğunu

²³⁸³ Yılmaz Çolak, “1990’lı Yıllar Türkiye’sinde Yeni Osmanlıcılık ve Kültürel Çoğulculuk Tartışmaları”, *Doğu-Batı*, Yıl: 9, Sayı: 38, Ağustos-Eylül-Ekim 2006, s. 133-134.

²³⁸⁴ Tanıl Bora, *age*, s. 127.

²³⁸⁵ Mustafa Çalık, “Neo-Osmanlılık Tartışmalarına Sade Bir Derkenar”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 21, Kış 1992, s. 56-57.

söylemektedir. Bu kapsamda bütün dünyada yaşanan temel sorunlardan biri, ulusal devletin etnik azınlıklarla bağdaştırılması sorunudur. Alpay’a göre, Türkiye Cumhuriyeti, Kürtler ve tüm azınlıkların ulusal kimliklerini, dil ve kültürlerini geliştirme özgürlüklerini tanımalı, radyo ve televizyon yayını yapabilmeleri, gazete ve dergi çıkarabilmeleri, okullar, araştırma enstitüleri vb. kurumlar açabilmelerini sağlamalı, milliyetçi talepleri demokratik sisteme entegre etmeliydi.²³⁸⁶ Yine bu çerçevede küreselleşme politikaları²³⁸⁷ ilk defa I. Körfez Savaşı sırasında H. W. Bush tarafından telafuz edilen “Yeni

²³⁸⁶ Şahin Alpay, “Türkiye’de Reform İhtiyacı ve Sol”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 22, Bahar 1993, s. 78.

²³⁸⁷ Recep Kök, küreselleşme hakkında Dünya-Sistem bağlamıyla ulusal devlet sınırlarını aşır bir sarmal halinde dünya hâkimiyeti stratejisinin koruyucu kuşağı mıdır? Dünya güç dengelerini kontrol etmek isteyen devletlerin dikte etmek istediği bir evrenselleşme ideolojisi midir? Kısacası bu oluşum yeni emperyalizm midir? Gibi sorular üzerinden “küreselleşme”yi yüksek düzeydeki hâkimiyet stratejilerinden biri olarak toplumların iradesini koşullandırmaya yönelik bir kavram şeklinde görme eğilimindedir. 1980’li yıllara kadar akademik açıdan büyük bir önem arzetmeyen küreselleşme kavramı, 1990’lı yıllardan itibaren yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bu kavramın baskın-ideolojik bir kavram olarak algılanmasının temel nedeni, yeni emperyalizmin ikna mekanizması olarak kullanılmasıdır. Kök, Türkiye’yi kısaca alan iki ideolojiden bahsetmektedir. Bunlardan biri ABD tarafından temsil edilen tarihin ve dünya kaynaklarının yönünü kontrol etme iddiasıdır. Tek kutuplu bir dünya düzeni için “Avrasya’ya egemen olan dünyaya egemen olur” şeklinde Zbigniew Brzezinski’nin ortaya koyduğu, “Carter Doktrini” olarak bilinen bu sert ideoloji, dünyayı küreselleştirmenin itici gücü olarak takdim edilmektedir ve doğal olarak önemli ölçüde Türkiye’yi etkisi altında tutmaktadır. Yumuşak ideoloji olarak ele alınan ikinci bir tür ideoloji ise Türkiye’yi Avrupa’ya “demirleme” stratejisi olarak tanımlanabilir. Bu ideolojinin temel amacı, Avrupa Birliği’nin (AB) yumuşatılmış kurumsal kararlarını, AB düşkünü iktidarlardan/aydınlarınkompleksinden yararlanarak kabul ettirme stratejisidir. Sert ideoloji Büyük Ortadoğu Projesi ve PKK üzerinden etkinliğini hissettiren yumuşak ideoloji Ermeni meselesi ve Yunanistanla olan sorunlar üzerinden yürüye gelmiştir. Bkz. Recep Kök, “Küreselleşme İdeoloji ve Türk Milliyetçiliği: Yeni Bir Medeniyet Tasavvuruna Katkı Önerisi”, *Türk Yurdu*, Mart 2012, Sayı: 295, s. 359-362. Fahri Atasoy’a göre de Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle ABD öncülüğündeki liberal-kapitalist Batı sistemi, komünist sistem karşısında zafer ilan etmiş, alternatif bir sistemin kalmadığı kabul edilerek artık tek sistemin kaldığı ve tarihin sonu geldiği düşünülmüştür. Dolayısıyla artık tek kutuplu bir dünya sisteminden bahsetmek ve bunun şartlarını yerine getirmek gerekmektedir. İlk zamanlar “Yeni Dünya Düzeni” kavramıyla bu süreç açıklanmaya çalışılmışsa da dünyanın içinde bulunduğu döneme küreselleşme kavramı daha uygun görülmüştür. Ulus ötesi sermayelerin dünyadaki etkinliği ulus devletleri bu süreçle karşı karşıya getirmiş ve bir yanda ulus devletlerin yok olacağı diğer yanda ise küreselleşme süreci ile bir toplumsal dönüşüm süreci yaşanacağı yönünde varsayımlar ortaya çıkmıştır. Bir diğer etki ise küreselleşmenin evrenselci Aydınlanma düşüncesi ve modernitenin bir türevi olarak değerlendirilmesi temelinde ulusal hükümetlerin gücünü yeniden düzenleme eğilimidir. Öngörülen “Yeni Dünya Düzeni”nde millî devletlerin gittikçe zayıflayacağı ve fonksiyonlarını kaybederek tek bir dünya yönetimi oluşturulacağı söylemi yayılmaya başlamış ancak millî devletlerin ortadan kalkmayacağı, şekil değiştireceği yönündeki görüşler de kendini hissettirmiştir. Bkz. Fahri Atasoy, *Milliyetçilik Tartışmaları*, Net Kitaplık Yayıncılık, Ankara 2020, s. 206-211; Küreselleşme ile birlikte ulus devletin bir değişim yaşadığı, ulus-devletin kutsal niteliğinin zayıfladığı, etnik grupların demokratikleşme taleplerinin arttığı da Turgay Uzun tarafından ifade edilmektedir. Uzun’a göre, demokratik hakların genişletilmesi, etnik toplulukların temsil yeteneğinin artırılması ve özellikle kendi kaderini tayin hakkının bu tip topluluklara tanınması ulus-devletin karşısına bir parçalanma tehlikesini ortaya çıkarmaktadır. Bu doğrultuda ulus-devletin otoriter bir yönetime sahip olması elbette demokrasi prensipleriyle çelişecektir. Ancak devlete parçalanma tehlikesi karşısında gereken hareket alanını da kazandıracaktır. Bu noktada önemli olan ülkelerin toplumsal ve siyasal yapılarına uygun bir denge sisteminin oturtulmasıdır. Ulus-devlet içinde yaşayan halkın evrensel insan haklarından yararlanılmaması düşünülemeyeceği gibi, devletin kendi içinden yeni ulus-devletler yaratılmasına seyirci kalması beklenemez. Kaldı ki böyle bir durum bir siyasal organizasyon olan devletin tanımıyla da

Dünya Düzeni” çerçevesinde Türkiye’den Batı camiası içinde yer almak istiyorsa Kıbrıs, Yunanistan, Ermeni ve Kürt sorunlarını çözmesi bekleniyordu. İkinci Cumhuriyetçilere göre (1960’lardan itibaren Atatürkçülük diyen kesim kastediliyor) içeride bölücülüğün (Kürtçülük vb.) dışarıda Kıbrıs, Yunanistan ve Ermenistan’la olan sorunların çözümüne engel olan ulus-devlet ve milliyetçilik anlayışıdır.²³⁸⁸

Dolayısıyla yeni mozaik yaklaşım, Türk devletinin türdeşleştirme politikalarının İslamcı, Kürt ve liberal eleştirmenleri tarafından oluşturulmuştur ve önceki politikalara bir tepki niteliğindedir. Bu çerçevede 1990’larda bir grup İslamcı ve liberal aydın Türkiye’de ateşli bir “Çok kültürlülük” tartışmasına girmişlerdir. Bu tartışmanın gelişimine yol açan etkenlerden en önemlileri Kürtlerin ve dindar insanların devlet tarafından kültürel haklara sahip ayn gruplar olarak tanınması yönünde artan talepleri idi. Ali Bulaç’ın başını çektiği bir grup İslamcı aydın İslam hukukunun çok kültürlü olduğunu çünkü farklı grupların kendi yasalarına ve düzenlemelerine sahip olmalarına izin verdiğini dile getirmiş, daha sonra ise RP, Osmanlıların farklı dini grupların kendi mahkemelerine sahip olmalarına izin verdiğini ve dini farklılıklara müsamaha gösterdiğini vurgulamışlardır. Buna tepki olarak Oya Baydar organizatörlüğünde “Cumhuriyetin Aile Albümleri” sergisi düzenlenmiş yurttaşların türdeş, laik ve batılılaşmış aileler konumuna geldikleri gösterilmeye çalışılmıştır.²³⁸⁹

Türkiye’nin bir kültürler mozaigi olduğu yönündeki söylemlere karşı milleti, Gökalp’in tarifıyla aynı kültürü paylaşan bir içtimai topluluk olarak gören Türk milliyetçileri, “millî kültür”e de içtimai topluluğun verdiği üslup olarak bakmaktadır. Oysa mozaik kültür ise etnisiteye ve Kürtçülüğe temel oluşturmak için kullanılmaya başlanmış, etnisitelerin kültürel varlıklarını işaret olarak göstermiştir. Nevzat Kösoğlu, “millî kültür”ü Selimiye Camisi’ni örnek göstererek “*taşı Amerika’dan, kemeri Romalı-lar’dan, kubbeyi Hindistan’dan almış olabilirsin ama bunları yoğurup Selimiye Cami’sini yaptığın zaman Türk mimarisi olur*” şeklinde açıklamıştır. Kösoğlu, daha etkili bir şekilde ise “*bezi Amerika’dan, boyası Hindistan geldi diye bayrak mozaiktir*” olmaz ifadeleriyle bayrak örneğinde vermiştir.²³⁹⁰

çelişecektir. Bkz. Turgay Uzun, “Küreselleşme Sürecinde Milliyetçilik ve Ulus Devlet”, *Türk Yurdu*, Mart 2012, Sayı: 295, s. 367-368.

²³⁸⁸ Nuri Yazıcı, *age*, s. 79-85.

²³⁸⁹ Esra Özyürek, *Modernlik Nostaljisi*, Ferit Burak Aydar (çev.), İkinci Basım, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2009, s. 99-100.

²³⁹⁰ Nevzat Kösoğlu, *age*, s. 8-10.

Mustafa Erkal’a göre de Çok kültürlülüğü veya kültür mozaïği iddialarında bulunanlar Anadolu’yu millî bir kültür damgasından mahrum bir ülke olarak göstermeye çalışmış, Anadolu kültürü ifadesiyle bunu kapatmaya yönelmişlerdir. Erkal, diğer yandan Çok kültürlülük ve kültür mozaïği söylemleri üzerinden Türk kültürünü aşağılayanların ve Türk milliyetçiliğine reddiye çıkaranların sol, hümanist ve İslamcı çevrelerin bu kapsamda etnik gruplardan etnik azınlıklar çıkararak azınlık ırkçılığı yapmakta olduğunu ifade etmiş, çok önemli bir ifade tarzıyla da tarihin pratiği olan “Türk-İslam Sentezi”ne çoğulcu sentezler yaratılmaya çalışıldığını vurgulamıştır.²³⁹¹

Dolayısıyla Özal’ın “Yeni Osmanlıcılık” ve “Kültürel Çoğulculuk” veya “Kültürler Mozaïği” söylemi içinde çözüm aradığı Kürtlere, MHP ve Türk milliyetçiliğinin yaklaşımı da millî devlet ve millî kültür çerçevesinde olmuş, Gökâlîp ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarından itibaren devletin meseleye bakışıyla hemen hemen aynı yönde seyretmiştir. Gökâlîp Türkler’de henüz milliyet şuurunun kolektif şekilde uyanmadığı dönemlerde İstanbul’luların kendilerine “şehrî” adını verdiklerini, taşralılara ise coğrafya bakımından bulundukları yerlere göre Arnavut, Arap, Kürt, Laz dediklerini anlatmıştır. Rumeli’de oturanlar genellikle Arnavut, Karadeniz kıyılarındakiler Laz, Doğu Anadolu’lular Kürt sayılıyor, Türk soyundan gelmelerine rağmen pek çok genç Arnavutluk ya da Kürtlükle övünüyor. Diğer yandan Türk ise Doğu Anadolu’da Kızılbaş, İstanbul’da da kaba köylü anlamına geliyordu.²³⁹²

Mehmet Eröz’e göre ise çokluğu Oğuz (Türkmen) olmak üzere, Kuman, Kıpçak, Kazak, Peçenek, Çiğil, Karluk gibi Türk ulusları, Türkiye Türklüğü’nün soy temelini teşkil etmektedir. Eröz, “soy”dan biyolojik ve antropolojik manadaki “ırk”ı değil, etnolojik ve sosyolojik anlamdaki “soy”u, tarihi ve içtimai menşee birliğı olarak ifade etmektedir. Eröz’ün Kürt uruğunu, Batı Hunları, Göktürkler, Çiğil Türkleri, Kuman Türkleri ve Oğuz Türkleri ile birlikte aynı boylar arasında zikretmesi oldukça kayda değerdir.²³⁹³

Kürtlerin Türkiye geneline entegrasyonu için onların Türk oldukları fikri²³⁹⁴ ve

²³⁹¹ Mustafa Erkal, *Etnik Tuzak*, Genişletilmiş 4. Baskı, Turan Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 88-89.

²³⁹² Ziya Gökâlîp, *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak*, Yalçın Toker (sad.), 5. Baskı, Toker Yayınları, İstanbul 2007, s. 39.

²³⁹³ Nevin Güngör Ergen, “Mehmet Eröz”, *Milliyetçilik*, Tevfik Erdem (Ed.), Otorite Yayınları, Antalya 2020, s. 934

²³⁹⁴ Doğu Anadolu’nun Türklüğü ve Kürtlerin Türklüğü konusunda Kadri Kep, Şerif Fırat, Fahrettin Kızıoğlu, Mehmet Eröz, Arın Engin, Nazmi Sevgen, Kayhan Sağlamer, Ertuğrul Zekai Ökte, Necmi Onur

Malazgirt'ten itibaren bin yıllık kardeşlik vurgusu Türk milliyetçileri tarafından sıklıkla yapılmıştır. Türkeş, Özal'ın Celal Talabani üzerinden PKK terör örgütü lideri Öcalan'la temas kurma faaliyetlerine karşı Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucuları ve ilk TBMM'nin devleti üniter yani tekil devlet olarak koyduklarını, Doğulu insanların, Türkçe konuşan Kürtçe konuşan ayrımı yapmadan federal sistemi kabul etmedikleri yönünde açıklamalarda bulunmuştur. Türkeş'e göre, devletin bu vasfıyla bir bütün olarak korunması gerekiyordu.²³⁹⁵

Türkeş'e göre, bu topraklarda yaşayanlar Özal'ın iddia ettiği bir göçmenler topluluğu değil, dokuz yüz yıldır İslam'ın potasında kaynaşmış bir Türk milletidir. Bu kapsamda Türkeş, dil üzerinden sağlanan kopuşa karşı da Kürtçe'nin ayrı bir dil olmadığı Osmanlıca'nın az az değişmiş bir dialektiği olduğunu, İndü Aryen bir dil olmadığı, Kürtlerinde Turanî olduklarını öne sürmüştür. Türk milliyetçilerine göre Kürtçülük, Ortadoğu'yu sömürme ve bu amaca yönelik olarak da Türkiye'yi parçalama planıydı.²³⁹⁶ Her fırsatta Kürtlerin Türklüğünü ve Türk milletinin bir parçası olduğunu dile getiren Türkeş bu düşüncelerini 26. 12. 1991'de TBMM'de yaptığı konuşmada da ifade etmiştir.²³⁹⁷

Fahir Armağaoğlu da 1986'da yayınladığı kitapçığında Kürt diye tanımlanıp

vb. tarafından yayınlanan kitaplar, makaleler ve bu teze karşı eleştiriler için İsmail Beşikçi tarafından yazılan "Türk Tarih Tezi ve Kürt Sorunu" adlı bir kitap bulunmaktadır. Kitapta Atatürk öncülüğünde başlayan Türk milliyetçiliğinin zorlama bir milliyetçilik olduğu ve Türk yaratmaya dönük olduğu ayrıca kendi kaderini tayin etme yolunda mücadele eden Kürtlüğe karşı oluşturulduğu ifade edilmektedir. İsmail Beşikçi ayrıca Resmî Tarih Tartışmalar-6 (Resmî Tarihte Kürtler) adlı makalelerden oluşan bir kitabın da 2009'da editörlüğünü yapmıştır. Bkz. İsmail Beşikçi, *Türk Tarih Tezi ve Kürt Sorunu*, Denge Komal, Stockholm 1986, s. 201-237; Thomas Bois, Türkiye'nin doğu bölgesinin tamamında ikamet ettiğini savunduğu Kürtleri İranlı kavim olarak tanımlanmakta ve sürekli İranlı kardeşleriyle bağlantıda oldukları vurgulamaktadır. Doğu Anadolu'nun Kürtlüğünü ispata yönelenler Tomas Bois de dâhil olmak üzere umumiyetle Türk kaynakları içinde Erzurum, Van, Hakkâri, Diyarbakir, Cezire, Amadiye, Musul, Şehrizor ve Erdelan'ı Kürtlerin yaşadığı yerler olarak gösteren Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'ne gönderme yaptıkları da görülmektedir. Minorsky ise Kürtlerin İranî kavimlerden sayılmasını, irki olmaktan çok, dil ve tarih verilerine dayandığını öne sürmektedir. Bkz. Th. Bois, V. Minorsky, D.N. Mc Kenzie, *Kürtler ve Kürdistan*, Doz Yayınları, İstanbul 2004, s. 3, 4, 41; Nihal Atsız da Kürtlerin Türklüğü tezini onaylamamakta, mensubiyet anlamında kendilerini Türk hissetmeleri ve Türklük şuuruna sahip olmalarında bir beis olmayacağını bildirmektedir. Atsız'a göre, Kürtler buz gibi İranlı'dır ve dilleri ilkel ve bozuk bir Farsça'dır. Farslar'ın dağlı ve ilkel bir kolu olan Kürtler, devlet kurmak istiyorlarsa gitmelidir. Kürtlerin 1839'a kadar askerlik bile yapmadığını söyleyen Atsız, Türklerin dağlıları olan Yörükler'le de sosyal bakımından kıyaslandığında Kürtlerin aşağı olduğunu vurgular. Bkz. Hüseyin Nihal Atsız, "Konuşmalar", *Ötüken*, Sayı: 40, Nisan 1967, s. 2-10; Ötüken'in Haziran 1967 sayısında da Atsız, Nisan'daki yazıyı Türk milletini bölmek isteyen ve bir Kürdistan kurmak isteyenlere karşı yazıldığını ifade etmiş, Türklüğe sadık olanları bunun dışında tuttuğunu belirtmiştir. Bkz. Hüseyin Nihal Atsız, "Kızıl Kürtlerin Yaygarası", *Ötüken*, Sayı: 42, Haziran 1967, s. 2-4.

²³⁹⁵ Metin Turhan, *Alparslan Türkeş (1980-1997)*, 1. Baskı, Panama Yayınları, Ankara 2016, s. 242.

²³⁹⁶ Metin Turhan, *age*, s. 246.

²³⁹⁷ Rıza Müftüoğlu, *age*, s. 181.

istismarı yapılan soydaş toplumun Doğuda'ki bir kısım yarıgöçebe Türk aşiretlerinden başka bir şey olmadığını savunmuş, Göktürk İmparatorluğu'ndan beri Türk devletlerinde izlerine rastlanıldığını Rasonyi, Nemeth, Eberhard'ın açıkladığını, İbrahim Kafesoğlu ve Fahrettin Kırzioğlu'nun da teyit ettiğine işaret etmiştir. Ayrıca, Armaoğlu, Türk menşeli oba ve oymaklardan ayrı milliyetler türetmenin Sovyetlerin uyguladıkları metodlardan biri olduğunun altını çizmiştir.²³⁹⁸

Türkeş, TBMM'de milletvekili olarak bulunmadığı sürede “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Meseleleri ve MÇP” adlı bir rapor hazırlatmıştır. Bu raporda da, Türkiye'nin Güneydoğu bölgesinde yaşayan insanlara Kürt kimliğini yakıştırmanın tarihi ve sosyolojik olarak mümkün olmadığı ifade edilmiş, Kürtler, Türk milletine mensup bir uyruk olarak değerlendirilmiş ve Sakalar'a dayandırılmıştır.²³⁹⁹ Ahmet Kabaklı da Seyid Ahmet Arvasi'ye dayanarak 1990'da Azerbaycan Kültür Derneği tarafından yayınlanan “Güneydoğu Yakından” adlı kitabında aynı tezi işlemiştir.²⁴⁰⁰

Aynı yıllarda MÇP'nin bir nevi ocakları gibi faaliyet yürüten sahipliğini Suat Başaran'ın, Genel Yayın Yönetmenliğini Hayati Tek'in, Sorumlu Yazı İşleri Müdürlüğünü de Servet Avcı'nın yaptığı “Bizim Ocak” dergisi çevresi de “Tarihten Günümüze Doğu Anadolu”, “68 Yıllık Politikaların Gayrimeşru Çocuğu: Kürtçülük” gibi sayılar yayınlamışlardır.

“Tarihten Günümüze Doğu Anadolu” kapaklı sayısında Doğu Anadolu'nun Türklüğü tarihi açıdan incelenmiş, Kürt meselesinin dayandığı temeller Türk kültürü açısından irdelenerek, Kürt adı, Kürt dili ve edebiyat iddiaları bu kapsamda çürütülmeye çalışılmıştır. Kürt adının Göktürk Kitabeleri'nde geçtiği beylerinin Alp Urungu olduğu²⁴⁰¹, Kaşgay Türk topluluğunun uruklarından birinin Ali Kürdlü adını taşıması, He-

²³⁹⁸ Fahir Armaoğlu, *Türkiye Cumhuriyetini Yıkma Matuf Siyasi ve İdeolojik Oyunlar*, TKAE Yayınları, Ankara 1986, s. 27.

²³⁹⁹ Necdet Pekmezci, Nurşen Büyükyıldız, *age*, s. 194-195.

²⁴⁰⁰ Ahmet Kabaklı, *Güneydoğu Yakından*, Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, Ankara 1990, s. 45.

²⁴⁰¹ Göktürk Kitabeleri'nden yaklaşık 100 yıl kadar önce dikilen Elegeş Yazıtı'nda geçen ifadeler Ahsen Batur, *Kürdoloji Yalanları* adlı kitabında açıklık getirmiştir. Türklerle Kürdlerin kardeş oldukları iddiasının dayandığı 8. satırda geçen “Kürd el han alp u runu altunlıg...” ibaresi N. Kemal Orkun tarafından bu şekilde okunmuş ve “Kürd elinin (halkının) ham Alp Urungu altunlu okluğunu bağladım belde, ülkem...” şeklinde bugünkü Türkçe'ye aktarılmıştır. 1995'de başka bir Türkolog, yani Prof. Dr. Talat Tekin bu okuyuşa itiraz ederek, aynı ibareyi “Körtle kan” olarak okumuştur. Namık Orkun bu söz öbeğini yanlış olarak “Ktüel el kan” şeklinde okumuş ve yine yanlış olarak “Kürd elinin hanı” diye yorumlamıştır. Daha sonra Türk tarihi üzerinde çalışan yerli ve bazı yabancı araştırmacılar da (Rasonyi, Kafesoğlu vs.) bu yoruma dayanarak Kürtlerin bir Türk boyu olduğu tezini işlemişlerdir. Körtle sözcüğü kişi adı olarak 2. Elegeş kilabesinde de geçer: Körtle S(a)yun “General Körtle”. Kelimenin bir de güzel anlamı vardır ki, Uyurca metinlerde sık sık rastlanır. Erk Yurtsever de ifadeyi “men Körtül Kan Alp Urungu” yani “Ben

rat'ın yakınlarında Timuroğulları devrinde "Kürdnişin" adlı bir köyün varlığı söz konusu edilmiş, Ermeni tarihçilerinin Hazar'ın doğusuna gelen Türk toplulukları için Kürt adını kullanması, Mesudî'nin 10. yy'da Kürt adını etnik bir mana ile kullanmadığı göçebe yaşam tarzı ile ilgili kullandığı, Doğu Anadolu'nun bütününde var olan motiflerin Dede Korkut destanlarında geçen motiflerle benzerliği ve Orta Asya kökenli kültürel varlık ele alınmış; bölücülük maddi, stratejik ve psikolojik nedenleriyle "Şark Meselesi"ne²⁴⁰² bağlanmış, bölücülerin Eyyubiler'in Kürt olduğu tezine karşı çıkılmış, PKK'nın gelişimi verilmiş ve Türkiye'nin sınırları içinde PKK cenazeleri üzerinden Türkiye'ye karşı gelişen kitlesel hareketlere yer verilmiştir.²⁴⁰³

Bu sayıda işaret edilen önemli bir nokta 1974'ten itibaren Apocular²⁴⁰⁴ olarak

kudretli kağan Alp Urungu" şeklinde okumuştur. Bkz. Ahsen Batur, *Kürdoloji Yalanları*, Selenge Yayınları, İstanbul 2011, s. 311-312.

²⁴⁰² "Şark Meselesi" ifadesi 19. yy'da ortaya çıkmış bir ifade ve doğrudan Osmanlı-Türk devletini ve coğrafyasını hedef alması sebebiyle Türk milliyetçilerini de doğrudan ilgilendirmiştir. Türk tarihçiliğinde genel olarak Türklerin Batı yönünde seyri karşısında Avrupa'nın karşı vaziyeti ve hareketleri olarak "Şark Meselesi" değerlendirilirken Namık Kemal meseleyi Küçük Kaynarca Antlaşması'na (1774) bağlamakta, Yusuf Akçura ise imparatorluk içindeki Hristiyan tebaanın kışkırtılması ve emperyal emeller çerçevesinden bir değerlendirmeye ulaşmaktadır. Akçura, Fransız idâdilerinde okutulan ders kitaplarından müverrih Seinyobus'un târihinde "Şark Meselesi"nin "18. asırdan itibaren Rusya ve Avusturya devletleri Osmanlı İmparatorluğu'nu istila etmeye ve onun Hristiyan tebaasını kıyâm ettirmeye çalıştılar. Bu mesâi Fransa aleyhine açılan muharebelerle (İhtilal ve imparatorluk muharebeleri) inkıta' uğradı. 1815'de Osmanlı İmparatorluğu hâlâ tamamiyet-i mülkiyesini muhâfaza ediyordu. Lakin Rusya bu tamamiyeti tehdid ediyordu. Rusya'nın bu tehdidi altında Devlet-i Osmaniyye'nin ne olacağı bir mes'eale idi. İşte bu mes'ealeye bir zaman sonra isim takıldı, Şark Meselesi denildi." Şeklinde çok sarıh ortaya konulduğu aktarmaktadır. Dolayısıyla "Şark Meselesi" daha çok imparatorluğun yıkılış sebeplerinden biri olan dış tehdit unsurları ve iç işlerine müdahale ve kışkırtma yoluyla yeni Türk devletinde de benzer kaynaklı gelişmeler için kullanılagelmıştır. Bkz. Yusuf Akçura, *Şark Meselesine Dair ve Şura-yı Ümmet'te Çıkan Makalelerinden*, Erol Kılınç (hızl.), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016, s. 18; Musa Gümüş, "Namık Kemal'e Göre Şark Meselesi ve Osmanlı Devleti'ni Çöküş Götüren Sorunlar", *History Studies International Journal of History*, Ortadoğu Özel Sayısı/Middle East Special Issue, 2010, s. 148-149; Milliyetçi ilim adamları 1990'larda "Şark Meselesi"ni iki safhada mütalâa etmişlerdir. Birincisi 1071-1683 (Malazgirt Zaferi-Viyana Bozgunu) tarihleri arasındaki "Şark Meselesi"dir. Bu safhada Avrupalıların amaçları; Türkleri Anadolu'ya sokmamak, Türkleri Anadolu'da durdurmak, Türklerin Rumeli'ye geçişini önlemek, İstanbul'un Türkler tarafından fethini engellemek, Türklerin Balkanlar üzerinde Avrupa içlerine ilerleyişine mani olmak şeklindedir. İkinci safhada yani 1683-1921 (Viyana Bozgunu-Sakarya Meydan Muharebesi) tarihleri arasında ise Balkanlar'daki Hristiyan milletleri Osmanlı hâkimiyetinden kurtarmak, Hristiyanlar lehine Osmanlı Devleti'nden reform istemek ve müdahalede bulunmak, Türkleri Balkanlar'dan atmak, İstanbul'u Türklerin elinden geri almak, Anadolu'yu paylaşmak ve Anadolu'yu Türklerin elinden geri almak gibi amaçlar öne çıkmıştır. İkinci safhada 19. yy'ın son çeyreğinde belirmeye başlayan bölücülük ve Ermeni meselesi de "Şark Meselesi"nin uzantısı olarak uygulamaya sokulmuştur. Bkz. Bahaeddin Ögel, Hakkı Dursun Yıldız, Fahrettin Kırzioğlu vd. *Türk Millî Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1992, s. 167-169.

²⁴⁰³ *Bizim Ocak*, Sayı: 73, Nisan 1990, s. 8-25.

²⁴⁰⁴ Mahir Çayan ve arkadaşlarının Tokat'ın Niksar İlçesi Kızıldere köyünde güvenlik güçleri tarafından 31 Mart 1972 günü öldürülmeleri, Çayan'ın 1971 yılında kurduğu kısa adı THKPC olarak bilinen "Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi" örgütünün ortadan kalkmasına yol açmamıştı. Çayan'ın görüşleri "İhtilalin Yolu" ve "Kesintisiz Devrim I-II-III" başlıklı iki kitapçıkta toplanmıştı. Çayan'ın görüşleri ayrıca "Bütün Yazılar" başlıklı bir kitapta yayımlanmıştı. Mahir Çayan'ın bu görüşlerinin odak noktalarından

bilinen ve 1978’de Diyarbakır’ın Lice ilçesinin Fis köyünde yapılan toplantıyla Partiye Karkıran Kürdistan (PKK) adını alan örgütün 1980-1982 arasında 1970’lerin başta DEV-YOL ve THKPC olmak üzere aşırı sol ve Marxist yapıları ve uzantılarıyla²⁴⁰⁵ birleşmesidir. 1983’te ise Irak’ta Kürdistan Demokrat Partisi lideri Mesut Barzani ile ittifak kurulmuş, daha sonra Barzani bu ittifakı lağvetmiştir. 1984’te Şam’da yapılan toplantıda gerilla stratejisi kararı alınmış, 17 Ocak 1987’de ise PKK Mardin’in Gercüş ilçesinde yaptığı köy baskını ile adını duyurmuş, 1990 yılına kadar 2000 kadar insanı katletmiştir.²⁴⁰⁶ Avrupa Parlamentosu’nun da destek verdiği PKK, 1987’de Türkiye’de birleşip Apo’nun komutu ile kitlesel katliamlara başlamışlardı. 22 Haziran 1987 tarihli habere göre, Mardin’in Ömerli ilçesine bağlı Pınarcık köyünde 30 vatandaşı²⁴⁰⁷, 10 Temmuz 1987 tarihli habere göre ise Mardin’de 28, Hakkâri’de iki vatandaşı katletmişlerdi.²⁴⁰⁸ 1990’lı yıllar da yine terörün tırmandığı, kitlesel katliamların devam ettiği ve terörün uluslar arası alanda desteklendiği yıllar olmuştur.

Mevcut devlet politikasıyla Doğu Anadolu meselesinin çözilemeyeceğini öne süren ve daha çok Yazıcıoğlu ekibinin kontrolünde olan “Bizim Ocak”’a göre, Türkiye’de aynı soydan gelen insanların kendilerini farklı milletlerden hissediyor olmasındaki en büyük etken, ihanet derecesinde ihmal edilen kültür politikasıydı. Dergi, “*Eğer o bölgenin insanları farklı bir dil konuşuyorsa, kendilerini başka bir milletten hissediyor-*

biri Siyasal Bilgiler Fakültesiydi. Abdullah Öcalan’ı İstanbul Hukuk Fakültesinden Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesine çeken Çayan hayranlığıydı. Çayan, silahlı eylemleri tek yol olarak görüyordu. Öcalan’a göre de öncü savaşı ve silahlı mücadele olmadan devrim yapılamazdı. Ayrıca Mahir Çayan ve Deniz Gezmiş’in gerilla yöntemlerini birleştirmek gerektiğini düşünüyordu. Bunlar için de parti kurmak gerekiyordu. Uğur Mumcu’nun verdiği bilgilere göre, aradan yıllar geçecek, Kürdistan İşçi Partisi’nin (PKK) Almanya’da yayımlanan Berxwedan adlı gazetesinde PKK’nın Çayan’ın liderliğindeki THKPC örgütünün devamı olduğu şu şekilde ileri sürülecektir: “Bir grup olarak 1973’ten itibaren şekillenip gelişen PKK hareketi 1971 devrimciliğini inceleme ve özümseme temelinde, yenilgiyi temel olan hata ve yetersizlikleri aşmaya çalışıp her alanda bütünsel bir devrimci gelişme sağlayarak vücut buldu. Öte yandan Türkiye Devrimci Komünist Partisi-Devrimci Doğu Kültür Ocakları (TDKP-DDKO) eğiliminin sahte milliyetçiliğini bertaraf edip yurtseverliğini özümseyerek ve canlandırıp geliştirerek ilerleme sağladı. Türkiye’de daha sonra kesintiye uğrayan 71 direnişçiliği 75’lerden itibaren en somut ifadesini PKK’da buldu.” Bkz. Uğur Mumcu, *Kürt Dosyası*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1993, 28-30.

²⁴⁰⁵ Abdullah Öcalan’ın 1970’te Devrimci Doğu Kültür Ocakları üyesi olarak çalışmaya başladığına, dolayısıyla PKK terör örgütünün Marxist yapıların uzantısı olduğuna dikkat çeken Bilal Şimşir, ayrıca Ermeni suikastlarının başladığı yıl PKK’nın temellerinin atıldığını da anlatmaktadır. Şimşir’in dikkat çektiği noktalardan biri de Atatürk Döneminde büyük yararlılıkları geçtiği ifade edilen Umumi Müfettişlik Kurumu’nun 1952 yılında Adnan Menderes Hükümeti döneminde kaldırılmış olmasının oluşturduğu boşluğun yıkıcı, bölücü aşırı akımlarla doldurulmaya çalışılmış olmasıdır. Ermeni suikastları, ASALA, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ve PKK’nın kuruluş süreci ile ilgili bağlantılar için bkz. Bilal N. Şimşir, *age*, s. 584-606.

²⁴⁰⁶ *Bizim Ocak*, Sayı: 73, Nisan 1990, s. 16.

²⁴⁰⁷ *Hürriyet*, 22 Haziran 1987, s. 1.

²⁴⁰⁸ *Tercüman*, 10 Temmuz 1987, s. 1.

sa, siz de Ankara'dan millî kültür yerine tüm Türkiye'ye yetmiş yıldır Batı kültürünü pompalıyorsanız, inançlara savaş açıyorsanız, insanları nasıl bir arada tutabilirsiniz? ”²⁴⁰⁹ Demiştir. Benzer bakış açıları, MHP Parti içi eğitim faaliyetlerinde de vurgulanmıştır. 2 Mart 1992’de Hayrani Altıntaş milliyet duygusunun ümmet olmaya mani olmadığı içeriğiyle yaptığı konuşmada aslında insanları bir arada tutmanın ve milliyet şuurunun pekişmesinde din faktörünün önemine işaret ediyordu.²⁴¹⁰ Bu kapsamda politikaya alet edilmeyen bir Müslümanlık ve militan ölçülerden arındırılmış bir laisizm de 1990’larda Türk milliyetçilerinin gündeminde ve çalışmalarında yer almıştır.²⁴¹¹

“Türkiye Günlüğü” kadrosundan Mustafa Çalık, 1990’larda devlet ve MHP arasında aktüel bir ittifakın olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu vurguda Çalık, dinî müesseseleri hoyrat bir üslûpla örseleyen, Kürt ve Araplara karşı müsamahasız hareket eden ve yok sayarak dâhil etme yöntemini seçmiş bulunan inkılâp rejiminin aktüel ittifak vasıtasıyla yeni baştan öğrenme, edinme ve uygulama sürecinde girdiğini, MHP’nin ise 70’li 80’li yıllarda Müslümanlaştırarak devletten oldukça bağımsızlaştırdığı milliyetçiliğini, İslami vurgulardan bir ölçüde uzaklaştırmak suretiyle devlete yaklaştırmayı, muhalif ülkü ve ülküdaşlarını az da olsa tecrid ederek iyi huylu bir müttefik olmayı başarmış olduğuna dikkat çekmektedir. Çalık, buradan MHP’nin PKK terörünü 6 ayda önleyeceği iddialarının alâka uyandırmaya başladığına bağlanmaktadır.²⁴¹²

Oysa Alparslan Türkeş ve MÇP/MHP, millî devlet, millî bütünlük ve millî kültür bağlamında Kürt sorunu diye bir soruna karşı tavrını koyarken PKK ile Kürtçe konuşan vatandaşları ayırmıştır. Bu yüzden MÇP/MHP’nin meseleye bakışı PKK’ya karşı silahlı mücadele verilmesi²⁴¹³ olurken Kürt vatandaşlara da ayrı bir etnik köken ve millet olarak bakılmamış, Türk milleti kavramı içinde ele alınmıştır. Bu ele alınış biçimine rağmen Martin van Bruinessen, Cumhuriyetin kurulmasından beri askerî ve sivil elitin ülkenin toprak bütünlüğüne yönelik tehditlere karşı özel bir hassasiyet geliştirdiğini ve Türk olmayan en kalabalık etnik grup olarak nitelediği Kürtlerin potansiyel tehlike sa-

²⁴⁰⁹ *Bizim Ocak*, Sayı: 73, Nisan 1990, s. 27.

²⁴¹⁰ *MHP Parti İçi Eğitim Faaliyetleri*, MHP Genel Merkezi Basın Propaganda ve Halkoyu Aydınlatma, Ankara 1996, s.124.

²⁴¹¹ Mehmet Turgut, *age*, s. 422.

²⁴¹² Mustafa Çalık, *Millî Kimlik Milliyet Milliyetçilik*, 4. Baskı, Cedit Neşriyat, Ankara 2016, s. 101-105.

²⁴¹³ Bu noktada milliyetçi aydınlardan Selçuk Duman, 16 Kasım 1937 tarihinde Cenevre’de imzalanan Terörün Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi’nin 8. maddesi “Teröristi ya reddet ya cezalandır.” şeklinde düzenlenmiş olmasına dikkat çekmektedir. Bkz. Selçuk Duman, “Terörizmin Siyasallaşma Süreci ve Türkiye”, *Türkiz*, Yıl: 2, Sayı: 12, Kasım-Aralık 2011, s. 127.

yıldığını söylemektedir.

Bruinessen'e göre, başlangıçta bazı sol partilerin desteklediği ve ayrı olarak tanıdığı Kürtler, Türk partilerinin ve örgütlerinin desteğini kaybedince ayrı olarak örgütlenmeye başlamışlardı. Diğer yandan Bruinessen, PKK'yı "*Türk ordusunun Kürdistan'daki hâkimiyetine meydan okuyabilmiş tek örgüt*" olarak nitelemekte, "*Türk siyasi elitini de çözülmesi gereken bir Kürt sorunu olduğunu kabule zorlayanların demokratik örgütler değil, PKK olduğunu*" söylemesi²⁴¹⁴ Türkiye'ye yönelik çok yönlü stratejilerin bir yansıması gibi görünmektedir. Bu ve benzer bakış açılarını Türk milleti kavramı dışında ayrı bir Kürt kimliğine PKK nezdinde meşru temel arayışları ve Türkiye üzerinde uluslararası baskı oluşturmaya yönelik yaklaşımlar olarak değerlendirebiliriz.

Diğer yandan MHP'nin PKK konusunda dikkat çektiği husulardan biri de Ermeni ASALA örgütü destekli olmasıdır. Nisan 1946'da Türk Kültür Ocağını kuran idealist Türk gençlerinden²⁴¹⁵ ve Eski İçişleri Bakanı ve Başbakan yardımcılığı görevlerinde bulunmuş olan Faruk Sükan da "*İhanetler Karşısında Türkiye*" adlı kitabında Kürtlerin Türklüğünü savunurken bölücülüğün Millî Mücadele yıllarından itibaren tarihsel gelişimini sebepleriyle birlikte ortaya koymuş, 1960'lardan itibaren ayrılıkçı örgütlerin çalışmalarına yer vermiştir. Sükan, Yunan subayların PKK kamplarını ziyaret etmesi, örgüt içinde Rum asıllı kişilere rastlanması, 7 Nisan 1980'de ASALA ve PKK'nın Lübnan'da gizli basın toplantısı, 10 Kasım 1980'de Strazburg'daki Türk Başkonsolosluğu'na yapılan bombalama eylemini her iki örgütün müşterek üstlenmesi, "*Bölücü Kürt-Ermeni-Sol işbirliği*"ne dikkat çekmiştir.²⁴¹⁶

Emekli General F. Güventürk²⁴¹⁷ de 8 Ağustos 1989 tarihli "*Milliyet*" gazetesi-

²⁴¹⁴ Martin van Bruinessen, *Kürtlük, Türklük, Alevilik*, Hakan Yurdakul (çev.), 14. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s. 41, 43.

²⁴¹⁵ İlhan Darendelioğlu, *Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri*, 2. Baskı, Anda Dağıtım, İstanbul 1975, s. 167.

²⁴¹⁶ Faruk Sükan, *İhanetler Karşısında Türkiye*, Kültür Ofset, Ankara 1994, s. 105-170.

²⁴¹⁷ Atsız'ın bir süre dostu ve ahababı olduğunu söylediği Faruk Güventürk, sonraları Atsız tarafından "*Laiklik ve İslamiyet*" adında 14 sayfalık bir broşürde Turancılığı şuursuzluk olarak değerlendirmesi sebebiyle eleştirilmiştir. Atsız'a göre, eser aslında yobazlara karşı yazılmış, yobazlığın Müslümanlıkla ilgisi olmadığı belirtilmiş ve Kemalizmin feyizleri, yobazlığın kötülükleri sıralanırken memleketi batırıcı hain düşünceler arasında komünizmle birlikte Turancılığın da adı sayılmıştır. Kore'deki Türk Tugayı'nın Topçu Komutanı bir binbaşı olarak döndüğü sıralarda Atsız'ın tanıştığı Güventürk, 27 Mayıs 1960 hareketinden sonra Albay rütbesiyle İstanbul Merkez Komutanı olduğu zaman Atsız tarafından ziyaret edilmiştir. Atsız'ın verdiği bilgilere göre Atsız dostça karşılanmış ancak daha sonra iletişimlerinin koptuğu anlaşılmaktadır. Mevlânâ dâhil, türlü konularda konferanslar vermek, eserler yayınlamak gibi faaliyetlerde bulunduğunu söylediği Güventürk, Atsız'ın ifadesiyle komutanlığı bırakmış mürşitlik yapmaya başlamıştır. Atsız, Güventürk'ün Turancılığa yaklaşımına karşı 16 Mart 1966'da Genel Kurmay Başkan-

ne anlattıklarında 1965'te Diyarbakır'da 7. Kolorduordu Komutanı iken Amerikalılar'ın Radar Üs Komutanlığı'na gittiğinde duvarda büyük harflerle Kürdistan-Ermenistan yazılı büyük bir haritanın olduğunu aktarmıştır. Ahmet Kabaklı'ya göre, PKK'yı ordulaştırma, giydirme, örgütleme ve direniş Suriye'nin Irak'ın kârı değil daha büyüklerin işi gibi görünüyordu.²⁴¹⁸

Büyüklerin işi konusunda MHP ve Türk milliyetçileri 1990'larda özellikle "Çekiç Güç"e dikkat çekmişlerdir. Türkeş'e göre, Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve ANAP Hükümeti, Kuzey Irak'taki halkı sözde Saddam Hüseyin'e karşı korumak amacıyla yabancı askerlerden oluşan "Çekiç Güç"ün Silopi'de konuşlandırılmasına izin vermesi bir basiretsizlikti. Oysa Türk ordusu içerisinde meydana getirilecek bir "Çekiç Güç", Zaho'da, Musul'da ve Kerkük'te konuşlandırılabilir, onbinlerce Türk'ün katili olan Saddam'a karşı etkili olunabilirdi. "Çekiç Güç"ün, PKK'lı teröristlerin Türkiye'ye girişine engel olmaması yönüyle Türkeş, "Çekiç Güç"ü vatana ihanet ve bela olarak değerlendirmiştir. Türkeş bütün yabancı üslerin gözden geçirilmesi, gerekliliği olmayanların kapatılması ve yabancı askerlerin memleketlerine gönderilmesini istediklerini belirtmiştir.²⁴¹⁹

Hayati Tek de "Bizim Ocak" dergisindeki yazısında "Çekiç Güç"le ilgili senaryoları konu edinmiştir. Buna göre ilk senaryo, ABD'nin Ortadoğu'daki kukla rejimleri gütmeye siyaseti, ikinci senaryo çağdaş Amerika ve Avrupa yazarlarının kaleminden çıkan ve Irak bünyesinde Kürtlere sağlanacak bir otonomiden daha çok; bir kısmı Irak, bir kısmı da Türk topraklarında bulunacak bir Kürt devletinin kurulmasına dairdi. Üçüncü senaryo ve ince hesap ise kurulacak bir bağımsız Kürt devleti üzerinde Hristiyan Ermeni devletinin teşkil edilmesi üzerine yapılmaktaydı. Tek, Güngör Mengi'nin Sabah gazetesinde 15. 7. 1991 tarihli yazısında ABD Temsilciler Meclisi Üyesi Yahudi Stephan Solarz'ın, Özal hakkında "Amerikan menfaatleri için siyasi geleceğini riske sokan yabancı devlet adamı" dediğini de aktarmıştır.²⁴²⁰

Türkiye'nin daveti üzerine gelen ancak bir süre sonra çıkartılamaz hale gelen Çekiç Güç, kısa bir süre sonra Irak'taki Kürt Partileri ile ilişki kurduğu gibi PKK ile de temas kurmuştur. Bu temasın tespit edilmesi bu güce karşı sert ama sonuçsuz tepkilerin

lığı'na atanan Cemal Tural'ın "Ey Mete'nin Ordusu" hitabını hatırlatır. Bkz. Hüseyin Nihal Atsız, "Turancılık ve Faruk Güventürk", *Ötüken*, Sayı: 54, Haziran 1968, s. 3-5.

²⁴¹⁸ Ahmet Kabaklı, *age*, s. 44.

²⁴¹⁹ Metin Turhan, *age*, s. 290, 324.

²⁴²⁰ *Bizim Ocak*, Yıl: 8, Sayı: 89, Ağustos 1991, s. 29-30.

oluşmasına neden olmuştur. 10-11 Ocak 1992 senesi Çekiç Güç'e bağlı bir helikopterin Cudi dağı üzerinde PKK'lılara yardım malzemesi atması ve bu konuda ileri sürülenler, Ekim 1992'de Kuzey Irak Operasyonu sırasında yaralı PKK'lıların Çekiç Güç helikopterleri ile kaçırıldığı haberinin yayılması Çekiç Güç'e karşı tepkiyi artırmıştır. 1990'ların ortasına gelindiğinde PKK, Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) ve Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) ile küçük örgütleri de kapsayan bir Ulusal Kongre oluşturmayı planlamaya yönelmiş, Hayat Vadisi, Barzan Bölgesi, Metina Dağros Bölgesi, Aşağı Bervari Bölgesi, Hakurk Vadisi, Al Amediyah-Atrush-Agra üçgeninde 12 büyük üstü, 28 küçük kampı tespit edilmiştir.²⁴²¹

Daha önce de ifade edildiği üzere MHP Yükseliş Kurultayı'nda Türkeş, Abdullah Öcalan'ın Ermeni olduğuna dikkat çekmiştir. Bu kapsamda ASALA-PKK birlikteliği Türkiye'nin doğu haritasında değişiklik yapmayı planlıyordu. Bunun arkasındaki gerçek niyeti de Türkeş, Konya Selçuk Üniversitesi'nde Türk dünyası ile ilgili olarak verdiği konferansta dile getirmiştir. Ona göre, yeni kurulan Türk Cumhuriyetleri'ne Türkiye'nin liderlik yapmasını ve Türk birliğini engellemek için emperyalistler Türkiye'nin gündemine Kürt meseslesi ve PKK'yı getirmişlerdir.²⁴²²

Marxist ve ateist bir Kürtçü olan Yunus Rauf'un (1918-1948) yazdığı "Ey Rakip" isimli marşı²⁴²³ da benimseyen PKK'nın gelişim süreci doğrultusunda Türkiye'de bazı sosyalist çevreler de 1980'li yılların sonlarında Kürt kimliğine yönelik önerilerde bulunmuşlardır. Bunlardan biri "Bulgaristan'da Türkler, Türkiye'de Kürtler" kitabıyla Aziz Nesin'dir. Nesin, bu 9 Ağustos 1987 tarihli "İkibine Doğru" dergisinde yayınlanmış bulunan "Kürt Sorunu" başlıklı yazısından dolayı başlayan yargılanma süreci üzerine yayımlamıştır. Bir Kürt bağımsızlığı ve devletin kurulmasına sıcak bakmayan Nesin, bilimsel bir gerçek olarak Kürt kimliğinin tanınmasını, bu kimliğin haklarının verilmesini istemiştir.

Nesin, "Emperyalist güçler, Türkiye'nin başına tıpkı atari oyunlarında olduğu gibi, oyunlar tezgâhlıyor. Türkiye-Yunanistan gerginliği, Ermeni sorunu, Kürtlerin bağımsızlığı, Ortadoğu'daki sorun, Musul-Kerkük'te hakkımız var gibi birtakım lafların çıkarılması, bu atari planlarının birer kartı. Şartlara göre istediklerini oynuyorlar. Onun

²⁴²¹ MHP Parti İçi Eğitim Faaliyetleri, MHP Genel Merkezi Basın Propaganda ve Halkoyu Aydınlatma, Ankara 1996, s. 165-166, 187.

²⁴²² Cemal Anadol, *Alparslan Türkeş Olaylar Belgeler Hatıralar ve MHP*, Burak Yayınevi, İstanbul 1995, s. 299.

²⁴²³ Cazim Gürbüz, *age*, s. 367.

için ben bugünkü yasalar değiştirilerek Kürt halkının varlığının kesinkes kabul edilmesi ve kültürel bütün haklarının verilmesinden yanayım” diyordu.²⁴²⁴ Nesin’in emperyalizmin oyunlarına dikkat çekmesi, çoluğun çocuğun ve ihtiyarların öldürülmesi ile bağımsızlık savaşı olamayacağını vurgulaması yönüyle haklı kaygılarına karşı da Ahmet Kabaklı, Bulgaristan’daki Türkler ile Türkiye’nin doğusundaki vatandaşları karşılaştırmayı Nesin’e yaraşır bir cesaret, bir güldürü örneği olarak değerlendirmiştir.²⁴²⁵

Alparslan Türkeş ve MHP, Kürtlüğe millî kültür ve millî bütünleşme çerçevesinde bakarken ikinci olarak da PKK’yı da dış kaynaklı bir iç güvenlik sorunu olarak görmüştür. Bu kapsamda Türkeş’in gayretiyle DYP, SHP, ANAP Grup Başkanvekilleri ile 16 milletvekilinin imzasını taşıyan Türkiye’nin iç güvenlik sorunları konusunda “Genel Görüşme” açılması için önerge verilmiştir. Türkeş yaptığı konuşmada emperyalizmin Türkiye ve Ortadoğu’daki hedeflerine ulaşmak için ustaca ilmî metodlar izlediğini söylemiş, Türk milletinin 920 yıldır ayrılmaz bir parçası olan Kürtler hakkında da “...Doğulusuyla, Batılısıyla, memleketimizin insanları birbirinin kardeşleridir. Kürtçe konuşan kardeşlerimiz ne kadar Kürtse, biz de onlar kadar Kürdüz; biz ne kadar Türksek, onlar da bizim kadar Türk” demiştir. Türkeş, Türkiye’ye ve kendilerine yönelik asimilasyon suçlamaları yapıldığını ancak Türk milletinin tarihinde böyle bir durumun olmadığını aksine Türklerin bulundukları yerlerde asimile olduğunu Selçuklular döneminde Suriye örneğinde vermiştir.²⁴²⁶

Türkeş’in dikkat çektiği husus Demirel’in halkla kucaklaşalım²⁴²⁷, SHP’nin geniş demokratikleşme ve ANAP’ın “Çok kültürlülük” ve Yeni Osmanlı modelinden farklı olmuştur. Türkeş, bölgede eşkıyalığın hâkim olmaya başladığını, halkla kucaklaşabilmek için önce kanun hâkimiyeti ve hukukun üstünlüğünün inşa edilmesi gerektiğini, sonra önleyici tedbirler ve silahlı mücadele ile PKK’nın üzerine gidilmesi gerektiği

²⁴²⁴ Aziz Nesin, *Bulgaristan’da Türkler Türkiye’de Kürtler*, Adam Yayınları, İstanbul 1989, s. 31-33.

²⁴²⁵ Ahmet Kabaklı, *age*, s. 53.

²⁴²⁶ *Alparslan Türkeş’in TBMM’deki Konuşmaları*, Hüseyin Hüsnü Uğur (drl.), TBMM Basımevi, Ankara 2009, s. 251-260.

²⁴²⁷ 14 Ekim 1991 yılında “Kürt meselesini mutlaka çözeceğim. Kürt realistisini tanıyorum” diyen Başbakan Süleyman Demirel, bu görüşünü Mart 1992’de Güneydoğu’ya yaptığı gezide ve 18 Mayıs 1992’de Budapeşte’de yapılan “Uluslararası Basın Enstitüsü” toplantısında tekrarlamıştır. Bu ifadesinden 6 yıl sonra bu defa Cumhurbaşkanı olarak HADEP Genel Başkanı Murat Bozlak’ı köşkte kabulü sırasında Murat Bozlak’ın Türkiye’nin temel sorununun Kürt sorunu olduğunu ifade etmesi üzerine Türkiye’nin Kürt sorunu değil terör meselesi olduğunu, devletin bir tane olduğunu ve Türkiye Cumhuriyeti’nin herkeşe eşit haklar getirdiğini ifade etmiştir. Bkz. Mustafa Aksoy, “Kürt Sorunu Üzerine”, *Yeni Nesil Ülkücüler-Kürt Sorunu ve MHP Üzerine*, İktal Vurucu, Fırat Kargioğlu (Ed.), 1. Baskı, Karaağaç Yayınları, Ankara 2016, s. 429.

yönünde bir kanaate sahip olmuştur.

Bu çerçevede Türk milliyetçilerinin PKK'nın bir nevi propagandasına hizmet ettiğini ve mücadelenin ciddiye alınmadığına yönelik “PKK'nın sonu geliyor”, “PKK'nın son çırpınışları”, “Devletin girmediği tek karış toprak kalmadı”, “Güneydoğu'da bir savaş kazandık”, “PKK'nın kökü kazınacak”, “Şehitlerimizin kanı yerde kalmayacak”, “PKK'ya son darbe”, “Suriye ile şöyle anlaştık”, “İranla böyle barıştık”, “Güneydoğu'da büyük harekât” vb. yaklaşımlarına ve gazetelerin “İç savaşa mı gidiyoruz”, “Avrupa PKK'ya cephe aldı”, “ABD, PKK'yı terörsit ilan etti”, “PKK'nın şu veya bu kanadı çöktü”, “PKK'nın şu veya bu sorumlusu ele geçti” gibi başlıklarına da tepkili oldukları anlaşılmaktadır.²⁴²⁸ Bu noktada kamuoyu ve halk desteğinin sağlanmasına dikkatle eğilinmeli ve bu husus uzmanlıkla yürütülmeliydi.

PKK'nın doğrudan Türkiye'ye savaş yürüttüğü ve uluslararası destek gördüğü bir ortamda MHP, halka doğru bilgi sunmak ve kamuoyunu doğru yönlendirmek amacıyla ilmî bir teklifte de bulunmuştur. Bu kapsamda MHP Genel Başkan Yardımcısı Rıza Müftüoğlu öncülüğünde “Türkiye Güvenlik Araştırmaları Kurumu Hakkında Kanun Teklifi” verilmiştir. Kurumsal şekilde tüm birimleri ve görevleri belirlenen “Türkiye Güvenlik Araştırmaları Kurumu Hakkında Kanun Teklifi”, gerekçesinde müşterek tarih ve müşterek kültür vurguları yapılırken, Şark Meselesi, PKK, Demirci Kawa efsanesinin Ergenekon destanının çarpıtılmış şekli olduğu, Nevruz'un Kürtlere özgü bir bayram olmadığı anlatılmıştır. Bu kurumsal yapı ile hedeflenen bölgenin siyasi, etnik, kültürel özelliklerinin araştırılması ve tahlil edilerek Türk kamuoyuna doğru bilgilerin verilmesi hedefleniyordu.²⁴²⁹

İş Dünyası Vakfı'nın finans ettiği Türkiye Gönüllü Kültür Teşekkülleri'nin III. İstişare Toplantısı'nda (19 Aralık 1992) konuşan Rıza Müftüoğlu da bölücü terörün dış kaynaklı siyasi olması, silahlı olması ve ideolojik olması boyutlarını dile getirirken PKK ve terörle mücadele konusunda yukarıda bahsi geçen teşkilata vurgu yapmış, her sahada uzmanlarla topyekûn mücadeleyi önermiştir. Aynı toplantıda Türk Dünyası Kurultayları'nın düzenlenmesinde etkili olan Abdülhalûk Çay da meselenin kültürel, sosyal, siyasi ve politika yanlışları boyutları üzerinde durmuş, kültürel boyutu; tarih ve tarihçe meselesi, dil safhası, coğrafya ve Kürdistan meselesi ve tamamen bir kültür meselesi olarak

²⁴²⁸ Mehmet Turgut, *age*, s. 400.

²⁴²⁹ *MHP Meclis'te-Milliyetçi Hareket Partisi'nin TBMM Faaliyetleri*, s. 201-212.

ele almıştır. Kürdistan coğrafi teriminin ortaya çıkmasında Tanzimat sonrasında İngiliz yönlendirmesinin etkili olduğu Çay tarafından ifade edilmiş, Türk kültür coğrafyasına vurgu yapılmıştır.²⁴³⁰

Türkeş'in özellikle kamuoyunun aydınlatılması ve iç ve dış propaganda ve bilgilendirmenin yerinde ve isabetli çalışabilmesi için teklifler gündeme getirdiğini de görüyoruz. Bunlardan biri TBMM'de 25 Mart 1992'de yaptığı konuşmada gündeme getirdiği "Halkoyu (Kamuoyu) Aydınlatma Bakanlığı"dır. Bu bakanlık Türkeş'e göre, "Türkiye Halkoyu" ve "Dünya Halkoyu" olarak iki bölüm halinde teşkilatlanabilirdi. Diğer bir teklif ise yukarıda da adı geçen "Millî Güvenlik Enstitüsü"dür. Bu da ilim adamları ve uzmanlardan oluşmalı ve ilgililere gereki dökümanların hazırlanması konusunda üst düzeyde yardımcı olmalıydı.²⁴³¹

Kürt meselesini 8 Kasım 1993'te Çapraz Ateş Programı'nda aile meselesi olduğunu söyleyen Türkeş²⁴³², 24 Aralık 1995 Seçim Beyannamesi'ne yazdığı önsözde Türk-Kürt, Laik-Antilaik, Sünnî-Alevî gibi kamplaşmalarının tehlikelerine vurgu yaparken ileriye göremeyen siyasetçilerin çekilmesi gerektiğini söylemiş ve "Türkiye için varolmalıyız" diyerek MHP'nin 1990'lardaki varlık nedenini ve duruşunu belirlemiştir. Bu beyannamede "*MHP milletin ve onu birarada tutan temel değerlerin oluşturduğu milliyetçiliği çağların en önemli gerçeği, siyasi ve sosyal olayların hareket merkezi olarak kabul etmektedir*" denilerek Türk milliyetçiliği 1990'ların havası içinde Türk milletini bir arada tutacak yegâne yol olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda terör meselesini Kürt kimliğine endekslemenin karşısında olduklarını söyleyen MHP, bin yıllık kardeşlerimiz diye gördüğü Kürt vatandaşlarla birliğin korunması için terörle mücadelenin "Özel yetiştirilmiş güçler"le²⁴³³ yapılması gerekliliği üzerinde durmuştur. Rıza Müftü-

²⁴³⁰ Türkiye Gönüllü Kültür Teşekkülleri III. İstişare Toplantısı (Ankara-19 Aralık 1992)-Türkiye'nin Milli Bütünlüğü ve Güvenliği, İş Dünyası Vakfı-İrfan Yayınları, İstanbul 1993, s. 42-45, 126, 132.

²⁴³¹ Alparslan Türkeş'in TBMM'deki Konuşmaları, Hüseyin Hüsnü Uğur (drl.), TBMM Basımevi, Ankara 2009, s. 267.

²⁴³² <https://www.youtube.com/watch?v=rMuEeVbD-O4> (Erişim Tarihi: 19.10.2021)

²⁴³³ Rıza Müftüoğlu, Türkiye'ye yönelik örtülü bir savaşın yürütüldüğü 1992-1993 yıllarında cereyan eden bir gelişme hakkında bilgi vermektedir. Bu bilgi, PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın kellesinin alınmasına yönelik verdiği emir ve sonrasında yaşananlarla ilgilidir. Buna göre 1992 yaz ayında Alparslan Türkeş, V. K isimli ülkücüye Öcalan'ın kellesini getirmesini istemiş, bunun için V. K ekip kurup Suriye'ye geçmiş, araştırmalar sonucunda Öcalan'ın yaşadığı üç katlı bahçeli müstakil ev tespit edilmiş ve yakınlarında bir ev tutulmuştur. Operasyon hazırlıklarının yapıldığı bir süreçte, Başbakan Tansu Çiller'in Apo'nun sıkıştırıldığını, 4 Özel Tim gönderileceğine dair kamuoyuna yansıyan bilgiler paylaşması Türkeş'in başlattığı operasyonun sonuçlanmamasına sebep olmuştur. Bkz. Rıza Müftüoğlu, *age*, s. 199; Tansu Çiller'in 1995 sonbahar ayında MİT üzerine kurduğu baskı ile Mehmet Eymür ve Yeşil ile bir operasyon başlatılmış, 6 Mayıs'ta talimat verilmiş ancak C-4 patlayıcı minibüs Öcalan'ın

oğlu, PKK'nın 1 yılda kökünün kazınabileceğini söylemiştir.²⁴³⁴ Ayrıca MHP'nin terörle özel mücadele programını yürütürken, özerk bölge, otonomi gibi fikirlerin de şiddetle karşısında olacağı belirtilmiştir.²⁴³⁵

Ahmet Taner Kışlalı'nın Türkeş'le yaptığı röportajda ise Türkeş, terör meselesinin çözümü için kültürel, siyasi, ekonomik uzun vadeli tedbirlere ihtiyaç olduğunu söylemiş, iktidarların *"benim zamanımda bir şey olmasın"* havasının ise hastalığı müzminleştirdiğini ifade etmiştir. Türkeş, siyasilerin *"teröre alışacağız, terörle yaşamaya alışmalıyız"* yaklaşımlarına karşı terörün üstesinden geleceklerin göreve çağırılması ve özel birlikler kurulması gerektiğini düşünmektedir. Ona göre, geniş bir istişare meclisi ile kapsamlı bir plan hazırlanmalı, sivrisineklerle uğraşmak yerine bataklık kurutulmalıydı.²⁴³⁶

PKK ile Kürt vatandaşları ayrı ele alarak Kürtlüğü Türk milleti çerçevesinde kabulü, MHP'nin milletleşme temelindeki yaklaşımıyla ilgili olduğuna başlangıçta işaret etmiştik. MHP veülküçü kuruluşlar ve Türkeş'le yakınlığı olan Orhan Türkdoğan milletleşme sürecinde önemli bazı noktalara işaret etmektedir. Kültürel benzeşim ve sosyal seferberlik kalıplarının dengeli bir şekilde ilerlemesi sosyal bütünleşmeyi sağlaması bu bakımdan önemli görülmüştür. Türkdoğan'a göre, kitle iletişim araçlarının etkin bir şekilde kullanılması, bölgelerarası sosyal hareketliliğin yoğunlaşması, kentleşme ve endüstrileşmenin coğrafi alanlara yayılması, standart eğitim ve kültür kalıplarının okul öncesinden itibaren uygulanması etnik özelliklerden dil, kültür, gelenek ve iktisadi statüdeki yansımaları engelleyebilmektedir.²⁴³⁷

Devlet Planlama Teşkilatı Millî Kültür Komisyonu, 1980'lerden sonra sosyal seferberlik ve kültürel benzeşim gerçeği üzerine yoğunlaşmış, milletleşme sürecinde bir sosyal sistemin unsurları veya bir milletin mensupları arasında ortak tutum ve davranışların oluşmasına dikkat çekmiştir. DPT'nin görüşüne göre, yaygın kültür birliği ve bütünlüğü sağlanması şarttır. Nitekim ulaşım ve haberleşme imkânlarının sınırlı ve gelişmemiş olması yüzünden çeşitli yerlerde birliği bozucu mahiyette kültür farklılıkları baş

kaldığı çiftlik evine çok yaklaşmadan patlamış ve sonuç alınamıştır. Refah-Yol Hükümeti döneminde de 27 Kasım 1996 günü için operasyon planlanmış, Öcalan'ın kaldığı ev olarak tespit edilen PKK evi infilak ettirilmiş ancak Öcalan'ın daha önce kaçtığı ortaya çıkmıştı. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/yesilinelinden-iki-kez-kurtuldu-39041520> (Erişim Tarihi: 19. 11. 2021)

²⁴³⁴ *Milliyet*, 08.08.1993, s. 23.

²⁴³⁵ *MHP Seçim Beyannamesi (24 Aralık 1995)*, s. 3, 7.

²⁴³⁶ Metin Turhan, *age*, s. 394.

²⁴³⁷ Orhan Türkdoğan, *Millî Kimliğin Yükselişi*, 2. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul 1999, s. 179.

göstermiştir.²⁴³⁸

Devlet Planlama Teşkilatı'nın görüşü istikametinde 1980'li yıllarda milliyetçi-muhafazakâr entelijansiyanın kontrolünde çalışmalar yürüten Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü de Kürtlerin Türklüğü, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Türklüğü konusunda yayınlara ağırlık vermiştir. Bu çerçevede yayınlanan bazı eserlerin isimlerini şu şekilde tespit ettik: Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri: Osmanlı belgeleri ile Kürt Türkleri Tarihi-Yay. Hzl. Şükrü Kaya Seferoğlu, Halil Kemal Türköz, Türk Millî Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu- Bahaeddin Ögel, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Türkçesini Etkileyen Faktörler- Kadri Kemal Kop, Van Tarihi ve Kürt Türkleri Hakkında İncelemeler-Süleyman Sabri Paşa, 101 Soruda Türklerin Kürt Boyu -Şükrü Kaya Seferoğlu, Türkistanlı Bir Türk Boyu Kürtler-Aydın Taneri, Tarih Boyunca Kürt Türkleri ve Türkmenler-İsmet Parmaksızoğlu, Kurmancı ve Zaza Türkçeleri Üzerine Bir Araştırma-Tuncer Gülensoy, İki Türk Boyu Zaza ve Kurmancılar-Hayri Başbuğ, Doğu Anadolu ve Muş'un İzahlı Kronolojik tarihi-M. Salih San, Anadolu'nun Doğu ve Güneydoğusu-H.Kemal Türközü, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Uygarlığına Giriş-Prof. Dr. M. Aktok Kaşgarlı, Doğu Anadolu'da Dil-Onomastik İlişkileri Üzerine Bir Deneme-Edip Yavuz.

Bununla birlikte MHP geleneği içindeki Türk milliyetçilerinin ayrıştılmaya çalışılan Kürtlere bakışı 1960'lı yıllardan itibaren iç barış ülküsü, millî bütünlük, millî kültür kapsamında ilerleme kaydettiği görülüyor. 1979'da MHP'nin Kürtlerin Türklüğünü, Kürtlere öğretmek amacıyla Diyarbakır'lı Ali İhsan Bacalan ve Elazığ eski Ocak Başkanı Vedat Güldoğan öncülüğünde "Kon" isimli Türkçe ve Kürtçe bir derginin çıkarıldığı görülmektedir. Dergi ancak tek sayı çıkabilmiştir. Ali Kuzu'ya göre, derginin yayınıni durdurmasını MİT ve Genel Kurmay Başkanlığı istemiştir.²⁴³⁹ Derginin kapakta "Kon" isminin altında "Alevîsiyle Sünnisiyle Türk Milletiyle Kürdüyle Canlar Bir Olalım" kapak yazısında ise "Doğu'ya Uzanan Emperyalist Elleri Kıracağız" yazmaktadır. Kapakta poşulu sarkık bıyıklı elinde tüfekte "Doğulu Ülkücü" resmedilmiştir.²⁴⁴⁰

1970'lerde MHP'nin yayın organı olan "Devlet" gazetesi ekibinde yer almış olan Cezmi Bayram da 12 Eylül 1980'den önce Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da

²⁴³⁸ Orhan Türkddoğan, *age*, s. 180.

²⁴³⁹ Ali Kuzu, *age*, s. 273-274.

²⁴⁴⁰ *Kon*, Ocak 1979.

MHP'nin güçlü olduğuna dikkat çekmekte Malatya'da desteklediği bağımsız adayın, Elazığ, Bingöl ve Van'da da partili adayların Belediye Başkanı seçildiğine vurgu yapmaktadır. Yani bölge halkı, MHP'ye mesafeli değildi ve Türk milliyetçiliği Kürtçülüğü tahrik etmiyordu. Ahmet Dinç'in "Bozkürt-Ülkücü Camianın Kürt Evlatları" kitabında da MHP'nin iç barış ülküsü ve milletleşme stratejisi çerçevesinde Kürtlüğe bakışı ve Kürtlerle ilişkilerinin daha iyi takip edilmesi mümkündür.²⁴⁴¹

Kitapta daha CKMP döneminden itibaren Doğu Anadolu topraklarında Kürt ve Zazalar'dan oluşan isimlerin MHP'nin ve Türk milliyetçiliğinin bölgedeki katkılarından bahsedilmektedir. Bu kapsamda Genç Ülkücüler Teşkilatı'nın şube açtığı ilk iller arasında Kürt ve Zazalar'ın yoğunlukta olduğu Elazığ, Kars ve Diyarbakır'ın bulunması, 1971'de Urfa'da örgütlenmesi, Gaziantep, Bingöl, Malatya'nın Pötürge ilçesi, Van'ın Gevaş ilçesi ve Tatvan, Siirt, Muş, Ağrı'da Ülkü Ocakları'nın 1970'lerde teşkilatlanmaları dikkate değer görülmektedir. Bölgedeki Ülkü Ocakları'nın Urfa ve Mardin Ülkü Ocakları başta olmak üzere İmam Hatiplilerin üniversitelere girebilmesi için "vetoya hayır" mitingleri düzenlemesi, bildiriler dağıtması, Kars ve Mardin Ülkü Ocakları'nın "Güneydoğu-1 Yardım Kampanyası" başlatması, bölgedeki ocakların Malazgirt'in 900. Yıl kutlamalarına verdiği destekler MHP'nin bölgede tabanının oluştuğunu gösteriyordu. Türkeş, MC Hükümeti döneminde Başbakan Yardımcısı olarak gittiği Diyarbakır'da, çıkan olaylar sonrası hayatından endişe ettiği Diyarbakır Ülkü Ocakları Başkanı olan Ali İhsan Bacalan'ı, Özel Kalem'ine alarak korumuştur.²⁴⁴²

Ahmet Dinç, "Bozkürtler" kitabında 12 Eylül 1980'e kadar meydana gelen sağ-sol çatışmalarında yüzlerce Kürt/Zaza kökenli ülkücünün öldürüldüğünü isim, memleket ve ölüm tarihleriyle tespit edilen kadarıyla yer vermiştir. Dinç'in yaptığı değerlendirmelerden biri de Kürt/Zaza kökenli ülkücülerin oransal olarak hem daha fazla sayıda çatışmanın içine girmiş olduğu ve hapisanelerde en korkunç işkenceleri görmüş olduklarıdır. Dinç, Kürt kökenli ülkücülerin yiğit, gözüpek ve tehlikeye atılmaktan bir an tereddüt etmediklerine yönelik kanının "Ülkücü Hareket" mensupları arasında yerleşmiş bir kanı olduğunu da belirtmektedir. Alparslan Türkeş'in Hakkâri'deki "Yalnız Kurt"u olarak bilinen Kırmanç Pinyanişi aşiretine mensup Tahsin Öztepe, MHP'nin Bingöl

²⁴⁴¹ Cezmi Bayram, *Türk Milliyetçiliği-Tarihi Seyri, Yeni Hedefleri*, 1. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013, s. 80.

²⁴⁴² Ahmet Dinç, *Ülkücü Camianın Kürt Evlatları-Bozkürt*, 1. Baskı, Karakutu Yayınları, İstanbul 2011, s. 160-185.

Belediye Başkanı Zaza kökenli Hikmet Tekin, MHP'nin Eğitimciler Grubu'nda Elazığ'lı Zaza Faik İcmeli ve Kürt Abdullah Alay'ın bulunması, İcmeli'nin MHP'nin İstanbul Gençlik Kolları'nın başına geçmesi, Alay'ın Doğu ve Güneydoğu'da eğitimciler adına faaliyet yürütmesi ve Alay'ın Bursa Ülkü Ocakları Başkanlığı yapması “Ülkücü Hareket” içinde yerleşen kanıyı destekler mahiyettedir.²⁴⁴³

Yine Selim Kaptanoğlu'nun Doktor Üsteğmen olarak Ankara'dan Bitlis'e tayin edildiği dönemde AP ve MSP'nin Kürtçü hareket karşısındaki yetersizliklerine karşı, asker olmasına rağmen Bitlis'te Bitlis'li Burhan Enuştekin ve Bitlis'li gençlerle Bitlis Ülkü Ocakları'nın kuruluşunu sağlamaları önemlidir. Zira Burhan Enuştekin daha sonra Ülkü Ocakları Genel Başkan Yardımcılığı görevinde bulunmuştur.²⁴⁴⁴

Ahmet Dinç, Şanlıurfa Siverek'li Zaza kökenli²⁴⁴⁵ ve Koran aşiretine mensup Prof. Dr. Kâmil Turan'ın CKMP yıllarından beri Türk milliyetçiliği ve MHP ile iç içe olduğunu, 2007 Seçimleri'nde AKP milletvekili seçilen Zafer Çağlayan'ın, 1994-1995 yıllarında İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Tayyip Erdoğan'ın danışmanlığını da yapmış olan Mehmet Metiner'in 1980 öncesinde “Ülkücü Hareket” içinde bulunmuş

²⁴⁴³ Ahmet Dinç, *age*, s. 188-218.

²⁴⁴⁴ İrfan Ülkü, *age*, s. 34-35.

²⁴⁴⁵ Zaza'lara yönelik Cumhuriyet Dönemi bakışı da sonraki yıllarda MHP geleneği içindeki Türk milliyetçiliği de olumlu bakmıştır. Dil ve din olarak farklılık ve çeşitlilik gösteren Zazalar'ın esas itibarı ile Kertlere ve dolayısı ile Türklere dayandığını ifade eden Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında milletleşme sürecinin inşasında doğrudan etkili isimlerden biri olan Hasan Reşit Tangut, bu ismin Sasak yani Eski Türkçede kaya anlamına gelen ve Zazaların da yüksek kayalara, ulu ağaçlara ve kutlu sulara hürmet etmelerinden hareketle bu tabirin Zaza kelimesinin kökü olduğunu belirtmiştir. Tankut, Sasak kelimesindeki k harfinin düşmesi ile kelimenin “Sasa” yani “Zaza” halini aldığını ifa eder. Öte yandan Zazalarda Sümer izleri arayan Tankut, bu izleri inanç kıyaslamasında bulur. Tankut'a göre Sümer tanrısı Hom ve Alevî, Sünni bütün Zazaların tanrıya verdikleri isim olan Homa arasındaki ilişki bu durumu açıklamaya yeterlidir. Tankut'a göre Zazalar Türklüğünü zamanla kaybetmiş bir boydur. Ancak hala Türklük izlerini taşımaktadırlar. Keza Dersim Zazalarının Eski Türk Dini olan Şamanizmin izlerini taşıdığını ve Şamanizm'de önemli olan Kam ve Şam ifadelerine Dersim'de hürmet edildiğini hatta erkeklerin çoğuna bugün hala Kamo dendiğini belirten Tankut, Bingöl'de Alevî köylerinden birinin de yine Şaman ismini taşıdığını belirtmiştir. Bkz. Erhan Alparslan, Tülay Aydın, “Bir Cumhuriyet Aydını Olarak Dil ve Kültür Politikaları Işığında Hasan Reşit Tangut”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 60, Bahar 2017, s. 48; MHP ve Türk milliyetçileri de Ziya Gökalp'in tasnifi temelinde Kürt aşiretleri içinde verilen ancak dilbilgisi, sözdizimi ve kelimeler itibarıyla aralarında dil farkları olan bu aşiretler içinde Zazalar'a ayrı bir ehemmiyet vermiştir. Zazalara verilen ehemmiyet, partinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yla bütünleşme politikasının ve ayrılıkçı Kürtlere karşı bir stratejisinin de parçası gibi düşünülebilir. Gökalp'in Kürt aşiretleri ve Zazalar hakkında tespitleri için bkz. Ziya Gökalp, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2011, s. 30-49; Orhan Türkdöğün da Zazaları göçlerden sonra Orta Asya'dan ayrılıp Fırat ve Dicle havzalarına yerleşen Su kavmi dediği proto Türkleri'ne dayandırmaktadır. Türkdöğün'a göre, Mezopotamya'da kurulan ve yaşayan Sümerler ve Suvar/Suvar Türkleri, Su Türkleri'nin bir boyudur ve Zazalar'ın ilk atalarıdır. Türkdöğün Bingöl'de Suvaran adlı iki köyün varlığına da işaret ederken Menender Protektar ve Durtrich öe Marquart adlı Bizans tarihçilerinin de Su'larla Sakalar'ın aynı olduklarına işaret ettiklerini belirtmektedir. Bkz. Orhan Türkdöğün, *Türk Toplumunun Kültürel Dinamikleri*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2012, s. 253.

olduğunu belirtmektedir. Ancak bazı Bozkürtler de 1980 sonrasında başlamak suretiyle Kürtçü ve radikal İslamcı eğilime kaymıştır. Bu doğrultuda Mehmet Metiner, Muhafazakâr Parti'nin Genel Başkanı Mehmet Pamak Kürtçü ve radikal İslamcı eğilimin tipik örnekleri olarak değerlendirilmektedir.²⁴⁴⁶

Rıza Müftüoğlu da MHP'nin Güneydoğu Anadolu bölgesinde ciddi bir taraftarı olduğuna dikkat çekmekte, 1991-1995 yılları arasında “Bozkurt”tan uyarlanarak “Bozkürtler” tabirinin kamuoyunda yer aldığını vurguluyordu. Müftüoğlu, 1993'te MHP Genel Merkezi'ne gelen aşiret reislerinin genel merkezde Kürtçe konuştuğuna da işaret etmiştir.²⁴⁴⁷ MHP'ye yakın çevrelerin ve ilim adamlarının faaliyet yürüttüğü Türk Ocakları'nın Ankara'da Başkent Öğretmevi'nde 26-27 Mayıs 1995'te “Tarih Boyunca Anadolu'da Türk Nüfus ve Kültür Yapısı” adıyla düzenlemiş olduğu ilmî toplantıda Sadi Somuncuoğlu'nun daveti ile konuşan CHP ve AP eski milletvekili Ahmet Zeydan'ın da Kürtlerin Türkmenliğini vurgulaması ve kendini Türkoğlu Türk olarak sunması, MHP'nin ve Türk milliyetçilerinin birlik ve beraberlik davasının somut yansımalarından biri olarak ortaya çıkmıştır.²⁴⁴⁸

Bununla birlikte MHP'nin milletleşme davası içinde ele alınması gereken konu Tanıl Bora, Kemal Can, Merdan Yanardağ gibi isimler ve çevreler tarafından MHP'nin Kürt kimliğine bakışının “inkârla ırkçı ikrar” arasında olduğu şeklinde yoruma tabi tutulmuştur. Bu kalemler PKK'nın üzerinden provakasyonlar yaptığı, ulusal isyana dönüştürmeye çalıştığı ve 1992'de ciddi olaylara sebep olduğu Nevruz bayramının da Kürtlere karşı sahiplenildiği yazmaktadır. Onlara göre, MHP ve Türk milliyetçileri 1992'den itibaren bu bayramı “Ergenekon Bayramı” olarak kutlanması için harekete geçmiş, 27 Ocak 1993'te MHP MYK'sı Nevruz'un yurt sathında kutlanması yönünde karar alarak provakatif eylemlere girişmiştir.²⁴⁴⁹

Oysa Nevruz'un Türk milletinin Ergenekon'dan çıkışını simgeleyen millî günü ve bayramı olduğu II. Meşrutiyet yıllarında Gökaltı tarafından işlenmiş, Ömer Seyfettin tarafından 18 Mart 1914 tarihinde “Tanin” gazetesinde “Türklerin Millî Bayramı Yeni

²⁴⁴⁶ Ahmet Dinç, *age*, s. 302-303.

²⁴⁴⁷ Rıza Müftüoğlu, *age*, s. 143-144.

²⁴⁴⁸ *Millî Kültür İçinde Bir Bütünüz*, Yücel Hacaloğlu (yay. hzl.), Türk Yurdu Yayınları, Ankara 1995, s. 17-28.

²⁴⁴⁹ Tanıl Bora, Kemal Can, *Devlet ve Kuzgun*, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 94-95.

Gün: 9 Mart” başlıklı makalede²⁴⁵⁰ yazılmış ve devlet töreni şeklinde kutlanmaya başlanmıştır. Atatürk Döneminde ise Millî Mücadele, Ergenekon’dan çıkışa benzetilmiş, 23 Mart 1921’de Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde bir makale yazan Kütahya Mebusu Besim Atalay bunu dile getirmiştir. Sakarya Meydan Muharebesi’nden sonra Büyük Taarruz Savaşı için yapılan hazırlıklar döneminde de Atatürk’ün talimatıyla Nevruz/Ergenekon okullarda ve TBMM’nin önünde kutlanmıştır. Ancak süreç içinde Nevruz, Demirci Kawa’nın zalim hükümdar Dehhak’ı alt ettiğini anlatan efsaneyle özdeşleştirilerek 1980 sonrasında Kürt millî günü olarak anlamlandırılarak özellikle Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Kürt kimliğinin bir simgesi haline getirilmiştir.²⁴⁵¹

Ne yazık ki Nevruz, bütünüyle Türk milletinin kurtuluşunu, bağımsızlığını simgeleyen bir millî gün ve bayram, bütün Türk dünyasının ortak kültür unsuru olarak ele alınışının ihmal edilmesi sonucu 1980 sonrasında bölücü terör örgütü PKK tarafından dejenere edilmiş, sahiplenilmeye ve Türk milletinin bütünlüğünü ve millî kültürünü parçalamaya dönük kullanılmaya çalışılmıştır. Buna karşı Türk milliyetçiliğinin en önemli unsurlarından olan millî kültür konusunun önemi bu süreçte kendini hissettirmiş, DPT, TKAE ve Kültür Bakanlığı başta olmak üzere konu önem kazanmıştır. Bu çerçevede MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş ve Devlet Bahçeli’ye de danışmanlık yaptığı bilinen Abdülhaluk Çay, ilk baskısı 1985’te, ikincisi 1988’de yapılan ve 1993’e kadar toplamda beş baskı yapan “Türk Ergenekon Bayramı” kitabını yazmıştır. Kitap, TKAE tarafından yayınlanmıştır.

Terör örgütü PKK tarafından Türk kültürü çevresinden çıkarılmak istenen ve kanlı eylemlere başlangıç yapılmak istenen Ergenekon/Nevruz hakkında Abdülhaluk Çay, Doğu Türkistan’dan Anadolu’ya; Anadolu’dan Balkanlara kadar bütün Türk dünyasında ve topluluklarında kutlanan bu günün atadan miras olarak kutlanageldiğini böylelikle millî kültür unsuru halini aldığını söylemiş, bunu anlayabilmek için tam manasıyla millet olmak gerektiğini söylemiştir.²⁴⁵²

İçişleri Bakanlığı da 1991’de Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, İran, Irak ve Kürt kökenli vatandaşlar tarafından kutlanılan Nevruz’un “Türklerin Yeni Günü” olduğu belirtilerek resmî bir program çerçevesinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki ilkokul-

²⁴⁵⁰ Bkz. Ömer Seyfettin, *Türklük Üzerine Yazılar*, Muzaffer Uyguner (drl. ve hzl.), Bilgi Yayınevi, İstanbul 1988, s. 97-106.

²⁴⁵¹ Demet Cansız, “Cumhuriyet Dönemi Nevruz Kutlamaları”, *Türk Yurdu*, Sayı: 290, Ekim 2011, s. 275-278.

²⁴⁵² Abdülhaluk Çay, *Türk Ergenekon Bayramı*, TKAE Yay: 88, Ankara 1988, s. 15.

larda resmî bir şekilde kutlanılmasını istemiş, Millî Eğitim Müdürlüklerine bildiri göndermiştir. Bildiride, Türklerin Ergenekon'dan çıkış destanı anlatılmış, millî kültürün emperyalistler ve maşaları tarafından dejenere edilmek istendiği anlatılmıştır. 1991 Nevruz'u Kültür Bakanlığınca "Türk Günü" olarak kutlanmış, 1992 Nevruz'u PKK provakasyonları sonucu kanlı geçmiş, 1993'te programlar 1 gün önceye alınmış, 1994'te hutbelerde birlik ve beraberlik çağrısı yapılmış, 1995'te ise kutlamalar ilk kez devlet tarafından da resmî olarak gerçekleştirilmiştir.²⁴⁵³

Nevruz, 1993'te Türkeş'in onursal başkanlığı ve projesiyle Antalya Birinci Türk Kurultayı'nda (Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı) Başbakan Demirel ve MHP gösterisi haline geleceği konusunda endişelerine rağmen Cumhurbaşkanı Özal'ın da katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Türkeş'in millî bayram olarak ifade ettiği günün konuşmasında 21.yy'ın bütün insanlık için demokrasi, insan haklarına dayalı hürriyet, kardeşlik ve işbirliği çağının açılmakta olduğunu müjdedediğini belirtmiştir.²⁴⁵⁴

Türkeş ve Türk milliyetçileri millî kültür unsuru olarak ele aldıkları Nevruz'u bütün Türk dünyası açısından önemsemişlerdir. Bu yüzden 1995'te Nevruz'un "millî bayram" olması Türk milliyetçileri tarafından dillendirilmiştir.²⁴⁵⁵ Türkeş'e yakın isimlerden DYP Niğde Milletvekili Rıfat Yüzbaşıoğlu da 21 Mart 1995'te Meclis'te yaptığı konuşmada Nevruz'un millî bayram olması gerektiğini, Türklerin yaşadığı bütün coğrafyalarda, asırlardan beri millî bir kültür unsuru ve gelenek olarak kutlanmakta olduğunu ve Türk Cumhuriyetleri ile Çuvaşistan ve Yakutistan'da 21 Mart Nevruz gününün, resmî tatil ve millî bir bayram günü olduğuna dikkat çekmiştir.²⁴⁵⁶

27 Mart 1994 tarihinde yapılan yerel seçimlerde MHP, yüzde 7.96 oranında oyla 55 belde, 56 ilçe ve 7 il olmak üzere 118 belediyede seçimleri kazanmıştır. Kitleselleşen

²⁴⁵³ Demet Cansız, agm, s. 279.

²⁴⁵⁴ Ali Kuzu, age, s. 204-205.

²⁴⁵⁵ 2008 yılının başlarında Atila Kaya öncülüğünde içerisinde Oktay Vural ve Osman Durmuş'un da yer aldığı MHP milletvekilleri Nevruz'un millî bayram olması 21 Mart'ın da resmî tatil yapılması konusunda kanun değişikliği teklifini TBMM'ye sunmuşlardır. Teklifin görüşmeye alınmasının gecikmesi üzerine gündeme alınması önergesi vermişlerdir. <https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss122.pdf> (Erişim Tarihi: 5. 06. 2022) MHP İstanbul Milletvekili Atila Kaya 21 Mart gününün resmî tatil ve "Nevruz Bayramı" olarak kabul edilmesi ve milli bayram şeklinde kutlanması için 21 Mart 2016'da yine kanun teklifi vermiştir.

²⁴⁵⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt: 82, B: 88, 21. 03. 1995, s. 93-94; Rıfat Yüzbaşıoğlu, Nevruz'un millî bayram olmasına yönelik 14. 04. 1995 tarihinde de TBMM Başkanlığı'na dilekçe vermiştir. https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/tasari_teklif_sd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=267245 (Erişim Tarihi: 5. 01. 2022)

MHP, en büyük değişimlerden birini bazı Kürt aşiretlerinin partiye katılmasıyla yaşamıştır. 24 Nisan 1994'te yedi Kürt aşiretinin temsilcileri Türkeş'in bulunduğu bir törenle MHP'ye üye olmuşlardır. MHP'ye katılan aşiret temsilcileri şunlardı: Alan aşiretinden Hamo Meral; Ezdinan aşiretinden Adil Alantaş; Haydarhan aşiretinden Seyithan Seyhan; Halilhan aşiretinden Dırbaz Köklü; Arvasi aşiretinden İzzet Arvasi; Ezdhan aşiretinden Halil Alantaş. Meseleye milletleşme ve millî bütünleşme çerçevesinde bakan Türkeş, bir yıl sonra 13 Haziran 1995'te Kayseri-Pınarbaşı'ndaki Birinci Vuslat Şöleni'nde kimi çevrelerin mozaik söylemlerine karşı "ne mozaigi ulan" çıkışını yapmış ve önce Türk gerçeğinin tanınması gerektiğini dile getirmiştir. Diyarbakır'da Sakıp Sabancı'nın "Bask modeli tartışılmalıdır" önerisine karşı ise "çizmeyi aşma" demiştir.²⁴⁵⁷

Böyle bir zeminde milliyetçi teşekküllerde bulunmuş olan Türk milliyetçisi yazar ve ilim çevreleri de konuyla ilgili görüşlerini kamuoyu ile açıklamaya başlamışlar, Türkiye'deki terör sorununun başta İspanya'daki Bask ve ETA'dan farklılıklarına dikkat çekmişlerdir. Bunlardan birisi İdris Yamantürk gibi isimlerle Türk Kültür Ocağı ve Türk Ocakları'nda bulunmuş olan²⁴⁵⁸ ve Turhan Yörükân'ın da dikkat çektiği üzere MP kurucularından Sadık Aldoğan ve Fuat Arna'ya inanç ve karakter adamı yönüyle benzetilen ve AP ve Demokratik Parti döneminde milletvekilliği ve bakanlık yapmış olan Mehmet Turgut'tur. Turhan Yörükân'a göre, Japon geleneği boyutunda Türk kültürü sevdalısı olan ve Türkiyelilik sözlerini de mantık oyunu olarak gören Turgut, "Türkiye'nin Geleceği ve Bask Modeli (1994)", "Doğu Sorunu Raporu Üzerine (1996)" gibi çalışmalarıyla terörün nasıl hem ülke, hem Kürt vatandaşların aleyhine kullanılmak istendiğini anlatmaya çalışmıştır.²⁴⁵⁹

Turgut, "Doğu Sorunu Raporu Üzerine" adlı kitabında Doğu Ergil'in kaleme aldığı ve Türkiye Odalar Borsalar Birliği (TOBB) tarafından hazırlatılan Doğu Sorunu Raporu'nu tenkit etmekte, Ergil'i devletle PKK'yı aynı keyfe koymakla, ordunun teröre karşı mücadelesini istememekle, Türkiye'yi göçlerle kurulmuş bir vatan²⁴⁶⁰ olarak gör-

²⁴⁵⁷ Necdet Pekmezci, Nurşen Büyükyıldız, *age*, s. 190-191.

²⁴⁵⁸ İdris Yamantürk, "Yol Arkadaşım Mehmet Turgut", *Türk Yurdu*, Sayı: 264, Ağustos 2009, s. 89-91.

²⁴⁵⁹ Turhan Yörükân, "Kendini Gerçekleştirmiş Bir İnsan Olarak Mehmet Turgut", *Türk Yurdu*, Sayı: 264, Ağustos 2009, s. 84-88.

²⁴⁶⁰ Türk milliyetçilerinden ve askerî doktor olan Mahmut Çapar da Türkiye'de yükselen federasyon ve Kürtlerin tamamen Türklerden ayrı olduğu tezlerine karşı Malazgirt Zaferi öncesinden beri Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Türklüğü konusunda konuşmalar yapmıştır. Buna göre, Saka/İskit, Hun, Sabar, Kıpçak, Peçenek Türklerinin varlığı, Marco Polo'nun Ön Asya'ya Mikro Turkas demesi, 12. yy'da Batı literatüründe Anadolu'nun Turkia, seyyahların ise 19. yy'a kadar Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Turkmenia diye bahsetmesi, Anadolu'nun Türk vatani olarak önceden var olduğunu ortaya koyan husus-

mekle, Türkiye ulusu ve PKK'yı ulus altı etnik milis görme eğilimi, federasyon ve Bask modelini cazip hale getirme misyonu ile ele almaktadır. Turgut'a göre Ergil'in raporu ve değerlendirmeleri TİP'in 29 Ekim 1970'teki 4. Büyük Kongresi'nde ortaya konanların yeniden dile getirilişiydi. Turgut ayrıca asimilasyon iddialarına karşı da nüfus artışlarına dikkat çekmiş, bu noktada 1970'te Hakkâri şehir nüfusunun 9640'dan 1990'da 30261'e çıktığına işaret etmiştir.²⁴⁶¹

Turgut, Bask dilinin 450-500 yıllık edebî geleneğine, Baskların dilinin yabancı dil gibi düşünülmesine, Bask halkı ve İspanyollar arasında evlenmelerin büyük suç olmasına ve ayıplanmasına dikkat çekiyordu. Turgut, 1965'te nüfus sayımında yapılmış olan bir ankete dayanarak Kürtçe konuşan vatandaşların 2,6 milyon civarında olduğunu, 1990 nüfus sayımında ise 6 milyon 948 bin 796 olan nüfusun 3 milyonun üzerinde bir kısmının Türkçe konuştuğu, 450 bin civarında Zazaca, 500 bin civarında da Arapça konuşan vatandaş olduğunu da ifade ederek Bask modelinin uygulanamayacağı konusunda tespitler ortaya koymaktadır. Zira Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nın eğitim faaliyetleri içinde de İsmail Beşikçi ile birlikte bulunmuş olan²⁴⁶² Musa Anter²⁴⁶³ tarafından

lar gösterilmiştir. Bkz. *Millî Kültür İçinde Bir Bütünü*, Yücel Hacaloğlu (yay. hzl.), Türk Yurdu Yayınları, Ankara 1995, s. 5-11; Bahaeddin Ögel, Hakkı Dursun Yıldız, Fahrettin Kırzioğlu, Mehmet Eröz, Bayram Kodaman, Abdülhaluk Çay gibi ilim adamları 1990'larda Türk milliyetçilerinin görüşlerini yansıtan ve Doğu Anadolu'nun Türklüğü konusunu ele alan yayınlar yapmışlardır. Bu yayınların birinde M.Ö. 7. yy'da İskit/Saka, Asya Hun Türkleri'nin Basık ve Kursık adlı komutanların liderliğinde 395 tarihli Anadolu seferinde Erzurum üzerinden Karasu-Fırat, Malatya, Çukurova, Antakya ve Kudüs'e kadar inmeleri, 466 tarihinde ise Sasani kaynaklarında Ak-katlan, Bizanslıların ise Akatzir adını verdikleri belirtilen ve Avrupa Hunlarına bağlı Ağaçeri Türk boylarının Azerbaycan'a ve Doğu Anadolu'ya yerleşmeleri, 515 ve 527 tarihlerinde ise Savar, Suvar, Sibir, Sabır olarak isimlendirilen Türklerin Derbent ve Kür nehrini aşarak Bakü ve Kuba arasına yerleşmeleri ortaya konmuştur. İslamiyet sonrasında ise Selçuklu hâkimiyeti döneminde beylikler (Yukarı Fırat'ta Saltuklar, Aşağı Fırat'ta Mengücekler, Bitlis ve Erzen'de Dılmaçoğulları, Van bölgesinde Sökmenliler/Ahlâtşahlar, Diyarbakır'da Yıvaloğulları, Harput'ta Çubukoğulları, Hısn-ı Keyfâ, Mardin ve Harput'ta Artuklular ve Akkoyunlu, Karakoyunlu hâkimiyetleri ile Doğu Anadolu'daki Türk varlığı temellendirilmiştir. Doğu Anadolu için Türkmen ülkesi vurgusu yapan bu ilim adamlarının dikkat çektiği önemli noktalardan biri de Ekrâd/Kürtler diye tanıtılan aşiretlerin boy beylerinin budak, Timurtaş gibi tamamen Türkçe isimler, Urfa yöresinde ise 16. yy'da yerleşmiş bulunan Döğerler'e mensup kişilerin Bayram, Gündoğmuş, Yağmur, Kaya, Tanrıverdi, Durmuş, Satılmış gibi isimler taşımalarına rağmen Kürt olarak vasıflandırılmış olduğudur. Ayrıca Osmanlı Tahrir Defterlerindeki kayıtlara bakarak etnik bir sınıflandırmaya gidilmenin yanlışlara yol açabileceği ifade edilmiştir. Bkz. Bahaeddin Ögel, Hakkı Dursun Yıldız, Fahrettin Kırzioğlu vd. age, s. 1-45. Ayrıca bkz. Salim Cöhece, "Kürt Aşiretlerinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya Yayılması", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Yıl 2018, Cilt, Sayı: 3, s. 61-83.

²⁴⁶¹ Mehmet Turgut, *Doğu Sorunu Raporu Üzerine*, 1. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1996, s. 97-133.

²⁴⁶² Bilal N. Şimşir, age, s. 582.

²⁴⁶³ Devrimci Doğu Kültür Ocakları, Halkın Emek Partisi, İstanbul Kürt Entitüsü ve Mezopotamya Kültür Merkezi gibi derneklerin ve partilerin kurucularından olan Musa Anter (Mardin/Nusaybin/1920-Diyabakır 1992), 27 Mayıs 1960 sonrasında 49'lar tevkifatında tutuklanmış ve idamla yargılanmış, afla serbest bırakılmıştır. Anter, daha sonra Deng, Barış Dünyası ve Yön dergisi gibi yayınlarda yazılar yazmaya devam etmiştir. Diğer Kürt milliyetçilerinden farklı olarak sadece Türkiye İşçi Partisi'ne giren

1967’de hazırlanan Kürtçe sözlükteki²⁴⁶⁴ kelimelerin %90’dan fazlası başka dillerden alınmış kelimeler olması, Kürtçe’nin kaç çeşit olduğunun anlaşılamaması, yılların entegrasyonu sonucu Türkiye’nin Güneydoğu bölgesinde Türkçe ve Kürtçe konuşanlar arasında hayat ve ölüm, din ve ahlak, iman ve inanç, aile ve fert, tarih ve kültür sahasında farklı duyuş, düşünüş, görüş ve değerlendirmelerin olduğunun söylenemeyeceği, kanunların asimilasyona değil vatandaşı mütegalibeye karşı korumaya yönelik olması bu tespitler arasındadır.²⁴⁶⁵

Türk Ocakları, Aydınlar Ocağı ve MHP çevrelerinde bulunan Mustafa Erkal da Türkiye’de etnisiteye dayanan bir terörün olmadığını, Kürt sorunu değil terör sorunu olduğunu vurgulamıştır. Bask ve Euskadi’ta Askatasuna (ETA)²⁴⁶⁶, Irish Republican

Anter, aralarında Kürt meselesi dedikleri mesele ile ilgili olarak görüş ayrılıkları olmasına karşın Behice Boran, Mehmet Ali Aybar, Aziz Nesin, Reha İsvan, Rıfat Ilgaz, Kemal Sülker, Hikmet Kıvılcımlı, Sabahattin Ali, Mihri Belli, Sadun Aren, Rasih Nuri İleri, Adnan Cemgil, Nihat Sargın gibi kişilerle de tanışmış, aralarında bulunmuştur. 1990 yılında kaleme aldığı ve 2012’de Berfin Bahar dergisinin yendien yayımladığı yazıda çocukluk dönemlerinde zulüm, vahşet, kan ve gözyaşı gördüğünü ifade eden Anter, Kürtleri öldürmenin adının temizlemek olduğunu, solcu olmayıp ne yapacağını yazmaktadır. Bkz. Roza Süleymanoğlu, *Milliyetçilik Kuramları Bağlamında Kürt Milliyetçiliğinin Analizi*, TC Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Doç. Dr. Fahri Çakı, Balıkesir 2015, s. 242.

²⁴⁶⁴ Anter’in “Ferhenga Kurdî Tirkî-Kürtçe Türkçe Sözlük” çalışması 54 yıl aradan sonra 2021 yılında Tüm Eserleri adlı 1590 sayfalık bir ciltte toplanarak yayımlanmıştır. Bu ciltte Anter’in “Birîna Reş”, “Kara Yara”, “Kimil”, “Fıkralar”, “Kimil Davası”, “Şarktan Manzaralar”, “Doğu’nun Kalkınması Türkiye’nin Kalkınması Demektir”, “Vakayiname”, “Hatıralarım 1-2”, “Ülke ve Gündem Yazıları”, “Çınara Min” gibi çalışmaları da yer almıştır. Bkz. Musa Anter, *Tüm Eserleri*, Aram Yayınları, Diyarbakır 2021.

²⁴⁶⁵ Mehmet Turgut, *Türkiye Gerçeği ve Bask Modeli*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1994, s. 21-73.

²⁴⁶⁶ Resmî adı Bask ülkesi (Pais Vasco) olan Bask bölgesi, İspanya’nın 17 özerk idarî bölgesinden biridir. İspanya’nın kuzeyinde yer alan ve İspanya-Fransa sınırının bir bölümünü oluşturan bölgede Bask ulusunun hak ettikleri toprakların bir kısmı günümüzde Fransa’nın hâkimiyeti altında bir kısmı da İspanya’nın Navarra bölgesinde bulunmaktadır. Bask dilinin kökenini bilinen bir dil ailesine bağlayacak kesin sonuçlara varılamaması, Bask dilinin ve buna bağlı olarak kültürünün özgünlüğü ve yine Bask dilinin Latince ile bağlarının olmamasıyla temellendirilen etnik farklılık tarih içinde Bask milliyetçiliğinin yapıtaşlarını oluşturmuştur. Bask ulusal kimliğine yönelik ilk kıpırdanmalar 17. yy’da başlamış, 18. yy’da Veraset Savaşları’nda Bask ulusu kralın yanında bulunmuş, 19. yy’da meydana gelen taht kavgalarında gelenekçilerin yanında krala karşı bir mücadelenin içinde bulunmuşlar ve daha önce elde etmiş oldukları bazı örgütlükleri kaybetmişlerdir. Bask ulusu 1895’te Sabino Arana ile Partido Nacionalista Vasco (PNV) ile milliyetçi bir partiye kavuşmuş, tarih, kültür ve dil temelinde Bask milliyetçiliğinin öncüsü olmuştur. Franco rejimine karşı PNV’nin 64. kuruluş yıldönümünde 31 Temmuz 1959’da ise ETA kurulmuş, sosyalizmi savunan bir örgüte ve Marxist-Leninist bir çizgiye kaymıştır. ETA’nın en etkili eylemleri 1978-1980 arasında olmuş ve 1979’da Bask bölgesine bir ulus olarak resmen otonom statüsü verilmiştir. Bkz. Segâh Tekin, “Bask Milliyetçiliği”, *Milliyetçilik*, Tevfik Erdem (Ed.), Otorite Yayınları, Antalya 2020, s. 658-666; Türk milliyetçilerinin milli bütünleşme, iç barış ülküsü çerçevesinde kültürel mutabakat temelinde yaklaştığı ve bin yıllık kardeş olarak görülen Kürt diye tabir edilen vatandaşlarla PKK’yı ayırmasına rağmen 1990’lardan sonra 2000’li yıllarda Türkiye’de başlatılan “Kürt Açılımı” ile Bask modeli de gündeme gelmiştir. “Yeniçağ” gazetesi, 2009’da terör örgütü PKK’nın siyasi uzantısı olduğunu inkâr etmeyen DTP’lilerin, sözde Kürt sorununa ilişkin hazırladıkları ve Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’e sundukları dosyada “Bask Modeli” istediklerini, İçişleri Bakanı Beşir Atalay’ın da görüş alış verişinde bulunmak ve İspanya’nın ETA deneyiminden faydalanmak üzere İspanya İçişleri Bakanı Alfredo Perez’i Türkiye’ye

Armyinin (IRA)²⁴⁶⁷ ve Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) gerçeğinde görülen yüzde 90'lara varan destek PKK desteklenmesi noktasında Kürtler arasında görülmemektedir. Erkal, MHP parti içi eğitim faaliyetleri kapsamında yapmış olduğu konuşmada bir ülkede etniklik tartışmalarında kabristan farklı mı; nikâh kapalı mı açık mı; ticaret hakkı var mı yok mu; tapu açık mı değil mi? gibi noktaların hesaba katıldığını, ayrıca etnikliğin fazla yoğun olarak hissedildiği bir ülkede ters orantı olarak iç göçlerin azaldığına işaret etmiştir. Erkal'a ve Türk milliyetçilerine göre, terör sorununun çözülmesi gerekirken, Türkiye'de, Türkiye'yi bölerek birleştirmeyi fazilet zannedenler tarafından, millî devlet ve milletleşme süreci göz ardı ediliyor, aslında bu yolla millî devletin nihai sonucu olan demokrasi de tehlikeye atılıyordu.²⁴⁶⁸

Milletleşmeyi bir eritme değil eğer varsa farklılıklar üzerinde siyasi ve kültürel bir tamlama olarak gören ve MHP'nin 1990'larda eğitim faaliyetlerine destek vermiş olan Mustafa E. Erkal şu ana kadar Türk-İslamkültür dairesinin bir mensubu olan Kürtler'den "Kürt Türkleri" diye bahseder ve ana kültür kalıbından sapma göstermediği değerlendirmesinde bulunur. Diğer yandan sadece vatandaşlık bağıyla değil, Türk kültürüne yaşama tarzıyla da bağlı olan gayrimüslim de olsa vatandaşlarımızın millî kimliği Türktür. Ona göre milletleşme her türlü aşiret, boy ve kavmi taassubun ve dışa kapalılığın aşılmasıyla millî seviyede kültürel bir mutabakatın adıdır.²⁴⁶⁹

"Laisizmden Millî Sekülerizme" adlı kitabında etnik, mezhep ve ideolojik fetret unsurları olarak Türkiye'deki fetret unsurlarını açıklayan Durmuş Hocaoglu da, Güneydoğu meselesini bir Kürt meselesine dönüştüren amillerin ortadan kaldırılarak Kürt ve Zaza grupları başta olmak üzere toplumun bütün etnik unsurlarının entegre edilmesinin mutlak surette şart olduğunu savunanlar arasında yer almıştır. Kurtarıcı olan entegrasyonun zıddının öldürücü olan izolasyon olduğunun da altını çizen Hocaoglu ayrıca Kürtçe eğitim, mahallî özerk idareler, federasyon gibi skandal girişimlerin Türkiye'yi

davet ettiğini gündeme taşımıştır. <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/-22092h.htm> (Erişim Tarihi: 5. 01. 2022)

²⁴⁶⁷ İngiliz tarihine ortaya çıkan İrlanda meselesine dair Bozkurt Çelik, Michael Roskin'e dayanarak İrlanda sorununun köklerinin ortaça öncesine kadar uzandığı, İrlandalılara dönem dönem insanlık dışı muamele yapıldığı, topraklarının ele geçirildiği, yerli halkın pek çok kez sürgüne uğradığı, Katolik inancının neredeyse yasaklandığı, 1846 ile 1854'teki patates kıtlığında stokları dolu olan İngilizlerin İrlandalılara seyirci kalması gibi sebeplere işaret etmektedir. Bkz. Bkz. Bozkurt Çelik, "Kuzey İrlanda ve IRA Meselesi", *Milliyetçilik*, Tevfik Erdem (Ed.), Otorite Yayınları, Antalya 2020, s. 669.

²⁴⁶⁸ *MHP Parti İçi Eğitim Faaliyetleri*, MHP Genel Merkezi Basın Propaganda ve Halkoyu Aydınlatma, Ankara 1996, s. 50-51. 667-672.

²⁴⁶⁹ Mustafa E. Erkal, *age*, s. 91,93.

iki milletli, iki dilli, iki kamuoyulu bir mozayiğe dönüştüreceğini, mozaik bir ülkenin ise millî mutabakatı olmayan, iç bağlantısı zayıf bir ülke olduğunu vurgulamıştır.²⁴⁷⁰

MHP ve Türk millîyetçileri milletleşmeye etnik ve dinî farklılıkların ötesinde bir millî/kültürel mutabakat olarak bakarken milletleşmeyi eritme olarak yorumlayanlardan Deniz Vardar’a göre ise, Partinin “Kimlik” yurttaşlık söylemi, farklılıkçı ırkçılık ile otoriter eritmeciliğin sentezidir. Vardar, MHP’nin, eritmeciliği Türk-İslam kimliğine göndermede bulunarak örtülü biçimde önerdiğini savunmaktadır.²⁴⁷¹

5.5.2. Milliyetçi Hareket Partisi’nin Türk Milliyetçiliği Düşüncesi İçinde Alevîliğin Yeri: Türk Müslümanlığı

Türkiye’nin siyasi tarihi ekseninde düşündüğümüzde 1980 sonrası neoliberal rüzgâr, Turgut Özal’ın “Yeni Osmanlılık” ve “Çok kültürlülük-Mozaiik Modeli” ile etnik ve dinî alanda da bir dönem başlatmıştır. Türkiye, etnik ve kültürel anlamda mozaik olarak ifade edilmeye başlanırken dinî tercih ve kimlikler de bu ortamdan etkilenmiştir. Bu doğrultuda 1990’larda Türkiye’de İslam dini çerçevesinde büyük ölçüde iki durum ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Birincisi, kelime olarak 1826’da Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasından sonra yaşanan siyasi ve sosyal gelişmelere paralel olarak Hz. Ali’ye mensup olma şeklindeki üst bir tanımlamayla kullanılmaya başladığı öne sürülen²⁴⁷²Alevîliğin bir kimlik olarak kendini açıkça kamuoyunda ifade etmeye başlaması, ikincisi Sünnîlik temelli siyasal İslamcılığın yükselişi.

Kimlik merkezli Anadolu Alevîliği, modern dönem Alevîliğin ürettiği yeni bir Alevîlik, daha çok kente özgü bir Alevîlik çeşidi olarak değerlendirilmektedir. Alevîliği inanç merkezli ve kimlik merkezli olmak üzere iki şekilde sınıflandıran Yılmaz Ceylan’a göre, inanç merkezli Alevîlik, Alevîliğin oluşum ve Kızılbaşlık dönemini, kimlik merkezli Alevîliğin de 20. yüzyıl ortalarından itibaren devam eden süreci kapsıyordu. Ceylan kimlik merkezli Alevîlik yapılanmasına Alevîcilik de demektedir. Alevîcilik, Alevîliğin teolojine, inanç ve ritüeline çokta yer vermeyen bir Alevî hareketidir.²⁴⁷³

MHP, 1960’lardan itibaren Marxist-Leninist yapıların ve siyasi çevrelerin sosyal ve ekonomik sorunlar üzerinden tıpkı Kürt vatandaşlar üzerinde olduğu gibi Alevî

²⁴⁷⁰ Durmuş Hocaoglu, *Laisizmden Milli Sekülerizme*, Birinci Baskı, Ankara 1995, s. 367, Selçuk Yay.

²⁴⁷¹ Deniz Vardar, “Fransa’da Ulusal Cephe Türkiye’de MHP”, *Milliyetçilik Faşizm ve MHP*, Seyfi Öngider (drl.), Aykırı Yayınları, İstanbul 2002, s. 91.

²⁴⁷² Talip Tuğrul, “Alevîliğin Heterodoksi-Senkretik Yapısı ve Modern Dönem”, *Geçmişten Günümüze Alevîlik I. Uluslararası Sempozyumu/03-05 Ekim 2013*, Bingöl 2014, s. 716.

²⁴⁷³ Yılmaz Ceylan, *age*, s. 145.

vatandaşlar üzerinde de faaliyet yürüttüğünü çoğunlukla ifade etmiştir. 1990’larda da MHP’nin Alevîlik üzerindeki temel tezi millî devlet ve millî kültür politikası doğrultusunda Alevî vatandaşların “Öz Türk” olduğu şeklindedir. Bu tanımlama Alevîliğin İslam öncesi Türk kültürü ile de bağlarına vurgu yapıyordu. Dolayısıyla Alevîliğin İslam dışılık, Şîilik veya Sünnîlik tartışmaları dışında millî bir çerçeve çizilmektedir. Burada karşımıza çıkan temel husus, MHP’nin Alevîlik konusuna dinî bir vecheden değil ayrıştırılma faaliyetlerine karşı soy birliği açısından yaklaşması ve millî kültürün doğrudan temel unsurlarından biri olarak görmesi, millî devlete uygun tanımlamasıdır. Bu durumun MHP’yi Alevîlik yaklaşımında “Türk Müslümalığı” söylemine de götürmüştür. Politik açıdan düşünüldüğünde ise MHP’nin 1960’lardan itibaren ayrılıkçı sol ile özdeşleştirilmeye çalışılan Alevîlik algısını yıkmak ve millî bütünleşmeyi sağlamak amacından söz edebiliriz.

Alevî vatandaşların “Öz Türk” olduğu tezi ilk kez İttihat ve Terakki yıllarında kendini göstermiştir. Ziya Gökalp’in Türklüğe ve Müslümanlığa ait kurumların araştırılıp ortaya konması yönündeki düşünceleri, azınlıkların bağımsızlığı karşısında hâlâ ben varım demeyen ve milliyetinin farkında olmayan Türkler arasında milliyet şuurunun güçlendirilmesinin bunda etkili olduğu söylenebilir. Bu kapsamda başlattığı araştırma faaliyetleri içinde İttihat ve Terakki, Baha Said’i görevlendirmiş, Baha Said Kızılbaşlık²⁴⁷⁴ ve Bektaşilik²⁴⁷⁵ üzerine 1914-1915’te yaptığı çalışmasını 1926-1927’de Türk

²⁴⁷⁴ Kızılbaş isminin dinî ve sosyal bir grubu tanımlamak üzere 15. yy’ın son çeyreğinde ortaya çıktığı genel olarak kabul edilen bir görüştür. Bu adın eski Türkler’de bir baş giysisi olan kızıl börkle ilgili olduğu, siyah başlık giyen bir Türk zümresinin Karapapak veya Karakalpapak, Kıpçaklar’dan bir bölümün Karabörklü, Buhara mektebine mensup bir süfi geleneğin Yeşilbaş adıyla anıldığı bilinmektedir. Önceleri bütün Türkmen oymakları kızıl börk giydiği halde yaygın İslamî anlayışa mensup kesimlerin zamanla kızıl börkü terketmesi üzerine sonraları Alevî adıyla anılacak zümrelere kızılbaş denilmeye başlandığı ifade edilmektedir. Kırgızlar’ın İçkilik oymaklarından birinin adı da Kızılbaş olup ayrıca Afganistan’da Şîî halkın bir bölümü Kızılbaş adıyla anılmaktadır. Altaylı Şamanlar’ın dinî âyin esnasında başlarına taktıkları, üzerinde dağ tavuğu tüyü bulunan kırmızı külâh Alevî dedelerinin ve Bektaşî babalarının giydiği kıyafetle benzerlik arz etmektedir. Bunlar dikkate alındığında kızılbaş isminin kökünün eski Türk âdetlerine kadar uzandığı ve bunun başa giyilen kırmızı börkle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. İlyas Üzümlü, “Kızılbaş”, *TDVİA*, Cilt: 25, Ankara 2002, s. 546-547.

²⁴⁷⁵ Yaşar Nuri Öztürk’ün Horasanlı Türk olarak verdiği Hacı Bektaş Veli ve takipçilerinin meydana getirdiği bir tarikat olan Bektaşilik, Öztürk tarafından tartışmasız en büyük Türk tarikatı ve Türk tarihinin en etkili düşünce, duygu, hatta bir anlamda politik kurumlarından biri kabul edilmektedir. Öztürk’ün ortaya koyduğu önemli bir tespit Yesevîlik, Mevlevîlik, Kadirîlik gibi tarikatlarda kurucu pirler üzerinde bir inşa söz konusu olmuşken, süreç içerisinde Bektaşilikte, kurucu pirin fikir ve düşünceleri ikinci plana düşmüştür. Diğer tespit ise Batılı yazarların daha çok 16. yy sonrası Bektaşiliğin literatürünü esas almaları ana menbaaya inmemeleridir. Bu tespitlerden ilkinin sebebi bizce Bektaşiliğin coğrafi ve potansiyel olarak büyüklüğü, ikincisinin sebebini ise zayıf bir sebep olmakla birlikte Bektaşiliğin araştırılması noktasında geriye inilmesinin, farklı bir derinleşmeyi beraberinde getirecek olması şeklinde verebiliriz. Ancak Batılıların kendi tarihsel gelişim süreçleri içinden baktıkları da unutulmamalıdır. Zira 16. yy Reform

Yurdu’nda yayınlamıştır. Burada Alevî kültürü, Oğuz kültürü ve yaşamının bir devamı olarak verilmiştir.²⁴⁷⁶

Baha Said’in çalışmalarına göre, Türklerin Anadolu’ya yerleşmeleri hem İslamiyet’ten önce, hem de İslamiyet ’ten sonra olmuştur. Osmanlılar Anadolu’da kökleştikten sonra millî bir mezhep olan “Bektaşilik” doğmuştur. Baha Said’e göre, Baba İlyas Horasanî, Anadolu’daki ilk Türkçüdür. Sufiyan, Kızılbaş, Tahtacı, Çepni, Çetmi vb. adlarıyla anılan inanç mensupları “Şiî” ve “Hacı Bektaş Ocağı”na bel bağlamış Türklerdir. Baha Said, Nasturilik, Kızılbaşlık, Sufiyan, Sürek, Yezidi, Tavusi gibi mezhepleri “ayrı birer milliyet mabedi” olarak kabul etmenin arkasında Ermeni nüfusu çoğunluk olarak gösterme kurnazlığının yattığına işaret etmektedir.²⁴⁷⁷

Osmanlı Devleti üzerinde 19. yy’da ciddi boyutlara ulaşan misyonerlik faaliyetleri kapsamında birçok Batılı yazar tarafından raporlara²⁴⁷⁸ geçen Alevîlikle II. Meşrutiyet yıllarında Ermeniler’in de ilgilendiği görülmektedir. Şu ana kadar akademik çalışmalarda çok rastlanmayan Osmanlı Meclis-i Mebusan Sivas Mebusu Ermeni Dr. Nazeret Dağavaryan Efendi’nin 1914’te “Krisdoneagan Poğokaganutyan Yev Kızılbaşneru Ağantin Dzınuntı” (Hristiyan Protestanlığının ve Kızılbaşlar Mezhebinin Doğuşu) adlı

hareketlerinin yaşandığı bir yüzyıl olmuştur. Bkz. Yaşar Nuri Öztürk, *Tarih Boyunca Bektaşilik*, 1. Baskı, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul 1990, s. 12-13; John Kingsley Birge, 1933 yılında Arnavutlukta’ki resmen tanınmış Bektaşî cemaatinin başı olan Niyazi Dede’nin kendisine eski Türk imparatorluğunda Kızılbaşlar hariç 7,5 milyon Bektaşî olduğunu söylediğini ifade etmektedir. Besim Atalay da 1924’te Anadolu’da Kızılbaş ve Tahtacıların sayısını 1,5 milyon olarak vermektedir. Bektaşiler yalnızca mistik bir tarikat olarak değil, ama Yeniçeri ordusuyla en başından beri yakın ilişkileri nedeniyle 1826’ya kadar Osmanlı tarihinde önemli bir askeri rol de oynadılar. Anadolu’nun her yerine Kızılbaş, Tahtacı, Abdallar, Çepniler adıyla yayılmış olan kırsal gruplar da Bektaşî örgütüyle inanç, gelenek, dinsel tören ve sıkça da örgütsel olarak yakın ilişki içinde olmuşlardır. John Kingsley Birge’ye göre, Cumhuriyet Döneminde de Bektaşilik önemsenmiştir. Halkın Ortodoks dinsel yaşamının Arapça’nın, saray çevrelerinin klasik edebiyatının Farsça’nın etkisinde bulunduğu ve hatta Mevlevîlerin büyük mistik tarikatının bile kendisini Farsça yazılmış bir kitaba dayandırdığı Osmanlı tarihi boyunca, Bektaşîlerin tutarlı bir şekilde Türkçe’ye bağlanmaları, inançlarında ve pratiklerinde Türk kültürünün İslam öncesi unsurlarını bannırdırmaları bugünkü Türk kültürünün tüm araştırmacıları için Bektaşî tarikatının araştırılmasında en önemli nedendir. Zira Baha Sait Bey de 1926’da Türk Yurdu’nda yayınlanan yazısında Türk ulusal idealini, Arap enternasyonalizminde değil Bektaşî dergâhlarında ve köy odalarında gördüğünü yazmıştır. 1930’da Cumhuriyet Hükümeti’nin Millî Eğitim Bakanlığı da 180 Bektaşî şairinin dinsel şiirlerinden seçmeler ve biyografik bölümler içeren Bektaşî Şairleri adlı kitaptan 3 bin adet basmıştır. Bu kitap Fuat Köprülü’nün öğrencisi olan Sadeddin Nüzhet tarafından hazırlanmıştır. Kitap 2017’de Bektaşî Şairleri ve Nefesleri adıyla yeniden basılmıştır. Bkz. John Kingsley Birge, *Bektaşilik Tarihi*, Reha Çamuroğlu (çev.), 1. Baskı, Ant Yayınları, İstanbul 1991, s. 12-13.

²⁴⁷⁶ Nejat Birdoğan, *İttihat ve Terakki’nin Alevilik-Bektaşilik Araştırması* (Baha Sait Bey), 1. Baskı, Berfin Yayınları, İstanbul 1994, s. 9.

²⁴⁷⁷ Baha Said Bey, *Türkiye’de Alevî-Bektaşî, Ahi ve Nusayri Zümreleri*, İsmail Gökem (yay. hzl.), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, 32, 35.

²⁴⁷⁸ Bkz. Yalçın Çakmak, *II. Abdülhamit Döneminde Osmanlı Devleti’nin Kızılbaş/Alevî Siyaseti (1876-1909)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mehmet Özden, Ankara 2018, s. 178-257.

kitabı yayınlanmıştır. Dağavaryan'ın Ermeni Dinleri, Tıp, Eczacılık, Botanik, Darwizm vb. alanlarda da çalışmaları bulunmaktadır. Sivas'ın seçkin Ermeni ailelerinden Çadircıyan ailesine mensup olan Dağavaryan, Sivas'ta Ermeni Okulu'nun ve Kadıköy'de Aramyan Okulu'nun müdürlüğünü de yapmıştır. Kidagan Şarjum (Bilimsel Hareket) isimli ilk Ermenice bilim dergisini kurduğunu gibi Dzakumin Hay Darits (Ermeni Harflerinin Doğuşu) adlı çalışması da bulunmaktadır. Dağavaryan, Bogos Nubar Paşa'nın önderliğinde 'Ermeni Yardımseverler Genel Birliği'nin (Parekordazgan Intanur Miyutyun-AGBU) kuruluşunu gerçekleştiren on kişinin içinde yer almıştır.²⁴⁷⁹

Dağavaryan'ın yazdığı "Hristiyan Protestanlığının ve Kızılbaşlar Mezhebinin Doğuşu" adlı kitabında Kızılbaşlık (Alevîlik), Türklük ve İslam dışı bir temele Ermenilik ve Ermeni tarikatlar kanalıyla da Hristiyanlığa oturtulmuştur. Dağavaryan, Ermeni tarikatların zorla İslam'ı kabul etmeleri neticesinde Kızılbaşlığın doğduğu şeklindeki tezi yanında Hristiyanlık ve Ermeni tarikatları ile Kızılbaşlık arasında benzerlikler kurmaya da gayret göstermiştir.²⁴⁸⁰

Dağavaryan'dan önce bazı Avrupalı bilim adamları da Bektaşilikle Hristiyanlık arasında benzerlikler yakalamaya çalışmışlardır. Bunlardan F. W. Hasluck, Hristiyanların mukaddes yerleriyle Bektaşilerin mukaddes yerleri arasında münasebet konusunda ve propaganda metodları konusunda araştırmalar yapmıştır.²⁴⁸¹

İşte bu tür düşüncelerin gelişme gösterdiği bir zamanda Türkiye'de Türk milliyetçiliği ekseninde bir Alevî-Bektaşî çalışma sahası ve tezi inşa eden kişi Meşrutiyet yıllarında Ziya Gökalp'in çevresine dâhil olup çeşitli Türkçü derneklerde çalışmalar yürüten, İttihatçıların sağladığı olanaklarla Maarif Nezareti'nde çalışan Mehmed Fuad Köprülü olduğu bilinmektedir. Köprülü, Alevî-Bektaşî kitlelerin kökenini Türk etnik topluluğunda görmüş, şehirli, okuryazar, medreseli, iktidar çevresini meydana getiren Sünnî kitlelere karşı, Asyalı geleneklerini sürdüren, şaman adetlerini devam ettiren Türkmen babalarının etkisinde, eski dinlerini, çeşitli dini etkilerle ve İslam ile bağdaştırmış, göçebe, yarı-göçebe, okuryazar olmayan kitleler biçiminde saptamıştır.²⁴⁸²

Atatürk Döneminde Darülfünun İlahiyat Fakültesi, İslamTektikleri Enstitüsü

²⁴⁷⁹ Nazaret Dağavaryan, *Hristiyan Protestanlığının ve Kızılbaşlığın Doğuşu*, Kevork Taşkiran (çev.), 1. Basım, Kor Kitap, İstanbul 2018, s. 9-11.

²⁴⁸⁰ Nazaret Dağavaryan, *age*, s. 53-57.

²⁴⁸¹ Mehmet Eröz, *Türkiye'de Alevîlik-Bektaşilik*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 26.

²⁴⁸² Eray Yılmaz, "Olmak Ya Da Olmamak: II. Meşrutiyet Yıllarında İttihatçılar ve Bektaşiler", *Alevîlik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 20, 2019, s. 168.

profesörlerinden, Şehremini Halkevi reisliği de yapmış olan Yusuf Ziya Yörükân'ın da Alevîlik üzerine çalışmaları bulunmaktadır. Türk Milliyetçiler Derneği Başkanı Haluk Karamağralı'nın eşi Beyhan Karamağralı'nın da babası olan Yörükân, Dârülfünun İlähiyat Fakültesi Tedrîs Heyeti tarafından hazırlandığı bildirilen ve dönemin basın organlarında yayımlanan (20 Haziran 1928) Dinî İnkılâp ve Islahat Beyannâmesi'nde imzası bulunduğu iddialarının da muhatabı olmuştur. Bir süre Diyanet İşleri Başkanlığı Müşavere Heyeti'nde de bulunan Yörükân, ayrıca Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin teşkilatlanmasında ve ders programlarının hazırlanmasında da etkili olan isimlerden biridir.²⁴⁸³

Yusuf Ziya Yörükân'ın “Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri” adlı kitabı, Atatürk'ün isteği üzerine kaleme alınmış ve 1.1.1932 tarihinde tamamlanarak kendisine Dolmabahçe Sarayı'nda bizzat yazarı tarafından takdim edildiği Turhan Yörükân tarafından ifade edilmektedir. Söz konusu kitap, ikinci cildi oluşturan “Müslümanlıktan Sonra Türk Mezhepleri” adlı kitapta ve gene Atatürk'ün isteği üzerine eski yazı el yazması nüshaları ile birlikte takdim edilmiştir. Yusuf Ziya Yörükân, “Şamanlığın istihalelerini ve onun alıp yürüdüğü istikametini hedeflerini izah için, içine girmek ve oradan tarihin sesini dinlemek gerekir; görülecektir ki, orada bir Türk mezhebi olarak umumiyetle Alevîlik namını verdiğimiz teşekkülü bulacağız”, demektedir. Yusuf Ziya Bey, sadece Alevîlikte değil, halk Sünnîliği ve özellikle Hint, İran, Suriye ve Mezopotamya'da yaşayan halkların dinleri içerisinde de Şamanlığın etkilerini ve tersine bir ele alışıla, Şamanlığın bilinmeyen bazı yönlerini, bu inanç sistemleri içerisinde bulup ortaya çıkarmaya da çalışmıştır.²⁴⁸⁴

Yörükân'a göre, Türkler Zerdüşlük ve Hristiyanlık gibi dinlerle temasla geldikleri zamanlarda Şamanlık onlara daha yakından tesir ve aksi tesirde bulunmaya başlamış ve bu suretle Şamanlıkla Zerdüşlük veya Hristiyanlıkla Şamanlık karışarak, bu karışmadan yeni yeni mezhepler doğmuştur. Müzdekilik, Deysanilik, Merkunilik gibi dinler, Baha Ferit, Ebu Şakir, İbn-i Ebi'l-Avca gibi adamların vazettiği mezhepler bunlardan biridir. Şamanlığın Müslümanlıkla ihtilatından da (karışıp birbiri içine girmesinden) birçok mezhep ortaya çıkmıştı ve Mukannaiyye, Müslimiyye, Babekiyye mezhepleri, Mazyar, Ustadis hadiseleri ve diğer bazı hareketler bunların neticesiydi. Şîlik cereyanı, İs-

²⁴⁸³ Turhan Yörükân, “Yörükân Yusuf Ziya”, *TDVİA*, Cilt: 43, İstanbul 2013, s. 568-569.

²⁴⁸⁴ Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri: Şamanizm*, Turhan Yörükân (yay. hzl.), 5. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014, s. 7.

lam'da vukua gelmekle, menşeleri ayrı birtakım hareketlerin tesirlerini taşımakla beraber, esasen bu ihtilatın bir neticesiydi.²⁴⁸⁵ Bu ihtilatın, Alevîlik'te oymak beyi etrafında değil pir ve dedelerin etrafında bir cemiyet teşekkülü sözkonusu olması yönüyle uzun yıllar Türk Alevîliğinin korunarak taşınması sonucunu hazırladığı yorumunu yapabiliriz.

Cumhuriyet Döneminde Türk Alevîleri dışında Nusayrîlerle²⁴⁸⁶ ilgilenildiği de görülmektedir. Bu ilginin arkasında millî devlet anlayışının sonucu olarak temel etkenlerden biri Nusayrîlerin yaşadığı Mersin-Adana hattının Suriye'nin siyasi cereyanlarına açık olması ve Hatay'ın geleceği konusuydu. Cemil Koçak 9 Nisan 1937 tarihli ve 2/6366 sayılı kararnâmeyle dayanarak Nusayrîlerin yerli Türklerle kaynaştırma çalışma ve çabalarını doğrulamaktadır. Bu doğrultuda, Nusayrîlerin Türkçe bilmeyenlerine Türkçe öğretmek, kız alıp verenlerin çeyiz masraflarına yardım etmek ve bu suretle kaynaştırmak çalışmaları, kararnâmede kültür ocakları olarak adlandırılan Halkevleri görevlendiriliyordu.²⁴⁸⁷

Atatürk Döneminde dünyadaki dil tetkiklerinde yeni bir mektep ifadeleriyle heyecan uyandıran “Güneş Dil Teorisi” tezinin sahibi olarak bilinen Hasan Reşit Tan-

²⁴⁸⁵ Yusuf Ziya Yörükân, *age*, s. 154-155.

²⁴⁸⁶ İlahiyat çevrelerinde Batını bir mezhep olarak tanımlanan Nusayrîlik, IX. yy'da Irak coğrafyasında ortaya çıkmış bir mezheptir. Mezhebin kurucusu kabul edilen Muhammed b. Nusayr, kendi dönemine kadar gelmiş olan gulât hareketlerin düşüncelerinden etkilenecek Nusayrî teolojisini oluşturmuştur. Başlangıçta Kûfe'de kurulan mezhep, İbn Nusayr'ın ölümünden sonra dini önderlerin çabalarıyla Suriye, Lübnan gibi farklı merkezlerde yayılma imkânı bulmuştur. Mezhep, batını karakteri dolayısıyla ortaya çıktığı ilk dönemlerden bu yana birçok baskı ve zulmün hedefinde olmasına rağmen günümüzde önemli bir siyasi güç olarak varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Muhammed b. Nusayr'ın hayatı hakkında İslam mezhepleriyle ilgili yazılmış ilk dönem kaynaklarında ve hatta mezhep literatürü içerisinde çok az bilgi bulunmaktadır. Mezhepler hakkında yazılmış klasik eserler İbn Nusayr'ı haramları helal gören, Peygamber'e ve imamlara ilahlık isnad eden sapkın fikirlere sahip Gulât-ı Şîa'dan bir kimse olarak sunmaktadır. Muhtemelen İbn Nusayr önceleri Allah'ın Hz. Muhammed, Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'e hulûl ettiğine inanan Şura'îyye'ye mensupken, daha sonra tanrısallıkta eşit olan bu beş kişinin konumlarını farklı yorumlayarak yeni bir grubun oluşumuna imkân sağlamıştır. İbn Nusayr'ın teolojisinde Ali bilinmeyen “yüce ilah”, Hz. Muhammed ise, onun nurundan meydana gelen, onun izni ve gücüyle hem nurani hem de maddi âlemi yaratan ilahtır. Nusayrî edebiyatında İbn Nusayr on birinci imam Hasan el-Askerî'nin bâbı olarak sunulmaktadır. Genel olarak Şîî düşüncede İmam'ın en yetkin müridi için kullanılan bâb kavramı, Nusayrîlikte tanrısallık ile mistik arasında bağ kuran, mistiği Tanrı'ya ulaştıran kutsal bir varlık olarak tanımlanmaktadır. Nusayrî inancına göre yalnızca olumsuz sıfatlar ile tanımlanabilecek olan aşırı soyut, aşkın, tek yüce ilah ma'nâ, kendi nurundan ismi yaratmış, daha sonra isim de yüce ilahın iradesi ile kendi nurundan bâbı yaratmıştır. İsim yüce ilahtan, bâb da isim sayesinde yüce ilahtan olduğu için bunlar mistik bir birlik oluşturmaktadır. Ancak bu birlik Hristiyan teslisindeki gibi birbirine eşit üç unsur değil; hiyerarşik olarak birbirlerine karşı üstünlükleri olan ve asıl olanın ma'nâ olduğu bir inançtır. Nusayrî teolojisine göre tevhidin özü budur. Bu nedenle isme ve bâba mahlûk demek şirk sayılmaktadır. Osmanlı döneminde II. Abdülhamit dönemine kadar Müslüman kitle içerisinde yer almayan Nusayrîler, diğer batını gruplarla birlikte bu dönemde Müslüman kabul edilmişlerdir. Bkz. Hatice Arslan, “Başlangıcından Günümüze Arap Alevîliği-Nusayrîlik”, *Mizanü'l-Hak İslami İlimler Dergisi*, Sayı: 1, 2016, s. 103.

²⁴⁸⁷ Cemil Koçak, *Tek Parti Cumhuriyet ve Şefler*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2016, s. 124-126.

gut²⁴⁸⁸ da Cumhuriyet Döneminde Alevîlik, Kürtler, Zazalar ve Nusayriler üzerine çalışmalar yürüten kişilerden biridir. Türkoloji Profesörü Tangut, 1938 yılında Nusayriler ve Nusayrîlik hakkında yazdığı kitabında Kemalist Türklüğün ilmen ispat ettiğini söylediği Türk Tarih Tezi ve Türk Dil Tezlerine uygun şekilde Nusayrîleri Antropoloji, Tarih, Etnografya ve Alevîlik bakımlardan tetkike yönelmiştir.

Nusayrîleri Frank-Haçlı veya küçük Hristiyanlar olarak iddia edilmesine tepkili olan Tangut, Nusayrîleri Etilere bağlamakta, İslam öncesinde de Hatay denilen mıntıkada hatta daha aşağıda Arapça konuşulmadığını öne sürmektedir. Arapça, Tangut’a göre, çöl Araplarının diliydi ve çöl ve çadırla sınırlıydı. Bu sebeple Hatay Nusayrîlerini Beni Kahtandan ve Yemenli Behra kabilesinden gösterilmesini gülünç olarak yorumlamaktadır. Nusayrî mezhebi ise ilk teşkilatlanmasını Samarra, Deylem Dağları arası ve Horasan Talkan bölgesinde gerçekleştirmiş, aslen Türk olan Fırat oğulları ile Alevîlik bunlar arasında yayılmış, on birinci imam Hasan el-Askerî’in bâbı Muhammed b. Nusayr ile de doğuşunu gerçekleştirmiştir. Tangut, İslam öncesi Türk dini ile de benzerlikler üzerinden Nusayrîliğin İsmâilik ve Dürzîlikten farkını ispata yönelmiştir. Daha da ileriye giden Tangut, “Nus” hecesi üzerinden Güneş Dil Teorisi bağlamında tetkikler yapmış, benzerlikler ortaya koymaya çalışmıştır.²⁴⁸⁹

Mehmet Pınar, Cumhuriyet Döneminde Tangut’un da öncülük ettiği araştırmalarda Halkevlerinin de Alevîlerin Türklüğü konusunda çalışmalara katıldığını bu noktada Hatay ve Tarsus bölgesinde “Türk Tarih Tezi”ne uygun şekilde Tangut’la beraber Nusayrilerin Eti Türk’ü (Etiler de Türk ve Moğollara bağlanan görüşlerle destekleniyordu) olduğu tezinin güçlendirilmeye çalışıldığını ifade etmektedir. 18 Kasım 1940’da bölgeyi teftiş etmek için görevlendirilen Bölge Müfettişi Hasan Reşit Tankut, incelemelerinde “Adana’da Hristiyanlar kültür ayrılığı gösteren bir ekalliyet halindedir. Bu unsurları Türk kültürü içerisine kanallize ederek dil ve kültür birliği sağlanmalıdır” sözüyle 1940’da Arapça konuşan Nusayri sayısının arttığını, millî kültür etrafında hareket etmek istemediklerini, CHP teşkilatlarının sosyal ve kültürel politikalarla bu unsurlarla daha fazla ilgilenmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Hasan Reşit Tankut, Nusayrilere okulda verilecek eğitimle Türkleştirmelerini kolaylaştırmak adına bir proje hazırlayarak CHP Genel Sekreterliğine göndermiştir. “Millî Birlik ve Kültür Birliği” konulu konferansla

²⁴⁸⁸ *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1936, s. 1.

²⁴⁸⁹ Hasan Reşit Tangut, *Nusayriler ve Nusayrîlik*, Ulus Basımevi, Ankara 1938, s. 1-37.

Nusayrilere millî birlik mesajları verilerek, bu tür konulu konferans serisinin devamına karar verilmiştir.²⁴⁹⁰ Tangut, devlet adına yürüttüğü faaliyetlerde Alevî-Sünnî ayırımına da karşı çıkmış, bu kavramların Türklük vahdeti içinde erimiş olduğundan bahsetmiştir.²⁴⁹¹

Bektaşî tarikatı içinde bulunmuş olan Tevfik Oytan ise Atatürk'ün ölümünden sonra yayınlanan “Bektaşiliğin İç Yüzü” kitabında İslam camiasında yaşayan din kardeşlerinin Mutasavvıflar, Sünnîler ve Bektaşîler ve Alevîler olmak üzere üç kısma ayrıldığını yazmaktadır. Mutasavvıfları, Bektaşîliğe ve Alevîliğe yakın görürken, Bektaşîlik ve Alevîliğe de aynı zaviyeden bakmakta, çok az fark olduğunu ifade etmektedir. Buna göre, Alevîler kendilerini (belden gelme) ocakzade dedelere teslim etmekteydi. Her ocakzade dedenin, talibi sırf kendine münhasırdı. Bir dedenin talibine diğer dede karışamazdı. Bektaşî babaları ise kendilerini yoldan gelme hak ve icazet sahibi sayarlar, herhangi talibe Muhammed Ali yolunu gösterebilirlerdi. Alevî Türkler ifadesini kullanan yazar, Hacı Bektaş Tekkesi çevresinde bir Bektaşîlik ve Alevîlik murad ettiğini de vurgulamıştır.²⁴⁹²

Nitekim Orta Asya'da Türklerin benimsedikleri İslam, genellikle Sünnî ulemalar aracılığı ile değil, daha çok çeşitli tarikatlar ve çeşitli tarikat liderleri aracılığı ile kabul edilmiştir. Türklerin İslam dünyasına gelmeden önce 10-11. yüzyıllar arası çoğunlukta bulundukları Hazar Denizi ile Aral Gölü arasında kalan Maverâünnehir bölgesi, Şamanist, Budist, Manihesit ve Hristiyanlık inançlarının bir arada olduğu kozmopolit bir coğrafya olmuştur. Bu coğrafyada Türkler farklı inanış ve kültürlerin etkisiyle ve kendi yaşam şartlarına uyarlanmış bir İslami anlayışı benimsemişlerdir ve Anadolu'ya göç ederken bu inanışlarını da beraberlerinde getirmişlerdir.²⁴⁹³ Çok yaygın olmamakla birlikte bazı Türk topluluklarında Gök Tanrı ile Hz. Ali'yi karıştırmak temayülünün

²⁴⁹⁰ Mehmet Pınar, “Türk Tarih Tezi Bağlamında Cumhuriyet Döneminde Nusayriler”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 10/9 Summer 2015, s. 497-498.

²⁴⁹¹ Erhan Alparslan, Tülay Aydın, “Bir Cumhuriyet Aydını Olarak Dil ve Kültür Politikaları Işığında Hasan Reşit Tangut”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 60, Bahar 2017, s. 46.

²⁴⁹² M. Tevfik Oytan, *Bektaşiliğin İçyüzü*, Cilt:1, İstanbul Maarif Kitabhanesi Matbaası, İstanbul 1945, s. 6-7.

²⁴⁹³ Nilgün Dalkesen, “Alevî Kızılbaş Kimliğinin Oluşumun Tarihsel Arka Planına Bakış”, *Alevîlik Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 3, Yaz 2012, s. 253.

belirdiği de bazı araştırmalarda ifade edilmiştir.²⁴⁹⁴

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu döneminde Anadolu'nun ve Balkanlar'ın Türkleşmesini sağlayan ve Ömer Lütfü Barkan'ın din ve fikir propagandasının faal ajanları, Türk şovalyeleri, bugünkü komünist veya farmason teşkilatına benzeyen yapılar dediği Bektaşılık-Alevîlik mistik tarikatları²⁴⁹⁵, Osmanlı-Safevî hâkimiyet mücadelesi ile politikleşmiş Sünnîlik-Şîîlik kavgası, Celalî isyanları ve ekonomik ve sosyal yaşam şartlarından dolayı arka plana çekilmek durumunda kalmıştır. 1826'da Bektaşî tekkelerinin kapatılması ile de toplum içinde etki alanını iyice kaybetmeye başladığı savunulabilir.

Nur Vergin'in değerlendirmelerine göre, Osmanlı Devleti'nin her bir gayrimüslim dinî gruba ayrı bir kimlik ve dolayısıyla özgül şahsiyet sahibi olma imtiyazını vermiş olmasına rağmen Anadolu'da yaşayan Sünnî olmayan Müslümanlara özel bir örgütlenme yapısına sahip olma hakkını tanımamış olması Alevîleri kuşaktan kuşağa, kümülatif bir şekilde artarak süregelen marjinalliğe itmiştir. Bu noktada Alevîlerin Osmanlı Devleti'nde ehl-i sünnetin bir parçası olarak görüldüklerini söylemek mümkün görünmemektedir. Cumhuriyet Döneminde de laik devlet gereği din işleri devletin denetimine alınmış ancak devletin denetimine giren din işlerinden kastedilen Sünnî İslam'a dair meseleleri denetlemek öne çıkmıştır.²⁴⁹⁶ Abdülkadir İlgen ise Sünnî İslam'a resmen olmasa da devlet dini yani hâkim din muamelesi yapılmasını Türkiye'nin reel politikğine göre şekillenmiş bir tavır olarak yorumlamakta ve Lozan'da aslî unsur olarak İslam ahalinin hiçbir ayırım yapılmaksızın Türk sayılmasını da bu tavrın basireti ve uluslararası tescili olarak değerlendirmektedir.²⁴⁹⁷

Diğer yandan Türk milliyetçiliği içinde saygın bir yeri olan ve Türkiye'de "Millet İnşa Edici Ekol" olarak anılan sosyoloji ekolünün Ziya Gökalp ve Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'ndan sonra gelen temsilcisi²⁴⁹⁸ olan Mehmet Eröz yaptığı çalışmalarla Köpürülü çizgisini devam ettirmiş, eski Türk dini ile Alevîlik arasındaki benzerlikleri yaşa-

²⁴⁹⁴ Mehlika Aktok Kaşgarlı, "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Tarihi İnanç Yapısı", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 40, Şubat 1986, s. 44.

²⁴⁹⁵ Ömer Lütfü Barkan, *Kolonizatör Türk Dervişleri*, Hamle Yayın Dağıtım, İstanbul 1993, s. 11-34. Ayrıca bu noktaların daha geniş analizi için bkz. Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, 4. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 1991, s. 83-89; Ömer Lütfü Barkan, *İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri (Nüfus ve İskân Meselelerine Dair Toplu Çalışmalar)*, 2. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2021, s. 101-119.

²⁴⁹⁶ Nur Vergin, "Din ve Muhalif Olmak: Bir Halk Dini Olarak Alevîlik", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 17, Kış 1991, s. 16, 19.

²⁴⁹⁷ Abdülkadir İlgen, *age*, s. 117-118.

²⁴⁹⁸ Nevin Güngör Ergen, "Mehmet Eröz", *Milliyetçilik*, Tevfik Erdem (Ed.), Otorite Yayınları, Antalya 2020, s. 931.

yan Alevîlik üzerindeki saha çalışmalarıyla da derinleştirmiştir. Amacının Sünnî Türklerle Alevî Türkleri kaynaştırmak olduğunu söyleyen Eröz, aslında tarihi gerçeklerin de psikolojik sebebini ortaya koymuş oluyordu. Eröz, çalışmalarına 1960'lı yıllarda başlamış bulunuyordu. 1990'larda yayınlanan kitapları da 1960'ların ve 70'lerin birikimi olarak yayınlanmıştır. Eröz, 1964'te "İş ve Düşünce" dergisinde ve "Ötüken"de Alevîlik ve Bektaşilik üzerine yazılar yayınlarken, 1966'da daha derli toplu şekilde "Cem" ve "Yol" dergilerinde Alevî çevrelerden olumlu eleştiriler ve atıflar alan yazılar yayınlamıştır.²⁴⁹⁹

Eröz'e göre tarihte Türklerin milliyeti ile dini birçok noktada iç içe girmiştir. Ancak bu birleştirici rolü yanında dar bir kalıp içinde anlaşılır ve müsamahasız bir görüşe saplanırsa, İslamiyet in bölücü bir tesiri olabilirdi. Bu yüzden Eröz, Sünnîliğin dışındaki mezhep unsurlarını İslam camiasından çıkarılması durumunda millî birlik ağır darbe alacağından bunun yerine Şîilik ve Alevîliği de bünyesinde taşıyan geniş bir İslamiyet anlayışı, dini ve millî hayata bereket getireceği kanaatindeydi.²⁵⁰⁰

Eröz, "Eski Türk Dini (Gök Tanrı) ve Alevîlik-Bektaşilik" kitabında Kamlık ayinleri ile Cem ayinleri benzerliklerinden başlamak suretiyle eski Türk dinindeki neredeyse tüm inançları motif ve ritüelleriyle Alevîlik içinde devam ettiğini ortaya koymuştur. Ayrıca Anadolu'da Kızılbaş Türkmen oymaklarından birinin adının da "Gökbörüoğulları" olduğunu belirten Eröz, Pir Sultan Abdal'ın nefeslerindeki "İsmail'e inen koçun atasını/ Kurt donunda alıp giden kim idi" ve "Ali bindi Düldül ata/Can dayanmaz bu fırkata/Bozkurt ile kıyamete/Kalan dünya değil misin" ifadelerine dayanarak kurdun Alevîlik'te de tıpkı Dede Korkut Destanları'nda mübarek sayılması gibi önemli olduğuna işaret etmiştir. Yine Edremit Kızılbaş Türkmenler ve Tahtacılar arasında da kurdun önemli olduğu vurgulanmıştır.²⁵⁰¹

Eröz'ün geniş bir İslamiyet anlayışı şemsiyesi altına görmek istediği Türkmen Alevîliğinin bütüncül bir yaklaşımla Sünnî Müslümanlığa entegrasyonu Alevîlerle kurulan "Öz Türk" bağıyla ve Bektaşilik kanalıyla sağlanmaya çalışılmıştır. Bu bağ, hem İttihat ve Terakki'nin bakış açısıyla uyuyor hem de millî devletin bu noktada yürüttüğü politikaları da tamamlıyordu. Dini dışarıda tutan bir milliyetçilik anlayışı ve laiklik

²⁴⁹⁹ Mehmet Eröz, *age*, s. 14.

²⁵⁰⁰ Nevin Güngör Ergen, *agm*, s. 935.

²⁵⁰¹ Mehmet Eröz, *Eski Türk Dini (Gök Tanrı) ve Alevîlik-Bektaşilik*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 138.

temelinde oluşturulan yeni sistemle Alevîlik olumsuz şekilde karşı karşıya gelmemişlerdir. Bunda nüfusun büyük çoğunluğunun köylerde yaşıyor olmasının da etkilili olduğu savunulabilir. Ancak Türkiye’de 1950’lilerden itibaren dinin devlet ve toplum hayatındaki yeri yeniden şekillenmeye başlamış, 1960 sonrasında ise ideolojik mücadelede ve siyasi söylemlerde belirginleşmeye başlamıştır. Sünnî Müslüman kitle üzerinde sağ ve antikomünist partiler politika üretirken Alevî Müslümanlar üzerinde ise daha çok sosyalist, Marxist ve komünist ideolojiyi savunan partiler ve yapılar etkili olmaya başlamıştır. Siyasallaşan ve adeta Osmanlı- Safevî mücadelesini anımsatan bu ortam millî bütünleşmeyi zaafa uğratmıştır.

Türkiye’de Köprülü çizgisini devam ettiren isimlerden biri de Ahmet Yaşar Ocak olmuştur. 1980’de yayınlanan “Babailer İsyanı”nın devamı olarak 1983’te “Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri”ni yayınlamıştır. Ocak’a göre, Alevîlik ve Bektaşîlik inançlarının temelinde eski Orta Asya Şamanizmi kadar, belki ondan da fazla, özellikle Budizm gibi eski Uzak Doğu, Zerdüştilik, Mazdekizm ve fakat münhasıran Maniheizm gibi antik İran dinlerinin çok önemli katkısı bulunduğunu, hatta bir ölçüde Hristiyanlık ve Musevilik etkilerinin ve tabii olarak antik Anadolu ve Mezopotamya mitolojisinin de payı bulunmaktadır. Ocak’ın vurguladığı noktalardan biri de Kürt Alevîler’in olmasına rağmen Alevîlik ve Bektaşîliğin münhasıran Kürtlerin yarattığı bir olgu olmadığı yönündedir.²⁵⁰² Talip Tuğrul, Laik-Kemalist Alevîlik, Türkçü Alevîlik, Kürtçü Alevîlik, Sosyalist Alevîlik ve Caferî Alevîlik gibi önceden var olmayan Alevîlik algılarının ortaya çıkışını yukarıda da işaret ettiğimiz üzere Alevîliğin beşeri ideolojilerle bağdaştırılması ve Alevîliğin heterodoks-senkretik bir yapı arz etmesine bağlamaktadır.²⁵⁰³

Bunun yanında Batılı antropolog ve sosyal bilimcilerin 1990’lı yıllardan itibaren çeşitli yörelerde yürüttükleri alan araştırma yöntemleri ile Alevî-Bektaşî konularına fazla uzanmış bulundukları görülmektedir. Meseleye bakış yabancı yazarlarda 1990’larda doğrudan kimlik temelli olması da farklı algılara yol açan tanımlamalarda etkili olduğu varsayılabilir. Alevîlik konusunun farklı algılanma şekillerine yol açtığını ifade edebiliriz. Alevîlik ve Bektaşîlik üzerine çalışmaları olan Batılı sosyal bilimciler-

²⁵⁰² Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 15-16.

²⁵⁰³ Talip Tuğrul, “Alevîliğin Heterodoksi-Senkretik Yapısı ve Modern Dönem”, *Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu/03-05 Ekim 2013*, Bingöl 2014, s. 723-724.

den Bodrogi, Karin Vorhoff, İrene Melikoff, David Shankland, Ali-za Marcus, B. Saint-Laurent, E. Brandenburg, Gerhard Vaeth, Martin van Bruinessen başta gelenlerdir.²⁵⁰⁴

Bu isimlerden Bruinessen'e göre, 1990'ların başına kadar Kürt Alevîler PKK'ya çok az sempati beslerken, 1994'e gelindiğinde PKK, Kürt Alevîler arasında da önemli ölçüde destek bulmaya başlamıştır. Alevîliğin, İslam'ın Türk yorumu olduğu, Zazaca ve Kürtçe konuşan Alevîlerin de Türkmen aşiretlerinden geldiğine yönelik devletin görüşüne karşın PKK ve Kürt milliyetçileri ise Alevîleri kendilerine en yakın kimliğin Kürt kimliği olduğuna ve Alevîliğin Türk orjinli değil daha çok İran orjinli ve böylelikle Türk Alevîlerin de Kürtlerle akraba olduğuna ikna etme çalışmalarına başlamıştır. Bu iki karşıt propaganda ortasında kalan radikal solcu Türk Alevîlerinin karşılarında aşırı sağcı politik koalisyonları görmesi ise onlarda PKK'yı doğal bir müttefik görme eğilimlerini artırıyordu.²⁵⁰⁵

İlhan Selçuk'a göre, Alevîlik-Bektaşılık insana iletilen ilahî mesajın ve evrenin sırrına varmak için geldiğine inanan ve bu bakımdan da insanın en kutsal varlık olduğunu kabul eden ve kendisini çevreleyen canlı ve cansız tüm varlıklara büyük bir aşk duyan bir inançtır. Alevîler-Bektaşiler ortodoks İslam'dan farklı olan inanç ve ibadetleri nedeniyle varoluşlarından beri aralıksız bir baskının, eziyetin ve horlanmanın hedefi olmuşlar, dini istismar ederek insanları bağımlı kılmayı ve baskı altına almayı içine sindirmemişlerdi. Ortodoks İslam'a göre Alevîlerin farklı bir toplumsal kimliğe sahip olduğu ifade ediliyordu. 12 Eylül rejiminin emriyle başlatılan "her köye bir cami" hamlesi sonucu, Alevî-Bektaşî köylerine cami yani Sünnî imam girmiştir. Bununla birlikte Türkiye'de hiçbir devlet kuruluşunun, hiçbir üniversitenin resmî ve kurumsal anlamda Alevî-Bektaşî inanç ve kültürü ile ilgili bir bilimsel araştırma programı olmamıştır.²⁵⁰⁶

"Cumhuriyet" gazetesi yine 1990'larda Alevîler üzerinde Sünnîleştirme politikalarının zaman zaman gündeme geldiğini eleştirmektedir. Bu politikaların Osmanlı Devleti'nin uyguladığı baskı ve asimilasyon politikalardan farkı olmadığı oysa saray kültürüne ve devşirme kafalara karşı Türkçe'yi ve Türk kültürünü Türk-Alevî Anadolu köylüsünün koruduğu ifade edilmiştir. İslamiyet öncesi Türk kültürünü devam ettirmiş olmalarına karşın sadece bu cepheden bakılmasının da doğru olmadığı veya Kürtlerin Zerdüştlük dinine de bağlanamayacağı, Alevîliğin evrensel bir felsefeye dönüştüğü ve

²⁵⁰⁴ Orhan Türkdoğan, *Alevî-Bektaşî Kimliği*, 4. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2004, s. 10.

²⁵⁰⁵ Martin van Bruinessen, *age*, s. 128-129.

²⁵⁰⁶ İlhan Selçuk, "Anadolu'da Yeni İnsanın Doğuşu", *Cumhuriyet*, 28 Temmuz 1998, s. 7.

dünyaya Anadolu insanının bir hediyesi olduğu vurgulanmıştır.²⁵⁰⁷

Cumhuriyete ve ulus devlete entegrasyon konusunda oldukça uyumlu bir çerçeve çizmiş olan Alevîler, pozitivist ve rasyonel düşünceyle çatışmadan Cumhuriyet aydınlanmasına katkılar sunmuşlardı. Ancak Adnan Menderes döneminden itibaren din eksenli yürütülen politikalar ve propagandalardan Alevî vatandaşlarından da etkilendiğini, “siz isterseniz şeriatı bile getirirsiniz” vb. söylemlerinin tepki yarattığı anlaşılmaktadır. Komünizm, Marxist-Leninist propagandalar ve faaliyetler sonucu 1990’larda Alevîlerin ateistleştiği dahi konuşulanlar arasında yer almıştır.²⁵⁰⁸

Türk Alevîliği üzerinde resmî ideoloji ve tezin İslam öncesi kültür unsurlarının Anadolu’ya taşınması ve Alevîliğin heterodoks İslam olduğunun kabulü bir ölçüde başarılı olduğu görülüyor. Alevîliğin evrensel bir felsefeye dönüştüğü şeklinde yorumu da onu Ortodoks İslam dışında bir hareket hatta ona karşı bir hareket olarak vücut bulduğu gerçeğine dolaylı yönden vurgudur denilebilir. Bununla birlikte 1990’larda resmî tezi eleştiren ve Alevîliğin, Sünnîliğe aykırı inanç olarak İslam heterodoksisi olmadığı yönünde tezler öne sürenler de olmuştur. Bunlardan biri olan Nejat Birdoğan’a göre, bu inanç, başlı başına çok eskilerden beri sürüp gelen ve karmaşıklaşarak bağımsız bir din durumuna gelen bir olgudur. Bunun içindir ki İslam’ın öbür heterodoksilerine gösterilen hoşgörü Alevîlere gösterilmemiş ve tarihin her döneminde Ermeni/Gregoryenlere gösterilen hoşgörü Alevîlerden esirgenmiştir. Birdoğan ayrıca Alevîliğin İslam’dan önce de var oluşuna açıkça dikkat çekerek Hz. Ali, Muaviye, Hz. Hüseyin ve Yezid arasındaki olayların tarihine endeksli bir Alevîliğin, Şîîliğin doğuş tarihi olduğu noktasında Ahmet Yaşar Ocak’la aynı düşünmektedir.²⁵⁰⁹ Ancak Ocak ve Türk milliyetçileri, Alevîliği İslam ve Türk kültürü dışında bir yerde veya farklı bir din olduğu yönünde bir yerde de konumlandırmamaktadır. Alevîlik araştırmalarını devam ettiren Birdoğan da günümüzde Anadolu’daki Alevîlik kültürünü incelerken Oğuzlara geniş yer ayırmaya başlamış, Alevîliğin Türk Müslümanlığı olduğu tezine yakın bir çerçeve çizmeye başlamıştır.

1970’lerde “Ülkücü Kadro” dergisinin de yazarları arasında bulunan Prof. Dr. Yünni Sezen’e göre de Alevîliğin yeni hayata uygun kimlik arayışı veya bazılarının değişimiyle uyanışının temelinde, siyasi hareketlilik bulunmaktadır. Şîîliğin kökündeki,

²⁵⁰⁷ *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1998, s. 7.

²⁵⁰⁸ *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1998, s. 7.

²⁵⁰⁹ Nejat Birdoğan, *Anadolu Alevîliğinde Yol Ayrımı*, Birinci Basım, Mozaik Yayınları, İstanbul 1995, s. 12-14.

siyasi hareketlilik ile Türk Alevîliğinin Osmanlı'daki siyasi bir yarılma sürecinin etkisinde gelişme göstermesi, işin temelinde dinden daha çok yine siyasetin etkili olmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla Alevîlerin modernliğe geçişleri, dünyaya özgü doğal denebilecek bir süreç yanında, bir tepki niteliğini de taşımaktadır. Bu tepki, kurumsal dine tepkiyi ön planda tutmuştur. Bu durum onları hem modernlikte, hem sekülerlik ve laiklikte ön saflara itmiştir. Sezen'in önemli bir tespiti de Bektaşilerin çok önceleri şehirleşmeye geçmeleri sebebiyle Sünnîlikle aralarında çok fazla mesafenin olmayışı ve bu çerçevede Osmanlı'nın genellikle Alevîliği karşısına almışken Bektaşilerden istifade yoluna gitmiş olmasıdır.²⁵¹⁰ Süavi Aydın ise Osmanlı-Kızılbaş ilişkisine göre Osmanlı-Bektaşî ilişkisini daha barışçıl, hatta sembiyotik bir ilişki olarak yorumlamaktadır. Hacı Bektaş Tekkesi'nin erken zamanlarda kabulü ve korunması bu bağlamda anlam kazanmış, Abdal Musa Tekkesi de Bektaşî Tekkesi sayıldığı ölçüde muteber sayılmış ve devletçe korunmaya mazhar olmuştur.²⁵¹¹

Dolayısıyla tarihsel nedenlerden ötürü, Alevîlik bazı dinlere özgü toplumsal farklılaşma ve uzmanlaşmayı yaşamamış, merkezî bir örgütlenme tarafından da birleştirilip yapılandırılmamıştır. Kırdan kente göçle birlikte kente yerleştikten kısa bir süre sonra, kimlik hareketi tarafından kamusal tartışmalara bu haliyle taşınmıştır.²⁵¹²

DYP-SHP Hükümeti sayesinde Alevîliğin devletle kurduğu bağlar, hutbe ve vaazlarda, TRT'de, okullarda, Diyanet İşleri Başkanlığı'nda Alevîliğin işlenmesine yönelik talepleri de gündeme getirirken²⁵¹³ MHP, Türkeş ve Türk milliyetçileri ise 1990'larda millî devlet temelinde Sünnî-Alevî ayrışmasına karşı bir söylem geliştirmiştir. Türkeş, Safevîlerin Türklüğüne vurgu yapmış, Sünnîlerin de Alevîlerin de Türk olduğunu, Türkiye'nin laik bir Cumhuriyet olduğu ve mezhep farklılıklarının hiçbir ehemmiyeti olmadığını zaman zaman ifade etmiştir. Türkeş, Safevîlerin Türklüğüne vurgu yaptığı gibi, Osmanlı-Safevî savaşlarının temelinde Sünnî-Şîî mücadelesi değil, hakanlık rekabeti olduğunu dile getiriyordu. Ayrıca Türkeş, Safevî Şah İsmail'in en güçlü kumandanı olan Ustaşlı Oğlu Mehmet Han'ın, Beğdili boyundan bir Sünnî Türkmen olduğunu, Yavuz'un ordusundaki Yeniçerilerin de Bektaşî olduklarını, hatta Ya-

²⁵¹⁰ Yümni Sezen, *age*, s. 196.

²⁵¹¹ Suavi Aydın, "Bir Etno-Dinsel Kimlik Olarak Alevilik", *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşılık*, Yalçın Çakmak, İmran Gürtaş (drl.), 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 16.

²⁵¹² Elise Massicard, *Türkiye'den Avrupa'ya Alevî Hareketin Siyasallaşması*, Ali Berktaş (çev.), 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 19.

²⁵¹³ Ramazan Akkır, "Siyasal Bir Mesele Olarak Alevilik", *Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu/03-05 Ekim 2013*, Bingöl 2014, s. 614.

vuz Selim'in Bektaşî olduğuna dair, kulağındaki tek küpeye dayanan rivayetler ileri sürülmüş olduğunu, Şaybak Han-Şah İsmail mücadelesinde Şah İsmail'in yanında yer alan Sultan Ahmet Tembel'in de bir Sünnî emiri olduğunu, üstelik Şah'ın ordusunda bir tek (Fars) neferinin de bulunmadığını ifade etmiştir.²⁵¹⁴

Taha Akyol ise Şah İsmail-Yavuz Sultan Selim kavgasına ve tarihi süreç içerisinde Osmanlı Devleti-Safevî Devleti mücadelesini değerlendirirken iki noktaya dikkat çekmektedir. Bunlardan biri bugünkü anlamda millet bilinci ve realitesinin olmadığı dolayısıyla ne Şah'tan kaçıp Osmanlı'yı destekleyenler İran'ın hainleridir; ne de Osmanlı'ya isyan edip Şah'a destek verenler haindir. İkinci bir nokta ise yaşam tarzlarıdır. Anadolu'daki yarı göçebe Türkmen hayat tarzı Sünnî de olsalar, gerektiğinde “Ferman Padişah'ın dağlar bizimdir” diyen bir hayat tarzına, dini inanışları ise kurallara göre değil mistik coşkulara eğilimlidir. Dolayısıyla siyasi aidiyetlerin mezhep, aşiret, feodalite ve hanedan kavramlarına göre oluştuğu o zamanki devirde Şah İsmail ve Yavuz iki farklı toplumsal yapının temsilcileri gibi çarpışmışlardır. Yavuz, ordu ve bürokrasiyle devletleşmiş bir yapının “Sultanı”; Şah İsmail ise Oğuz-Türkmen aşiret geleneklerine dayanan ve sufi tarikattan güç alan mistik ve siyasi bir liderdir.²⁵¹⁵

MHP, 12 Eylül 1980'nin hemen öncesindeki aylarda basın yayın faaliyetlerinde Alevî-Sünnî ayrışmasına karşı, Türk milletinin bütünlüğü vurgulamış, Türk milletinin gönlündeki peygamber, ehl-i beyt ve ashap sevgisine, Yezit'e karşı düşüncelerine dikkat çekmiştir. Türk milletinin dinî ve içtimai yapısı göz önünde tutulmadan çok partili dönemin başlamasından itibaren siyasi partiler, din istismarını politik çıkar olarak görmüşler ve mezhebe dayalı cepheleşmelerin önünün açılmasına sebep olmuşlardır. “Birliğe Çağrı” isimli haftalık gazetede Allahsızlar ordusu olarak tanımlananan komünizme karşı Alevî ve Sünnî vatandaşları elele mücadeleye, Allah'ın ipine sarılmaya, millî benlikte karar kılmaya, Yunus'un diliyle “yetmişiki millete bir gözle bakmanın sırrını” yakalamaya, milletin birliği ve bekası için “Ülkücü Hareket”e arka çıkmaya davet edilmiştir.²⁵¹⁶

MHP'nin esasında Alevîlik konusunda 1990'larda attığı adımlar ise bu defa yine millî bütünlüğün korunması bağlamında ancak bu defa komünizme karşı değil millî-laik devleti korumaya yönelik şekillenmiştir. Alevîliğin ayrı bir din olduğu, Alevîliğin köylü

²⁵¹⁴ Alparslan Türkeş, *Milliyetçilik*, Selim Yıldız (Ed.), 1. Baskı, Berikan Yayınları, Ankara 2022, s. 66.

²⁵¹⁵ Taha Akyol, *Osmanlı'da Mezhep ve Devlet*, 5. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul 1999, s. 58-59. Yay.

²⁵¹⁶ Hakkı Öznur, *Ülkücü Hareket*, Cilt: 5, İkinci Baskı, Alternatif Yayınları, Ankara 1999, s. 321-323.

sosyalizmi olduğunun işlenmesi, 1970'lerden beri yoğun surette işlenen Marxist propagandanın etkisiyle Aleviliğin ateistleştirilmesine²⁵¹⁷ karşı da MHP, Alevîliğin "Türk Müslümanlığı" olduğu görüşünde kendi bakışını netleştirmiştir. Alevî vatandaşlar üzerindeki propagandalara karşı millî bütünlüğü savunan Türkeş'in 1970'lerde Alevî ailelerle olan ilişkileri konusunda önemli bir örnek Ülkü Ocakları'nda etkili olmuş isimlerden biri olan Erol Kılınç tarafından anlatılmaktadır. Kılınç, 1971 yılının sonları olduğu ifade edilen bir zamanda MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş'le Gümüşhacıköy'de Kadir Gecesi'nde bir Alevî vatandaşın evine misafir olduklarını ifade ediyordu. Kılınç, izlenimlerini "...Vefakârlık, bağlılık, ilgilenme, hatırını almak; insanları hoşnut etmek ve onlarla kaynaşmak hakkında bir ibret tablosu görüyordum. Onun bir işaretiyle ileri atılmaya hazırlar!" cümleleriyle ortaya koymuştur.²⁵¹⁸

Diğer yandan Bruinessen, devlet tarafından empoze dildiğini söylediği Sünnî İslam baskısının Alevî uyanışında başat rol oynadığına işaret etmektedir. Ancak, 1980 darbesinin getirdiği ortamda örgütlenme yasağının 1989'da kalkmasıyla birlikte Alevîler de kendilerini ifade etmeye başlamış, örgütlenmeye, Alevî ritüellerini gerçekleştirmeye, tarihini, doktrinlerini, Sünnî İslam'la ilişkileri, İslam içinde bir mezhep olup olmadığı, Türk veya İran orjinli bir din olup olmadığına yönelik tartışmalar başlamıştır. Aslında böylece Alevîlik bir nevi sözel olarak aktarılan bir din algısından resmîleşmiş bir hüviyete de adım atıyordu. PKK'nın Alevî Kürtleri sarması ve Alevîliğin alternatif bir etnik kimlik olarak ele alınmak istenmesi, devletin açık bir şekilde Alevîliği desteklemesine, ilk defa 1964'te düzenlenen sonra solcu kültürel festival haline gelen Hacı Bektaş etrafında şekillenen geleneksel festivalin resmî olarak düzenlenmesine sebep olmuştur. Hacı Bektaş, Türk devletine bağlılığın nişanesi olurken, eski solcuların yer aldığı Alevî kesimi ise daha çok Pir Sultan ismi etrafında örgütlenmiştir.²⁵¹⁹

Türkeş, 16 Mart 1995'te Bülent Güllapoğlu'nun sunuculuğunu yaptığı TBMM TV'deki konuşmasında gerek Türk-Kürt, gerekse Sünnî-Alevî ayrıştırmalarının ve kıskırtmaların arkasında dış istihbarat çalışmalarının ve emperyalizmin parmağı olduğuna da dikkat çekmiştir. Yunanistan'ın bu yöndeki faaliyetlerini anlatırken Özal'ın Yunanlıların Türkiye'ye giriş çıkışlarında vize uygulamasını kaldırdığını, oysa Yunanistan'ın

²⁵¹⁷ Bu konuda Marxistlerin ve Alevi-Bektaşî yapıların düşünceleri için bkz. Yılmaz Soyyer, *Sosyolojik Açından Alevî-Bektaşî Geleneği*, Seyran Kitap, İstanbul 1996, s. 68-78.

²⁵¹⁸ Erol Kılınç, *age*, s. 233-234.

²⁵¹⁹ Martin van Bruinessen, *age*, s. 122-124.

ASALA ve PKK'yı desteklediğini söyleyen Türkeş'in dikkat çektiği noktalardan biri de Türkiye'nin içinde farklı yabancı dilleri bilen elemanların bulunduğu güçlü istihbarata sahip olmaması, yönetimin kararsız olması, demokratikleşme ve demokrasi adına güvenlik güçlerinin görevini yapamayacak ölçüde felç edilmesi bulunmaktadır.²⁵²⁰

Daha önceki başlıkta anlatıldığı üzere ayrı bir Kürt kimliği konusunda olduğu gibi ayrı bir Alevî kimliği de 1990'larda kendini ifade etmeye başlamıştır. Gülalp'in ifadeleriyle ulus-devletin büyüünün küresel çapta bozulması, ilk bakışta zıt ama aslında paralel olan iki eğilime, bir yanda ulus-altı yani etnik, vb. ayrılıkçı hareketlere, diğer yanda da ulus üstü yani din veya medeniyet temelli yeniden-uyanış hareketlerine yol açmıştır. Bu çerçevede 1990'larda siyasal İslamcılığın Kemalizme muhalefet içinde yükselişinin küreselleşme ve postmodernleşmeye veya postmodern duruma geçiş sürecine bağlı olarak geliştiği saptanabilir.²⁵²¹

Siyasal İslamcılığın Kemalizme ve laik sisteme muhalefeti, DYP-SHP Koalisyon Hükümeti, MHP'nin siyasal İslam karşısındaki tutumu ile Alevîliğin kimlik mücadelesinde aşırılığa sürüklenmediğini, kışkırtma planlarının başarıya ulaşmadığını ileri sürebiliriz. Martin van Bruinessen, 1990'larda dinsel boyutunun gittikçe daha fazla farkına vararak aslî bir kimlik olarak Alevîliğe yeniden yapılan vurgunun büyük ölçüde Sünnî köktencililiğine ve kapsayıcı Kürt milliyetçiliğine karşı da bir tepki olduğunu ifade etmektedir.²⁵²²

Nitekim MHP Genel Başkan Yardımcısı Rıza Müftüoğlu'nun PKK'nın İslami mesajlar veren grup ve organizasyonlara girilmesi talimatının dayandığı esaslara dikkat çekmesi de bu noktada Bruinessen'in tezini destekler niteliktedir. İslamiyet motifi altında Kürtlerin ayrı bir ırk olduğunun anlatılması ve bu yönde propagandalar yürütülmesi Müftüoğlu'na göre Şeyh Abdulsalam Barzan ve Dohuk Şeyhi Nur Muhammed'in Osmanlı-Türk hükümetine verdiği ültimatomla aynı üslûp ve doğrultuda bulunuyordu. Kürt illerinde Kürt idaresinin kurulması, Kürtçe tedrisat, Kürtçe konuşan Kaymakam ve memurların tayin edilmesi, kanun, adalet ve vergilerin şeriata uygun olması, kadı ve müftü postlarına tayin edilecek olanların Şafi mezhebinden olması, Kürt bölgelerinden alınan vergilerin bu bölgelerdeki yolların bakımı ve onarımı için kullanılması gibi talep-

²⁵²⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=R8O6b5GaR7E> (Erişim Tarihi: 19.10.2021)

²⁵²¹ Haldun Gülalp, *Kimlikler Siyaseti-Türkiye'de Siyasal İslamın Temelleri*, İlk Basım, Metis Yayınları, İstanbul 2003, s. 43-44.

²⁵²² Martin van Bruinessen, *age*, s. 109-110.

ler bir siyasi hareket yolundaki PKK'nın talepleriyle aynı propaganda ve üslûbun göstergesiydi.²⁵²³

Gazeteci Ufuk Güldemir, Uğur Mumcu ve Cengiz Özakıncı da bu süreçte CIA'nın yan kuruluşu olan RAND Corporation'un PKK'ya "Marxizmi bırakın İslama yönelin" öğüdünü verdiğini, militan Kürt grupların ve PKK'nın din duygularını ve dince kutsal kavramları kullandıklarını dile getirmişlerdir.²⁵²⁴ PKK'nın Alevîlik üzerinde propagandası ise daha çok ideolojik boyutta ve Kürt Alevîliği söylemleri üzerinden kendini göstermesi ise millî-laik devletin korunması bağlamında hem devleti hem de Türk milliyetçilerini Alevîliği daha çok benimseyici bir politikaya yönlendirmiştir. Tanıl Bora'ya göre siyasal İslamcı hareket karşısında milliyetçi tepki, Türkçü, devletçi, liberal, sosyal demokrat kanatları birleştirme imkânı sunmasıyla da belki de en sağlam engel olacağı düşünüülerek pekiştirilmiştir.²⁵²⁵

Bununla birlikte 1990'larda, Kemalizmi savunmalarıyla bilinen gazeteci ve akademisyenlerin suikaste kurban gitmesi ve Sivas Madımak Olayları gibi olaylar ile 1994 Yerel Seçimleri'nde artan oy oranıyla RP'nin güçlenmesi, sekülerizm ile millî kimlik arasında sıkı bir bağ oluşturmuş seküler-cumhuriyetçi kesimleri rahatsız etmiştir. Türk-İslam sentezini savunan ve kendilerini büyük ölçüde "devlet" ve "rejim" ile özdeşleştirmiş olan gruplarda da, bilhassa 1991 sonrası MHP'de, aynı rahatsızlık hissedilmiştir. Bu rahatsızlık nedeniyle, MHP, İslamcı muhalefet ve gericilikle özdeşleştirilen yaklaşımlarla arasına mesafe koymak için laikliği vurgulayan bir çizgiye kaymıştır.²⁵²⁶

RP ile 1991'de seçim ittifakı kuran MÇP, 1993'ten sonra MHP olarak RP'nin Kürt söylemine ve PKK'ya bakışına da tepki göstermiştir. RP 1993'teki kongresinde Güneydoğu'daki çatışmayı Kürt ve Türk milliyetçiliğinin bir çatışması olarak görüyor, ayrı bir Kürt etnik kimliğinin, dil ve kültürel ifade özgürlüğünün tanınmasını öneriyordu. İslamcılar PKK'nın güçlenmesinden Kemalist milliyetçiliği sorumlu tutuyorlardı. Her şeyden önce, PKK'nın Kemalist rejimin baskıları yüzünden Kürt nüfus arasında

²⁵²³ Rıza Müftüoğlu, *Siyasette Yeni Boyut Milliyetçilik*, Genişletilmiş 2. Baskı, Sistem Ofset, Ankara 1995, s. 105-106.

²⁵²⁴ Cengiz Özakıncı, *Türkiye'nin Siyasi İntiharı Yeni Osmanlı Tuzağı*, 19. Baskı, Otopsi Yayınları, İstanbul 2009, s. 442.

²⁵²⁵ Tanıl Bora, *Milliyetçiliğin Kara Baharı*, 2. Baskı, Birikim Yayınları, İstanbul 1995, s. 126.

²⁵²⁶ Güven G. Öztan, "Neoliberal Dönemde Türk Milliyetçilikleri Arasında Hegemonya Mücadelesi: 12 Eylül'den AKP Türkiye'sine", *Ayrıntı Dergi*, Sayı: 4, Bahar 2020. <https://ayrintidergi.com.tr/neoliberal-donemde-turk-milliyetcilikleri-arasindaki-hegemonya-mucadelesi-12-eylulden-akp-turkiyesine/> (Erişim Tarihi: 18. 05. 2022)

destek bulduğunu öne sürüyorlardı. İkincisi ve belki de daha önemlisi, İslamcılara göre, yabancı bir düşünce olan milliyetçiliği bu topluma Kemalizm sokmuştu; işte şimdi Kürtler de aynı ideolojiyi kullanmaktaydılar.²⁵²⁷ Bu sebeple de Tanıl Bora'nın değerlendirmesiyle özellikle 1993-1995 yılları arasında laisizmin popülerleştirilmesi ve Kemalizmi milliyetçilik üzerinden tebliğ etme umudunu yeşertmiştir.²⁵²⁸

Bununla birlikte Özal zamanının Anavatan Partisi, Türk siyasetindeki dört farklı eğilimi (liberalizm, sosyal demokrasi, milliyetçilik ve İslamcılık) “muhafazakâr modernlik” diye adlandırılan bir sentez içerisinde bir arada barındırma iddiasıyla tanınıyordu. İlk bakışta kendi içinde çelişkili gibi görünen bu deyim, modern kapitalizmle muhafazakâr bir kültürel kimliğin bileşimini ifade ediyordu. Bu bileşimin Refah versiyonu içinse kültürel boyut sadece İslam'a dayanacaktı.²⁵²⁹

White'ın ifadeleriyle sosyo-ekonomik eşitsizliği ve bozulmayı önlemek için “Adil Düzen”²⁵³⁰ önerisini geliştiren RP'de İslam, Batı'ya bel bağlamayacak otantik Türk modernizminin meşruiyet kaynağı olarak şekillenmekteydi. Laiklik ve Batılılaşma aleyhinde konuşan Erbakan'ın taraftarları ve parti fanatikleri Kemalist sekülerizmin mirasına doğrudan hakaret ediyor, İstanbul'da Batı tarzı opera, bale ve senfonilerin sergilendiği modernist Atatürk Kültür Merkezi'nin yanına, Taksim Meydanı'na büyük bir cami yapmayı öneriyorlardı. 1994'teki yerel seçimlerde RP, Türkiye'nin en büyük onbeş kentinden altısının belediye başkanlıklarını kazanmış, İstanbul ve Ankara İslamcı belediye başkanlarını seçmişti.²⁵³¹

İnanç, itikat ve ibadetten ziyade siyasi, sosyal ve ekonomik bir sistem olan siyasal İslamcılık, Afgan Savaşı'ndan sonra enternasyonalleşmiş, Prof. Mehmet Zeki İşcan'a göre İslamcılık, İslami dilin doğasının bozulması, dinin makineleşmesi olarak kendini göstermiştir. İşcan'a göre, İslamcı düşünce düzlemi, insanı, âdeta Tanrı tarafından üzerine dil, ahlak, hakikat fikri yapııştırılmış, âciz, şahsiyetsiz, kendiliğinden bir şey

²⁵²⁷ Dilipaktan aktaran Haldun Gülalp, *age*, s. 73.

²⁵²⁸ Tanıl Bora, *age*, s. 106.

²⁵²⁹ Haldun Gülalp, *age*, s. 80.

²⁵³⁰ Necmettin Erbakan “5 mikroba karşı 5 ilaç” şeklinde özetlediği “Adil Düzen”in var oluş nedenlerini ve var olacak şeklini, 5 maddede sıralanıyordu. Emperyalizm ve Siyonizmin kurup yürüttüğü “köle düzeni” yerine “adil devlet düzeni”nin kurulması, Faizci kapitalist nizamın “sömürü düzeni” yerine “adil ekonomik düzen”in kurulması, milli, güçlü, süratli, yaygın kalkınmanın gerçekleştirilmesi, İnançlı kadrolar, İrfanlı insan. Erbakan, bu sayede “zulüm düzeni”nden “saadet düzeni”ne geçileceğini savunuyordu. Bkz. Necmettin Erbakan, *Adil Ekonomik Düzen*, Semih Ofset, Ankara 1991, s. 90-92.

²⁵³¹ Jenny White, *Müslüman Milliyetçiliği ve Yeni Türkler*, Fuat Güllüpinar, Coşkun Taştan (çev.), 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 70-71.

yapmaya kabiliyetsiz bir heykel şeklinde tasarlanmıştır.²⁵³²

İşte kültürel kimlik boyutunda RP'nin sadece İslam'a dayanması ve siyasi İslamcılığın yükselmesi karşısında Bora ve Can'a göre MHP, Sünnilikle Alevilik arasındaki farkları ve ihtilafları silerek Türk İslamı'nı homojenleştirme yaklaşımına yönelmiştir. MHP'li Keçiören Belediyesi 1994 Ağustos'unda Hacı Bektaşî Veli'nin ölüm yıldönümü adına anma töreni düzenlerken 1995 Temmuzunda da Burdur'da Tahtacı Türkmenlerin MHP'ye katılması sebebiyle tören düzenlenmiştir. Aynı günlerde altı Alevî dedesinin daha MHP'ye katıldığı açıklanmıştır. Siyasal İslam tehdidi dışında MHP'nin Alevîliği önemsemesinin 1990'larda stratejik nedenlerinden biri de 1993 Temmuz'unda meydana gelen Sivas Madımak Olayı'nın²⁵³³ ardından Erzincan'da Alevî köylerinin ortasındaki Sunnî Yavi köylülerinin PKK tarafından katledilmesi ve PKK'nın Alevî vatandaşları müttefik edinmeye yönelmesiydi.²⁵³⁴

MHP cephesinde bunlar yaşanırken, İzzettin Doğan ise 1990'lı yılların ortalarında Alevîliği geniş kitlelere öğretebilmek amacıyla Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi (CEM) Vakfı'nın kurulmasına önayak olmuştur. Doğan, halka tanıtmayı amaçladığı Alevîliği, “Türk İslamı” olarak tanımlarken tasavvuf düşüncesi ile olan bağlarını vurgulamış ve özellikle Arap geleneklerinden sıyrılmış olmanın altını çizmiştir. Doğan'ın bu bakış açısı MHP'nin millileştirilmiş İslam doktrinine açılım sunacak mahiyettedir.²⁵³⁵ CEM Vakfı'nın resmî kuruluş senedinde de Alevîliğin, tasavvuf kültürü ve Alevî İslam olarak tanımlandığı görülüyor.²⁵³⁶ İzzettin Doğan, 2005'te de 90'lı yılların ortalarında savunduğu görüşler doğrultusunda bir çizgi izleyerek Alevîliğin İslam dışı

²⁵³² Mehmet Zeki İşcan, “Toplumsal Siyasal Bir Sitem Olarak İslam Algısı”, *Türkiz*, Yıl: 2, Sayı: 11, Eylül-Ekim 2011, s. 11, 14.

²⁵³³ “Sabah” gazetesi, Sivas'a Pir Sultan Abdal Kültür ve Sanat etkinlikleri için gelen Aziz Nesin ve arkadaşlarına karşı Aczmedilerin başlattığı protesto gösterisinin çığırından çıkması sonucu 35 kişinin öldüğünü, 60 kişinin yaralandığını yazmaktadır. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve Başbakan Tansu Çiller, olayın bir Alevî-Sunnî çatışması olmadığına yönelik beyanatlar vermişlerdir. Bkz. *Sabah*, 3 Temmuz 1993, s. 1; Sivas katliamı kurbanları için Ankara'da tertip edilen törene katılan SHP Genel Başkanı ve Başbakan Yardımcısı Erdal İnönü “katil” diye yuhalanmış, Parti Genel Sekreteri Cevdet Selvi de protesto ve saldırılar karşısında kaçmak durumunda kalmıştır. Erdal İnönü İçişleri Bakanı Mehmet Gazioğlu'nun istifası gerektiğini söylemiştir. Bkz. *Sabah*, 7 Temmuz 1993, s. 1; Aziz Nesin'in konuşması, “Müşluman Kamuoyuna” başlıklı bildiri, Olay tutanağı, Keşif Raporu, Yangın Raporu, Durum Tutanağı, vb. için bkz. *Sivas Davası*, Cilt: 1, Av. Erdal Merdol, Av. Mehdi Bektaş, Av. Ali Sarıgül (hazl.), Türkiye Barolar Birliği, Ankara 2004, s. 1-38.

²⁵³⁴ Tanıl Bora, Kemal Can, *Devlet ve Kuzgun*, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 192-195.

²⁵³⁵ Mehmet Ertan, “Türk Sağ'ının Kızılbaş Algısı”, *Türk Sağı: Mitler, Fetişler ve Düşman İmgeler*, İnci Özkan Kerestecioğlu, Güven Gürkan Öztan (drl.), 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 230.

²⁵³⁶ <https://www.cemvakfi.org/pages/kurumsal/3/tarihcemiz> (Erişim Tarihi: 24. 12. 2021)

olmadığını vurgulamıştır.²⁵³⁷

Uzun yıllar MHP'ye yakın bir isim olan Orhan Türkdoğan da saha çalışmaları ile de incelediği Alevîliği bir Türkleşme olgusu olarak değerlendirirken Alevîlik sisteminde esasta Hoca Ahmet Yesevi'den kaynaklanan ve Hacı Bektaş Veli'ye kadar uzanan bir sûfizm hareketi mevcut olduğu üzerinde durmakta bir nevi Emevilerin Araplaştırma politikalarının aksine Türklerin güçlü ehlibeyht sevgisi ile yumuşak yolları tercih etmelerini konunun merkezine oturtmaktadır.²⁵³⁸ Türkdoğan'ın söylemek istediğinin de bir Türk Alevîliğinin veya Türk Müslümanlığının mevcudiyeti olduğu anlaşılmaktadır. MHP'nin önemli isimlerinden Prof. Dr. Semih Yalçın'a göre de Türk Müslümanlığı, bir din değildir. Türklerin İslam'ı algılama, yorumlama ve yaşama tarzının ifadesidir. O nedenle Türk Müslümanlığını ayrı bir din olarak görülmesi, dinî bir kavram olarak kullanılması yanlıştır. Yalçın, Türk Müslümanlığının ayrı bir din olarak düşünmenin doğru olmadığını, daha çok bir kültürleşme ifade ettiğini, ötekini dışlamaktan ziyade kucaklamaya açık bir yorum olduğuna işaret etmiştir.²⁵³⁹

Batı tarzı dünyevileşmeyi Türkiye ve İslam dünyasına adaptasyonu ile “millî sekülerizm” terminolojisini vaz eden ve gayelerini de kişiyi ve toplumu kendisi ile barıştırmak, devleti, toplumu, tarihi ve İslam'la barıştırmak şeklinde açıklayan Durmuş Hocaoglu ise Alevîlik için “Türk Müslümanlığı”, Sunnîlik için de “Arap Müslümanlığı” ifadelerinin terk edilmesi gerektiği vurgusu yapmaktadır. Alevîliği İslam içinde bir kesir sayan ve mezhep olarak kabul edilmesi taraftarı olan Hocaoglu, “millî sekülerizm” açısından Alevîlik konusunda da öneriler ortaya koymuştur. Bunların en başında Sunnî-Alevî Şurası'nın toplanması, devletin bu konuyu İslam içinde bir problem alanı olmaktan çıkarması, ortak mutabakat noktaların belirlenmesi (Kur'an, peygamber, amentü birliği), Alevîliğin ve Şîâ'nın doğuşuna dair tarihi vakıaların hatırlatılmaması, “Merkezî Diyanet Teşkilatı” tesis edilerek hiçbir mezhebin dışarıda bırakılmaması ve bu teşkilatın özel vergilerle çalışması ve hiçbir siyasetçinin elinin bu teşkilata uzanmaması gibi hususlar gelmektedir.²⁵⁴⁰

MHP'nin, 1960'lardan itibaren ağırlıklı olarak TİP ve CHP çevresinde politikleşen ve aşırı sol Marxist-Leninist yapılarla çatışma ortamına doğrudan dâhil edilen

²⁵³⁷ İzzettin Doğan, “Alevîlik İslam Dışı Değildir”, *Türk Yurdu*, Sayı: 210, Şubat 2005, s. 67-71.

²⁵³⁸ Orhan Türkdoğan, *Türk Toplumunun Kültürel Dinamikleri*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2012, s. 309-311.

²⁵³⁹ Semih Yalçın, “Türk Müslümanlığı”, *Türkiz*, Yıl: 2, Sayı: 11, Eylül-Ekim 2011, s. 169.

²⁵⁴⁰ Durmuş Hocaoglu, *age*, s. 416-422.

Alevî vatandaşlarla millî birlik temelinde bütünleşmeyi sağlamaya çalıştığı görülüyor. Aslında MHP'nin Türk milliyetçiliği düşüncesi içerisinde Alevîliğe bakışının, 1960'larda da 1970'lerde de aynı olduğu, sadece 1990'lı yılların getirdiği şartlar içerisinde Alevîlikle temasının arttığı, hem parti olarak hem de Türk milliyetçiliği siyasetinin ana davalarından biri haline getirdiği söylenebilir.

Türk milliyetçilerinin en uzun ömürlü dergisi ve MHP ile ortak entelektüel çevreye sahip olan “Türk Yurdu” dergisi de 1994 yılında konuya ilgi göstererek 88. sayısını “Alevîlik-Bektaşîlik” özel sayısı olarak 100 sayfa çıkarmıştır. Bu sayıda Erol Toy, Alevîliği Türk-İslam sentezi olarak yorumlarken Ahmet Yaşar Ocak, Alevîliği bir yaşam biçimi olarak değerlendirmenin yanlışlığına işaret ederek Alevîliğin heterodoks İslam mezhebi olduğunu yazmıştır. Alevîliğin çeşitli dinlerden etkilenecek bir sentez haline getirildiği ileri sürülmesine karşı da Ocak, Alevîliğin yüzyıllar boyunca Orta Asya'dan Anadolu'ya oradan Rumeli'ye kadar uzanan bir coğrafyada kendiliğinden oluşan syncretime sürecin²⁵⁴¹ sonucu meydana geldiğini, syncretime ile sentezin farklı olduğuna dikkat çekmiştir. Dergide Türk milliyetçileri umumiyetle Türk Alevîliği, Türk Müslümanlığı çerçevesinde değerlendirmelerde bulunuyor, Alevîliği Türk ve İslam dairesi dışında düşünmüyorlardı. Ayrıca Alevîliğin materyalizme, ateizme ve masonluğa çekme gayretlerine de tepki gösterilmiştir. Diğer yandan Muharrem Naci Orhan'a göre ise Alevî İnanç Başkanlığı kurulmalı, Alevîlerin inanç ve ibadet özgürlüğü Anayasada yerini almalı, Caferi mezhebi tanınmalı, politikacılar Alevî ve Sünniler üzerinden elini çekmeli, birlikte barış içinde yaşamının önemi vurgulanmalıydı.²⁵⁴²

²⁵⁴¹ Senkretizm, Türkçe yazında ve söylemde bağdaştırmacılık olarak karşılık bulmuştur ve Türkiye'nin yaşadığı sosyo-ekonomik, politik çalkantılar akademik yaklaşımları ve buradan devşirilen kavramları da doğrudan belirlemektedir. Senkretizm bahsinde, bu süreçlerin Türkiye'de doğrudan gözlemlenebileceği alanların başında ise Alevîlik-Bektaşîlik yazını gelir. Alevîlik araştırmaları, 1980'lerle birlikte kültürel kimliklerin politikleşme süreçlerine paralel biçimde, Türkiye'de hızla popülerlik kazanmıştır. Alevîlik üzerine, özcü ve bağdaştırmacı kutuplara ayrılmış olarak, karşıt yaklaşımlar sunan görüşlerin ve aralarındaki ihtilafın mevcut literatür ve söylem içerisinde baskın olduğu görülmektedir. Buna göre senkretizm konusunda kendi içinde çelişir görünen çeşitli yaklaşımlar da göze çarpmaktadır. Alevîliğin, Türk millî geleneklerinin İslam'la kavuşmasıyla ortaya çıkan senkretik biçimi olduğu tezi Hristiyanlık, Musevilik ya da antik İran dinleri gibi bölgesel olası kültürel etkilerden dikkatle ayırmak ister. Bu tarihsel duraklar ve benzer kültür örüntüleri arasındaki benzerliklerden, devamlılıklardan hareketle ileri sürülen görüşleri ise Türk millî kimliğini yozlaştırmaya, bozmaya, bölmeye yönelik art niyetli, bilinçli girişimler olarak kodlar. Buna karşın Alevîliği farklı tarihsel, toplumsal, dinsel etkilerle şekillenmiş senkretik bir inanma biçimi olarak tarif eden görüşler ise, onu, antik Anadolu, İran, Hindistan felsefi dinleri ile tek tanrıcı erken ortaçağ inançlarının özgün sentezi olarak tanımlama eğilimindedir. Her iki yaklaşım da senkretizmi, kültürel karşılaşmaların tarifinde ve ortaya çıkan süreçlerin analizinde kategorik bir araç olarak kullanır. Bkz. Ahmet Kerim Gültekin, “Senkretizm”, *Bilim ve Gelecek*, Sayı: 185, 2019, s. 69.

²⁵⁴² Hamiye Duran, “Türk Yurdu Dergisinde Alevîlik ve Bektaşîlik Hakkında 1911-2000 Yılları Arasında Yayımlanan Makaleler Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türk Yurdu*, Sayı: 292, Aralık 2011, s. 224-232.

1990'lı yılların sonlarında Bektaşilik ve Alevîlikle ilgili sempozyumlar da yapılmaya başlanmış, bu çerçevede bunlardan ilki 22-24 Ekim 1998'de, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi tarafından düzenlenmiştir. Bu sempozyuma Tuncer Gülensoy, Abdülkadir Sezgin, Filiz Kılıç²⁵⁴³, Sait Başer vb. milliyetçi akademisyen ve çevreler de bildirilerini sunmuşlardır.²⁵⁴⁴

MBK Üyesi ve MHP'nin kuruluşunda rol oynayan isimlerden biri olan Muzaffer Özdağ da başından beri Türkiye'de Alevîliğe Türklük penceresinden bakmış isimlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Özdağ'ın 1990'ların sonunda yayınlanan "Türk Alevîliği'nin Yükselişi" adlı kitabı bulunmaktadır. Türklerin İslam öncesinde tevhide inandıklarını, Türklerin Tanrı tasavvurlarının Fatiha'nın, İhlâs'ın, Ayetelkürsî'nin ilham ettiği Cenab-ı Hakk'a bir yöneliş, arayış ve adanış merhalesi olduğunu söyleyen Muzaffer Özdağ, İslam öncesi Türk kültürü ile Alevîlik arasında bağ kurmuş ve Türklerin Hz. İbrahim'in ışıkları çizgisinde bulunduğunu yazmıştır.²⁵⁴⁵

Özdağ'ın millî birlik ve beraberliğin zedelenmesine sebep olan Sünnî-Alevî ayrımcılığı hakkında ortaya koyduğu düşünceler toplumsal mutabakat noktasında verilen mücadelenin de bir yansımasıdır. Özdağ'a göre, Osmanlı hükümetleri halis Türk olan Alevî Türkmen boylarını güven duygusu ve sevgiyle Türk kültürüne ve İslam inancına aykırı zararlı müfsit telkin ve tertiplerden koruyamamıştır. Anadolu Alevî Türkmenlerine Kızılbaş, daği, baği, Celalî damgası vurması, Kızılbaş, Tahtacı, Çepni adlarına başka anlamlar yüklenmesi sağlıklı, adil, akilane yaklaşımlar olmamıştır. Alevîliğe suizan ve şüphe ile yaklaşılması onların kendi içlerine kapanmasına yönelik ruhî, içtimai kültürel ortamın oluşumuna yol açmıştır. Bununla birlikte Türklüğün kötülenmesine yönelik Divan-ı Hümayun kâtiplerinden Hafız Hamdi Çelebi'nin Hz. Peygamberin Türklerin öldürülmesini öğütlediği şeklinde şiirler²⁵⁴⁶ Türkleri ikinci plana düşürmüştür. Gerek Osmanlı imparatorluk yönetimi, gerekse İran'daki Türk hanedanları izledikleri dinî, mezhebî siyasetle İran ve Kafkas coğrafyasında Türklük duygusal bir yabancılaş-

²⁵⁴³ Prof. Dr. Filiz Kılıç, Nevşehir Üniversitesi'nin kurucu rektörü olduğu gibi 2019'da da Nevşehir MHP Belediye Başkan adayı olmuştur. Mart 2021'de ise MHP Genel Başkan Yardımcılığı görevine getirilmiştir.

²⁵⁴⁴ Bkz. *I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyum Bildirileri (22-24 Ekim 1998)*, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, Ankara 1999.

²⁵⁴⁵ Muzaffer Özdağ, *Türk Alevîliği'nin Yükselişi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 2.

²⁵⁴⁶ Şiirin tamamı için bkz. Mehmed Ali Aynî, *Milliyetçilik*, İsmail Dervişoğlu (hzl.), Kurtuba Kitap, İstanbul 2011, s. 475-476.

ma durumuna sürüklenmiş, Türkiye Türklüğü içinde de Sünnî-Alevî duygusal kümelermeleri belirmiştir. Ayrıca Özdağ'ın yaklaşımında Safevilerin Türklüğü²⁵⁴⁷ konusu oldukça öne çıkarılmış, Saltanatın ve Hilafetin İlgaşı, laik millî devlet ilkesi ve ülküsünün de Şia-Sunnî ayrımını gidermede de çözüm olduğu vurgulanmıştır. Ancak yine de 1960'tan sonra Türkiye solunun illegal kanatları ve Marxist ve komünist ideolojilerle dinin afyon sayılması yönündeki propagandalar Alevî vatandaşları saflarına katma amacına yönelmiştir.²⁵⁴⁸

Yıllar sonra MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin ortaya koyduğu öneriler ise 1990'ların MHP'sinden daha kucaklayıcı şekilde 20 yılda gelişen samimiyetin ölçüsünü ortaya koymuştur. Ancak bu ölçüde de MHP, Türk milliyetçiliği düşüncesine de uygun bir şekilde Alevîliği İslam dışında bir yerde konumlandırmamakta, kültürel yönlü söyleminden ziyade inanç yönüne vurgu yapmaktadır. Yani İttihat ve Terakki döneminden beri ortaya konan Türk milliyetçilerinin çalışmalarıyla İslam öncesinde Türklerin inançlarıyla kurulan kültürel bağ, nihayetinde MHP ve Türk milliyetçileri tarafından "Türk Müslümanlığı" olarak tanınmaktadır. Devlet Bahçeli'nin "Millî Kardeşlik Projesi" olarak sunduğu öneriler; Alevî Araştırma Merkezi kurulması, Alevî inanç önderleri için İlahiyat Fakültelerinde bölümlerin açılması, Millî Eğitim Bakanlığı, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi müfredatına Alevî toplumunun katılımıyla şekillenmiş bilgilerin dâhil edilmesi, Özel İhtisas Komisyonunun kurulması, Alevî-İslam inancı külliyyatının çıkarılması ve bu külliyyatın Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanması, Alevîliliğin temsili noktasında Diyanet İşleri Başkanlığı'nda radikal bir düzenlemeye gidilmesi, Cemevlerine genel bütçeden yardım edilmesi şeklinde ortaya çıkmıştır.²⁵⁴⁹

²⁵⁴⁷ Muzaffer Özdağ bu bakış açısına sahipken Taha Akyol da "Safevîlerin Osmanlılarla diplomatik yazışmaları Farsça olsa da şahsi mektuplarında Türkiye ülkesinin padişahı Farsça'yı, İran ülkesinin şahı ise Türkçe'yi kullanıyor Öyleyse niye Türk kültürel karakterini Osmanlı korudu da Safevî Devleti Farslaştı?" diye sormaktadır. Akyol, bunun sebeplerini kurumsal olarak Osmanlı Devleti'nin Anadolu Beylikleri mirası üzerinde teşkilatlanması, Osmanlı'da nizamî kurumların dilinin daima Türkçe olmasına ve askerî ve mülkî bürokrasiyi devşirme elemanlarla yürütmesine bağlamaktadır. İran'da ise Selçuklular ve Moğol hâkimiyeti dönemleri de dâhil Türk hanedanlar döneminde devamlılığı sağlayan Fars bürokrasisi olmuştur. Şah İsmail zamanında bile sarayda Türkçe konuşuluyor olmasına rağmen resmî belgeler ve diplomatik yazışmalar Farsça ile kaleme alınmıştır. Bkz. Taha Akyol, *age*, s. 107-109.

²⁵⁴⁸ Muzaffer Özdağ, *age*, s. 46-55. Özdağ'ın aynı paralelde yer alan düşünceleri "Alevî Kimliği Üzerine Bir Işık Huzmesi" başlığı ile "Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi"nin Haziran 1995, 96. Sayısında da yayınlanmıştır.

²⁵⁴⁹ <http://www.aljazeera.com.tr/haber/mhpden-10-maddeli-Alevî-acilimi-onerisi> (Erişim Tarihi: 20. 10. 2021)

5.6. MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ'NİN TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ DÜŞÜNCESİNDE DIŞ TÜRKLER DAVASI

Türk milliyetçilerinin özellikle 1940'lı yıllardan itibaren diğer misyonlarının yanında etkili şekilde antikomünist bir misyon yüklenmesinde Dış Türklerin de tıpkı Türkiye gibi bağımsız birer devlet olmasını sağlama düşüncesi etkili olmuştur. Türkiye Türklüğünün uzak geçmişini ifade eden Türkistan coğrafyası ile Karadeniz'in kuzeyi, Balkanlar coğrafyası ve Batı Trakya, Kıbrıs Türklüğü, Musul-Kerkük toprakları Türk milliyetçilerinin gündeminde hep varolmuştur. Bu varoluşa Türk milliyetçiliğinin doğuşu yıllarında Kazanlı Yusuf Akçura, Kırımlı İsmail Gaspıralı, Azerbaycanlı Hüseyinzade Ali, Ahmet Ağaoğlu gibi kişilerin kendini hissettirmiş olmasının Dış Türkler konusunun sürekliliğini sağladığını söyleyebiliriz.

“Türkiz” dergisi yazarlarından Recai Coşkun'un Türk dünyası açısından ortaya koyduğu üç önemli tespit bulunmaktadır. Bunlardan biri Türk ve İslam dünyasının yüzyıllar boyunca süregelen kültürel donukluktan kurtulmak için 1800'lü yılların son çeyreğinde emareleri görülen ancak 1900'lerin başlarında iyice belirginleşip kurumsallaşan bir “aydınlanma atılımı” ile tarihten silinme tehdidini bertaraf etmeye çalıştığıdır. İkincisi, Türk dünyasının değişik köşelerinde birbirine yakın zamanda başlayan bu aydınlanma hareketinin Macaristan'dan İstanbul, Tiflis, Bakü, Taşkent'e ve Doğu Türkistan'a; Kahire'den Bahçesaray ve Kazan'a yayıldığı ama her hareketin birbirini yakından takip etmeye çalıştığı ve beslediğidir. Üçüncü tespit ise hem Osmanlı'nın çöküşü hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna uzanan istiklal mücadelesine Türk dünyasının her yanından yakın ilgi duyulduğu ve maddi-manevi desteğin esirgenmediğidir. Azerbaycan Millî Marşı'nın ve Çırpınırdın Karadeniz'in yazarı olan ve Balkan Savaşları'nda Türklere destek olmak için Edirne'ye gelen Ahmet Cevat, Millî Mücadele Döneminde “Uzaktaki Kardeşime” şiirini yazan Mağcan Cumabay, “Tufan: Anadolu Kışlağının Muzaffer Ordularına” şiirini yazan Süleymanoğlu Çolpan bu sürekliliğin yapıtaşları olmuştur.²⁵⁵⁰

Bu süreklilik, ilgi ve destek Türkiye Cumhuriyeti'nin kurumsal yapılarında da kendini göstermiş, Türkiye Türklüğü dışından birçok ilim adamı Türkiye Cumhuriye-

²⁵⁵⁰ Recai Coşkun, “20. Yüzyıl Türk Aydınlanması: Türkiye'deki Turan ve Turan'daki Türkiye”, *Türkiz*, Yıl:3, Sayı: 17, Eylül-Ekim 2012, s. 44-47.

ti'nin kurumsallaşmasında görev almışlardır.²⁵⁵¹ Bunlardan Türkiye'de tarihçiliğe büyük katkıları olan Zeki Velidi Togan “Basmacılık Hareketi”ne²⁵⁵² liderlik yapmış olması yönüyle ayrıca önem teşkil ederken, Mehmet Emin Resulzade ise Azerbaycan'ın bağımsızlığı için çabalar göstermesi yönüyle önemli bir yere sahip olmuştur. Nitekim Türk dünyasında komünizme karşı çıkarılan ilk siyasi dergi olarak bilinen “Yeni Kafkasya” dergisinin yükü büyük ölçüde Mehmet Emin Resulzade ve Azerbaycanlı milliyetçilerin omuzlarındaydı. Derginin asıl amacı Azerbaycan'ı istiklaline kavuşturmak olsa da Bolşevik esareti altındaki bütün milletlerin masumiyetini savunmaktan çekinmemiştir.²⁵⁵³

Atatürk Döneminde Türklüğün araştırılmasına verilen önem, Bulgaristan'ın Razgard kasabasında meydana gelen olaylara karşı gösterilen tepki²⁵⁵⁴, Hamdullah Sup-

²⁵⁵¹ Türkiye'nin kurumsallaşmasında Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Sadri Maksudi Arsal, Zeki Velidi Togan gibi isimlerin dışında önemli bir yere sahip olan bu ilim adamlarından bazıları şunlardır: 1925 yılında Fuat Köprülü'nün isteği üzerine Türkiyat Enstitüsü'nde çalışmalar yapan, 1932'de I. Türk Dil Kurultayına katılan Abdullah Battal Taymas, 1940-1949 yılları arasında Türkiyat Enstitüsü Müdürlüğü yapmış, ayrıca Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nün kurucuları arasında yer almış olan Reşit Rahmeti Arat, Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde Sosyoloji Bölümü hocalığı yapan Tahir Çağatay, Fuat Köprülü'nün de asistanlığını yapan Akdes Nimet Kurat, Kazan Türklerinden olup Türk lehçeleri üzerine çalışmaları olan Saadet Çağatay, yine Kazan Türklerinden olan Ahmet Temir, Altan Deliorman'ın babası, Bulgaristan Türklerinden olan ve Bulgaristan Razgar'da ilk Türk matbaasını kuran Necmettin Deliorman, 1921'de Buhara Cumhurbaşkanı olan ve daha sonra Türkiye ile Türkistan arasında köprü olan ve Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nün kurucularından Osman Hoca. Bkz. Ertuğrul Yaman-A. Kemal Bolaç-Ahsen Esatoğlu, *age*, s. 31, 55, 63, 71, 79, 149, 205, 211, 223, 245.

²⁵⁵² Türkolog, tarihçi ve siyaset adamı, Türkistan Millî Birliği'nin kurucusu ve ilk başkanı olan Başkurt Zeki Velidi Togan'ın da 1920-23 yıllarında liderliğini yaptığı “Basmacılık Hareketi” Sovyetler'e karşı başlatılmış Türkistan bağımsızlık mücadelesidir. “Basmacı” terimi Sovyet literatürüne ait bir tanımlama-dır ve ‘baskın yapan’, ‘çeteci’ manasına gelmektedir. Bu şekilde bir tanımlama, hem hareketin mahiyetini olumsuzlamakta hem de etkisini azımsamaktadır. 1918-1935 yıllarını içine alan bu ayaklanma, Sovyet yönetimini İç Savaş yıllarında en çok uğraştıran meselelerden biri olmuştur. Ruslar'ın kullandığı manada kullanmamakla birlikte Baymirza Hayit'in da “Basmacılık Hareketi” dediği hareket Korbaşlar Hareketi olarak da bilinmektedir. Hareket Çarlık Rusya'ya karşı başlayan 1916 ayaklanmasının devamı olarak görüldüğü gibi 1918'de Hokand'da Korbaşı Ergaş'ın liderliğinde bir hareket olarak da görülmüştür. 1921'de Enver Paşa ile ivme kazanan mücadele Enver Paşa'nın ölümünden sonra da devam etmiş, Sovyetler, 1926 yılında Basmacılıkla mücadele için, “Türkistan Cephesi” yerine “Orta Asya Askeri Devrim Konseyi'ni” (SAVO) teşkil etmiştir. Bkz. Okan Yeşilot, Burcu Özdemir, “Sovyet Arşiv Belgeleri Işığında Basmacı Hareketi”, *Belleten*, Nisan 2021, Cilt: 85/Sayı: 302, s. 281-289. “Basmacılık” ifadesine dair ayrıca bkz. Baymirza Hayit, *Ruslara Karşı Basmacılar Hareketi*, Babil Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2006, s. 15-21.

²⁵⁵³ Âdem Can, “Yeni Kafkasya Mecmûası”, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar 2007, Sayı: 41, s. 111-114.

²⁵⁵⁴ 17 Nisan 1933 günü Bulgaristan'da Türklerle meskün olan Deliorman'ın Razgard kasabasında Türk mezarlığı tahrip edilmiş, bir gün sonra “Vatan Müdafaası” isimli müfrit bir teşekkül tarafından tahrip edildiği öğrenilmiştir. Bulgar hükümetinin resmî yayın organı olan Zname gazetesi, mezarlığın tahrip edildiğinden bahsetmeden Razgard Belediyesi'nin aldığı bir kararla Türk mezarlığının başka bir yere kaldırılması gerektiğini ileri sürmüştür. Ortaya çıkan bu durumun üzerine 20 Nisan 1933 günü öğleden sonra, aralarında Adnan Ötügen, Cihat Baban, Lebî Yurtoğlu gibi isimlerin de bulunduğu gençler Maçka'daki Bulgar Konsolosluğu'nun önüne gelmişlerdi. MTTB Başkanı Tevfik İleri'nin, “biz ölümlere hakaret değil hürmet ederiz” şeklindeki konuşmasından sonra gençler Feriköy'deki Bulgar mezarlığına gitmiş-

hi Tanrıöver'in Romanya elçiliğine getirilmesi ve Gagauzlar'la ilgilenmesi²⁵⁵⁵ ve ilerleyen yıllarda resmî milliyetçilik dışında gelişme gösteren daha çok Atsız ve çevresiyle varlığını ortaya koyan Türk milliyetçilerinin dergi ve gazete faaliyetleri ile Dış Türkler konusunu bir şuura dönüştürmesi, konuyu Türk milliyetçilerinin temel meseleleri arasına sokmuştur.

II. Dünya Savaşı sırasında Sovyet ve Alman orduları saflarında Türklerin bulunması da meseleyi daha aktif hale getirmiş, savaştan sonra komünizmle mücadelenin dünya genelinde önem kazanması ise Türk milliyetçilerinin Sovyet egemenliğindeki Türklere ve diğer Türklere olan ilgisini artırmasını sağlamıştır. Türkiye, yarısı Sovyetler Birliği ve İngiltere, diğer yarısı da Alman etkisinde olan bir ateş çemberi ile çevrelenmiş durumdaydı. Alman ordularının Sovyetler Birliği topraklarında hızla ilerlemeleri mülteciler Türk liderleri arasında olduğu kadar Türkiye'deki Türkçü çevrelerde de ciddi bir heyecan ve hoşnutluk yaratmıştı. Sovyetlerin parçalanması ile esir Türk bölgelerinde bağımsız devletler kurulabileceği şeklinde yaygın bir inanç yerleşmiştir.²⁵⁵⁶

Dış Türklere yönelik artan ilginin bir örneği olarak gösterilebilecek Hüseyin Nihal Atsız, Macarların 1956 yılında Sovyetler'e karşı başkaldırışından duyulanarak Macar vatanseveri ve Türk dostu İmre Toth'a ithafen "Kardeş Kahraman Macarlar" şiirini kaleme almıştır. İmre Toth da İlhan Darendelioğlu'nun "Toprak" dergisinde Türk kardeşlerine hitaben yayınlanan yazısında Sovyet esaretinde yaşayan Hun-Türk-Macar ulusların hürriyet meyvesine kavuşacaklarını ifade etmiştir.²⁵⁵⁷

lerdi. Misilleme yapılacağı düşüncesine rağmen Türk gençliği ellerindeki çelenk ve çiçekleri Bulgar mezarlığına koymuşlardır. Bkz. İlhan Darendelioğlu, *age*, s. 65-68.

²⁵⁵⁵ Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey, 20 Mayıs 1931'de Bükreş elçiliğine atanmış, Türk Ocaklarında ortaya koyduğu misyona uygun bir şekilde Türkçülüğün bu coğrafyada yayılması için uğraş vermişti. Çalışmalarını Oğuz soyundan gelen Gagauz Türklüğünün asimilasyon politikaları etrafında kaybetmeye başladıkları millî kimliklerini yeniden kazanma üzerine yoğunlaştırmıştı. Millî kimliklerini kazanmalarının en önemli yönünün Türkçe'yi iyi bir şekilde öğretmekte görmüştü. Hamdullah Suphi, millî sınırlarımız dışındaki Türkler nerede yaşarsalar yaşasınlar onların matemine ağlamaktan onlarla ilgilenmekten hiçbir güç bizi alıkoyamaz diyerek Dış Türklerle ilgili düşüncelerinin Türk Ocağı'nda görev yaptığı dönemlerde yeşerdiğini göstermişti. Kız ve erkek Gagauz çocuklarını Türkiye'de ilk, orta ve liselere yerleştirmiş, millî benliklerini kaybetmemeleri için faaliyetler yürütmüştür. Hamdullah Suphi, bu bölgede Türkçe öğretim yapan 26 tane okul açılmasını, bu okullara Dobruca Türkleri'nden ve Mecidiye'deki Türk öğretmen okulu mezunlarından öğretmenler tayin ettirilmesini, Türkiye'den kitaplar getirterek bu okullarda okutulmasını, ayrıca kızlı erkekli 30-40 kadar Gagauz gencini Türkiye'ye göndererek çeşitli okullarda ve üniversitelerde okumalarını sağlamıştı. Bkz. Mehmet Pınar, "Tek Parti Döneminde Gagauzlar (Gökoğuzlar)", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt: IV, Sayı: XII, Ağustos /MMXVII, s. 102, 104. Ayrıca bkz. Yonca Anzerlioğlu, "Hamdullah Suphi ve Gagauz Türkleri", *Hamdullah Suphi ve Gagauzlar*, Prof. Dr. Mehmet Şahingöz, Doç. Dr. Alper Alp (Ed.), Türk Yurdu Yayınları, Ankara 2016, s. 143-152.

²⁵⁵⁶ Ahat Andican, *Türkistan Mücadelesi*, 2. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2020, s. 419.

²⁵⁵⁷ *Toprak*, Sayı: 3-4, Mart-Nisan 1971, s. 7.

Turancılık düşüncesi yüzünden bacanağı Mehmet Kaplan'la da arası açıldığı Ömer Özcan tarafından ifade edilen Atsız, Türk dünyasının sıkıntıları ile daima ilgilenmeye ve bunları dile getirmeye çalışmıştır. Kerkük'te Türkmenlere karşı yapılan katliamın 6. Yıldönümünde "Ötüken"i Kerkük Özel Sayısını çıkarmıştır. Doğu Türkistan, Kıbrıs, İran Türkleri'nin meseleleri bu çerçevede yazılarının ana konuları olmuştur. Dış Türklerin savunucusu olan Atsız, hocası Zeki Velidi Togan'ın birinci ölüm yıldönümünde "Ötüken"i özel sayı olarak neşrettiği gibi Abdülkadir İnan, M. Sadık Aran, Kıbrımlı Edige Mustafa Kırimal, vatansız bir Macar mülteci olan İmre von Taht ile de münasebet halindeydi. Atsız, Kazak Türkleri'nden Hasan Oraltay'ın "Alaş" isimli kitabına da bir takdim yazısı yazmıştır. Doğu Türkistan davasının önemli isimlerinden Hızırбек Gayretullah da 1958'de Atsız'la tanışmıştır.²⁵⁵⁸ Gayretullah, Atsız'la tanışmalarını anlattığı 21.12.1977 tarihli yazısında şunları söylemiştir:²⁵⁵⁹

"...Atsız Beğ'den, birkaç idealist Dış Türk'ten başka, o diyarların sultanları olduklarını söyleyenler pek hoşlanmazlardı. Bilirlerdi ki, Atsız, davada taviz kabul etmiyor ve tâvize yanaşanları da affetmiyordu. Bu bakımdan belirli mihrakların izdüşümünde olan sözde de Türk temsilcileri Hoca'yı pek aramazlardı. Kardeşi Nejdet Sançar'ın cenazesinde, benden başka bir Türkistanlı görememiş olmalı ki; kabir başından ayrılırken, 'Hızırбек, sağ ol, bütün Türkistan'a sen yetersin' demişti. Bu söz, hâlâ kulağımda çınlayan bir seda, yüreğimde bir buruk acıdır."

Yine Türk milliyetçileri 1960'larda Kıbrıs Türklüğü'nün komünizm karşısında içinde bulunduğu durumlara ve adanın geleceğine dikkat çeken yazılar kaleme almışlardır. Fethi Tevetoğlu bu yönde Asya Milletleri Komünizmle Mücadele Konferansı Umumi Heyeti'ne sunduğu raporda Kıbrıs'ta bütün hür dünyanın güvenini tehdit eden sorunlar olduğuna dikkat çekmiştir. Kıbrıs'ta komünizmin temsilcisi Terakkiperver Emekçi Halk Partisi ile doğrudan irtibatlı "Haravgi" isimli bir günlük gazete ve komünist teşekküller faaliyet göstermekteydi.²⁵⁶⁰ Gökhan Evliyaoğlu da 23 Nisan 1961 tarihli bir yazısında Komünist Parti'nin Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı konusunda Kıbrıslı Savaşçıların Millî Örgütü (EOKA) tarafından yönlendirildiği hatta Rusya'da yetişmiş siyasilerin ise Komününist Parti'yi sevk ve idare için Kıbrıs'a gönderilebileceğine işaret etmiştir.²⁵⁶¹

"Millî Yol" dergisinin de 1960'larda Türk dünyasında yaşanan gelişmeleri yakından takip ettiğini, Türklüğün yaşadıklarını sayfalarına taşıdığını görüyoruz. Bu nok-

²⁵⁵⁸ Ömer Özcan, *age*, s. 375-377.

²⁵⁵⁹ <https://huseyinnihalatsiz.com/hakkinda/atsiz-hizirbek-gayretullah/> (Erişim Tarihi: 24.11.2021)

²⁵⁶⁰ *Mücadele*, Sayı: 12, Mart 1965, s. 24.

²⁵⁶¹ Gökhan Evliyaoğlu, *Su Uyur Komünist Uyumaz*, Toprak Yayınları, İstanbul 1962, s. 89.

tada Batı Trakya Türkleri, Kerkük Türkleri ve Kıbrıs ön sıralardaydı. Kerkük de Ruslar adına çalışan Komünist Kürtlerin Türklere yönelik gerçekleştirdiği katliamlar uzun uzun anlatılmıştır. 14 Temmuz 1959'daki Türk katliamından²⁵⁶² sonra Türklere yönelik Komünist Kürtler tarafından yürütülen işkence ve sindirme faaliyetleri artmıştı. Öldürülen Kerkük Türkleri'nin kimisi direklerle asılmış, kimisi yerde sürüklenmişti. Bu noktada "Millî Yol" dergisi hisli, mert, gamlı, başı dik ve millî haysiyeti yüksek diye tarif ettiği Kerkük Türkleri'nin hoyratlarına da sayfalarına yer vermiştir.²⁵⁶³

Bazı Dış Türk temsilcilerinin de komünizmle mücadelede Türkiye'de Türk milliyetçileri ile birlikte bulunduğu görülmektedir. Kıbrıs'ta, Kerkük'te, Rusya Türkleri'nde ve Doğu Türkistan'da yaşananlar söz konusu olduğunda Türk milliyetçilerinin komünizmle mücadeleyi aynı zamanda bir Türk dünyası davası olarak algılaması da gayet tabi idi. TKMD Başkanı İlhan Darendelioğlu, Nevzat Yalçıntaş, Ahmet Karabacak ve İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği (İÜTB) Başkanı Ufuk Şehri'nin destekleriyle Taksim'de düzenlenen mitinge Doğu Türkistan davasının lideri İsa Yusuf Alptekin ve Türkistanlılar yerel kıyafet ve gök bayraklarıyla en ön sıralarda yer almışlardı.²⁵⁶⁴

Bu çerçevede 1960'larda Türk dünyasından bazı isimlerin milliyetçi dergi ortamlarına girdiği ve birlikte faaliyet yürüttüğü o dönemin dergi faaliyetlerinden anlaşılmaktadır. Bu noktada Türkçüler Derneği ve Darendelioğlu'nun "Toprak" dergisi ve matbaası uğrak yerlerindendi. Türk dünyası mensuplarının gelişi Türkiye'deki Türk milliyetçiliği düşüncesine hem liderlik özelliği katmış, hem Türkiye'ye zarar gelmemesi şartıyla Türk dünyası temelinde yelpazeyi genişletmiş, hem de Türk milliyetçisi gençlerin millî heyecanı artırılmasına katkı sunmuştur. Nitekim böyle isimlerden biri de Özbek Türkleri'nden Ziyaeddin Babakurban'dı.²⁵⁶⁵ Babakurban, Türkiye'deki Türkistanlılar

²⁵⁶² 14 Temmuz 1959'daki Türk katliamı nerdeyse her yıl dönümlerinde Ülkücü-Milliyetçi teşkilatlar tarafından protesto edilmiştir. Bu protestolardan biri de Ankara Ülkü Ocakları Birliği'ne mensup öğrenciler tarafından 14 Temmuz 1970 Salı günü katliamın 11. Yılında gerçekleştirilmiştir. Gençler Irak hükümetinin Barzani'ye tanıdığı hakların Türkmenler'e de tanınması gerektiğini dile getirmişler, Türkiye'nin sessizliğini eleştirmişlerdir. Katliamın durdurulması için Irak Hükümeti ile Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in temasa geçtiği bir süreçte yine katliam devam etmiş, Mehmet Remiz Fatih isimli bir Türkmen kurşuna dizilmiştir. Yine protestoda Irak Eğitim Bakanlığı'nın Antakya ve Hatay'ı Suriye hudutları içinde göstermesinden bahsedilmiştir. Genç Ülkücüler Teşkilatı'nın İstanbul Şubesi de Türkmenlerin baskı altında tutulması ve haklarının tanınmaması üzerine yapılması planlanan bir plebisiti tanınmadılarını 13 Ekim 1970'te gerçekleştirdiği protesto ve yayınladıkları bildiri ile kınamıştır. Bkz. Turhan Feyzioğlu, *age*, s. 415, 419.

²⁵⁶³ *Millî Yol*, 23 Şubat 1962, Yıl: 1, Sayı: 5, s. 8-10.

²⁵⁶⁴ Ahmet Karabacak, *age*, s. 61.

²⁵⁶⁵ Özbek Türkleri'nden olan Ziyaeddin Babakurban 1950'lilerde "Toprak" dergisinde Dış Türkler davası konusunda bir hayli yazı kaleme almıştır. Bu yazılarda Sovyetler'in uyguladığı politikalar ve olaylar

adına Meclis ve Senato Başkanlıklarına başvurarak, Demirperde gerisindeki hürriyetinden mahrum insanları hatırlamak için Amerika’da 1959’dan beri her yıl Temmuz’un üçüncü haftasında “Esir Milletler Haftası”nın Türkiye’de yapılmasını talep etmiştir.²⁵⁶⁶ Bu yönde kamuoyunun yetersizliği fikrinde olan Babakurban, İstanbul’da 1953 yılının Nisan ayından Eylül ayına kadar altı nüsha intişar eden, ilmî, içtimai ve kültürel mahiyette “Türkistan” isimli dergiyi çıkarmıştır.²⁵⁶⁷

Ziyaeddin Babakurban, dünya basınında işlenmemiş bir mevzu olarak gördüğü Dış Türkler meselesinin “Turancılık” ve “Pantürkizm” gözüyle değil Rus ve Çin emperyalizminden kurtulmak isteyen “milletlere istiklal, insanlara hürriyet” meselesi olarak tanımlanmasından yanadır. Babakurban’ın tasnifinde Dış Türkler, birinci grupta; Sovyetler egemenliğindeki Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Sibirya ile birlikte Çin’in Sinkiang diye isimlendirdikleri Doğu Türkistan’dan, ikinci grupta ise İdil-Ural, Kırım Kuzey Kafkasya ve Azerbaycan’dan ibaret görülmüştür. Türkistan’da yaşayan insanların ekseriyetinin Türk ırkından ve yüzde doksan dokuzunun Sünnî mezhebinde dâhil olduğunu vurgulaması ise meselenin Dış Türkler davasını savunanlar tarafından da tam anlamıyla anlaşılmadığını ortaya koyan bir nokta gibi duruyor. Ancak buna rağmen Babakurban’ın özellikle 1950’lilerin sonu ve 1960’ların başında ısrarla “Türk Dünyası” kavramı üzerinde yoğunlaşarak hür dünya umumî efkârına 6 milyon Türk’ün yok edildiğini söylediği zulmü anlatma kaygısına düşmesi,

üzerinden değerlendirmeler ve bilgilendirmeler yapılır Dış Türkler konusunda Türk kamuoyuna da çeşitli eleştiriler dile getirmiştir. 1958’deki Türk dünyasına ilk eleştirisi, Türkistan Türklerine ait olayların neşredilmemesi yönünde olmuştur. Esaret altında yaşayan Türkistan Türkleri’nin dertleri ile ilgilenilmediğini vurgulayan yazar, cemiyetlerin, enstitülerin, TTK’nın ve tarihçilerin bu mesele ile ilgilenmediğini üzülerek belirtir. ABD ve Avrupa Türkistan ile ilgili çalışmalar yürütüp, yayınlar yaparken, Türk basını bu eserleri takip ve çeviriden dahi uzaktır. Babakurban, basının ölü sükûtunu bozması gerektiğini defalarca dile getirir. Bu ilgisizlik beraberinde Dış Türkler meselesi ile ilgili neşriyatın az olması ve bilgilendirici kaynakların yazılması sorununu hazırlamıştır. Türkiye’de fikir akımlarını bilimsel anlamda araştırarak, milli birliği koruyacak ve kökleri dışarıda bulunan birçok ideoloji ile savaşılabilecek enstitülerin bulunmamasını da eleştirmektedir. Babakurban, Dış Türklerin Türkiye’den beklentisinin “Sovyet Birliğini Öğrenme Enstitüsü” örneğine benzer bir “Dış Türkleri Araştırma Enstitüsü” kurulmasına öncülük etmesi olduğunu söylemektedir. Babakurban, Pantürkizmden ziyade esir milletlerin kendi kurtuluş yollarını belirlemesini ve bu süreçte de dil, kültür ve edebiyat bağlarını kaynaştırılıp, beraber çalışılmasını, hür millet olmalarını savunur. Babakurban, Mehmet Emin Buğra ile birlikte ancak 6 sayı çıkabilen “Türkistan” dergisini de çıkarmıştır. Bkz. Gülümser Güçlü, *Milliyetçi-Mukaddesatçı Bir Dergi: Toprak Dergisi (1954-1961)*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Aydın Beden, Antalya 2019, s. 75-77.

²⁵⁶⁶ *Millî Yol*, 27 Temmuz 1962, s. 11.

²⁵⁶⁷ Ziyaeddin Babakurban, *Dış Türkler ve Türkistan Davası*, Doğan Güneş Yayınları, İstanbul 1962, s. 13.

Türkiye Cumhuriyeti’ni ise “Türk Dünyasının Hür Mümessili” olarak görmesi ayrı bir önemdedir.²⁵⁶⁸

Doğu Türkistan davasının önemli isimlerinden Hızırbek Gayretullah²⁵⁶⁹ “Millî Yol” dergisinde “Esir Milletler”in yaşadığı toprakların milliyet ve din bakımından Türklerle meskûn ve dünyaya insanlığı öğreten Türk cedlerinin mirasçıları olduğuna dikkat çekmiştir.²⁵⁷⁰ Ülkücü hareketin önemli isimlerinden Galip Erdem de, “Esir Milletler Davası”nın birbirine benzemeyen iki yönünden bahsediyordu. Bunlardan birisi kapitalist sömürgecilikti ve İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, İtalya, İspanya ve Portekiz tarafından temsil edilmişlerdi. Buna 1917 Sovyet İhtilali’nden sonra kara bir leke daha eklenmiştir. Öyle ki Erdem’e göre, bu ikinci safha yani kızıl sömürgecilik, kapitalist

²⁵⁶⁸ Ziyaeddin Babakurban, *age*, s. 3, 4, 29.

²⁵⁶⁹ Doğu Türkistanlı Hızırbek Gayretullah ve ailesi 1950’li yılların başında Türkiye’ye gelmişlerdi. 1953 yılında Gayretullah ve ailesi iskânî göçmen olarak Kayseri’nin Yeşilhisar kazasına bağlı Musahacılı köyüne yerleştirilmiştir. Hızırbek Gayretullah’ın lise eğitimi için babası Ord. Prof. Zeki Velidi Togan’a, Mehmet Emin Buğra’ya, İsa Yusuf Alptekin’e ve Türkistan dergisi yazı işleri müdürü Ziyaeddin Babakurban’a birer mektup yazarak yardımcı olmalarını istemişti. Mektuplarla İstanbul’a gelen Gayretullah o dönemde Aksaray/Laleli Azimkâr Sokak, Azimkâr Apartmanı giriş katında oturan İsa Yusuf Alptekin’e mektubu verdikten sonra Zeki Velidi Togan’ı görmek için üniversiteye gitmiştir. Togan Hoca’yı bulan Gayretullah babasının mektubunu kendisine vermiştir. İstanbul’da Zeki Velidi Togan Hoca’nın evinde bir ay kadar kalan Hızırbek Gayretullah bu esnada Hüseyin Nihal Atsız’la tanışmıştır. Togan Hoca’nın çocuklarıyla arkadaş olan Gayretullah yine bu dönemde Özbek asıllı Ziyaeddin Babakurban’la da tanışmıştır. Togan Hoca Türkistan dergisi yazı işleri müdürü olan Ziyaeddin Babakurban’a görev vererek Gayretullah’ı bir yere yerleştirmesini ve kendisine sahip çıkmasını istemiştir. Gayretullah kısa zamanda Beyazıt Şeker Ahmet Paşa Caddesi, Ebnül Emin Mahmut Kemal Paşa Yurdu müdürü Dr. Asaf Ataseven Bey’in delaleti ile yurda yerleştirilmiştir. Togan Hoca, İstanbul Üniversitesi yemekhanesinden parasız yemek işini hukuk fakültesi dekanı Prof. Hıfzı Topuz Bey’den sağlamıştır. Böylelikle Türk milliyetçileri ile yolları kesişmiş olan Gayretullah daha sonra Pertevniyal Lisesi’ne yazılmış, ancak üniversiteye gidememiş, kendi kendini yetiştirerek yazı işleriyle uğraşmıştır. Transtürk Holding, UKOM Holding gibi firmalarda çalışmış, Türk 2000 Vakfı’nda görev almış, 2001’den 2005 yılına kadar Emlak Konut Genel Pazarlama Müdürlüğü’nde çalışmıştır. Emlak Konut Genel Pazarlama Müdürlüğü’nde İhale ve Satın Alma Müdürlüğü’ne girişi 2001 yılındaki Türk Dünyası Kurultayı’na gitmesi vesilesiyle olmuştur. Orada arkadaşları Sadi Somuncuoğlu’nu görmüş, konuşmuşlar ve Genel Müdür olan İbrahim Metin Gayretullah’ı kuruma başlatmıştır. CKMP’nin İstanbul teşkilatında sekreterlikle Türk milliyetçiliği siyasi organizasyonuna katılan Gayretullah, MHP’nin Zeytinburnu İlçe teşkilatını kurmuş, Trakya müfettişi olmuştur. 1980 sonrasında da MÇP’de parti faaliyetlerini sürdürmüş, İstanbul milletvekili adayı olmuş, DYP Zeytinburnu teşkilatlanmasını sağlamış, BBP’ye geçmiş ve BBP’den Zeytinburnu Belediye Başkan adayı olmuştur. 2007 Seçimleri’nde Adalet ve Kalkınma Partisi Zeytinburnu Meclis Üyesi olmuş ve 2014 yılına kadar bu görevini sürdürmüştür. Gayretullah, 2014 Mart Seçimleri’nden sonra Meclis Üyeliği görevinden ayrılmıştır. Adalet, Ayyıldız, Bizim Anadolu, Hergün, İstiklal, Kalgay, Millet, Ortadoğu, Yarın, Yeni İstiklal gazetelerinde; Toprak, Millî Yol, Orkun, Ötüken, Türk Dünyası, Türk Kültürü, Türk Yurdu vb. dergilerde yazıları yayınlanmıştır. Altaylar’da Kanlı Günler, Çin’de İslamiyet ve Türkler, Uzaklara Balam, Dumanlı Yıllar, Osman Batur, Sömürülen Vatan Türkistan isimli kitapları bulunmaktadır. Bkz. Serdal Öztürk, *Hızırbek Gayretullah’ın Hayatı, Faaliyetleri ve Doğu Türkistan Davası’ndaki Yeri*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Genel Türk Tarihi Programı Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Emin Kırkıl, Manisa 2016, s. 19-69.

²⁵⁷⁰ *Millî Yol*, Sayı: 12, 13 Nisan 1962, s. 13.

sömürgeciliği mumla aratmıştır.²⁵⁷¹

“Esir Türkler” yerine “Tutsak Türkler” ifadesini kullanan Galip Erdem, “millet-daşlık” kavramını daha doğru bulmaktadır. Ona göre, “Tutsak Türkler Davası”, Türk milliyetçilerinin hayal zenginliği sonucu meydana çıkmış bir oyun değil, dünyanın inkâr edilemez gerçeğidir. Ancak tutsak milletdaşların durumuna Türk milliyetçileri dışında Türkiye’yi yönetenlerin seyirci kaldığını ve bir yabancından daha daha uzak durduğunu söyleyen Erdem, Türkiye Cumhuriyeti uyruğu olmayan Türkleri üç bölüme ayırmıştır:²⁵⁷²

- ◆ Anavatanlarında veya tarihin çok uzun bir dönemi boyunca bütün özellikleri ile anavatan haline getirdikleri topraklar üzerinde oturan fakat yabancı bir devletin hâkimiyeti altında yaşayanlar: Doğu Türkistan, Batı Türkistan, Azerbaycan, Kuzey Kafkasya, İdil-Ural, Kırım, Afganistan, İran Türkleri.
- ◆ Osmanlı İmparatorluğu’nun gelişme ve yükselme dönemi boyunca fethedilen ülkelere yerleştirilen ve “Fatihlerin Çocukları” olarak tanınan Türkler: Balkanlar ve Ortadoğu devletleri içinde azınlık halinde yaşayan bu Türkler elli boyunca Türkiye’ye göç etmişlerdir. Fatihlerin çocukları mânen ve maddeten, dayanılmaz bir baskı altında tutulmuşlardır.
- ◆ Sömürgecilikten kurtulmuş sayılabilecek Kıbrıs Türkleri ile Arjantin, ABD, Japonya, Finlandiya ve bazı Batı Avrupa ülkelerinde birkaç bin kişilik topluluklar halinde yaşayan mülteci Türkler.

Türk milliyetçileri, Amerika’da ilan edilen “Esir Milletler Haftası”nın²⁵⁷³ Amerika’dan çok Türkiye’yi ve Türk milletini ilgilendiren yönlerine dikkat çekmişlerdi. Çünkü “Esir Milletler” çemberine düşmüş olanların büyük çoğunluğu dini, dili, kanı, adı ve rengi Türk milletinden olanlardı. Bu sebeple emperyalizmin siyasi, iktisadi hatta kültürel şeklinin bile yıkıldığı ve protesto edildiği bir çağda komünist esareti altında

²⁵⁷¹ *Mücadele*, Sayı: 5, Temmuz 1964, s. 3.

²⁵⁷² Galip Erdem, *Sosyalizm ve Milliyetçilik Üzerine Mektuplar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1975, s. 222-225.

²⁵⁷³ Birleşmiş Milletler Teşkilatı’nca her yıl Temmuz ayının üçüncü haftasında kutlanan, “Esir Milletler Haftası”, 1978’te Ülkücü Gençlik Derneği tarafından bütün yurtda “Esir Türkler Haftası” olarak kutlanmaya başlayacağı bildirilmiş ve hafta boyunca ölüm orucuna başlamışlardır. İstanbul Ülkücü Gençlik Derneği Başkanı Fethi Yıldız, Türk dış politikasında Dış Türklere daha fazla önem verilmesi gerektiğini söylemiş, konunun yeterince anlaşılmamış olmasını Türk’ün Türk’e ihaneti olarak değerlendirmiştir. Ayrıca Marmara Sineması’nda üç gün süren toplantıda Dış Türkler konusunda öğretim üyeleri tebliğlerini sunmuşlar, Dış Türklerin müzikleri dinletilmiş, “Güneş Ne Zaman Doğacak” adlı film gösterilmiştir. Dış Türklere yönelik baskı, zulüm, işkence ve eziyeti yansıtan bir fotoğraf sergisi açılacağı da açıklanmıştır. Bkz. Metin Turhan, *Ülkü Ocakları (1966-1980)*, Hazar Matbaacılık, Ankara 2014, s. 1082.

bulunan milletlerin maruz kaldığı insanlık dışı muameleye öncelikle Türkiye'nin karşı çıkması gerekirdi. Türk milliyetçilerine göre ne yazık ki Türkiye Dışişleri Bakanlığı “Esir Milletler”in sesine kulak tıkama gafletinde bulunuyordu.²⁵⁷⁴

Ağustos 1969’da Erol Kılıç, Ülkü Ocakları adına yaptığı açıklamada millî dış politika gerekliliği üzerinde durmuş, Rusya, Çin, Irak, Suriye, Afganistan, Kıbrıs, Batı Trakya ve Balkan Türklüğüne dair “Esir Türkler Davası” veya “Dış Türkler”le ilgili olarak çeşitli uyarılarda bulunmuş ve öneriler ortaya konulmuştur. Bunlar:²⁵⁷⁵

- ◆ Esir Türkler davasının daha köklü ve yurt çapında ele alınmasını temin bakımından, uygun görülecek tarih, “Esir Türkler Haftası” olarak kanunlaştırılıp ilan edilmelidir.
- ◆ Hükümetimizce Esir Türkler davası süratle Birleşmiş Milletlere getirilip müzakere edilmelidir.
- ◆ Devlet eliyle kurulacak bir ilmi enstitü tarafından Dış Türkler ülkelerinin tek tek ve bir arada, bütün cepheleriyle araştırılması en kısa zamanda sağlanmalıdır.
- ◆ Aramızda politik münasebetler bulunan devletlerin tabiyetindeki özellikle Rusya’daki Türklerle haberleşme ve karşılıklı seyahatler için anlaşmaya varılmalıdır.
- ◆ TRT, yabancı dillerde yaptığı neşriyatın yanı sıra Dış Türkler için de mahallî lehçelerle neşriyatlar yapmalı, Türkiye’yi Dış Türklere; Dış Türkleri de Türkiye Türklerine tanıtmalıdır.
- ◆ Türk basını Dış Türkler davasına Vietnam’dan daha çok yer vermeli, Türk’e yakışacak bir ilgi göstermelidir.
- ◆ Dış Türklerin Türkiye ve hür dünyadaki temsilcilerine ve teşekküllerine yardım ve himaye göstermelidir.
- ◆ Türk Hükümeti, İslam dünyası ve hür dünya nezdinde Esir Türklerin kurtuluş davaları lehine tesir icra etmelidir.
- ◆ Din adamlarımız ve dinî teşekküllerimiz camilerde, okullarda ve neşriyatlarında Esir Türkler için kampanya açmalıdırlar.
- ◆ Ders kitapları, harita ve atlaslardaki Türk ülkeleri hakkındaki yanlış malumatlar düzeltilmeli, noksanlar tamamlanmalıdır.

²⁵⁷⁴ Toprak, Sayı: 20, Ağustos 1972, s. 9.

²⁵⁷⁵ Turhan Feyzioğlu, *age*, s. 469; Erol Kılıç, *age*, s. 201.

Erol Kılıç, Kızıl Çin'in 1969'da Doğu Türkistan'ın Lobnor Gölü havzasında yaptığı atom denemesini de protesto ettiklerini, yaptıkları beyanların uluslar arası alanda akis bulduğunu, hatta Almanya'daki Azatlık Radyosu-Radyo Liberty'de Kazakça ve Uygurca programlarda ele alındığını da anılarında yazmaktadır.²⁵⁷⁶

Ülkü Ocakları, eğitim serisi kitapları içinde de “Yaşasın Dünya Türklüğünün Bağımsızlık Mücadelesi” hitabıyla “Esir Türkler” isimli kitap da yayınlamıştır. Kitapta 1959'da ilan edilen “Esir Milletler Haftası”nı Ülkü Ocakları'nın “Esir Türkler Haftası” olarak andığı dile getirilmiş, Türk kültür birliğinden bahsedilmiş, Esir Türkler; Kırım, Kafkasya, Azerbaycan, Batı Türkistan, Irak, İran, Yugoslavya, Bulgaristan, Batı Trakya, Doğu Türkistan Türkleri olarak ele alınmıştır. Türkiye'de hükümetlerin Esir Türklere karşı ilgisiz kaldığı bu yayında da belirtilmiş, Türkiye'de ve Esir Türkler arasında kültür yozlaşımı, başkalaştırma-kendine yabancılaştırma metodlarına karşı şuurlu olmak ve faaliyette bulunmak gereği üzerinde durulmuştur.²⁵⁷⁷

MHP GİK Üyesi ve 12 Eylül 1980 Darbesi sonrasında MHP ve Ülkücü Kuruluşlar Davası'nda yargılanmış olan Taha Akyol²⁵⁷⁸ da “Esir Milletler” nezdinde Türklere bigâne kalmamış isimlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Akyol, Sovyet egemenliğindeki “Esir-Tutsak Türkler”le ilgili olarak tarihsel süreci tetkik etmekte ve oradan konuyu millî uyanış sürecine getirmektedir. Akyol'a göre Moğol istilasından sonra Türkistan, sosyal bütünleşmesini yani nüfus kesafeti ve sosyal hareketlilik yönündeki gelişmesini bir türlü başaramamıştır. Yüzbinlerce insanın ölmesi ve göçe zorlanması Türkistan'ın içine kapanmasına, insanların birbirlerine sadece kabile ve küçük hanlıklarla bağlanması sonucunu doğurmuştu. Timur İmparatorluğu ise hem kısa hem de sosyal yapıda değişiklikler yapamayan bir siyasi-askerî prestij devleti olduğu için, imparatorluğun yıkılmasından sonra Türkistan siyasi birliğini kaybederek tribal karakterli hanlık, emirliklere bölünerek Çarlık Rusya'sının egemenliğine girmiştir. Bu

²⁵⁷⁶ Erol Kılıç, *age*, s. 201

²⁵⁷⁷ *Esir Türkler*, Ülkü Ocakları Yayınları, Ankara ?, s. 5, 74.

²⁵⁷⁸ Taha Akyol, 10 Aralık 1981 günü yapılan duruşmasında MHP'nin demokratik, Anayasa'ya göre de milliyetçi bir parti olduğunu söyledikten sonra iki bin sayfaya yakın eseri ve makalesi olan bir yazar olduğunu, şiddet ve rejim meseleleri üzerine yazdığı çalışmalarının legal ve siyasetin tabii akışı içinde olduğunu vurgulamıştır. Akyol, “Politikada Şiddet” kitabının şiddete karşı bir kitap olmasından dolayı Yazarlar Birliği tarafından ödüle layık görüldüğünü, Türkeş'in kitaba önsöz yazdığını, kitapta Fransız İhtilali, Sovyet İhtilali ve Naziler'le ilgili tespit, tahlil ve eleştirilerin yer aldığını söylemiş, kitabın psikiyatrist, siyasal bilimci, sosyolog ve ceza hukukçusundan oluşan bir bilirkişi heyetine incetilmesini talep etmiştir. Bkz. *Alparslan Türkeş ve Ülkücü Hareket İddianame ve Cevaplar*, İlhan Bahar (yay. hzl.), 1. Baskı, Hareket Yayın Dağıtım, İstanbul 2011, s. 249-250.

bölünmüşlük, İsmail Gaspıralı ve Ceditçilerin uyanış hamlelerinde Mollaların yani Kadimcilerin tepkilerine de yansımıştır.²⁵⁷⁹ Türkistan'daki cedit grupları, ülkede sadece modern eğitim ortamını sağlamakla kalmamışlar, oluşturdukları organizasyonlar aracılığıyla başta Türkiye olmak üzere çeşitli ülkelere öğrenci göndermeye çalışmışlardır. 1908 yılında Buhara'da Terbiye-i Etfal (Çocukların Eğitimi) adlı bir gizli bir cemiyet kurulmuştu. Ceditizm hareketin en yoğun olduğu yer Buhara idi. Ceditçiler, Aralık 1912'de "Turan" isminde bir de gazete çıkarmışlardır.²⁵⁸⁰

Sovyetler döneminde ise rejimin totaliter karakteri millî uyanış ve bağımsızlığı en zalimane metodlarla geciktirmiştir. Lenin'in amacı ise mazlum milletler üzerinde Rus milletinin değil, Rus proleteryasının hâkimiyetini kurmaktan ibaretti. Stalin döneminde de komünizmin bir tür Rus sömürgeciliği olarak yerleştirilmesi faaliyetleri devam etti. Buna karşı Taha Akyol, Zeki Velidi Togan'ın "Hatıraları"na atıfta bulunarak Stalin'in Milliyetler Komiserliği Yardımcılığı'na kadar yükselmiş olan Galiev'in, mazlum milletlerin kurtuluşu yolunda milletlerarası komünist veya kapitalist emperyalizme karşı "Turan devleti"nin öncülüğünde bir "mazlum milletler ittifadı" yani koloniler enternasyonalini tasavvur ettiğine işaret etmektedir. 1980'lerde Akyol, kendi ifadesiyle, Ziya Gökalp'in, Mümtaz Turhan'ın, Erol Güngör'ün, Mehmet Eröz'ün vurguladıkları manada bir millet olma cehdinin Türkistan Türklüğü içinde de başlamış olduğuna, Şark rönesansının başlayacağına, emperyalizmi ise genel savaşın değil medeniyetin mağlup edeceğine inandığını söylüyordu.²⁵⁸¹

Bolşevik İhtilali'nin iki önemli aktörü, Lenin ve Stalin'in Ekim 1917'de kurulmasını sağladıkları dünya düzeninin ilginç bir şekilde aynı yüzyıl içerisinde 1985 yılında iktidara gelen halefleri Gorbaçov döneminde yıkılması yeni bir düzen tartışmalarını gündeme getirmiştir. 1989'da Sovyetler Birliği'nin savaşı, kan dökülmeden, sürpriz bir şekilde yıkılması geride bırakılan yüzyılın en önemli olaylarından birisidir. Eski Sovyet ülkeleri, bloklarının yıkılmasından sonra kısa bir tereddüt geçirmişler ve 1991 yılında peş peşe bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.²⁵⁸²

Böylece Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan

²⁵⁷⁹ Taha Akyol, *Tarihten Geleceğe*, 1. Basım, Ocak Yayınları, Ankara 1983, s. 119, 126.

²⁵⁸⁰ Ahat Andican, *age*, s. 23-24.

²⁵⁸¹ Taha Akyol, *age*, s. 130-139.

²⁵⁸² *Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge Ülkeleri İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, DPT Ankara 2000, s. IX.

Cumhuriyetleri'nin bağımsızlığı ile bağımsız bir Türk dünyası kavramı²⁵⁸³ da ortaya çıkmıştır. Şeklen bağımsızlığını ilan etmiş cumhuriyetlerin, bağımsızlıklarını pekiştirme ve bunun gereklerini yerine getirme yönünde cesaretlendiren en önemli olay Rusya'nın Çeçenistan çıkmazıdır. Rusya Federasyonu, aldığı önemli siyasi ve mali desteğe rağmen, diğer cumhuriyetler gibi hukuki bağımsızlığı dahi olmayan Çeçenistan'nın kendisine karşı hareketini bastıramamıştır. Diğer cumhuriyetlere göre Moskova'nın yanı başında bulunan ve orta büyüklükte bir vilayet kadar yüzölçümü ve nüfusu bulunan bu ülke dört yıl gibi uzun bir savaşa rağmen ayakta kalabilmiştir.²⁵⁸⁴

Aslında Türk milliyetçilerinin Türk dünyasına yönelik devlet adına ilk somut çalışmalarının ANAP'a geçmiş bulunan Namık Kemal Zeybek'in Kültür Bakanı olduğu dönemde kendini gösterdiğini söylememiz yanlış olmayacaktır. Bu dönemde Kültür Bakanlığı Müsteşarlığı görevine Zeybek'in önerisi ile getirildiğini (28. 8. 1989) ifade eden Acar Okan, Türk Lehçeleri Sözlüğü, Kutadgu Bilig, Divan-ı Lügatit Türk vb. eserlerin basımları, Millî Kütüphane'de Bilgi Bankası'nın kurulması, Sinema Kanunu'nun hazırlatılması, Yunus Emre Oratoryusu'nun Ayasofya'da icrası, Çanakkale ve Afyon Kocatepe Şehitliklerinin bakım ve onarımı, Devlet Sanatçılığı'nın kapsamının genişletilmesi vb. yanında Türk dünyasına yönelik de faaliyetlerin yürütüldüğünü ortaya koymaktadır. Bu kapsamda başta Yesevi Türbesi olmak üzere Türk dünyasındaki tarihi yapıların restorasyonu, Kültür Antlaşmaları ve Kültür Kurultayları yapılmış, Türk kültür merkezleri ile ilişkiler geliştirilmeye çalışılmış, Avrasya Televizyonu'nun kurulması sağlanmış, Ayvaz Gökdemir Devlet Bakanı olunca da Türk Dünyası Koordinatörü ola-

²⁵⁸³ Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlığını ilan etmesinden 10 yıl önce Türk dünyasına yönelik Turan Yazgan öncülüğünde İsmail Gaspıralı'nın "Dilde, Fikirde, İşte Birlik" umdesine uygun olarak 1980'de "Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı'nın kurulmuş olması oldukça anlamlıdır. Kentav, Celalabad, Çallı Arça gibi yerlerde açılan okullarda tüm zorlamalar rağmen İngilizce ve Rusça eğitim yerine kasıtlı bölme ve parçalamalara karşı onları tekrar birleştirecek bir tek alfabenin, bir tek yazı dilinin yaratılmasını en büyük ihtiyaç kabul etmiş ve bu ihtiyacı bütün gücüyle karşılamaya yönelmiştir. Zamanla Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı'nın eğitimi mümkün olduğu kadar Türkiye'deki eğitime paralel hale getirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları için İnkılâp Tarihi, bölge vatandaşları için ise umumi Türk Kültürü dersleri mecburi tutulmuştur. Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi binasında faaliyet gösteren vakfın Türk dünyası için önemi vakfın kurumsal internet sitesinde Türk dünyası terimini ilk yerleştiren, Türk ülkelerinde ilk Türkçe eğitimi başlatan, Türk dünyası ile ilgili ilk gençlik ve çocuk şöleni düzenlemesi, Türkiye'de ilk Türk halkları asamblesi konferansı ve Aksakallar konferansı düzenleyen, Türkiye'de ilk Türk kadın kurultayı düzenleyen, Türk dünyası müziğini derleyip korosuyla ilk tanıtan, Türk dünyası resamlarına ilk resim sergileri açan vb. şeklinde sıralanmıştır. Vakfın yönetim kurulunda MC Hükümeti döneminde TRT Genel Müdürü olan Prof. Dr. Şaban Karataş da 14 Şubat 2016'da vefatına kadar bir süre bulunmuştur. <https://turan.org/turk-dunyasi-arastirmalari-vakfi/> (Erişim Tarihi: 15.12.2021)

²⁵⁸⁴ Alâeddin Yalçınkaya, "Türk Cumhuriyetlerinin Siyasi Gelişimi", *Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları*, Alâeddin Yalçınkaya (drl.), Bağlam Yayınları, İstanbul 1998, s. 258.

rak yeni yapılanmaya gidilmiş, 120 kadar personelle çalışma alanları genişletilmiştir.²⁵⁸⁵

Türk dünyasının birlikteliği konusunda bu süreçte atılan ilk adımlardan biri ortak alfabe konusunda olduğu anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda 18-20 Kasım 1991’de İstanbul’da Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Başkanı İnci Enginün tarafından Türk dünyasının çeşitli ülkelerinden dilbilimcilerin katıldığı bir toplantı düzenlendi. Ortak alfabe konusunda ikinci toplantı ise 8-10 Mart 1993’te Ankara’da toplandı. Ortak alfabe konusu ilk defa 1926’da Bakü Türkoloji Kurultayı’nda²⁵⁸⁶ ele alınmış, Latin alfabesine geçilme kararı alınmış, Türkiye’nin de 1928’de Latin alfabesini benimsemesi karşısında ise Sovyetler, Türk halklarını ortak alfabe yerine Kiril alfabesine geçirmiştir.²⁵⁸⁷ 1926’da Bakü’de toplanan Türkoloji Kongresi’ne “Türk-Tatar Dillerinin Karşılıklı Münasebetleri” ve “Türk-Tatar Dillerinde İlmi Terminolojinin Tanzimi Prensipleri” başlıklı bildirilerle katılan Bekir Sıtkı Çobanzade, Yeni Alfabe Merkez Komitesi’nin 6-13 Mayıs 1931’de Almatı’da yaptığı toplantıda “Türk Alfabelerinin Birleştirilmesi” sorunu ile yetinmeyerek yazım, terminoloji ve Türk dillerinin birleşti-

²⁵⁸⁵ Acar Okan, *age*, s. 197-244.

²⁵⁸⁶ 26 Şubat ile 6 Mart günleri arasında yapılan kurultaya Sovyetler Birliği’nde yaşayan hemen bütün Türk halklarından temsilcilerin yanında Rus ve bazı Avrupalı Türkologlar da katılmıştır. Bu Kurultay’ın delege listesinde isimlerinin karşısında Ankara ve İstanbul yazan dört kişi; Fuat Köprülü, Hüseyinzade Ali Bey ve Macar Mesaroş Yula ve Avusturyalı P. Vittek’tir. Kurultay’a 131 kişi katılmış, 17 oturum düzenlenmiş; tarih, dil, edebiyat, yazım, alfabe, etnografya ve medeniyet ile ilgili 38 bildiri sunulmuş ve uzun uzun tartışmalar yapılmıştır. Kurultay’da gerek ilmi, gerek siyasi çeşitli konular gündeme getirilmiş ve tartışılmıştır, ancak ana konu Türk halklarının ortak bir yazı sisteminde birleşmeleri ve ortak bir edebi dilin oluşturulmaya çalışılması olmuştur. Bu iki ana konuyu, bilhassa Arap yazısının bırakılıp Latin yazısının alınmasını Rus Türkolog ve siyasetçiler bütün güçleriyle desteklemişlerdir. Rus Türkolog Samoyloviç, ortak alfabe yanında Gaspıralı İsmail Bey gibi ortak edebi dili de arzu ettiğini samimi bir şekilde açıklamıştır. Türkiye’yi temsilen kurultaya katılanların alfabe konusunda tek kelimesi bile kayıtlarda yer almamıştır. Vahit Türk’e göre, Türkiye’yi yönetenler alfabe konusunda Sovyet politikasını çözmüşler ve Latin alfabesinin Türkler arasında yaygınlaştırılacağını anlamışlardır. Zaten Azerbaycan başta olmak üzere bazı Türk halkları Latin harflerini kullanmaya başlamışlardır. Türkiye bu konuda istekli olduğunu göstermemiş ve Sovyet coğrafyasındaki hemen bütün Türk halkları Latin yazısını benimsedikten sonra Harf Devrimi’ni yapmış, yani Sovyetler Birliği’yle bir satranç oynamış ve ilk oyunu kazanmıştır. Türkiye’nin tavrı, Kurultay’daki Latin karşıtlarının önderi durumundaki Galimcan Şeref’in de dikkatini çekmiş ve Azerbaycan’ı adeta Türkiye’nin emrinde olmakla suçlamıştır. Kurultay tutanaklarının bugüne getirdiği çok önemli bir başka konu da Türk, Türkçe, Türk halkları, Türk-Tatar halkları, Türk-Tatar dilleri, Turan vb. kavramların çok rahat bir şekilde ve içi tam dolu olarak birer terim niteliğinde Türk olanlar ve olmayanlar tarafından da kullanılmasıdır. Bkz. Vahit Türk, “1926 Bakü Türkoloji Kurultayı”, *Türkiz*, Yıl: 3, Sayı: 17, Eylül-Ekim 2012, s. 29, 41. Abdullah Gündoğdu’nun verdiği bilgilere göre, kurultaya Türkiye’den onur konuğu olarak çağrılan kişi Hüseyinzade Ali Bey idi. Bunun yanında Türkoloji’nin büyük otoritesi Mehmed Fuad Köprülü ve eğitim ve edebiyat tarihçisi İsmail Hikmet Ertaylan da katılmışlardır. Diğer yandan Gündoğdu, bu dönemi ilginç kılan husus olarak Latincilik fikrinin Bolşeviklerle Türkçüleri bir gaye etrafında birleştirmiş olmasını göstermektedir. Bkz. Abdullah Gündoğdu, “Türk Dil Birliğinin Sonbaharı”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 54, Sayı: 2 (2014), s. 10, 12.

²⁵⁸⁷ Abdulvahap Kara, “Türk Dünyasının 20 Yıllık İşbirliği Sürecinde Türkiye ve Kazakistan”, *Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye*, Doç. Dr. Okan Yeşilot (Ed.), Ümraniye Belediyesi Yayınları, İstanbul 2012, s. 196-197.

rilmesi gibi konuları da gözden geçirmiştir.²⁵⁸⁸

MÇP Programı'nda, Türk dış politikasına yön veren temel ilke olarak “milletlere istiklal, insanlara hürriyet” anlayışını benimsemiş, Türk'ün olduğu yerleri Misak-ı Milli olarak tasavvur etmiştir. MÇP, dış politikanın millî tarih ve dolayısıyla kültür boyutunu ihmal eden anlayışları reddetmiştir. MÇP Programında ABD ve diğer müttefiklerin terörü bizzat veya dolaylı destekleme ve cüretlendirmelerini düşmanlık olarak gördüklerini, Yunanistan'ın Lozan'a uymaya mecbur olduğu²⁵⁸⁹, KKTC'nin dost ve müttefiklerce tanınmasının sağlanması konularında uyarılarda bulunmuştur. Dış Türklerle ilgilenmeyi bir macera değil realist dünya görüşü olarak gören Türk milliyetçileri, Türkiye'ye dışarıdan gelen Türkler için daha koordineli hareket edilmesi, onlar için vakıf kurulması görüşünde olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin eğitim ve kültür politikalarının Türk dış politikasının ve istihbaratının bir parçası olarak görülmesi gerektiğini vurgulamıştır.²⁵⁹⁰

MÇP Programı dışında, MÇP'nin yayın organlarından “Bizim Ocak” dergisi de Dış Türklere sayfalarında geniş yer vermiş, Bulgaristan'da Türklere uygulanan baskıları “Esaret Yüreklerde” başlığı ile kamuoyuna taşımış²⁵⁹¹, başka bir sayısında ise “Dış Türkler”i kapak konusu yapmıştır. Dergi, bu konuda Türkiye Cumhuriyeti devletinin ve hükümetlerinin konuya ilgisizliğinden şikâyet ediyor, İsmet Bozdağ'a atıfla Atatürk'ün dil, inanç ve tarih köprüsü üzerinde onların bize yaklaşmasını beklemekten ziyade Türkiye Türklüğünün Dış Türklere yaklaşması gerektiği yönündeki cümlelerine işaret ediyordu. Ancak dergi, dil ve tarih encümenlerinin tutarlılığı konusunda da eleştiriler getirmiş, ciddi bir kültür emperyalizmi olduğunu, hümanizm kanalıyla bu emperyalizme fırsat verildiğini, tarih konusunda Dış Türklerle ilgili olarak Sadri Maksudi Arsal, Zeki Velidi Togan ve “Türk Rönesansı”nı gerçekleştirmek amacıyla Türk insanının gelişmesinin sırrını Orta Asya Türk Kültür ve Medeniyeti'nde arayan Ziya Gökalp hariç Yugos-

²⁵⁸⁸ Mehmet Akça, “Sovyetler Birliği'nde Galiyecilik”, *Türkiz*, Yıl:3, Sayı: 17, Eylül-Ekim 2012, s. 83.

²⁵⁸⁹ MHP ve Türk milliyetçilerinin tezi umumiyetle Yunanistan'ın Lozan'a uymaya mecbur olduğu yönünde olmuştur. Nitekim 1967 yılında Yunanistan'da kurulan cunta hükümeti ile birlikte Batı Trakya Türkleri'nin Türkçe isim koymaları dahi yasaklanarak her türlü baskı ve şiddet döneminin başlaması ve 1972 sonrası ise Türk yerleşim yerlerinin isimlerinin değiştirilmesi ile Yunanistan, Batı Trakya Türkleri için “Müslümanlaşmış Rumlar” ifadesini kullanarak Türk olmadıklarını savunmaya başlamıştır. Bunun üzerine Türkeş, 13 Ekim 1972'de MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş imzalı bir muhtıra verilmiştir. Bu muhtırada Lozan Antlaşması'nın Batı Trakya Türkleri'nin haklarının garanti altına alındığı 37-44. Maddelerine dikkat çekilmiş, Batı Trakya Türkleri'nin güncel sorunları ve Türkiye'nin Batı Trakya Türkleri'nin eğitim, sağlık, emlak, Türkiye'ye gelip gitmeleri vb. noktasında önerilerde bulunulmuştur. Bkz. Selçuk Duman, “Alparslan Türkeş'in Türkiye'nin Uluslararası Güncel Sorunlarına Çözüm Önerileri”, *Devlet*, Yıl: 15, Sayı: 479, Eylül-Ekim 2018, s. 44.

²⁵⁹⁰ *Milliyetçi Çalışma Partisi Programı (27 Kasım 1988)*, Ankara 1988, s. 78-80.

²⁵⁹¹ *Bizim Ocak*, Yıl: 4, Sayı: 40, Temmuz 1987.

lav, Alman ve Fransız Türkologlarının eserlerinin tercüme edilmesinden öteye gidilmediğine dikkat çekmiştir. Oysa kültür ve din konusunda meseleye ciddi anlamda eğilmek gerekiyordu.²⁵⁹²

“Bizim Ocak”, “21. yy’a Hazır mıyız? Türk Dünyası” kapak konulu sayısında Orta Asya Türk Cumhuriyetleri’nin bağımsızlığına kavuşmasından sonra da farklı görüşlere sahip büyük çoğunluğun kabul ettiği “21. Asrın Türk asrı olacağı” düşüncesinin siyasi ve sosyal olayların çizdiği trende göre artık fantezi ve hayal ürünü olmaktan çıktığını yazmış ancak bazı uyarılarda da bulunmuştur. Buna göre, arzu edilen sonucun alınabilmesi için tarafların konuya aynı ehemmiyette ilgi göstermeleri gerekmektedir. Mesele Türkiye nezdinde bir millî ülkü olarak benimsenmeli, çağın yükselen değerleri arasında gösterilen serbest pazara 21. yy Türklüğünün kurban edilmemesine dikkat edilmeli ve para Kızılelma olmamalı, Türkiye “ağabey” sorumluluğunu idrak etmeliydi. Derginin Türkiye’de gözlemlediği anlayışa göre, Türk’ün bağımsızlık sevdası ve kahramanlığı, millî ve manevi bağlar yerine insanların heyecanlanması için Azerbaycan’daki petrolden, Özbekistan’daki pamuktan, Kazakistan’daki nükleer birikimden, Türkmenistan’daki doğalgazdan bahsedilmesi samimiyeti sorgulatmaktaydı. Ayrıca Ermenilerin Karabağ’da yaptıkları katliamlara ve adeta “İkinci Endülüs Hadisesi”ni andıran Bosna-Hersek katliamlarına karşı diplomatik caydırıcılıktan uzak bir bakışın olması da eleştiri konusu yapılmıştır.²⁵⁹³

Bu kapsamda MÇP Genel Başkanı Alparslan Türkeş’in somut adımı Başbakan Süleyman Demirel ile birlikte 200 kişilik bir kabile ile Türk Cumhuriyetlerini ziyaret etmek olmuştur. Nisan ayının son haftası gerçekleşen ziyaret 6,5 gün sürmüş, Devlet Bakanı Cavit Çağlar ve Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin’in de bulunduğu heyet 4 Mayıs 1991’de Türkiye’ye dönmüştür.²⁵⁹⁴ Türkeş, görüşmelerinde ortak alfabe konusunda olumlu karşılandığını ancak Tacikistan’a İran’ın mollalar gönderip kendi alfabelerini kabul ettirerek Türkiye’den önce davrandıklarını belirtmektedir. Azerbaycan’da ise “Başbuğ” sloganıyla²⁵⁹⁵ karşılanan Türkeş, Azatlık Meydanı’nda çok dürüst insan dedi-

²⁵⁹² *Bizim Ocak*, Yıl: 5, Sayı: 52, Temmuz 1988, s. 26-31.

²⁵⁹³ *Bizim Ocak*, Yıl: 9, Sayı: 99, Haziran 1992, s. 10-14.

²⁵⁹⁴ *Bizim Ocak*, Yıl: 9, Sayı: 98, Mayıs 1991, s. 6.

²⁵⁹⁵ “Ortadoğu” ve “Kurultay” gazeteleri araştırmacılarından Ali Kuzu, ibret verici bir gelişme olarak 1976 yılının Nisan ayında Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk’ün Kerkük ziyaretinden bahsetmektedir. Ziyareti ibret verici ve ilginç kılan Fahri Korutürk’ün Kerkük’e yaptığı ziyaret sırasında Türkmenler tarafından “Hürriyet istiyoruz”, “Kerkük’e hürriyet, Milliyetçi Hareket”, “Başbuğ Türkeş”, “Katil Saddam” sloganlarıyla karşılanmış olmasıydı. Türkiye Cumhuriyet Cumhurbaşkanı’nın başka ülkede “Başbuğ

ği Halk Cephesi lideri Ebulfeyz Elçibey’le dört yüz-beş yüz bin kişiye hitap ettiklerini bildirmektedir. Türkeş, Türkiye’nin Türk dünyasına yol gösterici olması durumunda başarılı sonuçlar alınacağı fikrindeydi. Bu yüzden Türkeş, “Türk Cumhuriyetleri Yüksek Konseyi” adıyla bir “İşbirliği Konseyi”nin kurulmasını telkin etmiştir. Konsey’in ilk başkanının Azerbaycan Cumhurbaşkanı olmasını, bunu sırasıyla diğerlerinin takip edeceği düşünülmüştür. Türkeş tarafından “Daimi İşbirliği Meclisi” adıyla her Türk Cumhuriyetinden onar veya onbeşer kişinin katılacağı bir uzmanlar kurulu ve genel sekreterin “Türk Cumhuriyetleri Yüksek Konseyi” için gerekli çalışmaları yürütebileceği ifade edilmiştir.²⁵⁹⁶

Türkeş, Azerbaycan’da Elçibey’e yönelik gelişen muhalefete karşı da harekete geçmek gerektiğini düşünmüş, Kafkaslar’da ve hâlâ Sovyet etkileri devam eden, tam anlamıyla bağımsızlığına kavuşmamış olan Türk Cumhuriyetleri’nde Türkiye’nin etkin olmasına işaret ediyordu. Türkeş, Kafkaslar’da etkin olmak ve Elçibey’e destek olmak amaçlı, Ülkü Ocakları Derneği’nin eski başkanlarından İrfan Özcan ve cezaevinden yeni çıkmış bulunan Atilla Kaya’yı Azerbaycan’da ülkücü bir birlik kurmak amacıyla görevlendirmiştir. İsmi bizzat Türkeş’in verdiği “Rüzgâr Birliği”nin eğitimi için kamp bölgesini yani “Rüzgâr Kampını” ise Bakü yakınlarında bir kasabanın, Tovuz’un Emniyet Müdürü olan Nevruz Hasanoğlu göstermiş ve bu konuda destek olmuştur.²⁵⁹⁷

“Rüzgâr Birliği”nin oluşum sürecine ülkücüler arasında Nevruz Emi olarak da tanınan Novruz Hasan Bozalğanlı, “Şah Mat-Bir Yarbay’ın Kaleminden Azerbaycan Gerçeği” adlı kitabında detaylı şekilde yer vermiştir. Türkiye’den gelenler Elçibey’le de görüşüp onayını almışlardı. Gelenlerin Novruz Hasan Bozalğanlı ile tanışmaları 1992 yılının yaz ayında Rauf Arifoğlu’nun düğününde olmuş, bir süre sonra komando eğitime başlanmış, “Hocalı Katliamı”nın yıldönümünü de dâhil olmak üzere birkaç başarılı operasyon gerçekleştirilmiştir. Bozalğanlı’nın verdiği bilgilere göre, daha sonra komando eğitimi veren Hamit Hoca ve Atilla Kaya Azerbaycan İçişleri Bakanlığı’na çağırılmış, daha sonra Haydar Aliyev’in oyunuyla ortadan kaldırılacak olan Bakan Yardımcısı Rövsen Cavadov tarafından 500 bin manat ödül verilmek istenmiş ancak para kabul edilmemiş, Tovuz’daki şehit ailelerine verilmesi kararlaştırılmıştır. Bozalğanlı ayrıca

Türkeş” sloganlarıyla karşılanmasının akisleri büyük olmuştur. Korutürk, 27 Mayıs mesajında Türkiye için en büyük tehlike olarak Pantürkizm ve Panislamizm’i göstermiştir. Bkz. Ali Kuzu, *age*, s. 97.

²⁵⁹⁶ Metin Turhan, *Alparslan Türkeş (1980-1997)*, 1. Baskı, Panama Yayınları, Ankara 2016, s. 346.

²⁵⁹⁷ Necdet Pekmezci, Nurşen Büyükyıldız, *age*, s. 182-183.

Türkiye’den Azerbaycan’a giden ülkücü sayısının söylendiği gibi 5 bin değil en fazla 60’ı bulmuştur.²⁵⁹⁸

Türk milliyetçilerinin 1990’ların başından itibaren “Yeni Dünya Düzeni”ne karşı Türklüğün yeni düzenini hazırlama ve oluşturma kaygısı ile hareket ettikleri görülmektedir. Bu kaygı içinde “Milliyetçi-Ülkücü Hareket”in iki yoldan yürüdüğü görülüyor. Türk-İslam ülkücülüğü temelinde kendini hissettirenler mevcut devlet politikalarını eleştirirken ve sık sık dergi sayfalarında uyarılarda bulunurken Türkeş ve parti çevresi ise Türk dünyasına bakış konusunda fikirlerine uygulama zemini bulmak amacıyla devleti yönetenlere nüfuz etme ve onları motive etme yolunu seçmişlerdir. Bununla birlikte bu durum zamanla hükümet mensuplarının ve siyasilerin Türkeş’in tarihi tecrübeleri ve tespitlerinden faydalanma temayüllerini de artırmıştır. Bu çerçevede 1991’de Körfez Krizi sırasında Alparslan Türkeş, Cumhurbaşkanı Turgut Özal’a yazmış olduğu mektupta Türkiye’nin bu krizi iyi değerlendirmesi gerektiğini, Musul ve Kerkük’ün kontrol altına alınması için gerekli girişimlerde bulunulması gerektiğinin altını çizmiş, yapılacak olan bu çalışmalarda hükümetin yanında yer alacaklarını bildirmiştir.²⁵⁹⁹

Türkeş ve Türk milliyetçilerinin Dış Türkler konusunda bir siyasi partiden beklenenin çok üzerinde gayret sarfettikleri, kurumsal hale gelen etkinliklerin öncülüğünü yaptıklarını söyleyebiliriz. Kamuoyu oluşturmak ve çeşitli coğrafyalarda Türk ve Müslümanlara karşı uygulanan asimilasyon ve baskı politikalarına karşı Türk dünyasından temsilcilerin ve davetlilerin de katıldığı telin mitingleri düzenlenmeye başlanması bu doğrultuda faaliyetlerden biridir. Mesela Ankara Etlik’te 2 Mayıs 1993’te gerçekleşen “Millî Bütünlük ve Ermeni Sırp Zulmünü Telin Mitingi”ne ülkücü sanatçı İlham Gencer, Mustafa Bağışlayıcı hoca ve sözlerine “Kahramanlar, şanlı Bozkurtlar” şeklinde başlayan Bosna Hersek Büyükelçisi Hayrettin Somun, Azerbaycan Milletvekili Enver Bayram da katılmışlardır. Enver Bayram, Mehmet Emin Resulzade’nin “*bir kere yükselen bayrak bir daha yere inmez*” ifadesiyle mitingi heyecana dönüştürmüştür.²⁶⁰⁰

İlki 1993’te 22 Mart’ta Nevruz kutlamasıyla Antalya’da başlatılan Türk Dünyası Kurultayları da MHP ve Türk milliyetçilerinin kurumsal hale getirdiği ve milletdaşlık hukukunu perçinleyen etkinliklerdendir. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Başbakan Sü-

²⁵⁹⁸ Novruz Hasan Bozalganlı, *Şah-Mat Bir Yarbayın Kaleminden Azerbaycan Gerçeği*, Kemal Gürel (Akt), 1. Baskı, Altinküre Yayınları, Ankara 2003, s. 95-99, 133, 219.

²⁵⁹⁹ Selçuk Duman, agm, s. 47.

²⁶⁰⁰ Metin Turhan, *Milliyetçi Hareket*, 1. Baskı, Polietika Yayınları, Ankara 2020, s. 625.

leyman Demirel ve SHP Genel Başkanı Erdal İnönü'nün de katıldığı kurultay Demirel'in himayesinde ve Alparslan Türkeş'in davet sahipliğinde gerçekleşmiştir. “Kardeş Türk Devlet ve Topluluklarının Değerli İdarecileri ve Aziz Misafirler” cümlesiyle konuşmalarına başlayan Özal, Türk tarihinin yıldızının çok yükseklerde parladığını, Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlığı ile bir dönüm noktasına gelindiğini ifade ettikten sonra MHP'nin kurucularından ve kurmaylarından Dündar Taşer'e atıfta bulunarak *“Rahmetli Dündar Taşer'in, daha bu hadiselerin hiçbiri ortada yokken, derin bir sezgi ve isabetle ifade ettiği gibi, Türk tarihinin sarkacı inebileceği en alçak noktayı geride bırakmıştır. Bundan böyle ve artık, bütün dünya bu tarih sarkacının yükselişini seyredecek”* demiştir.²⁶⁰¹

Kurultaya KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş, Azerbaycan Cumhuriyeti Başbakanı Ali Mövsimov da KKTC Başbakanı Derviş Eroğlu örs üzerinde demir döverek Ergenekon'dan çıkışı sembolize etmişlerdir. Diğer Türk Cumhuriyetleri'nin temsilci düzeyinde katıldığı kurultayda Azerbaycan Cumhuriyeti adına konuşma yapan Azerbaycan Başbakanı Ali Mövsimov, öncelikle Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ebulfaz Elçibey'in “ortak dil ve medeniyet” vurgusunu ele alan konuşma metnini takdim etmiştir. Ardından konuşmalarına devam eden Ali Mövsimov, “İsmail Gaspıralı'nın “Dilde, Fikirde, İşte Birlik” düsturu dayanağımız olmalıdır” demiştir. Kırgızistanlı Manascı Manas Destanı'ndan sunduğu kesitlerden “... Kurultay meydanı kutlu olsun. Türk atalarına aydınlık yol olsun...” ifadeleri ile başlatılmış, bütün bir dünya Türklüğü içinde yer alan Türk toplulukları adına konuşmalar yapılmış, “Dil-Alfabe Komisyonu”, “Kültür Komisyonu”, “Eğitim-Bilim Komisyonu”, “Ekonomi-Teknoloji Komisyonu”, “Siyaset-Hukuk Komisyonu” olmak üzere ihtisas komisyonları toplanmıştır.²⁶⁰²

Başbakan Süleyman Demirel'in “İkinci bir Ergenekon” olarak nitelediği kurultay Tanıl Bora ve Kemal Can'a göre, MHP'ye sağlanan ideolojik bir nüfuzun da alâmetiydi. İlk kurultaydan sonra ülkücüler arasında “Türk Birleşik Devletleri” söylemi de kendini hissettirmeye başlamıştır. İkinci kurultay 1994 Ekim'inde İzmir'de Cumhurbaşkanı Demirel'in himayesinde yapılmış, Türkeş, ulu Türkistan'ın kurulması temennisini dile getirmiş, Türk Dünyası Kurultayları'nın her yıl başka bir Türk Cumhuriyeti'nde yapılması yönünde görüş beyan etmiştir. Üçüncü kurultay da Eylül 1995'te yine İz-

²⁶⁰¹ Türkiye Günlüğü, Sayı: 22, Bahar 1993, s. 16.

²⁶⁰² Eşe Çağlar, “Antalya’da Toplanan Türk Kurultayları’nın Tarihi Değerlendirmesi”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, Cilt: 5, Sayı: 6, Yıl: 2018, s. 251-253.

mir’de toplanmış, Elçibey’in tasfiyesinden dolayı Azerbaycan üst düzeyde temsil edilmemeye başlanmıştır. 24 Mart 1996’daki kurultay Ankara’da Selim Sırrı Tarcan Spor Salonu’nda toplanmış, DYP lideri Tansu Çiller ve birçok bakan da hazır bulunmuştur. Türkeş bu kurultayda Demirel’e kurt başlı bir asa da hediye etmiştir. Kurultayların ter-tiplenmesini Abdülhalûk Çay başta olmak üzere MHP’li entelijansiyanın seçkin bir mevcudunun Türkeş’in başkanlığında biraraya geldiği Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk Kardeşlik ve İşbirliği Vakfı (TÜDEV) üstlenmiştir.²⁶⁰³

Türk Dünyası Kurultayları’nın 5.si için de Türkeş 26 Mart 1997’de bizzat konuşma metnini yazdırmış, devamını Almanya dönüşü tamamlarız demiştir. Ancak Türkeş’in 4 Nisan 1997’de hayatını kaybetmesi sonucu 11 Nisan 1997’de kurultay Türkeşsiz geçmiştir. Rıza Müftüoğlu’nun okuduğu konuşma metninde Türkeş, Türk birliği ümidini, Türk Ortak Pazarı kurulmasını ve işbirliklerinin kurulmasını yineliyor, “*güneş 2000 yılında Türklerin yaşadığı bu coğrafyada tekrar doğmalı, 21. Asır Türk asrı olmalıdır*” diyordu. Türkeş, bu son konuşma metninde başta Uygur ve Kaşkay Türkleri²⁶⁰⁴ olmak üzere Suriye ve Irak’taki Türklerin insan haklarına dayalı bir yaşam tarzına sahip olmasının sağlanmasının bu kurultayların gündem maddesi olması gerektiğini de belir-

²⁶⁰³ Tanıl Bora, Kemal Can, *Devlet ve Kuzgun*, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 239-241.

²⁶⁰⁴ İran, tarih boyunca göç eden kavimlerin güzergâhı olmuştur. Bundan dolayı da göç eden kavimler, ülkenin tarihi, iktisadi, sosyal ve kültürel hareketlerinin temel unsurunu teşkil etmişlerdir. Bu kavimlerin başında da Türkler geliyordu. Türkler, X. yüzyıla kadar Altaylar’dan Hazar ve Karadeniz’in kuzeyine kadar, hatta Orta Avrupa ve Balkanlara doğru hareket etmişlerdir. İslamiyet’in kabulü ve Hz. Ömer’in 642’de Sasani İmparatorluğu’nu ortadan kaldırması, daha sonra da (999) Karahanlılar’ın son kuvvetli İran devletini (Samanoğulları) yıkmasıyla İran toprakları Türklere açılmıştır. Bugün İran nüfusunun yaklaşık %40’ını Türkler oluşturur. Bunlardan (Azeri Kaşkay, Afşar, Karapapak, Kengürlü, Türkmen, Kaçar, Hamse vb.) Azeriler (20 milyonla) birinci sırayı almaktadır. Azerilerden sonra, ikinci önemli Türk topluluk Fars bölgesinde kesif halde bulunan Kaşkaylar’dır. Kaşkay Türkleri, İran’ın Fars bölgesinde kışlak ve yaylak göçebeliği yaparak, hayvancılıkla uğraşmaktadırlar. Günümüzde çeşitli ekonomik, siyasi ve coğrafi sebeplerle yerleşik hayata geçenler varsa da, yaylak ve kışlak göçebeliği hala devam etmektedir. Kaşkaylar, Türklerin Oğuz boyundan olup, Türk gelenek ve göreneklerini günümüze kadar en iyi şekilde muhafaza eden önemli bir Türk unsurudur. Çeşitli dönemlerde İran iç siyasetinde söz sahibi olmuşlardır. Bunun için de merkezî hükümet için sürekli “potansiyel tehlike” olarak görülmüşlerdir. Göçer-konar bir hayat yaşadıkları için asimile edilmeleri mümkün olmamıştır. Bu sebeple Kaşkaylar değişik zamanlarda yerleşik hayata zorlanmışlardır. Bunun sonucunda da büyük maddi ve manevi zararlara uğramışlardır. Bkz. Muhittin Çelik, “İran’daki Kaşkay Türkleri”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Yıl: 1998, Cilt, Sayı 5, 01.06.1998, s. 204, 210; İran Türkleri 1970’lerde Atsız’ın da gündeminde olmuştur. Atsız’a göre, İran 1402’de tamamen Selçuklular’ın hükmüne girip 12. yy sonlarına kadar bu hanedanın, daha sonra yine halis Türk olan Harzemşahlar’ın, Harzemşahlar’dan sonra Çengiz Hanedanı’nın bir kolu olan İlhanlılar’ın, İlhanlılar’dan sonra Calayırılar, Karakoyunlular, Temirliler, Akkoyunlular, Safeviler, Afşarlar ve Kaçarlar’ın hâkimiyeti altında kalmış ve bu hâkimiyet 1925 yılına kadar uzamıştır. Atsız’a göre, 1042’den Pehlevi hanedanın başa geçtiği ve resmen Farslaşmanın başladığı 1925 yılına kadar İran 883 yıl Türk hâkimiyetinde kalmıştır. Bkz. Hüseyin Nihal Atsız, “İran Türkleri”, *Ötüken*, Sayı: 73, Ocak 1970, s. 3-5.

terek kurultayları somut adım atmaya yönlendiriyordu.²⁶⁰⁵

Türk Dünyası Kurultayları dışında MHP parti içi faaliyetlerine de büyük destek veren Abdülhalûk Çay’a göre, 1990’lı yıllarda Türkiye’nin Türk Cumhuriyetleri’ne açılmasını engelleyen üç önemli faktör bulunuyordu. Bunlardan İran faktörü yüzyıllardır Doğu ve Batı Türklüğünü ayıran bir çıbanbaşıydı. İkinci faktör, Türkiye’den daha fazla Batı güdümünde ve kontrolünde olan Suudi faktörü, üçüncü faktör ise Rusların yıllardır takip etmiş oldukları etnojenesis politikası doğrultusunda, ayrı kimlik kazandırdığı Kazaklık, Türkmenlik, Özbeklik, Azerilik kazandırdığı bu cumhuriyetlerdeki Rus yetiştirmesi aydınların politikaları. Çay, İran faktöründe Kürtçülük konusunun da harekete geçirildiğine işaret etmiştir. Nitekim Çay, İranlı Yezidi Kürt ve Harvard Üniversitesinde Yakın Doğu Dilleri ve Uygarlıkları Fakültesinde Öğretim görevlisi olarak çalışmış olan Mehrdad R. İzady’ın “Kürtlerin El Kitabı”nda²⁶⁰⁶ “Çok dilli, çok dinli ve çok ırklı bir millet olmalarına rağmen Pankürtçülük gerçekleşecektir”²⁶⁰⁷ dediğini aktarmaktadır. Çay’a göre, emperyalizmin amacı Ermeni ve Kürtlere yönelik bütünleştirme politikası takip ederken Türkleri yaşadıkları coğrafyalarda parçalı tutmak ve Türk birliğini engellemektir.²⁶⁰⁸

MHP, Dış Türklerin sorunlarını mecliste de gündeme getirmiş, sorunlarının takipçisi olmuştur. Konya Milletvekili Servet Turgut ve 11 arkadaşınca “Ata Yurdumuz Büyük Türkistan’ın Doğu Bölümünü Oluşturan Doğu Türkistan’da İnsanlık Dışı Faaliyetlerin Ortaya Çıkarılması” hakkında Araştırma Önergesi; Erzurum Milletvekili Rıza Müftüoğlu tarafından 17.12.1991’de Stalin döneminde sürgün edilip vatansız bırakılan Türkler Ahıska Türkleri’nin başvurularıyla ilgili Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin’e Soru Önergesi; Kayseri Milletvekili Mustafa Dağcı tarafından Dünya Ortodoks Kiliselerinin 12 liderinin İstanbul Fener Rum Patrikhanesi’nde gizlice toplanmaları ve Batı Trakya’daki Türk azınlığa uygulanan baskılarla ilgili Başbakan Süleyman Demirel’e yazılı

²⁶⁰⁵ Hüseyin Hüsnü Uğur, *Başbuğlu Yıllar*, 2. Baskı, Berikan Yayınları, Ankara 2018, s. 507-510.

²⁶⁰⁶ İzady’ın bahsi geçen kitabı 1991’de yazılmış, 1992’de basılmıştır. 2004 yılında Cemal Atila çevirisiyle Türkçe yayınlanan kitap 2009’da İngilizce şekliyle dijital ortama aktarılmıştır. İzady, farklı dil, din ve ırksal özelliklerine rağmen Kürtlerin yaşadığı coğrafyalarda bölgenin eski sakinleri olduğu tezinden yola çıkarak Kürt ulusal kimliğinin tanınması ve eşit muamele görmeleri konusunda fikir beyan etmektedir. Ona göre Kürt kimliği tanınmıyor diğer kimlikler altında bulunuyor ve Kürtler kendi toprakları dışında dağınık halde bulunuyorlardı. Mehrdad R. İzady, *The Kurds: A Concise Handbook*, Published Taylor and Francis, Transferred to Dijital Printging 2009, s. XIV.

²⁶⁰⁷ Bu ifadeler için bkz. Mehrdad R. İzady, *Kürtler-Bir El Kitabı*, Cemal Atila (çev.), Doz Basım Yayınları, İstanbul 2004, s. 352.

²⁶⁰⁸ *MHP Parti İçi Eğitim Faaliyetleri*, MHP Genel Merkezi Basın Propaganda ve Halkoyu Aydınlatma, Ankara 1996, s. 110, 115.

olarak cevaplandırılması için Soru Önergesi; Erzurum Milletvekili Rıza Müftüoğlu tarafından 13.5.1992, 13.3.1992, 12.5.1992, 12.3.1992 tarihlerinde hükümetin Nahçıvan’la görüşmeler başlatması ve Nahçıvan sınırındaki askerî tampon bölgenin kaldırılması, sınır kapısı açılması konularında Başbakan Süleyman Demirel’e, Nahçıvan’ın kış şartlarından dolayı gıdaya ihtiyaç duyması ve ticaretin geliştirilmesi konusunda Sanayi ve Ticaret Bakanı Tahir Köse’ye, Nahçıvan’la iletişim sorunlarının çözülmesi konusunda Ulaştırma Bakanı Yaşar Topçu’ya, Nahçıvan’dan gelmek isteyen öğrenciler için ve kardeş üniversiteler olan Nahçıvan Devlet Üniversitesi ve Erzurum Atatürk Üniversitesi ilişkileri konusunda Millî Eğitim Bakanı Köksal Toptan’a, Nahçıvan’ın, Erzurum’da Azerbaycan Devleti’ne bağlı bir Başkonsolosluk açmak için Türkiye’ye müracaatı konusunda Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin’e Soru Önergesi verilmiştir.²⁶⁰⁹

1994 yılı Dışişleri Bakanlığı bütçesiyle ilgili konuşmalarda da Trabzon Milletvekili Koray Aydın, Türkiye Cumhuriyeti’nin dış meselelerinin Türk dünyası, Karadeniz havzası, Balkanlar ve Ortadoğu’da kümелendiğini dile getirmiş, özellikle Çekiç Güç ve Yunanistan’ın PKK’yı desteklemesi, Batı Trakya Türkleri üzerindeki baskılar, Kıbrıs’ta iki ayrı milletin olduğu gerçeğinin dünya gündemine oturtulamaması konularına değinmiştir. MHP’ye göre Türkiye, Türk Cumhuriyetleri başta olmak üzere, Türkiye’nin yakın ilişki içinde olduğu diğer devletleri de kapsayan bir devletler grubunun KKTC’ni resmen tanınmasını sağlamak mecburiyetindeydi.²⁶¹⁰

“Bizim Ocak” dergisine göre, 12 Eylül 1980’de iktidarı basan Kenan Evren ve Konsey üyelerinin fahiş hatası sonucu ABD’nin de direktmesiyle Yunanistan’ın NATO’ya dönüşünün sağlanması, daha sonra Yunanistan’ın Avrupa Topluluğu’na tam üyeliğinin de gerçekleşmesi Kıbrıs politikasını zaafa uğratmıştır. Çünkü Kıbrıs konusunda, siyasi iktidarın Avrupa Topluluğu’na tam üyelik zaafını çok iyi değerlendiren Batı tarafından Türkiye’nin daha çok sıkıştırılmasına sebep olmaya başlamıştır.²⁶¹¹

Türkiye’nin Batı tarafından sıkıştırılmasını azaltmak ve Yunan tahriklerini püskürtmenin yolunu MHP, KKTC’nin daha fazla ülke tarafından tanınmasında görüyordu. Bu kapsamda MHP, KKTC’nin Türk Cumhuriyetleri dışında Makedonya, Bosna-Hersek, Arnavutluk, Pakistan, Bangladeş tarafından tanınması yönünde bir fikre sahip

²⁶⁰⁹ MHP Meclis’te-Milliyetçi Hareket Partisi’nin TBMM Faaliyetleri, s. 264, 292, 296, 297, 298, 299, 300, 301.

²⁶¹⁰ MHP Meclis’te-Milliyetçi Hareket Partisi’nin TBMM Faaliyetleri, s. 174-175.

²⁶¹¹ Bizim Ocak, Yıl: 8, Sayı: 89, Ağustos 1991, s. 13.

bulunuyordu.²⁶¹² KKTC'nin ya en kısa zamanda Birleşmiş Milletler'e üye bağımsız bir devlet statüsüne kavuşturulmasını ya da taksim yapılmak suretiyle Türkiye'ye otonom statüsü ile bağlı bir kanton haline getirilmesinin de savunuculuğunu yapmıştır.²⁶¹³

Türkiye'nin Akdeniz'deki çıkarları, Ortadoğu'nun güvenliği ve 500 yıllık Türk hâkimiyeti yönüyle önemsedığı KKTC'yi Türk milliyetçileri adeta Türkiye'nin bir ili olarak görmek istiyordu. Bu kapsamda Türk milliyetçilerinin adadaki faaliyetleri 1974 öncesinde Millî Ülkü Derneği adı altında, 1974-1980 arasında Türk Ocakları, 1986-1994 arasında Milliyetçi Düşünce Derneği adı altında, 1994'te Ülkü Ocakları, 1997'de de KKTC Ülkü Ocakları adıyla faaliyetler yürütmüştür. Aslen Karşılı olan Erhan Arıklı'nın²⁶¹⁴ Kıbrıs'ta kurduğu Milliyetçi Adalet Partisi de Rauf Denktaş'ın destekçisi olmuştur.²⁶¹⁵ 1996 yılının Kasım ayında Kıbrıs Rum milliyetçilerinin motorsikletlerle sınırı geçme eylemlerine karşı da Türkeş'in emriyle Ülkü Ocakları'nda seferberlik ilan edildiği bu konuda Ülkü Ocakları Genel Başkanı Azmi Karamahmutoğlu'nun harekete geçtiği ve Türkiye'den 2500 motorsikletli ülkücünün KKTC'ye sevk edildiği gazeteci Necdet Pekmezci tarafından ifade edilmektedir.²⁶¹⁶

Türkeş, yurtdışına çalışmak için gitmiş bulunan Türklerle ilgili olarak da onların anadil ve din derslerinin ciddi boyutlarda ele alınması, Türkçe'nin ortaokul ve liselerde ikinci dil olarak resmîleştirilmesi, yurtdışında bulunup yuva kuran gençlerin eşlerinin yanlarına gelmesi önündeki engellerin kaldırılması, çifte vatandaşlık hakkı tanınması ve bu sorunların çözümü için “Yurtdışı Türkler Bakanlığı”nın kurulması önerilerini çoğu kez kamuoyu ile paylaşmıştır.²⁶¹⁷

Türkeş'e göre, Avrupa ülkelerinde eski sömürgelerinin ve halen egemenlikleri altında bulunan ülke dışındaki topraklarda kurulu devletlerle ortak dil, tarihi ilişki ve kültür bağları sebebi ile kurulmuş ve faaliyette bulunan bakanlık ve devlet kuruluşları

²⁶¹² Metin Turhan, *Alparslan Türkeş (1980-1997)*, Birinci Baskı, Panama Yayıncılık, Ankara 2016, s. 407.

²⁶¹³ *MHP Seçim Beyannamesi (24 Aralık 1995)*, s. 28.

²⁶¹⁴ Daha sonra KKTC'nin eski Kırgızistan Turizm Temsilcisi olan Erhan Arıklı, motorsikletli olaylarla ilgili olarak Rum tarafınca kırmızı bültenle aranmaya başlamış ve yargılanmak istenmiştir. Konuyla ilgili olarak Arıklı, Kırgızistan'da düzenlediği basın toplantısında yaptığı açıklamada, motorsikletli Rum gençlerin 11 Ağustos 1996'da Derinya'a KKTC sınırlarını delme eylemi sırasında yaşananlarda ölen Tasos İsak'ın kimler tarafından öldürüldüğünü bilmediğini söylemiştir. Kendisinin bu eyleme karşı Kıbrıs Türk tarafındaki karşı eylemi organize eden sivil toplum örgütlerinden biri olan Türk-Bir'in başkanı olduğunu ve o gün Ledra Palace sınır kapısındaki eylemi organize ettiklerini o gün Lefkoşe'de olduğunu söylemiştir. Bkz. *Türkel*, No: 7-8, Eylül-Ekim 2012, s. 3.

²⁶¹⁵ Tanıl Bora, Kemal Can, *age*, s. 246.

²⁶¹⁶ Necdet Pekmezci, Nurşen Büyükyıldız, *age*, s. 226.

²⁶¹⁷ Metin Turhan, *age*, s. 370-372.

bulunduğu bilinmektedir. İngiltere’de “Foreign and Common Weolth Office”, Fransa’da “Department a’Outre Mer” (DOM) gibi bu devletlerin müstemlekeleri için öngördüğü bu tür devlet kuruluşları ve bakanlıkların; Türkiye gibi aynı millete mensup, aynı dili konuşan, aynı dine inanan diğer Türk Devlet ve toplulukları bakımından Türkiye Cumhuriyeti bünyesinde kurulmasından daha tabii bir şey olamazdı. Bu yüzden Türkeş, 14 Aralık 1994’te “Dış Türkler Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Teklifi” vermiştir.²⁶¹⁸

Doğulusu ve Batılısıyla Türklük âlemini bir bütün olarak ve Türklüğü de bir şuur olarak telakki eden MHP, 1995 Seçim Beyannamesi’nde “*Ekonomik alanda sıkı ilişkilere dayanan Avrasya Ekonomik Birliğinin kurulmasına; siyasi ve askerî alanda ise bağımsız Türk Cumhuriyetlerinin gönüllü işbirliği esasına dayanan ve eşitlik temeli üzerine kurulu bir siyasiyapılanmaya öncülük edilecektir*” diyerek ileri süreçte ve kurumsal olarak Türk dünyasına bakışını ortaya koymuştur.²⁶¹⁹

MHP’nin, Türk milliyetçiliğinin siyasi organizasyonu olarak ortaya çıktığı yıllardan itibaren temel meselelerinden biri olarak ele aldığı Türk dünyası konusuna hem insanlık hem de Türklüğün “Yeni Dünya Düzeni”nde konumu olarak ciddiye aldığı anlaşılmaktadır. Gerek ABD gerekse Batılı ülkelerin Türkiye’nin güvenliği konusunda yarattığı sorunlar ve terörü destekler nitelikte politika ve söylemleri de Türkiye’yi bu noktada Türk dünyasıyla daha etkili ilişki ve iletişime ittiği savunulabilir. Ancak MHP, Türkiye’nin Müslüman ülkelerle de bir “Ortak Pazar”ın kurulması, Türkiye’nin AB üyeliği gibi meselelerde referanduma gitmesi, dış politikada tek bir yöne değil dengeli ve uyumlu bir şekilde hareket etmesi taraftarı gözükmemektedir. Batı Trakya, Muharrem Şemsek’in 1994’te düzenlediği basın toplantısında “manevi bahçemiz” dediği Bosna-Hersek²⁶²⁰, Arnavutluk, Makedonya ile de tarihi ve kültürel ilişkileri geliştirilmesi ve buraları Türkiye’nin güvenliği olarak görmesi gerektiğinin altı çizilmekteydi.²⁶²¹ Yani

²⁶¹⁸ Alparslan Türkeş’in TBMM’deki Konuşmaları, Hüseyin Hüsnü Uğur (drl.), TBMM Basımevi, Ankara 2009, s. 417.

²⁶¹⁹ MHP Seçim Beyannamesi (24 Aralık 1995), s. 27.

²⁶²⁰ Tanıl Bora, Kemal Can, age, s. 236.

²⁶²¹ MHP Seçim Beyannamesi (24 Aralık 1995), s. 28; Rıza Müftüoğlu, Alparslan Türkeş’in Ortadoğu ülkelerinin başta ABD ve İngiltere olmak üzere emperyalist devletlerin gölgesinden kurtulması bölgede Türk-İslam dairesi içinde ve birlikteliğinde hareket edilmesi düşüncesini taşıdığını yazmaktadır. Bu çerçevede bir grup ilahiyatçının ziyareti esnasında bu konuda çalışmalar başlatılması için Rıza Müftüoğlu’na talimat verdiği, arkasından da Suudi Arabistan Krallığı’na Suudi Arabistan’ın Türkiye Büyükelçiliği kanalıyla bir yazı yazıldığı Müftüoğlu tarafından aktarılmaktadır. Burada Ortadoğu’da barışın korunması ve sağlamlaştırılması, “İslam Ortak Pazar”ı ve “Müslüman Devletler Topluluğu” organizasyonu için

MHP'nin Türk dünyasına eski Türk yurtlarına bakışı aynı zamanda 2000'li yıllarda bir "Türk Jeopolitiği"ne zemin hazırlanması amacına yönelik olduğu yorumunu da yapabiliriz.

Sovyetlerin dağılması ve komünizmin çöküşü ile Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlığını ilan etmesi ile başlayan süreçte Türkiye'de de medya, basın, üniversiteler konuya daha yakından ilgi duymaya başlamışlardır. Aslında bir Dış Türkler ve Türk Cumhuriyetleri tarihi de oluşmaya başlamıştır. Üniversitelerin Tarih Bölümlerinde bu yönde dersler konulmaya başlarken Türk lehçelerine yönelik çalışmalar da önem kazanmıştır.

Bununla birlikte Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü de 1991'de başlatmış olduğu "Basında Dış Türkler Bibliyografya" serisiyle araştırmalarda kolaylık sağlayacak projeyi gerçekleştirmiştir. Genel olarak Dış Türkler, Altay Sibirya Türkleri, Batı Türkleri, Doğu Avrupa Türkleri, Türkistan Türkleri'ne dair gazete, dergi, STK Haber Bültenleri, üniversite yayınları vb. olmak üzere süreli yayınlar taranmış konuyla ilgili haber ve yayınların bibliyografik künyeleri çıkarılmıştır. Bu çalışmaların tamamı 1 Ocak 1990'dan 31 Aralık 1995'e kadar 5 cilt olarak 5. Cilti 1996'da yayınlanarak gerçekleştirilmiş, 1 Ocak 1996-30 Haziran 2000 tarihleri arasında kapsayan çalışma ise Dr. Yusuf Sarınoy'un müdürlüğü döneminde tamamlanmış, ayrıca 1 Ocak-30 Haziran 2000 arasında ihtiva eden Kıbrıs Bibliyografyası hazırlanmıştır.²⁶²²

Türkiye'nin 1992'de kurmuş olduğu Türk İşbirliği Kalkınma Ajansı (TİKA) 1995'e kadar Türkiye'nin kardeş saydığı ve ortak değerlere sahip olduğu ülkelerde ekonomik, sosyal, kültürel sahada faaliyetler yürütürken bu tarihten sonra yavaş yavaş eğitim ve kültürel işbirliği projeleri gelişmeye başlamış ancak TİKA'nın önemi ve etkinliği 2000'li yıllarda artmaya başlamış, etkinlik sahasını oldukça genişletmiş, ofis sayılarını artırmıştır. TİKA bugün 60 ülkede 62 program ile toplamda ise 150 ülkede faaliyet göstermekte, gerek Türk Cumhuriyetleri gerekse Türkiye Türklüğü ile milletdaş olan topluluklar, başka ülkelerdeki azınlık Türkler ve yarı özerk bir şekilde varlığını sürdüren Türk toplulukları ile ilgili çalışmalar yürütmektedir.²⁶²³ TİKA'ya ek olarak bilhassa 2016 yılından itibaren Türkiye'de üniversiteler Türklerin yaşadığı bölgelerle ve bağım-

harekete geçilmesi vurgulanıyordu. Bkz. Rıza Müftüoğlu, *Derin Sayfalarıyla Milliyetçi Hareket*, 1. Baskı, Akis Yayınları, İstanbul 2006, s. 58-59.

²⁶²² *Basında Dış Türkler Bibliyografya VI*, TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Dokümantasyon Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. V-XXII.

²⁶²³ <https://www.tika.gov.tr/sayfa/hakkimizda-14649> (Erişim Tarihi: 17. 12. 2021)

sız Türk Cumhuriyetleri ile daha etkili ve işbirliğine dayalı ilişkiler ve programları hayata geçirmeye başlamıştır.

5.7.1990'LARDA MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ'NİN TÜRK SİYASETİNDEKİ YERİ VE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ

Siyasi parti geleneği olarak modern süreçte kendini 1948'de MP'nin kuruluşuna dayandıran MHP, 1990'lara gelindiğinde dönemin koşulları içinde nasıl hareket edeceğini kavramış bir yapı izlenimi vermektedir. Bu noktada MHP, Alparslan Türkeş'in şahsında "fikirleri gerçek olan lider" söylemi ile kendini Türk siyaseti içinde bilgi ve birikim kaynağı olarak sunduğu, uyarıcı ve eleştirel yönüyle birlikte aynı sistemin içinde bulunan bir siyasi parti misyonuyla hareket ettiği görülmektedir. 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi'nin oluşturduğu atmosfer, yeni Siyasi Partiler Kanunu, MÇP'de İslami hassasiyetlerle Muhsin Yazıcıoğlu ve ekibinin ayrılmasının bunda etkileri olmakla birlikte Türkiye ve dünyadaki hareketlilikler MHP'yi de savunduğu temel değerlerden sapmamakla birlikte siyaset tarzı olarak farklılaştırmış, hükümetlerle ve diğer siyasi partilerle etkileşimini artırmış, sistemle ülkücülük kanalıyla değil bir siyasi parti olarak yüz yüze gelmeyi tercih ettiği savunulabilir.

Bu noktada 1992 sonrasında MHP ideolojisinin seyri, ılımlı, seküler ve devletçi eksende, İslam'la araya mesafe koyma şeklinde belirmiştir. İslamla araya giren mesafe de parlamento deneyimi ve askerî ve sivil bürokrasi ile yeniden kurulan ilişkiler ve partinin merkez sağa yeniden hareketi ile belirleniyordu. Böylece MHP, ılımlı-seküler retoriği ile kırsal kesimdeki muhafazakâr seçmeni yabancılaştırmak pahasına, şehirli seçmen kitlesine yönelen bir ideoloji oluşturmaya çabalıyordu. MHP, bu ideolojik oluşumu, politik alanda kendini hissettiren İslam-Laiklik tansiyonunun dışında bir hassasiyetle sağlamaya çalışmış, kendi gelişimine yönelmiştir.²⁶²⁴

MHP'nin 1990'lı yıllarda Türk siyasetindeki yeri, yukarıda genel çerçevesi çizilen siyaset stratejisine göre hareket etmesiyle belirginleşmiştir. MÇP 20 Ekim 1991 Genel Seçimlerine Yazıcıoğlu ekibinin çalışmalarıyla RP ve IDP ile girerek Meclis yolunu açmıştır. Esas olarak Nakşibendîliğin İskender Paşa Cemaatiyle Nurcu kadroların ittifakı olan MNP-MSP geleneğinin mirasına tümüyle sahip çıkan ve 1990'larda da İslami

²⁶²⁴ Güldeniz Katırcı, agm s. 49-50.

cemaatlerin konsensüsü konumuna gelen RP'nin²⁶²⁵ Türk milliyetçiliğine bakışı olumsuz olmasına karşın Türkeş'in sağduyusu, ittifak sürecinin kopmasını engellemiştir. MÇP'nin bölünme sebeplerinden birini de teşkil eden DYP-SHP Hükümeti'ne 1991'de güvenoyu vermesi ve koalisyon hükümeti döneminde ortaya çıkan tablo MHP'nin 1990'lara damgasını vuran siyasetinin başlangıcı olmuştur denilebilir. Bununla birlikte o dönemlerin şahitlerinden Türk Ocakları mensuplarından Mehmet Turgut, SHP ile ilgili bazı tespitlerde bulunmuştur.

Turgut, SHP'de biraz İttihat ve Terakki kokusu, biraz totaliter ve tepeden inme-cilik hevesi, biraz tepeden bakma ve küçük görme havası; hatta biraz yanlış bir etnik grup anlayışı ve biraz da mezhepçilik görüntüsü olduğunu vurgulamakta, bunların CHP'den kalma ve SHP'nin görüntüsünde şüphe uyandıran kötü bir miras olduğuna dikkat çekmektedir. Diğer yandan Turgut'a göre ciddi tarih bilgisinden, ağırbaşlı devlet adamlarından yoksun olan ve fikrî hamlık içinde bulunan SHP, üniter devlet söylemine rağmen HEP'le ittifak yaparak bölücülüğün TBMM'ye girmesini sağlaması, devlet radyo ve televizyonlarında Kürtçe yayın yapılması, devlet okullarında Kürtçe öğretilmesi, Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin kaldırılmasını savunması, koalisyon içindeki tutumu ile hürriyet ve insan haklarını suça bulaşmış ve bulaşabilecek insanlar için gündeme getirmesi, devletçiliğin faziletini özel sektör düşmanlığına çevirmeleri SHP'nin Türk milliyetçileri nezdinde şüphe uyandıran yönleri olmuştur.²⁶²⁶

Süleyman Seyfi Öğün'e göre ise SHP ve DYP Koalisyon Hükümeti, politik kültürde, yasal popülist Kemalist temaları, ideolojiler sonrası döneme uygun olarak yeniden seferber etmişlerdir. Pratik politikada bunun yansıması eski ideolojik kavgaların sona erdirilmesi veya daha görkemli şekilde tarihsel uzlaşma olarak söylemleştirilmiştir. Öğün'ün başka bir ifade ediliş şekli ile de DYP-SHP restorasyon hükümeti ile Kemalist etik ideolojiler sonrası çağa uyumlulaştırmak adına ruhsallaştırılmaya başlamıştır. Bu durum ise Kenan Evren'in didaktik Kemalist mitingleri, restorasyon hükümetinin laikliği koruma ve kollama mitingleri ile önemli bir kültürel örtüşmeyi ifade ediyordu.²⁶²⁷ Laikliği koruma faaliyetleri ve söylemleri MHP tarafından da önemli ölçüde destek görmüştür.

MÇP Erzurum Milletvekili Rıza Müftüoğlu, Alparslan Türkeş'e "DYP-SHP Ko-

²⁶²⁵ Ruşen Çakır, *Ayet ve Slogan*, Metis Yayınları, İstanbul 2014, s. 217-223.

²⁶²⁶ Mehmet Turgut, *Döne Döne Düşünmek*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993, s.106-110, 401.

²⁶²⁷ Süleyman Seyfi Öğün, *Türk Politik Kültürü*, 1. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul 2000, s. 203-204.

alisyon Hükümeti'ne neden güvenoyu veriyoruz" sorusu karşısında aldığı cevaplarla ortaya koyduğu tespitlerin başında 12 Eylül sonrasında açılan "MHP Davası"nın devam ediyor olması sebebiyle, verilecek olan güvenoyunun müspet bir tesirinin ve MHP'nin kendini anlatma fırsatı doğuracağına hesap edilmiş olması gelmiştir. İkinci tespit işkence ve sorgulamalardan yeni çıkmış olan MHP camiasına devletin kapılarını açtırabilmek ve kısa sürede çeşitli psikolojik tedirginliklerden kurtulabilmek, üçüncü tespit ise ANAP döneminde belli görevlere getirilmiş bulunan ülkücülerin bürokrasideki yerlerini DYP-SHP Hükümeti'nin yapacağı değişikliklere karşı en azından yüzde otuz oranında koruyabilmek ve mağdur olmalarını engellemek şeklinde ifade edilmiştir.²⁶²⁸

MÇP/MHP'nin bir siyasi parti olarak elde etmek istediklerini meşru ve siyasetin doğal süreci içinde yapmaya çalışması SHP/CHP Genel Başkanı ve Başbakan Yardımcısı Murat Karayalçın'ı da MHP liderini takdir edici bir söyleme çektiği Tanıl Bora ve Kemal Can tarafından ifade edilmektedir. Karayalçın, 1993'ün sonbaharında kendisini ziyarete gelen Güneydoğulu milletvekillerine Türkeş'i Türkiye'nin sübabı olarak değerlendiriyor, Türk-Kürt çatışmasından çok kardeşliğinden söz ettiğini şoven bir tavır sergilemediğini söylüyordu.²⁶²⁹ İlerleyen sayfalarda değinileceği üzere Alparslan Türkeş ve MHP hakkında büyük ölçüde basının da genel kanaati bu yönde gelişme göstermiştir.

Bu noktada DEP'lilerin de Feridun Yazar başkanlığında, aralarında TBMM'de Kürtçe yemin krizine sebep olan Leyla Zana'nın da bulunduğu milletvekilleriyle başlatıkları barış atağında Alparslan Türkeş'i de MHP Genel Merkezi'nde ziyaret ettikleri bilinmektedir. DEP heyeti ile nazik bir üslûpla konuşan Türkeş, Türkiye'de Türk-Kürt çatışmasının yaşanma ihtimalinden duyduğu kaygıyı, Türk-Kürt çatışmasının ülkeyi bölünmeye götürebilecek kolay bir yöntem olduğunu, MHP ve Ülkü Ocakları'nın Kürtlere karşı yasadışı bir yöntem başvurmalarının söz konusu olmadığını, kendisinin tabanına hâkim olduğunu, onların da tabanlarına hâkim olması gerektiğini dile getirmiştir. Buna mukabil, 8 Ağustos 1993 tarihli "Aydınlık" gazetesinde İslamcı yazar İsmail Nacar, bazı illerde MHP'nin direniş örgütleri kurma hazırlığı içinde olduğunu yazmış, RP kurmayları ise Ağustos 1994'te OHAL bölgesinde PKK ile mücadele eden Özel Timler hakkında yaptıkları araştırmada ve düzenledikleri raporda sarkık bıyıkları, bozkurt ar-

²⁶²⁸ Rıza Müftüoğlu, *Derin Saygılarımla Milliyetçi Hareket*, 1. Baskı, Akis Kitap, İstanbul 2006, s.96-97.

²⁶²⁹ Tanıl Bora, Kemal Can, *age*, s. 377-378.

malı yüzükleri ile ırkçı düşüncelerle siyasi şovlar yaptığı iddialarında bulunmuştur.²⁶³⁰

“Tempo” dergisinin 20-26 Kasım 1988 tarihli sayısının kapağına Alparslan Türkeş ile Muhsin Yazıcıoğlu’nu rahleli, bozkurtlu, açık bir Kuran-ı Kerim’le resmedip Halef-Selef şeklinde yansıtan kişinin kendisi olduğunu söyleyen Ruşen Çakır’a²⁶³¹ göre RP, Kürt siyasi hareketinin boykotundan istifade ederek İstanbul ve Ankara Belediye Başkanlıkları yanında Doğu ve Güneydoğu’daki Diyarbakır, Van, Şanlıurfa, Adıyaman, Ağrı, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzurum, Malatya, Muş, Siirt, Batman’da il, birçok ilçe ve belde Belediye Başkanlığını kazanmayı bilmiş, 1991’de MÇP ile yapılan ittifakın yararlarını da sarmıştır. Erbakan’ın talimatıyla Güneydoğu’ya yüklenilmiş, batıda Kürtçü imajı uyandırmamak için de “önce Müslümanız sonra Kürtüz” denilmiştir. Çakır, Özel Timlerin ülkücülüğe olan sempatilerinin RP kurmaylarından Şevket Kazan tarafından Türkiye gündemine getirildiğini söylüyordu.²⁶³²

Kazan, “İktidara geldiğimizde kahve köşelerinde heder olan gençlerimizi onurlu birer işçi yapacağız” şeklindeki konuşmasını gittiği her yerde tekrarlamış, nüfus planlanmasından uzak durulması, Habur Kapısı’nın açılması, yaylacılığın serbest bırakılacağı, din âlimlerinin iktidarlara döneminde seferber edileceği, İslam kardeşliği, Kürt kimliğinin tanınması üzerinden konuşmalar gerçekleştirmiştir. Çakır’a göre RP, yoksul ve dindar Kürtlere “Ucuz solcu” ve “Kaba İslamcı” motiflerle seslenmiş, geri kalmış ülkelerde bir zamanlar gözde olan Üçüncü Dünyacı siyasi hareketleri hatıra getirmiş ve heyet her gittiği yerde yoğun ilgi görmüştür.²⁶³³

“Cumhuriyet” gazetesi de DYP, ANAP ve MHP’nin söylemlerinin RP’nin ekmeğine yağ sürdüğünü, halk tarafından Rambo da denilen “Özel Timler”in bir siyasal partinin vurucu gibi çalıştığını, Tunceli’de “Özel Tim”e mensup görevlilerin Tunceli Valisi’ne dahi “Komünist Vali” diyebildiğini yazmıştır. Gazetenin dikkat çektiği noktalardan biri de Afganistan’dan Avrupa’ya kadar ulaştırılan uyuşturucu sevkiyatının PKK Terör Örgütü lideri Abdullah Öcalan’ın kardeşi Osman Öcalan tarafından yürütüldüğüne yönelikti. Almanya’nın Bavyera eyaleti İçişleri Bakanı Günt-her Beckstein de bu uyuşturucu trafiğinin PKK tarafından yönetildiğini güvenlik birimlerinin kayıtlarına

²⁶³⁰ Necdet Pekmezci, Nurşen Büyükyıldız, *age*, s. 196-199.

²⁶³¹ Ruşen Çakır, “30 Yılda Hatırladıklarım 7/20 Ekim 1991 Genel Seçimleri: Baraja Karşı Erbakan-Türkeş İttifakı”, 15. 02. 2015, <http://rusencakir.com> (Erişim Tarihi: 25.11.2021)

²⁶³² Ruşen Çakır, “30 Yılda Hatırladıklarım 6/11-21 Ağustos 1994: Refah Partisi Heyetiyle Güneydoğu’da 11 Gün”, <http://rusencakir.com>, (Erişim Tarihi: 25.11.2021)

²⁶³³ <http://rusencakir.com/Refah-Guneydoguda-Solcu/2240> (Erişim Tarihi: 25. 11. 2021)

geçtiğini, Almanya'nın bir zamanlar kucak açtığı PKK'nın gerçek yüzünü yeni görmeye başladığını “Cumhuriyet” gazetesine verdiği özel demeçte açıklamıştır.²⁶³⁴

27 Mart 1994 yerel seçim kampanyalarında RP'yi PKK nifakıyla bağlantılı gören ve bölücülük ortak paydasında birleşmekle hedef alan MHP, RP yönetimini Suudi Arabistan, İran gibi dış mihraklarla da bağlarına vurgu yapmış, bir anlamda siyasal İslamcılıklarını söz konusu etmiştir. MHP üst yönetimi seçimin son ayında ise Hasan Mezarıcı'ya karşı yürütülen Atatürkçü kampanyaya da katılmış, radikal İslamcıların karalamalarına karşı Atatürk'ü sahiplenmek, milliyetçiliğin ve ülkücülüğün şartı olarak ortaya konulmuştur.²⁶³⁵

Milliyetçiliğin ve ülkücülüğün bir şartı olarak MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş, Başbakan Tansu Çiller'in çağrısı ve öncülüğünde yapılan “Ata'ya Saygı” mitingine katılmıştır. ANAP lideri Yılmaz, ardından da CHP ve DSP liderleri Deniz Baykal ile Bülent Ecevit, 28 Şubat 1994'te İstanbul'da Taksim Meydanı'nda yapılacak mitinge katılmayacaklarını açıklamışlardır. Baykal, mitingi Çiller'in oldu-bitti türünden kararlarından biri olarak nitelendirmiştir. DİSK ise saat 09.00'da Beyoğlu Belediyesi önünden Taksim'e kadar “Darbe Heveslilerine ve Şeriata Karşı Demokrasi Yürüyüşü” yapılmasını kararlaştırmıştır.²⁶³⁶ Gazeteci Ruşen Çakır, SHP lideri Murat Karayalçın'ın da katıldığı “Ataya Saygı Mitingi”nin fiyaskoyla sonuçlandığını yazarken MHP'yi oportunist davranmakla eleştirmiştir. Ona göre Ecevit ise sistem karşıtı güç olarak nitelendiği RP'ye karşı şovalyeliğe soyunuyor, ANAP soğukkanlılığını koruyor, BBP ise olası durumda İslamcı oylara aday olma hesaplarını yapıyordu.²⁶³⁷

RP'li milletvekili (1991-1995) Hasan Mezarıcı'nın Atatürk'ü diktatörlükle itham etmesi, Birinci TBMM döneminde Ali Şükrü Bey'in öldürülmesiyle ilgili “Meclis Araştırması” vermesi²⁶³⁸, Atatürk'ün Selanikli olduğuna yönelik iddialarla, Atatürk'ün Makedonyalı olduğu hatta bir ansiklopedi de Atatürk'ün Sırp olduğu bilgisine ulaştıklarını söylemesi, bunların dışında iddia ettikleri Kürt sorununu, “Ne Mutlu Türküm Diyene!” sözü ve Türk milliyetçiliği karşısına çıkararak Osmanlı Devleti'nde Türk milliyetçiliği-

²⁶³⁴ *Cumhuriyet*, 31.07.1995, s. 5.

²⁶³⁵ Tanıl Bora, Kemal Can, *age*, s. 329.

²⁶³⁶ *Cumhuriyet*, 28. 02. 1994, s. 1.

²⁶³⁷ Ruşen Çakır, “Refah'ı Eleştirmenin Yolları”, *Birikim*, Sayı: 59, Mart 1994, s. 12-20.

²⁶³⁸ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 19, Cilt: 10, B: 74, 7.5.1992, O:1, Ankara 1992, s. 447-449; *Milliyet*, 02. 05. 1992, s. 7.

nin olmadığını, sorun da yaşanmadığına yönelik konuşmalar yapması²⁶³⁹ MHP'nin millî devleti ve millî bütünleşmeyi korumaya dönük olarak laiklik mutabakatında durmasını sağlamıştır.

İlımlı İslam kavramının ve stratejisinin de 1990'larda ortaya çıkmasının Türk milliyetçilerinin konumunu belirlediğini ifade etmeliyiz. Nitekim Geoge Bush'un sekiz yıllık başkanlık döneminde ABD'de toplumsal hizmetlerde bulunan dinsel gruplar bir devlet politikası olarak desteklenmesi, ABD'nin Türkiye'de İslami hareket ve İslamcı akımın ılımlı üyeleriyle resmî olmayan ilişkiler kurması yönündeki tavsiye raporların varlığı²⁶⁴⁰ MHP'nin konumunu da etkilerken Türkiye'de derinleşen inançlı Müslüman-laik çatışması da MHP'yi rahatsız etmiştir.

Bununla birlikte Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Amerika'da meydana getirilmiş bir kavram olan Çok kültürlülük²⁶⁴¹, Yeni Osmanlıcılık ve Mozaik Kültür çıkışları siyasi sahada etkilerini Özal'ın ölümünden sonra RP'lilerin propaganda ve çalışmalarıyla devam ettirilmiştir. Türk milliyetçilerinin milletleşme hassasiyetine karşı bu sürecin birer parçası olan unsur ve görüşler bu dönemde siyasal İslamcılar ve "Çok kültürlülük" akımını savunanlarca katı bir şekilde eleştirilmiş, laiklik ve modernleşme üzerinden açık, kapalı veya muğlak ifadelerle millî devlet hedef alınmıştır. Hem laik hem Müslüman olunamayacağı bu süreçte ifade edildiği gibi "Zaman" gazetesinin kurucularından ve "Millî Gazete" yazarlarından Ali Bulaç gibi kişiler de modernizmin yerleşik ve yaygın tabuları olduğu, modernizmi ve modern toplumu da bu tabuların koruduğunu²⁶⁴² ve en büyük tabunun da millî devlet olduğunu ima edenler de yoğun bir yazı hayatına girmişlerdir.

Cumhuriyetin başlattığı milletleşme süreci ve homojen toplum tam anlamıyla gerçekleşmediği için 1990'larda hatta 2000'lerde bile Türk insanının kimlik sorunlarıyla baş başa olduğu görülüyor. Bu çerçevede 1990'larda da cemaat kesimleri ve İslamcı RP

²⁶³⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=Vf6KLLvBi8c> (Erişim Tarihi: 25.11.2021)

²⁶⁴⁰ Nuri Yazıcı, *age*, s. 139.

²⁶⁴¹ Çok kültürlülük politikalarına yönelik 1996-2004 yılları arasında İspanya Başbakanlığı yapan muhafazakâr politikacı Jose Maria Anzar, ABD'nin Georgetown Üniversitesi'nde katıldığı panelde, Çokkültürlülüğün Avrupa'da bir başarısızlık olduğunu, toplumları böldüğünü, zayıflattığını ve göçmen toplulukların geldikleri ülkelere entegrasyonunu teşvik etmediğini söylemiştir. Yine Belçika'yı bölünmenin eşğine getiren Çok kültürlülüğe karşı Hollanda, Danimarka gibi ülkeler de önlemler almışlardır. Hollanda uyumu güçleştirdiği gerekçesiyle 2,5 saatlik ana dilde eğitim uygulamasına son vermiş, Danimarka'da 2005'ten beri vatandaşlık hakkı için yapılan sınavlar ise Danimarka tarihi, kültürü, dinî ve adli sistemini kapsayacak şekilde düzenlenmiştir. Bkz. Nuri Yazıcı, *age*, s. 133-135.

²⁶⁴² Ali Bulaç, *Modernizm İrtica ve Sivilleşme*, İz Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 35.

yanlıları Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı ve Türk milleti mensubiyetinden ziyade dinî kimlikleriyle kendilerini ortaya koyma ve dinî kimliklerini koruma refleksiyle hareket ettiklerini söylememiz mümkündür.

Siyasal İslamcılığa ve din-devlet çatışmasına karşı MHP, din ile devletin barışık olması, devletin din adamlarına imkân ve zemin sağlaması ama din adamlarının da siyasi çekişmelerde taraf olmaması, siyasi partilerin de İslamiyet i temsil etme gibi bir yanılsa girmemeleri konularında bir görüşe sahiptir. MHP, din duygusunu kökten reddeden ve teokrasiyi-ruhban devletini esas alan modellere tamamen karşıdır. MHP, Türkiye’deki modeli ise din sosyolojisi uzmanlarının “Bizantizm” olarak nitelediği modelle açıklamaktadır. Bu modelde halkın bir dine inanması ve yaşaması siyasi otoritenin meşruiyetini zedelediği ölçüde teşviki söz konusu olup halkın itaat ve sadakatının devamı gibi amaçlara yönelen pragmatik bir tutum söz konusudur.²⁶⁴³

Bu çerçevede MHP’nin siyasi partilerin dini rahat bırakması ve çıkarlarına alet etmemesi karşılığında devletin de dini yaşamın sürekliliği boyutunda gerekli imkân ve zemini sağlamasını ve ahenge dayalı bir din-devlet ilişkisi tasavvuru ile aslında cumhuriyetçiliğe dayanan Fransız laisizminin Türkiye koşullarında olgunlaşarak daha demokratik şekilde vücut bulmasından yana bir bakış içinde olduğu söylenebilir.

Diğer yandan MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş’in 1994 Mali Yılı Bütçe Tasarısı Konuşması’nda, insanlığın, tarihi boyunca emperyalizmden, ırkçılıktan, şovenizmden büyük zararlar gördüğünü. Türkiye’ye karşı çeşitli tarihlerde, emperyalizmin, ırkçılığın saldırılarıyla karşılaşılacağını ve bölücü terörün arkasında da bu yaklaşımların olduğunu vurgulaması ve millî birlik ve bütünlük yolunda Atatürk’e vurgular yapması Türk milliyetçiliğinin misyonuna uygun açıklamalardır. Türkeş, etnik ırkçılığa ve ne adına yapılsa yapılsın şovenizme dayanan düşünce ve duyguların millîdevlete zarar verdiğini vurgularken bilhassa Güneydoğulu vatandaşlardan, aydın geçinen bazı kimse-lerin, “Ben Kürdüm, Kürtçe eğitim hakkımı tanıyın, Kürtçe yayın hakkımı verin...” diye konuşmalarını ise etnik ırkçılığın zirvesi olarak ifade etmiş, yerel yönetimlere yetki vb. meselelere karşı da merkeziyetçi devleti savunmuştur. Türkeş, konuşmasının sonunda Atatürkçülere doğrudan seslenmiş, konuşmasını “*Bütün Atatürkçüleri, Atatürk’ün kut-*

²⁶⁴³ Rıza Müftüoğlu, *Siyasette Yeni Boyut Milliyetçilik*, Genişletilmiş 2. Baskı, Sistem Ofset, Ankara 1995, s. 97-102; Laiklik, Laisizm, Bizantizm konularında tartışmalar için bkz. Abdurrahman Dilipak, *Laisizm*, 2. Baskı, Beyan Yayınları, İstanbul 1991, s. 37-48.

sal emaneti olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin birliğini, bütünlüğünü korumaya, bu kutsal davada çok uyanık bulunmaya davet ediyorum” şeklinde bitirmiştir.²⁶⁴⁴

Türkeş'in, bir dönem Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın sonradan ise RP'nin gündemde tuttuğu Kürtçe taleplerine millî devlet ve anayasal düzen içinde karşı olduğunu başka bir konuşmasından anlıyoruz. Türkeş, *“Türk milletinin düşmanı olan Yunanistan'ın milletvekillerini, bu parti, kongresine davet etmiştir ve kongresinde konuşturmuştur, bu doğru değildir”* şeklindeki cümlelerinin, Adıyaman Milletvekili Mehmet Kılınç tarafından *“Kürt halkı düşmanla işbirliği yapmıştır”* şeklinde çarpıtılması karşısında MHP olarak Kürt halkına, *“Kürtçe konuşan kardeşlerimiz”* diye baktıklarını ifade etmiştir.²⁶⁴⁵ Türkeş, 1995 Mali Yılı Bütçe Kanunu Tasarısı sebebiyle yaptığı konuşmada ise Türkiye’de yaşayan herkesin, ailesi, sülalesi, aşireti, kabilesi, etnik kökeni ne olursa olsun, müşterek adı Türk olduğunu, bu gerçeği Türk milleti kavramı altında kabul etmeyenlerin bu ülkede hiçbir hakları olamayacağını, tek bayrağı olan Türkiye’de resmî dilin Türkçe olduğunu²⁶⁴⁶, herkesin, evinde ve kendi arasında istediği lisanı kendi lehçesiyle konuşabileceğini; ancak, Türkiye’de eğitimin Türkçe olduğunu vurgulamıştır. Bununla birlikte Türkeş, “Lider Türkiye” planlamaları yolunda Türk halkı-Kürt halkı ayrımının PKK belası ile birlikte engel teşkil ettiği düşüncesinde olduğunu belirtmiştir.²⁶⁴⁷

MHP'nin 27 Mart'ta Akdeniz Havzası, Ege ve kısmen Trakya'da gösterdiği başarıda bu laik söylemin etkili olduğu açıktır. Aynı şekilde İstanbul örgütünün, son iki yıldır yürüttüğü dışa açılma stratejisini “şeriat tehlikesi” temeline oturttuğu gözlenen MHP, İç Anadolu ve Doğu Anadolu’da milliyetçi ve muhafazakâr kimliğini öne çıkararak RP'nin PKK ile işbirliğine girdiği üzerine söy-

²⁶⁴⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 46, Dönem: 19, B:38, 8. 12. 1993 O: 2, Ankara 1994, s. 106-109.

²⁶⁴⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 49, Dönem: 19, B: 54, 24.12.1993, O: 2, Ankara 1994, s. 630-632.

²⁶⁴⁶ MHP'nin ve Türkeş'in, savunduğu Türk milliyetçiliğinin de bir gereği olarak Türkçe hassasiyetlerini Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi kurulması teklifinden anlıyoruz. Türkeş kanun teklifinde Türkiye’de 52 üniversiteye karşılık ABD’de 3300, Japonya’da 458, Güney Kore’de 258 üniversite olduğunu belirtmiş, bu isimle kurulacak bir üniversite ile Türkçenin ilk defa resmî dil olması konusunda emir veren Karamanoğlu Mehmet Bey’in hatırasının temsil edileceği ifade edilmiştir. 1994 yılında Merhum Türkeş tarafından verilen kanun teklifi 877 Sayısı ile TBMM gündemine girmiş fakat, erken seçim kararı alınınca kadük olmuş, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi teşebbüsü akim kalmıştır. Bkz. *Alparslan Türkeş'in TBMM'deki Konuşmaları*, Hüseyin Hüsnü Uğur (drl.), TBMM Basımevi, Ankara 2009, s. 416.

²⁶⁴⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 74, Dönem: 19, B:50 12.12.1994, O: 2, s. 114-117.

lem temellendiriyordu. Ruşen Çakır, Bülent Ecevit'in RP'nin broşürlerinde PKK renklerini kullandığı suçlamasını da MHP'nin bu bölgelerde yaygınlaştırdığını yazmaktadır. 24 Aralık Genel Seçimleri öncesinde MHP ile RP rekabeti örgüt yapılanmalarına da sıçramış, MHP, Kadın Kolları teşkilatlarına daha fazla önem vermeye başlamıştır. Bu noktada MHP, RP Hanım Komisyonları eski Başkanı Süheyla Kebapçioğlu'nu transfer etmiş, MHP Kadın Komisyonları'ndan sorumlu Genel Sekreter Yardımcısı Veli Sarıtoprak ise tıpkı RP gibi seçime kadar girilmedik ev, dükkân bırakmamak sloganıyla yola çıkan kadın komisyonlarının üye kayıt atağının da motoru olacağını ifade

Atilla İlhan, 1990'larda RP'nin oy artışını RP'nin Batı sistemine karşı oluşu ile açıklamaktadır. Oysa RP'deki oy artışı laik yönetimlerin kirliliğine, yarı kırsal geçekondü halkının dışlanmışlığına ve parti örgütünün çalışkanlığına bağlandığı değerlendirmeler yapılıyordu. İlhan'a göre, Sovyet ipoteği kalktıktan sonra Türk halkı en büyük dostu gördüğü Batı'nın gerçek yüzünü görmeye başlamıştır. Bu yüzden de Necmettin Erbakan hiçbir siyasi partinin cesur şekilde karşı çıkamadığı konulara ABD ve Batı sistemine tepkisini ortaya koyuyor, ABD, Avrupa Topluluğu, İMF ve Dünya Bankası'na meydan okuyordu. RP'ye olan rağbetin ikinci nedeni ise Ortodoks Müslümanlığın cazibesinden çok konjonktürden ve diğer siyasi liderlerin bir nevi çuvallamasından doğuyordu. İlhan, MHP'nin oylarını artırmasındaki etkeni ise sistemin dayattığı siyasi çözümlerden ziyade yurttaş yurttaş, teröriste terörist muamelesinde görmektedir.²⁶⁴⁹

MHP ve Alparslan Türkeş'in Türk milliyetçiliği doğrultusunda 1990'larda iç politikada etnik ve mezhep ayrılığına karşı yürüttüğü siyaset kendini gayrimüslim Türkler konusunda da hissettirmiş, millî güç ve millî stratejiye yönelen bir zemine oturmuştur. Bu konuda Ortodoks Patrikhanesi ve Ortodoks Türklerin Türkeş'le temasları 27 Mayıs 1960 Hareketi'nin hemen sonrasına uzandığı anlaşılmaktadır. Hüseyin Nihal Atsız'ın da 1960'ların sonlarından itibaren konuyla ilgilendiği anlaşılmaktadır. Nitekim "Ötüken"deki yazılarında Türk taifesinden gelen küçük bir Ortodoks topluluğunun Millî Mücadele'ye destekleri ve Ankara ile kurduğu ilişkileri konu edinmiş, bunlar dışında Rumlardan Türklere hayır gelmeyeceğini yazmıştır.²⁶⁵⁰

Türklük ve Türk dünyasına yönelik araştırmalarıyla tanınan Erol Cihangir, Tür-

²⁶⁴⁸ Ruşen Çakır, Kemal Can, "MHP Gerçeği 6", *Milliyet*, 08. 10. 1995, s. 29.

²⁶⁴⁹ Atilla İlhan, *Hangi Laiklik*, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara 1998, s. 211-215.

²⁶⁵⁰ Bkz. Hüseyin Nihal Atsız, "Bağımsız Türk Patrikhanesinin Kuruluşu ve Papa Eftim", *Ötüken*, Sayı: 70, Ekim 1969, s. 14-15; Hüseyin Nihal Atsız, "Yunanistan Türkleri", *Ötüken*, Sayı: 76, Nisan 1970, s. 3-4.

kiye devletinin, Mustafa Kemal Atatürk Dönemi hariç Türk Ortodoks Kilisesi'ne karşı tavrının “en iyi biçimiyle ne ölsün, ne de kalsın politikası olduğuna” işaret etmektedir. Türk Ortodoks Kilisesi'nin varlığının daha iyi korunması için doğrudan Başbakanlığa bağlanmasını dahi düşünen Atatürk'ün ölümünden sonra CHP hükümetlerinin de laiklik kaygısı ile Türk Ortodoks Kilisesi'ne karşı yanlışları olmakla birlikte Papa Eftim daha sağken bu mücadelenin içine giren oğlu Turgut Bey'e göre, DP ve Menderes Hükümeti dönemiyle, bu dönemi takiben Süleyman Demirel Hükümeti dönemi en talihsiz dönemler olmuştur. Turgut Bey'e göre, 5 Haziran 1952'de “Adnan Menderes o dönemde Fener Rum Patriği olan Athenagoras'ın ayağına gidip elini öptü. Aihenagoras'ın kılıcının iki taraflı kesiyordu. O zamanlar Menderes, Athenagoras'ın elini öperek Amerikadan hep dolarları alacağını zannetmiş”ti.²⁶⁵¹

Cihangir'in aktarımlarına göre, Türk Ortodoks Patriği Eftim'in oğlu Turgut Bey, 1960 ihtilalinden sonra askerlerle görüşmek için Başbakanlığa gitmiş ve “politikacılar içinde bize en iyi davranan kişi olarak ifade ettiği Alparslan Türkeş tarafından “Baba'nın oğlu geldi” ifadesiyle oldukça samimi şekilde karşılanmıştır. Patrikhaneyi çalışır vaziyete getirebilmek için Türkeş, Turgut Bey'i dinlemiş, kendisinden hemen bir teşkilat şeması çıkarıp getirmelerini, meselenin bir ideal meselesi olduğu ve bu noktada paranın önemi olmadığını söylemiştir. Ertesi gün, Türkeş ve Turgut Bey, meseleyi Muzaffer Özdağ ile de görüşmüşler ve Cemal Gürsel'e intikaline karar vermişlerdir. Mesele Cemal Gürsel'e iletilenmiş ancak maddi ve manevi destek verileceği bildirilmiştir. Meseleye bir ülkü meselesi olarak yaklaşan Türkeş ve arkadaşlarının 13 Kasım tasfiyesi Fener Rum Patrikhanesi'nin mumunu yeniden yakmıştır.²⁶⁵²

Buna rağmen Cihangir, başta Kıbrıs ve Batı Trakya olmak üzere her millî meselede Türkiye'nin yanında duran Turgut Eren Erol Bey'in ölmeden önce Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı'nın düzenlediği bir toplantıda Gagauz Türkleri Cumhurbaşkanı Stephan Topal Mihaloğlu²⁶⁵³ ile müzakerelerde bulunduğu

²⁶⁵¹ Erol Cihangir, *Papa Eftim'in Muhtıraları ve Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi*, Turan Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 11.

²⁶⁵² Erol Cihangir, *age*, s. 312-314.

²⁶⁵³ Stephan Topal Mihailoğlu'na Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı'nın kurucusu Turan Yazgan'ın ölümünün 4. Yılındaki anma programında ‘Türk Dünyası Turan Yazgan Büyük Ödülü’ tevcih edilmiştir. Programa Yurt içinden ve yurt dışından Gagauz Yeri Kurucu Cumhurbaşkanı Stephan Topal, Azerbaycan

Sovyet Rusya'sı'nın güdümünde olan Hristiyan Türk halklarını bir kilise etrafında toplanması düşüncesi üzerinde bir fikrin öncülüğünü yaptığını da yazmaktadır.²⁶⁵⁴ Erol Cihangir bu toplantının Haziran 1991'de olduğunu yazmaktadır. Ancak Turgut Eren Erol Bey 9 Mayıs 1991'de ölmüştür.²⁶⁵⁵ Dolayısıyla toplantının Nisan ayında veya biraz daha önce gerçekleşmiş olması muhtemeldir.

Turgut Erenerol'un ölümünden sonra Türk Ortodoks Patrikhanesi Patriği olan kardeşi Selçuk Erenerol 1994 Ekiminde toplanmasına Türkeş'in önyak olduğu Türk Devlet ve Toplulukları Kurultayı'nın ikincisinde konuşma yapmış, 21. yüzyılın Türk yüzyılı olacağını duyurmuş, Müslüman Türk'ü, Hristiyan Türk'ü, Yahudi Türk'ü ile "Yeni Dünya Düzeni"ni Türklerin kuracağını söylemiştir. Türkeş, 1994 Kasım ayı sonunda Türk Ortodoks Patrikhanesi'ni ziyaret ederek onore etmiş, Patrik Selçuk Erenerol'un kızı Sevgi Erenerol²⁶⁵⁶ ise 1995'te MHP'ye üye olmuş, daha sonra da İstan-

Eski Millî Eğitim Bakanlarından Prof. Dr. Feridun Ağasıoğlu Celilov, Tataristanlı yazar ve devlet adamı Rinat Muhammediyev, Kazakistanlı tanınmış tıp akademisyeni Prof. Dr. Bolat Mırzaliyev, Macar-Turan Vakfı Başkanı Andras Zsolt Biro, Makedonya Vizyon Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Fadıl Hoca, İstanbul Rumeli Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Salih Aynural, Azerbaycanlı sevilen sanatçı Azerin gibi çok sayıda davetli katılmıştır. Stephan Topal Mihailoğlu'nun 1990'ların başından beri Turan Yazgan'ın ve vakfın dostu olduğu vurgulanmıştır. Bkz. <https://turan.org/turan-yazgan-hocamizi-andik-turan-yazgan-turk-dunyasi-buyuk-odulunu-verdik/> (Erişim Tarihi: 17. 12. 2021)

²⁶⁵⁴ Erol Cihangir, *age*, s. 319-320.

²⁶⁵⁵ *Milliyet*, 09. 05. 1991, s. 17.

²⁶⁵⁶ Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin Basın Sözcülüğünü yapan Sevgi Erenerol, 22 Ocak 2008'de Ergenekon Davası olarak bilinen soruşturmalar kapsamında gözaltına alınmış ve "Yeniçağ" gazetesine göre (3 Eylül 2008 ve 30 Temmuz 2008 tarihli sayıları) FETÖ adı verilen örgütün finansıyla kurulan "Taraf" gazetesinin de kumpaslarıyla tutuklanmıştır. "Taraf" gazetesi, bu süreçte Türk Ortodoks Kilisesi için "Ergenekon Kilisesi" manşetini atmış, "Ergenekon İddianamesi derin Cumhuriyeti ilk kez yargı önüne çıkartmıştır. Taraf gazetesi "1923'te kuruldu 2008'de arınıyor" vb. manşetleriyle de doğrudan Türkiye Cumhuriyeti devletini hedef almış, Türk Ortodoks Kilisesi'ni Türk derin devletinin karargâhı olarak göstermiştir. Yabancı vakıfların mal edinmelerini kolaylaştıran ve serbestlik tanıyan Vakıflar Yasası'nın da AKP tarafından gündeme getirildiği bu süreçte Yeniçağ gazetesinde Türk milliyetçisi entelektüellerden Ahmet Bican Ercilasun ve gazeteci Hasan Demir Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin kuruluşunu sağlayan Sevgi Erenerol'un dedesi Eftim'in Millî Mücadele yıllarındaki hizmetlerini konu edinen yazılar kaleme almış, gazete ise Sevgi Erenerol'a bir Türk milliyetçisi olarak sahip çıkmış, Fener Rum Patrikhanesi'nin faaliyetlerine dikkat çekmiştir. Bkz. <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/-424269h.htm#5> (Erişim Tarihi: 26. 11. 2021); 5 Ağustos 2013 tarihinde karara bağlanan Ergenekon Davası'ndan Sevgi Erenerol müebbet hapis cezası ve 8 yıl 9 ay hapis cezasına çarptırılmıştı. Özel Yetkili Mahkemelerin kapatılması ve tutukluluk süresini 5 yılla sınırlayan yeni kanunun yürürlüğe girmesinin ardından, Ergenekon Davası'nın tutuklu sanığı Sevgi Erenerol da tahliye talepli dilekçesini avukatı aracılığıyla Nöbetçi Ağır Ceza Mahkemesi'ne sunmuş, Tahliye talebini karara bağlayan İstanbul 2. Ağır Ceza Mahkemesi, 5 yıllık tutukluluk süresini doldurduğu gerekçesiyle Sevgi Erenerol'un tahliyesine karar verilmiştir. Bkz. *Hürriyet*, 12 Mart 2014; 1989'dan beri İstanbul'da yaşayan bir gazeteci, yazar ve analist olan Gareth H. Jenkins, "ister Ergenekon soruşturmasının bir parçası olarak resmen suçlananlar olsun isterse polis baskınlarında gözaltına alınıp da sonradan hiçbir ceza almadan serbest bırakılanlar olsun, birçoğunun AKP'ye karşı olmaktan başka bir suçu yok gibi görünüyor" değerlendirmesini yapmaktadır. Ayrıca Jenkins, Ergenekon adlı gizli örgütün varlığı ihtimalinden ilk kez 7 Ocak 1997 tarihinde bahsedildiğini, Erol Mütercimler'in Emekli Tümgeneral Memduh Ünlütürk'ün kendisine, 1970'lerdeki hizipler arası mücadelede sağcı militanlarla aktif bir şekilde işbirliği yapan Ergenekon adlı gizli bir örgütün üyesi olduğu bilgisini verdiğini öne sürdüğünü,

bul'dan MHP Milletvekili Adayı olarak gösterilmiştir.²⁶⁵⁷

Türkeş'in bu dönemde Türk Ortodoks Patrikhanesi ile yakın ilişkiler kurmasının parti ve siyasi çıkarlar üzerinde önemli nedenleri bulunduğunu söylememiz mümkündür. Bunlardan biri milletleşmeye katkı sunmak amacıyla Ortodoks Türklerle bütünleşme, Balkanlar'da Ortodoks Türkler'de Türklük şuurunu canlı tutmak ve Türklüğün yeni düzenine dâhil etme ve 1990'lı yıllardan itibaren Fener Rum Patrikhanesi'ne "Ekümeniklik" verilmesi konusunda cereyan eden uluslararası propaganda, politikalar, Türkiye'ye uygulanan baskılar ve Türkiye'de yürütülen faaliyetlerdir diyebiliriz. Nitekim Türk Ortodoks Patriği Turgut Erenerol da Fener Rum Patriği'nin "Vatikan hayali"nden bahsetmiş, İstanbul'da dinî ve özerk bir devlet kurma faaliyetlerini açıklamıştır.²⁶⁵⁸

Şubat 1994'te İstanbul'da "Dünya Barışına Katkı Toplantısı"nın sonuç bildirgesinde Bartholomeos için "Ekümenik Patrik" unvanının kullanılması, 24 Şubat 1994'te ABD Başkanı Clinton'un Türkiye'den Patrikhane'nin çalışmalarına ve uluslararası konuma kavuşmasına destek olması gerektiğini istemesi, 1995 yılında Yunanistan'ın Petnas adasında "Vahiy ve Çevre Sempozyumu" düzenlemesi, ABD, BM Çevre Programı, Dünya Bankası'nın destekleriyle Trabzon-Selanik hattında, 1997 yılında "Din-Bilim ve Çevre Sempozyumu" düzenlenmesi, Avrupa Parlamentosu'nun Türkiye'den ekümenik Patrikhane'nin korunmasına yönelik talepleri²⁶⁵⁹ MHP'nin bu konudaki hassasiyetini meşrulaştıran hususlar olarak göze çarpmaktadır. Yunanistan'ın PKK'ya verdiği destek, uluslararası destekle Fener Rum Patrikhanesi'ne "Ekümeniklik"²⁶⁶⁰ kazandırma çalışmaları birleştiğinde meselenin MHP açısından kökleri

Ünlütürk'ün kendisine Ergenekon'un Türk kanunları uyarınca kurulmadığı, 1960 askeri darbesinden sonra CIA tarafından kurulduğu bilgisini verdiğini söylemiştir. Mütercimler yaptığı araştırmayla subaylar, adli ve akademik personel ile sağcı siyasi örgütlerin de üyeleri arasında bulunduğu bu örgütün bir parçasının da Güneydoğu'yı teröre boğan çeteler olduğunu açıklamış, daha sonra da Türk otoritelerine, Ergenekon'u araştırma ve kökünden temizleme çağrısında bulunmuştur. Bkz. Gareth H. Jenkins, *Gerçek ile Fantezi Arasında: Türkiye'nin Ergenekon Soruşturması*, Singapur 2009 (Türkçesi: Mart 2010), Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program (Orta Asya-Kafkaslar Enstitüsü & İpek Yolu Çalışmaları Programı), s. 69-79.

²⁶⁵⁷ Tanıl Bora, Kemal Can, *age*, s. 191.

²⁶⁵⁸ *Milliyet*, 10. 07. 1990, s. 2.

²⁶⁵⁹ Emruhan Yalçın, "Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Ekümenikliği Tartışmaları ve Gerçekler", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 50, Güz 2012, s. 499-500.

²⁶⁶⁰ Yunanca evren, kâinat, âlem, oturan yer anlamına gelen ve Hristiyan kutsal kitabı olan Yeni Ahit'te de geçen "ekümen" kelimesi, Doğu Ortodoks ve Protestan kiliselerinin kurdukları, mezhepler arasındaki farklılıkları gözetmeyen ve Hristiyanlığı yayma amacına yönelik olan kiliseler arası bir birlik anlamına da gelmektedir. "Ekümen" kelimesinin Ortodoksluk, daha doğrusu Fener Patrikhanesi açısından asıl amacı; İstanbul Fener Rum Patriğinin bütün dünyadaki Ortodoks Hristiyanların lideri olduğudur. Bu çerçevede patrikhane tarafından yürütülen ekümenik hareketin amacı, Fener Patriğini "ekümenik patrik" ilan ederek Türkiye Cumhuriyeti anayasasını delmek ve bunun sonucunda Ortodoks Hristiyanlığın tek merkezi olarak

Millî Mücadele yıllarına uzanan bir mücadeleyi hatırlattığını ifade edebiliriz.

Nitekim Millî Mücadele yıllarında Ortodoks Rumların faaliyetleri karşısında yine Ortodoks tebaa olan, örf ve adet itibarıyla Müslüman Türklere daha yakın bir hayat süren Hristiyan Türkler Kuvay-ı Milliye lehinde çalışmışlardır. Papaz Eftim'in önderliğindeki Çorum, Safranbolu, İsparta, Kayseri gibi merkezlerdeki Ortodoks Türkler, hükümete çektikleri telgraflar ve görüşmelerde Türkçe'den başka bir dil bilmediklerini ve Türk olduklarını ifade etmişler, bir Türk Ortodoks Patrikhânesi'nin kurulmasının gereğine işaret etmişlerdir. Papa Eftim Efendi'nin de Refik Şevket Bey'e yaptığı müracaatta aynı konu vurgulanmış, bu isteğe bütün Ortodoks Türkler de katılmıştır. Papa Eftim Efendi'nin 6 Ocak 1922 tarihinde Anadolu'daki bütün Ortodoks Türklere bir beyanname yayınlarak birlik çağrısında bulunması, Fener Rum Patrikhanesi tarafından tepkiyle karşılanırsa ve tanınmamış olsa da Adliye Vekâleti Türk Ortodoks Patrikhânesi'nin kurulması hakkındaki kanun teklifini TBMM'ye sunmuştur.²⁶⁶¹

Fener-Rum Patrikhanesi'nin bütün çabalarına rağmen, çalışmalar devam etmiş ve Kayseri'de Zincirli Dere manastırında on iki metropolitin bir araya geldiği bir kurultay gerçekleşmiştir. Bu kurultayda Türk Ortodokslarının, Fener-Rum Patrikliğinden ayrılmaları ve bağımsız bir Türk Ortodoks Patriği seçme girişimleri yapıldı. Hatta "Anadolu'da "Ortodoksluk Sadası" ismi ile 22 Temmuz 1922 ile 8 Nisan 1923 tarihleri arasında iki sahifelik, toplam 16 sayı olmak üzere Osmanlıca bir gazete yayımlamışlardır. Bu kongrede, "Umum Anadolu Türk Ortodoksları Kilise Kongresi'nin" Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne tabi olduğu açıkça belirtilmiş ve bu husus, gazetede de açıklanmıştır.²⁶⁶² 1990'larda ise aynı görevi yani Ortodoks Türklerin Türk milletinin ve Türk devletinin önemli bir halkası ve ırken, lisanen, âdeten Türk-İslamlarlatek millet olduğu bu defa Selçuk Erenerol ve torun Sevgi Erenerol üstlenmiş, Türk milliyetçiliği ile birlikte hareket etmişlerdir.

MHP açısından 1990'lar gayrimüslim Türkler dışında bilhassa Türkiye hakları-

sunmaktır. Roma'daki Vatikan'ın Katolik Hristiyanlığın kalbi olduğu gibi Ekümenik unvanı ile İstanbul da Ortodoks Hristiyanlığın kalbi yapılmak istenmektedir. Bkz. Münir Yıldırım, "Fener Patrikhanesi ve Ekümenizm: Dinler Tarihi Açısından Bir Analiz", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 15, Sayı 1, 2006, s. 481-482.

²⁶⁶¹ İbrahim Erdal, "Türk Basınına Göre Ortodoks Türklerin Millî Mücadele'deki Tutumu", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 35-36, Mayıs-Kasım 2005, s. 339.

²⁶⁶² Mehmet Aydın, "Türk Ortodoks Hristiyanları ve Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin Kuruluşu", *Türk-İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 8, Yaz, Konya 2009, s. 15.

nın savunulması, uluslararası ilişkiler ve lobilicik faaliyetleri açısından Yahudilerle de temasların gerçekleştiği yıllar olmuştur. MHP Genel Başkan Yardımcısı Rıza Müftüoğlu, bu temaslardan birine Türkeş’le katıldıklarını ifade etmektedir. Alınan davet üzerine Türkeş’le kurucu başkanlığını Profilo Holding’in kurucusu ve sahibi, 2007 kendisine “Devlet Üstün Hizmet Madalyası” verilen Jak Kamhi’nin²⁶⁶³ yaptığı 500. Yıl Vakfı²⁶⁶⁴ tarafından gerçekleştirilen Sinagog açılışına katıldıklarını belirten Müftüoğlu, Türkeş’in Yahudilerle iyi ilişkiler kurulması gerektiği yönündeki düşüncelerinin sebeplerini de açıklamaktadır. Buna göre, dünyada Ermeni, Rum ve finans merkezlerine, basına ve üniversitelere hâkim Yahudi lobisi güçlü lobiler olarak faaliyet yürütüyordu. Bu sebeple Türkeş, Kıbrıslı Türklerin lehine bir demeç bile vermediğini vurguladığı Arap krallarının ABD başkanlarıyla ve İngiltere ile ilişkilerini sürdürmesi karşısında Türkiye’nin herhangi bir sorunu olmayan Yahudiler’le iyi ilişkiler kurması yönünde bir düşünceye sahip olmuştur.²⁶⁶⁵

Musevi asıllı Türk vatandaşları tarafından “Başbuğ” sloganı ve bozkurt işaretleriyle Sinagog çıkışında uğurlanan Türkeş, açılış töreninde İsrail Cumhurbaşkanı Herzog ve İsrail Ulaştırma Bakanı Moşe Katzel ile altı köşeli yıldızın altında fotoğraf çektirmekten de kaçınmamıştır. Türkeş, 1-14 Mart 1993’te de yine Rıza Müftüoğlu ile birlikte ABD’ye giderek Amerikan Yahudi Kongresi ileri gelenleri ile kahvaltılı bir toplantıda bir araya gelmiş, Türkiye’nin anayasada gerekli değişiklikleri yapmak istediği, işkence ve terörü önlemeye çalıştığı, Türklerin adaletin koruyucusu olduğunu söylediğini gazeteci Necdet Pekmezci

²⁶⁶³ *Milliyet*, 17. 08. 2007, s. 9.

²⁶⁶⁴ 1989 yılında Yahudi cemaatinin ileri gelenleri tarafından, 1492 yılında İspanya’dan kovulan atalarının Osmanlı Devleti’ne göç etmelerinin 500’üncü yıldönümünü 1992 yılında kutlamak hedefiyle 500. Yıl Vakfı’nın kurulmasıyla; Yahudilerin, ulusal entegrasyon ve kimlik yönünden tanınma hedefli stratejileri kurumsallaşmıştır. Dışişleri Bakanlığı’yla işbirliği yaparak, 1989-1992 yılları arasında yoğun olarak yürütülen Türkiye’yi (ve de aynı zamanda Türkiye Yahudi cemaatini) tanıtım kampanyalarında, sadece olumlu özellikleri öne çıkarılan geçmişe sık sık atıfta bulunulmuştur. Amaç, Göç’ün 500. yılını kutlamanın yanı sıra Türkiye’nin Kıbrıs ve Ermeni meselesi ile bozulan imajını, lobi faaliyetleri ile düzelterek, ülkenin yurt içinde ve dışında tanıtımını yapmak olarak belirmiştir. 500. Yıl Vakfı önderliğinde Yahudi cemaati, daha çok geçmişi olumlama/unutma üzerinden var olmaya çalışmıştır. Böylelikle, hem Yahudilik anımsanmakta hem de Türklüğe bağlılık gösterilmekte, diğer bir deyişle, asimilasyon, kimlik kaybı önlenilmekte hem de entegrasyon süreci zaafa uğramayıp daha da güçlenmekteydi. Bkz. Süheyla Yıldız, “Asimile Olma İçer Kapanma Kimliklenme: Cumhuriyet’ten Bugüne Türkiye Yahudilerinin Kimlik Stratejileri”, *Alternatif Politika*, Cilt 7, Sayı 2, Haziran 2015, s. 261, 275.

²⁶⁶⁵ Rıza Müftüoğlu, *Derin Sayfalarıyla Milliyetçi Hareket*, 1. Baskı, Akis Kitap, İstanbul 2006, s. 234-236.

aktarmaktadır.²⁶⁶⁶

Rıfat Bali, MHP'nin ve Türkeş'in Yahudilere yaklaşımını pragmatik bir yaklaşım olarak değerlendirmektedir. Bali'ye göre, MHP Genel Sekreter Yardımcısı Akkan Suver de Türkeş'in fikri gelişimine paralel bir fikri gelişme göstermiş, Jak Kamhi ve Üzeyir Garih gibi Yahudi asıllı iş adamlarının da üye oldukları Marmara Vakfı'nı kurmuştur. Bali'nin de kaynak olarak gösterdiği Doğu Perinçek'in PKK yanlısı "2000'e Doğru" dergisi ve 1995'te "Aydınlık" dergisi Türkeş'in bu politikasını eleştiren ve propagandaya dönüştüren bir çizgi izlemiştir.²⁶⁶⁷

1970'lerde MHP ile "Kontrgerilla" bağı kuranlar, 1990'larda RP'nin de antisemitist ve siyonizm karşıtı siyasetinden ve MÇP'den kopmuş bulunan BBP'nin İslamcı çizgisini kaşımak gayretiyle Türkeş'in Yahudi yaklaşımını sayfalarına taşımışlardır. Diğer yandan Rıfat N. Bali, RP'nin 24 Aralık Seçimleri'nde gösterdiği başarı, Cuma namazı çıkışlarında tüm Yahudilere lanet okunması, RP'nin antisemit ve anti Kemalist platformu, Kemalizmle bütünleşmiş olan Türkiye Yahudileri'nde tedirginlik oluşturduğu gibi Amerika'daki Türk Yahudi lobilere de sıçramıştır. Buna karşın 500. Yıl Vakfı kurucularından ve Akkan Suver'in Marmara Vakfı üyesi Üzeyir Garih ve İshak Alaton, Türkiye'de Yahudi düşmanlığı olmadığı yönünde kanaate sahip olduklarını söylemişlerdir. Bali'nin dikkat çektiği çok önemli noktalardan biri de, Türkiye Yahudileri'nin Türkiye ile İsrail arasında çifte sadakat sorgulamasına maruz

Gerek 27 Mayıs Hareketi gerekse komünizmle mücadele faaliyetleri ve gençlik teşkilatı sebebiyle dünyada da tanınan Türkeş'in 1990'larda devlet adına bir nevi lobicilik faaliyetlerinde bulunduğunu, Türkiye'nin ve liderliğini yaptığı siyasi hareketinin dünyanın yeni düzeninde konumunu belirlemeye çalıştığı görülüyor. Türkeş'i sanılanın aksine siyasette katı değil, pragmatik olarak değerlendiren Taha Akyol'a göre, onun 1993'te Paris'te ve 1994'te Frankfurt'ta Ermenistan Cumhurbaşkanı Petrosyan'la görüşmesi de bu kapsamda görülmeliydi. Akyol, Türkeş'e Azerbaycan'da Elçibey ve Türkiye'de hükümet üzerinde etkili olabileceğini düşünerek meseleyi yumuşatmak için Petrosyan'la buluşmasını Türkiye'den Fransaya göçmüş Ermeniler'in önerdiğini yazmaktadır. Demirel, Çiller ve Dışişleri Bakanının bilgisi dâhilinde gerçekleşen bu gö-

²⁶⁶⁶ Necdet Pekmezci, Nurşen Büyükyıldız, *age*, s. 179-180.

²⁶⁶⁷ Rıfat N. Bali, "Yahudiler'in Türk Milliyetçiliği", *Birikim*, Sayı: 102, Ekim 1997, s. 52.

²⁶⁶⁸ Rıfat N. Bali, "Refah Partisi Ve Türkiye Yahudileri", *Birikim*, Sayı: 91, Kasım 1996, s. 78-80.

rüşmelerin faydasını Taha Akyol'a Türkes, çok güçlü konumda olan Yunan lobisi karşısında Ermeni lobisini Türkiye'ye karşı yumuşatmak, Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarından çekilmesi halinde Türk-Ermeni dostluğunun sağlayacağı faydaları anlatmak şeklinde açıklamıştır.²⁶⁶⁹

Paris'te 13 Mart 1993'te gerçekleşen toplantıda Paris Büyükelçisi Tansuğ Bleda, Paris Maslahatgüzarı Merter Şahinler ve Tuğrul Türkes, Petrosyan'ın yanında ise Dışişleri Bakanı Papazyan ve bir tarihçi görüşmede hazır bulunmuşlardı. Ermenilere dostluk teklif eden Alparslan Türkes, Ermenilere Türkiye'den taransit geçiş hakkı, Karadeniz'de bir liman verebileceklerini bunun karşılığında Türkiye'nin İpek Yolu'nu ihya etmek istediğini, bu yolun da Ermenistan'dan geçtiğini söylemiştir. Nisan 1994'te gerçekleşen ve Türk tarafında Türkes'in yanı sıra büyükelçi Onur Öymen'in de, Ermeni tarafında Sarkisyan'ın da aralarında bulunduğu ikinci toplantıda ise Ermeniler, Türkiye'den ekonomik amborgoyu kaldırmalarını, yakacak ve buğday yardımında bulunmalarını istemiştir. Hulusi Turgut, "Türkes'in Anıları"nda, Türkes'in Azerbaycan toprakları işgal altındayken Türkiye'nin bunu yapamayacağını dediğini aktarmaktadır.²⁶⁷⁰

Türkes'le Petrosyan görüşmesine arabulucuk etmiş olan işadamı Samson Özararat, Paris dönüşü Türkes'le birkaç kez yeniden buluşup neler yapılabileceğini konuştuklarından bahsetmekte, diyalogun çoğaltılması, karşıklı heyetlerin artırılması, sınırın açılması, halkların birbirini ziyareti gibi konuların konuşulduğunu aktarmaktadır. Özararat, hatta Türkiye-Ermenistan sınırına 1915'te ölenlerin anısına müşterek, bir yüzüne Ermenice bir yüzüne Türkçe verdiğimiz acılardan dolayı üzgünüz yazan bir anıt dikilmesinin de konuşulduğunu da açıklamıştır.²⁶⁷¹

İç politikada DYP-SHP Hükümeti'ne güvenoyu vererek devlete ve hükümete nüfuz eden Alparslan Türkes, iç politikada RP karşıtı bir siyaset takip ederken dış politikada da değişen dünyada ikili ilişkilerin ve lobilerin etkinliklerinin arttığını görmüş, önceden beri işaret ettiği gibi uygulama safhasına geçirilmesi için çalışmış ve bu noktada Türkiye adına misyon yüklenmiştir. Bu süreçte

²⁶⁶⁹ Taha Akyol, "Türkes'in Otuz Yılı", *Milliyet*, 1.08.1995, s. 15.

²⁶⁷⁰ Hulusi Turgut, *Türkes'in Anıları*, 1. Baskı, ABC Ajansı Yayınları, İstanbul 1995, s. 456-457.

²⁶⁷¹ <http://tabdc.org/samson-ozararat-anlatiyor-turkes-anita-celenk-koymayi-bile-dusundu/> (Erişim Tarihi: 27.11.2021)

Türkiye’de de Türkeş’e yönelik basında ve kamuoyunda bir teveccühün olduğu gözle-
nelebilmektedir. Türkeş, tecrübeleri Türkiye ve Türk siyaseti için önemli bir kişilik olarak
saygı görmüş, gazetelerde Türkeş, MHP ve Türk milliyetçiliği ile ilgili değerlendirmeler
yapılmaya başlanmıştır.

Bu kapsamda “Türkeş’in Politikada 30. Yılı Kutlamaları”na yönelik program ve
etkinliklerin ilanı kamuoyunda büyük yer teşkil etmiş, Türkeş’in 1944’ten itibaren Türk
milliyetçiliğindeki yeri, 27 Mayıs 1960’tan 1995’e kadar duyulan sesi, 1965’ten beri de
CKMP ile başlayan siyasi yaşamı 30. Yıl Kutlamaları’nı program ve etkinliklerinin sey-
ri ile ilgili haberlerle birlikte paylaşılmıştır. Ankara Sheraton Oteli salonlarında 1 Ağus-
tos 1995’te akşam saat 19.00’da multivizyon gösterisi ile başlayacak olan törende, Tür-
keş’in CKMP’den o güne kadar ki kesitler sunulacağı, Türkeş’in 78 yılına dair fotoğraf-
ların sergileneceği ve konuşmalar yapılacağı haberlerde yer almıştır. Oteldeki program-
dan sonra Keçiören’deki Fatih Stadyumu’da yurt içi ve yurtdışından konukların ve yurt
genelinden vatandaşların ücretsiz izleyebileceği Muazzez Ersoy, İzzet Altınmeşe, Gül-
şen Kutlu, Mustafa Yıldızdoğan ve İbrahim Dülger’in konser vermesi de program
kapsamına alınmıştır.²⁶⁷²

9 Ekim 1994’te MHP 4. Olağan Kongresi’nin kapanış konuşmasında²⁶⁷³ Rıza
Müftüoğlu’na söylediği kadarıyla bölücülere karşı bir millî blok için Nazım Hikmet’in
“*Dört ala gelip Uzak Asya’dan, Akdeniz’e bir kısrak başı gibi uzanan bu memleket bi-
zim*” dizelerini okuyarak solculara zeytin dalı uzatan²⁶⁷⁴ Türkeş, “Politikada 30. Yıl
Kutlamaları”nda da Başbakan Tansu Çiller ve ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz’ın
yakın ilgileriyle karşılaşmıştır. Mesut Yılmaz, kutlamalara katılmadan önce “30 yıl parti
genel başkanlığı önemli bir kariyerdir. Biz zaten uzak değiliz ki, ANAP’ın kendisi bir
ittifaktır” açıklamasını yapmış²⁶⁷⁵, MHP’ye yakın olduklarını ima etmiştir.

Rıza Müftüoğlu, 1995 Genel Seçimleri öncesinde Türkeş’in MHP-DYP-
ANAP’ın birleşmesine yönelik önerilere sahip olduğunu, bunun için çalıştığını ve bu
fikirini kendisiyle konuştuğunu söylemektedir. Bu birleşme seçimler öncesinde üç parti-
nin geçici bir Genel Başkan etrafında birleşmesi, seçimler bittikten sonra da yeni bir
Genel Kurul ile isteyenin Genel Başkan olacağı bir formül ve siyasi partilerin seçime

²⁶⁷² *Akşam*, 31.07.1995, s. 1.

²⁶⁷³ *Milliyet*, 10. 10. 1994, s. 19.

²⁶⁷⁴ Rıza Müftüoğlu, *age*, s. 195.

²⁶⁷⁵ *Cumhuriyet*, 02.08.1995, s. 5.

girmelerine imkân sağlayacak bir yasa çıkartılması şeklinde kendini gösterdiği Müftüoğlu tarafından ifade edilmektedir.²⁶⁷⁶ Dolayısıyla Türkeş'in "Siyasette 30. Yıl Kutlamaları"nda toplum ve kamuoyu tarafından gözlemlenen DYP, ANAP teveccühü Türkeş ve MHP açısından stratejik bir anlam da ifade ettiği anlaşılmaktadır. Yani MHP, iktidar olmanın ve Türk milliyetçiliği temelinde daha etkili siyaset yapmanın ve devlete nüfuz etmenin yollarını arıyordu denilebilir. Burada önemli bir husus da her ne kadar MHP'nin kendisinin hükümetlerdeki uyumuna rağmen Türkeş'in 1970'lerdeki MC hükümetlerinde yaşanan sorunların olası tekrarını daha seçim öncesinde halletme düşüncesidir.

Kutlamalarla ilgili haberinde "Milliyet" gazetesi, Türkeş ve MHP'de değişim olduğunu vurgulamış "30 Yılda 2 Türkeş" başlığı ile duyurmuştur. Jale Özgentürk, yorumunda MHP'de kabuk değişimi olduğunu, değişimin Türkeş'te vücut ve kimlik bulduğunu, Türkeş'in Türkiye'nin ilk kadın Başbakanı olan Tansu Çiller'in destekçisi olduğunu, açık oturumlarda ılımlı bir portre çizdiğini, yıllarca düşman olduğu Nazım Hikmet'ten şiirler okuduğunu, İslamcı düşüncelere yakınlığını gösterse de "Müslüman Atatürkçü" olduklarını açıkladıklarını yazmıştır. Tansu Çiller ise programda yaptığı konuşmada Türkeş'i bir devlet adamı niteliğiyle memleketin yüksek çıkarlarını tüm çıkarlar üzerinde tutan bir lider olarak değerlendirmiş, Mesut Yılmaz da onu sivil siyasete olan inancı yönüyle ortaya koymuştur.²⁶⁷⁷

"30. Yıl Kutlamaları"nda gözlemlenenler gazetelerde değişik şekillerde yorumlanmıştır. "Milliyet" gazetesi MHP'yi ılımlı bir çerçeveye, değişim temeline oturturken Sabah ve Hürriyet'te daha çok Türkeş'in merkez sağda paylaşılmayan lider ve MHP'nin de kilit parti olduğu yönünde yorumlar yapılmış, "Akşam" 24 Aralık Seçimlerine yönelik ittifak yorumları, "Millî Gazete"de Sadık Albayrak Türkeş'i ve MHP'yi Turancılık, Bozkurt sembolü üzerinden eleştirmiş ve Mehmet Emin Resulzade ve Elçibey'e yönelik olumsuz bir tutum sergilemiş, Toktamış Ateş "Cumhuriyet"te 12 Eylül öncesi MHP üzerinden yürüyerek MHP'yi ve Türkeş'i ülkücü terörle itham etmiş, İslamcı yazar İsmail Nacar ise Türkiye'de etnik temele dayalı bir savaşın devam ettiği bir ortamda medya tara-

²⁶⁷⁶ Rıza Müftüoğlu, *age*, s. 266-267.

²⁶⁷⁷ *Milliyet*, 02.08.1995, s. 16.

findan Türkeş'in bilinçli olarak pompalandığını, MHP'nin çok güçlüymüş gibi, Türkiye'nin birliğini bütünlüğünü düşünüyormuş gibi sunulduğunu dile getirmiştir.²⁶⁷⁸

Türkeş'le MHP Genel Merkezi'nde yaptığı görüşmede Ruşen Çakır, medyanın çizdiği "ılımlı, sevecen Türkeş" imajından memnun olan ülkücülerin bunun bir "değişim" olarak sunulmasına ise karşı çıktığını ve Türkeş'in değişmediğini, 12 Eylül öncesinde karalamalara maruz kaldıklarını ifade ettiğini yazmakta, MHP'nin 1990'lardaki popülerleşmesi ile ilgili yaptığı görüşmelere dayanarak tespitlerde bulunmaktadır. Buna göre, milliyetçiliğin tüm dünyada "yükselen değer" haline gelmesi, Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarını kazanması, Türkiye'nin uluslararası prestijinin azalması, merkez sağ partilerin bunalımı bu yönelişin sebepleri olarak verilmiştir.²⁶⁷⁹

Leyla Yaratın da "Alparslan Türkeş ve Siyasetteki 30 Yılı" başlıklı yazısında MHP'nin milliyetçi-laik ekseninde yürüttüğü liberal politikaların taraftar bulduğunu, dış dünyadaki gelişmelerin kitleleri millî sorunlarda daha duyarlı hale getirmesinin MHP'nin büyümesini sağladığına işaret etmiştir. Ancak Yaratın "*gerçekten değişim var mıydı?*" sorusuna ise Türkeş, "*MHP'yi bugüne kadar anlamamışlardı, dinlememişlerdi, şimdi ise artık anlıyor, dinliyor ve görüyorlardı*" diye cevap vermiş, değişenin toplum olaylara, politikacılara bakış açısı ve yargılar olduğunu, MHP'nin de toplumun sesini duyabildiğini söylemiştir. Bu çerçevede mutlu ve güçlü insanların ülkesi olarak Türkiye'yi kurmak hedefinde teknoloji, ekonomi, eğitim, idari reformların tamamlanması hedefi devam ederken, 1990'ların atmosferine ve ihtiyaçlarına uygun olarak da bölge ve dünyada etkin, bölge ve dünya barışına katkı, katılımcı sivil demokrasi ve özgür örgütlü toplum yapısı özlemi MHP'nin 1990'lardaki kurumsal hedefi olarak belirliyordu. Bu kurumsal hedefler yolunda ise MHP'nin ılımlı, yön verici ve yol gösterici muhalefet siyasetini takip ettiği görülüyor.²⁶⁸⁰

Yol gösterici muhalefet siyaseti ile MHP bir tarafta Türk siyaseti için model olurken iktidara aday, tarihi tecrübelerle sahip bir parti olduğu imajını da ortaya koymuştur. İlimli, yapıcı, uzlaşmacı yönünün yanında MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş, 9 Ekim 1994'teki 4. Olağan Kongre'de çok net bir şekilde ileriye göremeyenlerin Türk siyasi hayatından çekilmeleri gerektiğini, millî devlet çatısının çökmesi durumunda her-

²⁶⁷⁸ Alparslan Türkeş'in *Türk Demokrasi Hayatında 30. Yılı*, Muammer Taylak (drl.), Hamle Basın Yayın, İstanbul 1996, s. 133-158.

²⁶⁷⁹ Ruşen Çakır, Kemal Can, "MHP Gerçeği 2", *Milliyet*, 04.10.1995, s. 25.

²⁶⁸⁰ Alparslan Türkeş'in *Türk Demokrasi Hayatında 30. Yılı*, Muammer Taylak (drl.), Hamle Basın Yayın, İstanbul 1996, s. 44-53.

kesin altında kalabileceğini, demokrasinin kaybedilebileceğini, dar kafalılıkla MHP'nin yorumlanamayacağını, MHP'nin doğru anlaşılması gerektiğini söylemesi²⁶⁸¹ aslında 1990'ların siyasetine MHP'nin vermiş olduğu en önemli mesaj özelliği taşımaktadır.

“Akşam” gazetesinden Arslan Bulut'un yaptığı söyleşide de Türkeş, Arslan Bulut'un “*Değişen MHP mi toplum mu?*” sorusuna verdiği cevapta “*30 yıl önce nasıl başlamışsak, öyle gidiyoruz, dediklerim hep doğru çıktı*” demiş, değişenin MHP olmadığına dikkat çekmiştir. Türkeş'e göre, “*zaman gerçekleri ortaya çıkarmış, MHP yeni anlaşılmaya başlamış*”tır. Bu noktada MHP'nin yaptığı ise anlaşılacak için ılımlı bir çizgi takip etmek olmuştur. Türkeş, 12 Eylül öncesinde ölen gençler ve vatandaşlar için üzüntülerinin aynı olduğubu sağıcıdır, bu solcudur ayrımını gözetmediklerini de vurgulamıştır. Arslan Bulut'un “Atatürkçü ve Laik Türkeş” eleştirilerini de sorduğunda Türkeş, öyle olduğunu, laiklik ilkesinin Türkiye için çok gerekli olduğunu, “Laik Anayasa”ya bağlı olduğunu, Atatürk'ü de büyük devlet adamı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve Türk milletinin kurtarıcı olarak gördüğünü de dile getirmiştir. Söyleşide Türkeş ayrıca, MHP'yi yükseltenin bazı çevrelerde ifade edildiği gibi partinin PKK karşıtı olmasından dolayı olmadığını, 12 Eylül öncesinde de bölücülüğe karşı durduklarını söylemiştir.²⁶⁸²

Ruşen Çakır'ın MHP'nin değişip değişmediği noktasında 12 Eylül 1980 öncesi MHP ile 1990'lardaki MHP'yi karşılaştırmasını sormuş olduğu ülkücü özgün müzik çığırını açan Ozan Arif'in, “Milliyetçi Hareket”e ruh ve coşku veren bir ozan olarak Alparslan Türkeş'le aynı doğrultuda bir değerlendirme yaptığı görülüyordu. Ona göre, “Milliyetçi Hareket” bedeni ve ruhu söz konusu edildiğinde dünü ve bugünü arasında hiçbir fark bulunmamaktadır. Ozan Arif, MHP'nin değişip değişmediği hakkında, “*Belki giyilen elbise hava şartlarına göre değişmişti ancak beden aynı beden, ruh aynı ruhtur. Dün şimal rüzgârlarının soğuşunda kalın giyinmişti, hatlarını bazıları seçemiyordu, bugün şeffaf bir kostüm içinde gayet iyi seçiliyor ve rağbet görüyor*” demiştir.²⁶⁸³

Nuri Gürgür de milliyetçiliği referans yapan bir siyasi hareket olarak

²⁶⁸¹ MHP 4. Olağan Kongresi 9 Ekim 1994 Genel Başkan Alparslan Türkeş'in Açılış Konuşması, s. 3.

²⁶⁸² Akşam, 16.09.1995, s. 1, 6.

²⁶⁸³ Ruşen Çakır, Kemal Can, “MHP Gerçeği 6”, Milliyet, 08.10.1995, s. 29.

MHP'nin 1965'lerden itibaren savunduğu görüş ve düşüncelerinde temel özellikler bakımından ciddi bir farklılığın olmadığını ifade etmektedir. Ona göre, bunların intikal ettiriliş tarzında yani üslûpta bazı değişiklikler müşahade edilmektedir. Diğer yandan MHP'nin yıllar öncesinden etnik tuzak vurgusu ve Dış Türklere yönelik belirlediği söylemler toplum nezdinde onu millet şuurunun ehemmiyeti açısından haklı çıkaran hususlar olmuştur.²⁶⁸⁴

MHP'nin değişip değişmediği noktasında 1990'lı yıllar ele alınırken konuyla ilgili çalışmalarda bazı çelişkili değerlendirmeler de yapılmakta, MHP ırkçı damar diye ifade ettikleri temel üzerine oturtulmaktadır. Mesela Ercan Şahbudak, Tanıl Bora'dan yaptığı uzun alıntılar ve düşünceler üzerine inşa ettiği çalışmasında MHP'nin basitçe yükselen milliyetçilik dalgası üzerine oturmanın yanında değiştiğini, bu değişimin ideolojik-doktriner düzeyde geriye doğru seyrettiğini, 1960'ların ortalarından başlayıp 1970'lerin ortalarına uzanan dönemdeki çizgisine geri döndüğünü, yeniden Türkçüleşip, ırkçı damarın güçlendiğini ileri sürmektedir. Ayrıca Şahbudak, soğuduğu devlete tekrar yakınlığını söylediği MHP'nin kutsallaştırdığı devletin bekasını bütün toplumsal talepleri veto eden bir tek amaca dönüştürüp devletlü kisveye yeniden girerek resmî ideolojiye yakınlığını ifade etmiştir.²⁶⁸⁵

Diğer yandan 9 Ekim 1994 Olağan Kongresi'deki konuşmasında Alparslan Türkeş, halkına karşı daha demokratik ve yönlendirici karaktere sahip, hürriyet, eğitim, sağlık, refah ve her alanda yardımcı ve şefkatli, sosyal ve ekonomik manadan şeffaf ve özgürlükçü, hür teşebbüsü, teknolojik gelişmeleri ve istihdamı teşvik eden, dışa dönük ekonomi politikaları uygulayan, etkin bir şekilde var olan ama gerekmediği sürece görünmeyen otomasyon devlet anlayışından, millî kültür, birlik ve beraberlik içinde demokratik kültür seviyesi yükselmiş bir devletin siyasi istikrarı sağlamasından, devletin ekonomik faaliyetlerden uzaklaşması ve özelleştirme ile yabancı sermayenin artırılmasından, Türk parasının tam konvertıblı²⁶⁸⁶ olmasından bahsetmiştir.²⁶⁸⁷

²⁶⁸⁴ Yücel Hacaloğlu, *Nuri Gürgür'le Türk Milliyetçiliği Üzerine*, Türk Yurdu Yayınları, Ankara 1999, s. 66-67.

²⁶⁸⁵ Ercan Şahbudak, *Türk Siyasal Yaşamında Milliyetçilik Öğretisi ve 1990'larda Yükselen MHP*, Birinci Basım, Murat Kitapevi, Ankara 2015, s. 161.

²⁶⁸⁶ Konvertıblite, "Bir ülke parasının, döviz piyasalarında başka bir ülke parası ile serbestçe değiştirilebilmesi ve uluslararası ticari işlemlerde değişim aracı olarak kullanılabilmesi"dir. Konvertıbl paralar dış ödemelerde kullanılan paralar anlamına gelmemektedir. Dış ödemelerde kullanılması söz konusu paranın diğer ülkelerde tanınırlığı meselesidir. Türk parasının konvertıbl olmaya başlaması Nisan 1990'da gerçekleşmiş ancak 10 yıl sürmüştür. Bkz. Aysun Yerlikaya, "Türk Lirasının Dış Ticarete Kullanılması", *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, Cilt: 2, Sayı:1, 2019, s. 16; Konvertıbl, diğer ülke ekonomilerine entegra-

Dolayısıyla Şahbudak'ın MHP'nin “yeniden Türkçüleşip ırkçı damarın güçlendiği” şeklindeki ifadesi ve “devletin bekasını tüm toplumsal talepleri veto eden tek bir amaca dönüştürmesi” şeklindeki ifadeleri, MHP'nin değişen şartlar içerisine kendini ve Türk milliyetçiliğini uyarlamasını ve değişen toplum ve değişen devletle bütünleşme stratejisini görememek olduğu kanaatindeyiz. MHP, 1990'larda hem devletin hem de toplumun taleplerine cevap verebildiği ölçüde bir seviye yakalamış, daha fazla oy beklentisi olmasına rağmen tek başına % 8 oy oranına çıkarabilmiştir.

Alparslan Türkeş'in ve MHP'nin, toplumun büyük kısmının algılarına ve devletin karşı karşıya kalabileceği olağanüstü durumlara karşı düşüncelerinde değişiklik gözlemlenebilmektedir. Temelde millî devlet, millî kültür, millî birlik ve beraberlikten ödün vermeme noktasında millî bir güç gibi harekete geçirdiği milliyetçilik siyaseti daha önce savunduğu bir düşünceye yıllar sonra karşı çıkmayı da gerektirmiştir. Bunun tipik bir örneği fikri temelleri çalışmanın üçüncü bölümünde de işaret edildiği üzere 1965'lerde oluşan ancak 1970'lerde ciddi şekilde gündeme getirilen “Başkanlık Sistemi”dir. “Başkanlık Sistemi”ni vesa-yete, siyasi istikrarsızlıklara ve koalisyon hükümetlerinin elverişsizliğine karşı gündemine alan MHP, 1990'ların şartları içinde âdem-i merkeziyet anlamına gelecek usullere yol açabileceğinden dolayı karşı durduğunu görüyoruz. Alparslan Türkeş 1996 yılı bütçe tasarısı münasebetiyle yaptığı açıklamalarda “Başkanlık Sistemi”nden taraf olmadığını, sorunların yine sistemin kendi yapısı içinde çözülmesi gerekliliği üzerinde durmuş, vatandaşın devlete olan güveninin yeniden tesis edilmesi zaruretiyle dile getirmiştir.²⁶⁸⁸

Tarihi ve kültürel olarak geçmiş ve gelenekten güç alan MHP, siyasetini ise geleceğe dönük şekillendirmiş, güncel sorunların çözülmesine odaklanmıştır. MHP'nin sorun olabilecek uygulamalara karşı gerekli tepkiyi göstermeyi de milliyetçiliğin gereği olarak kurumsal politikasına yerleştirdiği anlaşılmaktadır.

yonda zorunlu bir durum olmamakla birlikte bir ülkeye çok taraflı ödeme sistemlerinde kolaylık sağlamakta, ayrıca sermaye transferlerini kolaylaştırmaktadır. Bkz. Ahmet Peker, *Türkiye'de Konvertiblite Sorunu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Fakültesi İktisat Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Akın İlkin, İstanbul 1989, s. 5-6.

²⁶⁸⁷ MHP 4. Olağan Kongresi 9 Ekim 1994 Genel Başkan Alparslan Türkeş'in Açılış Konuşması, s. 7-11.

²⁶⁸⁸ Metin Turhan, *age*, s. 571.

MHP'yi 1990'larda devlet ve toplum nazarında itibarlı kılan hususun Türkiye'nin ve Türk toplumunun karşılaştığı sorunlar karşısındaki pozisyonu ve bunlara verdiği cevaplardır denilebilir. Zira Rıza Müftüoğlu'nun verdiği bilgilere göre, 1991-1995 arasında Türk milleti ve MHP tabanının en çok sorduğu sorular; Alevîlik ve Alevî vatandaşlar, PKK ve Kürt vatandaşlar, laiklik ve din-siyaset ilişkileri hakkında MHP'nin ne düşündüğü, İslamiyetle Türk milliyetçiliğinin bağları, Bosna-Hersek meselesine bakışı, Kıbrıs konusunda Meclis'in ve MHP'nin ne gibi çalışmaları olduğu, Türkiye'nin dış politikadaki pasifliği, MHP'nin "Çekiç Güç" hakkındaki düşünceleri, MHP'nin Türk Cumhuriyetleri ile ilgili çalışmaları, Ülkü Ocakları'nın ilim-irfan yuvası haline getirilmesi, Ülkücü gençlik ile MHP yönetimi arasında kopukluk olup olmadığı vb. yönelik kendini gösteriyordu.²⁶⁸⁹

MHP'nin itibar gördüğüne dair bir örnek de Türkeş tarafından MHP Genel Merkezi'nde bir toplantı esnasında parti mensuplarına Namık Kemal Zeybek'e gönderme yapılarak gösterilmiştir. TBMM MHP Grup Müdürü Hüseyin Hüsnü Uğur, Türkeş'le Meclis çatısı altında geçen anılarını kaleme aldığı kitabında, 1993 yılında Kültür Bakanı Fikri Sağlar'ın Türkeş'e "kütüphane ve müze kuruluşları için çalışmaları olduğunu, Türkeş'in ve milletvekillerinin seçim bölgelerinde bir talebi olursa gerçekleştirmeye çalışacaklarını" söylediğini aktarmaktadır. Türkeş, mektubun Grup Toplantısı'nda ele alınması için işleme alınmasını söylemiş ve toplantıda gündeme getirmiştir. Uğur, Türkeş'in toplantıda "*Namık Kemal içimizden yetiştirdi... Koalisyon hükümetimiz döneminde genç yaşta Gümrük ve Tekel Bakanlığı'na Müsteşar yaptık. Daha sonraları Kültür Bakanı oldu. Buna rağmen bırakın bize böyle bir mektup göndermeyi, telefon bile etmedi*" dediğini aktarmaktadır.²⁶⁹⁰

Buna mukabil Namık Kemal Zeybek, Cumhurbaşkanı Başdanışmanı olduğu sırada 1995 Seçimleri öncesinde Türkeş'in kendisini çağırdığını, "Parti'de çok emeğin var, gel partine sahip çık" diyerek davet ettiğini, görüşmelerinde 6 aylık süre istediğini fakat bir takım fitnecilerin olayı bozduklarını söylemektedir. Zeybek ayrıca 1995 Seçimleri öncesinde Türkeş'in "*Biz barajı aşamayacağız. Zeybek'i serbest bırakın, o ba-*

²⁶⁸⁹ Rıza Müftüoğlu, *age*, s. 203-206.

²⁶⁹⁰ Hüseyin Hüsnü Uğur, *age*, s. 237-238.

*şının çaresine bakar, Türk dünyasına hizmet eder” dediğini de ifade etmektedir.*²⁶⁹¹

Diğer yandan kurumsallaşma bağlamında 1990'lara kadar epey yol katetmiş olan MHP'nin Türk milliyetçiliği anlayışına süreklilik kazandıran hususlardan biri, çalışmanın genelinde takip edilebileceği üzere Türk milletine ve Türk milliyetçiliğine zarar vereceğini düşündüğü fikir, hareket ve oluşumlara karşı belirlediği konumu olmuştur. Ancak MHP'nin 1990'larda Atatürkçü-Laik çizgide kendini konumlandırması sadece RP ve siyasal İslamcılığın millî devlete yönelmiş tehditlerine karşı görülmemelidir. Zira 12 Eylül 1980'nin anayasal olarak ortaya koyduğu Atatürk milliyetçiliği ile MHP'nin temsil ettiği Türk milliyetçiliği anlayışının meşruiyetine darbe vurulduğu beşinci bölümün başlangıcında ifade edilmişti. Türk milliyetçiliği ile özdeşleşmiş olan MHP'nin Atatürkçü-Laik söylemi, Türk milliyetçiliğinin Atatürkçülüğe eklemelenmesi değil, Atatürkçülüğü Türk milliyetçiliğine eklemleme çabası olarak da görülebilir. Zira Ergün Aybars'ın da özellikle vurguladığı üzere 6 Haziran 1992'de TV'de Uğur Mumcu ile Mehmet Altan arasında “İkinci Cumhuriyet” tartışması olmuş, İstiklâl Mahkemeleri'nde 30 bin insanın öldüğü iddiaları ile Altan tarafından Cumhuriyet hedef alınmıştır. Daha öncesinde de Abdurrahman Dilipak, 2 Şubat 1992 günlü “Hürriyet” gazetesinde Kurtuluş Savaşı'nda 12 bin kişinin öldüğünü, İstiklâl Mahkemeleri'nde ise 120 bin kişinin asıldığını iddia etmiş, Murat Belge ise “Sol Kemalizme Bakıyor” kitabında şapka giymedi diye asıldığı iddia olunanlardan bahsetmiştir.²⁶⁹²

Dolayısıyla Atatürkçülüğe eklemelenmekten ziyade daha şümüllü bir çerçeve çizen MHP'nin Türk milliyetçiliği düşüncesi içine Atatürkçülüğü doğrudan dâhil ederek 1990'ların gerek küreselleşme gerekse siyasal İslamcılık ve “İkinci Cumhuriyetçiler”in millî devletin temellerini hedef alan yaklaşımlarına karşı cepheyi başka bir ifadeyle de millî bloku güçlendirme stratejisi olarak değerlendirebiliriz. Benzer bir durum 1970'lerde millî kültür unsuru olarak komünizme karşı etkili mücadele kapsamında İslam'ın Türklüğe eklemelenmesi, 1960'larda ise sosyal adaletin ve halkçılığın da toplumculuk adıyla Türk milliyetçiliğine eklem-

²⁶⁹¹ 60'lılardan Vatan Kurtarma Hikâyeleri (Acar Okan, Ahmet İyioğlu, Cezmi Bayram, Mustafa Kahramanyol, Namık Kemal Zeybek, Nuri Gürgür, Şerafettin Yılmaz, Yücel Hacaloğlu), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014, s. 262.

²⁶⁹² Ergün Aybars, *age*, s. 19

lenmesinde kendini göstermiştir.

Diğer bir husus MHP'nin partiyi devletin devamı için, üyelerini milletin yaşaması için zorunlu ve görevli sayması, bu yönde geliştirilen şuurla “Ülkücü” insan modelini ve “Güçlü Büyük Türkiye” hedefini ortaya koymuş olmasıdır. Bu hedef 1970’lerde “Türk-İslam Medeniyeti”nin yeniden inşasına, 1990’larda ise Türk Cumhuriyetleri’nin bağımsızlığının da vermiş olduğu bir motivasyonla 1990’ların dünyasına da uygun bir ifadeyle “Lider Ülke Türkiye” vizyonuna dönüşmüştür. MHP’nin Türk milliyetçiliği yolunda koyduğu veya dönüştürdüğü her bir hedef sürecinde bir yeniden doğuş ritüeli de parti tabanına işlenmiştir. 1990’larda hem dünya, küreselleşme ve Türkiye’deki kimlik siyasetlerine karşı hem de partinin savunduğu değerlerin devamı, bu noktada ruh ve dinamizmini artırmak için Türklüğe vurgular, ülkücü tabanda canlandırılmaya çalışılmış, parti örgütleri ve gençlik teşkilatları bu noktada harekete geçirilmiştir.

MÇP/MHP aynılığının MHP’nin yeniden doğuşu öncesinde ısrarla vurgulanması, siyasal anlamda doğan Türk milliyetçiliğinin meşru zemini olarak görülen ve milli kimlik, milli kültür ve Türkiye dışındaki Türklere duyulan aidiyetle sembolleşen 3 Mayıs’ın “Türk Hakları Günü” adıyla kutlanmasına yönelik kanun teklifi²⁶⁹³, 1993’te ilk Türk Kurultayı’nın Nevruz’a denk getirilmesi ve “Ergenekon’dan Çıkış”ın demir dövülerek canlandırılması yeniden doğuşun işlenmesi olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

Bu doğrultuda MHP de diğer siyasi partilerde olduğu gibi 1990’larda kadın üyeleri daha fazla seferber etmeye yönelmiştir. Aslında “Ülkücü Hareket”in içinde öncü ve model olabilecek nitelikte 1960’ların sonlarından itibaren görünmeye başlayan milliyetçi kadın mensupların bulunduğu bilinmektedir. Bu doğrultuda “Milliyetçi Türk Kadınları Derneği” Halide Nusret Zorlutuna, Muzaffer Türkeş, Fahriye Yılanlıoğlu, Emine Işın-su, Müftade Soyer, Memduha Sayılğan, Mualla Tekeli, Zeliha Düzgüneş, Tanyeri Duru, Fırat Asya, Meral Erdem tarafından 1967’de kurulmuştur. Diğer yandan Emine Işın-su’nun sahipliğini ve neşriyat müdürlüğünü yaptığı “Ayşe” adlı aylık kadın dergisi çıkarılmış, yazar kadrosunda Tarihçi Mustafa Kafalı’nın eşi Sevgi Kafalı, Türk Milliyetçiler Derneği’nin Başkanlığı’nı da yürütmüş olan Haluk Karamağralı’nın eşi Beyhan Karamağralı, Aysel Metin ile birlikte 76 kadın yazar da yer almıştır.²⁶⁹⁴

²⁶⁹³ MHP Meclis’te-Milliyetçi Hareket Partisi’nin TBMM Faaliyetleri, s. 214-215.

²⁶⁹⁴ Hatem Türk, “Türkçü Bir Kadın Hareketi: Ayşe Dergisi”, *Hars Akademi*, Yıl 1, Sayı 1, Haziran 2018, s. 48, 50.

1975 yılı bugün genel görüntüsü itibariyle erkek egemen olarak algılanan Ülkü Ocakları'nın içinde belki de kadın yüzünün en çok görüldüğü yıllar olmuştur. Meclis eski Başkanı Ömer İzgi'nin²⁶⁹⁵ eşi Aysel İzgi, Mualla Kavuncu, Neslihan Ateş, Mübeyde İpek, Gönül Ertuğrul, Nurten Kaçar gibi isimler ön plana çıkarken 1980 Askerî Darbesi öncesi ve sonrasında şehit düşen ülkücü kadınların da olduğu bilinmektedir. Bu isimlerden Ayşe Çetinkaya, Hanife Fendoğlu, Fahriye ve Nilgün Altınok, Mürüvvet Kekilli gibi isimler kamuoyunun tanıdığı isimlerdir.²⁶⁹⁶ Buna ekolarak 1976'da kurulan "Ülkücü Hanımlar Derneği"nde (ÜLKÜ-HAN) kadınlar arasında varlığını en önemli yapılardan biri olarak kendini hissettirmiştir. "Töre" dergisinden Murat Demirtepe 1979'da ülke genelinde 15 şubesi olan ÜLKÜ-HAN Genel Başkanı olan Aysel İzgi ile yaptığı röportajda İzgi, Türkler'de kadınının siyasi ve sosyal hayattaki yerlerine, Türk kadının beceri ve hünelerlerini ortaya çıkarma amacı, Türk-İslam töresinin devamı noktasında kadınların önemi, aile birliğinin bölünmemesi ve çalışan kadınlar için kreşlerin çoğaltılması yönünde görüşlerini aktarmış, çiçek yapma, dikiş-nakış, masa örtüsü yapma gibi kurs faaliyetleri ve Şubat ayında düzenledikleri kermes hakkında bilgiler vermiştir.²⁶⁹⁷

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürlüğünü Yavuz Selim Demirağ'ın üstlendiği "Bizim Gergef" dergisi ise 1990 yılı Ekim ayında ilk sayısını çıkarmıştır. Derginin "*Papatyalı, karanfilli balo salonlarında, kulislerde siyasetin ve sermayenin harcı olmayı asla kabul etmeyen Türk kadınının sesini duyurabilmek amacıyla çıktığı*" belirtilmiştir. Derginin Yayın Yönetmeni Süreyya Özavar, Yazı İşleri Müdürü Nihal Yalçın, Kültür Sanat Sorumlusu Baran Dural'dı. Yayın Kurulu ise Gülay Güngül, Süheyla Derindere, Selma Demirci, Aybüke Kutalmış, Ayşe Nur Elbruz, Leyla Çetinok, Serpil Demirağ, Töre Türkoğlu bulunuyordu.

²⁶⁹⁵ Ömer İzgi, MHP Konya milletvekili ve 57. Hükümet döneminin (DSP-ANAP-MHP) TBMM Başkanlarından. Ömer İzgi ayrıca 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi'nden sonra Türk milliyetçilerinin geçiş partisi olarak kurulan Muhafazakâr Parti'nin kurucuları arasında yer almıştır. Sabah gazetesinin 16 Nisan 2001 tarihli haberinde Ömer İzgi ile Aysel İzgi'nin tanışmalarına yer verilmiştir. 1964'te hayatlarını birleştiren İzgiler'in siyasi görüşleri birbirinden farklı değildi. Ancak Aysel İzgi, büyük ihtimalle Ülkücü Hanımlar Derneği'ni kastederek eşinden daha eski MHP'li olduğunu vurgulamıştır. Bkz. *Milliyet*, 19. 10. 2001, s. 1; *Milliyet*, 26. 11. 2001, s. 19; <http://arsiv.sabah.com.tr/2001/04/16/p06.html> (Erişim Tarihi: 16. 12. 2021)

²⁶⁹⁶ <https://www.haber7.com/siyaset/haber/201598-ulkucu-hareketin-sultanlari> (Erişim Tarihi: 16. 12. 2021)

²⁶⁹⁷ Murat Demirtepe, "ÜLKÜ-HAN Genel Başkanı Aysel İzgi İle Konuşma", *Töre*, Yıl: 8, Sayı: 95, Nisan 1979, s. 35-36.

“Bizim Gergef”te ayrıca Ahmet Güngör, Nurdane Gökçe, Nurşen Karakaş, Reyhan Eray’ın yazıları da yer almıştır.²⁶⁹⁸

Tanıl Bora-Kemal Can, 1990’larda “MHP ve Ülkücü Hareket”te kadınların da etkin olmaya başlamasının sebeplerinden birinin dönemin milliyetçilik rüzgârının kadınları da etkilemesine ve 1980’lerden itibaren gelişen feminist akıma²⁶⁹⁹ ve bu akımla birlikte RP’li kadınların etkinliğine bağlamaktadır. Bora ve Can, MHP’li kadınların örgütlenmesinde etkili isimlerden biri olan Aysel İzgi’nin “Ortadoğu” gazetesinin 12.05.1993 tarihli sayısında da yer alan konuşmalarında kadının başta analık ve vatanın korunması ve Türk milliyetçiliğinin sürdürülmesi bağlamında siyasal alanda görev almaları söz konusu edildiğine vurgu yapmıştır. Diğer yandan gençlik teşkilatlarında kadın “töre”nin ilk uygulayıcısı görülmüş, akademik çevrelerde ise kadın kültür aktarıcısı ve millî kültürün muhafazası bağlamında ele alınmıştır. 1995’in Ocak ayında MHP İstanbul Küçükçekmece İlçe Başkanlığı’na Avukat Hülya Karadeniz, Eskişehir Sivrihisar İlçe Başkanlığına ise Emine Doğruay getirilmiş, gençlik teşkilatlarında “Asenalar” masası adıyla bayanlar masası oluşturulmaya başlanmıştır.²⁷⁰⁰

1990’larda MHP ve Ülkücü Hareket içinde kadın hareketliliği ve desteği kadınlara mahsus gazete olarak yayınlanan feminist “Pazartesi” isimli yayın organının ciddi anlamda gündeminde olmuştur. Aralık 1995 sayısı, bozkurt işareti yapan ve önünde Türk bayrağı yer alan bir kadın ve Alparslan Türkeş’in portresinin yer aldığı “Kurtlar Kadın Avında” kapağı ile çıkmıştır. Kapakta “MHP’nin kadınlara boş vaadi bile olmadığı, MHP için kadının vatana ve millete asker doğurmak için var olduğu” ifadeleri yer almış, sayfalarında ise MHP’nin kadın yaklaşımı ve MHP’li kadınların düzenlediği faa-

²⁶⁹⁸ Hüdâvendigâr Onur, *age*, s. 72.

²⁶⁹⁹ Bora ve Can MHP’nin milliyetçi hareketi içinde kadınların 1990’lardaki etkinliklerinin sebepleri içinde sıraladığı feminist akıma MHP’li kadınların karşı durduğunu Güler Özdemir “Ülkücü Kadınlar ve Kadın Kimliğinin İnşası: Asenalar” isimli makalesinde yer vermektedir. Buna göre “MHP ve Ülkücü Hareket”te Türk milletine gerekli olmayan feminizmin Batıda ortaya çıkmasının sebebi Türklere özgü değerlerin Batı’da olmayışına bağlanmaktadır. Kadın Batı’da ikinci plana itilmiştir ve bu durum onu kendi hakkını aramaya mecbur bırakmıştır, bu arayışın sonunda ise feminizm ortaya çıkmıştır. Özdemir’e göre, kendinden saf ve eşitlikçi bir geçmiş fantazisi içinden çıkmadan konuşan “Milliyetçi Hareket” “kadının adı yok”a karşı Müslüman-Türk kadınının geçmişten beri adının “ana”, “baci”, “yar” olduğunu söylemektedir. Bkz. Güler Özdemir, “Ülkücü Kadınlar ve Kadın Kimliğinin İnşası: Asenalar”, *Fe Dergi* 12, no. 2 (2020), s. 124-125; Müslüman-Türk kadınının geçmişten beri adının “ana”, “baci”, “yar” olduğu ve geçmişten modern dönemlere kadar Türk kadının Türk devleti ve Türk toplumu içindeki yeri için bkz. Elif Loğoğlu, “Sivil Toplum Kuruluşları ve Türk Kadın Hareketi”, *Türkiz*, Yıl:4, Sayı: 20 Mart-Nisan 2013, s. 47-62; Latife Kırbaşoğlu Kılıç, “Başlangıçtan Günümüze Türklere Kadın ve Kadın Eğitimi”, *Türkiz*, Yıl:4, Sayı: 20 Mart-Nisan 2013, s. 121-142.

²⁷⁰⁰ Tanıl Bora, Kemal Can, *age*, s. 310-311.

liyetler ve toplantılar bu temelde eleştirilmiştir. Dergideki eleştirilerin “MHP’nin kanlı imajının kadın makyajı ile kapatılmak istendiği”, “milliyetçiliğin kadının bedenini ve kimliğini analığa indirgediği” yorumlarına kadar ulaştığı görülüyor. Dergide dikkat çeken hususlardan biri de eski DEP milletvekillerinden Leyla Zana’nın Kürt halkının mücadeleci ismi olarak övülmesi derginin feminizm örtüsü altında MHP ve Türk düşmanlığı üzerinden etnik bölücülüğe sıcak bakan bir çizgisinin olduğu da anlaşılmaktadır. Dergi yönetimi, 3 Aralık 1995’te Diyarbakır Demokrasi Kurultayı’na da destek vermiştir.²⁷⁰¹

24 Aralık 1995 Seçimleri öncesinde “MHP Gerçeği” yazı dizilerini hazırlayan Ruşen Çakır-Kemal Can tarafından Genel Başkan Yardımcısı Rıza Müftüoğlu’nun “Sistemin ürettiği bir insan tipi var. Türkeş o sistemden on beş sene çaldı. Bu süre içinde o sistemin ürettiğinin dışında milliyetçi bir nesil üretti. Bunlar devletin her kademesinde var” cümlesi MHP ve “Ülkücü Hareket”in “kadrolaşma-kitleleşme-devletleşme” stratejisine yönelik değerlendirilmiştir. Çakır ve Can, 27 Mart 1994 Yerel Seçimleri ile birlikte küçük marjinal parti imajından sıyrılan MHP’nin yükseliş ivmesini sokakların pop milliyetçilikle buluşmasına ve has ülkücü örgütlerin yaygınlaşmasına bağlıyordu. Üç hilalin neredeyse millî sembol haline gelmesi, maçlarda, asker uğurlama törenlerinde bozkurt işareti yapanların geniş bir yelpaze oluşturması, Ülkü Ocakları’nın köylere kadar yaygınlaşması, özellikle orta öğretim düzeyinde ve taşra üniversitelerinde ülkücülerin açık bir etkinlik kazanmaları yükselen ivmenin göstergeleriydi.²⁷⁰²

Turgay Uzun ise 12 Eylül’ün Türkiye’de siyasetleştirme gibi bir sonucu hazırladığını, ancak tamamen köklerinden kopmayan siyasi yapıların hibrit kimlikler geliştirdiği tespitinde bulunmaktadır. Bu doğrultuda “seküler-milliyetçi” olarak tanımlanabilecek siyasal kimlikler ortaya çıkmış, diğer yandan 1990’ların başlarından itibaren yükselişe geçen PKK terörü siyasete ilgisiz olan gençleri ayrılıkçı terör karşısında milliyetçi kimliğe doğru itmeye başlamıştır. Bu gençler, İslam’ın siyasal dilinden uzak olsalar da, geleneksel dindarlıkla tanışmış olmaları ve ülke bütünlüğü noktasında güçlü bir hassasiyete sahip olmaları dolayısıyla ülkücü kimlik ile buluşmakta zorlanmamışlardır. Bu buluşma

²⁷⁰¹ Pazartesi, Sayı: 9, Aralık 1995, s. 1-5, 10.

²⁷⁰² Ruşen Çakır, Kemal Can, “MHP Gerçeği 1”, *Milliyet*, 03.10.1995, s. 26.

Uzun’a göre, geleneksel ölkücü kimliğini değıştirip merkeze yaklaştırırken, ölkücü hareketi de Orta Anadolu’daki kalelerinin ötesine taşıyarak büyük kentlerin kenar mahallerine yayılmasını sağlamışır.²⁷⁰³ Hatta gazeteci Arslan Bulut, “Akşam” gazetesinde bazı DEV-SOL mensuplarının ve tanıdığı Atatürk çizgisindeki CHP’li arkadaşlarının MHP’li olduğunu²⁷⁰⁴ yazmışır.

Ölkücü kimliğinin büyük şehirlerin kenar mahallelerine kadar yayılmaya başlaması milliyetçilik noktasında MHP’de kemikleşmiş bir kitlenin de oluşumunu sağlamışır. Bu kemikleşmiş kitlenin oluşumunda, Alparslan Türkeş’in ve Partinin 1991’den itibaren hükümetle temasları ve Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın 1993’te ölümünden sonra Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturan Süleyman Demirel’le olan uyum ve Tansu Çiller, Mesut Yılmaz gibi yeni liderlerin Türkeş’in tecrübelerinin ve kişiliğinin gölgesinde kalması ile MHP’ye olan bakışın dikkatli hale gelmesinin önem teşkil ettiğı savunulabilir. Bunun yanında MHP’nin, sistemle ve hükümetle çatışarak değil, uyum sağlayarak yapıcı, uzlaşmacı ve kontrol edici bir muhalefet anlayışıyla 12 Eylül’ün siyaset-sizleştirme misyonu karşısında varlığını koruyabildiğini söyleyebiliriz.

24 Aralık 1995’te hiçbir partiyle seçim ittifakına girmeden seçimlere iştirak eden MHP, %8.18 oy oranıyla tarihinde aldığı en yüksek oy oranına ulaşmış, ancak %10’luk barajı aşamadığından dolayı meclise girememiştir. Aday seçimlerinde yapılan yanlışlıklar ve aday gösterilenler arasında Devlet Güvenlik Mahkemesi’nin eski savcılarından Nusret Demiral’ın ezanın Türkçe okunmasına yönelik açıklamaları²⁷⁰⁵ partinin barajın altında kalmasının sebepleri olarak gösterilmiştir. Bunun üzerine taban tarafından eleştirilen MHP yöneticilerinden bir kısmı başta Rıza Müftüoğlu²⁷⁰⁶ olmak üzere parti yönetiminden ayrılmışlardır. Seçim sonrasında parlamento dışı kalmasından dolayı medya-

²⁷⁰³ <https://www.perspektif.online/sert-bakisli-gencler-ulkuculer/> (Erişim Tarihi: 29.11.2021)

²⁷⁰⁴ *Akşam*, 16.09.1995, s. 6.

²⁷⁰⁵ Bkz. *Milliyet*, 07. 12. 1995, s. 17.

²⁷⁰⁶ 1995 Genel Seçimleri öncesinde 1994’teki parti kurultayında yeniden yönetime giren Devlet Bahçeli’nin öncülüğünde kurulan “Milliyetçi Çizgi” gazetesi, Semih Yalçın’a göre Alparslan Türkeş’in bilgisi dâhilinde kurulmuş, MHP Genel Başkan Yardımcısı Rıza Müftüoğlu’nun sevk ve idaresinde yayın yapan “Yeni Düşünce” dergisinin karşısında siyasete farklı bir pencereden bakan bir yayın organıydı. Rıza Müftüoğlu, 1995’teki seçimlerde aday listelerinin hazırlanmasında, oğul Türkeş ve damatların listeye konmasından sorumlu tutuluyor, kendi kadrosunu listelere yerleştirmekle suçlanıyordu. Alparslan Türkeş bu süreçte akrabalarının adaylıktan çekilmelerini sağlayarak yerlerine yeni listeleri koymuştur. Yalçın’ın ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla “Milliyetçi Çizgi” gazetesi Alparslan Türkeş’e muhalefet etmek için parti içindeki hizibe karşı kurulmuştur. Devlet Bahçeli, 24 Aralık 1995 Genel Seçimleri’nde Adana’dan üçüncü sıradan milletvekili adayı da olmuş ancak MHP, %10 barajını aşamamış ve TBMM’ye girememiştir. Bkz. Semih Yalçın, *Devlet Bahçeli*, Berikan Yayınları, Ankara 2019, s. 26-28.

dan sınırlı ölçüde faydalanan MHP, yeni stratejiler geliştirmeye başlamıştır.²⁷⁰⁷

MHP'nin 1990'larda kitleselleşme ve oy potansiyeli olarak kemikleşmesinde sendikalaşmaya dikkat çeken yazarlar da bulunmaktadır. Menderes Çınar'ın değerlendirmelerine göre, Türkeş, sendikaların meşrulaşma ve kitleselleşmede önemli bir araç olacağını fark etmiştir. Bu yüzden MHP, sendikalar aracılığıyla toplumsallaştırılmalı, kitleselleştirilmeliydi. Bu doğrultuda 1990'lı yıllarda pek çok sol sendikada da artan sayıda MHP'li işçinin üyeliğine tanıklık edilmeye başlanmıştır.²⁷⁰⁸ Toplumun işçi kesimiyle de somut şekilde temas kuran Türkeş, 1 Şubat 1997'de Türk işçileri onuruna verilen iftar yemeğinde TÜRK-İŞ, HAK-İŞ, DİSK ayrımı yapmaksızın tüm işçilerin yanında olacağını söylemiş, işçi çıkarlarını partililiğin üzerinde tutacağını söylemiştir.²⁷⁰⁹

MHP'nin 1990'larda takip ettiği siyaset tarzı ve 1980 sonrası yaşanan boşluktan dolayı yeniden MHP adıyla meşruiyetini sağlamaya dönük çabaları milliyetçilik değerlendirilmelerinde de farklı yorumlara neden olmuştur. MHP'nin şartlara uyum sağlama ve şartlara göre belirlediği milliyetçilik stratejisi bu bağlamda önemli yer teşkil etmektedir. Güldeniz Katırcı MHP ideolojisinin milliyetçilik tanımlarına yaptığı konjonktürel vurgular üzerine bina edildiğini söylemektedir. Bu binanın alt yapısında ise hem Osmanlı'dan modern Türkiye'ye miras kalan milliyetçilik sorunları, hem de milliyetçi fenomenin halen süren tarihsel dönüşüm dinamikleri bulunmaktadır. Katırcı ayrıca MHP'nin değişen konjonktüre göre, milliyetçiliği kendi açısından dönüştürmeyi başaramadığını öne sürmektedir.²⁷¹⁰

Buna mukabil milliyetçilik çalışmaları ile tanınan ve 1990'larda Türk milliyetçilerinin dergi faaliyetleri içinde bulunmuş olan Baran Dural, 1998 yılında "Devletin Malı Olarak Milliyetçilik" adlı çalışmasında dile getirdiği millet tanımını esasında MHP'nin milliyetçilik anlayışını değerlendirmede yol gösterici niteliktedir. Dural'ın tanımında "*Millet, sürekli etkileşim içerisinde bulunan fert ve toplumun belirli bir tarihsel süreç çerçevesinde kazandığı alışkanlıklar ile bu alışkanlıkların evrilip millî bir karaktere dönüşmesine katkıda bulunan-yol*

²⁷⁰⁷ Turgay Uzun, *Türk Milliyetçiliği ve MHP*, 1. Baskı, Ebabil Yayınları, Ankara 2005, s. 300-301.

²⁷⁰⁸ Menderes Çınar, "MHP: Bir Devlet Ciddiyeti Analizi", *Milliyetçilik, Faşizm ve MHP*, Seyfi Öngider (drl.), Aykırı Yayınları, İstanbul 2002, s. 176.

²⁷⁰⁹ Kâmil Turan, "Türkeş ve Türk Sendikacılık Hareketi", *Alparslan Türkeş Birinci Yıl Armağanı* (04.04.1997-04.04.1998), Mavi Ofset, Ankara 1998, s. 283, 285.

²⁷¹⁰ Güldeniz Katırcı, *agm*, s. 57.

açan; dinsel, dilsel, kültürel, töresel kurallar ile belirlenen ve sonuçta o toplumun ortak menfaatler ya da ülküler çerçevesinde örgütlenmesini sağlayan bir tarihsel birlikteliktir.” Bu birlikteliğin ise sadece biyolojik, kültürel ya da toplumsal kabulleri değil, yer yer hepsini içeren bir yapıyı barındırdığı vurgulanmıştır.²⁷¹¹

Bu tanımdan hareketle Dural, milliyetçiliği de verili bir toplumsal bütünlüğün bileşen unsurları üzerinden bir toplumsal mutabakat ağı kurmak ve bu ağın duygudüşünce birlikteliğini töz-ilinek²⁷¹² esasına göre içinde eritip ana kültürden alt kültürlerle yoğun bir geçişkenlik yayabilmek olarak değerlendirir. Bu anlamda milletin harcında bileşen unsurlardan bazen ırk/kültür/dil/din, bazen gelenek-görenek, örf-âdeti, bazen de ortak yaşamın laik özü belirleyiciliğe sahip olabilmektedir. Dolayısıyla Dural’da milliyetçilik ayrıca “*Millî karakterin en az bir unsuru üzerinden mümkün olduğunca kapsayıcı/bütünleyici bir ulusal oydaşma eksenini yaratıp bunun optimal siyasal sonuçlarını üretmektir*” şeklinde ifadesini bulmuştur.²⁷¹³

MHP’nin 1990’larda toplumsal bütünlüğün mutabakat ağını ortak yaşamın laik özü üzerinde konumlandırmak isteği ve hedefi, MHP Genel Başkanı Türkeş’in son konuşmasında da açık bir şekilde ifade edilmiştir. Vefatından önce partisinin Amasya İl Kongresi’nde Türkeş, Refah-Yol Hükümeti döneminde 28 Şubat’a²⁷¹⁴ sebep olan geliş-

²⁷¹¹ Baran Dural, “Yerelden Evrensel’e Milliyetçilik Kıl Çadır İdeolojisi Değildir”, *Milliyetçilik Soruşturması*, İkbâl Vurucu, İdris Kılıçaslan (hızl.), 1. Baskı, Karaağaç Yayınları, Ankara 2017, s. 17.

²⁷¹² Felsefe terimi olarak bağımsız ya da kendinden kaim bir varoluşu olmayan, ancak ve ancak bir tözde varolabilen özellik ya da nitelik anlamına gelen ilinek, Aristoteles mantığında bir töze yüklenen, fakat o tözün varoluşunun zorunlu, özsel olmayan özellik, sıfat, araz, ilinti demektir. Aristoteles’e göre, kendi tikel niteliklerinin toplamından her zaman daha fazla bir şeydir. Başka bir deyişle, niteliklerin gerisinde, niteliklere temel olan, nitelikler için bir dayanak olma işlevi gören bir şey vardır. Şu halde, bir töz, yani belirli bir doğası olan bir şey, bir yandan niteliklerin, öte yandan da bu niteliklerin gerisinde bulunan bir dayanağın birleşiminden meydana gelir. Bkz. Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 1999, s. 458, 853.

²⁷¹³ Baran Dural, agm, s. 18.

²⁷¹⁴ 28 Şubat 1997’ye kadar bazı RP mensuplarının Atatürk ve laiklik karşıtı söylemlerin belirginleşmesi ve son olarak RP’li Sincan Belediyesi’nin düzenlediği Kudüs Gecesi’nde İran’ın Ankara Büyükelçisi’nin Hamas ve Hizbullah örgütlerine destek vermesi, şeriat çağrısı yapması ve Belediye Başkanı RP’li Bekir Yıldız’ın Hamas ve Hizbullah posterleri altında sabrederek istedikleri yere geleceklerini ifade eden coşkulu konuşmaları ordu içinde rahatsızlık uyandırmıştır. Bunun üzerine Millî Savunma Bakanı Turhan Tayan, RP’nin Taksim ve Çankaya’ya cami, türban serbestisi, karayoluyla hac ve kurban derilerine yönelik isteklerine karşı çıkıp “Cumhuriyetin temel ilkeleri anlamında Refah’a karşı güvensizim” demiştir. Bkz. *Sabah*, 2 Şubat 1997, s. 1, 21; Kudüs gecesinde yaşananlar ve Millî Savunma Bakanı’nın RP’ye karşı güvensizliğini açıklamasından iki gün sonra ordu Sincan’da 20 tank ve 15 kariyer geçidi yaptı ve Sincan Belediye Başkanı Bekir Yıldız’a gözaltı emri verildi. Bazı vatandaşlara askerlere sevgi gösterisinde bulunurken askerler eğitim çalışması yaptığı, tankların tatbikat için “Akıncı Üssü”ne motorlu yürüyüş yaptıkları belirtildi. Ayrıca İnterStar muhabiri Işın Gürel’in dövlmesi de Jandarma Genel Komutanı’nın tepkisine yol açtı. Olaylar üzerine Erbakan Taksim’e cami yapacağız diye kuduruyorlar derken, Tansu Çiller, ortamı gerginleştirmeyelim uyarısında bulundu. Bülent Ecevit ise RP’nin kanlı yolu seçtiğini ifade etmiştir. Bkz. *Sabah*, 5 Şubat 1997, s. 1; Şubat’ın ilk haftası yaşananlar 28 Şubat’ta 9 saatlik MGK top-

meler ve gerginlikler üzerinde değerlendirmelerde bulunmuş, Almanya ve Hollanda'daki ırkçı saldırıları kınamıştır. Türkeş'in laiklik temelli konuşmasının bir kısmı şöyledir:²⁷¹⁵

“...Biz laikliği savunduğumuz için erken seçim diyoruz. Demokratik, hür, parlamenter sistemi savunduğumuz için erken seçim diyoruz. Ayrıca bu ülkede millet, memleket, cumhuriyet, millî hâkimiyet, hukukun üstünlüğü ve seçim sözlerinin kimseyi rencide etmeyeceğini, aksine demokrasinin teminatı olacağına inanıyoruz. Eğer bu olmazsa devletin rejimi ayakta tutması fevkalâde güç olacaktır. Ben yüksek huzurlarınızda tarihten gelen sorumluluğum ile hükümeti ve parlamentoyu bir defa daha uyarıyorum. Erken seçim, demokrasimizin teminatıdır.”

MÇP Programı ve Seçim Bildirisi'nde Türkeş'in tayin ettiği şekliyle belirlenen millî devlet, hukukun üstünlüğü, meşruiyet ve iç barışa dayalı milliyetçilik anlayışı, 1990'larda Türk milletinin kabulleri doğrultusunda olgunlaşarak ilkeleşmiştir. Bu ilkelere; derin ve sarsılmaz bir mensubiyet şuuru içinde birlik, geniş katılımlı bir millî irade ve bu iradenin çizdiği hür ortam, hukukun üstünlüğü ve her şeyin insan için olduğuna inanç ve bu inançla insan haklarının bir üst güç tarafından çiğnenmesine karşı duruş, iyi ile kötüyü ayıran güçlü devlet anlayışı, hür teşebbüs ve özel sektörün teşvik edilmesi ile ekonomik millî güçlerin artması, tek bayrak, tek millet, tek devlet ve tek resmî dili zedelemeyen kültürel yaşama ve serbestiyete müsaade, din-siyaset, din-devlet ilişkilerinde fonksiyonları belli görev alanlarına müdahale edilmemesi, açık ve temiz toplum amacına yönelmiş, uluslararası ilişkilere açık olarak belirlenmiştir.²⁷¹⁶

lantısında ele alınmış ve “Anayasa ve Cumhuriyet yasalarının uygulanmasından asla taviz verilmeyeceği, laikliğin sadece rejimin değil demokrasinin de teminatı olduğu vurgulanmış, tavsiyelerde bulunulmuştur. O dönem itibarıyla “muhtıra gibi tavsiye” olarak adlandırılan uyarılar sonradan doğrudan muhtıra ve postmodern darbe olarak ifade edilmeye başlanmıştır. Cumhurbaşkanı ve kurulun asker üyelerinin devletteki şeriatçı kadrolaşma ve girişimlerden rahatsızlık duydukları, Başbakanlık'ta Cuma namazı kıldıktan sonra MGK'ya giden Erbakan'ın “Türkiye’de faşist laik düzen var” diyerek özetlediği yaklaşımlarına tepki gösterdikleri bildirildi. KKTC’de yeni askerî önlemlerin de uygun bulunduğu kaydedilen bildiride Türkiye’nin 1997 içinde AB’ye tam üye olacak ülkeler listesine girmeyi öncelikli hedef saymayı sürdürdüğünün altı çizilmiştir. Bkz. *Cumhuriyet*, 1 Mart 1997, s. 1; Muhafazakâr isimlerden Oğuzhan Bilgin’e göre 28 Şubat’la başlayan dönem, Kemalizmin tekrar bütün aparatlarıyla mutlak iktidar olduğu bir dönemdir. Tek parti ve darbe dönemlerinin ardından yine Atatürk sembolizmi üzerinden mutlak iktidar ve baskı aracına dönüştüğü, bütün siyasi hareketlerin zorunlu olarak bir şekilde referans vermek zorunda kaldığı bir fikirler bütününde hegemonyasını tahkim ettiği bir dönem olmuştur. Oğuzhan Bilgin, “Türk Milliyetçiliği ve Kemalizm Meselesi: Hegomanya, Asimilasyon, Mücadele”, *Akademik Hassasiyetler*, Cilt: 5, Sayı: 10, s. 352.

²⁷¹⁵ Semih Yalçın, *Türk Milliyetçiliğinin Bir Hizmetkârı: Alparslan Türkeş*, 2. Baskı, Sivas Ülkü Ocakları Yayını, Ankara 2001, s. 185-186.

²⁷¹⁶ Rıza Müftüoğlu, *Siyasette Yeni Boyut Milliyetçilik*, Genişletilmiş 2. Baskı, Sistem Ofset, Ankara 1995, s. 66-67.

SONUÇ

Günümüzde milliyetçiliğin, zamanın ruhuna uygun ifadesiyle mensubiyet şuuru ve bu şuurla, birlikte yaşama şartlarını oluşturmaya, birlikte varlık gösterebilmeyi ve hayatın her alanında toplumsal dinamik unsurlarını güçlendirmeyi ifade ettiğini savunabiliriz. Modern bir kavram olmasıyla birlikte topluluk şuuru ile hareket tarzı ve insan topluluklarının devletleşmesi süreci ile milliyetçiliğin de başladığı düşünülebilir. Avrupa’da Orta Çağ’ın bitiminde ise yeniden doğuşla birlikte milletleşme başlamış, milletler Avrupa coğrafyasında yerlerini almaya ve Fransız İhtilali’ni takiple de dönüşmeye başlamışlardır. Akılcı bir düşünce ile insanın ve ruhunun özgürleşmesi, hanedan ve din bağlarından kopuş sonucuna zemin hazırlamış, bu zemin ulusal egemenliğe yönelmiştir. Bununla birlikte insan nesli ırk temelli yaklaşımlarla araştırılmaya başlanmış ve sonraki süreçte dil ve kültür temelli birliktelik, birlikte hareket tarzı değişen dünyanın kaderi olmaya, siyasetten ekonomiye devletlerin ve milletlerin hayatını kuşatmaya başlamıştır.

Bu çerçevede modern anlamda Türk milliyetçiliğinin ortaya çıktığı Osmanlı Devleti’nin 19. yy’ının sonlarında bir Türk aydınlanmasının da başladığı görülmektedir. Bu aydınlanma üzerinde doğrudan Fransız İhtilali fikirlerinin etkileri olmakla birlikte Avrupa’da yaklaşık olarak dört yüzyıl önce başlamış olan uyanış ve yeniden doğuş örneğinden uzak olarak devleti tam anlamıyla dönüştürmeyi hedef tayin etmemiş oluşu ise aslında Türk milliyetçiliğine dair sorunların da ana kaynağı gibi görünmektedir. Çünkü bu sebeple Türk milliyetçiliği Osmanlı Devleti’nin çöküşünü engellemek amacıyla öncelikle devleti kurtarma ve beka kaygısı üzerinde inşa edilmeye başlanmış, sonra ise var olan devlete ve millete bir kimlik oluşturma gayretine yönelmiştir. Türk milliyetçiliğinin hem devleti kurtarma hem de Batı karşısında savunmaya dönük bir düşüncenin ürünü olarak ortaya çıkması onu en başta doğal olarak siyasi kaygılara ve diğer sosyal ve kültürel işlevlerinin de bu kaygıya bağlı şekillenmesini hazırlamıştır.

Türk milliyetçiliği “milletini tanı, ümmetini tanı”, “dini dinime, dili dilime uyan” temelinde yani Ziya Gökalp düşüncesiyle imparatorluk içinde yeni bir yol açmış ve Osmanlı Devleti’nin dağılıyor olması karşısında yerini almıştır. Bu noktada olası kimlik krizlerine bir çözüm yolu bulmak amacıyla konumunu belirlemiş, böylece 20. Yüzyılın ilk çeyreğinde belirmiştir.

Türk milliyetçiliğinin bu devrede modernleşme çözümü kültür ve medeniyet farklılığı üzerinde belirmiştir. Bu çözüm Gökalp düşüncesinde, kültürde Türk-İslam

değerleri üzerine aşlamayı önerirken medeniyet sahasında ise Batı'nın ilim ve tekniğine açık olma, Batı metodundan faydalanma ancak karşılaştırmalı şekilde Doğu ve Batı medeniyetinin analizi şeklinde öne çıkmıştır. Böylece bir nevi Türklüğün gözüne nikap çektiği düşünülen taklitçi bir “Batıcılık”tan ve Batı karşısında aşağılık duygusundan da kurtulmuş olunacak, milletin benliğinde saklı değerler üzerinde Türk-İslam medeniyetinin ihyası sağlanmış, “Türk Rönesansı”nın önü açılmış olacaktı. Bu çerçevede Gökaltp düşüncesi büyük ölçüde MHP geleneği içinde dinden de milliyetten de vazgeçmeme ve bunları birbirine karşıt görmeme, laiklik ve din arasında bir denge veya başka bir ifadeyle madde ve mana muvazenesi, kültürel dinamikler, medeniyet tasavvuru ve toplumsal mutabakat noktasında ve katı sekülerizasyon karşısında konumunu da belirlemiştir.

MHP geleneği, İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde Hasan Ali Yücel'le daha çok kendisini hissettiren hümanizm hareketine de oldukça tepkilidir. Atatürk'e referanslar, ulus-devletin kuruluş felsefesi ve bu felsefeye zorunlu bağıllıkla ilgili doğal bir sonuç olduğu görülmektedir. Ancak İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı dönemindeki hümanizm hareketine tepkinin ise özlemi duyulan Türk-İslam medeniyetinin ihyasıyla ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Bu çerçevede bir Türk hümanizminin inşasından ziyade yanlış Batılılaşmanın devam ettirilmesine ve devlet eliyle yabancılaşmanın önünün açılmasına tepkiler söz konusu olmuştur.

MHP geleneğinde ulus-devletle kurulan bağda daha çok Atatürk'le; milliyetçilik, Atatürk'ün askerî kişiliği, Atatürk'ün Türk milletini kurtarıcılığı, kuruculuğu ile bağ kurulmuştur. Yeni kurulan ulus-devletin çağdaşlaşma hareketinde kültür ve medeniyet kavramları arasında pratik bir şekilde fark görmemesi, geleneğin yeniden dirileceği ve medeniyet davasında engel teşkil edeceği kaygılarıyla toplumsal fonksiyonelliğinden sıyrılmış olarak devlete bağlı din anlayışı MHP geleneği tarafından eleştirilmiş, ulus-devletin kuruluşuyla birlikte ortaya çıkan yapısal sorunlara çözüm yolları aranmıştır. Din hem millî kültürün unsuru hem de maddi kalkınmayı tamamlayan manevi kalkınmanın ve ahlak meselesinin kaynağı olarak görülmüş, fonksiyonelliğinden ve toplumlar üzerindeki etkilerinden dolayı yine devletin bekası ve iç barış açısından gerekli görülmüştür. Bununla birlikte 1960'larda Atatürk'ün inkılâpçılığı dinle çatışmayacak bir yorumla ifadeye çalışılmış, politik bir şekilde 1960 sonrasında sosyalist, komünist ve Marksist yapılara karşı Atatürk ve kurucu felsefe müdafaaya çalışılmıştır. Bu yol büyük ölçüde Mümtaz Turhan tarafından açılmış, İbrahim Kafesoğlu tarafından sürdürülmüş,

MHP mensupları tarafından siyasi zeminde ifade edilmiştir.

MHP geleneği, resmî ideoloji ile bağına MP ve CMP dönemlerinde daha çok tam bir Cumhuriyetçilik savunuculuğu kanalıyla kurarken teba milliyetçiliği olarak adlandırdıkları resmî milliyetçiliğe karşı da “Mutedil Milliyetçilik” anlayışını savunmuştur. Türkiye Köylü Partisi ve MHP’nin kongre ve diğer etkinliklerinde ismi en başlarda anılan Remzi Oğuz Arık etkileri bağlamında (Mümtaz Turhan ve Arık milliyetçiliği milletleşme olarak ele alıyor) ise siyasi sınırlar içine tanınan öncelikle resmî ideoloji ile bağ kurmuş, 1960 sonrasında ise tüm ideolojik hareketlerde görüldüğü gibi Kuva-yı Milliye ruhu ile 1970’lerde de Gökalp kanalıyla Atatürk’e bağlanarak resmî ideoloji ile bağ kurmaya, sistem içerisinde meşruiyetini sağlamaya çalışmıştır.

Ancak 1970’lerde Erol Güngör’le birlikte Gökalp-Atatürk uzlaştırması ve MHP’nin ve Türk milliyetçiliğinin Gökalp kanalıyla Atatürk’e bağlanması yeni yorumları beraberinde getirmiş, daha muhafazakâr bir yorum geleneği kendini göstermeye başlamıştır. Yine de MHP, her ne kadar ulus-devletin kuruluşuyla birlikte devletin yönettiği ve kontrol altında tuttuğu Batıcı modernleşme anlayışına karşı Gökalpçi modernleşme anlayışını savunsa da Atatürk’le de bağına ulus-devletle kurulan meşruiyet açısından devam ettirmiştir. Bu yüzden 1990’larda MHP’nin yeni siyasal sistem içinde hem yine politik olarak hem de siyasal İslamcılık ve Kürtçülük başta olmak üzere her türlü bölücülük karşısında millî devlet temelinde laiklikten yana pozisyon belirlemesi zor olmamıştır. Şüphesiz bunda 12 Eylül 1980 Darbesi’nin etkileri ve kendisinden kopan milliyetçi kütlenin dini daha fazla öne çıkaran bir tutum sergilemesinin de etkisi vardır. Burada MHP’nin siyasi tarihi boyunca ideolojik tutarsızlıklar içinde olduğunu savunmak veya öne sürmekten ziyade Türkiye’deki milletleşme süreci doğrultusunda Türk milliyetçiliği anlayışını genişlettiği, zamanının koşulları doğrultusunda toplumsal mutabakat unsurları belirlediği şeklinde kendini göstermektedir. Bu durumun MHP iktidara gelemese dahi Türk milliyetçiliği fikrine de siyaset alanında bir dinamizm verdiği görülmektedir.

Milliyetçiliği bir program olarak tasarlayan ve günün şartlarına uyarlayıp geleceğe yönelecek bir aksiyona dönüşmeye başlamasının izleri daha Türkiye’nin Başbakanlık Müsteşarı olduğu kısa sürece dayanmaktadır. Çünkü bu süreçte Halkevleri’nin misyonunu tamamladığı, Türk Ocakları’nın ise ihtiyaca cevap veremediği göz önünde tutularak Türk Kültür Dernekleri gündeme alınmış, devletin kültür politikası belirlemesi öne-

rilmiştir. Burada bir taraftan DP döneminin bu konuda adım atmamış olması ve bu hususu arka plana itmiş olmasının etkisi bulunurken bir taraftan da her ne kadar kültür ve medeniyet aynı düşünülmüş olsa da kültüralizm konusunda Kemalizm yönteminin takip edildiği görülmektedir.

CKMP'yi Türk milliyetçiliğinin siyasi organizasyonu haline getirmeye çalışan Türkeş'in, bu süreçte kendisinin de içinden geldiği Atsız geleneğine daha çok yaslandığı görülmektedir. 27 Mayıs sonrasında "Türkiye'nin yeniden kurulması" düşüncesi, "Türk Rönesansı", "Güçlü ve Müreffeh Türkiye", "Millî Devlet, Güçlü İktidar" düşünceleri bu dönemde ortaya çıkmış, iç barış ülküsü millî birlik ve beraberliğin adı olarak benimsenmiş, iç barışı sağlamaya dönük millî devleti koruma ve kültür birliğini tesis etme düşünceleri bu dönemde belirmeye başlamış, yabancılaşma ve yabancı ideolojilere karşı gençliğin yetiştirilmesi ve gençlik temelli yapıların kurulması bu dönemde başlamıştır.

Diğer yandan MHP ile ilgili değerlendirme ve çalışmalarda MHP'nin komünizm karşı bir reaksiyonun sonucu olarak kurulup kurumsallaştığı öne çıkarılmıştır. MHP'nin, millî devletin korunması ve sürekliliği temelinde yapmaya çalıştığı yeni dönüşümünün fikrî ve sosyolojik temelleri ve gerekçeleri çoğunlukla görmezden gelinmiş, arka plana itilmiş, Türk milliyetçiliği ideolojik karşıtlıklarla karartılmıştır. MHP, ırkçılıkla, İslamileşmekle, ideolojik tutarsızlık ve katılık içinde bulunmakla ele alınmış, militan bir parti olduğu ithamlarıyla da başka mecralara çekilmiştir. Tanıl Bora, Merdan Yanardağ, Mümtazer Türköne, Mustafa Çalık vb. isimler bu bakış açılarının temsilcileri olmuştur.

Oysa MHP'nin Türk milletin tarihi ve kültürel değerleri temelinde yabancılaşmaya neden olduğu düşünülen kültürel Batıcılığa karşı yeni dönüşüm çabaları, savunduğu Türk milletin millî birlik ve beraberliği temelinde 1970'lerde bir ülkeye dönüşmüştür. Bu ülkü karşısında bölücülük ve aşırı sol fraksiyonlar, MHP'nin siyasi mecrada mücadele ettiği yapılar olurken, belirlenen hedefler yolunda da bir nesil projesi ve insan ideali olarak da "Ülkücülük" Türk milliyetçilik tarihine, milliyetçiliğin ahlakı ve ruhu olarak yerleşmiştir. Stratejik bir genişleme olarak 1970'lerde Türk-İslam sentezini pratikte gerçekleştireceği düşünülen ülkücüler, dini de millî kültürün bir unsuru sayan kültürel dönüşümün öncüsü olarak yerlerini almışlardır.

Dolayısıyla milliyetçiliğin yaslandığı kavramlardan biri olan kültür, Türkiye Cumhuriyeti'nin köklü siyasi partilerinden biri olan MHP açısından ele alındığında hem

milletleşme hem de toplumsal çözülmeye karşı önemsendiği anlaşılmaktadır. Bu önemde millî devletin kuruluşu ve modernliğin parçalı dünyasında meydana gelen kırılmalara karşı hem toplumsal bünneyi sağlamlaştırma hem de tarihsel bütünlük içinde milletin devamlılığını sağlamak en önde gelen amaçlar olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti temelinde yaklaşıldığında kültürel Batıcılığa karşı, dini de millî kültürün bir unsuru sayarak geçmiş ve gelenekten alınan güçle “Türk-İslam Medeniyeti”nin ihyasına yöneliş, ideolojik olarak milliyetçiliğin yerleştiği 1970’lerde kültür temelli politikaları, şuur ve eylemleri de zorunlu kılmıştır.

MHP tarafından dinin, millî kültürün bir unsuru olarak ele alınması birçok açıdan önemli toplumsal sonuçları da beraberinde getirmiştir. Türk siyasetinde Alparslan Türkeş tarafından sıkça ifade edilmiş olan “manevi kalkınma” bu sayede meşru bir zemine ve fonksiyonelliğe kavuşmuştur. MHP’nin din eğitime yönelik önerileri ve laiklik ile din üzerinden gerçekleşen mücadeleler sonrasında oluşan kutuplaşmalara karşı “manevi kalkınma” hem bir şahsiyet yaratma yolu olmuş hem de bu yolla millî kültür üzerinden toplumsal mutabakata katkı sunulmuştur.

Türk milliyetçilerinin yapay ve tarihi süreklilikten kopuk olduğunu düşündükleri kültür inşasına karşı 1970’lerde bir tavır sergilemeleri de birtakım sonuçlara yol açmıştır. Bunları; hedef olarak ortaya konan güçlü müreffeh Türkiye ve Türk-İslam medeniyetinin ihyası doğrultusunda bir zihniyet oluşumuna yönelmek, ikincisi ülkücü insan modelinin ortaya konması ve Türk milliyetçiliğini ülkücü şahsiyetler kanalıyla daha dinamik ve fonksiyonel hale getirmek şeklinde ortaya koymamız mümkündür. Bu doğrultudaki hedeflerin ise seçim çalışmalarında vatandaşla ve çeşitli zamanlarda da devletle paylaşılması, Türkiye’nin kültür politikasının oluşmasında etkili olmuştur. MC Hükümetleri Koalisyon Protokolü’nde ve Hükümet Programı’nda konunun önemsenmesi ise başta TRT ve MEB olmak üzere millî kültür alanındaki çalışmaların artmasına sebep olmuştur. Çalışmada görüldüğü üzere MHP ve Türk milliyetçileri, Türkiye’de kültür politikasının oluşmasında başat rol oynamışlardır.

MHP’nin savunduğu millî kültür politikası Türk-İslam senteziyle uyumlu şekilde milletleşmeye de hizmet ettiği görülmektedir. Çünkü bu yaklaşımda İttihat ve Terakki döneminde öne sürüldüğü gibi Kürtlerin Türklüğü Türk milletinin bir parçası olarak tarihi ve kültürel temelde öne çıkarılarak İslam kanalıyla da ana kütlenin bir parçası olarak sunuluyor, Alevîlik ise Türk Müslümanlığı olarak değerlendiriliyordu. Ana küt-

leyi hedef alan yabancı ideolojilerin solculuk adı altında bölücülük faaliyetlerine karşı da Türk-İslam sentezi MHP tarafından gündeme taşınmış, MHP yayınlarında dile getirilmiştir. Siyasi kavgalar içinde her ne kadar bu amaçlar ve milletleşme sürecine katkıları görülmemiş ve anlaşılmamışken sentezi ortaya atan milliyetçi entelektüellerin değerlendirmelerinden ve hassasiyetlerinden bu anlaşılmaktadır. MHP, 1970'lerden 1990'ların sonuna kadar siyaset sahasında Anadolu'da "900 yıllık" beraberlik temelindeki söylemleri milletleşmeye katkı sağlarken bunu pratikte de oluşturmaya çalışmıştır.

Diğer yandan Türk-İslam sentezi Türkiye'de milliyetçiliğin ırkçı-şoven bir milliyetçiliğin yerleşmesinin de önüne geçmiş, milliyetçi harekete esneklik de sağlamıştır. Türk-İslam sentezi, ayrıca Kültürel Batıcılığa karşı bir hamle olduğu kadar madde-mana dengesi, din-milliyet kavgası, din-laiklik çatışmasına karşı da MHP'nin Türk milliyetçiliği düşüncesinin ve bu düşünceye katkı sağlayan entelektüellerin bir çözümü olarak belirlemiştir. Atatürk ve Gökaltap arasında bağ kurma veya ikisi arasında bir dengenin teşkil edilmesinin de bu çerçevede kendini gösterdiğini söylememiz mümkündür. Türk-İslam sentezinin siyasi söylem olarak kitlelerle buluşması ise "Türklük gurur ve şuuru, İslam ahlak ve fazileti" ve "Tanrı Dağı kadar Türk, Hira Dağı kadar Müslüman" ifadeleriyle söz konusu olmuştur. Bu durumun, daha 1960'ların ortasında "Dokuz Işık"ta da "Ahlakçılık" ilkesiyle kendini gösterdiğini görüyoruz. Hatta bunun da öncesinde Atsız'ın "Türk Milletine Çağrı" adlı yazısında tam anlamıyla olmasa da benzer bir yaklaşımın işlendiğini anlıyoruz. Nitekim Atsız, bu yazısında İslam dininin Türk milletinin millî varlığının ayrılmaz bir parçası olduğunu söylüyor, refahın ve maddi kalkınmanın yanında ferdin ahlakı üzerinde de duruyordu.

Türk-İslam sentezi yoluyla MHP'nin iç barış ve millî bütünleşme çabaları görülmektedir. MHP'ye fikrî anlamda destek sağlayan Türk milliyetçileri kanalıyla da bu yöndeki çabalar devlet politikası haline getirilmeye çalışılmıştır. Nitekim gerek 27 Mayıs gerekse 12 Mart 1971 sonrasında Türk milliyetçilerinin, Türkeş'in ve MHP'nin Türkiye'nin yeniden kurulması ve kurumsallaşmasını savunması bu noktada değerlendirilebilirken MC hükümetleri döneminde özellikle TRT ve MEB konusunda gösterilen hassasiyet ve Türkeş'in Başbakan Yardımcısı olarak güvenlik işlerinden sorumlu yapının başına geçmesi ve koordinesi de bu çerçevede düşünülebilir. Yine MHP'nin din eğitimi konusuna ilgisi ve Kur'an dersi önerileri de katı sekülerizasyona karşı devlet ve millet arasındaki mesafeleri daraltmaya, Türkiye'ye vakit kaybettiren meseleleri bertaraf et-

meye yönelik örneklerden biri olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla MHP'nin devleti vatandaşla, vatandaş devletle yaklaştırma bağlamında hem millî devletin sağlamlaşmasına, hem de millî bütünleşmeye katkı sağladığı söylenebilir.

MHP'nin Türk siyasi tarihinde diğer partilere gerek vizyon gerekse örgütlenme açısından model olduğu da görülmektedir. CHF nasıl ki Türkiye'de siyasi kurumsallaşma ve siyasi terbiye noktasında bir model teşkil etmiş ve Türkiye'yi bir siyasal kültüre hazırlamışsa Türk milliyetçileri ve MHP de CKMP döneminden itibaren siyaset sahasında ve sahnesinde “sağ”a da “sol”da çok benzemeyen bir siyaset üslûbu, şekli ve vizyonu ile siyasette model olmaya başlamıştır. Nitekim CKMP'nin gençlik yapılanması AP tarafından örnek alınmış, hatta ülkücü devşirilmeye çalışılmış, ülkücü gençlik liderlerine teklifler götürülmüştür. Bununla birlikte MHP'nin, 1973 Genel Seçimleri öncesinde de kendini gençliğin millî okulu olarak tanımlaması, ifade ettiğimiz örnek alınma veya model olma gerçeğinin de göstergesidir.

Bu çerçevede 1970'lerde MSP, MHP'nin “Tek Meclis-Tek Başkan Sistemi”ni, Millet Meclisi üye sayısının 300'e indirilme görüşünü, “Makine yapan makine sanayi” sloganını, kendi programına aktarmıştır. MHP'nin “Tarım Kentleri” görüşü yıllar sonra Urfa'da uygulamaya konmuş, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'na alınmış ve CHP de yıllar sonra MHP'den farklı şekildedeki olsa kendi programına aktarmıştır. Yine MHP'nin dinin fonksiyonelliği bağlamında savunduğu düşünceler de Türkiye'de din eğitimi konusundaki çabaların artmasına zemin hazırladığını söyleyebiliriz.

MHP'nin 1970'lerde tabanını genişletmesi ve iktidara aday hatta iktidara ortak olabilen durumu MHP ve Türk milliyetçiliği fikriyatına karşı yapıları da hareket geçirmiş, CHP ve Bülent Ecevit, aşırı sol fraksiyonlar ve Aydınlık Grubu MHP'ye karşı menfî propagandalar yürütmüşlerdir. Çalışmada açıklanmaya çalışıldığı üzere bu propagandalardan biri de MHP'nin kontrgerilla ile bir araya getirilmesine yönelik olmuştur. MHP'nin ırkçılıkla, Türkes'in Hitler'le eş değer görülmesine yönelik gündemler de aynı doğrultuda seyretmiştir. Burada önemli bir nokta 1940'larda Türkiye'deki Batıcı Hümanizm rüzgârının 1970'lerde Türkiyelilik, Türkiye Halkları söylemlerine evrilmesidir. Bu söylemlere karşı da en büyük mücadelenin MHP tarafından verilmesi yürütülen propagandanın önemli bir gerekçesi olmuştur. Yine 1980'lerin sonlarında başlayan evrensel kültür tartışmaları da bu yönde bir gelişme seyretmiştir.

Türkiye'de 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi ile ekonomiden siyasete uzanan yeni

bir süreç başlamış, Siyasi Partiler Kanunu ile de siyasi partilere tamamen yeni kurulacak olan sistemle uyumları doğrultusunda şekil verilmiştir. Bu darbe sonrasında Türkiye’de “Başkanlık Sistemi” de gündeme gelmiş, federasyon ve eyalet sistemi tartışmalarına dahi zemin hazırlanmış, Kenan Evren iki kanatlı bir siyasal düzlem isteğini konuşmalarında dile getirmiştir. Turgut Özal’ın Cumhurbaşkanlığı döneminde ise bu durum daha çok “Yeni Osmanlılık” ve “Çok kültürlülük”le ifadeye çalışılmış, buna yönelik liberal ve siyasal İslamcı yazarlar gündem oluşturma yoluna gitmişlerdir. Bununla birlikte darbenin başındaki isim olan Kenan Evren’in büyük ölçüde arzu ettiği siyasi ortam tesis edilmiş, Bülent Ecevit, Süleyman Demirel ve Necmettin Erbakan tahliye edilirken MHP lideri Türkeş 4,5 yıl cezaevinde tutulmuştur.

Türk milliyetçileri 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi’nden sonra önce Muhafazakâr Parti daha sonra da Türkeş’in de başına geçtiği MÇP kanalıyla toparlanma faaliyetlerine girişmiştir. Ancak bu defa da partide bölünme yaşanmış, İslami yönü ağır basan ve Türk-İslam ülkücüleri olarak bilinen eski Ülkü Ocakları Başkanı Muhsin Yazıcıoğlu öncülüğünde “Yeni Oluşum Hareketi”ni başlatarak ayrılmışlardır. Bu süreçte gerek eyalet sistemi ve bununla uyumlu Başkanlık Sistemi tartışmaları, artan PKK terörü, sürekli siyasi partilerce gündeme getirilen etnik, dinî ve mezhebî kimlikler siyaseti, “Küreselleşme”nin etkileri ve bağımsız Türk Cumhuriyetlerinin kurulması 1990’larda MHP’nin Türk milliyetçiliği temelinde konumunu belirlemiştir.

Eyalet sistemi, Yeni Osmanlılık ve Çok kültürlüğe karşı 1990’larda MHP’nin millî kültür ve millî devlet hassasiyeti öne çıkmış, bu çerçevede Türkeş, 1970’lerde “Millî Devlet, Güçlü İktidar” temelinde savunduğu “Başkanlık Sistemi”ne 1990’ların koşulları içinde taraf olmadığını ifade etmiştir. Kürtçülük ve siyasal İslamcılığa karşı ise MHP, laiklik ve 1980 Darbesi’nin Türk milliyetçiliği üzerinde meydana getirdiği tahribata karşı da Atatürk milliyetçiliğinin Türk milliyetçiliğinin kendisi olduğunu dile getirmiştir. Bununla birlikte MHP bu dönemde de 1960’lardan beri savunduğu dini baskılamayan bir laiklik yorumuna sahip olduğunu belli etmiştir. Yani aslında MHP dönem dönem şartlara, Türk devleti ve Türk milletinin içinde bulunduğu durumlara göre toplumsal mutabakat bileşenlerindeki vurguları ya artırmış ya da düşürmüştür.

Çalışmada bütünüyle MHP geleneğinin Türk milliyetçiliği fikrine, Türk devletine ve Türk milletine devamlılık sağlamak amacıyla Türk siyasetine kattığı dinamizm, Türk demokrasisi konusundaki millî hassasiyetleri, yapıcılık ve uzlaşmacılık, devletin

kurumsallaşması ve milletleşme sürecine katkıları da ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede MP döneminde tek parti rejimine ve İsmet İnönü'ye cephe alınmışken, DP dönemindeki baskılara karşı muhalefetteki İsmet İnönü ile birlikte hareket edilebilmiş, bu defa da tek parti rejimine sürüklenen DP'ye cephe almıştır. CKMP döneminde ise Türk siyasetinde Türkeş'le koalisyon hükümetlerinin verimsizliği ve 27 Mayıs Hareketi'nin meydana getirdiği siyasi ortam içinde “millî demokrasi” adıyla yeni model arayışları kendini hissettirmiştir. Türkeş ve Türk milliyetçileri 1965'te koalisyon hükümetlerinin sağlıksız olduğu gerekçesiyle dışarıdan destekli tek parti hükümetlerinin gerekliliğini dile getirmişler, 1970'lerde de “Başkanlık Sistemi” olarak bunu ifade etmişlerdir. Bununla birlikte MHP tarafından 1973 Genel Seçimleri sonrasında ise toplumsal mutabakat ve sağ-sol gerilimlerine karşı tüm siyasi parti liderlerinden müteşekkil “millî koalisyon” fikri öne sürülmüştür. Türk demokrasi hayatı noktasında önemli bir hassasiyeti ise 1966'da Türkeş'in CKMP adına Cumhurbaşkanlığı adaylığıdır. Adaylık Bildirisi'nde Cumhurbaşkanlığı'na gidecek yolun Genel Kurmay Başkanlığı'ndan geçeceği yolunda bir teamülün başlangıcı olması yönüyle demokratik rejimin ilkeleri ile ters olacağından ve Meclis'in tıbarına gölge düşüreceği gerekçesiyle bu adaylık başvurusunun yapıldığı ifade edilmiştir.

Türkiye'de artan aşırı sol fraksiyonlar ve bölücülük karşısında MC fikrini öne süren ve I. Ve II. MC Hükümetleri içinde bulunan MHP, CHP ve Bülent Ecevit'in MHP'ye ve Ülkü Ocakları'na karşı Partinin ve Ülkü Ocakları'nın kapatılmasına yönelik tüm propaganda ve çalışmalarına rağmen II. MC sonrasında kurulan Ecevit Hükümeti döneminde Meclis Başkanlığı konusunda CHP'nin adayını desteklemesi ise siyasette yapıcı ve uzlaşmacı siyaset anlayışının bir göstergesidir. Türkiye'nin 1990'lardaki konumu ve dünyadaki gelişmeler ve Türkiye aleyhine faaliyetler karşısında da “Başkanlık Sistemi”ne taraf olmadığını dile getirmesi yine Türkiye'nin çıkarları ve mevcudiyeti ile ilgili olarak yerini almıştır. Yani MHP'nin baskıcı, katı, değişmez ilkeleri olmadığını ifade edebiliriz. MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş Türkiye'nin mevcudiyeti adına 1990'larda lobi faaliyetleri de yürütmüştür. Musevi cemaati ile ilişkileri ve Ermenistan'la kurulan temaslar bu bakımdan önem teşkil etmiştir. Fener Rum Patrikhanesi'nin “Ekümenizm” hedefi karşısında Türk Ortodoks Kilisesi ile sağlanan yakın ilişkiler de MHP'nin Türkiye'nin iç dinamikleri ve dış faktörlere karşı belirlediği konum açısından dikkate değerdir.

Türkiye'nin, Türk devletinin ve Türk milletinin çıkarları doğrultusunda MHP, düşüncelerini pratikte esnek tutmuş, şartlara uyum sağlamış, söylemlerini de dönemine göre güncelleyip ifade edebilmiş, 1990'larda kendini anlatabilmiştir. Bu noktada “Güçlü ve Müreffeh Türkiye” söylemi, 1990'larda “Lider Ülke Türkiye Vizyonu” şeklinde, “Esir-Tutsak-Dış Türkler Davası”, “Türklüğün Yeni Düzeni” içinde anlam bulmuştur. 1960'lı yıllardan itibaren kullanılan “Millî Devlet, Güçlü İktidar” söylemi de MÇP'den itibaren “Mutlu Millet, Güçlü Devlet” söylemine dönüşmüştür. MHP kurumsallığını büyük ölçüde tamamlamış bir siyasi parti olarak 1980 Darbesi'nin açtığı tahribatlara rağmen 1990'lara gelindiğinde millî devlet, hukukun üstünlüğü, meşruiyet ve iç barışa dayalı milliyetçilik anlayışını, Türk milletinin beklentileri doğrultusunda olgunlaştırarak ilkeleştirmiştir.

Türk milletinin beklentileri, dış politika bağlamında da CKMP'den beri MHP geleneği tarafından önemsenmiştir. Türkeş'in 1965 Seçimleri sürecinde Türkiye'nin NATO'dan ayrı olarak “millî kuvvetler” teşkilini öne çıkarması, NATO'dan Türkiye lehine faydalanılmadığını ifade etmesi, 1990'larda da “Çekiç Güç”e karşı “Türk Çekiç Gücü”nü önermesi, başta Kıbrıs olmak üzere Türk'ün olduğu topraklara Türk jeopolitiği ve tarihi derinlik açısından yaklaşması Türk milletinin beklentileri doğrultusunda olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nde Dış Türkler politikalarının oluşmasında da 1960'lardan beri MHP geleneğinin fikrî ve stratejik boyutta katkıları olmuş, Dış Türkleri devlet politikasına taşımıştır.

Dolayısıyla MHP'yi ve savunduğu Türk milliyetçiliği anlayışını ve bu doğrultuda yürüttüğü siyaseti hem Osmanlı Devleti'nin son dönemindeki beka kaygısı üzerinde değerlendirmek, hem de gelenek-modernite gerilimi içinde cevaplar aramak bu çalışmanın ana gövdesini oluşturmuştur. MHP'nin siyasi anlamda vücut bulmaya başlaması MP ile tek parti rejimine karşı duruşun bir sonucu olarak ortaya çıkmaya başlamış, Türkiye Köylü Partisi'nin Genel Başkanı Remzi Oğuz Arık'ın fikirleri ile olgunlaşmış, 1940'lı yılların tarihçileri ve sosyal bilimcilerinin entelektüel birikimleri üzerinde yükselmiş, 3 Mayıs sürecinde yaşananların da etkisiyle Atsız öncülüğündeki Türkçülerin desteği ile siyasi organizasyona ulaşmış, sonra Türk-İslam sentezi ile genişlemiş ve Türk siyasetinde etkili olmuştur.

Bu oluş içerisinde siyaset zemininde laiklik konusunda MP, Türkiye Köylü Partisi, CKMP, MHP ve 1980 sonrasında Muhafazakâr Parti ve MÇP ile devam eden sonra

tekrar MHP adının Türk siyasetinde etkili olduğu süreçte fikrî tutarlılık içinde olunmuştur. Bütün olarak bu süreçte din; nizam, ahlak, medeniyet açısından yani fonksiyonellik bağlamında ele alınmış, toplumsal bir harç olarak görülmüştür. Ancak MP'den farklı olarak gerek CKMP gerekse MHP ve geleneğin sonraki partileri laikliğin de bir toplumsal mutabakat bileşeni olduğu yönünde bir düşünceye sahip olmuşlardır. Yine bu süreçte öncelikle Türkiye'nin tasaların başına alınması hem bir tutarlılık hem de önce Anadolu'daki milletleşmeyi sağlama ve daha sonra soydaşlık veya milletdaşlığa yönelme gerçeğinin bir ifadesi olarak vücut olduğu görülmektedir. Siyaset zemininde MP ve Türkiye Köylü, Partisi Anayasa Mahkemesi'nin kurulması ve "Çift Meclis Sistemi"ni savunurken MHP'nin tek meclis ve Anayasa Mahkemesi'nin kaldırılması yönünde bir fikre sahip olması ise zamanın koşulları içerisinde MHP'nin siyasi sistemin fonksiyonelliği bağlamında geliştirdiği farklılıklar olarak yerini aldığı görülüyor.

Bununla birlikte çalışmanın dördüncü bölümünde yer aldığı üzere Erol Güngör hakkında Gökberk Yücel'in ortaya koyduğu "...Anadoluculuğun eksik ve resmî milliyetçiliğin kopuk hafızasını yeniden tanzim etmek..." şeklindeki tespitini esasında fikrî anlamda Ziya Gökalp merkezî bir rol oynamakla birlikte MHP için de yapmamız mümkündür. Zira MHP'nin siyasi geleneğinin başlangıcı kabul edilen MP'nin "Mutedil Türkçülük" ve Türkiye Köylü Partisi'nin "Mutedil Milliyetçilik" düşünceleri, dini basılamayan laiklik konusunda MP, Türkiye Köylü Partisi, CKMP, MHP çizgisinin aynı doğrultuda seyretmesi, Dış Türkler önemsenmekle birlikte Türkiye'nin tasalarının başında gelmesi, millî kültür ve millî kimlik temelli söylemler, MHP'nin 1970'lerde sentez (Türk-İslam Sentezi), ihya hareketi (Türk-İslam Medeniyeti) ve gelecek miti (Müreffeh ve Kuvvetli Türkiye, Milliyetçi Türkiye, Büyük Türkiye) aslında yukarıdaki tespiti de destekleyici unsurlardır.

Dolayısıyla "MHP Geleneğinde Türk Milliyetçiliği Düşüncesinin Geçirdiği Evreler"i incelemenin bir yanda Türkiye'de çok partili siyasi yaşam sürecini diğer yanda ise millî devletin varlığını devam ettirme süreci ve millî devletin meşruluğunu sağlama çabası olduğu söylenebilir. Bununla birlikte MHP'nin de tüm siyasi hayatı boyunca, geçmişi yadsımadan geleceğe yöneldiği, toplumsal gelişmeler, ideolojik ve siyasi söylemler, toplumsal ve sistemsal sorunlar, iç ve dış tehlike ve tehditler karşısında dönem dönem belirlediği toplumsal mutabakat bileşenleri temelinde hareket ettiği görülmektedir. 1990'larda belirlenen milliyetçilik siyaseti de bu doğrultuda ortak yaşamın laik özü

üzerinde konumlandırılmıştır. MHP'nin çoğu zaman bütün toplumsal bileşenlere aynı anda sahiplendiği ve milliyetçilik anlayışına dâhil ettiği siyasi milliyetçiliğin yansıması olarak da kendini hissettirmiştir.

MHP'nin hem toplumsal hem de milliyetçilik düşüncesinde dinamiği sağlamlaştırma ve sürdürme adına öne çıkardığı bileşenler toplumsal tabanda kabul gördüğü ölçüde partinin de milliyetçilik düşüncesi gelişmiş, genişlemiş ve meşruiyet kazanmıştır. Döneme göre toplumsal bileşenlerde uzlaşma MHP'nin hem siyasette hem de Türk milliyetçiliği düşüncesinin devamında oldukça etkili olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte bu şekilde bir hareket tarzı aynı zamanda MHP'nin geleneğine uygun olarak süreç içinde savunduğu değer ve görüşlerine alan da açmış, MHP kendini ve Türk milliyetçiliğini yeniden üretebilmiştir.

MHP geleneğinin tarihsel arka planı ve MHP'nin süreç içindeki üstlenmiş olduğu misyon ve açtığı yol milliyetçilik bağlamında analiz edildiğinde ise A. Smith'in ortaya koyduğu etno-sembolist milliyetçilik yaklaşımıyla örtüştüğü görülmektedir. MHP geleneğinin milleti ve millî devleti devam ettirme, mensubiyet şuurunu kökleştirme, milletleşmeye yönelik geliştirdiği projeler, milletin refah ve güvenliğine katkı sunan öneri ve söylemleri, kültürel doktrin ile millî amaçları gerçekleştirme çabası modern öncesi döneme ait sembolizm bu örtüşmenin göstergeleridir. Etno-sembolist yaklaşımda siyasi milliyetçiliğe ideoloji temininde entelektüellerin rollerinin de belirleyici olduğu yaklaşımın temsilcileri tarafından ortaya konmuştur. Bu noktada MHP geleneğinde çoğunlukla aydınlarla halk arasındaki uçuruma dikkat çekilmiş, milliyetçiliğe taban oluşturmak ve milleti, milliyetçilik düşüncesine bağlamak amacıyla ideolojik hattın kuruluşunda entelektüellerin katkıları önemslenmiştir. Türkiye'de 1940'lı yılların tarihçi ve edebiyat ekolü, bunların iştirak ettiği dernek ve dergi faaliyetleri, 1951'deki Türk Milliyetçiler Derneği, 1960'larda Aydınlar Kulübü, Türkçüler Derneği, Üniversiteliler Kültür Derneği, 1970'lerde Aydınlar Ocağı, KÜBİTEM vb. yapılar, Parti içi eğitim seminerlerinde entelektüellerin yer alması (Mesela 1970'lerde Necmettin Hacıeminoğlu, Erol Güngör; 1990'larda Mustafa Erkal'ın katkıları kayda değer) ideoloji temininde etkili olmuş yapılardır.

Dolayısıyla MHP'nin Türk milliyetçiliği düşüncesine Türkiye'nin şartları içerisinden bakıldığında ideolojik tutarsızlıktan ziyade tıpkı millî bütünleşme ve demokrasi yoluyla milletleşme gibi Türk milliyetçiliğini de parçalanmışlıktan kurtarmak amacı

karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Tarihinde, Türk milliyetçiliğini parçalı yapıdan kurtarmak ve tek bir Türk milliyetçiliği düşüncesi oluşturmaya dönük ilk girişimler Türk Milliyetçiler Derneği çatısı altında belirmiş, Kemalist milliyetçilik, Atatürkçülük, Turancılık, Irkçılık vb. kelime ve söylemlerin kullanılmaması tavsiyesinde bulunulmuştu. 1970’ler MHP’si ile bütünleşen “Türk-İslam Sentezi” de bu tecrübe üzerinde şekillenmiştir.

MHP böylelikle, dini dışlamayan bir Türk milliyetçiliği anlayışı ile tarih ve kültür temelli ve millî devlet esas olmak kaydıyla değişimden yana bir çerçeve çizmiş, Türk milliyetçiliğini her türlü ayrışmanın ötesinde bir noktada toplamaya, Türk milliyetçiliğini de bir bütünleşme ideolojisi olarak ileriye taşımaya çalışmıştır. MHP’nin dini dışlamayan milliyetçilik anlayışı MHP’yi ve Türk milliyetçiliğinin çalışmanın “Giriş” bölümünde yer verdiğimiz iddiaların aksine ırkçılıktan ve duygu yoksulluğundan ayrı şekillenmesini hazırlamıştır. Bununla birlikte gelenek-modernite gerilimi içinde MHP’nin Türk milliyetçiliğini yeniden üretmesi de Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılması sonucu kurulan ulus-devletin kronik dereceye varmış sorunlarına karşı çözümler geliştirilmesinin önünü açmıştır.

KAYNAKÇA

(A) Resmî Yayınlar

(I)Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi

TBMM Tutanak Dergisi, B: 77, 6. 5. 1953, O: 1, Cilt: 22, TBMM Basımevi, Ankara 1953, s. 41.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 19, Cilt: 10, B: 74, 7.5.1992, O: 1, Ankara 1992, s. 447-449.

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 46, Dönem: 19, B: 38, 8. 12. 1993, O: 2, Ankara 1994, s. 106-109.

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 49, Dönem: 19, B: 54, 24.12.1993, O: 2, Ankara 1994, s. 630-632.

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 74, Dönem: 19, B:50 12.12.1994, O: 2, s. 114-117.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Cilt: 13, Toplantı: 2, B: 101, 15. 7. 1975, O: 1, s. 561.

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 16, Toplantı: 16, B: 4, 26. 6. 1977, O: 1, s. 113.

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 82, B: 88, 21. 03. 1995, s. 93-94.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, B: 24, 28. 12. 1976, O: 1, s. 341.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, B: 5, 7. 4. 1976, O: 1, s. 142.

(II)Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Cilt: 27, B: 47, 18. 3. 1976, O: 1, s. 223.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Cilt: 37, B: 54, 4. 5. 1978, O: 1, s. 28.

(III)TBMM Gizli Celse Zabıtları

TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, İçtima:1, 24 Nisan 1336 (1920), Cilt:1, Celse: 4, s. 2.

(IV)TBMM Albümü

TBMM Albümü (1960-1983), (C. 4).

TBMM Albümü (1950-1980), (C. 2).

(V)Resmî Gazete

T.C. Resmî Gazete, 17 Ocak 1948, Sayı: 6808, Karar No: 1574.

T.C Resmî Gazete, 31 Mayıs 1961, Sayı: 10816.

T.C Resmî Gazete, 20 Ekim 1982, Sayı: 17844.

(B) Süreli Yayınlar

(I)Gazeteler

Akşam

Cumhuriyet

Devlet

Dünya

Güneş

Hergün

Hürriyet

Kudret

Ortadoğu

Sabah

Son Havadis

Son Posta

Mahmut Esat Bozkurt, “Azlıklar İş i 1”, *Son Posta*, 16 Şubat 1936, s. 5-6.

Mahmut Esat Bozkurt, “Azlıklar İş i 2”, *Son Posta*, 17 Şubat 1936, s. 5.

Milliyet

Tasvir

Tercüman

Ulus

Yeni Sabah

Yeni İstanbul

Yeni Ulus

Zafer

(II)Dergiler

Akis

Aydınlık

Barış Dünyası

Belleken

Birikim

Bizim Ocak

Çelebi

Devlet

Doğu-Batı

Fedai

Kıbrıs Mektubu

Liberal Düşünce

Millî Folklor

Millî Işık

Millî Mecmûa

Millî Yol

Millî Hareket

Muhafazakâr Düşünce

Mücadele

Olaylara Bakış

Orkun

Ötüken

Pazartesi

Serdengeçti

Toprak

Töre

Türk Yurdu

Türkiye Günlüğü

Türkiz

Yeni Düşünce

Yurt ve Dünya

(III)Popüler Dergiler

Bilim ve Gelecek

Cogito

Nokta

Tempo

Yankı

(C) Parti Ve Dernek Yayınları, Rapor, Broşür Ve Propaganda Kitapları

AP Hükümetinin 1970'te Hazırlattığı MHP Raporu, Aydınlık Yayınları, İstanbul 1978.

Aydınlık Ocağı Derneği Ana Nizamnamesi, Özal Matbaası, İstanbul 1979.

Aydınlık Ocağı'nın Görüşü: Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri, Garanti Matbaası, İstan-

bul 1973.

Cumhuriyet Halk Fırkası Programı, TBMM Matbaası, Ankara 1931.

Cumhuriyet Halk Partisi 15. Yıl Kitabı.

Cumhuriyetçi Millet Partisi Programı, Yeni Matbaa, Ankara 1954.

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi 1965 Seçim Bildirisi, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1965.

CHF Halk Hatipleri Teşkilatı Talimatnamesi, Devlet Matbaası, İstanbul 1931.

CHP Büyük Kurultay Zabıtları, Ulus Basımevi, Ankara 1939.

CHP 1973 Seçim Bildirgesi (Ak Günlere)

CKMP'nin Radyo Konuşmaları, Arı Matbaası, Ankara 1966.

CHP Konferanslar Serisi Kitap: 19, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara 1940.

Kontrgerilla ve MHP-1. Kitap, Aydınlık Yayınları.

Millet Partisi Program ve Tüzük, Sakarya Basımevi, Ankara 1948.

Millî Kültür İçinde Bir Bütünüz, Yücel Hacaloğlu (yay. hzl.), Türk Yurdu Yayınları, Ankara 1995.

Milliyetçi Çalışma Partisi 1987 Seçim Bildirgesi, Şenal Matbaacılık, Ankara 1987.

Milliyetçi Çalışma Partisi Programı (27 Kasım 1988), Ankara 1988.

Milliyetçi Hareket Partisi Tüzüğü, Ankara 1993.

Milliyetçi Hareket Partisi TBMM Albümü (1965-2007), Hüseyin Hüsni Uğur (drl.), Net Ofset Matbaacılık, Ankara 2011.

Milliyetçi Lider Alparslan Türkeş'in 11. Büyük Kurultay Açış ve Kapanış Konuşması, Emel Matbaası, Ankara 1973.

Milliyetçi Türkiye'ye Doğru, 10-11 Mayıs 1969'da Yapılan Milliyetçiler İlmî Seminerinde Varılan Neticeler, Garanti Matbaası, İstanbul 1969.

Muhafazakâr Parti Programı.

Müreffeh ve Kuvvetli Bir Türkiye İçin CKMP Programı, Arı Matbaası, Ankara 1965.

Müstakil Demokratlar Grubu, Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler, Yeni Matbaa, Ankara 1949.

MHP Meclis'te-Milliyetçi Hareket Partisi'nin TBMM Faaliyetleri.

MHP Parti İç Eğitim Faaliyetleri, MHP Genel Merkezi Basın Propaganda ve Halkoyu Aydınlatma, Ankara 1996.

MHP Seçim Beyannamesi (24 Aralık 1995).

- MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş'in 13. Kurultay Açış Konuşması*, Ankara 1977.
- MHP 4. Olağan Kongresi 9 Ekim 1994 Genel Başkan Alparslan Türkeş'in Açılış Konuşması*.
- MSP 1973 Seçim Beyannamesi*, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul 1973.
- 1977 Milliyetçi Hareket Partisi Seçim Beyannamesi (Türk Milleti Uyan)*, Ankara 1977.
- Oniki Mart ve Sonrası (12 Mart 1971'den 19 Mayıs 1971'e Kadar Cereyan Eden Olaylar ve Adalet Partisi'nin Görüşleri)*, AP Genel Merkezi Yayınları, Ankara 1971.
- ÖNDER, Mehmet, *Millî kültür Politikamız Üzerine*, Türk Kadınları Kültür Derneği Yayınları, Ankara 1975
- 12 Mart Sonrası Hükümet Faaliyetleri*, TC Başbakanlık Basın Merkezi, Ankara 1973.
- Türkiye Gerçekleri Ve Terörizm*, Bakanlıklararası Kurul, Ankara 1973.
- Türkiye Gönüllü Kültür Teşekkülleri III. İstişare Toplantısı (Ankara-19 Aralık 1992)-Türkiye'nin Millî Bütünlüğü ve Güvenliği*, İş Dünyası Vakfı-İrfan Yayınları, İstanbul 1993.
- Türkiye İhtilalci İşçi-Köylü Partisi Dosyası I*, Töre-Devlet Yayınları, İstanbul 1973.
- Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge Ülkeleri İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, DPT Ankara 2000.
- Türkiye Köylü Partisi-Gaye Prensipler Tüzük Program Beyanname*, Türkiye Basımevi, Ankara 1952.
- Türkiye Köylü Partisi Olağanüstü Kongresi, T. Demiray'ın İzahları, Merkez İdare Kurulu Raporu (1 Kasım 1958)*, Türkiye Basımevi, İstanbul 1958.
- Türk Kültür Derneği Tüzüğü*, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1960.
- Türkiye Milliyetçiler Birliği'nin Görüşü-İlk Bildiri*, Türkiye Milliyetçiler Birliği Yayınları: 1, Mars Matbaası, 1964.
- Türk Siyasetinde Yozlaşma ve Arayış Sürecinde Milliyetçi Hareket Partisi*, MHP AR-GE Merkezi, Ankara 2002.
- TKMD Fatih Şubesi Takdim Eder*, İstanbul 1968.
- TBMM'de Milliyetçi Hareket Partisi 1978 Bütçe Görüşmeleri*, Dede Korkut Yayınları, İstanbul 1978.
- 72'ler Hareketi ve Demokratik Parti*, Demokratik Parti Yayınları, Ankara 1971.
- 103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı, 1935 Halkevleri (1932-1935)*.

(D) Araştırma-İnceleme Eserleri

- ABDÜLFEEYYAZ TEVFİK, “Asrımızda Milliyet Telakkileri”, *Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik*, Mehmet Kaan Çelen, Haluk Kaycı (hızl.), Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2014, s. 237-240.
- ABİDİN NESİMİ, *Türkiye’nin Tekâmül Hadisesinde Ziya Gökalp*, Sebat Basımevi, İstanbul 1940.
- ÂBU HAYYÂN, *Kitâp al-idrâk li-lisan al Atrâk*, Ahmet Caferoğlu (hızl.), Evkaf Matbaası, İstanbul 1931.
- AĞAOĞLU, Ahmet, *Üç Medeniyet*, 3. Baskı, Doğu Kitapevi, İstanbul 2013.
- AĞAOĞLU, Samet, *Demokrat Parti’nin Doğuşu ve Yükselişinin Sebepleri*, 1. Baskı, Baha Matbaası, İstanbul 1972.
- AĞAOĞLU, Samet, *Siyasi Günlük Demokrat Parti’nin Kuruluşu*, Cemil Koçak (yay. hızl.), 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1992.
- AĞAOĞLU, Samet, *Aşına Yüzler*, İlk Baskı, Ağaoğlu Yayınları, İstanbul 1965.
- AĞCA, Ahmet Deniz, “Türk Demokrasisinin Gelişiminde Milliyetçilik ve Milliyetçi Bir Yayın Organı Olarak Devlet Gazetesi”, *TBMM’nin Açılışının 101. Yıldönümünde Türk Demokrasi Tarihi Yazıları*, İsmet Türkmen, Yunus Emre Tekinsoy, Murat Hanılçe, Nazim Boy, Fatih Erarslan (Ed.), Ankara 2021, Berikan Yayınevi, s. 728-733.
- AKARSU, Bedia, *Atatürk Devrimi ve Yorumları*, TDK Yayınları, Ankara 1978.
- AKSUN, Ziya Nur, *Dündar Taşer’in Büyük Türkiye*, 16. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2021.
- AHMAD, Feroz, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, Yavuz Alogan (çev.), 5. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012.
- AHMAD, Feroz, “Cumhuriyet Türkiye’de Siyaset ve Siyasi Partiler”, *Modern Dünyada Türkiye (1839-2010)*, Cilt: 4, Reşat Kasaba, Zuhâl Bilgin (Ed.), Kitap Yayınevi, İstanbul 2016, s. 229-272.
- AHMED AĞAYEF, “Türk Âlemi-I”, *Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik*, Mehmet Kaan Çelen, Haluk Kaycı (hızl.), Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2014, s. 168-184.
- AKÇURAOĞLU YUSUF, “Avrupa’da Milliyet Fikrine ve Milliyet Cerâyanlarına Dâir”, *Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik*, Mehmet Kaan Çelen, Haluk Kaycı (hızl.), Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2014, s. 63-71

- AKÇURAOĞLU YUSUF, “Milliyetçilik Halkçılık”, *Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik*, Mehmet Kaan Çelen, Haluk Kaycı (hızl.), Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2014, s. 100-102.
- AKÇURA, Yusuf, *Türkçülüğün Tarihi*, Birinci Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 1998.
- AKÇURA, Yusuf, *Türkçülük*, Sakin Öner (hızl.), Türk Kültür Yayını, İstanbul 1978.
- AKÇURA, Yusuf, *Üç Tarz-ı Siyaset*, TTK Yayınları, Ankara 1976.
- AKÇURA, Yusuf, *Yeni Türk Devleti’nin Öncüleri 1928 Yılı Yazıları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.
- AKÇURA, Yusuf, *Şark Meselesine Dair ve Şura-yı Ümmet’te Çıkan Makalelerimden*, Erol Kılınç (hızl.), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016.
- AKGÜN, Seçil Karal, *27 Mayıs: Bir İhtilal Bir Devrim Bir Anayasa*, 1. Basım, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2009.
- AKINCI, Mehmet, *Türk Muhafazakârlığı*, İlk Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2012.
- AKKIR, Ramazan, “Siyasal Bir Mesele Olarak Alevilik”, *Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu/03-05 Ekim 2013*, Bingöl 2014, s. 605-617.
- AKMAN, Ayhan, “Etnik Sivil Kuramsal İkilemin Ötesinde Modernist Milliyetçilik”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt: 4, Tanıl Bora, Murat Gültekinil (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 81-90.
- AKPINAR, Hakan, *Kurtların Kardeşliği*, Kamer Yayınları, İstanbul 2017.
- AKPOLAT, Yıldız, *Türkiye’de Milliyetçiliğin Sosyolojisi*, Birinci Baskı, Fenomen Yayınları, Erzurum 2008.
- AKSOY, Erdal, “Erol Güngör’ün Türk Modernleşmesi Üzerine Görüşleri”, *Cumhuriyet Dönemi Millî Düşünce Sistematğinde Erol Güngör Sempozyumu-Bildiler (26 Nisan 2018-Kırşehir)*, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, Ankara 2018, s. 385-391.
- AKSOY, Mustafa, “Kürt Sorunu Üzerine”, *Yeni Nesil Ülkücüler-Kürt Sorunu ve MHP Üzerine*, İkbâl Vurucu, Fırat Kargıoğlu (Ed.), 1. Baskı, Karaağaç Yayınları, Ankara 2016, s. 427-440.
- AKSUN, Ziya Nur, *Dündar Taşer’in Büyük Türkiye’si: Osmanlı Devlet Anlayışı*, 16. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2021.
- AKŞİN, Sina, *Kısa Türkiye Tarihi*, XVIII. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,

İstanbul 2014.

AKTUNÇ, Hulki, *Türkçe'nin Büyük Argo Sözlüğü*, YKY, İstanbul 1998.

AKYILDIZ, Kaya, "Mavi Anadoluculuk", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt: 3, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s. 465-470.

AKYÜZ, Hüseyin, *Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma*, MEB Yayınları, İstanbul 1992.

AKYOL, Taha, *Tarihten Geleceğe*, 1. Basım, Ocak Yayınları, Ankara 1983.

AKYOL, Taha, *Leninsiz Komünizm*, Hasret Yayınları, İstanbul 1979.

AKYOL, Taha, *Ama Hangi Atatürk*, 4. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul 2008.

AKYOL, Taha, *Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet*, 5. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul 1999.

AKYOL, Taha, *Politikada Şiddet*, Mesafe Yayınları, İstanbul 1991.

AKYOL, Hüseyin, *Türkiye'de Sol Örgütler*, 2. Baskı, Phoenix Yayınları, Ankara 2010.

ALBAYRAK, Sadık, *Tek Parti Dönemi ve Batıcılık*, 4. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul 2017.

ALBAYRAK, Sadık, "Eşref Edip Fergan (1882-1971)", *TDVİA*, Cilt: 11, s. 473-474.

ALDEMİR, Cengiz, *Üçüncü Yol: Kültür Milliyetçiliği*, 2. Baskı, Berikan Yayınları, Ankara 2012.

ALDOĞAN, Sadık, *Halk Hâkimiyeti ve Politika Hürriyeti*, Kenan Matbaası, İstanbul 1947.

Alparslan Türkeş'in TBMM'deki Konuşmaları (27.05.1960-04.12.1995), Hüseyin Hüsnü Uğur (drl.), TBMM Basımevi, Ankara 2009.

Alparslan Türkeş ve Ülkücü Hareket-İddianame ve Cevaplar, İlhan Bahar (yay. hzl.), 1. Baskı, Hareket Yayın Dağıtım, İstanbul 2011.

Alparslan Türkeş ve Ülkücü Hareket: Millî Ülkü ve Hedef, İlhan Bahar (yay. hzl.), 1. Baskı, Hareket Yayın Dağıtım, İstanbul 2011.

Alparslan Türkeş'in Türk Demokrasi Hayatında 30. Yılı, Muammer Taylak (drl.), Hamle Basın Yayın, İstanbul 1996.

ALPERAY ERARSLAN, Selcan, "Levon Panos Dabağyan'ın Gözünden Alparslan Türkeş", *Doğumunun 100. Yılında Alparslan Türkeş Armağanı*, Sadettin Yağmur Gömeç, Tuba Tombuloğlu (yay. hzl.), Berikan Yayınları, Ankara 2018, s. 277-298.

- ALPKAYA, Faruk, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu (1923-1924)*, İlk Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.
- ALTAN, Çetin, *Suçlanan Yazılar*, Üçüncü Basım, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1975.
- ALTAN, Mehmet, *Darbelerin Ekonomisi*, Afa Yayınları, İstanbul 1990.
- ALTINBAŞ, Nihan, *Seferberlik Tetkik Kurulu, Özel Harp Dairesi ve Özel Kuvvetler Komutanlığı*, TBMM Araştırma Merkezi Raporu, Ankara 2010.
- 60'lılardan Vatan Kurtarma Hikâyeleri (Acar Okan, Ahmet İyioldu, Cezmi Bayram, Mustafa Kahramanyol, Namık Kemal Zeybek, Nuri Gürgür, Şerafettin Yılmaz, Yücel Hacaloğlu), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014.
- ANDERSON, Benedic, *Hayali Cemaatler*, İskender Savaşır (çev.), İkinci Basım, Metis Yayınları, İstanbul 1995.
- ANADOL, Cemal, *Olaylar Belgeler Hatıralar ve MHP*, Burak Yayınevi, İstanbul 1995.
- ANADOL, Cemal, *Türkçülük Mücadelelerinden Milliyetçi Harekete*, Milliyetçi Anadolu Yayınları, İstanbul 1978.
- ANDİCAN, Ahat, *Türkistan Mücadelesi*, 2. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2020.
- ANTER, Musa, *Tüm Eserleri*, Aram Yayınları, Diyarbakır 2021.
- ANZERLİOĞLU, Yonca, "Hamdullah Suphi ve Gagauz Türkleri", *Hamdullah Suphi ve Gagauzlar*, Prof. Dr. Mehmet Şahingöz, Doç. Dr. Alper Alp (Ed.), Türk Yurdu Yayınları, Ankara 2016, s. 143-152.
- APAK, Âdem, "Şuûbiye", *TDVİA*, Cilt: 39, İstanbul 2010, s. 244-246.
- ARCAYÜREK, Cüneyt, *Derin Devlet (1950-2007)*, 14. Baskı, Detay Yayıncılık, İstanbul 2007.
- ARCAYÜREK, Cüneyt, *Demokrasi'nin İlk Yılları (1947-1951)*, İkinci Basım, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1985.
- ARIK, Remzi Oğuz, *Siyasi Yazılar Konuşmalar ve Türkiye Köylü Partisi*, 1. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017.
- ARIK, Remzi Oğuz, *İdeal ve İdeoloji*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1969.
- ARIK, Remzi Oğuz, *Coğrafya'dan Vatana*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- ARIK, Remzi Oğuz, *Meseleler-Köy Kadını, Türk Gençliğine, Gurbet*, Ezel Erverdi (hzl.), 1. Baskı, Hareket Yayınları, İstanbul 1974.

- ARIKAN, Burak, *Milliyetçi Hareket Partisi*, Birinci Basım, Agora Kitaplığı, İstanbul 2008.
- ARMAOĞLU, Fahir, *Türkiye Cumhuriyetini Yıkmaya Matuf Siyasi ve İdeolojik Oyunlar*, TKAE Yayınları, Ankara 1986.
- ARSAL, Sadri Maksudi, *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları*, Dördüncü Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1979.
- ASYA, Arif Nihat, *Kıbrıs Rubailer*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1976.
- ASLAN, İffet, *İktidar Adayları*, Gerçek Yayınları, Ankara 1965.
- ATABAY, Mithat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Paradigma Yayınları, Edirne 2015.
- ATABAY, Mithat, *II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye’de Milliyetçilik Akımları*, Birinci Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 2005.
- ATAGENÇ, İhsan Ömer, *Kemalizmin Soğuk Savaş Tecrübesi*, Birinci Baskı, Kriter Yayınları, İstanbul 2019.
- ATAMAN, Sebati, *Milliyetçilik ve Türkiye*, Kervan Yayınları, İstanbul 1977.
- ATASOY, Fahri, *Milliyetçilik Tartışmaları*, Net Kitaplık Yayıncılık, Ankara 2020.
- ATASOY, Fahri, “Sosyal Değişme ve Modernleşme Bağlamında Erol Güngör’ün Milliyetçiliğe Bakışı”, *Erol Güngör Anısına Türkiye’de Değişim Sempozyumu (6-9 Aralık 2010)*, Gazi Üniversitesi Rektörlüğü, Ankara 2010, s. 157-170.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Medeni Bilgiler*, Afet İnan (Kaleme Alan), 2. Baskı, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 2010.
- Atatürk’ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*, Ali Sevim, İzzet Öztoprak, Mehmet Akif Tural (yay. hzl.), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006.
- ATAY, Falih Rıfkı, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2004.
- ATILGAN, Gökhan, *Behice Boran*, 1. Baskı, Yordam Kitap, İstanbul 2007.
- ATILGAN, Gökhan, *Yön Devrim Hareketi*, 1. Basım, TÜSTAV Yayınları, Ankara 2002.
- ATSIZ, Hüseyin Nihal, *Dalkavuklar Gecesi ve Z Vitamini*, İrfan Yayınevi, İstanbul 2009.
- ATSIZ, Hüseyin Nihal, *Makaleler III*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1997.
- ATSIZ, Hüseyin Nihal, *Türk Ülküsü*, 22. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2022.
- AYBARS, Ergün, *Atatürkçülük ve Modernleşme*, 2. Basım, Zeus Kitapevi, Ankara 2008.

- AYÇİÇEK, Erdem, “Türkiye Sosyalist Hareketi: Özgün ve Millî”, *Milliyetçilik*, Tevfik Erdem (Ed.), Otorite Yayınları, Antalya 2020, s. 1033-1049.
- AYDA, Adile, *Etrüskler Türk mü?* Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1974.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Tek Adam*, Cilt: III, 16. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul 2008.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Menderes’in Dramı*, 5. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul 1993
- AYDIN, Süavi, *Modernleşme ve Milliyetçilik*, İkinci Basım, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2000.
- AYDIN, Suavi, “Bir Etno-Dinsel Kimlik Olarak Alevilik”, *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşilik*, Yalçın Çakmak, İmran Gürtaş (drl.), 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 1-32.
- AYDIN, İdris, *MHP’nin Tarihi*, 1. Baskı, Kardelen Yayınları, İstanbul 2020.
- AYNİ, Mehmed Ali, *Milliyetçilik*, İsmail Dervişoğlu (hızl.), Kurtuba Kitap, İstanbul 2011.
- AYVAZOĞLU, Beşir, “Tanrı Dağı’ndan Hira Dağı’na Uzun İnce Yollar”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt: 4, Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 541-551.
- AVCIOĞLU, Doğan, *Türkiye’nin Düzeni (Dün, Bugün, Yarın)-1*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1996.
- AVCIOĞLU, Doğan, *Devrim*, Birinci Basım, Bilgi Basımevi, Ankara 1971.
- BABAN, Cihad, *Politika Galerisi*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2009.
- BABAKURBAN, Ziyaeddin, *Dış Türkler ve Türkistan Davası*, Doğan Güneş Yayınları, İstanbul 1962.
- BAHA SAİD BEY, *Türkiye’de Alevî-Bektaşî, Ahi ve Nusayri Zümreleri*, İsmail Görkem (yay. hızl.), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- BAKIRCIOĞLU, Ziya, *Remzi Oğuz Arık’ın Fikir Dünyası*, Birinci Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000.
- BALCIOĞLU, A. Rahim, *Fevzi Çakmak*, Toker Yayınları, İstanbul 1977.
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, *Ziya Gökalp*, Yeni Matbaa, İstanbul 1966.
- BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı, *Türk’e Doğru* (İkinci Kitap), Kültür Basımevi, İstanbul

bul 1943.

BARKAN, Ömer Lütfü, *Kolonizatör Türk Dervişleri*, Hamle Yayın Dağıtım, İstanbul 1993.

BARKAN, Ömer Lütfü, *İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri (Nüfus ve İskân Meselelerine Dair Toplu Çalışmalar)*, 2. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2021.
Basında Dış Türkler Bibliyografya VI, TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Dokümantasyon Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2001.

BAŞARAN, Mehmet, *Tonguç Yolu-Köy Enstitüleri: Devrimci Eğitim*, Varlık Yayınları, İstanbul 1974.

BAŞGİL, Ali Fuad, *Din ve Laiklik*, 12. Baskı, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2017.

BAŞGİL, Ali Fuad, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, 5. Baskı, Yağmur Yayınları, İstanbul 2011.

BAŞGİL, Ali Fuad, *Demokrasi Yolunda*, Birinci Baskı, Yağmur Yayınları, İstanbul 1961.

BATUR, Ahsen, *Kürdoloji Yalanları*, Selenge Yayınları, İstanbul 2011.

BAYRAM, Cezmi, *Türk Milliyetçiliği Tarihi Seyri Yeni Hedefleri*, 1. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013.

BAYRAK, Mehmet, “Şark Islahat Planı ve TC’nin Kürt Politikası”, *Resmî Tarih Tartışmaları-6 (Resmî Tarihte Kürtler)*, İsmail Beşikçi (Ed.), Özgür Üniversite Kitaplığı, İstanbul 2009, s. 389-396.

BAYRAKTAR, Mehmet Faruk, “Baltacıoğlu İsmail Hakkı”, *TDVİA*, Cilt: 5, İstanbul 1992, s. 36-38.

BAYRAKTUTAN, Yusuf, *Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Cilt: II (Kısım: IV), TTK Yayınları, Ankara 1991.

BEKATA, Hıfzı Oğuz, *Birinci Cumhuriyet Biterken*, Çığır Yayınları, Ankara 1960.

BEKATA, Hıfzı Oğuz, *Türkiye’nin Bugünkü Görünüşü*, Çığır Yayınları, Ankara 1969.

BERKES, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Ahmet Kuyaş (yay. hzl.), 4. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.

BERKES, Niyazi, *Atatürk ve Devrimler*, Birinci Basım, Adam Yayınları, İstanbul 1982.

BERKES, Niyazi, *İslamlık Ulusçuluk Sosyalizm*, İkinci Basım, Bilgi Basımevi, Ankara

1975.

BERKES, Niyazi, *Unutulan Yıllar*, Ruşen Sezer (yay. hzl.), 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1997.

BERKES, Niyazi, *Teokrasi ve Laiklik*, Birinci Basım, Adam Yayınları, İstanbul 1984.

BEŞİKÇİ, İsmail, *Türk Tarih Tezi ve Kürt Sorunu*, Denge Komal, Stockholm 1986.

BEYAZ, Zekeriya, *İslam'a Göre Milliyetçilik*, 2. Baskı, Öz Yayınları, İstanbul 1975.

Bhagavad Gita-Tanrı'nın Şarkısı, Ömer Cemal Güngören (çev.), Birinci Basım, Yol Yayınları, İstanbul 2001.

BİRAND, Mehmet Ali, *12 Eylül Saat: 04. 00*, Karacan Yayınları, İstanbul 1984.

BOİS, Th. MİNORSKY, V. , KENZİE, D.N. Mc, *Kürtler ve Kürdistan*, Doz Yayınları, İstanbul 2004.

BORA, Tanıl, *Türk Sağ'ının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık*, 3. Baskı, Birikim Yayınları, İstanbul 2003.

BORA, Tanıl, *Milliyetçiliğin Kara Baharı*, 2. Baskı, Birikim Yayınları, İstanbul 1995.

BORA, Tanıl, CAN, Kemal, *Devlet-Ocak-Dergâh*, 10. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

BORA, Tanıl, CAN, Kemal, *Devlet ve Kuzgun*, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.

BOZALGANLI, Novruz Hasan, *Şah-Mat Bir Yarbayın Kaleminden Azerbaycan Gerçeği*, Kemal Gürel (Akt.), 1. Baskı, Altinküre Yayınları, Ankara 2003.

BİCE, Hayati, *Türk Siyasetinde MHP Üzerine Notlar*, 1. Basım, Önder Yayıncılık, Ankara 2017.

BİLGİÇ, Sadettin, *Hatıralar*, 2. Baskı, Ankara 2002.

BİLGİN, Oğuzhan, "Türk Milliyetçiliği ve Kemalizm Meselesi: Hegomanya, Asimilasyon, Mücadele", *Akademik Hassasiyetler*, Cilt: 5, Sayı: 10, s. 331-360.

BİLLİG, Michael, *Banal Milliyetçilik*, Cem Şişkolar (çev.), Türkçe Birinci Basım, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2002.

BİRDOĞAN, Nejat, *İttihat ve Terakki'nin Alevîlik-Bektaşilik Araştırması (Baha Sait Bey)*, 1. Baskı, Berfin Yayınları, İstanbul 1994.

BİRDOĞAN, Nejat, *Anadolu Alevîliğinde Yol Ayrımı*, Birinci Basım, Mozaik Yayınları, İstanbul 1995.

BİRGE, John Kingsley, *Bektaşilik Tarihi*, Reha Çamuroğlu (çev.), 1. Baskı, Ant Yayın-

- ları, İstanbul 1991.
- BOSTANCI, Naci, *Cumhuriyeti Anlamak*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2008.
- BOZBEYLİ, Ferruh, *Parti Programları*, Baha Matbaası, İstanbul 1970.
- BOZKURT, Celil, *Yahudilik ve Masonluğa Karşı Cevat Rifat Atilhan*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2012.
- BOZKURT ÇELİK, H., “*Osman Turan*”, *Milliyetçilik*, Tefik Erdem (Ed.), Otorite Yayınları, Antalya 2020, s. 883-892.
- BÖLÜKBAŞI, Deniz, *Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası: Osman Bölükbaşı*, 3. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul 2008.
- BUCAK, Mustafa Remzi, *Bir Kürt Aydınından İsmet İnönü'ye Mektup*, Doz Yayınları, İstanbul 1991.
- BULAÇ, Ali, *Modernizm İrtica ve Sivilleşme*, İz Yayıncılık, İstanbul 1995.
- BULUT, Faik, *İttihat Ve Terakki'de Milliyetçilik Din ve Kadın Tartışmaları*, Birinci Cilt, 1. Basım, Su Yayınevi, İstanbul 1999.
- BULUT, Mehmet, “Elmalı, İbrahim Bedrettin”, *TDVİA*, İstanbul 2016, Ek-1 Cilt, s. 402-403.
- BÜRÜN, Vecdi, *Türk Ordusunun Zaferi Kansız İhtilal*, Ekicigil Yayınevi, 1960.
- BRUİNESSEN, Martin, *Türklük, Kürtlük, Alevilik*, Hakan Yurdakul (çev.), 14. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2020
- CAN, Esat, “Hocam Prof. Dr. Birol Emil”, *Prof. Dr. Birol Emil Armağanı*, Bahtiyar Aslan, Münevver Ebru Zeren vd. (Ed.), İstanbul 2020, s. 57-67.
- CAN, Kemal, “Ülkücü Hareketin İdeolojisi”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt: 4, Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 663-667.
- CALHOUN, Craig, *Milliyetçilik*, Bilgen Sütçüoğlu (çev.), 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012.
- CANDAN, İbrahim, *Seni Anlasaydık Bu Hale Gelmezdik*, Akasya Yayınları, Ankara 2007.
- CARR, Edward Hallett, *Karl Marx*, Uygur Kocabaşoğlu (çev.), 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.
- CARR, Edward Hallett, *Tarih Nedir*, Misket Gizem Gürtürk (çev.), 2. Baskı, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2002.

- CENKETAY, Dosay, “Atatürk İle Yesevi’nin Ortak Düşünce Zeminleri”, *Doğumunun 125. Yıldönümünde Mustafa Kemal Atatürk Uluslar arası Sempozyumu Bildirileri (15-18 Mayıs 2006)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2011, s. 11-118.
- CEVİZCİ, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 1999.
- CİHANGİR, Erol, *Papa Eftim’in Muhtıraları ve Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi*, Turan Yayıncılık, İstanbul 1996.
- COPEAUX, Etienne, *Tarih Ders Kitapları’nda Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine (1931-1993)*, Ali Berktaş (çev.), İkinci Basım, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998.
- COPEAUX, Etienne, “Türk Milliyetçiliği: Sözcükler, Tarih, İşaretler”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt: 4, Tanıl Bora, Murat Gültekin (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 44-52.
- CUFALI, Mustafa, *Türk Parlamento Tarihi TBMM VIII. Dönem (1946-1950)*, Cilt:1, TBMM Kültür Sanat Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2012.
- CUFALI, Mustafa, *Türkiye’de Demokrasiye Geçiş Dönemi (1945-1950)*, 1. Baskı, Babil Yayınları, Ankara 2004.
- CUNBUR, Müjgân, *Atatürk ve Millî Kültür*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973.
- ÇAKIR, Ruşen, *Ayet ve Slogan*, Metis Yayınları, İstanbul 2014.
- ÇALIK, Mustafa, *Millî Kimlik Milliyet Milliyetçilik*, 4. Baskı, Cedit Neşriyat, Ankara 2016.
- ÇALIK, Etem, *Türk Düşüncesinde Ziya Gökalp*, Ötüken Neşriyat, İstanbul tarihsiz.
- ÇALIŞKAN Nurhayat, “Martin Heidegger ve Nasyonal Sosyalizm: O Bir Nazi Miydi?”, *Humanitas*, 2016; 4(8), s. 47-63.
- ÇALIŞLAR, İpek, *Halide Edip-Biyografisine Sığmayan Kadın*, İlk Baskı, Everest Yayınları, İstanbul 2010.
- ÇAVDAR, Tefik, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, 3. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara 2004.
- ÇAY, Abdülhalûk, *Türk Ergenekon Bayramı*, TKAE Yay: 88, Ankara 1988.
- ÇAYLAK, Âdem, *Osman Bölükbaşı ve Siyasal Hareketi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010.
- ÇELİK, Muammer, *Erzurumlu Hüseyin Avni Ulaş*, Genişletilmiş 2. Baskı, Dergâh Ya-

- yınları, İstanbul 2017.
- ÇELİK, Bozkurt, “Kuzey İrlanda ve IRA Meselesi”, *Milliyetçilik*, Tevfik Erdem (Ed.), Otorite Yayınları, Antalya 2020, s.
- ÇETİNKAYA, Hikmet, *Yol Arkadaşı Nurettin Veren Anlatıyor: Fethullah Gülen’in 40 Yıllık Serüveni-2*, Günizi Yayıncılık, İstanbul 2005.
- ÇETİNKAYA, Hikmet, *Türkiye Gerçekleri*, 1. Basım, Atlas Yayınları, İstanbul 1976.
- ÇİĞDEM, Ahmet, “Batılılaşma Modernite ve Modernizasyon”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt: 3, Tanıl Bora, Murat Gültekinil (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 68-73.
- ÇİĞ, Muazzez İlmiye, *Atatürk ve Sümerler*, 5. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014.
- ÇINAR, Metin, *Anadoluculuk ve Tek Parti CHP’de Sağ Kanat*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.
- ÇINAR, Menderes, “MHP: Bir Devlet Ciddiyeti Analizi”, *Milliyetçilik, Faşizm ve MHP*, Seyfi Öngider (drl.), Aykırı Yayınları, İstanbul 2002, s. 119-130.
- ÇOLAK, Mustafa, *Osmanlı-Alman İttifakı Çerçevesinde Harbiye Nazırı Enver Paşa ve Türkçü Politikaları*, Fakülte Yayınları, Isparta 2006.
- ÇOLAK, Muhittin, *Milliyetçi Türkiye*, 1. Baskı, Kripto Yayınları, Ankara 2018.
- DABAĞYAN, Levon Panos, *Başbuğ Türkeş ve Milliyetçilik*, Yedirenk Yayınları, İstanbul 2009.
- DANIŞMEND, İsmail Hami, *Türklük Meseleleri*, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul 1983.
- DARENDELİOĞLU, İlhan, *Türkiye’de Milliyetçilik Hareketleri*, 2. Baskı, Anda Dağıtım, İstanbul 1975.
- DARENDELİOĞLU, İlhan, *Türk Milliyetçiliği Tarihinde Büyük Kavga*, Oymak Yayınları, İstanbul 1976.
- DARENDELİOĞLU, İlhan, *Türkiye’de Komünist Hareketler I*, 2. Baskı, Toprak Yayınları, İstanbul 1962.
- DARENDELİOĞLU, İlhan, *Türkiye’de Komünist Hareketler II*, 1. Baskı, Toprak Yayınları, İstanbul 1961.
- DARENDELİOĞLU, İlhan, *Ecevit Marksist mi?* Gül Matbaası, İstanbul 1979.
- DARENDELİOĞLU, İlhan, *Pazarlar Kanlı İdi: Türkiye ve Rusya’da İki İhtilal Provası*, Orkun Yayınları, İstanbul 1977.

- DARENDELİOĞLU, İlhan, *Türk Milliyetçilerinin Kalemiyle Atatürk*, Toprak Yayınları, İstanbul 1961.
- DAVİD, Claude, *Hitler ve Nazizm*, Hüseyin Boysan (çev.), İletişim Yayınları, İstanbul 1991.
- DE GUİGNES, J. *Hunların, Türklerin, Moğolların Ve Daha Sair Batı Tatarlarının Tarihi-i Umumisi (3 cilt)*, Cilt: 1, Hüseyin Cahid Yalçın (Tercüme), Erol Kılınç (yay. hzl.), 2. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018.
- DEĞER, Mehmet Emin, *CIA Kontrgerilla ve Türkiye*, 5. Baskı, Çağ Matbaası, Ankara 1979.
- DELİORMAN, Altan, *Tanıdığım Atsız*, Gözden Geçirilmiş İlaveli 2. Baskı, Orkun Yayınları, İstanbul 2000.
- DELİORMAN, Altan, *Türk Yurdunun Bilgeleri*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2009.
- DELİORMAN, Altan, *Işıklı Hayatlar*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2004.
- DEMİRAY, Tahsin, *Arkada Bıraktığım Küçük İşaret Taşları (1948-1950 Makaleleri)*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1955.
- DEMİRAY, Tahsin, *Le Play Sosyolojisinin 100. Yılı Dünya'da ve Türkiye'de Tesirleri*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1958.
- DEMİRALAY TAŞKIN, Ayşe “Din ve Siyaset İlişkisine Liberal Yaklaşımlar”, *Sosyolojik Açıdan Din ve Siyaset El Kitabı*, Prof. Dr. Özcan Güngör (Ed.), 1. Baskı, Nobel Yayınları, Ankara 2020, s. 100-122.
- DEMİREL, Ahmet, *Tek Parti'nin İktidarı: Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2018.
- DEMİREL, Ahmet, *Ali Şükrü Bey'in Tan Gazetesi*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.
- DEMİREL, Tanel, “1946 Sonrası Muhafazakâr Modernleşmeci Eğilimler Üzerine Bazı Değinmeler”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt: 3, Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 218-221, 228-238.
- DENİZ, A. Rıza, *Sosyal Sınıflar ve Siyasal Partiler Üzerine*, Toplum Yayınları, Ankara 1976.
- DERE, İlker, *Tek Parti Döneminde Din Eğitiminin Yolunu Açan Bakan Hasan Tahsin Banguoğlu*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul 2014.

- DERVİŞOĞLU, Fatih M. *Nuri Demirağ-Türkiye'nin Havacılık Efsanesi*, 1. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007.
- DEVİRAN, Yusuf, *Siyasal İktidar-TRT İlişkisinin Dünü*, Başlık Yayın Grubu, İstanbul 2021.
- DEWEY, John, *Özgürlük ve Kültür*, Vedat Günyol (çev.), Üçüncü Basım, İstanbul 1988.
- DİLİPAK, Abdurrahman, *Menderes Dönemi*, İkinci Baskı, Beyan Yayınları, İstanbul 1990.
- DİLİPAK, Abdurrahman, *Türkiye Nereye Gidiyor?* 6. Baskı, Risale Yayınları, İstanbul 1989.
- DİLİPAK, Abdurrahman, *Laisizm*, 2. Baskı, Beyan Yayınları, İstanbul 1991.
- DİNÇ, Ahmet, *Ülkücü Camianın Kürt Evlatları-Bozkürt*, 1. Baskı, Karakutu Yayınları, İstanbul 2011.
- DOĞAN, Yalçın, *Dar Sokakta Siyaset (1980-1983)*, 4. Basım, Tekin Yayınevi, Ankara 1985.
- DUMAN, Selçuk, *Millî Mücadele Dönemi Dış Etkiler ve Mustafa Kemal'in Tepkisi*, Berikan Yayınları, Ankara 2005.
- DUMAN, Selçuk, *Türkler'de Devlet Başkanlığı Başkanlık Tartışmaları ve Cumhurbaşkanlarımız*, Berikan Yayınları, Ankara 2011.
- DUMAN, Doğan, YORGANCILAR, Serkan, *Türkçülükten İslamcılığa MTTB*, 2. Baskı, Maarif Mektepleri Yayınları, Ankara 2018.
- DURAL, Baran, *Batıda Ve Türkiye'de Kuramsal Milliyetçilik*, 1. Basım, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2018.
- DURAL, Baran, *Milliyetçiliğe Farklı Bir Bakış ve Turan İdealinin Doğuşu*, Birinci Basım, Kamer Yayınları, İstanbul 1992.
- DURAL, Baran, *Pratikten Teoriye Milliyetçi Hareket*, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul 2011.
- DURAL, Baran, *Türk Muhafazakârlığı ve Nurettin Topçu-Başkaldırı ve Uyum*, İkinci Baskı, Kriter Yayınları, İstanbul 2010.
- DURAL, Baran, *Çağdaş Siyasal İdeolojilerde Kuram-Yöntem-Güncel Yaklaşımlar*, Gözden Geçirilmiş 3. Basım, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2019.
- DURAL, Baran, "Yerelden Evrensel'e Milliyetçilik Kıl Çadır İdeolojisi Değildir", *Mil-*

- liyetçilik Soruşturması*, İkbâl Vurucu, İdris Kılıçaslan (hızl.), 1. Baskı, Karaağaç Yayınları, Ankara 2017, s. 17-65.
- DURU, Kâzım Nâmi, *Ziya Gökalp*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1975.
- DUVERGER, Maurice, *Siyasi Partiler*, Ergun Özbudun (Türkçesi), İkinci Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 1974.
- DUVERGER, Maurice, *Siyaset Sosyolojisi* Şirin Tekeli (çev.), Varlık Yayınları, İstanbul 1982.
- EAGLETON, Terry, *Kültür Yorumları*, Özge Çelik (çev.), Birinci Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2005.
- EAGLETON, Terry, *Tanrı'nın Ölümü ve Kültür*, Selin Dingiloğlu (çev.), Birinci Basım, Yordam Kitap, İstanbul 2014.
- ECEVİT, Bülent, *Ortanın Solu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.
- EKİNCİ, Tarık Ziya, "Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve Kürt Sorunu", *Resmî Tarih Tartışmaları-6 (Resmî Tarih'te Kürtler)*, İsmail Beşikçi (Ed.), Özgür Üniversite Kitaplığı, İstanbul 2009, s. 141-220.
- EKİNCİ, Tarık Ziya, *Millet Milliyetçilik ve Anayasa Sorunları*, 1. Basım, Cem Yayınevi, İstanbul 2004.
- ELEVLİ, Avni, *Hürriyet İçin*, Yeni Desen Matbaası, Ankara 1960.
- ENGİN, Vahdettin, "Ahmet Rıza Bey'in Türkçülüğü ve Vatanseverliği", *3 Mayıs 1944 50. Yıl Türkçülük Armağanı*, Prof. Dr. İsmail Aka, Dr. Turan Akkoyunlu, Cansever Tanyeri, Cahit Telci (Yayın Kurulu), Akademi Kitapevi, İzmir 1994, s. 71-76.
- EMİL, Birol, "Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu", *Necmettin Hacıeminoğlu Hatıra Kitabı*, Prof. Dr. Ali İhsan Öbek, Yüksel Topaloğlu vd. (Ed.), Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2017, s. 77-84.
- ER, Ahmet, *Hatıralarım ve Hayatım*, Pamuk Yayıncılık, İstanbul 2007.
- ER, Ahmet, *Hak Dostları*, SOGEV Yayınları, İzmir 2009.
- ERBAKAN, Necmettin, *Adil Ekonomik Düzen*, Semih Ofset, Ankara 1991.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican, *Başlangıcından 20. Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, 1. Baskı, Ankara 2004.
- ERDEM, Ali Naili, *Siyasetin Yollarında*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2004.
- ERDEM, Galip, *Suçlamalar I*, 2. Baskı, Töre-Devlet Yayınları, Ankara 1975.

- ERDEM, Galip, *Suçlamalar II*, 2. Baskı, Töre-Devlet Yayınları, Ankara 1975.
- ERDEM, Galip, *Sosyalizm ve Milliyetçilik Üzerine Mektuplar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1975.
- ERDEM, Tevfik, “Kürt Milliyetçiliği”, *Milliyetçilik*, Tevfik Erdem (Ed.), Otorite Yayınları, Antalya 2020, s. 352-385.
- EREN, Mustafa, *Kanlı Pazar*, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2012.
- ERER, Tekin, *Yasakçılar*, 1. Baskı, Ketebe Yayınları, İstanbul 2018.
- ERER, Tekin, *Türkiye’de Parti Kavgaları*, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul 1963.
- ERER, Tekin, *On Yılın Mücadelesi*, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul 1963.
- ERER, Tekin, *Yassıada ve Sonrası*, Haydar Fevzi Erer (hızl.), Ayhan Matbaası, İstanbul 2010.
- ERGAN, Nevin Güngör, “Mehmet Eröz”, *Milliyetçilik*, Tevfik Erdem (Ed.), Otorite Yayınları, Antalya 2020, s. 931-938.
- ERKAL, Mustafa, *Etnik Tuzak*, Genişletilmiş 4. Baskı, Turan Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 1994.
- ERKAL, Mustafa, “Kültür-Kültürel Kimlik ve Türk Kimliği”, *Alparslan Türkeş Birinci Yıl Armağanı-04.04.1997-04.04.1998*, Mavi Ofset, Ankara 1998, s. 83-98.
- ERKAL, Mustafa, “Fındıkoğlu Ziyaeddin Fafri”, *TDVİA*, Cilt: 13, İstanbul 1996, s. 28-30.
- ERTAN, Mehmet, “Türk Sağ’ının Kızılbaş Algısı”, *Türk Sağ: Mitler, Fetişler ve Düşman İmgeler*, İnci Özkan Kerestecioğlu, Güven Gürkan Öztan (drl.), 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 203-242.
- ERTEKİN, Orhangazi, “Cumhuriyet Döneminde Türkçülüğün Çatallanan Yolları”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt:4, Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 345-352.
- ERTÜRK, Selâhattin, *Diktacı Tutum ve Demokrasi*, Dördüncü Baskı, Yelken-tepe Yayınları, Ankara 1985.
- EROĞLU, Hamza, *Atatürkçülük*, Olgaç Matbaası, Ankara 1981.
- EROĞLU, Kenan, *12 Eylül 1980 Öncesi Ülkücü Hareketin Doktriner Eğitimi*, 1. Baskı, Polietika Yayınları, Ankara 2021.
- EROĞUL, Cem, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İkinci Baskı, İmge Kitapevi, Ankara 1990.

- EROĞUL, Cem, “*Siyaset*”, *Siyaset Bilimi*, Gökhan Atılğan, E. Attila Aytekin (hızl.), 4. Basım, Yordam Kitap, İstanbul 2012, s. 17-28.
- ERÖZ, Mehmet, *Marxizm Leninizm ve Tenkidi*, Üçüncü Baskı, İrfan Matbaası, İstanbul 1978.
- ERÖZ, Mehmet, *Türkiye’de Alevilik-Bektaşilik*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- ERÖZ, Mehmet, *Eski Türk Dini (Gök Tanrı) ve Alevilik-Bektaşilik*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1992.
- ERTAN, Veli, “Burslan, Kıvamüddin”, *TDVİA*, Cilt: 6, s. 461-462.
- ERVERDİ, E. ÖZER, D. DEBBAĞOĞLU, A. *Türk Milliyetçiliği ve Batılılaşma*, İkinci Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 1979.
- ERVERDİ, Ezel, *Nurettin Topçu: Dünden Kalanlar ve Geleceğe Umutlar*, 2. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 2019.
- ERTUĞRUL, Feyzullah, *Hasan Ali Yücel Kenan Öner Davası*, Genişletilmiş 3. Baskı, Güldikenî Yayınları, Ankara 2000.
- Esir Türkler*, Ülkü Ocakları Yayınları, Ankara ?
- EVLİYAOĞLU, Gökhan, *Su Uyur Komünist Uyumaz*, Toprak Yayınları, İstanbul 1962.
- FETHİ NACİ, *100 Soruda Türkiye’de Roman ve Toplumsal Değişme*, İkinci Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1990.
- FEYZİOĞLU, Turhan, *Fırtınalı Yıllarda Ülkücü Hareket*, 3. Baskı, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2005.
- FINDLEY, Carter V. “Tanzimat”, *Modern Dünyada Türkiye (1839-2010)*, Cilt: 4, Reşat Kasaba, Zuhâl Bilgin (Ed.), Kitap Yayınevi, İstanbul 2016, s. 37-66.
- FINDLEY, Carter V. *Modern Türkiye Tarihi-İslam, Milliyetçilik ve Modernlik (1789-2007)*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.
- FIRAT, Gökçe, *Kadro Seçmeler*, İleri Yayınları, İstanbul 2004.
- GEERTZ, Clifford, *Kültürlerin Yorumlanması*, Birinci Baskı, Dost Kitapevi, Hakan Gür (çev.), Ankara 2010.
- GELLNER, Ernest, *Milliyetçiliğe Bakmak*, Simten Coşar-Saltuk Özertürk-Nalân Soyak (çev.), 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.
- GELLNER, Ernest, *Uluslar ve Ulusçuluk*, Büşra Ersanlı-Günay Göksu Özdoğan (çev.), 3. Baskı, Hil Yayınları, İstanbul 2018.

- GEORGEON, François, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri-Yusuf Akçura (1876-1935)*, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.
- GEORGEON, François, “Yusuf Akçura”, Alev Er (çev.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt: 4, Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 505-514.
- GEVGİLİ, Ali, *Türkiye’de Yenileşme Düşüncesi Sivil Toplum Basın ve Atatürk*, İkinci Basım, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1990.
- GEVGİLİ, Ali, *Türkiye’de Kapitalizmin Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar*, İkinci Basım, Bağlam Yayınları, İstanbul 1989.
- GİRİTLİ, İsmet, *Faşizm Tehlikesi mi Komünizm Tehlikesi mi?* Toker Yayınları, İstanbul 1977.
- GOLOĞLU, Mahmut, *MillîŞef Dönemi (1939-1945)*, Goloğlu Yayınları, Ankara 1974.
- GÖÇGÜN, Önder, *Atatürk, Millî Kültür ve Medeniyet*, Pamukkale Üniversitesi Yayınları, Ankara 2010.
- GÖKDEMİR, Ayvaz, “Erol Güngör Vatan Toprağında”, *Prof. Dr. Erol Güngör’ün Anısına Armağan*, Doç. Dr. Ahmet Sevgi (hızl.), Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları No: 1, Selçuk Üniversitesi Matbaası, Konya 1998, s. 265-267.
- GÖKDEMİR, Ayvaz, *Türk Kimliği*, Ecdad Yayınları, Ankara 1990.
- GÖNEL, Tanju, *Millî Kahraman Mareşal Fevzi Çakmak*, 2. Baskı, Su Yayınları, İstanbul 1977.
- GÖRGÜN, Hilal, “Martin Hartmann”, *TDVİA*, Cilt: 16, İstanbul 1997, s. 248-250.
- GÖZE, Ergun, *Peyami Safa Hayatı Şahsiyeti Tesiri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- GÜL, Teoman, *Türk Siyasal Hayatında Recep Peker*, 1. Baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.
- GÜLER, Ali, *Ziya Gökalp*, Halk Kitapevi, İstanbul 2018.
- GÜLER, Ali, *Sarı Paşa*, Türk Metal Sendikası Araştırma Bürosu, Ankara 2006.
- GÜLALP, Haldun, *Kimlikler Siyaseti-Türkiye’de Siyasal İslamın Temelleri*, İlk Basım, Metis Yayınları, İstanbul 2003.
- GÜLLER, Mehmet Ali, *Hükümet-PKK Görüşmeleri (1986-2011)*, 3. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012.

- GÜNDOĞAN, Ali Osman, *Bergson*, Say Yayınları, İstanbul 2010.
- GÜNGÖR, Erol, *Dünden Bugüne Tarih Kültür ve Milliyetçilik*, 11. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007.
- GÜNGÖR, Erol, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, 9. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1995.
- GÜNGÖR, Erol, *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, 15. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2002.
- GÜNGÖR, Erol, *Sosyal Meseleler ve Aydınlar*, R. Güler, E. Kılınç (hızl.), 1. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1993.
- GÜNGÖR, Süleyman, “CHP Ve Milliyetçilik Anlayışında Dönüşüm”, *Türkiye’de Siyasi Partiler ve Milliyetçilik*, Mustafa Yiğit (Ed.), Palet Yayınları, Konya 2022, s. 191-229.
- GÜNDÜZ, Mustafa, *Osmanlı Mirası Cumhuriyetin İnşası*, İlk Baskı, Lotus Yayınları, Ankara 2010.
- GÜRBÜZ, Cazim, *Kartal Gözüyle Milliyetçilik*, 1. Baskı, Asya Şafak Yayınları, İstanbul 2012.
- GÜVENÇ, Bozkurt, *Türk Kimliği*, 5. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul 1997.
- GÜVENÇ, Bozkurt, ŞAYLAN, Gencay, TEKELİ, İlhan, TURAN, Şerafettin, *Türk-İslam Sentezi*, Birinci Baskı, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1991.
- HACALOĞLU, Yücel, *Atsız’ın Mektupları*, İlâveli İkinci Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013.
- HACALOĞLU, Yücel, *Nuri Gürgür’le Türk Milliyetçiliği Üzerine*, Türk Yurdu Yayınları, Ankara 1999.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin, *Milliyetçilik, Ülkücülük, Aydınlar*, 2. Baskı, Töre-Devlet Yayınları, Ankara 1976.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin, *Millet ve Aydınlar*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2004.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin, *Türkçe’nin Karanlık Günleri*, 7. Baskı, Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, İstanbul 2015.
- HACİİBRAHİMOĞLU, Zeki, *Türkeş*, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2013.
- HALL, Stuart, LUBBLEY, Bob, MCLENNAN, Gregor, *Siyaset ve İdeoloji*, Sadun Emrealp (çev.), Birey ve Toplum Yayınları, Ankara 1985.

- HANÇERLİOĞLU, Orfhan, *Felsefe Ansiklopedisi*, Cilt: 5, Remzi Kitapevi, İstanbul 1978.
- HAYES, Carlton J. H. *Milliyetçilik: Bir Din*, Murat Çiftkaya (Türkçesi), İz Yayıncılık, İstanbul 1995.
- HAYİT, Baymirza, *Ruslara Karşı Basmacılar Hareketi*, Babiâli Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2006.
- HAYKIR, Yavuz, “Türk Kültür ve Siyasi Hayatında Nureddin Ardıçoğlu (1914-1982)”, *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, Uluslararası Harput’a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu*, Elazığ 14-16 Mayıs 2015, .s. 285-308.
- HEYD, Uriel, *Türk Ulusçuluğunun Temelleri*, Kadir Günay (çev.), Başbakanlık Basımevi, Ankara 1979.
- HEYWOOD, Andrew, *Siyaset*, Fahri Bakırcı (çev.), 19. Baskı, BB101 Yayınları, Ankara 2018.
- HOBSBAWM, Eric, RANGER, Terence, *Gelenegin İcadı*, Mehmet Murat Şahin (Türkçesi), Birinci Basım, Agora Kitaplığı, İstanbul 2006.
- HOBSBAWM, E. J. *Milletler ve Milliyetçilik*, Osman Akınhay (çev.), 6. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2017.
- HOCAOĞLU, Durmuş, *Laisizmden Millî Sekülerizme*, Birinci Baskı, Selçuk Yayınları, İstanbul 1995.
- HÜSEYİN KÂZİM KADRİ, *Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Hatıralarım*, İsmail Kara (hzl.), 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1991.
- İBRAHİM TEMO, *İttihat ve Terakki Anıları*, İkinci Baskı, Arba Yayınları, İstanbul 2000.
- İLERİ, Celal Nuri, *Türk İnkılâbı*, Recep Duymaz (hzl.), 1. Basım, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2000.
- İLGİN, Abdülkadir, *Gelenek ve Modernite Arasında Bir Kavram: Milliyetçilik*, Net Kitaplık Yayıncılık, Ankara 2021.
- İLHAN, Atilla, *Hangi Batı*, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2005.
- İmzasız, “Türkçülük Nedir?”, *Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik*, Mehmet Kaan Çelen, Haluk Kaycı (hzl.), Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2014, s. 196-198.

- İLHAN, Atilla, *Hangi Atatürk*, V. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.
- İNALCIK, Halil, *Osmanlı ve Modern Türkiye*, Tuğçe İnceoğlu (Ed.), 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2013.
- İNALCIK, Halil, *Rönesans Avrupası Türkiye'nin Batı Medeniyeti İle Özdeşleşme Süreci/Seçme Eserler V.3*, Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.
- İNALCIK, Halil, *Atatürk ve Demokratik Türkiye*, 3. Baskı, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2009.
- İNALCIK, Halil, “Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi”, *Atatürk ve Çağdaşlaşma*, Mehmet Saray, Hüseyin Tosun (hızl.), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010.
- İNAN, Afet, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Arı İnan (hızl.), 8. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.
- İNAN, Afet, *Tarihten Geleceğe*, Birinci Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1970.
- İŞCAN, Mehmet Zeki, “Selefilik'in Temel Esasları ve Sosyopolitik Arka Plan”, *Tarihte ve Günümüzde Selefilik Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı (İslami İlimler Araştırma Vakfı-8-10 Kasım 2013)*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2014, s. 91-110.
- İREM, Nazım, “Bir Değişim Siyaseti Olarak Türkiye’de Cumhuriyetçi Muhafazakârlık”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt: 5, Tanıl Bora, Mustafa Gültekin-gil (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 105-117.
- İŞINSU, Emine, *Sanrı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1989.
- IZADY, Mehrdad R. *The Kurds: A Concise Handbook*, Published Taylor and Francis, Transferred to Dijital Printging 2009.
- IZADY, Mehrdad R. *Kürtler-Bir El Kitabı*, Cemal Atila (çev.), Doz Basım Yayınları, İstanbul 2004.
- JAFFRELOT, Christophe, “Bir Milliyetçilik Kuramı İçin”, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek*, Alain Dieckhoff- Christophe Jaffrelot (yay. hızl.), Devrim Çetinkasap (çev.), 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s. 23-69.
- JENKİNS, Gareth H. *Gerçek ile Fantezi Arasında: Türkiye’nin Ergenekon Soruşturması*, Singapur 2009 (Türkçesi: Mart 2010), Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program (Orta Asya-Kafkaslar Enstitüsü & İpek Yolu Çalışmaları

Programı)

KABACALI, Alpay, *Türkiye’de Gençlik Hareketleri*, 3. Baskı, Gürer Yayınları, İstanbul 2007.

KABAKLI, Ahmet, *Devlet Felsefemiz*, 1. Baskı, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2003.

KABAKLI, Ahmet, *Temellerin Duruşması*, 24. Baskı, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2006.

KABAKLI, Ahmet, *Kültür Emperyalizmi*, 3. Baskı, Toker Yayınları, İstanbul Tarihsiz.

KABAKLI, Ahmet, *Güneydoğu Yakından*, Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, Ankara 1990.

KABAKLI, Ahmet, “Prof. Dr. Erol Güngör İçin”, *Prof. Dr. Erol Güngör’ün Anısına Armağan*, Doç. Dr. Ahmet Sevgi (yay. hzl.), Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları No: 1, Selçuk Üniversitesi Matbaası, Konya 1998, s. 260-261.

KADIOĞLU, Ayşe, “Milletini Arayan Devlet: Türk Milliyetçiliğinin Açmazları”, 75 *Yılda Tebaa’dan Yurttaş Doğru*, Artun Ünsal (Ed.), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 201-212.

KAFES, Mahmut, “Ebu Hayyan el-Endelüsi”, *TDVİA*, Cilt: 10, İstanbul 1994, s. 152-153.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*, 6. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk-İslam Sentezi*, 6. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Türkler ve Medeniyet*, Hamle Yayınları, İstanbul 1995.

KALAFAT, Yaşar, *Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı, Karakteri, Dönemindeki İç ve Dış Olaylar*, Boğaziçi Yayınları, Ankara 1992.

KANTARCIOĞLU, Sevim, *Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm*, 1. Basım, Paradigma Yayınları, İstanbul 2007.

KAPANİ, Münci, *Politika Bilimine Giriş*, 58. Baskı, Serbest Kitaplar, Ankara 2019.

KAPLAN, Mehmet, *Nesillerin Ruhu*, 14. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017.

KAPLAN, Mehmet, ENGÜNİN, İnci, KERMAN, Zeynep, BİRİNCİ, Necat, UÇMAN, Abdullah, *Atatürk Devri Fikir Hayatı I*, Birinci Baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.

- KARA, Abdulvahap, “Türk Dünyasının 20 Yıllık İşbirliği Sürecinde Türkiye ve Kazakistan”, *Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye*, Doç. Dr. Okan Yeşilot (Ed.), 2. Baskı, Ümraniye Belediyesi Yayınları, İstanbul 2012, s. 195-209.
- KARABACAK, Ahmet, *Üç Hilal'in Hikâyesi*, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2011.
- KARABULAK, Ozan, *Atsız ve Türkçülüğün Yarım Asrı*, 2. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017.
- KARACA, Kurt, *Milliyetçi Türkiye: Milliyetçi Toplumcu Düzen, Dokuz Işık Üzerinde Bir İnceleme*, Çınar Yayınevi, İstanbul 1970.
- KARADENİZ, Harun, *Olaylı Yıllar ve Gençlik*, 7. Baskı, May Yayınları, İstanbul 1979.
- KARAKÖSE, Nejdet, *Afrika Grupları Komutanı-Kafkas İslam Ordusu Komutanı-Sütlüce Fabrikasının Sahibi Nuri Paşa (Killigil)*, Birinci Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2012.
- KARAÖRS, Metin, “Kurt Başlı Kalem Necdet Sevinç'in Kitapları Hakkında”, *Necdet Sevinç'in Anısına: Bir Türk Münevverinin Seyir Defteri*, Oğuzhan Cengiz (yay. hzl.), Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2012, s. 15-58.
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, *Politika'da 45 Yıl*, İkinci Basılış, İletişim Yayınları, İstanbul 1984.
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, *Ankara* (Roman), İletişim Yayınları, İstanbul 2004.
- KARATAŞ, Şaban, *TRT Kavgası*, Emek Matbaacılık, İstanbul 1978.
- KARATEPE, Şükrü, *Tek Parti Dönemi*, 4. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul 2011.
- KARATEPE, Şükrü, *Darbeler ve Anayasalar*, 5. Baskı, a Kitap, Ankara 2017.
- KARAYERLİ, Müjdat, “Prof. Dr. Erol Güngör'De Tercüme Anlayışı”, *Prof. Dr. Erol Güngör'ün Anısına Armağan*, Doç. Dr. Ahmet Sevgi (yay. hzl.), Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları No: 1, Selçuk Üniversitesi Matbaası, Konya 1998, s. 161-168.
- KARPAT, Kemal, *Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi (1876-1980)*, Esin Soğancılar (çev.), 1. Baskı, İmge Kitapevi, İstanbul 2007.
- KARPAT, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- KARPAT, Kemal, *Türk Siyasi Tarihi*, Ceren Elitez (çev.), 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

- KARPAT, Kemal H. *Osmanlı'da Değişim Modernleşme ve Uluslaşma*, Dilek Özdemir (çev.), 1. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara 2006.
- KAYALI, Kurtuluş, *Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri*, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2018.
- KEDOURİE, Elie, *Avrupa'da Milliyetçilik*, M. Haluk Timurtaş (çev.), İkinci Baskı, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1971.
- KERESTECİOĞLU, İnci Özkan, “Uyuyan Güzeli Uyandıran Prens'ten Frankeştayn Canavarına”, *Modern Siyasal ideolojiler*, H. Birsen Hekimoğlu Örs (drl.), 11. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2021, s. 307-344.
- KEYDER, Çağlar, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, 19. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.
- KİLİ, Suna, *Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli*, Yenigün Haber Ajansı, Ankara 1998.
- KINROSS, Lord, *Atatürk-Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Necdet Sander (Türkçesi), İlk Baskı, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1994.
- KİRİŞÇİOĞLU, Fatih, “Türk Milliyetçilerinin Komünizme Karşı Mücadelesi ve Milliyetçilik Hareketleri”, *Tarihte Türkler ve Alparslan Türkeş*, Cilt:4, Semih Yalçın (Ed.), Berikan Yayınları, Ankara 2003, s. 1-40.
- KILIÇ, Murat, *Allah, Vatan, Soy, Mili Mukaddesat: Türk Milliyetçiler Derneği*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.
- KILIÇ, Ecevit, *Özel Harp Dairesi: Türkiye'nin Gizli Tarihi*, 2. Baskı, Güncel Yayınları, İstanbul 2007.
- KILIÇBAY, Mehmet Ali, *Siyasetin Bu Mu Türkiye*, 1. Baskı, Ebabil Yayınları, Ankara 2006.
- KILINÇ, Erol, *Damla Damla Yaşadıklarım*, 2. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2012.
- KIŞLALI, Ahmet Taner, *Kemalizm Laiklik ve Demokrasi*, 7. Baskı, İmge Kitapevi, İstanbul 2001.
- KIRIMLIOĞLU, Cezmi, *Milliyetçi Türkiye'ye Doğru*, Töre-Devlet Yayınları, Ankara 1974.
- KIVILCIMLI, Hikmet, *Finans Kapital ve Türkiye*, 2. Baskı, Diyalektik Yayınları, İstanbul 1978.

- KOÇAK, Cemil, *Tek Parti: Cumhuriyet ve Şefler*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2016.
- KOÇAK, Cemil, *Türkiye’de Millî Şef Dönemi*, Cilt: 1, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.
- KOÇAK, Cemil, *Tek Parti Döneminde Muhalif Sesler*, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.
- KOÇAK, Orhan“1920’lerden 1970’lere Kültür Politikaları”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt: 2, Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 370-381.
- KODAMAN, Bayram, *Cumhuriyetin Tarihi ve Fikri Temelleri*, SDÜ Yayınları, Isprata 2001.
- KODAMAN, Bayram, “Milliyetçiliği Halka Mal Eden Adam: Alparslan Türkeş”, *Alparslan Türkeş Birinci Yıl Armağanı (04.04.1997-04.04.1998)*, Mavi Ofset, Ankara 1998, s. 137-150.
- KOHN, Hans, *Türk Milliyetçiliği*, Ali Çetinkaya (çev.), Hilmi Kitapevi, İstanbul 1944.
- KONGAR, Emre, *Türk Siyasal Yaşamında Cepheler ve Sosyal Devlet Kavramı*, Sevinç Matbaası, Ankara 1975.
- KORKMAZ, Alâaddin, *Ziya Gökalp Aksiyonu Meşrutiyet ve Cumhuriyet Üzerindeki Tesirleri*, Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1988.
- KORKMAZ, Abdullah, “Mümtaz Turhan’ın Milliyetçiliğe ve Modernleşmeye Bakışı”, *Gazi Üniversitesi Prof. Dr. Mümtaz Turhan Sempozyumu 2-3 Kasım 2009*, Ankara 2009, s. 147-159.
- KURAN, Ercüment, *Türkiye’nin Batılılaşması ve Millî Meseleler*, Mümtazer Türköne (drl.), Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994.
- KUTAY, Cemal, *Prens Sabahaddin Bey, II. Abdülhamit, İttihat Ve Terakki*, Ergun Matbaası, İstanbul 1964.
- KÜÇÜK, Hasan, *Türk Milliyetçiliğinin Büyük Önderlerinden Mümtaz Turhan*, İrfan Matbaası, İstanbul 1977.
- KÜÇÜKİZSİZ, Recep, *Türk Basınında Ülkücü Hareket Hergün Gazetesi (1976-1980)-1*, Yusufiye Vakfı Yayınları, 2021.
- KÖKEN, Nevzat, *Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014.

- KÖKER, Levent, *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*, 10. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, 4. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 1991.
- KÖRÜKLÜ, Refet, YAVAN, Cengiz, *Türkçülerin Kaleminden Atsız*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2000.
- KÖRÜKLÜ, Refet, "3 Mayıs 1944 Türk Milletinin Devletine Sahip Çıkma Hareketidir", *3 Mayıs 1944 50. Yıl Türkçülük Armağanı*, Prof. Dr. İsmail Aka, Dr. Turan Akkoyunlu, Cansever Tanyeri, Cahit Telci (Yayın Kurulu), Akademi Kitabevi, İzmir 1994, s. 32-36.
- KÖSOĞLU, Nevzat, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Ziya Gökalp*, 3. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013.
- KÖSOĞLU, Nevzat, *Millî Kültür ve Kimlik*, 6. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018.
- KÖSOĞLU, Nevzat, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Ziya Gökalp*, 3. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013.
- KÖSOĞLU, Nevzat, *Türk Kimliği ve Türk Dünyası*, 1. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1998.
- KÖSOĞLU, Nevzat, *Türk Dünyasında Yeni Bir Medeniyet Tasarımı*, 2. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015.
- KÖSOĞLU, Nevzat, *Hatıralar Yahut Bir Vatan Kurtarma Hikâyesi*, Osman Çakır (Söyleşi), Gözden Geçirilmiş İkinci Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010.
- KÖSOĞLU, Nevzat, *Dündar Taşer*, 3. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015.
- KÖSOĞLU, Nevzat, *Konuşmalar*, 1. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1987.
- KÖSOĞLU, Nevzat, *Galip Erdem*, 3. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010.
- KÖSOĞLU, Nevzat, *Kitap Şuuru*, 4. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018.
- KÖSOĞLU, Nevzat, *Millî Kültür Mozaik Kültürler ve Bölücülük*, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, Ankara 2004.
- KUL, Ali Burak, "1946-1953 Dönemi Demokrat Parti'nin Milliyetçiliği ve Milliyetçilerle İlişkileri", *Türkiye'de Siyasi Partiler ve Milliyetçilik*, Mustafa Yiğit (Ed.), Palet Yayınları, Konya 2022, s. 231-300.
- KURT, Ümit, *Türk'ün Büyük Bıçare Irkı-Türk Yurdu'nda Milliyetçiliğin Esasları (1911-1916)*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.

- KUZU, Ali, *Alparslan Türkeş Dokuz Işık*, 4. Baskı, Kariyer Yayınları, İstanbul 2019.
- KÜÇÜK, Sami, *Rumeli'den 27 Mayıs'a: İhtilal'in Kaderini Belirleyen Köşk Harekâtı*, İlk Baskı, İstanbul 2008.
- KÜÇÜK, Abdurrahman, "Alparslan Türkeş'in Din Anlayışı ve İslama Bakışı", *Alparslan Türkeş Birinci Yıl Armağanı (04.04.1997-04.04.1998)*, Mavi Ofset, Ankara 1998, s. 157-168.
- LAÇİNER, Ömer, "*Türk Militarizmi I*", *Bir Zümre Bir Parti Türkiye'de Ordu*, Ahmet Insel, Ali Bayramoğlu (drl.), Birikim Yayınları, İstanbul 2004, s. 13-29.
- LANDAU, Jacob M. *Pantürkizm*, Mesut Akın (Türkçesi), Birinci Baskı, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1999.
- LANDAU, Jacob M. *Türkiye'de Sağ ve Sol Akımlar*, Erdinç Baykal (Türkçesi), 2. Baskı, Turhan Kitapevi, İstanbul 1979.
- LARRAİN, Jorge, *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*, Neşe Nur Domaniç (Türkçesi), Birinci Baskı, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1995.
- Le BON, Gustave, *Bir Tarih Felsefesinin İlmî Esasları*, Haydar Rifat (Tercüme), Erol Kılınç (yay. hzl.), 2. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016.
- Le BON, Gustave, *Kitleler Psikolojisi*, Yunus Ender (yay. hzl.), Hayat Yayınları, İstanbul 1997.
- LEWIS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Prof. Dr. Metin Kırıatlı (çev.), 5. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 1993.
- LİMONCUOĞLU, Alihan "Millet Partisi 1948", *Türkiye'de Siyasi Partiler ve Milliyetçilik*, Mustafa Yiğit (Ed.), Palet Yayınları, Konya 2022, s. 301-314.
- KONUKMAN, Ercüment, *Görüşler*, Ankara 1987.
- KUSHNER, David, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, Zeki Doğan (Tercüme), Fener Yayınları, İstanbul 1998.
- MACİT, Nadim, *Türk Milliyetçiliği: Kültürel Akıl İçtihat ve Siyaset*, Berikan Yayınları, Ankara 2011.
- MAKSUDYAN, Nazan, *Türklüğü Ölçmek: Bilimkurgusal Antropoloji ve Türk Milliyetçiliğinin Irkçı Cephesi*, Üçüncü Basım, Metis Yayınları, İstanbul 2016.
- MALDYBEK, Akmaral, ERDEM, Tevfik, "Erol Güngör ve Milliyetçilik", *Milliyetçilik*, Tevfik Erdem (Ed.), Otorite Yayınları, Antalya 2020, s. 912-923.
- MANGO, Andrew, "Atatürk", *Modern Dünyada Türkiye (1839-2010)*, Cilt: 4, Reşat

- Kasaba, Zuhale Bilgin (Ed.), Kitap Yayınevi, İstanbul 2016, s. 135-166.
- MARCUSE, Herbert, *Tek Boyutlu İnsan*, Aziz Yardımlı (çev.), İkinci Baskı, İstanbul 1990.
- MARDİN, Şerif, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri*, 10. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.
- MARDİN, Şerif, *Türk Modernleşmesi/Makaleler 4*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1991.
- MARDİN, Şerif, *Yeni Osmanlı Düşüncesi'nin Doğuşu*, Ömer Laçiner (yay. hzl.), 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.
- MARDİN, Şerif, *Türkiye'de Din ve Siyaset*, Mümtaz'er Türköne-Tuncay Önder (drl.), 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1991.
- MARDİN, Şerif, *İdeoloji*, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1997.
- MASSİCARD, Elise, *Türkiye'den Avrupa'ya Alevî Hareketin Siyasallaşması*, Ali Berktaş (çev.), 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.
- MAZICI, Nurşen, *Tek Parti Dönemi*, 1. Baskı, Pozitif Yayınları, İstanbul 2011.
- MERT, Yener Lütfü, *Cumhuriyet Döneminde Kapatılan Siyasi Partiler*, 1. Baskı, İlkim Yayınları, Ankara 2008.
- MEYDAN, Sinan, *Atatürk ve Türklerin Saklı Tarihi*, Birinci Baskı, Truva Yayınları, İstanbul 2007.
- MOLLAER, Fırat, "Tunç, Mustafa Şekip", *TDVİA*, Cilt: 41, İstanbul 2012.
- MORAN, Berna, "Saatleri Ayarlama Enstitüsü", *Bir Gül Bu Karanlıkta Tanpınar Üzerine Yazılar*, Abdullah Uçman, Handan İnci (hzl.), İkinci Baskı, 3F Yayınevi, İstanbul 2008, s. 262-279.
- MUMCU, Ahmet, *Atatürk'ün Kültür Anlayışında Vicdan Ve Din Özgürlüğünün Yeri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1991.
- MUMCU, Uğur, *Suçlular ve Güçlüler*, 13. Basım, Tekin Yayınevi, İstanbul 1984.
- MUMCU, Uğur, *Aybar'la Söyleşi*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1994.
- MUMCU, Uğur, *Rabıta*, Um-ag Yayınları, Ankara 1998.
- MUMCU, Uğur, *Kürt Dosyası*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1993.
- Mustafa Şekip, "Milliyetçilik Mefhumun Tahlili", *Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik*, Mehmet Kaan Çelen, Haluk Kaycı (hzl.), Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2014, s.94-99.

- MÜFTÜOĞLU, Rıza, *Derin Sayfalarıyla Milliyetçi Hareket*, 1. Baskı, Akis Kitap, İstanbul 2006.
- MÜFTÜOĞLU, Rıza, *Siyasette Yeni Boyut Milliyetçilik*, Genişletilmiş 2. Baskı, Sistem Ofset, Ankara 1995.
- M. NERMİ, “Milliyetçilik ve Devlet”, *Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik*, Mehmet Kaan Çelen, Haluk Kaycı (hızl.), Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2014, s. 114-116.
- MCLELAN, David, *İdeoloji*, Barış Yıldırım (çev.), 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005.
- NADİ, Nadir, *Atatürk İlkeleri Işığında Uyarmalar-Bir İflasın Kronolojisi (1950-1960)*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul 1961.
- NALBANTOĞLU, Muhiddin, *Alparslan Türkeş ile Tarihi Aydınlatan Sohbetler*, Toker Yayınları, İstanbul 2010.
- NAZARET DAĞAVARYAN, *Hristiyan Protestanlığının ve Kızılbaşlığın Doğuşu*, Kevork Taşkiran (çev.), 1. Basım, Kor Kitap, İstanbul 2018.
- NESİN, Aziz, *Bulgaristan’da Türkler Türkiye’de Kürtler*, Adam Yayınları, İstanbul 1989.
- NEZİROĞLU, İrfan, YILMAZ, Tuncer, *Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, Cilt: 2, TBMM Basımevi, Ankara 2015.
- NİCCOLO MACHIEVELLİ, *Prens*, Nazım Güvenç (çev.), İkinci Baskı, Anahtar Kitapları Yayınevi, İstanbul 1994.
- Nuri Gürgür İle Türk Milliyetçiliği Üzerine*, Yücel Hacaloğlu (hızl.), Türk Yurdu Yayınları, Ankara 1999.
- ÖGEL, Bahaeddin, YILDIZ, Hakkı Dursun, KIRZIOĞLU, Fahrettin vd. *Türk Millî Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1992.
- ÖĞÜN, Süleyman Seyfi, *Türk Politik Kültürü*, 1. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul 2000.
- ÖĞÜN, Süleyman Seyfi, *Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik*, 1. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul 2000.
- ÖLÇEN, Ali Nejat, *Faşizm Millet Meclisi’nde Yargılanıyor*, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara 1977.
- ÖRTÜLÜ, Erdoğan, *Üç İhtilalin Hikâyesi*, Üçüncü Baskı, Millî Ülkü Yayınevi, İstanbul

1974.

ÖZAKPINAR, Yılmaz, *Kültür Değişimleri ve Batılılaşma Meselesi*, 5. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015.

ÖKSÜZ, İskender, *Türk'üm Özür Dilerim*, 4. Baskı, Panama Yayıncılık, Ankara 2018.

ÖMER SEYFETTİN, *Türklük Üzerine Yazılar*, Muzaffer Uyguner (drl. ve hzl.), Bilgi Yayınevi, İstanbul 1988.

ÖNER, Kenan, *Siyasi Hatıralarım ve Bizde Demokrasi*, Osmanbey Matbaası, İstanbul 1948.

ÖNER, Sakin, *Arif Nihat Asya*, Toker Yayınları, İstanbul 1979.

ÖNER, Sakin, *Ülkücü Hareket'in Meseleleri*, Toker Yayınları, İstanbul 1977.

ÖZAKINCI, Cengiz, *Türkiye'nin Siyasi İntiharı Yeni Osmanlı Tuzağı*, 19. Baskı, Otopsi Yayınları, İstanbul 2009.

ÖZBALCI, Mustafa, *Yâhya Kemâl'in Duygu ve Düşünce Dünyası*, 3. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2006.

ÖZBUDUN, Ergun, "Millî Mücadele ve Cumhuriyet'in Resmî Belgelerinde Yurttaşlık ve Kimlik Sorunu", *75 Yılda Tebaa'dan Yurttaş Doğru*, Artun Ünsal (Ed.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s. 151-157.

ÖZBUDUN, Sibel, *Antropoloji Gözüyle Sınıf Kültür Kimlik Yazıları*, Genişletilmiş 2. Baskı, Ütopya Yayınevi, Ankara 2014.

ÖZCAN, Ömer, *Türkçüler: Cumhuriyet Devrinde Bir İdealin Takipçileri*, 1. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 2020.

ÖZDAĞ, Muzaffer, *Atatürk ve Türk Milliyetçiliği*, Birinci Basım, Kripto Yayınları, Ankara 2018.

ÖZDAĞ, Muzaffer, *Türk Alevîliği'nin Yükselişi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.

ÖZDAĞ, Ümit, *Yeniden Türk Milliyetçiliği*, 5. Baskı, Kripto Yayınları, Ankara 2016.

ÖZDOĞAN, Günay Göksu, *Turan'dan Bozkurt'a: Tek Parti Döneminde Türkçülük*, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2019.

ÖZDOĞAN, Günay Göksu, "Dünya'da ve Türkiye'de Turancılık", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, Cilt: 4, Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 388-396.

ÖZKAYNAR, Kürşad, "Alparslan Türkeş Liderliğinde Milliyetçi Hareket Partisinin

- Yeniden Kuruluşu ve Türk Siyaseti, Kültür ve Devlet Hayatı İçerisindeki İdeolojik Duruşu”, *Dünden Bugüne Türk Milliyetçiliği ve Milliyetçi Hareket Sempozyumu*, Sonsuz Türk Stratejik Araştırmalar Merkezi, 17 Şubat 2018, İstanbul, s.125-138.
- ÖZKIRIMLI, Umut, *Milliyetçilik Kuramları*, Birinci Baskı, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1999.
- ÖZLEM, Doğan, “Türkiye’de Pozitivizm ve Siyaset”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt: 3, Uygur Kocabaşoğlu (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 452-464.
- ÖZNUR, Hakkı, *Ülkücü Hareket-I*, Akik Yayınları, Ankara 1996.
- ÖZNUR, Hakkı, *Ülkücü Hareket*, Cilt: 5, İkinci Baskı, Alternatif Yayınları, Ankara 1999.
- ÖZNUR, Hakkı, *1993 Örtülü Darbe*, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.
- ÖZMAN, Aylin, DEDE, Kadir, “Türk Sağı ve Masonluğun Söylemsel İnşâsı”, *Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeler*, İnci Özkan Kerestecioğlu, Güven Gürkan Öztan (drl.), 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 169-201.
- ÖZTAN, Güven Gürkan, “Türk Sağı’nda Devlet Fetişizmine Dair”, *Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeler*, İnci Özkan Kerestecioğlu, Güven Gürkan Öztan (drl.), 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 425-458.
- ÖZTUNA, Yılmaz, “Tarih Perspektifinde Alparslan Türkeş”, *Alparslan Türkeş Birinci Yıl Armağanı (04.04.1997-04.04.1998)*, Mavi Ofset, Ankara 1998, s. 181-186.
- ÖZDEMİR, Mehmed Niyazi, *Millet ve Türk Milliyetçiliği*, 5. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018.
- ÖZDEMİR, Hikmet, *Sivil Cumhuriyet*, 1. Basım, Boyut Yayınları, İstanbul 1991.
- ÖZDEMİR, Hikmet, *Devlet Krizi- TC. Cumhurbaşkanlığı Seçimleri*, Afa Yayınları, İstanbul 1989.
- ÖZEKMEKÇİ, M. İnanç, “Türk Sağının Ayasofya İmgesi”, *Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeler*, İnci Özkan Kerestecioğlu, Güven Gürkan Öztan (drl.), 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 283-306.
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, *Tarih Boyunca Bektaşilik*, 1. Baskı, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul 1990.
- ÖZTÜRK, O. Metin, *Ordu ve Politika*, 2. Baskı, Gündoğan Yayınları, Ankara 2000.

- ÖZTÜRK, Sevede, “Din ve Siyaset İlişkisine Teorik Yaklaşımlar”, *Sosyolojik Açıdan Din ve Siyaset El Kitabı*, Prof. Dr. Özcan Güngör (Ed.), 1. Basım, Nobel Yayınları, Ankara 2020, s. 42-58.
- ÖZTÜRK, Sevede, “Din ve Siyaset İlişkisine Araçsal Yaklaşımlar”, *Sosyolojik Açıdan Din ve Siyaset El Kitabı*, Prof. Dr. Özcan Güngör (Ed.), 1. Baskı, Nobel Yayınları, Ankara 2020, s. 60-76.
- ÖZTÜRKMEN, Arzu, *Türkiye’de Folklor ve Milliyetçilik*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.
- ÖZYÜREK, Esra, *Modernlik Nostaljisi*, Ferit Burak Aydar (çev.), İkinci Basım, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2009.
- OCAK, Ahmet Yaşar, *Sarı Saltık Popüler İslam’ın Balkanlar’daki Destanî Öncüsü (13. yy)*, TTK Yayınları, Ankara 2002.
- OCAK, Ahmet Yaşar, *Alevî Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.
- OĞUZOĞLU, Yusuf, “Cumhuriyetin En Değerli Kazanımı: Laiklik”, *Cumhuriyetin Kazanımları*, Bülent Çukurova, Fevzi Çakmak (Ed.), Rotary 2440 Bölge Federasyonu, İzmir 2017, s. 27-58.
- OKAN, Acar, *İsmi Lâzım Değil Hatırladıklarım Kırk Ambar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015.
- OKURER, Cahit, *Milliyetçiliğimizin Temel Fikirleri*, Toprak Dergisi Yayınları Nu: 20, İstanbul 1962.
- OKURER, Cahit, *İdeal Milliyetçilik*, İlaveli 2. Baskı, Yağmur Yayınları, İstanbul 1962.
- OKUYAN, Yaşar, *O Yıllar*, Deniz Güçer (yay. hzl.), 3. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul 2010.
- ONUR, Hüdavendigâr, *Türk Sağı Sözlüğü*, 3. Baskı, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2005.
- ONUR, Hüdavendigâr, *Arvasi Hocayla Başbaşa*, Marifet Yayınları, İstanbul 2007.
- ORAN, Baskın, *Atatürk Milliyetçiliği*, Birinci Baskı, Dost Kitapevi, Ankara 1988.
- ORAN, Baskın, “Kürt Milliyetçiliğinin Diyalektiği”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt: 4, Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 871-879.
- ORKUNOĞLU, Yener, *Marksizm Milliyetçilik ve Demokratik Ulus*, 1. Baskı, İletişim

Yayınları, İstanbul 2018.

- ORTAYLI, İlber, *Türklerin Tarihi*, Timaş Yayınları, İlk Baskı, İstanbul 2015.
- ORTAYLI, İlber, *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- ORTAYLI, İlber, *Gelenekten Geleceğe*, İlk Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2008.
- OYTAN, M. Tefvik, *Bektaşiliğin İçyüzü*, Cilt: 1, İstanbul Maarif Kitabhanesi Matbaası, İstanbul 1945.
- OZANKAYA, Özer, *Cumhuriyet Çınarı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994.
- PAKYÜREK, Nurettin, *Millî Meseleler ve Türkes*, Dede Korkut Yayınları, İstanbul 1976.
- PARLA, Taha, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, İlk Basım, Metis Yayınları, İstanbul 2018.
- PARLA, Taha, *Türkiye'nin Siyasal Rejimi*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.
- PARLA, Taha, *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmî Kaynakları*, Cilt: III, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1992.
- PEARSON, Karl, *Islah-ı Irk*, Mustafa Rahmi (Mütercim), Maarif Vekâleti Neşriyatı, Ankara 1339.
- PEKMEZCİ, Necdet, BÜYÜKYILDIZ, Nurşen, *Ülkücüler-Öteki Devletin Şehitleri*, Birinci Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 1999.
- PERİNÇEK, Doğu, *Gladyo Ve Ergenekon*, İlk Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul 2008.
- PİRSELİMOĞLU, Münip, *CHP Dosyası (1923-1973)*, Eser Matbaası, Ankara 1973.
- PINAR, Mehmet, *Anadoluculuk ve Köycülük Bağlamında Türkiye Köylü Partisi (1952-1958)*, 1. Basım, Libra Yayınları, İstanbul 2020.
- POOLE, Ross, *Ahlak ve Modernlik*, Mehmet Küçük (çev.), Birinci Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1993.
- Recep Peker'in İnkılab Dersleri Notları*, Ulus Basımevi, Ankara 1935
- RECEBOV, Recep, TAŞ, Cesurhan, "Liberal Milliyetçilik: Kabileden Devlete; Etnikçilikten Milliyetçiliğe", *Milliyetçilik Tipolojileri*, Hasan Acar (Ed.), 1. Basım, Nobel Yayınları, Ankara 2018, s. 29-53.
- RENAN, Ernest, *Ulus Nedir?* Gökçe Yavaş (çev.), 2. Baskı, Pinhan Yayınları, İstanbul 2016.
- RESNICK, Philip, "Kozmopolitizm ve Milliyetçilik", *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek*, Alain Dieckhoff- Christophe Jaffrelot (yay. hzl.), Devrim Çetinkasap (çev.), 2.

- Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s. 315-332.
- ROSANYİ, Laszlo, *Tarihte Türklük*, TKAE Yayınları, Ankara 1971.
- RUSSEL, Bertrand, *Siyasal İdealler*, Birinci Basım, Deniz Kitaplar, İstanbul 1983.
- SANÇAR, Nejdet, *İnönü İle Hesaplaşma*, Afşın Yayınları, Ankara 1973.
- SANÇAR, Nejdet, *Hasan Ali İle Hesaplaşma*, Işıl Matbaası-Aylı Kurt Yayınları, İstanbul 1947.
- SANÇAR, Nejdet, *Gizli Komünist Belgeleri*, Ayyıldız Matbaası-Afşın Yay. Nu: 7, Ankara 1966
- SAFA, Peyami, *Türk İnkılâbına Bakışlar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
- SAFA, Peyami, *Sosyalizm Marksizm Komünizm*, 5. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1990.
- SARAY, Mehmet, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2000.
- SATILMIŞ, Alişan, TURHAN, Metin, *Ülkücü Hareket'in ABC'si*, Cilt: 2, 1. Baskı, Altinküre Yayınları, Ankara 2002.
- SAVCI, Bahri, *Demokrasimiz Üzerine Düşünceler*, Sevinç Matbaası, Ankara 1963.
- SAVRUN, Ergenekon, "Modern Milliyetçilik", *Milliyetçilik Tipolojileri*, Hasan Acar (Ed.), 1. Basım, Nobel Yayınları, Ankara 2018, s. 3-26.
- SAYILGAN, Aclan, *Dünya'yı Saran Tehlike: Anarşik Hareketler ve Tedbirler*, Ufuk Ajansı Yay. No: 5, İstanbul 1973.
- SAYILGAN, Aclan, *Solda Bitmeyen Kavga*, Ayşe Yay. No: 2, Ankara 1970.
- SAYILGAN, Aclan, *Yeni Kavga: Millî Demokratik Devrim Nedir?* Ayşe Yay. No: 3, Ankara 1970.
- SAYLAN, İbrahim, DOĞAN, Erkan, *Kemalizm ve Tek Parti Dönemi-Tanımlama ve Anlamaya Yönelik Farklı Yaklaşımlar*, 1. Basım, Efil Yayınevi, Ankara 2017.
- SEL, N.20. yy'ın Şakası: *Milliyetçi Cephe*, Habora Kitapevi, İstanbul 1975.
- SELVİ, Abdülkadir, SEVEN, Erhan, *Alperen*, Nesil Yayınları, İstanbul 2009.
- SEFERCİOĞLU, Necmeddin, *3 Mayıs 1944 ve Türkçülük Davası*, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, Ankara 2009.
- SEFERCİOĞLU, Necmeddin, *Türkçü Dergiler*, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları,

- Ankara 2008.
- SEFERCİOĞLU, Necmeddin, *Türk Milliyetçiler Derneği ve Kapatılış Davası*, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2012.
- SEKBAN, Şükrü Mehmet, *Kürt Sorunu*, Menteş Basımevi, 1970.
- SERDENGECİTİ, Osman Yüksel, *Mabetsiz Şehir-Bu Millet Neden Ağlar?* Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2002.
- SERDENGECİTİ, Osman Yüksel, *Bir Nesli Nasıl Mahvettiler-Gülünç Hakikatler-Akdeniz Hilalindir*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2003.
- SERDENGECİTİ, Osman Yüksel, *Mabetsiz Şehir-Bu Millet Neden Ağlar*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2003.
- SERTKAYA, Osman Fikri, *Nihal Atsız*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- SEVİNÇ, Necdet, *Ülkücü'ye Notlar*, Kariyer Yayınları, İstanbul 2017.
- SEYHAN, Dünder, *Gölgedeki Adam*, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul 1966.
- SEZEN, Yümni, *Hümanizm ve Atatürk İlkeleri*, Ay Işığı Kitapları, İstanbul 1997.
- SEZEN, Yümni, *Kültür ve Din*, 2. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul 2015.
- SEZER, H. Emin, *Remzi Oğuz Arık*, Toker Yayınları, İstanbul 1976.
- SEZGİN, Ferruh, *Sistemin İntikamı*, 4. Baskı, Yeni Düşünce Yayınları, Ankara 1991.
- SİNANOĞLU, Suat, *Türk Hümanizmi I*, Yenigün Haber Ajansı Basın Yayın, Ankara 1998.
- Sivas Davası*, Cilt: 1, Av. Erdal Merdol, Av. Mehdi Bektaş, Av. Ali Sarıgül (hızl.), Türkiye Barolar Birliği, Ankara 2004.
- SOMER, Murat, *Milada Dönüş-Ulus-Devletten Devlet-Ulusa Türk ve Kürt Meselesinin Üç İkilemi*, 1. Baskı, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015.
- SOYYER, Yılmaz, *Sosyolojik Açıdan Alevî-Bektaşî Geleneği*, Seyran Kitap, İstanbul 1996.
- SÖNMEZ, Mustafa, *Türkiye Ekonomisinde Bunalım: 12 Eylül ve Sonrasının Ekonomi Politikası*, Belge Yayınları, İstanbul 1986.
- SUVER, Akkan, *İhtilaller ve Darbeler Tarihi*, Su Yayınları, İstanbul 1979.
- SUVER, Akkan, *Ülkücü'ye Notlar*, Su Yayınları, İstanbul 1978.
- SÜKAN, Faruk, *İhanetler Karşısında Türkiye*, Kültür Ofset, Ankara 1994.
- SÜNBÜL, Mehmet, *Milliyetçi miyiz? Müslüman mıyız?* 2. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul

2019.

SÜRMEN, Süleyman, *Millî Kavga*, Sürmen Yayınları, Ankara 1973.

SÜRMEN, Süleyman, *Beklenen Önder ve İkinci Kuvayı Milliye*, 2. Baskı, Sürmen Yayınları, Ankara 1992.

SCALBER, Clémence, LE RAY, Marie, “Bilim, İdeoloji ve İktidar: Kürt Çalışmaları’nın Yapısökümü”, *Toplum ve Kuram*, Sayı: 5, Bahar-Yaz 2011, s. 217-262.

SCHROEDER, Ralph, *Max Weber ve Kültür Sosyolojisi*, Mehmet Küçük (çev.), Birinci Basım, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1996.

SCHNAPPER, Dominique, *Yurttaşlar Cemaati*, Özlem Okur (Türkçesi), Kesit Yayıncılık, İstanbul 1995.

SMİTH, Anthony D. *Millî Kimlik*, Bahadır Sina Şener (çev.), 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.

SPENCER, Philip, WOLLMAN, Howard, *Milliyetçilik*, Kübra Kelebekoğlu (çev.), Türkçe 1. Baskı, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul 2020.

SPENGLER, Oswald, *Batı’nın Çöküşü*, Giovanni Scognamillo-Nuray Sengelli (Türkçesi), İkinci Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 1997.

STERNHELL, Zeev, *Faşist İdeolojinin Doğuşu*, Şule Çiltaş (çev.), Birinci Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 20212.

SWARTZ, David, *Kültür ve İktidar*, Elçin Gen (çev.), 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

SZUREK, Emmanuel, “Avrupa’dan Ötörü Hasta Adam: Kemalist Bilimin Ulusaşırı Tarihi”, *Osmanlı Sonrası Dünyada Ulusaşırı Siyaset*, Nathalie Clayer, Fabio Giomi, Emmanuel Szurek (drl.), Barış Özkul (çev.), 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2022, s. 291-337.

ŞAHBUDAK, Ercan, *Türk Siyasal Yaşamında Milliyetçilik Öğretisi ve 1990’larda Yükselen MHP*, Birinci Basım, Murat Kitapevi, Ankara 2015.

ŞANLI, Ferit Salim, “Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi”, *Milliyetçilik*, Tefik Erdem (Ed.), Otorite Yayınları, Antalya 2020, s. 1080-1088.

ŞAKİROĞLU, Mahmut H. “Bayur, Yusuf Hikmet”, *TDVİA*, Cilt: 5, İstanbul 1992, s. 282-283.

ŞEKER, Nesim, “Türklük ve Osmanlılık Arasında: Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Milliyet Arayışları Ya Da Anasır Meselesi”, *İmparatorluk’tan Cumhuriyete Tür-*

- kiye’de Etnik Çatışma, Eric Jan Zürcher (drl.), İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 157-175.
- ŞENDİLLER (KENDER), Ökkeş, *Kahramanmaraş’tan Günümüze Olayların Perde Arkası*, Alptuğ Yayınları, Ankara 2000.
- ŞENLİLER, Selahattin, *Mamak Cezaevi Günlüğü*, 1. Baskı, Yüzde İki Yayınları, Ankara 2012.
- ŞEMSEK, Muharrem, *Makaleler*, Millî Eğitim ve Kültür Yayınları, Ankara 1983.
- ŞİMŞİR, Sabahattin “Mehmed Emin Resulzâde’nin Türkçülük Hakkındaki Görüşleri”, *3 Mayıs 1944 50. Yıl Türkçülük Armağanı*, Prof. Dr. İsmail Aka, Dr. Turan Akkoyunlu, Cansever Tanyeri, Cahit Telci (Yayın Kurulu), Akademi Kitapevi, İzmir 1994, s. 179-184.
- ŞİMŞİR, Bilal N. *Türk Harf Devrimi Üzerine İncelemeler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006.
- ŞİMŞİR, Bilal N. *Kürtçülük I (1787-1923)*, 4. Basım, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2010.
- ŞİMŞİR, Bilal N. *Kürtçülük II*, 3. Basım, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2011.
- TAHTAKILIÇ, Ahmet, *Dönüşü Olmayan Yol*, Birinci Baskı, Akademi Matbaası, Ankara 1989.
- TALAY, Birsen, “Yakup Kadri Karaosmanoğlu”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt: 2, Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 430-448.
- TANÖR, Bülent, *Kurtuluş Üzerine 10 Konferans*, İkinci Tıpkı Baskı, Der Yayınları, İstanbul 1995.
- TANİLLİ, Server, *Nasıl Bir Demokrasi İstiyoruz?* Üçüncü Baskı, Say Yayınları, İstanbul 1989.
- TANGUT, Hasan Reşit, *Nusayrîler ve Nusayrîlik*, Ulus Basımevi, Ankara 1938.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Zeynep Kerman (hızl.), İkinci Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 1977.
- TANRIÖVER, Hamdullah Suphi, *Dağ Yolu I*, Fethi Tevetoğlu (hızl.), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- TANSEL, Selahaddin, *27 Mayıs İnkılabını Hazırlayan Sebepler*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1960.
- TANSEL, Selahaddin, *Mondros’tan Mudanya’ya I*, MEB Yayınları, İstanbul 1991.

- TANYERİ, Cansever, “Kemal Fedaî Coşkun Hayatı ve Fedaî Dergisi Üzerine Notlar”, 3 Mayıs 1944 50. Yıl Türkçülük Armağanı, Prof. Dr. İsmail Aka, Dr. Turan Akkoyunlu, Cansever Tanyeri, Cahit Telci (Yayın Kurulu), Akademi Kitapevi, İzmir 1994, s. 194-196.
- TANYOL, Cahit, *Atatürk ve Halkçılık*, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1981.
- TANYU, Hikmet, *Türkçülük Davası ve Türkiye’de İşkenceler*, Erciyes Matbaası, Kayseri 1950.
- TANYU, Hikmet, *Ziya Gökalp’in Kronolojisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.
- TANYU, Hikmet, *Atatürk ve Türk Milliyetçiliği*, 2. Baskı, Töre-Devlet Yayınevi, Ankara 1981.
- TARANCI, Cahit Sıtkı, *Peyami Safa Hayatı ve Eserleri*, Semih Lütfi Kitapevi, İstanbul 1940.
- Tarih I (Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar)*, Devlet Matbaası, Ankara 1932.
- TAŞER, Dünder, *Mesele*, 3. Baskı, Töre-Devlet Yayınları, Ankara 1975.
- TAŞKIN, Yüksel, “Siyaset Nedir?”, *Siyaset*, Yüksel Taşkın (Ed.), 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 19-45.
- TAŞKIN, Yüksel, *Milliyetçi-Muhafazakâr Entelijansiya*, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2019.
- TAŞKIN, Yüksel, “Türkiye’de Sağcılık Bir Kavramın Yenileşme Tarihini Anlamak”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt: 9, Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 451-473.
- TAŞKIN, Yüksel, “Türk Sağ ve Aydınlar: Bir Aşk ve Nefret İlişisini Anlamak”, *Türk Sağ: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeler*, İnci Özkan Kerestecioğlu, Güven Gürkan Öztan (drl.), 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 407-421.
- TAYLAK, Muammer, *27 Mayıs ve Türkes*, 3. Baskı, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1977.
- TEK, Hayati, *Darbeler ve Türk Basını*, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2006.
- TEKİN, Arslan, *Alparslan Türkes ve Liderlik*, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2008.
- TEKİN, Segâh, “Bask Milliyetçiliği”, *Milliyetçilik*, Tefik Erdem (Ed.), Otorite Yayınları, Antalya 2020, s. 658-666.
- TEKİNALP, Munis, *Kemalizm, Çetin Yetkin*(Günümüz Türkçesi), Toplumsal Dönüşüm

Yayınları, İstanbul 2004.

TEZİÇ, Erdoğan, *100 Soruda Siyasi Partiler*, Birinci Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1976.

TİMUR, Taner, *Türk Devrimi ve Sonrası (1919-1946)*, Doğan Yayınları, Ankara 1971.

TOPALOĞLU, Aydın, “Mehmed İzzet”, *TDVİA*, Cilt: 28, Ankara 2003, s. 492-493.

TOPALOĞLU, Yüksel, “Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu Hayatı, İlmî, Edebî Şahsiyeti ve Eserleri”, *Necmettin Hacıeminoğlu Hatıra Kitabı*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, Ed. Prof. Dr. Ali İhsan Öbek, Yüksel Topaloğlu vd. İstanbul 2017, s. 11-13.

TOPÇU, Nurettin, *Millet Mistikleri*, Ezel Erverdi (yay. hzl.), İsmail Kara, İlk Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001.

TOPLU, Abdülhâdi, *27 Mayıs ve Kurucu Meclis'in Perde Arkası*, Töre-Devlet Yayınları, Ankara 1976.

Toplumumuzda Doktrin Tartışmaları, Türkiye Ticaret Odaları Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara 1965.

TOPLU, Abdülhâdi, *Türk Milliyetçiliği ve Karşı İdeolojiler*, 3. Baskı, Töre-Devlet Yayınları, İstanbul 1978.

TOPRAK, Zafer, “Gazi Mustafa Kemal ve Kültür Devrimin Başlangıcı: Harf Devrimi 1928”, *Cumhuriyetin Kazanımları*, Bülent Çukurova, Fevzi Çakmak (Ed.), Rotary 2440 Bölge Federasyonu, İzmir 2017, s. 75-86.

TOPRAK, Mehmet, *Kültür Dergisi Makaleler Bibliyografyası (1977-1994)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997.

TÖKİN, İsmail Hüsrev, *İsmet İnönü-Şahsiyeti ve Ülküsü*, Ülkü Basımevi, Ankara 1946.

TÖKİN, Fűrüzan Hüsrev, *Türkiye’de Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi*, Elif Yayınları, İstanbul 1965.

TUĞRUL, Talip, “Alevîliğin Heterodoksi-Senkretik Yapısı ve Modern Dönem”, *Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu/03-05 Ekim 2013*, Bingöl 2014, s. 714-729.

TUNAYA, Tarık Zafer, *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, 3. Baskı, Arba Yayınları, İstanbul 1994.

TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, Cilt: 1, 2. Baskı, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988.

- TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, 3. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016.
- TUNAYA, Tarık Zafer, *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, Üçüncü Baskı, Arba Yayınları, İstanbul 1994.
- TUNCER, Hüner, *İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950)*, İlk Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012.
- TUNCER, Erol, TUNCER, Bülent, *Meclis Artimetğinde Yaşanan Değişim*, TESAV, Ankara 2015.
- TUNÇAY, Mete, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara 1981.
- TUĞCUGİL, Ayhan, *Türk Milliyetçiliği Fikir Sistemi*, Töre-Devlet Yayınları, Ankara 1980.
- TUNALI, Yağmur, *Kavga Günleri*, 2. Basım, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2014.
- TURAN, Kâmil, "Türkeş ve Türk Sendikacılık Hareketi", *Alparslan Türkeş Birinci Yıl Armağanı (04.04.1997-04.04.1998)*, Mavi Ofset, Ankara 1998, s. 279-286.
- TURAN, Ömer, "Kudretli Devlet, Manevi Kalkınma, Ağır Sanayi: Türk Sağı ve Kalkınma", *Türk Sağı: Mitler Fetişler Düşman İmgeleri*, İnci Özkan Kerestecioğlu, Güven Gürkan Öztan (drl.), 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 459-505.
- TURAN, Osman, *Türkiye'de Siyasi Buhran'ın Kaynakları*, 1. Baskı, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1969.
- TURAN, Osman, *Türkiye'de Komünizmin Kaynakları*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1980.
- TURAN, Osman, *Türkiye'de Manevi Buhran Din ve Laiklik*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1978.
- TURAN, Osman, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi II*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1969.
- TURAN, Osman, *Yeni İstanbul Yazıları*, Nasrullah Uzman (hızl.), Hitapevi Yayınları, Ankara 2016.
- TURAN, Şerafettin, *Atatürk ve Ulusal Dil*, Yenigün Haber Ajansı, Ankara 1998.
- TURAN, Şerafettin, *Türk Kültür Tarihi*, 7. Basım, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2014
- TURAN, Şerafettin, *Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)*,

- Birinci Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara 2002.
- TURGUT, Mehmet, *Döne Döne Düşünmek*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993.
- TURGUT, Mehmet, *Çıkış Yolu*, Kalem Yayınevi, İstanbul 1978.
- TURGUT, Mehmet, *Türkiye'nin Geleceği*, Tur Yayınevi, Ankara 1971.
- TURGUT, Mehmet, *Siyasetten Portreler*, 2. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1991.
- TURGUT, Mehmet, *Doğu Sorunu Raporu Üzerine*, 1. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1996.
- TURGUT, Mehmet, *Türkiye Gerçeği ve Bask Modeli*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1994.
- TURGUT, Hulusi, *Türkeş'in Anıları*, 1. Baskı, ABC Basın Ajans Yayınları, İstanbul 1995.
- TURGUT, Hulusi, *12 Eylül Partileri*, 2. Baskı, ABC Ajansı Yayınları, İstanbul 1986.
- TURHAN, Mümtaz, *Bütün Eserleri*, 1. Baskı, Altınordu Yayınları, Ankara 2019.
- TURHAN, Mümtaz, *Garplılaşmanın Neresindeyiz?* 3. Baskı, Altınordu Yayınları, Ankara 2018.
- TURHAN, Metin, *Milliyetçi Hareket*, 1. Baskı, Polietika Yayınları, Ankara 2020.
- TURHAN, Metin, *Ülkü Ocakları (1966-1980)*, Hazar Matbaacılık, Ankara 2014.
- TURHAN, Metin, *Alparslan Türkeş (1980-1997)*, Birinci Baskı, Panama Yayıncılık, Ankara 2016.
- Türk Tarihinin Ana Hatları*, Devlet Matbaası, İstanbul 1930.
- TÜFEKÇİOĞLU, Hayati, "Remzi Oğuz Arık", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt: 5, Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 448-459.
- TÜRKDOĞAN, Orhan, *Ziya Gökalp ve Sosyolojik Düşünce Sistemi*, Çizgi Kitapevi, Konya 2015.
- TÜRKDOĞAN, Orhan, *Kemalist Sistem ve Sosyo-Kültürel Yapısı*, Çizgi Kitapevi, Konya 2015.
- TÜRKDOĞAN, Orhan, *Millî Kültür Modernleşme ve İslam*, 1. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004.
- TÜRKDOĞAN, Orhan, *Millî Kimliğin Yükselişi*, 2. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul 1999.
- TÜRKDOĞAN, Orhan, *Türk Toplumunun Kültürel Dinamikleri*, Kum Saati Yayınları,

İstanbul 2012.

TÜRKDOĞAN, Orhan, *Alevî-Bektaşî Kimliği*, 4. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2004.

TÜRKEŞ, Ömer, “Güdük Bir Edebiyat Kanonu”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt: 2, Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 425-429.

TÜRKEŞ, Alparslan, *1944 Milliyetçilik Olayları*, Selim Yıldız (yay. hzl.), Berikan Yayınları, Ankara 2020.

TÜRKEŞ, Alparslan, *Turancılık 27 Mayıs ve Milliyetçilik*, İlhan Bahar (yay. hzl.), 1. Baskı, Hareket Yayın Dağıtım, İstanbul 2011.

TÜRKEŞ, Alparslan, *27 Mayıs ve Gerçekler*, Selim Yıldız (Ed.), 1. Baskı, Berikan Yayınları, Ankara 2022.

TÜRKEŞ, Alparslan, *Türkiye’nin Meseleleri*, Kutluğ Yayınları, İstanbul 1976.

TÜRKEŞ, Alparslan, *Gönül Seferberliğine*, 2. Baskı, Hasret Yayınları, Ankara 1979.

TÜRKEŞ, Alparslan, *Dış Politikamız ve Kıbrıs*, Kutluğ Yayınları, İstanbul 1974.

TÜRKEŞ, Alparslan, *Millî Doktrin: Dokuz Işık*, Onikinci Baskı, Kutluğ Yayınları, İstanbul 1975.

TÜRKEŞ, Alparslan, *Milliyetçilik*, Selim Yıldız (Ed.), 1. Baskı, Berikan Yayınları, Ankara 2022.

TÜRKEŞ, Alparslan, *Yeni Ufuklara Doğru*, 8. Baskı, Kutluğ Yayınları, İstanbul 1977.

TÜRKEŞ, Alparslan, *Kahramanlık Ruhu*, Muhiddin Nalbantoğlu (hzl.), And Yay. No: 1, İstanbul.

TÜRKEŞ, Alparslan, *Temel Görüşler*, Birinci Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 1975.

TÜRKEŞ, Alparslan, *Ahlakçılık*, Berikan Yayınları, Ankara 2000.

TÜRKEŞ, Alparslan, *Dokuz Işık*, CKMP Eminönü Şubesi Yayını-Sulhi Garan Matbaası, İstanbul 1967.

TÜRKKAN, Reha Oğuz, *Türkler ve Kızılderililer*, 1. Baskı, Pegasus Yayınları, İstanbul 2008.

TÜRKOĞLU, Pakize, *Tonguç ve Enstitüleri*, Birinci Baskı, YKY, İstanbul 1997.

TÜRKOĞLU, İsmail, “Mağmumi Şerefeddin”, *TDVİA*, Ek-2. Cilt, Ankara 2019, s. 167-169.

TÜRKÖNE, Mümtazer, *68 Kuşağı*, Nesil Yayınları, İstanbul 2011.

TBMM Albümü (1960-1983), Cilt: 4, Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel (Ed.),

- TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 201.
- TBMM Albümü (1920-2010), 2. Cilt (1950-1980), Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel (Ed.), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1, Ankara 2010.
- UCA, Alaattin, *Ali Bey Hüseyinzade "Turan" Hayatı, Fikirleri ve Eserleri*, 1. Baskı, Kömen Yayınları, Konya 2017.
- UĞUR, Hüseyin Hüsnü, *Başbuğlu Yıllar*, 2. Baskı, Berikan Yayınları, Ankara 2018.
- UMUR, Ömer, *Türk Siyasi Tarihinde Büyük Birlik Partisi*, 2. Baskı, Maarif Mektepleri Yayınları, Ankara 2017.
- URAN, Hilmi, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım*, 2. Basım, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2017.
- UYAR, Hakkı, *Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Örnek: Vatan Cephesi*, Buke Yayınları, İzmir 2001.
- UYAR, Hakkı, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Üçüncü Baskı, Boyut Yayınları, İstanbul 2011.
- UYAR, Hakkı, *İki Darbe Arasında CHP (1960-1971)*, 1. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul 2017.
- UYGUN, Oktay, *"Tek Parti Rejimi ve Demokrasi", Cumhuriyet Dönemi Demokratikleşme Faaliyetleri Sempozyumu Bildirileri (28 Ekim 2005-İstanbul)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010, s. 65-78.
- UZMAN, Nasrullah, *İktidardaki Muhalif: Osman Turan*, 1. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018.
- UZUN, Turgay, *Türk Milliyetçiliği ve MHP*, 1. Baskı, Ebabil Yayınları, Ankara 2005.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Üçüncü Baskı, Ülken Yayınları, İstanbul 1992.
- ÜLKÜ, İrfan, *Doktoru Selim Kaptanoğlu Anlatıyor*, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul 2017.
- ÜNAL, Tahsin, *Fikir Akımları ve Emperyalizm*, Ali Güler, Suat Akgül (yay. hzl.), Berikan Yayınları, Ankara 2000.
- ÜNAL, Tahsin, *Türk Milliyetçilerine Yönelik İddialar ve Cevaplar*, Atahan Oğuz, Mehmet A. Çırakoğlu (yay. hzl.), Berikan Yayınları, Ankara 2001.
- ÜNAL, Tahsin, *Siyasi Yazılar ve Konuşmalar*, Atahan Oğuz, Mehmet Ali Çırakoğlu

- (yay. hzl.), Berikan Yayınları, Ankara 2001.
- ÜNÜVAR, Kerem, “Ziya Gökalp”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt: 4, Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 28-36.
- ÜSKÜL, Zafer, *Ulusal Sorun (Marx, Engels, Lenin, Stalin)*, BDS Yayınları, İstanbul 1990.
- ÜSTEL, Füsun, *İmparatorluk’tan Ulus Devlete Türk Ocakları*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.
- ÜSTEL, Füsun, *Makbul Vatandaş’ın Peşinde*, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.
- ÜSTEL, Füsun, *Kültür Politikasına Giriş Kavramlar, Modeller, Tartışmalar*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2021.
- ÜZÜM, İlyas, “Kızılbaş”, *TDVİA*, Cilt: 25, Ankara 2002, s. 546-547.
- VARDAR, Deniz, “Fransa’da Ulusal Cephe Türkiye’de MHP”, *Milliyetçilik Faşizm ve MHP*, Seyfi Öngider (drl.), Aykırı Yayınları, İstanbul 2002, s. 71-103.
- VERGİN, Nur, *Siyasetin Sosyolojisi*, 1. Baskı, Bağlam Yayınları, İstanbul 2003.
- VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, *12 Eylül Karşı Devrim*, 2. Baskı, Evrim Yayınları, İstanbul 1990.
- VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, *Sağ’sız Sol’suz Demokrasi*, 3. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul 1976.
- VURAL, Mithat K. *II. Dünya Savaşı Türkiye’sinde Millet Dergisi ve Anadolucu Milliyetçilik*, 1. Basım, Libra Kitap, İstanbul 2020.
- VURUCU, İkbâl, “Remzi Oğuz Arık”, *Milliyetçilik*, Tefik Erdem (Ed.), Otorite Yayınları, Antalya 2020, s. 855-860.
- VURUCU, İkbâl, “Halil İbrahim Kafesoğlu”, *Milliyetçilik*, Tefik Erdem (Ed.), Otorite Yayınları, Antalya 2020, s. 897-905.
- VURUCU, İkbâl, “Galip Erdem (1930-1997)”, *Milliyetçilik*, Tefik Erdem (Ed.), Otorite Yayınları, Antalya 2020, s. 924-930.
- WHITE, Jenny B. “Çağdaş Türkiye’de İslam Ve Siyaset”, *Modern Dünyada Türkiye (1839-2010)*, Cilt: 4, Reşat Kasaba, Zuhâl Bilgin (Ed.), Kitap Yayınevi, İstanbul 2016, S. 376-395.
- WHITE, Jenny B. *Müslüman Milliyetçiliği ve Yeni Türkler*, Fuat Güllüoğlu, Coşkun Taştan (Ed.), 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

- YALÇIN, Süleyman, *Aydınlar Ocağı ve Türk-İslam Sentezi*, Aydınlar Ocağı Genel Merkezi Yayınları, İstanbul 1988.
- YALÇIN, Semih, *Türk Milliyetçiliğinin Bir Hizmetkârı Alparslan Türkeş*, 2. Baskı, Sivas Ülkü Ocakları Yayını, Ankara 2001.
- YALÇIN, Semih, “Ve İlk Şehit”, *TarihteTürkler ve Alparslan Türkeş*, Cilt: 4, Semih Yalçın (Ed.), Berikan Yayınları, Ankara 2003, s. 41-50.
- YALÇIN, Semih, “12 Eylül, Alparslan Türkeş ve Dava Arkadaşlarının İşkence ve Cezaevi Yılları”, *TarihteTürkler ve Alparslan Türkeş*, Cilt: 4, Semih Yalçın (Ed.), Berikan Yayınları, Ankara 2003, s. 217-240.
- YALÇIN, Semih, *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Devlet Bahçeli*, Berikan Yayınevi, Ankara 2019.
- YALÇIN, A. Kutalmış, *CKMP’nin MHP’ye Dönüşümü Sürecindeki Yeri ve Önemi*, Berikan Yayınevi, Ankara 2022.
- YALÇIN, Semih, *Devlet Bahçeli*, Berikan Yayınları, Ankara 2019.
- YALÇINKAYA, Alâeddin, “Türk Cumhuriyetlerinin Siyasi Gelişimi”, *Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları*, Alâeddin Yalçinkaya (drl.), Birinci Baskı, Bağlam Yayınları, İstanbul 1998, s. 255-293.
- YALMAN, Ahmet Emin, *Yakın Tarih’te Gördüklerim Geçirdiklerim 2*, Erol Şadi Erdinç (yay. hzl.), 2. Baskı, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul 1997.
- YAMAN, Ertuğrul, BOLAÇ, A. Kemal, ESATOĞLU, Ahsen, *Türkiye’deki Türk Dünyası*, 2. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2015.
- YAMANTÜRK, İdris, “Galip Erdem’den Hatıralar-Emanetler Verilebilen Adam”, *Ülkücülük Nedir? Ülkücü Kimdir? Galip Erdem’in Ölümünün 10. Yılı Dolayısıyla*, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, Ankara 2007, s. 8-9.
- YANARDAĞ, Merdan, *Yeni Muhafazakârlık ve Neo Conlar*, 5. Baskı, Destek Yayınları, İstanbul 2017.
- YANARDAĞ, Merdan, *MHP Değişti mi?* 1. Baskı, Gendaş Yayınları, İstanbul 2002.
- YARDIMCI, Mehmet, *Millî Kültür Araştırmaları, 50. Kültür ve Sanat Yılında Dr. Mehmet Önder’e Armağan*, Kültür Bakanlığı Millî Kütüphane Basımevi, Ankara 1996.

- YARGI, Abdullah, “Din-Siyaset İlişkisine Eleştirel Yaklaşımlar”, *Sosyolojik Açıdan Din ve Siyaset El Kitabı*, Prof. Dr. Özcan Güngör (Ed.), 1. Baskı, Nobel Yayınları, Ankara 2020, s. 78-98.
- YAŞLI, Fatih, *Antikomünizm, Ülkücü Hareket, Türkes*, 2. Basım, Yordam Kitap, İstanbul 2019.
- YAVUZ, Hilmi, *Felsefe ve Ulusal Kültür*, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1977.
- YAYMAN, Hüseyin, *Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası*, SETA, Ankara 2011.
- YAZICI, Nesimi, *Kâmil Miras’ın Hayatı ve Eserleri*, 2. Baskı, DİB Yayınları, Ankara 2012.
- YAZICI, Nuri, *Küreselleşme ve Sosyal Mozaik Politikaları*, Birinci Basım, Yeni Yüzyıl Yayınları, İstanbul 2010
- YAZICIOĞLU, Muhsin, *12 Eylül Günleri*, Melih Perçin (hızl.), Yüzdeki Yayınları, Ankara 2018.
- YAZICIOĞLU, Muhsin, *Yeni Bir Dünya İçin Yeni Bir Türkiye*, 3. Baskı, Seba Yayınları, Ankara 1998.
- YENİÇERİ, Özcan, *Bağımlılık Paradigmaları ve Türk Milliyetçiliği*, 7. Baskı, Kripto Yayınları, Ankara 2017.
- YESEVİ, Çağla Gül, *Türk Milliyetçiliği*, 1. Baskı, Kripto Yayınları, Ankara 2018.
- YEŞİL, Ahmet, *Türkiye’de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, İkinci Baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- YETİK, Zübeyr, *Geçmişten Notlar*, İlk Baskı, Beyan Yayınları, İstanbul 2008.
- YETKİN, Çetin, *Türk Halk Hareketleri ve Devrimler*, Birinci Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul 1980.
- YİĞİT, Ali Ata, *İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası*, İlk Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1992.
- YILDIRIM, Erinç Erdal, *İnönü Döneminde Tarih ve Eğitim*, 1. Basım, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2014.
- YILDIZ, Harun, “Erol Güngör’ün Hayatı ve Eserleri”, *Prof. Dr. Erol Güngör’ün Anısına Armağan*, Doç. Dr. Ahmet Sevgi (yay. hızl.), Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları No: 1, Selçuk Üniversitesi Matbaası, Konya 1998, s. 15-63.
- YILDIZ, Selim, *Tarihten Fikre Fikirden Siyasete Makaleler I*, Berikan Yayınları, Ankara

ra 2018.

YILDIZ, Selim, *Güneyli Yiğit: İlhan Egemen Darendelioğlu ve Siyasi Mücadelesi*, Berikan Yayınları, Ankara 2013.

YILDIZ, Ahmet, *İhtilal'in İçinden: Anılar, Değerlendirmeler*, 1. Baskı, Alan Yayıncılık, İstanbul 2001.

YILMAZ, Murat, "Mümtaz Turhan", *ModernTürkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt: 4, Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 552-578.

YILMAZ, Murat, "Erol Güngör", *ModernTürkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt: 4, Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 650-662.

YILMAZ, Murat, "Dündar Taşer", *ModernTürkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt: 4, Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 668-685.

YÖRÜKÂN, Turhan, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri: Şamanizm*, Turhan Yörükân (Ed.), 5. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014.

YÖRÜKÂN, Turhan, "Yörükân Yusuf Ziya", *TDVİA*, Cilt: 43, İstanbul 2013, s. 568-569.

YÜCEL, Hasan Âli, *Geçtiğim Günlerden*, 3. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019.

YÜCEL, Hasan Âli, *Davam*, Ulus Basımevi, Ankara 1947.

YÜCEKÖK, Ahmet N. *100 Soruda Türkiye'de Din ve Siyaset*, 3. Baskı, Gerçek Yayınları, İstanbul 1971.

YÜCEKÖK, Ahmet N. *Siyaset Sosyolojisi Açısından Türkiye'de Parlamento'nun Evrimi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1983.

YÜZBAŞI, Hüseyin, *Ülkücü Basın Şehitleri*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1980.

ZAWADZKİ, Paul, "Milliyetçilik Demokrasi ve Din", *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek*, Alain Dieckhoff- Christophe Jaffrelot (yay. hzl.), Devrim Çetinkasap (çev.), 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s. 209-229.

ZEYBEK, Namık Kemal, *Ülkü Yolu*, Başak Yayınları, Ankara 1979.

ZİYA GÖKALP, *Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri I*, Rıza Kardaş (hzl.), MEB Yayınları, İstanbul 1997.

ZİYA GÖKALP, *Yeni Türkiye'nin Hedefleri*, Hikmet Tanyu (hzl.), Baha Matbaası, İstanbul 1974.

ZİYA GÖKALP, *Türkçülüğün Esasları*, Mehmet Kaplan (hzl.), MEB Yayınları, İstanbul

bul 2004.

ZİYA GÖKALP, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Yalçın Toker (sad.), 5. Baskı, Toker Yayınları, İstanbul 2007.

ZİYA GÖKALP, *Makaleler VIII*, Ferit Ragıp Tuncor (hızl.), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.

ZİYA GÖKALP, *Türk Töresi*, Hikmet Dizdaroğlu (hızl.), Birinci Basılış, Kültür Bakanlığı Yayınları Ziya Gökalp Yayınları: 6, Ankara 1976.

ZİYA GÖKALP, *Makaleler IX*, Şevket Beysanoğlu (hızl.), Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1980.

ZİYA GÖKALP, *Yeni Hayat*, Zeynep Aytıp (yay. hızl.), Kapra Yayınları, Ankara 2020.

ZİYA GÖKALP, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2011.

ZİYA GÖKALP, “Türkçülük Nasıl Doğdu?”, *Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik*, Mehmet Kaan Çelen, Haluk Kaycı (hızl.), Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2014, s. 143-149.

ZİYA GÖKALP, “Türkçülüğün Tarihi”, *Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik*, Mehmet Kaan Çelen, Haluk Kaycı (hızl.), Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2014, s. 135-142.

ZİYA GÖKALP, “Türkçülük Nedir?”, *Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik*, Mehmet Kaan Çelen, Haluk Kaycı (hızl.), Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2014, s. 199-214.

ZURCHER, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Yasemin Saner Gönen (çev.), 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

ZURCHER, Erik Jan, *Savaş Devrim ve Uluslaşma: Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi (1908-1928)*, Ergun Aydınoglu (çev.), 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005.

(E) Makaleler

ACUN, Mustafa, “Alman ve Türk Milliyetçiliği: Heder-Fichte ve Nihâl Atsız Örneği Üzerinden Bir Mukayese Örneği”, *Millî Mecmûa*, Sayı: 1, Ocak-Şubat 2018, s. 163-168.

Akçuraoğlu Yusuf, “Ceditçiliğin Tarihinden: Hüseyinzâde Ali Bey”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 21, Kış 1992, s. 62-68.

- AK, Gökhan, “Kemalizm’de Laiklik-İslam Birlikteliğinin Milliyetçilik Üzerine Düalist Akdi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 70, No: 3, 2015, s. 571-606.
- AKAR, Ali, “Ölümünün 10. Yılında Erol Güngör Çağrışimleri”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 22, Bahar 1993, s. 66-67.
- AKÇA, Mehmet, “Sovyetler Birliği’nde Galiyecilik”, *Türkiz*, Yıl:3, Sayı: 17, Eylül-Ekim 2012, s. 63-101.
- AKGÖZ, Serkan, “Erk Yurtsever ve Öğrenciler Arası Fetih Yıllarını Aydınlatma Derneği”, *Bozkır*, Yıl: 1, Sayı: 1, Mart 2018, s. 2-5.
- AKIN, Mahmut H. Ertuğrul Meşe, “Türkiye’de Muhafazakârlığa Nurettin Topçu’nun Eleştirel Katkısı”, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl: 10, Sayı:37, Temmuz-Ağustos-Eylül 2013, s. 141-154.
- AKINCI, Mehmet, “Türk Muhafazakâr Düşüncesinde Cumhuriyet Dönemi Hâkim Modernleşme Anlayışı Eleştirisinin Bir Boyutu Olarak Anti-pozitivist Tutum ve Bu Tutumun Kaynağı”, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl: 5, Sayı: 18, Güz 2008, s. 125-146.
- AKKURT, Halil, “Milliyetçi ve Antikomünist Millî Yol Dergisi’nin Bir Tahlili”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 17 Sayı: 33, Bahar 2021, s. 377-408.
- AKPOLAT, Yıldız, “Türk Devrimine Muhafazakâr Kanattan İki Bakış: Peyami Safa ve Mümtaz Turhan”, *Türk Yurdu*, Mart 2012, Sayı: 295, s. 388-393.
- AKTAŞLI, Hasan Ufuk, “Türk Muhafazakârlığı ve Kemalizm: Diyalektik Bir İlişki”, *Doğu-Batı*, Yıl: 14, Sayı: 58, Ağustos-Eylül-Ekim 2011, s. 147-162.
- AKTÜRKOĞLU, Mustafa Enes, “Gustave Le Bon’un Kitleler Psikolojisi ve Devrim Psikolojisi Eserlerinden Hareketle Fikri Yapısının İncelenmesi”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Haziran 2021, 8 (1), s. 339-354.
- ALBAYRAK, Mustafa, “Kemalizmin Düşünsel Temelleri ve Tarihsel Oluşumu”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 26, Sayı: 77, Temmuz 2010, s. 307-343.
- ALÇIOĞLU, Esin, “Türk Halk Edebiyatının ve Halk Bilimin Koca Çınarı: Pertev Naili Boratav”, *Akademik Bakış Dergisi (Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi)*, Sayı: 32 Eylül-Ekim 2012, s. 1-12.
- ALNIAÇIK, Şükrü, “Türk Siyasi Hayatında MHP”, *Türkiz*, Yıl:2, Sayı: 9, Mayıs-Haziran 2011, s. 11-27.

- ALPARSLAN, Erhan, AYDIN, Tülay, “Bir Cumhuriyet Aydını Olarak Dil ve Kültür Politikaları Işığında Hasan Reşit Tangut”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 60, Bahar 2017, s. 23-53.
- ALPAY, Şahin, “Türkiye’de Reform İhtiyacı ve Sol”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 22, Bahar 1993, s. 75-83.
- ARAZ, Rıfat, “Yahya Kemâl’in Açık Deniz Başlıklı Şiiri Üzerine Görüş ve Düşünceler”, *Berçeste*, Kasım 2008, Yıl:7, Sayı: 77, s. 24-27.
- ARIKAN, Zeki, “Halkevleri’nin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Yıl: 1999, Cilt: 6, Sayı: 23, s. 261-281.
- ARIKAN, Mustafa, “27 Mayıs’a Damga Vuran Söz ve Beyanlar”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 4, Konya 1997, s. 299-310.
- ARSLAN, Hatice, “Başlangıcından Günümüze Arap Alevîliği-Nusayrîlik”, *Mizanü’l-Hak İslami İlimler Dergisi*, Sayı: 1, 2016, s. 101-111.
- ATEŞ, Sinan, “MHP ve Ülkücü Kuruluşlar Davası: Hamle Dergisi Örneği”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, Cilt: 7, Sayı: 21, Kış: 2018, s. 1041-1058.
- AYAN, Ergin, “Türk Tarih Yazımında Annales Kuramı”, *Tarih Okulu*, Eylül-Aralık 2011, Sayı XI, s. 75-101.
- AYDIN, Süavi, “Türk Tarih Tezi ve Halkevleri”, *Kebikeç*, Sayı: 3, 1996, s. 107-130.
- AYDIN, Mehmet, “Türk Ortodoks Hristiyanları ve Türk Ortodoks Patrikhanesi’nin Kuruluşu”, *Türk-İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 8, Yaz, Konya 2009, s. 7-22.
- BALCI, Mehmet Emin, “Tarde’ı Neden Tardettik? Türk Sosyolojisine Dair Soykütüksel Bir Deneme”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 29, 2014/2, s.293-325.
- BAŞKURDİSTANLI, Abdülkadir, “Türk Rivayetlerinde Bozkurt”, Muhammet Kemaloğlu (çev.), *Türk Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, Journal of History Culture and Art Research*, Vol. 3, No. 4, December 2014, s. 103-110.
- BALİ, Rıfat N. “Yahudiler’in Türk Milliyetçiliği”, *Birikim*, Sayı: 102, Ekim 1997, s. 47-53.
- BALİ, Rıfat N. “Refah Partisi Ve Türkiye Yahudileri”, *Birikim*, Sayı: 91, Kasım 1996, s. 74-87.
- BAYRAM, Cezmi, “Dündar Taşer İçin”, *Çelebi*, Yıl: 2, Sayı: 4, Nisan 2021, s. 81-83.

- BİLGİN, Vedat, “18 Nisan Seçimleri Üzerine: Gelenekten Moderniteye Geçişin Siyasal İzdüşümü”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 55, Mart-Nisan 1999, s. 5-11.
- BOZKURT, Celil, “1968 Olayları’nın Türk Siyaseti’ne Etkisi: Milliyetçi Hareketin Komando Kampları”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Kasım - Aralık 2017, Cilt:117, Sayı: 231, s. 67-84.
- CAN, Ahmet Alperen, “Bir Müdâfî Bir Mütereddit: Nihâl Atsız ve Peyamî Safa Münasebetlerine Dair”, *MillîMecmûa*, Ocak-Şubat 2018, Sayı:1, s. 195-215.
- CAN, Âdem, “Yeni Kafkasya Mecmûası”, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar 2007, Sayı: 41, s. 109-122.
- CANDAN, İsmail, “Fichte’nin Alman Ulusuna Söylevlerinin Nazi Adalet Anlayışındaki Yeri”, *Akademik Bakış Dergisi (Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi)*, Sayı: 49 Mayıs-Haziran 2015, s. 178-188.
- CANSIZ, Demet, “Cumhuriyet Dönemi Nevruz Kutlamaları”, *Türk Yurdu*, Sayı: 290, Ekim 2011, s. 274-282.
- CÖHCE, Salim, “Kürt Aşiretlerinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu’ya Yayılması”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Yıl 2018, Cilt, Sayı: 3, s. 61-83.
- ÇAĞLAR, Eşe, “Antalya’da Toplanan Türk Kurultayları’nın Tarihi Değerlendirmesi”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, Cilt: 5, Sayı: 6, Yıl: 2018, s. 241-263.
- ÇELİK, Hacer, “Çok kültürlülükve Türkiye’deki Görünümü”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 9, Sayı: 15, 2008/2, s. 319-332.
- CERİTOĞLU, Murat, “Necmettin Hacıeminoğlu Hoca’nın Fikir Dünyası”, *Türkiz*, Yıl:4, Sayı:19, Ocak-Şubat 2013, s. 69-76.
- COŞKUN, Recai, “Mamma, İl Turch! veya Mıssa Contra Turcos!: Rotterdamlı Erasmus ve Ardılları Örneğinde Batı Hümanizminin Türk Sorunu”, *Türkiz*, Yıl: 3, Sayı: 13, Ocak-Şubat 2012, s. 9-26.
- COŞKUN, Recai, “20. Yüzyıl Türk Aydınlanması: Türkiye’deki Turan ve Turan’daki Türkiye”, *Türkiz*, Yıl:3, Sayı: 17, Eylül-Ekim 2012, s. 43-63.
- COŞKUN, Recai, “Seçilmiş Uluslararası Çalışmalarda Milliyetçi Hareket Partisi: Söyleme ve Yönteme İlişkin Sorunlar”, *Türkiz*, Sayı: 6, Kasım-Aralık 2010, s. 93-106.

- ÇAKIR, Osman, “Türk Milliyetçiliğine Adanan Bir Ömür: Galip Erdem’in Fikir Hayatından Kesitler”, *Türk Yurdu*, Mart 2012, Sayı: 295, s. 484-504.
- ÇAKIR, Ruşen, “Refah’ı Eleştirmenin Yolları”, *Birikim*, Sayı: 59, Mart 1994, s. 12-20.
- ÇAKMAK, Diren, “Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958)”, *Akademik Bakış*, Cilt: 2, Sayı: 3, Kış 2008, s. 153-186.
- ÇAKMAK, Haydar, “Türklüğün ve Türk Milliyetçiliğinin 21. Yüzyıl Sorunları”, *Türk Yurdu*, Mart 2012, Sayı: 295, s. 372-376.
- ÇALEN, Mehmet Kaan, “Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp’e Göre Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu”, *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2019, 1 (1), 1-16.
- ÇALEN, Mehmet Kaan, “Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp’in Üçlü Tasnifleri”, *Türk Yurdu*, Cilt: 31 (63) Sayı: 289 (650) 100. Yıl, s. 292-298.
- ÇALEN, Mehmet Kaan, “Ahmet Ağaoğlu’nda İslam ve Milliyetçilik İlişkisi”, *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2 Sayı: 2, Ekim 2020, s. 27-46.
- ÇALIK, Mustafa, “Neo-Osmanlılık Tartışmalarına Sade Bir Derkenar”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 21, Kış 1992, s. 55-58.
- ÇAYLAK, Âdem, “1946-50 Arası Dönemde Müfrit Muhafazakâr Demokratlar ve Türk Demokrasisinin Almış Olduğu Biçim”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 62, Sayı: 01, Yıl: 2007, s. 18-42.
- ÇELİK, Fikret, KARA, Ayman, “Thomas Hobbes ve John Locke’un, Egemenlik Anlayışları Çerçevesinde Karşılaştırmalı Bir Analiz- A Comparative Analysis of Thomas Hobbes and John Locke Regarding Their Understanding of Sovereignty”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 65-Spring I/2018, s. 333-350.
- ÇETİNSAYA, Gökhan, “Yüzde Otuzbeş’in Anlamı ve Önemi Üzerine Bir Deneme”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 55, Mart-Nisan 1999, s. s. 23-27.
- ÇOLAK, Yılmaz, “1990’lı Yıllar Türkiye’sinde Yeni Osmanlıcılık ve Kültürel Çoğulculuk Tartışmaları”, *Doğu-Batı*, Yıl: 9, Sayı: 38, Ağustos-Eylül-Ekim 2006, s. 125-145.
- DELİCE, Didem, “Annales Okulu ve Ricoeur’un ‘Anlatı’ Bağlamında Annales Okulu Eleştirisi”, *History Studies*, Volume 3/2 2011, s. 101-124.

- DELLALOĞLU, Besim F. “Muhafazakârlıkla Modernleşmeciliğin Kavşağında Türkiye: Tanpınar ve Narmanlı Han”, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl:10, Sayı: 39, Ocak-Şubat-Mart 2014, s. 113-127.
- DEMİRCİ, H. Aliyar, “Prens Sabahaddin Yolunda Bir Türk Milliyetçisi: Tahsin Demiray ve Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş Sürecinde Ziya Gökalp Eleştirisi”, *Liberal Düşünce*, Yıl 18, Sayı 71, Yaz-2013, s. 187-201.
- DEMİRTEPE, Murat, “ÜLKÜ-HAN Genel Başkanı Aysel İzgi İle Konuşma”, *Töre*, Yıl: 8, Sayı: 95, Nisan 1979, s. 35-36.
- DİNÇ, Namık Kemal, “Erken Cumhuriyet’te Muhalif Bir Yazarın Kaleminden 1930 Ağrı İsyanı ve Kürdistan Meselesi”, *Toplum ve Kuram*, Sayı: 5, Bahar-Yaz 2011, s. 263-272.
- DOĞAN, İzzettin, “Alevîlik İslam Dışı Değildir”, *Türk Yurdu*, Sayı: 210, Şubat 2005, s. 67-71.
- DONUK, Abdülkadir, “Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu’nun Hayatı ve Eserleri”, *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, İbrahim Kafesoğlu Hatıra Sayısı, Sayı: 13, Sene: 1983-1987, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1987, s. 1-30.
- DUMAN, Selçuk, “Terörizmin Siyasallaşma Süreci ve Türkiye”, *Türkiz*, Yıl: 2, Sayı: 12, Kasım-Aralık 2011, s. 123-142.
- DUMAN, Selçuk, “Alparslan Türkeş’in Türkiye’nin Uluslararası Güncel Sorunlarına Çözüm Önerileri”, *Devlet*, Yıl: 15, Sayı: 479, Eylül-Ekim 2018, s. 38-52.
- DURAN, Hamiye, “Türk Yurdu Dergisinde Alevîlik ve Bektaşîlik Hakkında 1911-2000 Yılları Arasında Yayımlanan Makaleler Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türk Yurdu*, Sayı: 292, Aralık 2011, s. 224-235.
- DÜZCE, Mesut, “Sivil Din ve Politik Din Kavramlarına Teorik Bir Bakış”, *Bilimname XLI*, Sayı: 41, 2020/1, s. 385-411.
- EMİL, Birol, “Tarihimizin Dersleri”, *Töre*, Sayı: 30, Temmuz 1971, s. 19-26.
- ERDAL, İbrahim, “Türk Basınına Göre Ortodoks Türklerin Millî Mücadele’deki Tutumu”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 35-36, Mayıs-Kasım 2005, s. 333-343.
- ERGUN, Doğan, “Sosyolojik Aklın Sosyolojik Eleştirisi Ya da Ziya Gökalp’in Yeğlediği”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, Cilt: 3. Sayı: 21, 2010, s. s. 41-60.

- EYİCE, Semavi, “Türk Tarihinin Ana Hatları”, *Belleten*, Cilt: XXXII, Sayı: 128 (Ekim 1968)’den ayrıbasım, Ankara 1968, TTK, s.509-526.
- GENÇKAYA, Ömer Faruk, DEMİRCİ, Erdem Ünal, “Türkiye’de Kültür Politikasının Kurumsallaşma Sürecine Genel Bakış”, *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Ekim 2018 Cilt: 3, Sayı: 2, s. 57-70.
- GENÇOŞMANOĞLU, Talat, “Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu”, *Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Dergisi*, Yıl: 26, Sayı: 40, Ocak 2014, s. 13-17.
- GÖK, Salhadin, “Tek Parti İktidarı’nda Basın Muhalefeti: Millet Dergisi Örneği”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 41, Erzurum 2009, s. 351-384.
- GÖLE, Nilüfer, “80 Sonrası Politik Kültür”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 21, Kış 1992, s. 49-58.
- GÜLTEKİN, Ahmet Kerim, “Senkretizm”, *Bilim ve Gelecek*, Sayı: 185, 2019, s. 67-69.
- GÜNDOĞDU, Abdullah, “Türk Dil Birliğinin Sonbaharı”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 54, Sayı: 2 (2014), s.1-18.
- GÜNEŞ, Cevriye Demir, “Abdullah Necati Akder’in Fikir Dünyası”, *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 16, Sayı:53, Yaz 2012, s. 347-356.
- GÜMÜŞ, Musa, “Namık Kemal’e Göre Şark Meselesi ve Osmanlı Devleti’ni Çöküşe Götüren Sorunlar”, *History Studies International Journal of History*, Ortadoğu Özel Sayısı/Middle East Special Issue, 2010, s. 145-163.
- GÜNGÖR, Erol, “Bir Adım İleri, İki Adım Geri”, *Töre*, Ağustos 1971, Sayı: 31, s. 5-9.
- GÜNGÖR, Erol, “Halk Kültürü ve Münevver Kültürü”, *Töre*, Temmuz 1971, Sayı: 30, s. 5-11.
- GÜNGÖR, Erol, “Halkçılığın Sosyal Temelleri Üzerine Düşünceler”, *Töre*, Mayıs-Haziran 1971, Sayı: 29, s. 4-10.
- GÜNGÖR, Erol, “Millet ve Zaman”, *Töre*, Mart 1972, Sayı: 10, s. 20-22.
- GÜNGÖR, Erol, “Küçük Şeyler”, *Töre*, Haziran 1980, Sayı: 109, s. 3-5.
- GÜRSES, Fatma, “Kemalizmin Model Ders Kitabı: Vatandaş için Medeni Bilgiler”, *Akademik Bakış*, Cilt: 4, Sayı: 7 Kış 2010, s. 233-249.
- HACİEMİNOĞLU, Necmettin, “Milliyetçiliğin Kültür Temeli”, *Töre*, Eylül 1972, Sayı: 16, s. 12-15.

- HACIEMİNOĞLU, Necmettin, “Milliyetçi Gençliğin Kitaplığı”, *Töre*, Haziran 1972, Sayı: 13, s. 14-16.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin, “Ülkücülük ve Ülkücüler”, *Töre*, Eylül 1973, Sayı: 28, s. 3-7.
- HOCAOĞLU, Durmuş, “Batı Tarzı Dünyevileşme: Laiklik ve Sekülerlik”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 28, Mayıs-Haziran 1994, s. 93-112.
- HROCH, Miroslav, “Milliyetçi Akımlardan Millete: Avrupa’da Ulus İnşası Süreci”, Hatice Esra Mescioğlu (çev.), *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 88, Bahar 2007, s. 72-86.
- İNCE, Erdal, “Suriye’de Baas Rejimin Kuruluşu ve Türkiye”, *Tarih ve Günce*, I/1, (2017 Yaz), s. 261-280.
- İNSEL, Ahmet, “Rutininde İç Düşman Olan Devlet”, *Birikim*, Sayı: 131, Mart 2000, s. 3-10
- İPLİKÇİ, Alper, “Johann Gottfried Herder’de Milliyetçilik Düşüncesi”, *Injosos Al-Farabi International Journal On Social Sciences/Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 1, 2017, s. 126-135.
- İREM, Nazım, “Türk Muhafazakâr Modernleşmesinin Sınırları: Kültürcü Özgünlük Ve Eksik Liberalizm”, *Doğu-Batı*, Yıl: 14, Sayı: 58, Ağustos-Eylül-Ekim 2011, s. 27-36.
- İŞCAN, Mehmet Zeki, “Toplumsal Siyasal Bir Sitem Olarak İslam Algısı”, *Türkiz*, Yıl: 2, Sayı: 11, Eylül-Ekim 2011, s. 9-20.
- KAFALI, Sevgi, “Büyük Kaybımız: Adnan Ötüken Hayatı ve Eserleri”, *Töre*, Nisan 1972, Sayı: 11, s. 44-46.
- KAKIŞIM, Can, “Nihal Atsız’ın Kemalizm Eleştirisi ve Bu Eleştirinin Nedensel Çözümlemesi”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 8, 2016, s. 2624-2639.
- KALAYCIOĞULLARI, İ. AKGÜNDÜZ, B. “Osmanlılardan Erken Cumhuriyet Dönemine Ojenizme Dair İlk Metinler”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 10, Aralık 2019, s. 87-95.
- KARA, Caner, *Sentez İhaneti: Bir Fitnenin Otopsisis, Dördüncü Baskı*, Maysa Matbaacılık, Ankara 2020.

- KARABULUT, Ferhat, “Cengiz Dağı’nın ve Cengiz Aytmatov’un Romanlarında Kolhozlar ve Kolhoz Sisteminin Ruslaştırmadaki Rolü”, *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 16, 2019, s. 56-77.
- KARAKAŞ, Mehmet, “Ziya Gökalp’e Yeniden Bakmak: Literatür ve Yeniden Değerlendirme”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 6, Sayı: 11, 2008, s. 435-476.
- KARAKAŞ, Mehmet, “Türkiye’nin Kimlikler Siyaseti ve Sosyolojisi”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 2, Yıl: 2013, s. 1-44.
- KARAKAŞ, Ömer, “Manisa Milletvekillerinden Şevket Raşit Hatipoğlu (1898-1973)”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:12, Sayı:3, Eylül 2014 Beşeri Bilimler Sayısı, s. 122-139.
- KARATAŞ, İsmail, “Milliyetçi Muhafazakâr Aydınların 12 Mart’a Bakışına Bir Örnek: Türk Aydınlar Ocağı’nın Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’a Sunduğu Rapor”, *ÇTTAD*, XX/40, 2020 Bahar, s. 253-287.
- KATIRCI, Güldeniz, “İdeolojik Kimlik Krizi İçinde ve Bir Kısır Döngünün Eşiğinde: Milliyetçi Hareket Partisi”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 88, Bahar 2007, s. 27-58.
- KAZANCIGİL Ali, “Türkiye’de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm”, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 17, Bahar 1982, s. 64-87.
- KERESTECİOĞLU, İnci Özkan, “Milliyetçiliğe İlişkin Sınıflandırmalarda Karşılaşılan Sorunlar”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No: 25, Ekim 2001, s. 133-139.
- KILIÇ, Murat, “Tek Parti Döneminde Milliyetçilik ve CHP’nin Yedinci Büyük Kurultayı”, *ÇTTAD*, XII/24, (2012/Bahar), s. 189-202.
- KIRBAŞOĞLU KILIÇ, Latife, “Başlangıçtan Günümüze Türklerde Kadın ve Kadın Eğitimi”, *Türkiz*, Yıl:4, Sayı: 20 Mart-Nisan 2013, s. 121-142.
- KOÇDEMİR, Kadir, “Birlikte Yaşama Nizamları ve Millî Devletin Geleceği”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 88, Bahar 2007, s. 65-71.
- KILIÇBAY, Mehmet Ali, “Atatürkçülük Ya da Türk Aydınlanması”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 28, Mayıs-Haziran 1994, s. 65-69.
- KÖK, Recep, “Küreselleşme İdeoloji ve Türk Milliyetçiliği: Yeni Bir Medeniyet Tasavvuruna Katkı Önerisi”, *Türk Yurdu*, Mart 2012, Sayı: 295, s. 359-365.

- LİMONCUOĞLU, Alihan, “Türkiye’de Üçüncü Yolun Başı; Millet Partisi (1948)”, *Akademik Hassasiyetler*, Cilt:5, Sayı:10, s. 145-155.
- LOĞOĞLU, Elif, “Sivil Toplum Kuruluşları ve Türk Kadın Hareketi”, *Türkiz*, Yıl:4, Sayı: 20 Mart-Nisan 2013, s. 47-62.
- MERT, Nuray, “Laiklik Tartışması ve Siyasal İslam”, *Cogito*, Sayı: 1, Yaz 1994, s. 89-101.
- Mete, Muhsin, “O Bizim Şaban Hocamızı”, *Türk Yurdu*, Mart 2016, Yıl: 105, Sayı: 343, s. 67-68.
- MURAT NUHOĞLU, Mualla, “M. Kaya Bilgegil’in Makaleleri”, *Bilge*, Sayı: 1, Yaz: 1994, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, s. 27-31.
- ÖĞÜN, Süleyman Seyfi, “Kemalizm Tartışmalarının Kültürel Doğası Üzerine Bazı Notlar”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 28, Mayıs-Haziran 1994, s. 24-39.
- ÖZCAN, Ömer, “Tek Parti Döneminin Nadir Sivil Toplum Kuruluşlarından Kitap Sevenler Kurumu”, *Türk Yurdu*, Sayı: 279, Kasım 2010, s. 58-61.
- ÖZCAN, Adil, “Hüseyin Nihal Atsız ve Nurettin Topçu Yollar Nereye Gider?”, *MillîMecmûa*, Ocak-Şubat 2018, Sayı:1, s. 169-185.
- ÖZDAĞ, Ümit, “Özel Harp Dairesi-MHP-Türkeş Birlikteliği Yalanına Cevap”, *Türk Yurdu*, Eylül 2010, Yıl 99, Sayı: 277, s. 51-58.
- ÖZDEN, Mehmet, “Bir Halkçı Münevverler Platformu”, *Millî Folklor*, 2011, Yıl 23, Sayı: 89, s. 109-119.
- ÖZDEMİR, Güler, “Ülkücü Kadınlar ve Kadın Kimliğinin İnşası: Asenalar”, *Fe Dergi* 12, no. 2 (2020), s. 116-128.
- ÖZKAYA, Yılmaz, “Türklük/Yusuf Akçura”, *Türk Yurdu*, Mayıs 2011, Yıl: 100, Sayı: 285, s. 56-63.
- ÖZNUR, Hakkı, “20. yy’da Bir Alperen, Türkmen Ağası: Dünder Taşer”, *Çelebi*, Yıl: 2, Sayı: 4, Nisan 2021, s. 178-195.
- ÖZSÖZ, Cihat, “Çözümlemeci Çatışma Kurma ve Ralf Dahrendorf”, *Sosyoloji Notları*, Sayı: 3, 2007, s. 49-53.
- OCAK, Ahmet Yaşar, “Türkiye Tarihçiliğinde Türkler ve İslamiyet: Osman Turan’ın Çalışmaları Üzerine Kısa Bir Bakış”, *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 48, Yeni Seri Cilt: III, Sayı: 1, 2010/1, s. 121-128.

- OKUR, Mehmet Akif, GÜÇ, Kürşat, “Amerikan Belgelerinde Türkes: Kurgular ve Gerçekler”, *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1 Sayı: 2, Ekim 2019, s. 60-77.
- PESER, Zeki, “Hocamızın Ardından”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Yıl: 1988, Sayı: 3, s. 23-26.
- PINAR, Mehmet, “Anadoluculuk Ekseninde Türkiye Köylü Partisi (1952-1958)”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 37, s. 317-340.
- PINAR, Mehmet, “Türk Tarih Tezi Bağlamında Cumhuriyet Döneminde Nusayriler”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 10/9 Summer 2015, s. 485-504.
- PINAR, Mehmet, “Tek Parti Döneminde Gagauzlar (Gökoğuzlar)”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt: IV, Sayı: XII, Ağustos /MMXVII, s. 96-118.
- PULTAR, Gönül, “Dedem Sadri Maksudi Arsal (1878-1957)”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmûası*, Ord. Prof. Dr. Sadri Maksudi Arsal’a Armağan Özel Sayısı, Sayı LXXV, Yıl 2017, s. 43-74.
- SANDIKÇI, Erhan, “Orkun Dergisinde Rejim Tartışmaları”, *Millî Mecmûa*, Ocak-Şubat 2018, Sayı:1, s. 273-285.
- SARI, Mehmet Ali, “Türkiye’de Pozitivizm ve İlk Yansımaları”, *Turkish Studies*, Volume 10/14, Fall: 2015, s. 635-656.
- SARITAŞ, Eyüp, “1935 Yılından İtibaren Türkiye’de Yapılan Çin Araştırmalarına Bakış”, *Şarkiyat Mecmûası*, Sayı: 15, Yıl: 2009, s. 97 – 111.
- SEFERCİOĞLU, Necmeddin, “Mustafa Zeki Sofuoğlu”, *Türk Yurdu*, Mayıs 2014, Yıl: 103, Sayı: 321, s. 40-41.
- SEFERCİOĞLU, Necmeddin, “Abdülhâdi Toplu”, *Türk Yurdu*, Kasım 2004, Cilt: 24, Sayı: 207, s. 50-51.
- SEFERCİOĞLU, Necmeddin, “Kâmil Turan”, *Türk Yurdu*, Sayı: 268, Aralık 2009, s. 63.
- SEÇEN, Hasan, “Türk Milliyetçiliği ve Bilim-1: Ziya Gökalp, Mümtaz Turhan ve Erol Güngör’de Bilim Anlayışı”, *Türk Yurdu*, Sayı: 295, Mart 2012, s. 383-388.
- SEÇKİN ÇELİK, H. “Yücel -Öner Davası ve İhmal Edilmiş Bir Siyasal Tartışma: Türkçe Ders Kitaplarında Sosyalist-Komünist Propaganda İddiası”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (SUTAD)*, Güz 2017; (42), s. 507-530.

- SELÇUK, Ekin Kadir, “Milliyetçi Muhafazakâr Tarihçilik ve Osman Turan”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sonbahar 2019, Sayı: 24, s. 613-634.
- SERTKAYA, Osman F. “Ahmet Caferoğlu’nun Hayatı ve Eserleri”, *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, Cilt: XVII ‘den ayrı basım, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1969, s. 1-28.
- SEYHAN ALIŞIK, Gülşen, “Görkemli Âlim Muharrem Ergin Beğ”, *Modern Türklük Araştırmaları*, Cilt: 2, Sayı: 4, Aralık 2005, s. 10-25.
- SEZEN, Lütfü, “Prof. Dr. Mümtaz Turhan’ın Millî Kültür ve Halk Kültürü İle İlgili Görüş ve Önerileri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)* 48, Erzurum 2012, 147-154.
- SÖĞÜTLÜ, İlyas, “Tarihsel ve Toplumsal Bağlamı İçinde Kemalizm, Aydınlanma, Muhafazakârlık İlişkisi Üzerine Bir Derkenar”, *Doğu-Batı*, Yıl: 14, Sayı: 58, Ağustos-Eylül-Ekim 2011, s. 163-188.
- SÜTÇÜ, Tevfik, “Yeni Lisan Hareketinden Ölümüne Kadar Türk Basınında Ziya Gökalp”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/9, Summer 2013, s. 2297-2311.
- ŞANLI, Ferit Salim, “13 Kasım 1960 Tasfiyesine Giden Süreçte Alparslan Türkeş ve Millî Birlik Komitesi İçinde İhtilaf”, *CTAD*, Yıl: 14, Sayı: 27 (Bahar 2018), s. 213-249.
- ŞAHİN, Meltem, “27 Mayıs Darbesi’nin Meşruiyetini Sağlamaya Çalışan Öncü Gazetesinin YTP ve TİP Çizgisindeki Değişimi”, *Erciyes İletişim Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, Ocak 2019, s. 743-760.
- ŞAHİN, Gürsoy, “XVII. yy’da Kadızâdeli Hareketi”, *Tarih Dergisi*, Sayı 45 (2007), İstanbul 2008, s. 27-55.
- ŞAHİN, Köksal, “Çok kültürlülük Ve Kolektif Biz Duygusu”, *Türkiz*, Yıl:3, Sayı: 13, Ocak-Şubat 2012, s. 27-43.
- ŞEHİSUVAROĞLU, Lütfü, “Milliyetçiliğe Reddiye 1-Ülkücülük Versus Milliyetçilik”, *Türk Yurdu*, Mart 2012, Sayı: 295, s. 254-282.
- ŞİMŞEK, Salih, “Türk Milliyetçiliğinin Epistemolojik Çerçevesi”, *Devlet*, Yıl: 18, Sayı: 494, Mart-Nisan 2021, s. 20-29.

- TALAS, Mustafa, “Kültürün Planlanması ve Türkiye’de Kültür Planlama ve Politikalarından Sorumlu Teşkilatlar”, *Türkiz*, Yıl:2, Sayı:10, Temmuz-Ağustos 2011, s. 39-49.
- TANAR, Mehtap, “Kültür-Medeniyet İkilemi Üzerinden Halide Edip’in Düşüncesi’nde Muhafazakârlık”, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl: 10, Sayı: 38, Ekim-Kasım-Aralık 2013, s. 160-180.
- TOPAL, Nevzat, “Osman Turan ve Milliyetçi Camiadaki Yeri”, *Türkiz*, Yıl: 5, Sayı: 30, Kasım-Aralık 2014, s. 57-85.
- TOPALOĞLU, Yüksel, “Necmettin Hacıeminoğlu ve Türk Aydını”, *Türkiz*, Yıl: 6, Sayı: 31, Ocak-Şubat 2015, s. 41-63.
- TÜRK, Vahit, “1926 Bakü Türkoloji Kurultayı”, *Türkiz*, Yıl: 3, Sayı: 17, Eylül-Ekim 2012, 25-43.
- TÜRK, Hatem, “Türkçü Bir Kadın Hareketi: Ayşe Dergisi”, *Hars Akademi*, Yıl 1, Sayı 1, Haziran 2018, s. 39-56.
- TÜRKMEN, İsmet, “Türk Demokrasi Tarihinde 12 Mart 1971 Muhtırası ve Düşündürdükleri”, *Devlet*, Yıl: 18, Sayı: 497, Eylül-Ekim 2021, s. 20-28.
- TÜRKÖNE, Mümtazer, “Türk Siyasetinin Eskimeyen Kilidi: Laiklik”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 21, Kış 1992, s. 10-15.
- TUFANTOZ, Abdurrahim, “Osman Turan’ın Hayatı (1914-17 Ocak 1978) ve Tarihçiliği”, *Türkiye Yazarlar Birliği Akademi/Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 4 Sayı: 12 Eylül 2014, s. 11-21.
- TURAN, Mustafa, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Tevhid-i Tedrisat”, *Türk Yurdu*, Sayı: 288, Ağustos 2011, s. 191-197.
- UNAN, Fahri, “Osman Turan’a Göre Türkiye’de Laiklik”, *Türk Kültürü*, Sayı: 432, Yıl: XXXVII, s. 201-209.
- UZMAN, Nasrullah, “Milletvekili Olarak Nevzat Kösoğlu”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Eylül 2017 21(3), s. 971-984.
- UZUN, Hakan, “İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: CHP”, *ÇTTAD*, XII/25, 2012/Güz, s.101-139.
- UZUN, Turgay, “Küreselleşme Sürecinde Milliyetçilik ve Ulus Devlet”, *Türk Yurdu*, Mart 2012, Sayı: 295, s. 366-371.

- VERGİN, Nur, “Din ve Muhalif Olmak: Bir Halk Dini Olarak Alevîlik”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 17, Kış 1991, s. 11-21.
- VURAL, Mehmet, “Hilmi Ziya Ülken ve Türkiye’de Felsefe Çalışmalarına Katkıları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: 9, Sayı:17, 2011, s. 521-537.
- VURUCU, İkbâl, “Türk Milliyetçiliğinin Güncel Sorunları Üzerine”, *Türk Yurdu*, Mart 2012, s. 420-431.
- YALÇIN, Süleyman, “Kafesoğlu ve Türk-İslam Terkibi”, *Türk Kültürü Araştırmaları-Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu’nun Hatırasına Armağan*, Yıl: XXIII/1-2, Ankara 1985, s. 55-61.
- YALÇIN, F. “Modern Bir Muhafazakâr: Yahya Kemal”, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl: 10, Sayı: 37, Temmuz-Ağustos 2013, s. 47-66.
- YALÇIN, Osman, “Mühürdarzade Nuri Bey’in (Demirağ) Hayatı ve Çalışmaları (1886-1957)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 44, Güz 2009, s. 743-769.
- YALÇIN, Abdullah Kutalmış, “Türk Siyasal Hayatında Muhafazakâr Parti Deneyimi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 24, Haziran 2018, s. 369-385.
- YALÇIN, Abdullah Kutalmış, “Türk Siyasi Hayatında Yeniden Millî Mücadele Hareketi (1967-1980)”, *Journal Of Universal History Studies*, 4(1), June 2021, s. 79-97.
- YALÇIN, Semih, “Türk Müslümanlığı”, *Türkiz*, Yıl: 2, Sayı: 11, Eylül-Ekim 2011, s. 167-180.
- YALÇIN, Emruhan, “Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi’nin Ekümenikliği Tartışmaları ve Gerçekler”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 50, Güz 2012, s. 479-514.
- YAMANTÜRK, İdris, “Yol Arkadaşım Mehmet Turgut”, *Türk Yurdu*, Sayı: 264, Ağustos 2009, s. 89-91.
- YILDIRIM, Münir, “Fener Patrikhanesi ve Ekümenizm: Dinler Tarihi Açısından Bir Analiz”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 15, Sayı 1, 2006, s.469-488.
- YILMAZ, Eray, “Olmak Ya Da Olmamak: II. Meşrutiyet Yıllarında İttihatçılar ve Bektaşiler”, *Alevîlik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 20, 2019, s. 153-172.

- YAŞLI, Fatih, “1980 Öncesi Ülkücü Hareketin İslamileşmesinde Seyit Ahmet Arvasi Etkisi Ve Türk-İslam Ülküsü”, *Memleket Siyaset Yönetim*, Cilt 9, Sayı 22, Temmuz 2014, s. 377-399.
- YENİÇERİ, Özcan, “Türk Milliyetçiliği MHP ve Diğerleri”, *Türkiz*, Yıl: 2, Sayı: 9, Mayıs Haziran 2011, s. 27-49.
- YERLİKAYA, Aysun, “Türk Lirasının Dış Ticarete Kullanılması”, *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, Cilt: 2, Sayı:1, 2019, s. 13-28.
- YEŞİLBURSA, Behçet Kemal, “Geçmişten Günümüze Irak Meselesi”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 29, Prof. Dr. Reşat Genç Özel Sayı II, Temmuz 2009, s. 1315-1343.
- YEŞİLOT, Okan, ÖZDEMİR, Burcu, “Sovyet Arşiv Belgeleri Işığında Basmacı Hareketi”, *Belleten*, Nisan 2021, Cilt: 85/Sayı: 302, s. 279-309.
- YILDIZ, Süheyla, “Asimile Olma İçer Kapanma Kimliklenme: Cumhuriyet’ten Bugüne Türkiye Yahudilerinin Kimlik Stratejileri”, *Alternatif Politika*, Cilt 7, Sayı 2, Haziran 2015, s. 257-290.
- YUCA, İrşad Sami, “Demokrat Parti Döneminde Sivil Bir Muhalif Örgüt Örneği: İleri Jön Türkler Birliği”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt: IV, Sayı: XII, Ağustos, MMXVII, s. 73-95.
- YURTTAŞ ÖZCAN, Fatma, “27 Mayıs Sonrası Milliyetçi Muhafazakâr Aydınların Örgütlenme Çabaları ve Siyasi Gelişmeler Üzerindeki Etkileri: Aydınlar Ocağı”, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl: 2014, Cilt: 10, Sayı: 40, s. 107-134.
- YÖRÜKÂN, Turhan, “Kendini Gerçekleştirmiş Bir İnsan Olarak Mehmet Turgut”, *Türk Yurdu*, Sayı: 264, Ağustos 2009, s. 82-88.
- YÜCEL, Serhan, TAŞAR, M. Murat, “Sosyal Darwinizm: Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Erken Cumhuriyet’e Etkisi”, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, Mart 2016, Sayı: 29, s. 309-340.
- YÜCEL, Mualla Uydu, “Türk Tarihine, Türk Milliyetçiliğine Adanan Ömür: İbrahim Kafesoğlu”, *Türkiz*, Yıl:6, Sayı: 31, Oca -Şubat 2015, s. 9-20.

(F) Tezler

- ACAR, Mustafa, *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Milletvekili İsmail Hakkı Yılanlıoğlu*, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mehmet Serhat Yılmaz, Kastamonu 2016.
- ATALAY, Onur, *İki Dünya Savaşı Arasında Türkiye’de Siyasetin Kutsallaşması*, TC

- Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Tez Danışmanı: Doç. Dr. Birol Caymaz, İstanbul 2016.
- ATALAY, Emre, *Kürtçü Aydın Doktor Şükrü Mehmet Sekban ve “Kürtler Türklerden Ne İstiyor” Adlı Kitabının Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, TC. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet Çanlı, Çorum 2021.
- AYAZ, Hüseyin, *İsmail Gerçeksöz’ün Hayatı Edebî Kişiliği ve Eserleri Üzerine Bir Araştırma*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Erdoğan Erbay, Erzurum 2011.
- BİNGÖL, Bülent, *Türk Siyasal Yaşamında Birlik Partisi-Türkiye Birlik Partisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Programı Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Doğan Duman, İzmir 2008.
- BIYIKLI, Mustafa, *Batılılaşma Sürecinde Hilâfet Tartışmaları ve İslam Dünyasındaki Etkileri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Doç. Dr. Cezmi Eraslan, İstanbul 1997.
- BULUT, Ahmet, *Mustafa Rahmi Balaban’da Ahlakî Düşünce*, TC Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı İslam Felsefesi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hüseyin Karaman, Rize 2013.
- CEYLAN, Yılmaz, *Kültürel Çeşitlilik Bağlamında Anadolu Aleviliği*, TC Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Tez Danışmanı: Doç. Dr. Abdullah Taşkesen, Aralık 2015.
- ÇAKMAK, Yalçın, *II. Abdülhamit Döneminde Osmanlı Devleti’nin Kızılbaş/Alevî Siyaseti (1876-1909)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mehmet Özden, Ankara 2018.
- ÇALIK, Mustafa, *Siyasi Kültür ve Sosyoloji’nin Bazı Kavramları Açısından MHP Hareketi’nin Kaynakları ve Gelişimi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı, Tez Danışmanı: Ergun Özbudun, Ankara 1991.

- ÇAVUŞOĞLU, Hüseyin, *Türk Siyasal Yaşamında Doğru Yol Partisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Karşılaştırmalı Tarih Programı Doktora Tezi, Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Nedim Yalansız, İzmir 2009.
- ÇOBAN, Hasan, *Türk Milliyetçiliğinde Irk Olgusu ve Politik Bileşenleri*, TC Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Aslıhan Aykaç Yanardağ, İzmir 2019.
- DURAN, Mustafa, *Türk Milliyetçiliğinin Üç İdeoloğu: İsmail Gaspıralı, Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ümit Özdağ, Ankara 2011.
- DÜZGÜN, Tuba, *Milliyetçi Cephe Hükümetleri Döneminde Atatürk Algısı*, Marmara Üniversitesi Türkiyet Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Vahdettin Engin, İstanbul 2019.
- ERSAL, Aytekin, *Türkiye’de Ulus-Devlet Ve Ziya Gökalp-Mümtaz Turhan-Erol Gönör*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, Danışman: Doç. Dr. M. Derviş Kılınçkaya, Ankara 2011.
- GÜÇLÜ, Gülümser, *Milliyetçi-Mukaddesatçı Bir Dergi: Toprak Dergisi (1954-1961)*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Aydın Beden, Antalya 2019.
- KARA, İsmail, *Hüseyin Kâzım Kadri Ziya Gökalp ve Türkçülüğün Esasları*, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Şükrü Hanioglu, İstanbul 1987.
- KÖSE, Salih, *24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programları Çerçevesinde Hukuki ve Kurumsal Düzenlemelerin Mukayeseli Analizi*, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Hukuki Tedbirler ve Kurumsal Düzenlemeler Dairesi Uzmanlık Tezi, Temmuz 2000.
- ÖZBAY, Çiğdem, *Sosyal Bilimlerin Türkiye’ye Girişi ve Atatürk Düşüncesi Üzerindeki Etkileri*, TC Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ana Bilim Dalı Bilim Tarihi Bilim Dalı Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Remzi Demir, Ankara 2020.

- ÖZTÜRK, Serdal, *Hızırбек Gayretullah'ın Hayatı, Faaliyetleri ve Doğu Türkistan Davası'ndaki Yeri*, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana-bilim Dalı, Genel Türk Tarihi Programı Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Emin Kırkıl, Manisa 2016.
- PEKER, Ahmet, *Türkiye'de Konvertiblite Sorunu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Fakültesi İktisat Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Akın İlkin, İstanbul 1989.
- SÜLEYMANOĞLU, Roza, *Milliyetçilik Kuramları Bağlamında Kürt Milliyetçiliğinin Analizi*, TC Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Doç. Dr. Fahri Çakı, Balıkesir 2015
- ŞANLI, Ferit Salim, *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nden Milliyetçi Hareket Partisi'ne Tarihsel Süreç, İdeoloji ve Politika*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Danışman: Yonca Anzerlioğlu, Ankara 2017.
- TOKLUCUOĞLU, Ahmet, *27 Mayıs'ın Medya Temsili'nde Öncü Gazetesi*, TC Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı Halkla İlişkiler Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Ali Büyükaslan, İstanbul 2013.
- UÇAR, Fuat, *Türk Siyasetinde Cepheleşme Olgusuna Bir Örnek: Milliyetçi Cephe Hükmütleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı Doktora Tezi, Danışman: Kadir Kasalak, Isparta 2014.
- ÜNAL, Oktay, *Altan Deliorman'ın Hayatı ve Eserleri*, TC. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Programı Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mustafa Çolak, Tokat 2014.
- YÜCEL, Gökberk, *Türk Milliyetçiliğinin Terkibinde Mekân*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Şenol Durgun, Kasım 2016.
- ZÜMRÜT, Şenol, *Mareşal Fevzi Çakmak'ın Siyasi Kişiliği ve Millet Partisi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Ana bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Öğr. Gör. Dr. Nezahat Demirkan, İstanbul 2004.

(G) İnternet Erişimli Kaynaklar

- https://www.mhp.org.tr/htmldocs/mhp/4499/mhp/Milliyetci_Hareket_Partisi_Genel_Baskani_Sayin_Devlet_BAHCELI_nin_Belediye_Baskani_Aday_Takdim_Toplantisinda_yapmis_olduklar_.html (Erişim Tarihi: 1. 2. 2020)
- http://mhp.org.tr/htmldocs/mhp/4663/mhp/Milliyetci_Hareket_Partisi_Genel_Baskani_Sayin_Devlet_Bahceli_nin_3_Mayis_Milliyetçiler_Gunu_munasebetiyle_yayinladikla.html (Erişim Tarihi: 19. 09. 2021)
- file:///C:/Users/Asus/Downloads/Prof_Dr_Mehmet_Emin_BILGIC_in_Ozgecmisi.pdf (Erişim Tarihi: 22. 10. 2021)
- <https://www.Milliyet.com.tr/yazarlar/taha-akyol/Milliyetçilik-ve-mhp-5147098> (Erişim Tarihi: 4. 3. 2021)
- https://www.youtube.com/watch?v=2W7waBxve_4 (Erişim Tarihi: 7. 3. 2021)
- <https://sozluk.gov.tr/>
- <https://www.sozcu.com.tr/2017/yazarlar/soner-yalcin/turkiyede-kartlar-yeniden-karilacak-2009853/> (Erişim Tarihi: 16. 3. 2021)
- <http://www.aydin24haber.com/merhum-turkes-bey-ile-bazi-hatiralar-6-2262yy.htm> (Erişim Tarihi: 16. 05. 2022)
- <https://www.turkocaklari.org.tr/soylesiler/turk-Milliyetçiligi-tarihinin-en-zayif-devrini-yasiyor-3672> (Erişim Tarihi: 20. 04. 2021)
- <https://www.nisanyansozluk.com/?k=%C3%BClk%C3%BC> (Erişim Tarihi: 13.12.2021)
- <https://www.enpolitik.com/rutbesiz-bir-maresal-glip-erdem-makale,3806.html> (Erişim Tarihi: 12. 04. 2021)
- <http://www.marmaragrubu.org/yonetim> (Erişim Tarihi: 18.04.2021)
- <https://www.tmkv.org.tr/hakkimizda/Tarihce> (Erişim Tarihi: 13.12.2021)
- <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/semih-yalcinin-hedef-gosterdigi-ulkuculerden-yanit-1833121> (Erişim Tarihi: 20. 11. 2021)
- <http://www.istanbulturkocagi.org/ocak/baskanimiz-drcezmi-bayram/3/> (Erişim Tarihi: 22.04.2021)
- <https://www.sabah.com.tr/gundem/2021/04/07/mehmet-kutlular-yasamini-yitirdi-fetoyu-ilk-desifre-eden-isimdi> (Erişim Tarihi: 26. 10. 2021)

- <https://www.timeturk.com/mehmet-firinci-kimdir/biyografi-1645445> (Erişim Tarihi: 26.10.2021)
- https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29165045_9_sura.pdf (Erişim Tarihi: 23.04.2021)
- <https://www.tsa.org.tr/tr/film/filmgoster/1882/kaf-dagini-terk-edenler> (Erişim Tarihi: 2. 01. 2022)
- <https://www.haber7.com/kultur/haber/103671-gencer-ulkuculer-beni-yalniz-birakti> (Erişim Tarihi: 17.11.2021)
- <https://www.youtube.com/watch?v=rMuEeVbD-O4> (Erişim Tarihi: 19.10.2021)
- <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/yesilin-elinden-iki-kez-kurtuldu-39041520> (Erişim Tarihi: 19. 11. 2021)
- https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/tasari_teklif_sd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=267245 (Erişim Tarihi: 5. 01. 2022)
- <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/-22092h.htm> (Erişim Tarihi: 5. 01. 2022)
- <https://www.youtube.com/watch?v=R8O6b5GaR7E> (Erişim Tarihi: 19.10.2021)
- <https://ayrintidergi.com.tr/neoliberal-donemde-turk-milliyetcilikleri-arasindaki-hegemonya-mucadelesi-12-eylulden-akp-turkiyesine/> (Erişim Tarihi: 18. 05. 2022)
- <https://www.cemvakfi.org/pages/kurumsal/3/tarihcemiz> (Erişim Tarihi: 24. 12. 2021)
- <http://www.aljazeera.com.tr/haber/mhpden-10-maddeli-Alevî-acilimi-onerisi> (Erişim Tarihi: 20. 10. 2021)
- <https://huseyinnihalatsiz.com/hakkinda/atsiz-hizirbek-gayretullah/> (Erişim Tarihi: 24.11.2021)
- <https://turan.org/turk-dunyasi-arastirmalari-vakfi/> (Erişim Tarihi: 15.12.2021)
- <https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649> (Erişim Tarihi: 17. 12. 2021)
- Ruşen Çakır, “30 Yıldan Hatırladıklarım 7/20 Ekim 1991 Genel Seçimleri: Baraja Karşı Erbakan-Türkeş İttifakı, ”, 15. 02. 2015, <http://rusencakir.com> (Erişim Tarihi: 25.11.2021)
- Ruşen Çakır, “30 Yıldan Hatırladıklarım 6/11-21 Ağustos 1994: Refah Partisi Heyetiyle Güneydoğu’da 11 Gün, <http://rusencakir.com>, (Erişim Tarihi: 25.11.2021)
- <http://rusencakir.com/Refah-Guneydoguda-Solcu/2240> (Erişim Tarihi: 25. 11. 2021)
- <https://www.youtube.com/watch?v=Vf6KLLvBi8c> (Erişim Tarihi: 25.11.2021)

<https://turan.org/turan-yazgan-hocamizi-andik-turan-yazgan-turk-dunyasi-buyuk-odulunu-verdik/> (Erişim Tarihi: 17. 12. 2021)

<https://www.yenicaggazetesi.com.tr/-424269h.htm#5>(Erişim Tarihi: 26. 11. 2021)

<http://tabdc.org/samson-ozararat-anlatiyor-turkes-anita-celenk-koymayi-bile-dusundu/> (Erişim Tarihi: 27.11.2021)

<http://arsiv.sabah.com.tr/2001/04/16/p06.html> (Erişim Tarihi: 16. 12. 2021)

<https://www.haber7.com/siyaset/haber/201598-ulkucu-hareketin-sultanlari> (Erişim Tarihi: 16. 12. 2021)

<https://www.perspektif.online/sert-bakisli-gencler-ulkuculer/> (Erişim Tarihi: 29.11.2021)

<https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss122.pdf> (Erişim Tarihi: 5. 06. 2022)

ÖZGEÇMİŞ

